Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 203 (12293) | 1983 чылдың сентябрь 1, четверг | 1925 чылда үнелеп чедиргеннеп | Өртээ 3 коп.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ээлчегліг хуралы август 30-де Кремльде болган.

Аъш-чем программазын бодтандырар талазы-биле Белорус ССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң ажылының дугайында айтырыгны Президиум чугаалажып көргөн. Белорус ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы И. Е. Поляков дыңнадыг кылган.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының хөгжүлдези амгы беш чылда элээн хожудаанын, сөөк экономиктиг көргүзүглериниң кудулаанын хуралга демдеглээн. Бадылаттынган планнарны чедиишкиниг күүседир төлээде, күрүкенин, планның болгаш күш-ажылдың сагыга-чурумун бүгү талалыг быжыглаарының эргежок чугулазын онзалап айыткан.

Партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан. Аъш-чем программазын күүседир талазы-биле республиканың совет болгаш ажыл-агый органнарының ажылын күштелдирерин, черни, техниканы, чемиишчидилгелерин, бүгү будурулге күчүзүн эки ажыглаары, көдээге улам ыңайгы социал чаартылгаларны боттандырары, бо чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин база он бирги беш чылдың даалгаларын нийтизи-биле чедиишкиниг болгаш ажыр күүседирии дээш оларның харысалгазын бедидерин Белорус ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хүлээп алган доктаалында сүмелээн.

Көдээ ажыл-агый техниказын, артык кезектерни болгаш чемнишчидилгелерни будуреры база чорудуп бээри-биле холбашкан айтырыгларны улус депутаттарының Советтери хүн бүрүнүң кичээнгейниже доктаамал тургузар, республиканың агроүлетпүр комплекизиниң будурулгелериниң болгаш организацияларының ажылынга дээштиг контрольду боттандырар ужурлуг.

Көдээниң социал айтырыгларын шиитпирлээр талазыбиле ажылды экижидерин, чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазынче, көдээ чонуң хандырылгазын сайзырангайжыдарынче улуг кичээнгейин угландырарын Белорус ССР-ниң чер-чер Советтерине сүмелээн. Агроүлетпүр комплекизиниң будурулгелериниң болгаш организацияларының ажылын сырый холбаштырарын экижидер, ведомствонуң кызыы эрге-ажылын барымдаалаар чорукту ажып эртер, бот-орулга-чарылганы, бригада керээзии болгаш күш-ажылды база будурулгени организастаарының депшилгелиг өске-даа хевирлерин калбаа-биле шиңгээдип иептередир талазы-биле агроүлетпүр каттыжыышкыннарынга үргүлүүнүң практиктиг дузазын чедирериниң; эки ажылдыг агроүлетпүр каттыжыышкыннарының дуржулгазын доктаамал түннеп көөрүүнүң база иептередириниң эргежок чугулазын айыткан.

Чуртталга хоойлузуун күүседир талазы-биле Новосибирск областың улус депутаттарының Советтериниң ажылының дугайында айтырыгны ооң даразында хуралга чугаалажып көргөн. Улус депутаттарының Новосибирск область Совединиң күүскомунуң даргазы В. А. Филатов дыңнадыг кылган.

Бо херекте эки дуржулга-биле чергелештир, чуртталга бажыңнарын тудар планнарның күүселдезим хандырар болгаш чуртталга хоойлужудулгазын күүседир талазыбиле Новосибирск областың улус депутаттарының Советтериниң ажылында улуг четвестерини барын дыңнадыгга болгаш саналларга демдеглээн. Чуртталга шөлүн хуваар талазы-биле хоойлуунуң негелдемелерин хажыдып турар. Ведомстволарының чуртталга фондузун чер-чер Советтериниң эргелеп башкарылгазынга дамчыдып бээрин оожум боттандырып, чуртталга фондузунуң чогуур кадагалал байдалын хандырар дугайында эргежок чугула сагыш салыышкынны илергейлевейн турар. Чуртталга айтырыгларының талазы-биле биллиришкиннерни болгаш хомудалдарны чугаалажып база шиитпирлеп көөрде кичээнгей чок болгаш ёзу-хевир барымдаалаар фактылар бар.

«Чуртталга бажыңнарын болгаш социал-амыдырал объектилерин тудар планнарның күүселдезин хандырар талазыбиле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын, «Чуртталга бажыңнарын болгаш социал-амыдырал объектилерин тудар планнарның күүселдезин хандырар талазы-биле улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаалын боттандырарынче углаан ажылды күштелдиреримиз; 1983 чылда болгаш нийтизи-биле он бирги беш чылда чуртталга тудуунуң планнарын күүседир талазыбиле немелде хемчеглерин хамаарышкан бүдүрүлгелер болгаш организациялар-биле кады ажылдап кылырын база боттандырарын

ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫ-БИЛЕ!

Чуруктуң В. САЧКОВТУҢ плакады.

ЭРТЕМ БҮРҮЗҮ-ЛЕ КИЖИЗИДЕР

База бир чаа өөредилге чылы эгелеп турар. Тодаргай соруглаларны шиитпирлээриниң оңзагай өөредилге чылы. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, аңаа салдынган негелделерге дүүштүр ажылдаары башкылар бистерниң хүндүлүг хүлээлгевис. Партияның идейлиг дайынчылары—башкылар бистерге харыысалгалыг чугула херекти даандырган.

Мен бодум төөгү, обществоведение башкылап турар мен. Кончуг чугула эртем. Бир-төө ол хире харыысалгалыг чугула херекти хүлээнген болганда, чүүл-даа мурнунда, башкы боду кезээде өөренир, чаа түүлдерни дилеп тывар, мурнакчы дуржулгага даянып апаар. Уругларга төөгү кичээлдерин эрттиреримде марксизм-ленинизмниң классикте-ринин чогаалдарын ажыглап, оон үндезилээр апаар-дыр.

Бистин № 4 школаның башкылар коллективи найыралдыг, боттарының мурнунда салдынган соруглаңы чедип алыр дээш бир демниг ажылдап турарлар. Өөредилге-кижизидилге нарын чорудулга дээрзин билип турар бис. Кайыдаа эртемниң ужур-дузазы улуг, кижиниң бүгү талалыг хевирлеттинип кижизиттинериниге оларның ужур-дузазы улуг. Биргээр чугаалаарга, эртем бүрүзү-ле уругларны кижизидип турар.

Өөредилгени чеднишкинниг чорударыга бисте таарымчалыг байдалдар тургустунган. Төрээн черни өөренир музейи, дайынчы болган күш-ажылчы алдарның залы башкылаашкын ажылынга улуг салдарлыг болуп турар. Ында чыгдынган байлак материалдарны ажыглап турар бис. Эрткен өөредилге чылында школа дооскан онгу класс-чыларның төөгүге билии шыырак болгав. Экзаменге чээрби сес өөреникчиниң 22-зи шыгалданы 4—5 демдектерге дужаагаш. Өөреникчилерниң чедип алган эртем-билии башкыларынга шаңнал-биле дөмей.

Бистин өөреникчилеривис кандыг кижилер болурул, оларның ажыы-чанында, моозубудужунде багай түүлдер илереп көстүп турар бе деп айтырыглар бисти дүвүредир ужурлуг. Өөредилгени тоомчага албас, чуруму кошкак, харын каастанып кеттиниксээрдаа урутлар тургулаар. Шак мындыг чамдык четпес түүлдер өг-бүлелерден ужукталып үүп-даа келгилээр. Ынчангаш бис түгле өөреникчилер-биле ажылдаарындан аңгыда, ада-нелер ортузунга ажылды доктаамал чорудар, олар-биле денге ажылдаар ужурлуг бис.

Башкы бүрүзү бодунуң өөреникчизин бүгү тала-биле хандыр билирии чугула. Бистин № 4 школада школачының моозу-шынар сайзыралының карталарын долдуруп, өөреникчилерин хайгаарап көрүп турар бис. Ол черле ажыктыг. Башкының чеднишкинниг ажылдаарынга ол дузалаар.

Школаның «Космос» деп күш-ажыл лагери алды чыл улаштыр ажылдап турар. Уруглар аңаа күш-ажылчы дадыгмышкынны ап, чайны омак-хөглуг, соңуң кылдыр эрттирип турарлар. Каа-Хем районнуң СЭКП-ниң XXV съездиэн аттыг совхоз урутларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургусканын. Уруглар бо чайын ажылдап алган акшазының бир чамдыын тайбың фондузунче шилчидер деп шиитпирлээннер.

Эгелеп турар өөредилге чылында бистер шуптувус мурнувуста салдынган соруглаларны чеднишкинниг шиитпирлээр дээш чүткүлдүг ажылдаар бис.

Л. ДОБЫЧИНА,
Кызылдың № 4 школазының башкызы.

ШКОЛА БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ

Совет школа чаа өөредилге чылын чогаадыкчы кодурлүүшкүн-биле эгелеп турар. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга бистиң школаның реформазының дугайында чугаалааны биадингир болгай. Профтехөөредилге системазынга ол база хамаарыжыр. Бо талазы-биле түскай комиссияны СЭКП ТК-ның Политбюрозу тургускан.

Улус өөредилге ажылдакчыларының эдилеглиг соруглаларының дугайын чугаалап бээрин ССРЭ-ниң чырыдышкын министри М. Прокофьевтен СЭТА-ның корреспондентизин дилээн.

Школа дээрге ниитилелдиң бичии бөлүү болур, ниитилелди сонуургадып турар айтырыглар өөредилге-кижизидилге чорудулгазы-биле сырый харылзаалыг болур ужурлуг деп, министр чугаалаан.

Аныяктарның бүтү-ниити ыяап-ла ортумак өөредилгезинче шилчилге доозулган. Шак мындыг социал соругланы бистиң чуртувус делегейде эң баштай шиитпирлээнинге чоргаарлавыр бис. Хоорай болгаш кадаа аныяктарның билиинии аразында ылгал чок апаргаш. Шуптуу-ла эвилелдешкен республикаларда аныяктарның миниң эртем-билииниң денелээ чаңгыс аай болуу бергеш, 1983 чылда бүгү өөреникчилерни халас номнар-биле хандырарыңче шилчилге доостур.

Үстүүде чедип алдынган түүлдерге үндезилээш, школа хөгжүдениң чаа чадазынче көдүрүлүр ужурлуг.

Бөгүн парта артында олуруп эгелеп турар аныяк хамаатылар келир үе чылдың эң марын соруглаларын шиитпирлээр апаар. Ындыг чүве болганда олар хаңы эртем-билиглиг, ёзулуг моозу-бүдүштүг кижилер болуру чугула. Аныяк салгалды вдепкейлиг тургузукчу ажыл-чорудулгага белеткээри, аныяктарның идеп-ажаы-чаң болгаш күш-ажылчы дадыгмышкынының дугайында доктаамал сагыш салыры — школаның кол соруглазы.

Совет школаның ажыл-чорудулгавының кол угланышкынарының бирээзи — өөредилгеня ниитиге ажыктыг күш-ажыл-биле холбаштырары. Профессинны шын шилип алганындан, кижиниң түге сун-дулуун бичезинден-ле тодаратканындан, оон социал идепкейлиг чоруу, амыдыралчы садым-хуузу кол хамаарыжыр. Бөгүнгү школачылар шилип алыр мергежилиниң дугайын школага өөренип тура-ла тодарадып аптар арга ам бар апарган.

Кострома областтың кодээ ортумак школаларының доозукчулары школа соонда төрээн суругна ажылдап артын кавр деп инициативаны алды чыл мурнунда-ла үндүрүннеер. Беш чыл дургузунда областтың ажыл-агыйларынга 5.5 муң доозукчу ажылдап арткан.

Ниитиге ажыктыг күш-ажылга элээдилерин кижизидилээш, школа оон соңгаарда сагыш салыр. «Аваларывыс шилээлей бээрге, бис машиналарга турунар бис» деп кыйгырыгны Ивановонуң шестаавычыларының урулары 35 кижи шиитпирлээн. Чамдык областарда уруглар малчын ада-иелерин шөлээ үезинде солуп турар.

Бирги класстан эгелээш школачыларны күш-ажылга белеткээриниң комплекстиг программазын белеткээриниң айтырыы июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр коячут чугула болу берген. Шак мындыг школаны Смоленск области тургускан.

Кижи бүрүзү бичезинден-ле бодунуң организмин эки билири коячут чугула. Ынчангаш бо өөредилге чылының эгезинден гигиена болгаш оол, кыс уругларның кижизидилгезиниң курузум бөгүнден эгелеп шупту школаларга өөредип эгелээр. Оны анатомия болгаш физиология кичээлдери-биле сырый харылзаалыг өөредир.

Уругларны алды харлыыдан эгелеп өөредир экспериментини чүүтүп ангы-аңгы булуңнарынга чоруткан. Оон түнелеп эки болган. Олче чоорту шилчиири көрдүнүп турар. Ам белеткел класстарында бир мың. хире урутлар өөренип турар.

Аныяк салгал дугайында бүгү-ле ажылдар башкыга онаажып турар. Чүүтүүн үш мың. ажыг башкыларынга чыл санында 150 муң аныяк башкы немежин кирип турар. Оларны 68 университетте, 200 педагогика институттарында база 400 башкы училищелеринде белеткеп турар. Башкы ажылынга сеткил-чүрээнден бердинген кижилер ажылдаар ужурлуг. Башкы кадрларны шилип, кижизидерин амгы үениң негелделеринге дүүштүр чорудар херек, деп, М. Прокофьев түнелинде онзалап айыткан.

• • •

Совет Эвилелинде өөредилгениң ангы-аңгы хевирлеринде 103 млн. кижи хаара туттунган.

• • •

Чыл санында чүүтүүн ортумак өөредилге чергелери 5 млн. кижи доозуп турар.

• • •

Бо беш чылда 13 млн. кижи ПТУ-ну дооскаш, бедик мергежилдиң ажылчын кадрлары болурлар.

• • •

1981-1985 чылдарда дээди болгаш тускай ортумак эртемниг 10 млн. специалистерни белеткеп үндүрер. 890 дээди өөредилге чери 450 хире мергежилге кадрларны белеткеп турар.

• • •

Чүүтүүн кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларында будүүлгелерде ажылдавышаан 5 млн. аныяк ажылчынар өөренип турар.

• • •

Делегейде 700 млн. кижи бижик билбес болуп турар. 40 ажыг чүүттарда ыяап-ла өөредилге дугайында кандыг-даа хоойлу чок.

• • •

Чүүтүүн ниити билиг школаларында 44.3 млн. кижи өөренип турар.

ЭЭЛЕГ-ЧАЖЫГ ТҮҢНЕЛИ

Кызыл-Мажалык № 1 ортумак школазын 1982-83 өөредилге чылында 70 ажыг өөреникчи дооскаш, ниити ортумак эртемни чедип ап, аттестээттарын алган.

Дооскан өөреникчилерден дээди, ортумак өөредилге чергелеринге киреринин экзаменнерин чедишкинниг туткаш, кирип алганнар хөй. Класстардан 10 «а» класстың (класс башкызы Ш. Комгар), өөреникчилери киреринин экзаменнерин чедишкинниг дужааганнар. Оларның хөй кезии дээди, ортумак өөредилге чергелеринде киргилээн. Бистин школа-ның бо чылгы доозукчуларының хөй кезии боттарының өөрегчилү күзээн чүүтүүн янзы-бүрү дээди, ортумак өөредилге чергелеринге кирип, киреринин экзаменнеринге эки билиин көргүскеннер.

Өөреникчилерге быжыг билигни бээри дээш тус-тус эртемнер башкыларының эки кызымаккай ажылдавының түңнели ол болуп турар. Ол дээрге тус-тус эртемнерге өөреникчилерге быжыг билигни бээри-биле кады чаңгыс коллективке коммунистиг моозу-шынарга кижизидип келгенин-дир.

— Бир кол чүве өөреникчилерни эге класстан эгелеп эртемнерге сонуургалдыг кылдыр, сигылга-чурумну медереп билиринге кижизиткени болур. Бо талазы-биле бистиң школада эге класс башкылары Д. С. Тюндешева, Х. Б. Хертек, М. Ч. Монгуш, Е. В. Абакумова, Т. С. Кузнецова, химия башкызы М. О. Лопсан-Серен, төөгү башкылары Т. С. Кыргыс, Т. Ф. Куулар, математиктер Х. О. Сваң, В. Х. Монгуш, биологтар Ч. Ч. Күжүгет, С. Б. Ооржак болгаш өскелерниң-даа өөреникчилериниң билиин дээш кызымаккай ажылдап келгени ол болур.

Бистиң школаның башкылары чаа өөредилге чылында СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирин удуртулга болдургаш школачыны хамаатыг бедик моозу-бүдүшкке кижизилери дээш улам эки ажылдаар соруглаңы салып алганнар.

Р. ЧУДАК,
башкы.
Барыын-Хемчик район.

ХҮЛЭЭНГЕНДЕ—КҮҮСЕДИР

Совхозтуң дирекциязынга шагның кайы-даа үезинде ажыл шөгүн өртенгинниң чеди шакта эгелээри чурум, чаңчыл апарган. Көдээ ажыл-агыйның негелдези ыдыг. Совхозтуң улуг-биче специалистери, партия, совет органнарның, школа, культура, садыг, эмнелге чергелериниң ажылдакчылары ында чыылган болур. Дүүн кайда, кандыг чүтүлә ажылдар кылдынганын, малчыннарның амгы байдалын, совхозтуң ажыл-ижиниң амгы үеде кандыг турарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун, чоонун амыдырал-чуруттелгазының негелделерин аңаа чугаалашкаш, чогуур хемчеглерни ап, соруглаларны салып турар.

«Демниг саавкан теве тудуп чиир» деп үлегер домак бар болгай. Кыштың соогунда-даа, чайның изинде-даа шупту демниг ажылдап, кайда кижи күжү херек болдур аңаа дүрген дуза чедиреринбиле доктаамал шефтерин кылып, агитквартиралар болгаш бүгү организацияларның, коллективтерниң кежигүннерин киириштирип турар.

Ажыл-агыйны кылырынга бөгүн херек машина-техниканы болур-чогууру-биле хуваагаш, специалистерге ажылхерекчи даалгаларны бергеш, совхоз директору Мөңгүн-оол Байырович «бригадалар ажыл-биле кодан бүрүзүнге саналшкынны кылыр, кежээ чедиштакта түннелин чугаалажыр» деп дорт айтышкынны берди. Хүлээндирип каанда, күүседир апаар.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң аразында хамаарышкан ажылынга бот-харыысалгазы бедик, хоочун, дуржулгалыг хөйжуларның саны көскүзүбиле өскен. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыннары Василий Александрович Араакчаа, Достак-оол Алдын-оолович Комбу-Суруң, Саная Доюндуповна Чаанмай олар чазактың орден, медальдары-биле шаңнадыя келгевпер. Ол ышкаш Күш-ажылчы Кызыл Тук орденинiң эдилекчилери Шокар Бадый, Бичө-оол Тумат болгаш Күш-ажылчы Алдар орденинiң үшкү чергезиниң эдилекчилери Василий Аракчаа, Байыр-оол Шойдар, Ойдупоол Седен оларны ким чоргаарал-биле адавас боор. Чамдыктары район болгаш көдээ Советтерниң депутаттары, партияның Тес-Хем райкомуның пленум кежигүннери-даа бар.

Чыл санында чонга үлегерчижээн көргүзүп чоруур, кадарган малынга, кылган ажылынга бедик негелделиг кижилер черле көскү. Чүс хойга онаштыр тус черниң тыва хөөнүнден үстүүде шолбаннар чылдың-на 110-дан 120 хураганнарны камгалап ап, дүктүн планнарын ажыр күүседип келгеннер. Төрээн совхозунуң экономиказын чыл бүрүзүнде улам ынай быжыглаарынга, хөгжүдериниге олар үлүүн кирип чоруурлар. Ындыгларга чон чоргаарланыр: өгге келирге дөрже, хурал-суглаага президиумче чалаар, күш-ажылдың шолбаннары ол. Он бирги беш чылдың өзек чылында үстүүде ады кирген малчыннар төрээн хөөнүнден чүс хуу хураганнарны камгалап ап, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседип алганнар. Чогум-на, ынчангаш хойжуларның сагыш-сеткиля эрестир, тура-соруу бедик. Оон уламындаң хойжу бригадаларның болгаш совхозтуң бедиткен социалистиг хүлээлгелери болгаш продукция бүдүрериниң база садарынын планнары, мал бажын өстүрериниң планы долузу-биле ажыр күүсеттинген.

Мурнакчылар саны чыл келген тудум малчыннарның адыызындан көскүзү-биле өзүп турары черле экн. Мал ажылында кижилерниң бот-харыысалгазы көскүзү-биле бедип турар. Арагалаар, ажылынга кызымак эвес чоруктар чүс хуу эвес-даа бол, кызырылган деп түннелдп үндүрүп болур. Күш-ажылдың шалыычылары 24 четкен. Дөрт хойжу бригада бедик көргүзүглери дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң дипломнары-биле шаңнаткан. Бирги болгаш йнги классчың малчыннары, чолаачылары болгаш механизаторларының саны өскен. Мурнакчыларның иштинде кымнарны чок дээр. 87 мурнакчылар эрткен чылдың көргүзүүнүң түннели-биле «социалистиг чарыштың шолбаннары болгаш, материалдыг болгаш моральдыг деткимчени, харын-даа, чазактың шаңналдарын безин алган.

«О. Шынаа» совхоз ховунуң ховузунга, чаңгыс өөрендээ чок черге, тургустуигандан бээр он чыл болган. Баштайгы үеде бергелер хөй турган-даа болза, эрткен беш чылда болгаш бо беш чылда Тес-Хем районга мурнакчыларның одуруундан дүшпээн. Ам-даа чедиишкинниг ажылдап турар. Өзөк чылда чүс башка онаштыр эң хөй чаш төл алган совхоз база ол. Ам мал чеминиң белеткелинiң талазы-биле районда мактатгырып турар. Моөң кол чылдарааны күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун сагыыр талазы-биле негелделерни шынгыы тургусканында.

Бо хүннерде Таңды-Уула кырында малчыннар, Успа-Хөл шыпаазында сингенчилер болгаш суурнуң чурттакчылары СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиннiң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын шупту танышкан. Ук доктаал совхозтуң амыдыралында боттанып эгелээн. Хүлээнгенде — күүседир.

С. АРТЫНА,
кодээ Совет күүскомунуң даргазы.

ПЛАНЫН АЖЫРГАН

Бай-Тайга районда септелгетудут участогунуң коллективи эрткен 8 айларда тудут-монтаж ажылдарының планын ажыр күүсеткен. Ында Н. М. Чамыяның тудутжулар бригадазы планныг онаалдазын 125 хуу күүсеткен болгаш социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Бригадада тудугжулар Ю. Ш. Кадыр, М. С. Серээ ышөөрүнге эки үлегер-чижекти көргүзүп турар.

Базаңчылар К. О. Карл, А. И. Содунам, шеверлекчилер Ф. Х. Намзырай, Ч.-У. О. Датбы олар үлүт-нормазын ажыр күүседип турар мурнакчылар.

Совет Тыванын 40 чыл оюнга уткуштур септелге-тудут участогу социалистиг хүлээлгени алган. Шериг комиссариадының бажыңының тудуун болгаш ийи аал ишти чурттаар бажыңны хуусаазында дужаарын септелге-тудут участогу хүлээлгезинде киирген.

С. КӨК-ООЛ.
Бай-Тайга район.

Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң механизатору Леонид Күжүгет мал чеминиң белеткелинде ажылдап, трактор-биле сиген бөлер хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: Леонид Күжүгет.

И. РАСЕНИКТИҢ фотозу.

Делегейниң ийиги дайынының доозулганының 38 чылынга

МИЛИТАРИСЧИ ЯПОНИЯНЫҢ БУУРАП ДҮШКЕНИ

Эвилелчи хүлээлгелериниге шыны Совет Армия фашистиг Германияның агрессия талазыбиле сулчээчизин — Японияга удур дайынчы чорудулгаларын 1945 чылдың август 9-та эгелээн. АКШ-че халдаан болгаш Аянының хөй-хөй чурттарын эжелеп алган Японияны боттарының күжү-биле тинлээри берге дээрзин делегейниң ийги дайынынга ССРЭ-ниң эвилелчилериниң Дээди командлазы шиңан билген. Оон уламындаң АКШ-тың болгаш Англияның чазактары Япониябиле дайылдажып киришкенин совет удуртукчуларындан каш удаа дилээн. Гитлерни ковалиияга удур үш күрүшенин удуртукчуларының Крым конференциязынга 1945 чылдың февральда Совет Эвилели Европага дайынның доозулганыным соонда ийи-үш неделя эртерге Ыраккы Чөөн чүкке дайынчы чорудулгаларын эгелээрине чедишээрешкен.

Совет Эвилелинге удур кара сагыштыг политиканы япон милитаристер чорудуп турганнар. Совет Эвилелиниң Ыраккы Чөөн чүкте кызыгаарынга дайынчы күткүүшкүннерин олар чорудуп турганнар. ССРЭ-биле дайынны чорутпас дугайында керээни 1941 чылдың эгезинде чарга-даа, милитаристчи Япония Совет Эвилелинге удур дайынче белеткенип, эптиг үени маңап турган. «ССРЭ бодунуң дайынчыларын Ыраккы Чөөн чүктен барыын фронтуже апаар, мынчаткан Япония улуг чидиргер чокка совет Ыраккы Чөөн чүктү эжелеп алыр деп бодап турган бис» деп, Японияның мынаардагы шериг министрiниң оралакчызы турган генерал Томинага соолуңде минип ужурга таварышкан. Фашистиг Германияның «чаңныктыг» дайынының планының буурап дүшкенинiң соонда япон стратегтер Совет Эвилелинче халдаарының планын соксаткан болза-даа, агрессияга белеткелин кошхатпайн турганнар. Эдээн каш фронтулардан болгаш армиялардан тургустунган стратегтиг катмыжышкын—Квантун армиязын (Кыдатта) Совет Эвилелинге удур Японияң белеткеп турган. Маньчжурияда болгаш Иштики Моолда, Кореяда шериг-тех инчеалыг 1,2 млн. кижилиг белүк дайынга белеткенип турган. Квантун армия болза, Японияның курлаг чер шериглериниң кол аазы болбушаан, оон кол шаап халдаачы күжү турган. Оон бүгү солдаттарын Совет Эвилелиң көөр хөөн чок тоорукка кижизиттингеп.

Бот-боттарынга халдашпас дүвайында керээнин япон милитаристерiнiң үрээни оларның үш фронтуга, Оожум океан флодунга болгаш Кызыл Туктуг Амур флотилиязынга даасканы турган. Моол Арат Республиканың шериглери ол дайынга идепкейлиг киришкен.

Совет Армияның болгаш моол шеригдерниң Ыраккы Чөөн чүкке дайынчы чорудулгалары чүгле 24 хүн үргүлчүлээн. Бистиң шеригленивистиң турар черлерин дайзын билирдээ болза, шаап халдаашкынга белеткенип турган болгаш биеэзиң шеригленивистиң хевертен халдаашкыннары оларны дүвүредип турган. Шаавар халдаашкынның баштайгы хүнүнде-ле Забайкальск фронтузунуң кол күштери дайзынның удуралаашкынын ажып эрткеш, 50 километр ханылап киргеп, а чамдык участоктарга мурнуку отрядтар 150 километр чедир ханылап кире бергилээн. Даваамындагы хүннерде шаап халдаашкын улам күштелгеп. Август 11-де совет танкистер Улут Хинган сынарын ажып эрткеш, 400 километр ханылап киргеннер. Фронтунуң кол күштери август 14-те шеригполитиктиг болгаш экономиктиг төптөр — Калган, Жэхэ, Мукдеи, Чанчунь, Цицикар хоорайларже кирип келгеп.

Кызыгаар шугумуун дургаар камгалаттынган быжыглал шугумнарын дүне чаза таварып эрткеш, Ыраккы Чөөн чүктүң № 1 фронтузунуң дайынчылары шаап халдаашкынның баштайгы хүнүнүң төнчүзүнде 20 километр бурунгаарлап киргеннер. Оларның оруунга тайга-сыннар, маньчжуриянын девискээринче улам ханылап киргеннер. Август 16-да, кадыг-берге тулчуушкунарның түнелинде, япон камгалалдың күчүлүг белдирн Мудаңьзян хоорайны ээлеп апканнар. Фронтунуң дайынчылары-биле кады Оожум океан флодунуң күштери халдаашкынче киргеннер.

Дайзының быжыглаттынган районнарын чаза таварып эрткени болгаш совет шеригленивин Маньчжурия шынаазынче киргени удурланыкчыларны берге байдалга таварыштырган. Квантун армияның командылакчызы генерал Ямадо бүгү күрлавырлар төөдүр чарыгдаттынган дээрзин императорга плеткээн. Япон чазак ынчан, август 14-те дүүн бээр талазы-биле шиитпирни хүлээп алган. Ынчалзаадаа ол шиитпирнии соонда отту соксадыр дугайында дужаал дайынчыларга бердинмээнинден фронтунуң хөйхөй участоктарында олар шыырлыы удурланышкынны көргүзүп турганнар. Бир эвес япон шеригнер чепсээн салып берип, аткылажышкыны соксадыр болза, чүгле ынчан Японияны дүүн бээр деп санаар дээрзин япон командылалга дынаткан турган. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң каттыжышкынынары болгаш кезектери халдаашкынын улам шапкынчыда бергеннер. Квантун армияның командылакчызы август 17-де дайын чорудулгаларын дарый соксадыр болгаш боо-чепсекти Совет Армияның дайынчыларынга дужаал бээрининя дугайында дужаал бээр ужурга таварышкан. Удатпаанда-ла фронтунуң хөй-хөй участоктарынга япон солдаттарның болгаш офицерлериниң дүүн беришкини эгелээн болгаш ол чорук август 25-ке чедир үргүлчүлээн.

АКШ-тың чазаа Японияга удур атомнуг бомбаны ажыглааны билдингир болгай. Ол эргежок чүгүлә турган бе? Чок. Япония ынчан дүүн беришкинiнiң мурнунда турган болгаш оон салым-чолу делегейниң ийги дайынының чоруп турганының үезинде-ле болгаш ССРЭ-ниң Япония-биле дайылдажып киргенниңденге билдинге берген турган болгай. Хиросима болгаш Нагасаки деп япон хоорайларны атомнуг бомба-биле бомбалааны — үжем чыл эртсе-даа япониярның чаа салгалдарын өлүрүп болгаш хилиичектеп турәр эң каржы үүлгединнин хевири болган.

Тулчуушкуннар үезинде совет шериглер Квантун армиязы, чылча шапкан болгаш 600 муң солдаттарны болгаш офицерлерни тудуп ап, хөй санныг шериг техниказын болгаш окчемзекти хураап алган. Моон мурнундагы турган Квантун армияның ок-чепсээн. Сонгуу-Чөөн Кыдаттың үрегдеттинмээн үлетпүр баазазын, Квантун армияның болгаш Маньчжоу-Го күрүнемин холуга турган хөй санныг материалдыг курлавырларны Совет чазактың айтышкынын ёзугаар Кыдаттың хостакчы күштериниң төлөөлеринге дамчыдып берген.

1945 чылдың сентябрь 2-де Япония чугаа чокка дүүн бээрининя актызынга ат салган. Делегейниң ийги дайыны доозулган.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң япон Квантун армияны чылча шапкаңы-биле дүрген доозулган Ыраккы Чөөн чүкке дайын хөй-хөй америк болгаш англи солдаттарны болгаш офицерлерни амы-тынындан камгалап ап, миллион-миллион япон хамаатыларны өлүм-чидимден чарып алган. Чөөн болгаш Мурнуу-Чөөн Азиянын улустарын япон эжелекчилерiнiң өлүрүп-хыдыырындан чарып алган. Япониянын дүүн бергенинiң соонда Кыдатка, Соңгуу Кореяга, Вьетнамга улусчу революциялар тинлээп; Индонезиянын, Бирманың, Индияның, Цейлонуун, Филиппининiң, Малайларның, Мурнуу-Чөөн Азиянын бүгү улустарының боттарының хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселив чедишкинниг чорударынга таварымчалыг байдалдар тургустунган.

Япониянын амгы башкарыкчы күштери, төөгүнүң ол өөредиин керекке албайн, чуртуу болгаш чонун шериг авантюразынче кыирип бар чоруур. АКШ-тың дорт айтышкынары-биле шериг күштерин чепсеглеп, чонну милитаристчишовинистчи байдалга кижизидип турар байдалдарын чүгле ынчаар үнелээр апаар. Япон милитаризминiң катап тургустунуп турары чүгле япониярга эвес, а Мурнуу-Чөөн Азияның бүгү улустарынга, тайбының херээнге улуг айылгыг.

Семен ИВАНОВ.
армия генералы, Совет Эвилелиниң Маадыры, Ыраккы Чөөн чүкке совет шериглерниң Кол командылалыгның штабының начальныгы чораан.

Бөгүн–Тайбыңның бүгү-делегей хүну

ЯДРОЛУГ ХАЛАПТЫ БОЛДУРБАС!

1939 чылдың сентябрь 1 — кижи төрелгетениң төөгүзүнде эң-не халапты хүмерини бирээзи. Ол улустарның сагыжында бомбаларның болгаш октарның сыгырыышкыны, балыглаткыларның үй-ловуурун, дулгуяктарның болгаш өскүстерниң ыы-сыызы болуп сиңнигин артып калган. Өлүрткен 50 миллион ажыг кижилер — герман фашизминиң болгаш ооң эвилелчилериниң кыпсып үндүргени делегейниң ийиги дайыны дээш бөмбүрзектиң төлээн өртээ ол. Амгы үеде ук халапты утпас дээш, ону катаптатпас деп шиитпирлиг кижилер улустар Тайбынның бүгү-делегей дүнүн демдеглеп турар.

Делегейниң ийиги дайынының халаптарының дугайында сактыышкынны дүргеп эртип турар чылдар балап шыдавас. Ол дайынның быдазын катап кыпсырынга чажам дивес өжилерге удур коргунчуг чепсек болуп турар, амгы үеде ындыг быдалаашкын бүгүнниттиң термоядролуг өртенчалбыгынга чедирер иймек. Концлагерьлерге кырып каапкан миллион-миллион кижилерни азы Хиросимага база Нагасакиге америк атомнуг бомбалар-биле, өскелерни коргудар дээш, хүлдендир эрттедип каапкан чүс-чүс муң японнарны үттуп болур бе?

Чогум-на харын ынчангаш дайынзырактар болгаш бүгү чүүниүң реаксылыг идегеттери ол сактыышкынны чок кылырын, ооң салгалдан салгалче дамчырын үзерин бодап турар. Эрге-чагыргаларның чөпшээрелиг ёзугаар ГФР-де эгелээн «Немецтерге удур үүлгедиглер» деп гебельсчи хоп-шүүлдү чарлаарының талазы-биле кампанияны чүү деп адаарыл? Ында агрессорларны болгаш олардың өлүрүп, хилинчектеп турган кижилерни дөмей кылдыр көргүзерин оралдажып, эжелеткен девискээрлерге фашизминиң араатанзыг үүлгедиглерин агартып турар.

Японияның чагырыкчы бөлүктери база-ла ынчаар кылып турар. Ооң чазаа август 15-те барык-ла бүгү составыбиле өжээн негежчи кедергей дайынзырактарның «Ясукуни» хүрээзинге барып чораан. Премьер Накасонэ баштаан дээргн сайыттар Азияны болгаш Океанияны чаалап алыр дээш сотка орган, кижи төрелгетенге удур кедергей аар-кем-херек үүлгеткенин дээш делегей трибуналының шиитпири-биле астырган идегеттерин сактып, мөргүл кылган. Оларның күчүлер дээш чазак денелинге тейлээшкин кылыры — япон агрессиядан когарааш хөй миллион кижилерни ужурдурүм чок дорамчыланы олдур. А бо өске бир чижек. Японияда үндүрүп турар бүгү-ле өөредилге номнарындан «агрессия» деп сөстүң ап каапларының оралдажышкынны кылдынган. Оны император шериглериниң «бурунгаардлаашкыны» деп, сөс-биле солуур деп санап киирип, а оларның тайбың чурттакчыларыны массалыы-биле кыргып-хыдып турганын түс чер чурттакчыларының «хөлүн эрттир удурлажып» турганы-биле тайылбырлаарын оралдашкан. Ынчалза-даа удурламышкынның шуургаңы ол оралдажышкыннарны үзе шапкан болгаш төөгүнүң хажыдыкчыларын кудуруун мунарымче албадашкан.

Ынчалза-даа эрткен чүүлдү сактыр хөнүү чок, боттарының чагырыкчыларының азыыбиле бодал чокка өлүрер болгаш өлүр чаа салгалды кижизидер дээр күзелдер өзүп турар. Империализминиң агрессив бөлүктериниң шынга удур демисели күштелген. Пропаганданың күчүлүг машиназының дузазы-биле Барыын чүктүң чагырыкчы бөлүктери шынны меге далайныга дүлерни күзеп турар, а меге дээрге дайын кыысыкчыларының кеззээн шагда шынчы эжи болгай. Делегейге тергиндээриниң планын чаап чажырып турган «большевизминиң кыжаныыныг» дугайында тоол чүзү-биле дээре деп?

АКШ болгаш ооң эвилелчилери чогум-на ол хоп-меге тоолду боттарының боо-чепсээн улам-на хөйү-биле эндере бүдүрериниг агартыныг кылдыр ажыглап турар болгай. Барыын чүк шериг талазыбиле хожудап турар деп меге авыястыг олар Европага чаа америк ракеталарны тургузарынга барымдаа кылдыр ажыглап турар. Пентагонну чоокку чылдарда диптер аразынга ужудар баллистиктиг «МХ» деп чүс, «Миджитмен» деп муң ракеталар-биле, сут иштинге тургузар «Трайдент-2» деп 500 ракеталар-биле, корабльдерге, самолёттарга база черге тургузар чалгыныг 5000 ракеталар-биле, «В-1» деп чүс-чүс стратегтиг бомбалакшылар-биле база чаа 17000 ядролуг частыр үүлдээр-биле чепсегээриниң планнарын база-ла ындыг арганнар-биле чаап чажырып турар.

Бир меге—ооруузунмаарының база мегелеэриниң өске хөй аргаларын тывылдырар. Дайынга белеткелди тайбыны (ол сөстүң ажыглаарын чугула деп көрүп турарын эскериңер), быжыглаары дээш демиселдир деп сөглеп, шериг талазы-биле тергиндээшкинни чедип алырын «кошкак эжикти дуглаары» деп дүште-да чок сижий шаап турар. «МХ» дээр ракеталар баштайгы ядролуг согуушкун кылырының чепсээ эвес, а ону чайладырының чепсээ боол турар ышкажыл. Бо бүгү дээрге «кыжаагаарлаашкын», «кызаныыкчаң» болгаш өске-даа хевириниң ядролуг дайынарының дугайында «теорияларны» арга чадаарда чаап чажырарының аргазы-дыр.

Вашингтонуун солууларының дембээрээшкинниге удур Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының чурттары тайбының чайгылыш чок политиказын чорудуп турар. Олар ядролуг чепсегленишкинни амгы үениң деннелинге хевээр арттыларынга белеп, харын-даа өске чурттар-биле кады оларны додуру-биле чоорту чок кылырынга белеп. Бистиң чүртүвүс түс-түс черлерге ядролуг чепсек чок зоналарны тургузар дугайында санаалдарны деткип, шериг чарыгдалдарын кызырары дээш туржуп турар. Америк сенаторлар-биле ужуражышкынынга эш Ю. В. Андроповтуң чугаалааны космос делгеминге болгаш космостан Черге хамаарыштыр күштү ажыглаарын хорууруму дугайында ССРЭ-ниң санаалдарын бүгүде эң-не чөпсүнүп деткип турар. Үгдерээн хоп-меге турбуже, бистиң чүртувустун бо база өске-даа шынчы болгаш тодаргай санаалдары кижилериң утаан-медерелинге чедип турар. Улустарга болгаш чүвени сарыылдыг бодаар кижи бүрүзүнге ССРЭ болгаш социализм чурттары херекти кайнаар углап турарын база делегейни АКШ кандыг тамыже чыгап турарын улам-на тодазы-биле билип турар апарган.

Кижи төрелгетен делегейниң ийиги дайынының сөөлүнде кажан-даа, амгы бо үеде ышкаш, тамы эриннге ындыг чоок турбаан. Империализминиң агрессив бөлүктериндең аймыл шуут кескү. Оны тоовайн барып болбас.

В. САПРОНОВ.
(СЭТА).

Сентябрь 2–Вьетнам улустуң национал байырлалы, хамаарышпас чорукту чарлаанының 38 чылы

ТИИЛЕЛГЕЛЕР БОЛГАШ ЧЕДИИШКИННЕР ОРУУ-БИЛЕ

Ханойнуң чүрээ, бүгү Вьетнамның чүрээ—Бадынь шөл бо хүнүнде онза байырлал шинчи кирген. Чогум-на харын маңнаа, Бадынь шөлүнге, чурттуң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи, вьетнам революциянның баштыкчызы Хо Ши Мин 1945 чылдың сентябрь 2-де ажылчыннарның болган тараачыннарның Мурнуу-Чөөн Азияда баштайгы күрүнезинниң тургустунганын чарлаан. Хо Ши Минниң од шөлүде тургустуртан мавзолейниге бөгүн чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан муң-муң кижилер көөп турар. 1945 чылдың Август революциязының тиилелгээн феодалдыг нинтилелдэ дазылындан чок кылып, даштыны колонизаторларның тергиндээшкинни чедип алырын «кошкак эжикти дуглаары» деп дүште-да чок сижий шаап турар. «МХ» дээр ракеталар баштайгы ядролуг согуушкун кылырының чепсээ эвес, а ону чайладырының чепсээ боол турар ышкажыл. Бо бүгү дээрге «кыжаагаарлаашкын», «кызаныыкчаң» болгаш өске-даа хевириниң ядролуг дайынарының дугайында «теорияларны» арга чадаарда чаап чажырарының аргазы-дыр.

Вашингтонуун солууларының дембээрээшкинниге удур Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының чурттары тайбының чайгылыш чок политиказын чорудуп турар. Олар ядролуг чепсегленишкинни амгы үениң деннелинге хевээр арттыларынга белеп, харын-даа өске чурттар-биле кады оларны додуру-биле чоорту чок кылырынга белеп. Бистиң чүртүвүс түс-түс черлерге ядролуг чепсек чок зоналарны тургузар дугайында санаалдарны деткип, шериг чарыгдалдарын кызырары дээш туржуп турар. Америк сенаторлар-биле ужуражышкынынга эш Ю. В. Андроповтуң чугаалааны космос делгеминге болгаш космостан Черге хамаарыштыр күштү ажыглаарын хорууруму дугайында ССРЭ-ниң санаалдарын бүгүде эң-не чөпсүнүп деткип турар. Үгдерээн хоп-меге турбуже, бистиң чүртувустун бо база өске-даа шынчы болгаш тодаргай санаалдары кижилериң утаан-медерелинге чедип турар. Улустарга болгаш чүвени сарыылдыг бодаар кижи бүрүзүнге ССРЭ болгаш социализм чурттары херекти кайнаар углап турарын база делегейни АКШ кандыг тамыже чыгап турарын улам-на тодазы-биле билип турар апарган.

Кижи төрелгетен делегейниң ийиги дайынының сөөлүнде кажан-даа, амгы бо үеде ышкаш, тамы эриннге ындыг чоок турбаан. Империализминиң агрессив бөлүктериндең аймыл шуут кескү. Оны тоовайн барып болбас.

В. САПРОНОВ.
(СЭТА).

Фалайның чылыдылга-биле ажылдаар электростанциязы — вьетнам-совет кады ажылдажылганың улуг тудуглариның бирээзи.

ЧУРУКТА: станция тудуунда 5503 метр узун ковругг.

ЧУРУКТА: Кызыл хемни кежилдир ковругг тудуунда. Ол ковругг—Мурнуу-Чөөн Азияда эң узун ковругг болур.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

Бөгүн—Социалистиг улусчу

Ливия-Араб Джамахириянның национал байырлалы—Революция хүну

ЛИВИЯ: экономиканың чаа адыры

Дустуң болгаш сут үнүштерниң чыдын чылыг хат далайдан эккел турар. Ливияның Джамахириязының порт хоорайларының бирээзи Хомстуң эриктериңде чаңчылчаан улуг эвес базарлап ыыт-шимээн үзүктелбес: садыгжыларның улустуң кыйгырган үнү ырактан-на дыңналып кээр. оларның чанында хөй-ле улус чыылган турар. Шаанда бо хоорай болза төп Африканың чурттары-биле садыг харылзаазын чорударының кол төптериниң бирээзи турган. Далай эриктериден элезиниг күруг ховуларже хөй чүктү тевелер сөөрткен — шүүжүп-ла тургап. Элээн үе эрткен соонда, кажан өлче барван дажыглап чедиргинниң чаа, чоок оруктары тывылган соонда, садыглажышкын соксаан болгаш хоорай шип-шимээн чок-ла барган.

Бөгүнгү Хомс—Улуг Сирт мүгүлдүрүнүң барыын талакы эриктеринде чаптылган, балык тывыжыының кол төптериниң бирээзи апарган. Хоорайның төөгүзүнге чаа арынны 1969 чылдың революциязы ажыткан. Ол революция монархияны дүжүр октаан болгаш чоңнуң калбак массаларының эрге-ажыылга дүүштүр депшилгелиг социал-экономиктиг чаартылгаларның оруун ажыткан. Ливия чылдарда эрткен империализмге удур фронтумуң кол кезээ апарган. Чурт болза империализмге удур, ооң кут-күчүлүлеринге удур патриотчуг күштерни каттыштырар дээш шиитпирлиг демисежип турар болгаш боттарының хосталгазы, хамаарышпас чоруу дээш колониализмге болгаш неоколониализмге удур демисежип турар африка улустарының демиселин изин-биле деткип турар. Ливия Джамахириязы Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле найыралдыг, бот-боттарынга ажыктыг харылзаалардың байдалын деткип турар. Оон түнелинде, ол чурт Вашингтонуун администрациязының талазындан доктаамал ыыышкыныларга болгаш чөнгээлээшкиннерге таваржып турар. Ливия Джамахириязын шилип алганы оруундан чайладыр болгаш бодуңуң кара-туразында үүлгедиишкиннерниге ону чыгаарып ол бодап турар.

Экономиктиг хөгжүлде талазы-биле улуг чедиишкиннер чуртта чедип алдынган. Ливияның экономиказының чаа тургустугунуң адыры — балык тудуушкуну аңаа тодаргай чижек болур.

Ливияның эриң кавызының суглары балык-биле ажоок баблак. Чурттуң хамаарышпас чорукту чаалал алырының мурнунда ооң ажыы ажоок эвээш болгаш балыкты үлетпүр аргазы-биле тударының ажылдары шуут кылдынмайн турган. Балыкчыларның тутканы балыктарының хөй кезинин хемелерини ээлери боттарынга хавырып алыр болгаш эриктеминап турааы хереглекчилерниге дораан-на садыптар турган. Балык тудуушкуунуң айыыбиле ооң өртектери өрүлеп-даа, бадып-даа турган. Ынчалзада-даа, ол ажылды кылып турган бөдүүн ажылчыннарның алыр акшазы дендии чөгенчит турган.

Чаа чазак тургустунган доораи-на далайга балыктаашкынны улам хөгжүдер дугайында болгаш бодуңуң балыктаашкыи чорудар флодун түзүп тургузарының, балык консервалаарының чамдык бүдүүлгелерни кылыр дугайында тускай декретти үндүргеи. Балык ажылдап кылыр хуула секторну чок кылырынче угланган оруктуг ол чазак шилип алган болгаш балык тывыжын амгы үениң үлетпүрүнүң байдалынга хамаарыштыр тургузары-биле кооперативтерни болгаш куражыл-агыйларны тургузуп турар.

Кыска хуусаанның дургузунда балык ажыл-агыйы экономиканың кол ады-журааның бирээзин апарган. Хомс, Абу-Камаш, Сабрата, Сирт, Дерна хоорайларда балык ажылдап кылыр улуг төптер, балык тударының кооперативтери болган артельдерни тургустуган.

Балык тудуушкунуның материалдыг баазазын чазак доктаамал быжыглап турар. Балык тывыжының талазы-биле далайда ажылдап турарларга чаа-чаа трауларлерни тудуп, амгы үениң хөй өрээлдерни кылып, күчүлүг содуктучуларны тургузуп, балык ажылдап кылырының национал үлетпүрүн хөгжүдүп турар. Сардиньерни болгаш тунецтерни ажылдап кылырының заводтарының тудугларын Зуара, Завия, Бенгази хоорайларда чорудуп турар.

Балык ажылдап кылыр улуг кооперативтиң удуртукчузу Ахмед Рувами-биле (Хомс хоорай) эриккө чугаалажып шыдаваан бис. Кажан А. Рувами бүгү хемелер далайга турушгарын эглепкеш, балык тудуушкунун эгелей бээрге, ам чугаалап эгеледи. Кооперативтер дугайында хоойлуну хүлээп алган соонда чогум-на харын балыктаашкын эгелээн чүве. Балыкчыларның күүжүн каттыштырар талазы-биле чугула базым ынчан кылдынгаш дээрзин ол чугаалады. Күрүне оларга чаа-чаа чээликтерни тыысын, балык ажыл-агыйлыг суурларны, өртээлерни, складтарны тударынга улуг дузалаан. Ам балыкчылар доктаамал шалынныг. Бот-боттарынга дузалажылга кассазы, социал камгалал талазы-биле система тургустунган, хөй уругларлыг өг-бүлелерге дузалаамчыны тыпсын турар.

Ам Хомс хоорайда күрүнениң элээн каш кооперативтиг ажыл-агыйлары тургустунган болгаш олар балык тывыжын чылдың-на улам көвүдедип, түс черниң консерва кылыр заводларында оларны ажылдап кылып турар дээрзин Ахмед Рувами чугаалады.

Хомстуң балыкчыларының ол хүнгү олчазы хөй-ле болган. Эриң чоогунда туттунган соодукчуже аар-аар чүүктүг хемелер эжиндирип кээп, түнецтерим, сардиньерим, далай ала бүгазын дүжүрүп турдулар. Ол балыктарны ажылдап кылыр пунктуларже чорударымбиле машиналар шуушүүр-ла маңнажып кээп турдулар. Омак-хөглуг, далай чыттыг балыкчылар залдарынче чанып, эртенги дан бажында-ла далайже үнүптерниге белетеп-биле далаштыг чоруп турдулар.

Ю. ГЕРАСИМОВ.
СЭТА-ның корр.
Триполи.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГА

Чер бөмбүрзээнин бүгү диптеринден эш Ю. В. Андроповтуң «Правда» солунуун айтырыгларынга харыыларын бүрүңү-биле деткип, чүүлдүгзүүнүң турарының дугайында медээлер калбаа-биле кээп турар.

Совет Эвилели бодуңуң «тайбың базымын» үргүлчүлеп турар деп венгр «Непсабадшаг» солуун бижээн. Ю. В. Андроповтуң чаа саналдарын Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны камгалаар сорулгалыг чаа улуг базым кылдыр чер-ле болганда көрүп турар.

ССРЭ-ниң даштыкы политика талазы-биле тодаргай саналдары—Советтер чурту тайбының күчүлүг баганазы деп чүвенин херечизи болуруп «Нойес дойчланд» (ГДР) бижээн.

АКШ-тың болгаш НАТО-ның империалистиг чүткүлүнүң канчаар-даа важок улуг айыылдыынга кижи төрелгетен дүвүреп турар. Бир эвес ийи талага таарымчалыг дугуржулга чедип алдынар болза, Совет Эвилели чурттуң Европа кезээнде бодуңуң ракеталарын кызырарда, кызыртынган ракеталарның шуптузун, олар-биле кады хөй санныг «СС-20» дээр ракеталарны узутказар дугайын ССРЭ чарлаан. Ол дээрге, ёзулуг тайбынга ынакшылдыг базым-дыр.

Совет Эвилели кайы-даа талага таарымчалыг дугуржулганы чедип алыр дээш катап-катап саналдап турда-ла, Вашингтон дайынзырак шугумуун чорудар, Европага бодуңуң чаа ракеталарын тургузар баштайгы ядролуг согуушкун кылыр күштү белеткээр дээш оралдажып турарын чехословак «Руде право» солуун демделээн. Бир эвес Женевада чугаалажышкынларга АКШ-тың туружу моон сонгаар-даа толдаргай эвес болгаш чаңгыс талалыг боол, бир эвес чаа ракеталарны шынап-ла Европага тургузуптар чүве болза, Совет Эвилелиниң удур хемчегларын алыр ужурга таваржырын эш Ю. В. Андропов сагындырган.

Америк «Трибюн» солуун АКШ-тың администрациязын совет тайбың саналдарга чогумчалыг харыыны кылырынче кыйгырган. Рейганның администрациязы амгы бо таарымчалыг байдалды анаа эртирбес ужурлуг. Ол Москваның саналын хүлээп алыр ужурлуг.

ГФР-ниң даштыкы херектер министри Г.-Д. Геншер Европада ортумак ыракшылдың ракеталарын түгле кызырарынга эвес, харын база кызыртынган ракеталарны узутказарынга Совет Эвилелиниң белеңня совет туруштуң эжижишкинни-дир деп, демделээн. Ынчалза-даа Г.-Д. Геншер НАТО-ның күштерин көөрде, француз болгаш англи ракеталарны кииp санаарын ССРЭ-ниң негеп турары «Женевада кол-ла шаптыктаашкыны» болур деп бадыткап турган.

ГФР-ниң бундестагында ГСДП-ниң төлээлекчизи К. Фойгт НАТО-ның күштериниг француз болгаш англи ракета системаларын кады көөрү — шуут дүрүм ёзугаар оруктур деп медеглээн. Герман Компартиязының даргазы Г. Мис Ю. В. Андроповтуң харыылаарында чаа совет тайбың саналдарда Совет Эвилели бодуңуң политикалын чорударда, НАТО кежигүүнү чурттарның аймыл чок чоруунуң эрге-ажыктарын долузу-биле бырмыдаалап турарын көргүзүп турар деп чугаалаан.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

◆ **ХЕЛЬСИНКИ.** «Финляндия-Совет Эвилели» нинтилелдиң бо чылын чугула сорулгаларының бирээзи болза, Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажыр талазы-биле совет-фин дугуржулганын ужур-дузазы чүле Финляндиянның эвес, а бүгү Европа диптин тайбың сайзыраарынга салдарлыг дээрзин тайылбырлаары болур. Ындыг шиитпирни нинтилелдиң төп баштаар чери хүлээп алган.

Нинтилел Совет Эвилелиниң тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказын, күрүне тургузуун болгаш совет хамаатыларның амыдыралының хемнирин тайылбырлаар ажылды чорудар.

◆ **АДЕН.** Депшилгелиг болгаш революстуг күштерге, ол ышкаш Демократтыг Йемен биле Социалистиг Кубага, удур үргедекчи хөделишкиннер, америк шериглерниң Чоонку Чөөн чүкте болган Кариб далай бассейнинде үүлгедиишкиннери империализминиң агрессив будужун хереченлеп турар. Ол дугайын Йемен Социалистиг партиязының ТК-ның чигине секретары, Дээди улусчу төөгүлелдиң Президиумунуң даргазы, НУДРнин премьер-министри Али Мухаммед НУДР-да Кубаның элчинин-биле чугаа үезинде демделээн.

◆ **КАНБЕРРА.** Австралияның мурнуу-чөөн талазында «Эссо» деп америк компаниянын нефть дилеп турары Бассов одугле далай үттээр платформаның ажылчыннарының ажыл сокседымышкынны алды неделя үргүлчүлээн. Ажылчыннар күш-ажылдың байдалын экижидерин, үндүрткен таварылгада хары угда бээр пособиняны бээрин негээннер. Олардың шын негелделерин күүседиринден ойталаашл, «Эссонуң» администрациязы ажылчыннарны хүлээп алган фирма-биле дугуржулгазын хуусаа бетинде күш чок болдурган.

ХОСТАЛГА ДЭЭШ

ТУНИС. Колониализмге болгаш расизмге удур араб болгаш африка чурттарының кады демисели болгаш эң-сеткил каттыштырылгазы дээш туружуп турар араб чурттарының лигазы Намибияның чоңнуңуң хамаарышпас чорук дээш демисели долузу-биле деткип турар деп, ол организацияның чигине секретары Ш. Клибинин медеглелинде айтып турар.

Араб чурттарының лигазы КНО-нуң аймыл чок чорук чөвүлелиниң 435 дугаар резолюциязын тыдыралга чайгылыш чок боттандырары дээш туржур болгаш резолюцияга эдилелерни ол айтырыгга хамаарышпас өске чүүлдерге холбаарын оралдажып турар АКШ-тың кииpин турар идеязын чидки-биле шүүгүмүлеп турарын үк медеглелде айыткан. (СЭТА).

ПРЕЗИДЕНТНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ДЖОРДЖТАУН. Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш Намибияның чоңнуңуң чөптүг демисели болгаш СВАПО-нуң ону деткээнин чүүлдүгзүүнгеинин Гайананың президентиин Форбс Бернхэм илергейлээн. КНО-нуң чигине секретарынче чоруткан үүгүлазында ол Каттыштың Нациялар Организацияларын кежигдал-каражага таваржып турар бо девискээрге хамаарышпас чорукту тургузар херекке чайгылыш чок болурумче кыйгырган. Преторияның расисчи ёзу чурумунуң Намибияны эжелеп турар үезинде КНО-нуң бо айтырыгга эгелекчи чоруу кончуг чугула деп, Гайананың президентизи бодап турар. (СЭТА).

ЧЕПСЕКТИ САДЫГЛАП ТУРАР

ЛОНДОН. Бөө-чепсекти дашкаар үндүр садыглаар талазы-биле Израиль кол «олуң садыглакчыларының» бирээзи апарган. Лондонуун «Санди телеграф» агентствозунуң дыңнадыы турары-биле алырга, 1981 чылда даштыкы күрүнелерге сатказ израиль чемзектин түңү 1.25 миллиард доллар чедип турар. Чурттуң шериг үлетпүрүнде өөрээ чылын билир чоңнуң үшкүзе бир кезии хаара тутпаган.

Израиль бөө-чепсектиң садыл алыкчыларының расисчи болгаш диктаторлуг ёзу-чурумнар болуур. Бир дугаар черде Мурнуу Африка Республика туруп турар. Израиль чепсекти Сальвадор, Гватемала болгаш Гондурас база хөйүү садыл ап турар. (СЭТА)

ЧЭЛЕНДЖЕРНИҢ УЖУДУУШКУНУ

НЬЮ-ЙОРК (СЭТА). «Шаттл» программаны ёзугаар хөй удаа ажыглаар «Чэлленджер» дээр америк космос корабльни беш астронавтарлыг кылдыр Канаверал (Флорида штат) шенектен салып үндүргеи. Экипажтың командири—1981 чылда «Колумбия» дээр космос кораблинге ужудуушкун кылган Ричард Трули. АКШ-ка космоска ужудуушкуннарны боттандырып эгелээнинден бээр бир-ле дугаарында экипажтың составында нара нешпиг америк—космос харылзаалыының талазы-биле специалист 40 харлыг Гийом Блуфордту киирген.

Америк шериг удуртукчулары хөй катап ажыглаар космос корабльдериниң ужудуушкуннарын космосту милитаризастарының планнарыбиле холбаштыр коруп турарын билдингир. Чугаа, чижээ, космоска орбитанын дайынчы станцияларын тургузарының дугайында боол турар.

ДОЛУ ДЕТКИМЧЕНИ ИЛЕРЕТКЕН

КАИР. (СЭТА). Журналистерниң Бүтү-Африка Ассоциязы хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш Намибияның улузунуң демиселин бүрүнү-биле деткип турарын медеглээн. Мурнуу-Африка Республикада болгаш Намибияда африкан хөй таланың эрге-шөлээзин базып турар Преторияның сөөк-язы ылгаар ёзу-чурумун МЕН агентилелдиң таратканы ооң медеглелинде шынгыы буруудаткан. Намибия улустуң бот тодаратгынар болгаш хамаарышпас болур эртелерни хандырары-биле бүтү күштү салырынче КНО-ну, делегейниң хөй-ниитизин ассоциация ыйгырган.

(СЭТА).

МОСКВА ЧООГУНУҢ ТУРАСКААЛДЫГ ЧЕРЛЕРИ

ЧУРУКТА: П. И. Чайковскийниң Бажын-музейинге келгеннер улуг композиторнуң кабинединде солун чүүлдерни көрүп турары.
Н. АКИМОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

ДАГДЫНЫКЧЫ БОЛУРУ

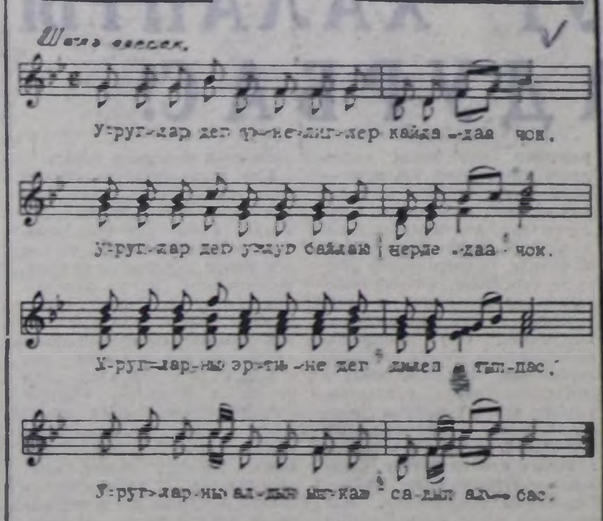
Бистиң Эрзин ортумак школага, өске кайы-даа школаларга ышкаш, хоочун башкыларга немештир чылдың-на аныяк башкылар ажылдаары-биле кээп турар. Олар шуптузу бодунуң херээн эки билир, өөреникчилеринге ынак, ажылынга тура-соруктуг, хүндүлээчел, биче сеткилдиг аныяк кижилер боор. Ынчалза-даа оларның аразында чамдык ийи-чангыс башкыларның талазындан даанган ажылынга түткүлүг эвээш, сагылга-чуруму кошкак чүүлдер база бар болур. Шынап-ла кижи бүрүзү ангы-ангы болур болгай. Ынчангаш школаның хоочун башкылары бистер мындыларже хөй кичээнгейни үндүрүп, чамдыкта арга-сүмеваас-биле-даа, а колдуунда бодувустуң хууда үлегериве-биле оларны ажылга хамдыкшыдарын кызып турар бис. Ылангыя өске хоорайлардан келген башкыларга тыва өөреникчилерниң онзагайын тайылбырлап бербишаан, оларны коллективниве ижиктирип алыр дээш эвээш эвес ажылды кылыры черле чугула болурдур. Чаа ажылдап үнген башкыларга классган дашкаар ажылдар талазы-биле дуза чедирери база негеттинип келир. Бо бүгү болгаш тургустунуп келир өске-даа айтырыгларга боттуг дузаны чедирери бистиң салгалдың дорт хүлээлгези деп санаар бис.

СЭКП-ниң удуртукчулары-биле партия болгаш күш-ажыл хоочуннарының үжүражылгазынга Ю. В. Андропов чаа салгакчылар бүрүзү мурнукузундан күштүг, хөйну билир дээнин доңчуг чүүлдүгүндүвүс. Ынчалза-даа эртиен үелерде ышкаш, амгы үениң аныяктарынга чанында турар хоочуннарның деткимчези херек дээрзин база утпайн турар бис.

Т. МАЖАА,
хоочун башкы.

КЕЛИР ҮЕ — САЛГАЛЫВЫС

Сөзү М. Осур-оолдуу Аянгазы Р. Кенденбильдин

Чаштар дээрге, аас-кежик — өөрүшкүвүс.
Чаштар дээрге, чуртталгада — кадасталгавыс,
Чаштар дээрге, келир үе — салгалывыс,
Чаштар дээрге, өртемчейде — аныявыс.

Төрел чокта, төрел чону — салгаттынмас,
Төлдер чокта, төре херээ — дамчыттынмас,
Төлдер чокта төөгү-даа — сураттынмас
Төлдер чокта Төрээн чурт-даа — взлеттинмес.

Ынчангаштың уругларга хаймралыг,
Ынчангаштың уругларга ынакшылдыг,
Уругларны өстүрери, камгалаары —
Улуг өндүр хүлээлгевис, соругавыс.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНГА

Тайбының совет фондузунче эки тура-биле чыгган акша-түң совет кижилерден үзүк чок кирип турар. Амгы үеде бистиң чуртувуста ниитизи-биле 80 млн. ажыг ажылчынар колхозчулар, эртемденнер, албан-хаакчылар, студентилер, сургуулдар болгаш пенсионерлер боттарының ап турар шалыныдан, гонорарындан, шаңналындан болгаш өске-даа камналгазындан эвээш эвес акша-түүнү тайбың фондузунче шилчидип турарлар. Бо хүннерде чоонун ниити сонуургалы тайбынны камгалаар, делегейниң, бир эвес болу бээр болза, оон аймыл-халавын саналар бе-зин берге, ракета-ядролуг чаа дайынны болдурбас сорулгабиле чорүп турар. Ол дээрге «тайбың хүннериннің», «тайбың походтарының», «тайбының рейстериниң», «күш-ажылчы тайбың өзүлчегиниң» киржикчилери-дир.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың тайбың Программазын бистиң республиканың ажыл-ишчилери, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, изин-биле деткип, тайбың дээш бүгү ниитиниң демиселинге үлүгүн киирип, үүнүн кадыг турар. Тайбың камгалалының республика комитедин болгаш Тайбының совет фондузунуң республика комиссиязын тайбын Программазының пропагандалаар талазы-биле эвээш эвес ажылды кылып чорудуп турар. Эң ылангыя тайбың фондузунче акша-түүнү чыыр ажылды улам күштелдирген.

Совет тайбың фондузунуң бир кол үгланыышкыны — эжелекчи болгаш реаксылыг болуктериниң каржы үүлгедиглеринден улуг каража-когаралга таварышкан чурттарның чонунга — Палестинаның чурттуңдан дезип чорутканнарга, Чилиниң кара-бажында хорутаттырганның өг-бүлелеринге дузалавары болур. Фонд Никарагуаның, Мадагаскарның, Алжириниң болгаш өске-даа араб чурттарның үер-чайык, кан-халының, чер шимчээшкинин дээш ышкаш бойдустуң өскедаа аймыл-халавынга таварышкан чурттакчы чонунга үргүлүг дузаны чедирип турар. Даштыкы чурттарның хамаатылары совет кижилернин ол бүгү буянныг хереглерин магадап көрүп турарлар, база ол ышкаш бистиң үлегерависти эдерерин кызыдып турарлар. Ынчангаш Тайбын фондузунче совет рубльден ангыда долларлар, фунтылар, стерлингилер, маркалар, меннер болгаш маркалар база кирип турар апарган.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары база-ла, бистиң чуртувустуң хөй националдыг чону-биле бир дөмей, тайбың камгалалының идепкейлиг киржикчилери болуп турарлар. Республикада тайбың камгалалының комитеди, а хоорайларда болгаш районнарда тайбың камгалалыга дуза кадарының комиссиялары ажылдап турар. Ындыг комиссияларның чамдык кежигүннери ол буянныг хереките үр чылларда эки түүнелдиг ажылдап, чон ортузунга тайбың камгалалының ужуруттакшын тайылбырлап, тайбың камгалалының талалакчыларының кыйгырыының адаанга ат салыры. КНО Кол Ас-самблеязының адрезиниче коллективтиг болгаш хуула чагаалар чорудары, Уруглар камгалалының хүннерин болгаш митингилер эрттирери дээш ышкаш эвээш эвес организастыг ажылдарны чорудуп турар. Чижээ, Каа-Хем районнуң тайбың камгалалыга дуза кадарының комиссиязы (комиссиянын даргазы Н. О. Тову) эки ажылдап келген. Оон түүнелинде районнуң ажылчы чоннары тайбың камгалалының фондузунче сөөлгү үш чылда 20 муң рубльди шилчиткен. А Бии-Хем районнуң чурттакчы чову (комиссиянын даргазы М. Д. Комбу) 1982 чылда 10 муң ажыг рубльди эки туразы-биле чыыр чорутkан. База ол ышкаш Бай-Тайга, Тожу, Тес-Хем, Өвүр районнарга ындыг комиссиялар чон ортузунда организастыг болгаш тайылбыр ажылдарын чедиришкинниг чорудуп, тайбың камгалалының фондузунче эки тура-биле акша-түүнүн чыылазын чылдан чылче улам көвүдедип турар.

Оон-биле кады республиканың тайбың камгалалының комитединиң кежигүнүери эштер К. С. Федосенко, А. И. Ломаев, оларның бо талазы-биле кылып чорудуп турар ажылын мактап болур. Оларның ыяшладып турар организацияларының Кадык камгалал болгаш Көпээ ажыл-агый министерстволарындан сөөлгү ийи чылда безин 7000 рубль тайбың камгалалының фондузунче киргең. РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктар база ол үениң дургузунда 3000 ажыг рубльди Тайбың фондузунче шилчиткеннер. Ол ышкаш Кызылдың чурттакчылары А. П. Колупаев, И. А. Ендзук, Р. Т. Строкова, Р. А. Хубнев, А. Н. Моисеев олар боттарының пенсия акшаларындан чыылды-на бичилеп чиргил, «хөйнүң ниити савазынче көпеэн салып», Кызылда республиканың күрүне банкызының № 70012 агар санынче шилчидип турарлар.

Чүүле бо чылдың бирги чартыныда безин республиканың 100 ажыг бүдүүлгелери, албан черлери болгаш организациялары боттарының эки туразы-биле тайбың фондузунче акшаларын салгаавар. Оларның аразында эң хөй түүнүг акша киргең черлер: Таңды районда «Коммунизмниң херези» совхоз — 1347 рубль, Улуг-Хем райпозу — 920 рубль, Каа-Хем райпозу — 900 рубль, Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхоз — 1610 рубль дээш ооидаа өске.

Кызыл хоорайның чурттакчыларыдан чартык чылда 14 муң, Улуг-Хем райондан 4913, Таңды райондан 3000 ажыг рубль Тайбың фондузунче киргең. Ол чүл дээрге совет кижилер боттарының интернационалчы, патриотчу хүлээлгезин күүседип, тайбың камгалалыга боттарының улуг-хүүзүн эвээш биче-даа болза киирбишаан, бодуңун ег-бүлезиниң, урут-дарыының келир үезин база камгалап турар бис деп чүвени медерелдин-биле билип турары олдур.

С. СИЗЕНЕВ.

ЦИРКТИ СОНУУРГАДЫВЫС

«Мөген-Бүрен» совхоз республикада мрак-узак будумнарның бирээзи. Тоотен концерт-көргүүлер хаая келгилээр. Бо удаада биске Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Дмитрий Очурга удуртkан цирк болуу оюн көргүзүп чораан.

Кызыл-Хая суурнуң чурттакчылары аныяк цирктерниң ойнаарын сонуургалбиле көрүп, улуг өөрүшкүүлие хүлээп алганнар. Борис Иргиттин, Артур Салчактың, Салчак Байлактың Василий Саазының көргүзүгелерим сонуургадывыс.

У. ИРГИТ,
Мөнгүн-Тайга район.

ЭКИ БЕЛЕТКЕНГЕН

«Бай-Тал» совхозта культура одагларының база контора, көдээ Совет, почта, урутлар садтарының кышка белеткелин бо хүннерде доозуп турар. Чугайлаашкын, дозулаашкын ажылдарындан аңгыда, одалга системаларында үрелишкиннерин чаартып кылган. Совхозтуң чаагайжыдыла бригадазы (бригадири Сапык Дүреш) бо бүгү ажылдарны шынарлыг кылдыр чорутkан. Хөмүр-даш болгаш оттулар ыяшты сөөртүп эгелей берген.

Х. КАРА-ООЛ,
Бай-Тайга район.

ЧАДАГАН» — ОРУКТА

Хандагайтының Культура бажыңының «Чадаган» агиткультбригадазы районда эки ажылдыг бригадаларның бирээзи. Амгы үеде ниитиниң малында сиген белетиээр ажыл улам түүктээн. Шак бо үеде агитбригаданың сорулгазы сиген белеткекчилерге агитас-массалыг ажылды күштелдирери болуур.

«Чадаган» чоокта чаа Таңды районда сиген белеткел турар боттарының чангыс чер чурттуларынга солуун утка-шынарлыг концерттиг аалдап чораан. Оон-биле катай кыска лекцияны Шыдыраа Саая кылган. Агитбригада оон ынак Чоон-Хемчик районнуң девискээринде сигенчилерге, Бора-Шайның болган Ак-Чыраанның ишчилерине, «Улаатай» аржаанының дыштамкчыларына, Өвүрүңү «Хараачыгай» аттыг пионер лагеринге, Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазынга боттарының уран талантызын көргүзүп, чоннуң өөрүшкүзүн хайыктырган.

Ук агитбригаданың идепкейлиг артистери режиссёр Саая Арат-оолдуң, ыраажы-хомусчу Монгуш Чочак-оолдуң, танцылчылар Надежда Тюлюштүң, Светлана Адыгжының солуун номерлерин катап-катап диеп турганнар. «Чадаганның» амгы сорулгазы—бот. тарынга онаашкан сиген планын доозкаш, ам-даа сигенчилерге чаа-чаа солуун репертуарлыг, спенарийлиг концерттерни көргүзери болур.

Б. ХОМУШКУ.
Өвүр район.

Төрээн черивистиң делгемнери

ТАҢМАЛЫКТЫҢ ДАГ ОДУРУГЛАРЫ

Хемчик кежилдир туттунган астынчак көвүргүг. Чоон кан аргамчыларны хем кежилдир шөйгеш, оларның үштарын эрик кырының чалым хаяларында так кылдыр быжыглап каан. Көвүргүгүн үндезинин ол.

Кирижелдир херип каан тростарга дөрбелчин чудук чоон оргаларны астындыр быжыглаап, оларны ол-бо талазындан кан демирлер-биле быжыглай туттургаш, оон кырындан, ийи кыдын белдир чалгыннап каан. Аътты четкеш кежиптерге аваар чайгаңып эгелээр. Сактырга, алаанда хайның, мөөреп чыткан Хемчиктиң эзинин оңу аада берген-даа ышкаш апаар. Көвүргүнүң тургузуу бөдүүндаа бол, ол — Хемчиктиң үнүнда нарын тудугларның бирээзи. Ону кандыг-бир алban, организация-даа тутпаан, а «Найырал» совхозтуң ускдарган ажылчыннары боттарының күжү-биле тудуп турганнар. Оон төлевилелин совхозтуң хоочун ажылчыны Допай Даваа чогаатkан. Мынчап кээрге, Хемчикте ааттынчак көвүргүг — чоннуң чогаадыкчы күш-ажылының чедишкинин тодаргай херечензи боон турар.

Хемчикти көвүргүлеп кешкеш, оон баш дескинер кадыр эрнин өрү чоктаптарга, удаавайн Таңмалык хемниң аксынга чеде бээр. Хемни өрү чоктаптарга, Таңмалык одуруу дораан эгелээр. Таңмалык иштинің чүрумалы — бойдустуң хуулгаазын кылымалы. Хемниң ол-бо чарында дээрде шаштыккан чалымныг даглар, хөөрем чок, булуттар-биле шугланып алган турар. Эзирлер безин оларның шыпык бажындан оранчок куду ужуп чоруур. Ол бөзүр баштыг белдик чалымнарны оваарымчалыг хайгаарап чоруурга, янзы-бүрү амытаннарның дүрзүлери тода көстүп кээр. Эзерлиг аът, чыдар теве, дөңгүр буга, бызаалыг инек, үскүлешкен өшкүлер дээш кандыг дүрзүлерни ында чок дээр! Медээжок улуг хыйрак хаяда кожа турар оол, кыстың дүрзүзү безин бар. Топтап көрүп чоруурга чүзүн-баазын чурумалды кандыг-ла-бир күчүтен хуулгаазын таңмабиле баскылап каан ышкаш сагындырар. «Моон ужун ук хемни чон Таңмалык деп адай бербээн бе?» деп бодап чорумда, мурнумда чораан эжим аът кырындан хая көрнүп келгеш:

— Ма, дуран. Дөө туругже топтап көрем — дээш холун дээр шаар айытты.

Дурannап көвүргүме, он хире чүүма анайларын эдертип алган, хана дег кадыр ийде, хала чокка маннажып чор. Оон өрүлдүр көрүптеримге, туругнуң шыпшык бажында молдурга дег те «кайы хире-дир мен» дээнзиг бисче чоргаар көрүп тур. Бөлүк-бөлүк чоруур оолдарлыг чүүмаларны каш-даа катап көрдүвүс. Ол аңнарның кашпагай-аваангырын, чараш-чаптанчыын мага хандыр-ла көрүп, хайгаарап алдым.

«Хаа-Хаан баарында чурттаан олурар Норбу Очур-оол аңныыр инспекторунга ажылдаан соонда, те-чүүмә өзүп көвүдээн болдур ийин. Мурнунда турган Шагаан-Арыг чурттуг чамдык инспекторлар боттары төтчеглекчилер турдулар. Хемчикти куду резина хемеге дааш-шимээп чок эжиндирип чораан, суг ижер дээш эрикке кирип келген хөөкүй чараш амытаннарны он-ону-биле кыра боолап аппаар турдулар» деп, Арaптан көрээн-даа, хомудаавдаа сеткилин илерегги.

Одуругүнүң ол-бо талазында дээрде баганаланган бөзүрбөзүр чалымнарда маңнашкан те-чүүмәны дурannап хайгаараар дээш эжимдеп оранчок чыдып калган болдум.

Кула дайым аътган артык,
Кула бенид куйну чүве.
Күнда карам кымдан чараш,
Куду кашпал кызы чүве.
Ала дайым аътган артык,
Ала бенид куйну чүве.
Анай карам кымдан чараш,

Алдыы каштал кызы чүве — деп, Арaптан бодунуң таалаңчыг үнү-биле кожаннап ырлай-дыр. Ырның аялгазы чалым хаялар дамчыл сырынналдыр чангыланып чоруй барды. Эштиң ырын ыяпнакаш, аъдымның кылажын дүргедедиптим.

— Экиле ырлаар-дыр силер, Тыкы Арaптанович — деп мактадым.

— Хып дээн аныямда совхозка зоотехниктеп тургаш, бо Таңмалык иштинге ырлапдаа чордум ийин.

— Дем чаа ырлаан ырыңарны дыка-ла сонуургадым.

— Ийе, солун кожамык чүве. Ол шаанда маңаа, Таңмалык иштинге, Ак-Сал дээр ирей чурттан чораан. Ырыкожамыктарны, тоолдарны — хөйну-ле билир кижи. Ол ирейниң «шыгжамырындан» өөренип алган кожамыым-дыр ийин — дээш, эжим одуруттуң он, солагай талазынче дураннавышаан чортуп олур.

Тыкы Арaптанович улустуң аас чогаалын хөйну билир, мерген угааныг, чечен сөстүг, хөглүг, баштак чанныг, көрбээн чүвезин, көдүрбээн хөнээ чок кижи-ле болгай. Тыва АССР-ниң Дээдги Советиниң депутадының бедик адын, харысалгалыг хүлээлгезин он ийи чыл дургузунда оон күүседип келгенин билир кижи мен. Ам бодунуң хар-назыны дегүй-даа берзе, оон ярес-шоваазын, кашпагай шимченгирин кижи шуут кайгаар.

Үе эрте-даа болза, хүн бедик даглар артынче чаштына берген. Чалым хаяларның хөлегелери сойза-сойза, хем иштин чоорту шыва алы берген болгаш хүнүң херелдерн ам чүтле одуругүнүң он талазында бөзүр чалымнарда арткан. «Таңмалык иштинге чайгы хүн он, а кышкы хүн он ийи шакта көстүп келир». — деп, мурнунда дыннаавын чугаага амна бүзүредим.

Инек-даштарлыг кадыр одуруг чоорту кудулаза-кудулаза, дыт, шиви үнген терең оъттуг аянга эккелген. Мында Таңмалыктың шимээп-даажы чавырлып, ол чүтле кангыртkайындыр ырлап чыдар апаар. Оон хоюг аялгазынга таалавышаан чортуп олурумда, кулаамга бир-ле чүвенин кыртылаагы дыпналган. «Мындыг ыракче канчан чедип келген хевап боор» дээн бодал бажымга чык дээн. Топтап дыннаарымга, кыртылаашкын база катап дыннадым.

— Хаван ышкаш чүве кыртыңайның турар кандыг айлыг-чоор. Тыкы Арaптанович? — деп эжимден айтырдым.

— Дөө чаш амытаннын эдери ындыг чүве-дир ийин — дээш, Арaптан чооп, селбегер дыт дозуңче айытты.

Көөрүмге, терең сигең аразында бичии сарлык оглу дөрт даванын хере теп алган тур, Хөөкүйүүң шаразы безин кургавaан. Бодаарга, бистиң шимээнивис дыннаап, иезин ону терең сигенге чыттырып кааш, боду сырый шет иштинче чаштына берген хире. Чаш амытан оон айны-биле кайын чыдар, туруп кээп, иезин кыйгырып эгелээнин ол боор.

Удаваанда мурнувуста аал кодаңы көстүп келген. Алтара хевирлиг дөрт-булуң даштарны каът-каът кылдыр чыып каан чүве дег кадыр хая баарында ийи чадыр бажыңчыгаш тур. Аъттарны баглаштарга бағлаашкын, оң талакы чадырже угланттывыс. Сарлык кадарчыны Николай Норбунуң ее бадыр. Бедик, шилгедек дурт-сыным, чугаакыр, чазык аныяк эрге ужураштывыс. Ол шорт албанындан халажып келгеннде, сарлык кадарын эгелээн. Баштай ол акызынга дузалакчылап турган. Чыл хире ажылдап чорда, Очур-оол аңныр инспекторунга томуйлаткан. Оон эгелээш Николай кодаңны тускайлап кадара бергеп. Ам ол дуржулгалыг сарлыкчы апарган.

Мурнунда «Найырал» совхозка сарлык мал чок турган. Каш чыл бурунгаар совхоз Бай-Тайга районундан чүс чээрби баш сарлык садып алган чүве-дир. Эрткен чылын тозан сарлыкты күргүнеге сатkан. Ам коданда ийи чүс ажыг баш бар. Чүтле бо чылын бежен беш бызаа төрүттүнген болгаш шупту оңчаменди камгалаттынган. Моон алгаш көөрге, сарлыктың баш саны чылдан чылче өзүп турар. Оон өзүп көвүдээринге таарымчалыг байдал Таңмалыкта бар дээрзин үстүнде барымдаалар тодаргай хереченлеп турар-дыр.

— Даштын кожа өгде дузалакчынар ирги бе? — деп сонуургадым.

— Чок. Аванның ее-дүр Кырган кижи-дир ийин хөөкүй — деп харылады.

— А аванар мында ышкаңыл, таныжар бис, шагда-ла — деп иагдым. Чугаа соонда кырганның амыр-мендизин айтырар дээш ынаар базыптым.

— Экии, кырган. Сол-чаагай-ла бе?

— Сол, сол, оглум. Бээр, боже эртип кел.

Дөрже эртип, олура аарак чорумда-ла кырган шагда-ла аяк-савазында барган тур. Ону сөөлгү чылдарда көрбээн кижи мен. Топтап көрүп олурарымга, кырган көңгүс ескерилбээн, адак-бышкааның чиири биеэги-ле олчаан болду.

Күш-ажыл — бүгү-ле байлактың үнер дөзү дижир болгай. Ынчаарга кадыкшылдың, узун назынның үнер дөзү базала күш-ажыл болур. Николайның ада-иези бүгү назынында малчыннап чораан, ажыл-херээнге ээ-харыысалгалыг, чонунга хүндүткелдиг улус чүве. Кызыл-дустай берген адазы — Норбу Ховадыт — Тыва АССР-ниң Дээдги Советиниң депутады чораан. Иезиң шагда-ла пенсиялай берзе-даа, мал ажылын кагбаан, үргүлүг урут-дарыының чанында чүрттап, оларга дузалажып, арга-сүмезин берип олурар. Мынчап кээрге, Николай изигүүр салгаан малчын-дыр.

— Таңмалык иштинге сарлыктан аңгыда тос кодаң шээр мал чайлаглаар. Мазынныар хойларын кыргыдып, чугдуруп турар болгаш амдаа мында келбээн-дир. Ажыглап болгу дег чайлаглар Хорум-Таскыл талазында бар болдур ийин. Оруң-чирнин билбес кижи минаар белеп эртип шыдавас чер-ле болгай. — деп бистиң ажыглаттынмайн турар чайлаглар көрүп чоруурувусту дыннаап, Николай чугаалай-дыр.

К. МАСПЫК-ООЛ.
(Уланчылыг).

АЛТАЙНЫҢ БОЛГАШ КРАСНОЯРСКИНИҢ МЕДИНСТИТУТТАРЫ

белеткел салбырларынга киреринкүзээн аныяк оолдарны болгаш кыстарны Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу чыып турар. Белеткел салбырларынга добскан ортумак билиглиг болгаш совхозтарның, тудугларның, эмнелге-профилактика черлериниң, шериг кезектериниң командылал черлериниң удуртукчулары шуут боттары партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының сүмелешкени ёзугаар шилип, чорудар ужурлуг.

Белеткел салбырларынче чоруур дээн кижилер дараазында документилерни көргүзер:

1. Ректорнуң адынга (доктаатkан хевириниң майынга) билдириишкин.

2. Ортумак билиг дутайында документ (боду).

3. Ажылдап турар черинден үш хол үжүктүг (коллективтиң удуртукчузунуң, профком даргазының, ВЛКСМ комитединиң секретарының) характеристика.

4. 286 майыктың чаңгыс хевирлиг бланказынга кадыкшылдың дугайында шынзылга (терапевтиң, хирургтуң, невропатологтуң, лор-эмчиниң, флюорографтыг болгаш рентгенологтуг шинчилгенин). Ол ышкаш медицина институдунга өөренип болурунуң дутайында кол эмчиниң түүнели база херек.

5. Белеткел салбырларынче өөренири-биле чоруткалының дугайын тускай бланкага бижиир болгаш аңаа удуртукчунуң адын салыр, төгерик таңма кагар.

6. 3×4 см хемчээлдиг, бөрт чок тырттырган 6 санныг фото-чурук.

7. Күш-ажыл дептериниң хоолгазынга түтле будүүлге черинин удуртукчузу ат салыр, төөрик таңмалыг болур. Анаа: «Амгы үеде ажылдаарын үргүлүлеп турар» — деп бижиир ужурлуг. Паспортту, шериг биледин, кинр бижиттинген хереченнерин, комсомол болгаш профэвилел биледин документилерни беседа кылырынга дужаап тургаш, оларның ээзин боду көргүзер.

Документилерни реслубликанын Кадык камгалал министерствозу 1983 чылдың октябрь 10-га чедир мындыг адресте хүлээп ап турар: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда 10 дугаар бажың, кадрлар килдизи.

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ТВ

СЕНТЯБРЬ 1-не БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнистер, харыылаңнар!» 9.40 — «Башкы». Уран-чечен фильм. 11.25 — Концерт. 11.45 — Телемедээлер. 12.00 — 14.15 Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чаа өөредилге чылынга холбаштыр документалдыг фильмнер. 15.40 — «М. В. Ломоносов». 16.40 — Бистер колхозка артып каар бис. 17.10 — В. Левашовтуң ырылары. 17.40 — «Линия. Эргилделер чылдары». Киногафазывыр. 18.00—Бүтүдеге стадион. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Школачыларга киноконцерт. 19.40 — Документалдыг телефильм. 19.55—«Бурный рейс». Уран-чечен фильм. (Вьетнам). 21.00 — «Ут». 21.35 — «Сажены». Уран-чечен фильм. 23.00—23.20—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 —«Өзүмнер» дей уран-чечен фильм. 8.35—Сээн лениниң библиотеказы. «Аныяктар эвелениниң соругалары». 9.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.35—Физика. 6-гы класс. Физика болгаш техника. 10.05—ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Астрономияның кол аргалары. 10.35—Эртем болгаш амыдырал. 11.05—«Башкы». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Л. Ф. Парфёнованың дугайында телеочерк. 11.45—Испан дыл. 12.15—Бойдус дутайында. 2-ги класс. Бойдус-биле таныжып тур бис. 12.35—Башкыларга—музыка кичээли. 1-ги класс. 1-ги дамчыдылга. 13.35 —«Сонгуу» хүнге расписание» деп бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 14.55—К. Маркс. «Аныяк оолдуң профессия шилиндре бодалдары». 15.25—Телемедээлер. 15.30—18.00—Чаңсар. 18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20—«Ниити чыскаалга». Тыва эки-турачыларны Ала-чурттуң Улуг дайынынче чөрүткаанының 40 чылынга. 18.50—Киножурнал. 19.00—«Азия төвү». Программада: «Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн дементелеи»: Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи М. Д. Байыскыланың чугаазы; телемедээлер. 19.30—«Карелиянын арга-мажында». Телефильм. 19.45—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15—«Дем каттышырылгазы». Тележурнал. 20.45—Чаа документалдыг телефильм. 21.00—«Ут». 21.35—Концерт. 23.00—Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Динамо» (Киев). 00.45—01.00-чадаг-терге спортунга делегей чемпионады.

Редакторнуң ораалакчызы
К. К. САТ.

агаар

Бөгүн республикага бүргеи, аязыр, чамдык черлерге биче чаастаар, дынмирээр. Сонгубарының чүктел хаттын дүргеин секундада 7-12 метр, чаастап, дынмирээп келгенде хат 20 метр чедир күштедир.

Дүне 8-14, чамдык черлерге 0-5 градус чылыг, хүндүс 18-23, чамдык районнарга 9-14 чылыыр.

Кызылга биче чаастаар, дынмирээр. Сонгу-барының чүктел хаттын дүргеин секундада 7-12 метр, чаастап, дынмирээп келгенде хат 18 метр чедер.

Дүне 9-11, хүндүс 20-22 градус чылыыр.

(Солуннуң даравазында номерин сентябрь 3-те үмер.)

КИНО

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Избранные» (2 сериялыг) 9.30, 12.20, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Снежная королева» 9.30, 13.30, «Остаюсь с вами» 11.00, 15.00, «Колдунья» 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Приключения Буратино» 15.00, «Любовью за любовь» 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тревожное воскресенье» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Путешествие будет приятным» 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянын адреези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 9 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыылаалалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 1092.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС 01350

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 204 (12294) | 1983 чылдың сентябрь 3, суббота | 1925 чылда үнезилеттингеи | Өртээ 3 коп

СЭКП ТК-ДА, ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ВЦСПС-ТЕ БОЛГАШ ВЛКСМ ТК-ДА

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК 1982-83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири дээш эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг округтарның, районнарның, колхозтар, совхозтар, ажыл-агый аразының коллективтериниң болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түнелдерин чугаалажып көргеш, типлекчилер деп санааш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндулел бижиктери-биле шаңнатканнар болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

1. Кызыл район.

2. Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхоз.

3. Танды районнуң «Коммунизмниң херели» совхоз.

ОТЧЁТТАР, СОҢГУЛДАЛАР

Республиканың партия организацияларының амыдыралынга эң-не харысалгалыг үе отчёттар болгаш соңгулдалар эгелээн. СЭКП Уставынга дүүштүр партия эге организацияларынга хуралдар, районнарның, хоорайның областтың партия организацияларынга конференциялар эртер. Бо чугула политиктиг кампанияны чедиишкинниг эрттирери партийжи хүрээленгни улам ыңай быжыглаар, партияның иштинги демократизиин хөгжүдер, партия организацияларының организанчы болгаш идеологтуг ажылын, социал-экономиктиг чөрүдүлгаларны удуртурунуң хевирлерин база аргаларын сайзыраңгайтыдар, совет ниитилеледиң амыдыралынга СЭКП-ниң удуртунчу ролюн бедидерин хандырар.

Бистиң республиканың партия организациязы чыл келгеи тудум-на өзүп, быжыгып турар. Үлетпүр бүдүрүлгелерде, тудуг, транспорт, садыг организацияларында, көдээ ажылагыйда, чонның амыдырал хандырылга, чырыдыышкын, кадыы камгалал, культура албан черлеринде 330 ажыг цех, 515 партия эге организациялары бар. Олар коллективтерниң удуртунчу өзээ болуп, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринче бүгү ажыл-чөрудулгазын угландырган.

Тываның ишчилеринге бо чыл онзагай, чүге дээрге он бирги беш чылдың өзек чылы, Совет Тываның юбилейинге төлептиг ужураашкынга белетиеддиң чылы. Ынчангаш партия организацияларының СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш канчаар ажылдап турары отчёт-соңгулдалыг партия хуралдарының болгаш конференцияларның кичээнгейиниң төвүнге турар ужуруг.

Бистиң республиканың үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның ишчилери он бирги беш чылдың эрткен үелеринде эвээш эвес үүлени бүдүргеннер. Дыка хөй нуш-ажылчы коллективтер планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип неяген, олар бүдүрүлге нурлавырларын дилеп тып, ажыглап турар. Отчёт соңгулдалыг хуралдарга ажылдың түнелиин хандыр анализтээр, четпестерни илередир, ону эдип алырының хевчеглерни ажылдап кылыр, сорулгаларны тодаргай айтыр керек.

Бүдүрүлгелерге нуш-ажылдың быжыг сагылга-чурумун тургузар нуш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукциянның шынарын бедидер, бот-үнезин чиигедир, эртем-техниканың, журналчы дуржулганың чедиишкиннерин нептередир, экономия, камналга талазы-биле партияның айтыышкыннарын канчаар күүседип турарын ажыл-агыйны өзу-биле сайгарып көөр. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче угланган элээн хевчеглер алдынган-даа болза, ында байдалды хуралдарга аналиэтээр, четпестерни илередир, ону эжиидер дээш ажылды доктаамал чөрударын айтыр апаар.

Бистиң республиканың тудуг организациялары болгаш транспорт бүдүрүлгелери он бирги беш чылдың эрткен чылдарының планныг онаалдаларын чедир күүсетпейн келген. Ооң иол-на чылдагааны нуш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаандан, организанчы чөрүктүң сулазындан, тудуг материалдары чедишпезинден, автомашиналарның бүдүрүкчүлүг амыдаваанындан болган. Ында партия эге организацияларының, коммунистер ол четпестерниң чылдагааннарын долузу-биле илередир, тудуг материалдары чедишпезинге, анаа турар чөрүктарга, машиналарның дериг-херекселдерниң багай ажыглалынга кымнар бүрүүлүгүл дээрзин илередип, амгы үеде партияның салган сорулгаларынга дүүштүр олардан негелдеии күштелдирер апаар.

Көдээниң ишчилери Аъш-чем программазын амыдыралга беттандырар дээш амыдап, ол херекке баштайгы базымнарны кылып турар. Ындыг-даа болза совхозтарның хөй нуруузунуң экономиказы кошкак, олар техниканы четпес ажыглап, хуусаазы четпээнде үндүр бижип, чер ажылының үнүш-дүмүткүрүн, малдың продуктулуун бедитпейн, олардың чидирилин хөйү-биле болдуруп келген. Партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга көдээ ажыл-агыйны сайзыдадырының айтырыын бүгү талалыг ханы анализтеп, сайгарып чугаалажыры чугула. Партия организацияларының агроүлетпүр маттыжыышкыннарын, совхозтарны кайы хире удуртуп, специалист кадрларны шилип алыр, кижизидер, өөредир ажылды канчаар чорудуп, көдээ ажыл-агыйны хогжүдер дээш олардың харысалгазын канчаар бедидип турарынга үнелеидп берип, четпестерни илереткеш, ону эдип алырының орүктарын айтыры чугула айтырыгларның бирээзи болур.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму идеологтуг, масса-политиктиг амыдыдың эжиидериниң талазы-биле партия организацияларының мурнунда улуг сорулгаларны салган. Аңаа дүүштүр партия обкомунуң X пленуму тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган. Хуралдарга ол шиитпирлериниң, хемчегларниң күүсеидезин, масса-политиктиг ажылдың дээштиин, бо херекке коммунистерниң, ажыл-агый удуртукчуларының киржилгезин сайгарып көөр.

Нуш-ажылчы коллективтерниң башкарыичы нүүр болгаш политиктиг өзээ — партия эге организацияларының. Ындыг болганда ооң ажылын бүгү талалыг чугаалажыр ужуруг. Коммунистерниң авангардчы роляын, идей-политиктиг дадыгыышкынын, СЭКП-ниң Устав негелделериниң күүсеидезин, администрацияның ажыл-чөрудулгазын болгаш аппаратның ажылын контрольдаар эргезин боттандырып турарын, нуш-ажылчы коллектив дугайында Хоойлунуң күүсеидезин, аныяк коммунистер-биле ажылды, хөй-ниити организацияларынга удуртуланы болгаш өске-даа айтырыгларны аңаа чугаалажыр.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдар — коммунистерниң болгаш бүгү коллективтиг амыдыралынга улуг болуушкун. Ынчангаш орта баш бурунгаар хынамчалыг белетиенир. Отчёт илеткел ханы утпаныг, партия эге организациязының бүгү ажыл-чөрудулгазын илереткен болур. Коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналарын болгаш сүмелерин кичээнгейге алыр, ону боттандырар хемчеглерни амыдап кылыры чугула.

Партбюро кежигүннеринге, секретарьларга соңгудар коммунистерге бүдүрүлгеки эки билир, идепкейлиг, принципиалдыг, негелделиг, авторитеттиг эштерни шилип алыр. Чаа соңгуткан состав-биле ажыыды дораан-на чорудар керек.

Партияның иштини демократизиин калбартыры, коммунистерниң идепкейин болгаш харыысалгазын бедидери, отчёттарны болгаш соңгулдаларны организастыг эрттирери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ооң дараазындагы партия ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин чедиишкиннинг күүседиринге идигин бээр.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузаал

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ҮШКҮ ОН ХОНУКТУҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Бо чылдың августуң үшкү он хонуунда мал чемнерин белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түнелдерин СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому чугаалажып көргеш, дараазында районнарны социалистиг чарыштың тиилекчилери деп санаан:

— барыын талакы зонадан — он хонукта мал чеминиң бүгү хевирлериниң 16,5 хуу немелде өзүлдезин хандырган **Барыын-Хемчик район;**

— төп зонадан — он хонукта мал чеминиң бүгү хевирлериниң 13,1 хуу немей өзүлдезин чёдип алган **Кызыл район;**

— мурнуу зонадан — он хонукта мал чеминиң бүгү хевирлериниң 18, 9 хуу немей өзүлдезин хандырган **Мөңгүн-Тайга район.**

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелниниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын 200 рубль акша шаңналдары-биле кады Барыын-Хемчик, Кызыл болгаш Мөңгүн-Тайга районнарга тыпсырын шиитпирлээн.

Мал чеми белеткээринин шалыпчы айы ам эрткен. Анаа «Хемчик» совхозтуң ажыл-ишчилери, Эрги-Барлык суурнуң бүгү чурттакчы чону идепкейлиг киржип, малга четчир чемнерин белеткеп алырынга улуг үлүг-хуузун киргеннер.

Ажыл-агый иштизи-биле 2900 тонна сигенин, 3500 тонна силосту белеткээр планныг. Бо хүннерде мал чеми белеткээр кампания эң шиитпирлиг үе-чадазынче шилчип, машина-техниканың болгаш кижиниң кол күжүн ынаар моөцээн.

«Хемчик» совхозтуң мал чеми белеткээр черлеринде ажыл-иш хайыышкыныг. Бо хүннерде сигенчи 18 звенода 134 кижи ажылдап турар. Олариың араазында социалистиг чарыш калбарган.

Ш. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: рапе кезилдезинде механизаторлар Достак-оол Саян, Догаанай Хомушку, Эрес-оол Иргит.

ОЪТ-СИГЕН БЫШСА-ДАА

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ
1983 чылдың сентябрь 1-ниң медээзи. Хуу-биле (Баштайгы одуруг—сиген, ийигизи—сенаж, үлкүзү—сиген далганы)

Бай-Тайга	46	56	20
Мөңгүн-Тайга	48	—	—
Барыын-Хемчик	69	100	114
Овур	29	—	—
Сут-Хөл	77	59	22
Чөөн-Хемчик	54	7	26
Улут-Хем	53	41	38
Танды	30	100	125
Бии-Хем	37	70	43
Тожу	21	—	—
Каа-Хем	44	121	61
Тес-Хем	61	28	72
Эрзин	41	75	60
Кызыл	55	223	129
Республика	47	82	72
Эрткен чылын мынчаи	49	61	74

Бо хүннерде республикада 109 муң тонна сиген белеткеттиигеи. Бо коргузуг эрткен чылдың сентябрь бирде тургамындан 800 тонна эвээш. Ам-даа 120 муң тоннаны белеткээри нететтиниг турар. Ындыг болганда сиген кезилдезиниң темпизии черле ооңумнадып болбас.

Сенаж 71 муң тонна салдынган. Бо үнелиг мал чеми эрткен чылдың бо үезиндегизиден 23 муң тонна хөй белеткеттиигеи. Ам планга чедир чеди муң тонна хиреим белеткээри арткан. Бо ажыл Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Улут-Хем районнарда кончуг оожум.

Республикада витаминниг сиген далганы бүдүрер ажыл база эрткен чылдың дециелиге четпес. Бо үүнерде 5800 тонна азы эрткен чылдагыдан 700 тонна эвээш сиген далганы белеткеттиигеи. План күүседезинге чедир 2200 тоннаны белеткээр үжурлуг.

Планда кордүгеи 417700 тонна силостуң 82 муң тонназы салдынган азы бо талазы-биле план 20 хуу күүсеттиигеи. План күүседеи эрткен чылдан бичии дээре-даа болза, ынчангы дециелге ол муң тонна четпес. Бо талазы-биле кылыр ажыл үлүг. Тожудан өске планының чартыны күүседип элган район ооң. Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Сут-Хөл, Овур районнар онаалдазының он хуузун безин күүседип шыдаваан.

Күстүң башкы айы үнүп, оът-сиген быжып келген, ынчалза-даа мал чемнерии белеткээрин оожумнатпас керек. Малды кыштан хүр ажырар, ооң чаш төлүн бүрүн камгалап алыр, малдан алыр продуктуларны көвүдедир толээде, мал чеминиң белеткелиниче бүгү күштү салыры чугула.

Тес-Хемде чүге мындыгыл?

ПЛАН-БИЛЕ КЫЗЫГААРЛАТТЫНГАН

Тес-Хем районда «Кызыгаар» совхоз бо чылын 4585 тонна сигенни белеткээр планныг. Ында 3 механизастаттынган, 7 малчын звено ажылдап турар. Оларда 124 кижи хаара туттунган. Ниитизи-биле мал чеминиң белеткелинде 13 трактор, 11 сиген кезер машина, 4 прессподборщик, 4 сиген бөлөр машина быжыглаттынган. Бо хүнүерде планның 50 ажыг хуузун күүседип алган.

Август айның төнчүзүнде мал чеминиң белеткелинде мыйыстыг бода мал, сут-бараап фермазының механизастаттынган 3 звенолары ажылдап турар. Ниитизи-биле бо чылын ол совхозтуң девискээринде хову-даа, хем-даа үнүнүң от-сигенинiң үнүгеи кажангызындан-даа эки.

Николай Дандаа удурткан № 1 хойжу бригаданың малчынары 140 тонна сиген белеткээр планын 142 тоннага күүседип, шуптузуп кыштаглыында дүжүрүп алган. Виктор Эрендейниң бригадызээн № 2 хойжу бригадазы 160 тонна планын 172 тонна чедир күүсеткеш, районда хойжу бригадаларындан мурнап турар. Ындыг-даа болза, ол хойжу бригадаларның малчынары сөөлгү үеде планнарывыс күүседиткен бис дээн хөөннер-биле ол ажылын ара соксаан. Ам бо хүнүерде мал чеминиң белеткелиниде чаңгыс-даа малчын ажылдавайн турар. Орус-оол Эрендей удурткан бода малдың ситенчи звенозу планын күүседиринге чоокшулаан. Сут-бараан фермазының коллективи планын күүседиринип кырында келген.

Механизастаттынган звеноолар эки ажылдап турар. Оларның араазында социалистиг чарышты организастаан. Олардан Биираа Соянның звенозу өскелерден мурнап шаңнадып, мактадып турар.

Ындыг-даа болза механизастаттынган звеноларда тракторларның үрелиишкиннiге таваржыр чоруу хөй. Оларга дүрген дуза чедирер талазы-биле Самагалтайның сельхозтехника каттыжышкыны четпес ажылдап турарын совхозтуң удурткучулары хомудап чугаалаар болдулар.

Суурда организацияларга көдээ Совет күүскомунуң талазындан тус-тузунда тускай планнарны бергилээн. Ол планнарындан тудуг, МТМ садыг, кижи эмнелгезиниң коллективтери чаңгыс-даа килограмм ситенни белеткевээн. Олардан көдээ Совет күүскомунда үндүрген шиитпирнин күүселдези дээш ажылдаары негеттиниp турар.

Шара-Нуурнун Дугай деп черде механизастаттынган звенонуң сараатталн сигенни ында малчыннарның дүүзүнда инектери үредеп турар. Ынчангаш ол сигенге тускай таңнылды тургузары чугула.

Совхозтуң Улуг-Күзег сут-бараан фермазының кыштаанының чанында ийи силос оңгары бар. Олариың бирээзинин иштин аштаан, ында силос салып турар. Кукурузаның кезип турар черинден ол оңгарга чедир ону сөөртүүр элээн ырак чер. Ынчангаш ол аразынга сөөртүүнге машиналар чедишпес. Ол ышкаш ол оңгарда сөөртүн келген ногаан массаны тырый бастырар бот-тарының трактору чок. Доозунчут бугазын кылып турар сут ажыл-агый черинiң ялчирбелиг трактору хөлөзилеп салган бастырып турар.

Ол силос оңгары-биле кожа база бир оңгар бар. Ооң иштинде эрткен чылдың орту хире силозу-даа, сенажы-даа билдинмес мал чеми бар. Ооң кырында эрткен чылын белеткээн будук-бүрү база элээн хөй чыткылаар. Ол дугайын ында ажылдап турар трактористен айтырарымга балбес болду.

Совхоз конторазынга келгеш, көдээ Совет күүскомунуң даргазы Үзаан-оол Чылбак-оолович Эрендейден ол оңгарда артып калган мал чемни эрткен чылын чүге ажыглаваанын айтырдым:

— Ол болза, эрткен чылын янзы-бүрү сигеннерни кескеш, сенаж хевирлиг салган чүве. Ооң кырында бистиң школаның өөреникчилериниң чайладыр кылган будук-бүрүзү чүве.

— Ону чүге кыжын мал чеминге ажыглап, ферманың инектеринге бербээн чүве ирги, Үзаан-оол Чылбак-оолович?

— Ону мал чемгерер дээш, ажыдып көөрүвүскө, мал чемгерер арга чок, үредилген болду. Ынчангаш ажыглаттынмаан.

— Ону кылган кижилерге, совхоз база элээн акша, көгүскти чарыглаан боор ам-ле. Чогум ол талазы-биле кым-даа четпес.

Совхозтуң Улуг-Күзег сут-бараан фермазының кыштаанының чанында ийи силос оңгары бар. Олариың бирээзинин иштин аштаан, ында силос салып турар. Кукурузаның кезип турар черинден ол оңгарга чедир ону сөөртүүр элээн ырак чер. Ынчангаш ол аразынга сөөртүүнге машиналар чедишпес. Ол ышкаш ол оңгарда сөөртүн келген ногаан массаны тырый бастырар бот-тарының трактору чок. Доозунчут бугазын кылып турар сут ажыл-агый черинiң ялчирбелиг трактору хөлөзилеп салган бастырып турар.

Ол силос оңгары-биле кожа база бир оңгар бар. Ооң иштинде эрткен чылдың орту хире силозу-даа, сенажы-даа билдинмес мал чеми бар. Ооң кырында эрткен чылын белеткээн будук-бүрү база элээн хөй чыткылаар. Ол дугайын ында ажылдап турар трактористен айтырарымга балбес болду.

Совхоз конторазынга келгеш, көдээ Совет күүскомунуң даргазы Үзаан-оол Чылбак-оолович Эрендейден ол оңгарда артып калган мал чемни эрткен чылын чүге ажыглаваанын айтырдым:

— Ол болза, эрткен чылын янзы-бүрү сигеннерни кескеш, сенаж хевирлиг салган чүве. Ооң кырында бистиң школаның өөреникчилериниң чайладыр кылган будук-бүрүзү чүве.

— Ону чүге кыжын мал чеминге ажыглап, ферманың инектеринге бербээн чүве ирги, Үзаан-оол Чылбак-оолович?

— Ону мал чемгерер дээш, ажыдып көөрүвүскө, мал чемгерер арга чок, үредилген болду. Ынчангаш ажыглаттынмаан.

— Ону кылган кижилерге, совхоз база элээн акша, көгүскти чарыглаан боор ам-ле. Чогум ол талазы-биле кым-даа четпес.

СӨС-БИЛЕ АЖЫЛ ДҮҮШПЭЭН

Малды тарып боозадыры дээрге-ле ооң баш санын өстүрери, продуктулуг чоруун көвүдедирә болур. Амгы үеде ол ажыл Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларында эренгей чоруп турар. Бо чылын районнуң совхозтары 21 муң баш хойну тарып боозадыр соруглалыг. Август айның 26-ның медээзи-биле алырга, 4500 ажыг хой тарып боозаттынган.

«Чодураа» совхоз Шуурмактың Куран-Баарында болгаш Дүктүг-Дытта хой тарыыр пунктуларны тургускан. Ол пунктуларның ажылдап турарында улуг четпестер бар болуп турар. Тарыыр ужурлуг коданнарның графигни тургускан-даа болза, ол ёзугаар ажылдавайн турар. Чамдык хүнберде ол пунктулар ажылдавайн баар. Малчыннар график ёзугаар хойларын пунктуга хүнүүн-не сүрүп келбес. Чамдыктары ийи хонгаш экиеп турар.

Тарыыр ужурлуг хойларны дилеп тывар кошкарларның күжү арган. Оларга бээр чем-биле пунктуну совхозтуң дирекциязы хандырып бербээн. Кошкарларның чамдыктары аарыг. Ооң уламындан тарып боозадыр хойларны дилеп тывары берге.

Ол-ла совхозтуң Суг-Бажында пункту өскелерден дээре ажылдап турар. Ол пунктуда төрүүр 6 кодан хойну тарып боозадыры-биле быжыглаан. Ам 500 ажыг хойну тараан. Ында 11 кошкар бар. Оларга бээр немелде чем, суланың ногаан массазындан өске, чүү-даа чок.

Ында коммунист Наталья Шокар-оол хой малдавышаан он ажыг чыл иштинде техник-осеменаторлап ажылдап турары-биле ол ажылга мергежилии улуг. Ооң ажылдан турар пунктузунуң иштн арыг-сиг.

Тарып боозадылгага кирер коданнарның графигни тургускан. Ындыг-даа болза графикте айтыттынган хүнүерниде чамдык малчыннар хоюп сүрүп келбес түүлдер барып ол хомудап чугаалады. Тарылгага кирер 6 кодандан 3 кодан хойну пунктуга ам-даа экиелбээн.

Совхозтуң төрүүр коданныг хойларында бо чылын төрүттүнген хураганнар ам-даа чедир үстүнмээн. Тарыыр ужурлуг кодан бүрүзүнде 40—50 хураганнар бар. Үстүнген хураган коданнарында оларның эр, кызын илгаваан. Хураган хойларның чайгы семиртилгезинге, ооң түнелинде элеришлгеге багай салдарны чедирер дээрзин мал ажылының тускай эртемниглери эки билир хирезинде, ол ажылды организаставаанны четпес.

Совхозта үш хойжу бригада бар. Бригада бүрүзү бригадирлиг, зоотехниктиг, мал эмчилиг. Кадрлар четчир. Ындыг турбуже, хой тарып боозадылгазының ажылынче ында специалистер четпес кичээнгейни салып турарындан ол ажылда кандыг-даа контроль, хыналда тургустунмаан.

«Тес-Хем» совхоз 5 муң хойну тарып боозадыр ужурлуг. Ам бо хүнүерде 1200 ажыг хой тарыттынган. Ында байдал база «Чодураадан» дээредевес.

Совхозтуң, кол зоотехниги Венгер Сарыгларның хой тарылгазының чоруп турарының дугайында чугаалап турарыбиле алырга ниити байдал эки ышкаш. Херек кырында пунктуларда байдал ындыг эвес. Сөс-биле ажыл-херек дүүшпес.

Совхоз төвүнден ырак эвеске Даг-Дөзү деп черде тарылга пунктузу ажылдап турар. Анаа 2300 хойну тарыыры планда көрдүгеи.

Ам бо хүнүерде 800 ажыг хойну тараан болуп турар. Ында техник-осеменатор Кара-кыс Даспаа хой малдан ажылдавышаан, ол ажылга 1970 чылдан бээр чыл санында ажылдап келген. Ынчангаш ол ажылга ооң арга-дурзулгазы улуг.

Ол пунктута 6 кодан хой тарыыр. Тарылгага кирер ол коданнарның 3 коданы ам-даа кирбээн. Увангүр Бүлүүн, Дөмүн-Маадыр Саная, Көкей-оол Чооду оларның коданнары чаңгыс-даа катап тарыттынмаан.

Хой тарыыр пунктунуң ишти хирлиг, бокту, ишти аштаттынмаан. Ол пункт хой тарыырынга таарымча чок. Дүштекиниң 1 шак. Ол хүн анаа чаңгыс-даа хой тарыттынмаан. Ол дугайында техник-осеменатордан айтырарыыска мынчаар харылады:

— Бо хүн малчыннар хоюн сүрүп эккелбеди. Маңап тур мен. Чер-ле бо малчыннар бот-тарының сагыжы-биле хоюн сүрүп эккелбес боор-дур. Мен дүүн совхоз төвүнге чораан зоотехникке-даа, өске-даа даргаларга ол дугайын чугаалап чордум. Олар база кандыг-даа дорт харыыны бербедилер.

Хой тарыыр пунктунуң чанында хем кыдында хойлар оттап чорлар. Оларның аразында кошкарлар барын эскерип кагдыыс. Пунктуиуң байдалын көрдүвүс. Ооң мындыг айтырыгны салдым:

— Силерниң аалдың хоюо бо хем кыдында оттап чоруур ол бе?

— Ийе, ол бистиң-дир.

— Силер хоюнарга чүге кошкар салып алган силер, азы тарып доозупканыңар ол бе?

— Чок, чүгле 241 хой тарыттынган. А ол кошкарлар бистиң коданывыска кыштаашкайларывыс ол чүве. Ол дугайын зоотехниктерге чугаалаарымга, тоомчага албас улус болду. Ол хевээр турары ол-дур. Харын-даа бистиң бо хоюовус ам төруп эгеледи — деп харыны берди.

— Бо пунктуну мен бодум август айның 1-ниң хүнүнде чугайлап, дерип, белеп кылдыр кылып алган мен. Самагалтайның, уксаажыдызга чери үрени август 13-теп эгелеп сөөртүп эгеледи. Ооң бээр ажылдап турарывыс ол. Мында 10 кошкар бар. Оларга немелде чем чок. Чер оттарып турар улус-тур бис — деп, ол немеп чугаалаар болду.

Ол ажылды башкарып удуртур талазы-биле ол совхозтуң селекционер-зоотехниги Ким Барыңмааны ында быжыглаан. Ол талазы-биле контроль чогун ол фактылар бадыткаар болду.

«Кызыгаар» совхозтуң Шара-Нуурда № 2 хойжу бригаданың тарылга пунктузу. Дүүш соонда 4 шакта чеде берзивис. Хой тарыыр пунктунуң чанында долгандыр аалдар-ла хөй. Ында техник-осеменаторда Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң 4-кү курузунуң сурттуулу комсомолчу Марина Дагба практиказында ажылдап турарын билип алдывыс. Боду ында чок, тарыыр хой коданыныче хойлар алыр дээш чораан болду.

Пунктуда инити байдалын көөрге дерип, кылын кааны чүгээр. Херекселдер четчир. Ында 17 кошкар бар. Оларга немелде чемнер чок, база чер оттарып турар.

Мариианың кайы аалда бартамын билип алгаш, чеде бергеш, боду-биле чугаалаштым.

Ол бригада 1837 хойну тарыыр, ооң 1090 башты тарып алган. Августуң 3 хүнүүнда хой тарыпаан. Малчыннар хойларын эккелбээн. Ол ажылче совхозтуң специалистери кичээнгей салбайн турарын, малчыннар база ол ажылды үнелеп көрбейн турары ооң биилиие берди.

Самагалтайда уксаажыдызга чери хой тарып боозадыр пунктуларже үрени график ёзугаар сөөртүп турар. Ол хирезинде ажыл-агыйларда ол ажыл канчаар чоруп турарыл, анаа чедирген үрелерин канчаар ажыглап турарын хынап көрбейн турар.

Ынчангаш райкүүскомуун көдээ ажыл-агый эргелели ол ажылды шыырыы контролыга ап, айттынган четпестерни дарый эдер талазы-биле хемчеглерни алыры негеттиниp турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

Национальная краеведческая библиотека

Советтер амыдыралы

УДУРТУКЧУЛАРДАН НЕГЕЛДЕНИ КҮШТЕЛДИРБИШААН

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму, анаа СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң онгу чыжының сески сессиязы бүгү совет кижилериниң, улус депутаттарының, Советтер органнарының ажылдакчыларының хей-аъдын, кодурлүүшкүнүн болдурган. Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды чогуур денелиниче бедидер, ажыл-агыйның бүгү адырларына сагылга-чурумну быжыглаар дээш партияның болгаш чазактың ап чоруткан хемчегларин бүгү совет кижилер изин-биле деткээн.

Кызыл районнуң ажылчы фонлары партияның XXVI съездиниң СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын бүрүн болгаш ажыр күүседир дээш күжениишкиниг ажылдап турар. Нинтизи-биле бо чылдың баштайгы чартында районнуң ажыл-ишчилерин ниити көргүзүүлер талазы-биле эвээш эвес чедиишкиннерлиг болган. Үлетпүр бүдүүлге черлери, чуртталга-коммунал ажыл-агый эргеледи, киночеткизиниң дирекциязы, септелгетудуут участогу, көдээ ажыл-агыйның ишчилери социалистиг хүлээлгелеринге чедиишкиниг күүседип, Совет Тываның 40 чыл июн төлептиг үткүүр дээш бүүдүүлгиг базым-биле чоруп орарлар.

Салдыңган сорулгаларын чедиишкиниг күүседирине, планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр боттандырарынга күргүнеңиң, бүдүүлгениң база күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидери чугула деп СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга онзалап айыткан. Ук Пленумнуң шиитпирлерин болгаш эш Ю. В. Андроповтуң айтыышкынарын удуртулга болдургаш, кана-даа, кажанда-даа быжыг сагылга-чурумну тургузар дээш тодаргай ажылдарыны районга кылып чорудуп турар. Ындыг-даа болза, ап турар хемчегларивис чогуур деңнелге четпейн турар дээрзин миннир апаар бис. Ооң уламындан хей кижи хүнү районда үстүнүп, чамдык ажыл-агыйлар, бүдүүлгелер болгаш организацияларда — ылангыя «Кара-Хаак», «Тере-Хөл», «Шамбалыг» совхозтарда, № 62, № 5, № 1317 КМК-ларда, районнуң холушкак бараанар садыында прогул кылган кижилериниң саны амдаа хей.

Боттарының коллективтериниң кежигүннериниң күш-ажылын кошкак организастаанындан районнуң садыг организацияларының база көжүп чоруур механизастаттынган колонналар бараан сайгарылгазының болгаш тудуут-моонтаж ажылдарының планын эрткен чедя айда күүсетпээн.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар-биле тудуут организацияларында болгаш садыг черлериниде эптежип турарындан чамдык ажылдакчыларның талазындан чурум-сагылга чок, арагалаар фактылар бар. Чалгааларга, прогул кылыр кижилерге болгаш ажыл бажы саналарларга шыдажыр арга чок байдалды тургуспайн турар, харын-даа олар бажың-балгатты болгаш еске-даа таарымчалыг чүүлдерин ак сеткилдиг ажылдакчылар-биле бир деңге ап турарлар.

Шак ындыг мөзү чок кижилерге удур демиселди хөй-ниитинниң, совет Хоойлуңуң күжү-биле чорудар, ооң дээшдинии улам бедидер талазыбнле хемчегларни ажылдап кылырын район Советиниң чоокта чаа болган сессиязындан ук организацияларга дааскан. Аңаа ажылчын хуралдарның, эш хуу судтарының ролюн бедидип, күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуда айыттынган бүгү эргелерни ажыглаары чугула.

Бүдүүлгелерге, тудугларга, совхозтарга бедик бүдүүкчүлүг ажылдаарының байдалдарын удуртукчулар тургузар, күш-ажылды организастаарын экижидер ужурлуглар. Бир эвес хемчегларин чогуур үезинде албас, ажылды ала-чайгаарлаашкынче киирер болза, сөөлүнде барып, ылангыя тудуут организацияларынга аңаа туруушкунаар эгелээр, а ооң түнелиниде объектиниң ажыглалга дүргеп киирер дээш «штурмнаашкынга» чедирер. Ынчаар кылган тудугнуң шынары чер албас болуруп амыдырал бадыткаан. Мындыг четпестерни болдурбас дээш район Советиниң күүскому бо чылдың эрткен айларындан эгелеп дээштиг ажылдарны кылып турар.

Бо хүнмерде районнуң ажыл-ишчилери көдээ ажыл агыйның чугула кампаниязы—мал чемниң белеткелиниче хаара туттуиган.

Ажыл-агыйлардан «Тиилелге», «Көк-Тей», «Кара-Хаак» совхозтар аңаа идепкейлиг киржип турар. Районда сиген белеткелчилериниң социалистиг чарыжының сөөлгү он хонукта түнелиниле «Кара-Хаак» совхоз бирги черни эзлээн.

Ындыг-даа болза, «Тере-Хөл», «Шамбалыг», «Х Улуг хурал» совхозтарның удуртукчуларының, специалистериниң шүшпен чоруунуң уржуундан мал чемниң белеткели бо ажыл-агыйларда кошкак чоруп турар.

Мал чемниң белеткели эгелээ-ле бүдүн чартык ай чедип турар-даа болза, 17580 тонна сиген, 3210 тонна сенаж, 400 тонна витаминниг сиген далганы белеткээр планывысты күүседириниске чедир ам-даа хөй күженишкин керек. Келир кышка үткүштур ниитниң малынга быжыг чем-суурну тургузарынче бүгү ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле районнуң партия, совет органнарының удуртукчулары, специалистери дээштиг хемчегларин алыр хүлээлгелиг.

Бистиң республикавыстың ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чыл июнуң байырлалынче үткүштур кел чоруур. Ол юбилейге алдар болдурган күш-ажылчы эштер бүрүүгүре быжыг сагылга-чурумну СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр быжыглаар, ооң бирги беш чылдың өзек чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир ужурлуг бис. Бо улуг болгаш чугула сорулгага улус депутаттарының черчер Советтери, ажыл-агыйларның удуртукчулары, депутаттар эң-не идепкейлиг киржирлер.

Улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларына күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары—районнуң партия, совет органнарының эң чугула сорулгазы болуп турар. Күүгүнеңиң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң хажыдыышкын бүрүзү Советтерниң кичээнгейинин төвүнде, ол талазы-биле масса-политиктиг болгаш кижизидилге ажылын чорударында район болгаш көдээ Советтерниң күүскомнар кежигүннери, депутаттар, өскедаа активтер идепкейлиг киржип турар. Ооң түнелинде арагалаар, ажыл шагы үзер, озалдаар чоруктар бүдүүлгелерде, албан черлеринде болгаш организацияларда эвээжээн.

Район Советиниң күүскомуунуң, ооң депутаттарының болгаш активтериниң кол сорулгазы болза, чедип алдынган чедиишкиннерни улам быжыглап, ажылдың участок бүрүзүнге быжыг сагылга-чурумну чедип алыр, планныг онаалдаларны база хүлээлгелер күүселдезин хандырар, республиканың юбилейин төлептиг үткүүр дээш бүтүү күштү, арганарны мөөнээрн болур.

М. БЕССМЕРТНЫХ,
улус депутаттарының Кызыл район Советиниң күүскомуунуң даргазы.

КЫЛЫМАЛ ДАГ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ

Бир-ле катап бистиң район солуунуң редакциязының чанынга «Урал» деп мотоцикл тура дүшкен соонда, узун, шилгедек дурт-сынныг, кыдырык улуг карактарының терең кирбиктери шевергин думчуунуң дозүнде тутчу берген аныяк эр кирип келди. Менди солушкаш, ол айтырды:

— «Мажалык» чечен чогаал каттыжыышкынын кым удуртуп турар ирги?

— Чогум кандыг херектиг чор силер?—деп, оон удур бирээвис айтырды.

— Шоодугжуташ бижин ам. Мен

Чер казар ажылдар талазы-биле Жетыбай эргелелдин шилчип чоруур кызыл тугу-биле Каламаста Ренат Салимовтун нефть казып турар бригадазы шаннаткан. Нефть скважиназы үттээр графикти олар муң метрге мурнап турар. Бодунун адырында күш-ажылдың будүүкчүлүү будун чартык ватап өскен.

ЧУРУКТА: Ренат Салимовтун бригадазы. Солагай талдан оң талаже: Владимир Мисюра, Олег Валов, Тагир Шапиев, чер үттээр мастер Ренат Салимов, Николай Шинкарев, Виктор Тарасов, Александр Юдин болган Балхаш Туляев.

И. БУДНЕВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Болуушкун будүүзүнде

НОМ ТАЙБЫҢГА БАРААН БОЛУР

Совет пайысылал удавас база делегейге ном солчулгазының ааждок улут төвү апаар. Маңаа, ССРЭ-ниң УАЧД-зиниң девискээрине, сентябрь 6-дан 12-ге чедир делегейниң ном делгелгези — ярмарка дөртку удаа эртер. Оон «Ном тайбыңга болган депшилгеге бараан болуп турар» деп буянныг девизин бүтү диптерде хөй-ниити, ном үндүрүкчүлери болган тарадыкчылары деткип турар.

Ол болуушкун дугайын чугаалап бээрин СЭТА-ның корреспондентизи делгелгениң **оргкомитединиң даргазы, ССРЭ-ниң Куркомиздаттың даргазы Б. Н. ПАСТУХОВ-ТАН** дилээн:

— Бистиң чуртувустуң тайбыңга ынак даштыкы политиказы делегейниң культура харылзааларында, оон иштинде ном солчуруунуң талазы-биле харылзааларга таарымчалыг салдарны чедирип турар — деп, ол чугаалаан.— Москвага моон мурнунда эрткилээн ярмаркалар янзы-бүрү социал системалардыг күрүнелерниң кады ажылдажып, ниити сонуургалдарны тып, кайы-кайызынга-даа ажыктыг харылзааларны хөгжүдүп болур дээрзин бүзүрелдин-биле көргүскен.

Делгелгениң павильоннары тайбыңга болган депшилгеге дузалаар номнарга, культураның база эртемниң ёзулуг үнелиг чүүлдерин солчурунга кезээде белен. Москва ярмарказынга улуг сонуургал чогумна харын оон-биле тайылбырлаттынар.

Бо чылгы делгелгеге тозан ажыг чурттар киржир. Акыдүмма социалистиг чурттарның ном үндүрер база садыглаар организацияларының, мурнуку чылдардаазы-биле бир дөмей, хөйүү делгээр. Барының Европаның, Азияның, Африканың, Соңгу база Мурнуу Америкаларның, Австралияның кол-кол фирмалары маңаа киржириниң дугайын медеглээннер.

Үстүү Вольтаның, Гренаданың, Индонезияның, Ирландияның, Камерунуң, Кыдаттың, Кувейттиң, Лесотонуң, Маврикийниң, Сан-Томе болган Принсипиниң, Сейшель ортулуктарының, Суданның, Уганданың төлээлекчилери Москва ярмарказынга бир дугаар кээрлер.

Делгелгениң киржикчиларының аразында делегейниң 15 база национал ийи организациялар бар: КНО, ЮНЕСКО, Күш-ажылдың делегей организациязы. Бүтү-делегейниң тайбың човүлели, Бүтү-делегейниң почта эвилели, ЭДЧ, Атомнуг энергия талазы-биле делегей агентствозу, КНО-нуң уруглар фондузу, Эртем болган техника информациязының делегей төвү дээш ескедаа.

Москваның делгелге-ярмарказы болур саныңда-да бир онзагай чүүлдүг. Бо удаада «Национал культураның болган өөредилгениң хөгжүлдезинге номнуң ролю» деп тускай интернационалдыг стенд ажыттынар, анаа бежен ажыг чурттуң номнары киред. Стендиниң совет кезээ «Иван Фёдоровтан бистиң хүннеривиске чедир» деп темалыг болур, ону баштайгы орус ном пардакчызының мөчээнинден бээр 400 чылынга тураскавадыр. Ол хүнүү ЮНЕСКО-нуң шиитпирин ёзугаар бо чылын чер бүтүдете демдеглээр дээн.

«Ажыл-херекчи ужуражымшыкынар клуву» идепкейлиг ажылдаарынга идеген турар бис, анаа совет болган даштыкы кескү чогаалчылар, эртемденнер, ном үндүрүкчүзери чыглыр.

Чанчыл апарганын ёзугаар, уругларның чураан чуруктарының делегей конкурузу эртер. Хөй чурттардан Москвага «Чер бөмбүрзээн уругларга берээл» деп девизтиг 13 муң чуруктар келген.

Совет делгиир дугайында каш сөс. Ол ярмаркада эң улутларның бирээзи болур: бистиң ном үндүрер черлеривис билиглерин бүтү адырларының чээрби муң номнарын көргүзер. Ол дээрге чүгле делгелге ээзиниң эргези эвес, ол бистиң чуртувуста ном үндүрүлгезиниң деңнелин көргүзүп турар дурум ёзугаар чүүл-дур. ССРЭ-ге чүгле эртken чылын безин Совет Эвилелиниң база делегейниң улустарының 124 дылдарынга 81 муң хире аттыг 1,9 миллиард кезек номнар болган брошюралар үнген болгай.

Стендилерге кол черии марксизм-ленинизминиң класс. сиктериниң чаа үндүрүлгелери, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ниң май болган пленумнарының ишелларын болган түңнелдерии тайылбырлап турар ажылдар. Коммунистиг партияның болган Совет күрүнеңиң удуртукчуларының чогаалдары эргелээр. РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң 80 чылынга база ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга тураскаатkан үндүрүлгелер-биле улус танышар. Фашизмни тиилээнинии ам болур 40 чылынга холбаштыр Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң алдаржаан маадырлыг чоруумун дугайын төөгүн турар номнарны болгаш альбомнарны делгээр. Чурттуң улус ажыл-агыйының бүтү-ле адырларынга чедишкиннер дугайын көргүзүп турар.

Югославияның автомобиль үлетпүрүнүң ажылдакчылары Волганың ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг автомобиль заводунуң коллективи-биле сырый харылзаалыг ажылдан, үлетпүр кооперациязының болгаш специализациязының талазы-биле ону чедишкинниг хөгжүдүп турар. Югославияга кылып үндүрген янзы-бүрү он-он хевирлиг кезектерни болгаш белдирлерии совет автомобильдерге эптеп турар. Ол ышкаш, үк чурттга «Жигулилер» дыка вептерээни болгаш оларның ЮСФР-де ниити саны барык 100 муң чедип турар.

СОЛУН ДЕЛГЕЛГЕ

ПРАГА. ЧССР-ниң 220 ажыг будүүлгелери, көдээ ажыл-агый кооперативтери болгаш эртем-шинчилел институттары, ол ышкаш Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның болгаш Совет Эвилелиниң янзы-бүрү организациялары Ческе-Будеевицка хоорайда ажыттынган «Чер — чемгерикчи» деп көдээ ажыл-агый делгелгезинде ботгарының чедишкиннерии көргүзүп турар.

Ол чанчыл апарган делгелгеге бо чылын көдээ ажыл-агый будүүлгезиниң ажыктыын улгаттырарынче, ажылдың организастаарынга болгаш черии болбаазырадырынга курлавырдарны ажыглаарын экижидиринче утланган сөөлгү эртем-техниктиг ажылдарны көргүзер сорулганы салган.

ЧССР-ниң машина кылыр заводтары каминалгыг болгаш бедик будүүкчүлүг техниканың элээн каш хевирлерин делгелгеде көргүзүп турар. Оларның аразында даг ийделеринге ажылдаарынга таарыштырган трактороа ,кожар дерилгелер, көдээ черлерге таарыштырган чүүк автомобильдери, ногаа болгаш виноград ажыл-агыйларынга, кодан чоогунга ажылдаарынга ажыглаар бичии тракторлар-даа бар.

Ол көрүлдеде он хире чыл улаштыр киржип турар Совет Эвилелиниң делгээн чүүлдери улут сонуургалды болдуруп турар. ССРЭ-ниң делгиирлери совет эртемниң Аъш-чем программазын күүседиринге салыышкынын көргүзүп, анаа барган киживлериниң кичээнгейниниң төвүнде туруп турар. Биотехнологияның ачызы-биле алган мал чемнеринге немелдер, садтарга ажылдарны механизастаарының янзы-бүрү машиналары, тараа болган ногаа культураларының чаа сорттары, ветеринария техниказы болгаш эмнерии оларның сонуургалын болдуруп турар.

(СЭТА).

ФЕРМАДА ЧААРТЫЛГА

ВОЛКОВЫСК (Бродно область). ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг колхозка саар ивек азырап, ажаарын үлетүрге үндезилеп чорутканы фермаларны чаартыр арганы берген. Барык бир муң хире инектерниң турар кажазында бүтү ажылдар механизастаттынган, мал чемн шыгжаар черлиг, сүт кудар савалардыг улуг цехти дерип тургускан. Чоокта чаа сүт будүреринің талазы-биле хожудаашкынныг турган ол ажыл-агый амры үеде ивек санындан-на сүт саарын 764 килограмм чедир көвүдеткен болгаш беш чылдың төнчүзүнде айыттынган түңнелди бо чылда-ла чедип алыр деп турар.

(СЭТА).

АВТОМАТТЫГ СИСТЕМА

СОФИЯ. Болгарияның Ловес округунуң бүтү девискээринде автомобиль-биле чүүк сөөртүрүн башкарарынга ажыглаар автоматтыг системаны ажыглалда киирген. Чанчыс районнуң девискээринге транспорт айтырыын эң-ве таарымчалыг болгаш ажыктыг кылдыр электроннуг саналга техниказынга үндезинээш, шиитпирлээр талазы-биле баштайгы шенелде ол боол турар.

Шенелденің баштайгы үечадазында ажыглап турар башкарылганың автоматтыг системазы автомобильдернин куруг чоруур рейстериниң санының 70 хуу кызырылганын көргүскен. Ол системанын ийиги үе-чадазының үезинде чүүк дажыглаар бүтү автомобильдерни хайгааралга алыр болгаш 400 машина хосталыр, камнаттынган кывар чүүлден ырлыктарын ядыы-түрекги кижилериң эктинче чуул каап турар.

«Ядыыларның улам-на ядаараарын болгаш байларның улам-на байырының байдалын тургузуп турарын АКШ-тың социал политиказының эң-не багай дуржулгазын» ГФР-ниң чазаа өттүүрин оралдажып турарын ол парламентарий айыткан.

ЧАЗАКТЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

БОНН. (СЭТА). ГФР-ниң чазаанын социал-экономиктиг политиказын Германияның Социал-демократтыг партиязының бүдестагда бөлүүзүн социал айтырыглар талазы-биле эксперти Эгон Луц шүгүмчүлээн. Чазак черии «Р. Рейганның администрациязының үлегерии барымдаалап», кризистиң бүтүү-ле аар чаазаның социал-экономиктиг политиказын Германияның Социал-демократтыг партиязының бүдестагда бөлүүзүн социал айтырыглар талазы-биле эксперти Эгон Луц шүгүмчүлээн. Чазак черии «Р. Рейганның администрациязының үлегерии барымдаалап», кризистиң бүтүү-ле аар

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Патриоттарның август айда чедиишкинниг ходелиишкиннериниң түңнелинде сальвадор армия 440 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин чидирген. Езу-чуруумнуң шеригларининң июнь айда эгелээн партизанарже шиап халдаашкыны буурап дүшкен. Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг Фронтузунуң (НХФ) отрядтары шаажылакчыларны аткарлаазы, найысылалдан чүүле үжен километр черде «Роблар» дээр шериг базазынга барып быжыглаттынарынче албадаан.

НЕМЕЛДЕ ШЕРИГ КЕЗЕКТЕРИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Француз далай чадаг шеригларининң сеским полугундан бир чүс кижиден тургустунган немелде күштү Нджаменаже октаан. Чадта турар француз шериг күштерииге немелде кылдыр оларны чоруткан. Ол ышкаш Чадче авиадесант шеригларининң составындан үгер-боо кезектерии чорударын француз шеригларининң командылалы шиитпирлээн.

Вашингтон базр-ла Чадтың херектериие холгаарлаашкының күштелдирип турар. Национал чанчыс эптиң шилчилге чазаанга удур хоралакчы үүлгедиишкиннер кылырынга ТРЭ 10 млн. долларны тускайлаан.

ЁЗУЛУГ ДАЙЫН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ливанда турар америк далай чадаг шеригларии херек кырында долу хемчээлдиг дайынны кылып турарын информация агентилелдери дыннаткан. Америк шеригler ол хоорайны болгаш оон чоокчавыларын үгер-бооларбиле адып турар. Августуң сөөлгү хүнеринде Барыын Бейруттуң чурттарга квартилдарын болгаш оон мурнуу талазында черлерии олар дыка күштүг боолаан. Хоорайда хөй санныг өрт үнген болгаш улуг үргедээшкиннер болган. Сөөлгү үш хүнүң иштинде 80 ажыг кижи өлген болгаш үсүүс кижи бадыглаган.

Ливанның эриктериче америк 6-гы флоттуу чоокшуладын келген. АКШ-тың атомнуг «Эйзенхауер» авианосецке баштаткан далай шериниң кол күжү Бейруттуң чоогунда ливан эриче 3—5 миль чедир чоокшулап келген.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ТАЙБЫҢ ХҮНҮН ДЕМДЕГЛЭЭНИ

УЛАН-БАТОР

Ында моол профэвилелдериниң ордузунга тайбыкының Бүтү-делегей хүнүнге холбаштыр хөй-ниитининң төлээлекчилериниң массалыг митингизи болган.

Ол митингите тайбың камгалалының моол комитединиң даргазының оралакчызы Ч. Долгор чүве чугаалаан. Совет Эвилелинге баштаткан социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чаа дайынның кыптыгын үнүп кээп болур кыжаныышкыныңга удур чайгылыш чок, күштүг демиселиниң ачызында кижи төрелгетен бистиң бөмбүрзектиг кырынга барык 40 чыл иштинде тайбың туруп келгенинге өөрүп четтирер ужурлуг деп, ол чугаалаан. Делегейниң дүшкүүрлүг байдалын чавырылдырарының, боо-чепсекти эндере будүрерии соксадырының болгаш күрүнелер база улустар аразында бүзүрежиринің харылзааларын калбартырының хөрээнге СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы тайбың программазынга төөгүлүг улут роль онаажын турар.

Митингиниң киржикчилери моол улус моон-даа соңгаар бурунгаар депшилгелиг бүтү кижи төрелгетен-биле кады боо-чепсекти дүжүрери дээш, бөмбүрзек кырынга быжыг тайбың дээш могаг чокка демисежирин бүзүреткеннер.

БУДАПЕШТ

Ядролуг кыжаныышкыныңы болдурбас, Европага болгаш бүтү делегейге тайбыны камгалаар дээш бүтү чурттарның тайбың күзээр күштери-биле кады болдунар-ла чүүдерии шиитүзүн кылырынга белен бис деп, тайбыныың Бүтүвенгр човүлелиниң чиигине секретары Б. Шаркади-Надь СЭТА-ның корреспондентизибиле беседазынга чугаалаан. Тайбыкының венгр талалакчыларының демиселиини ангы үеде эң чугула сорулгазы — Барыын Европага ортумак ырактыылдың америк ядролуг чепсектерии тургузар талазыбиле айыылдыг планнарның боттарының болдурбазы боол турар.

Венгрияның хөй-ниитизи боттарының идегелии Совет Эвилелиниң чаа тайбың эгелээшкиннери-биле холбаштыр көрүп турар деп, ол онзалап айыткан. Ол саналдар совет даштыкы политиказының боттуг чоруунуң, таарымчалыг байдалының дугайын хереглеп турар.

КАИР

Бистиң бөмбүрзектиг кырынга тайбыкыны камгалаары, кижи төрелгетенин ядролуг аймыл-халапты чайладыры — миллион-миллион чаагай сагыш-сеткилдиг кижилериниң, чер бөмбүрзээнің бүтү улустарының салым-хуузун болгаш келир үезин үнелеп турар бүгү-ле кижилериин оон артык чугуда болгаш кол сорулгазы чок боол турарын Азияның болгаш Африканың улустарының эң-сеткил каттыштырарының организациязының (ААУЭКО) чиигине секретары Нури Абдель Раззак мелегээн. ААУЭКО болза, тайбың дээш демиселдиг бүгү-делегей хүнүнде африка-азия эң-сеткил каттыштырылгазының миллион-миллион киржикчилериниң өөмүнээзинден ядролуг кыжаныышкынга удур, боо-чепсекти дүжүрери дээш, чамырдыышкын болгаш тайбың дээш шимчээшкиниң улам-на калбартып, идепкейжирииче бүгү диптериин тайбың дээш демиселчилерии база катап кыйгырып турар.

Дайын аймылының кол-ла үндезини Каттышкан Штаттарының империалистиг агрессчи политиказы боол турарын Нури Абдель Раззак айыткан.

ЛИМА

Рейганның администрациязының делегейии өлүмүүр аймыче идип киирер дээш боо-чепсекти социал чокка эндере будүрүп турар байдалда ядролуг аймыл-халапты болдурбас болгаш чер кырынга тайбыыны камгалаары дээш демисел онза улуг ужур-дудалыг боол турарын тайбың дээш демиселдии бүгү-делегей хүнүнге холбаштыр ПКП ТК-ның ында иепперетиен мөгделелиниде демеглээн. Перуның политиктиг партияларыч, профэвилелдерии болгаш хөй-ниити организацияларын перу коммунистер боо-чепсекти эндере будүрерии социалдыр дээш, империализмниң эжелекчи чүүлдериие ойтур шавышкынынын кылыр, бүгү делегейге тайбыи дээш демиселеп улам күштелдиреринче кыйгырган.

Көскү агитация

ШЫНАРЫ ДЭЭШ КАДАР ДЕМДЕК

Күш-ажылчы коллективтерде кескү агитацияның шынары кандыгыл? Стендиниң, плакаттың девизиниң беримчезин чүүл-биле, канчаар хемчээл болурул?

Айтырыгларны төнчү чокка салып болур. Район дээрге улуг масштабтыг күш-ажылчы коллектив болур. Район төвү Эрзин суурда болгаш ында турар чамдык күш-ажылчы коллективтерде, хөгжүлденің бүгү үе-чадаларында кескү черии ээлеп турар бо чүгула участоктуң байдалы кандыгыл?

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерии, он биргн беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг боттандырарынга ажылчы чоннуң күш-ажылчы бөлгаш политиктиг идепкейии көдүрериие база оларны чогаалдыкчы ажыл-ишче мобилизастаарынга кескү агитацияның делгеренгей хевирлерии мында ажыглап турар. Оларның сорулгазы — партияның иштики, даштыкы политиказын дээштиг тайылбырлады, чоннуң чогаалдыкчы эгелээшкиннерин улам калбартырынга бүгү талалыг деткимчени бээри, беш чылдың планнарының күүсеттинип турарын чырыдары, моон сонгааргы сорулгаларны долдур күүседиринче бүгү күштү мөөнүзээри, четпестерии илередири. Бо сорулгаларны боттандырары-биле он бир кижи составтыг човүлелди партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизининң чанында тургускан. Човүлелди СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизининң эргелекчизи М. М. Майдыр удуртуп турар. Оон кежигүннериие ангы-ангы организациялардан удуртукчу, харыысалгалыг эштер томуйлаттынган болганда, олар кескү агитацияны районнуң амгы хөгжүлдезининң байдалынга, ажылчы чоннуң эртем-билининң, культуразының база эстетиктиг кижизидилгезиниң хүн бүрү өзүп турар негелделериие дүүштүр тургузарынче кичээнгей салып, узун хуусаалыг план ёзугаар ажылдап турар. Оон ажыглаттынып турар хевирлериниң идейлиг болгаш ураи-чечен деннелии, дээштиг, тода күүсеттингенин, доктаамал чаартынып турарын чедип алыр дээш чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар. Амгы бо хүнеидс эргижирээн, олуп үрелген стендилерии, плакаттарны дужүрүп, чамдыктарын чаартып турар. Чуруп кылыр түүлдериин төлевилелин (эскизин) көрүп чугаалажып, кылдыиган ажылдарының шмарын, өртек-үнезин човүлел шиитпирлеп турар. Совет Тываның 40 чылынга тураскаатkан плакаттарны, кыйгырыглыг-лозуңнарны, стендилерии белеткээн. «Кирип моорлаидар!», «Менди чаагай!» деп бижээн улуг хемчээлдиг панно-плакаттарны чаартkан, оларны быжыглап тургузар кескү черлерии шилип турар. Узуну 30 метр, бедии 4—5 метр хемчээлдиг стенд тайбың дутайын пропагандалап турар. Бо бүтү ажылдарга Культура бажыңының чурукчузу Б. С. Дүпчүр болгаш музыка школазының чурулга салбырының башкылары идепкейлиг киржип турар. «Факел» стадионуң дериигезин бүрүн чаартkан.

Район төвүнде амыдырал хандырылга комбинадының, райпо коллективиниң, № 5 КМК-ның кескү агитация-биле дериилде-шимелдезии үлегерлиг. Ылангыя райпо коллективи (даргазы А. Д. Ширин, партия эге организациязының секретары А. О. Соян) Эрзин суурнуң барык чартыын кескү агитация-биле шимеп турар. Магазиннериң, столованың чоок-кавызы, контора бааргында хеример лозуң, плакаттар-биле көрүштүг шиметтинген. Райпонуң кызыл-булуңундан «Ленинии херээ мөңгеде дириг», «Партия бистиң үенин үгааны, алдары болгаш арын-иүүрүг», «Совет Тываның 40 чылынга» деп стендилерии, дагдыыкчының, херээженнер човүлелиниң, спортчунуң, экономиктиг өөредилгениң база агитаторнуң булуиларын сагыыгыр, чараш, өңгүр кылдыр чогаадып кылганы эки. «Мээң чалыы назыным — комсомол» деп эгелиг стенд баарынга кижи үр-ле турар. Кескү агитацияның бо хевирлери коллективтиң ажыл-амыдыралыбиле кижиин бүрүн таныштырар.

№ 5 КМК-да байдал база эки. Ында партия организациязының секретары, хоочун коммунист И. Д. Дадаа, профэвилел месткомунуң даргазы М. С. Монгуш үгүле кескү агитацияже эвес, коллективтиң девискээриниң чаагай. жыдылгазынче база кичээнгейии кошкатпайн турар. Хүндүлел самбыразының болгаш көргүзүр самбыраларының баарында, контора баарында штакетниктер иштии долу чечек, тарымал мыштар. Харыидаа чамдык плакаттарны мяш дүй үүүп эгелээн. Кызыл-булуи дериитеи база багай эвес.

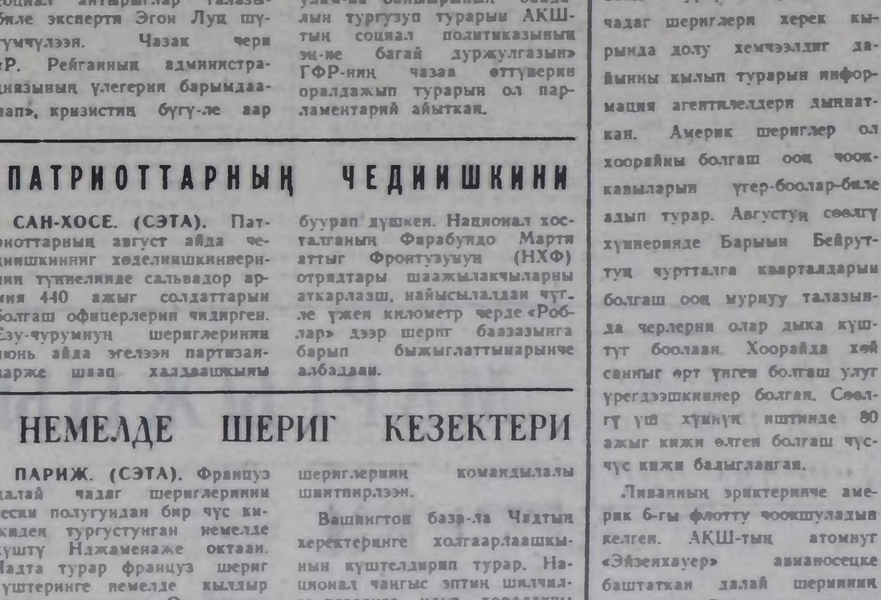
Мурнуку чылдарда партия организациялары кескү агитацияның комплекстиг планын тургуспайн, олче дээштиг кичээнгей салбайн турган. Човүлел тургустунган соонда, байдал экижээн. Район төвүнде Күш-ажылчы алдарның туугун көрүштүг кылдыр дерээн, он хонуктап чаа аттар солуттунуп турар.

Чурулга мастерскаазын ажыдарын Культура министерствозу чөпшээрээн, Тес-Хем, Эрзин районнарга штаазын төлевилээн. Чылда 50 муң рубльдин орулгазын кылыры көрдүнген, мастерская турар бажың база бар. Ылангыя-даа анаа ажылдаар кижилер, оларга ажыл төлевири шиитпирлеттинин чадап турар айтырыг боол артып турар. Мастерская ажылдай берзе, ийи район кескү агитация-биле улам шиник дерилге-шимелдеии алыр ийик.

Кескү агитация дээрге анаала бир өңгүр каастала эвесле болгай. Ол дээрге ленинчи партияның, оон Төп Комитединиң совет кижилер мурииуига салып турар экономиктиг болгаш социал сорулгаларын амыдырала боттандырарынче ажылчы чонну мобилизастап турар күчүлүг кыйгырыг сөстүг, дайынчы, ажыл-херекчи, партийжи публицистика болур.

СЭКП Эрзин райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизининң чанында човүлелдин кескү агитациянын шынары, оон доктаамал чаартынган турарын чедип ап турары дээш кадар демдекти салып болур.

В. САТ,
«Шыиның» корр.

ФРАНЦИЯ. «Пюк» деп химиктиг концерн бүтүмзезиниң ажылчыннары норманд Див хоорайга удурланышкыны чыскаалын эрттиргеннер. Заводту хаар дээн дирекциияның шиитпиринге олар удурланганнар. Туе черии профэвилел удуртукчулары болгаш активчилери ажылчыннарның чөптүг негелдезин деткээн. «Юманите» солундан чурук.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ХООЧУННУҢ САЛЫМ-ЧОЛУ

«Англи карабинден боолаан үш ок» деп ' ураи-чечен чаа фильмниң үүндүлери Харьковтуң В. А. Малышев аттыг транспорт машина тудуушкунунуң хоочуну Тихон Федорович Гресске алдан чылда болган болуушкуниу ' сагындырып келген. Аныяк чекист Тихон Глобту, кол маадырны, аныяк шаанда боду кылдыр ол дөмейлеп танып каан.

Т. Гресстиң салым-хуузуи фильмниң кол сюжеди кылдыр алган, ук фильмни Квевтин Довженко аттыг киностудиязынга тургускан. 20 чылда оң сес харлыг аныяк оол комсомолдуң кыйгырмы-биле Бүгү-эвилелдиң Оиза Комиссиязының ажылдакчызы болу берген. Совет эрге-чагырганың дайзынары-биле демиселге амыдыралын бараалгадыр деп шиитпирлеп алган Харьковтуң комсомолчу эки турачыларының мурнунга ынчан Ф. Э. Дзержинский чүве чугаалап турган. Чекист кижиниң коргуш чогуунуң, шынчызының болгаш быжыг туруштуг чоруунуң дугайында чалбыштыг сөстер аныяк ажылчын оолдуң сагыжында кажан-кезээде уттундурбазы-биле артып калган.

Тихон Гресс берге болгаш айтыылдыг ажылды бодунга шилип алган. Губерниянын чүк-түгүнден Харьковче дуурсунчуг медээлер кээп тургулаан: көдээ башкы хереэжеен кижи өлүртүп каан, активчилериң бажыңнарын өртеткилээн, тараачыларның тараазын хунаап алганнар...

Дээрбечилерни тывар болгаш кезедир — аныяк чекистер ындыг даалгалыг турган. Көвүүтлер болгаш оруктар хынаар талазы-биле губерниянын коммунал ажыл-агыйының техниги кижи болуп алгаш, дайзынарның ижээнинче чоруптар. Атаман Кореньни тудуп алыры амыр эвес болган, ынчалзажок Тихон ону кажар аргазы-биле тудуп ап шыдаан. Дээрбечилерниң ол хоругдаттырган баштыңы карабажындан дезип үне бергеш, хаинныг үүлгедиишкиннерни кылып туруп бергеп. Демирден кылган эт-сеп аймаа-биле аъш-чем орнап ап чоруур ажылчын кижи болуп алгаш, Тихон эрги «танышын» дилеп база катап чоруптар. Кореньбиле оон ийиги ужуражышкыны баштайгызындан-даа аймылдыг болган. Ынчалзажок чекист тиилеп үнген.

Берге үеде оларга дузалап келген ол кижиниң хоочун хөй-хөй чурттакчылар эки билирлер. Бир-ле катап байырлыг хурал чоруп турда, хөрээнде хөй-ле орден-хавыяалыг, бажының дүгү агара берген хереэжеен кижи залдан сценаже үнүп келген. «Мени—Анна Сердюк дээр—дээш, ол улуг хөлзээшкин-биле чугаалап эгелээн. — Бөгүн, кажан оон бээр элээн каш он-он чылдар эрткен соонда, амы-тынымны алган кижи-биле маңаа ужуражы бердим. Президиумда олурар Тихон Гресс бо-дур». 1927 чылда кулак-байлар чалчаларын ону, Генеевск көдээ Советиниң бирги даргазын, күүлеп түрүүр дээш канчаар чедип келгенин ол чугаалаан. Ол үеде милицияның Змиев райкилдизин удуртуп турган Гресс чогуур үезиниде чедип келбээн болза, уругларын-биле ол дириг артпас турган ийик.

Ол хоочун кижи ындыг ужуражышкынларны хөйүбиле көргеп. Оон шаиларлыг болгаш амыдыралының дугайында документилер музейлерниң дыка солун экспонаттары болу бергилээн. Милицияга албан хаап, ажылдаанының соонда, В. А. Малышев аттыг транспорт машина тудуушкун заводугга дыка үр ажылдаан. Ол ам 80 харлыг, хүндүлүг дыштанылгада. Ынчалзажок заводта коммунист Т. Гресске ажылдың харысалгалыг бир участогун онаагав: партияга кирерде хереткер сайгарып көөр талазыбиле парткомиуң комиссиязын удуртуп турар. Тихон Федорович-биле беседалар, оон эргим чагыг-сүмези аныяк кижилерниң сагыш-сеткилиниге ханы исти арттырып каар.

— Чүгле бодумнуң заводумнуң амыяктары-биле эвес, а еске-даа аныяк-оскен-биле ужуражып турар мен — деп, Т. Гресс чугаалады.

— Милицияга ажылдаарыбиле келген аныяк кижилерниң данғыраан чылдын-на ап турар мен. Оларның-биле чугаалажыксаар чүве-ле менде хөй болдур ийин. «Хоочуннар — чаа амыдырал тургузуушкунуиуң ховар дуржулгазының эдилекчилери-дир!»— Юрий Владимирович Андроповтуң СЭКП ТК-га ужуражышкынга бо сөстери биске хөйүң хүлээндирип турар. Амыдыралын чаа-ла эгелеп чоруур аныяк кижи-биле кожа чүгле байлак билиглери-биле эвес, а чүрээниң оду-биле хей-аът киириптер арганыг шак ындыг мергежээп дуржулгалыг кижи кезээде чоруур болза эки деп бодаар мен.

Л. МОРОЗОВА.
СЭТА-ның корр.
Харьков.

Совет Тываның 40 чылынга

«АХ, ЧАРАЖЫН, ДИДИМИН...»

«Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Клара Донгчи-оол!» деп, концерт башкарыкчызы чарлаптарга, аренага тыва аялгалар кутула бээр. Мөчек-мөчек шыиганнарлыг хереэжеен артист төгерикке эрези ажок чиик үне халып келгеш, ол-бо талада көрүүчүлерже мөгейип, хүлүмзүрүп байыр чедиргеш, хартыганың кавшагайы-биле сывырындактың үжүнда бичe турушче үне халыыр. Ында ылдыртып каан бичии челбиштя алгаш, чинге сывырындакка танцылап кириптер.

Залда көрүүчүлер шимээнне чок баар. Аялга улам кутулар. Челбижи-биле деиделин тутпушаан. Клара бирде оожумнап, бирде ажок дүргедей-даа бээр. Артистиң танцылап, самнап турарын көөрге, оон идии сывырындакта чыпшына берген сорунзалыгдаа ышкаш. Шаладан ийи метр ажыг беликтe чиигe сывырындакка Клара Оюновна ажок чиик танцылаар. Оон бичежек демир чада алгаш, сывырындактың ортузунга келгеш, ону эптей тургускаш, бир үжүн чангыс холдап тутказ, ооң тепкиштери-биле үүптер. Көрүкүүнүң куйгазы чымырлыр, сактыргы-ла, хеизиг сывырындактан чада тая бергеш, артист-биле кады цала кырынче сиг-ле диги дег. Бир тепкиш, ийи... үш. Чадажыгаштың эң сөөлгу тепкижинге ол туруптарга, цирктиң делгем залынга адыш часкаашкынары чакгыланып-ла үмер...

...Сибирь, Ыраккы Чөөн чүк, Ортаакы Азия, Кавказ, Украина, Прибалтика. Совет Эвилелиниң улуг-улуг хоорайларын тыва кызы Клара Донгчи-оол чэрби чылдың дургузунда эргип кезип, талантызын бараалгадып келген. Хереэжеен кижи эквилибристика болуп, ынча үениң дургузунда сывырындак демир кырынга ойнап деп чүве аиаа эвес херек. Ол дээрге талант болгаш мергежилиигe хандыкпылдыя ачызы-дыр. Эквилибрист кижи бичии-даа артык базым, шимчээшкин кылбас, кезээде-ле чиик, каштагай чоруур. Хөй катап күженнишкиннiг белеткеиир, ажылдаар апаар. Ол ышкаш деизи база кезээде чангыс аай болур ужурлуг. Чаңгыс-ла базымны, хевизиг-ле шимчээшкиниң белеткел үезинде чеже-даа катаптаар апаар. Акробатика, гимнастика, танцы — Клара Донгчиоолдуң белеткели даады-ла күш үндурер шак ындыг чүүлдер. Кижи бодуиуң мергежилинге ынак болганда, ол дээш чеже-даа үе-шактың, күштү үндүрерге харааданчыг эвес-ле болгай.

Москваның цирк училищезинге К. О. Донгчи-оол 1959 чылда киргеш, ону эквилибрист болуп дооскаш, амыдыраа чедир ажылдап турары бо. Ооң чогаадыкчы амыдыралында бир чугула болуушкун—ГДР ге гастрольдаи чорааны.

— Ажылдап келген үенерде оон ынай кандыг-кандыг уттундурбас болуушкуннар болгулаанмы, Клара Оюновна? — деп сонуургап айтырган мен.

— Мынча ажылдап келген үеминиң дургузунда СЭКП кежигүнүиге киргеи чылыг черле уттундурбас. Партияга киреринге мелээ рекомендацияны ССРЭ-ниң улустуң артистери В. Оскал-оол, В. Филатов, Е. Минаев база РСФСРниң алдарлыг артизи В. Сурикова бергеиивер. Тыва АССРниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты чогаадыкчы ажылым дээш 1973 чылда мелээ тывыскан чүве — деп, ол чугаалады.

Алдарлыг артистиң хууда амыдырал-чуртталгазы база вас-кежиктиг. Ооң уругларының адазы Валентин Анатольевич цирктe ассистент. Клараның номери солуи, көрүштүг болзуи дээш ажок кызып, дузалажып чоруур. Оглу Слава ада-иезиниң салгакчызы болурунга белеткеиип, Москваның цирк училищезинiң ам үшкү курузунда өөреиип турар. А уруу Ноэлла бо өөредилге чылы-биле школаның эжиин чаа-ла ажыдып киргеи. Өг-бүлениң сагыш дет зайлашкан амыдыралы Клара Оюновнаның ажылдап чоруурунга ёзулуг-ла чалгын. Чалгыннар ужугуушкуи үезиниде быжыгар. Ооң 20 чыл дургузунда сывырындак демир кырлап, танцылап келгеии шынарлап кайгамчык. Тываның улустуң чогаалчызы С. А. Сарыгоол аңаа тураскаадып, шүлүк бижээнии таварылга эвес.

Чечектелип олурар Тываның уруу мен дээрзин Клара Донгчи-оол каяа-даа чораашы, бодаар, аңаа чоргаарланыр-даа. — Совет эрге-чагырганың ачызында мындыг аас-кежиктиг болдум — деп хүүлүмзүрүү чайнай бергеи чугаалаар. Ооң челиишкиннериниң үе-дезиин кезээде чарылбазы акробатиканы, гимнастиканы, танцыны эки билириибе.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, коммунист К. О. Донгчи-оолдуң шаиалт, мактадыкхөй. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң база ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлеи бижиктери-биле шаиаткы. лаан. А оон аңгыда барын ойнаи чорааиы областарның, крайларның, республикаларның хүндүлеи бижиктери база хөй. Оларның эң сөөлгүзү бо удавда Оренбург облүүсконмуи культура эргелелиииң начальнигиниң ат салганы бижии болур.

РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, цирк училищезиниң улуг башкызы Н. Э. Бауман, совет цирктиң кайгамчык төлээлекчилери хереэжеен үш артист үгбашкының бирээзи, цирк училищезиниң башкызы М. К. Жирова Клараның цирк артизи болуп хевирлеттиивеиие улуг салыышкыиыи кэиргеиивер. Тывадан барган кыстың эрес-дидимии, чүткүлүүн олар башгай-ла эскергеш, аңаа бүгү талаллыг дузаны чедирип, цирктиң делгем оруунга ону киигеиивер. Оон амгы номериниң сценарийин Николай Эрнестович Бауман тургузуп дузалашкан.

Шаг шаа-биле турар эвес, оон номериие чаа элементилериин киирип албан, ол дугайын Клара Оюновна кезээде тып, бодап чоруур. Кызылга уругларның спорт школазынга гимнастика салбырынга өөреиип турганы оон бөгүүгү артист болурунга улуг саналарны чедиргеи.

Москваның цирк училищезин дооскаш, ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Оскал-ооллуң цирк бөлүүиге Клара 8 чыл ажылаан. Аиаа оон мергежилии, талантызы улам илереп, бөлүктүн эң талантылыгларының бирээзи апарган. Ол-ла үеде бөлүкке чаа келген аныктарга ирга-дуржулгазын дамчыдып, өөреткеи.

Коммунист К. Донгчи-оол хөй-иитти ажылынга идевкейлиг. Ол партия эге организациязының секретары, партия бөлүүзүн удуртукчузу болуи, наш чыл улаштыр ажылдап келиеп, Коммунист кижи болгаш, өөрүне бүгү-ле талазыбиле үлегерлиг. Клара Оюновна тыва херээжеендерден башгайгы цирк артизи, артист болурда артында-ла эквилибрист. 1930 чылларның эгезиие чедир-ле үжүк, бижии безии чок чораан тыва улустуң талантылыг уруу талантызын, эрес-капшагайын яизы-бүрү иациияның улустарынга бараалгадып чоруур.

Сураглыг артизивис ам Красноярск хоорайның цирк ареназында ажылдап чоруп турар. Сывырындак демир кырыиче Клара Донгчи-оол чиигe ажок үне халыыр, эзирииң эрези-биле ол самнап ойнай бээр.

— Ах, чаражын, дидимин!— дээш үиер улус долган залдан дыңналыр. Адыш-часкаашкыинары диимиттелир, Тыва черииң талантылыг уруун көрүкүүлер шак ынчалдыр уткуур.

С. ХЕРТЕК.

«ШҮЛҮК БИЖИИРИҢНИ ЧЕРЛЕ КАГБА!»

Езулуг чылгычы чаш кулүүну көргеш, кандыг аът болуруи эндевес диижир. Бурунгу өгбелериң бо чечен чугаазын сактып келгеш, Виктор Сагаан-оолдуң шүлүкчү апарганыи магадап олурдум. Бир катап Чыргаландың школазынга тыва дыл башкылап турган Соян Тамбаның бажыңынга Эмн алдын уургайының аныяк ажылчыны, 17 харлыг Салчак Сагаан-оол бир кыдырааш долу шүлүктүг чедип келген.

— Шүлүктериң бижип чор сен-бе? — деп, Тамба башкы айтырган.

— Ийе,—дигеш, Салчак Сагаан-оол (ам болза Виктор Сагаан-оол) хоюндан кыдырааш үштуп эккелгеш, аар даш көдүрүп турган, кемдеп мөчээн Караулчук деп ажылчын эжиигe тураскаатkан шүлүүн номчуп берген. Ол шүлүктү барымдаа кылдыр мааиа көрээли:

Караулчук, кандыг аймак кижизи сеи?
Кара баштыг, катыы-хоглуг, оиак чордуң.
Ханы черииң иштии орта аар дашты
Караан оду кызаннааже кодурген сеи.
Өзүң, баарың шыдашпааже күженипкеш,
Өлүп калдың эргим оңнүк, каража-дыр.
Чогум оиу чүү деп соглээр? Шыны мындыг:
Сорук, күжүң өлүм-биле адаанашкан.

Соян Тамба ол шүлүктү ажылчын оолдуң номчааиын дыңнаваш:

— Ужур бар-дыр. Шүлүк бижииринң черле кагба! — деп чагаан. Дыл башкызы ол шүлүктүн сөзүидеи ону шорбарлап чогаактан аныяк оолдуң келир үеде шүлүкчү апарыи өттүр керүп чугаалааны магалыг. Чечен чогаал төөгүзүи өөреиип көөрге, чап чаа-ла чогаал шокарлап чораан чалыыларның сөзүүнүң аянын көргеш, оон чогаалчы болуруи, оон чогаалчы болбазын өттүр чугаалаан мергеи башкылар болгаш чечен шүлүкчүлер кайы-даа чуртка тургулаан болур. Дыл башкызы Соян Тамба алдын уургайындан шүлүкчү салым-чаяаны кестүп келген оолдуу ол өйүнде деткип, хей-аът киргенинден ол шүлүктерни чогаадып киирипкеи. Ам Виктор Биче-оолович Сагаан-оол бистиң ынак шүлүкчувус апарган.

Таныжылганың эгези мындыг чүве-дир. Эмн алдын уургайынга В. Сагаан-оол ажылдап турда, тываның латин үжүүн орус үжүкче шилчидип киирипкеи турган. Соян Тамба аът мунуп алгаш, Чыргаландыдан Эмн алдын уургайынга чеде бергеш, ажылчыннар клубунга он ажыг хонук чурттап, хамык тыва ажылчыннарны чаа үжүк-биле биижир болгаш номчуур кылдыр өөредип каан. Ынчан ол башкы ыраккы Кара-Хөлден чедип келген аныяк оол Салчак Сагаан-оолдуң чүвеге сонуургаан эскерип каан.

Бот дугайты Виктор Сагаан-оол-биле танышкавывыс мындыг. Дайын үезиниде үнүп турган «Революстуң херели» деп чечен чогаал сеткүүлүиге Салчак Сагаан-оолдуң бижээни «Окпан-чиикен адыгжы бис» деп шүлүүн чангыс кежээ номчааш-ла, дораан шээжилей шаап алган мен. Оон ыиай Соян Тамба-биле танышканым база солуи. 1944 чылдың чазынында Тыва чогаалчылардың баштаар черииң даргазы Сергей Пюрбөөвүн адын салган чалаага биижик Чөөи-Хемчиктиң Хөндергейге чурттап турган ачам сугиуи өөиге чеде берген. Хөндергейден Монгуш Дугаржап-биле кады үигеш, Кызылга үш хонуп келген бис.

Тываның аныяк чогаалчыларының баштайгы семинары совет хамаатыларының клубунга болган, ол бажында ам Тыва АССР-ниң Күүзе филармониязы бар. Тываның ырак-узак можуунларындан келгилээн аныяк чогаалчыларның араазында Соян Тамба база бар болгаи. Бистер мынчан биижигилеп алгылаан шүлүктеривисти болгаш чечен чугааларывысты боттарывыс номчужар, семинар кичээлинге сайгаржыр турган бис.

Аныяк чогаалчыларның түр сургуулуунуң кичээли тыва болгаш орус дылдарга боол турган. Шүлүк сөзүи Сергей Пюрбю, делегей политиказын Олег Сагаан-оол тывалап башкылап турган. Чечен чогаал теориязын Александра Бобкова башкылап турган, а бистиң эживис Леонид Чадамба хелеекчилер турган. Совет чечен чогаал төөгүзүи Александр Пальмбах тывалап башкылап турган. Тыва дылдың шын биижирии Леонид Чадамба башкылап турган.

Бистер мынчан кежээлерде кииолаар чайывыс чок, онаалгалар күүседир болгаш чогаалдар биижир турган бис. Тыва чечен чогаалдың төөгүзүнге дайын үезиниде чогаал биижий бергеи эштериниң эки дээш чогаалдарын шилип чыгаш, тускай ком кылдыр үндүреринiң үези келген деп саналдыг мен.

Эргим номчукчулар! Виктор Сагаан-оол силерге база бир чаа белек сунуп келдн. Ол болза хоочун шүлүкчүнүң «Авыралдыг Алдын-Кушкаш» деп тоолдарының болгаш шүлүктериниң чыынды иому-дур. Оон чогаалдарын номчуурга, утказы ханы, сөзүү чечен болганындан кижиниң, сагыш-сеткилин аза-чайгаар сергеп келир. «Ужуңар-ла, аныяктар» деп шүлүүнде келир өйже кезе көргеи одуруглар бар:

Кылыр, чаяр бүлиилер
Кызыгаары хемчээттиимес.
Кыитып, дендээи күзелиивер
Кызыткан каң чалыиы-ла.
Маадыр ишке каинаттыиып,
Мандыиар-ла, аныяктар!

М. КЕНИН-ЛОПСАН.
ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүзү.

Сонуургактарга

ЮБИЛЕЙЛИГ АЛЬБОМ

Москвада «Планета» деп ном үндүрер чер «Совет Тыва» деп фотоальбомну үндүрериин белеткеп эгелей берген.

Альбом Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниге Тываның эки тура-биле киргениниден бээр 40 чыл болуруига турасказаттынган. Оон ноя темазы—Тыва АССР-ниң ажылчымчыларының бөгүнгү ажылгамыдыралын, тыва улустуң 1944 чылдан эгелеп эииилиика, эртем болгаш культура адырларынга чедип алган чедиишиннерин көргүзери.

Аңаа кииреп үш чүс ажыг фоточуруктар республиканың бөгүнгү күш-ажылы-биле, ол черии чаартыкынга идепкейлиг киржип турар мадырлыг мурнанчылары-биле, Совет эрге-чагырганың чылдарында кыаып чоруттуигаи социал чаартыкгалар-биле иомчукчуларны таныштырар.

20 муң экземпляр кыидыр парлаттынып үнер ол альбом Совет Тываның ажыл-амыдырапын сонуургап турар хей-хей кижилерге таарымчалыг белек болур. Альбом чурттуң ном магазиниериниң дептиирлеринге юбилейлиг байырлалдың будуузунде коступ келир.

Н. НОСЕНКОВА.
Москва хоорай.

ПАТ-ЛА КАЙГААН

Эртиен чылдың нузуиунде Якут АССР-ниң Иинях суурнуң чөвүнга мындыг эдептиг таварылга болган. Мефодий Иванович Лебедев, ол суурнуң чурттакчызы, аңаа 42 чыл дургузунда охотовед болуп ажылдап келгеш, бирле дугаар мындыг эдептиг таварылганы көргеи.

М. Лебедев бир-ле хүн хамаарышкан участогун кезип чораап, «тайга эзэи» адыгбиле берүлериниң сегиржип аяыышкыиын көргеи. Аңаа ынчан күс чылыг болган. Ынчангаш адыглар орай күске чедир ижээвейн, чайгы семис күжүн чидирбейн чоруп турганнар. «Тайга эзэи»-биле 4 кыс, аныяк 2 берүлериниң сегиржип аяыышкыиыиың түүнелиинде 6 беру тиилээн. Оларның чаагай эътти үлемип турарын көргеш, пат-ла найгаан.

«ОХОТОВЕД» журналдан.

МАРГЫЖЫЫШКЫН

Леонид НАУМОВ

Сержант—КАИ ажылдакчызы.

Фыркалов—автомобиль чолаачызы, хорадаачал, узун кижи.

Зотов—Фыркаловтуң онзуу, мешпек, чолдаксымаар кижи. Олар шуптуу 30-ден 35 хар кижилер.

Сцена кыры куруг. Солагай талазындан Сержант үнүп келир. Сцена ортузунга келгеш, дедир ээп чоруй, ынаар бир черден эртип чыдар машинаның шимээнии дыңнап каар. Хепертен даап-шимээн дыңналыр. Сержант медээзин этсиптер. Тормозу сыылай аарак, автомобильдиң турупканы дыңналыр. Божегении оп талазындан Фыркалов үнүп келир, оон соондан Зотов дидим эвес байдалдыг, элээн ырады аарак оожум кел чыдар.

Сержант (хавааиче бөргүи доңгайты иупшаан), экии, эш чолаачы! Документилериңерни көргүзүнерем?

Фыркалов карманыидан документизин үштуп берип, Сержантыже (бүзүренчиг эвес үи-биле) чүү болган?

Сержант (салзыннарны көрбүшаан) херек бар болгандыр, Фыркалов.

Фыркалов (хорадаксап) Фыркалов эвес, а Фыркалов. Ударениези 1-ги слогта чүве. Үргүлчү-ле шын эвес адаардыр силер.

Сержант (тоомча чок) че, харын Фыркалов болзуи. Чурум үреп турар-дыр силер, эш чолаачы.

Фыркалов (хорадаксап). Чүге мен чурум үреп турар киижи мен. Шуптуу чүве аиаадыр!

Сержант. Кашка халдып олурдунар?

Фыркалов (боданмышаан), дөртен километрге.

Сержант. Чок, тозанга эвес бе?

Фыркалов. Мен кажан-даа тозанга дээр халыпсас кижи мен. Кажан-даа ынчаар халдыр чанчыл менде чок ийин.

Зотов. (Чымчак хевирлиг). Ында ындыг чанчыл черле чок ийин.

Сержант. Силерден айтырбайн тур мен, эш. Силер руль долгавайн турар болгай силер.

Фыркалов. Чүге? Ол мени билир болгаш чөвүи чугаалап тур.

Сержант. (Фыркаловче). Силер ээр орук чурумунуң демдээи эскеридиер бе? Кайы хире дүрген чоруп болур-дур силер?

Фыркалов. Ында кандыг-даа орук демдээ чок чорду.

Сержант. (Каттырымзап). Ам чаа-ла турду ийин. Азы ону чипкеииңер ол бе?

Зотов (хөлүг). Чиптивис!

Сержант (Зотовче). Силер эш ыыттавайн көрүдер! Үтээр үе келген-дир.

Фыркалов (коргунчуг үнбиле). Ынчап черле шыдавас силер!

Сержант. Солун-дур (Карманыидан талон үттээр хереселии үштуп турар).

Фыркалов. Чок, чурум үреввэи мен!

Сержант. Болган-дыр, эш чолаачы! Берге байдалды кылган-дыр силер.

Фыркалов. Чок чүү-даа кылбаан мен.

Зотов (бажын чайбышаан, шириин чугаалаар). Экиии күзеп тур мен. Бистер моонбиле школадан тура чаигыс классчылар, оңнуктер бис. (Тьфу, дүкпүрүптер Фыркаловче) Хей-ле моон-биле маргыжып турар-дыр силер, ол дөмей-ле элирик кижи ышкажыл.

Чодур пөштүү силгиттерге,
Сөңнай-мурнай тоорук дүжер.

Оон будуун сыкпас дээштиң
Оолчук олче топтуг үнген.

Төрээн черииң байлак, каазы
Төлү аңаа чүдеи эргим...

Редакциияның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыи № 8 Телефоинары: Редакторуи 2-24-63, редакторуи ораалакчызарыиың 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарыиың 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетүр кидиштериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу кидиштериниң 2-37-13, чагаа кидишкиниң 2-41-27, информасиия кидишкиниң 2-20-60, культура кидишкиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агыйы кидишкиниң 2-21-47, корректорларыиың 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солуи келбейи барганда 2-32-73 телефоиче долгаар.

Солуи неделяда 6 катап үнер.

Чаптыг № 1093.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыи № 1).

ТС—01356

ТВ

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Уе». 8.40 — Эртеиги гимнастика. 8.55—«Тургеневтиң черии» деп дамчыдылга. 9.55—«Өзүмвер». Уран-чечен фильм. 11.25 — Чаа фильм-коицерт. 12.15—Телемедээлер. 12.20—14.15—Чаисар. 14.15—Концерт. 14.35—Телефильмнер. 15.15 — С. Рахманиивоч — оркестр-биле ойнаар фортепьиого бижээи № 2 концерт. 15.55—Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 16.40—«Орус чугаа». 17.10—«Экии, школа!». Концерт. 17.40—Шыдыраа школазы. 18.10—«Вьетнам. Катап тургустуган черь». 18.30—Документалдыг телефильм. 18.45—Бөгүи делегейде. 19.00—«Күш-ажылдың сагыжга-чурумуи быжыглаар». 19.15—Футболга ССРЭ чемпионады. «Днепр»—«Динамо» (Минск). 21.00 — «Уе». 21.35—«Куштар садыгжыны». Музыкалыг телешии. 22.35—22.55—Бөгүи делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—Эртеиги гимнастика. 8.15—Документалдыг телефильм—«Кезээде чаа хоорай». 8.35—«Кызыл дептерде» чүүл дугайын чугаалап турарыл. 1-ги дамчыдылга. 9.05—Англи дыл. 9.35 —Луговскийиың шүлүктери. 10.05 — «Хүрен адыг дугайында» эртем-тайылбырлыг фильм. 10.40 — География. 5-ки класс. География ажыдыышкынынарының дугайында төөгүдеи. 11.10 — Авам школазы. 12.10 — Төөгү. 8-ки класс. 12.35 — Ботаника. 5-ки класс. Үаүштериин ажыктаазы. 12.55 — Англи дыл. 13.25 — Совет чуруула уран чүүлүиде коммунистериин онуг-хевири. 13.55 — Школачыларга хлеб дугайында. 14.25 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.00 — Драматургия болгаш театр. Кииряде дамчыдылга. 15.30 — Телешиилер. 15.35 — 18.00 — Чаисар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Чылдың тайга-сын үелери». Телефильм. 19.05 — «Азия төвү». 19.35 — Киножурнал. 20.15 — «Кино хөөрүкчүзүнүң эдериичизи». 21.00 — «Уе». 21.35 — «Раффети». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 22.40 — Документалдыг телефильм. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)— «Металлист».

Редакторлуң ораалакчызы
К. К. САТ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Магистраль» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Снежная королева» 9.30, 11.00, «Я—Хортица» 13.30, 15.00, «Избранные» 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тревожное воскресенье» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Коллизия» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» «Клятва и обещания» 14.00, 16.30, 19.00 шактарда.

агаар

Бөгүи республикага бүргеи, аяыыр, чамдык черлерге биче чаъстаар. Сомгу-барыын чүктеи хаттың дүргеии 5—9 метр, үе-үеле күштелгенде 9—14 метр чедер.

Дүне 8—14 градус, хүндүс 20—24 градус, чамдык черлерге 10—15 градус чылыг.

Кызылга бүргеп аяыыр, чагбас. Хаттың дүргеии 5—9 метр, күштелгенде 9—14 метр чедер.

Дүне 9—12, хүндүс 21—25 градус чылыг.

КЫЗЫЛДЫҢ АВТОШКОЛАЗЫ

үндезии националдың чурттакчыларындан 3-кү класстың чолаачыларыига өөреиирии күзээи кижилерни чыып турар. Өөредилгеии будуүлүтедеп хостаныышаан, тыва дыл кырыига чорудар болгаш өөредилге дээш курсант болу азы совхоттар болгаш көдээ ажылагыйының өске-даа организациялары төлээр ужурлуг. Өөреиир хуусазы — 5 ай. Кичээлдер 1983 чылдың сентябрь 1-де эгелээр.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 205 (12295) | 1983 чылдың сентябрь 4, воскресенье | 1925 чылда үнделип тургаш | Өртээ 3 коп

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Чурттуң одалга-чиг-эт адырларының хөгжүлдезинге нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының кирип турар үлүг улуг. Бо адырлар ыангыя Бармыя Сибирьде дүрген темп-биле хөгжүп турар. Хереглекчилерге хөй хемчээлдиг одалга чүүлдерин болгаш чиг-этти чедирер магистральдыг дамчыдылга хоолайларын салыр тудуг шалыпкын чоруп турар.

Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүгүзвилел хүнүнге тураскаатказн байырлыг хуралдың киржиқчилери ол дугайын чүгаалап турган. Хурал сентябрь 2-де Москвага болган Президиумга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. К. Байбаков, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, бүдүрүлге мурнакчылары, социалистиг чарыштың тиилекчилери, найысмалдыг хөй-ниити төлээлекчилери олурган.

Газ үлетпүрүнүң министри В. А. Дников иллеткел кылган.

(СЭТА-ның корр.).

ОРБИТАДА АЖЫЛЧЫ ХҮННЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Космонавтылар Владимир Ляхов биле Александр Александров олар орбитада «Салют-7» эртем станциязында сентябрь ийиге чедир 6 хонук күш-ажылчы эдлегни эрттиргенер.

Эртээ хүннерде курраг черлип болгаш делегей океанының девискээрлерин карак-биле хайгаараарын, чурукка тыртыларын болгаш спектрометрлээрин киришкирбишаан, геофизиктиг эдлегни ажылдарын кылган. Ол шинчиледдерниң үезинде станцияда тургускан МКФ-6М, КАТЭ-140 фотоаппараттарын, а ол ышкаш электромагниттиг чалгыгларның аңгы-аңгы диапазоннарынга ажылдаар аппаратураны ажыглаан.

Сентябрь ийиде экижаж чер атмосферазының байдалдарын тодарадырының бүгү талалыг шеңеледзинге киришкен. Ындыг хемчээшкиннерин бирээзи самолётта, оскеан — станцияның иштинде тургустугган МКС-М дээр спектрометрлерин дузазы-биле харыгда кылып чоруткан. Аңгы үеде Совет Эвилелиниң, Герман Демократтыг Республиканың, Моол Арат Республиканың, Болгария Улус Республиканың, Польша Улус Республиканың болгаш Румыния Социалистиг Республиканың эртемденнериниң Кара далайның девискээрлериниң кылып турар шинчиледдериниң калбак программазын өзугаар ол шеңеледин кылган.

Станцияның каттышкан шимчеликчи тургузуун оттуглар үүл-биле чедир долдурарының белеткел эгелээн — сентябрь ийиде ону кудар херекседдерни хынаан болгаш кывар үүл бактарында азотту үндүр сордурган.

Телеметрлиг хемчээшкиннериниң түңнелдерин болгаш космонавтылардың үдынаадыглерын өзугаар алырга, орбитада «Салют-7» — «Союз Т-9» — «Прогресс-17» эртем шинчилел комплексининг ужудуушкуну чогумчалыг чоруп турар.

Владимир Ляховтуң болгаш Александр Александровтуң кадыкшылының байдалы эки.

САГЫЛГА-ЧУРУМ БОЛГАШ СОВЕТТЕР

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң соонда улус депутаттарының Каа-Хем суур Совединиң күүсиому бодунуң девискээринде турар будүрүлге черлеринде күш-ажылдың, будүрүлгениң сагылга-чурумун күштелдирер дээш кандыг хемчеглерни ында боттандырып турарын эдлегиг хураалынга чугаалашкан. Четпестер эвээш эвес болган. Будүрүлгелерде администрацияның, хөй-ниити организацияларының бо чугула херекке ролюнуң дугайында чугаалажып, ооң ажылынга практиктиг, тодаргай сүмени берген. Ону ажылга боттандырарынга коммунистериң, комсомолчуларның, ол ышкаш депутаттарның калбак киржилгези чугула. Ажылдың участок бүрүзүнге оларның идепкейин бедиткен.

Ооң түңнелинде бо чылдың эртнен айларында чурттталга-коммунал ажыл-агый эргелели, кино четкизи, септелге-тудуг участогу планныг даалгаларын ажыр күүсеткен, оларда күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар, ажылга брак болдурар чорук эвээжээн. Үлетпүр продукциязын будүрерин олар 111,2 хуу күүсетнен болгаш чонга ачы-дуза чедирерин 105,2 хуу боттандырган.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң өзүлдезин хандырар дээш күш-ажылдың сагылга-чурумун бүгү таланыг быжыглаар, будүрүлгелерге, колхозтарга болгаш совхозтарга, организацияларга болгаш албан черлеринге организастыг чоруныту болгаш норум-чурумну бедидеп талазы-биле ажылды шиитпирлиг чорударын СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалында улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга, ажыл-агый удуртукчуларынга дааскан.

Ол сорулганы чедишкинниг боттандырар талазы-биле эвээш эвес ажылдар республикада чоруп турар. Хүннүң чугула бо айтыры район, суур, кедзэ Советтеринин күүском хуралдарынга, сессияларга сайгартынып, ону ажылдың адыр бүрүзүнге бедидер талазы-биле тодаргай хемчеглер алдынып турар.

Бо хүннерде республиканың кедзэ ишчилери мал чеминиң белеткелинде хаара туттунган. Ол кампания үезинде быжыг сагылга-чурумну участок бүрүзүнге тургузарынга Советтер улуг рольду ойнап турар. Мал чеминиң белеткелчилериниң аразында социалистиг чарышты организастаарынга, аңаа киржилгеге депутаттар эвээш эвес үлүг-хуузун киирип турар. Ооң чижээнге Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуунда» К. Лаахын, Тес-Хемниң «Тес-Хемде» С. Седен-оол, Бии-Хемниң «Кызыл тараачында» Г. Цыбин олардың удурткан бригадаларын киирип болур. Район болгаш кедзэ Советтер депутаттарының удуртканы бо коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чурумун хажык чок күүседип турарындан хүн үлүү доктаамал ажыр күүсеттинип турар.

Ынчыг-даа болза, чамдык министерстволар, ведомстволар, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң база партия ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң үстүнде адаттынган доктаалының негелделеринге дүүштүр чорутпайн турарындан будүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери күрүне планнарын болгаш даалгаларын күүсетпейн турар. Эртип турар чылда Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Кызылдың алгы заводу продукция будүрер планын, Өвүрнүң, Тожунуң, Эрзинниң чамдык совхозтары күрүнеге мал продуктулары садар даалгазын бо чылдың эртнен айларында күүсетпейн келгеннер.

Улус ажыл-агыйының чамдык адырларында, будүрүлгелерде болгаш организацияларда күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дөңнелиниң чавызындан ажыл шагының чидирии хөй болуп турары чөр-чер Советтерин база дүвүредир ужурлуг. Ылаңгыя «Тыва суг тудуу» трестиң демир-бетон кылыглар заводунда, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның будүрүлгелеринде, Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдары кылыр заводта ажыл шагы үзер чоруктар эвээш эвес.

Патияның хоочуннары-биле СЭКП ТК-га болган ужуражышкынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы эш Ю. В. Андропов мынча дээн: «...социалистиг сагылга-чурумнуң алыс утказы — ол дээрге бодунуң ажылдаар черинге кижи бүрүзүнүң долу, үре-түңнелдиг ажылдаары-дыр». Бо сестер ажыл-агыйга кадрларны шилип алырда бодамчалыг болурун хүлээндирип турар. Бистиң республикада чамдык Советтер ол ажыяче кичээнгей салбаанындан удуртукчу болгаш специалист кадрларның талазындан коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга кадрларның хууда мезү-шынары, мергежили, принципиалдыы, ажыл-херекчизи чугула салдарлыг. Олар чокта будүрүлгени, организацияны, албан черин мурнуну одуругже үндүрери болдунмас.

Күш-ажылчы коллективтерниң ажылында хөй-хөй четпестер Советтерниң талазындан шыңгыы контрольдуң чогундан, айтырыгларны шиитпирлээри саазын кырында артып турарындан болуп турар дээрзин хун бүрүзүнүң практиказы бадытнаан. Ынчангаш партияның болгаш чазактың директиваларын-даа, боттарының шиитпирлерин-даа күүседир талазы-биле ажылга ёзу барымдаалаар чорукту болдурбас, күүселдениң контролюн бедик деңнелге тургузар херек. Социалистиг ниитилелге күш-ажылды эртем ёзугуу-биле организастаарының кол угланыышкыннарын тодарадып тура, В. И. Ленин кижилерни шын ажылдаарынга өредириниң, тодаргай амыл-херек дээш кижи бүрүзүнүң эң-харыысалгазын бедирединиң, кижилерни хынаарының болгаш херек кырында күүсеттингеи херекти хынаарының чугулазын айытнан.

Эрге-чагырганың чер-черде органнарының мурнунга улуг сорулгалар салдынган. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң ажыл-амыдыралынче ооң ханылап кирип билириндеи, байдалды шыны-биле аналиэтеп шыдаарындан, бар четпестерни чайладыр дээш хемчеглерни дарый алыр аргалыындан олардың ажылының эки түңнели кестүр.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эдлегиг хуралынга ажыл төлевириниң өзүлдезин-биле деңнээрге күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң мурнай озерин хандырар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Партияның XXVI съездиниң салгааны ол ажыл-агыйжы-политиктиг сорулгаларын күүседирынге бешчылдың баштайгы ийи чылында чамдык ажылдар кылдынган. Ынчалза-даа, хураала демдеглээнин ёзугаар алырга, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле планныг даалгаларны чамдык министерстволар, каттыжышкыннар, үлетпүрүнүң, тудугнуң, демир-орук транспортунун будүрүлгелерин күүсетпээн. Ооң түңнелинде күш-ажылдың будүрүкчүлүү-биле ажыл төлевириниң аразында экономикага үндезилеттинген хамааржылгазы долузу-биле хандыртынмайн турар.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүү-биле ажыл төлевириниң аразында деңнигүүр-хамааржылганы планнаарын экижиринче, ол сорулга-биле күш-ажылды организастаарын болгаш нормалап - чижеглеэрин сайзырангайжыдарыиче, эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин, сайзырангай технологияны, механизацияның болгаш автоматизацияның чепсектерин улам калбаа-биле ажыглаарынче угланган хемчеглерни Политбюро чүүлдүг деп көрген. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга күш-ажылдың хемчээлинге болгаш ол дээш шаңнал-төлевиринге контрольду күштелдирерипиң, төлевир биле күш-ажылдың түңнелдериниң аразынга улам сырый харылзааны тургузарының, ажыл төлевириниң фондуларын тзарымчалыг болгаш кампалгалыг ажыглаарының, күш-ажыл дээш ооң санын болгаш шыларын барымдаалап төлээлериниң принцивин амыдыралга хайгылыпп чонга, шыңгыы боттандырарынга ажылчынарның, колхозчуларның, албан-хаакчылардың, улам идепкейлиг киржиринниң, ол сорулгаларны күүседиринге күш-ажылчы коллективтерге берген эргелерни долузу-биле ажыглаарының эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырган.

Ажыл төлевириниң бедиринниң үндезини болур күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң өзүлдезин шаңкынчыдарынче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле организакчы база кижизидилге ажылын идепкейжидерии, сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаары дээш, будүрүлге өзүлдезинин болгаш күш-ажылдын будүрүкчүлүү биле ажыл төлевириниң аразында нормативтиг хамааржылгаларның талазыбиле планда айыттынган даалгаларны кып-да күүседири дээш бүгү деңнелдерниң ажыл-агый удуртукчуларындан негелделерни болгаш оларның хууда харыысалгазын күштелдирерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, хооркомнарынга болгаш райкомнарынга дааскан.

Чаа хевириниң өөнүт телевизорларын кылып үндүрерин организастаар талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажылдап кылган хемчеглерин Политбюро чугаалажып көргеш, чүүлдүг дээн. Ооң-биле кады чамдык министерстволарның, каттыжышкынпарның болгаш будүрүлгелериниң удуртукчулары өөнүг телевизорларны будүрерииге сан талазы-биле өзүлдеже кол кичээнгей салгаш, телевизорларның боттарының болгаш оларның пштинге ажыглаар электронпуг техника кылыгларының болгаш материалдарның шынарын база идегелдинин бедидер талазыбиле шиитпирлиг хемчеглерни албайн турганындан садып алыкчыларның чоптүг негелделерин болдуруп турарын анда база демдеглээн.

Ындыг четпестерни уаутказар, чаа хевириниң амгы үениң негелделеринге дүүшкен өөнүг көргүзер телевизорларны кылып үндүрерин шалыпкыны-биле шиигээдип алыр сорулга-биле, көргүзер шынары эки болгаш ажылдаары идегелдиг, амгы үеде кылып үндүрүп турар телевизорларга деңнээрге олардан дыка ыяш электрэя энергиялыг болгаш материалдарны хереглээр өөнүг телевизорларны будүрериичe шилчилгеиия 1984-1985 чылдарда боттандырар.

Интегралдыг схемаларны, үлем-на болбаазырангай киноскоптарны болгаш оске-даа электронпуг хереккеддерии ажыглаап өөнүг телевизорларның чаа хевирлерин кылып үндүрер талазы-биле даалгаларны чогуур министерстволарга берген. Эргежок чугула четчелээшкин кылыгларыг болгаш материалдарлыг чаа өөнүг телевизорларны будүрүп үндүрерин хандырар талазыбиле хемчеглерни, а ол ышкаш доктаттынган даалгаларны күүседип, хандырарынче углаган оске-даа хемчеглерни көргеп.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу 1985 чылда чурттакчы чөнүүн шиилгге социал-демографтыг шинчилеиин чорудары чугула деп санаан. Ол чорук сөөлгү чизе-бүрүткелдиг соонда эрткеп уе иштинде чурттуң чөнүүнүң составында өскерлиишкиннерии ылередир, он ийиги беш чылга база оон-даа үр хуусаада экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын ажылдап кылырынга эргежок чугула медээлерни алырынга дузалаар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга Совет Эвилелиниң иштики болгаш дашкы политиказының өске-даа чамдык айтырыгларының талазы-биле шиитпирлер хүлээп алдынган.

СЭКП обкомунда

ХООРАЙНЫҢ АГААРЫН АРЫГ БОЛДУРАР

СЭКП обкомунуң бюрозуунга «Кызыл хооранның топчүткен чылыг хандырагазын улам ыкай хөгжүдеринии болгаш ооң өгаар бассейнинің ыштал-ганын эвээжедир талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП обкомунуң бюрозунун база республиканың Министрлер Чөвүлелиниң докгаалынын күүсеттинип турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан болгаш ооң талазы-биле чамдык ажылдарны СЭКП Кызыл хооркому болгаш хооркүүском кылып чорукганын демдеглээн. Хереглекчилерге чылыгны бээрин улам ыпай төлүдерииии талазы-биле хемчеглер боттанган, ооң ачызында бичии камналга чок котельнаяларның санын кызырар база хоорайның санитарлыг байдалын элээн экижидер аргалыг болган.

Үстүнде айыттынган доктаалды хүлээп алганындан, 1981 чылдың июнь эгезинден бээр Кызылдың төп электри станциязында шакта 75 тонна бус бээр ийи котёлду, ТЭС—хоорай аразынын 8,5 километр узуп дурттуг чылыдылга шугумуи тудуп, ажыглалда киирген. Эргижиреэн котёл дериг-хереккелдерин солуурунуң техника-экономиктиг санаашкынларын ТЭС-те кылып чоруткан, ийи котёлдуң хүл ылгакчыларын чаартып солаан. 1981—1982 чылдарда хоорайда кварталдар аразының 4,1 километр дурттуг чылыг четкилерин тудуп тургускан, 16 котёлдарны хагган. Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң баазазынга өөредилге пунктузун тургускан болгаш аңаа аңгы-аңгы черлерден котельнаяларга ажылдаар 128 ажылчыны өөретпкен.

Бо чылда ТЭС-те № 12 котелду эптеп кылып турар. Интернациональная кудумчуда чылыг четкилерни тудуп, 14 котельнаяны хаарып төлевирлээн.

Ынчалзажок СЭКП Кызыл хооркому болгаш хооркүүском СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң докгаалында айыткан чылыг хандырагазын төпчүдериинің хемчеглерни долузу-биле боттандырарының талазы-биле практиктиг хемчеглерни ам-даа чедир кылбайн турар. Чылыг четкилериниң тудугларын чорударынга төлевирлел-смета документациязын чоруур үезинде болгаш шынарлыг кылдыр кылырын чедип алыр талазы-биле ажыл-агый база тус черинн контроль-хынала органнарынга негелдени олар четпес тургузуп келген. Хой-хой объектилер мынчага чедир ашаландырыышкын болгаш материал-техниктиг курлавырларбиле долу хандыртынмаан.

Комсомольская кудумчузунда чылыг четкилерин тударын «Тыва кодзэ тудуг» трест (эргелекчизи эш Шубник), Чүлдүм кудумчузунда — «Тыва тудуг» трест (эш Туголуков), Каа-Хем болгаш Кузнецов кудумчуларында—«Тыва септелге-тудуг» трест (эш Федотов) мынчага эгелеп кирбээн, ооң хараалы-биле бичии котельнаяларны хаарыныи графиги күүсеттинмейн турар. Хоорайның үлетпүр зоназында нинти ажыгладың суг чылыдар котельнаязының төлевирлели база тудуу, «Тудуг кезектер» комбинаттың котельнаязының чаартылгазы база оиу алгыдазы узамдыкган, үлетпүр зоназының чоогунуң чылыг четкилерииин тудуу хөлчок озалдап доозулган.

Хой-хөй будүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчуларынга чөн чоруун коргузуп, ажылдап турар котельнаяларның шын ажыглалынче кошкак кичээнгей салып, газ-доозун арыглаар тургузуттарны чедир ажыглаайн келген. Котельнаяларга ажылдаар кижилерниң белеткелинче сагыш салбайн турар.

Чурттаалга-коммунал ажылагый министерствозу (эш Еремеев) республиканың партия-совет органнарының чаңгыс эвес удаа айтыпкынпары туражок. Кызыл хоорайның чунар-бажың, хол чуур черлер комбинадының котельнаязының агаарже үндүрер хоралыг чүүлдерин чидирер талазы-биле бүгү хемчеглерни боттандырбаан.

«Каа-Хем» хомур-даш разрезинде бичии котельнаяларга, ол ышкаш хууда бажынларга одаар хомур-дашты сорттап ылгаары боттанмайн турар. Чурттакчы чонга токпак ыяш садарының айтырыы мынчага болур-чогууру-биле шиитпирлеттинмээн. Республиканың Күрпланы, Одаар чүүл үлетпүрүнүң министерствозу, Өртектер талазы-биле күркомитет токпак ыяш садарының ортектерии таарыштыр доктаадын чадашкан. Улуг-Хемниң ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының белеткээн 13 муң кубометр токпак ыяжының чүгле 4,4 муң кубометрин 1982 чылда саткан.

Үк доктаалда айыткан четпестерни узуткаарын СЭКП Кызыл хооркомуна, хооркүүскомга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, будүрүлгелериниң болгаш организацияларның удуртукчуларынга дааскан. Хоорайның агаар бассейнинің ыжын эвээжедириниң талазы-биле ажылагый организастыг немелде хемчеглерни ап чорударының чугулазын доктаалда айыткан. Амыдыралчы эң чугула ужурдузалыг бо сорулганы күүседиринге тоомча, харыысалга чөн чоруктарны, бодунуң тус будүрүлгезиниң эрге-ажыын бодаар чоруктарны шиитпирлиг бүрүү шевар херек.

Хоорайның төвүнде 11 котелдарны электриглиг котелдар-биле солуурун дүргедедирии;

котельнаяларын хаар талазы-биле даалгалыг бүгү будүрүлгелериниң организацияларының киирер чылыг четкилериниң тудуунга төлевирлелдерии 1983 чылда ажылдап кылырын болгапы бадыладырын;

бо чылдың одалга үези эгелээже чедир ажылдап турар котелдарны болгаш ында газдоозун ылгакчыларын шынарлыг септеп чорударын;

«Тудуг кезектери» комбинатың котельнаязын чаартырының болгаш немей тударының төлевирлелии эде кылырын, Кызылдың ТЭС-ин удам алгыдарының төлевирлел-смета документациязын 1984 чылда белеткеп кылырын;

агаарже хоралыг чүүлдерии үндүрерин кылырарының 1983-1985 чылдарда тодаргай хемчеглерии ажылдап кылырын партия хооркомунун, хооркүүскомнуң, ажыл-агый удуртукчуларының бирги чергелиг сорулгазы кылдыр санаар.

ТЭС-де № 12 котелдуң 1983 чылдың ноябрьда, № 13 котелдуң база суг арыглалының биологтуг станциязының тудугларын 1984 чылда ажыглалга киирериниң хемчеглерин алырын Тываның электри четкилериниге (эш Чуманов), «Кызылдортудуг» эргеделге (эш Дремов) дааскан.

Кулиепов, Каа-Хем, Чүлдүм, Комсомольская кудумчуларында чылыг четкилериниң тудугларын 1984 чылдя тудуп доозарын «Тыва тудуг», «Тыва кодзэ тудуг», «Тыва септелге-тудуг» трестерге, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынга дааскан Министрлер Чөвүлелиниң Капитал тудуг эргелели, Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозу ол объектилериниң тудуунуң акшаландырышкынын хандырар ужурлуг.

Хоорайның үлетпүр зоназынга чылыг четкилериниң тудуунуң төлевирлел-смета документациязын 1984 чылда кылдырының чагыыр киирерии Чурттаалга - коммунал ажылагый министерствозунга дааскан. Тудуп эгелээр суг чылыдар, котельнаяның чылыг четкилерн-биле, ТЭС—хоорай чылыг четкизин тудуттуразының саналын ажылдап кылырын база бадыладырып кыр.

Республиканың санитар-эпидемиология станциязы, Тываның даг-техниктиг инспекциязы, «Красноярскэнергочуу» энергия чарыгдалының хөй-гаараалының Тыва» салбыры, Курстандарт хөйгаараалының лабораториязы агаарже хоралыг үндүрүүшкүннерии болдурбазының талазы-биле нормативтерии болгаш негелделерии будүрүлгелериниң болгаш организацияларның күүседип турарынга, котельнаялардың шын ажыглаар турарын, газ-доозун ылгакчыларын, чоогуур хемчекчи хереккеллерии ажыглап турарын хандырарынга контрольду күштелдирер ужурлуг.

ПЛАНЫН АЖЫРАР

Чоон-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырының ажыл-ишчилерь иштииңиң малынга 1600 тонна мал чемн белеткеир хүлээгелиг. Августуң сөөлгү он хонуунга чедир 900 тонна сигенни белеткээн.

Ында Сат Таңгыт-оол удуртkан 5 кижи состаглыг бригаданың тергиинден турар. Оларда сиген кезер бир, бир пресседорщик болгаш трактыдыг «Беларусь» трактор быжыглаттынган. Олар керээ саугаар 400 тонна сигенни кеаип сараттаар онаалдаиы алган. Тарымал болгаш чайгаар үнген 490 тонна сигенни сөөлгү хүннерге чедир белеткээн.

Үк звенода Сат Үндүү-оол, Доңгак Норбу «Беларусь» тракторлар-биле сиген кезип, прессте эрииге шудургу чорууи коргүүн, хүн үлүү 200 хуу чедиргии турар. Звеноиу совхоз директизязы, профсоюзтеп ажылчын комитеди он хонук санында шаңнап келген.

Маректай Куулар удурткан механизастаттынган сигенчи бригада 500 тонна сигенни иштиинің малынга белеткээр. Ол бригадада хоочун механизатор Оидар Бора, Юрий Куулар эң шилипкии ажылдап турар. Бригаданың сигенииглери Борбак-Тал, Элтнек девискээрииде 350 тонна сигенни кезип сараттаан.

Чыргакы суурнуң 7 агитквартальныи бирээи-де 10 тоннадан эвээш эвес сигенни белеткээр. Август 26-га чедир 120 тонна сигенни агитквартылдар белеткээп, дузалаган.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ СТАЖЫ—БЕЖЕН ЧЫЛ

МОСКВА. Партияның хоочушары-биле СЭКП ТК-га чоокта чаа болган ужуражылганың киржикчилериниң бирээзи Александр Иванович Жарников болган. Ооң күш-ажылчы стажы — бежен чыл.

Чартык чүс чыл бурунгаар демир-орукчунуң тускай оруумак мергежилии чедип алгаш, Москва демир-орууның Москва-Сортировочная депозунга ажылдап эгелээн. Быжыг турасоруктуг аныяк оол будүрүлгешиң болгаш депонуң комсомол организациязының амыдыралыиче дораан-на шымнага берген. Кандыг-даа ажыл дагзырга, кедзэде осколеринің мурнуига кээр, тергиин септекчи, машинист боон озуп келген. Од ам депода дежурный. Демир-орукчунуң мергежилиниге оп-оң аныяктарны өөреткен, ажыл-ишчи, амыдыралчы байлак дружулгазын оларга дамчыдып берип өөредип турар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ю. Н. Чумаченко болгаш дыка хөй электровоз машинистери Александр Иванович-тиң боттарының башгайгы дагдынакчызы деп адап турар.

Хүндүлүг демир-орукчу А. И. Жарников Ленин, «Хүндүлелдиг Демдээ» орденнерлиг, Кызыл Тук ордея-биле ийи удаа, хөй-хөй медальдар-биле шаңнаткан. Ооп ацгыда ол комсомолчу-аныяктарның СЭКП-ниң XXIII съездизи аттыг колонназының хүндүлүг кежигүнү. Хоочуннуң аныяктарга чугаалаар, өөредир күш-ажылчы, амыдыралчы арга-дружулгазы улуг.

ЧУРУКТА: Москва демир-орууиуң Перово станциязының аныяк коммунист демир-орукчуларынга партия хоочуннарының СЭКП ТК-га болган ужуражылгазының дугайын А. И. Жарниовтуң чугаалап турары

В. СОБОЛЕВТИҢ фотолу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Национально-краеведческий отдел

Бөгүн—Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнү

ДҮРГЕН ТЕМПИЛЕР-БИЛЕ

Чүрттүң одаар чүүл—чыг-эт ачүзүн хөгжүдеринге дыка улуг салымшыны нефтичилер-биле кады газ үлетпүрүнүң ажылдакчылары киирип турар. Газ тывыжының болгаш техника-экономиктиг өске-даа кол көргүзүглер талазы-биле беш чылдың ийи чылычың планы хүүсва бетинде күүсеттингеп. Мынчангаш бо адыр дүргеи темпилер-биле хөгжүп турар, эрткен чылын газ тывыжының шинти-эвилел онаалдазы ажыр боттанган.

Газ үлетпүрүнүң ажылдакчылары беш чылдың үшкү чылында улуг кол будүрүкчүүр болуп бээр Астраханьның газ-химия комбинатының түдүүн өөдүлеп темпилер-биле чорудуп турар. Моон-биле кады Түркменнига, Узбекистанга, Оренбург областа болгаш чүрттүң өске-даа девискээрлеринге газ үлетпүрүн хөгжүдүүрүнге улуг киичээнгейин салып турар.

Ажыл-иштиң чедиишкинниг болдуун хамыктың мурнуида кижилер, оларның күш-ажылчы маадырлыг чорууг болгаш хей-аът киришкинин шинтирлеп турар. Он бирги беш чылда адырның чедиишкиннери чүүн-даа мурнуда социалистиг чарыштың калбак иептерелинин ачызы болган. «Туркменсевбургаз» каттыжышкынның мастерлер С. Юсупов, А. Узденов, А. Огонян баштаам ортынскчи бригадалары улуг чедиишкиннерлиг болуп, беш чылдың дөрт чылдарының планын боттандырыпкан. А «Каспморнефтегазпром» каттыжышкынында чер адаанга скважиналар септээриниң А. Мамедов баштаан бригадазы беш чылдың онаалдаларын күүседипкеинин мында-ла разорттаан.

Боттарының эрес-шудургу ажыл-ижин, кайгамчык чогаадыкчы тывышкынары-биле газ үлетпүрүнүң хөгжүлдезинге улуг салымшыныи киирип чорууг будүрүлге мөөн-даа соңгаар быжыглаарынче угландыр ап чорудуп турар хемчеглерин биштиң чаңгыс суур чүрттүгларывыс изиг чүүдүгүмүп, чаңгыс эп-аетки.ил-биле деткип турар.

Райоимуң харылзаа белдирииниң почта салбырында 3 оператор, 3 почтачы бир бригада бооп ажылдап турар бис. Биштиң аравыстап эң хей ажыл стажтыг база назы-хар-даа талазы-биле улуг киживис оператор Чиктимаа Кыргысовна Таба, эң-не аныавыс—оон өөредип каапы Алдын-кыс Монгуш. Дүржүлгалыг, хөочүн дагдыныкчызының берген үнелиг аргасүмезин ол ыяк шингээдип албыпаан, мурнакчыларның одуруумда бактаап киргеи. А. Монгуш ам 2 дугаар чыл ажылдап турар. Бригадавыс харылаа белдириниң салбырар болгаш участоктар аразында калбарган социалистиг чарышка макгал-шаңналдыг черлерни удаа-дараа ап келгеи.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүзелиниң, ВЦСПС-тиң чөөкта чаа үүлээп алганы «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чүрүмүн быжыглаар талазы-биле ажылды улам күштелдирер дугайында» доктаадың коллектививиске сайгарып, танышкан бис. Бригаденың кежигүннери ол доктаалды детким, чөпсүнүп хүлээп алдывыс.

Ажыл шагын чылдагаан чок үзер чоруктар моон мурнуда бистерге база тургулаан. Ындыг кижилер-биле чугаалажып, хемчег алырга ажылын дораан каап, өске организацияларже кире бээр таварылгалар база турган.

Оон аңгыда чамдык ажылчыиарның талазындан ажылга харылсалга болгаш кичээнгей чогу-биле, брак продукция болуу бээрге, шаңнал фондузүндан кыларып турган болгай, а ону үк доктаалда ажылчыниың бодундан айда алыр шалыңының үштүң бир кезиинге чедир төлеттирерин коргенин база чүүдүгүндүвүс.

Ажыл солуур, ажылдан үнер-кирер, чингин харааР кижилер эвээш эвес таварышкылаар. Мынчангаш ажылдан үнген кижилер 3 неделя иштинде өске ажылга кирген турар үжүрлүг дээрзин ында көргени чамдык кижилериң бодунуң күзелгө-биле чылдагаан чөкка ажылдап үнер чоруктар-биле демисселге деткинче болур деп санаар бис.

Бистиң ажыл-агыйжы механизмивистен эрегей эвес, а дең-дескн чоруктуң негелдезин бо доктаалда илереттингеп. Мону канчаар чедип алырының оруктарын база айтып каапдыр. Ажылчын коллективтерге даяныры, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглаары дээрге-ле бистериин, совет кижилериң, ажыл-амыдыралын, чаагай чоруун бедидер дээш, партия болгаш чазактың хүн бүрүде сагыш салып турары ол деп билип турар бис.

С. М. КЕШПИ,
бригадир.

Эрзин райөн.

ЧОМЧУКЧУЛАРНЫҢ ЧАГААЛАРЫ

«Шын» солун редакциязынга августа 385 чагаа келген. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга боттандырар дээш республиканың ажылчы чоннарының кызымаккай ажыл-ишиниң дугайында ол чагааларда бижип турар. Айда келген чагааның 142-зин совхозтарда, бүдүрүлгелерде ажылдап турар ажылчыннар чоруткан.

Августа келген чагааның чартык кезии солуннуң арыннарынга парлаттынган.

ДЕМ-БҮЛЕВИС-БИЛЕ

Партия болгаш чазактың күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн моон-даа соңгаар быжыглаарынче угландыр ап чорудуп турар хемчеглерин биштиң чаңгыс суур чүрттүгларывыс изиг чүүдүгүмүп, чаңгыс эп-аетки.ил-биле деткип турар.

Районнуң харылзаа белдириниң почта салбырында 3 оператор, 3 почтачы бир бригада бооп ажылдап турар бис. Биштиң аравыстап эң хей ажыл стажтыг база назы-хар-даа талазы-биле улуг киживис оператор Чиктимаа Кыргысовна Таба, эң-не аныавыс—оон өөредип каапы Алдын-кыс Монгуш. Дүржүлгалыг, хөочүн дагдыныкчызының берген үнелиг аргасүмезин ол ыяк шингээдип албыпаан, мурнакчыларның одуруумда бактаап киргеи. А. Монгуш ам 2 дугаар чыл ажылдап турар. Бригадавыс харылаа белдириниң салбырар болгаш участоктар аразында калбарган социалистиг чарышка макгал-шаңналдыг черлерни удаа-дараа ап келгеи.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүзелиниң, ВЦСПС-тиң чөөкта чаа үүлээп алганы «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чүрүмүн быжыглаар талазы-биле ажылды улам күштелдирер дугайында» доктаадың коллектививиске сайгарып, танышкан бис. Бригаденың кежигүннери ол доктаалды детким, чөпсүнүп хүлээп алдывыс.

Ажыл шагын чылдагаан чок үзер чоруктар моон мурнуда бистерге база тургулаан. Ындыг кижилер-биле чугаалажып, хемчег алырга ажылын дораан каап, өске организацияларже кире бээр таварылгалар база турган.

Оон аңгыда чамдык ажылчыиарның талазындан ажылга харылсалга болгаш кичээнгей чогу-биле, брак продукция болуу бээрге, шаңнал фондузүндан кыларып турган болгай, а ону үк доктаалда ажылчыниың бодундан айда алыр шалыңының үштүң бир кезиинге чедир төлеттирерин коргенин база чүүдүгүндүвүс.

Ажыл солуур, ажылдан үнер-кирер, чингин харааР кижилер эвээш эвес таварышкылаар. Мынчангаш ажылдан үнген кижилер 3 неделя иштинде өске ажылга кирген турар үжүрлүг дээрзин ында көргени чамдык кижилериң бодунуң күзелгө-биле чылдагаан чөкка ажылдап үнер чоруктар-биле демисселге деткинче болур деп санаар бис.

Бистиң ажыл-агыйжы механизмивистен эрегей эвес, а дең-дескн чоруктуң негелдезин бо доктаалда илереттингеп. Мону канчаар чедип алырының оруктарын база айтып каапдыр. Ажылчын коллективтерге даяныры, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглаары дээрге-ле бистериин, совет кижилериң, ажыл-амыдыралын, чаагай чоруун бедидер дээш, партия болгаш чазактың хүн бүрүде сагыш салып турары ол деп билип турар бис.

С. М. КЕШПИ,
бригадир.

Эрзин райөн.

КӨЖЕР МУЗЕЙНИ СОНУУРГААН

ССРЭ-ниң составынга Тываның киргенинден бээр 40 харлаар баймралынга уткуштур коллектив бүрүзүнүң чорудуп турар ажылы бар. Бистиң Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейи байлак материалдыг көжер музейин кылган, Өвүр районнуң чурттакчы чонунга көргүзүп чораан. Музейниң бойдус килдизининң эргелекчизи Кара-кыс Монгушка удуртакын болуктүң кирижикчилери — фонд ажылдакчызы Светлана Баян-оол, пропаганда килдизининң лектору Наталя Шошина база чолаачы Владимир Баяидай аңаа чорааннар.

Көжер музейни Өвүр чонунуң магадап көргеш бижээнин демдеглел кылыраажындан барымдаа кылыр допчуларга мындыг:

«Кожүп чоруур музей-делгелгени кончуг улуг өөрүшкү-биле сонуургап көрдүвүс. Тываның маадырларының чуруктарын база тыва улустуң шавиидагы эдилелдерин, оон ыцай чонар-даштан чараштап кылгылаан мал дүрзүлерин, ан, кушту кончуг сонуургадывыс.

«Кызыл тук» совхозтуң Орта-Халымда хөжулары».

«Көжер музейден шавиидагы тываларның идик-хевин, эт-херекселин оиза сонуургап көрдүвүс.

Сагыш суурнуң ясти коллективиниң кежигүннери».

«Ада-чурттуң дайынында киржип чораан эки турачыларның чуруктарын көжүп чоруур музейден кедергей сонуургап көргеннивисти илереттивис. Ынчангаш музейниң ажылдакчыларының улуг-улуг чедиишкиннерлиг болуруи күзедивис...

«Кызыл тук» совхозтуң Хорумнуг-Ойда малчыннары».

«Дайынга киржип чораан эки турачыларның чуруктарын көөрге, кижиниң сагыжынга хөй бодалдар кирер-дир...

«Чараш-Дыт фермазының саанчылары».

«Бистиң «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырынга көжер музей көстүп кээрге, хамык кижилер урут-дарын эдертип алгаш, магадап-сонуургап көрдүвүс...»

Чаа-Суурнуң чурттакчылары».

Тываның Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң көжүп чоруур делгелгезин торгалыгжылар улуу-биле сонуургап көрдүвүс... Тываның 40 чылынга үткүштур мындыг солуи чүүлдерни биске көргүзүп бергени дээш совхозтуң ажылчыиарры, директииязы, профэвилел, комсомол организацииларры болгаш Торгалыг кодээ Советиниң күүскому өөрүп четтиргенивисти илередип, музейниң моон соңгаарғы улуг оруунга пас-кежиктиг күзеп, база катап маңаа аалдап кээрии чалаарывыс.

«Торгалыг» совхозтуң өөгүнээзинден».

«Улаатай аржаанында дыштанып турар улустарның аразында Өвүрден, Бай-Тайгадан, Барыын-Хемчиктен, Кызылдан болгаш өске-даа черлерден келгилээнер бар. Шуптуг 170 ажыг кижи маңаа турувуста көжер музейниң келгенинге кончуг өөрүп, сонуургадывыс.

Д. МОНГУШ, аржаанналаннарның өөгүнээзинден».

«Көжер музейде шаандакы амыдыралдан бистиң утканывыс чүвелер бар болду...

Бөлүк кырганнар».

«Музейниң тыва улустуң эрткен оруктарының дугайында тайылбырлыг делгелгезии Солчурга сеткил хавышкынывиле магадап көрдүвүс. Тыва улустуң эң аар-берге оруктардан бо чырык-чаагай, тодуг-догаа, эртем-билиглиг үеге чедир чечектелип келгении көжер музейдеи бичии када үеде көрдүвүс. Хөй националдыг совет улустуң ачызында чурттап, ажылдап, амыдырап турарывыска база катап кызыгаар чок өөрүшкү кыптыгып келир-дир. Сайзырал моон-даа соңгаар шапкынчыыр. Ону сайзыралыр ажыл бо хүиперде бистериң холувуста, келир үеде—бистиң саагалывыста. Үзавас болур Тываның 40 чыл ооцга улуг тайылбырмассалыг ажыл чоруп турардыр. Тываның төөгүзүмүи, оон чонумуи, байлаивың дугайында моом-даа соңгаар экн тайылбыр ажылын чорударын музейниң ажылдакчыларынга күзедивис.

Солчур суурнуң чурттакчылары».

«Бистиң республиканың төөгүзү, оон чурттакчы чону, анчеи болгаш амыдыралының талазы-биле көжер музейниң ажылдакчыларының кылган тайылбырынга сеткилдің хамыдыдан өөрүп четтирдивис.

«Харааччайаа пионер лагеринің коллективи».

Өвүр район улуг, бичс мазылыг кожуундарының көжер музей дугайында чүректің хамыдыдан бижилгээн одуруглары допчулап бижээнивис бо. Үстүнде одуруглардан чонуң иниги культуразының бедээнии база көрүп болур-дур.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

ЧУРУКТАРДА: Барыын-Хемчик районда «Барлың» совхозтуң ногаажылар бригадазының бригадири Анатолий Александрович Тё (адаанда) болгаш ногаа остурукчулери, мурнакчы амылчыннар Мадан-Хаай Кок, Саая Хирлиг, Хомушку Алдын-кыс, Елена Хомушку (солагай таладан).

Ш. КУУЛАРНЫҢ фотолары.

МООЛЧЕ АЯН-ЧОРУК

Кожавыс аңы-дуңма Моод Арат Республикаже чөөкта чаа 30 кижи турисчи аян-чорук кылып чораан келдивис. Туристерни профобличөвүлелдиң төлээзи Үйнукаа Дугержаа удуртуп чораан. Туристерниң аразында янзы-бүрү мергежилдиң кижилери бар. Чижээ Баян-Таладан чолаачы-садыгжы Куулар Эрес-оол, Чыраа-Бажыңдан мурнакчы чолаачы Монгуш Көшкендей, Чөөн-Хемчик районнуң күргосстрах бухгалтери Чысыма Монгуш, Тандыда «Коммунизмниң хереле» совхозтуң малчыннары Сөөп Кожер-оол, Антон Оюн, пединститутта башкы Элдип Коигар. Эрзинде харылзаа ажылдакчызы Кешпи Сүүкей дээш оон-даа өске.

Иркутск хоорайдан демиророкка олурупкаш, ийи хонганыывыстың эртеицизе Улан-Батор хоорайга чеде бердивис. Аны-дуңма Моолдуң пайысылалынга чеде бээривиске бистиң чылыы-биле утканып, хоорайның төөгүлүг, тураскаадыг черлерии, музейлерии, Сухэ-Батор шолуп, совет дайынчыларга тураскаатка тураскаадыг болгаш өске-даа кайгамчык черлерни сонуургап көрдүвүс.

Улан-Батор хоорайдан элээн ыракта турар чайты турисчи базаалар «Терелж» болгаш «Хар-Хорин» деп черлерге-даа дыштандывыс.

Хөй кават бажыңнар, асфальтылыг делгем кудумчулар, цирк ордузу, хөгжүм-шии театры, дээди болгаш ортумак өөредилге черлерии база хоорай, суурларның өөүп сайзырап турары, арыг-силии черле онзагай чараш-тыр. Моолдуң пайысылалында улуг башкы Владимир Ильич Ленининиң музейинге база чордувус. Бүгү-ле корген чүвелериивистен меиээ эң-не эргим болгаш уттундурбас кылдыр баштыңчының музейи сагыжымда артып калган.

Пайысылалдың хөгжүм-шии театрынга МАР-ның кыжыгаар шериг округунуң концертии улуг сонуургал-биле көрдувус.

О. КАРА-САЛ,
Чөөн-Хемчик район.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинниң 25 чылынга

Волгоград область. СЭКП-ниң XXII съездиэи аттыг Волганың улуг гидроэлектростаи. цивилии ажыглалга кииргеиден бээр бо чылын 25 чыл болур. Волга-Каманың шапкын суглуг черииде ол станцииның күүүзү 2,5 миллиои киловатт ажып турар. Станцииа ажылдап эгелээнден бээр бижыг туруштут, кайыралдыг, бедик мергежилдиг кежигүннерлиг улуг коллектив тургустуиган. ГЭС-ке техииктиг хөй чаа шинтирлер чедип алдыигаи.

Коммунистиг күш-ажылдың бантайгы бригадалары ынчаарда аиыяк коллективке тургустуиган. А 1971 чылдан бээр ол коллектив коммунистиг күш-ажылдың будүрүлгезиидеп бедик аттыг эдилеп турар.

Гидроэлектростаицииның 146 ажыл-ишчилери орденнер болган медальдар-биле шаңнатканы, 25 ажылдакчылар ССРЭ-ниң энергетиказының болгаш электростаицииазының терминии аттыг эдилеп турар.

СЭКП-ниң XXII съездиэи аттыг Волганың гидроэлектростаицизиың ажыглалга киирген үеден бээр ол станцииа 250 миллиард киловатт-шак электроэнергииы ажылдап үндүрген. Киловатт-шак энергииның бот-үнези ам үеде 0,1 көпеек болуп турар. Станцииа тудуунга үндүрген чарыгдалдар бо аразымда беш катап ажыр дедир эгиттингеи.

ГЭС-тиң коллективииде дөрт кижиниң бирээзи-ле—СЭКП кежигүнү. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинниң 25 чылынга аддар боттүрүлгеи хүлээлгелерии коллектив чедиишкиниг күүседип турар. Күш-ажылдың сагылга-чүрүмүи, организастыг чоруктуг улам-на бедидерии, будүнга болгаш ажылдап эп-оорүнге негелдеии күштелдирерии энергетиктер шинтирлээр. Сагылга-чүрүмүиүң хенээг-даа хажыдыныкчыиың коллективте кичээнгей чок арттырбайн турар.

ЧУРУКТА: СЭКП-ниң XXII съездиэи аттыг Волганың гидроэлектростаицизы.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу, СЭТА-ның фотохроииказы.

ҮЛҮГЛҮГ

Республиканың кезер эмнелгезинге оглуиыу эмнедип чыттым. Аарыг кижилерни хүндүп дивейн карактап, эмнээринге эмчилериің, санитаркаларының үлүү биче эвес. Кезип эмнээр эмчилер Альда Шейко, Иван Баймр-оол олар ажылынга дүржүлгалыг. Дөрт харлыг оглум Сылдыс-оол үстүнде адааның эмчилерге кесприн эмиеткеш, кадмы экижээн. Амгы үеде эш-өөрүг-биле омак-хөглүг ойнап чоруурун биске өөрүшкү-дүр.

Бо эмнелгете улус кадыын экижиткеш, эмчилерге чылыгчымчак сөстерии илереткеш баарлавр. Бодум хуумда оларның одуруунга катчып, бүлиинг эмчилерге четтиргенимни илередип, ажылынга чаа-чаа чедиишкиннерии, кан дет кадыкшылды күзедивис.

Д. ООРЖАК.
Өвүр район.

ЭРЕС-КЕЖЭЭ

Б. Дондук-оол Бүреиниң кырганнар болгаш инвалидтер бажың-интернадының директорунуң секретарында ажылдап турар. Ол киномеханиктеп, трактористеп, тулугга-даа ажылдап чораан. Ак-Туругга каш чыл улаштыр тудутта ажылдап тургаш, көп-белдиря кемдээш, ол хевээр кадыг ажыл кылып шыдавас апарган. Оон Бүреиниң кырганнар болгаш инвалидтер бажыңына келген.

Ол интернатта 60 хире кижи бар. Оларга хамаарышкан хөй янзы документилерии тургузуп, хөй-шиити ажылдарга киржип турда, оон шалыпкыны, идепкейлии аажок. Өөиүи ээзи Надежда Дондук-оол ында эки ажыдыг санитаркаларыиың бирээзи. Борис Дондук-оол ажыл чок черле орбас. Бирде хана-солуи кыла берген орар. Чамдыкта баян гитара ойнап, улут, биче чонну хөглеткеи-дээ турар. Хол-биле ус-шевер угулза кылып турда магалыг. Олар байырлалдар санында делгелгелерге кирер. Интернаттың конторазынга кире бээрге, ында хүндүлел самбыразында оон чуруу мурнакчы ус-шеверлериің аразында орар.

Амгы үеде Дондук-оолдарның өг-бүлези интернат-бажыңның хандырылгазындан үндүр бижидип алган, боттарының күжү-биле чурттап орар. Олар кайызы-даа күш-ажылга чүткүлдүт, кежээ болгаш амыдыралы бай-шыырак чурттап чоруур. Бажыңының девискээринде картофельди болгаш өске-даа ногаа аймаан тарып алган. Саар инектиг. Оон кыжын чимр сигеиин баш бурунгаар белеткеп аар. Шынап-ла, кижи боду ажылынче чүткүлдүг бооргa, амыдыралы эки болур деп чүве бо-дур.

М. ТОПУЛ.
Каа-Хем район.

АРТИСТЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Ол кежээ «Үш-Белдир» курортка «Аржаан» клубуи дыштанныкчылар чарлаан шиитии мурнуида-ла долдур олурупкан.

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тыва АССР-ниң Күүзүне шаңналының лауреады, ССРЭ-ниң Кииематографистер эвилелиниң кежигүнү Максим Мунзук, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Кара-кыс Мунзук, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, композитор Ростислав Кенденбиль, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Екатерина Кенденбиль оларның-биле ужуражыышкын аңаа болган.

Максим Монгушукович Мунзук Тывага театр үран чүүлүүн төөгүзүнүң, сайзырапының болгаш ам оон чогаадыкчы коллективиниң Совет Тываның 40 чыл ооцга үткүштур бодуунуң мурнуига салган сорулгаларының дугайын чыылганнарга чугаалаан.

Театрның артистериниң сөөлгү чылдарда чүрттүн ангы-аигы киностудияларже чалаттырып, үран-чечен кино-чуруктарга янзы-бүрү рольдар ойнаарынга калбак-биле киржип турар апарганын тодаргай чижектер-биле ол бадыткан чугаалаан, бодуиуң үраи-чечен 14 кииога, оон иитииде «Дерсу Узалага» код рольду канчаар ойнап, тырттыртып турганынга доктаап, сураглыг япон режиссер Акира Куросава дугайында делгересигей тайылбырлаан. Дараазында «Акира Куросава тырттырып туро», «Дерсу Узалаиы» тургусканы» деп документалдыг кинофильмнерии ол көргүскен.

Композитор Р. Кенденбиль Тывага музыка үран чүүлүнүң хөгжүдезиниң болгаш Совет Тываның 40 чыл ооцга үткүштур бодуиуң чогаадыкчы планнарын чыылганнарга сонуургадып чугаалаан.

Кежээниң түиелиидеи хоочун артистер бот-тывылыр үран чүүл киржикчилери-биле кады солуи программазыг концертти көргүскеннер. Аиаа Р. Кенденбильдиң бижээнии «Авам үнүү», «Сылдыс», «Аяк шай», «Төрээн Тывам», «Дидим салгын» ааттыг өске-даа ырларын күүседкеп. Ол шиикаш «Чүрээм чалыы», «Кырыга-даа аныяк мен» деп ырларыи Максим Мунзук ырларга көрүкчүлер катап-катап дилеп турганнар. Оон сооида «Саанчы биле комбайнер», «Чечектел-ле, Сибирь» деп ырларны Кара-кыс биле Максим Мунзуктар кадыг күүседирге чыылганнар сеткил ханын дыиаавиннар.

Тываның хөгжүм-шии театрының хоочуи артистери-биле дыштанныкчыларының ужуражыышкын кежээзии организастап эрттиреринге бот-тывылыр үран чүүлдүң идепкейлиг киржикчизи Бүгү-эвилелдиң үран чүүл көрүлдезиниң (1975 чылда) болгаш Владивостокта болган үран иомчукчулар конкурзуиуң лауреады, хөмейсыгыт жанрының күүседикчизи Сат Мар-оол, бот-тывылыр артистер Александра Сарыглар, культура ажылдакчызы Кирилл Ооржак олар идепкейлиг киришпеннер.

Хоочуи артистерге солуи ужуражыышкын ааиш өөрүп четтиргеиии илередип, байыр чедирии, оларга дыштанныкчылар оп-баазын чечектерии тудусканы-биле ук кежээ доозулган.

Б. БАРБА.

ЭЛЭТ-ЧАЗЫ

АЛЛО... АЛЛО...

—Алло! Алло?

Чүиүң дугайында чугаа эгелээнин номчукчу догаан билип каапты.ып боор. Ол шынап-ла магалыг херексел аа! Кажаа, кым чогаатканын билип алыксаар кижи болза, «Всё о телефоне» деп ном бар, ону сураглаарын сүмелексээр яйык мен. Ол эртемденнер бүинығ-ла улус турган боор. Ынчалзажок шаандагы эрги шагның телефону биске каяа таварыжо яйык. Ол телефоннарны музейдеп үштүп эккелгеш, биске көргүзер болза, ону танывас, кайнаар чугаалаарын, кайнын дынаарыны-даа тыппайн баар боор бис.

—Алло!.. Алло?

Магалыг-ла эт ол. Даңзазын (хоолайын деп-даа алгай-ла бис) тутказ, ортуузунда тыныкны каш долгай октаан ссоида, сагыш-ла. Кайда-чүде орар, хереглээнин танывасынды (начальнигинин, оон чагыргандаацын, азы ашаацын, дүштүүүнү-даа болгай-ла) сергек, золдей аныц-биле мендилээш, күзээн-не чугаалаиы (албан ёзунун айтыжыкыны, дилег-хомудал, аиваала эш хуузувун күүзэшкиннеря, чоок кижизиниң кадмынын дугайында-даа бооп болгай) будүрүп алыр сеи.

Алло! Алло?

Бистиң Кызыл хоорайның телефону база кайгамчык-ла «сайзыраан» телефон бо. Кайгамчык дивестиң аргазы чок. Лацзацыы тутказ, яйн-үш долган турунда...

—Каш шакта каяа дужуп алыр бис, сесерлиикке бе, театр чанынга бе?..

—Сеи ол документиии чидирер болзунаа, халап болгаиывыс ол, яйладырывистиң башгарывыс бергу-биле чаштаар деп бил...

—Демги кымыйлар дүүи урүүи өглеп турган диди, сеи барыың бе, ажыы?..

—Даарта доп-дораан ыыаар чедиңер. Ол дартага барып чалбарывас болза хоржоктур...

Элдеп-эзин чугаа аа. Мында ужуру биледкимес чүве чок, Чедир долган чадап турда-ла. Кызылдың телефоннары шак ыычаар чугааланы бээрии улуе ам пат билир. Оон эртсе, кагар-согар-даа болза, чаңгыс-даа медээ, сес чок каавр. Ындыг таварылгада хей-ле шугулдап, ону үрүп-чайып, соктап орбайн, чаймн чыыгда ажырбас болгай, ол олчаан үне халаап, таваңгайның карааиадыі тутсуп-ла бергенин дээре. Кыжын харыи берге-ле боор...

Алло? Алло!

Телефоиуң ажылдавас болза чамдыкта бир шуут де. Медээ кыиғырт дээр, чүү деп айтырбас дээр сеи. «Вахта», «АТЬ». Абдулладан Яшиигге чедир кымны хереглевес дээр сеи. А бодуң телефон долгаш хереглээи черии айтырарыига база ыидыг. Хоорайның ужубажында каш аңгы телефоиу чаңгыс номер долгаш тып алыр, амыр-за.

Алло, алло!

Кыыдың телефон номерлериниң даңзызы каш чыыда үнген ийик? Олар ам ховарттаан, хереглээи-не кижи тывар, тып-даа алзында, оон шын номер айтып бээриигге улуг бүзүрээи хереэ чок деп бил. Өскертпп, чаартып каапкан. 10 чыл иштииде кайдыг өскерилге болбаан дээр. Кара далай кыдыыиче кара шагга коже бергеи ажыиның ат, фамилиязын безин оон тып алыр сеи.

Алло, алло!

Кыыдың телефоиуиуң мындыг байдалы оиу ажыглап үүрер кижилерге кайы хире шаптыктыг, ажыл, аимдырал-га кайдыг салдарлыг, чеже хире первазин үреп, үезии чип турар деп бодаар сиилер? Ол кажаига чедир уламчылап келир ирги? Бо айтырыгларга ким тоза харыы бериптер ирги? Алло? Алло?..

С. МИНТОН.

Айтырыңар, харылап берээл

КАНЧААР ТӨЛЕП БЭЭРИЛ

Ортумак болгаш дээди өредилге черлеринде бот-өредилге-биле өренип турар кижилерниң сессия үезинде алыр шөлээзин канчаар төлеп бээрил?

Эрзин суурнуң болук чурттакчыларындан.

ХАРЫЫ:

Авторларның айтырыгларынга болгаш ажылдавышаан өренип турарларга хамаарыштыр Хоойлуда көрдүнген еске-даа чингелделериң дугайын РСФСР-ниң Күш-ажыл дугайында Хоойлуларының Кодексизиниң 190—200 үүлдеринде айыткан. Бүдүүлгете ажылдавышаан, ажылчын аныяктарның кежээки школаларының 9—11 класстарында чедиишкиниг өренип турар ажылчын, албан-хаакчылар өренип турар үезинде неделяда бир хүн ийикпе, азы бир хүниүн ажылдаар шагынга деп үезиң иштинде ажылдан хосталыр эргелиг.

Көдээ аныяктарның кежээки школаларының 9—11 класстарында чедиишкиниг өренип турарларны неделя дургузуунда ийи ажыл хүнүнде ийикпе, азы ийи ажыл хүнүнүң ажылдаар үезинге деп шакта ажылдан хостаар. Оларны өредилге чылының дургузуунда алды ажыл хүнүң неделяда 36 шакта, беш ажыл хүнүң неделяда 31 шакта ажылдан хостаар. Өөренирибиле ажылдан хостаттырган бо үелерде ажылдакчының алыр шалыңының 50 хуузун төлээр. Бо хоойлуда көрдүнген ыяап-ла бээр чингелделерден аныда, администрация бүдүүлелериниң аргаларын өөренип көрүп тургаш, өөренип турар кижиниң дилээн барымдаалап, неделяда 1—2 хүннерде ажыл төлевирин арттырбайн, ажылдан хостап болур.

Ажылчын болгаш көдээ аныяктарның 8 болгаш 11 класстарынга доозарының экзаменнерин дужаары-биле шалыңын арттырбышаан, 8 классты доозарларга 8 хонук, 11 классты доозарларга 20 хонук немелде шөлээлерни бээр. Ол школаларның 5, 6, 7, 9 болгаш 10 класстарында өөренип турарларга дараазында класстарже шилчиринниң экзаменнерин дужаап турар үеде 4—6 хүнүерде ортумак шалың төлевирин арттырбышаан, ажылдан хостаар. Чогуур үе-шаанда долу эвес ортумак болгаш ортумак школаларны доозуп шыдавайн барган ажылчын, албан-хаакчыларга, ол школаларны тускайлап дужаарын чөпшээрептурар. Ол чуруи ёзугаар экзамен дужаап турарларга: 8 классты дужаап турда, 15, а 11 класстың экзаменнерин дужаап турда 20 ажыл хүнүнде немелде шөлээлерин ортумак ажыл төлевирин арттырбышаан тыпсыр.

Бот-өредилге болгаш кежээки ортумак база дээди тускай өредилге черлеринге өөренири-биле кирип турарларга тускай чингелделерни тургускан. Дээди өредилге черинге өөренип киреринин экзаменнерни дужаары-биле 15, ортумак өредилге черинге киреринге 14 календарылыг хүннер иштинде төлевир чок немелде шөлээни бээр.

Бот-өредилге ийикпе, азы кежээки ортумак болгаш дээди өредилге черлеринде чедиишкиниг өренип турар ажылчын, албан-хаакчыларга шалың төлевирин арттырбышаан, дараазында хуусаалардa немелде шөлээлерни тыпсыр:

а) кежээки дээди өредилге черлериниң бир болгаш ийи курстарында өренип турар үезинде лабораторлуг ажылдар кылырынга, экзаменнер болгаш зачёттар дужаарынга 20 календарылыг хүннерни, кежээки ортумак өредилге черлеринде өренип турарларга 10 календарылыг хүннерни, мынаарга ортумак болгаш дээди өредилге черлеринде бот-өредилгелиг өренип турарларга 30 календарылыг хонуктарда шөлээлерни чыл бүрүде бээр;

б) дээди өредилге черлериниң кежээки курстарының үш болгаш оон өрү курстарынга өренип турда, лаборатория ажылдары кылырынга, экзаменнер болгаш зачёттар дужаарынга 30 календарылыг хүнүер, ортумак өредилге черлеринге 20 календарылыг хүннер хуусаалыг шөлээлерни, дээди болгаш ортумак тускай өредилге черлеринде бот-өредилгелиг өренип турарларга 40 календарылыг хүн хуусаалыг шөлээлерни чыл бүрүде бээр;

г) кежээки болгаш бот-өредилгелиг дээди өредилге черлер — диплом төлевирлери (ажылы) белеткээринге болгаш камгалаарынга дөрт ай, кежээки болгаш бот-өредилгелиг ортумак өредилге черлеринге ийи ай хуусаалыг шөлээлерни тыпсыр; Ол шөлээлериниң үезинде ажылдакчыга төлээри-биле камгалаттынар ужурлуг төлевириниң хемчээлин оон сөөлгү 12 айларда ап турган шалыңының хемчээлиибиле доктаадыр. Ынчалза-даа, ол төлевирлер дээди өредилге черлеринде өренип турарларга 100 рубльден, ортумак өредилге черлеринде өренип турарларга 80 рубльден ашпас болур ужурлуг. Оны өредилге талазы-биле шөлээже үнериниң мурнунда төлеп бээр.

Бот-өредилге ийикпе, азы кежээки дээди болгаш ортумак өредилге черлеринде өренип турарлар диплом төлевирлери (ажылы) камгалаарынга база катап немелде шөлээ алыр эргелиг. Бо хевирлер-биле өренип турарларга өредилге талазы-биле шөлээлерни календарылыг чыл эвес өредилге чылын барымдаалап тыпсыр. Ынчангаш ортумак болгаш дээди өредилге черлеринде өренип турарлар, бир чылда 2-даа катап өредилге талазы-биле немелде шөлээлерин алыр эргелиг. Ажылдап турар черинге кайыдаа хире үе иштинде ажылдакчыларны ажылдан хостап болур. Ынчангаш ортумак болгаш дээди өредилге черлеринде өренип турарларның администрациязы-биле дугурушкаш, семестрде дужаары-биле көрдүнген экзаменнериң санын болгаш шынарын өренип көрүп тургаш, шөлээни кезектеп алырын чөпшээрептолур. Диплом төлевирлери ийикпе, азы күрүне экзаменнери дужаап турган үезинде, багай демдек алган болза, ол экзаменнерни катап дужаары-биле төлевирлиг немелде шөлээлер бербес. Өредилге программазын чедиишкиниг күүседип турарларга бээр немелде шөлээлерни чүгле өренири-биле бээр болгаш ол шөлээлерни ажыглаваан дээш акша төлевири-биле солуп болбас, өске дыштаныр хүннер бербес. Ол шөлээлерни өредилге черинин администрациязының чөпшээрели чокка өске хуусааже көжүрүп азы каттыштырып болбас.

С. ДОРСАТ,
юрист.

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ШЫНЧЫ ЧОРУК

«Правда» солунуң айтырыгларынга Ю. В. Андроповтуң харыларында айтыткан совет тайбың эгелекчи санаалдарже делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейи хаара туттунган. Дыка хөй чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдавчылары, даштыкының массалыг информация чепсектери оларны Совет Эвилелиниң ядролуг чепсегленишкинни кызыгаарлаарын, тайбынны болгаш улустар аразының аймыл чок чоруун быжыглаарын, чавырлышкыны халыладырын үргүлчүлээри, ядролуг дайынның кыжанышкынын болдурбазын чайгылыш чокка, кызымаккай чедип ап турарының бүзүрелдиг херечизин кылдыр үнелеп көрүп турар.

Чурттуң Европа кезээинде бодунуң ортумак мракшылдыг ракеталарын Англияда болгаш Францияда ракеталарның санынга деп хемчээлдиг кылдыр кызырарда, АКШ-тың Европата чаа ракеталарны тургузарындан ойталаарын киириштирбишаан, кайы-даа талага таарымчалыг дугуржулганы чедип алган таварылгага кызыгтынган бүгү ракеталарын узуткаарынга Совет Эвилелиниң беленнинн дугайында Ю. В. Андроповтуң медеглээнинге ГДР байыр чедирип трар деп, ГСЧП ТК-ның чикгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң даргазы Э. Хонеккер чугаалаан. Европага ядролуг чепсегленишкинни кызыгаарлаар дугайында Женевада чугаалажымышкыннары чедишкиниг доозарын, Европага баштайгы согуушкунуң чаа америк чепсээн тургузар деп турары-биле холбаштыр Европага болгаш улустар аразынга дургелген айыылдыг кыжанышкыны болбурбазын чедип алырынга бүгү чүүлдерни кылырынга Совет Эвилелиниң шиитпирлиниң дугайын ол базым херечилел турар-дыр.

Совет удуртукчуның инициативазы Женевада чугаалажышкынныларга чаа соңгаарладышкынны кылырынга үе херек кырында артпайн турар ыыдыг шиитпирлиг үеде кылган политика талазы-биле мерген утаанныг базым болурун югослав **«Политика»** солун демдеглээн. Чаа совет санаалдан ойталаары АКШ-ка болгаш нюти НАТО-га-даа бодал чок далаш чорук болур ийик.

Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарның дугайында айтырыг талазы-биле Ю. В. Андроповтуң саналы чугула, таарымчалыг базым, шиң таныже утланымышкынныг базым болуру чигзинниг чок деп, АКШ-тың конгрезинин төлээлекчилер палатазының адакы комиссилларының биргээзиниң даргазы **Л. Эсин** чугаалаан. Конгресстиң хөй-хөй кежигүнүмери, америк кижилер Рейганның администрациязының чепсегленишкинге контролька хамаарыштыр хөделинишкиннериниде кандыг-даа бурунгаарлаашкыны эскербейн турар. Бо талазы-биле АКШ-тың политиказы хаарлыг эжиктер артыгга, бо айтырыг талазы-биле идегел чок администрацияның иштинге тодаратгынын турар. АКШ бодунуң чаа саналдарын Женевага киирер ужурлуг.

«Совет удуртукчуларының чепсегленишкинге контрольду тургузар талазы-биле сөөлгү үеде хөделинишкиннери идегелди болдурун турар — деп, **«Нью-Йорк таймс»** бижээн. — Бо талазы-биле болдунар аргалар оскуидурбазын дээш америк хөй-ниити кичээнгейлиг хайгаараар ужурлуг». Ооң-биле чергелештир **«Вашингтон пост»** солун стратегтиг чепсегленишкинни кызыгаарлазары. ның болгаш кызырарының дугайында Женевада чугаалажымышкынныларда америк делегациязының баштыкы **Э. Рауниниң** медеглелиниң база парлаан. Ол Вашингтонуң чазааның туружун илереткеш, чаа совет инициативаларның ужур-дузазын кудулаалырын, барыын-европа черлеринге америк «перишингтерин» болгаш чалгынныг ракеталарны бүгү аргалар-биле тургузар дээн АКШ-тың шугумун агартырын оралаажып турар.

Бельгияның **«Сите»** солун чаа совет тайбың саналдарга хамаарыштыр Барыын чүктүң чамдык албан бөлүктериниң туружун шүгүмүлеп турар. Вашингтонда болгаш НАТО чамдык кижилер ол саналдардан ажыы-биле ойталаарын дидимейн, олар «соңкуурганчыг» деп медеглээн дораан-на, оларны ам-даа «четпес» деп чарлап турарын солун бижээн. Ындыг кажарлаашкы долузу-биле белдингир сорулгалыг — Барыын чүк Совет Эвилелиниң кандыг-даа саналын хүлээн албайн, чугаалажымышкыннарга шаптыктап турар дээр бодалды хөй-ниитиге болдурбазын күзеп турар. Келир айларда бүгү Барыын Европага, ол дыпке чаа америк ядролуг ракеталарны тургузарынга удур тайбыңга ынак күштерниң чыскаалдары болуруи АКШ-та билип турар хевирлиг.

Кайы-даа талага таарымчалыг дугуржулганы чедип ал-

келген аалчыларын Ярославльдың чурттакчылары хлеб-дуспиле эвилеп уткаан. Солагай талазында — делегацияның баштыкы. Хельсинки хоорайның оралакчы бургомистри Раймо Иласкиви.

Б. САРАНЦЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Социализм чурттарында

ПРАГА. (СЭТА). Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның «Тайбының болгаш социализмниң айтырыгларының» реп теоретиктиг база информастыг журналының 25 чылынга тураскаатказын парлаалга конференциязы Прага хоорайга болган.

Коммунистерниң интернационалчы парлаалгазы, акыдүүмда партияларның дуржулгазын түүнээринниң база неитередининиң, Маркстың, Энгельстиң, Ленининиң өлүм чок идеяларын пропагандаладыышкынының дээштиг чепсээ болуур ол журнал чаңгы беш чыл дургузунда валбак хүлээп көрүүшкүнүү чедип алганын, делегейге сураггаанын ооң шеф-редакторуу Ю. В. Скляров онзалап демдеглээн.

«Тайбыныың болгаш социализмниң айтырыгларының» журнал 40 дылдар кырында барык 600 мун экземпляр кылдыр парлаттынып, ыкы-дүмма партияларның делегей индири болуп турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Чурттуң найысылаашкының «Хоабинь» автозаводунуң коллективи Вьетнамның национал байырлалын күш-ажылчы улуг чедиишкинбиле уткаан: пассажирлер аргыштырарга чаа автобусту чогаатkан.

Пассажирлер аргыштырарынга таарыштыр кылдынган чаа машина—Герман Демократтыг Республиканың болгаш Вьетнам Социалистиг Республикапын автомобиль тудукчуларының дем каттыштырган кады ажылдажылгазының чылгай үре-түңнелидир — деп, заводтуң директору Ла Ван Тхин чугаалаан. Автобуска 46 кижи олурар кылдыр будүрген. Ооң кол будуштуг шынары—ажыглаарынга эптим, быжыг шынарлыы, кандыг-даа берге оруктарга чоруп шыдаары. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның автомобиль будүүлелерин-биле ол заводтуң коллективи сырый харылзаалыг болуп турарын директор онзалап демдеглээн.

Совет Эвилелиниң 50 хооюорайлары Финляндияның дыка хөй хоорайлары-биле найыралдың болгаш ожа-хелбээ чаагай чоруктуң харылзааларын калбартып турар. Ажылмиттиң болгаш культураның харылзаалары ССРЭ-ниң Ярославль хоорайының болгаш Финляндияның Ювяскюля хоорайының чурттакчыларының аразында улам калбарган.

Совет хоорайлар-биле харылзаалыг фини хоорайларның төлээлекчилериниң 7-ги ужуражмышкыны чоокта чаа Ярославльга болган. Ооң мурнундаагы ужуражмышкыннар Финляндияга үш удаа, Ленинградка, Таллинге, Киевке болган.

Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында Советфинляид керээге ат салдыганындан бээр 35 чылын бистин чурттарывыс байырлап демдеглээн чылда ол ужуражмышкынның болганы онза чугула ужур-дузалыг.

ЧУРУКТА: Финляндиядан

Социализм чурттарында

ПРАГА. (СЭТА). Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның «Тайбының болгаш социализмниң айтырыгларының» реп теоретиктиг база информастыг журналының 25 чылынга тураскаатказын парлаалга конференциязы Прага хоорайга болган.

Коммунистерниң интернационалчы парлаалгазы, акыдүүмда партияларның дуржулгазын түүнээринниң база неитередининиң, Маркстың, Энгельстиң, Ленининиң өлүм чок идеяларын пропагандаладыышкынының дээштиг чепсээ болуур ол журнал чаңгы беш чыл дургузунда валбак хүлээп көрүүшкүнүү чедип алганын, делегейге сураггаанын ооң шеф-редакторуу Ю. В. Скляров онзалап демдеглээн.

«Тайбыныың болгаш социализмниң айтырыгларының» журнал 40 дылдар кырында барык 600 мун экземпляр кылдыр парлаттынып, ыкы-дүмма партияларның делегей индири болуп турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Чурттуң найысылаашкының «Хоабинь» автозаводунуң коллективи Вьетнамның национал байырлалын күш-ажылчы улуг чедиишкинбиле уткаан: пассажирлер аргыштырарга чаа автобусту чогаатkан.

Пассажирлер аргыштырарынга таарыштыр кылдынган чаа машина—Герман Демократтыг Республиканың болгаш Вьетнам Социалистиг Республикапын автомобиль тудукчуларының дем каттыштырган кады ажылдажылгазының чылгай үре-түңнелидир — деп, заводтуң директору Ла Ван Тхин чугаалаан. Автобуска 46 кижи олурар кылдыр будүрген. Ооң кол будуштуг шынары—ажыглаарынга эптим, быжыг шынарлыы, кандыг-даа берге оруктарга чоруп шыдаары. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның автомобиль будүүлелерин-биле ол заводтуң коллективи сырый харылзаалыг болуп турарын директор онзалап демдеглээн.

ЭҢ ЧУГУЛА СОРУЛГА

БЕРЛИН. (СЭТА). Бүгүнүнги тайбыныы камгалаары — амгы үениң эң чугула сорулгазы-дыр. Ол сорулганы боттандырарының тодаргай оруун ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбын саналдарында дорту-биле айткан деп, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э Хонеккер тайбын дээш демиселдиң делегей хүнүнге турацкаатkан Берлинге болган массалыг митингиге чугаалаан.

Боо-чепсекти кызыгаарлаар болган чепсегленишкинни дужүрер талазы-биле чогумчалыг саналдарга НАТО чурттары, хамыктын мурнунда АКШ чогуур харыыны бербейн турар. Ортумак ыракшылдыг ядролуг америк чаа ракеталарны Барыын Европага нептередип тургузар дээш оларның планы тайбын херээнге, улустарыны айыыл чок чоруунга эң-не улуг кыжанышкыны болуп турар. Ол айыылдыг планнарга хамаарыштыр харыы хемчегларин социализм чурттары чайлаш чок боттандырар апаар деп, Э. Хонеккер онзалап айыткан.

М. КАДДАФИНИҢ ЧУГААЗЫ

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Америк болгаш француз шериглери Ливандан доп-дораан үндүрерин Ливия революциязының удуртукчузу М. Каддафи негээн. Араб чурттарның күрүне баштыкыларына ол чагаа чоруткан болгаш америк, француз шериглер Ливанга тайбыныы деткинг эвес, таварын-даа агрессияның болгаш өлүрүкчү чоруктуң чепсээ болуп турар деп айыткан. Ливанның мусульман чурттакчыларынга болгаш национал-патриоттуг күштерниге удур чарлаттынмаан дайынны доп-дораан сокпадырынче утлаган турган болгаш шиитпирлиг хемчегларни алырынче араб күрүнелеринге баштыкарын М. Каддафи кыйгырган.

Ливанның чүргаг чер девискээринде америк шериглерниң санын улам көвүдедип, далайдан хөй санныг солдаттарны чоокку үеде Бейрут үннче АКШ-тың чазааның чоруудар деп турарын М. Каддафиниң чагаазында сеткил дүрээшкини-биле айыткан.

ШИИТПИРЛИГ ДЕМИСЕЖИИШКИН

Эрге-чагыргаларның экономиктиг политиказынга удур Перунуң ажылчы чоннары шиитпирлиг демисежип турар. Эрге-чагыргаларның ол политиказы даштыкы корпорацияларга бараан болуп турар. Чазактың экономиктиг политиказынга удур демисселге банкыларның албан-хаакчылары, тудугжулар, пес-таавыкчылар, башкылар болгаш студентилер база киржип өгелээн.

ЧУРУКТА: тудугжуларның Лимага болгаш удурланмышкын чыскаалынын үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ЧУГААЗЫ

МЕХИКО. (СЭТА). Мексиканың президентизи Мигель де ла Мадрид бодунуң күрүзезининң даштыкы политиктиг приниптеринниң чайгылыш чогун база катап бадыткаан. Национал конгресстиң эзэчеглиг сессиязының ажылдан эгелээнин-биле холбаштыр чазактың чаңчыл болган чыл бүрүде отчёттуг кletкезин ол кылган болгаш чуртгун даштыкы политиказы Мексиканың тускай күрүне болуп туруп келгенинге 150 чылдар дургузумда соруглаларынга дүүштүр чоруттуруп турар деп айыткан.

Бүгү улустарның бот-башкартынар эргээни камгалаары, өске күрүнелерниң иштики херектеринге холгаарлап, киришпези, чурттар аразында бүгү чөрүлээлерни болгаш маргылдаалыг айтырыгларны тайбың шиитпирлээри, экономиктиг деглегейниң кады ажылдажылгазы Мексиканың даштыкы политиказының үндезини болуп турар деп, Мигель де ла Мадрид медеглээн.

Төп Американың болгаш Карриб бассейниниң чурттарында байдал Мексиканың даштыкы политиказында онза черии үзлел турар деп, президент демдеглээн. Төп Америкада кожазы чурттарда чөрүлээлиг байдалдарны тайбың шиитпирлээриже утланган ажылчорудулганы Мексиканың чазаа күженишкинниг чорудун турар. Мексика, Венесуэла, Панама, Колумбия кириишкен «Контадор болүүнге күженишкиннерни Мексика кылып келген болгаш кылып-даа тургар деп, президент демдеглээн.

ГУБЕРНАТОРНУ ӨЛҮРГЕНИ

МАДРИД. (СЭТА). Чилиниң Сантьяго хоорайга найысылал округунуң губернатору халашкан генерал К. Урсуа өлүрткен. Испан Эфе агентствоюун дыцнатканы-биле алырга, кудумчу белдирииге биллиимес кижилер кедээшкинни кылгаш, губернаторуның автомобилинче үш таладан боолаан. Ооң чолаачызы биле камгалакчызы база өлүрткен.

Шериг-фашистиг ёзу-чуруның хартаачызы Пиночеттиң дужаалын ёзугаар өлүрүүшкүнүнүң организакчыларын дилеп тывар ажыл күштелген. Чилиде сөөлгү үеде кедергей дүшкүүрээн байдалды чугаалажып көөрү-биле Пиночет иштики херектер, камгалал министрлери-биле, шаажылакчы организациялың удуртукчуларыбиле хурал эрттирген.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Кижи көөр хөөн чок ёзу-чурумга удур чыскаалдар Чилиде дөрт ай үргүлчүлеллиг кыптыгын келген. Эй-би-си дээр телекомпания «Пиночет оң чыл дургузунда эрге-чагырга тутказ, шак мындыг күштүг болгаш ажык оппозициялга таварышпаан» деп демдеглээн. Чилиде ону эрге-чагырадан хостадарын шиитпирлиг иеген турар апарган.

Чуртту полицейжи күрүне болдурган Пиночеттиң диктатуразы ону болдурбас сорулга-биле өлүрүүшкүнүнерни болгаш истеп сүрүүшкүннерни калбартып турар.

ПОЛИТИКТИГ КҮШТЕР СҮЛЧЭЭЗИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чикагода профсоюзтуң активчизи Руди Лозанону каржызы-биле өлүргени барыын үзелдиг политиктиг күштерниң болгаш бөлүглешкен кем-херек үүлгединиин түңнели болган. Ол дугайын америк парлалгаының сан-фактылары херечилеп турар.

Лозанону өлүргеи дээш бурудаттырыл турар Г. Эскобарны Чикагоюун полициязы тудуп хорутданнын «Чикаго трибюн» солун бижээн. Профсоюзил активчизин июнь 8-те бодунуң бажынынга олурда биллиимес кижи боолаан. Полиция ол кижини тудуп алган-даа бол, ону хостаан. Лозанону араатазыны-биле өлүргеи өлүрүкчүлерни истээр комиссияны харын хоорайның хөй-ниитизиниң ыйыдыышкыны-биле тургускан болгаш Эскобарны полиция тудуп хорутдаар ужурга таварышкан.

Лозанону өлүрерге 5000 доллар аазаан боорга, ону өлүргении истелге үезинде Эскобар биллиген деп «Чикаго трибюн» солун дыцнатkан. «Чикаго сан-таймс» солун ол акшаны тус черниң өлүрүкчү организациязының башкыныы аазаан деп бижип турар.

Профсоюзил удуртукчузунга удур хаанныг үүлгединиккиннер чагырыкчы бөлүктериин күткүүшкүү-биле болган дээрзин Чикагоюун хөй-ниитизи демдеглеп турар.

ЧЕТВЕРГТЕ—ДӨРТ ИЙИС

КАЛУГА. (СЭТА). Москва чурттуг Шашковтарның ог-бүлези четверг хүнүнде улуг аас-неминиг болган: Евгения Николаевна дөрт ийис уругларны бөмаан. Кажан ол ижининг турда, өөң эмчилери: «Силерниң ог-бүлеңер аас-неминти манап турар, ийистер төрүттүнер хире-дир» деп чугаалааннар. А Евгения Николаевна шөөлуг бүзүревээн болгаш Калуга хоорайның чоогунда Большие Козлы деп суурда төрелдеринге шөлээлеп чеде берген. Эмчилериниң чугаалааны ыяап шын болган: Калуганың бөмүлга бажыңынга Е. Н. Шашкова дөрт ийис уругларны бөмүпкан. Ог-бүленің башкайгы уруу ийи харлыг Юлияга чаңгыс-ла хүн дөрт дуңмалар немешкен.

ШЫН

Төрээн черивистиң делгемнери

ТАҢМАЛЫКТЫҢ ДАГ ОДУРУГЛАРЫ

— Тыкы Араптанович бо черлерни бодунуң беш салаазы дег билир кижи-дир. Орук тывары маңаа оюнчук болгай аан деп, ажыкпи мактай аарак чугаалаттым.

— Ийе, силерниң шын. Тыкы Араптанович куду кашпалдан чоруур орукту, шынап-ла,' беш салаазы дег билир. Моон өрү чокташ, Хорум-Таскылче дорттан ажа бээр одурутну эки билир — деп, Николай бүзүрелдиң хөлчок харылап кагды.

— Үстүкү одурутну эки билбес-дир мен. Барып айтып бербес болзумза, эртен оңу тыпкыс чыгыы-ла-дыр мен, Николай — деп, Араптан дилей-дир.

— Айтып-ла бергей мен харын. Ынчаарга силерниң түгле Кажаалыг аяңга чедирип каап, оон дедир чаныптар мен — деп, Николай чөпшүлүг сүргей чөпшээрешти.

Даартазында үжелээ Хорум-Таскылче аттанывыскан бис. Таңмалык иштин өрү чоктап чоруй, мурнуу чүкче эттеш, арысканныг кадыр дөшче кодурлуг эгелевис. «Ам дээ дагның кырынче кодурлур бис» — дээш, Николай хөлүн бурунгаар сунмушаан айытты. Көөрүмге, дээрде баганалаан берген бедик даг ораичок ыракта шөйлү берген чыдыр. Аар кара булуттар дагның чыс бажын суйбай аарак көжүп тур. «Мындыг бедикче таанда кайын көдурлүр деп, Николай шала хөөредип чор болгай аан» — деп иштимде бодандым. Шынап-ла, одурут бедик дагның эдээнге экелгн он. Анаа кезек доктаавганывыс соонда, ээр-бүүр көкпа оруктап өрүлеп-ле эгеледи. Аттар көк суг дүшкен. Ынчалза-даа олар черле тура дүшпейн бурунгаар түгүп-ле чорлар. Одуруг даавы сырый ыяштар аразы-биле чоруткан болгаш кайы хире бедип келгенивисти эки эскербээп болдум. Түгле калбак бүрүдүг ыяштарның таварышпастаавын, арганың үнген-не ыяжы шивеи, пөш апарганын, шаанак, артыш, тоспаржаан дээн чадаңмарның чокпак көк апаргылаан олурарын эскерип чордувус. Удавайн арт кыры көстүп келген. Анаа кезек доктаар деп сүмелештивис. Аъттарны шеттерге багластырып каазы, селбер, чоонпөш дөзүите чугаалажып олур бис. Ол аразында, кайын-на түве ийик, кезек кара булут дыргелип келген соонда, сугтур чазын төкудуп-ла эгелээн. Дикмирээшкин ана чыжыраар түве. Чаъс соксаары билеп, арттым хүнгээр чарыынче бадыптывыс. Үр-даа болбаанда, Кажаалыг аяңга чедип келдивис. Аяң улуг эвес хемчээлдиг, дөрбелчин хевирлиг. Оон соңгу талазындан, чыскаай салып каан түве дег, дең-дески бедик хаялар бүзээлээн, мурнуу, төөн түктеринде хөңү узун шивилер, пөштер болгаш дыттар дуй үнген, барыын талазын Хараар-Тей дээр бүүрелчин дуглаан, шынап-ла, бодунум кажаалыг деп адын ёзулуг бадыткап турар аян болду. Ында альпий ыынаазының терең оъду-биле чергелештир ай, бес болгаш түзүн-баазын чечектер үнген. Чыскаалчак хаяларын кырындан харап көөрге, Кажаалыг аян медээжок улуг хевис шыкаш сагындырар.

Кажаалыг аяңны соңуурган чораап кээримге, өөрүм шай хаңындырып алган олурлар.

— Чоок кавыда суг чок чердир. Сугну кайын узуп алдыкэр? — деп айтырдым.

— Мында хуулгаазын кудук бар — дөөш, Араптан улуг хая адаанче айытты. Шынаплa, чалым алаанда бүгү талаларын даштар хүрээлээн үшбулунчук онгаржыгашта суг көрүнүктелдир кылаңайның чыдыр. Ону хуулгаазын дээш база төп — сугну чеже-даа узарга, ол чашыс-ла деннелде турар. Агымныг эвес, та кайын ыыдыг дүрген немежи хона бээр түве.

Дүүш эрткен. Николай аалынче эрткен. Одагта ийиләэ артывыс. Хүн дыка орайтаавында, Хорум-Таскылдың чык бажыйче үнүп, оон бараан харааарын эжим сүмелей-дир. Топтап көөрүмге, Таскылдың бизен хаяларлыг бажы мыя бо чыдыр он. «Ында чүү боор, улуг-ла дизе, он беш минута кылаштаар чер шыкажылэ деп иштимде бодандым. Херек кырында ыдыг белеи түве кайда боор. Бүгү күштү мөөнеп тургаш, будун чартык шак дургузунда өл-бо дыйланнадыр калгын чораап, арай боорда дагның шыпшың бажыңга четтивис. Хорум-Таскыл чоок кавыда дагларның эң-не бедии болгаш сүрлүг. Хаан деп ат оон укталган болбайн аан. Чуглур-Көшке деп ат болган таварылгабиле холбашкан.

Анчы ашак даг кырыңга те балыглаппкен чүве-дир. Балыгланган ан арттын иштин, вашкелиг ийинче маннаан. Ашак ону сүрүтте-ле берген. Ан вадыр көшкени куду бадыпкан. Анчы оон соондан маннаан. Та оон бажы дескинде берген, та ол оваарымча чок боол, боъш дашка базыпкан чүве, карак чивеш аразында ашак кадыр ийин куду чуглуп-ла баткан дээр. Кадыр көшкеден түү-ле чуулган болдур, ол ыяп-ла Хемчиктиң эриинге кээп дүжер, ара черле доктаавас. Чуулган даш безин эрикке чуурлуп чедеэ болганда, кижиден, бодавыже, чүү артар боор. Оон өгелээш ук дагны Чуглур-Көшке деп ядаар апарган чүве-дир.

Хорумнуг-Таскылдың бавырындан Үстүү-Сайыр. Ортаа-Сайыр, Алдыы-Сайыр дээр кургаг хемнер кадыр довуңчүтү куду чоорту алгын батса-батса. Хемчик кавызының агы оттуг ховуларын-биле тутчу берген. Дагларга удаа-дараа болгулаар чаъс-чайыс соонда, сайырлар шапкын хемнер боол чуула бээр болгаш сутнуң күчүдүг агыны оруумга таварышкан инек-даштарны хала чокка ажа шурап, ужар ышкаш, шимээндаштыг мөөреп чыдар.

Хорумнуг-Таскылдың эдээндеи эгелээш, Хемчиктиң эриинге чедир чапты берген чыдар чайлаглар, ылап-ла, чөп ажыглаттынмайн турарын караамбиле көрдүм. Ында агы, кадар колдадыр үнген калбакделгем одар-белчиңирлерге хөйхөй шээр малды чайлагладыпдаа, күзегледип-даа болур. Хемчик кежилдир көөрүт туттунган соонда, ук чайлаглarже көжериңде улуг бергедөшкиннер таварышпаап. Мында түгле малчыңнарның күзел-соруу база мал ажылын дорт харылаар турар эштерниң организакчы ажылы негеттинер.

Шүүт азы четче ажыглаттынмайн турар чайлаглар районнуң ажыл-агыйлар бүрүзүнүң девискээриңде чугаажок бар болбайн аан. Ол улуг курлавырларны, байлакты долузу-биле чөп ажыглаарын уе шыңгыы иеген келген.

Төрээн Тывавыста сеткилди хайныктырып, чүректи сергедип кээр кайгамчык чараш чурумалдыг черлер эмгедок. Оларны чамдык кижилерниң эскербейн чоруурун, оон туржук кам-хайыра чок узуткан, үреп турарын харааданчыг. Таңмалык иштинде Адыр-Бажы, Ак-Ой деп черлерниң арга-ыяжы барык шупту орттенип калган. Өрт хайыңнан Хорумнуг-Таскылдың соңгу чарын куу арыскан апарган турар болду. Та чеже гектар арга-ыяш кургаан! Та чеже тонна кат-чимис, тоорук-чочагай үзүткаттынган! Та чеже дириг амытан өлүп хораан чүве.

Арга-ыяш боду өртенип кыва бербес-ле болгай. Ол дээрге ийи-чангыс кижилериң, хүүрүнда өөчү болдаан төтчетлекчилериңиң үүлгедии-дир. Ыыдыг сеткилге баък, тоомча чок кижилер түгле арга-ыяштыг, аң-меңни кам-хайыра чок узуткан турар эвес, а харын төөгүмүң кайгамчык үнелиг, чараш тураскаалдарын безин үреп, бүзүп турар таварылгалар бар.

Чаа-Хөл суурдан кудуллур ырак эвесте, хемче бурунгаар сундуруп үнүп келген даг унунда, чалым хаяны хаңылаадыр чонуп үнгештээш, онгалчыктың дөрүнде богда бурганның дүргүзүп сиилбил каан эргинин тураскаалы бар. Ону та кайдыг сагыштыг дүржок кижилер буза шаап турза-турза, ам оон мурнуку хевириндеи барык чүве артпаан. Ол—түгле бурган дүргүзүү эвес, а төөгүүнүң өртээ түрбас үнелиг тураскаалы дээрзин үрегдекчилерниң угаан, медереп билбезин ол-дур.

Совет кижи бүрүзү төрээн бойдузунга ынак болур, оон кайгамчык чаражын эскерер, үнелээр, хумагалаар болгаш камгалаар хүлээлгелиг. Долгандыр турар бүгү чүвеге кижиниң эң сеткилдиг хамаарылгазындан эстетиктиг үнелел, патриотчу медерел төрүттүнер болгай. А ол чүүдер Төрээн чуртка, оон маадырлыг төөгүзүнге база байлак культуразынга кызыгаар чок ынакшылдың үнер дөзү болур.

К. МАСПЫК-ООЛ.

ӨРТКЕ УДУР АЛБАННЫҢ КИЖИЛЕРИ

Танды районуң төөгү, Бай-Хаак суурга республиканың өртке удур албан черлериниң коллективтериниң маргылдаазы болуп эртken. Ук маргылдаага шупту 16 команда киришкен.

Дорт аңгы хевириниң мергежилдеринге команда бүрүзүнден алды киржинчи маргышаан. Түс метрге моондактыг оруктуң өртер мергедилгеге чидиг демиседдың түңелиңде бирги черни Бай-Хаак суурның өртке удур камгалал черинiң ажылдакчызы А. Н. Столбовский, үшкү черни база-ла өл-ла кезектең А. А. Казанцев, а ийиги черни Ак-Довурак хоорайның өртке удур № 16 кезектиң ажылдакчызы А. А. Федотов алганнар.

Өөредилге башкызының дөртүү каътта соңгазынче чадалыг дүрген үнериниң талазы-биле бирги черни Кызыл хоорайның иеригштикең өртке удур кезээниң ажылдакчызы О. Н. Артемьев, ийиги черни Бай-Хаак командазының толээлекчизи В. А. Арапчаев, үшкү черни Тоора-Хемден Р. Т. Тартабаев чаалап алганнар.

Өөредилге башкызының үшкү каъдынче узадыр үш түстүг чада-биле умериңе коруштуг солуп маргылдааның түңелиңде бир дугаар черни 26 секунда үелиг болган Улуг-Хем районуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары С. И. Котов биле С. В. Круглов олар эвээжинер. Ийиги черни 26,2 секунда үени көргүзүп, Кызыл хоорайның өртке удур № 14 кезектиң командазындан А. С. Цыулин биле Яровой телептин-биле чаалап алганнар.

Дорт этаптыг (4×100 м) эстафетага кайы-даа командадан артык врес-кампагай, 1 минута 37 секунда үени көргүскеш, Бай-Хаактың командазы бирги черде болган. Ийиги, үшкү черлерни Ак-Довуракның өртке удур № 14 кезектиң командазы-биле Кызыл хоорайның командазы үделиккен.

Бир дугаар черни команда кайы-биле Бай-Хаак суурның командазы, ийиги черни Кызыл хоорайның өртке удур иеригштикең, үшкү черни Улуг-Хем районуң өртке удур албанының командазы алганнар.

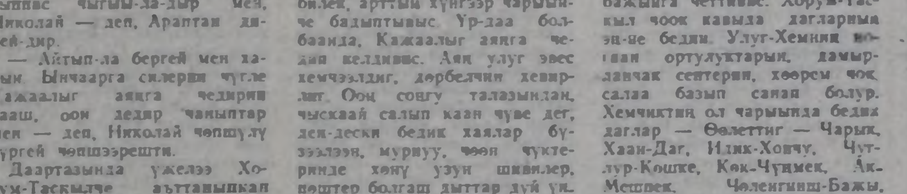
Шын чимир кубокту Бай-Хаак суурның өртке удур албан черiниң командазы чаалап алганы ол.

М. ТОЮНДУП.

ЧУРУКТАРДА: үзадыр чаданы ажыглаар мергежилгелер: Суурганың дөртүү каъдының соңгазынче чадалап үмериңге тиилээн Олег Артемьев (Кызыл); 100 метриниң моондактыг оруккa тиилекчи Анатолий Казанцев (Бай-Хаак).

ИХМ-ниң өртке удур камгалал албанындан полковник И. И. Кольмин тиилекчилерге дипломну тыпсып турары.

В. САННИКОВТУҢ фотолары.

ЮРМАЛАНЫҢ ЧИРГИЛЧИШИНИГ САРЫГ ЭРИКТЕРИ

Латвия ССР. Юрмала — далай эриниде курорт. Ол — чурттуң эң улуг дыштанылга, эмнелге черлериниң бирээзи. Кижилерни чаагай агаар ында эмнеп турар. Оон деп-дескн, чымчак, арыг агаары чыдың кайы-даа үезиниң эргилдезинде хемертен кадыг өскерлиишкин чок.

Далай эриниде сайлыг дыштанылга черинден ырак эвесте калбак хаяы аразында санаторийлерниң, аалчылар бажыңнарының, пансионаттарның корпустары бедий берген турар. Чурттуң янзы-бүрү районнарындан элээн каш миллион кижи чыл санында анаа кээп дыштанып, кадыкшылын быжыглаан ап турар.

ЧУРУКТА: «Рижское взморье» санаторийның дыштанылга черинде.

И. ПРЕДЕЛИСТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникazы.

АВТОТРАНСПОРТ БОЛГАШ САГЫЛГА-ЧУРУМ

Орук шимчээшкинниниң айыыл чок чоруун хандырарыңче улуг кичээнгейин партия болгаш чазак утландырып турар. Транспортка сагылга-чурумну быжыглаар, орук шимчээшкинниниң дүрүмнериниң үрээшкинчери-биле демиселди улам күштелдирер, пассажирларны артыштырарының болгаш чүүк сөөртүдгезиниң аймыл чок чоруун хандырар, совет кижилериң эргелерин болгаш дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын камгалаар сорулга-биле холбаштыр хоойлужулганы сайзыраңгайжыдар дугайында саналдарны СЭКП ТК-ның Политбюрозу бо чылдың мартта чугаалажып корген. «Орук шимчээшкинниниң дүрүмнерин үрээни дээш административтиг харымсалганы канчаар оңзарын Чарлыкта тодаргай айытkан.

Орук шимчээшкинниниң дүрүмнери бүгү чурттуң девискээринге бир домей күштүг болуп келген болгаш күштүг болуп-даа турар. Ынчангаш ол дүрүмнерни үрээни дээш административтиг харымсалганы эвилелдешкен республикаларның хоойлуларын ёзугаар ангы-ангы кылдыр доктаатkан турган. Чижээ, Россия Федерациязынга орук шимчээшкинниниң дүрүмнериниң дөрт хевирлиг үрээшкиннерн дээш чолаачылаар эргени казып турган. а эвилелдешкен өске республикаларга орук шимчээшкинниниң дүрүмнерни үрээни дээш чолаачылаар эргени казыр хемчегин оон-даа хой онаап келген. Ынчангаш орук шимчээшкинниниң дүрүмнерни үрээни дээш харымсалга онаарының хемчээлин болгаш чурумун ССР Эвилелиниң хоойлужудугазын ёзугаар доктаадырын ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның 1960 чылда хүлээп алганы Хоойлужудулга үндезинниринде бир-ле дугаар айытkан.

Орук шимчээшкинниниң күштүг болуп турар дүрүмнеринге кандыг чаа түүлдерни немешкенни чолаачыларың болгаш хамаатыларын тодаргай билип алыры чугула. Ажыглаарын хораан транспорт аймаан (автомашиналы, мотоциклди, трактору болгаш оонда-даа оске) чолаачылаап башкарганы дээш ары күрүнеңиң автоинспекция органнары-биле дугуржулга чокка оскертир дерзон транспорт аймаан, күрүнеңиң техниктиг корулдезин эртпээн транспорт аймаан башкарганы дээш 3-тен 10 рубль чедир хемчээлге торгаар. Орук шимчээшкинниниң дүрүмнерин чангыс-ла чыл дургузунда ийи болгаш оондаа хой удаа каржызы-биле үрээни дээш 20-ден 50 рубль чедир торгаар аазы алды ай хуусаага чедир чолаачылаар эргени казыыр. Оруктарга, орук дериишиннерииге, орук шимчээшкинниң тааржыттыр башкарар техниктиг херекселдерге үрелившкиннерни таварыштырганы дээш, орук шимчээшкинниге моондак кылганы дээш харымсалганы онаары Чарлыкта көрдүнгеи. Оң үрээшкиннерни өжегерзон кылган таварылгада бүрүүлүг кижиниң 20-ден 50 рубль чедир торгаар.

Чамдык чолаачыларның болгаш хуузунда автотранспорттуг хамаатыларның транспорт аймаан эзирик башкарар чоруу—орукка озал-ондаа болурунуң эң-не айыылдыг болгаш иеперенгей чылдагаавшарының бирээзи. Бо чылдың эгезинден бээр бистин республиканың болгаш оон найысылалының девискээринде оруктарга болдунган озалондактарның үштүң бир кезиниң эзирик чолаачылар кылган. Чижээ, Каа-Хем райпозунуң чолаачызы Ю. А. Агаполов эзирик чораап, 1983 чылдың август 23-те Ленин болгаш Октябрьская кудумчуларның белдиринге чырын хүндүс автобусту барып үстүргеи. «Красноярскстройтранс ты ю» автобазазының чолаачызы В. И. Малюга төөкта чаа Кызылга автотранспорттуг эзирик башкарып чораап, бир хамаатының хууда «Москвич» машиназын чуура үстүргеи.

Руль туткан эзирик кижихерек кырында кем-буруулуг херек үүлегедикчизи-дир. Аңыылдыг ыыдыг кем-буруулуг үүлгедиглер-биле моон соңгаар-даа кам-хайыра чокка демисежир бис. Эзирик чораш, машинаны, мотоцикл болгаш өске-даа транспорт аймаан башкарганы азы эзирик кижиге руль дамчытканы дээш чолаачылаар эргени био чыл хуусаа чедир, чангыс-ла чыл дургузунда ыыдыг үрээшкинни катаптааны дээш—чолаачылаар эргени үш чыл чедир хуусаага казыыр. Ыыдыг үрээшкинни бир-ле дугаар кылган таварылгада буруулуг кижиниң 100 рубль чедир торгаары-биле баштайгы удаада кызыгаарлаттынын болуруи Чарлыкта база айытkан. Автотранспорт аймаан эзирик башкарып чораш, эмнелге шынчылгезинден чамдык чолаачылар янзы-бүрү чылдактар-биле ойталаарын оралдажып турар. Ынчаарга эзирик чораан чолаачы эмчи шынчылгезинден ойталааны дээш хамаатының үүлгедиги Чарлыкта база көрдүнгеи.

Орук шимчээшкинниниң дүрүмнериниң иеперенгей болгаш эң-не айыылдыг үрээшкиннериниң бирээзи— шимчээшкин үезинде автотранспорт аймаан доктаатtынган хемчээлиниден ажыр, эмин эртпир дүрген чорудары болуп турар. Автомобильди азы мотоциклди болгаш автотранспорттуң оске-даа хевирлериң чорударының хемчээлин бир удаа ажырып, хажыдыышкыга кылганы дээш 3-тен 10 рубль, ийик удаа үрээшкин кылганы дээш—20 рубль чедир торгаар. А бир чыл дургузунда ыыдыг үрээшкиннерни үшкү удаа кылганы дээш 50 рубль чедир торгаар азы чартык чыл хуусаага чолаачылаар эргезин казыыр.

Орук шимчээшкинниниң эң-не хой санныг киржинчилери —чадаг кижилер. Ынчаарга чуртта республикада, бистин хоорайывыста оруктарга озалондактарның элээн кезии чадаг кижилериң буруузу-биле болдунуп турар. Орук шимчээшкинниниң дүрүмнеринге хамаарыштыр үрээшкин кылып, чурум үрээн чадаг кижилери сагындырары азы 1-деи 3 рубль чедир торгаары Чарлыкта көрдүнгеи.

Транспорт аймаан болгаш оруктарны ажыглаары дээш харылаар албан-дужаалдыг кижилерге хамаарыштыр административтиг салдар чедирериниң хемчегдерн Чарлыкта база айытtынган. Чижээ, эзирик чолаачыны азы машина башкарар шынзылгазы чок кижиниң рейсче чорутканы дээш 30-деи 100 рубль чедир торгаар. Оруктарны септеп, кадагалаарының дүрүмнерни үрээни дээш албан-дужаалдыг бүрүүлүг кижиге 30-деи 100 рубль чедир торгаалды онаар.

Орук шимчээшкинниниң дүрүмнерни үрээш кижилерни административтиг чурум ёзугаар үш шак чедир хуусаага савадыл доктаадыр эргени миллиция ажылдакчыларынга тыныскан. Шимчээшкин дүрүмнериниң үрээшкиннерни болдурбас, протокол тургузар. херекти чогуур үезинде шын сайгарып көөр дээш ол хемчегни ажыглаар. Хүлээп алдыган шинтпирге чурум үр. екчизи удурлаппас болза, миллиция ажылдакчызы 3 рубль чедир хемчээлге торгаалды ол-ла черинге протокол чокка опаар болгаш чогуур квитанцияны бээр.

Амгы үеде кол сорулга—өгбүлеге, школага, күш-ажылчы коллективке кижизидилге ажылын күштелдирер, орук шимчээшкинниниң дүрүмнерни бедик медереллиг ёзу-биле күүседирн болур.

М. САМБУУ.
Кызыл хоорайгуекомпути
ИХК-ның КАШ килдизиниң начальныгы.

ХЭЭЛИ

Бо-ла чораан
борбак чүрээм саргымдың
кээр
бодалымны
борта черле ажмдың каайн.
Баъкты сураар —
бачыт арлыр, ваичап билир.
Шүүмүүлел
шүгдүлдүрүп бодандырар.
Кестик-биле
кезе тыртkаш октаттынмас
хээли деп чүүл
хевээр будуу үүлгетпишаам.
Эрге-дужаал
арын-шүүрүн, караан дүгдаан
элдеп чаныыг
ажылдакчы чоргулаар-дыр.
Туралааның
чедип аар дээш ходелимсе,
тура дүжер,
сестир, човаар чүвези чок.
Мурнуң орта
бурган-даа бол көстүп
келзе,
Чилби караан
чивеш кылбайн садыл аптар.
«Кээргенчиг,
хөөкүй меңи детпип көр»
дээр,
кедерезе,
хөөнейиндир мглай каалтар.
Далай мнды
талыгырдан эпкелгени
солун белээн
соган кымгаш, суна каалтар.
Хээлидеткен
кайын анаа оруп каар деп,
«кээргенчигнин»
камгалаар дээш хойну
бодаар.
Кара аяк
харызыын ап четтигипкен
бараскаанның
байгы хөөну шак-ла мындыг:
«Боттуң холу
портфельден салдынмаза,
башта угаан
бары, чогу хамаан эвес»_
Бурган-ма бо,
бузуттугну чемелепкеш,
азыг, булун
айыылзының дилевес мен.
Чүү-даа чүве
аай-бажым сайгарып бээр —
түгле чангыс
арын-нүүрүм —шиитkекчим
ол.
Хээли-биле
ажыл-керек чогудары
кедизинде
айыыл хайы коступ келир.
Хээли алыр,
хээли бээри—чаңгыс хепке
деиэи чайбас,
деңге коступ келир ийин.

Е. ТАНОВА.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50—Концерт. 9.15—Документалдыг телефильм. 9.35 — «Оттурукчу». 10.05—«Совет Эвилелиниге баран боол тур мен!» 11.05—«Кадыкшыл». 11.50—«Эртенги почта». 12.25—12.40—Чаңсап. 12.40—«Кодээниң шагы». 13.40—«Музыка киноскузу». 14.10—Аммадыралче орук. 14.35—Концерт. 15.40—Мультфильм. 16.00—В. Гусев —«Иван Рыбаков». Фильм-шы. 17.35—«Ынакшыл дугайында ыры ырлаар мен». 18.00—«Делегей панорамазы». 18.45—Бөгүн—Нефть болгаш газ үлетпүрүүнүң ажылдакчыларының хүнү. 20.00—«Аян-чорукчулар клубу». 21.00—«Ye» 21.35—Даштыкы эстрада концерти. 22.20—Академиктиг хемлээшкинге делегей чемпионады. 22.50—23.00—Телемедээзер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Зарядкалаары - бис е, чыскаал! 8.20—Документалдыг фильм. 8.30—«Базырык» деп ураи-чечен фильм. 10.00—Концерт. 10.35—«Ава» деп чаа документалдыг телефильм. 11.05—«Урер хөгжүм черектелдери». 11.45—Ю. Олеша. 12.30—«Коммунистер, бурунгаар!». 13.35—«Билдимгир-даа болза бүзүренчиг эвес». 14.30—«Лиссабон». Документалдыг фильм. 14.50—Бистиң корреспонденцилеривистиң чугаалары. 15.20—Документалдыг телефильм. 15.40—Фильм-концерт. 16.30—«Спидикат-2». Алды сериалыг ураи-чечен телефильм. 3-кү серия. 17.35—Музейлерде болгаш делегете залдарында. «Эрмитаж». Франциянын ураи түүлү. XVII век. 13-кү фильм. 18.05—Краснодарның телестудиязының программазы. 20.15—Чиик атлетика. ССРЭ биле АКШ-тың шилиндек командаларының аразынга маргылдаа. 21.00—«Ye». 21.35—«Раффертн» деп ураи-чечен телефильминиң 3-кү сериязы. 22.50—23.30—Чалгы-терге спортунга делегей чемпионады.

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—Уругларга фильм. 11.00—Документалдыг телефильм. 11.20 — Бурунгу вальстер. 11.55—Мультфильмнер. 12.15—Телемедээзер. 12.20—14.15—Чаңсап. 14.15—Телемедээзер. 14.30—«Беш чыл—кижи бурунгуну хертээ» Документалдыг фильм. 15.40—РСФСР-ның алдарлыг артизи Н. Петров ойнаар (Фортепьяно). 16.10—Сээд девискээ библиотекам. В. И. Ленинниң чогаалдарының долу чыыльзының 1-ги томунуң парлаттывып үнгевиидеи бээр 25 чылдыва үткүштүр. 16.40—«Композитор Евгений Жарковскийниң ырлары». Фильм-концерт. 17.15—Кайгамчыктыг эвес кайгамчыктыг түүлдер. 17.45—«Аныыктар адрестери» 18.00—Академиктиг хемелээшкинге делегей чемпионады. 18.30—18.45—Чаңсап. 18.45—«Күшажылы дээш аллар-ат», «Берге болгаш чаагай хемдирер». 19.20—Футбол дугайында домчулаал. 19.50—В. Гюгоның шиңээн ёзугаар тургускан «Шаннаа—бир муң франк» деп телеве-шиниң баштайгы үкдүрүлгези. 21.00—«Ye». 21.35—Орттаакы вектиң Чөөн түгүнүң шыларангай эртемденн Аль-Хорезмиин төрүттүнген хүнүидеи бээр 1200 чыл болгуруга үткүштүр «Оон ылаазы түс-түс чылдарда ошпес» деп дамчыдыпта. 22.45—23.05—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15—«Дирин суг». Документалдыг телефильм. 8.35—Төөгү. 8-ки класс. Кромвель болгаш демиселгелер. 10.35—Ботаника. 6-гы класс. Чечектиг үнүштерни ангылаары. 10.55—В. В. Маяковский. «Шүлүктерни канчаар чогаадырыл?». 11.40—Ботаника. 6-гы класс. Чечектиг үнүштерни ангылаары. 12.00—Берге чай. 12.25—Башкыга—музыка кичээли. 1-ги класс. 1-ги удур. 13.25—«Күскү үе». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.40—А. Н. Островскийниң амыдыралы 1-ги дамчыдылга. 14.50—Телемедээзер. 14.55—18.00—Чаңсап. 18.00—Телемедээзер.

КЫЗЫЛДАН

18.15—«Курмангазының салгакчылары». Телефильм. 18.45—«Сылдысчыгаш». 19.05—Киножурнал. 19.15—«Азия төвү». Программа: «Кодээ Акмалгаш ажылдарының хүн демдегделгө»; «Камналгалыг болгаш хумагалыг чоруук дээш»; Кызылдың будурулгелеринде одалга-энергия курлавыларын камнаарының талазы-биле социалистиг чарыштыг коруп турарының дугайында дамчылыпта. Телемедээзер. 19.45—Телемедээзер. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15—Чиик атлетика. ЧССР-биле АКШ-тың шилиндек командаларының маргылдаазы. 21.00—«Ye». 21.35—«Чырык ораннын кылыы». Ураи-чечен фильм. 23.05—23.40 В. Левашовтуң ырлары.

Редакторүүң орлакчызы К. К. САТ.

агаар

Бөгүн республикага бүргеи, аяңныг, чамдык черлерге биче чаъстаар. Соңгу-барыын түктеи чаттыг дүргеии 5—9 метр, уе-уелеи күштелгеиде 9—14 метр чедер.

Дүне 8—14 градус, хүндүс 20—24 градус, чамдык черлерге 10—15 градус чылыг.

Кызылга бүргеи аяңыр, чагбас. Чаттыг дүргеии 5—9 метр, күштелгеиде 9—14 метр чедер.

Дүне 9—12, хүндүс 21—25 градус чылыг.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 4-те

«НАЙЫРАЛ»: Магистраль 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Снежная королева 9.30, 11.00, Я-Хоргина 13.30, 15.00, Избранные 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: Талисман 10.00, Тревожное воскресенье 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Коллизия 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда. Большое путешествие Болека и Лелика 11.00 шакта.

«ЕНИСЕЙ»: Киносборник 16.00. Любовью за любовь 17.00, 19.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: Клятва и обещания 11.30, 14.00, 16.30, 19.00 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Переворот по инструкции 107» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Семеро солдатиков» 9.30, 12.20, «Обещаю быть» 10.50, 15.00, «Магистраль» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Смежная королева» 15.00, «Коллизия» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мы так любим друг друга» 17.50, 20.00 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 9. Телефоннары: Редакторүүн 2-24-63, редакторүүн орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-36, партийжи амыдырал болгаш үзетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдыстың 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, кодээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун кезээйн барааны 2-32-75 телефоннар болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1094.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүседир комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—01361

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 206 (12296) | 1983 чылдың сентябрь 6, вторник | 1925 чылда үнелеп эдилгеннен | Өртээ 3 кон

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА БЫЖЫГ ЧЕМ-СУУРНУ ТУРГУЗААЛ

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ ТУҒУН сеткенчи Сарыг-оол Сарыгларның чедиишкинниг тураскаадып көдүргеи.

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң мурнакчы хойжузу **Сарыг-оол Сүрүнмейович Сарыглар** он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында он тонна сиген белеткээр социалистиг хүлээлгенн алгаш, оны 200 хуу кылдыр күүсеткен. Ол бодунуң хүлээлгезин ажырбаш, ам ооң кырынга база 20 тоннаны белеткээр дээш ажылдап турар.

Мал чемниң белеткекчилериниң мурнакчыларындан үлегер ап, социалистиг чарыштыг улам калбартыңар!

МАЛ ЧЕМНЕРИ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

1983 чылдың сентябрь 5-тиң медээзин. Хуу-биле (Баштайгы одурут—сиген, нйигизи—сенаж, үшкүзү—сиген далганы).

Бай-Тайга	47	56	20
Мөңгүн-Тайга	48	—	—
Барыын-Хемчик	72	100	121
Өвүр	31	—	—
Сүт-Хөл	81	59	22
Чөөн-Хемчик	56	13	30
Улуг-Хем	56	41	40
Таңды	33	100	129
Бии-Хем	38	85	44
Тожу	21	—	—
Каа-Хем	44	121	62
Тес-Хем	61	31	77
Эрзин	44	78	62
Кызыл	58	223	133
Республика	49	84	76
82 ч. 09.6-да	52	66	78

Бо хүннерде республикада 113865 тонна сиген белеткеттинген. Бо көргүзүг эрткен чылдың бо үезиндегизинден 3100 тонна эвээш. План күүселдежинге чедир ам-даа 106 муң тонна ажыг сигенни белеткээри негеттинип турар.

Районнардан дээре черни планын 81 хуу чедире берген Сүт-Хөл, 72 хуу күүсеткен Барыын-Хемчик эвлел турар. Бо ажылга Тожу, Өвүр районнар амдыгаа чедир шуудан шыдавайн турарлар.

Сенаж салыр планнарын Кызыл, Каа-Хем, Таңды болгаш Барыын-Хемчик районнар күүсеткилеп алган. Чөөн-Хемчик, Тес-Хем хожудавышаан, а Тожу, Өвүр, Мөңгүн-Тайга районнар сенаж салырын амдыгаа чедир эгелевээн.

Республикада салган сенаж эрткен чылдагыдан хөй-даа болза, планга чедир 13,3 муң тонналы белеткээри негеттинип турар.

Витаминниг сиген далганы эрткен чылдың деннеливеден хөй белеткеттинген. Ынчалза-даа ам белеткээри—ийи муң тонна.

Күүстүң айы үнүп, соок дүжүп, үнүш саргарарып эгелей берген. Үе мындыг бачым турда, мал чемнериниң белеткелиниң темпизин божумнадып болбас.

ПЛАНЫ—200 ТОННА СИГЕН ДАЛГАНЫ

Дадар-оол Хандыевич Монгушка удуртнан 5 кижилиг АВМ агрегады «Чыраа-Бажы» совхозта бо хүннерде изиг түлүк ажылдап турар. Звено бо чылын 200 тонна сиген далганы белетиизэр онаалдалыг. Бо хүннерге чедир звено 150 ажыг тоннаны кылып алган. Оның агрегатка шагар-оът, чашпан, сигеннни холуй тыртыырып турарлар.

Коммунист Дадар-оол Монгуш бо харыысалгалыг болгаш чугула участокка звено удуртуп, чаңгыс чыл эвес ажылдап, планныг онаалдазын чыл бүрүде ажыр күүседип келген.

А. ШАГЖЫ.

Чөөн-Хемчик район.

Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхоз бо чылын витаминниг сиген далганы кылыр чаа агрегатты ажыглалга киирген. Ооң коя операторунда Даваалаң Зрес-оол ажылдап турар. Красноярскиниң автотехникумун дооскан аныяк специалист агрегатты чаңгыс-даа катап үреливишкинге таварыштырбайн, кызыман ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: Д. Зрес-оол. Ногаан массаны кестирип турары.

К. ШАҢГЫР-ООЛДУҢ фотолары.

АНЫЯКТАРГА БҮЗҮРЕТКЕН

Чаа ферма—кандыг-даа ажыл-агыйга улуг болуушкун. Москва областтың Чехов районунуң «Чепелевский» совхозунда чаа ферма ийи дапкыр оорушкуну болдуруп турар, чүге дээрге аңаа ажылдаары-биле комсомолчу-аныяктар коллективинге бүзүретием. Ында ам ук черниң шөлээларын чөөкта чаа дооскан аныяктар ажылдап турар. Олар малчыннар болур деп шиитпирээзэн турганнар.

Москва областының фермаларынга ниитизи-биле бо чылын бир муң ажыг аныяк оолдар болгаш кыстар ажылдап эгелээн. Олардың хөй назын комсомолчу-аныяктар коллективтеринде ажылдап турар. Олар ооң-биле областың каттышкан малчыннар отрядында каттышып киргеннер.

Каттышкан малчыннар отрядының дайынчылары ажылдап турар черлерде иүш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазы шалыпкыны-биле ажыглаттынып, хамыктың мурнунда коллективтиг норэз өзүгээр, ийи эзэчег-биле ажылаары калбарып турар. Продукцияны бүдүрелиниң шууштурулга аргазы долузу-биле ажыглаттынып турар. (СЭТА-ның корр)

ЧЕХОВ.

Москва область.

ЗАВОД ФЕРМАЗЫНДАН

Кировтуң шөй эзилдирер заводунга дузалал ажыл-агыйын организастаанының ачызында ол будүрүлге черинге аъш-чем магазинин ажыдар аргалыг болган. Ажылчынар ооң дүштеки чапсарда азы эзэчег соонда-даа хереглээн продуктуларын садып ап турар.

Дузалаа ажыл-агыйы эът-биле чүгле магазинни эвес, харын база завод столовазын база хандырып турар. Кирер эзник чанында амыдыраа-хандырылга чери ажылчыннарга база дыка эптиг. Ооң ажылдакчылары цехтерге үргүлчү база яазы-бүрү дуза чедирериниң чагыгларын хүлээп алыр, чаа идик-хеп дугайын чугаалап берип турар.

Киров,
Калуга область.

(СЭТА-ның корр.).

ӨЗҮЛДЕ БАР-ДАА БОЛЗА...

Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтуң ажыл-ишчилерн мал чемниң белеткелиниң планын, август 26-ның медээзи-биле алырга, 48 хуу күүсеткен. Ам бо хүннерде ында ниитизи-биле 16 трактор, 9 сиген кезер машина, 2 прессподборщик хаара туттунган. Бо чылын ол совхозтуң девискээринде эът-сигенниң үнгени эки. Совхозтуң Максим Дүүчүн удуртқан механизастаттынган № 2 звенозу Хараал-Тей деп черде ажылдап турар. Ол звено 1460 тонна сигенни белеткээр планныг. Ам бо хүннерде 700 ажыг тонна сигенни белеткеп алган.

Хараал-Тей сүт-бараан фермазының чанында сенаж салып турар черге чеде дээриниске, хову-трактор бригадазының бригадири Көк-оол Моңгуш баштаан кезек кижи тур. Ында сенаж салыр оңгарын ишти аштаттынмаан, малгаштыг. Ооң кырынче дөрт машина ишти чаагай үнген суланың ногаан массазын төпкен болду.

— Мындыг малгаштыг черже ол хайыраан ногаан массаны чүге төпкен силер, оны чүге аштап арыглаваан силер? — деп айтырдым.

— Мону аштаар дээрге, дүгүлүг трактөрлар күш четпее боор-дур. Ам бо ыяырбелиг трактор эккеп алавыс. Аңаа бо үстүрер херекселди каяннан таарыштырып чадап тур бис.

— Ам бо төккен сенажты база бо малгаш-биле катай үндүр үстүрүптер силер бе?—деп айтырдым. Мээн ол айтырымга харыылаар кижи чок. Ынчангаш ол хайыраан ногаан массаны канчаарыл, кым ону харыылаарыл деп айтырыг тургустунуп кээр болду. Бо талазы-биле районнуң улустуң контроль комитеди чогуур хемчегни ап, бүрүүлүг кижилерге хемчег онаары чугаажок.

Хараал-Тей сүт-бараан фермазының Кызыл-оол Чыргалга удуртқан сигенчи звенозу 380 тонна сиген белеткээр. Ам бо хүннерде 220 ажыг тонна сигенни белеткеп алган. Фермаңы саанчылары хүнүң-не аңаа кээп сигел болуп, сараатпап ажылдап турар. Сүт-бараан фермазы амгы үеде Шүүрмактың Куранда. Ол дээрге совхозтуң Хараал-Тей фермазының кыштаандан 40 ажыг километр чер. Ынчангаш оларны хүнүң сөөртүр машинаны быжыглаан.

— Ол хире ырак черге чүк машиназынга олуруп алгаш, аай-дедир чоруурга берге эвес ирги бе? — деп бригадирден айтырдым.

— Ол ыш. Берге болбайн канчаар. Саанчылар эртен эрте турар. Боттарынга быжыглаан инектерин дан бажында саар. Ол хире ырак черден ооң маңаа кээп турда, 11—12 шак чедер. Ооң 4 шак үезинде дедир аъттанып апаар. Ооң кежээки саалдазынче база киирптер. Ол ырак черден чүк машиназынга олуруп алгаш, ынчаар чоруурга ол кижилерге дыш-даа чок болуру чугаажок. Маңаа келгенде ажылга база шоолуг будүрүкчү чок боор-дур — деп, ол харыылаар болду.

Бригадирниң ол чугаазы шын.

Совхозтуң удуртукчулары оңу бир янзы көөру чугула.

№ 3 хойжу бригадазының малчыннары 180 тонна сигенни белеткеп, планының 70 ажыг хуузун күүседип алган.

— Ында ажылдап турар кижилерде малчыннар чүге эвээш ирги? — деп бригадир Каадыр-оол Сувандиңден айтырдым.

— Бисте шүүтү 25 малчын бар. Оларның чамдыктары Тес унунда өг-бүле эвенолары болуп алган ажылдап турарлар — дээр болду.

Ам бо хүннерде өөреникчилер өөренип эгелээн. Ынчангаш сиген бригадаларында ажылдап турар кижилерниң саны кызырылган. Мал чемниң белеткелинге ам-даа немей кижилерни организастап үүдүрер болгаш ол ажылды шапкынчыдары негеттинип турар.

Ол совхозтуң Хая Үкей удурткан механизастаттынган № 1 звенозу Сайгында хову турлаанда ажылдап турар. Ында 5 трактор, 1 прессподборщик, 2 сиген кезер машина быжыглаттынган. Олар 1645 тонна сигенни белеткээр планныг тургаш, ам 576 тонналы белеткээн. Ол звенода күш-ажылды организастап турары четпес.

Ында ажылдап турар кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарывга болгаш дыштанарыкка таарымчалыг байдалдарны тургуспаан. Хову турлаанда ажылдап турар кижилер чурттаары-биле чаа бажыңы тудуп каан. Ол хирезинде ооң эжиктерин дүй кадап каан. Часкы сезон үезинде аңаа улус чурттап турган. Амгы үеде ол черде 20 ажыг кижи ажылдап турар. Оларның чамдыктары столованың чемнеңир черинде чурттап, хонуп турар. Оруң-дөжек хереңселдери чедиишпес. Демир оруннар чок, шала кырында удуп турар. Ооң уламыдан чамдык механизаторлар кежээ суурже чаңа бээр. Ынчангаш эртен орайтап ажылга үнүп турар.

Дүүштеп чедип келгеш, ажылче база-ла 4 шак үезинде үнүп турар фактылар бар. Столовая ажылдап турза-даа, аъш-чемниң хандырылгазы багай. Хостуг үелерде обнаар хереңселдер-биле хандырбаан. Часкы сезон үезинде аңаа телевизорну садып берген турган. Ону совхоз төвүнче аппарган, ам-даа эккеп бербээн.

Хову турлаанда сигенчилерни мал чемниң белеткелиниче кыйырган лозун, плакаттар, көргүзүг самбызазын кылып аспаан.

«Чодураа» совхозтуң конторазынга эртенги шакта чеде бээрге, ында кижи-ле хөй. Конторанық иштинде-даа, дашпында-ла бир түве маңаан хевирлиг турүп турарлар. Оларның аразында бригадирлер, специалистер болгаш ажылчыннар-даа бар. Чогум чүнү маңап турарын чугаалажып көөрге, мал чемниң белеткелиниче чоруур дээш машина маңаан кижилер боор.

«Күш-ажылдың социалистиг сагыша-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң докгаалын совхозтуң ажыл-ишчилериниге таныштырган хирезинде ону амыдыралга боттандырар дээш ажыл-агыйның удуртукчулары аңдаа дээштиг хемчеглерни алдайн турарын үстүнде фактылар хереченлеп турар. Ынчангаш совхозтуң удуртукчулары айыттынган четпестерин эдер талазы-биле хемчеглерни ларый алыры негеттинип турар.

Д. ЛОПСАН.

СҮТ-ХӨЛДЕН МЕДЭЭЛЕР

«Алдан-Маадыр»

совхоз бо чылын 2000 тонна сенаж белеткээр планын август 28-те 100 хуу күүседипкен. Алдан-маадыржылар бо хүннерде силос белеткээр ажылдарже калбаа-биле киргеп, 225 тонна силос салдынган, 213 тонна будук-бүрүнү белеткээн.

Ажыл-агый 4970 тонна чайгаар үнген сиген белеткээр планын 3020 тонна чедирип, планныг ажылдарын адакталдыра берген.

«Сүт-Хөл»

совхоз сиген белеткээр планын бо хүннерде 1932 тонна чедирип, сенаж белеткээр планын 100 хуу күүсеткен. Од шыкаш 33 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттинген.

Ажыл-агыйның ишчилери мал чемнери белеткээр планныг ажылдарны сентябрь ортан үезиниге чедир бүрүнү-биле доозар дээш шудургу ажылдап турар.

«Октябрь 30 чылы»

совхоз 11-ги беш чылдың өзек чылында 2000 тонна чайгаар үнген сиген белеткээр планныг. Ам ооң 64 хуузу кылдынган азы 1300 тонна эки шынарлыг сиген белеткеттинген, 200 тонна сенаж салдынган.

Карл Маркс

аттыг совхоз ниитиниң малынга 1460 тонна чайгаар үнген сиген белеткээр планныг. Бо хүннерде 1020 тонна белеткеттинген, 120 тонна сенаж салдынган.

Мал чемнери белеткээр ажылдар доозугуже совхоз четчир саныыг силосту, сенажты, витаминниг сиген далганын белеткеп аар аргалыг. Маңаа күш-ажылдың организастыын бедидерн чугула деп сигенчилер билип турар.

Улуг-Үзүкте

«Шекпээр» совхоз тараа ажаап алышкынын Улуг-Үзүкте эгелээн. Ында 137 гектар черде суланың ажаалдазы доозулган. Совхозтуң төп шаңында 50 тонна суланы урган, ооң арыглаашкынын чорудуп турар. Механизаторлар Успар-оол Сояң, Хаак Моңгуш, Достан-оол Моңгуш олар эки ажылдап турар.

Улуг-Үзүк ховузунда 200 гектар кызыл-тастың ажаалдазынче 6 комбайн бо хүннерде кирген.

Совхоз бо чылын 970 гектар черде тараа культураларын ажаап алыр ужурлуг.

Дүжүттүг ыяска хуусаа иштинде чидириг чок ажаап алыр дээш ол чугула ажылче кижи күжүн болгаш техниканы мөөнүзээн.

КЕРЭЭ ЧАРДЫНГАН, А ГРАФИК...

Кызыл районда «Кара-Хаак» совхоз—республикада ногаа ажыл-агыйлыг совхозтарның бирээзи. Бо чылын ол ажыл-агый 41 гектар капуста, 20 гектар огурец, 6 гектар помидор, 6 гектар свёкла болгаш 16 гектар арбуз тараан. Ында бот-орулга-чарылгалыг 8 звено ажылдап турар.

Оларның чай дургузунда ажылдап келген ажылынын түңнели ам удавас үнер. Бо хүннерде оларның өстүрген ногааларының баштайгы дүжүдүн ажаап ап эгелей берген. Ниитизи-биле 154 тонна капуста, помидор, огурецти ажаап, чүдүрүп чоруткан.

Огород шөлүнге чеде бергеш, ногаа талазы-биле харылап турар агрономнуң хүлээлгезин күүседип турар Валентина Николаевна Волченко ында ниити байдалды чугаалап берди:

— Бистиң бо ажээл-ап турар ногааларывысты Кызылдың холушкак бараан садыы, аъш-чем бараан садыы болгаш Кызыл хоорайның № 5, 9 аъш-чем магазиннери ап турар. Олар боттары хааржак, шоодайларны ап алгаш, савалап ап турар. Моон чүдүргеш чорударга, совхоз төвүнде хүлээп алыр пункт дензилээш фактуралап чорудуп турар.

Валентина Волченко, Сааре Ондар, Нина Сарыг-оол, Альбина Немцова, Галина Горовая оларның удуртканы звено

ЫРБАНЧЫЛАР СӨЗҮН ЭЭЛЕП ТУРАР

Улут-Хеминиң ыяш үлетиүр ажыл-агый черинiң Ырбанда ыяш белеткээр пунктузунуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың өлек чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүнзагелерин чедиишкинниг күүседир дээш бедик ведуралуушкүнүг ажылдан турарлар. Ону бадыткаары-биле ыындыг сан-чурагайларны көргүзүп болур. Чылдың эгезинден бээр чеди ай дургузунда 64900 кубометр ыяшты сөөртүп белеткээр тургаш, ону 72244, дээген материалдарны 2060 кубометриниң орнунга 2542 кубометр кылдыр боттандырган. 50 муң кубометр ыяшты сал кылдыр даарын 55398 болгаш 50 муң кубометрни салдадың бадырарын 54099 кылдыр ажыр күүсеткен. 1243 муң рубль барааныг продукция бүдүрер тургаш, ону 1329 мунга чедиртен.

Ыяш белеткелчилери эрткен чылдыңдан ыракта эки ажылдап турарын онаалап демдеглээ чогуур. Ону ыындыг чижектерден көрүп болур. Эрткен чылдың ол үезинге деннээргe, ыяшты сал дээр черге сөөртүп чедирери 13495 кубометр, ыяшты кезип белеткээри 5776 кубометр, сал даары 2070 кубометр, ону сугбие салдадың бадырары 1035 кубометр, дээген материалдар 764 кубометр, бараанныг продукция 476 муң рубль хой болган.

АЖЫЛЧЫЛ суур Ырбан. Күүдүүт Улут-Хеминиң эриндe тейлендир онаалап каан ыяштар, ында өртен каан турар хемелер, үзүкскээл чок оон чоруп турар бичежек катерлер база «Заря» маанаан улус доктаар бажынчыгаш эвес болза, ол суурну кижин эскербейн эрте берип болбур. Кызыл-каттыг, ипек-хараанның бүдүүт-ла орнун, көктүг, шыктыг арыг иштинде чаптыла берген ажылчын сууржугаш бо. Бажыңнарын сарыг диттан туткан, ана кызыл-күрең, чараш, коруттүг, быжыг-даа. Элээп каш кудумчуларлыг. Олар ногаан шимегбиле каастаттынган. Суурнуң тургузукчулары бажыңнарны тударда, чайгаар бүткен арганың ыяштарын кончуг хумагалап, оларны чүгле кудумчулардан аштап кескен. Ынчангаш хүрең бажыңнар мырыңай ыяштарга бүргедип алган турар.

Суурнуң чурттакчылары дыка эртежи. Чер ам-даа эки чырываан, имиртиң хевээр, а ол хирезинде бажыңнарның соңгалары чырый бергилээр, йидаңнардың ак-көк ыры дээрже шөйлүп үнүп турар. Ында-мында суурда-даа, чаңында ырак эвеске чүгле шаалаан даажы дыңналыр хемде-даа моторлар тарыгайның эгелээр. Ырбанчылар күш-ажылчы хүнүң ынчаар уткуур.

Ол черниң агаар-бойдузу кадыг-дошкун. Кыжын чыккылама соок, курлак чедип турар улуг хар, а чайын чаъсчашкын, түмай, доктаамал ол-шуң, үзүлеп турар ымыраасоок. Кат-тооруун, ац-меңин чугаалаваска, ол черниң бөрии турар байлаа—карак четпес делгем ногаан арга-зымол. Оон тудуг кылыр сибирь дыдың, маңза кылдыр дилер. чазамылгага хереглээр чымчак шивиңи, хадыны, чөйганны кезии белеткеп, салдадың бадырып турар.

ЫНДЫГ-ЛА узун эвес дурт-сыңныг, моғелер дег делгем хөрекпиг, чазык арыңырайлыг, назынын алыр болза, кижи ортуну эртип чоруур хире эр. Ырбанның ыяш белеткол пунктузунуң начальнигы Самсон Ипатович Шмаков ол. Мени журналист деп дыңнаан, ол хүлүмүүрүй ваган, баштактаган аннык, чуваалай-дыр:

— Бистиң канчап тып келдиңер харын. Арга-зымның иштинде чаштының алган, берге черде улус болдур бис йиин. Орук-чирии ырак-узак, берге, хаанын болгаш, биске журналистер арай ховар аалчылар болуп турар. Ынчангаш сиңерни күзелдиим-биле хүлээп алыр-дыр мен. Мынаар ыяш кезер черже чоруурун-биле чаа-ла белеткеңип турганым бо. Ам ону түр када соксан каар-дыр.

Кижим ынча дээш, боду чолаачылап чоруур бичии грузовикчигежиниң эжизи хумагалыг хаарты. База-ла сарыг диттан кылган конторага бардывыс. Ырбанчылар сөзүүге ээ болуп турар дээрзин бадыткавышаан, ында мурнакчыларның дүтайын Самсон Ипатович чоргаарал-биле мактап чугаалап олурду.

Анатолий Петрович Павловка удуртkан сал даакчыларының бригадазы. Оларда кавыдыг-даа механизация чок, сал дээр бүгү ажылды түгле холбиле кылып турар. Ол ажыл вар-берге. Ынчалзажок Анатолий Петровичиниң бригадазы ай санында-ла сал даарының планын 200 хуудан кудулатпайн турар. Бо бригада бир деминг, пайыралдыг, быжыг сагылга-чурумпут, чаңгыс кижи дег ажылдап турар болгаш, күш-ажылдың мыдыг бедик бүдүрүкчүлүүн чедип ап турар.

Сал даакчыларының Валерий Александрович Любухинге баштатkан база бир бригадазы социалистиг чарышка Анатолий Петровичиниң бригадазы-биле ачыр-дачыр чоруп, ай планын доктаамал 190 хуу чедир күүседип турар.

Сал даап белеткээринге кол күш — КС-100 деп маркалыг бичии катер. Аңгы-аңгы состав кылдыр белеткээн ыяштарны суг-биле бир черге сөөртүп эккеп, салды кожарыгга дузалап, Ырбандан салдадың баткан ыяшты Севиге чедир берге суг оруушка үдеп, ол-бо оон черлерге башкара идип, саварыгларны эрттирип каар. Оон башка ол аразынга салды бүдүп эрттирери кончуг берге. Ындыг катерлер Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунда бош. Олар мырыңай эртен даң бажында хем суурга тарыгайның эгелээп, кежээ шуут карацгыларга ажылын доозар. КС-100 катерниң Николай Никокентьевич Кочаевке удуртkан экипажы сезон эгелээнден бээр планныг онаалдазын үргүлүү ажыр күүседип, овал-ондак чок, мурнакчы ажылдап келген. Өскe бир ындыг катерде Виктор Егорович Ермаковтуң экипажы чарыштыг эжиинден дудак чок ажылдап база мактадып турар.

Ыяшты кескен черден сал даар хем эрииче сөөртүп турар трактористериниң ажылы база чай чок. Кыжын хем эрииңге эккеп онаалап каан ыяш ам колдуунда тонуп турар. Ындыг болганда, сал даар ыяшты удур эккээр апаар. Бо ажылда трактористер Николай Петрович Ширинкин, Михаил Константинович Бавушкин, Александр Дмитриевич Верещагин болгаш өскелер-даа срес-шудургу ажылдап, сал даар ыяшты бичии-даа үзүктелдирбейн турарлар.

Улустарның найыралы орденниң эдилекчизи, салды даап белеткеттирер талазы-биле мастер Юлия Ивановна Дёмочкина ук ажылды мергежилдиг удурлуп, ыяш белеткээр пунктувуң план күүседиринге улуг үдүг-хуузун киирип турар.

Кыжын белеткээн ыяш хоартаан болганда, ам аргадан ону ужуруп белеткээри эң чугула ажыл. Мында-даа ажылдап турар кижилер боттарының бедик харыысалгазын ханызы-биле медереп билип, улуг күжениишкин-биле эрсешшудургу ажылдап турар. Ыяш кезикчилериниң Николай Николаевич Сажинге удурткан бригадазы чайгы үеде ыяш ужурарының ай планын 130 хуудан кудулатпайн, социалистиг чаришты мурнуку одуруунда чоруп турар.

Үстүнде адаттынган ишкаш ындыг эрес-соруктуг, күш-ажылга кызымак кижилериниң ажыл-ижинiң ачызында Улут-Хеминиң ыяш-үлетиүр ажылагый черинiң Ырбанда ыяш белеткээр пунктузу бо чылдың бирги чартыында Тожу районувуң үлетиүр бүдүрүлгелериниң аразынга социалистиг чаришка бирги черни эзээп, СЭКП Тожу райкомунуң, улус депутаттарының Тожу район Советиниң күүсекомунуң, профэвилел райкомунуң шилчиир кызыл тугун чаалап алган. Кызымак ажылчылар оң тугун чылдың ийиги чартыында-даа салбас даап, холун кошкатпайн ажылдап турар.

ЫРБАННЫҢ ыяш белеткээр пунктузунуң бо чылдың эрткен чеди айларында чедип алган чедиишкиннери шынап-ла биче эвес. Оон-биле чергелештир кол-кол көргүзүлгөр эрткен чылдың оң үеэниден дика бедээн. 1982 чылдың бирги чартыында пунктунуң планныг онаалдаларының дыка хөй күүсеттинмээн тургап. А бо чылын дээрге буруштаар херии базым кылдынган. Ындыг дешилгени канчап база чүүңүң ачызында чедип алганыл? Ындыг айтырыг чайгаар-ла тургустунуп келир. Ыяш белеткел пунктудунуң удуртукчулары-биле болгаш ажылчынар-биле үргаалажып, бүдүрүлгенiң көргүзүглерин аналитеп коорге. үстүнде айтыкан чедиишкиннерниң чажыды илереп келир. Ону маңза тодарадып айтыры эргежок чугула.

Маңаа кол рольдуг болган чүве —күш-ажылдың сагылга-чурумун күштелдиргени. Оон ачызында бригадалар, звеноолар чаңгыс-кижи дег, бир деминг ажылдап турар апартаң. Маңаа ындыг чижекти көргүзүп болур. Эрткен чылдың бирги чартыында Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунга ажыл шагы үзер, прогулдаар 113 таварилга болган болза, а бо чылын ол сан чартык кезии хире кызырылган. Чүге дээрге партия, профэвилел, комсомол организацияларының хүн бүрүде чорудуп турар политмассалыг, тайылбыр ажылының түңнелинде, ажылчынар медерелдиг, социалистиг сагылга-чурумнуң үжүр-утказын ханызы-биле үнелеп биле берген-дир.

ЧУРТТУҢ Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга бүдүрүлгениң дузалаа ажыл-агыйы биче эвес рольдуг дээрзи билдингир. Ырбанчыларга дузалал ажыл-агыйын тургускалдан бээр ийи чыл хире болуп турар. Ыяш белеткээр пункт бодунда погаа аймаак, картофельди тарып өстүрүп, эвээшдаа бол, хабанны азырап турар. Дузалал ажыл-агыйы түңнелиг берип эгелээн. Ынчалзажок ол ам-даа чогуур деннелде четпээн. Оон ачызында бригадалар, звеноолар чаңгыс-кижи дег, бир деминг ажылдап турар апартаң. Маңаа ындыг чижекти көргүзүп болур. Эрткен чылдың бирги чартыында Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунга ажыл шагы үзер, прогулдаар 113 таварилга болган болза, а бо чылын ол сан чартык кезии хире кызырылган. Чүге дээрге партия, профэвилел, комсомол организацияларының хүн бүрүде чорудуп турар политмассалыг, тайылбыр ажылының түңнелинде, ажылчынар медерелдиг, социалистиг сагылга-чурумнуң үжүр-утказын ханызы-биле үнелеп биле берген-дир.

Республика типографиязында ажылынга кызымак, төлептиг кижилер хөй. Оларның аразында ном парлаар машинада ажылдап турар аныяк ажылчын Александр Адыг шаннал-макталдыг боол, хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар.

Эш-оорүнге дузаараак, бедик мергежилдиг болгаш ол арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдып турар. Амгы үеде ол Уфа хоорайның полиграфия училишезиниң доозукчузу Валерия Монгушка ажылының чажыттарын айтып берип, ону өөредип турар.

ЧУРУКТА: А. Адыг өөренкичизи В. Монгуш-биле кады.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ФОТОИНФОРМАЦИЯЛАР

Кадыр-берт оруктарлыг Манчүректе кыргылда пунктузундан дүктү совхоз төвүнче сөөртүп, өскe-дээ янзы-бүрү чүктерни онаараң черлеринче саадал чок чедирип турар макталдыг, эрес-кежээ чолаачылар «Алдан-Маадыр» совхозта хөй. Оларның бирээзин Дарыс Киш-Чалаавич Ондар дээр (чуруита). Ол бодунга быжыглаан техниканы каминг адилеп, амгы хүннерде совхозтуң сезонныг ажылдарында шазыпкын ажылдап турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ХҮЛЭЭП АЛЫРЫНГА БЕЛЕН

1983 чылдың дүүдүн ажаап алыр харыысалгалыг үе келген. Республиканың тараа продуктуларының бүдүрүлге эргелеп ол чымыштыг ишке чогуур белеткел ажылдарын чорудуп турар. Базаада тараа шыгжаар складтарны аштап-арыглап, септеэн, аңаа дезинфекция ажылдарын чоруткан. Олар ажыглаалга белен. Техниктиг хандырылга, транспорт ажыглалының айтырыгларын чугаалажып келген болгаш олар колдуунда шиитпирлеттинген. Бо базаада бар дериг-керекселдерниң ажылдаарынга белении хынап, чедер четпестерни өткеп, 40 50, 60 тонналың тараа денгээлээр денгээлерни ажылдаарынга белен.

Кадрлар четчелээриниң талазы-биле база ажылдар чоруттуган. Немелде күш кылдыр автоорук техникаумунуң үшкү курузунуң 15 сургуулдары кээп ажылдаар. Ажылчын күш четпес черлерге дуза кадары-биле организациялар-биле дугуражулгаларны чоруткан.

Республиканың район-нарында база күскү дүжүт ажаалдазынга белеткел ажылдары киди түүк. Тараа кургадыр черлер, чадагай шаннар район бүрүзүнде дериттинген. Ол шкаш тарва арыглаар машиналар болгаш пунктулар септеттинген. Сарыг-Сеп, Туран, Бай-Хаак, Чадаананың тараа хүлээп алыр пунктулары дүжүттүг хүлээп алырынга белен, оон түгле кээрии, сентябрь 15-20-ни маңап турарлар.

Чаагай дүжүттүг ажаап алырынга чугула чүүл—күш-ажылчы быжыг сагылга-чурум. Эргеледдин администрациязы бо айтырыг талазы-биле коллективке иишти хуралды эрттирген. Ол шкаш цех бүрүзүнге актив кежигүннери хуралды эрттирип, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дүтайында» чоокта чаа хүлээп алган доктаадыг-биле таныжып, ону бүрүнү-биле хүлээп алганкар. Үк айтырыгны сайгарган хуралдар районнарның тараа хүлээп алыр пунктуларына база эрткен. Доктаадың шиитпирлерин амыдыралга, ажыл-керекке боттандырары-биле тодарадай сорулгалар хүлээп алдынган. Ажыл-ишчилер ол хуралдарны бот шүүгүмчелекчи өзүү-биле эрттирип харыысалганы күштелдирерин хүлээнгеннер.

Үк бүдүрүлгеде социалистиг чарыштыг организастаанны чогумчалыг. Бригада, цех бүрүзү тускай онаалдаларлыг, планнарлыг. Тиилекчилерни ай санында үндүрүп турар. Бирги черии алганнар 75, ийиги-зи — 50, үшкүзү — 40 рубль-биле болгаш шилчиир ымпел-биле шаңнадыр. Улуг харыысалгалыг кампания—дүжүт ажаалдазы өгелей бээрге, 5 хонукта түңнээр социалистиг чарыштың планын тургускан. Социалистиг чарыштың негелелеринде түгле күш-ажмачы эки көргүзүглер эвес, а сагылга-чурум база вол рольду ойнаар.

Эргеледдиң ажыл-ишчилери планныг онаалдаларны, күүседип, партия, чазактың доктаал, шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, Совет Тываның 40 чыл оюн чедиишкинниг ажыл-иш-биле үткүүр сорулгалыг.

БИСТИҢ КОРР.

ҮЕНИ МУРНААННАР

Планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээгелерни ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты баштап, үени мурнаан шалыпчылар № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинде бар. Социалистиг чарыштың чиигенчилери чолаачылар хууда социалистиг хүлээгелерни ажыр күүседип турарлар. № 1 автоколоннадан чолаачылар И. Г. Рыженков 1984 чылдың майның, В. П. Тюрнев марттың, Н. С. Чикашов база келир чылдың январының үдүүнде ажылдап турар. Үшкү чылдың хууда планныг онаалдаларын күүседипкен бо мурначчылар эш-оорүнге эки үлегер-чижекти көргүзүп, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты баштап турарлар.

№ 2 автоколоннадан дуржулгалыг чолаачы В. В. Степановтуң күш-ажылчы календарьинда ам 1984 чылдың октябрь үнүн келген. Шалыпчы чолаачы дөрт чылдың хууда планныг онаалдазын күүседирининге чоокшулаан. КамАЗ чолаачызы И. Л. Иваненко чүүк соөртүрүнүн хууда үш чыл планын база доозупкан, ам келир чылдың январының үдүүн доовуп турар. Ол-ла автоколоннадан чолаачы А. И. Сороки база мурначчыларның одуруунда, ол амгы үеде ноябрьның планын доозарынга чоокшулаан болгаш үш чылдың планын хуусаа бетинде күүседирининге бүдүреллиг.

№ 3 автобүдүрүлгеде чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар болгу бо чылын 8 муң рубльдың орулгазын бөөр 28 санныг сөпаалдарын бүдүрүлгеге шиитерлер хүлээгелиг. Эртеки 7 айларда херек кырында чаартыкчы 21 сөпаал хүлээп алдынган болгаш оларны бүдүрүлгеге ажыттаанындан 6 муң рубльдың орулгазы алдынар.

Г. И. Хиревич баштаан чогаадыкчылар бригадазы идепкейлиг ажылдан турар. Слесарьлар Н. И. Шаробоков, А. В. Кинзин, бригадир Г. И. Хиревич олар чаартыкчы 7 сөпаалдарны киирген. Оларның сөпаалдарының аразында СМД-14 машинаның запасныларын КамАЗ-тың шимчедикчизинге ажыттаарын киирген сөпаал солуы.

Н. ООРЖАК.

ЧАА КҮШ-БИЛЕ

Ак-Довурак АТБ-зинде хүзэнген херээнге харыысалгалыг, ак сеткилдиг чолаачылар, септекчилер хөй. Оларның аразында хөй чүүк алыр КамАЗ автомобильдерниң чолаачылазы Михаил Иванович Анжиганов, Төмүр Достаевич Сарыглар, Хасан Юсупович Тумгаав, Юрий Борисович Алексеев олар база бар. Олар Ак-Довуракта Абазаже даг-дүүгү чедирериниң планнарын ай санында чедир болгаш ажыр күүседип турар.

Төмүр Достаевич автобүдүрүлгеде 1966 чылдан бээр ажылдап турар хөөчүн чолаачыларның бирээзи. Ол бедик негеледелиг сагылга-чуруму-биле эш-оорүнге үлегерлиг. Оон өг-бүлезинде 4 оол, 2 кыс өзүп орар, оларның чамдыкы адазының изин истеп, чолаачы апаар-даа чадавас деп, ол идеген чоруур.

Мурнакчыларның бирээзи Михаил Анжиганов ында ажылдаа-да 17 чыл чедип турар. Кандыг машина мунмаан дээр. Сөөлгү үш чылда КамАЗ мунуп тур мен деп, ол чугаалаар.—Тергиин-не машина. Оон-биле кала-даа четкиледим: Урал, Свердловск, Тюмень, Красноярск...

— Бистиң автобүдүрүлге чүүк сөөртүлгезиниң планын чүге күүсетпейн турарыл? Мында чылдагааннар-да бар. Биске хамаарышпас чылдагаанныңарның бирээзи болза чүдүрер-дүжүрер ажылдарга үр үе чарыгдаары-дыр. Сөөлгү катап Абазаже даг-дүүгү чедирип чорааш, дүжүрерин маңап үш хондум. Чүүк дүжүрер кижи шуут чок болур-дур. «Тыва даг-дүүгү» комбинаттың директизы бо айтырыгны болуруп, ажылдың ачы-хавыязы, ону Төрээн чурттуң найысыдавы, чулду-чүрээ—Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делегезинге, чурттуң маадыр хоорайларынга болгаш тураскаадыг черлеринге чедиргеп. Оортан ол шаандакы ышкаш каш-ла санныг орус сестер-биле эвес, а хөй-хөй чаа аттар билиишкиннер-биле бажын ажыр байып алгаш чедип келген. Бо сөөлгү чылдарның бирээзинде ында совхозтуң ажылчын комитеди «Чедер» курортка дыштаныры-биле хаас путёвканы тывыскан. Маңаа ол дыштаныкчы кижиниң бир чүрүмүн үрээп кижизиир. Ол 1-2 хүн читкеп, курорттуң администрациязын дуураткан. Чүү болганыл дээрге, ол «Тиилелге» совхозтуң мурнакчы хөй-жулары-биле тыпчып алгаш, оларның ажыл-херээн сонуургап, аргалуржулга солчуп хап турган болган. Оон бүгү назынында чаңгыс-ла хемчег алыскан чери ол.

БО ЧҮҮЛДҮҢ эгезинде кижилер дуржулга, мергежил, намдар, төөгү деп сестер чүгле Серенпатпит-Метпээ биле СЭКП райкомунуң кежигүнүнге, район Советиниң депутадынга чаңгыс эвес удаа соңгуткан. Өртектиг хөй-хөй шаннаддарны, хүндүлел бижиктер,—социалистиг чарыштың тиилекчиниинiң хөрек демдектерин, медальдарны саналаска, оон херээнде Күш-ажылчы алдар орденнин III чергезин чайнап чоруур. Ол «Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны» деп атты эдилээринге болгаш СЭКП райкомунуң «Хүндүлел дептеринге» кирип бижидеринге төлептиг болган. Карак кызыл күш-оол, Михаил Көже Монгуш Сортай-оол ышкаш мал ажылының үндезилекчилери-биле олар бир одурукка ачыр-дачыр чаржып, бот-боттарындан улуг арга-дуржулганы «үзүп ап» келгеннер. Ол дагдыныкчы кижилерниң ачы-авыралы-биле бөгүн районда Биче-оол Мочак-оол, Бораргай Кан-оол, Игорь Лагба, Конгаржал Хүлер-оол, Намзын Маадыр-оол ышкаш хөй ажылының кайгамчык мастерлери өзүп үнген. Бижин турарывыс— өг-бүленiң оглу Салават Салчак аландезининiң малчын оруун истээш бөгүн дуржулгалыг аныяк хойжуларының аразынга кирген. Чүс башка онааштыр 80-ден орус мал толу камгалап ап доруур кижилерниң хураалеңи өскен. Ол дээрге дүрүм ёзугаар өөрүлде-дир. Чүге дээрге, мурнукчуунга болаарга, ам төөгүр малдың баш саны-даа кевүлээн, оон оран-савазы, немелде чем курлавыры, ажаалга-тежээлгенiң технологиязы-даа экижээн. Оон-биле кады малчыннар база дүүгүү ышкаш эвес, болуунуң мергежилиг ийи-биле бодуун воопетерианрлыг, экономиктиг билиглерни шингээдип ап, чамдыктары класстаралыг-даа апаарган. Ындыг түрбүже-ле, оларның көргүзүглери бир демей эвес: дээрге, ортумак таварыш-даа күүгүү деп мылгалбышаан. Багай мал чок, а багай ажылдыг малчыннарныг барын айтып турары ол.

Серенпатпит-Метпээ. Күлак Салчактарга база бүгү-ле чүве үргүлүү-ле менги-чаагайбиле айлажып турбаан. Чамдыкта улут хойлар варыг-аржыктап, а хураганнар хорган оът чүүн өлүүлеп-даа каар таварылгалар турган. Ынчалза-даа мал арып-доруп, ашчуттан хорай берген таварылганы олар билбес. Оон хою чылдың кандыг-даа үңүш-дүжүт чок, хат-шуургаңныг үеэинде, күскү ышкаш, хүр, семис чыл ажар. Малчының кыштаа хат-шуургаңны, хорттүктү хамыкты мурнай хүлээп алыр, хар хамыкты соңнай эрип тонер, а чайлаа база кедек болгаш шириин. Ол кавыга те-чүүмә, аргар-кошкар, уларлар эрте-ле иштиктеп кирип кээр болза, ол эң багай демдек: долу, хар-чаъс, холумактыг боранқ, донат, соок-күскү тыныш келгени-ле ол! Ынчаарга чүл ынчаш? Малчында кандыг-бир чажыт бар бе? «Хамык ужур—чер одарын чон ажыглап билириниде, карак-кулак үспес кадат-хавыртал»—деп, Серенпатпит-Метпээ чугаалаар. Шынап-ла оон хурал-суглаа мал чеми машина-балгат дивиже кевии-херек чок суурлап чоруурун кымдаа көрбес. Хоюн ол колдуунда-ла боду кадарар. Сигенкээрде, ол майгын-чаглаан алган, хоюн сүргеш, боттанып чоруп каар. Одар солуп семиртиниин база бир аргазы ол. «Семиртиглге дээрге-ле — шуутуг шыырак деңзи, арбын зук, менди төд—чаңгыс сес-биле чугаалаарга, шынарлыг продукпия ол деп билир мең — деп, ол бадыткаар. Оон-биле чоңшээрешпес арга чок. Агаар-бойдузунуң шириин, оът-сигенинiң тайызыбиле Тываның кайы-даа районунда Мөңгүн-Тайга чүгле чер одары-биле, мал-маганга таварышпыр чок. Үржүктү таварыштырып, болуру-биле мялдыг деп малчын эки билир. Ынчангаш ол торуур болгаш чаш малга хоолулуг чем курлавырларын чыл санында-ла белеткеп ап чаңчыккан. Ак-Чыраадан мал чеми белеткээри дээрге-ле район девискээринден сиген-ширбиил кеспезе ажырбас дээни ол эвес болбайн аан. Серенпатпит-Метпээнiң кыштаа Кара-Сугда аштаглыг, суггаттыг хавак баары, ой-чик, аңнардан эгелээш Мугуриүн Серилиг-Боомда, Кадыр-Баарында күзээнде шагар-оът үүргенеге чедир—малга чем-не болгу дег бүгү-ле оът-сиген аймаак ксзип алыр. Үүш-дүжүт эки чылдарда оон белеткеп алган малының чеми, оон кажаа-хораазының ишти-дашты, өдек-девискээри арыгсидии-биле онзалаңып турар. Ол чорук малды аарыг-аржыктан, олүм-чидимден магадылап турары билдингир.

БИР ӨГ-БҮЛЕДЕ ийи кижиниң ажыл, амыдыралы кады болганда, оларның бирээзин онзалаш өскезин ыыттавайн баар болза, оон эпчок, чоптуг эвес чүве турбас. Хурал-суглаага шиңнал-макталга, чарын-даа солуп-парлаалга бяеги-ле эр кижиниң адыя дыңнаар, коогу хаая эвес таварышкылаар. Ол шын эвес. Херээжен кижиге өг. паш ажылындан ангыда мал-маганның, өдек-кыштагның чымыжы эр кижи-биле деңге онаажып турар. Хууда мал амдорту-биле чугаалаарга, түгле хамаатының бодунга эвес, харын ниитиниң малынга дузалал ажыл-агый апарган дизе, частыыр болбес. Маңаа Күлак Салчактың кинрии турар улуг-хуузу биче эвес. Ол базала, Серенпатпит-Метпээ ыяшкаш, хөй-хөй аас болгаш өртектиг шаңналга, медальдарга толептиг болганын никсы демдеглеп каалынар.

Бо хүннерде хүндүлүг дыштанылгаже үнер эргени алдардыг ажылы-биле чаалап алган кыргынарга ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң директизи байыр чедирип, диплом тывыскан.

Х. САЯЯ.

ЕВРОПАГА ТАЙБЫҢ, ДЕЛЕГЕЙГЕ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Совет Эвилели тайбың дээш, ядролуг дайынның кыжаныын болдурбас дээш чайгылыш чок, быжыг тураскоруктуг туржуп турар — «Правда» солуунуң айтырыгларынга эш Ю. В. Андроповтуң харыларынга делегейде үнелеп көрүүшкүннериниң кол-да утказы шак ындыг болуп турар. Бирги өөлчегде Европага боо-чепсектерни өндере бүдүрерни болдурбазынын айтырыгларының талазы-биле чугаалажымышкыннарга шуудаашкынны тывар төлээде, ССРЭ-ниң чаа саналдары ын үндезинни тургузуп турар дээрзин янзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниитти ажылдакчылары, парлалгазы демдеглеп турар.

Польша Улус Республиказының чазааның бодал-оналыбиле алырга, Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының талазы-биле чаа соответ саналы — Совет Эвилелиниң талазындан чаагай тураскоруктуң чугула илерели-дир деп, польша чазактың парлалга талазы-биле төлөөлекчизи Е. Урбан медеглээн. НАТО кежигүнерге чурттар ол саналды чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле чугаалажымышкыдларга бурунгаар базым кылдыр көөр боор дээрзинге идегээр бис.

Чогум-на харын Вашингтонның бурбүзүу-биле мунгаштаалышкында таваржы берген Женевада чугаалажымышкыннарда АКШ-тың туружунуң үндезилээр барымдаа чогу ССРЭ-ниң тайбыгга ынак даштыкы политиказының, чаа совет боттуг инициативаларның уламыдан онза тода идерел келген деп, Венгрия Улус Республиканың «Непсабадшаг» солуну онзалап демдеглээн. ССРЭ ол чугаалажымышкынарга ёзулуг ээлгир чорууи болгаш чаагай тура-соруктуун илергейлеп турар, мынчангаш бир эвес өске тала база айтырыгны боттуг будуштуг көөр чорууи илередир болза, Женевага дүтуржуушкүн чедип алыры ам-даа болдунар арталыг. Оон-биле кады кандыг-даа ээлгир турушта кызыгаар барын база сактып алза чогуур. ССРЭ бодунуп айнып чок чорууның дугайында, өөдүктериниң айнып чок чорууның дугайында сагыш салып турар, янчаарга күштериниң тургустунган деп байдалын үрээр дээр АКШ-тың кандыг-даа орлалдажымышкынары харыы чок артпас болдур ийин. Ол кыжаныышкын, коргудуушкүн эвес-тир. Барыын Европага «першингтерни» болгаш чалгынныг ракеталарны эккеп сайгара тургузарын Каттышкан штаттарның төлевилеп алганы харын кыжаныышкыны ол-дур.

Югослав ТАНЮГ агентиделдиң дыннатканын ёзугаар алырга, югослав албан кижилери ССРЭ-ниң чаа тайбың саналдарын боо-чепсектерни өндере бүдүрерни соксадыр дугаймында чугаалажымышкынарда чангыс черге талтаашкыныны ажып эртеринге дыка улуг салымышкын кылдыр үнелеп турар.

ССРЭ-ниң бүгү талалыг даштыкы политиктиг саналдары деп эргенин болгаш бир домей айнып чок байдалдыг турарының принципивиге үндезилээш, Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының талазы-биле саналдарны Женева чугаалажымышкынарында дугур. жуушкуннар чедип алырынга чаа аргаларны ажыдып турар деп, **Делегейниң херээженериниң демократтыг федерациязының** медеглелинде чугаалаан. Барыын Европага бодунуң ядролуг ракеталарын сайгара тургузарындан АКШ өйталаар болза, ортумак ыракшылдың бо дипте бар чепсектерни кызырарынга чедирип болур ийик. Ол бүгү чүүлдер Европада, АКШ-та болгаш бүгү делегейде боо-чепсектерни өндере бүдүрериниң чаа үе-чадазын болдурбас дээш туржун турар тайбың талалакчыларының шимчээшкинниң миллион-миллион кижиниң негелделеринге дүгжүп турар.

«Правданың» айтырыгларынга Ю. В. Андроповтуң харыларын Американың Каттышкан Штаттарында калбаа-биле чугаалаашпышаан. АКШ-тың чоокта чаа ССРЭ-ге чораан бөлүк сенаторларын баштап чораан сенатор **К. Пелл** ССРЭ-ниң чаа инициативазын Рейганның администрациязы чөптүг турушкан хандыр көрүп, ону кичээнгейлиг өөренип көрбээнин чогуур деп медеглээн. Ол болүктүң өске бир кежигүнү — сенатор **П. Лихи** дээрзи Си-эн-эн деп телекомпаниянның айтырыгларынга харыылап тура, Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының талазы-биле саналдарны Совет Эвилелиниң көдүргени ол факт кончуг чугуладыр, чүге дээрге ортумак ыракшылдың ядролуг боо-чепсектерниң айтырыгларын шыгыны, хандыр чугаалажымышкынарны болгаш чогуур дүтуржулганы чарып алырынче Совет Эвилелиниң чүткүлдүүнүн дугайын ол херечилел турар деп онзалап демдеглээн. Ол — кончуг күзенчиг базым-дыр.

Канаданың премьер-министри **П. Э. Трюдо** совет эгелекчи инициативаларны «дөш шимчеп үгенинниң күзенчиг демдээ» кылдыр тодарадып көргүскен. Совет Эвилелиниң талазындан-даа, АКШ-тың талазындан-даа кандыг-даа бурунгаар базымга "байыр чедирип турар бис деп, од чугаалаан.

Германияның Социал-демократтыг партиязының баштаар черинiң президиумунуң кежигүнү, чепсегленишкинни дүжүрериниң талазынга ол партияның специализи **Э. Бар** «Любекер нахрихтен» солуунуң айтырыгларынга харыылап тура, Ю. В. Андроповтуң кодургөн саналдарының сооңда американнар ээлгир чорууи илередириниң үезин келген деп онзалап демдеглээн.

Бельгияның «Сите» солуну чаа совет саналдарны Барыын чүткүн чамдык албан бөлүктериниң шын эвес көрүн турарын шүгүмчүлээн. Ол саналдарны ажыы-биле хүлээвейи баарындан диттикпейн, Вашингтонда болгаш НАТО-да чамдык бир кижилер «солуп саналдар-дыр деп медеглевишаан, оларны чедир көрдүнээн чүүлдерлиг» кылдыр чарлап турарын ол солуп бижээн. Барыын чүк Совет Эвилелиниң кандыг-даа саналын хүлээвейн турар болганда, чугаалажымышкынарны будулдуруп турары ол-дур деп бижээн. Барыын чүк Совет Эвилелиниң кандыг-даа саналын хүлээвейн турар болганда, чугаалажымышкынарны будулдуруп турары ол-дур деп бижээн. Барыын чүк Совет Эвилелиниң кандыг-даа саналын хүлээвейн турар болганда, чугаалажымышкынарны будулдуруп турары ол солуп бижээн. Барыын чүк Совет Эвилелиниң кандыг-даа саналын хүлээвейн турар болганда, чугаалажымышкынарны будулдуруп турары ол-дур де

Кызылдың педагогика институтуна чыл санында-ла хөй санныг бирги куречулар өөренип кирип турар. Институтка эң баштай киргеннерге тураскаатқан байырлыг шугум чыскаалдың эртирери оларда чанчыл болган. Бо удаада база-ла студентилер наймыслалдың Ленин төлүнге чыглып кээп, бирги курецуларның студент болганынга тураскаатқан шугум чыскаалын эрттирген.

Совет студентиниң ат-алдарын бедии-биле үнелеп, копчуг эки өөренирин, сагылгачуруминг болуруп күзээн чылыг еөстерии ол хүн студентилерге хөйүү еөглээн. Байырлыг шугум чыскаалының киржикчилери В. И. Ленинге тураскаалга чечектерни салган.

ЧУРУКТА: байырлыг шугум чыскаалының үези.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫЛАР · БОЛЗУННАР

Ясли-садтарга кижизидиге улус чырыдышкынының инти системазының эге чадазы болгаш кезии болбушаан, ог-буле-биле кады үругларның коммунистиг кижизидилгезин болгаш оларның школага киреринің белеткелин хандырар ужурлуг.

Янзы-бүрү нацияның үе-черге үругларының чаңгыс черге чыылганы, оларның чоок харылзаазы, оюн-тоглаазы болгаш өөредилгези ясли-садтарга кижизидилгезининг таарымчалыг байдалын боттандырып турар. Ындыг болганда ажылдың үре-түңнели чүгле кижизидилгеден хамааржыр. Школа назыны четпээн үругларны пролетаржы интернационализмге болгаш совет патриотизмге, Төрээн чүртүнга ханы бердинген чоруккa, революсчу, лайынчы болгаш күш-ажылчы чаагай чанчылдарга кижизиндерип, түңүү-даа мурнунда кижизидикчи башкы бүрүзүнүң үлүлээгези. Ынчангаш кижизидикчи башкы үругларны биличилерге өөредири-биле чергелештир ол боду культурлуг, идей-политиктиг бедик деннелдиг, билиг-мергежилин доктаамал бедидер болгаш хөй-нинтижи кижи болуру албан. Республиканың дараазында үруглар салтарының—Ак-Довуракта «Золотой ключик» (Т. Г. Багдасарян), Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» совхозунда «Чебурашка» (В. П. Седова), Эрзинниң Нарында (М. Ч. Ширшина), Улуг-Хемниң «Теремокта» (С. П. Мельникова), Сүт-Хөлдүң «Хүнүгештее» (У. О. Чүлдүм) болгаш оскелер-даа боттарының мергежилин курстарга доктаамал бедидип, школа назыны четпээн үругларның моральдыг мөзүг-шынар болгаш аажы-чаң кижизидилгезинче кичээнгейлин салбышаан, уруг бүрүзүнүң бичии үезин аас-кежиктиг болдурарын кызыл хоорайның №14 ясли-садтың В. Е. Рязанцева, №4 ясли-садтың В. А. Смагина, №26 яслиниң эргелекчизи С. В. Иванова болгаш оскелерда мөзүг-шынар болгаш интернационализмге хамаарышкан боттарының мурнакчы дуржулгазын районнан курстарга келген ясли-садтың ажылдакчыларынга таныштырып, лекцияларны номчуп берип келгеннер.

Ылаңгыя пединституттуң башкызы, педагогика эртемин кандидады К. Б. Салчак «Интернационализм болгаш коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларын» деп лекцияны солуу болгаш билдингир кылдыр кижизидикчи башкыларга номчуп берип келген.

Ынчалзажок урутну школага белеткээрде, хөй янзы биличилерни берип, кандыг-бир үүвеге өөредип каары — ол эвээш-тир. Ону шынчы болгаш эптиг-эзилек кылдыр кижизидер херек. Төрээн черинге база улустуң чаңчылдарынга урутларның ынак болуруп, улуг башкы В. И. Ленинге ынакшылды болгаш хүндүткелди, өске нацияның кижилерин хүндүлеп көөрүнге оларны кижизидери чугула.

Школа назыны четпээн бичии чаштарны пролетаржы интернационализмге болгаш совет патриотизмге кижизидеринге №30 дугаар ясли-садтың коллективи (эргелекчизи В. Е. Рязанцева, кижизидикчи башкылары Л. С. Глущенкова, З. И. Кудрявых) ачы салдарлыг, олар совет амыдырал-биле бичии чаштарны таныштырып, паркче, байырлал хүннеринде В. И. Ленинге болгаш кызыл партизаннарга тураскаалче, Алдап-Маадыр аттыг чүртшинчилел музейинче, театрже, чаа туттуунуп турар тудугларже экскурсияны чорудуп турарлар.

Музыка кичээлинде орус болгаш тыва улустуң аялгаларын дыңнадып, байырлал үезинде узбек, украин, орус, тыва улустуң танцыларын өөредип турар. Оон ынай тыва улустуң уран чүүлү, чечен чогаалы-биле таныштырып. бистиң республиканың дугайында билигни берип, күш-ажылдың эрес-маадырлыг кижилери-биле ужуражылганы эрттирип турар.

Уругнуң толептиг хамааты болуп кижизиттинерине улуг салдарны база-ла күш-ажыл чедирер. Ынчангаш тараажының, механизаторнуң, саанчының, малчыпның күш-ажылын үнелеп биличи үстүнде адаанывыс дуржулгалыг башкылар үругларга тайылбырлап турар. Совет Тываның 40 чылынга үткүштүр бо ясли-садтың педкабинединде интернационализм айтырыгынга хамаарыштыр булуунну делгеп кылган, ада-иелерге мөзүг-шынар болгаш аажы-чаң кижизидилгезинин темазынга стендилерни аскан, бичии үругларның чурааан чуруктарының конкурузун эрттирген.

Бо ясли-садтың болүк бүрүзүнде В. И. Ленинниң портредин азып каан. Кижизидикчи башкылар педагогиканың янзы-бүрү дидактиктиг аргаларын ажыглап турган, үругларны улуг башкы В. И. Ленинге, Совет Армияга, нацияларга хүндүткелдиг болурунга кижизиндип турарлар. Бүдүн чыл дургузунда үругларга В. И. Ленинниң амыдыралының дугайында шүлүктерни доктаатырып, ырны ырдажып, чечен чогаалды номчуп, чуруктарны көргүзүп турар. Ульяновтарның өг-бүлезининг үлегер-чижээнге үругларны кижизидерин аныяк ада-иелерге сүмелеп, ада-иелер-биле ажылды доктаамал чорудуп келгеннер. «Уруглар араазында найырал чок болза, хөглүг, солуу оюннар-даа, бот-боттарынга дузалажыр хөөнү-даа чок болуру билдингир. Ынчаарга кайда-ла найырал, удур-дедир дузалажышкын, бот-боттарынга сагыш салышкын бар болдур, ында солуу, ханы үткалыг амыдырал хайнигып турар»— деп. Н. К. Крупская чугаалаан.

Кызыл районда «Малышок» үруглар садының эң-найыралдыг коллективин Н. К. Рябова билдинг удуртуп, бичии үругларның омак-хөглүг озеринге таарымчалыг байдалды тургузуп, ол районнуң кижизидикчи башкыларының методиктиг каттыжышкынын удуртуп. аныяк башкыларны өөредип турар. Уруглар садының коллективи үругларны бичезинден эгелеп хүндүткел сөстерии ажыглаарынга, чугаалаарынга чанчыктырып турар. Дуржулгалыг башкы Г. П. Замнская үругларны күш-ажылга болгаш амыдыралда долгандыр турар чараш үүлүг кижизиделринче улуг кичээнгейни салып келген. Бо ясли-садтың күш-ажыл талазы-биле дуржулгазын республиканың ясли-садтарының ажылдакчыларыи курстарга таныжып алгаппар.

Үругларны интернационализмге кижизидиргеге орус дылды билип алыры үжүр-дузалыг. Ынчангаш ол сорулгабиле республиканың колдуунда тыва үругларлыг садтарынга орус дылды 5 хардан эгелеп өөредиир ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1979 чылдың июнь 29-та үнген доктаалында кордүнген.

Амгы үеле бистиң республикавыстың 70 хире шак ындыг садтарында орус дылды неделяда 2 шактыг кылдыр 1183 үруглар өөренип турар. Оларга орус дылды 112 кижизидикчи башкылар өөреткен. Орус дылдыг сөстерин эки шингээдип алырынга көргүзүг болгаш дидактиктиг материал фланелограф, техниктиг керекселдер, материалдыг бааза улуг ролдуг ойнап турар. Бичии кижилерниң орус дылды шингээдип алырынга ада-иелерге беседалары, консультацияны бээри чугула. Ада-иелер булуңуунга «Орус дылды өөренип тур бис», «Уругларывыларга орус дылды өөредиңнер» деп стендилерни, папкаларны кылыры чугула.

Орус дылды өөредирин үүле кичээл-биле кызыгаарлаттынмайн, бүгү хүн дургузунда—агаарлаашкын, чемненип, ойнап турар-даа үезинде база чугаалажыры чугула.

Мөзүг-шынар кижизидилгезинде шинтинрлеттинмээн айтырыглар ам-даа эвээш эвес. Урутларның медеренгир сагылга-чурумунга болгаш бодун ап чоруурунуң этиктиг нормаларын уруглар садының ажылдакчы бүрүзү чүткүлдүү-биле сайзырадып, боттарының дуржулгазын аныяк башкыларга дамчыдып, ада-иелер-биле ажылды күштелдирер ужурлуг. Ол сорулга-биле ада-иелерге хуралларны солуп, утка-шынарлыг эрттирерин негеттинип турар. Ылаңгыя белеткел бөлүүнүң кижизидикчи башкылары чүгле ада-иелер эвес, а харын эге школаның башкылары-биле сырый харылзааны түзүп, мөзүг-шынар болгаш ажы-чаң дугайында темага хамаарышкан ажык кичээлдер, педсоветтер, байырлал хүннеринде эге класстың өөреникчилериниң болгаш ясли-садтың үругларының концертин көргүзери келир үеним өөреникчизин мөзүг-бүдүштүг болгаш эки ажыы-чаяның кылдыр кижизиндерине ужур-дузалыг. Ынчангаш ажы-төлдүң бүгү талазы-биле сайзырангай озеринче болгаш калыкшылынче сагыш салыры, оларның бүгү негелдемерин долу хандырары, уруг бүрүзүн омак-хөглүг, эпнайырлалдыг, аас-кежиктиг болдурары — ясли-садтарның ажылдакчыларының чугула сорулгазы болур.

Б. МОНГУШ,
Башкылар билии бедидер институттуң кабинет эргелекчизи.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ

6. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Терветтиң сүдү». Документалдыг телефильм. 9.15 — В. Гюго. «Шанпал — бир мун франк». Теле-шин. 11.15 — А. Муров. № 5 симфония. 11.45 — Документалдыг телефильм. 12.15 — Телемедээлер. 12.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Кодээ коммунистиниң ажыл-херектери». 15.35 — Владимир Ильич аттыг заводтуң Культура ордузунуң «Искра» ансамблиниң концерти. 15.55 — «Чурагачы». Тележурнал. 16.35 — Бистин корреспондентилеривис чугаалары. 17.00: — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Калинина ырлаар. 17.40 — «Чуруқ санында-ла — хүн». 18.00 — Эртем болгаш амыдырал». 18.30 — 18.45—Чапсар. 18.45 — «Бөгүн делегейде». 19.00— Улустуң аялгалары. 19.15 — «Кажан-даа чыскаалда». Партиянын хоорүннары-биле ужуражылыштын. 19.55 — «Карастояновтар». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмнин 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Расул Гамзатов. Чылдар эрегези». 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Гюстав Курбе». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Бойдус-биле таныжаалы. 8.55 — Француз дыл. 9.25 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.45 — Бойдус дугайында билиг. Бойдус-биле таныжаалы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетика кижизидилгези. Кинилде дамчыдылга. 10.35 — Ботаника. 5-ки класс. Үнүштериниң ажык-дузазы. 10.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм: «Чаагай дүжүттүң херелдери». 11.10 — Академик М. М. Шемякин. 11.40 — Ботаника. 5-ки класс. Үнүштериниң ажык-дузазы. 12.00 — Школа соонда — төрээн черинге. 12.30 — Француз дыл. 13.00 — «Билиг — күш». Эртем-тайылбырлыг журнал. 13.45 — Эртем-тайылбырлыг фильм — «Черемошаны куду». 13.55 — А. Н. Островскийниң амыдыралы. 2-ги дамчыдылга. 14.55 — Телемедээлер. 15.00 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.35— «Чуруқчу болгаш амгы үе». 19.05 — Киножурнал. 19.15— «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар чаштар!» 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Үттундурбас дайынчы эш». Уран-чечен фильм (КУДР). 22.45 — «Спорт-даа, байырлал-даа». Документалдыг телефильм. 23.15 — 01.05 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Ротор» «Волгоград)—«Сылдыс» «Джизак».

7. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чалыларның чогаадылгалары». 9.25 — «Совет армия. Бүзүлбас найыралдың оду». Документалдыг фильм. 9.45 — «Башгайгы ынакшыл». Уран-чечен телефильм. 11.00 — «Дириг амытанар аныдырала». 12.00—Концерт. 12.25—Телемедээлер. 12.30 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Совет журналистер». Документалдыг фильм. 14.50— «Глиниянын чогаалдары». 15.35 — «Поэзия». Э. Асадов. 16.25 — Концерт. 16.50 — Оруе чугаа. 17.20 — «Горнистер, харыылаңар!». 18.00 — Неделяның спорту. 18.30— 18.45 — Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — БАМны кылып түр бис. 19.30 — Концерт. 19.50 — «Карастояновтар» деп дөрт сериялыг уран-чечен телефильмнин 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— «Руде право» солуунун шаналы дээш хоккейге чүрттер аразының маргылдаазы. ЧССР. биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Төнчүзү чок оруқ». Документалдыг фильм. 8.35— География. 7-ги класс. ССРЭниң географтыг байдалы болгаш кызыгаарлары. 9.05 — Немец дыл. 9.35 — География. 7-ги класс. ССРЭ-ниң географтыг байдалы болгаш кызыгаарлары, 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Төөгү. Индустриализацияже угланышкын. 10.35 — Төөгү. 9-ку класс. В. И. Ленин — «Коммуна дугайында бодал». 10.55 — «Байкалдың камгалалдыг чери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — Адаиелер, силерге. 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. «Коммуна дугайында бодал». 12.00 — Оруе улустуң ырылары. 12.30 — Зоология. 7-ги класс. Эзэмчигей девирлигээр. 12.55 — «Уруглар, экии!». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Ю. С. Кашкинаның дугайында телеочерк. 13.25 — «Третьяков галереязының залдарында». 13.55 — Немец дыл. 14.25 — Эстетика кижизидилгези. Киноның көргүзүг аргалары. 2-ги дамчыдылга. 14.55 — Телемедээлер. 15.00 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Бистиң бажыңывыстың дүлүүрүү». Телефильм. 18.50 — «Ажык чугаа». Чогаалчы Л. Б. Чадамбаның чугаазы. 19.00 — «Азия төвү». 19.30 — «Делегей болуушкынарының допчуулалы». 19.45— Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Музыка программазы. 21.00 — «Үе». 22.50 — 23.25 — Фильм-концерт.

8. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — «Геннадий Невельскийниң маадырлыг чорууу». 9.45 — Аян-чорукчулар клуву». 10.45 — Концерт. 11.45 — Чуруқчулар дугайында чечен чугаалар. Д. Жилинский. 12.15 — Телемедээлер. 12.20 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— Документалдыг фильмнер. 15.00 — Концерт. 15.45 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Белорус ССР-ниң алдарлыг башкызы А. И. Казейнин дугайында очерк. 16.00 — Буратиноның делегелгези. 16.30 — «Пхеньян бөгүн» деп документалдыг фильм. 16.50— «Күскү аяннар». 17.00 — «Шыдырва школазы». 17.30 — «Кижи — чер кырының ээзин». 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ырак болгаш чоок ырылар». 19.45 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң чугаазы. 19.55 — «Карастояновтар» деп телефильмнин 3-ку сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30—23.20 — Футболга Олимпийжи маргылдааның шилиндек командалары ойнаар. Чапсар үезинде — бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Аиаа эвес рейс». Уран-чечен телефильм. 19.15— «Азия төвү». 19.45—Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00 — «Үе». 21.35—23.55 — «Шапкын хемниң саарыында». Уран-чечен телефильмнин 1-ги, 2-ги сериялары.

9. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — С. Соловейчик. «Чылыг чер». Телешин. 10.20 — «Горнистер, харыылаңар!». 11.10 — Концерт. 11.25 — Мультфильм. 12.20 — Телемедээлер. 12.25— 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Комсомол — мээң салымым». Документалдыг телефильмнер. 15.45 — Делегей конкурузунуң лауреады. В. Бакк ойнаар. 16.20 — «Лев Толстой дугайында сөс». 17.20 — «Тоолдуң аалчылары». 18.00 — Бистиң сад. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 19.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — Болгарияның национал байырлалы — Хосталга Хүнүнге. Болгарияның телевидениезиниң программазы. 19.55 — «Карастояновтар» деп уран-чечен телефильмнин 4-ку сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Руде право» солуунуң шаналы дээш хоккейге чүрттер аразының маргылдаазы. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ташкентиде ынак кудумчу бар». Телефильм. 8.35 — Орус улустуң тоолу. 4-ку класс. 9.05 — Англи дыл. 9.35 — Орус улустуң тоолу. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Инити биология. Ч. Дарвинниң үзелдериниң тургустугаары. 10.35 — Орус былиналар маадырлары. 5-ки класс. 11.05 — «Шыдыраа школазы». Ак терге. 11.40 — Орус былиналар маадырлары. 12.10 — «Бакурианы». Эртемнеттерелдиг фильм. 12.20 — Эстетика кижизидилгези. Живопись. 12.50 — Англи дыл. 13.20 — А. Феттиң ажыл-амыдыралы. 14.05 — «Билир болгаш ыны бил». Школачыларга дамчыдылга. 14.50 — Телемедээлер. 14.55 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Тыва, салгалларның салымында». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Аваң школазы. 20.45 — Кыштарның өг-буле ансамбли ырлап тур. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кыргаанар, кыргаанар...» Уран-чечен телефильм. 22.40— «Волга кырында ыры». 23.00— 00.50 — Футболга ССРЭ чемпинады. «Динамо» (Москва)— «Динамо» (Киев).

10. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — «Новороссийск билир». Документалдыг фильм. 8.50 — «Спорт-дотому» 36-гы тиражы. 9.05— Ада-иелер, силерге. 9.35 — Хөй эки баразынар дээш. 10.05 — «Музейлерде болгаш делегее залдарында». 10.35 — Ташкентиниң 2000 чыл болурунга. 11.00 — «Ясли-садтың ажылдакчызы». Документалдыг фильм. 11.05—«Тиилекчилер». Фронтуну өөнүктер клуву. 12.35 — 12.50 — Чапсар. 12.50 — «Даймита-даа лайынга мынаш». Уран-чечен фильм. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Улус чогаадылгазының дугайында V Бүгү-делегей фестивалы — «Челүөш», «Менээ дамчыдынар». (Ирландия). 15.05 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беселазы. 15.35 — «Тамчыктар: даштыкы цирк». 16.05 «Билдингир-даа болза, бүүгренчиг эвес». 17.05—17.20 — Чапсар. 17.20— «Дем каттыжымышкыны». 17.50—«Фейруз үүге ырлавазын». Телефильмнин баштайгы көрүзүү. Автор — Ф. Сейфуль-Мулюков. 18.50 — «Дээр харачыгайлары». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 21.00—«Үе». 21.30—«Кинопанорама». 22.30 — 22.40 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазынга. 8.25 — «Шапкын хемниң саарыында». Уран-чечен телефильмнин 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 10.45 — «Эртенги почта». 11.20 — «Вася Курослёсовтуң ужуралдары». Мультфильм. 11.50 — Литваның телестудиязының программазы. 13.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 14.00 — Документалдыг телефильм. 14.15 — «Поль «Гоген». Чедп сериялыг уран-чечен телефильмнин 2-ги болгаш 3-кү сериялары. 16.05 — «Улуг улустуң шыны». Хөй сериялыг документалдыг телефильмнин 10-гу фильми — «Ада-чурттуң солдаттары». 17.05 — «Музыка киноскузу». 17.35—«Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 18.20 — «Уран үүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Ужий. 19.00 — «83-түң ырызы». 19.45 — Делегей болуушкынарының допчуулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00— «Үе». 21.30 — А. Вознесенский. Ангы-ангы чылдарның шүлүктери. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Металлист». 23.45—00.40— Концерт.

11. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Танкистер хүнүнге. «Кантемирживлер» деп документалдыг фильм. 8.55 — Концерт. 9.25 — «Оттурукчу». 9.55 — «Совет Эвилелиниге бараан бооп тур мен!». 10.55 — «Кадыкшыл». 11.40 — «Эртенги почта». 12.10—Совет черге ужуражышкынар. 12.25—12.40 — Чапсар. 12.40 — «Кодээниң шагы». 19.40 — «Музыка киноскузу». 14.10 — В. Чичков. «Доозулбаан чугаа». Фильмшин. 16.30 — Бөгүн — Танкистер хүнү. 16.45 — 17.00 — Чапсар. 17.00 — Танкистер хүнүнге тураскаатқан концерт. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — Футболга ССРЭ чемпионады. 20.10 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Үе». 21.35 — Николай Гедда ырлаар. 22.10 — Спорттуң шеригг девирлеринге ССРЭ чемпионады. 22.40 — 22.50 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Зарядкалаары-биле, чыскаал!» 8.15 — «Ораинын төнчүзүнче». Уран-чечен фильм. 9.45 — Документалдыг чаа телефильм. 9.55 — Концерт. 10.50 — «Тоолдуң аалчыларыы». 11.30 — «Камера делегейни тырттырып тур». 12.45 — «Дириг амытанар аныдыралы». 13.45 — Бүгүдеге стадион. 14.15 — Концерт. 15.35 — «Синдикат-2» деп алды сериялыг уран-чечен телефильмнин 4-кү сериязы. 17.05—Бистин корреспондентилеривистиң чугаалары. 17.35 — Мультфильм. 17.50 — Музейлер болгаш делгелге залдарында. «Эрмитаж». Франциянын XVIII вектин бирги чартыында ураи чүүлү. 14-кү фильм. 18.20 — Хөглүг ооллар. 19.20 — «Аиаа эвес рейс» деп кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнин баштайгы үндүрүлгези. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Чиик атлетикага Европа кубогу дээш. 21.00 — «Үе». 21.35 — Дагга хаактаварынга ССРЭ чемпионады. 22.30— 00.25 — «Телеэкран музыказы».

ЧАРЛАЛДАР

Кызылдың ортумак №4 ПТУзу 1983-1984 өөредилге чылынга сес классты доосканнарны даразында мергежилдерге өөредири-биле чыырын чарлап турар

1. Маляр, штукатур.
2. Столяр-чазаныкчы (тудугиун).
3. Кан болгаш демир-бетон кылыгларның дашчы-монтажчызы.
4. Суурга кранның машинизи.
5. Автомобиль кранының машинизи.
6. Слесарь-сантехник, газосварщик.
7. Электросварщик.
8. Электри шугумнарының болгаш электри дериглелериниң электромонтажниги.

8 классты доосканнарны киирип алыры сентябрь 10-га чедер.

10 КЛАССТЫ ДООСКАННАРДАН:

1. Штукатур.
2. Дашчы.
3. Электромонтажник.

Бо мергежилдерге өөренир кижилерни киирип алыры 1983 чылдың октябрь 1-ге чедер.

Училищеге хүлээп киирип алганнарны халас общежитиебиле болгаш ажылчын база аиаа-даа идик-хеп-биле, аътчем-биле хандырар. Дашчыларга (бир чыл иштинде өөренир) айда 70 рубль стипендия бээр.

Училищеге киреринин шыгалдазы чокка хүлээп алыр.

Өөренир хуусаалар: 8 класс доосканнарга — 3 чыл, 10-гу класс доосканнарга — 1 чыл.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузунда №1 бажың, №4 ХПТУ, хүлээп алыр комиссия, телефон № 2-21-09.

Тыва АССР-ниң Күркомсельхозтехниказының өөредилго чылында республиканың агроүлетпүр каттыжышкынының ажылчыннары белеткээр болгаш оларның мергежилин бедидер курстарже өөренирин чалап тур.

Үшкү класстың чолаачыларын 5 ай. автомобиль тракторболгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септокчилерни, токарьларны, кодээге ажылдаар электромонтёрларны 6 ай, янек саар машина операторларын 2 ай белеткээр.

Өөредилге-бүдүрүлге комбинадынга 8-10 класс дооскан 18 хардан өрү назылыг ооллар, кыстарны хүлээп алыр. Өөренирин күзээнпер паспортун, бүдүрүлгеден өөренип чорутқан бижиин, 3Х4 хемчээлдиг фото-чуруқту эккээр.

Өөредилге октябрь 1-ден эгелээр. Комбинаттың адрези: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, бажың № 1 «В»

Кызылдың ажылдап турар аныяктарының № 1 кежээки школазы хүндүскү болгаш кежээки салбырларга 1983-1984 өөредилге чылында 8-11 класстарга өөренирин күзээнгерни хүлээп ап турар.

Школа ийи эдлчег-биле понедельник, вторник, четверг, пятница хүннеринде 8.30-12.35 болгаш 18.00-22.00 шактарда ажыддаар.

Билдиришкин хүлээп алыры болгаш школаже кирер бижидерп суббота, воскресеньеден ангыда шупту хүннерде 9 шактан 20 шакка чедер.

Школаның адрези:
Ленин кудумчузу, бажың дугаары 22, тел. 2-12-56.

Кызылда ДОСААФ-тың каттышкан техниктиг школазы машинакчы-секретарьлар курузунга өөренир кижилер чыып турар.

Ол ышкаш автомобиль чолаачыларын, бухгалтерни, дүнеки таңныылды ажылче чалап турар.

Оттулар үүл сайгарар талазы-биле республика конторазы ажыллаарынче газ болгаш элсктри каннакчыларын, мотористерни, планнакчы-техниктп чалап турар.

АЛТАЙНЫҢ, КРАСНОЯРСКИНИҢ МЕДИНСТИТУТТАРЫНЫҢ

белеткел салбырларынга киреринкүзээн аныяк ооллардыболгаш кыстарны Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу чыып турар. Белеткел салбырларынга дооскан ортумак биличиг болгаш совхозтарның, тудугларның мурнакчы ажылчыннарындан, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашканнардан, а ол ышкаш аарыг кижилер ажаап турар санитаркалардан аныяк ооллар, кыстарны шилип алыр. Белеткел салбырларынга киреринкүзээн аныяк ажылчыннарның практиктиг ажыл стажы бир чыл (өөредилге үезинде ажыл ыидыг стажка санаттынмас), санитаркаларның стажы ийи чыл болза, хүлээп алыр. Сөөлгү чылда ажыл стажы үзүлбээн болур ужурлуг.

Медицина институттарының белеткел салбырларынче чорудар кижилерни бүдүрүлгелеринип, тудугларның, совхозтарның, эмнелге-профилактика черлериниң, шериг кезектеринин командылал черлериниң удуртукчулары шуут боттары партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының сүмелешкенн ёзугаар шилип чорудар ужурлуг.

Белеткел салбырларынче чоруур дээш кижилер дараазында документилерни көргүзер:

1. Ректорнуң адынга (доктаатқан хевирнин майынга) билдиряишкин.

2. Ортумак билиг дугайында документ (боду).

3. Ажылдап турар черинден үш хол үжүктүг (коллективтин удуртукчузунуң, профком даргазының, ВЛКСМ комитединин секретарының) характеристика.

4. 286 майыктың чаңгыс хевирлиг бланказынга кадыкшылынын дугайында шынзылга (терапевтин, хирургтун, невропатологтун, лор-эмчинин, флюорографтыг болгаш рентгенологтуг шинчилгенин). Ол ышкаш медицина институдунга өөренип болурунуп дугайында кол эмчинин түзелп база херек.

5. Белеткел салбырларынче өөренирип-биле чорутканының дугайын тускай бланкага бижиир болгаш аиаа удуртукчунуң адын салыр, төгерик таңма кагар.

6. 3×4 см хемчээлдиг, бөрт чок тырттырган 6 санныг фото-чуруқ.

7. Күш-ажыл дептериниң хоолгазынга чүгле бүдүрүлге черинин удуртукчузу ат салыр, төгерик таңмалыг болур. Аиаа: «Амгы үеде ажылдаарын үргүлүлеп турар» — деп бижиир ужурлуг. Паспортту, шериг биледип, кинр бижиттинген херечилелдп, комсомол болгаш профэвилел биледии документилерни беседа кылырынга дужаап тургаш, оларның ээзин боду көргүзер.

Документилерни республиканың Кадык камгалал министерствозу 1983 чылдың октябрь 10-га чедир мындыг адресте хүлээп ап турар: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда 10 дугаар бажың, кадрлар киллизи.

агаар

Бүгүн республикага бүргеи, аязыр, чамдык черлерге бичезе чаъстаар. Сөөгү-барының чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 3—8 градус, чамдык черлерге 2 градус чылыдан 3 градус чедир соор. Хүндүс 15—20, чамдык районнарга 7—12 градус чылыг.

Кызылга чагбас. Сөөгү-барының чүктен хаттың дүргени секундада 9-14 метр. Дүне 3-5 градус, хүндүс 14-21 градус чылыыр.

кино

СЕНТЯБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Переворот по инструкции 107» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Семеро солдатиков» 9.30, 12.20, «Обещаю быть» 10.50, 15.00, «Магистраль» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Избранные» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Снежная королева» 15.00, «Коллизия» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Четыре мушкетёра» 17.30, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Тревожное воскресенье» 15.30, 19.00 шактарда.

Редакциянын адреги: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 8 Телефоннары: Редакторнун 2-24-68, редакторнун орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуу келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1095.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00230

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 207 (12297) | 1983 чылдың сентябрь 7, среда | 1925 чылда үнелевилеттингеш | Өртээ 3 коп

ГИДРАВЛИКАНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Гидравлика дугайында амгы үениң эртемниң ачызында Волгада, Днепрде, Иртышта, Ангарада шүчүлүг ГЭС-тер, улугулуг суг хөлбеңтери болгаш суггарылга системалары тургустунган, чер назар, ажыктыг байлаңтар тывар болгаш хөмүрдаштыг гидротрансспорт-биле сөөртүр, атомнуг электри станцияларын төлевилеэр ажылдарны кылыр, долгандыр турар бойдус үүлдерин намгалаарының чугула айтырыгларын шинтпирээр органыг бөөп турар. Гидравликтиг шинчилелдер талазыбиле делегей ассоциациязының (ГШДА) XX конгрезинде 40 ажыг мүрүнеңиң эртемденнери ол эртеминиң эң чугула айтырыгларын чугаалажып көрүп турарлар. Конгресс сентябрь беште Москвада ажыттынган.

Оон организастыг комитединиң даргазы ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрификация министри П. С. Непорожный конгресстиг эге сөс-биле ажыттаан.

Чыыштың киржиничилери ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чедирген байырын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалынчызы Г. И. Марчук номчуурга, ону чылыы-биле уткуп хүлээп алганнар.

ГШДА-ның президентизи Дж. Ф. Кеннеди (АКШ) чыыланнарга чүве чугаалаан.

Чүгле үндезин шинчилелдерниң үре-түмелдиг ажылы-биле эвес, харын база бистиң чурттуң экономиказынга болгаш делегейге эртем-техниктиг кады ажылдажылгага-даа ряю-биле анзаланып, тедараттының турар совет гидравлика эртеминиң бедик алдар-аттыын конгресске чүве чугаалаан кижилер демдеглеп турарлар.

(СЭТА).

Ажылчынга сөс

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА

Бистиң Екатерина Сарыглар удуртқан штукатурлар бригадазы Кызыл хоорайның мурнуу талазында улуг панельдиг № 7 бажында ажылдап турар бис. Аңаа август эгезинде келдивис. А оон мурнунда Кочетов кудумчузунда 150 аал ишти чурттаар чуртталга бажыңнарга штукатур ажылдары кылып турган бис. Амгы үеде ажылдап турарывыс бажыңның биргн подъездизин бүрүү-биле доостувус.

Бригада кежигүннери шупту аразында эп-найыралдыг, бир деминг ажылдап турар. Бригада 16 кижиден тургустунган, оларның үжү коммунистер бис.

Бис партия, чазактың үндүрген доктаалдары-биле доктаамал танывыс, ону деткип, хүлээп ап турар бис. Чоокта чаа СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң хүлээп алганы «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чүрүмүн быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалыбиле таныштывыс. Ында күш-ажылдың социалистиг сагылга-чүрүмүн бүгү талалыг быжыглаары экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарының күүседириннге чугула негелде болур дээрзин айыткан. Бистиң бригадада чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер, озалдаар, долу күш-биле ажылдавас, коллективтиң сонуургалының барымдаалавас кижилер чок. Коллектив кежигүннериниң бот-боттарындан негелде ынчалыг болгаш кижи бүрүзүнүң бригадазы, эш-өөрү, кылып турар ажылы дээш харыысалгазы бедик. Кандыг-бир улуг эвес-даа сагылга-чүрүм хажыдыышкыннарын дораанга бригада чөвүделиптге сайгарып турар бис. Ынчангаш бо хүннерде чаңгыс-даа ажыл шагы үстүнмээн, моон сонгаар-даа бо темп-биле ажылдаар сорулгалыг бис.

Коммунист кижи кады ажылдап турар эш-өөрүвүс үлегерлиг болур. Ынчангаш бодум таламдан «хенизиг-даа чүрүм үрээшкини болурбас, ажылды эң эки кылыр, дээш кызып турар мен. Бригаданың кылган ажылының шынарын хынаар даалганы үш кижи күүседип турар бис. Бир кааттоостурга-да, ында штукатур ажылдарының шынарын хынап турар бис. Шынар чок кылдынган черлер бар болза, ол дораан хемчээн ап, катап эде кылып турар. Чогум ындыг таварылгалар бистиннде ийи-чаңгыс бөөп турар. Ол бистин уругларның ак сеткилдиг ажылының херечизин. Амгы үеде бригадириве Екатерина Сарыглар шөлээлеп турар. Оон хүлээлгезин Галина Монгуш (бригадирниң оралакчызы) эки күүседип, ажылды тадырымчалыг организастап турар. Бригада кежигүннери Зинаида Куулар, Валентина Түлүш, Тамара Дартак оларның ажылы макталдыг. Бригадага келген аныяктарны, практиканттарны дагдыныкчыларга түс-тузунда хүлээндирип, быжыглап турар бис.

Тудуг материалдарының хандырылгазының талазы-биле амгы үеде бисте хомудал чок. Шупту үзүн эккеп турар, четчир. Бичии-даа үзүктелиишкин чокка ажылдап турар бис. Кышкы үеде үзүктелиишкинер турун кээри шын чүве.

Бистер чүге-эки ажылдарывыс эвес, а эки, ажыктыг ыштанырывыга база бүрүк бис. Коллективтиг-биле кино, концерт көөрүндеп ангыда, экскурсиялап турар бис. В. И. Ленинниң төлүдге үезинде ажылдап, чурттап турганы Шушенское суурга чоокта чаа барып, улуг сонуургал-биле таныштывыс. Ам чоокку үеле коллективтиг-биле хөгжүм-шиин театрыга шын көөрүн планнап турар бис.

Бистиң бригада Совет Тывының 40 чыл оюн чедиишкиннер-биле үткүүр дээш улам соруктуг ажылдаар.

А. ОЮН.
шеверлеичи.

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАНЫ

Сентябрь 6-да байдал-биле алырга «Барлык» совхоз мал чеми белеткээриниң планын 95 хуу чедиро берген. Малга бижиг чем-суурну белеткээри дээш барымчылар шудургу ажылдап турар. 1982-83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкының чедиишкиниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын будүрериң болган садарын ковудедири дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга «Барлыкө совхоз типлекчилериниң санына киргеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан болгай.

Августуң үшкү он хонуунда мал чемнерин белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжынга Барлыын-Хемчик район тиилекчи болуп үнген. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун 200 рубль акша шаңналы-биле кады чаалап алганында «Барлыкө совхозтуң ажыл-ишчилериниң киргеш үлүг-хуулуг база эвээш эвес.

Ол шаңналдарны тыпсырынга турасхаатқан байырлыг хурал «Барлыкө совхозтуң Культура бажыңынга болган. Аңаа совхозтарның директорлары, партком секретарлары, специалистери, мал чеми белеткээриниң мурнакчылары, мурнакчы бригадаларның бригадирлери чыылган.

Байырлыг хуралды партия райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурсат ажыткан болгаш республиканың улусчу контроль комитединиң даргазы М. К. Шырапка сөс берген. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан барлыкчыларга, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профсоюзчөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун алган барыын-хемчикчилерге шаңналдарны тыпсып, М. К. Шырап байыр чедирбишаан, ниитиниң малын кедир кыштан хүр-менди ажырары-биле малга бижиг чем-суурну гургузары дээш районнуң чону шудургу ажылдаавын демдеглээн.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шнитпирлерин болгаш ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырары дээш төлептиг үлүгүн Барлыын-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери киннерине бүүрелип ол илереткен.

Шаңналдарны районнуң партия, совет органнарының удуртукчулары, «Барлыкө совхозтуң директору, партком секретары, мал чеми белеткээриниң мурнакчылары хүлээп алган.

«Барлыкө совхозтуң директору Ч. Х. Дожулаа, ол-ла совхозтуң директорунуң ажыл-агый талазы-биле оралакчызы М. Бойду, мурнакчы бригаданың бригадири И. Күжүгет болгаш оон-даа өскелер саналбергеш, коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп, четтиргенин илергелевишаан бедик шаңналды шынчыдары дээш улам-на кызымак ажылдаарын хүлээгеннер.

Бистиң КОРР.

АНЫЯКТАР ЗВЕНОЗУ

«Чөдер» мүрорттуң чоогунда сиген белеткээр механизастаттынган звено ажылдап турар. Ында улус чурттаар вагончугаш чанында узун дурт-сынныг, аныяк кижи тур. Ол ында ажылдап турар звеноның удуртукчузу Вячеслав Хойланович Монгуш болду.

Вагонның иштинде-даа, даштында-даа сигенчилерни мал чеминиң белеткелинче хыйгырган лозуң, пазмат—көскү агитациядан чүү-даа чок.

—Баштай турган чүве. Даштыгаа турарга агарып маар боор-дур, оон ап ыаапкан бис.—деп. Монгуш чугаалады.

Звенода 6 трактор, 2 сиген кезер, 2 бөлер машина, бир хөпээнменчи болгаш бир сараат салыычызы быжыглаттынган. Звенода 8 кижи ажылдап турар. Ол комсомолчулардан болгаш аныяктардан тургустунган звено.

Ол звено 1200 тонна чайгаар үнген сигемни белеткээр планныг. Ам бо хүннерде оок 650 тонназын белеткеп алган.

Одаргаан ырак эвесте бир сарааттыг ылыып ыаан. Оок чоогунда улус сиген кескен, чамдыктары бөлген, вспелери сараат салган, чай чок ажылдаан турлар.

—Бисте бо ажылдап турар аныяктарывыс шупту-ла эки ажылдаар улус болгай. Ындыг-даа болза оларның иштинден сараат салыычызы тракторист Валерий Монгуш өскелерден шылгарап, хүн нормазын 200 хуу чедир күүседип, эки ажылдап турар. Ол ышкаш тракторист Юрий Ондар сиген бөлдүрүп база-ла хүн нормазын оон дудак чок күүседип турар. Бистиң звеновус дүүн кежээ кожуп кээди. Эртен эрте ажылдааш, дүшкө чедир бир сарааттыг тургустувус. Ам ийи дугаар сарааттыг ылып эгелээнивис ол — деп, звено удуртукчузу чугаалады.

— Аъш-чем-биле хандырылгакар кандыгыл?—деп айтырдым.

—Ол талазы-биле ажырбас бис, совхозтуң хандырып турары эки. Повар чок бис. Боттарывыс эзлчег езугаар аъш-чемни кылып аптар улус-тур бис—ийи-дир.

—Бистер чайладыр мал чеми белеткеп келдивис. Бис ажылдаанывыстан бээр чаңгыс-даа катап кинодаа, концерт-даа көрбедивис—дээр болду. Оларның ол хомудалы чөптүг. Ону районнуң культура килдизи болгаш кино четки чери хандырар талазы-биле дарый хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Ында мунаничы тракторист Юрий Ондар ВЛКСМ кежигүнү, 7 чыл ажыг трактеристеп турар. Чайын бооргa мал чеми белеткээр, күзүн, кыжын оларны кыштагларже сөөртүр, чазын тараа чаштырар дээш, чай чок ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: үстүнде сараат салыычызы В. Монгуш; ортузунда—оок сараат салып турары; адаанда—Юрий Ондар.

Н. ДАЖИНМАЙ.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

КҮШ ЭВЭЭЖЭЭН

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери келир кышка хымалчалыг белеткелиири-биле бо чылын 2750 тонна сиген, 1250 тонна силос, 350 тонна сенаж белеткээр планныг. Сөөлгү хонуктарның медээзинге ёзугаар алырга, мал чеми белеткээр план ниитизи-биле 60 хуу чедир күүсеттинген.

Ажыл-агыйның механизастаттынган хөвү бригадазы Узун-Кыйыг деп черде 120 гектарда тараан хөй чылдыг сигенниң чаагай дүжүдүн ажаан киринкеп. Совхозтуң өске сигенчи звеволары даглар бели, алаактарда, арык-буга уннарында сигемни кестирип турар. Ажылдарга Шуй көдээ Совет күүскомуунун, суурда урутлар садының коллективтери база № 2, № 4 агитквартиралар кежигүннери идепкейлиг киржип, 34—58 тонна сигенни белеткээн.

Ындыг турбуже сөөлгү үеде ниитиниң малынга чем белеткээр ажылдарның темпизи кудулаан. Чүге дээрге сиген кезер, бөлер, сарааттаар машина-техникага күрлавыр кезектер тывылбас. Оон уламнаан хөй техника ажыглал чок, үреливишкинде туруп берген.

Күш-ажылды организастааны база куду. Баштайгы үеде совхоз 400 ажыг кижини бо чугула кампанияже мобилизастап киирген болза, амгы үеде мында чүгле 120 кижи хаара туттуунган.

Ситенчилерге район төвүдеп-даа, совхозтап-даа организастаан агиткультбригадалар кино-концерттиг, лекция, бесседалыг кээп көрбээн. А малчыларның чамдыызы сиген белеткеличе кирбээн.

А. КАНЧЫЫР.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Бо чылын тайганың, шынаа болгаш ховуларның оът-сигени чаагай өзүп үнген. Бистиң Улуг-Хемниң ыяш ажылагыйы 200 тонна сиген белеткээр планын 300 тонна чедирер сорулгалыг. Ыяш ажылагыйында үш салбыр бар. Салбыр бүрүзүнде алды лесник бар. Бир кижи-ле 10 тонна сигенни кезип дужаар. Сиген белеткелинде Арыг-Үзүү болгаш Ак-Туруг салбырының лесниктери эң идепкейлиг киржип турар. Салбыр бүрүзү тозан тоннадан ажыг сигенни белеткээр сорулгалыг ажылдап турар. Ак-Туруг ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары Оскур Сандак-Доржу, Сандан база Сергей Дагбажыктар, Кызыл-оол Чүлдүм амгы үеде тус-тузунда 20-20 тонна сигенни белеткеп алган. Сиген белеткеля уламчылавышаан.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур

ХУУСАА БЕТИНДЕ, ПЛАНДАН АЖЫР

Он бирги беш чылдың өзек чылыы «Хемчик» аныыр-тывыш ажыл-агыйы бедик кодурлуушкүн-биле эгелээн. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чүрүмүн быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалың коллектив кежигүннери улуг үүлдүгээнүүшкүн-биле хүлээп алгаш, ону ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдуруп, күүседин киринкеп.

Коллектив кежигүннери чылдың эгезинден тура будүрүлгениң ажыктыын, ажылдың шынарын бедидер, сагылга-чүрүмну быжыглаар дээш ажылдарны чорудуп келген. Аъш-чем программазын боттандырар, планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседир дээш чарыштыг калбарткан. Ажыл-агый үшкү кварталда 213 мун рубльдиң продукциязын будүрер турган, ону август 20-де ажыр күүседин, 117 хуу чедирген. Квартал планындан ажыр 36,2 мун рубльдиң продукциязын будүрген. Күш-ажылдың будүрүкчүлүү бедээн. Продукция будүрери чылдагаа чылче көвүдээн. Оон шынарын экижиткен.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалларын коллектив кежигүннери таныышкаш, ону бүрүнү-биле деткээн. Администрация, профэвилел комитедин күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үрээр чоруктарга удур хемчеглерни ап келген. Оон түнелиниде ажыл шагы үзер, арагалаар кижилер чок болган.

Социалистиг чарышка эки көргүзүүлерин чедип алган ажыл-ишке кежээ, кызымак кижилер бисте хөй. Ыйыгларга ыяш белеткекчилериниң Ч. С. Сарыглarга удурткан бригадазы хамаарыжыр. Оларай санында планныг онаалдаларын 120—130 хуу күүседип, бир деминг ажылдап келгеннер. Ол бригада бо хүннерде 52,6 мун рубльдиң тудуг материалдарын белеткээн. Оларның белеткээн ыяжын № 463 КМК, № 3 КМК болгаш «Тыва», «Сут-Хөл» совхозтар ап турар. Даваа Дамбаевич Ооржак удурткан анчылар бригадазы «Большевик» совхозтуң девискээри Хадың деп черде 500 хөй кирер кажаанны, кажаа мурнунуң серизин, малчынның чурттаар бажыңын туткаш, соңга рамазын, эжкин тургузуп, чугайлап, дозулап, печканы салып, чунар-бажыңны изиг, соок суг турар кылдыр эки шынарлыг дерип доозкаш, дужаганнар.

Николай Николаевич Баскаков удурткан балыкчылар бригадазы Моңгун-Тайга районнуң Хиндиктиг-Хөлден 8 тонна балыкты тудар. Ону Чөөн-Хемчик районнуң салгыларына киирер. «Хемчик» аныыр-тывыш ажыл-агыйында бо бригадалар аразында сырый харылзаалыг ажылдап турар. Күш-ажылды будүрүкчүлүү эки организастаан, оон ажыктыг чорууп чедип ап турар болгаш кижи бүрүзү хүн бүрү ажыл-биле хандыртынган. Ай кварталда социалистиг чарыштың түнелиин үндүрүп, тиилекчилерни илередип турар.

А. ДОНГАК,
партия организациязының секретары.

ШУДУРГУ АЖЫЛДАП

«Водоканал» эргелелиниң коллективи эрткен 8 айларның планын хуусаа бетинде күүсеткен. Пландан ажыр арыг сугну сайгарарын 108 мун кубометрге, хирлиг сугну төгерин 173 мун кубометрге кылып будүргеи.

Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин, планныг онаалдаларын күүседири дээш бистиң эргелелдиң коллективи туржун турар. Хүлээлгелериниң чамдык пунктуларын айтып көрейн. Чыл планындан ажыр коммунал ачы-дуза чедирилгенин 10 мун рубльге күүседир, 170 мун квт электри энергиязын камнап алыр.

Алдынган хүлээлге күүсеттинериниге магадылал бар. Эрткен 8 айларда планныг онаалдаларывыс ажыр күүсеттинген.

Бистиң эргелелдиң участоктарында хөй чылдар иштинде төлептиг, эки ажылдап келген хөөчүннар бар, оларның хөрек чуруун эргелелдиң түскай самбыразында киирген. 30 чыл ажыг ажылдаан ыдыг хөөчүннарга каналивация участогундан— машинистер Анна Петровна Кузнецова, Татьяна Нестеровна Долгова, слесарь Леонид Петрович Герасимов, суг дамчыдылгазының участогундан—слесарь Василий Павлович Барков олар хамаарыжыр. Олар боттарының кызымак ажыл-ишиибиле эш-өөрүнге эки үлегерчижектиг коргузуп турарлар.

П. УЛЬЯНОВА,
«Водоканал» эргелелдиң план кылдазының начальныгы.

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГАЛАРЖЕ ШИЛЧИИР

2. ЭЭЛИГ ЭТ ЭЭН КАЛБАС

Ногаа болгаш картофель өстүрериниге тускайжыттынган ажыл-агыйлар салдынган сорулгаяы күүседир талазы-биле элээн ажылдарны кылганы шын. Ындыг ажыл-агыйларның барынга сылдаглаашаан, өске ажыл-агыйлар бо ажылче шуут сагыш салбастаан. А тускайжыттынган ажыл-агыйлар хүлээлгезин күүсеттейн келген. Оон уламыидан чурттакчы чоннуң бо продуктуларга негелдези ам-даа чедир хандыртынмаан. Ол туржук үрезинге безин муң-мун тонназы-биле Саян артындан, харын-даа Новосибирск облазындан сөөртүп турар бис.

Дүүгүт чавыс болуп артпышаан. Республика 1981 чылда гектардан-на 48,4 центнер, эрткен чылын 29,3 центнер картофель өстүрген. Эрткен чылын Чөөн-Хемчик аймак гектардан-на 13,5 центнер, картофель өстүрериниге тускай жыттынган «Енисей» совхоз 10 центнер, «Хөндергей» дөңгүп-ле 2,2 центнер картофельди өстүрген. Мону чүүн-биле тайылбырлап болурул? Хөрзүнүүн багайы-биле бе? Ындыг болза тайганың тайгазында «Тоора-Хем» совхоз канчап гектардан-на чүс ажыг центнерни, ортаакы зонада «Ак-Туруг» 107 центнер, «Кара-Хаак» совхоз 160 центнер картофельди өстүргенил? Моон ап көөрге, дүүгүттүң чавызының чылдагаанын хөрзүнүүн багайынче, агаар-бойдустун таарымча чогуиче чуүл каггаи хеерээ чок хире. Ынчаарга чү черегил, чүнү канчалза экил?

Черниң кежнин четтирер дизе, аңаа ёзулуг ээ болуру чугула. Ындыг ээ, эртемнин чеднишкиннериниң болгаш мурнакчы дуржулганын түнелериниң балыткап турары-биле алырга, керээ аргазы-биле ажылдап турар коллектив (комплекс, бригада, звено азы цех) болур. Ындыг коллективтиң, бирээде, кежигүннери өскерилбес, ийнде, черни оларга олчаан быжыглаан каан, үште оларның акша-шаалыны, аппаратары болгаш черде амыдыралы ол чер-биле тудуш болганда, оларның аңаа ээ болбас аргазы чок. Күш-ажылды организастаарының бо депшилгелиг аргазының эң-не үнелиг талазы ол. А ээлиг эт ээн калбас, харын, улам сегерээр болгай.

«Кара-Хаак» совхоз ногаазы шагдаи бээр өстүрүп келген, ногаа бригадазы-даа, звеволар-даа аңаа турган. Дуржулгалыг, бот-боттарын биллир болганындан оларга керээлиг коллективтерни (звеноларны) тургузары эптиг болган. Ынчалзажок бо чаа аргага долу бүүревес, оон сестир улус база турган. Ынчан агроном турган Владимир Бутенко безин наряд чок коллективтиг төлевирже шилчиирин эрте деп санап турган. Коллективтиг керээ чүгле дүүгүтүү бедидеринге, материалдыг сонуургалды улгаттырарынга эвес, харын, ажылчыннарны кижизидеринге чугула быраа дээрзинге кара-хаакчылар ам бүүрей бергеннер. Олар ындыг коллективтерни ажылазыйның ээскелерге, мал ажылынга тургузарын чугаалажып турар апарганнар. Эрткен дөрт чылдың дуржулгазының депшилгелиг арганың ажыктыын бадыткап турары ол.

Амгы үеде «Кара-Хаак совхозтуң ногаазын сес звено өстүрүп турар. Звено бүрүзү 4—6, хөй-ле дизе 8 кежигүнүт. Звено кежигүннериниң саны шөлдүң, бүдүрер продукциязының хемчээлинге дүүгүп турар болгаш ажыл чыл дургузунда кижи бүрүзүнге ден четчир. Ажылдың бачым үезинде өскээртен улус хөлезилеп ап болур, ынчан төлевир фондузу кызырлыр дээрзи биллингир. Ынчаарга бо звеволар өскээртен күш албайн, бот-боттарынга аңаа дузалажып турарлар. Амгы-аңы ногаа культураларының чижээ, олуртур үелери чаңгыс хүн эвес болганындан, мындыг арга оларның дузалажырынга эптиг болган.

Кара-Хаактың ногаа өстүрер звеволарының кежигүннери шупту эки тура-биле коллективтиг кежигүнүге кирген. Ынчаарга эртемденнериниң сүмелеп турары-биле алырга, керээ, аргазы-биле бот орулгачарылгалыг ажылдаар коллективтиг кежигүннерин, чөвүлелин болгаш удуртукчузун шилип ап турар үеде анкета кылыры улам бижырымчалыг. Хүлээп ап турар ажылчыннын, чөвүлел кежигүнүнүң азы звено удуртукчузунуң адын бижээн саазыннарны кежигүн бүрүзүнге үлеп бээр, чажыт демдеглел кылган соонда хынап көөр: чаңгыс-даа казыыр демдек алган кижини хүлээп албас. Ындыг шылгалданы эртип, хүннүң-не кады ажылдап, чаңгыс коллективке никкен, ажаы-чанын билчир улус бот-боттарынга бүүрелижир. Ника Сарыг-оолдуң капуста өстүрер, Галина Горованның помидор, Борис Дарыг-Сүрүнүң арбуз өстүрер звеволары, еске-даа керээлиг ажылдап турар коллективтер ындыг.

Коллективтиг керээ ёзугаар ажылдап турар бо звеволарының бир онзагай түүлү — ажыл-иш талазы-биле кымгада хамаарылга чогу, бүгү-де айтырыгларны боттарының шиитпирлээри. Ким-даа, совхозтуң директору-даа, оларның ажыл-херээнге киришпес: ийи талаңың кайызы-даа чүзе керээ сагыыр. А керээде директорнуу-даа, звено кежигүннериниң-даа ийи талага хамаарышкан эргелерин болгаш хүлээлгелерин тода, бүрүн бижин каан. Ону хажыттызы — коллективтиг керээниң чедиишкиниг болурунуң үндезини ол.

Чамдык совхозтарның конторазынга эртенниң-не чыыларын улус хөй болур. Дүшке чедир ындыг. Оларның хөй кезии машина-болгаш дилээн азы кылыр ажылын айтырган болур: бөгүн чүнү кылыр бис, кайы машина-биле чоруур бис, аъш-чемни боттарывыс ап алыр бис бе дээш чижектиг айтырыглар шиитпирлеттинместээш турун бээр. А керээ ёзугаар ажылдап турар коллективтерлиг совхозтарның конторазынга улустуң ынчаар тырлып турары каттулбас. Чүге дээрге хамык ажыл, оон хүн бүрүде кылыр хемчээли, төлевири, хуусазы шиитту технологтуг картала тодаргай айтыгнган. Ынчангаш Кара-Хаактың ногаажылары эртен эрте-ле ховуже автобусту-биле чоруп кээр. Безин чадавырда бот-боттарын маңаашпас, чогуур үезинде автобус доктаар черге чыглып келген болур. Ындыг чурумга олар пат-ла чанчыгып калганнар. Коллективтиг керээниң кижизидикчи талалары дажа хөй.

К. ЧООДУ.

Национально-краеведческий отдел

ЭРЗИН: лектор болгаш лекция

...Кижи бүрүзүн күш-ажылга хандыкшыдарын, ниитиниң чаагай чоруу дээш ак сеткилдиг ажылдаарының эргежок чугулазын тодаргайы-биле медереп билиринге кижизидерин партия эң чугула сорулга деп санап турар. Кижиниң хөй-ниитиге хүндүткели-даа, материалдыг чаагай чоруу-даа хамыктың мурнунда ооң канчаар ажылдап турары-биле тодараттынар ужурлуг. Мында чүгле экономиктиг тала ужур-дузалыг эвес. Идея-мөзүү-шынар талазы оон дудак чок ужур-дузалыг. Кижи күш-ажылы-биле чүгле материалдыг үнелиг чүүлдерни тургузар эвес, харын база бодунуң эң эки шыдаар арганаарын, тураскаадыкчы күжүн хөгжүдер, бодун хамаатты кижи, коммунизмниң идепкейлиг тургузукчузу кылдыр бадытказар.

(СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарындан).

ШЫНАРЫ ЭКИДЕ

Политиктиг билиглерни массаларга чедиреринде, ажылчы чонуң коммунистиг кижизидилгезинге идепкейлиг идиг бөөрүн партиянып планнарын амыдыралга боттандырарынче күш-ажылчы коллективтерни мобилизастаарын Эрзин районнуң «Билиг» ниитилелиниң кежигүнүмери, партия организациязының лекторлары боттарының бедик үүлэлгеэн кылдыр көрүп турар. Партияның салган сорулгаларын күүседир талазы-биле районда партия организацияларының лекция пропагандазын эжиктиргеп. Эрткен чылын районга 1246 лекция номчуттунган турган болза, бо чылдың бирги чартыынга 645 лекция номчуттунган болуп турар. Мурнуку чылдарга дедиңээре педагогика темазының, делегей байдалының, улус ажыл-агый талазы-биле лекцияларны көрүдээн. «Чаа орук» совхозта, Эрзин ортумак школада, район эмнелгезинде «Билиг» ниитилел эге организацияларының ажылы эки. Олардан лекторлар С. Балза, Б. Бумбажай, Б. Эренчин, Б.-У. Кыргыс, Ч. Хуруут, Г. Чалдыг болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг ажылы дээш мактадып турар.

СЭКП райкомунуң чанында 17 кижи составтыг пленкелимлер болгаш штаттан даштакар лекторлар бөлүү ажылдап турар. Соңгу үйи чылда ол бөлүктүң кежигүнери 212-ден 301 чедир лекцияны номчаай.

Ажылчы чон ортузунга пропаганда база масса-политиктиг ажылдарының дээштиг хевири болуп турар, чаңгыс аай политхүннерниң ролю улгатканы. Политхүнде өске намдыгдаа хемчеглерни эрттирбее болдурганы масса-политиктиг ажылдарны система ёзугаар чорударынга дузалап, чонуң хөй иргүзүзүн, күш-ажылчы коллективтерни хары угда хаара тудар арганы бергеи. Чүртта, даштыкыда чугула болдуушкуннарның дугайын чоотка дүр-геи чедирип дыңнадырынга, коллективтин мурнунда салдынган тодаргай сорулгаларбиле ниитилел-политиктиг айтырыгны холбап дүүштүреринге политхүннер эки идиг бөрүп турар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга айтыкыны, чамдык кижилер боттарының чүртта турары хоорайында азы районунда ажылхереткериниң дугайында бодаарга, ораинчок ыракта өске күрүмеде чүү болуп турарын эки билир. Ындыг болганда лекцияның темазынга дүүштүр тодаргай сан, фактыларны ажыл-агыйдан, районнан, республикадан алган чижектерден киирип, амыдыралдың дүүнгү, бөгүнгү медээлеринбиле дыңнакчыларны сонуургадыры чугула.

Районда «Мөрен», Ленин аттыг совхозтарда, ИХК-ның чанында «Билиг» ниитилел эге организацияларының кошкак ажылдап турар. Оларда лекция пропагандазының шынары куду, лекцияларның хөй кезии чонуң сагыш-сеткилинге, негелделеринге дүүшпейн турар. Районнуң «Билиг» ниитилел организациязының 250 ажыг кежигүнерин лекторлардан чүгле чүс хирези идепкейлиг ажылдап турар. Партия организацияларының тадазындан лекторларны, агитаторларны болгаш политинформаторларны доктаамал ажылладыр ажил ам-даа четпес организастаттыныр турар.

«Чаа орук» совхозта, Эрзин ортумак школазында «Билиг» ниитилелиниң эге организацияларының (даргалары К. Ч. Эренчина, Ч. С. Кагановнич) ажылының дуржулгазын районга неитередирип, үстүнде шүгүмүлеткен организацияларның олардан үлегер алыры артык эвес.

Эки шынарлыг лекция дыңнакчыларга чүгле билиг бээр эвес, ол кижилерни боландырып база өөредир. Оон аңгыда ол шынарак балиглиг болгаш культурлуг чүгаанны үлегер-дир. Мындыг афоризм кижи бүрүзүнге билдингир боор: дыңнакчы — сут-биле долдуруп каар сава эвес, а сөс-биле цыпсыр чыратқы-дыр. Лекторларга состүн чидни, домактың сүзүүнүүү, дээштин чугула.

В. САТ.

АДА-ИЕЛЕРГЕ УНИВЕРСИТЕТ

Эрзин ортумак школаның базазында удусчу университет тургустунга-ла оң үш чыл болган. Ол үениң иштинде ада-иелерге педагогиктиг билиглерни пропагандазаар талазы-биле ооң арга-дужулгазы улгаткан. Сөөлгү чылдарда университеттиң ажылын школада математика башкызы, ында «Билиг» ниитилел эге организациязының кежигүнү, лектор Александра Монгушовна Ала удуртуп турар. А. М. Ала бодунуң бодалдарын күзелин, оорушкузун, чеднишкинин чүгле оореникчилери-биле эвес, ада-иелер-биле үлежип, сүмележип турар, кижилер-биле ажылдап билир дуржулгалыг башкы.

Университеттиң үндезилел тургусканнарының бирээзи, хоочун башкы Анна Сереновна Хертектиң эгелекчи арга-методу аныяк башкыга деткимче болганы чугаажок. Александра Монгушовна кичээлге кээп турар дыңнакчыларның барык шүүтүзүн коччуг эки билир. Тус-тус ада-иелер-биле беседалажып, сүмелешпишин, оске башкылар-биле кады кижилидилге ажылынче ада-иелерниң сонуургалын, каттыштырарын, сураглыг педагог Сухомлинскийниң «Оглумга чагаалаар» деп номун тыва дылче ниити күш-биле очулдургаш, ону номчуп сайгарылганы кылып келген. Эртекен өөредилге чылында болган дөрт кичээлдиң бирээзин беседа хевиринге эрттирген.

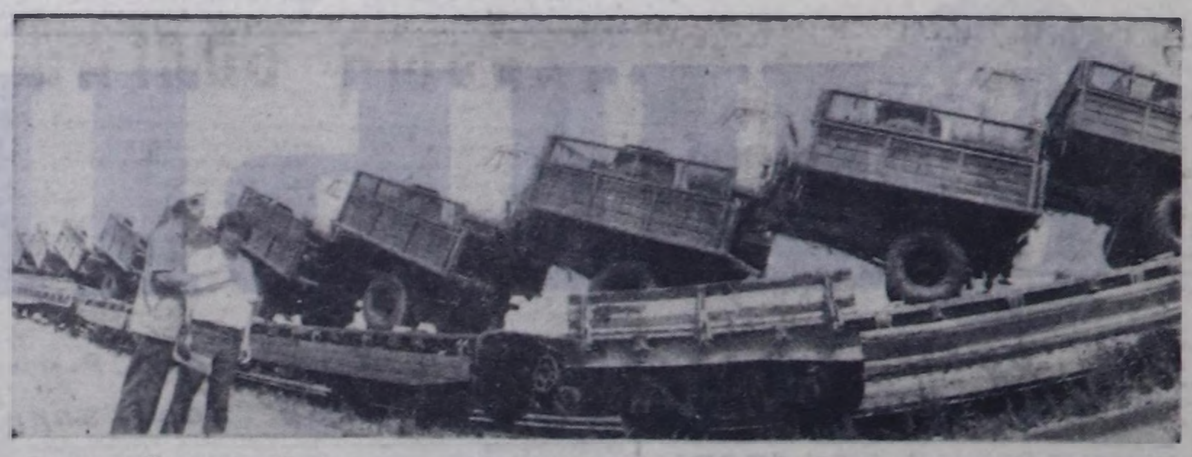
—Ындыг кичээлдерге ада-иелерниң идепкейн кодурбур, школа-биле харылзаазы быжыгар боор-дур-деп. А. М. Ала чугаалап турар.

Амыдыралдан чижектерни чугаалап, ада-иелерниң ажыт-төлүүнүң бодун ап чоруурунда чедер, четпес талаларны дыңнакчылар илередип, өг-бүлеге урутлар кижизидилгезиниң дуржулгазын солчуп турарыбиле кичээлдер эки түңнелди берип турар.

Александра Монгушовнага школадыг «Билиг» ниитилел эге организацияның оон-даа оске кежигүнери дузалажып турар.

Ажылдың чорудуунда дедиңээр чүве кайда боор. Лекцияга белеткенирге методиктиг литература, көргүзүг материалдары тып алыры марын айтырыг. Чүге дизе дыңнакчыларның шынар составы, билиг-мергежилээ чаңгыс аай эвес. Ындыг аудиторияга бодамчалыг белеткел керек. Чаа, 1983-1984 өөредилге чылында «Огдумга чагаалаары» уламчылап сайгарар болгаш оон дараазында боор айтырыгны дыңнакчыларның саналы, сүмелеп-биле дилеп тыварын улусчу университеттиң ректору, лектор Александра Монгушовна Ала планнап турар. Маңаа лекторуң чогаадыкчы талаитыгы, өөреникчилерге болгаш ада-иелерге барааладыр бижиг диңнер ажылдарды эки түңнелди бээр. Ынчан сеструң күжүү билдинде бээр.

А. АРТАА.
район эмнелгезинде рентгенолог лектор.

Фрунзениң «Киргизавтомаш» заводунуң коллективи күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинниң 25 чыл вюнга тураскаатткан социалистиг чарышты кайбартыкан. Продукцияның шымары дээш демисел, мурнакчы дүүшүлгени нептередири, дагдыныышкын шимчээшкинни коллективтиң ажылының кол угланыышкыны апарган. Садып алынчыларга продукцияны чогуур үезинде, план ёзугаар чорудуп берип турар. Заводка ыяган автосамосвалдарны республиканың нөдээ ажыл-агыйынче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: чүрттүң хөвү-шөлдөринче чорудар продукцияны заводта белеткеп турары.

Г. БЕГЛОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ШУДУРГУ АЖЫЛДААРЫНДАН ХАМААРЖЫР

Шакта-ла 250 пассажирни эрттирер чаа аэровокзалдың тудуун чер ажылдары кылыр тудуг эргелеги чорудуп турар. Совет Тывазының 40 чыл юбилейге туткуштур ол объектиниң тудуун доозуп, ажыглалга киирерин эргелеглиг коллективи шинтирлээн.

Ук аэровокзалдың төлевилелин Красноярск хоорайның «Сибирьаэропроект» институду кылып күүсеткен. Тудугунуң сметада көрдүнген өртээ 1 млн. 400 муң рубль, ооң иштинде тудуг-монтаж ажылдарга 900 муң рубль хире түңнүг. Артыкан акша-хөреңги вокзалдың девискээрин чаагайжыдарынга көрдүнген.

Чаагайжыды түттүнган бо аэровокзал ажыттанга киирерге көрүштүг чараш база бир объект немежир, ооң иштики интерьериниде болгаш даштыкы хевиринге национал мотивтерни ажыглап кылыр. Пассажирлерге болгаш аэропорттуң ажылдакчыларынга таарымчалыг байдал тургустунар.

Ук аэровокзалдың бажыныңың төп кезии 4 каът, а ушгары ийи-ийи каът болур. Төп кезээнiң бирги, ийиги каъдынга пассажирлерге залдар, аңаа билет садар кассалар, медпункт бүрозу турар. Үшкү, дөртку каъттарны аэропорттуң администрациязы, албан-хаакчылары эзлээр.

Аэровокзалдың ийи уштарында бирги, ийиги каъттарга ары-дуза кедирилгезиниң залдары болур. Аңаа парикмахерская, медпункт, чаш угруглар-лыг нелерге болгаш депутаттарга өрээлдер турар.

Чаа аэровокзалга пассажирлерни культурлуг хандырарынга эптиг байдал тургустунар. Вокзал амгы үеним чаа ат-керексели-биле дериттинген, пассажирлерниң дыштанылгазынга таарымчалыг болур.

Эрткен 8 айларда ук объектиниң тудуунда 215 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары шинчилдип алдынган. Оң дээрге, планнаттынганындан 125 муң рубльдиң ажылдары чедир кылдыынаан болуп турар. Объектиниң тудуун чер шыдары кылыр тудуг эргелиниң В. И. Бушмановка удурткан 13 кижи составтыг бригадазы чорудуп турар.

Эргелелдиң кол инженери А. Л. Оюн, участок начальниги В. В. Озерский база бригадир В. И. Бушманов-биле ужурашкаш, бо объектиниң тудуу план-графиктен чүге ойалдап турарының дугайында тургаланнытывыс.

Объектиниң материал-биле хандырары ыяалгын июнь, июль айларда үзүктелип турган. «Тудуг коэлектери» комбинаттан демир-бетон конструкцияларны четчо бербейн саадаткан, ындыг конструкциялар-биле чүгле августа эки хандырып эгелээн.

Тууйбу-биле хандырылга база ындыг-ле эки эвес турган. Материалдар чогундан бригадалар ажыл чок аңаа олурар ужурга-даа таваржып турган.

Ажылды саададып турар чүүл: бо тудугда ажылдап турар суургалыг ийи кранның үрелирн хөй, кайы-бирээзин бола ажылдавайн турар. № 14 механизация эргелелиниң суургалыг краннар участогу (начальниги В. И. Смолин) кранчыларны ден-дески ажылдаарын хандырбайн турар.

Чаа аэровокзал тудуу Тываның 40 чыл юбилейге таварышдыр ажыглалга киирери көрдүнген чугула объект. Ынчангаш партия, совет органнарның талазындан база деткимче-думаны көргүзүп турар. Соңгу үеде материал-биле хандырылга эки-эки, объектиниң девискээринде туйбу, дем-бетон кылыгларны хөйбиле дужүрүп каан, бригадаларның ажылдаарынга четчир.

В. И. Бушмановтуң бригадазында чүгле 13 кижи бар. Бо чугула объектиде ажылчын күш чедишпейн турар. Ынчангаш № 81 тудуг эргелелиндеи Н. П. Куцовтуң мурнакчы бригадазын база бээр чоруткан, августа оларның бригадазы 8 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүргеп, амгы үеде олар эки темпилиг ажылдап турар.

Сагылга-чурумга хамаарышкыр айтырыгга эргелелдиң кол инженери А. Л. Оюн мынчаар харылаан:

— Бригадир В. Н. Бушмановту эргелелдиң удуртулгазы мастерже депшиндиккеп, ол мастерлеп алзын ажылдаан. Ол үеним дургузунда бригадага киш-даа бригадир солушкан, ол чорук бригадага салдарлыг болганы чугаажок. Бригада кежигүнериниң талазындан ажыл шагы үзер, прогул кылыр таварылгалар ковүдей бергеи, сагылга-чурум сулараан. Ол дээрге ажылга чидириг, планныг онаалдаларны күүседиринге шимтыктап турар. Ынчангаш бистиң эргелелдиң администрациязы бригадада сагылга чурумну эдер, ажылды экижидер соруга-биле бригадир В. Бушмановту эрги бригадазынга август төнчүзүнде катап бригадирледип каан. Ам байдал экижидир боор деп мактап турар бис. Кижи бүрүзүнге хамаарыштыр алыр болза күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 100 хуу күүсеттинип турар. А бир эвес бригадада сагылга-чурум эки турган болза, ажылдың бүдүрүкчүлүү оон-даа бедик турар ийик.

Шүптү-ла багай деп болбас. Улуг-нормазын ажыр күүседип турар тудугжулар бар. Оларга электросварщик В. Г. Медниковту, бизацчы-бетонщиктер Н. И. Родинин, А. С. Батоловту болгаш өскелерин-даа хамаарыштырып болур—деп. Анатолий Лакпаевич тайылбырлаан.

Бо чугула объектиде эмты үеде В. Н. Бушмановтун, Н. П. Куцовтун бригадаларының ажылдап турар. Бригадаларның мурнуида соруга белен эвес. Бо чылдың төнчүзүнге чедир аэровокзалның корпузунуң ханаларын бүрүн доозаш, улуг соок келир мурнуида объектиге чылгыны киирер болгаш иштики ажылдарны чорудары-биле шеверлекчилерге дужаары көрдүгеп.

А аңаа чедир арткан ажылдарның хемчээли улуг. Эрткен 8 айларның планындан чедир кылдыынаанын катай алырга, ам-даа 270 муң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын кылыры негеттинип турар.

Н. ООРЖАК.

КАЙГАМЧЫК УС-ШЕВЕР

Сүрүң Салчакович Сендажы Бай-Тайга районнуң Тээли суурда чурттап, ажылдап турар. Ону улус, торүүлериниден ус-шевер кижи деп чугаалажыр. Шынап-ла, ол он беш харлыг оол турган-ла чазаның эгелээн. Эң-не баштай үлүүр чазап алган, а ооң соонда мөңгүн чүлар, чүген, эзер дээш чазавас эдп чок болган. Харын-даа чонар-даштан дириг амытаннар дүрзүзүн сизлбин турар анаргаан. Улуг улус ооң кылган чүүлдерин магадап, кайгап чугаалажырын дыңнаан, оол улам хей-аът кирип, чазаныңырга улам хандыкшый берген. Оон кылып алган чүүлдерин хой, өшкү, молдурга, шары-биле-даа садып аңаар болган. А чонар-даштан кылган чүүлдерин садыгга дужаарга, ол үеним эрги акшазы-биле 140 акша болган. (Чонган чүүлдерин ынчан садыгга дужаар турган.).

«А» деп үжүктү С. С. Сендажы чайлаг школазынга өөренп бергеш, танып алган. Чайлаг школазындан еске кандыг-даа класс доозаан.

18 харлыңында тудугга ажылдай бергеи. Кады ажылдап турган эштери оон ажылга кызымаан, уран-шеверин эскерип көргеш, ону чазанып черге ажылдадып эгелээн. Ол аңаа эжик-хаалга, кастак, сомга, өг ыяжы дээш хей-ле чүүлдерни чазап турган. Дарганнаар ажылды эки билир кижи-дир: шүүчүк, шоочадан эгелээш, демир суутулар, хоолайлар дээш-ле кылбазы чок. Игил, хомус, бызаанчы аймаан база кылып билир. Сонга шилдеп турда мырынай мастер. Ол үеде шилди буспайн, дүрген болгаш чараш кылдыр шилдептер кижилер ховар турган. Мындыг янзылыг тудуг ажылдарыгга ол чээрби чедим чылдарының иштинде, үзүктел чок ажылдап келген. Бодунуң ак сеткилдиг, кызымак ажылы-биле эш-өөрүүн, хей-ниитинин хүндүткелин чаалап ап келгеи. Ол дугайын оон шаңнатканы хей-хей хүндүлел бижиктер чугаалап турар.

Амгы үеде С. С. Сендажы Тээли суурда күрүне банкызында таңнымылдап ажылдап турар. Ол харлысалгалыг ажылда база мактадыг ажылдап чоруур. Сүрүң Салчаковичиниң иниити күш-ажыл стажы ам 35 чыл боон турар.

Ол—беш урларының эргим ачазы. Улуг оглу адазының изин баскан тудугжу, уруу Ак-Довурак хоорайда аптекарь. Оглу Борис механизатор, Алешазы тоску, Улязы алдыгы класстарның өөреникчилери, хеймери чаа чедип харлаан. Хоочун ишчи ада ажы-төлүү база күш-ажылга ынак болуруңга кижизидип чоруур.

С. САЛЧАК.

МАССА-ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДЫҢ ДАЙЫНЧЫЛАРЫ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш СЭКП Тыва обкомунуң чоокта чаа болуп эрткен Пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери, күш-ажылчы коллективтер бедик кодурлуушкуннуг ажылдап турарлар.

Ажылчы чонуң ортузунга эң ыланғыя чонуң чүрттап турар черинiң ажыл-биле партияның сөзүн бүгүдеге чедиреринге агитаторларның, политинформаторларның, плетке-лчилерниң ролю улуг. Совхозтуң парткому бо талазы-биле кылып чорудар ажылдың планын тургузуп, бадылаан.

Агитаторларның, политинформаторларның, плетке-лчилерниң сургаалда хуралдарын эрттирип, кылып чорудар лекция, беседаларның темаларын, масса-политиктиг ажылдың кол угланыышкынын тодаратканы. Ол ышкаш маа чемн бе-летке-лиинiң база дүжүт ажаалдазының үезинде социалистиг чарыштың негелделерни, шаңнал-макталарның хемчеглерин ажылдап кылган.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга чугаалашканы «Партияның идеологтуг, масса-политиктиг ажылының чугула айтырыглары» деп доктаалын, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыжының сесси сессиязынга хүлээп алганы «Күш-ажылчы коллективтер болгаш бүдүрүлелерни, албан чердерни, организацияларны эргелеп башкарарынга олардың ролюн бедидер дугайында» ССРЭ Хөөлүүзүн, Пленумга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң ханы уткалыг делгеренгей чугаазының болгаш чурттуң, совхозтуң мурнунда салдынып турар эң чугула сорулгаларны шиитпирлээрниче, ажылда бар четпестерни дарый чайладырыче угланган ажылдарны бистиң совхозтуң ашгы-ашгы коллективтеринде партия эге организацияларының доктаамал чорудун, сүт-баразан фермаларыче, ыраккы малчынарже, хову-шөлдүң ажыл-ишчилеринче агитаторларны, политинформаторларны, плетке-лчилерни чорудуп турар.

Чоон ортузунга лекцияларны, беседаларны доктаамал чорудуп турар агитаторларга Л. Х. Демчик, Д. А. Ховалыг, Ш. К. Конгаржап, Н. Л. Кылын-оол, К. А. Ленмаа болгаш өскелерин-даа хөй-биле адап болур. Лекциялар, беседалар кылырындан аңгыда агитхуудаустарны, көргүзүг самбыларын, хүн бүрүнүң көргүзүглерин үндүрүп, четпестерни ой-шаанда илередип турар.

Совхозтуң бүгү-ле идеология активиниң мурнуида кандыг сорулгалар туруп тураарыл? Бирги эвлчегде он бирги беш чылдың үшкү—өзек чылының планныг даалгаларын чедишкинниг күүседир, Совет Тываның 40 чыл болур оюн төлептиг уткуур, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш камналга чурумун шыңгыы сагыыр, ажыглаттынмайн турар курлавырларны ажыглаары, бойдусту камгалаары дээш оон-даа ынай.

О. КАРА-САЛ,
агитатор.

ГИДРАВЛИКА БОЛГАШ ЭНЕРГЕТИКА

Гидравликтиг шинчилелдер талазы-биле Делегей ассоциациязының (ГШДА) XX конгрези ажылын Москвада өгелээн болгаш ол хурал сентябрь 9-ка чедир уламчылаар. Делегейниң 40 ажыг чурттарының төлээлекчилери ында киржип турар. Конгрессти Москвада эртип турары совет гидравлика эртемининг ат-алдарының өзүп турарын херечилеп турар. ГШДА-ның XX конгрезиниң оргкомитединиң даргазының орлаачызы, ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрификация министриниң орлаачызы Н. Лопатин ПМА-ның корреспондентизинге ол эртемниң чедишкиннериниң дугайын чугаалап бергеи.

— Гидравлика эртемининг (суук чүүлдериниң шимчээшкинниинiң дүрүм ёзугаар хөгжүдезинин дугайында эртем) теория талазы-биле баштайгы үидезиниерни ажылдап кылырынга улуг салымшкыны XVIII чүс чылдың эгезинде эртемденнер, Петербургтуң Эртемнер академиязының кежигүнүери Михаил Ломоносов, Даниил Бернулли, Леонард Эйлер олар киирген. Россияга гидравликтиг шинчилелдер оон соонда чедишкиннинг хөгжүүн эгелээн.

Ындыгын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда аңаа улуг кодурлуушкун чедип алдынган. Ол чорук Россияны электрижидиринiң ленинчи планын ёзугаар электри станцияларын тударыбиле болгаш суттарылганын улуг ажылдарын чорукавыбиле. Ак-далай—Балтийнин болгаш Москва аттыг каналдар ышкаш суг ажыл-агыйының баштайгы улуг хевирлерин тургускааны-биле таныстырлаттынар.

Ажык суттарылга бугаларының гидравликазын өөренири, сутчуң күштүг агымының дески эвес шимчээшкинниинiң дугайы, сутчуң бадары дерилгеринiң аянкы талазынга энергияны эзэлекедириниң, турбиналарының болгаш насостарның гидравликазын аштап-арыгдаары болгаш оон-даа өске айтырыгларже совет спецназдистериниң кол ажылы Азыгчуруттуң Улуг даймынга чедир үеде угланган турган. Чер аданың сутларының шимчээшкинниинiң гидромеханиктиг теориязының талазы-биле айтырыглар шинчи ажылдап кылдынган турган. Ынчаардагы кыска хөй ажылдар эртемниң алдын шыгжамырынче киргеи.

Дайын сеструнде бистиң чуртувуска суг болгаш гидроэнергетика курлавырларын шингээдип алыр талазы-биле ажылдар уламчылаан. Волгага, Камага, Дневрге, Ангарага хөй-хөй ГЭС-терни, Енисейге, Вахшка, Нарынга, Зеяга болгаш оон-даа өске хемнерге күчүлүг электростанцияларны тудуп тургускан бис. Гидравликатиг, чылыг болгаш атомнуг энергетиканың бедик хөгжүдезин өске-даа адырларга улуг солдарны чедиргеи.

Судно чоруурунуң, судно кодуртуруунуң, транспорттуң өске-даа дерилгелериниң төлевилелдерин ажылдап кылырынга чаа-чаа шинтирлер хүлээп алдынган. Хемнерниң суун бассейннер эразынга шилчидип турарының, улуг, биче суглар-ының гидравликазының талазы-биле шинчилел ажылдарын амгы үеде чорудуп турар.

— **Николай Алексеевич, Сибирьде улуг-улуг ГЭС-терниң туштунуң турары-биле холбаштыр кандыг-кандыг шинчилел ажылдары чоруттуруп турарыл?**

— Сибирьниң кодыг агаар-бойдус байдалдарында оон терии суглуг хемнерниге улуг-улуг ГЭС-терни тудуп тургузары гидротехниканың эртемининг болгаш дузалал гидравликаның муровунга хөй-хөй сорулгаларны салган. Ол айтырыгларга— улуг бедиктерден бадып турар суглуң энергизизын эзэлекедири, гидравлика айтырыглары болгаш оон-даа өскелер хамаарыыр. Оларга немеп каар чүүлдерге: чазым батыкан хөй санныг дошту ол дериглелер дамчыштыр арттирери, сутчуг-лае породилариндан арыглаары болгаш оон-даа өске айтырыглар хамаарыыр. Ол бүгүнү бистиң эртемденнеривис чедишкиннинг шиитпирлеп турар. Чүүлүн кол-кол эртем тоштери — гидротехниканың Б. Е. Веденеев аттыг Бүгүүзилел эртем-шинчилел институту, «Гидропроект» институттуң С. Я. Жук аттыг эртем-шинчилел сектору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оон-даа оске институттары оң ажылдарже хаара түттүнган.

— **Ленинград хоорайны суг халавындан камгалаар талазы-биле эң чаа комплекстиг тудуу амгы үеде чорун турар болгай. Оон узуму— 25 километр ажыг. Ол комплекстиг тургузарынга хамаарыштыр гидравликтиг кандыг шинчилелдер чоруттунганыл?**

— Ленинградтың сугдан ол камгалалын төлевилээр мурнуида ол хоорайның тургустунуп келгеининден бээр (1703 чыл) болгулаан 250 ажыг үеден шинчилээн. Нева хемниң болгаш Финн мугулдурнуң ниити байдалының программазын белеткээн. Ол ажылдарның болгаш аңаа хамаарыштыр ажылдаар гидравликтиг болгаш математиктиг хевирлерни ажыглаышкаан, ол тудугларның турар черин, составын, байдалын тодаратнап чүве болгай. Суг эрттирер дерилгелерниң тудуун аңаа-даа үеде болгаш үеринiң ажылдарын болуп турар. Объектиниң тудуун чер шыдары кылыр тудуг эргелиниң В. И. Бушмановка

Ол комплекстиң тудуунга хамаарышкан айтырыгларны тодарадыры-биле Ленинград хоорайда гидравликтиг шинчилел ажылдарын сес чыл дургузунда чорудуп турар. Ам ында чингине гидравликтиг модельди тургузуп турар. Ооң хемчээлиниң улуун тодарадыры-биле чугаалап каар чүүл болза, ол модель 75Х150 метр хемчээлдиг тускай павильонда турар.

Ол чаа модель болза, чүгле мооң мурнуидагы хүлээп алган шиитпирлерни тодарадыр эвес, а тудугнуң хуусаазын кызырар болгаш ажылдың хемчээлин эзэлекедир талазыбиле сүмелерни бээни берип болур. «Далайдан камгаладыны» бирги эгелээн Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл юбилейге ажыглалга киирери көрдүнген.

— **Атомнуг электростанцияларның аймыл чок чоруун хандырар талазы-биле ажылдарга гидравлик-специалистер канчаар киржип турарларыл?**

— Атомнуг станцияларга авариялларны болдурбас талазы-биле камгалал системаларының бүүрелдиг ажылдаарынче, ол станцияларның кандыг-даа таварылгаларда аймылдыг чоруун болдурбазынче кол кичээнгейни бистиң чуртувуста угланыдырып турар. Ындыг байдалдарда удурткан шиитпирлерни тодарадыр болгай. Ооң үзүмү— ажыг. Ол комплекстиг тургузарынга хамаарыштыр гидравликтиг кандыг шинчилелдер чоруттунганыл?

«ПЕНСИЯЛААН КИЖИ— КЫРААН БЕ? ОЛ ЫНДЫГ ЭВЕС БООР»

Кижиниң амыдыралының пенсия үезин социологтар «үшкү назын» деп адаан. ССРЭ-де назы дөгүй берген кижилер — улуг социал болуук: назылап кыраанымың пенсиядың 35 мыллион кижи, азы чурттуң сес чурттакчызының бирээзи-ле ап турар.

— Пенсиялай берген кижини кырган кижи дээринниң дугайында бодалды хамыктың мурнунда буруу шевар дээн мен — деп, ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазынга ССРЭ-ниң Эртемнер академизиныңың Социологтуг шинчилелдер институдунуң назы дөгүй берген чон айтырыгларының болүүнүң удуртукчузу Владимир ШАПИРО чугаалаан — Шынап-ла, 60 хар четкен эр кижиниң азы 55 харлыг хереэжеен кижини кырганнар деп адаан болур бе? Чогум-на ындыг назыларда тус-тузунда 25 болгаш 20 чыл күш-ажыл стажтыг турган, кижи инитилелдиң мурнунга болүүнүң хүлээлгезин моральдың талазы-биле күүседипкеи болур болгаш ол ачы-хавыязы дээш дыштанып чоруи болур деп Совет күрүне санап турар.

— Шынап-ла, ооң-биле пенсионерлер боттары болганчок-ла чөпшээрешпейн турар: статистиканың сан-түңнерин ёзугаар алырга, пенсия назы четкен үш совет кижиниң бирээзи-де ажылын уламчылап турар. Ол чүткүлдү чүнүң-биле тайылбырлап болурул?

— Пенсия назы четкери ажылын уламчылаарынга шаптың болбас болганда, пенсионер, бир эвес кидык-шыырак болгаш ажылдаксаар болза, эргезин ажыглап, бажыңынга анаа дыштанып орган херээ чок болбайн канчаар. Ооң-биле кадыбистиң күрүневис ажылчын күжү чедишпезин барымдаалаш, пенсионерлерниң күш-ажылын мактап турар. Ынчалза-даа бо айтырыгны чүгле экономикага, улус ажыл-агыйының хереглелдеринге сыллаглаар болза, шын эвес болур ийик дээрзин демдеглеп каайн. Пенсия мазылыг кижи профессиязындан, эртем-билиниидем хамаан чокка ажыл-ишчи дуржулгалыг, амыдырал-чурттарга талазы-биле хаяа билиглиг болгай, оларын ол өске кижилерге дамчыдып берип болур.

Дооспаан чогаадыкчы планнары, хөй чылдар дургузунда кады ажылдап чанчыккан кижилери-биле харылзажып болур аргазы ажылдаарыиче пенсионерни албадап турар деп социологтуг шинчилелдер көргүскен. Кончуг күштүг чылдагаан — ажыктыг болур дээн күзел болур. Чаасказанзыраарындан коргары, амыдыралдың шөлээн апаары кижиниң чанчыккан байдалын ескерткеш, кадыкшылды баксырады бээр боор дээн айылзыныышкын ышкаш ындыг чылдагааннар база бар. Ажылдавайн барган сөөлүнде кандыг боор-дур деп айтырарга, «дүрген чоруп орган поезданден үштүнуп чыдып калган» ышкаш боор-дур деп, бир пенсионер харылаан.

Адак сөөлүнде, материал талазы-биле бодалдар, материалдыг сонуургал база бар. Пенсия назы четкен кижи бодунуң ооң мурнунда кылып турган ажылыи күүседип турган, дыка хөй таварылгада үгүле шалыңын алыр эвес, харын пенсиязын база алыр болгай.

— Ынчаарга пенсия «үшкү назында» анаа-ла материалдыг хандырылга эвес-тир. Ажылдап чораан, ынчалза-даа ам-даа кырыыаан кижилерге пенсия хостуг үе берген. Ол хостуг үеин канчаар ажыгларыл деп тускай онзагай айтырыг тургустунуп келир.

— Характер талазы-биле аңгы-аңгы кижилер пенсия үезинин амыдыралын база аңгы-аңгы кылдыр көөр. Ажылдавайн турар пенсионерлерниң барык-ла чартык хирези бажың ажыл-агыйы кылыры-биле улуг уруг-дарыынга дузалажып турар, ынчангаш оларга уруг-дарыының ажы-төлүүнүң дугайында сагыш салырынга үе шуут четчир. Ооң өске пенсионерлер бодунуң мурнунда ажылдап турганы бүдүрүлге азы албан черинде, чурттан турар черинде хөй-иниту ажылынга киржип турар, чижээлээрге, солуннар болгаш журналдар чагытырып, уругларның дыштанылгазын организастаарынга дүүлажып турар болгаш ооң-даа өске.

Дыка хөй кижилер кыраан назының мурнунда чай чок болгаш четтикпээн күзелдерин боттандырарының: сонуургалын ёзугаар аян-чоруктар кылырының, номчуттуларының, кино болгаш театрлар, клубтарже баарының үезин кылдыр көрүп турар. Ынчаарга назы дөгүй берген элээн хөй кижилер ажы-төлүүден экономика болгаш девискээр талазы-биле ангыланырынче чүткүп турары онзагай чүүл болуп турар.

— Ол талазы-биле чамдык кижилериниң кыжырып турары орай ашак-кадай болчурунуң айтырыын силер канчаар көрүп турар силер?

— Ол мырыңай хей чүве-дир. «Аныяында» ашак-кадай болчурунуң кол чылдагааны ынакшыл болуп турар болгай, ынчаарга назы дөгүй бергеш, хууда амыдырал тургузуп турар таварылгаларда өске кижиниң дугайында сагыш салырының эргежок чугулазы, чаасказанзыраарындан чайлаар дээн күзел чугула улуг рольду ойнап турар. Ынчан сагыш-сеткилиниң хайыгарын, ынаан, аажы-чаңнарының болгаш бот-боттарының сонуургалдарының дөмейин база барымдаалап турар.

Амыдырал идепкейлиг, ажыл-чорудулгалыг, янзы-бүрү болур болза, ол эки болур. А назы дээрге хамаарылгалыг бинлиг-дир. 65 хар ажа берген дыка хөй кижилер кырганның стереотиптиг чуруунган «бодуң танывастар»: олар боттарын оргумак назылыг дээр болгаш күш-шыдалының чечектелиишкинниде турар бис деп бүзүрээрлер дээрзин социологтуг шинчилелдериниң бирээзи көргүскени таварылга эвес.

Беседаны Елена ПЕРЧЕНОК чоруткан. (ПМА).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Таңды районнуң улус судунуң улус судьязы Любовь Петровна Рожкованың өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1983 чылдың сентябрь 6-дагы Чарлыын ёзугаар ону хуусаа бетинде ажылындан хостаан.

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ ИДЕГЕЖИЛГЕ СОРУЛГАЛАРЫНГА

Бистиң үевисти «информастыг частымышкынның үези» деп адаан турарыы таварылга эвес. Бомбүрзектиң бүгү дириниге хүнүң-не 500 мыллион телевизорлар көргүзүп, 1,3 миллиард радиоприемниктер ажылдап, чүгле хүнүң үнер 450 миллион экземпляр солунналар парлаттынып турарын чугаалаарга-ла четпир. Массалыг информацияның ол национал камаллардың дамчыштыр боттарының чурттарының-даа дугайында, өске-даа күрүнелерниң дугайында болгаш делегейде болуп турар чүгула болуушкуннар-даа дугайында хөй-хөй медээлерни кижилер билип ап турар. Хамыктың мурнунда ол медээлерге үидезилээри делегей политиказының дугайында калбак массаларга ниити билиишкин төрүттүнер.

Ооң-биле кады «дашпыкы» информацияның хемчээли база өзүп турар. Дашпыкы аудиторияже радиодамчыдылганы богүнде 80 чурттар чорудуп турар. Чүс ажыг күрүнелер делегей деннелиите информацияны нептередип турар телеграф агентстволарлыг болгаш оларның саны өсүүшаан.

Ынчангаш информация талазы-биле солчуушкун айтырыларын делегейниң хөй-хөй организацияларында, ооң иштинде КНО-да болгаш ооң органнарында, ЮНЕСКО-да, кана-даа каттышпааннар шимчээшкин органнарында чугаалажып турар апарган. Европага айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Хельсинки чөвүлел хуралга база Белградка болган Мадрядке даразымдагы ниити-европа ужуражымышкыннарга олар чиниг маргыйлаанын кол түүлү болу бергилээн, ол солчудга чугаалажымышкынның үезинде «масс-медиа» айтырыларын янзы-янзы көөр принципиалдыг ийи туруш тыптып келген.

Ол айтырыглар талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш социалистиг чурттарның туружу информация-биле солчуушкун талазынга бүгү күрүнелер делегей каттыжылгазының түүлдуг деп көргени принциптерни болгаш норма-чижектерни удуртулга болдурган тур, ...ита үидезилеттингеп. КНО-ның Уставы, Европага айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түнжел актызы дээн ышкаш ындыг кол документилерниң негелделери, тайбыины болгаш бот-боттарын билчирии быжыглаарын делегейге информация солчуушкунуңуң кол сорулгазы кылдыр чарлап, милитаризмни, расизмни, а ол ышкаш өскенин хереюерине холгаарлаашкынны пропагандалаар чорукту буруу шаап турар конвенциялар болгаш декларациялар информация камызынга долузу-биле тайылбырлаттынган турар ужурлут.

Информастыг солчуушкунуң делегейге чогум-на ындыг эрге-дүрүм баазазыи болгаш аңаа хамаарышкан хүлээп ап турар документилериниң эң дээштиин быжыглаарын ССРЭ бодунуң талазындан чедип ап турар. «Тайбыңны болгаш улустар аразынга бот-боттарын билчирии быжыглаарынга, кижиниң эргелерин хөгжүдеринге болгаш расизмге, апартеидже база дайын-чаажө күткүүшкүнге удур демиселге массалыг информация чепсектериниң акша-хөреңги салыышкынынга хамаарышкан кол принциптер дугайында декларацияны» совет инициатива ёзугаар ЮНЕСКО-га 1978 чылда хүлээп алган.

Хельсинкиге ниити-европа чөвүлел хуралының актызы улуг үжүр-дузалыг болуп турар. Херектиң ужуру болза эң сайзыраңгай 35 чурттарның дээди удуртукчуларының ат салганы документиге информастыг харылзааларның айтырыларының талазы-биле тускай кезекти төөгүде бир-ле дугаар киирегинде эвес. Кол-на чүве — социалистиг болгаш капиталистиг күрүнелериниң төдээлекчилериниң ол талазы-биле боттарының кады ажылдажылгазының тодаргай утланышкынарын бир-ле дугаар дутурушкаиы болур. Ол чорук тайбыңны болгаш улустар аразынга бот-боттарын билчирии быжыглаарынга база улустарның культура талазы-биле баймырынга дузалаар.

ССРЭ-ниң болгаш социалистиг чурттарның информастыг ажыл-чорудулгазы чогум-на ол сорулгаларга бараан болуп турар. Совет күрүне информация талазы-биле бодуңуң органнарының мурнунга ооң дашпыкы политиктиг утланышкынындан үнүп турар айтырыглардан өске айтырыглар салбайн турар. Делегей байдалын нарымдадыр, өске улустарның амыдыралының дугайында мөге-хөп тарадыр, оларның иштики херектериже холгаарлаар оралдажышкынар совет парлалтага, радиога, телевидениеге чүүлдешпес.

Империалистиг күрүнелер, хамыктың мурнунда АКШ сыр өске утланышкынны чорудуп турар. «Парлалганың хостуу», «Информацияның болгаш идеяларның хостут агымы» деп хоозуң лозуннар-биле шымаалаттынып алгаш, делегей эргезиниң принциптерни болгаш делегейге хөй-иниткиниң хүлээп көргеи күрүнелерниң негелделерни информация талазынга вептеретпес дээш олар турүүп турар. Хельсинкиниң Түнжел актызынга америк президентиниң ат салганыига чөрүүттүр Каттышкан Штаттар социализм чурттарыга удур хемчээлиниң талазы-биле дециээр чүве чок пропагандисчи чамдык кампанияларны сөөлүг чылдарда калбарткан. Ол бүгү кампаниялар — «ССРЭ-де кижи эргелерин хажыдып турарының дугайында» азы «делегей терроризмниге социалистиг чурттарның хамаарылгазының-даа дугайында» чүгле чорун турза,— олар барымдаа чок, шын эвес, хоп-мөге түүлдерде үидезилеттингеп.

Азияның, Африканың болгаш Латин Американың хөгжүп турар чурттары барынын чүктүн «сес монополияларындан» ёзулуг нараждып турарлар, чүге дизе массалыг информацияның чепсектериниң хөгжүлдезиниң дениели оларда дыка куду. Ол күрүнелерниң хөй-хөйү боттары информастыг агентстволары безин чок болуп турар. Оиу ажыглап алгаш, барыын чүктүн телеграф, радио-телевидение корпорациялары хөгжүп турар чурттарны информация-биле эндере хандырып, делегей болуушкуиларын болгаш Азия, Африка база Латин Америка чурттарының улустарының амыдыралын хажыда аарак көргүзүп турар.

Моон-биле холбаштыр империализмниң информация бээр талазы-биле кайы-хамаан чок турамык чоруун сокладыр дугайында болгаш күрүнелериң бот-башкартынар болгаш эргезиниң принциптеринге, шын барымдаалыг медээлерни бээрииге үидезилеттингеп легейниң чаа информастыг чурумун тургузар дугайында айтырыгны хөгжүп турар чурттар чидии-биле тургузуп турар. Совет Эвилели болгаш социализмниң өске-даа чурттары ол дүрүм ёзугаар негелделерни идепкейлиг деткип турар. Ынчалзажок амыдырапта ооң боттанынынкыны канаталистиг күрүнелерниң, мынгыя АКШ-тың талазындан удурлашынышкынга таварышы турар. КНО-ның Кол Ассамблеязының сөөлүг, 37-гы сессизынга делегейниң чаа информастыг чурумун детпээн резолюцияга Каттышкан Штаттар улур бадылаан болгай.

Массалыг информацияның амгы үеде чепсектериниң күүлүт потенциалы улустарның бот-боттарын билчириниң дешилгезиниң херээнге бараан болгаи турар ужурлут — ССРЭ-ниң принципиалдыг тыружу мындыг. Чөптүт, шынгы информация тайбыины болгаш бүзүрежилгени быжыглаарының сорулгаларынга, кижи төрелгетиниң тайбын болгаш пайыралдыг чурттаармга дузалаарынга, амгы үеиин чидыг айтырыгларын чедишкинниг шинтиирлээрниге бараан болган турар ужурлут.

Юрий КАШЛЕВ,
төөгү эртемнериниң доктору.

(ПМА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ДУЗАЗЫ

СОФИЯ. Плевениң «Саня» фабриказы даштыкы хеп трикотажының эдчеглиг болүүн ССРЭ-же үдүрүп чоруткан. Бо чылдың төнчүзүге чедир ол коллектив совет чагыкчыларга 1,3 млн. кылгларыны чорудуп бээр.

Ол фабрика Болгарияда болгаш ооң кызыгаарларының даштында-даа продукциязың чүгле бедик шынары эвес, харын база калбак ассортиментилии-биле сурагжаан. Бүдүрүлге данзызында 400 хире хевириниң продукциязы бар, мынчаарга чылдың-на ооң 90 хуузу чаартының турар. Кылгларның структуразын кижилериң назы-хар бөлүктерин ёзугаар үргүлчү-де чаартып турар. Плевеииің ол фабриказының ажылчыиарары эң бичии чаштарыы база утпайн турар—тускай цехте кол будурүлгеден арткан быжыдыкескиндилерден хептерии даарап үндүрүп турар.

Чурукчуларның, технологтарның, өске-даа специалистериң чогаадыкчы, тывынгыр саналдарын калбаа-биле ажыглап, боттандырганының түнелиинде хөй хевириниң, таварымчалыг, чараш хептерин даараар аргалыг боон турар. Олар магазиннерге кажан-даа үр чытпазын фабриканың директору П. Станчев СЭТА-ның корреспондентизиигe чугаалаан. Бисте тургустуиган хеп бижып, чогаадырының конструктор бюрозу хептерииң чаа хевирлерин кичээнгейлиг хайгаарап, оларга таварымчын шалыпкын хемчеглерии ап турар. Бо талазы-биле Москваның, Киевтиң, Донда-Ростовтуң хеп чогаадын бижар специалистери — модельерлер-биле үре-түнелдиг харылзаа улут дузалыг боон турар.

ЧАА ХЕВИРНИИ БУДАПЕШТ.

Бүгү делегейде сурагжаан автобус «Икарустуң» канчап улам-на таварымчалыг болгаш идегелдиг болдурарыл, ону кылып үндүрериин канчап удам көүдедириил? Секешфехерварда боон турар конференцияның киржикчилери ындыг айтырыгларга харыны дилеп турарлар. Ында Венгрияның бүгүле будунларындан чүс-чүс специалистер чыглып келген. Ол ышкаш «икарустарга» эптеэр кезектерии кылып үндүрүп турар дыка хөй заводтарның удуртукчулары база ында барганнар.

Венгрияның автомобиль үлетпүрүүнүн ол чугула адырын хөгжүдериниң перспективтиг, келир үеге программазын канчаар күүседириниң дулгайын конференцияга чугаалажып турар. Чоокшу үеде «Икарус-300» болгаш «Икарус-400» дээр чаа хевириниң ындыг автобустарын калбаа-биле кылып үндүрүп эгелээр деп турар.

«ВУР-га кылган» деп бижил каан демдектиг автобустар делегейниң дыка хөй чурттарының оруктарынга таварымчалыын бадыткаан. Совет Эвилели оларны садып алыр талазы-биле кол чурттарның бирээзи боон турар. Бо беш чылда Венгрия 40 муң хире ындыг автобустарны ССРЭ-же чорудар.

ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

ГАВАНА. Кубада чугула ниитилел-политиктиг кампания — үлүсчу эрге-чагырганың чер-чер органнарының депутаттарының отчёттары эгелээн. 14 можу болгаш 169 муниципалитет ассамблеязарының 10.735 депутаттары сөөлүг чартык чылда кылдынган ажылдың дугайын сонгукчуларның мурнунга чугаалап, отчёттарын бээр. Олар өөредилге, кадык камгалалты, транспорт, ниитиниң чемненилгези, спорт болгаш дыштанылга дээш ышкаш, ындыг адырлар талазы-биле сонгукчуларның саналдарының болгаш дилеглериниң канчаар күүсетгинин турарының дугайын чугаалаар. Депутаттарның боон турар отчёттары улусчу эргечагырганы улам быжыглаарынга болгаш социалистиг демократияны калбартырынга идиглиг болуруи «Гранма» солун онзалап айтыкан.

ДҮЖҮТ БАЙЛАК БОЛЗУН ДЭЭШ

ХАНОЙ. Вьетнамның рис тарыыр кол шөлү—Мекоиг хеминиң унунда можуларга ирригация-суттарылга ажылын хөгжүдүп, калбартырының айтырыгларын Вьетнам Социалистиг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Дойгтхап можуга кылган конференциязынга чугаалажып көргеи. Анаа амгы беш чылда (1981—1985 ч.) суттарылга тудугларын кылыр планнарының күүсеттинин турарының айтырыгларын, ол ышкаш 1986 — 1990 чылга чедир перспективаларны чугаалажып көргеи.

Удусту эрге-чагырганы тургускаанының баштайгы хүнелериниң эгелээш-ле, Мекоиг хеминиң шынаалаларыга суттарылга ажылдары калбарган. Чүгле амгы беш чылдың эгелээниидеи бээр үш чыл иштинде күрүнеле ол районга суттарылга тудугларын кылырынга 530 млн. ажыг доңг-акшаны тускайлаан, улут-улут 75 буга-сумуину каскан, насос станцияларының калбак четкизин тургускан. Бо чылдың берге агаар-бойдузуиуң байдалынга Мекоиг хеминиң шынаалазында можуларының тараажылары ристик эки дүжүдүн ажаап алган чоруу ыңдыг ажыддарының чөүүр үезинде кылдынып, эргежок чугула боон турарын бадыткап турар-дыр.

НАЙЫРАЛ ПОЕЗДИЗИ ПРАГА.

Прагаиың ажылчы чоннары болгаш профэвилелдериниң хоорай чөвүлелиниң төлээлекчилери Москвадан келген найырал поездизин чыны-биле өөрүшкүдүт уткаан. Ооң-биле профэвилелдериниң 340 активчилери, совет найысылалдың үлетпүр бүдүрүмелериниң төлээлекчилери чедип келгеннер.

Москвадан келген аалчыларга солун программаны белеткээн. Олар Прагаиың ең улуг бүдүрүлелериниге баар, ажылдың дуржулгазы-биле солужар.

(СЭТА).

ШЕРИГ БААЗАЛАРЫН УЗУТКААР ДЭЭШ

ТОКИО. (СЭТА). Баазаларга удур демиселдиң Бүгү-япония чөвүлелиниң организастап, ында ажыткан симпозиумунуң киржикчилери тайбың болгаш Японияның девискээринде АКШ-тың шериг баазаларын чок кылыры дээш япон хөй-иниткиниң шимчээшкииниң чугула ужур-дузалыын онзалап айтыкаинар. Япон черде америк шериглериниң турарын болдурбазын негеп турар ол демократтыг организацияның тургустуганындаи бээр 10 чыл болганынга хамаарыштыр үк симпозиумну чыылдырган. Чыылганнар чөвүлелдиң активчилериниң чуртта дайынга удур шимчээшкиниң калбартырынга удурт үүлүг демдеглээн.

ХООРАЙ АДААНДА ХООРАЙ

Бажыңындан ажылче баарда, СЭТА-ның корреспондентизи бо удаада чер иштн-биле чораан, ынчалза-даа ында, Донецкиде, метрополитен чок болдур ийин. Ол лифтиге 764 метр ханы черже киргеш, Горький аттыг шахтаның хомур-дажын казып апкан черлерин эрттир кылаштаам, үстүнде турар хоорайның үш административтиг районун эрткен. Үк шахтаны тудуп турар үезинде «Новоцентральная» деп аттар турган, ол ат оон туружукпдан тывылган хевирлиг: ол өзек болуп турган, ону дискиндир хоорайның аажок улуг девискээрииде оон өске чээрбн хире шахталар турган.

Бир янзы лифт кыңгыят кылыыр доктаады, шаараш демир эжик ажыттына берген — аажок делгем залда келген болдувус, сактырга, энмежок хөй поездилерлиг демир-орук вокзалы-даа ышкаш.

Моон соортулге оруктары эгелээр — деп, шахта директору В. Прищепа чугаалаан, моон хун херелдери дег, тарап чоруткан уургайларже айыттыкан атагаштар-биле быжыглаан дээвирлер адаа-биле бичии вагоннар соорткеи хензиг локомотивтер маңнашкан, конвейерлерниң төнчү чок ленталары шылырашкан, олар Донецкиниң хомур-дажын үндүр соортуп турарлары ол.

Донецк адаанда оруктарның узуну ийи муң километр, ол дээрге Москва метрозунуң оруктарындан он катап хөй — деп, директор сонуургатты. — Оларны дамчыштыр чылдын-на 20 миллион тонна хомур-дашты чорудуп турар. Донецк бассейниниң бүгү тывыжының тоступ бир кезии ол болуп турар. Бистиң чуртувуста, делегейде-даа ындыг хоорай чок.

Бичии болгаш-ла уургайның ханазынга чыпшыр турар ужурга таварыжыр — поездилерге орук чайлаар. Вагоннарда — быжыглаашкын кылыр ыяш болгаш металл, дериг-хереккелдер болгаш будурулге артынчызы — куруг порода.

— Бо чүктерии соортур үеэш, Донецкиниң адаанче бир муң электровозту бадырган — деп, директор чугаазын уламчылады. — А вагоннар саны — 50 муң.

Чүүк чүдүрер вагоннардан ангыда, мында улустуң «чуузалар» деп адап турары кижилер соортур аптиг вагончугаштар база бар. корреспондент оларга база даглarже туристер чедирер канат оруктар-биле домейзимээр оруктарның сандайларынга олуруп, шахта иштиигe дыка хөй километрии эрткен.

— Бир эвес ажылдаар черге чедир орук километрден ырак болза, ажылчыннарны ынаала соортуп чедирер — деп, В. Прищепа тайылбырлады. — Ынчангаш хоорайның шахталарында пассажир соортур 300 маршруттуу кылган.

Оруувусту ыяш эжик дуй турунту, ооң артында база бираа. Оларны ажыдыптарга, хат улуп эгеледи — вентиляция системазының ажылдап турары ол. Дагжылар олче онзагай кичээнгей салып турар: үндүр соорткеи бир тонна хомур-даштың орнунга дашкаартан сес муи кубометр арыг агаарны бээр — хомур-даш тывыжының адырында рекордчу ханыже — 1200 метр чедир киргеи шахталарга аймыл чок чорукту хандырырынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга ол мырыңай эргежок чугула.

Чер адаанын оруктарында насос станциялары болгаш ыгыы агаар дамчыдар хоозайлар, подстанциялар болгаш электри шугумнары бар. Электровозтар септеп турар гаражтар база эвээш эвес, эмнелге чери база бар.

Элдептиг чүүл — чер адаанын огородун база көрдүм. Хомурдажын казып аппаргаи черде локтаамал температуралыг болгаш ол-шыктыг микроклимат мөөгү өстүреринге таарымчалыг болган. Чер иштинге үнген шампиньондан кылган аманныг чемнерни столовая дагжыларга кылып берип турар.

Хоорай адаанда хоорай ындыг болду, ынаар Донецкиниң он-он муң чурттакчылары хүннүн-не күш-ажыл әдлээнче барып турар.

ДОНЕЦК.

В. ГЕРЦЕНОВ,
СЭТА-ның корр.

ХУНТАНЫ БУРУУДАТКАН

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Чилиде шериг хунтазының кеминиг үүлгедикшикиилерии иститээриниң талазы-биле делегей комиссизының эдчеглиг сессизы ацаа ажылын дооскан. Анаа делегейниң ажы-аңгы чурттарындан, ооң-биле кады Совет Эвилелиидеи келген политиктиг болгаш хөй-иниткиниң кескү ажылдакчылары, ол ышкаш Чилиниң депшилгелиг кижилериниң төлээлери киришкеи.

Сессизга чилн шериг хунтазының кижаниң эрге-шөлээзии эң-не каржызы-биле үреп турарының факт-бирымдаалары, ооң эрге-чагырганың турарының политиктиг болгаш социал-экономиктиг үржуктарын чугаалажып көргеи.

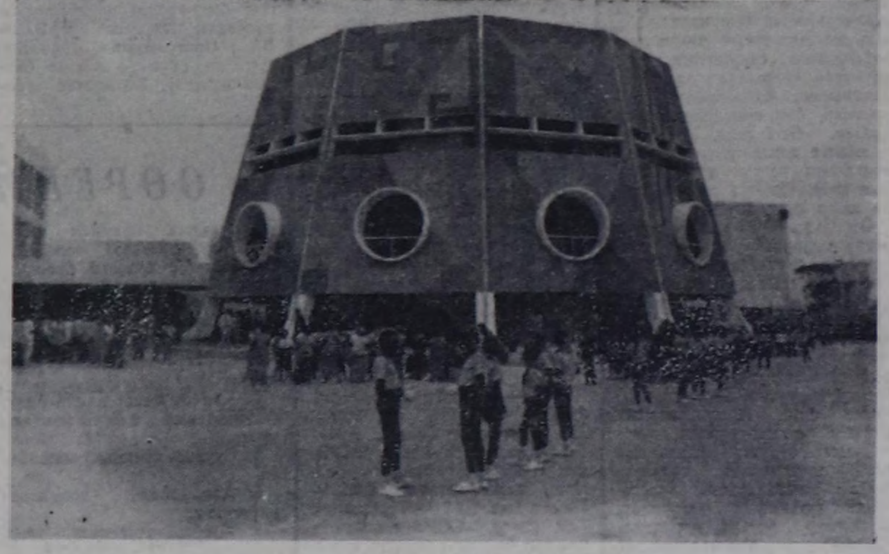
КНО-ның чиигине секретарынче болгаш КНО-ның кижиниң эргелериниң талазы-биле комиссизының чорудар ужурлут сессизының түнелдокументизиидеи АКШ-тың администрацизының Пиночеттиң ёзу-чурумун детпээн, камгалаларын үргүлчүлеп турарын хамызы-биле буруу шапкаын илередкеи.

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААРЫ ДЭЭШ

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Ында «Бүгүдеге айыыл чок чорук дээш» деп темалыг чурттар аразының конференциязы ажылын үргүлчүлеп турар. Ооң ажылында делегейниң 23 чурттуның ооң иштинде элээи кан социалистиг чурттарының эртемденнери. СЭКП ТК-ның кежигүү СЭКП ТК-ның делегей кылдызының эргелекчизиниң бирги орлаакчызы В. В. Загладиигe баштаткан совет төлөлекчилер киржип турар.

Швецияның премьер-министри Улоф Пальме конференциияны ажыдарда чүве чугаалаан, бүгү-ниитиниң аймыл чок чоруумун принцизин дайынны баш удур болдурбазымга бүгү күрүнелерниң ниити сонуургалынга үидезилеттингенин айыткан. Херек кырында бар идролуг чепсек күралмарларын кызырарының болгаш боо-чепсектиң чаа хевирлерин кызыгаарлаарының дугайында чугаалажымышкыннар, күрүнелер аразынга бүзүрежиниң хемчеглерин ажылдап кылыры ол эвес сорулгаиы чедип алырынга чедир алырынга үидезилеттингеи идиг кылыр ужурлуг.

Делегейге идролуг дайын болур болза, чер кырынга бурунгаар дешилгеии үзүткээры ол болур, аңаа тиилекчилер чедип турбас. чүгле тиилеттиргеиниер артып калыр деп премьер-министр чугаалаан. Чогум-на ооң ужурудан делегейниң идролуг айыылхалавын чайладырынга ниитизи-биле сонуургалын илередип турар-дыр. Боо-чепсекти эңдере будурериң болдурар, Европага болгаш ниити делегейге-даа идролуг чепсекти сайгара тургузарынга чедирип турар «коргудушкунчуну» теориязын У. Пальме шугумчүлээн. Бомбүрзеи кырынга аймыл чок болур чорукту болгаш тайбыңны тургузарын чедип алыр сорулга-биле Чоон болгаш Барыын чүктериниң аразынга тодаргай чугаалажымышкынарны кылырының чугулазын чугаалаан.

БРАЗЗАВИЛЬ. Конго Демократтыг Республиканың найысылалында партиянкң дээди школазы—СЭКП ТК-ның Конго күш-ажыл партиязынга белээ, ажыттынган. Чаа архитектурлуг ансамбль хоорайның төвүиде турар Чепсектиг күштер бульварында туттуиган. Моон чараштыр угулаалап кылган өөредилге болгаш чурттакчылар кестүп турар. Мында өөренириигe болгаш дыштанырынга таарымчалыг бүгү чүүдерии тургускан.

СЭТА-ның фотозу.

Чуртта тергиидеп турар реаксылыг ёзу-чурумга удур Пакистанда массалыг удурланышкынын калбарган. Чыскаалганнар Зия-уль-Хактың шериг администрациязын доң-дораан дүжүргеш, эрге-чагырганы хамааты чазакка дамчыдарын негеп турарлар. Эрге-чагырга каржы истеи сүрүүшкүннерии, чазакка удур манифестациялларны базар сорулга-биле улам күштелдирген. Массалыг тудуп хорудаашкын эгелээи. Шериглер чыскаалганнарже каш удаа боолаашкынны кылган. Ооң түнелиинде 20 кижи өлүрткеи.

ЧУРУКТА: Карачиге болган чыскаал үезиниде тудуп хорудаашкын.

АП-СЭТА-ның телефотозу.

«САЯНДАН РОВНО ЧЕДИР»

Бо номнуң автору И. Т. Кузнецовту бистиң Ровенщинадэ билбес кижи чок. Шерит-патриоттуг, эрес-дидим черуукке кижизидилге кичээлдериниң сорук киирикчизи, дайын хоочуну Иван Тимофеевич Кузнецов өөреникчилерге, студентилерге, аныяктарга болгаш чурттакчы чоннга хүндүткелдиг. Ол боду бодалгага спорт мастери. Оон кижизиткеин 50 спорт мастерлери, бедик разрядтыг адыгжылар республиканың болгаш эвилел ужур-дузалыг маргылдааларга чедишкинниг киржип турар.

Иван Тимофеевичиин ыракдаа бол бистиң чүректеривиске эң чоок, хүнээректиг Тываның улуг, биче чону база эки билир. Дуржулгалыг болгаш эрес-дидим хайгылычы 1943 чылдың төнчүзүнде Тывага кээп, күш-ажылга ынак аку-дүнма тыва чоннга маадырлыг Кызыл Армияның, оон иштинде тыва эки турачыларның өлүм чок демиселлиниң дугайын чугаалап, ТАР-ның кожуун, сумуларын эргим чораан. Совет чоннга болгаш фронтуга бүгү талалыг деткимче, дузаны чедиреринге оон ужуражыгалар тыва чоннуң хей-аъдын улам көдүрүп турган.

Дайынның кадыт-берге хүнеринде кады тулчуп, кескинди хлебти, шымчым дусту, таакпыны үлежип, пактам сугну деңге ижип чораны дайынчы эжим болгаш өнүүн бо хүнмерде дириг арткан тыва эки турачылар-кавалеристер кымдан артык хүндүлээр болгаш сактып чоруур. Оон сактышкынналарының нову тыва номчукчуга интернационалчы Совет Армияның составында кады тулчуп чораан чугаа.

Ава-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Баштайгы хүнден эгелээш, каргыштыг фашистер-биле дидим соокчуп кирипкен. Этезинде хайгылычылар, оон соонда 31-ги кавполктуң эскадрон командирлери турган. Хоочунның хөрээнге дайынчы орден, медальдар сыныпшас болгажок, бодуңуң кылганы маадырлыг чоруктарын хөөрээринге ол тура чок кижи. Сактышкынын номунда безин бодуңуң дугайын эвээшти бижээн. Номнуң кол-ла маадырлары — оон дайынчы өнүктери, тыва эки турачылар-кавалеристер.

Аку-дүнма тыва чоннуң интернационалчы, патриотчу бедик үзел-бодалынга, делегейдеги бирги Советтер чуртунуң таварышкан үүлезинге деткимче-дузаламчыны бирден бирээ чок тайылбырлаарынга номнуң дыка хөй арынларын тураскаатказ.

ТАРН ТК-ның Чингине секретары, тыва эртемниң болгаш литератураның үндезилекчилериниң бирээзи, генерал-лейтенант, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, чедиг Ленин орденниг Салчак Калбакөөрекович Тока дугайын автор улуг ынакшыл болгаш чылыг сеткишкин-биле сактып турар.

Тыва эки турачы эскадронун киришкени Ровно — Луцк операцияга номнуң кол кезээ тураскаатпыткан. Олар чурттакчылыг сезен ажыг черлерни хостажырынга эгезинден төнчүзүнге чедир киришкен. Москвага шеригниң командылал школазынга өөренип турган, бодуң шериг хөрээнге бүгү тала-биле кижизидип, сөөлүреди аныяк дайынчыларны болгаш командирлерни өөредип турган.

«Дайынчы шылгалда» деп эгеден 3-кү взвод командири, Деражно дээш маадырлым-биле амы-тыныш бергеи Сат Монгуштуң, хайгылычылар Юрий Седен-оолдуң, Борис Лзманың, эрес-дидим пулемётчулар Алексей Ак-оол, Оюн Туметей, Оюн Хайдып оларның, старшина Монгуш Төгүл, аътты шериглер сержант Сундуй-оол, аңаа дайынчылар Суваи-оол, Даваа болгаш оон-даа өскелер дугайында хөйге билдингир эвес фактыларга солуп киллдыр бижээн. Бо эгеден дайынчы найыралды, гвардияның улуг лейтенантызы татар Хафиз Ахмеджанов, тыва капитан Кечил-оол оларның командылааны 1 эскадронуң интернационалчы дайынчыларының бот-бодунга хамаарылгазын, деткимчезин тода билип алыр бис.

Деражно дээш тулчуушкунга аңгы-аңгы нацияның оң ийи дайынчызы бажын салган, оларның үжү тывалар: гвардияның улуг лейтенанты Сат Монгуш, гвардия дайынчылары Хайдып Оюн, Сенгин Тодуш. Оларның дугайында чыруктыг сактышкын деражножуларның чүректериниде мөңге кадагалал-да.

Руда Красная, Клевань, Броники, Ставни болгаш оон-даа өске чурттакчылыг пунктуларны хостаанының дутайын дараазында эгелер төөгүп турар.

Бо чылдың күзүнүнде 700 чыл оюн демдеглээр Ровноиу хостаарынга взвод командирлери Куулар Доңчут, Монгуш Доржу, Оюн Оолак база пулемётчулар взводунуң командири улуг лейтенант Сат Бүрзекей болгаш оон взводунуң дайынчыларының, хайгылычыларының Адыгбай баштаан бөлүүнүң, эскадроннуң парторгу Монгуш Баймскылап, комсорг Оюн Алдын-оол, танкига удур адыгжы взводтуң командири старшина Пичен-оол Сарыглар (Тимофей), пулемётчулар Доңгүр-Кызыл, Салчак Байыр, Бегзи-Хуурак, Чот оларның дутайын төөгээн эгелерни улуг хүндүткел-биле номчуур бис.

Дубно, Сурмичи тулчуушкунунга панфиловчуларның маадырлыг чоруун Сат Бүрзекейге командылаткан 11 пулемётчулар катаптаан. Тоолчургу хайгылычы Тоюнчук болган дөрт дугайын автор улуг ынакшыл болгаш чылыг сеткишкин-биле сактып турар.

Руда Красная, Клевань, Броники, Ставни болгаш оон-даа өске чурттакчылыг пунктуларны хостаанының дутайын дараазында эгелер төөгүп турар.

Бо чылдың күзүнүнде 700 чыл оюн демдеглээр Ровноиу хостаарынга взвод командирлери Куулар Доңчут, Монгуш Доржу, Оюн Оолак база пулемётчулар взводунуң командири улуг лейтенант Сат Бүрзекей болгаш оон взводунуң дайынчыларының, хайгылычыларының Адыгбай баштаан бөлүүнүң, эскадроннуң парторгу Монгуш Баймскылап, комсорг Оюн Алдын-оол, танкига удур адыгжы взводтуң командири старшина Пичен-оол Сарыглар (Тимофей), пулемётчулар Доңгүр-Кызыл, Салчак Байыр, Бегзи-Хуурак, Чот оларның дутайын төөгээн эгелерни улуг хүндүткел-биле номчуур бис.

Дубно, Сурмичи тулчуушкунунга панфиловчуларның маадырлыг чоруун Сат Бүрзекейге командылаткан 11 пулемётчулар катаптаан. Тоолчургу хайгылычы Тоюнчук болган дөрт дугайын автор улуг ынакшыл болгаш чылыг сеткишкин-биле сактып турар.

«Казак херээженнер» деп эгеде тыва эки турачы херээженнериң - медсестраларның, санитаркаларның дидим, чүрекшир дайынчы оруунуң дугайын бижээн. Олар он-он километр берге орукка маршгарны, эр улус-биле бир дөмей, кызымак эртип, дайын шолүүге балыглатканнарга дуза чедирип, бөртелерин чүктеп, сөөртүп, ак-боому холга тутказ фашистерни үзүткэп чорааннар. Чай-хос аразында дайынчы концертке киржип, сеткилги сергеди ырлап, самнап, катқы-хөлүг, баштактанныглары-биле дайынчыларның хей-аъдын көдүрүп чораанын бижип турар. Куулар Дарыяа ашаа болгаш ийи акызы-биле, Сарыглар Часкал ашаа Багбужап-биле, Вера Байлак-акызы-биле... тулчуушкуннарга эрестиг киржип чораан. Медсестра Куулар Дарыяа Шевановскийиң чигир заводу дээш тулчуушкунга ашаандан — взвод командири, гвардияның улуг лейтенантызы Куулар Доңчуттан кезээ мөңгеде чарыгган. А Ровно дээш тулчуушкунга акызы Хертек Агбаанны чидирген. «Дарыяага чидириг чеже-даа аар-берге болза, ол карак чажын төкпээн. «Мээң эргимнерим! Силерни аныяк назыдан эрте чарган каргыштыг фашистерни шыдаар шаам-биле сотушкаш, өжээнним негээр мен...» — деп ызыртыныпкаш чугаалап турду — деп, автор бижээн. Чүгле Ровно дээш тулчуушкунга безин ол чедя исмецти автомады-биле чыттыр берипкен...»

Кыргыс Сыпаа, Ховалыг Бичен, Ооржак Байлак, Монгуш Амаа Ада-чурт дайыны орденнин 1 чергези-биле шаңнаткан, артканнары «Эрес-дидим чорук дээш» деп медаль-биле шаңнатканнар. Кыргыс Сыпаа, Куулар Дарыяа, Ховалыг Бичен, Ооржак Байлак, Монгуш Амаа, Оюн Поля дайын шолүүге коммунистер болганнар.

И. Т. Кузнецовтуң бо ному Совет Тываның 40 чылынга болгаш Ровенщинаны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаанының 40 чылынга улуг белек болур.

Я. ВОЙЦЕШКО.
Деражно ортумак школаның башкызы, УССР.

ОСЁТРЛАРНЫ КӨВУДЕДИР ДЭЭШ

Волгоградта осётр деп балык өстүрер завод—Мурнуу Волгада чедиг мындыг заводтарның бирээзи. Ук заводтуң продукциязы — осётр балыктың байланнары болур. Ак-балык биле севрюга деп ийи уксааны ук будурулге остүрүп турар. Оны аңаа-ла шилип албаан: сооң температурага шоолуг шыдавас ак-балык биле чылыгга ынак севрюга чаңгыс сезон дургузунда заводтуң күчүзүн ийи катап ажыглаар арганы берип турар. Час болгаш чайның эгези—ак-балык ойту, чайның ортаңдан күске чедир —севрюганың үези.

Чыл саныида Волгаже ак-балыктың болгаш севрюганың 8—9 миллион хире байланын завод салып турар. Үр үеде тывышка ажыглаан осётр дег өске балык чок. Ынчангаш оон саны дыка дүрген кызырылган, оон чамдык хевирлерге төнүп чидер дей берген. Бистиң чуртувуска от талазы-биле тодаргай хемчеглерни алган соонда, осётрларны, северияның эрес-дидим хайгылычы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, чедиг Ленин орденниг Салчак Калбакөөрекович Тока дутайын автор улуг ынакшыл болгаш чылыг сеткишкин-биле сактып турар.

Тыва эки турачы эскадронун киришкени Ровно — Луцк операцияга номнуң кол кезээ тураскаатпыткан. Олар чурттакчылыг сезен ажыг черлерни хостажырынга эгезинден төнчүзүнге чедир киришкен. Москвага шеригниң командылал школазынга өөренип турган, бодуң шериг хөрээнге бүгү тала-биле кижизидип, сөөлүреди аныяк дайынчыларны болгаш командирлерни өөредип турган.

«Дайынчы шылгалда» деп эгеден 3-кү взвод командири, Деражно дээш маадырлым-биле амы-тыныш бергеи Сат Монгуштуң, хайгылычылар Юрий Седен-оолдуң, Борис Лзманың, эрес-дидим пулемётчулар Алексей Ак-оол, Оюн Туметей, Оюн Хайдып оларның, старшина Монгуш Төгүл, аътты шериглер сержант Сундуй-оол, аңаа дайынчылар Суваи-оол, Даваа болгаш оон-даа өскелер дугайында хөйге билдингир эвес фактыларга солуп киллдыр бижээн. Бо эгеден дайынчы найыралды, гвардияның улуг лейтенантызы татар Хафиз Ахмеджанов, тыва капитан Кечил-оол оларның командылааны 1 эскадронуң интернационалчы дайынчыларының бот-бодунга хамаарылгазын, деткимчезин тода билип алыр бис.

Деражно дээш тулчуушкунга аңгы-аңгы нацияның оң ийи дайынчызы бажын салган, оларның үжү тывалар: гвардияның улуг лейтенанты Сат Монгуш, гвардия дайынчылары Хайдып Оюн, Сенгин Тодуш. Оларның дугайында чыруктыг сактышкын деражножуларның чүректериниде мөңге кадагалал-да.

Руда Красная, Клевань, Броники, Ставни болгаш оон-даа өске чурттакчылыг пунктуларны хостаанының дутайын дараазында эгелер төөгүп турар.

Бо чылдың күзүнүнде 700 чыл оюн демдеглээр Ровноиу хостаарынга взвод командирлери Куулар Доңчут, Монгуш Доржу, Оюн Оолак база пулемётчулар взводунуң командири улуг лейтенант Сат Бүрзекей болгаш оон взводунуң дайынчыларының, хайгылычыларының Адыгбай баштаан бөлүүнүң, эскадроннуң парторгу Монгуш Баймскылап, комсорг Оюн Алдын-оол, танкига удур адыгжы взводтуң командири старшина Пичен-оол Сарыглар (Тимофей), пулемётчулар Доңгүр-Кызыл, Салчак Байыр, Бегзи-Хуурак, Чот оларның дутайын төөгээн эгелерни улуг хүндүткел-биле номчуур бис.

Дубно, Сурмичи тулчуушкунунга панфиловчуларның маадырлыг чоруун Сат Бүрзекейге командылаткан 11 пулемётчулар катаптаан. Тоолчургу хайгылычы Тоюнчук болган дөрт дугайын автор улуг ынакшыл болгаш чылыг сеткишкин-биле сактып турар.

Ажык чугаа

АМЫДЫРАЛДЫҢ ХӨЛЕГЕЗИНДЕ КЫМНАРЫЛ ОЛ?

Арганзымаар мага-боттуг, иазыны бежен хар ажын чоруур, тигленн берген карак шилдиг эр кижиниң Кызылга көскүлеин ажок. Ол колдуунда арага садыгларының чамынга турар. Чамдыкта эзирик-даа чоруур, а элээрде — дашка-даа болза арага тып кажиттериниң аргазын дилеп чоруурун илдеп: бир-ле кижиниң бажын дозар, холуун тудар, «чедирип бээрин» дилээр.

Ол кижиин хайгаарап турарга, ажылдап турар черн белдинмес. Харын-даа ажыл чок чыгыы. Оон башка хүнүн-не магазин чаны «станциядап» кээр чайлыг кижи кайын турар. А пенсия назыны четпээнин база илдеп.

Бир-ле катап Титов кудумчузунда арага магазининиң чаны-биле душ болуп эртип чыдырымда, ол кижи база мында тур. База-ла биээги «ажылы» — көпеек сураглаан. Чүгле мен эвес, мурнумга ийи уруг база ол кижиин көрүп чораан чүве.

— Хүрен тоннут акыйны көрүп тур сен бе, эжим? Башкы кижи болдазыкпе, эртем адын безин дыка хөй чыл бурунгаар камгалаан. Хөлүн эрттир арага ижеринден кандырдаа ажылга ызырыпмас, үндүртүп-ле алыр. Ам шуут кудумчу кезиир арагалап чоруп берген — деп, оларның бирээзи чугаалады.

— Ады ким деп кижил?

Мурнумда кыстардан арай ыракка чораан мен, ол арабыста чанывыс-биле шимээндаштыг машина эрткеш, ким дээнин дыннаваан мен. Остановкага автобус туруптарга, демги кыстар мнзар мзнажы бердилер. Шак ынчаар ол көскүлеп кижиин ат-сывын билбейн барган мен.

«Дээди билиглиг башкы кижи». «Эртем адын безин камгалап алган». Бо сөстер мээң сагыжымдан үнметтээн. Шынап-ла, чурттуң дээди-даа, тускай ортумак-даа өөредилге черлерни дооскаш, шилип алган мергежилиниң айгыы-биле орта ажылдавас, сактыр-бодаар чүвези-ле — хүнде ижер арагазы апарган кижилерниң бары чажыт эвес-ле болгай. Шак мындыг чедип алган эртемни ажыглап билбес, ажылдаар хөлүү чок, маңгысталчак амыдыралдыг, күрүнеиин халас өөредип каан ажыын чаңдырбас, өрезин төлевес кижилер сеткил-хөөнүү карартып келир. Ындыглар боттарын өөреткен институтуун, техникумун, училищезин, школазын хүндүлевес, биилиг-мергежил чедип алырыга үндүрген үезин, күрүнеиин ону өөредиринге чарыгдаан акша-төгернин бодавас, арагага арыннүүрүн орнапкан, «чоокка човаичыг, ыракка ыядынчыг» амытаннар-дыр ийин. Ындыг кижилериниң чамдыктарының ат-сывын бөгүн адап, номчукчуларны ажык чугааже чалаадывыс.

«Хат чок болза, сиген бажы шинчевес» дижир ийикке. Бо ажык чугаа аңаа эгелеввэн болдур ийин. Ол Кызылдың эзирнктер сергедир черинден эгелээн. Оон начальнигн Г. С. Давыденкова-биле үргүлүү кээр «аалчыларның» дайзызын көрүп орган бис. Хөлүн эрттир арага ижип алган, хөй-нинтинниң корум-чурумун хажыдып чораан, эзирнктер сергедир черже кирген-нерниң хөй кезин 20-ден 35 хар чедир назылыг аныяктар болуру сеткил-сагышты базала дүвүредир. Аттары бо-дур: үжеи беш харлыг Л. Болдуроол — 1982 чылдан бээр эзирнктер сергедир черге 13 катап хонган, оон бежии бо чылдың бирги чартынында кирген. Үжеи безин хар четпээн Евгений Басаргин база бо чартык чыл-да Болдур-оолдан дудаваан, база беш катап хонган. 1958 чылда төрүттүнген Илья Фетисов бүдүн чартык чыл дургузунда база аңаа 13 катап хонган. Эзирнктер сергедир черге хонган дээш торгаал акшаны Фетисов чангыс-даа катап төлевээн, а арагалаарын ам-даа уламчылавышаан. Оларның кайызы-даа ажылдавайн турар.

Ол-ла арагачыларның аразында бир аныяк эрнин алы каракка илдигер. Ол оолду ада-иезии өстүрүп, эртем-биилиг чедир өөредип, өглеп каарга бодунуң өөдежогу-биле, бодуиуи чүве билбес, бодавас чоруу-биле, бодуиуң арагага саттыганы-биле ужудукчу чаагай адып арагачыга солуп, алган өг-бүлезиидеи чарылган. Ону Александр Сагды дээр. 1982 чылдан бээр эзирнктер сергедир черге ол сес катап хонган, оон бежии бо чылдың бирги чартынында кирген. Кайда-даа ажылдавайн турар.

Ужудукчу эртемниг-даа болза, ада-иезинге азырадып, маңгысталчак амыдыралдың оруун шилип алган.

Эзирнктер сергедир черниң ланзызында экономист дээди эртемниг Ч. Оюн, дээди эртемниг юрнст А. Дамдынчап, дээди эмчи эртемниг И. Тоңгак, зоотехник К. Наксыл-оол, оларның аттары база бар. Бо кижилер кайда-даа ажылдаавайн турарлар, ат-алдарын ак өңнүг аракага орнапканнар, амыдыралдың оруундан тайганнар.

Тускай эртемниг кижилер. Оиу чедип алыры база белеи эвес болдур ийин. Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлерниге белеи эвес шылгалдаларны дужаап турар үеде институттарга, техникумнарга чеде берннер. Экзаменнерни чедишкинниг дужаагаш, өөрүшкүзүү чайнап хүдүмзүрээн аныяктарны көөр силер. Олар ону чедишкининг доозуптарлар, улус ажылагыйынга төлептир ажылдаарлар деп идегел дораан төрүттүнүп келир. Шынап-ла мындыг болур-даа. Чедип алган эртемнин ажыктыг ажыглап чоруурлар эвээш эвес.

Дээди-даа, тускай ортумак-даа өөредилге черн кижиге билиг бээр, тускай мергежилди каанган каар, амыдыралче үдээр. Диплом кармактаан кижиге орук ажык, мергежилиниң айбы-биле каяа-даа ажылдаар. Ак сеткилдиг чорук, билиглерже чүткүл, күш-ажылга ынакшыл, чогаадыкчы чорук оон вегеттинер. Ынчан ажылдан кирген коллективиниң, эш-өөрүңүң, удуртукчуларының, дөргүл-төрелдериниң хүндүткели чаалап алдынар.

Д. ИРГИТ.

• • •

Эртем номчукчу. Силериик хооралыңарда, суурцарда шак мындыг ийи-чаңгыс кижилериин дугайында, ылаңгыя дипломуи кармактаан-даа болза инитилелге ажыктыг ажыл кылбастарның дугайында бисче бижип, оларга удур демиселлии дээштиг болур кандыг аргаларын ажыглаза эки дээрзин саналдап, ол талазы-биле кылдыиып турар ажыл-херектериик дугайында тодаргай чижектер-биле бөлүпшээн дыннадып, бо, эгелээи ажык чугаага киржиреринге диледнвис.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чалыыларның чогаадылгалары». 9.25 — «Совет армия. Бүзүлбае найыралдың одуу». Документалдыг фильм. 9.45 — «Баштайгы ынакшыл». Уранчечен телефильм. 11.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.00—Концерт. 12.25—Телемедээлер. 12.30 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Совет журналистери». Документалдыг фильм. 14.50—«Глинканың чогаалдары». 15.35 — «Поэзия». Э. Асадов. 16.25 — Концерт. 16.50 — Орус чугаа. 17.20 — «Горнистео. харылаңар!». 18.00 — Неделяның спорту. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Б.А.М.пы кылып тур бис. 19.30 — Концерт. 19.50 — «Карастовновтар» деп дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35—«Руде право» солуунуи шаңналы дээш хоккейге чурттар аразының маргылдаазы. ЧССР-биле ССРЭ-ниң шилиидеи командалары ойнаар. 22.45 — 23.05 — Бөгүи делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Тенүүзү чок оруқ». Документалдыг фильм. 8.35—Географня. 7-ги класс. ССРЭ-ниң географтыг байдалы болгаш кызыгаарлары. 9.05 — Немец дыл. 9.35 — Географня. 7-ги класс. ССРЭ-ниң географтыг байдалы болгаш кызыгаарлары. 10.05 — ПТУ-иуп сургуулдарынга. Төөгү. Индустриализацияже утланышкын. 10.35 — Төөгү. 9-ку класс. В. И. Ленин — «Коммуна дугаймда бодал». 10.55 — «Байкалдың камгаладыг чери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — Адаиелер, силерге. 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. «Коммуна дугаймда бодал». 12.00 — Орус улустуң ырлары. 12.30 — Зоология. 7-ги класс. Эзремчигей хевирлиглер. 12.55 — «Уруглар, экии!». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Ю. С. Кашкинаның дутайында телеочерк. 13.25 — «Третьяков галереязының залларында». 13.55 — Немец дыл. 14.25 — Эстетика кижизидилгези. Киноиуң көргүзүү аргалары. 2-ги дамчыдылга 14.55 — Телемедээлер. 15.00 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Бистиң бажыныстың дүлгүүрү». Телефильм. 18.50 — «Ажык чугаа». Чогаалчы Л. Б. Чадамбаның чугаазы. 19.00 — «Азия төвү». 19.30 — «Делегей болуушкунарының допчулады». 19.45—Телемедээлер. 19.55 — Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Музыка программазы. 21.00 — «Үе». 22.50 — 23.25 — Фильм-концерт.

СЕНТЯБРЬДА ГАСТРОЛЬДАР

Бистиң республиканың чурттакчыларынга сентябрь айның оюи көргүзүгелериниң — гастролюнүң чарладдары дыка солуи.

Бо айда аңгы-аңгы жанрхевирлериниң хөй санныг коллективтери болгаш ойнакчыдары биске аалдап кээр.

СЕНТЯБРЬ 8-тен 10-га чедир инструменталдыг музыканың сонуургакчылары Парижке болгаш Москвага болгулаан делегей конкурузуиуп лауреады скрипкачы **Русудан ГВАСАЛИЯНЫҢ** концертиже кээп болур. Концертке пианист **Леонора ИОСНОВИЧ** киржир. **Программада:** Моцартгың, Паганининиң, О. Тактакшвилиниң, Венявскийиин чогаалдары.

СЕНТЯБРЬ 11-ден 15-ке чедир бир-ле дугаарында Тываға концерт көргүзери-биле келирлер: вокалистериик делегей конкурузуиуң дипломанты, зы **Раиса КОРШУНОВА** болгаш бүгү-эвилел конкурузувуң лауреады **Людмила ПАВЛОВА. Программада:** дуэттер, ариялар, орус романстар болгаш ырылар. Концертке пианист **Александр МЕЙНГАРД** киржир.

СЕНТЯБРЬ 15-тен 17-ге чедир классиктиг музыканың сонуургакчылары Москоицертиң пианизи **Гита АТЛАСМАННЫҢ** концертинге барып болурлар. **Программада:** Глинканың шотланд темага варнацнялары, Рахманиновтуң музыкалыг ийи моментилери, Мендельсонның соната соль-мажору, Глазуновтуң польша темага варнацнялары.

СЕНТЯБРЬ 26-дан 29-ка чедир бистиң республиканың чурттакчылары орус романстың кежээлеринге барып болур. Москваның Күрүне филармониязының ыраажызы, ССРЭ-ниң улустуг артизи **Нинель ТКАЧЕНКО** орус ырыларны болгаш шаандакыиың романстарын күүседир. Оон күүседээнизеи «Нальстың хоюг үүни сактып чор мен», «Сактышкынмаарны оттурба», «Чок, силерге ынак эвес-тир мен», «Өкпеп өңнүг аржыыл» дээн ышкаш еске-даа орус классиканың чогаалдарны дыиаар силер. Концертке пианист Ирина СОЛОВЬЕВА киржир.

СЕНТЯБРЬ 18-тен 20-га чедир Кызылдың чурттакчылары армия артистериик концертии сонуургап көрүп болур. Армян ССР-ниң Кировоканның ыры болгаш танцынын **«ОРОВЕЛ»** деп Күрүне ансамбли ынчап аалдап кээр. Удуртукчузу **Левон САРКИСЯН.** кол балетмейстери — Армян ССР-ниң алдарлыг артизи **Хачик МАРГАРЯН.**

СЕНТЯБРЬ айда эстрада артистериниң концерттери база болур. Бо айда Москонцерттиң «Джанг» дээр-цыган ыры ансамбллиниң концерттери **Николай ЭРДЕНКОНУҢ** удуртулгазы-биле болур. **Программада:** эрги шагның болгаш амгы-даа үеник романстары, цыган ырылар.

СЕНТЯБРЬ айда Тываның урам чүүл ажылдакчылары биза-ла өске хоорайларга болгаш областарга барып, элээи хөй концерттерии көргүзер. Тываның күрүне филармониязының ыры-хөгжүмүүр **«АЯН»** ансамбли Иркутск — Улан-Удэ аразында үнүшкүнүүр көргүзүүлерии кылыр. Ынчаарга тоолдар театры концерт сезонуига чаа программаны белеткеп турар.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың ортумак № 4 ХПТУ-зу 1983-1984 өөредилге чылынга сес классты дооскаиарны дараазында мергежилдерге өөредири-биле, чыырын чарлап турар.

1. Малар, штукатур.
2. Столяр-чазаныкчы (тудугиун)
3. Кан болгаш демир-бетон кылыгларыиы дашчы-монтажчызы.
4. Суурга краиның машиниязи.
5. Автомобиль краиының машиниязи.
6. Слесарь-сантехник, газосварщик.
7. Электросварщик.
8. Электри шугумнарының болгаш электри дериглелериниң электромонтажиягы.

8 классты дооскаиарны киирип алыры сентябрь 10-га чедер.

10 КЛАССТЫ ДООСКАННАРДАН:

1. Штукатур.
2. Дашчы.
3. Электромонтажник.

Бо мергежилдерге өөренир кижилерни киирип алыры 1983 чылдың октябрь 1-е чедер.

Училищеге хүлээп киирип алганнарны халас общежитиеби болгаш ажылчын база аиаа-даа ндик-хеп-биле, аътчем-биле хандырар. Дашчыларга (бир чыл иштинде өөренир) айда 70 рубль стипендия бээр.

Училищеге киреринии шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Өөренир хуусаалар: 8 класс дооскаиарга — 3 чыл, 10-гу класс дооскаиарга — 1 чыл.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузунда №1 бажың, №4 ХПТУ, хүлээп алыр комиссия, телефон № 2-21-09.

Тыва АССР-ниң Сельхозтехкуркомбинады будурулге комбинады 1983—1984 өөредилге чылында республиканың агроүдетпүр каттыжышкынының ажылчыиарын белеткээр болгаш оларның мергежилии бодилер курстарже өөренирин чалап тур.

Ушку класстың чолаачыларын 5 ай, автомобиль, трактор болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септекчилерин, токарьларны, кодээге ажылдаар электромонтёрларны 6 ай, иижек саар машина операторларын 2 ай белеткээр.

Өөредилге-будурулге комбинадыига 8-10 класс дооскан 18 хардан өрү назылыг оолдар, кыстарны хүлээп алыр. Өөренирин күзээиилер паспортун, будурулгелеи өөредип чоруткан бижиин, 3Х4 хемчээлдиг фото-чуруктуу эккоор.

Өөредилге сентябрь 1-ден эгелээр.

КОМБИНАТТЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай. Магистральная кудумчузу бажың № 1 «б».

Кызылдың ажылдап турар аныктарының № 1 кежээки школазы хүндүскү болгаш кежээки салбырларга 1983-1984 өөредилге чылында 8-11 классларга өөренирин күзээиилерии хүлээп ап турар.

Өөредилге октябрь 1-де эгелээр.

Школа ийи эолчег-биле поведельник, вторник, четверг, пятница хүииеринде 8.30-12.35 болгаш 18.00-22.00 шактарда ажыддаар.

Билдирииишкин хүлээп алыры болгаш школаже кирер бижидери суббота, воскресеньеден аңгыда шуиту хүииерде 9 шактан 20 шакка чедер.

ШКОЛАНЫҢ АДРЕЗИ: Ленин кудумчузу, бажың дугаары 22, тел. 2-12-56.

АЛТАЙНЫҢ, КРАСНОЯРСКИНИҢ МЕДИНСТИТУТТАРЫНЫҢ

белеткел салбырларынга киреринии күзээи аныяк солдарны болгаш кыстарны Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу чыып турар. Белеткел салбырларынга дооскан ортумак билиглиг болгаш совхозтарның, тудутларның мурнакчы ажылчыиарындан, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашканнардан, а ол ышкаш аарыг кижилер ажаал турар санитаркалардан аныяк солдар, кыстарны шилип алыр. Белеткел салбырларынга киреринии күзээи аныяк ажылчыиарның практиктиг ажыл стажы бир чыл (өөредилге үезиидеи ажыл иилыг стажка санаттынмас), санитаркаларның стажы ийи чыл болза, хүлээп алыр. Сөөлгү чылда ажыл стажы үзүлбээн болур ужурлуг.

Медицина институттарының белеткел салбырларынче чорудар кижилерии будурулгелериик, тулгуларның, совхозтарның, эмиелге-профилактика черлериниң, шериг кезектериниң командылал черлериниң удуртукчуларының шуут боттары партия, комсомол болган профвилел организацияларының сүмелеишкеии ёзугаар шилип чорудар ужурлуг.

Редакцияның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карымсаялгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үзетөгр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-80, культура киллизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агыйы киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуи келбейн баргаида 2-32-75 телефоиче долгаар.

Солуи неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1096.

Тыва АССР-киң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00242

агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыиы чүктеи хатың күжү секундада 3—8 метр. Дүне агаарның темпнратуразы 5—7, хүндүе 18—20 градус чылыг болур.

Автооруктарга дүнеки үеде болгаш эртеи туманнаар.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 4—9, чамдыктарынга 3 градус сооктаи 2 градус чедир чылыр. Хүндүе 16—21, чамдык черлерге 8—13 градус чылыг болур.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Переворот по инструкции 107» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Семеро солдатиков» 9.30, 15.00, «Обещаю быть» 12.00, 13.30, «Магистраль» 17.00, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Талисман» 13.20, «Мы так любили друг друга» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Беспокойная семейка» 15.00 «Избранные» 17.30, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Коллизия» 15.00, 19.00 шактарда.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва 'обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 208 (12298) | 1983 чылдың сентябрь 8, четверг | 1925 чылда үнелезилеттингеш | Өртээ 3 кон

ССРЭ-ниң агаар кызыгаарын мурнуу-нөрей самолёттуң үрээнинге хөлбаштыр АКШ-тың, өөң НАТО талазы-биле эвилевчилериниң антисоветчи шуугаазынны кадургонинге совет кижилер киледип турар.

АК БАЖЫҢ ЧҮГЕ ХАРЫЫЛАВААНЫЛ?

Калчаадыг антисоветчи кампанияны калбартқан Ак бажыңның, күрденартаментиниң болгаш АКШ-тың президентиниң үлегедиглери совет улустуң киледин доюлдуруп турар.

Бистер, Ленинградтың ажылчыннары, дүрүм ёзугаар айтырыш турар бис: чүге, кандыг соруулга-биле Каттышкан Штаттардан үнген даштыкы самолет бистиң кызыгаарывысты үреп турарыл?

Делегейниң тургустугган трассазындан чартык муң километр ханылаш, бистиң шүүгедекчи самолёдувус чоок аэродромга хонар угланывышкын баэрге-даа, бистиң чүргүвүстүң агаар делгеминге тоомча чок үжудуушкунну ол самолёт чүге үргүлүлээнил?

Ак бажың бо айтырыгларга харыны бербейн турар. Ол база билдингир: чөнгээчилер бужар чоруун чаңырып турарлар. Рейганга баштаткан Ак бажыңның «араатанзыг чорук» деп ыглап орар хомудалдары америк империалистерниң Чөлинде, Сальвадорда, Ливанда херек кырында үлегедиништикиннерин, оларның киржилгээ-биле муң-муң бүрүү чок кижилериниң ханы төгүлгенин болгаш төктүп-даа турарын базып шыдавас.

Бо бүгү кара өжегээр кылган өнчүк-чөнгээ делегейге чогумчалыг байдалга шаптыктаар, улустарның сонуургалынга болгаш амыдырал-чурттавалгынга хамаарышкан делегей айтырыгларындан чайладырынче угланган. Ынчалза-даа төөгү ыңдыг өнчүк-чөнгээлерни өрүзовес.

В. МАМКИН. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинградтың «Большевик» заводунда слесарь.

БУЖАР ҮҮЛГЕДИГ

Ыраккы Чөөн Чүктүң дээрингге болган америк самолёттуң үүлгединде кижи билбес чүве чок-тур. Ол дайынзырак болуктериниң бир-де дугаарында президент Рейганың дужаалы-биле чоруткан шпион самолёт деп чүве кыягдаа билдингир-дир. Рейганың арабтар, сальвадоржулар, никарагуажылараны канчаар ажылап турарын, кандыг-даа буруу чок кижилериң ханын канчаар соруп турарын. Совет Эвилелиниң дугайында кандыг хоп-меге тарадын турарын коңчуг эки билир бис. Олар чаа өнчүк-чөнгээ дилеп турар-дыр.

Бистиң Коммунистиг партиавыстың, Совет күрүнениң чорудуп турар соруглагын, Тайбың программазын делегейниң бүгү кижилери билир. Совет Эвилелиниң күүш-ажыгүлүт. Бистиң кым-даа коргудуп шыдавас.

О. ӨПЕЕН, республиканың типографиязының хөөчүн ажылчыны.

ТАЙБЫҢ ИШ ДЕЛГЕРЕЗИН!

Он бирги беш чылдың үшкү чылының күзү бистиң «Кызыгаар» совхозтуң девискээринде дыка чаагай болуп тур. Аътты чортуп чоруурга, малдарның маллары—Нарында чылгы, Шараңуурда теве, Шивии-Кудуруумда хой болгаш Тесте нмек — кодан-коданы-биле таваар оъттап чоруур. Оът-сигенниң үнгени база магалыт. Тес-Хем районда бо чылын эмне эки тараа Агарда үнген. Ам оны Сагаачы Дагба баштаан комбайнерлер кезип киришкен. Ында-даа, сиген шөлдеринде-даа ажыл-иш түлүк. Тайбың ажыл-иш!

Мен бо Ак-Эрикке МЧАЭ-ни-даа, колхозту-даа тургускучул, кодээ Совет күүскомун даргалап, бода мал бригадазын бригадирлеп, ол тайбың иштн таалап, сеткил хавадыр кылып келгенимге өөрүүр мен. Күш-ажылчы Кызыл Тук орденни-даа алдым. Ынчалза-даа менде Дайынчы Кызыл Тук орден база бар. Ынчангаш дайын биле тайбының аразында ылгалды эки билир мен. Оны Рейганиың чазааның делегей байдалын дүшкүүрлүг болдурул, харын-даа мээң Төрээн чуртумну йүгүлдеп, бисче чөнгээлеп турар бо хүнзерде бодавас аргам чок. Бо совхозта мээң фронтучу өөрүм Чооду Кур-Седи, Михаил Донгуң олар база Рейганың политиказынга удурланып турарлар. Бодум хуумда америк чазактың үүлгедиглерни бүрүүлаттыпышаан, ам-даа эки ажылдаарымны, Совет Тываның 40 чыл оюн күш-ажылчы чедишкиннерниг үткүүрүмну хүлээдим. Тайбың иш делгерезин!

С. АЛДЫН-ХЕРЕЛ, гвардейжи, Улуг-Кузег сүт-бараан фермазының эргелекчизи.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

АЖЫР КҮҮСЕДИПКЕН

«Барлык» совхозтуң ажылышчылери СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле шудургу ажылдап турарлар. 1982-1983 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкының чедишкиниг эрттирерп, мал ажылының продуктуларын бүдүрерии болгаш садарын ковүдедири дээш совхозтар, ажыл-агыйлар аразының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түнелинде совхозтуң СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии-биле шаңнаанынга бүгү ажыл-ишчилер улам хей-аът кирип, чоргаарланып турар.

Совхоз бо кышка мал чеминиң белеткелин база хыпамчалыг чорудуп, ажыл-ишчилериң бүгү күжүн ниитиниң малынга бижыг чем-суурну тургузарынче мөөнүзөп. Совхозтуң сигенчилери сенаж салырының болгаш сиген далганың белеткээриниң планын ажыр күүседипкен. Сиген белеткээриниң планын күүседиринииң кырында келген. Ол совхоз районда ажыл-агыйларның мурнуку одуруунда чорун турар.

Совхоз күстүң чылыг хүниерин ажыглап тургаш, ам-даа четчир саныыр силосту, сенажды, витаминниг сиген далганы белеткеп алырының аргазы ында бар. Маңаа күш-ажылдың организастыын бедидери моон-даа соңгаар чугула деп, сигенчилер билип турар. Ынчангаш олар мал чеминиң белеткелин ам-даа уламчылаар.

М. ООРЖАК.

ШАҢНАЛ КОЧЕТОВЧУЛАРДА

Крайларның, областарның, автономнуг округтарның, районнарның, колхозтар, совхозтар, ажыл-агый аразының коллективтериниң Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга 1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкының эки эрттиргени, мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының планнаг онаалдазын чедишкиниг күүсеткени дээш Танды районда «Коммунизмниң херели» совхозту СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии-биле шаңнаан.

Шаңналды тыпсырынга тураскаатқан баймрлыг хурал совхоз төвү Кочетово суурнуң Культура бажыңында эрткен. Партия обкомунуң кодээ ажыл-агый калдызының эргелекчизи Г. А. Заркевич СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии совхозтуң удуртукчуларынга, мал ажылының мурнакчыларынга тыпсып тура, бедик шаңналды алгаимыбиле кодээ пшчилерге байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Партия райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов чүве чугаалаш, районнуң бүгү ажыл-ишчилерии шаңнал соруқ киргенин демдеглеп, малды кыштан эки ажырарының кол магадылалы—мал чемни белеткээрниче, кыштаглаашкыны белеткелди чорударыче район бүгү күштү мөөнүзөп ажылдаарын СЭКП обкомунга болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелинге ол шыңыткан.

«Коммунизмниң херели» совхозтуң директору И. В. Шушеначев болгаш саналбергеи оон-даа өске кижилер улам эки ажылдаарын хүлээнип, бедик шаңналды шынзыдарынга билиг-мергежилин бээрии чугаалаанпар.

Бистиң корр.

ЧУРТТАКЧЫЛАРНЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Бистиң республиканың пайысылалы—Кызыл хоорай чыл келген тудум улам аян кирип, чаагайжыды туттунган чурттаалга кварталдары, микрорайонизар немежин турар. Хоорайның топ кезээнден ырак эвесте чаа 12 дутаар кварталдың тудуу, киднп түлүк, инда оюза чараш кылдыр туттунган 150 аал ишти чурттаар чаа хевирнинг бажыңы ажыглалга кирген.

Гагарин болгаш Дружба кудумчуларның белдарнинде улуг бажыңның тудуу бедип үнгенден бээр шоолуг үр болбаан. Дүүн ынаар баштайгы чурттакчылар көжүп кирип турда, аңаа чеде бердивис.

Хүнүң херелдерипге карак чылчырыктап турар кылдыр агартыр чугайлаан улуг, делгем бажыңның баярында чиик машиналары арай озалаш кылдыр тургускулаан. Кирер эжиктер аксында чүк машиналары болгаш эт-севин дүжүрүп, дажыглаан улуг-биче кижилер-ле хөй. Оларның чамдыызы чаа бажыңче көжүп кирип четтингипкен болду. 4-кү подъездиниң бирги каъдында 67 дугаар квартирада көжүп кирген чурттакчылар Мария Даниловна болгаш Михаил Петрович Фроловтарга бажыңыга ужуражы бердивис.

— Бистернің өг-бүлевис шупту беш кижи турган бис. Үш оолдуг бис. Олар ам шупту өгленгеннер, база тус-тузунда бажың-балгаттыг. Ам кайывыс-даа пенсияже, тиеа бис. Изиг сугдуг, делгем, чырык өрээлдерлиг квартира алганывыс бистиң өг-бүлеге байырлал болду—деп, соңганын шилдерип кылайты чүлүүвүшаан, Мария Даниловна өөрүшкүлүт хөөредп. Квартираже кирерге-ле делгем коридорнуң бир талазында дыштаныыр өрээл, ужунда кудия, Кухняда дөрт конфоркалыг, чаа хевирнинг электроплитазын тургускан. Арыгланыр өрээл, ванная, ханаларда хеп азаар шкаф дээш бүгү-ле чүүлдерни эптиг кылдыр тургускан.

Бажыныңң херээжен ээзи Мария Даниловна — пенсионер, бажың ээзи, а Михаил Петрович — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, хөй медальдарның эдилекчизи, Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазында моторист, бүдүрүлгенің мурнакчызы.

Ук бажыңда мындыг өг-бүлелер эвээш эвес. Ында ийи өрээлдиг делгем квартираны алган Алексей Григорьевич Ефимов — база-ла дайынның хоочуну.

Дайынның, күш-ажылдың хоочуннарындан аңгыда мында аныяк тудугжулар, эмчилер, башкылар дээш өске-даа мергежилдиг кижилери база-да көжүп киргилээн.

«Красноярскгражданпроект» институдунуң төлевилээни ындыг чурттарга бажыңныңң тудуун ам база эгелээн.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: бажыңның ниити хевири.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ТУРЛАГ-ХОНАШ КЕЗИП ЧОРААШ...

«ТИИЛЕЛГЕ» совхозтуң механизастаттынган № 1 отрядының № 1, 2 звенолары «Челер» курорттуң чоогунда хову сигенни кезип турар. Оларның кайызы-даа 1200-1200 тонна сигенни белеткээр планныг. Звено бүрүзүнде МТЗ-50 маркалыг 6-6 трактор, 2-2 сиген кезер, 2-2 бөлер машиналар, 1-1 хөпээн бөлүкчүзү, 1-1 сараат салыр техника быжыглаттынган. Бо хүнгерде № 1 звено 800 тонна, № 2 звено 650 тоннапы белеткеп алган.

№ 1 звено эрткен айның 29-та ол черге көжүп келген. Олар аңаа 14 сараатты тургускаш, оон 60 ажыг тонназын дужаагап. Дужаатынган сарааттарны хүлээп алгаш, оларны дугаарлап, тонназын бижип демдеглеп турар. Оларда дужааттынмаан сарааттар ам-даа хөй. Звеноның удуртукчузу Эзир-оол Ооржак — бодуу тракторист. Оон аргадуржулгазы улуг.

Звено кежигүннери вагонда чурттап турар. Вагонпуң даштындан-ны көөрге көрүштүг. Вагон бодуу чаа. Даштында сигенчилерни мал чемниң белеткелинче болгаш чуртка Лъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынче кыйгырган лозунг, плакаттарны аскылап казапы көрүштүг-даа, чараш-даа. Иштинче кире бээрге, ында социалистиг чарышты, оон негелдерни, он хонуктуң планныг онаалдаларын, совхозтуң ниити планныг онаалдаларының күүселдезии болгаш өске-даа янзыбүрү көргүзүглерни аскылап каан. Хүнде 12—15 тонна сигенни кескеш, сарааттап турар. Кезип турар сигенпиштуу —аза-огу. Моңу шагда-ла, август айның олтан үезинден эгелеп, кескен болза эки. Ам быжа берген. Малга хоолулуг чем-даа болбас. Өске янзыбүрү түүлдер-биле холуп турваш, ылбырадыр хайындырыл бээр болза ажырбас. Мында малчыннар безии бо аза-оюуг шөлдерже хонон кадарбас.

— Бисте повар чок. Ажылдап келгеш, удур чем кылыр. Хүнзедир ажылдааш, туруптар. Бо чайын чайладыр ажылдап келдивис. Чаңгыс катап кино-концерт көрбедивис —деп, Эзир-оол Ооржак чугаалады.

Оон кожазында Вячеслав Моигуштуң № 2 звенозунда база ажыл-иш хайнышкынныг. Оларның негелде, хомудалы база-ла чаңгыс аай.

ОҢГАЧА деп черниң бажында мал чеми белеткээр, механизастаттынган № 1 отрядтың төвү. Ында ажыл база хайнышкыныг. Турлагда ажыллап турар кижилериң чурттаарынга, ажылдаарынга тазырымчалыг байлал тургустунган. Чунар-бажын, столовая доктаамал ажылдап турар. Аъш-чем хандырылгазы эки. Янзы-бүрү продуктулар-биле бүрүн хандырынган. Поварлар Дозур Куулар, Любовь Ондар олар ында ажылдап турарларга амланыг чемни кылып берип турары-биле макталдыглар. Ол столовайдан 100 ажыг кижи чемненип турар. Бригада төвүнүң чоогунда ажылдап турар кижилер столовайдан чемненир, ыракта ажылдап турарларга дүштеки чемни черге чедирип турарын организастаанны эки.

Аңаа совхозтуң директорунуң мал чемни белеткээриниң талазы-биле оралакчызы Валентин Ооржакка ужуражы бердивис. Ниити байдалды ол биске чугаалап берди.

— Бо чылын 1570 гектар чаңгыс чылдыг сигенни ажаап алыр планныг. Ам 850 гектар ажаап алдынган. Кукурузаның дүжүдү чер албас. Бир гектардан 20—25 центнер ногаан массапы ажаап ап турар. Эрткен чылын кукурузаның дүжүдү база багай болган. Ынчангаш бистиң маңаа кукурузаның дүжүдү чыл санында мындыг боор-дур. Рапс эки үнер боор. Бо чылын 700 гектар рапс тарыдывыс. Оон бир гектарындан-на 42 центнерни алдывыс. Кукуруза ажаалдазында 12 автомашина ажылдап турар.

«ШАМБАЛЫГ» совхозтуң мал чеми белеткээр бригадазының төвүнге чеде бээрвинске, бригадир Серем-оол Ооржак ында тур. Оон-биле ажыл-агый дугайында чугаалашпыс.

Ол бригада 276 тонна сиген белеткээр планын 100 хуу күүсеткен. Витаминниг сиген далганың белеткээр болгаш сенаж салыр планнарын ажыр күүсеткилээн. Ам бо хүнгерде силос салыр, сиген болгаш көк-сула белеткээр ажылдар ам-даа уламчылавышаан.

Кукуруза болгаш тарымал тоорук силостаар ажыл чаа эгелээн. Кукурузаның 300 гектарының 60 гектар, тарымал тооруктуң 200 гектарының 20 гектар ажаалтынган. Ында СК-100 маркалыг ийи комбайнар ажылдап турар. Кукуруза ажаалдазында комбайнер Монгалбин Кара-Сал хүнде 17,8 гектар черниң кукурузазын ажаар нормазын 40 гектар азы хүн нормазын 220 хуу чедирип турар.

Бригадирниң чугаазы-биле алырга, 1800 тонна ногаан массапы белеткээр ужурлуг.

Ол ийи совхозтуң кайызында-даа ажыл-иш хайнышкыныг. «Тиилелге» совхозта тараа ажаап алышкыны эгелээн. Ынчангаш ол ажылагыйларда машиналар чедишпейн турар. Оны транспорт-биле хандырар ужурлуг. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазы чүге чогуур үезинде хандырбайн турарын ол ажыл-агыйның удуртукчулары билип алыксап турар.

В. ОЙДУП,
Н. ДАЖИНМАЙ.

СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Сентябрь 1-ниң дүнезинде даштыкы самолеттуң Совет Эвилелиниң күрүне кызыгаарларын каржызы-биле үреэн дугайында. Камчатка чартык ортулуктуң кырында агаар делгеминче шургуп киргенин, а оон сөөлүнде ийи шак дургузунда Охотское далайның болгаш Сахалин ортулуктуң кырынга ужукканын Совет чазактың толээлеткенин ёзугаар СЭТА-ның бо чылдың сентябрь 2-де парлаан медеглелии дыңнаткан турган. Сахалин ортулуктуң аэродромнарының бирээзинге самолёттуу хондурар кылдыр албадаар соруглабиле агаар камгалалының—черде болгаш агаарда чепсекхерекселдериниң ап чоруткан хемчегларининң дугайында медеглелде база дыңнаткан. Дараазында кылдынган истелге оон мурнунда айтқан медээлерни бадыткаан болгаш немештир долдурган.

ССРЭ-ниң стратегтиг ядролуг күштериниң ең чугула баззазы турар Камчатканың районунуң агаар делгеминче үрекчи-самолет шургуп киргеп болган. Ол-ла үеде совет кызыгаарның чоогунга ол-ла бедикке АКШ-тың шериг-агаар күштериниң ындыг хевирлиг «РС-135» деп разведчик-самолёдунуң чоруп турганын америк тала ам хүлээп көрген.

Доскуулчу алээп каш совет самолёттарны ынчаарда агаарже ужудуп үндүрген турган. Ол совет самолеттарның бирээзи америк «РС-135» самолеттуң ходелиишкиннерин контрольдап чораан. Ийиги совет самолет демги үрекчи-самолеттуң ужудуп чораан районунга барган болгаш ук самолет ССРЭ-ниң агаар делгеминче шургуп киргенин аңаа сагындырып медээлээн. Ынчалзажок ол сагындырыг медээни херекке албаан.

Кызыгаар үреэп самолет Сахалин ортулукка чоокшулап чорда агаар камгалалының шүүгедекчи самолеттары үрекчи-самолетка база катап четкен. Оон-биле харылзааны делегейниң 121,5 МГЦ деп аварпя частотазынга ниити дыкнадыгның билдингир сигналының дузазы-биле тударын база катап оралдашканнар. АКШ-тың президентиниң нүүлүктүң бадыткаашкынары турза-даа, агаар камгалалының совет шүүгедекчи самолеттарды ол частотага харылаанның херекселдери-биле хандыртынган турган. Үрекчи-самолетка ол медээлер алдынган турар ужурлуг, ынчалзажок ук самолет харылаваан. Совет самолеттарның өске-даа медээлеринге болгаш сагындырыгларынга үрекчи-самолет база харылаваан.

Разведка медээлерин дамчыдарынга ажыглаар кыска чажыт радиосигналдарны радиоконтрольдуң совет албан черлери үе-үе болгаш-ла база демдеглеп келген.

Районуң агаар камгалалының командылазы үрекчи-самолеттуң Сахалин районунда терии базаларының кыынга хөделиишкиннерин болгаш ужудуушкунун ханызыбиле хынап көргеш, ССРЭ-нин агаар делгеминде разведка самоледу чоруп тускай даалгаларны күүседип турар-дыр деп түнелди кылган. Совет Эвилелиниң стратегтиг чугула районнарын таварыр ол самолеттуң ужудуушкуннары ындыг түнелди кылырынга база барымдаа болган. Үрекчи-самолеттуң ужудуушкун үүнче медээ бээр снарядтар-биле сагындырыг бөлөөшкиннерни шүүгедекчи база кылган. Ындыг хемчегни алыры делегей дүрүмнеринде база көрдүнгеп.

Үрекчи-самолёт ынчан база совет аэродромче чоруун дээш негелдеге чагыртпайн, дезерпи ораддашканда, агаардан камгалалдың хыдыкчы-дозукчу самолёду командылал пунктузунуң ужудуушкунну соксалыр дугайында дужаалы күүсеткен. Ындыг хөделиишкиннер ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының дугайында парлап чарлаан Хообузунга бүрүн дүжүп турар.

Үрекчи-самолёттуң хөделиишкиннерин соксадып турган совет ужудукчулар ол хамааты самолёт дээрзин билир арга чок турган. Ол орай дүне, чүве көзүлбес байдалдарда, навигация чырыы чок чоруп орган болгаш дамчыткан медээлерге харылаваан. Ол хамааты самолёт дээрзин совет ужудукчулар билир турган деп, АКШ-тың президентиниң бадыткаашкынпары херек кырында шынга шуутла дүүшпес.

Совет Эвилелиниң девискээрин таварты делегейниң он-он авиашугумнары эрткен. Оон-биле хөй чылдарда даштыкы самолёттар ужудуп турар болташ бир эвес олар доктаатқан дүрүмнерии сагып турар болза, олар чүге-даа, таварышпайн турар.

Бистер моон-даа соңгаар делегей норма-чижектерии барымдаалап турар бистиң хоойлуларывыска дүүштүр хөделлр бис. Ол бистиң кызыгаарларывыстың аймыл чок чоруун хандырарының айтырыгларыга база долузу-биле хамааржыр. Бодувуң кызыгаарларын, оон иштинде агаар делгемнерии камгалаары —күрүне бүрүзүүң бот-тускайлан эргези. Ол дээрге күрүнелер аразында харылаалар тургузарының делегей эрге-хоойлузунуң бүгү-ниити хүлээп көрдүнген норма-чижектериниң бирээзи-дир. Бо чылдың сентябрь 5-те чугаазынга АКШтың президентизи Совет Эвилели агаар делгемнеринге бодумуң кызыгаарларын «даап чарлап турар» деп медеглээп, бодун чүве билбес кижи кылдыр көргүскен.

Ынчалза-даа херектиң ужуру АКШ-тың кайы-бир албан кижизиниң чүве билбезинде эвезп билдингир. Чүгээ Совет Эвилелиниң стратегтиг чугула девискээринге баш бурунгаар планнаан, өжегээр кылган үүлгединг дугаймпда болуп турар. Оон организакчылары ол бүгү канчаар дооступ болурун билбес ужур чок турган, ынчалза-даа олар, ам билдингени-биле алырга, хамаапы самолёттуу ажыглап, оон пассажирлерин өлүмүг айыылга быле тура таварыштырып, хайгыылдакчы улуг операцияны боттандырып кирген.

ССРЭ-ниң агаар делгемииче шпион хүлээлгеии күүседирибиле самолёттуу аппарган болган көргүзүглерниң самолёттуң компьютериче канчап кире бергении «кым-даа кажандаа билип ап шыдавас» дээп Р. Рейганиың медеглелиниден артык ыңдыг арын-нүүр чок дерзии чүүлду кижиниң бодап тывары безии берге. Ол техниктиг аддагал эвес. Ону ол хайгыыл операциязыи доктар чокка боттандырыптарыпга идеген кылган, а бир эвес ону болдурбайн баар болза, бо бүгүнү Совет Эвилелинге удур углаан улуг хемчээлдиг политиктиг чөнгээ болдурар дээш кылган.

Ындыг түнелди АКШ-тың эрге-чагыргаларының оон сооңдагы бүгү хөделиишкиннери бадыктап турар. Оон удуртукчулары, АКШ-тың президентизи Рейганың бодун киирипштир баш удур белеткээни шуут-ла ядден билдинип турар антисоветчи кампапияны эң-не кыска хуусаа иштинде өөскүткен. Оон эң мөөнелеген байдалга утказы АКШ-тың президентизи Р. Рейганың сентябрь 5-те америк телевидениеге чугаазынга илереттингеп: Совет Эвилели болгаш оон ниитилел тургузуун бурудады көргүзериче, совет кижилерге хамаарыштыр кыжаныгны кыпсырыпче, ССРЭниң даштыкы политиказының соруглаларын хажыды көргүзериче кызыдары, оон тайбың ниицнатнваларындан кичээнгейни чайладырыпче чүткүл-дүр.

АКШ-тың удуртукчулары дүшкүүрлүг чоруктуң, антисоветчи калчаараашкының улам күштелиишкининиң байдалынга удуструрнын салым-чолунга хамаарылгалыг делегейниң улуг айтырыгларын шиитпирлээриниден ырап чоруур сагыштыг. Оны чогум-па бо үеде, бөө-чепсектерии эндере бүдүрерии соксадыр бе, ядро-

Кызылчыларның кичээнгейинге

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң алдыгы сессиязы 1983 чылдың сентябрь 21-де болур. Аңаа «СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделериниге дүүштур идеологтуг, политиканиимизидиглиг ажыдыг улам ыңай эмнимдер талазы-биле хоорай Совединиң соруулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалажыр.

Ынчангаш ол талазы-биле белеткел ажылдарынга идеиейлиг киргирии улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскому пайысылалдық бүгү ажылчы ченнарындан дилеп тур. Санаалдарыңарны болгаш мүзелериңерни дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорнүүском, депутат эрээли, азы 2-42-85, 2-34-51 дугаарларлыг телефоннарже долгаар.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ КҮҮСКОМУ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге Кызыл хоорайның № 9 Ленин сөңгүлда округундан депутатты сөңгүүр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң «Тыва АССР-ниң Дээди Совединге сөңгүлдаар дугайында» Тыва АССР-ниң Хообузунуң 57-ги чүүлүн ёзугаар Тыва АССР-ниң Дээди Совединге Кызыл хоорайның № 9 Ленин сөңгүлда округундан депутатты сөңгүүрүн 1983 чылдың октябрь 9-та, воскресеньеде эрттирер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1983 чылдың сентябрь 7.

Тыва АССР-ниң Кызыл хоорайының улус судунуң улус судьязын сөңгүүр хүн дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының «РСФСР-ниң районнар (хоорайлар) улус судтарын сөңгүүр дугайында» Хообузунуң 55-ки чүүлүн ёзугаар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Кызыл хоорайның улус судунуң Кызылдың Пролетарскийск сөңгүлда округунуң талазы-биле улус судьязының немелде сөңгүлдазын 1983 чылдың октябрь 9-та, воскресеньеде чорудар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОИДУ.

Кызыл хоорай, 1983 чылдың сентябрь 7.

«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннарының күш-ажылчы чедиишкинииниң, ында интернационалчы кижизидилге айтырыының болгаш дагдыныла ажылының дугайын бо булунда чырыткан.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕ

Тыванын кол үлетпүр бүдүрүлгелериниң бирээзи «Тыва кобальт» комбинат Совет Тыванын чылдарында туттунуп, хөгжүп келген. Металлургтарның, дагжыларының ажылчын суурунда бөгүн хөй кат чуртталта бажыңнары, школа, уруглар садиктери, Культура ордузу, библиотека, уруглар музыка школазы, эмнелге туттунган. Сөлгү каш чылдарда даарыныла фабрикавы, беш кат ниити чуртталга бажыңнар ажылгалга киргей. Суурнуң тудуун комплекстиг чоруткан: чуртталга объектилери-биле кады социал-культура, амыдырал хандырылга черлериниң тудугларын дооскан.

Эви турган эвим эдээнде ам хоорай шинчилиг Хову-Аксы суур өзүп келген. Комбинаттың хоолайлары кайы ыяктан дээрже хереп алган чоргаар көстүр. Суурнуң кудумчуларын чагагжыткан. Оон чурттакчылары беш муң ажып турар.

«Тыва кобальт» комбинатта 30 ажыг нацияның кижилери бир деминг, эп-найыралдыг ажылдап турарлар. Мынаа баштайгы чылдарда комсомолчу путёвкалар-биле келген ага-ачы нацияларның аныяктары интернационалчы өг-бүле тутткан. Оларның ажы-төлдери, ажылчын ажгының аныяк салгалы комбинатта ажылдап турар.

Бүдүрүлгениң кол чеги—гидрометаллургия цегинде безин 20 хире нацияның улустары бар. Олар чаңгыс өг-бүленин төлдерә дег, күш-ажылдың бүдүргүчүлүү эвир чылдыындан 2,6 хуу өскен.

Гидрометаллургия цегиниң бригадаларының болгаш участоктарының аразында чарышка В. Д. Ондарның удуртқан участогу тынгаан. Ийнги черде А. Л. Путачёвтуң № 5. үшкү черде В. А. Нестеровтуң № 2 бригадалары эвлээн. Чарыштың тиилекчилерин шаннап-мактаар аргаларын эки чоруткан. Оларга мотивлеттиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбарткан. Партком, профэвилел болгаш комсомол комитеттери чарыштың негелделерин чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап кылган.

Комбинатта продукция бүдүрүп турар болгаш дузалал цехтерни ийи болукке чарыаш, оларның түнелин болук аайы-биле аңгы-аңгы түнеп турар. Оон көскүзүн, түнелдерниң денгеелдиин, кижизидикчи ролюн бедидер ажыл эки деңгеелде тургустунган. Көргүзүг самбыраларында хүвээлгелерни, ай, хун, квартал планының күүселдезин, мурнап, хожудап турарларның ат-фамилиязын аскан.

Гидрометаллургия цегин (цех начальныгы М. И. Лазарев) каш удаа чарыштарга тиилекчи болган. Ажылчыннарның хөй кезии коммуунистиг күш-ажыл школазында хаара туттунган. Цехте 244 профэвилел кежигээнериниң 142-зи «Коммуунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп атты чаалап алган. Оларның аразында арбин Л. С. Мирзоян, тыва А. М. Ондар, украин Н. Ф. Матвиенко, татар Р. А. Ялямова, башкир В. И. Галилов дээш өскелер-даа бар.

Цех 1 тонна 5 муң рубль түнүг кывар-чаар чүүлүг камнап алыр хүвээлгезин күүсеткен. 1982 чылга денгеэрге 563 киловатт-шак хөй электроэнергияны 7 айларда камнап алган. Камнаалганы чедип алырынга цехте улусчу контроль болуу (даргазы К. Н. Тулякова) улуг үлүгүн киргген. 7 айларның планы 101,7, июль айның 100,3 хуу күүсеттингген. Бо чылын күш-ажылдың бүдүргүчүлүү эвир чылдыындан 2,6 хуу өскен.

Гидрометаллургия цегиниң бригадаларының болгаш участоктарының аразында чарышка В. Д. Ондарның удуртқан участогу тынгаан. Ийнги черде А. Л. Путачёвтуң № 5. үшкү черде В. А. Нестеровтуң № 2 бригадалары эвлээн. Чарыштың тиилекчилерин шаннап-мактаар аргаларын эки чоруткан. Оларга мотивлеттиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбарткан. Партком, профэвилел болгаш комсомол комитеттери чарыштың негелделерин чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап кылган.

Комбинатта продукция бүдүрүп турар болгаш дузалал цехтерни ийи болукке чарыаш, оларның түнелин болук аайы-биле аңгы-аңгы түнеп турар. Оон көскүзүн, түнелдерниң денгеелдиин, кижизидикчи ролюн бедидер ажыл эки денгеелде тургустунган. Көргүзүг самбыраларында хүвээлгелерни, ай, хун, квартал планының күүсеттингген. Мурнап, хож

ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ПЛАННАРЫН ЁЗУГААР

Чурттуң 891 дээди өөредилге черлеринде сентябрь бирде бирги курстуң 640 муң ажыг студентилерге кичээлдеп кирипээн.

Эрткен өөредилге чылынга демлээрге бирги курсчуларның саны барык шак-ла ынчаар эртпээн. Дээди өөредилге черлери мергежилдиг кадрларга улуг ажыл-агыйныны, эртемниң болгаш культураның негелде-хереглелин колдуунда хандырып турар. Ынчалзажок экономиканың улам өзүп орар негелделери специалистер белеткээриниң планларын үргүлүң чаарты көөрүн мегээр. Чижээлээрге, эрткен он чылда дээди өөредилге черлери чедеп ажыг чаа угланышкынарны ажыткан. Оларның аразында—ядролуг энергетика, робототехника, порошоктуг металлургия, башкарыышкыны оптимизастаары, бойдусту камгалаары болгаш оон-даа ыңай. Бо чылын автоматика болгаш телемеханика, электрон-саналга машиналары, ажыктыг казымалдарлыг черлерни дилеп тыварыңы болгаш шинчилээрининг географтыг аргалары, нефть болгаш газ скважиналарын өрүмээрн чергелиг түскай мергежилдерге студентилер хүлээп алырын көөрдеткен.

Специалисти белеткээриниң шынарын экижидер соруланы бөгүн дээди школа ажыл-чодулгазыңың бирги чергезинче көдүрүп турар. Ол утка-биле алырга, бо өөредилге чылы чугула үе-чада болур. ССРЭ-ниң Дээди болгаш түскай орутмак өөредилге министерствозунуң СЭТА-ның корреспондентизинге дыцнатканын ёзугаар тудуг материалдарын белеткээриниң болгаш конструкцияларны эптээриниң үезинде технологтуг чорудулгаларны механизастаарының болгаш автоматчыдарының айтырыгларынче кичээнгейни күштелдирген. Машина тудуушкун мергежилдеринге станоктарны база машиналарны автоматчыдып төлевилээриниң системаларыны, робототехника системаларын тургузарыны, автоматчыткан ажыктыг системаларны төлевилээринге микропроцессорларны ажыглаарының талазыбиле специалистерни белеткээр эртемнерни болгаш курстарны немей киирген.

Ниити химиктиг технологияның болгаш үлетпүр экологизының үидезиниерииң талазыбиле курстарны ханыладып тургаш, инженер-химиктиг белеткелди шынарың чаа деңнелинче көдүрер. Дагның, металлургияның, нефтиниң болгаш өске-даа чамдык техниктиг дээди өөредилге черлерине инженерлерниң профессионал-даа, экологиктиг-даа бедеткели дыка экижилир. Соруда чүл дээрге, ажыл-чорудулгазы бойдус курлавырларын ажыглаары-биле холбаалыг специалистер ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгага экологияталазы-биле ыяк үнелээшкинни берип шыдаарын чедип алыры болур.

ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң күзээнин ёзугаар көдээ ажыл-агыйны бедик мергежилдиг кадрларбиле хандырарынга университеттериң үлүг-хуузу өзер. Хөрзүн эрозиязының болгаш камгалалының, хөрзүнер химизязының болгаш анализминиң, биологиязының, географиязының болгаш картографиязының талазы-биле кадрларны олар белеткээр.

Келир үениң специалистерин социалистиг чогаадыкчы, тывынгыр чорукка, чиг-этти, материалдарны, одаар чүүлдү, энергинны чеп ажыглаар ёзугаа кижизидерге кончуг чугула. Ол чаа өөредилге планнарында кииртинген. Өөредилгениң бүгү чылдарының дургузунда студентилер чиг-этти сайзырадыр ажылдаарының болбаазырангай аргаларын шинээдип, янзы-бүрү чаа технианы болгаш технологияны төлевилеп болгаш амыдыралга боттандырып билир болур.

Ниитилел бүдүрүлгезин интенсификастаарыңга идепкейлиг ндиглиг калбак билиглиг специалистерни белеткээрин дээди школаның ажылдакчыларының боттарының хүлээлгезин кылдыр корүп турар. «Улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле хемчеглер дутайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы оларны олче угландырып турар.

Р. АХМЕТОВ,
СЭТА-ның корр.

Москва.

Болгарияның фабрика-заводтарында болгаш тудугларында ажылчын эдээгин боттарының ажыл-херектериниң мастерлери, аныяктарның мергежилдиг хүндүткелдиг дагдыныкчылары кижизидип, белеткеп турар. Соолгу чыл-дарда ол шимчээшкинде авээш эвес чаа түүлдер немешкен. Амгы үеде чурттуң он-оң будүрүлгелериниде үүле аныяк ажылчыннар эвес, харын база школачылар. ПТУ-ларның болгаш техникумнарның практика эрттирип турар сургуулдары-даа дагдыныкчылар ацаран.

Бо чурукту Стара-Загора хоорайның «Наталия» дээр трикотаж кылыр фабриказының пегинге тыртыргаң. Ол черниң техникумунуң сургуулдарының практиказын эө эки ажылчыннарның бирээзи, бедик мергежилдиг мастер Петра Орешкова удуртуп турар.

БТА-СЭТА-ның фотозу.

СУУР БҮРҮЗҮНГЕ

Сливенск округтуң Кортен суурунда бот-тывынгыр театр хөй чылдар тургузукда ажылдап келген. Ол ам үүле Болгарияда эвес, а Совет Эвилелинде безин билдингир апарган. Видинск округтуң Ново-Селода үжен чыл мурнунда хөйнүң ыры тургустунган. Аңаа 1,5 муң чыгыы кижи киржип турган. Михайловград округтуң Мокреш суурда школа опереттазы дыка сураггаан. Бүгү чуртта ыңдыг солун черлер дыка хөй, ынчангаш болгар суур бүрүзү-ле бодунуң чоргаарап болуру хөй үүлдерлиг деп хөөредиг чокка чугаалап болур.

Ёзулуг культурлуг амыдырал социалистиг революцияның соонда болган дээрзи билдингир. 30 миллион ажыг номнарлыг 3800 библиотекалар, оларның аразында совет эртем болгаш чечен чогаал литературазы база бар, көдээнниң ажыл-ишчилериниң мурнунда олар эжиктерин ажыткан. Чуртта үш муң ажыг кинотеатрлар бар, а кежээниң-не алды чүс муң телевизорларның ак-көк экраннары көдээниң ажыл-ишчилериниң бажыңнарында чыгый бээр.

Суур бүрүзүнүң төвүнде амгы үениң чаа школаары болгаш община чөвүлелиниң баҗыңнары-биле кожа культура бажыңнары бедий бергизээн тургулаар, улусчу университеттер, янзы-бүрү болгүмнер болгаш курстар көдээниң ажыл-ишчилериниң билгилерин улам байыдып турар. Өзүп орар салгакчыларның эстетиктиг кижизидилгезиниң музыка болгаш балет школаларны дузалап турар. Чурттуң көдээ суурларында бот-тывынгыр урав-үүлдүң 4560 ажыг коллективтери ажылдап турары солун. Улустуң ырларының, хөгжүмчүдериниң, танцычыларының уран чүүлү Болгарияның кызыгаарын эртнеш, делегей фестивальдарының үнелелин чаалап алган. Эстетиктиг кижизидилгеге улуг рольду бот-тывынгыр театрлар ойнаар болгай. Великотырновск округтуң Расповповцы суурунда улусчу театрның репертуарында Вазовтуң «Дарлал адаанга», «Борислав», Шекспирниң «Оттело», Гогольдуң «Ревизор», «Кадайланнышкын» болгаш өске-даа шилер бар. М. Горькийниң «Дүвүнде» деп шинзии үжен чылдарда-ла бо театрга көргүскен.

Болгар суурларның чурттакчылары Софияга национал делгелгелер болгаш чурук галереяларын барып сонуургаанар. Априлово, Пробудна суурларда билдингир болгар чурукчулар Златю Бояджиев, Светлин Русев, Илья Петров, Стоян Венев оларның чуруктарын делгээн. Ол галереяларны суурларда тургусканы — көдээ ажыл-ишчилериниң үн бүрү өзүп турар негелделерин хандырып турарының бир черечизи-дир.

ЗАФИРА ХРИСТОВА,
болгар журналист.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧАА ШААП ХАЛДААШКЫННАРЫ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорның патриоттары каржы ёзу-чурумунуң шеригларинге удур чаа шаап халдаашкыны эгелээнин тура, халыкчыларның «Венсеромос» радиостанциязы дыңнаткан. Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг Фронтуузумуң отряттары Сальвадорнуң хемчээл талазы-биле үш дугаар хоорайы—Сан-Мигельди атакчаан болгаш дайзынның нүп мун солдаттары туруп казармаларны бүзээлеткен. Хоорайда кадыг-дошкун тулчуушкунар чоруп, оларның түңнелинде шаажылакчылар 300 ажыг солдаттарын өлүрүп азы балыгладып чидирген, нүп танкбиле кады хөй техниказын оскунган. Партизаннар «Өлүм эскадронунуң» штаб-квартиразын улутпаан болгаш стратегтиг ужур-дузалыг үш ковругуну үрээн. Тура халыкчыларның үгер-боолары ук черниң электри станциязын сандан үндүрген түңнелинде ол хоорай болгаш ону долгандыр турар черлер чырык чок арткан.

Оон-биле кады патриотчу күштер Моросан департаментиниң мурнуу районнарын катап холга алган, элээн каш көдээ суурларны эзлеп, ёзучурумунуң шеригларинин партизаннар-биле демисежиринге тускай белеткээн батальонларын аткаарлаарынче албадапканнар. НХФ-тиң удуртукчулары Усудутан, Сан-Мигель, Морасан болгаш Ла-Унион департаментилериниң чурттакчыларын тура халышкыннарга дузалаарынче кыйгырган.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Нью-Йорк таймс» солуннуң корреспондентизи Сан-Мигель дээш тулчуушкуннарны Сальвадорга хамаату дайзының агеэзиниңден бээр эң-не кадыг-дошкун боол турарын бижээн. Амгы шаап халдаашкын «партизаннарның Берлин хоорайны эзлеп алганы бо чылдың февральдан бээр эң улуг тулчуушкуну» болганын ол солун айытkан.

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң америк ёзу-чуруму чурттуң тайбың чурттакчыларынга удур үүлгедиишкиннерин күштелдирип турар. Сан-Сальвадор хоорайның архиепископузунуң чанында юридиктиг дузаламчы бюрозунуң санааны-биле алырга, бо чылдың чүле июльда безин 700 хире кижи олурткен болгаш кандыг-даа буруудалыышкын чокка 350 кижини тудуп хоругдаан боол турар. Сан-Висенте болгаш Чалатенанго департаментилерге шаажылакчылар массалыг үүлгедиг кылып ацаа АКШ-ка белеткээн шериг кезектерин база киириштирген.

ССРЭ-НИҢ ЭЛЧИН ЧЕРИНИҢ НОТАЗЫ

ВАШИНГТОН, сентябрь 6. (СЭТА). ССРЭ-ниң АКШ-та элчин черн сентябрь 5-те АКШ-тың күрүне департаментизинге мындыг утмалыг нотаны тыversынан:

Совет Социалистиг Республиналар Эвилелиниң элчин чери АКШ-тың күрүне департаментизиниң кичээнгейин дараазында үүлче угландырып тур.

Калчаараан 400 амыг хулиганнар сентябрь 4-те эртемгиниң 9 шак 50 минута турда КНО чанында доктаамал совет төлээ черининг Гленковта резиденциязының девискээрине шоочаны үргедеп, улуг эжиин бускаш, чаза булгап кирген болгаш аңаа антисоветчи дерзин үүлгедигни кылган. «Орустарны өлүрүкер!» деп бижиктиг плакаттарлыг бандиттер бейсбол ойнаар мергелер-биле чепсегленгеп болган. Аңаа турган, өске бүгү үүлдер-биле чергелештир, даштыкы миссияларның ажылдакчыларының болгаш өнчүзүнүң айыыл чок чоруун камгалаар даалгалыг полиция, ССРЭ-ниң элчин чери күрүне департаментизинге дыңнатkыже чедир-ле ол дээрбечи үүлгедигни болдурбазы-биле кандыг-даа хемчеглер албаан.

ССРЭ-ниң КНО чанында доктаамал төлээ черининг резиденциязынче ол бандитчи халдаашкын делегей эргехоойлузунуң болгаш күрүнелер аразының харылзаалараның практиказының бүгү-ле норма-чижектерни, ӊң ылаңгыя дипломатия миссияларының болгаш төлээ черлериниң хоойлу ёзугаар камгалалдыг чоруунун, дипломаттарга дээп болбазының болгаш оларның ында онза эргелеринің дугайында норма-чижектерни шыдажыр арга чок хамытканы болур.

АКШ-та малбарган антисоветчи дембээрелди барымдаалааш, ССРЭ-ниң элчин чери күрүне департаментизининң мурнунга АКШ-та совет албан черлериниң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле хемчеглерни алырының дугайында айтырыгны көдүргениниң соонда, ол терроржу үүлгедигни болдурганын херекке албайн барып болбас. Ынчангаш тус черниң эрге-чагыргаларының болгаш полициязының хемчег албаанын бо таварылгада террорисчилерни амдажыдып сула салганы ңылдыр санаарындан ацыда, өскээр көөр ужур чок. Ол халдаашкынның чаңгыс-даа киржикчизин америк хоойлуларга дүүштүр тудуп хоругдааны ол дугайын база херечилеп турар.

Элчин чери күрүне департаментизинге шиитпирлиг удурланыышкынны илергейлеп, ол дерзии үүлгедигниң киржикчилерин кезедирин база АКШ-та турар совет албан черлериниң, ССРЭ-ниң хамаатыларының болгаш өнчүзүнүң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле дээштиг хемчеглерни ам-на кээп, оон ыдында сес кырында эвес, а херек кырында алырын негеп тур. Айыттынган халдаашкынның түңнелинде ССРЭ-ниң өнчүзүнге болдунган могаралдың орнун тургузар дугайында күрүне департаментизинден негээр эргени элчин чери бодунга арттырып ап тур.

МАДРИД УЖУРАЖЫЫШКЫНЫНГА КИРЖИР

МАДРИД. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орааакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко Европага айыыл чок чоруук болгаш кады ажылдакылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчизи күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң ужуражыышкынынга киржири-биле ында чедип келген.

Испанияның даштыкы херектер министриниң оралакчызы Леонсио Гонсало Пуэнте Охеа, Испанияның ССРЭ-де элчини Хосе Луис Кейфра болгаш өске-даа албан кижилери А. А. Громыкону Мадридтиң аэропортунга уткааннар.

Утканнарның аразынга ССРЭ-ниң Испанияда элчини Ю. В. Дубининг база турган.

ЖЕНЕВАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Европага ядролуг чепсекти кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкынар мында катап эгелээн. Делегацияларның пленарлыг хуралдары эрткен. ССРЭ-ниң делегациязын Ю. А. Кицинский, АКШтың делегациязын П. Нитце баштап чоруур.

ПОЛИТИКА ХЕВЭЭР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Р. Рейган Европада ядролуг чепсегленишкинин кызыгаарларының дугайында совет-америк чугаалажыышкынарда Каттышкан Штаттарның делегациязының баштыңы П. Нитце-биле ужурашкан. Аңаа ажыттынган чугаалажыышкынарның сентябрь 6-да Женевада чаа кезээнин мурнуу чарында соолгу айтыышкыннарны берген.

Нитце ужуражыышкынының төнгенининг соонда эрттирген парлалга конференциязынга америк тала анда «боттуг туруштуг» болур дээр үүлдү ол бадыткап турган. Ынчалзадаа АКШ-тың администрациязы чугаалажыышкынарга бурунгаарлаашкыны чедип алырынга шаптыктап турар болдуңун абструкциялыг политиказын барымдаалап, уламчылаар деп чүве оон медеглелинден болгаш журналистерниң айтырыгларынга харыларындан билдинип турар.

ПАРЛАМЕНТИЛЕРГЕ КЫЙГЫРЫГ

АДЕН. (СЭТА). Делегейниң кырынга ядролуг дайынның дургелип турарынга ханызыбиле сагыш салышкынны ПУДР-ниң Улустуң дээди чөвүлелиниң (УДЧ) делегейниң парламентилерингө кылып, мында тараткан кыйгырыышта илереткен.

Чепсегленишкинин эңдере бүдүрериң соксадырыңче болгаш ядролуг айыыл-халапты баш удур болдурбазыңче угланган совет тайбың саналдарны ол документиде бедипбиле үнелеп турар. Империализминиң, хамыктың мурнунда АКШ-тың күштери боо-чепсекти эңдере бүдүрериң улам күштелдиреринг делегейге албадаар деп оралдажып турарының байдалдарында ол саналдарның ужур-дузазы улам улгадып турар. АКШ-тың чорудуп турары агрессчи политиказы бүгү улустарга шынгы аймылдыг боол турар. Мындыг болганда делегейниң парламентилерингө айыылды чайладыры дээш төөгүлүг харыысалга онаажып турар.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ДУЗАЛАЛ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ АЖЫ

СОФИЯ. СЭТА-ның корр. А. Смирновтуң дамчыткыны болза: Болгарияның Ямбол хоорайында С. Златаров аттыг мебель заводунуң ажылчыннарының организастаа алганы дузалал ажыл-агыйны социал-ямыдырал болгаш культура хемчеглериниң фондузунуң үзүлбес кезээ болу берген.

Помидорлар, отурегтер, перец болгаш өске-даа вогаалар будун чылда ажылчыннарның аъш-чемнинден үзүлбес аварган. Чайын оларны ажык хөрзүнге, кышкы айларда — чылыткылыг нүп кажаага остүрүп турар. Оларның дүжүдү заводтуң ажылчыннарынга садарыга-даа, Ямболдуң элээн кап магазиннерин хандырарынга-даа четчир. Ол ышкаш кат-чимистер: черешня, персиктер, сливалар, грушалар, яблоколар-биле хандырылганы ол-ла ышкаш, эрте частын орай куске чедир эки организастаан. Ол будүрүлге черининг болдунуң 12,5 муң дагаалыг куш фермазы база бар. Чылдың-на ол 70 тонна ажыг эки шынарлыг эттин болгаш 50 муң дагаа чуургазын берип турар. Бо чылдың төнчүзүнге чедир эът будүрерни 130 тонна чедирерин планнаан. Оон чамдыкызын күрүнеге дүжаар. Ол ышкаш балык остүрер ажыл базе-ла дыка ажыктыг боол турар, ында чылда-ла дөрт тонна чедир балыкты остүрүп турар. Тоолай фермазы база бар.

Заводтуң дузалал ажылагыйының ачызында столованың чеминиң өртектерин 50 хуу чедир чиигеткен болгаш хүн бүрүде-ле чээрби чедип турар янзы-бүрү чемнерни белеткеп турар.

«АВИА»—ЧАА АВТОМОБИЛЬ

ПРАГА. СЭТА-ның корр. А. Кондрашовтуң дамчыткыны болза: чиик үүк автомобильдерниң ийи чаа хевирлерни бо чылын Праганың «Авиа» деп автозаводу кылып үндүрүп эгелээн.

Даштыкы хевириниң талазы-биле ол чаа машиналар оларның мурнунда үндүрүп турган автомобильдерден барык ылгал чок, ынчалза-даа оларның шинчээр шынарлары, идегелдиг ажылдаары, камналгалыы мурнундагыларындан ажыг боол турар. Ол чаа «чартык тонналар» болгаш «үш тонналар» тус-тузунда 100 километрни маанап эртеринге үүле 11,5 болгаш 14 литр дизель одалгазын хереглээрин айтырга-ла, билдинг бээр. Оон дүрген маңнаары ортумаа-биле 15 хуу улгатkан. Завод чаа машиналар капитал сенгелге чокка 160.000 километрни эртип шыдаар деп магадылап турар.

«Авиа» дээр автомобильдер Чехословакияда ырак эвес черлерже чүзатер өөртүрүнге ажыглаар транспорттуң кол өзээ боол турар. Оларны он ажыг хевирлиг кылдыр, бажың хереклерни болгаш почтаны-даа, хлеб болгаш эът продуктуларны-даа дажыглаарынга тарыштыр кылып үндүрүп турар. 1981 чылдан эгелээн, ол машиналарны ССРЭ-же хөйүү чорудуп турар болгаш олар он-оон хоорайларның автоажыл-агыйларының ажылдакчыларының бедик үнелелин алган.

ЧИГИР БҮДҮРЕРИ ЧААРТЫНГАН

ГАВАНА. Кубага чигир хымргымжыя ажаан азыр ажылдың — сафраның эгелээрининг чедир чурттуң экономиказының эң чугула адыры — чигир будүрер черлериниң чаартызагазы доостур деп турар. Ол адырның тургузуунга чаартылганы кылып, ону улуг-улуг агроүлетпүр комплекстерине хуваап тургузар.

Чигир заводундан болгаш оон чоок-кавызының хымргының шөлдеринден үндезилеттинин тургустуган баштайгы ыңдыг комплекстер ол чаа тургузуунуң боттуг ажык-дузазын херек кырында көргүскен. Олар чигир хымргымжыя ажаан алырын болгаш болбазырадырын үүле шиитпирлидир эвес, харын база чигир будүрериниң чарыгдайларын база кызырар аргаын бээр.

Чигир хымргымжының чоокта чаа доонугнан ажаан алыышкынының үезинде ам безин 94 ыңдыг «Завод-шел» дээр шуушгурулга аргазы чедиишкинниг ажыглаттынганын Кубаның чигир үлетпүрүнүң министриниң бирги ораалакчызы Р. Трухильо журналистерге дыңнаткан. Амгы үеде чаа тургустунуң турар ам-даа ыңдыг 53 комплект-биле чигир будүрерни чаартыр ажыңдыг доозар болгаш ол чугула продукциянны кылып үндүрериниге чаа чадаже үзер арганы бээр.

ЛАЗЕР—МЕДИЦИНАДА

БЕРЛИН. СЭТА-ның корр. В. Смеловтуң дамчытканы болза: Герман Демократтыг Республиканың медицина техниказының курлавырында лазерлиг чаа херекселдер немеженнер. «Хирлас-2» деп адаптыгаан ол болбазырангай хереклерниң кезии эмнээшкиннер, үезинде хирургияга ажыглаар.

Ол чаа хереклерниң артык шынары чүдел дээрге, лазер херели-биле ткаңынарга дыка нарын болгаш чазыг чок кезиишкинни кылыры боол турар. Ол оон-биле кады бичиңбичии дамырларны дораан-на тудуштур «дүнзаалаан» чүве ышкаш, удур-ла «лааразр» болгаш хан төктүүшкүнүн база организмче хоралыг микроб-тарының киреркн болдурбас. Баштайгы «Хирлас-2»-ни техника болгаш клиника талазыбиле шенеп көргенинин соонда, бо чылын медицина практиказынга ажыглаар деп турар.

Эң-не баштай лазерни ГДРге 1979 чылдың төнчүзүнде хирургияга ажыглаан. Ынчан чурттуң үлетпүр будүрүлгелериге ажыглаттынын турган лазерлерден ону медицина сорулгаларынга ажыглап болур кылдыр эде кылган. Бо чаа хевирниң лазери мурнуку ыңдыг хереклерден бичии хемчээлдиг-биле болгаш улуг күштүг-биле ылгалып турар.

(СЭТА).

БАШ УДУР ПЛАННААН ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Рейганның администрациязы антисоветтиг үүлгедиишкиннерни күштелдирбишаан. Совет Эвилелиниң адынга өштүг, хоп-мегечи медеглелдер кылырындан кара туразында өнчүкчөңгээлерже шилчээн. Сентябрь 4-те эрге-чагыргаларның козуулдур-ле деткишкини-биле хөй санныг хулиганнар болуу ССРЭ-ниң Нью-Йорк чанында, Гленковта КНО-да доктаамал төлээ черининг бажыңының девискээринче чаза булгап кирген.

Хой антисоветчиктер таңныылдарны чаза таварып, хаалганы үрээш, совет девискээрге дуржок үүлгедиишкинни-ерни Ак бажыңның болгаш АКШ-тың күрдепартаментизиниң медеглелдерни ёзугаар кылганнар. Ол үеде улут материалдыг караажаны база таварыштырганнар. Полиция ол дээрбечилерни оон үндүр сывырарын далашпаанын илдең болгаш, ССРЭ-ниң КНО-ның чанында доктаамал төлээ черининг совет резиденциязының девискээрин арыгдаарын шиитпирлиг негээнининг соонда ону күүсеткен.

Ол өнчүк-чөңгээни баш удур организастап, планнаан байдалы тодаргай болган. Ол дугайны резиденцияның эжининг чанынга АКШ-тың телевидениезиниң болүк репортерлары дээрзин сактырга-ла ол дүгеннинге бодаарга, дыка хөй болганындан Франциянның садыг балансызының дефицити эң эвээш дээрге-ле 20 миллард франкыга хемертен улгадыр-дыр дээрзин француз экономистер санап көрген.

Долларның үнезиниң улгадыры француз үлетпүрүнүң хөгжүлдезинге аажок шаптыктаар. Электроэнергия болгаш чиг-эт дээш төлевириниң өзүлдезин будүрүлге үнезин улгатырар. Оон түңнелинде будүрүлгеин хөгжүдүрүге болгаш дериг-хереклерни чаартырынга херек акша салышкынары кызырлыр. Долларбиле төлээр импорт база көвүдээр. Америк рынокка француз баранналары чедирер оруктарга улам улуг үнелиг каайлы тыртар шаптыктарны тургузуп турар дээрзин база уттуп болбас. Ол чокка-ла шыкаш кылдыр сагындырар-дыр.

Долларның үнезиниң улгадыры чылдың эгезинде көрдүгеннинге бодаарга, дыка хөй болганындан Франциянның садыг балансызының дефицити эң эвээш дээрге-ле 20 миллард франкыга хемертен улгадыр-дыр дээрзин француз экономистер санап көргеп.

Долларның үнезиниң улгадыры чылдың эгезинде көрдүгеннинге бодаарга, дыка хөй болганындан Франциянның садыг балансызының дефицити эң эвээш дээрге-ле 20 миллард франкыга хемертен улгадыр-дыр дээрзин француз экономистер санап көргеп.

Долларның үнезиниң улгадыры француз үлетпүрүнүң хөгжүлдезинге аажок шаптыктаар. Электроэнергия болгаш чиг-эт дээш төлевириниң өзүлдезин будүрүлге үнезин улгатырар. Оон түңнелинде будүрүлгеин хөгжүдүрүге болгаш дериг-хереклерни чаартырынга херек акша салышкынары кызырлыр. Долларбиле төлээр импорт база көвүдээр. Америк рынокка француз баранналары чедирер оруктарга улам улуг үнелиг каайлы тыртар шаптыктарны тургузуп турар дээрзин база уттуп болбас. Ол чокка-ла шыкаш кылдыр сагындырар-дыр.

АКШ Египеттиң девискээринде «Брайт стар-83» деп чажыт аттыг шериг өөредилгезин үргүлчүдеп, аңаа египет шеригларин база киириштирип турар.

Ол чурттуң солуннарының демдеглеп турарыы-биле алырга, ындыг дайынчы өөредилгениң эңге сорулгазы—АКШ-тың «амыдыралчы эрге-ажыктары» дээр хоозун чүүлду камгалаары-биле Чоокку Чөөн чүзке чепсектиг дөрт интервенциягa белеткемири ол боол турар.

ЧУРУКТА: «Брайт стар-83» дээр маневриниң үезинде.

ЮПИ-СЭТА-ның фотозу.

ЫГЛАНЧЫГ ТҮНЕЛ

Августуң баштайгы хүнкеринде француз парлалга бир болуушкунче оңза кичээнгей салган: америк доллар Барыын чүктүң акша биржаларында бүгү рекордтарны ашкан, оон үнезн «психологтуг шаптыкты» безин эрткен—бир долларның үнези 8 франк апарган.

Ол болуушкуну тайылбырлап тургаш, бүгү тайылбырлакчылар мындыг бодал-биле түңнээн: долларның үнезининг улгатканы экономиктиг кризистен үнеринин арткан шооруг эвес оруктарын дуглавышаан, Барыын Европа чурттарының экономиказынга күштүг согуглу таварыштырып турар. Боо-чепсектерин көстүп көрбээни-биле эңдере бүдүрүп үндүрүп турары, эң бай америк өг-бүлелерден алыр үндүрүглерниң эвээжээнин, транснационал корпорацияларга дузаламчы соолгу үеде АКШ-тың төлевнр балансызының дефицидин ыйи катап улгаттырган деп, «Юманите» солун айыткан. Долларның үнезин улгаттырып, банк ставкаларын көвүдедип тургаш, Рейганның администрациязы ол айтырыгның аар-берге човуланын барын европа чурттарынче болгаш хөгжүп орар чурттарже чая каапгарын оралдажып турар.

«Банкының ногаан биледининг» үнези улгатканындан өске барыын чүк чурттарыңга бодаарга, Франция аажок когарап турар. Соолгу дөрт чыл дургузунда франкыга хамаарыштыр алырга, долларның үнези ийи катап улгаткан, чүгле бо чылдың эгезинден бээр безин — 20 хуу өскен. Ол чорук Франциянның дашты-кы чурттарга бээр төлевирлерин улгаттырган, инфляцияның өзүлдезин дүргедеткен. Франциже кинр соөртүр баранналарның 40 хире хуузун, колдуунда нефть биле нефть продуктуларын, чиг-эт бараннарын доллар-биле төлеп турар дээрзин сактырга-ла ол билдине бээр.

Франкыга хамзарыштыр алырга, долларның үнези чыл дургузунда чүгле 10 сантим улгадыр болза, чүртүп садыг балансызының дефицити дораан-на ийи миллард франкыга улгады бээр-дир дээрзин Франциянын экономика болгаш сан министерствозунуң экспертгери санап көргеп.

Акша биржазында долларның үнезининг дүрген өзүлделери француз чазактың шынгы камналга хемчеглериниң аргазы-биле садыг балансызының дефицидин 40 миллард франкыга кызырар дээн оралхажыышкыннарын шүүт соксадырыңга чедир сулаткан. Социалистиг партияга чоок «Матэн» солун мынча деп айытkан: «Доллар ужун чазактың ол аладан-моөрейи дүвү чок досказар төөгүзү ышкаш кылдыр сагындырар-дыр».

Долларның үнезининг улгадыры чылдың эгезинде көрдүгеннинге бодаарга, дыка хөй болганындан Франциянның садыг балансызының дефицити эң эвээш дээрге-ле 20 миллард франкыга хемертен улгадыр-дыр дээрзин француз экономистер санап көргеп.

Долларның үнезининг улгадыры француз үлетпүрүнүң хөгжүлдезинге аажок шаптыктаар. Электроэнергия болгаш чиг-эт дээш төлевириниң өзүлдезин будүрүлге үнезин улгатырар. Оон түңнелинде будүрүлгеин хөгжүдүрүге болгаш дериг-хереклерни чаартырынга херек акша салышкынары кызырлыр. Долларбиле төлээр импорт база көвүдээр. Америк рынокка француз баранналары чедирер оруктарга улам улуг үнелиг каайлы тыртар шаптыктарны тургузуп турар дээрзин база уттуп болбас. Ол чокка-ла шыкаш кылдыр сагындырар-дыр.

Барыын чүкте «чедиш» эң улуг күрүнелериниң бо чылдың июньда Вильямсбергке болган чөвүлел хуралтыга болдунуп банкыларының үчёт ставкаларын чингедирин АКШ аазаан. Ол аазаашкын ам-даа саазын кырында хевээр арткан.

Чоокта чаа «Европа-1» деп радиостанциянын программазынга чүве чугаалап турган, Франциянын экономика[a] болган сан министри Жак Делор мынча деп медеглээн: «Американнар барыын европажыларны кочулап база боттарының политиказын тоомга чок чорударын уламчылап турар. Бир эвес АКШ улам хаан кризистиг ээремниче Европаны кинр тырта бээр болза, болдунуп барыын чүкте өмөзержикчи чурттарын политика болгаш дипломатия талазы-биле кандыг эң-сеткил киттыштырыгазынче ол кыйгырып болдурул?

Николай ВИХЛЯЕВ,
ПМА-ның түскай корр.

Париж.

РАСУЛ ГАМЗАТОВ БӨГҮН 60 ХАРЛААН

ЧУРУКТА: шүлүкчү Расул Гамзатов биле композитор Ян Френкель. (Расул Гамзатовтуң Звилелдер бамыкының Коленналыг залында болган автор кемзээзинде).
В. САВОСТЬЯНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Расул ГАМЗАТОВ.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи шаңналдың лауреады.

ҮШ ХЕРЭЭЖЕН

Оруктува үш кыс мени үдеп каанмар,
Ооргазын мяшка чөлээш, баштайгызы
Кара чажыы саглаш кылбайн, сөзүн октаам:
«Хары черге уттупсуңза, мглавас мен».
Ишкир доңга тудуп алган чагыын берип,
Ийигизи эргин чаны черге доктаап,
«Үүле-херээң бүдүрүп каапш дүрген ээп кел!»
Үшкүзү мичаа удуг тыгаш, аас ашпаан.
Аккыр бажын хүлер булут дуглаан дагны
Ашкан соомда, биргизин-даа уттупкан мен.
Ийигизи база бир сын ашканымда
Изи-даа чок.—уттумдурган чорааныгай.
Чүс-чүс орук уу-биле халдып чорааш,
Чүгенметпес үе-биле чаржып чорааш,
Үжээлдирзин ошкап каанын кыстарымның
Үшкүзүн-не уттуптар дээш чадап каан мен.
Даглыг черим дагын эргип келиримге,
«Дарыидым» дээш биргизин-даа хөлчөк болган.
Ийигизи омак, хөглүг мени уткуп.
Ишкир доңга тудуп алган базып орду.
Үшкүзү-даа уткуп безин келбейн барган.
Үнген хүн дег, ону черле утпас-тыр мен.
Ошкап чорааи кыстарымның үшкүзү-ле
Орай дүне дүжүм орта кирип келир.

ДАГЕСТАННЫҢ ТААЛАНЧЫГ АЯЛГАЛАРЫ

Бөгүн 60 харлап турар чогаалчы Расул Гамзатовтуң ады бүгүдеге билдингир. Оон шүлүктерин бистиң чуртувустуң болгаш даштыныңың улустарының хөй-хөй дылдарында очулдурган.

Ийи дакпыр аас-кежиктиг болганы Расул Гамзатов сеткил ханышкын-биле чугаалап орар: ыры-шоорлуг аалга болгаш ыры-шоорлуг өг-бүлеге ол төрүттүнген. Амыдыралда оон бир-ле дугаар көрген болгаш билген чүвези—авазының өпей ыры.

Гамзатовтуң ачазы—авар улустуң шүлүкчүзү Гамзат Цадаса, шүлүктер, баснялар, рассказтар, чүүлдер, шиилер, поэмдар бижип чораан. Авазы —бөдүүн херээжен, даг чурттуг Хандулай.

Ыраккы аалдан даг чурттуг кижи келгеш, аңаа шүлүктерин номчуп берген. Ачам ол шүлүктерим кичээнгейлиг дыңнаан, чамдык кошкак черлерин айтыкаш, боду болза ону канчаар бижиптерин айтып берген. «Ынчаар бижирпиге тускай талант херек болгай аан!» деп, даг чурттуг ол кижи кайгап чугаалаңган.—Ону кижи кайыын тывар боор?» Гамзат Цадаса харылаан: «Бөгүн магазиннерге чордум, ында ол чок болду. Базарда бар ирги бе?...»

Расул Гамзатовка талант дилээн ажыы-даа чок. Бойдус ону талантылыг кылдыр чаңгылаан. Кажан 11 харлыг турган башпайгы шүлүүн ол бижээн, а 16 харлыңда ол бодун шүлүкчү кылдыр санаар апарган... Адазының адыын ол бодуңуң фамилиязы кылып алган.

Ол башкылап, солунга болгаш радиога ажылдап, театрга актёр болуп, режиссёрнуң дузалакчызы-даа чораан.

Үргүлүү-ле шүлүк бижирин кагбайн чораан. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында, 1943 чылда, оон шүлүктериниң баштайгы чыындызы парлаттынган. 1947 чылда Москвага келгеш, М. Горький аттыг Литература институдунга киргеи. Институттуң пинти байдалы, билдингир чогаалчылар болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле ужуражылгалар, орус болгаш даштыкы классика чогаалдарын өөренири, Александр Твардовскиий, Михаил Светлов, Ярослав Смеляков, Самуил Маршак ышкаш чогаалчылар-биле ужуражылгалар — бо-ла бүгү чүүлдер аныяк Гамзатовтуң эстетиктиг салым-чолуунуң тургустунарыига улуг идигни берген.

Институтту дооскан соонда төрээн Дагестаныига ол ээп келген болгаш шүлүктерин бижип киргикеп. «Даглар ырызы», «Мээң чүрээм даглар да», «Даг чурттуг кыс», «Бедик сылдыстар», «Мулаткa», «Кызыгаар» деп шүлүктер чыындызы улай-улай үнүп-ле турган. «Бедик сылдыстар» деп чыындызы дээш аңаа Ленинчи шаңналды тывыскан.

Бодунуң шүлүк чогаалыының талазы-биле бодаалдарыига ол даг чурттугларның салым-чолун, оларның күзел-бодалдарын, сагыш-сеткилин илередип бижээн. Ынчалза-даа оон лириказы ниити кижизиг чоруктуг база илередип турар. Хой-хөй кижилериид эң-не чоок чүүлдериниң дугайын ол бижип чоруур. Бодунуң эң-не чоок, эргим чүүлдерин — төрээн бажыңын, ында амыдыралды, аваэының ырын — кижилериың херек чүүлдери-биле холбап, бижип чоруур. Ол чорук Гамзатовтуң чогаалдарын национал болгаш интернационалчы уткалыг, билдингир кылдыр көргүзүп турар. «Адазының бажыңының тепкижиниден — делегейии дескиндир көрүп билир кижидир» деп, оон эжи бир шүлүкчүвүң чугаалааны база аңаа эвес болдур ийин.

Лириктиг улуг эвес чогаалдар бижнир талазы-биле ол улуг чедишкиннерин чедип алган. Оон философтуг лириказы—монге чорук болгаш өлүм, ынакшыл болгаш саттынакчы чорук, маадырлыг чорук болгаш кортук чорук дугайында сес одурулган бижээн шүлүктер болур. Катыхөгнүң мунгарал-биле, эрес чорукту ундарал-биле, ажыл-херекчи байдалды баштак-биле каттыштырып биляп — оон чогаал ажылының бир онзагай чүүлү болур.

Өөңүктери-биле ол кезээде хөглүг, баштак. Шүлүкчү болгаш кижи болганда, херээжен кижиниң мурнунга мөгейип чоруурун ол кажан-даа чажырбайн чораан. Ынак кижизинге хамаарыштыр бир шүлүүнге ол мынча деп бижээн:

Үш хөрээ-биле ынак сеткилимни
Ооргазын мяшка чөлээш, баштайгызы.

Бодунуң шүлүк чогаалчызы ажылының дугайын ол мынчаар чугаалаар: «Ангы-ангы шүлүкчүлерге ынак чоргаи мен, оларның кайызының-даа чогаалдарын оттүндүр бижирин кызып чордум: Блокту-даа, Маяковскийни-даа, Есенииниидаа, Пастернакты-даа, Цветаевти-даа, Багрицкийни-даа, авар Махмудту-даа, немец Гейнени-даа, Роберт Бернсти аныяк чылларымда-ла сонуургаар чордум. Ынчалза-даа Пушкинге, Лермонтовка, Некрасовка ынакшылым бүгү назынымда арткан». Азы: «Чурттагламның сөөлгү хүннеринге чедир Пушкинге бердинген мен. Ам чогаалчыга, оон угаанынга болгаш талантызынга мээң ынакшылым аныяк чылдарымда ышкаш эвес, а чаз, улуг кижиниң ышкаш болдур ийин. Кажан авар дылче оон «Полтава», «Хүлер аътты» болгаш оон-даа өске шүлүглелдерии очулдурганым соонда ону ёзулуг-ла ылап билген мен».

Гамзатов авар дыл кырынга бижип чоруур. Оон шүлүк чогаалынга овур-хевирлериниң янзы-бүрү дылдар кырында чугаалажып турар номчукчуларга чедингир апарганы — оон доктаамал очулдурукчулары — шүлүкчүлер Яков Козловскийнин болгаш Елена Николаевскаяның, Владимир Солоухиниид болгаш Юлий Нейманның, Роберт Рождественскийнин болгаш Андрей Вознесенскийнин, Яков Хелемскийнин болгаш Юнна Мориц-тиң ачы-дузазы-дыр.

Шүлүк чогаалындан ол проза чогаалынче, проза чогаалындан шүлүк чогаалынче шилчип чоруур. «Мээң Дагестаным» деп кайгамчыктыг номну Гамзатов бижээн. Жанрының талазы-биле ол чогаал амгы үеиия эссазынга чоок. Литературлуг бүгү-ле хевирлерии автор ажыглавышаан, ында кол тайылбырлакчы-даа, кол маадыр-даа болуп турар. Оон эрткен үе, амгы үе болгаш келир үе дугайында бодаалдарын номда киргеи афоризмнер, ушта бижилгелер, чечеи чугаалар улам тодазыбиле көргүзүп турар. Ол номну Дагестанның биче хемчээлдиг кылдыр кылдынган энциклопедизы деп адап болур.

Гамзатов үш уруглуг; а уруларының уруглары — ийи. Кадайынга болгаш уруларынга ол «Сонеталар» деп номун бараалгаткан. «Даг чурттугларга ындыг хевирнии чогаалы шуут турбаан —деп, ол чугаалаар.—Сонеталарым-биле кымны-даа оттүнерии, кымны-даа кайгадырын бодаваап мен. А сонета бижиннеиимнии чылдагааны—ол формага бодумуң сагыш-сеткилимни илередири болгаш амыдыралдың, оңнерип, чурттагланың аялгаларын дамчыдары менээ таарымалыг болган».

Расул Гамзатов сөс-биле шыйгны ажылдап билир. «Шүлүк чогаалчызы кижи ажылыпчы болур хүлээлгелиг. Шүлүк чогаалырга талант биле күш-ажыл—кижилт биле бижек хыны ышкаш каттыжар ужурлуг»—деп, ол чугаалаар.

Хүнүң чаа-ла үнүп турар үеии—эртенги дан бажын—эң-не ажыл кылдыр үе кылдыр ол санап чоруур. Бо-хүнүң шүлүүнде Гамзатов бир өтүүлүүнүк хүгайын бижээш. «Улустуң сугну ижеги дег, хүнүң мичаар ижип чоруур кижи» деп бижээн. Хүн—шүлүкчүнүң мөңге чурттагазының чогаадыкчы талантызының херечизи.

Лидия КЛЯЦКО,
(ПМА).

БӨГҮН—ҮЖҮК-БИЖИК НЕПТЕРЕДИРИНИҢ ДЕЛЕГЕЙ ХҮНҮ

ЮНЕСКО 1983 чылды Россияга, Украинага болгаш Белоруссияга ном хевирлеп, парладарының үндезилекчизи Иван Федоровтуң чылы кылдыр чарлаан. Москвага—Никольский кудумчузунда Кремль-биле кожа турган Парлалга херимииң иштинге 1564 чылдың март 1-де «Апостол» деп номну парлап үмдүрген. Ол улут ужур-дузалыг болуушкун боон — орус ном парлаашкынының эгезин салган.

Амгы үеде ССРЭ—делегейдеги эң хөй номчукчулардыг чурт апарган. Сес муң солуннар, 5 муң ажыг журналдар бистиң чуртувуста парлаттынып үнүп турар. Амгы үеде делегейде парлаттынып турар номнарның дөрткүзү-ле—совет ном боон турар.

ЧУРУКТА: баштайгы парлаачы Иван Федоровка Москвада тураскаал.
А. МОРКОВКИН биле
В. БЕЛОУСОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН» СОЛУННУҢ 1984 ЧЫЛДЫҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ ЭГЕЛЕЭН.

Чагыдылганың чылда өртээ 7 руб. 80 көпеек, а чартык чылда—3 руб. 90 көпеек.

«Шынны» чагыдып алынар.

СОЛУННАР, ЖУРНАЛДАР ЧАГЫДЫЛГАЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозунуң парлалга тарадыр кол эргелели 1984 чылда солуннар болгаш журналдар чагылгазы үргүлүүлеп турарын дыңнадып тур.

1984 чылдың январь 1-де алыр солуннарның, журналдарның чагылгазын ноябрь 1-де чедир чорудар. Ноябрь 1-ден эгелеп февраль болгаш оон сөөлүнде айларда алыр чагылгазын хүлээп алыр.

Чагылганы коллективтиг кылып болур. Шөлээ үезинде азы үр үениң командировкаларының болгаш дыштанылга үелериндe ону үзүп болур кылдыр чагылганы чорудар.

Чагылганы «Союзпечать» черлери, оон салбырлары, парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары чурттап, ажылдап, өөренип турар чер аайы-биле кылып турар.

ТВ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — «Геннадий Невельскийниң маадырлыг чорууу». 9.45 — «Ала-чоруккулар клубу». 10.45 — Концерт. 11.45 — Чуруккулар дугайында чечеи чугаалар. Д. Жилинский. 12.15 — Телемедээлер. 12.20 — 14.15 — Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— Документалдыг фильмнер. 15.00 — Концерт. 15.45 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Белорус ССР-ниң алдарлыг башкызы А. И. Кузейиңиң дугайында очерк. 16.00 — Буратиноиуң делегелгези. 16.30 — «Пленъян бөгүн» деп документалдыг фильм. 16.50— «Күсеңү аннар». 17.00 — «Шымырааа школазы». 17.30 — «Кижи — чер кырының ээзии». 18.30 — 18.45 — Чаңсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ырак болган чоок кырылар». 19.45 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң чугаазы. 19.55 — «Кварстоиновтар» деп телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30—23.20 — Футболга Олимпийжи маргылдааның шилилге ужуражыышкыны. ВУР-биле ССРЭ-ниң шилилек командалары ойнаар. Чаңсар үезинде — бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Ниити биология. 10-гу класс. Клетка теориязы. 9.05 — Испан дыл. 9.35 — Ниити биология. 10-гу класс. Клетка теориязы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Сылдыстыг даар. 10.35 — Бистиң сад. 11.05 — Артур Конан-Дойль. Амыдыралының болгаш чогаал ажылдарының арыннары. 11.45 — Орус улустуң мрылары. 12.15 — Испан дыл. 12.45 — XIX чүс чылдың биргн чартыынга орус уран чүүл. А. В. Венецианов. — 13.30 — «Опу эрткен бис». Уран-чечен фильм. 14.00 — Телемедээлер. 14.05— 18.00 — Чаңсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Аңаа эвес рейс». Уран-чечен телефильм. 19.15— «Аңаа товуу». 19.45—Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуглар, чаштар!». 20.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00 — «Үе». 21.35—23.55 — «Шапкын хемиң саарыында». Уран-чечен телефильмниң 1-гн, 2-ги сериялары.

«СПОРТЛОТО» ТИРАЖЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Сентябрь 3-те спортчу дотередиринең кол эргелели 36-гы тиражтың түңнелдерин үндүрген.

«49-тан 6-ны тывар спортлото»: 45.040 билеттер киргеи.

6 номерлер—чок, 5-ки—кайызы-даа 1.069 рубльдиң 41, 4-кү—кайызы-даа 39 рубль түңнүг, 1024. 3-кү—кайызы-даа 3 рубльдиң 17071 билеттери келген.

«36-дан 5-ти тывар спортлото»: 2.958103 билеттер киргеи.

5 номерлер — кайызы-даа 10.000 рубль түңнүг 13, 4-кү—кайызы-даа 122 рубль түңнүг 2459, 3-кү—6 рубльдериид 75838 билеттери киргеи.

36-гы тиражтың ойнап алышкынныларының акшазын сентябрь 14-тен октябрь 14-ке чедир төлээр.

(СЭТА).

Редакциянуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 8-ТЕ

«НАЯЫРАЛ»: «Торпедоносцы» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Семеро солдатиков» 10.50, «Обещаю быть» 13.30, 15.00, «Переворот по инструкции № 107» 17.00, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Талисман» 13.20, «Магистраль» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Избранные» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тревожное воскресенье» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Роковое путешествие» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

ЧАРЛААЛДАР

Кызылдың ортумак № 4 ПТУ-зу 1983-1984 өөредилге чылында сес классты дооскаиарны дараазында мергежилдерге өөредири-биле чыырыи чарлап турар.

1. Маляр, штукатур.
2. Столяр-чазаныкчы (тудутнун).
3. Кан болгаш демир-бетон кылыгларның дашчы-монтажчызы.
4. Суурга краиның машинизи.
5. Автомобиль краиының машинизи.
6. Слесарь-сантехник, газосварщик.
7. Электросварщик.
8. Электри шутумнарының болгаш электри дерилгелериниң электромонтажныгы.

8 классты дооскаиарны киирип алыры сентябрь 10-га чедер.

10 КЛАССТЫ ДООСКАН. НАРДАН:

1. Штукатур.
2. Дашчы.
3. Электромонтажник.

Бо мергежилдерге өөренир кижилерни киирип алыры 1983 чылдың октябрь 1-ге чедер.

Училищеге хүлээп киирип алганнарны халас общежитиебиле болгаш ажылчыи база анва-даа идик-хеп-биле, аъш-чем-биле хандырар. Дашчыларга (бир чыл иштинде өөренир) айда 70 рубль стипендия бээр.

Училищеге киреринии шылгаллазы чокка хүлээп алыр.

Өөренир хуусаалар: 8 класс дооскаииарга — 3 чыл, 10-гу класс дооскаиарга — 1 чыл.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу №1 бажың, №4 ХПТУ, хүлээп алыр комиссия, телефон № 2-21-09.

Тыва АССР-ниң Сельхозтехкуркомунуң өөредилге-будуруге комбинады 1983—1984 өөредилге чылында республиканың агроүлетпүр каттыжышкынының ажылчыннарын белеткээр болгаш оларның мергежилин белиндер курстарже өөренирин чалап тур.

Ушкү класстың чолаачыларын 5 ай, автомобиль, трактор болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септекчилерин, токарьларны, кодээге ажылдаар электромонтёрларны 8 ай, инек саар машина операторларын 2 ай белеткээр.

Өөредилге-будуруге комбинадынга 8-10 класс дооскан 18 хардан өрү назылыг солдар кыстарны хүлээп алыр. Өөренирии күзээнээр паспортун, будуругледен өөредип чоруткан, бижинн, 3х4 хемчээлдиг фото-чуруктү эккээр.

Өөредилге октябрь 1-ден эгелээр.

КОМБИНАТТЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, бажын № 1 «б».

СЕНТЯБРЬДА ГАСТРОЛЬДАР

Бистиң республиканың чурттакчыларыига сентябрь айның оюн көргүзүглериниин — гастролюнуң чарлаалдары дыка солун.

Бо айда ангы-ангы жанр-хевирлериин хөй санныг коллективтери болгаш ойнакчылары биске аалдап кээр.

СЕНТЯБРЬ 8-тен 10-га чедир инструменталдыг музыкаиың сонуургакчылары Парижке болгаш Москвага болгулаан делегей конкурузунуң лауреады скрипкачы Русудан ГВАСАЛИЯНЫҢ концертинге кээп болур. Концертке пианист Леонора ИОСНОВИЧ киржир. Программада: Моцартгың, Паганиниинин, О. Тактакишвилиниң, Вениявскийнин чогаалдары.

СЕНТЯБРЬ 11-деи 15-ке чедир бир-ле дугаарында Тывага концерт көргүзери-биле келирлер: вокалистернин делегей конкурузунуң дипломанты Раиса КОРШУНОВА болгаш бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады Людмила ПАВЛОВА. Программада: дуэттер, ариялар, орус романстар болгаш ырылар. Концертке пианист Александр МЕЙНГАРД киржир.

СЕНТЯБРЬ 15-тен 17-ге чедир классиктиг музыканың сонуургакчылары Москоицертинг пианизи Гита АТЛАСМАННЫҢ концертинге барып болурлар. Программада: Глинканың шотланд темага вариациялары, Рахманиновтуң музыкалыг ийи моментилери, Ментернин соната соль-мажору, Глазуновтуң польша темага вариациялары.

СЕНТЯБРЬ 26-дан 29-ка чедир бистиң республиканың чурттакчылары орус романстың кежээлеринге барып болур. Москвааның Күрүне филармониязының ыраажызы, ССРЭ-ниң улустуң артизи Нинель ТКАЧЕНКО орус ырыларыны болгаш шаандакыының романстарын күүседир. Оон күүселдезиниден «Вальстың хоюг үнүн сактып чор мен», «Сактышкыннарны оттурба», «Чок, силерге ынак эвес-тир мен», «Өкпеи өңнүг аржыыл» дээи ышкаш өске-даа орус классиканың чогаалдарын дыңнаар силер. Концертке пианист Ирина СОЛОВЬЕВА киржир.

СЕНТЯБРЬ 18-тен 20-ге чедир Кызылдың чурттакчылары армии артистериин концертиа сонуургап көрүп болур. Армии ССР-ниң Кировоканның ыры болгаш танцының «ОРОВЕЛ» деп Күрүне ансамбли ынчаи аалдап кээр. Удуртукчузу Левон САРКИСЯН, кол балетмейстери — Армии ССР-ниң алдарлыг артизи Хачик МАРГАРЯН.

СЕНТЯБРЬ айда эстрада артистериин концерттери база болур. Бо айда Москоицерттиң «Джанг» ээр цыган ыры ансамблиниң концертери Николай ЭРДЕНКОНУҢ удуртулгазы-биле болур. Программада: эрги шагныг болгаш амгы-даа үеиин романстары, цыган ырылар.

СЕНТЯБРЬ айда Тываның уран чүүл ажылдакчылары база-ла өске хоорайларга болгаш областларга барып, элээи хөй концерттерии көргүзер. Тываның күрүне филармониязының ыры-хөгжүмүүт «АЯН» ансамбли Иркутск — Улан-Удэ аразынга үнүүшкүнүүт көргүзүглерии кылыр. Ынчаарга тоолдар театры концерт сезонунга чаа программаны белеткеп турар.

АЛТАЙНЫҢ, КРАСНОЯРСКИНИҢ МЕДИНСТИТУТТАРЫНЫҢ

белеткел салбырларынга киреринии күзээи аныяк солдарны болгаш кыстарны Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу чыып турар. Белеткел салбырларынга дооскан ортумак билиглиг болгаш совхозтарның, тудугларның мурнакчы ажылчыннарындан, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашканнардан, а ол ышкаш аарыг кижилер ажаап турар санитаркалардан аныяк солдар, кыстарны шилип алыр. Белеткел салбырларынга киреринии күзээи аныяк ажылчыннарның практиктиг ажыл стажы бир чыл (өөредилге үезинде ажыл ыиыг стажка санаттынмас), санитаркаларның стажы ийи чыл болза, хүлээп алыр. Сөөлгү чылда ажыл стажы үзүлбээи болур ужурлуг.

Медицина институттарының белеткел салбырларынче чорудар кижилерии бүдүрүлелериин, тудугларның, совхозтарның, эмнелге-профилактика черлериин, шериг кезектериниң командылал черлериин удуртукчуларын шуут боттарын партия, комсомол болгаш профсоюзтар организацияларының сүмелешкиии ёзугаар шилип чорудар.

АГААР

Республикага шокар булуттаар. Барыын чүктем хаттың күжү секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 2—7 градус чылыг болур, чамдык черлерге биче чаңстаар. Хүндүс 14—19 градус чылыр.

Автооруктарга көстүрүү эки. Кызылга чуга булуттаар, хүнүүн ийиги чартыында биче чаңстаар. Дүне агаарның температуразы 5—10, хүндүс 17—19 градус чылыг болур.

Редакциянуң адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 8 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63. редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни аймаирал болгаш үзетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 1097.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң салазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00896

Бүгү чүрттәрның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 209 (12299) | 1983 чылдың сентябрь 9, пятница | 1925 чылда үнделгеттингеп | Өртээ 3 коп

СЛАВИСТЕРНИҢ УЛУСТАР АРАЗЫНЫҢ IX СЪЕЗДИЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдели славистерниң—Европаның, Азияның, Американың болгаш Австралияның хөй-хөй чурттарының эртемденнериниң улустар аразының IX съездизиниң киржикчилеринге байыр чедирип тур.

Славистерниң съездилери чартык чүе чыл ажыг тоогулуг. Олар славян чурттарның болгаш улустарның төөгүзүнүң болгаш культуразының хыдларының болгаш литературазының дугайында эртем билиглерин шинчилеп өөренирингге база нептередирингге чугула рольду ойнап турар. Бүгү төөгүнүң иштинде славян улустар өске улустар-биле сырый холбаалыг боош, делегей хөгжүдезинге улуг үлүг кирген. Амгы үеде олар тайбың болгаш социал дешилге дээш, бедик гуманныг социалистиг культураны нептередир дээш, бүгү улустар аразында кады ажылдажылганы болгаш найыралды калбартыры дээш демиселиг турар.

Силерниң съездиңерниң Совет Украинаның пайымылалы —чоокта чаа бодунуң 1500 чыл болганын демдеглээн Киев хоорайда эртип турары тоогулуг-дур. Ол болза, кайгамчыктыг хоорай, эртем-бурунгу Орус аңгыланың төөгүлүг төвү, хоозуралдыг даймнарның шаап халдаашкыннарынга каш удаа таваржып турган-дыр болза, чөөн-славян уран чүүдүнүң хөвар туресказалдарын камгалап арткан.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Силерниң съездиңерниң ажылы тайбыңны камгалазарының болгаш улустар аразынга үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы калбартырының улуг эчис сорулгаларының эрге-ажыктары дээш бистиң планетаның улустарының бот-боттарын билчиринин болгаш үзеин-бозалдың үнелиг чүүлдерин байлакшыдарының чаагай херээже бараан болур.

Славистерниң улустар аразының IX съездизиниң киржикчилеринге эртемниң эрге-ажыктары дээш, тайбыңның болгаш дешилгениң чаагай чоруу дээш челиишкинниг ажылдарын үзеп тур бис.

ШЫНАР БАШКАРАРЫНЫҢ СИСТЕМАЗЫ

Үлетпүрүң болгаш амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелеринге бүдүрүп турар продукцияның шынарын бедидерииң кол айтырыгларының бирээзи болза шынарны башкарарының комплекстиг системазын ажылдап, кылыры болгаш ажыглап киирери болур. Ындыг системаны республикада чүгле ийи бүдүрүлгеде ажыглап киирген. Ол дээрге Кызылдың сүт заводу болгаш даараныла фабриказы болур. Кызылда болгаш республиканың районнарында оон ажыда бүдүрүлгелерде шынар башкарарының комплекстиг системазын ажылдап кылыры база ажыглап киирери төлевилеттинген турган-даа болза, мынчага чогуур деңнелге чедир боттанмайн, бурүнгаар шимчевейн келген. Кызылдың автосептелге заводунга, эът комбинадынга, алгы заводунга, хлеб заводунга, «Каа-Хем» хөмүрдаш разрезинге комплекстиг системаларны ажыглап киринериниң хуусаалары эрткен. Оларны ажылдап кылырында эрең гейлээр чоруктар кайы хөй бооп келген. Чижээ, эът комбинадының болгаш алгы заводунуң специалистери комплекстиг системаларны ажылдап кылырының орнунга боттарының ышкаш ындыг бүдүрүлгелериниң ажылдап кылган негелделерин чүгле чара бижээш, бадыладыры-биле киирген. А херек кырында ол бүдүрүлгелерде ону ажыглап киирер байтык, инженер-техниктиг ажылдакчыларның база удуртукчуларның чамдыызы безин шынар башкарылгазының комплекстиг системазы деп чүл деп айтырыгга тода харыы бере албас хевирлиг бооп турар.

Шынарны башкарарының комплекстиг системазын ажылдап кылыры база ажыглап киирери шынап-ла нарын болгаш чогаадыкчы чорукту негээр ажыл. Маңаа эрең гейлээр чорук черле таарышпас, бүдүрүлгениң онзагай байдалдары илереттинген турар ужурлуг. Системаны ажылдап кылыр мурнунда бүдүрүлгениң бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарын шынгыы сайгарып көөрү, бүдүрүүшкүнүң организастаарын сайзырангайжыдарының, депшилгелиг технологияны ажыглап киринериниң оруктарын төлевилээн турар ужурлуг. Шынар башкарарының системазын комплекстиг дээнинде улуг утка бар. Ол система продукцияның шынарынга салдар чедирер бүгү факторларны хаара тудар—ол дээрге бүдүрүлгенин техниктиг эде дериири, мурнакчы дуржулганы ажыглап киирери, метрология албанын сайзырангайжыдары, материал-техниктиг хандырылганы экижидери, кадрларның мергежилин бедидери, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары база өске-даа хөй талалыг ажылдар-дыр.

Ооң иштинде ажылдың шынары дээш материалдыг база моральдыг идиг берииишкинниң арга-хевирлеринче онзагай кичээнгейни углаары чугула. Сагылга-чурум хажыдып, продукцияны үрей кылып турарлар ак сеткилдиг, эки ажылчыннар-биле дөмей шалың ап турарынга ам-даа эптежип турарывыс черле таарышпас.

Шынар башкарарының комплекстиг системазын ажылдап кылырынга болгаш ажыглап киринерииге дуржулгазын өөренип, үлегер алыр бүдүрүлгелер турары күзенчиг. Республикада ындыг бүдүрүлгелерге сүт заводу биле даараныла комбинады хамаржыр. Олар боттарының дуржулгазын өске бүдүрүлгелерге дамчыдарындан чажам дивес. Аңаа күзел болгаш чүткүл херек. Чүл дээрге ажылдың ажыктыын база шынарын бедидеринге бүдүрүлгениң база эргелеп башкарылганың бүгү деңнелдеринге шынарны башкарарының дээштиг системазы боттанмаанда экижиишкинни чедип алыры берге.

Бо ажылга онзагай черни социалистиг чарыш ээлээр ужурлуг. Социалистиг хүлээлгелерге бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынары дээш демисел тодаргай илерелди алган турар. Социалистиг чарышты продукцияның шынарын экижидеринче угландырып нептередири эң чугула. Шынарны экижидеринге бүдүрүлге бүрүзүнде ажылдап турар улусчу контроль постулары чугула черни ээлээр ужурлуг. Улусчу контролерларның аразында мергежилдиг инженерлер, техниктер, ажылчыннар бар. Оларның ажылын эки организастааш, шынарны шынап-ла херек кырында экижидерин чедип ап болур. Ажылдың болгаш бүдүрүп турар продукцияның шынары ажылдап турар кижиниң бодунуң ажылының түңнели дээш сонуургалы чокта экиживес. Ажылчы чоннарны шынар талазыбиле хуралдарга, ужуражыышкыннарга, конкурс-маргылдааларга киржилгези идепкейлиг амыдыралчы туруштуң школазы, беш чылдың тургускан кол сорулгаларының бирээзин—ниитилел бүдүрүлгезининг ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринге улуг салдарлыг.

Продукцияның шынарын экижидериниң айтыры улус ажыл-агыйынга болгаш ажылчы чоннарга улуг ажыктыг, ужур-дузалыг херек, ооң нарынын, ужур-дузазын медереп билбес болза, шынары багай продукция бүдүрерге кайы хире улуг хоралыг, чидириглиг болурун санап тывары безин берге.

Ажылдың ажыктыын, продукцияның шынарын бедидеринче партия болгаш чазак онзагай кичээнгейни салып турар, ол политиканы боттандырар дээш бүдүрүлгелериниң удуртулгазы, партия, профэвилел болгаш хөй-ниити организацияларының күш-ту-мөөнээр, херек кырында ажылдаар ужурлуг.

КӨК-ТАРАА ШӨЛҮНДЕ КОМБАЙННАР

Кызыл районда «Тиилелге» совхоз күзүн чажар 1200 гектар көк-тараанның ажаалдазын доозкан. Ол ажылче совхоз бодунуң бар турар бүгү комбайнарын хары угда киирген. Ажаап алыышкынга комбайнерлер Александр Сат, Кызыл-оол Лүндүп, Кызыл-оол Бады-Хөө олар боттарының хүн нормаларын 120 хуу чедирип, комбайнерлер аразынга социалистиг чарыштың тиилекчилери болган.

Тараа сөөртүрүгге К-700 тракторларның трактористери Эрес-оол Куулар, Матпай-оол Ооржак, Данғыр-оол Тумат база эки ажылдаанар.

Агроном Кан-оол Норбуевич Куулар:

— Бо көк-тараанны бис мал чеми кылдыр тараан улус бис. Ону ам үрезин кылдыр ажаар апарган. Тараанны чыттыр кеспиргеш, ам тавычалап ажаап турарывыс ол. Моок саваның ажаап алыры база-ла улуг ажыл. Мында кукурузаны база кезип, силостап эгелээн. Тараанны-даа, кукурузаның ногаан массазын сөөртүрүгге машиналар чедишпес. Ам бо комбайнар баштай бышкан кызыл-тасты дорт кеспирип кириптер. Совхоз ам 11800 гектар черииң тараазын дорт ажаап алыр. Аңаа база-ла хөй машина херек.

Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобазазы хуваалда ёзугаар бистии машина-биле хандырар ужурлуг. Мында чүгле 6 машина келген ажылдап турар деп, ол чугаалады.

Ол совхозтуң кожазы «Шамбалыг» совхоз база-ла көк-тараазының ажаалдазын эгелээн. Олар 200 гектар черииң көк-тараазын ажаар. Ында 2 комбайн ажылдап турар. Башгайгы хүннериин түнелиинде гектардан-на 10 центнер дүжүттү ап турар.

Ол совхоз ам 6800 гектар черииң тараазын ажаап алыр соруглалыг.

Бо дугайында совхоз директору Хөктүг-оол Шаммакович Ховалыг мынчаар чугаалаар боллу:

— Бистиң бо тараавысты көрүңер-даан, ол ам-даа ногаан хевээр. «Тиилелге» совхоз-биле деңге тарван улус-тур бис. Оларда тараанны ажаазп эгелээп. Ынчангаш бистиң тараавыс элек боорга, бис ол совхозче 11 комбайнны бо хүн чоруттувус. Олче ам-даа комбайнарны чорудар бис. Бисте шупту 41 комбайн бар. Оларның 34-үү күскү дүжүт ажаалдазынга киржиринге белен. Ындыг-даа болза 7 комбайнда комбайнер чок. Комбайнерлер сураглаарга, тывылбас чүве-дир. Ол-ла берге айтырыг. Кожавыс тараазын ажаап доозуп турда, бистиң быжа бээр. Оон биске ол совхоз база дузалажы бээр боор.

ЧУРУКТАРДА: «Тиилелге» совхозтуң мурнакчы комбайнери Александр Сат; төп бригаданың повары Доозур Куулар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

Ю. Косарьковтуң фотолары.

АЖЫЛ-ИШ ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

«Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының мал чеми белеткээр бригадаларында ажылиш хайныышкынныг чоруп турар. Ам бо хүиверде 824 тонна сигенни белеткээш, пресстээш, сарааттаан. Бо чылын Баян-Кол биле Сесерлиг аразында шөлдерде сигенниң дүжүлү эки.

Бригадир Аннаар-оол Чимит-Доржу, учетчик Капустоол Чооду олар бригаданың ажылын билдилиг-биле башкарып, ол ажылды контрольдап, ажылдың шынарын хынап, хүн бүрү кылган сигенперии хемчээп, актызын тургузуп турар. Ында ажыллап турар техникаларда үрелиишкиннер болбайн турар.

С. УДУМБАРА.

ДҮЖҮТ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДИҢ ШИИТПИРЛИГ ҮЕЗИ

Тараа дүжүдүн чидириг чокка ажаап алыр, күрүне шыгжамырынга арбын тарааны киирер дээш демисел бодунуң шиитпирлиг үе-чадазынче киргеи.

ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң сөөлгү медээзии ээлгаар алырга, чуртта 95,1 миллион гектар шөлдүң тараа болгаш тараа-бобы (кукуруза чокка) культуралары кеспингеи. Ол дээрге, тарва чаштырган бүгү шөлдүң 83 хуузуудур. Кеспингеи тараанның 92 хуузун бастырган.

Казахстанның, Уралдың, Алтайның, Барыын болгаш Чөөн Сибирииң күр черлерлиг областарының механизаторлары амгы үеде эң-не күжениишкиннииг ажылдап турар. Чижээ, эрткен неделяда Павлодар, Кокчетав болгаш Тургай областарның ажыл-агыйлары эң-не бедик темпилерлиг болуп шөлдериин барык 30 хуузунуң тараазын бастырып, ажаап алган.

Күрүнеге тараа садары үргүлүлеп турар. Белгород областың ажыл-агыйларының соон дарый Липецк, Рязань, Курск, Орел, Воронеж болгаш Тула областарның колхоэтары болгаш совхоэтары күрүнеге тарва садарының планын күүседкеи дугайында рапорттаапнар.

Чурттуң хлеб балансызын кукуруза тараазы-биле база четчелеп турар. Краснодар, Ставрополь крайларның болгаш оске-даа районнарның тараа хүлээп алыр пунктуларынга кукуруза тараазын комбайнардан дорту-биле чорудуп турар. Чуртта пинтизибиле 578 мүң гектар шөлдүң кукуруза тараазын ажаап алган.

Техниктиг культураларның дүжүт ажаалдазы бала кидиң түлүк чоруп турар. Будүрүлгеге ажыглаар хендир тараан шөлдериниң 85 хуузунуң дүжүдү ажаап алдынган. Конопляның дөрттүң үш кезии база ажааттынган. Хонак тарыыр республикалар ховеңнің чигаан күрүнеге садарын эгелей берген.

Картофельдң колдадыр тараан аоналарга картофель дүжүдүнүң массалыг ажаалдазы эгелээн. Комбайн бүрүзү-биле муң тоннадан эвээш эвес картофельди ажаап алыр дээн Брянск областың механизаторларының эгелиишкинин ээзугаар социалистиг чарыш хөй ажыл-агыйларда калбергап.

Мал чемиериниң курлавырып ковудедир белеткээрин чурттуң колхоэтары болгаш совхоэтары үргүлүлеп турар. 70,5 миллион тонна сигенни, 64,3 миллион тонна сенажты 6,5 миллион тонна сиген далганың белеткээн. Силосту эрткен чылдың бо үеиинде турганындан хөйүг салган.

(СЭТА).

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГАЖЕ ШИЛЧИИР

З. ДУРЖУЛГАНЫ НЕПТЕРЕДИР

Кандыг-даа ажылдың үндезини план болур. Коллективтиг керээ-биле ажылдаар звеноларга план чокта технологтуг карта безин тургуступ-мас. Ынчангаш бүгү-ле чарыгдалды болгаш орулганы баш бурунгаар доктаадыры чугула. Орулганы планда кордүнгенинден эвээжетпези, чарыгдалды оон көвүдетпези—звеноиуң сорулгазы ол.

Планнаашкынны кылырда баштай бүдүрүлгеде болгаш ажылды организастап турарында, чер болгаш техника эдилелинде четпестерни илередип, ажыглапкы дег курлавырларны тывары албан. Ындыг аналиэти кылганының соонда, чижээлээрге, бүдүрер продукцияның хемчээлин болгаш өстүрер культураның дүжүдүн тодарадыры берге эвес. «Кара-Хаак» совхоз бо коргүзүүгү планнаарда, эрткен беш чылдың чыл бүрүзүнүң ажылын сайгарып көрген болгап оон ортумак коргүзүүн план кылдыр алган. Ол хире продукцияны мооң мурнунда ап турган болганда, чаа тургустуиуп турган коллективтиң план күүселдезиипге бүзүрели улуг болгап хей-ааны бедик болур. Ынчангаш ногаажылар бедик коргүзүглерии чедип ап турарлар.

Эрткен чылын Тамара Чоодуның звенозу 12 гектар черниң гектар бүрүзүндеп 295 центнер капустаны ажаап алган. Чүгле пландан ажыр алган продукцияның өртээ безии 7700 рубль болган. Ол дээш звено кежигүннериниң кижи бүрүзүнге ортумаа-биле 300—400 рубль немелде төлевирии онаашкап. Чыл дургузунда ажылдап алган кол төлевирии санаваска аан, оскээр чугаалаарга, технологтуг картада көрдүнген ажыл төлевириидеп аңгыда. Ооң кырынга звено социалистиг чарыштың ийиги черии ээлээш 400 рубльдың база алган. Мынчап кээрге звено кежигүннериниң материалдыг сонуургалы барык-ла долу хандыртынган.

Чүге «барык-ла»? Чүге дээрге коллективтиг керээни организастап, ону нептередир турарында чеп-тестер ам-даа бар. Чижээлээрге, шынар, камналга дээш деткиччени көргүзери берге: звено бүрүзүнге ону санап-түнеп турар кижи чок. Звеноларга удуртукчуларынга ону кылыры, бирээде, берге, ийиде, мындыг чай база чок. Ынчангаш ногаажылар бригадага бир учетчикти тургузары таарымчалыг болгу дег. Ынчанмас болза звено бүрүзүнүң ажыглаан кывар-чаар материалдарын, артык кезектерии, трактордарны, суттарылга агрегаттарын болгап өске-даа чүүлдерии ажыглаанын болгаш оларның камналгазын канчап тодарадырыл? Продукцияның ботүнези, ажылчыннарның материалдыг сонуургалы, коллективтиг керээнин салым-чолу ол саналгалардан улуг хамаржыр.

Коллективтиг керээлиг звеноларга кежигүннериниң болгаш тус-тус звеноларының канчаар ажылдаанын тодарадырынга социалистиг чарыш көскү черии ээлеп турар. Социалистиг чарыштың түнелии звено кежигүннериниң аванс алырынга болгаш чыл төнчүзүнде төлевирии үлежиринге база дузалап турар: звено кежигүнү чарыштың негелдезии кайы хире кыскаттган болдур, ол хирени алыр апаар.

Кара-Хаак совхозта коллективтиг керээлиг звеноларга социалистиг чарыштың түнелии ай санында чүс санныг система барымдаалап үндүрүп турар. Чижээлээрге, продукция бүдүрери—20, продукцияның шынары—15, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чуруму—15, өг-буле культуразы-10, уруглар өөредилгези болгаш кижизидилгези—5, хөй-ниити ажылынга киржилге — 10, бот-бодунга дуза—5 санныг болгаш оон-даа өске. Чарыштың бо негелделерии кижи бүрүзү шынгыы контрольга алган, бичии-даа хажыдыышкыннар демделгеттинип турар. Ооң уламыидан харысалга болгаш негелде бедээн.

Совхозтуң бот-орулга-чарылгалыг ногаажы звеноларының социалистиг чарыжының негелделерин ажылдап кылгандан бээр дөрт чыл болуп турар. Ынчалзажок чүс санны апкан звено ажылызында чок. Бир эвес чүс санны аптар болза, звено 500 рубльдың шаиналын алыр. Эрткен чылын Галина Гороваяның звеновзу 92 санны алган. Мооц кол чылдагааны—чарыштың негелдезиниң шынгыызы: будүрүлге көргүзүү бедик болур-даа болза, хөй-ниитиниң азы амыхуумуң херээнге саннар чедир алдынмайн баар. Ам СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумуун быжыглаарының талазы-биле ажылды күштелдирер дутайында» доктаалы ук негелдени улам шыңгыырадып турар.

Ниитизи-биле чугаалаарга, Кара-Хаактың ногаажылары коллективтиг керээ-биле ажылдаарынга чанчыгын келген. Ук арганың ажыл-агыйгадаа, ажылчыннарның боттарынга-даа ажыктыы ам билдине берген. Оларның дуржулгазын республиканың өске ажыл-агыйлары безин сонуургал турар апарган. Чоокта чаа «Барлык» совхозтуң агрономнары кээп, звеноларның ажылы-биле танышкан. Эрткен чазын маңаа республиканың ногаа болгаш картофель өстүрер ажыл-агыйларының тускай эртемниглеринин семинары база болгаш.

Кара-Хаактың ногаажылары өстүрген дүжүдүн бо хүиверде ажаап турар. Оларның огурези, помидору, капустазы болгаш арбузу Кызылдың-даа, районнарның-даа магазиннеринде көстүп келген. Ногаа ажаалдазы «Шөл — магазин» дээр система ёзугаар чоруп турар.

Коллективтиг керээ —ажылды будүрүкчүлүг организастаарының болгаш ажыл төлевирии шын санаарының таарымчалыг болгаш депшилгелиг аргазы. Оон ынай ол — чер ажылдыгларны черниң езулуг эзэи кылдыр өөредириниң чепсээ. Бичии коллективтиг кежигүннери бот-боттарын билчир, бот-боттарынга бүзүрежир, дузалажыр болганындаи оларның харысалгазы болгаш негелдези бедик. Оларның аразынга чалгаа, чурум-сагылга үрээр, ажылды шынар чок кылыр кижи туруп шыдавас. Олар коллективтиг бүгү ажыл-херээн боттары шиитпирлээр болгаш харылаар. Кижи бүрүзүнүң сорулгазы коллективтиң сорулгазы-биле дүгжүп турар. А ол СЭКПиин XXVI съездиигиниң, СЭКП ТК-ниң май болгаш ноябрь (1982 ч.) база июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерии амыдыралга боттандырарынга эң чугула чүүл.

К. ЧООДУ.

СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ КИЛЕҢНИГ ҮНҮ

Боо-чепсекти эңдере будүрерии уламчылап, делегейде дүшкүүрлүг байдалды күштелдиреринче чүткүп, өске чурттарның девискээриите шериг базаларын тургузарын АКШ-тың чазаа улам-на калбартып турарын бистер, совет кижилер солунналан номчаш, радио, телевиденнеден дыңнаваш, сеткилиивис дүвүреп, килеңнеп турар бис.

Американың девискээриинден ужулуп үнген самолёт бистиң агаар делгемнеривисче шургуп кирип, кызыгаарывысты каржызы-биле үреп, разведка кылып турганын Совет чазак чоңга билдингирп-биле тайылбырлаан. Совет чазактың медегелдерии бистиң эмчилер коллективи бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, чүүлдүгээүнүп турар бис.

Бистер тайбың ниитиң кижилери АКШ-тың чазаның шак ол оңчук-чоңгээзин сеткилиивис ханызындан буруу шаап тур бис.

Шак ол бужар үүлгедиглеринден Рейганның чазаа чоңнуң кичээнгейин чайладырын оралдажып турар-дыр.

Совет Эвилелинге удур нүгүлдээшкин-биле делегейниң чоңулаи шынны олар кажан-даа чажырын, чагдынып шыдавас. Айыылдыг оңчук-чоңгээнии кылганы дээш харысалганы Ак бажында Рейганның чазаа долузу-биле чүктээр апаар. Нүгүлдүг, чагдынчак чүлчуруушкуннар оларга дузалавас.

Д. ОЮН,
эпидемиолог эмчи.

Совет чурттуң девискээри, кызыгаары ыдыктыг. Ону кандыг-даа дайзынга үредип, са бастырып, кара туразы-биле ажыылаарын болбас. Немец-фашистиг эжелекчилер бистии өидүр улуг Торээн чуртувусче халдаап, кандыг кеземчеии, кандыг согуиу алганы тоогуге билдингир. Бис, ол ыдыктыг дайзынның киржикчилери мурнуу-көрей самолеттуң бистии кызыгаарывысты үреп киргении эң чидии-биле бүрүү шаап, совет кызыгааржыларының аңаа удур алган хемчээн шын деп көрүп, Төрээн чуртуның мурииига ыдыктыг дүлээлгеии бистиң оолларывыс шында хажык чок күүседип турар-дыр деп чүвеге өөрүп тур бис.

АКШ-тың шпиои эргелелиниң күткүү-биле бистиң чуртувустуң девискээринче шургуп кирип, ол самолёт-биле болган таварылганы ажыглап алгаш империалистер, дайын өмээржикчилери Совет Эвилелинге, совет улуска удур калчаалыг хоп-меге чүүлдерии өөскүткенин, ону дайын халымдалын улам нептередиринге ажыглаарын кызыдып турарын бүгү совет кижилер дег, бис база сеткилиивис ханызындан буруу шаап, ол бүгү дээрге бүжар-бак чүгл-дүр деп көрүп турар бис. Ол таварылганы бүгү кем-бурузу АКШ-тың эрге-чагыргазынга маажыр ужурлуг.

Солун-сеткүүлдерден номчуп, радио, телевиденнеден дыңнап көөрге АКШ-тың шпиои самолеттары ындыг арганы хөйүг-биле ажыглап турар-дыр. Ону бо таварылгабиле холбаштыр делегейниң бүгү депшилгелиг күштери буруу шаап, делегей норма-чижектерин сагыырын АКШ-таи мегеп турар-дыр. АКШ-тың мындыг төлеп чок үүлгедиглерии кеземче чок артпас ужурлуг.

Г. КАЛИНИН,
Кызылдың автосептелге заводунда мастер.

В. НИКИТИН,
заводта инженер-конструктор, Ада-чурттуң Улут дайынының хоочуннары.

Мурпуу-көрей самолеттуң кызыгаар үрээни-биле холбаштыр антисоветчи шүгүл-хоптуу Рейган эгелээн. АКШ хөй чылдарның дургузунда делегей чөрүдөөлериниг холгаарлаи, харын-даа чамдыкта бистиң чуртка удур каржы оңчук-чоңгээлериниң организакчызы болгаш күүседкичиз болуп келген.

Ураа чоогунга аңдара аттырган У-2 деп америк шпиои самолеттуң 1960 чылда кижи көрүп көрбээн турамык ажылаашкыынын сактып корал-дицер. Ак бажың шиичи фактылар бадыкаттынгыже чедир У-2 самолеттуң ужудушкуну баш удур көрдүнген үүлгединшкин дээрзин хөрлеп турган болгай.

Вашингтон стратегтер Совет Шраккы Чөөн чүкүү боттарының «киизээнгейиндеп» оюн эртилей турарын бо черниң хоочун чурттакчылары бистер кончуг эки билир бис. Соолгу үеде америк самолеттарның совет кызыгаарлыы үрээри доктаамал апарган. Чоокта чаа дүнеки чалаттаан чалгының «алчыныц» ужудушкуну база америк таланың планнап кылган үүлгедии болур. Мында Төп разведка эргелелиниң киржилгези шуут коску.

В. ЗАХАРОВ,
ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Шраккы Чөөн чүк эртем товунуң Сахалинде комплекстиг эртем-шинчилел институдунуң лабораториа эргелекчизи, Ада-чурттуң Улут дайынының киржикчизи.
Южно-Сахалинск

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР

Кызылдың эт комбинадының коллективи СЭКП-ниң XXVI съездиниң, оон соондагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдырапга боттандырбышаан. Совет Тыванын 40 чыл оюн толептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар. Он бирги бештыдың өзек чылының ийиги кварталының планнарын чедишкинниг күүсетпеш, коллектив республиканың үлептүр бүдүрүлгелериниң арызынга социалистиг чарышка ийиги черин эрлээп. СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профобликөүлел база ВЛКСМ обкому комбинатка шилчиир Кызыл туктуг болган шакпал акпаны тывыскан.

Ийиги кварталда бүдүрүлге продукция бүдүрелиниң планын 118,4 хуу, оон сайгарылгазын 139,1 хуу, күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүн 105,6 хуу күүсеткен.

Коллективтиң цехтериниң аразында социалистиг чарыш чоруп турар. Оон иетелделери шыпгыы. Ук чарыштың квартал аайы-биле түнелп турар. Социалистиг чарыштың чамдык көрдүнгеи түүлдериниң күүсеттинмээн-биле ийиги кварталдың түнелиниде бирги черии тывыспаан. Ийиги черии колбаса кылыр цех (начальнигы В. Т. Петухова) алган. Ук цехте ажылчыннар түгле ажылынга кызымак эвес, а сагылга-чурум талазы-биле база өскелерге үлегерлиг. Оларның аразында чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер кижи чок. Үшкү черии үс, эът ангылаар цехтиң (начальнигы М. Н. Максименко) коллективи эрлээп. Комбинатта коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты 33 ажылчын эдилеп турган болза, ийиги кварталдың түнелиниде оларга чеди ажылчын немешкен.

Коллективтиң администрациязы кадрлар айтырымынче кичээнгейии угландырып келген. Эрткен чартык чылдың дургузунда 15 чаа ажылчыннарны белеткээн, 85 кижиниң мергежилии бедиткен болгаш 12 кижини холушкак профессиналарга өөреткен. Ынчалзадаа бо айтырыг ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн болгаш комбинатта ажылчыннар чедишпейн турар. Чижээлээрге, амгы үеде соодулга цетинге 15 ажылчын хереглеттинип турар.

Комбинатта профэвилел комитедп ажылчыннарның дыштанылгазын ажыктыг эрттиреринче сагыш салып келген. Олар эрткен чартык чылда үш катап көгжүм-шии театрынче, үш катап кинотеатрларже коллективтиг үнүүшкүнүү кылган. Делегей байдалының база ажылга озал-ондак болдурбазының чурумунуң дутайында лекция, бесседаларны эрттирип турар.

Бүдүрүлге дузалал ажылагийлыг. Ында янзы-бүрү ногааларны өстүрүп, комбинаттың столовазынга дужаап турар. Олардан кылган чемнериниң өртээн ажылчыннар төлевес. Ногаалар шыгжаар аңнарыны тудуп алганнар, ам планда теплица тудары көрүнгеи. Ниитиниң малында четпир чем белеткээриниң шалыпчы айынга коллектив киришкеи. «Сукпак» совхозка он тонна сиген белеткеп бээр планын күүсеткеи.

Кайы-даа бүдүрүлге черлеринде, ажыл-агийларда сагылга-чурумче кичээнгей күштелгеи. Ол чорук күрүне планнарының күүселдезинге улуг идигии берип турар дээрзи чугаажок. Комбинаттың коллективи «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын дайынчы программа кылдыр үлээп алнаш, ажылчыннар ортүзүнга масса-политиктиг ажылды күштелдирер дээш Эрзинниң ажыл-агийлар аразында тудут-монтаж ажылы кылып турар кежүп чоруур метэ-мазастаттынган № 5 колончазының партия, комсомол болгаш профэвилел организациялары ону ажыл-херек кырынга бүтандырары-биле чамдык ажылдарны кылып турар.

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажыл эрткен чылдың төнчүзүиден эгелеп кескүзү-биле экижээн. Ажыл хүнүнүң чурумун сагыырында учет-отчетту шыгжыраткан, демдеглел дептерии тургускан. Коллективтен чаңгыс-даа кижи дүнгеи. Ниитиниң малында четпир чем белеткээриниң шалыпчы айынга коллектив киришкеи. «Сукпак» совхозка он тонна сиген белеткеп бээр планын күүсеткеи.

Кайы-даа бүдүрүлге черлеринде, ажыл-агийларда сагылга-чурумче кичээнгей күштелгеи. Ол чорук күрүне планнарының күүселдезинге улуг идигии берип турар дээрзи чугаажок. Комбинаттың коллективи «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын дайынчы программа кылдыр үлээп алнаш, ажылчыннар ортүзүнга масса-политиктиг ажылды күштелдирер дээш Эрзинниң ажыл-агийлар аразында тудут-монтаж ажылы кылып турар кежүп чоруур метэ-мазастаттынган № 5 колончазының партия, комсомол болгаш профэвилел организациялары ону ажыл-херек кырынга бүтандырары-биле чамдык ажылдарны кылып турар.

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажыл эрткен чылдың төнчүзүиден эгелеп кескүзү-биле экижээн. Ажыл хүнүнүң чурумун сагыырында учет-отчетту шыгжыраткан, демдеглел дептерии тургускан. Коллективтен чаңгыс-даа кижи

— Ажыл шагын үзүп турар кижилер-биле бир-ле дутаарында беседа чоруудуп турар бис. Оон ангыда ындыг кижилериниң ажыдырал байдалы, өг-бүлезин-биле таныжып, дузалаар херек болза, чоогуур хемчегларии ап турар. Чижээлээрге, уруглар садында турар чер чок болуп турар өг-бүлелерииң дилээн өөренип көргеш, беш кижиниң үрүүн тургузарын чугаалашкан болгаш олар хандыртынган. Ажыл шагының үзүүшкүнү колдуунга арагалаашкындан болуп турар. Ынчангаш чамдык кижилерии эш хуу судунга сайгарган, шыңгыы доңгудуп, сагындырып, а чамдыктарын эмнедири-биле чорудуп турдувус. Ынчалзадаа кыпыр ажыл ам-даа хөй.

Комбинатка неделиниң средa бүрүзүнде профилактика чөвүлели чурум үрээн кижилерии сайгарып, чылдагаанын тодарадып турар. Эзирактер сергедир черге киргеии дээш В. И. Шайдулов, В. И. Золотухин, К. Д. Ондар, Н. Ф. Поздняков, В. С. Сарыг оларбиле июль-айда чугаалашкан, хемчээн алган болгаш шыңгыы доңгуткан. Улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери хынналларыны удаа-дараа чорудуп турар. Цехтер начальниктериниң сагылга-чурум дугайында плеткелдерии хуралдарга дынмап турар.

Коллективтиң администрациязы партия, профэвилел организацияларыпы бо бүгү кылдыңып турар ажылдарның дээштии чедип алыр дээш иетелдеии ам-даа шыңгырадырын чугула.

С. БАЛЧЫР.

Гурьев аттыг совхозтуң механизатору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Евгений Константинович Низовскихиниң адыл Калининград областтың нөдээ ажыл-агый ажылдаачыларының аразында эки биилингир. 1968-1969 чылдарда ол чурттуң чер ажылдаачыларының аразынга чер аңдарарының чемпиини турган.

Дөрт өглу адазының изин салгаан. Улуг өглу—Виктор өөреиичилер аразында чуртта аң дээре чер аңдарыичыларының бирээзи турган. Ленинградтың нөдээ ажыл-агый институдун доосиан соонда, ол совхоз мастерскаязын эргелеичилеп турар. Ийис алышпылар Сергей биле Анатолий нөдээ ажыл-агый техникумун дооснаш, төвээн суурунда амыдап турарлар. Аң бичези—Евгений шеригден халажып келгеш, тракторист болуп ажылдай берген. Оолдары—адазының төлептиг салгакчылары.

ЧУРУКТА: Евгений Константинович Низовскиң оолдары-биле.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Дүвүренчиг медээ

ЧАЗА БАСТЫРГАН ТАРАА

Тараан тараа культураларын маңга чаза бастырбас, куштарга база хээнчилөрге үрегдавтпас, надагалаар, камгалаар айтырыг кайы хире чугула дээрзин билибес нөдээ ажыл-агый удуртуичузу, специализи чок. Ол дугайын кадарчылар база хууда мал эзлөри эки билир.

Ындыг турбуже, Тожу районда «Май 1» совхозта бо талазы-биле байдал дүвүренчиг. Хөй куштү, материалдыг чарыгдаадарны үндүруп тургаш, тарып алган, быжар четкен чаагай үнүш-дүжүттү совхозтуң база хууда хамаатыларның малы чаза базып, чип туруп берген. Бо чоруи чайны чайладыр үргүлүлел келзеда, совхозтуң удуртуичулары кандыг-даа боттуг хемчег албаан. Чалын-Чар, Кок-Хадың шөлдериниң тараан арбайның, кок-суланың чаагай дүжүдүн Андрей Чашпан кадарган совхоз чылгызы чаза базып, чип ыаапкан.

Ий суурдан ырак эвесте тараан кок-суланы суурнуң чурттакчыларының хууда малы он-он, харын-даа чүс-чүс болуп аяган хүн бүрүде чаза баскан, оттаан турарын көруп болур. Бо чылын хуу маяга надарчы тургуспаан, ынчангаш чурттакчыларның малы каяа-даа шөлээн оттап чоруур. Ажыл-агыйның хову таңнылы бар-даа болза, ол хүлээзиген ажылынга зэ-харыысалга чон чоруун көргүзүп турары бо. Мындыг сагылга-чурум билбес, тоор чүвезии чок ажылдаачыны совхоз дирекциязы чүге-ле «эргелеидип» турар ирги?

Чайгы үеде от-сиген эйбек-бөөрга, даарта хүнүн сагынмайн, көрүнениң малынга хеергээр чем-суурну мынчаар тетчеглеп аарга болуур бе? Кышкы үеде бир моорлак сигенниң, силостуң, чаңгыс нилограмм суланың үнезии кайы хире ийин? Ону үткан харыысаалгалыг кижилерге чогуур хемчегни хүлээдир ой келген боор.

Д. АЙЫР-САНАА.

«Шынга» харыы

АРГЛАРНЫ АЖЫГЛАП...

Бо чылдың август 9-та үнген № 183 «Шынга» «Ажылдың биилдиг организастаар» деп эгелиг чүүлдү хемчег алырыбиле Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң директциязынче чорутkан турган.

Жданов аттыг совхозтуң директору Б. Монгуп-оолдуң, партком секретары К. Тогус-оолдуң биске харыылааны болза, солунга парлаан шүгүмүүлелдиг чүүлде фактыларны коллективтерге, хойжу бригадаларга болгаш сигенчилерге таныштырып чугаалашкаимның түнелиниде, мал чеминиң белеткелиниң темпизии дүргедедириниң тодаргай хемчегларни алган.

Ажылынга ээ-харыысалга чок, үе-шактың шын эвес чарыгдаи турган кол инженер А. К. Бады, кол агроном Ф. А. Кочук-Кара оларны партия талазы-биле шыгыы хемчег алган. Сиген белеткелчилери эртен эртеден орай кежээге чедир ажылдап турар. Бар арга-курлавырларны ажыглап тургаш, мал чемни чедимчелиг кылдыр белеткээриче күжүвүстү мөөнүнээи бис, деп харында бижиттинген.

ДЫННАДЫП ТУР

Бо чылдың июль 28-те «Шын» солунда «Боттарывыстан хамаарыыр» деп чүүл үнген. Үк чүүлде шүгүмүүлелди сайгарары-биле ол чүүлге хамаарыштыр **курорттуң директору Василий Дамбаанын редакциядан дынпатканы болза: бистиң адрезиниске чагавда бижиттиигеи фактылар догерези шын. Сезоннар үезиидө эм үнүштерии камгалаар, аржаанпар чоогун арыг-силиг тудар дугайында ажылын доктаамал чорудуп турар апарган.**

Үреллеи эт-сеппи чаңгыс черде болген. Келир үеде курорткa дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер соруўга-биле —15 мыйыстыг бода малды, 8 хавапны садып алган бис. Курортта чем артыын ам чөп ажыглаар арга тургустунган.

Келир чылдың сезоннарында ындыг четпестерии болдурбазын курорттуң дирекциязы дынпадып тур.

Каяа-даа үлегерлиг сагылга-чурум дээш

БОТ ШҮГДҮНҮП АЖЫЛДААР

Партия Тов Комитединиң ноябрь (1962 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерии СЭКП ТК-ныи, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын чоогга таныштырары, ол шыпкаш ССРЭ-ниң составында Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылын күш-ажылчы чедимшиннерлиг уткууру. Бо чылдың чеди айларында эге организациияның лекторлары 220 лекциияны номчаан. Хүнүү чугула айтырыгларына чергелештир мөзүшынар, совет патриотизм, интернационализм, атеизм темаы лекторларың ынчээнгейии даара тудуп турар.

Лекторуң харысаалгалыг, ажыл-херээнге ак сеткилдиг, идепкейлиг болуп, чон ортузунга утка-шынары бедик, амыдырал-биле холбаалыг лекцияларны номчуп турар дуржулгалыг эштер бистеи бар. Олар дыпнакчыларның хүндүткелинге төлептиглер. Ындыгларга М. Майдыр; А. Монгуш, Д. Чамзырай, С. Орус-оол, С. Байыр-оол, К. Моң, О. Дамдын болгаш оон-даа өскелер хамаарыр. Чижээлээрге, лектор М. Майдыр делегей байдалының дугайында лекцияларны малчыннарга, ажылагийларга, күш-ажылчы колективтерге, район төвүүн чурттакчыларынга доктаамал номчуп турар.

СЭКП райкомуның секретары Д. Б. Чамзырай СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумуның материалдарының, күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумуу болгаш кижизидилге темазынга лекцияларны «Чаа орук» совхозтуң хойжу бригадаларынга, сиген шөлдерииге, сүт-бараан фермазынга номчаан.

Районуң партия, ажылагий активиниң пропагандизи, СЭКП райкомуның бирги секретары А. Ч. Монгуш күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумуның дугайында чаа доктаалды чоогга таныштырып, амыдыралчы чугаазы ажылчыннар-биле кылып, районуң бүгү совхозтарынга, фермаларга, бригадалар төптеринге лекция, бесседаны кылгылаан.

Күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүн бединдериниң аргаларын дилеп тыварының дугайында, бригада керээзи-биле ажыл темаларынга лекциялары лектор С. К. Орус-оол бүдүрүлге организациялырынга (№ 5 КМК-га, СТУ-га, райпога) доктаамал номчуп турар, а лектор О. Дамдын (ВЛКСМ райкомуның бирги секретары) мөзүшынар, совет патриотизм, интернационализм темазынга лекцияларын чоогга бараалгадып турар.

«Билиг» ниитилел организациияның ажыл-чорудулгазының планын партия эге организациязының бюрозу бадылап, оон күүселдезин хынаап турар.

Лекция бүгүдезии эртемге үнлезилээри, амыдырал-биле холбаары, делегейде болуп турар болуушкуннарны озалдатпайн дыпнакчыга чедирери партийжи пропагандаңың, идеологтуг ажылдың ленинчи принцивп деп чүвеии бистер—лекторлар сагып турар бис. Ынчалза-даа лекция пропагандазында четпестер ам-даа бар. Көдээ ажыл-агый, Аъш-чем программазы, социалистиг чарыш, аныыктар ортузунга коммунистиг кижизидилге темазынга лекциялар эвээш номчуттунуп турар.

Д. ДАМБА-ХУУРАК.
«Билиг» ниитилел эге организациязының даргазы.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниги бо чылдың эртиен чеди айларының планныг даалгаларын бүтүү иоя моргузүглер талазы-биле күүсеткеи. Бо үеиик дургузунда коллектив 6 миллиоп 570 муң тонна даг массазын казар тургаш, хереи кырында 6 млн. 675 муң тоннапы каскаш, планын 101 хуу кылдыр күүсеткеи. Оон иштинде үүрмектеп сорттаар комплексче 1 млн. 717 муң тонна руданы чорудар тургаш, 1млн. 816 муң тоннапы чорудуп, планын 107 хуу кылдыр боттандырган.

Хөөчүн экскаваторчу, коммунист Борис Александрович Ершов 1984 чылдың июнь айның үлүүнде ажылдап турар. Ол он бирги беш чылдың эртиен чылдарында 708 муң тонна даг массазын казар тургаш, 975 муң тоннапы каскан.

ЧУРУКТА: Б. ЕРШОВ.
В. МОНГУШТУҢ фотозу.

Экономиктиг билиглер школаларының пропагандистеринге, организакчыларынга суме

ЭКОНОМИКТИГ БИЛИГЛЕРНИ—ЧОНГА

Ажыл-агыйжы соруглаларны чедишкинниг шиитпирлээриниң, экономиканы хөгжүдериниң идеологтуг хандырылгазынга болгаш ажылдың ажыктыын бедидеринге чугула рольду ажылчы чоннарның экономиктиг белеткээри ойнаар. Күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүн, оон ажыктыын бедидеринге, кадрларның амгы үениң негелдезинге дүүшкеи экономиктиг билиг-медерелии тургузарынга экономиктиг өөредилге болгаш кижизидилгениң чугулаазы улам улгадып олурар.

Ынчангаш экономиктиг билиглерии чедип алырынче ажылчы чонну хаара тудары эргежок чугула. Бистиң республиканың материалдыг бүдүрүлгеде ажылдан турарларның чүгле 30 ажыт хуузу өөредилгеже хаара түттүнгеп. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделерии ёзугаар 1983—1984 чаа өөредилге чылында партия комитеттериниң, ажыл-агыйның удуртукчуларының, өөредилгеиии организакчыларының, пропагандистериниң соруглазы болза, экономиктиг өөредилгении болгаш кижизидилгеиии ажыктымын, үре-түнелдиин чедип алырын хандырары.

Кандыг тодаргай ажылдарны кылып чорударыл?

Экономиктиг өөредилгеиии системазының школаларын, семинарларын, пропагандистерии четчелээрии бедик деңгелге чорудар. Тускай билиглиг, будүрүлгеии эки билир удуртукчуларны болгаш специалистерии пропагандистер кылдыр томуйлаар. Ажыл-агый удуртукчузу партия болгаш профэвилел организацияларыбиле сүмелешкеш, пропагандист кылдыр ол ажылга бергеи, ону тоомча чок көрбес, ак сеткилдиг кижилерии шилип алыры чугула. Министерстволар, ведомстволар чамында экономиктиг өөредилгеиии чөвүлелдери пропагандистерге методиктиг болгаш практиктиг дузаны чедирер ужурлут.

Эрткен өөредилге чылында 15 муң ажылчыннар, специалистер ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын өөренип эгелээннер. Олар бо чылын ол курсту доозар.

50 муң хире дыпнакчылар думагалыг чорук, камналга айтырыгларын эрткен 2 чыл иштинде өөренип келтеннер. Ол курстарны доозупкан дыпнакчылар бо өөредилге чылында ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын азы чаа «Камналга чурумун хандырарының дуржулгазы» деп курсту өөренип болурлар.

Бо өөредилге чылында ажылчыннарга, специалистерге, ажыл-агыйның удуртукчуларына СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң айыткынын ёзугаар тургустунган «Көдээде колективтиг керээ», «Күш-ажылды организастаарының бригада, бот-оруда-чарылгалыг хевирлери», «Камналга чурумун хандырарының дуржулгазы», «Эртем-техниктиг чедишкиннерии будүрүлгеге дүрген ажыглап киирери», «Хол-биле кылыр ажылды кызырарының дуржулгазы», «Күш-ажылчы коллектив болгаш эргелеп башкарылга» деп чаа курстар ажыттынар. Бо курстарны ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын, эртем-техниктиг дешшлгеии болгаш экономика база камналга дугайында курстарны өөренип доосканының соонда өөренээ ий. Бо курстар шупту чаңгыс чыл иштинде өөренир кылдыр тургустунган.

Тодаргай экономика школаларының дыпнакчылары, бир эвес хумагалыг чорук болгаш ажыл-агый механизмии сайырагайжыдар дугайында база эртем-техниктиг чедишкии талазы-биле курстарны доозупкан болза, бо чаа өөредилге чылында ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын, «Камналга чурумун хандырарының дуржулгазын», «Эртем-техниктиг чедишкиннерии будүрүлгеге дүрген ажыглап киирери» деп курстарны, а бир эвес көдээ ажыл-агыйда болза, «Көдээде колективтиг керээ», үлетпүр-будүрүлге болгаш тудуг, транспортта болза «Күш-ажылды организастаарының бригада керээзи» деп курстарны өөренип болур.

Өөредилгеиии организакчылары болгаш пропагандистер экономиктиг өөредилгеии болгаш кижизидилгеии бо өөредилге чылында будүрүлгеии интенсификастаарының, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн белдеринии сорулгаларын шиитпирлээриниче утлаары чугула.

Бо талазы-биле кол чедип алыр сорулгавыс — өөредилгеиің практиктиг утланышкынын күштелдирип, оон шыпарии бедиткеш, үре-түнелдиии чедип алыры.

Маңаа чүнү тодаргай кылза чүгүлээл?

Коммунистиг күш-ажыл болгаш тодаргай экономика школаларының дыпнакчылары өөредилге чылында ийи-ийи шактыг 16 кичээлдерии эрттирерии билир болгай бис. Бо кичээлдерге 8 кичээл азы 16 шак иштинде экономиктиг курсту өөренир. Бо кичээлдерге пропагандист теманы таймдырлап бербишаан, дыпнакчыларбиле беседалар чорудар, оларга практиктиг онаалдаларны бээр, оон күүселдезии дыпнаар, оны сайгарып көөр. А арткан 8 кичээл (16 шак) будүрүлгеиің мурнакчы дуржулгазын, күш-ажылчы колективтиигии экономиктиг ажыл-чорудулгазын аналиэтеи билир кылдыр дыпнакчыларны өөредиринге, специалистерии ажыл-агый чорудулгазының мурнакчы дуржулгазынга өөредиринге, социалистиг хүлээлгелерии, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеринии планнарын, камналганың хууда агар саннарын тургузарынга дыпнакчыларны өөредип, ол хүлээп алган планнарының, хүлээлгелериниң күүселдезии дыпнаар. Ынчангаш декабрь, январь айларда «Сээн социалистиг үдээллеп», «Камналгалыг чорукка сээн киришкеп?» деп кичээлдерии ыпап-ла эрттирери чугула.

Коммунистиг күш-ажыл школаларынга 2 кичээлди коммунистиг мораль дугайында беседа, күш-ажылдың мурнакчылары-биле ужуражылга кичээлдери кылдыр эрттирер.

Ынчангаш кичээл бүрүзү дыпнакчыларга практиктиг билиглиг, оон күш-ажылынга идигии бээр, угаан-медерелии бедидер кылдыр ажылдаарын пропагандистер чедип алыры эргежок чугула. Бо дээрге үениң негелдезии-дир.

Экономиктиг өөредилгеиии партия комитеттериниң чанында чөвүлелдери дарый хуралдарын эрттиргеш, СЭКП ТКның июнь (1983 ч.) Пленумуның негелделерии күүседир талазы-биле немелде хемчегларии ажылдап кылза чугула.

Министерство, ведомство чанында чөвүлелдер пропагандистеринің ажылдаар байдалдарын экижидип, кабинеттерии дерип, экономиктиг допчулаадар-биле, будүрүлгеиің мурнакчы дуржулгазы-биле танышпырып, материалдарны дарый белеткеп, пропагандистерии өөредир.

Бо өөредилге чылы СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделерии күүседип эгелээрииің баштайгы өөредилге чылы. Ынчангаш Пленумнуң материалдарын ханы өөренирии чедип алыр. Экономиктиг өөредилгеиің системазында бо өөредилге чылының баштайгы кичээлдери: «Совет кижилериің чогаадыкчы идепкейи, бедик медерелиг сагылга-чурумнуу болгаш организакчы чоруу — 1983 чылдың база ниитизи-биле он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедишкиниг күүседириниң үндезини» деп чаңгыс ай тема-биле эгелээр. Бо теманы бирги кичээлге эки белеткелдиг эрттирер. Маңаа пропагандист кижи ноябрь, июнь Пленумнарынын, Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хөөлүнүң база «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң доктаалының материалдарын ажыглаар, ону практика-биле холбаар, ханы сайгарып көөр ужурлут.

Бо кичээлдиң чижек планын 1983 чылдың августа үнген «Экономическая газета» солуунуң 34 дугаарында берген. Чаа тургустунган курстарның программазын болгаш тускай материалдарны база-ла ол солуудан алыр.

Е. АЖИ.
Политиктиг чырыдышкын бажының консультантызы.

СЛАВИСТЕРНИҢ БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ ЧЫЫЖЫ

КИЕВ. (СЭТА). Украинаның пайысылалында ажыттынган славистериниң улустар аразының IX съездизинде славистика эртемин хөгжүдериниң, ниити культура болуушкуннарынга оон ролюнүң болгаш ужур-дузазының эң чугула айтырыгларын чугаалажып турар. Оон ажылында Европаның, Азияның, Америкамын болгаш Австралияның чээрбе алды чурттарындан келген барык ийи муң эртемденнер киржип турар.

Съездиин Славистериниң делегей комитединиң президентизиниң хүлээлгезин күүседип турар, УССР-ниң СА-зының академиги П. Т. Тронько киитилде сес-биле ажыттан.

Оон соонда УССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. П. Ляшко чыыштын киржикчилеринге чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи П. Н. Федосеев, УССРниң Эртемнер академиязының президентизи Б. Е. Батон, СДК-ның оралакчы президентилери В. Хемзель (Польша) болгаш Д. Ворт (АКШ) олар съездиге байыр чедирип, чүве чугаалааннар.

Славян дыл шинчилеп, өөренир чоруктуң чер кырынга тайбаңны турғузуп, быжыглаарны болгаш кижи төрелгетенииң чаагай чоруу дээш демисел-биле холбаалыг гуманныг эртем болдурун чүве чугаалааннар онзалап демдеглеп турганнар. Славян улустар узун төөгүлүг орукту эрткеш, делегей хөгжүдезинге улуг үлүгүн киргеннин олар чугаалап турган.

Сөөлгү чылдарда ССРЭ-ге чоон славяннарның этногенезинии, Киев Русътуң болгаш эртебурунгу орус культурамын төөгүзүнүң, Россияга ажылчын аңгы төөгүзүнүң, ССРЭ-ниң болгаш өске-даа чурттарның улустарының фашизмге удур маадырлыг демиселиниң айтырыларын, ССРЭ-ге социализм тургузуушкуунуун айтырыгларын ханызы-биле чырыткан шинчилел ажылдары кылдынган. Совет славистер даштыкыда славян улустарның төөгүзүнүң болгаш культуразының дугайында хөй ажылдарны кылган.

Пленарлыг хуралга академик Б. А. Рыбаковтуң (ССРЭ) —«Киев болгаш оон славян улустарының хөгжүдезинге болгаш делегей культуразынга салымшкыны» болгаш өске-даа илеткелдерии дыпнаан.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинип демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң өөнүзүндем шаннаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Түлүш Доңгурович **Болдуш**—«Шагонартажстрой» трестиң «Тыва даг-дүгү тудуг» эртелелиниң бызаңчызы.

Ооржак Докпак-оолович **Комбуй-оол**—«Тыва даг-дүгү тудуг» эртелелиниң дашчызы.

Байыр Хүнду-Самбууевна **Күжүгет**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Галина Окпан-ооловна **Куулар**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кок-Мөрен Намнай-оолович **Монгуш**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Анай-оол Лопсановна **Ооржак**—«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Биче-оол Артынмаевич **Ооржак**—«Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Дартан-оол Сендажмевна **Ооржак**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кызыл-оол Конзуранович **Ооржак**—«Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Полина Сергештеевна **Ооржак**—ИХК-ниң таңнылчеринің киидис начальнигы.

Татьяна Кузурмаевна **Ооржак**—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Байыр-оол Күизеновна **Саая**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Бора-кыс Бокаажайовна **Саая**—«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Көген Комбуевна **Саая**—«Хемчик» совхозтуң столовазының повары.

Кудус Лопсановна **Саая**—Аянгаты ортумак школазының техажылчыны.

Херел Быдаа-Шаарович **Саая**—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Күзен Базыровна **Сарыглар** «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Шууш Шыраповна **Сарыглар**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Иннокентий Павлович **Семёнов**— «Красноярскстройтранс» трестиң Чаа Шагаан-Арыгда автобазазының чолаачызы.

Сарыглар Саятыевна **Тамдын-оол** — Ак-Довуракты № 1 ортумак школазының өөредилге эргелекчизи.

Доржу Боран-оолович **Херлек**—«Барлык» совхозтуң бухгалтери.

Бады-Серен Сюрюновна **Хомушку**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Өшкү-Саар Мижитейовна **Хомушку**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Мария Романовна **Шаталова**—Ак-Довуракты № 1 ортумак школазының башкызы.

Чимне Иргитовна **Шожал** — Ак-Довуракты № 1 ортумак школазының башкызы.

«ТЫВА ДАГ-ДҮГҮ» КОМБИНАТТАН

Валентина Елизаровна **Алешина**—ТЭЦ-тиң моторизи.

Валентина Яковлевна **Жельвис** арыглал фабриказында машинист.

Валентина Сергеевна **Кан**—чунар-бажың эргелекчизи.

Надежда Степановна **Колосова**—арыглал фабриказының машинизи.

Мария Никифоровна **Латынцева** — арыглал фабриказының контролёру.

Александр Васильевич **Марков**—даг-дүгү рудниниң руда чаза тевистиркичизи.

Галина Васильевна **Панихидина** — арыглал фабриказының машинизи.

Нина Даниловна **Песегова**—арыглал фабриказының машинизи.

Мария Михайловна **Фоломеева** — арыглал фабриказының машинизи.

Тоя Намзырайовна **Хертек**—арыглал фабриказының машинизи.

Кара-кыс Мокур-ооловна **Хомушку**—АХК-ның соодулга тургузуунуң машинизи.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Бичии-көк Узун-Сарыговна **Дамдын** — Чадаананың уругларның музыка школазының техажылчыны.

Доңгак Кенденович **Дас-оол** — Теве-Хая суурда пенсионер.

Семис-оол Адар-оолович **Кара-Сал**—«Тыва» совхозтуң малчыны.

Чамбал Аратынаевна **Куулар**—СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Шончалай Дамбаевна **Куулар**—Чадаананың харылзаа белдирииниң техажылчыны.

Надежда Алексеевна **Мазунина**—Чадаананың тараа хүлээп алыр пунктузунуң бухгалтери.

Калдар Конгуровна **Монгуш** — Чыраа-Бажы ортумак школазының техажылчыны.

Сарыг Майнызановна **Монгуш** — Шеми суурда пенсионер.

Ондар Ондарович **Омчула** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 463 КМК-ның бызаңчызы.

Комбу Кенденович **Ондар** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң проравы.

Өшкү-Саар Сендажиевна **Саая**—Теве-Хая ортумак школазының техажылчыны.

Хөөкүй-оол Чаичыпович **Ховалыг**—ИХК-ның таңнылчеринің контролёру.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Нонна Никандровна **Бадына**—«Ленинчи орук» совхозтуң ажылчыны.

Фатина Васильевна **Дерюшева**—Сарыг-Сеп суурда пенсионер.

Уяжык Алдынзыгович **Дуганчы**—«Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Мария Григорьевна **Есипова** — Күрстрахтың район инспекциязының кол бухгалтери.

Татьяна Алексеевна **Жидеева**—районда АЧК-ның салбырының вахтеру.

Елизавета Степановна **Коледова**—Кундустуг суурда үлеттүр барааннар магазининиң эргелекчизи.

Елена Тимофеевна **Кузьмина**—Дерзиг-Аксы суурда пенсионер.

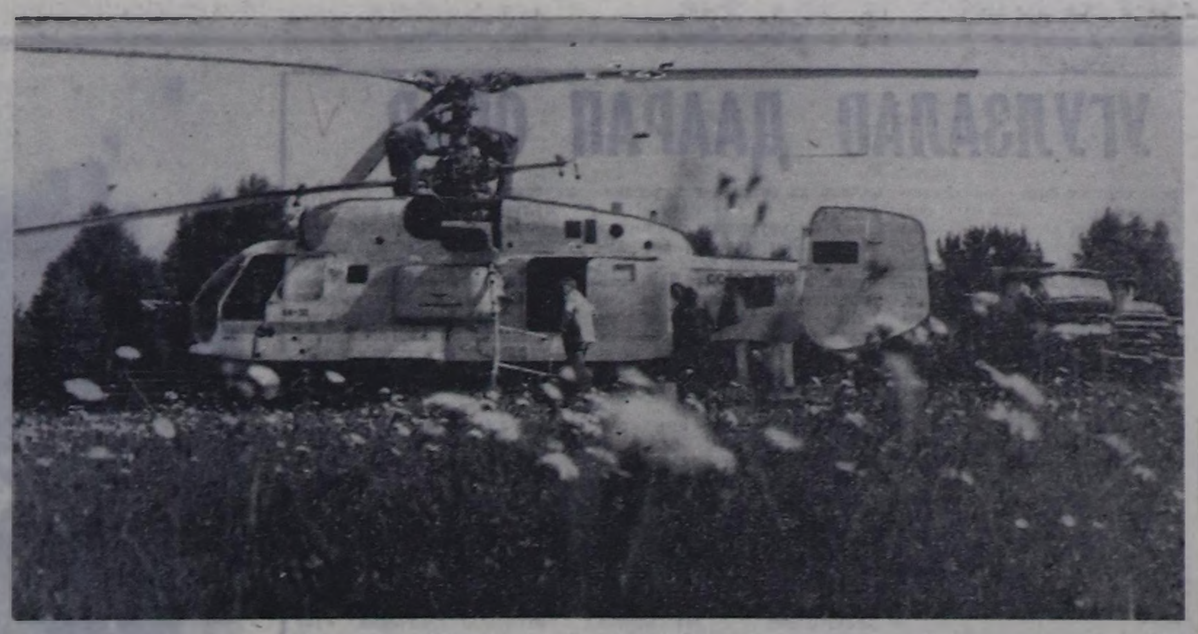
Евдокия Игнатьевна **Никифорова** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Дина Автомовна **Стародумова**—«Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Дарья Никифоровна **Терешина**—райпо ажылдакчызы.

Мөнмей Ероновна **Чернышева**—угааны четпес уругларның Дерзиг-Аксында уруглар бажыңының санитарказы.

(Уланчылыг).

Беш чылдың техниказы

Н. И. Камов аттыг конструктор бюрозунга кылган Кыдыкы Сеңгу чүктүң байдалынга таарыштыр кыйган КА-32 дээн вертолеттарның шенелдезин Москва чеогунда эгелээн (чурукта). Чаа машинаның дериг-херекселдерин паллер байдалдарында давай судноларының чүъгүн дүжүрериниг таарыпчалыг кылдыр тургусчан. Вертолетту амгы үениң дериг-херекселдери-биле дерзээн болгаш ооң үшаар шынары бедик, чоруу чымчак, энергия-биле хандырылгазы эки болгаш мурнавыр күшү улуг. Чаңгыс өзенниг, ийи хүртүлүг улуг хевс хемчээлдиг машина беш тонна чүъкту сөөртүр. Шенелдевер эртеп кээн соонда самолетту улус ажыл-агыйынга хереглээр кылдыр массалыы-биле бүдүрүп эгелээр. Бо самолеттуң үнүдүүшкүннарын делегей рекордунга санаары-биле Делегейниң ушаар чүүл федерациязынче (ДАФ) чорутнан.

В. ЯЦИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ГАВАНА. ВСР-ниң даштыкы херектер министри Нгуен Ко Тхатътың Гренадажө албанының найыралчы аян-чоруу доозулгаи. Вьетнам министр премьер-министр М. Бишопбиле болгаш Гренаданың өске-даа удуртукчуларыбиле ужурашкан деп, Пресса Латина агентствозу дыннаткан. Найыралчы байдалга эртеп ужураашкынын үезинде ийи таланың сонуургалдарынга дүгжүп турар айтырыгларны, оон-биле чергелештир. Төп Америкада болгаш Кариб бассейнинде байдалды чугаалашкан.

Игуен Ко Тхатътың ужураашкыны ийи чүрттүң аразында найыралдың болгаш кады ажылдажылганың сайыраарынга улуг ужур-дузалыг дээрзин ол чүртүнче ужуп үнүп тура, аэропортка медеглээн. Гренаданың чонунуң чаа амыдыралды тургузарынга, социал болгаш экономиктиг чаартылгаларны чедип алганын ол бедик-биле үнелээн.

БАНГКОК. Бо чылдың июль 1-де Таиландының чүрттакчы чонунуң саны 50 миллион 730 мың кижи четкен. Бир чыл иштинде чүрттүң чону бир миллион ажыг кижи немешкен.

ДЖАКАРТА. Индонезияның Ява ортулуунда яшыр аарыг пептерээн. Дыка хөй мыйыстыг бода мал бо аарыгдан айылдыг аараан болгаш азыраа амытаннар кырлыр эгелээн деп солуннар дыннаткан. Халдавырлыг аарыгны пептеретпес сорулга-биле вакциналарны сыкыртып турар.

ПХЕНЬЯН, КҮДР-ның, тур. гүстүнганнындан бээр 35 чыл болган соонга күш-ажылчы белек кылдыр Чхонджина хоорайның корабль тудукчулары шалыпчы ажылдаан. 14 муң тонна ишкир «Тэгакбон» дээр чүък суднозун олар иердүнген хуусаадан чартык ай бурунгаар ажыглалга киирген. Республиканың чөөн талазында турар бо мурнакчы бүдүрүлгениг коллективиг 1974 чылда судноар бүдүрериг шинтгээдин алган. Бо чылдарның дургузунда КҮДР-нуң садыг флоду Чходжининг верфизинге кылган курган барааннар сөөртүр он бир судноларны кылган.

МАНИЛА. Филиппиннерниң чазаа 1,6 миллион га черинде арга-ыяжын катап тургузар иишти национал программаны хүлээп алган. Ону амыдыралга боттандырарынга 15 чыл иегеттинер болгаш 800 миллион доллар акшаны үндүрери көрдүнген. Арга-арыг сайзырадыр бюроиун директору Э. Кортестиң медеглели-биле алырга, арганы кам-хайыра чок кезии каапканының соонда чүрттүң хоозурап, кургаан соңгу болгаш мурнуу районнарынче кол кичээнгейни үтландырар. Аргалыш кезер 52 даштыкы болгаш иштики, компаниялардың ажылын контрольга алырын болгаш оларның ыяш кезерии соксадырын Филиппиннерниң президентиин Ф. Маркос албан хуузу-биле хоран.

ТОКИО. 140 япон пес-таавы компаниялары бо чылдың август айда сан-хөө талазы-биле буураашкынга таварышкан. Мында парлаан сан-фактылар-биле алырга, оларның өреи он-он миллиард иен чедип турар.

Японияда хоозураашкынның өзүлдези сес ай дургузунда үргүлчүлеп келген. Оон түнелиниде ажыл чоктарның саны соолгу 30 чыдарда эң бедик деңгээлде четкен.

(СЭТА).

АНТИКОММУНИСТИГ ААРЫГНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Совет агаар делгеминче шургуп кирген мурнуу-корей самолёт-биле таварылгага хамаарыштыр Р. Рейган Совет Эвилелиниң адынга хоп-мегечи аарыглыг антикоммунизм-биле долдунган чугааны радио болгаш телевидение дамчыштыр кылган.

Ол мурнуу-корей самолёт-биле таварылга талазы-биле ТРЭ-ниң ожегээр соора кылган америк тайылбырны база катап таймылбырлап, кандыгдаа үндезин болгаш бадыткаашкынар чокка ол таварылга дээш харысалганы Совет Эвилелиниң кырынче чүүй каарып ораладжып, оон адынга каржы бактаашкынны болгаш хоп-меге чүүлдерни чулчураан.

Ол өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиг дугайында америк тайылбырдан шуут өске бооп турар ийи чугула фактыны Ак бажыңның баштыңы миниип чугаалаар ужурга база таварышкан. Бирээде, мурнуу-корей самолёт ужудуушкун үезинде Рейганның бадыткааны-биле алырга, «аваа-ла дваллга» күүседип чораап «РС-135» хевирииң америк разведка самолёттарының бирээзи-биле кожа чораанын ол бир-ле дугаарында бадыткаал.

«РС-135» дээр америк разветка самолёдуу мурнуу-корей самолеттуң бар зораан оруун ылап-ла таварып эрткен болгаш кажан ол ССРЭ-ниң агаар делгеминче кире бергенде, оон ырак эвеске чораан»—деп. Эйби-си радиотелевизия компаниязы демдеглээн. Ак бажыңның тодаратказ документизинден билдинип турары болза, мурнуу-корей самолёт ол самолёт-разветчик-биле ынчаар ужураашкыныҢ үезинде орук уунган «аза бергеш», совет күрүне кызыгаарын каржызы-биле үрээн бооп турар. «Америк «РС-135» дээр шпион-самолёттар ССРЭ кызыгаарынга чанынга боттарының хайгааракчы ужудуушкуннарын чажырары-биле делегейниң ангы-аңгы чурттарының авиалайнерлерин үргүлүг ажыглап турарын» ЮПИ агентилел Пентагонда од дугайын билир кижилерге үндезилээш, бодунуң ээлчээнде айыткан.

Ийинде, Совет Эвилелиниң суверенитединче халдаан чорук ТРЭ-ге болгаш АКШ-тың өске-даа шивишкинчи ведомстволарынга кандыг-даа хамаарылга чок, үгле кандыг-ла бир «алдагдалдың» түннели кылдыр Рейган ол херектиниичаар көргүзерин орадлашкан. Самолёттуң компьютерин кайы-даа хире болбаазырацгай болур болза, ону кижилер программалаар болгаш ооң соругазы—«ооң иштинге кижи холунуң суп каап айтыышкынын күүседири болур»—деп, ол хой үткалыг кылдыр медеглээн. «Самолёттуң эртер оруунуң дугайында айтыышкынны компьютерже сүп турда, частырыг кылдынган бе дээрзин ким-даа, кажан-даа билип шыдавас азы чугаа техниктиг үреливишкинииң дугайында бооп турар бе»—деп, ол мячын ёзубиле чулчуруп олурган. ССРЭге удур кылган өнчүк-чөңгээ дээш харысалганы, бодунаи дүжүрер, оон-биле кады бир эвес оон ёзулуг организакчыларын сойгалаар илереткеп чаа факт-барымдаалар илереттинии кээр таварылга туруп келзе, бодунуң оон «үштүнүп үнер черии» арттырар дээш АКШтың президентизииин ажыы-биле орадлашканы билдингирдир.

ССРЭ-ниң агаар делгеминче шпион-самолёттуң чоруткан кижизиң харылзаар ужуулут мындыг айтырыгларынга Рейган харыы бербээн: ол үгле оруң уунган 500 километр чайлап үнгеш, шын эвес угланыышкын-биле ужудуушкуиун үгле ийи-чартык шак үргүлүлээнил, совет шүүргедекчилерии көрүп каап, ССРЭ-ниң агаар делгеминдеи үгле үлмээнил азы үгле ацаа айыткан черинге хонмааныл, ол үгле ылгавыр оттар чок ужуп чораанын, чажыт районнарже үгле ол хире ханылап киреиин орадлашканын, адактың соонда, ужудуушкуиу хайгаарап турган АКШ үгле ол болуушкунга кирипшээнил?

Ынчалза-даа ол өнчүк-чөңгээ кымга херегил дээрзиниң дугайында айтырыгга харыы билдингир-дир. Ооң администрациязы улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун күштелдиреринче, боо-чепсекти эндере бүдүрерии улам калбартырынче массалыг угланыышкынны улам чаа системаларын тургузарынче, чепсегленишкиниң кызыгаарларының талазы-биле хемчеглериии үзериичe угланыышкынны, өскээр чугаалаарга, кижи төрелгетеининиң амы-тынныг чурттаар эргезиин чок кылырынче утланыышкынны үргүлчүлээр деп турары Рейганның чугаазынган-даа билдингир-дир. Вашингтон «тайбың политиказын күштүң дузазы-биле, тайбың политиказын коргудуушкуннуң дузазы-биле» чорудар апаарын ол демдеглээн.

Рейган Совет Эвиледи—кижиниң эргелерн үреттинип турар күрүне дээрзиниң дугайында хоозуи-меге чулчуруушкуну кылтаи. Ону миллион-миллион кижилер кудумчуже үндүр октаттырган, ажыл болгаш чурттаар чери чок кижилерлиг, профэвилелдерии эрге-чагыргаларны тарады сывырып, оларның активчилерии кара-бажыиче кирip октап турар чурттуң президентизии медеглээн. Миллион-миллион тайбың чурттакчыларны өлүргеи, чер кырыидан бүдүи-бүдүи хоорайларны болгаш суурларны ширбий шаап, үзуткаан болгаш патриотчу күштерге «чоок» кылдыр чигзиигеи-не бүгү кижилерии—херээжеинер, кырганнар, бичии уругаар-биле катай-хаара догерезии үзуткап, хой чылдар иштинде вьетнам черге үүлгедиишкиннер кылып турган кижилериҢ ханныгчиниг «маадырлыг чоруктарын» делегей ам-даа утпаан.

Бир эвес гуманныг чоруктуң дугайын чугаалаар дээр болза, АКШ бодуиуп «гуманизмин» Вьетнамга-даа, Ливанга-даа долузу-биле көргускеи. АКШ-тың удуртукчулары америк шериглериҢ ханныг үүлгединшкиннерин агартыры-биле пассажирлер самолёдуиуң үрелгеиниге холбаштыр ийи ырыннығ ёзу-биле «хоозуи кзрак чажын» токпушаан, хөйиитиин шуут-ла мегелеп турарлар. Бир эвес оларны дыиаар чүве болза, АКШ-тың Ливанда шериглери дайын чорудулгаларына бичии-даа кириишеин, Бейруттуң чуртталга кварталдарын үгер-боолар-биле атпайн турар болгаш АКШтың девискээриидеи муи-муи километр ыракта, өскеииң бажыңында «бодун камгаланырының эргезин күүседип турар» болур. Рейган ам кээп АКШ хамааты самолёттарның тайбың ужудуушкуиарының дугайында сагыш салырын бодунга ап турарыиың дугайын чугаалап эгелээн. Ол бирле дугаарында америк шериг самолёттары АКШ-тан ыракта черге эвес, боттарының девискээриииң кырынга ужарыиың, дугайында сагыш салыр ужурлуг. Бир эвес ону ынчаар кылбас болза, АКШ бегүн шпион самолёттуу ССРЭниң ханы иштинче «алдагдалга кылдыр чорудуп турда, херектиң ужуру даарта ракетаны оон салып үндүреринге чедип болур-дур.

Рейган социалистиг чурттарга удур «крестиг походун» эгелээш-ле, бодунуң чердик антикоммунизмин көргускеи. Ам ол ону үргүлүлээрин орадлажып турар-дыр. Ынчалза-даа ындыг походтарның чүнүи-биле доостурун төөгү мурнунда-ла көргускеи.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль шериг командылалы бодунуң шериглерин мурнуу ливан районнарны кезээ мөңгеде эжелеп алыр сорулга-биле даглыг районнардан Аваля хем уиунче октап эгелээн. «Операциялы» камгалал министр Ариес биле кол штабтың начальиигни Леви удуртуп турар. Израиль шериг кезектерия чорударыбиле оруктарны дыка хөй шериг патрульдары камгалап турар. Шуфа биле Алея районнарының болгаш Ливанның найысылалыын кырында израиль шериг-агаар күштериинiң самолеттары болгаш вертолеттары үзүктел чок хайгаарап турар. «Камгалаиыр» дээр чылдакбиле интервентилер массалыг агглаашкыиарыны, тудуп хоруглаашкыиарыны чорудуп, кандыг-даа буруу чок ливаи болгаш налестии чонну кара-бажыңче кирip октаан.

АМЕРИК РАКЕТАЛАРНЫ ТУРГУСПАС

БАРЫЫН-ГЕРМАН ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ ШЫҢГЫ СӨЗҮ

«Першинг-2-лерии» болгаш чалгынныг ракеталарны Барыын Европага тургуспас дээш демиселлиҢ кижилерин санилип чураан улуг плакат.

— Ядролуг чепсекке удур бүгү-делегей кампаниязының хемчеглерииге киириштир чепсегленишкинии дүжүрер дээш октябрь 15-тен 22-ге чедир Германияның Федеративтиг Республиказының дыка хөй хоорайларында эрттирер ходелишкиннер неделязында бо плакатты тураскаатказ деп, Тайбың болгаш хосталга дээш херээженнерниҢ Делегей ангазының барыын-герман секциязының даргазы дээрги ван Ранденборг тайылбырлап чугаалады.

— Шынап-ла, тайбың дээш шимээшкинче улам-на хөй санныг кижилер каттыжып кирип турар апарган деп, ХерээженнериҢ демократтыг инициативазының төлээлекчизи дээрги Хайдероза Вольфарт аңаа немей чугаалады.— Ам, чижээлээрге, америк ракеталарны эккеп сайгара тургузары чүнүҢ-биле кыжаныл турарын билип апкан хой-хөй херээженнер бистии организацшиявысче каттыжып кирип турар. Олар политиктиг амыдыралга улам идепкейлиг киржип турар апарган. «Изиг күс» кылдыр адаи берген бо күзүи немец черге америк чепсекти эккеп сайгара тургузарынга удур туржур бис. Социал фондудаи казып алгаш, боо-чепсекке чарыгдап турар акша-хореиглерии дедир эрлерии негээр бис. Демисежир толээде, кудумчуларже үнер ужурлуг уе келгенин ам улам хөй санныг херээженнер билип турар.

Совет херээженнер комитединиҢ чалаанын бүзүлаар Совет Эвилелиигe чораан Додо ван Ранденборг биле Хайдероза Вольфарт олар ПМА-ның корреспондентизи Дмитрий Поляков-биле чугаалашкаинар.

— Лиганың кол сорулгаларының бирээзи болза, тайбың дээш демиселлиҢ кижилерии санилип чураан улуг плакат.

— Ядролуг чепсекке удур бүгү-делегей кампаниязының хемчеглерииге киириштир чепсегленишкинии дүжүрер дээш октябрь 15-тен 22-ге чедир Германияның Федеративтиг Республиказының дыка хөй хоорайларында эрттирер ходелишкиннер неделязында бо плакатты тураскаатказ деп, Тайбың болгаш хосталга дээш херээженнерниҢ Делегей ангазының барыын-герман секциязының даргазы дээрги ван Ранденборг тайылбырлап чугаалады.

— Шынап-ла, тайбың дээш шимээшкинче улам-на хөй санныг кижилер каттыжып кирип турар апарган деп, ХерээженнериҢ демократтыг инициативазының төлээлекчизи дээрги Хайдероза Вольфарт аңаа немей чугаалады.— Ам, чижээлээрге, америк ракеталарны эккеп сайгара тургузары чүнүҢ-биле кыжаныл турарын билип апкан хой-хөй херээженнер бистии организацшиявысче каттыжып кирип турар. Олар политиктиг амыдыралга улам идепкейлиг киржип турар апарган. «Изиг күс» кылдыр адаи берген бо күзүи немец черге америк чепсекти эккеп сайгара тургузарынга удур туржур бис. Социал фондудаи казып алгаш, боо-чепсекке чарыгдап турар акша-хореиглерии дедир эрлерии негээр бис. Демисежир толээде, кудумчуларже үнер ужурлуг уе келгенин ам улам хөй санныг херээженнер билип турар.

Совет херээженнер комитединиҢ чалаанын бүзүлаар Совет Эвилелиигe чораан Додо ван Ранденборг биле Хайдероза Вольфарт олар ПМА-ның корреспондентизи Дмитрий Поляков-биле чугаалашкаинар.

— Лиганың кол сорулгалар

УГУЛЗАЛАП ДААРАП ОРАР

Ындыг-ла кончуг дилим эвес, буруузунган аяның «Маша угбай» диген үи чугаавысты үзе киирипти. Мария Шагдыровна, баш удур билгеним-ле боор он, одуруглай чыскалыпкан даараныр машиналарның аразы-биле эрткеш, ортузундаазымга барып доктаагаш, «Катя, кичээнгейлиг көр шүве, мынчаар эптиг салып алмылы, оон башка олурткан чедивис корүш чок апаар. Далашпа, эдип алыр бис, адыр-адыр, мынчапталы. Ола-дыр» деп өөренікчизин чазамыктаап, уламчылады: — Мен өөренікчилеп турумда база ындыг чүве, харын сээциинден-даа дора турдум».

— Силер кайыын черле мен дээп турган болдунар аан, угбам, черле бүзүревес мен — деп, уруг шын-на сеткилин илереп-дир.

Оонуу шын. Мария Шагдыровнаның күш-ажыл стажы ам таптыг-ла 27 чыл чедип турар. Келир чылдың январьда 28 болур. Ынча чыл даараныр келген. Арта чангыс бо-ла бүдүүлгеге.

Он класс дооскаш, өөренікчилеп кирген Катяның дагдыныкчызына чоргааралы оон корүүзүнден илдеп болуу. Калчап билир, алызында барып, ол база ажылы-биле мактадыг апаары чадап чоз.

Ол бодалдарны өттүр билгеп-даа чүве дег, Мария Шагдыровна биске оожум мынча диди:

— Катюша даранырынга салымныг кыс, ажырбас, чоорту өөренип бээр...

Даараныкчы-мастериниң өөренікчилери эвээш эвес. Оларның чамдыктары бо хүнерде дагдыныкчызы-биле чаңгыс бүдүүлгеде. Дагдыныр алган уругларын ажылга ол дораан хаара тудуп, даараарының эге хевирлеринге өөредиишаан, ажылга шак-үеним камнап алырының технологиязының «чажыдын» оларга мынчаа-на дамчыдып берип эгелээр. Оя-ла олчаан олуруп бээрге хоржок, мурнакчы эштериниң деңгелинге оларны чоорту чедирерин бодаар.

— Чүткүл, күзел турда, черле ажырбас. Катяга бүзүрээр мен. Цехке ийилээ артарывыска ындыг болгай, ону-мону айтып, көргүзүп бээрин дилээр. Эскерер болзунарза бо бижиниң шимчээшкин бүрүзүн кончуг кичээнгейлиг хайгаарап орар кижи—деп, чугаазынга ол немеди.

Мария Шагдыровна ону шынап-ла бүзүрел-биле чугаалап орар. Ол таварылга эвес. Уран-шевер холдуг дагдыныкчызының удуртулгазы-биле эки дааранынкчы болбас арга чок»...

Оон бээр каш-даа чыл шуужүп эрткен. Кожалар черле ындыг, аргыжар, үнүп-кирижир. Кожазы Самданнарның оглунуң даараныргына алыс-ла сундулуун ол эскерип каан. Ине, хендир тудупканда, кыстар-ла, арта-ла эптиг аажок. Маша угбазын коре каапканда, даарап орган чүвезин чажыра тудуптар. Оолду эзлидиңмаан ак сеткилдиг күүседип чорзур.

Ооң бүдүүлгениң эргинии Мария Шагдыровна бир дугаарында чээрби чедиг чыл мурнуунда артап кирген. Маңаа даараныкчы мастер болган, маңаа партияга кирген, коллективи Мария Шагдыровнаны чөптүг дыштанылгаже моон үдээн. Ынчалза-даа ажылы, төрээн коллективи чок ол олуруп шыдаваан.

Тываның чоннуң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызының удурткаңы бригада бүдүүлгениң мурнакчыларының олуруунда. Бо чылдың бирги чартыының түңнели-биле ийи иех мурнаан. Мария Шагдыровнаны биле национал хеп даараар цех. Көдээ Советтиң депутаты хоочун даараныкчы Арамаа Ховалыговна Маскырның удурткан иези ыш-ажылчы маргылдаяда дешке чорупорар. Хоочун бригадирлериниң аргадуржулгазы улуг. Арамаа Ховалыговна маңаа чээрби ийи чыл ажылдаан. Коллективиниң база бир хоочуну база пенсияда ындыг-даа болза, ажылдавышаан.

Партияның хоочуннары-биле СЭКП ТК-га ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чугаазынга бүдүүлгеде ажылдап турар хоочуннарның аныяк салгалды кижизидеринге киржилгезин онзаалааның коллективтиң хоочуннары база таныжып чугаалашкан. Дагдыныкчы буянныг үүле-херээнге сеткилинден бердинген кижилер оны хамаатты хүлээлгезин кылдыр күүседип чорзур.

Мария Шагдыровна бир дугаарында чээрби чедиг чыл мурнуумда артап кирген. Маңаа даараныкчы мастер болган, маңаа партияга кирген, коллективи Мария Шагдыровнаны чөптүг дыштанылгаже моон үдээн. Ынчалза-даа ажылы, төрээн коллективи чок ол олуруп шыдаваан.

Тываның чоннуң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызының удурткаңы бригада бүдүүлгениң мурнакчыларының олуруунда. Бо чылдың бирги чартыының түңнели-биле ийи иех мурнаан. Мария Шагдыровнаны биле национал хеп даараар цех. Көдээ Советтиң депутаты хоочун даараныкчы Арамаа Ховалыговна Маскырның удурткаң иези ыш-ажылчы маргылдаяда дешке чорупорар. Хоочун бригадирлериниң аргадуржулгазы улуг. Арамаа Ховалыговна маңаа чээрби ийи чыл ажылдаан. Коллективиниң база бир хоочуну база пенсияда ындыг-даа болза, ажылдавышаан.

Партияның хоочуннары-биле СЭКП ТК-га ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чугаазынга бүдүүлгеде ажылдап турар хоочуннарның аныяк салгалды кижизидеринге киржилгезин онзаалааның коллективтиң хоочуннары база таныжып чугаалашкан. Дагдыныкчы буянныг үүле-херээнге сеткилинден бердинген кижилер оны хамаатты хүлээлгезин кылдыр күүседип чорзур. Коммунист дагдыныкчы М. Ш. Суван-оол, чангыс бүдүүлгеде ооң хоочун эш-өөрүл ол буянныг хереги ак сеткилдиг күүседип келгеннер.

Бүдүүлгениң хоочуннары-биле ужуражыылгалар эртирери коллективте чаагай чаңчыл. Ынчан амгы бо бүдүүлгениң күш-ажылчы эрткен оруктары Мария Шагдыровнаның караамга чуруттунуп келир. Маңаа ол киргенде дөрт кижи ажылдап турган. Ынчангызы амгызы-биле бо-ла деңнеп чугаалай бээр. Бүдүүлге эргелелиниң бажыңының ажылдаар шөлүн ийи удаа удуттырган. Ынчан маңаа мастерлеп турган Тихон Антоновичтиң ол хүндүлел-биле чугаалаар. Дагдыныкчызы ол турган. Улуг эвес мынчангы коллективтиң дугайын Мария Шагдыровна аныяктарга чугаалап бээр, ол чугаа оларны эрткен чылдарже эргилиирер.

Тихон Антоновичтиниң «Тиг бүрүзү сээң сагыш-сеткилиңге чоок болур ужурлуг. Эки ыры кандыг ийик, ажылга база ындыг болур ужурлуг. Ындыг отчугаш чок болза, үүле-херек бүтпес» деп турганын ол эки сактып алган.

Ажыл кижиниң кавстаар дижир. Мария Шагдыровна — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, тоску, оңгу беш чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи хөрек демдектериниң, Ленинчи юбилей медалының эзилекчизи.

Ажыл хүнү доозулган, кылган иш түпеттинген. Мария Шагдыровнаның уругларының уругларының уругларының аныяк салгалды кижизидеринге киржилгезин онзаалааның коллективтиң хоочуннары база таныжып чугаалашкан. Дагдыныкчы буянныг үүле-херээнге сеткилинден бердинген кижилер оны хамаатты хүлээлгезин кылдыр күүседип чорзур. Коммунист дагдыныкчы М. Ш. Суван-оол, чангыс бүдүүлгеде ооң хоочун эш-өөрүл ол буянныг хереги ак сеткилдиг күүседип келгеннер.

Бүдүүлгениң хоочуннары-биле ужуражыылгалар эртирери коллективте чаагай чаңчыл. Ынчан амгы бо бүдүүлгениң күш-ажылчы эрткен оруктары Мария Шагдыровнаның караамга чуруттунуп келир. Маңаа ол киргенде дөрт кижи ажылдап турган. Ынчангызы амгызы-биле бо-ла деңнеп чугаалай бээр. Бүдүүлгеге эргелелиниң бажыңының ажылдаар шөлүн ийи удаа удуттырган. Ынчан маңаа мастерлеп турган Тихон Антоновичтиң ол хүндүлел-биле чугаалаар. Дагдыныкчызы ол турган. Улуг эвес мынчангы коллективтиң дугайын Мария Шагдыровна аныяктарга чугаалап бээр, ол чугаа оларны эрткен чылдарже эргилиирер.

Тихон Антоновичтиниң «Тиг бүрүзү сээң сагыш-сеткилиңге чоок болур ужурлуг. Эки ыры кандыг ийик, ажылга база ындыг болур ужурлуг. Ындыг отчугаш чок болза, үүле-херек бүтпес» деп турганын ол эки сактып алган.

Ажыл кижиниң кавстаар дижир. Мария Шагдыровна — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, тоску, оңгу беш чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи хөрек демдектериниң, Ленинчи юбилей медалының эзилекчизи.

Ажыл хүнү доозулган, кылган иш түпеттинген. Мария Шагдыровнаның уругларының уругларының уругларының аныяк салгалды кижизидеринге киржилгезин онзаалааның коллективтиң хоочуннары база таныжып чугаалашкан. Дагдыныкчы буянныг үүле-херээнге сеткилинден бердинген кижилер оны хамаатты хүлээлгезин кылдыр күүседип чорзур.

Тываның чоннуң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызының удурткаңы бригада бүдүүлгениң мурнакчыларының олуруунда. Бо чылдың бирги чартыының түңнели-биле ийи иех мурнаан. Мария Шагдыровнаны биле национал хеп даараар цех. Көдээ Советтиң депутаты хоочун даараныкчы Арамаа Ховалыговна Маскырның удурткаң иези ыш-ажылчы маргылдаяда дешке чорупорар. Хоочун бригадирлериниң аргадуржулгазы улуг. Арамаа Ховалыговна маңаа чээрби ийи чыл ажылдаан. Коллективиниң база бир хоочуну база пенсияда ындыг-даа болза, ажылдавышаан.

Партияның хоочуннары-биле СЭКП ТК-га ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чугаазынга бүдүүлгеде ажылдап турар хоочуннарның аныяк салгалды кижизидеринге киржилгезин онзаалааның коллективтиң хоочуннары база таныжып чугаалашкан. Дагдыныкчы буянныг үүле-херээнге сеткилинден бердинген кижилер оны хамаатты хүлээлгезин кылдыр күүседип чорзур. Коммунист дагдыныкчы М. Ш. Суван-оол, чангыс бүдүүлгеде ооң хоочун эш-өөрүл ол буянныг хереги ак сеткилдиг күүседип келгеннер.

Бүдүүлгениң хоочуннары-биле ужуражыылгалар эртирери коллективте чаагай чаңчыл. Ынчан амгы бо бүдүүлгениң күш-ажылчы эрткен оруктары Мария Шагдыровнаның караамга чуруттунуп келир. Маңаа ол киргенде дөрт кижи ажылдап турган. Ынчангызы амгызы-биле бо-ла деңнеп чугаалай бээр. Бүдүүлгеге эргелелиниң бажыңының ажылдаар шөлүн ийи удаа удуттырган. Ынчан маңаа мастерлеп турган Тихон Антоновичтиң ол хүндүлел-биле чугаалаар. Дагдыныкчызы ол турган. Улуг эвес мынчангы коллективтиң дугайын Мария Шагдыровна аныяктарга чугаалап бээр, ол чугаа оларны эрткен чылдарже эргилиирер.

Тихон Антоновичтиниң «Тиг бүрүзү сээң сагыш-сеткилиңге чоок болур ужурлуг. Эки ыры кандыг ийик, ажылга база ындыг болур ужурлуг. Ындыг отчугаш чок болза, үүле-херек бүтпес» деп турганын ол эки сактып алган.

Ажыл кижиниң кавстаар дижир. Мария Шагдыровна — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, тоску, оңгу беш чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи хөрек демдектериниң, Ленинчи юбилей медалының эзилекчизи.

Ажыл хүнү доозулган, кылган иш түпеттинген. Мария Шагдыровнаның уругларының уругларының уругларының

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 210 (12300) | 1983 чылдың сентябрь 10, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

АНЫЯК ТАРААЖЫЛАР САЛГАЛЫ

УЛЬЯНОВСК. Ортаакы Волгада миллион ажыг гектар шөлге тараа культураларын кестиртем болгаш бастырган. Агаар-бойдустуң берге үелеринде тараажылардың ыяшмак ажылы байлак дүжүттү ажаап алырынга идиг болган.

Тараа шөлүнге ажылдаан тараажыларның будурукчүдүүр ажылы чедиишкиннерин чедип алырынга дузалаан. Радищев районнуң «Тинилгее» колхозунуң бедик коргузүлгелерни чедип алган комбайнерлериниң арасында беш Коноваловтарга хаары үгле шаннадды тыныскан. Коммунист Коновалов болгаш ооң дөрт оолдары Николай болгаш Юрий, Василий, Виктор бүдүн хүн дургузунда боттарының «Нивазарын» ажаа тургуспааннар. Аларның үлегери-биле оолдары мурнакчы механизаторлар хүрээлеңинче кирип, чаңгыс чер чүрттүгларының хүндүткелди чедип алган.

«Мөлвинский» совхозта Атиишкиннериниң ог-бүдези бо чылдың дүжүт ажаан алмышкынынга боттарының үлүг үлүүн кииргеннер. Бирги класстың комбайнерлери Николай Петрович биле ооң ооңун херээжен ажай Нина Петровна оларның аздары иептергей турган. Ада-иезиниң тараажының мергежилиинге хандыкшылын дээп алган оларның уругдары база мурнакчылар болган. Ада-иезиниң эвилелдыбиле кады тиилекчилер хүрээлеңинче Иван биле Таня алышкыларының экипажы база кирген. Тараажыларның төлептиг салгалы өзүп келген.

Областтың өске-дээ ажыл-агыйларында ог-бүле экипажтары ажылдап турар.

(СЭТА-ның корр.).

ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин база СЭКП ТК-ның Чикигиие секретары эш Ю. В. Андроповтуң ады чугаазында түңнелдерин болгаш айтышкыларны Кызыл районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары бир эп-сеткилдиг чүүлдүгүнүп, хүлээп алгаш, эң чугула партийжи ол документилерни практиктиг ажыл-чорудулгазынга дайынчы программа болдурган.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, партия обкомунуң X пленумунуң түңнелдерин районнуң партия организацияларынга, район, кодээ Советтериниң сессияларынга чугаалажып көргеи болгаш партийжи ол чугула документилерни күш-ажылчы коллективтерге, чоннуң чүрттап, ажылдап турар черлериниң аайы-биле таныштырып, тайылбырлап, аиаа партия эге организациязының, бөлүктериниң мурнунда салдыиган тодаргай сорулгаларны шиитпирлээриниң аргаларын дүгүржүп ап турары чоннуң политиктиг база күш-ажылчы бедик көдүрүлүшкүнүн болдурган.

Июнь-август айларда болгулаан СЭКП райкомунуң пленумунга, партия эге организацияларының хуралдарынга районда вартийжи идеологтуг ажылдың байдалын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделеринге дүүлүр ханызыбиле аналиэтеп көргеш, ол ажылда бар четпестерни чайладыр, ажыглаттынмайн турар курлавырларны илередип тывариче угланган тодаргай хемчелерин ажылдап кылгаш, күүседип турар.

Партияның хоочунчары-биле СЭКП ТК-га болган ужуражышкынга СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андропов бодунуң чугаазынга мынча дээн: «Пленумну эрттирдивис. Шиитпирни хүлээп алдывыс. Кол чүүл—шиитпирни күүседири арткан. А херек кырында ону канчаар кылырыл ынчаш? Ол дээрге, ам-даа бары хомудаичыг сестүн болгаш ажыл-херектиң аразында карышкак чорукту ажып эртери-дир. Ол дээрге кижилер-биле чидиг айтырыгларны оюп эртпейн, чугаалажып билириие өөренип алыры-дыр. Ол дээрге кижи бүрүзүн ииитиглел амыдыралының медерелдиг, ылап-ла медерелдиг кирижиизи болдурар дээш ажылчы чоннарның политиктиг культуразын үргүлүг бедидери-дир». Бистер, коммунистер, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле практиктиг, тодаргай хемчегларии ап чорудар үжүрлүг бис.

Партияның идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылы СЭКП райкомунуң, партия эге организацияларының кичээнгейиниң товуиге туруп келгеи болгаш туруп-даа турар. Партияның идеологтуг кадрларының ажылының дээштиг чорууи белидер, оларны шын шилип ап, тавыштыр тургүзарының, оларның идей-теоретиктиг биликии бедидерииии, масса-политиктиг ажылга ажыл-агый удуртукчуларының, түскай эртемниглериың киргизиишкиннииг, коммунистиииң болгаш комсомолчуларның политиктиг, ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезиниң, оларның интернационалчы база патриотчу кижизидилгезиниң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыгларын СЭКП райкомунуң пленумнарынга, бюроларынга, партия эге организацияларының хуралдарынга чугаалажып, четпестерни чайладырынга, ажыл-агый удуртукчуларының чоп-биле доктаамал ужуражып, оларга ажыл-херектиң чедер, четпес талаларын аналиэтеп, таймылбырлаи бээрииге, четпестерии чайладырынга, бергелерии ажып эртериие, коллективтерде ажылдап турар кижилериың бодалдарын, сүмелерии дыиаарынга, оларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга, ыиы, тодаргай шиитпирлерни хүлээп алырынга чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Бистиң хөй талалыг ажылчорудулгавыстың иштииде эиие чугула ажыл—ол дээрге кижилер-биле хүн бүрүнүң харылзаазы болур. Партия организациязының чорудуп турар идеологтуг, масса-политиктиг ажылдары чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейлиия бедидериие улуг салдарны чедиип турар. Ооң тодаргай керечизи — районнуң ажыл-агыйлар болгаш будүрүлге коллективтеринде хожудап каап турарларыиың сөөлгү үеде эвээжээии-дир. Иитизиибиле районнуң совхозтарының коллективтери күрүеге мал ажылының продуктуларын садарының 2 чыл 6 айларда планнарын хевирлер аайы-биле күүсеткеш, ам он бирги беш чылдың, ылаигыя ооң өзек чылының планнарын хуусаа бетинде чедиишкиннииг күүседир. Совет Тывавың 40 чыл ооига бүгү тала-биле чедиишкиннииг ужуражыр дээш ажылдап турар.

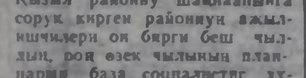
Чамдык партия организацияларының чорудуп турар масса-политиктиг ажылының дээштии ам-даа четпес. «Кара-Хаак», «Шамбалыг», «Тере-Хөл» совхозтарда парткомнарның, № 2, 62 база 1317 көжүп чоруур механизастаттынган колонналарда партия эге организацияларының ажылын маиаа хамаарыштырып болур. Бо партия организацияларының ажылында эренгейлээшкиннер, кыры-биле көрүүшкүнер бар турган.

Чамдык ажыл-агый удуртукчулары идеологтуг, масса-политиктиг ажылды, кижилер-биле хүн бүрүде ажылдаарын иийги чергенин айтырыы кылдыр көөр төвүүлгелер аттыг бар. Оларга «Кара-Хаак» совхозтуң директору В. Ярмольник, тудуг организацияларының удуртукчулары В. Шкапов, Л. Фандюшин, Л. Новицкая, М. Мусуков хамаарыштырып турар. Ындыг удуртукчулар ажыл-агый, иилан күүседириниң талазы-биле хөйүү чугаалап чоруур, а планның салым-болуу кижилерден хамаарыштырып турар.

Планның даалгаларны, социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиниигг күүседиринге, чоннуң амыдыралының болгаш культуразының деннелии улам-на белидеринге кол чүүл — партияның, күрүеииің, күүседиишиң, күш-ажылдың сагылга-чурумун бүгү участоктарга быжыглаары болур.

Мал кыштаглаашкының чедиишкиниигг эрттирер, 1982 — 83 чылдың кышкы үезиида мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш салдарын көүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилериң бирээзи кылдыр саиаш, СЭКП ТК-ның, ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии-биле Кызыл районну шаңнаанынга сорук киргеи районнуң ажылнчилери оң бирги беш чылдың, роң өзек чылының планнарын база социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниигг күүседир дээш дамгы үеде улам күжениишкиниигг ажылдап турар.

К. ШУЛУУ,
СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары.

600 ТОННАНЫ...

ОСКЭЭРТЕН БЕЛЕТКЭЭР

Кара-Хөлдүң сураан дыиаваан кижи Тывада ховар дизе, хөөрем болбас. Тываның ол ырак-узак, кыдыг булуңу бодунуң ак-өлүү-биле, балык-байланы-биле сурагжаан. Ооң агаар-бойдуу кадыг-дошкун: кыжын улуг хар чаар, хатшуурган болур, соогу дыпдыг, а чайын аиаа ёзулуг изиг хүиер ховар болгулавар. Чери кадыр-берт, орук-чириң ондактыг, машина-биле чедери мыдыг-ла амыр эвес.

Бо черде ажыл-ишчи кижилер чүрттап, ооң ажык-байлаан шиитээдип, оиу Төрээн чуртка бараан болдуруи турар. Амгы үеде кара-хөлчүлер пиитиииң малынга чем белеткелиие хаара туттунган, олут-чыдын чок ажылдап турар.

Совхозиа директорлар ажылдаа-ла чаа үш ай чедип турар. иазыиы аныяк, алыс боду томаанныг, будуштуг, чаяык, чугаакыр эр Төмүр-оол Салчакович Чыдым мынча дейдир:

— Бо чылын республиканың өске черлериие от-сиген, тараа-быдаа магалыг-ла үнген чүве-дир бо. А бистиң бо Кара-Хөлдүң девискээриие чаяс чаал тураа-даа, соок болган үжурунда, сиген шөлдериидеи кезип аитар хире сиген үмөөн. Ооң уламыидан берге байдалга таваржып тур бис. Агаар-бойдуска сылдаглап олурар эвес, болдунар бүгү-ле хемчегларни ап тур бис...

«Кара-Хөл» совхозтуң нол сиген кезер черлери Алдыы-Хову, Үстүү-Хову шуут сиген чок, ынчангаш аиаа коңгус хол дегбээн. Өске районнарның девискээримде сигенииг черлерден мал чеми белеткээриниң хемчегларын совхозтуң директориызы, партком алгап.

Бо черде ажыл-ишчи кижилер чүрттап, ооң ажык-байлаан шиитээдип, оиу Төрээн чуртка бараан болдуруи турар. Амгы үеде кара-хөлчүлер пиитиииң малынга чем белеткелиие хаара туттунган, олут-чыдын чок ажылдап турар.

Совхозта ииитизи-биле 213 кижи ииитиииң малынга чем белеткелиинде хаара туттунган, үзүк-соксаал чок ажылдап турар. Оларда 19 автомашиианы, 8 тракторну, 8 косилканы, 3 трактор дырбаажын, 2 прессподборщикти быжыглаан.

Таиды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң девискээринден сиген кезип белеткээрин дугурушкаш, ииаар 15 кижилиг бир механизастаттынган звеиону чоруткан. Ону Кадр-оол Сыынак удуртуп турар. Үк звеиога 300 тонна сигении белеткээр онаалдаиы берген. Бо хүиерге чедир Межегейиии шөлдериидеи үүс тонна чыгыы сигении белеткээш, ону тырып боодаллаваш, хөй муруузун Кара-Хөлде соортуп чедирген. Механизастаттынган звеионуң сигенчилери ииитиииң малынга арбын чемни белеткеп алыр дээш, олут-чыдын чок, эрес-шудургу ажылдап турар. Оларны совхоз техиика-биле болгаш аъш-чем, оран-турлаг-биле багай эвес хандырган.

Совхозтуң база бир механизастаттынган звеиозу Бай-Тайга районда «Тээлиг» совхозунуң девискээриидеи сиген кезип турар. Хертек Агбаай удурткан 7 кижилиг звеионда 2 трактору, 2 косилканы, 1 трактор дырбаажын, 1 прессподборщикти быжыглаан. 200 тонна сиген белеткээр онаалдазын звено 80 ажыг тоннаны тырып боодаллаваш, ону база Кара-Хөлде соортуп чедиргеи. Бо звеионуң кежигүинериң планиың онаалдаларыны ажыр күүседир дээш улуг күжениишкиниигг ажылдап турар.

Кзра-Хөлдүң бодунда тайгалардан, арга-арыгдан, хемнер уииарындан сиген кезип белеткеп турар 12 звено бар. Оларда ииитизи-биле 121 кижи хол кадыыры-биле сиген кезип турар. Колдуунда совхозтуң малчыиарының ог-бүлелериниң кежигүиниринден тургустуиган ол сигенчи звеиолар мал чеминиң белеткели эгелээнден бээр 700 ажыг тоннаны белеткээн.

Совхозтуң хоочуи хойжузу Иргит Маидыл-оолдуң беш кижилиг ог-бүле звеиозу ииитиииң малынга чем белеткелиинде эң-не үлегерлиг ажылдап, ииитиииң малынга быжыг чемсуурну тургузар дээш калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Малчыиның ог-бүлези 15 тонна сигении белеткээрии хүлээигеш, ону херек кырында 30 тонна ажыргаи болгаш чымыштыг ижии ам-даа үргүлүлеп турар. Кылдыгаиының кырында 5 тоннадан эвээш эвести немей белеткээрии малчын хүлээигеи.

Чээрбек ажыг чыл малчын стажтуг, СЭКП обкомунуң кежигүнү, Кара-Хөл кодээ Советтиң депутады Салчак Самбай-оолович Дамбаның удуртканы Сукпактың сигенчи бригадазы база багай эвес ажылдап турар. 510 тонна сиген белеткээр планындан бригада бо хүиерге чедир 300 тонна ажыгны белеткеп алган.

Таиды-Аксы суурнуң хөрээжениериидеи тургустуиган мал чеми белеткээр 11 кижилиг бир звено бар. Ында коңгуудда тудугжулар кирип турар. Салчак Шыраповна Чылбак удурткан ол звено 80 тонна сиген белеткээр онаалдазындан 60 ажыг тоннаны белеткээн. Таиды-Аксы суурда 15 агитквартира бар. Олар база-ла тус-тузунда мал чеми белеткээр онаалдаиы алган болгаш бо хүиерде ииитиииң малынга сиген кезип белеткээриниде идепкейлиг киржип турар. Агитквартира бүрүзү 8 тонна сиген белеткээр онаалдалыр. Иргит Даизымаанның удурткан агитквартираазы сиген кезиллезиниге идепкейлиг киржип, чеди тонна хире сигении белеткээш, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Ол мыкаи үш болгаш ол дугаарлыг агитквартираларның сигенчи звеиолары база багай эвес ажылдап, 4-4 тонна сигении белеткээш, совхозка дужаваи.

Оът-сигенииң үнгеии таарымдаа болза, кара-хөлчүлер ииитиииң малынга четчир санныг чемни белеткеп алыр дээш, олут-чыдын чок, улуг күжениишкиниигг ажылдап турар. Кылган санаашкыинардан ап көөрге, совхоз бодуиуң девискээриидеи 1900 тонна сигении белеткеп болур арга бар. Ооң арткан 600 тоннаны өске черлерден белеткээриниң хемчегларин ап турар.

К. АРАКЧАА.

ЧОННУҢ КИЛЕҢИ

НҮГҮЛДҮҢ ДӨЗҮ ЧОК

Мурнуу Корейиин самоледу-быле болгаш таварылганы болгаш ону долгандыр өөскүткеи иүгүлдээшкиии—ол дээрге америк империализминиң тайбың херээиге, улустарының ыйрыалыига удур дерииа политиказының тудуул кезии-дир. Ынчалзажок иүгүлдүң дөзү чок дээрии биетер, совет кижилер, коичуг эки билир бис.

Бистиң чуртувуска удур ол өиүүк-чоигээии, ССРЭ-ниң күруне ымыгаарын каржызыбиле үрээии—Ак бажыиның баш бурумгаар белеткээи үүледи-дир. Жеиевада катап эгелээи совет-америк чугаалажмышкыиларны үзер болгаш ортумак ыракпылдың америк аэроплуг чаа ракеталарын Барыин Европага экиеи иептередир сорулгаларга ол өиүүк-чоигээии Рейганның администрациязы ажыглаар болдап турар.

АКШ-тың президентиэи Рейганның болгаш ооң талалакчыларының ССРЭ-ге удур ол өиүүк-чоигээлерии, каржы иүгүлдээшкиииерии шыгыы буруу шаап тур бис.

В. ДУНАЕВ,
Владивостокта докерлер бригадазының бригадири.

ӨСКЕ-ДААЧИЖЕКТЕР БАР

Совет Эвилелиниң кызыгаарын мурнуу-көрей самолеттуг үрээиниге холбаштыр АКШтың президентиэи Рональд Рейганның мугулай чүлчуруушкуннары биетиң удуртуу чөөтүг килении хайыкыттырган. Социалистиг Ада-чуртуи камгалаары — совет кижилериниң мыкытыг хүлээлгези, ону Шериг-Аггаар Күштериниң ужудучулары алдарлыы-биле күүсеткеиииге сеткил ханыи турар бис. Чүге дээрге Камчатканда, Сахалии ортузукта болгаш Аичы далайда совет стратеттиг ядролуг чепсектир кол баазалары бар болгай, ону хамааты ужар чүүл самолёдунга сылдаглап алгаш, шериг чажыдын америк разведка ылередип алырын оралдашканы илдең.

Ындыг оралдажмышкыннар ол районга каш удаа болганы совет кызыгааржылар бадыткаан. Ол туржук, 1978 чылда база-ла мурнуу-көрей самолёттуг Кольск чартык ортулукка совет кызыгааржылар ховар ыылдыр албадапкан таварылганы сактыылыыр. Ол—шпион-самолет болган. Ында совет далай кызыгаарының стратеттиг базазы барын кижи бүрүзү билир. Шпиониаар сорулга Франциияның «Ор-Франс» хамааты ужар чүүл кампаниязының самолеттарынга турганын совет кызыгаржылар илереткеии дээш хөй-ле чижектерии маңаа киирип болур.

Совет Эвилелиниң ядролуг чепсекти хоруур талазыбиле тайбың инициативазынга шаптыктаар дээи Рейганның дайыкмырак чүткүлдерии бүрүү шаап, социалистиг Ада-чуртуи камгалаарынга белеиии илереткеи совет кижилериниң үмүиге Совет Тываның чогаадыкчы интеллигенциязы бир деминг каттыжып турар.

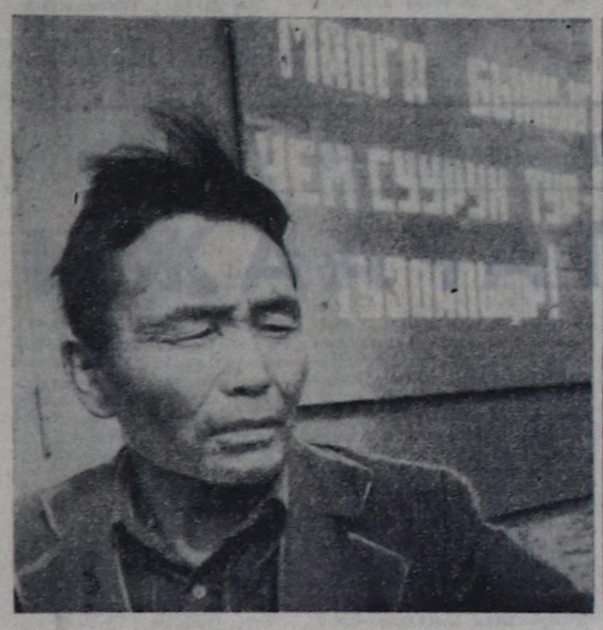
Ю. КҮҮНЗЕГЕШ,
чогаалчы.

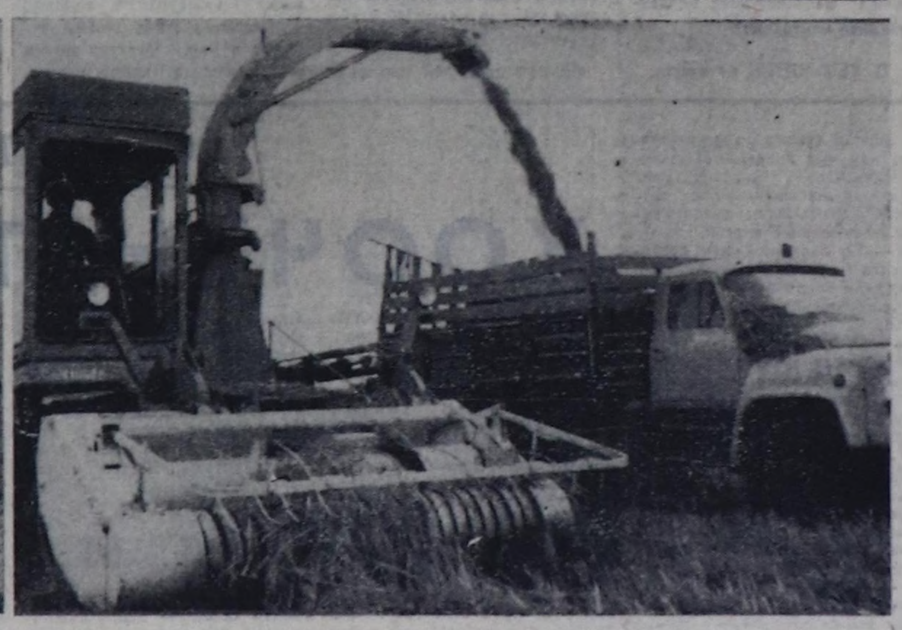
СЕМИНАР

Барыын зоианың —Барыын-Хемчик, Чоон-Хемчик, Өвүр, Бай-Тайга районнарының профэвилел комитеттериниң ажылдакчыларынга семинар Ак-Довурак хоорайның Культура бажыңында эрткеи. Профэвилел комитеттериниң ажылынга дуза көргүзер сорулга-биле бистиң республикада келген ВЦСПС-тиң бригадазының кежигүнериниң кижилгези-биле семинарны эрттирген.

Агроүлетүүр комплексиниң хөгжүлдезиигге дүүштүр кодээ ишчилерии ортузуига социалистиг чарыпты улам сайзырадырының талазы-биле профэвилел болгаш ажыл-агый организацияларының ажылының чамдык угланыышкыннарыны дугайында иллеткелди ВЦСПС-тиң социалистиг чарыпт болгаш будүрүлге-массалыг ажылдар киидизиниң эргелекчизи А. М. Бирюков кылган.

Бистиң корр.

«Тиилелге» совхозтуң хову шөлдеринде ам бо хүиерде ажыл-иш хайныышкынныг. Совхоз бо чылын 3200 тонна чайгаар үнген сигении белеткээр планын 70 ажыг хуу күүседип алган. Ол ажылды Валентин Ооржакка удурткан № 1 механизастаттынган отряд чорудуп турар. Ол отряд 3 звеиога хуваатгынган. № 1, 2 механизастаттынган звеионар Чедер хөлдүң чоогунда ховуларда сигеи кезип белеткеп турар.

Эрес-оол Ооржакка удурткан № 1 механизастаттынган звеио 1200 тонна сигении белеткээр планныг. Ам бо хүиерде 860 ажыг тоииаиы кескеш, пресстээш, сараатгаан. Звеионда 8 кижи ажылдап турар. Механизастаттынган звено техиикабиле четчири-биле хандыртынган.

Звеионда ажылдап турар кижилер комсомолчу-аныяктар. Ол дугайында звеионуң удурткучузу мынчаар чугаалаар болду:

— Бистиң аныяктарывыс ажылдап турда шыдаар-ла. Мен оларны ол кижи эки, бо кижи багай ажылдап тур—деп чугаалай албас мен. Шупту эки ажылдап турар, эрес хейлер.

Механизастаттынган звеионлар аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турар бис. Ооң түңнелии он хонгаш үидүрүп турар. Сөөлгү он хонуктарда бистиң звено дөрт улаштыр тиилекчи болуп, бирги черии чаалап ап, акша-биле шаңнадып мактаттывыс. Ол дээрге-ле бистиң звеионуң механизаторларының кызымаккай күш-ажылының түңнели-дир—деп, допчулап чугаалай-дыр.

Ол ышкаш Онгачада кукурузаның ногаан массазының ажаалдазы база кидин түлүк. Ында механизаторлардан Дадар-оол Сундуй, Николай Ондар, Валерий Монгуш, Валерий Көгел олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТАРДА: № 1 механизастаттынган звеионуң удурткучузу Э. Ооржак; кукуруза ажаалдазының үезинде.

Н. ДАЖИНМАА.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ТУДУГГА КЫМ АЖЫЛДААРЫЛ?

Көдээ тудугларда

Чайныц соолгу айында Шамбалыг суурга чоруурга магалыг-ла: эртен, кежээ серинии кончуг. Артында-ла кижи чайгаар-ла сергек, омак апаар. Суур боду база багай эвес. Чылдың-на чаартынып, аян-шинчи кирип кел чоруур. Ында эң улуг тудуг—чаа школа. Ол кайы ыракган-на өске тудуглардан ылгалып, чаражы кончуг костүп турар. Ооң артыы талазында база бир чаа кудумчу эгелей берген. Ооң баштайгызы—ийи чурттагга бажыңы. Үшкү бажыңның таваан тудугжулар салып эгелей берген. Баштайгы ийи бажың чурттакчыларны удавас хүлээп алыр. Оларга дөрт ог-бүле чурттаар. Ам чүгле чамдык дузалал тудуглар кылыры арткан.

Совхозта калбак панель-биле тутхап ол чурттагга бажыңнарын «Тыва кодээ тудуг» трестиң № 1317 КМК-зының тудугжулары кылган. Шынында, олар колоиианың доктаамал ажылчыннары эвес, а керээни түр чарып алгаш, ажылдап турар кижилер-дир. Олар бо чылын ийи аал чурттаар дөрт бажыңны ажыглаагга киирип, совхозка хүлээдир сорулгалыг. Ынчалза-даа амгы темпизи ышкаш ажылдаар болза, оларның ийизи чүгле келир чылын ажыглалга кирер. Чыл тоичүзүнге чедир санныг айлар артканын барымдаадап көөрге байдал ындыг.

Бо коллектив совхозка чурттагга бажыңнарын тударынган аигыда, мал кажааларын база кылып турар. КМК-ның тудугжулары бир хөй комплекизиия Манылыг-Даггга кылып бээр турган. Ол комплектии июль 1-де бүрүи дооскаш, дулаар дугайында керээ чарган. Ынчалза-даа аазаан сос ажыл-херек-биле каржы берген. Олар чүгле бир чурттагга бажыңын, чүнер-бажыңны, иией кажаазын кылып четтиккен. Кылза чогуур ам-даа бир чурттагга бажыны, хөй кажаазы арткан. Тудугжулар оларны тудуп кирбейн, ара каапкаш чоруй барган. Эзин чок арткан ара кагдынган тудугга аппарып каан шиферлиг, шыгчыы контрольга тургузар апаар. Ажылды ынчаар үштап, баштаарыгга КМК-ның удурткучулары кошкак чоруун көргүскеии үстүиде чижектен илдең ышкажыл.

Ам совхозтуң боттарының тудугжуларының ажылын көрээл. Моон мурнунда чылдарза олар совхозтуң малчыннарынга чурттагга бажыңнарын тудуп берип турган. Олар өске тудугларны база багай эвес кылып келгеиимер. Бо чылын ол тудугжуларның ажылы арай сандаргай. Чамдык тудугжулар ажылындан үнүп алгаш, чолаачылай бергеиимер. Ам херек кырында ийи-ле кижи арткан. Тудугга кым ажылдаарыл? деп айтырыг чайгаар-ла тургустуиуп келир.

Павел Монгуш биле Алдыноол Монгуш оларга совхозтуң сүт-бараан фермазынга ужураштым. Олар сүт соортур машинага эстакада кылып тургаинар. Совхозка алды чыл тудугжулаан Павел Лама-Сүүсович мээң айтырыгларымга мынчаар харылаан.

— Тудугжулар коллективи четчир санныг турда хой кажаалары, малчыннарга бажыңнар тудуп, суурга септелге ажылын кылып турдувус. Сөөлгү үеде ажылывыс бүдүнгүр эвес апарган. Түүйбу, шифер болгаш оске-даа тудут материалдары-биле хандырылга эки эвес. Совхоз машина-техиика-биле дуза коргуспейн турар. Ажылдаар тускай хеп бербээн. Бо талазы-биле айтырыгны тургускан бис. Бистиң ол дилээвис түңнел чок арткан.

Ол тудугжуның ажыл дээш сагыш аарып орары черле чок. Тудуг материалдары соортуп алыр дээш прораб Дөрбет-оол Мылдык совхоз директорунга чаңгыс эвес удаа барган. «Богүи база машина бербедиг, оолдар»—деп, прораб эткеи айда безин үш хүи ынчап келген. Черле ынчаш чугула, херектиг ажыл кылып алыр дээш айтырыг тургүзүп келгенде (кым-даа болза) удурткучу кижи дыңнангыр болур болза эки.

Ооң кадында прораб Дөрбет-оол Мылдыктың талазында четпес чүүлдер база бар. Чүл дээрге, бирээде, бригадаиы эки удуртуп шыдаваанындан чамдык кижилериң ооң чоруй барганы, совхозта тудугга ажылдаар күзелдиг кижилер турда-ла оларны чыып, ажылга киирип алырын организаставааны-дыр. Иайде, ажылчыннарның материалдыг болгаш моральдыг сонуургалын көдүрүп, оларның-биле эки чугаалажып, кижилерии леткип билбези-дир. Ындыг болганда, ооң мурнунда ам сорулга мындыг. Күзелдиг кижилерни тыпкаш, тудугжуларның чаа бригадазын организастап, тургускаш, ажылдың шынарлыг болгаш будүрүкчүлүг болурун чедип алыры боон турар.

Ш. ДОРЖУ.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Национальная библиотека

ДҮЖҮТТҮ БЕДИДЕР ДЭЭШ

Соолгү ыш чылдарда Чөөн-Хемчик районнуң хөю-шөлдерин зона системазын ёзугаар сайзырадыр ажылдар кууда дединде чорууттуюп келген. Районнуң ажыл-агыйларында амгы үеде 300 хире янзы-бүрү марканың тракторлары, 400 чыгаа чүк автомашиналары, дүжүт ажаар 77 комбайн бар, ол ышкаш ажыл-агыйлар чаа күүдүг К-701, Т-150, К, МТЗ-80, МТЗ-82 деп тракторлар-биле чепсеглешкен.

Соолгү 10 чылда машина-трактор парыгынга чаа техниканы 32 хуу немешкен болгаш ооң күүдүү ниитизи-биле 1,7 катап өскен. Ынчалза-даа, ол бүгү күүдүг техниканы ажыглап турары норма-чижеже дүүшпес, кууда дединде, ооң кадагалалы негелдеге четпес.

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг, «Искра» совхозтарның тарылга шөлдери хөю болгаш арга-хөю зоназынга хамаарыжыр. Мында шөлдерни дилиндектеп тарыпры, хөрөңнүг хаттан камгаларны дээш агротехниктиг бүгү-де чурумнарны сагыпры- үеник негелдезинге дүүшпейн турар. «Хөндергей», «Большевик» совхозтарның тарылга шөлдериниң чер-тургузуу чаңгыс аай, домейлешкен. Ынчалза-даа, ол турбуже «Хөндергей» совхозтуң Ак-Баалык деп черде муң гектар шөлүнүң тараан кызыл-тастың дүжүүдүмчыл санында 10 сентиметрден ашпайн турар.

«Тыва» совхозтуң Айлыг-Ойда тарылга шөлүн болбаазырадканы чогуур негелдете четпес. Бо чылын мында тараанның дүжүдү база кууда. Ол-ла совхозтуң Ак-Хая деринскээриниде муң гектар шөлде тараан мал чеми культуразының чашпан үнүштер дүй үне берген. Ол болза эртиен чылын агротехниктиг ажылдарның бир кол негелдези — чайгы чер аңдарылгазын чогуур дединелге эрттирбээнин база шөлдерни бок үнүштерин хораннаар бүдүмелдер-биле чашыырбаанын, хереченлеп турар.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң тарылга шөлдери холушкак зонага хамаарыжыр. Улуг-Хөөвүүң делгем девискээриниң хөрээн тургузуу дыка үреленген. Ол ышкаш өске-даа чүс-чүс гектар шөлдериң чеминиң баксыраң, хатка, хүнге үреленип, чашпан үнүштерге дүй азы берген. Мында суггатты сайзырадыры чугула дээрзин билдингир.

Ажыл-агыйжы, билдилиг холдарга тавармышнаң чер элбек дүжүттү бээр дээрзи чугаалажок. Ооң - чижээге Дагыр-Шемдеге үзегай үнген кызыл-тасты көрүп болдур. Бо дээрге Үдүй-оол Монгуш удуртқан комсомолчу-аныяктарның трактор-хөю бригадазының өстүрген байлак дүжүдү-дүр.

Бо чылын район ыбек дүжүт алыр деп улуг аазаашкын берип шыдавас. Моөң база бир чылдагааны —районнар аразының Чадаанада «Сельхозхимия» каттыжымышкыны ажыл-агыйларның хөю-шөлдерин-че органиктиг база минералдыг чемнемчидилгелерни иштинде көрдүгенинге чедир токпээнин.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

А Ж Ы Л АДАКТАЛЗА-ДАА

Чөөн-Хемчик районда хөй тарып боозадыры дооступ турар. Үк ажылдар хойнуң уксаазын эжиндиренге, продуктулуг чоруун бедидиренге база баш саның өстүренге улуг ужур-дузалыг.

Районнуң совхозтарының удуртукчулары, специалистери мал ажыл-агыйында бо чугула компанияга багай эвес белеткелдиг ужурашкан. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Искра», «Большевик» совхозтар тарып боозадыры пунктуларын ой-шаанда сеткен белеткеп, эртежок чугула дериг-хереккелер-биле четчелеп, техниктиг ажылдакчыларны чогуур үезинде өөредип, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байлааларны тургускан. Мында хаара туттуган ажылчыннарның ортузунга күш-ажылдың норма-чижээн, графигни тодаргай тургускан. Оон түнелиниде үеткүде азы киргеп ажыл-агыйлар хөй тарып боозадыр ажыдларны чогуур хуусаада доозкан.

Чаңдык ажыл-агыйлар планныг ажылдарны күүсеткейн, бо талазы-биле хожудап турар.

Партия организацияларында отчёттар болгаш соңгулдалар

АВАНГАРДЧЫ РОЛЮН БЕДИДЕР

Партия организацияларында чугула кампания — отчет-соңгулдалыг хуралдар эгелээн. Кылдыңган ажылдарны хандыр анализтеп, четпестерни илередир болгаш чайладыр айтырыгларны коммунистер аңаа чугаалажып турар.

«Тудуг механизациязы» трестиң 14 дутаар механизация аргелелиниде 21 коммунист, партия кежигүнүнге 2 кандидат бар. Ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеринге болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга оларның негелделиг сөзү, үлегери улуг ужур-дузалыг. Бо дутайын коммунистериң отчёт-соңгулдалыг хуралынга парторганизация секретары Е. А. Даннюк болгаш санал бергеннер демдеглээн.

Партия организациязының учёдунда 20 чылдан ажыг партийжи стажтыг 3, он чыл ажыг стажтыг 4 коммунистер бар. Партияның хоочуннарының эргелелде кижизидилге ажылынга киржилгезин улгатпырары чугула дээрзин отчёт-соңгулдалыг хуралга коммунистер чугаалашкан.

Кылыр ажылдарның хемчээлиниң талазы-биле 7 айларның планын эргелел 101,1, тудуг-монтаж ажылдарын — 102 хуу күүсеткен болгаш 11 муң рубльди кампаң алган. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн эрткен чылга бодаарга 7,8 хуу демдеглеттинген.

Бүгү коммунистерни харысалгалыг участоктарда бызыглаан. Оларның хөй кезин будүрүлгениң мурнуку одурүүнда. Чижээ, экскаватор башкарыкчызы С. М. Кукарин, бульдозер башкарыкчызы В. А. Семенов, тудуг кранының машинизи М. Н. Ивашова, аар кран машинистери Н. В. Астраханцев биле Н. В. Никиташев ажылынга кызымактар. Коммунистериң 11-ри «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп атты алган. Ниитизи-биле эргелелде 29 кижи бо атты эдилеп турар.

Отчёт-соңгулдалыг хуралга кол киҥээнгейин чедир кылдымаан ажылдарже угландырганы таварылга эвес. Чүге дизе, эргелелде күш-ажылдың организастыы куду дединде. Ажыл шагының чидиришкинин ам-даа улут. Бо чорук коммунистерни дүвүретпес артажок.

Аңаа туруушкуннарның түнелиниде 244 муң рубльди чидиргеп. Чүүк сөөртүрүүнүң графиктерин контрольга алдайн турганындан эргелел каражага таваржып турарын коммунистер шүүмүүлээн.

Механизаторлар төлевилээн планнарны күүсетпейн турар. Чер казар ажылдар чаңгыс эвилчеглиг болгаш ооң шынары куду болуп турар. Чедир кылдынмайн баар ийиле азы змин эрттир ханыладыптар болгаш үрей кылышкынналында таваржып турар. Участок начальниги С. Н. Пустанайкин бо ажылды контрольдавайн келген. Эскаваторларның ажылдаар мурнунда черни белеткевес, техниканың сөптелгезин чогуур үезинде чорутавас чоруктуң уржуундан эвилчегларде аңаа туруушкуннар болза таваржыр.. Узуп, чапсарлар, ажылдан озалдавар таварылгалар ажыгга дыка мооңгактыг дээрзин коммунистер демдеглээн. Кызыл участоктуң кадрларның ажылдан үнеркирер чоруу көөдээн.

Эргелелде социалистиг чарыштың организастарын эжиндери негеттинип турар. Түнелдерни квартал айы-биле үндүрүп-даа турза, көргүзүлер самбырааы дериттинмээн. Мурнакчыларны адап турар, ынчалза-даа оларның чуруун будүрүлгеде аспаан. Чарыштың дээштинин, көскүзүн, кижизидикчи ролюн бедидер соруглга-биле бо айтырыгже партийжи кичээнгейин улгаттырары эртежок чугула анаргаан. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның чамдыызы хууда социалистиг хүлээлге албаан. Оларның чамдыызының идепкей чогу капчап-даа таарышнас деп түнелиин коммунистер үндүргеп. Кижизидилге ажылынга специалистерниң киржилгезин улгаттырары чугула дээрзи демдеглеттинген.

Отчёттуг үе дургузунда болган 12 партия хуралдарыңга коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, экономиктиг өөредилгени экижидер, профэвилел организациязының ажылын идепкейжидер дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан. Хуралдарга коммунистериниң берген шүүмүүлелдиг саналдарын өөренип, мында айыттыган четпестерни эдер талазы-биле ээлээн ажылдарны кылган. Партбюро хуралын 18 катап чыылдырган болгаш будүрүлгениң чугула айтырыгларын аңаа көдүрүп турган.

Партбюро администрацияның ажылын контрольдаар комиссияны тургускан. Ынчалза-жок ол талазы-биле харыысалгалыг эштер көскү ажылдарны чорутпаан.

Комсомолга партийжи удуртулгаңы күштеңдирериң коммунистер чугула деп саналдаан. Эргелелде 12 комсомолчулар бар. Аныяктарны хөйниинтн амыдыралынга киришкинтирер ажыл четпес. Комсомол организациязының секретары Н. Пашкова профтехучылищеден чаа келген 10 кижи-биле ажылды чорутпаан, ооң түнелиниде оларның 4-түү эргелелден үнген. Аныяктарга лекция, беседаларны, кежээлерни эвээш организастап турар. Эргелелде бот-тывыңгыр уран чүүл аңга чедир сайзыраваан.

Политикчэлдериниң эртип турар шынары куду дединде. Коммунистиг күш-ажыл школазының ажылы база эрелгей. Кичээлдер хөвар болуп, аңаа эвээш санныг кижи олуржуп турар. Политиктиг өөредилгени эжиндери чугула дээрзин партия хуралы демдеглээн.

Улусчу контроль болүүнүң даргазы С. М. Кукарин, профэвилел комитединиң даргазы Н. В. Оленец күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле рейдилерни организаставаан. Ангы-ангы участоктарда ажылдан турарларның ажылдан озалдаарын болдурбас талазы-биле хемчеглер алдынмаан.

Коммунистиниң хөй нуруузу партийжи даалгаларны күүсеткип, ажылынга харыысалгалыг, ак сеткилдиг болуп турар. Оларга кол инженер Н. Г. Баканов, тудуг кранныының участок начальниги В. И. Смолин, инженер Н. В. Кузин, септелге ажылдарының участок начальниги Г. Н. Кабанов хамааржып турар. Ынчалза-даа чамдык коммунистер мурнакчы үлегерин көргүспейн турар. Чижээ, коммунистер О. О. Шынарап биле А. И. Симоновтуң бот-идепкейн куду. В. И. Шубниниң чуруму коммунист кижиниң мөзүңүнге дүүшпейн турарын хуралга шынгыызы-биле чугаалашкан.

Хуралга «Тыва тудуг» трестиң начальнигиниң оралакчызы А. А. Рудзитис, эргелелдиң начальниги В. П. Лазарев, кол инженер И. Г. Баканов, участок начальниги В. И. Смолин болгаш өскелер-даа ажылчыннарның мергежилии бедидер, оларга ажылдарынга таарымчалыг байдалды тургузар айтырыгларже кичээнгей салырын чугула деп санаалдаанар. Эргелелде ажылчын күш чедишпес. Электриктер, монтажниктер чедишпезинден бергедээшкинер болуп турар. Чамдыкта ажыл чогуудан ажылчыннар аңаа ора хүнээр. Кран башкарыкчылары, экскаваторжулар ажылды бир-ийи хүн кылып доозуптар, ооң сооңда аңаа турар таварылгалар бар.

Сентябрь, октябрь айларда ажылдарны дургедетпес болза, кыштың соок үезинде хөй чүүлдерни кылыры негеттинип келир. Наймылалдың мурнуу микрорайонунда чер аларның ажылдарын комплекстиг чорудуп турар. Ында суг дамчыдылгазын, канализацияны, одалга четкизин болгаш телефон кабельдерни салырын хары угда кылып турар. Ынчангаш казыкчыларның ажылы өске бригадаларның ажылындан база хамааржыр.

СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар ажылга коммунистерниң авангардчы ролюн улам бедидеринче, күш-ажылдың бижиг сагылга-чурумун болгаш ооң организастыын чедип алырынче, коллективте идепполитиктиг кижизидилгени күштелдиреринче угланган доктаалдың отчёт-соңгулдалыг хурал хүлээп алган.

А. ХОВАЛЫГ.

ТАДЖИК ССР. Вахш хемде Рогунуң суг күжү-биле ажылдаар электри станциязының тудугжуларының коллективи ооң кол-кол объектилерин тударын эгелей берген. Ол шапкын даг хемининг ол чарык эриинде суг дамчыдар ийи тоннелди казып турар болгаш ГЭС-тиң бажыңын тудар шөлдү белеткеп эгелей берген. Ол ышкаш келир үениң 330 метр бедик чалы—плотинаны кылыр оруктү кылып турар.

Нурек ГЭС-тиң тудуун кылырының үезинде алдынган байлак дружулганы ында калбаа-биле ажыглап турар.

ЧУРУКТА: бетоншиктерниң мурнакчы бригадири Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тугу болгаш Октябрь Революциязы орден-хавыяалыг Камол Хамсараев биле ооң оглу «БелАЗ» чолаачызы. Таджикистанның Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады Акрам Хамсараев. Олар Нурек ГЭС-ти тудушкаш, ам Рогун станциязының тудуунда кээн ажылдай бергеннер.

Р. ПОЗДНЯКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭШ ХУУ ЁЗУ-БИЛЕ

планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип, чедишкинниг ажылдап турарының чылдаганы чүдел?» деп айтырыгны мөңээ болганчок-ла салыр-дыр. Бодап көөрүмге, мында чаңгыс аай харыы бээри берге. Бирээде, бистиң ээлчээвисте комбинаттың тургустунуп эгелээн хүнеринден бээр ажылдаан хоочуннарның маңаа кирип турар үлүг-хуузу каңчаардаа аажок улут. Оларга бирле дугаарында партияның XXVI съездизиниң делегады, үүрмектекчи Уйнукпан Тюлюшовна Монгушту, савалакчылар бригадири Оюн Маадыр-ооловна Монгушту, регулировщиктер Монгуш Чылбак-оолович Шойну, Дазар-оол Хертекович Садыяны, оператор Валентина Марчукту хамаарыштырып болур. Олар аныяктарга боттарының күш-ажылчы байлак дружулгазын дамчыдарындан аңгыда, коллективке кижизидилге ажылын чорударынга улут дузаны чедирип турар. Чурттап эрткен амыдыралында хөйүү көрген, ажылдап турар коллективинде хүндүткелдиг, хоочун дагдыныкчыларның чугаазын аныяктар дыңнаар, оларның чагыгсөзүн хажык чоокка күүседир деп чүве билдингир.

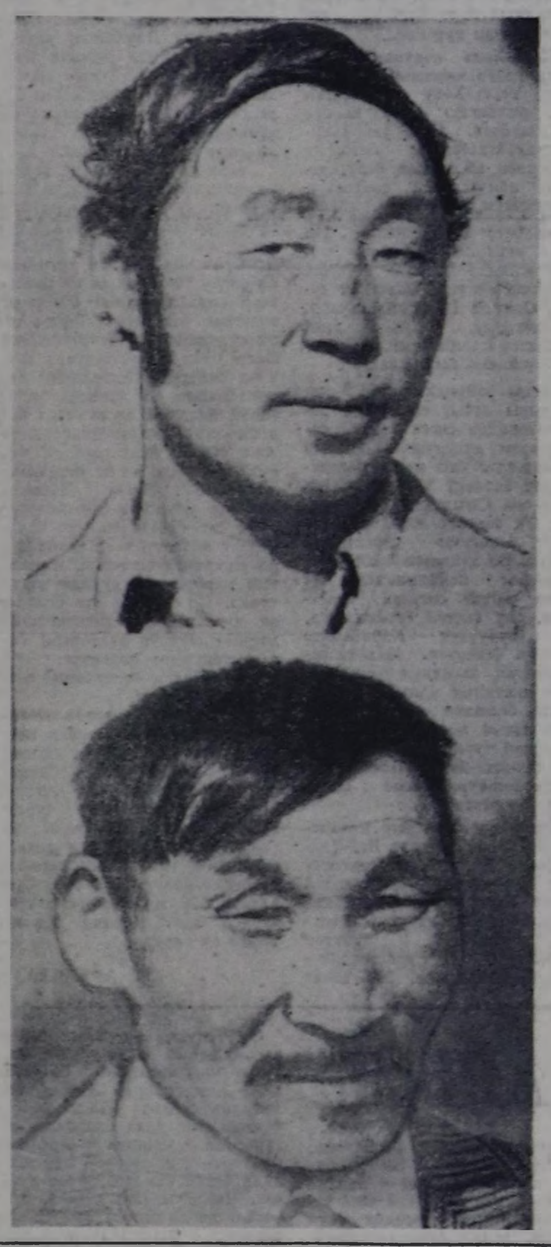
Коллективке ажылды организастаарын эжиндеринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга хөй-ниити организациялардың күжүнге даянып турар бис. Эзлчегде партия, профэвилел, комсомол организациялары тургустунган. Партбөлүк хөй эвес, чүге беш кижиден тургустунган-даа болза, бүдүрүлге, сагылга-чурум айтырыгларын шиитпирлээринге ооң кирип турар үлүү эвээш эвес. Партбөлүктүң, комсомол организациязының ажыл хуралдарынга коллектив кежигүнериниң отчёттарын дыңнап, оларның ажылгайында, амыдырал-чурттазында бар четпестерин эш хуусаның ёзузу-биле шүүмчүлеп, оны эдип-чазап алырынга дузаларын ораалажып турар бис.

Соолгү үеде бистиң коллектив ажылдап турар коллективинде хүндүткелдиг, хоочун дагдыныкчыларның чугаазын аныяктар дыңнаар, оларның чагыгсөзүн хажык чоокка күүседир деп чүве билдингир.

Коллективке ажылды организастаарын эжиндеринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга хөй-ниити организациялардың күжүнге даянып турар бис. Эзлчегде партия, профэвилел, комсомол организацияларны тургустунган. Партбөлүк хөй эвес, чүге беш кижиден тургустунган-даа болза, бүдүрүлге, сагылга-чурум айтырыгларын шиитпирлээринге ооң кирип турар үлүү эвээш эвес. Партбөлүктүң, комсомол организациязының ажыл хуралдарынга коллектив кежигүнериниң отчёттарын дыңнап, оларның ажылгайында, амыдырал-чурттазында бар четпестерин эш хуусаның ёзузу-биле шүүмчүлеп, оны эдип-чазап алырынга дузаларын ораалажып турар бис.

Соолгү үеде бистиң коллективиниң составы элээн чаартынган — эзлчегде колдуу-ла чоокта чаа ажылдап эгелээн аныяктар колдап турар апарган. Оларның-биле кады ажылдаарга, бир талазында берге-даа, ийи талазында солун-даа болур-дур. Амгы үеде бистиң эзлчээвистиң аныяктары комсомолчу-аныяктар коллективи деп бедик атты чедип алыр дээш ажылдап турар. Ол хүндүлүг ат биске улам-на улут харыысалганы онаары билдингир. Ынчангаш бистиң бо хүнерде коля соруглавыс—он бирги беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын чогуур хуусаазында чедир болгаш ажыр күүседип, Совет Тыванның 40 чыл оюн төлептиг уткууру болур.

Д.-М. ОНДАР,
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цегиниң № 1 эзлчээниң начальниги.

ЧУРУКТАРДА: Сүт-Хөл районнуң «Айдан-Маадыр» совхозунда дүрмүлгелиг суггатчы Маадыр-оол Монгуштуң удуртқан звенозу чыл санында элбек дүжүттү өстүрүп ап келген. Ам ооң звенозунуң суггарган шөлдеринде тараа база эки үнген.

Дүрмүлгелиг механизатор Сүүр-оол Ондар бо совхозта ам 25 чыл чедио трактористен ажылдап турар. Ол эдилээн техниказынга камныы, ажылынга кызымаа-биле коллективинде мантаалдыг.

О. ХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Совет Тыванның 40 чылынга

ХООЧУН ТАРААЖЫ

Ынчан колхоз тургустунгала ийи чыл апарган. Машина-техника-даа чок. Бүгү-ле ажылдарны аттар-биле кылыр. Күш-ажылчы холдар база-ла чедишпес турган.

— Бо оолдарны мен бригадамга ап алыйн, Андазын соонда чоруп-ла тургайлар, а аът-хөлүн бистер хомуттап, таарыштырып берип тургай бис — деп, бригадир Хүреш Куулар, ынчан тудугга ажылдап турган бистериниң ачаларывыстан дилээн. Бистер шаавыс-биле чудуктар чөвүрээзин картан ажылдап турган бис.

— Ам-даа арай чаш-тырлар ийин. Бакка чер аңдартып алгаш, ол шөлден өлем-чашпан ажаап алзыңза адыңга багай эвес ыйнаан, дүмнам — деп, ашактарының бирээзи чугаалады.

— Дугуйлуг андазыларыны болар шыдавар. Этезиниде таптыг аай-бажын айтып берзе, чоонгай. Хирези багай улуска чаш аъттардан кошкулап бээр силер. Ам барып шутлакдеңээлер, идик-хевиңер башкарыңар алыңар. Аяк-савамар.. — дээш, ачам бригадирден айтыра-дыр: — Кажан чоруур силер?

— Аъттар кадарчызы Айдың-оол акыйга чугаалап каар мен. Ийи чаш малдан тудуп берзин. Эртен эрте Оңгачаже чоктай берзиннер — дээш чорупкан. Бызаңчы ашактар бистерни чугаалажып, чир-шөөң дүжүп, каттыржырдаа. «Коңчуг эрлер чүге шыдавазын!»-даа дингнээр.

Эжим Чамырыкпай-биле ийилээ өглериивисче бар чыда, ынак дугуржуп алдывыс. Эртен, чүгле чер чырып кээри-биле, Айдың-оол ирей каш өглерин дургаар кыйгы салып: «Аътгар кажавада. Турунар!» деп аъттыг чортуп тур. Ачам тура халыырга, мен база турун келдим. Аът кажазынче чоруп ора эжимни база эдертип алдывыс. Мээн көк-бора чүзүңүүт, бичии сөөктүг, бөгбө мал тудуп берген, а эжимге мээн аазымга көөрде безик, күрем аът берди. Этенгиин тепкеш, Оңгача кайы сен дээш хаптывыс.

Чээрби ажыг улус болдувус. Хөглүг, солун-даа. Чаңгыс-Хады дужунда хавак баарында одаага келдивис. Үш-дөрт майгын тур. Аъш-чем-даа белен. Ажыл-даа эгелээн. Демир андазынга ийи аътты кошкаш, бригадир бистерни эдерткеш чорупту. Чарар черни кызар (ийи талазындан) арга-биле мээш:

— Бөгүн ийилээ ажылдап хүнзенер. Эртен ийи аңгы черге ажылдаар силер. Бээр көрүнер. Ужунга үнгеш, андазынны ийлендир ужур идер. Дуу таладан бээр кээрде, чарган черниң ужу деп турзун дээш кызар. Андазынны тургузу тыртар апаар. Ооргалап болбас. Кол баан моон улгаттырып болбас. Өөренген аъттар уун белен салбастар. Он талакы аът андазын оруу-биле чоруур—дээш, бистерниңбиле элээн каш дескиниигин кылды.

Бирде бирээвис эрчип-селчип, чер чарын эгелээнивис ол. Чарган черниң чыдынын чавгайын чүү дээр! Андазынның ширикти бир аай донгайты октап чоруурун көрүп, ёзулуг-ла «эр кижилер-дир бис» дижип, чоргаарланып турдувус. Кежээ аъттарны кадарчы кадарын чорупкан.

Оон эртеининден эгелээш бистерге андарар черни изеп берген. Могап-шылавас, чай аразында хүрежип, ыймакташкан азы андарган черниң курттарын хову кушкаштарының чыып чип турарын сонуургап турдувус.

Элээн каш хонганда бистерни мактаан. Чер ажылын ам бистиң «Тинилелге» совхозунуң хоочун механизатору Чамырыкпай Ооржак Үндажыковичи ынчаар эгелээн. Ийилээн артканбис. Өөрүвүс эртежик-ле, хүнүүт турда-ла чаңгылай берген. Кырган-ачам кулуунут, араазай безин бистерге арттырып каап:

— Кулукпуг бенер өртеп аар силер, эртен суггарып алыкар — деп мындыг. Кежээ имиртиннеи бергеже, өргеи сөөртүп алгаш, өртээр дээш чоруптувус. Балдывысты каап алган болдувус. Бистиң Чедер хову-зунга ыт кагар даш тыптыр эвес, ыйгыл иштн черни бир кылдывыс, дилээш-даа тыпкадывыс. Кижимни көөрүмге, улуг-ла чоон, куурара берген дөмей сөөгү экелди. Ооң-биле өргенни кагарывыска, оду кыззнайнын турар. Элезин-доваракка сөөрткенинден ынчан барган ыяш болганы ол-дур ийин. Бевис өртеп каап, одагже чоруптувус. Бистеи ырак эвес черде кижи хөрээнин шагжагар сөөгү, бажы чыдыр. Оңу-даа херекке албаан бис. Ийилээ чыдып алгаш, үш-үдүрүм үүелер чугаалажып чыдыр бис.

— Сенээ бир солуун чүве чугаалап бээйн — деп, кижим мындыг. Шаанда хой кадарып чораан ийи эжишки куураара берген кижи бажы көрүп кааптыр. Ынчан улус өлүү бээрге, чер кырынга кааптар, ынчангаш кижилер баштары ында-мында эңдерик боор чүведир. Оолдарның бирээзи таакпызын сөөк баштың думчуунче урупкаш, «Ажый-дыр бе?» — дээн. «Ажый-ла-дыр» — деп, баш харыылаан. База катап ургаш, «Кижий-дир бе?» дээрге, «кижий-ле-дир!» дээн-дир. Ам демги ол кижи бажы-биле чугаалажыылам деп, бо мынаан. Эртен эртежик оттуп келгеш, Кырган-ачамның борбак-сарбаан үжээривиске сарыг таапкы бар болган. Ону адыштапкаш, ынай-ла болдувус. Бевисти өртеп алган оңгар мыгылывыста кижи бажыңга келдивис. Кижим таапкызын урупкаш: «Ажый-дыр бе?» дээн. Харыы кайда боор, чок. База ургаш: «Кижий-дир бе?»—дээн. База-ла харыы чок. Катап келгеш удуй берип-тир бис. Хамык улузувус чедип келген. Кырган-ачам, бевисти өртээш, өргеини сөөк-биле каданывысты эскерип каанын ол ыйнаан. Бистерни тургузу шапкаш, холдарывысты чундурткаш, чогум дорту-биле ынча-мынча-даа диведи. Кежээ бистерни олуртуп алгаш, кижи сөөгү-биле өргеи кадаандыр силер. Куу сөөк тутпас. Кижи бажын чүге деп кырынче үндүрдүпер деп бо.

«Таакпы-даа урарывыска ыыттавас чорду депкеш, «ынчаимас бис» кылдыр чалыңдыр эттеткенивис утпас мен. Сөөлүнде 6—7 класс чедир өөренип алгаш:

— Кырган-ачай, сен аза көрген сен бе?—деп айтырдым.

— Чок, оглум. Чамдык улус көөр дижир-ле болгай—дээш, таакпызының хавын уштуп, дангазынга дигге берди.

— Бистерге аза чок деп өөретken. Бар чүве болза, кымда көрүп-ле каай. Бир-ле Оңгачада кижи бажы-биле чугаалажырывыска ыыттавас чорду чоп. Ынчан аза турган болза, бис көрүп-ле каай бис. Ынчангаш аза чок, улустуң хей чугааларындан кортпас мен, — дээримге «шын-шын оглум» деп аайымга кирип берген.

Оон бээр он-он чылдар шуужуп эрткилээн. Кидис өглериивис турган черде, республиканың улуг суурларының бирээзи, согун дег калбак, делгем кудумчуларлыг суур чаттыла берген чыдары бо.

Суурувусту Кур-Чер дээр. Бодап көөрге, шынап-ла, карак четпес хөвуларның баштайы кур черии чаржып, шаавыс-биле улуг-хуувусту кирип чораавывыс ол-дур ийин. Улуг Совет Эвилелиниң ачызында, удатпаанда машина-тракторлар-даа эдерлип келген. «Тинилелге» совхозунуң үндезилекчизи, хоочун механизатор, Ооржак Үндажыкович Чамырыкпай ынчангы эжим дугайын чугаалап бээйн.

Ол 1954 чылда Кызылдың механизация школазын доозкан. Баштайгы чылында ол УТВ-2 дээр дугуйлуг трактор-га ажылдап эгелээн. Оон соонда НАТИ, ДТ-54, Т-28, МТЗ-50, ам күүдүг К-700-те ажылдап турар. 1960 чылдардан күскү дүжүт ажаарынга киржип, комбайнинарга база-ла ажылдап, он-он чылдар иштинде бригадирлеп, чүнү кылбады дээр — «Моган-шылай бээр эвес, бодун-на шыдаар болзунза, техниканы билир болзунза, сагыш-биле дөмей» — деп, ол чугаалаар. Чамырыкпай Ооржак ажылдап эрткен үелеринде мурнакчыларның одурүүнга чоруп келген.

1967 чылда республиканың чер чардырарынга конкурузу болган. Оон программазы нарын. Аңаа эң шилиндек механизаторлар кирипкен.

Техниканы белеткээш, өйлээр, чарар черни эгелеп аар, грамата октап, бооцалга база кылыр. Ооржак Үндажыкович маңаа чедишкинниг кирипкеш, 1-ги черии эзлээн. Ол чүгле оон эвес, а чаңгыс чер чурттуглариның улуг өөрүшкүзү болгаң. Ынчан Чамырыкпай Ооржак диплом, өртектиг белектер-биле шаңнатпышаан, Москва чанында «Елочка» аттыг дыштанылга бажыныңга халас дыштаныр аас-кежиктиг болган. Дараазында чылда ол үшкү черии эзлээн. Хөй чылдарда ажылдап келген болгаш, ол аныяк өскенге, эш-өөрүнге бодунуң байлак дружулгазын күзелдин-биле дамчыдып берип чоруур. Коммунист Ооржак Чамырыкпай хуралдарга бодунуң ажыктыг арга-сүмезин саналдан, эки күүдүлерни кылып турар. Чер ажылынга ооң улуг чедишкиннерин үнелеп, «Известия» солунчуң шаңналы диплом, районнуң, совхозтуң хөй санныг хүндүлүг бижиктери, «чемпионның» лентылары ооң бажыңын каастап турар.

— Ооржак Үндажыкович, ур-ле чурттап, ажылдап келдивис. Ажыл-ижиң, сеткил-сагыжың бичии чугаалап көрем —деп диледи.м.

— Шынап-ла, шаанда бис ийнинин хомут угбайн тургаш, ажылдаан үевис ам шаг-төөгүдүр. Харын-даа кырывас улус тур бис. Үлүг-хуувус шаавыс-биле кирип келдивис. Ам дээрге магалыг үе-дир бо. Партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың кижи дугайында улуг сагыш салынышкынынга кижи улам сорук кирип кээрдир—деп, ол чугаалаар.

Э. ТЕЖИТ.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 209 «Шында»)

Улус ажыл-агыйынга ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргүзүнүң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден **шаннаары болза:**

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Галина Семеновна **Вансович** —Терлиг-Хаяның септелге-ажыглал бүдүрүлгезиниң даг участогунуң ажылчыны.

Станислав Иосифович **Вансович**—Терлиг-Хаяның септелге ажыглал бүдүрүлгезиниң цехиниң кочегары.

Любовь Васильевна **Воротникова**—№ 8165 ажаал-касазының бухгалтери.

Пётр Яковлевич **Захаров** — Берёзовскийниң бүдүрүлге-геология — каттыжышкыныңыг партиязының бызанчы-бетокшиги.

Очур-оол Норбуевич **Монгуш**—«Кок-Тей» совхозтуң печникги.

Чинчимаа Кожулаевна **Ооржак**—«Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Георгий Федорович **Попов**—Терлиг-Хаяның септелге-ажыглал бүдүрүлгезиниң даг участогунуң ажылчыны.

Мария Петровна **Толмачева**—Каа-Хем суурда пенсионер.

Шуру Кур-Бадыровна **Чульдум-оол**—Кунгуртугда участок эмнелгезиниң санитарказы.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Мария Александровна **Аксимова** — «Тыва септелге тудуг» трестиң Туранда бот-орулга-чарылгалыг участогунуң шеверлекчизи.

Салчак Дылбавич **Бадарчы**—«Саян» совхозтуң малчыны.

Николай Петрович **Дудорев**—«Саян» совхозтуң механиги.

Ольга Александровна **Лобецкая**—ИХК-ниң таннымал черинiң контролёру.

Виктор Ильич **Кожевников**—чоннуң амыдырал хандырылгазының районда бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Зоя Федоровна **Хлопотова**—ИХК-ниң таннымал черинiң контролеру.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Александра Сендиевна **Бадыраа**—Кызыл-Аргага сес чыл дузалал школазының техажылчыны.

Валентина Сергеевна **Безбубова**—Балгазын ортумак школазының ажыл-агый эргелекчизи.

Иза Карловна **Гетт**—Бай-Хаак суурда уруглар яслизиниң повары.

Доолуй Дагбаевна **Дагба**—Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Ранса Андреевна **Ковалевская**—Хову-Аксының № 2 ортумак школазының башкызы.

Мария Давыдовна **Кыргыс**—Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Семён Андреевич **Мирошников**—«Тыва автооруж» бүдүрүлге каттыжышкыныңыг № 2 ОТЭ-ниң инженери.

Александра Павловна **Нефедова**—«Элегес» ажылчын кооперациязының техажылчыны.

Мария Петровна **Романюк**—Балгазын суурда пенсионер.

Георгий Федосович **Селятин**—Хову-Аксының АТБ-ниң ажылчыны.

Анай Ховалыговна **Хирлигвей**—Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Марфа Сергеевна **Ходакова**—Тываның автовокзалдар болгаш автостанциялар бүдүрүлге эргелелиниң Бай-Хаакта автостанциязының техажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Кыргыс Чоосуруновна **Балчытмаа** — райдалга черинiң учетчиги.

Чооду Бичиңжикович **Дажыва**—райкүүскомнуң күрархивиниң эргелекчизи.

Хоолей Шинчировна **Наадым**—«Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Бады Божаевич **Очур** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Долгар Кардиевна **Сады**—чоннуң амыдырал хандырылгазының районда бүдүрүлге эргелелиниң даараныкчызы.

Серен Чактакович **Сарыг** — «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Хайық Эренчинович **Соян** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Дыртык Хүр-ооловна **Ховалыг**—«О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Соян-Нурзатовна **Чурукай**—«Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Чыргал Чамыянович **Шалык-Буруң**—«О. Шынаа» совхозтуң малчыны.

Дажы Дожуевич **Эрендей**—«Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Бадыма Хувугаевна **Дунгур**—Эрзин суурда пенсионер.

Намчалмаа Сонусовна **Идам**—Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Шимит-Серен Шойдуповна **Кудун** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Серен-Ханды Айыжыевна **Самыгаа** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Людмила Ефимовна **Абрамова**—эмчи училищезиниң башкызы.

Анна Яковлевна **Белоногова**—СЭКП обкомунуң гаражының вахтеру.

усов—Күрүнеңи Кызылда пе-Алексей Степанович **Белодагогика** институдунуң мате-матика кафедразының улуг башкызы.

Вера Ильинична **Блажнова**—«Востоксибгипроводхоз» институттуң Тывала салбырының инженер-гидрологу.

Мария Дмитриевна **Галацевич** — № 1 аптеканың килдис эргелекчизи.

Леонид Петрович **Герасимов**—республиканың Чуртталга-коммунал-ажыл-агый министерствозунуң «Водоканал» эргелелиниң слесарь-сантехчизи.

Мавлюк Мухамаджаевна **Гильмаева**—республика эмнелгезиниң нейрохирургия салбырының сестра-хозяйказы.

Мария Павловна **Глухенко**—«Тувашпейбыт» бүдүрүлге каттыжышкыныңыг «Чечек» ательезиниң ажылчыны.

Клавдия Ивановна **Горбенко** — аъш-чем барааннарының № 34 магазинииниң садыгжызы.

Зинаида Иннокентьевна **Гуменюк** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының минерологу.

Александр Алексеевич **Давыдов**—«Тыва тудуг» трестиң бүдүрүлге-техиологтуг четчелээшкин эргелелиниң жестянщиги.

Анастасия Александровна **Давыдова**—пенсионер.

Клавдия Ивановна **Давыдова**—аъш-чем барааннар садыының №40 магазииниң экспедиторы.

Мария Александровна **Долгошеева**—республика эмнелгезиниң кухня ажылчыны.

Василий Иванович **Евтушков**—Тываның геология-шинчилел экспедициязының дузалал ажыл-агыйның зоотехниги.

Алексей Максимович **Жаров**—Садыг министерствозунуң контроль-ревизия киидизиниң улуг ревизору.

Мария Игнатьевна **Зорина**—республика эмнелгезиниң санитарказы.

Александра Ивановна **Зюзина**—столоваялар болгаш рестораннар трезиниң №6 бүдүрүлгезиниң директору.

Людмила Николаевна **Ивлева**—Тываның автосептелге заводунуң инженери.

Зоя Захаровна **Ишмухаметова**—Харылзаанның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң «Союзпечать» агентствозунуң киоскери.

Иван Артемьевич **Кирдишов**—Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң «Водоканал» эргелелиниң слесары.

Анна Георгиевна **Конева**—«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң кадрлар талазы-биле инспектору.

Валентина Дмитриевна **Кузовлева**—«Тыва автооруж» бүдүрүлге каттыжышкыныңыг бүдүрүлге-техиологтуг четчелээшкин эргелелиниң санакчы-кассири.

Галина Васильевна **Макарова**—Тываның транспорт эргелелиниң чүүк соортулге киидизиниң улуг инженери.

Пелагея Яковлевна **Мартыненко**—ПАТБ-ниң кладовщик-инструменталъщиги.

Эвелина Яковлевна **Матсон**—столоваялар болгаш рестораннар трезиниң кадрлар киидизиниң начальныги.

Илья Федотович **Махтодов**—пенсионер.

Мария Алексеевна **Медведева**—«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң ажылчыны.

Виктория Федоровна **Миллер**—«Тыва сут тудуг» трестиң АХК-ниң ажылчыны.

Лилия Ивановна **Михальченко**—Садыг министерствозунуң садыг базазының склад эргелекчизи.

Елена Ивановна **Молодых**—пенсионер.

Василий Алексеевич **Морозов**—Тываның тараа продуктулар бүдүрүлге эргелелиниң сайгарылга базазының улуг мастери.

Анастасия Ивановна **Немежикова**—Республиканың «Тувафото» бүдүрүлге каттыжышкыныңыг склад эргелекчизи.

Нина Михайловна **Носкова**—№1 ортумак школаның башкызы.

Гайя Димитриевна **Пичугина**—Тыва респотребсоюзтуң садыг базазының бухгалтери.

Дина Борисовна **Подругина**—Тываның геология-шинчилел экспедициязының геологу.

Мария Григорьевна **Помытвина**—Тываның сүт комбинадының ажылчыны.

Пётр Павлович **Попов**—пенсионер.

Галина Данчаена **Сойзу**—республиканың «Тувашпейбыт» бүдүрүлге каттыжышкыныңыг «Чечек» ательезиниң ажылчыны.

Иранда Ивановна **Сандина**—«Тувинская правда» солуунуң үндүрүкчүзү.

Валентина Ионовна **Сараева**—Тываның геология-шинчилел экспедициязының тудуг участогунуң шеверлекчизи.

Валентина Степановна **Сафронова**—халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң сестра-хозяйказы.

Валентина Васильевна **Серёбкина** — «Востоксибгипроводхоз» институттуң Тывала салбырының улуг инженери.

(Уланчылыг).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1983 чылдың августың 31.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ДҮЖҮТТҮ ЧИДИРИГ ЧОК КАДАГАЛААР

БУДАПЕШТ. Ажаап алган дүжүттү бүрүнү-биле, чидиригге бичин-даа таварыштырбайн кадагалаар—Венгриянның көдээ ажыл-агый кооперативтериниң болгаш күрәжылагыйларының ишчилери ынчаар соруглаңы салып алганнар. Тараа шыгжаар черлерин тудар талазы-биле боттандырып турар программа маңаа улуг дузаны көргүзүп турар. 1984—1986 чылдарга хары угда 160 муң тонна тараны шыгжаар элеваторлар туттунар.

Тараа шыгжаар черлериниң четкинин калбартыр талазы-биле ажылче тудуг бүдүрүлгелериниң чаартыкчыларын болгаш чогаадыкчыларын хаара туткан. Олар хой-хөй чаа саналдарны киирген. Технологияны сайзырадыгайдар талазы-биле чаартыкчыларның ажылы, чаа тудуг материалдарын ажыглаар чорук бүдүрүлге чарыгдалдарын 20 хуу эвээжелдир аргаларны бээр.

УРЕ-ТҮННЕЛДИГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

ПРАГА. «ЧС-7» деп чаа электровозтарны дингн-биле бүдүрери Пльзень хоорайда В. И. Ленин аттыг «Шкода» каттыжышкында эгелээн. Чээрби ыдыг машиналарны бо чылын Совет Эвилели алыр, ону чагыг ёзугаар олар төлевилээннер. «ЧС-7» электровозту Уралга болгаш өске-даа даглыг районнарга ажыглаар кылдыр тускай кылган. Ол доктаамал ток-биле ажылдаар болгаш шакта 160 км дүрген чоруур поездилерни сөөртүп шыдаар.

— Чаа электровозту тудуп тургускан чорук—уре-түннелдиг чехословак-совет кады ажылдажылганың чайынналчак үлегер-чижээ-дир—деп, СЭТА-ның корреспондентизинге заводтуң директорунуң ораалакчызы Ф. Палик чугаалаан. — ССРЭ-ниң улуг чагырганың ачызында электровозтар тудуушкунунуң талазы-биле специализастаттынын турарывыс бо. «ЧС-7» электровозту 1990 чылга чедир бүдүрүп үндүрер план тодаратты-лган. Ол үеге чедир совет демир-оруктуларга 300 ажыг машиналарны бүдүрүп бээр бис. Совет Эвилелиниң инитизи-биле 2 муң ажыг электровозтар чоруттунган, ССРЭ-биле кады ажылдажылганың хемчээлиниң улуун ол факт бадыткан турар. Ол дээрге заводтуң бүгү продукциязының хөй кезинзир.

КӨДӘӘ ИШЧИЛЕР ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫН

ГАВАНА. Партия болгаш чазактың сагыш салыышкынының ачызында Кубада көдээ ишчилерин амыдыралының деңнели бедип турар, олар ажыл-агыйны организастап чорударының социалистиг хевирлеринче чылдың-ма идепкейлии-биле шилчип турар.

Сөөлгү дөрт чылдарда 6 муң ажыг тараачыннар базыларын электровозгээ-биле хандырылган. Кооперативтерниң материал-техниктиг базазы дыка быжыккан. Чыгыр тростинги тарыыр плантацияларының чартыктан хөй кезиин механизация аргазы-биле болгаш базыраын турар. Кооперативтериниң кежигүнүнерн социал хамынарыла алыр эргени алганнар, төлевирлиг шөлээни кижи бүрүзүнге күрүве магазылаан. Көдээде чурттагга болгаш хамаатыг тудуг шапкыны-биле чорун турар.

— Партия болгаш чазактың ындыг сагыш салыышкынынга кооператив секторунга көдээ ажыл-агый бүдүрүшкүнүнүн хемчээлии улгаттырары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн каш катап бедидер.

Порошок металлургиязы Болгарияда сөөлгү чылдарда дүрген темирлер-биле хегжүн турар.

— Электровергиякың чарыгдалдарын ийи катап кызыгаарлыга, долгандыр турар бойдустуң хирлериниң эвээжедириңге, ажылчыннарның күш-ажылын чиңгедириңге чаа технология дузалаан турар — деп, Софияның металлокерамика эртем-бүдүрүлге комбинадының директору Р. Тодоров чугаалаан турар.

ПОРОШОК МЕТАЛЛУРГИЯЗЫНЫҢ ХӨГЖҮП ТУРАРЫ БОЛГАРИЯДА бир-ле дугаар порошок металлургиязыга ажыглаар тургузуглаарны түү-түрүү-биле бүдүрүп үндүрери Плевеньде дарган-пресс болгаш энергетика дериглериниң комбинадында эгелээн. Бүдүрүлгениң бо чылын бүдүрүп үндүрер машиналары оюн-тошка чедиишпес материалдарны кампап алыр арганы бээр, ажыра күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн каш катап бедидер.

Порошок металлургиязы Болгарияда сөөлгү чылдарда дүрген темирлер-биле хегжүп турар.

— Электровергиякың чарыгдалдарын ийи катап кызыгаарлыга, долгандыр турар бойдустуң хирлериниң эвээжедириңге, ажылчыннарның күш-ажылын чиңгедириңге чаа технология дузалаан турар — деп, Софияның металлокерамика эртем-бүдүрүлге комбинадының директору Р. Тодоров чугаалаан турар.

КНО-НУҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Антисоветчи кампанияны сойгалаан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Рейганның администрациязы АКШ-тан ужуп үнгеш ССРЭ-ниң агаар делгеминче мурнуукөрей самолёттуң эртип киргенинiң фактызын шын эвес, шуут-ла антисоветчи ёзу-биле нептередирии үргүлүлеп турар.

КНО-нуң Айыыл чок Чорук Чөвүлелинде америк делегат Дж. Киркпатриктиң чугаазы ындыг бужар-чүдек соруглаңы күүседириңче угланып, АКШ-тың удуртукчуларындан ол өнчүк-чөнгээниң өлүмнүг уржүү дээш харыысалганы чайладырын ораалашкан.

Америк администрациянын нүүлүү антисоветчи кампаниязын, Совет Эвилелиниң адынга хоп-мегечи хоозун чүлчуруушкуниарның болгаш дара сагыштыг ходелиишкиниерин КНО-нуң чанында ССРЭ-ниң доктаамал төлээлекчизин О. А. Трояновский Айыыл чок Чорук Чөвүлелинге сойгалап илеретккен.

Совет төлээлекчи ССРЭ-ниң агаар кызыгаарын баш удур планнааның ёзугаар үрээн тараарылганың дугайын чугаалаан, сөөлгү үеде америк самолеттарның совет күрүне кызыгаарларын кеземче чогунга идегээш, өжегээр үрээр чоруу система хевирлиг апарганының фактызын айыткан. Чүгле бо чылын ындыг 12 үрээшкин болган. Албан шутуму-биле удурланыышкын турда-ла, америк разведка ужар чүүлүнүн совет кызыгаарлар чанынга ужудуушкуннары көвүдеп турган. Августуң 31-де, мурнуу-корей самолеттуң ССРЭниң агаар делгеминче шургуп кирериниң бүдүүзүнде, ол районга «РС-135» дээр америк разведчик-самолеттарның чеди ужудуушкуннары өлеретткен. Оон-биле чергелештир совет девискээр сугларының чоогунга америк ШДК-ның үш корабли база көстүп келген.

Совет төлээлекчи тайылбырлаар ужурлуг дыка чугула айтырыгның мынчаар тургуетунул келгенин демдеглээн: оларның диспетчер албаннарының ол оруукка самолеттар ужудуушкуну башкарып турар АКШ биле Японияның эрге-чагыргалары үрекчи-самолеттуң совет агаар делгеминде үргүлүлелдиг үеде чоруп турарын биле тура-ла, ССРЭ-ниң агаар кызыгаарын үрээнинiң дугайын, ылангыя даштыкы самолеттарның ужарыкта хаарлыг зонада ужуп чоруурун чүге экипажка сагындырбаанын? Олар совет эрге-чагыргалар-биле харылзажырын чүге ораалдашпаанын?

Маңаа холбаштыр америк болгаш япон эрге-чагыргалар ол самолет ССРЭ-ниң девискээриниң кырынга чораан, ол албан черлери-биле үргүлүлелдиг үеним иштинде харылзаалыг турда-ла, мурнуу-корей ужудукчуунуң чер кырының контролюнуң албан черлери-биле чугаалажып чорааннын боттарындa бар бижимелин чарлаарындан быддан турарын совет төлээлекчи уламчылап чугаалаан.

Шпион самолёттуң эрткен оруу болгаш ужудуушкунунуң байдалы таварыла эвес, ол өлүмнүг болуушкунуң сценарийни баш удур белеткээн деп чүвени бүгү фактылар хереченлеп турар.

Совет Эвилелиниң удуртукчу болуктеринде кижилерниң амы-тынының оскиндурганыга холбаштыр харааладакыны илередип турарын совет делегация бо таварылганы ажыглап алган, база катап медеглеп тур деп, О. А. Трояновский түнелинде чугаалаан.

ОБЪЕКТИВТЕ — ДОЛЬТА

39 чыл бурунгаар чуртту фашистиг эмелеичилердеи хостап эгелээн. Делегейниң ийиги даймынын үезинде совет болгаш польша чоонуң ниитии даймига удур кадыг демисели Польшаның социалистиг сайзырадыгга күүлүг фактор болган.

Контрреволюциянның болгаш ооң барыын талазы күтүлүүдериниң республиканы социализтиг орулган, ССРЭ-деи болгаш социализм лагеринiң чурттарындан чарар дээш ораалдажыышкыннары бууран дүшкеп. Улусчу Польша күштүг дем каттыштырылгазының дузазының ачызында даартагы хүнче бүзүреливиг базып олурап.

ЧУРУКТА: бөгүнгү Варшаванның кадт бажыңнары. ПУРнуң пайымылдыының 1990 чылга чедир перспективтиг хөгжүдлезиниң планын хоорай тургузукчулары чогаадып кылган. Кол кичээнгейни варшавачыларның амыдыралчурттагалгазын экижедириңче, чурттагга бажыңнарының түдүүн көвүдедириңче уландырар.

В. Дубильдиң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЙЫЫЛДЫГ ҮҮЛГЕДИИШКИННЕР

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). АКШ-тың агаардан халдаашкынынга удур камгалалының баш удур сагындырыг ыылыр системаларына үрелиишкиннер делегейни ядролуг дайынның кыптыгып үнүп болурунун айыылынга чаңгыс эвес удаа таварыштырганын Вашингтон университединiң профессору Алан Борининг чепсегленишкинге контроль талазыбиле болгаш боо-чепсекти дүжүрери дээш чыштың кирижикчилериге Станфорт университединге чүве чугаалаан, медеглээн.

1980 чылдың июнь айда АКШ-тың статегтиг күштериниң Омахада (Небраска штат) стратегтиг ужар чүүл командылалы сут ядаанын хемелериниден салып үндүргеи ийи ракета АКШ-тың талазынче ужугуп чоруп орар деп дыкнадыгны алганын америк эртемден чугаалаан. В-521 дээр бомбардировщиктериниң дүвүрээзин медээзи-биле тургускан экипаждары моторларыны ажылдаапкан, диптер аразынга ужугар баллистиктиг ракеталарны салып үндүрериге белеп болдурган. Ынчалза-даа 3 минута 12 секунда эрткен соонда, баш удур сагындырарының НОРАД системазының компьютерлериге техниктиг үрелиишкиннiң уржуундан хей черге дүвүрээзин медээзин үндүргени илереэн. Ол дээрге ындыг хевирлиг кара чаңгыс тавар-рылга эвес боо турар. Ындыг «үрелиишкиннер» эт-тинер аргажок уржуктарга чедирип болурун профессор Борнинг айыткан. Ынчангаш делегейниң айыыл-халапка таварыжын болдурбас дизе, чепсегленишкинге контроль дугайында дугуржулгаларны чедип алыр дээш демисежиринiң чугулазын ол онзалап демдеглээн.

БААЗАЛАР ДЕЛЕГЕЙНИ КУРЖААН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНОнуң деколонизация талазы-биле комитеди колония болгаш хамаарылгалыг девискээрлерде турар бүгү шериг баазаларын ойалдадыышкын чокка узуткаарын негээн. Империалистиг күрүнелериниң ол девискээрлерни милитаризастап турар чорун КНО-нуң Уставынга удур болгаш колония чурттарга база улустарга хамаарышпас чорукту тыпсырының дугайында» декларацияны боттандырып чорударынга шаптыктап турарын комитеттиң хөй кезиинин бадылаашкыны-биле хүлээп алган резолюцияда демдеглээн.

НАТО бөлүүлениишкинiниң кежигүнү чурттар Оожум, Атлантика болгаш Индий океаннарның девискээрлериндем ангы-ангы үелерде эжелеп алган черлёринде тургускан шериг баазаларының четкизи-биле бомбүрзектн куржап алган турарын комитет айыткан. Гуамда, Диего-Гарсияда, Пуэрто-Рикода, Микронезияда болган Бермуд ортулуктарда шериг баазалары чер бөмбүрзээнiң делгем районнарынга айыылды диргелдирип турар. Оларны хамаарышпас күрүнелерниң иштики херектериниге холгаарлаарынга, национал-хосталга дээш шимчээшкиннiерни базарынга ажыглап турар.

АКШ-тың Микронезияда шериг талазы-биле хөделиишкиннери комитеттiи онза дүвүреднп турар. Вашингтон бүгү девискээрлерге үр хуусаалыг шериг дугуржулгаларын албадап хүлээндиргеш, Микронезияның ортулуктарында ракета техниказын шенээр шөлдерин, далай шеринiiң баазаларын бодунга арттырып калбартырын болгаш ол черлерге ядролуг, химниктиг болгаш массалыг узуткаашкыныың өске-даа хевириниң чепсектерин кадагалаар чаа-чаа складтарны тургузарын ораалдажып турар.

КЫРЖИЛГЕНИҢ ФАКТЫЛАРЫ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан армиязының төлээлекчизиниң дыңнатканы-биле алырга, Ливанның мусульман чон чурттап турар аразы каш районнарын француз шериг самолеттары бомбалаашкынга таварыштырган. Ол самолеттарны, оларның иштинде «Супер-Этандар», «Крузейдер» дээр самолеттарны ооң мурнуу чарымында «Фош» деп авиакосепбиле Ливанның эриктериниге эккелген. Америк далай чаагы шериглериниң ливан узуска удур үүлгедип турар кем-бүрүүлүг хөделиишкиниериниң дөрт кыржичилерн француз шериглер апартаның ол шаап халдаашкын хереченлеп турардыр.

СОЛУННУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Сентябрь 10-да болгаш 11-де Парижтың чоогунда Курнев хоорайга боон эртер «Юманите» солуунуң чанчыл ёзугаар байырлалының кол-кол темалары тайбың болгаш боо-чепсекти дүжүрери дээш, кижиниң эргешөлээзи дээш, экономиктиг кризисти ажып эртип тавлээри болгаш ажылчы чоннарны ижыл-биле хандырары дээш демисел боол турар. Франциянның Коммунистиг партиязының Политбюро кежигүнү, «Юманите» солуунуң политиктиг директору Ролан Леруа ында болган парлалга конференциязынга чүве чугаалаан, ол дугайын дыңнаткан.

Франциянның Коммунистиг партиязының төп парлалга органының байырлалынга 78 чурттуң делегацилары, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның, а ол ышкаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннерниң парлалга организларының 88 төлээлекчилери киржирни. ол база дыңнатканы.

КЫЗЫГААРЛААШКЫННЫҢ ДҮЖҮРЕР

ТОКИО. (СЭТА). АКШ-че автомобильдерни үндүр садар талазы-биле чуртка албадаан «эки тура ёзузунуң» кызыгаарлаашкынын күш чок болдурарын чедип алырын шинтирлээнин Япониянның даштыкы садыг болгаш үлетпүр министерствозу чарлаан. Амгы үеде япон машиналарны АКШ-че садарын чылда 1.68 млн. кылдыр кызыгаарлап каан. Оны даштыкыже үндүрерин кызыгаарлаан дугайында дугуржулганың хуусазы удавас доостур, ынчалза-даа АКШ Токиодан оны ам-даа бир чыл узадырын негээн.

Б. КАРМАЛЬДЫҢ ЧУГААЗЫ

КАБУЛ. (СЭТА). Чазакка удур чепсегтиг дээрбечилериниң удуртукчулары болуп чораан болгаш ооң совлүүде революстур эрге-чагырганың талазынче шилчип кирген кижилер-биле ужуражымышкынынга Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-ның Чиигче секретары, Афганистан Демократтыг Республикамың Революстут чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль түве чугаалаан. Демократтыг Афганистанның чазаа келдерел көргүзер дугайында чарлыкка шынчы болуп келген болгаш моон соңгаар-даа шынчы болур деп демдеглээн. Хоозун болгаш шүүлүү пропагандага моон мурнунда метелеткен хөй кижилер АДР-ниң чазаанның талазынче шилчип кирген.

Афган болгаш совет улустарның аразында найыралды харылзаалары божанмадырын империализмниң болгаш реакциянның ораалдажып турарын Б. Кармаль сойгалап илерткен. Бузулбас афган-совет найыралды иштики болгаш даштыкы дайзыннар кажандаа божанмадып шыдавазын дээ, ол медеглээн.

КАДРИД УЖУРАЖЫЫШКЫНЫНДА

МАДРИД. (СЭТА). Даштыкы хереткер министрелериниң кирижилгези-биле түмен-түмен хуралдарны Мадрид ужуражымышкынынга үргүлүлеэн.

Мадрид ужуражымышкынын чедиишкининг доозун турарының, анаа дугуржулгаларны, бирги эвлегде Европага идегеттыр болгаш аймак чок чорукту быжыглаар хемчегленiiң база чепсегленишкинiiң дүжүрер талазы-биле конференциязының чымыдырар дугайында дугуржулганы чедип алганының улуг ужур-дузазын ужуражымышкынга чүве чугаалаанларның хөй нуруузу онзалап демдеглээн. Ол дугуржулгалар чавырылышкынын камгалап, кирижикчилерни күүлүлеринiң дашкы хереткер министрелериниге болгаш делегацияларга алдар кылдыр Испанияның хаанны Хуан Карлос ' хүлээп алмышкын кылган.

ЧӨҢГЭЭЧИЛЕР ХАРЫЫСАЛГАДАН ЧАЙЛАВАС

АКШ-тың улуг хемчээлдиг өнчүк-чөнгээнiiге холбаштыр Совет чазактың медеглелии делегейде калбаа-биле чугаалажып корун турар. Аңгы-аңгы чурттарның сураглыг хөй-ниитии болгаш политиктиг ажыддакчылары, массалыг информацияның чепсектери дүшкүүрлүг чорукту болгаш антисоветтиг чулчуруушкуннарны күштелдирер соруглаңыг ол өжегээр кылган разведка-хайгымчы үүлгедиишкини дээш, кандыг-даа буруузу чок кижилериниң өлгени дээш АКШ-тың удуртукчулары харылзаар аппарын демдеглеп турар. Боттарының кызыгаарларын, оон-биле кады ағаар кызыгаарларын камгалаары күүлүг бүрүзүнүң туснай эргези болуруи онзалап демдеглеп турар. Совет Эвилели делегейниң норма-чижектеринге бүрүнү-биле дүгжүп турар бодунуң хоойлу-дүүрмиерии ёзугаар хөделегенiiң таймылыр үүлдерде база айыткан.

АКШ-тың чагырыкчы болуктери кем-бүрүүлүг өнчүк-чөнгээ үүлгедиишкинiiи организастаап, ону социализмге удур хоралакчы пропаганда кампаниязын калбартырынмң чылдагаанын кылдыр ажыглаанын болгаш **«Работническо дело»** солуи бижээн. Ол кампаниянның кол-ла соруглаңы АКШтың президентизин Рейганның телевидениеге чугаазында илереттингени билдингир.

Чехословак **«Руде право»** солуи ССРЭ-ниң агаар делгеминче шургуп киргеи мурнуукорей **«Боинг»** тускай даалганы күүседири чорааның бүрүү шаавар арга чок чаа-чаа фактылар улам бадыткалдыы-биле хереченлеп турар деп бижээн. Кызыгаар үрээн самолет совет аэродромче эдереринiң дугайында негелдеге чагыртпайн, дезерии орадлашкан болганда, совет шүүргедекчидоскуулчу самолет оон ужудуушкуиуи соксадыр деп командылал черинiң дужаалын күүсеткен. Вашингтон амгы үеде баш бурунгаар планнаан ол үүлгедиишкинiiи антисоветчи шүүгаазынны калбартырынга, бодунуң чаа милитаристиг планнарын боттандырарынга ажыглаарын орадлажып турар. Ол бүгү өнчүкчөнгээлиг тактика—АКШ-тың агрессчи даштыкы политиктиг угланыышкынынын чарылбас кезээ-дир.

АКШ-тың массалыг информацияның чепсектери Совет чазактың медеглелиниң дугайын эң-не көскү черлериңде парлаан. Америк Эй-би-си, Эн-би-си болгаш Си-би-эс телекомпапиялар эң чаа, сөөлгү медээлер дамчыдылгаларынга ол документиниң дугайын допчуу-биле таныштырган.

«Нью-Йорк таймс» солуи Совет чазактың медеглелиниң чүмү-биле парлаан, мынчаар бижээн: үрекчи-самолет совет аэродромче чоруун дээш шегелделеп ойталаанының соонда совет шүүргедекчи-доскуул самолетка ооң ужудуушкуиуи соксадыр дужаалды бергении Москва айыткан.

Англиянның **«Дейли экспресс»** солуиу Совет чазактың медеглелии тайылбырлап бижээн, кызыгаар үрекчизи самолеттуң Камчатканың хаарлыг районнарының, а ооң соонда Сахалинде чажыт баазаларның кыры-биле эртkени ужудуушкуиның чазыы эвес, баш удур планнаан турганын айыткан.

Совет чазактың медеглелии француз солуинар калбаа-биле тайылбырлап бижип турар. **«Юманите»** солуи медеглелдя чүмү-биле парлаан, совет эрге-чагырганың сөөлгү ыыл-дың иштинде Совет Эвилелиниң агаар делгемнерин америк самолеттарның үргүлүү үреп турганының дугайын чаңгыс эвес удаа сагындырып келгенин айыткан. АКШ кем-бүрүүлүг өнчүк-чөнгээже сылдан алгаш, Совет Эвилелиниге удур улуг хемчээлдиг политиктиг өнчүк-чөнгээни калбартканын солуи демдеглеэн.

Үрекчи-самолет-биле тавары-лга дээрге, чаңгыс-ла согуг-биле антисоветчи үзел-бодалдарның чалгынын көдүрер, ядролуг чепсегленишкинiiи кызыгаарлаар дугайында Женева чугаалажымышкынларынга дугуржулга чедип алыр дээш Совет Эвилелиниң кызыл турар күжениишкиниге шаптыктаар соруглаңыг-биле өжегээр кылган үүлгедиишкин болуруиче киичээнгейни итаап **«Унита»** солуи уламдырып турар.

ССРЭ-ниң агаар делгемииче шургуп киргеи үрекчи-самолеттуң таварышкан чүүлү легейниң дүшкүүрлүг чорууи ажегээр шыңгыралдырын агартыр чүүлү болбас ужурлуг дел. Австрияның сураглыг хөй-ниитии ажылдакчызы профессор Ф. Майер чугаалаан. Дүшкүүрлүг чорукту болгаш антисоветтиг шүүгаазынны, улам күштелдирген, улустарның салым-хуузунга хамаарышкан делегейниң чугула айтырыгларын шинтирлээриниден ойталаарын күзеп турарын Совет чазактың медеглелиниде шыны-биле айыткан.

Даниянын **«Юлландс — Пластен»** солуиу Совет чазактың медеглелии допчулап парлаан, үрекчи-самолеттуң ужудуушкуиуи соксадыр талазы-биле совет командылалдың айтымышкыны ССРЭ-ниң күүлүлеринiң сураглыг хөй-ниитизининң киичээнгейин АКШ-тың агрессчи политиктазыидан, оон-биле кады Ливанның болгаш Чоокку Чөвүчуктың өске-даа күүлүлеринiң иштики херектериниге чүгле шериг колгавлаашкынын калбартып турарындан **ойталаарын** Африка-Азия эл-чегелеп актыттыртырыглазының Сирия нөмиттелиниң даргазы Ахмед Аль-Асаад чугаалаан.

Анатолий ЕМЕЛЬЯНОВ

ЫРЫ ЧУРТТААР

Сергей Бакизович Пюрбюге

База катап ээнзиргей кудумчулап
Базарымга хажымдан ыр дыңналы-дыр:
«Черниң хамык шимнин белек кылдыр
Сеңээ ынчан сунуп чедип кээр мен».

Аян ырда чарлышкынның муңгаа илден,
Аас-кежик чоргаарал база инда...
Шак ол ырны дыңнаанымда—өңүүм чоктаар,
Сагыш-түрээм хазылыже саргып кээр-дир.

Амы-хуумда сарынналдыр дириг чорааш,
Амыдырал бедиинче ол үне берген.
Черниң каазын чыып чораш, кижилерге
Чедиштирип—дудуу чокка эгидип каан.

Чүгүрт болгаш арыг сөстер, херелдер дег,
Чүректерден-чүректерже дамчывышаан..
Чогаалчы чок, ынчалза-даа ырлары бар.
Чоңга олар бар-ла чорда, боду чурттаар.

Очулдурган М. ОЛЧЕЙ-ООЛ.

АК-ЧЫРААНЫҢ АЯЛГАЛАРЫ

«Ирбитейде, Хоолуда
Иштим ынак чүвем-не чок.
Инек оттаар оттуг боорга,
Иштик шынаа чурттаксаан мен».
(Көшкүн араттар ыры).

Ирбитейниң бизең даштыг мээстери —
Идиктерим улдуңнарын элеткилээн.
Имиртинде шолбан шынаа бир-де карак —
Иштим-хөйүм дыжын үреп йлеткилээн.
Хоолу биле Ирбитейни сактып келгеш.
Хоорай чурттап артканымга хомудаар мен.
Чайлаглардан ындыныг ыр чангыланып,
Чалаан шынаа, даглар ажыр дыңналып кээр.
«Ала-доюм шынаа куулу—
Артында-ла чорду чыраа.
Ала-чуртум шынаа уну—
Амдайгынның Ак-ла-Чыраа»
(Амдайгын аныктарның ыры)
Алдын-Хөлде механизатор кыстың үнү
Айдың дүне сыгырга дег дыңналырга.
Аңаа харыы—сыгыт-хөөмей чаңгыландым.
Авам ыткан бурун тоолду сактып келдим:
Аалдары кодан башка чурттап чораан.
Аныяк оол, чараш уруг шаг-шаа турда.
Чыраа талдар аразында, оймактарга
Сывыртажып, чаштып ойнап чораан иргин.
Успа далай эриин ажып, халап үнген.
Улус дегийт тайга-сынче хөлзеп көшкен.
Ынакшаан эр, амырааның холдан четкеш.
Ырап чорда, чалгыг кыстың алгаш барган.
Аймаан оолдуң карак чажы хөөлбектелгеш.
Амдайгын дээр ажыг хол бооп мөңге арткан.
Амырак кыс—Алдын-Хөл ол дижир чүве.
Аялгазы ынакшылдың ырлары ол.

В. СЕРЕН-ООЛ.

ЫНЧАН, МОСКВАГА ТУРУМДА...

Ада-чурттуң Улуг дайыны доозулганындан бээр дөртен чыл чоокшулап орар. Ол кадыг-дошкун болуушкунну көрген кижиниң угаан-сагыжынга халаптыг дайыныңың эгелээни дүвүрээзинниг үе, ооң төөрии маңаан, тинлелге дээш быжыг турушкан узун болгаш аарберге чылдар. Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканын чарлаан өөрүшкүлүг минуталар кимоңуң кадрлары дег шуужуп эрткилээр.

Чөөн чүктүң ажылчы чонарының Коммунистиг университединиң аспирантуразынга 1940 чылдың сентябрьда өөренип кирген мен. Халаптыг шылгалдага таваржырын билбейн турган Москва, бүтү чурт амыр-тайбың, аас-кежиктиг чурттап турган. Москваның каас-чаражы, кижилериниң өөрүшкү-маңнайлыы, аныяктарның кежик-чолдуу дыка-ла турган.

1940-41 өөредилге чылдары доостур чыгай бергеп. Июнь 22-де бажыңымга аажок сундулуг номчуттунуп орган мен. Экзаменнер үези келгеп, сактырымга, билир чүвем чок ышкаш болган. Черле шылгалда будүүзүүде ындыг ышкажыгай сүрээдээр, тевидээр, билир-даа чүвезии катап-катап көөр.

Ынчап орумда радио шимээргей бергеп. Кезек болганда «Дыңнаңар, дыңнаңар, Москва чугаалап тур!» деп, диктор чарлай берди. Үнде дүвүрээзин барып, бир-ле чүне болганын эскерип кагдым. Та чүм чүве, чүрек дүргедээр. «Бөгүн, июнь 22-де, эртенги-

ниң 4 шакта фашистиг Германияның чепсектиг күштери ССРЭ-же ооp ёзу-биле халдаан. Совет Армиязының доктавмал кезектери дайзынны чылча шавар дугайында дуржавлам алгап. Олар гитлержи аг-шеригге согуушкунну таварышгырып турар. .» деп чарлаан.

Дайзын чүгле мээң кырымче хөмө халдаяа ышкаш болган, ону кайчаң ойтур шавары дээп уткалыг бодал төрүттүнүп келген. Хөй-хөй чылдар эрткенде чүге бодапкакымны сайгарып келген мен. Ынчан ССРЭ бистин Тывавыстан даштыкы чурттаа турган болза, улуг Совет Эвилелии өг-бүлезинниң, ооң чонуң ажы-дүпма деп санап, чайгаар төрелдиие бергенимин, тудуп апарган болганымны сөөлүүредир биліп каан мен. Чүгле мен эвес, бүтү тыва улус, бурунгаар дешпилгелиг кижи төрелгетеп ССРЭниң чылыг холуп, чымчак сеткилии корүп, биліп турган. Ынчангаш фашистиг Германия олче халдай бээрге, бодунче халдаан чүве дег, дүвүреп турганы ол.

Дораан-на өөренип турган черимче маңнадым. Ында башкылар, өске-даа ажылдакчылар база-ла эгелээн халаптың дугайында чугаалашкап турлар. Чамдык улуста противогаэтар-даа бар.

Ол-ла хүнден эгелээп Москваның партия, совет, ажылагый органнары боттарының ажылын дайын байдалынче таарыштыр тургузуп эгелээн. Июнь 22, 23, 24 хүннерде хоорайның ажылчы чонларының митингилери, хуралдары фабрыка-заводтарга, албан черлерииге, будурүлгелерге база болгулаан. Ооң киржикчилери Төрээн чуртуң, Октябрьиың чаалап алышкынын камгалаар дээш ханың сөөлгү дамдызынга чедир тулчурун дайгыраглап, кижи көөр хөөн чок гитлержи аг-шеригии чылча шавырыпга шиитпирлиин чугаалап турганнар. Чүс-чүс муң кижилер эки тура-биле фронтуже чоруп эгелээн.

Кижилер болгаш чылдар

Аспирантураның дыңнакчылары хол куруг орбаан бис. Кичээлдээр шактарывыс эртө бээрге, найысылалдың патриоттары-биле кады улусчу опалченнер отрядтарынга киржип, будурүлге черлериниң, чурттаага бажыңнарының сопталарын чырык эрттирбес материалдар-биле шып, соңга шилдерии бүзүлбазып дээш тускай саазыннар-биле ханакарактай чыпшырып турган бис.

Ада-чурттуң Улуг дайыныың эгелээнинден бээр каш-ла хонганда, дүнекиниң ийи шакта дүвүреэзин медээзи үнген. Бомбадан камгаланыры-биле бажыңнар адаанда кылып каан метролаже улус шуужуп кирип каан. Бомба часпа ажаап турдувус. Бистерге моол, тыва кижилерге, ол ажыл тинии болганындан багай эвес ажылдаан бис. Саатган соруглазыстың чедимишкиниг күүсеткенивиске колхоз баштаар черии байыр чедирбишаан, бистерге, өөредилге черинин адрезиниге өөрүп четтиргенин ажыгрейлээп.

Өөредилге чылы эгелээн, Хүннүң баштайгы чартыында кичээлдээр бис, а дүшү соонда ыңай хоорай кмдыныгга барып, танкыга удур оңгарлар казар бис. Дүне медээ болурга-ла чурттап турар бажыңывысты, өөредилге черии хайгаарап, дежурнайлап турган бис.

Октябрь айдан эгелээш Москваны камгалаар шериг кезектери найысылалче хөйүбиле кээп турган. Ооп-биле тергелештир чамдык будурүлгелерии, эртем-шинчилел болгаш өөредилге черлерии, ол ышкаш дипломаттыг харылзаалар төптерии чурттуң өске хоорайларынче көжүре бергеп.

Төрээн чурттуң чүдүү-чүрээнден өскээр кижери ыңгадаа чиик эвес болган. Ынчалза-даа дужаалдан эртер күш чок. Бистин аспирантуравыс Узбек ССР-же кошкеп чүве.

Ада-чурттуң Улуг дайыныың эгелээп үезии Москвага мынчаар уткаан мен. Совет кижилериин тинлелгеже чүткүлдүүн. Төрээн чуртунга ыңаан, революциияның чаалап алышкынын камгалаар дээш туруштуун улуг сеткил хамыышкыы-биле корген мен.

О. ПОЛАТ,
пенсионер.

САНАЛ КИИРИП КӨРЗҮМЗЕ

Ийи караан дозураш,
Имиргерген чаптанчыг.
Изиг чүрээн бакылап,
Иштиң-хөнүң танышса
Сергек кыс сээн бүдүжүн
Сеткилиниг таарышса.
«Салым кадып чурттаал»—деп
Санал киирип көрзүмзе.

Д. ДАДАР-ООЛ.

Тес-Хемде Нарын хемнин
Тергиин чараш дижир болгай.
Аңаа четпээн, көрбээн ниинни
Аңаа черле бүзүрээр бе?

Шак ол хемге чедери ырак.
Шаттар ажып чоруп маар сен.
Каас бойдус демдээ-даа чок
Кайбак хөваа таваржыр сен.

Шара-Нурну долгангаштың
Чавыс элден бадыптар сен.
Элезинниг эриктерге
Эргелөнген Нарын бо-дур.

Ногаан шыгы нарак четпес,
Ыяштары, мөчек, сырый.
Ортаа Азия сагындырар
Ылап чараш Нарын хем бо.

Сонуургактарга

БУХАРАНЫҢ ШЫГЖАМЫРЫ

Сурагжаан Гераклдың хевир-дүрүзүнге чурт-шинчилекчилери Бухара чоогунга таваржы бергеин эддептиг. Ооң каналын тудуп турган тудугжулар эң улуг бежен алдын чооступ бирээзинде маадырның дүрүзүн сиилбээнии тодаратказ. Мынчага чедир Ортаакы Азияга грек-бактрия чоостар тывылбаан чүве-дир.

Грек-бактрия хаанныңыкының төөгүзүү ам-даа эки билдинмес деп, уран-чүүлдүн Э. Хамза аттыг институдунуң удут артем ажылдакчызы Э. Ртвеладзе чугаалаан.—Ынчангаш ол үеиин дугайында бергузуп турар факт бүрүзү соңуургалды болдурар. Бактрияның эрге-чагырга тутканнарынын хевир-дүрүзүн сиилбээн чоостар, медальдар хөйү-биле тывылган. Ол шыгжагны бистиң эрага чедир ийги чүс чылдын эгезинде ийикпе ортаа үезинде сукка боор. Чүс ажыг чыл дургузунда туруп келген болгаш Ортаакы Азияның, Афганистанның база Индияның дыка хөй девискээрлерии аалел келген од улут күрүеииң бурунгу төөгүзүү-биле таныжарынга ол улут идиглии берип турар.

С. ФЕНЮТИН,
СЭТА-ның корр.
Бухара.

ИРБИШЧИГЕШКЕ КАЙЫЗЫ ДӨМЕЙИЛ?

Чаа кинокомедия тырттырып турар үеде «кол маадырларының» бирээзи Ирбишчигеш деп аттыг моортай ис чок чи-

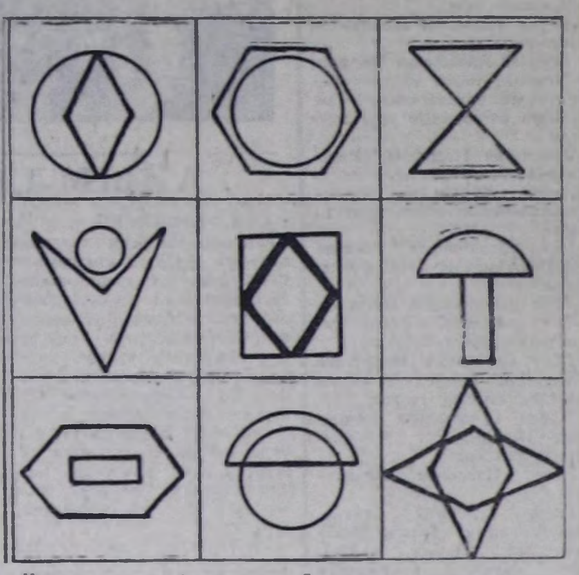
де берген. Бажыңнар адаандан, подвалдардан оны дилээш кым-даа тыппаан. Ам канчаар боор, Ританың солуннарынга «Бора өңгүт, ортумак дурт-сынныг моортай негеттиниг турар» деп чарлал бээр ужурга таварышканнар. Чүге дээрге дезиккен моортайның даштыкы хевири ындыг турган. Ол чидериниң мурнунда дыка хөй кадрларга тырттырып каапкан чүве-дир.

«Бо ончок Сидоров» деп кинонуң сөөлгү кадрларын тырттырып турган эоогарика конкурс хүнүнде дыка хөй «күзелдиглер» чедип келгеннер. Оларны сумкаларга-даа, портфельдерге-даа эккеп турганнар, а бирээзин ыт ышкаш моичарлап алгаш келгеп. Моортай бүрүзүнге «Дыка-ла чараш-тыр, ынчалза-даа Ирбишчигешке домейлежип болгу дег моортайлар черле тыпты бергеп. Оларның шуптуузуп кинога тырттырарынче чалаш, дублерлер хөй болза экп. Чылдагаанны чүдеп дээрге, золчегиг «артист» чүде-даа берип болур. Ирбишчигешке домейлешпейн-даа барып болур.

Чогум-на шыны-биле алыр болза, моортай кол маадыр эвес-тир ийин, ол чүгле Сидоров деп солдун дүжүнде костюм Ирбишчигеш, деп диметпе.

Т. БЛЕСКИНА,
СЭТА-ның корр.
Рита.

САКТЫП АЛЫЫЧАЛЫҢАРНЫ ХЫНАҢАР

Чуруктa чураан фигураларны 5 секунда иштинде кичээнгейлиг көрүп алыңар.

Ооң соонда солуиду кылыңарже салгаш, саазын-биле карандаштан ап алгаш фигураларыңарны чуруурун шенеңер. Фигураларны туружунун аайы-биле чуруурун албан эвес...

Силер бир эвес 7-деп эвээш эвес фигураны сактып чурупкан болзунарза, ол тергиин түнгел болур, а 5—6-ны сактып чураан болзунарза—база-ла багай эвес. Чуруп тура, оларның шугумнарын ылавылап шыйып турбайн, а фигураның иинги хевирин болгаш ооң элементилериниң ыяш түнарын сагыыр

П. ПРОСЕЦКИЙ,
медицина эртемнериниң доктору.

ХОЖУДААН ХОМУДАЛ

Рассказ

Ынаар-ла даглар баштарындан дың хаяазы костүп үнүп эгелээнден бээр ийи-ле хире шак эрткен, Ынчалза-даа Седип бодаарга, ооң амыдыралының чартыы бо эртен эрте берген ышкаш болган. Дүүнгү ишкен арагазының салдары, эш-оорүнүң, доргүл-торелдериниң мурнунга ыңдып, човаашкыны, халас барган күженишкиннери оны улам эгендирген. Ынчангаш чүрээн бир-ле аарышкылыг чүве базып, ой-өйде ыяткыр кылдыр човуурташарынче албадаан.

Седип угба-честезиниң дөрт өрээл хууда бажыңының бир өрээлинге чыда, хөйну бодап чыткан. Ол дээрге озалдаан хомудаашкынның аагы болган.

Июнь 28. Ол хүн Седипгин утаан-сагыжынга кажан-даа бүлгабас. Ол хүн Седип школа дооскан. Сөөлгү экзаменнерни дужаваан соонда, чарлышкынның кежээзинге белеткеия бергеннер. Доозукчулар кежээзинге Седип авазын чалаан, ачазының чайы чок, хойну кым кадарар боор. Дузалакчы кадарчы бербээп.

Кежээ тергиин эки эрткен. Баштай болган хуралга башкылар-даа, оорениикчилер-даа сагыш-чүректи доолдуруп кээр сестерни чугаалааннар, дүргеи-не школаны доозупкаш удур кижи болуксаар күзел ол кежээ тайлып читкеп. Он чыл дургузунда өөренип келген школазындан чарлыры чүрекке аар болган. Чэмдык: уян сеткилдиг оолдар, кыстар ыраактарының чаштарын бүтүү чотпулаан.

Кежээ сөөлүиде янзы-бүрү аъш-чем, кат-чимис делгээп сөолдарга келгеннер. Ада-ие, өөреникчилер ону долгандыр олурупкавда, школаның директору Монгуш Монгушевич чуулук куткан дашканы көдүрүп, богүнгү доозукчуларның аас-кежиктиг болурун күүзеш, инжиптерин дилээн. Чулук куткан дашкалар божуй бергеп.

— Аъш-чем аймаа элбек-лединр: эът-даа бар, кат-чимиспаа бар. Ынчалза-даа көдүрген дашкавыс хоомай болду, оода «кургаг» чүве болза, чулукту чүү кижи байырлалда инжип чораан боор!— деп, бир ада чугаалаан.

— Ажы-төлүвүс база школаны дооскан, улуг кижилер болган-дыр. «Кызыл» хамаан чок, чаңгыс-чаңгыс дашка «ак» безин чүве кайын шаптык болур?— деп, өскези деткээп.

Директор ол «эгелекчилерже» ширинн көргеп.

— Амыдыралдың оруун эгелеп чоруур аныяк кижилерге ол дээрге эң аймылдыг дайзын-дыр—деп, директор чугаалаан.— Чаш организм арагага дыка чаңчыгыычал. Ынчангаш эзиртнр суксуину дашка-даа, граммны-даа амзап болбас. Силер, дүнмаларым, «араганың кырынга чам үнер» деп үлегерлемжеты кажап-даа утпайн, ооп кичээнии чорудар. Дашка көдүрер үжүр таварышка, ооп салдарының дугайында бодаяыкар. Ам-даа база он чыл хэре байырлал үезинде челүктан, оске суксун дашгэже кутпаңар, амзаяңар!— деп чагаан. Ону дыка хөй ада-не деткээп.

Доозукчуларда дың хаяазы үткүур деп эки чаңчыл бар. Ортумак эртемни чедип алган дугайында шынзылганы кармактаан чалыылар ол дүне чарылбайн, ойнап хөглээш, даартагы дың хаяазын кады үткүур деп шиитпирлээнпер. Ол хаяа чаа амыдыралдың хаяазы болур үжүрлүг. Оолдар, кыстар бот-боттарынга байыр чедиржип, амыдыралга бүгү-ле чаагай чүүлдерии күзешкеннер.

Седип өске оорүнден ылгалбаан. Ооң чүрээ база дүргеп, тускайлаң амыдырал деп ээ-харыысалгаже ам киргенин бодап кээрге, чымырарып турган. Авазы оглунуң сагышсеткилии оттүр биліп каап:

— Ажырбас, оғлум. Кижи бүрүзүнүң эртер оруу ыпкаавыл. Үгле баш-сыарының чагыг-созуп утпайн, экини-ле эдегип чоруур болзунза, туружуң бижыга бээр—деп чугаалаан.

Хөглүг чугаалар үзүлбестээн. Каш класска кымның канчаар хоктеп турганын сактып чугаалашкап, чаңгыс-классчылар чир-шоп каттыржып турганнар. Дың аздар чоокшулап орда, бир-ле кижи кымның кайдыг күзелдиинин дугайында чугаа эгелээн. Ужудукчу, эмчи, човаачы, даварыкчы... Ангы-аигы болган. А Седип:

— Тудуг талазы-биле инженер болур мен—дээп.

Седип шынап-ла тудугжу болуксап чораан. Ол күзел беш класска-ла төрүттүнгеп. мынчага оон чарылбаан, харын-даа үлам донпашкап.

Новосибирскиниң тудуг институдунче конкурстап дашкаар студентилер хүлээп алырын солуннарга чарлап, хуусаазын айтыптарга. Седип аалынган чедип келгеп. Кызылга барып киреринiң шылгалдазын дужаары ол. Оон Каа-Хем суурда чурттап турар угба-честези бар. Оларның бажыңы улуг—дөрт өрээл. Ынчангаш Седип чурттаар чер даалдаваан. Угба-честеиге, дунмаларынга аппарып бээр сен дээш ада-иези эът, быштак аймаан рюкзак долдур чүктедип берген. Седип аартыктаза-даа, кырган улус-биле чөртчүжер эвес, ап алган. Кадык-шыырак эр ол хире чүүк утбас эвес.

Седип школага багай эвес өөренип турган. Физикага, математикага торлуур чүвези чок. Ынчангаш Новосибирскиниң тудуг институдунче киреринiң экзаменин чедиишкиниг дужаган. Чаңгыс-классчызы Коля база ынаар кирип алган. Ийи эжишкиниң өөрүшкүзүн чүге деннээр боор! Беш чыл эртерге тудуг инженери болуп төрээп Тывазынга чедип келирлер.

Новосибирскиже даарта самолеттап чоруур үези келгенде, Седип Кызылга үзе-тура келген. Чоруур бетинде авазачазынга дузалажып, сиген кесчип, кыштаг чылыглажып каапы хопуп чорда-ла үе эрте берген. Оон ашгыда хоорай кирер автобус база келбээп. Чорумал машина дозуп, хинээзи көргеп.

Кызылга эртежик келгеп. Самолет биледии баш удур садар чер хагдынмаан болгап. Аңаа кирип кээрге, чаяан бооп, улус база эвээш болган. Эртенгиниң чедп шак ажып турда Красноярск дамчыштыр чоруур билетти чазык шырайлыг кассир бижий тыртып берген. Оон озалдаар болза, баштайгы кичээлдерге база четтикпейн баар. Чогум Новосибирск баар билет чоокку хүннерде чок болган.

Седип биледии алгаш, агентстводан самнай аарак үшүн келген. Хүннүң чырыы медээжок, чемоданын тудупкаш, остановкаже углай базыпкан. Остановкага чедер-четпес чорда, бир-ле кижи оон холундан шелиикеп. Көрүп кээрге, сес класска чедир чаңгыс класска кады өөренип чорааны Слава болган. Слава сестп дооскаш улаштыр каапа-даа өөренмээп, өөренир хөнну-даа чок болган. Ол суурга ийи ай хире кылаштап чоруп турган, читкеп. Сураан дыңнаарга Кызылдада, Барыын-Хемчикте-даа барган болур.

— Экии, Седип, оскенiнiи аа!—деп, Слава магадаан.— Арай боорда танывым.

— Экии! Сеп база өскерли берип-тир сеп. Шаандакы дег эвес, арай арыпкан шыкаштыр сеп.

—«Арып» эвес, шилгедек, сииреш апарганым ол-дур. Че, кайда, чүнү хайындырып тур сеп?

— Даарта Новосибирск баарым бо, биледим садып алдым. Тудуг институду киреирим ол—дээш, Седип эжиниге күзелин чугаалап эгелээн.

— Тергиин-дир оо!— деп, Слава ону мактаан.— Шаандап тура баштыг эр ийин бо. Мен база-ла хоомай эвес: бир ай ишкеш, бир ай акша «узуп» тур мен. Ындыг организация бар, талын алырда шоодай тудуп аар, азы рюкзак чүктеп аар—дээш, хидиледир каттырган.

Седип оон-биле байырлажыр бодаан. Ынчалза-даа Слава бажын доза турупкан.

— Чоп эшкедээриң ол, күзүрүм. Ийи эжишки ужурашкаш кургаг тараарга эпчок ыйнаан, дүрүмге таарыштас. Дужувуста бо садыгда «Ардамэ тур, бир шилден ижип-тээл. Чоп чолдаш бээр, хем келдее бээр эвес—деп санаадаан.

(Уланчылыг).

А. КУУЛАР,
Н. кезектиг дайынчызы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 10-ДА БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — «Новороссийск биляр». Документалдыг фильм. 8.50 — «Спортлотосуна» 36-гы тираждың. 9.05— Ада-иелер, силерге. 9.35 — Хөй эки баравиидар дээш. 10.05 — «Музейлерде болгаш делегеге залларында». 10.35 — Ташкентиниң 2000 чыл болурунга. «Эрте-бурунгу хоорайның чалмы назыны» деп чаа документалдыг фильм. 11.05—«Тинлекчилер». Фронтучу өөнүктер клуву. 12.35 — 12.50 — Чапсар. 12.50 — «Даймнга-даа дайынга ышкаш». Уран-чечен фильм. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Улус чогаалдылгазының лугайында V Бүгү-делегей фестиваль — «Челээш». «Мензэ дамчыдыпар». (Ирландия). 15.05 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 15.35 — «Таныжыпар: даштыкы цирк». 16.05 «Бнлдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 17.05—17.20 — Чапсар. 17.20— «Дем каттыжымышкыны». 17.50—«Фейруз чүге ырлавазыл». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. Автор — Ф. Сейфуль-Мулюков. 18.50 — «Дээр хараачыгайлары». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 21.00—«Үе». 21.30—«Кинопанорама». 22.30 — 22.40 — Телемедээзер.

ИЛЯГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазынза. 8.25 — «Шапкын хемниң саарыңнаа». Уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 10.45 — «Эртенги почта». 11.20 — «Вася Куросёсовтуң ужуралларын». Мультфильм. 11.50 — Литваның телестудиязының программазы. 13.00 — «Аян-чоруукчулар клуву». 14.00 — Документалдыг телефильм. 14.15 — «Поль «Гоген». Чеди сериялыг уран-чечен телефильмнин 2-ги болгаш 3-кү сериялары. 16.05 — «Удуг улустуң шыны». Хөй сериялыг документалдыг телефильмнин 10-гу фильми — «Ада-чурттуң солдаттарын». 17.05 — «Музыка киоскузу». 17.35—«Кино көрүкчүгүнүң элериичизи». 18.20 — «Уран чүүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Ужвий. 19.00 — «83-түн ырыазы». 19.45 — Делегей болуушкуиларының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаптар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00—«Үе». 21.30 — А. Вознесенский. Ангы-аигы чылларның шулуктери. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионалы. «Спартак» — «Металлист». 23.45—00.40— Көшерт.

Редакторнуң орлакчызы
К. К. САТ.

radio

СЕНТЯБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Торпедоносцы» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 10.00, «Семеро солдатиков» 11.20, «Обещаю быть» 13.30, «Клятвы и обещания» 15.00, 17.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вук» 11.00, «Переворот по инструкции № 107» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Четвертая высота» 15.00, «Магистраль» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЯГЫ»: «Твоя любовь» 12.30, 15.00, 17.30 шактарда.

КЫЗЫЛДЫҢ АВТОШКОЛАЗЫ

үндезин националдыг чурттакчыларынан 3-кү класстың чоланачыларынга өөренирии күзээн кижилерии чыып турар. Өөредилгеин будүүлгеден хоставышаан, тыва дыл кырынга чорудар болгаш өөредилге дээш курсант боду азы совхозтар болгаш көдээ ажылагыйның оске-даа организациялары төлээр ужурлуг. Өөренир хуусаазы — 5 ай. Кичээлдер 1983 чылдың сентябрь 1-де эгелээп.

Тудуг мастерлери белеткээр республика школазы 1983-1984 өөредилге чылында өөренирии күзээннерии чалап тур.

Школага тудуг мастерлерии белеткээр, 8 класс дооскан 17 хардан орү назылыг өөлдер, кыстарны хүлээп ажыр. Совхозтардан болгаш тудуг организацияларындан өөредип чоруткан дугайында бижиктп эккээр. Школага бодунуң күзелдиибле база кирип ап болур.

Өөренип кирип алганнарга айда 14 рубль хемчээлдиг стипендиини бээр болгаш орүя хереккелдерии, чурттаар чербиле хандырар. Школага шылгалда чокка хүлээп алыр. Өөренириинiң хуусаазы бир чыл.

Өөредилге октябрь 1-де эгелээр. Өөренип киреринiң дугайында билдиришкинии, допчу памдарны, характеристиканы биливиин дугайында документтини болгаш кадыкшылының дугайында эмти шынзылганын дараазында адресче чорудар: 668510. Туран хоорай, Найырал кудумчузу, бажың дугаары 13.

Редакциянуң адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 9 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчызарының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үзеттүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоннче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1099.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00903

Бүгү чүрттөрүнүң пролетарийлери, бирлешиңер!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 211 (12301) | 1983 чылдың сентябрь 11, воскресенье | 1925 чыл үнелеттингеш | Өртээ 3 кеш

КАЗАХ ССР. Караганданың эртем-шинчилел институту — хомур-даш үлетпүрүнүң улуг ялбаа чергелиниң бирээзи. Оларга чүүл тыныжының технологтуг чорудулгаларын сайыраңгайжыдары-биле холбашкан айтырыгларны ооң эртемденнери шинтпирлеп турар.

Амгы үениң дериг-херекселдери болгаш электроникага санаалга техниказы-биле хандырыгган ооң 26 лабораториязы эртем-шинчилел ажылдарын бедик дээжиде чорудар арганы берген. Чаа техниканың баштайгы майык-хевирлерин тускай конструктор бюрозунга чогаадып турар. Беш чылдың эгезинден бээр институттуң эртемденнериниң 50 саналдарын, чогаадылгаларын бүдүрүлгеге шиңгээйин ажыглаан түңнелинде 6,5 миллион рубльдиң экономиктиг ажыктыын чедип алган.

ЧУРУКТА: институттуң директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы техниктиг эртемнериниң доктору профессор М. М. Мукушев (оң талазында), кылдыс эргелекчизи техниктиг эртемнериниң кандидады В. Я. Новиков, лабораторияның эргелекчизи экономиктиг эртемнериниң кандидады М. К. Жумабаева.

В. Петуховтуң фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ниң Политбюрозу эдлечиглиг хуралынга ССРЭ-ниң Нефть болгаш газ үлетпүрүнүн будүрүлгелерин тудар министерствозунуң болгаш ССРЭ-ниң Газ үлетпүрүнүң министерствозунуң Урентгой — Помары — Ужгород газ дамчыдар шугумун доктаатткан күүзүү-биле хуусаадан эрте ажыглатга киргеннинг дугайында дыңнадыгны чугаалажып көргөн. Делегей практиказында эң улуг инженер-техниктиг ол тудугну доктаатткан хуусаазындан алды ай мурнай кылгаш, дужаалган чорук экономиктиг болгаш политиктиг улуг ужур-дузалыг боон, муң-муң күш-ажылчы коллективтериниң кайгамчыктыг тиилелгези, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң одалга-энергетиктиг комплектиг улам ынай хөгжүдер, Совет Эвилелиниң энергетика программазының күүседир талазы-биле шинтпирлерин боттандырарынга оларның тодаргай салыышкыны болган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрериниң болгаш сиилекчилерни шаңнап-мактаарының практиказын сайзыраңгайжыдарының дугайында айтырыгны база чугаалашкан. Партия, совет, профэвилелдериниң, комсомолдуң болгаш көдээ ажыл-агыйның организациларының шаңнап-мактаарын, ажыл-ишти, ажыл-агыйның эң улуг инженер-техниктиг ол тудугну доктаатткан хуусаазындан алды ай мурнай кылгаш, дужаалган чорук экономиктиг болгаш политиктиг улуг ужур-дузалыг боон, муң-муң күш-ажылчы коллективтериниң кайгамчыктыг тиилелгези, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң одалга-энергетиктиг комплектиг үлам ынай хөгжүдер, Совет Эвилелиниң энергетика программазының күүседир талазы-биле шинтпирлерин боттандырарынга оларның тодаргай салыышкыны болган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрериниң болгаш сиилекчилерни шаңнап-мактаарының практиказын сайзыраңгайжыдарының дугайында айтырыгны база чугаалашкан. Партия, совет, профэвилелдериниң, комсомолдуң болгаш көдээ ажыл-агыйның организациларының шаңнап-мактаарын, ажыл-ишти, ажыл-агыйның эң улуг инженер-техниктиг ол тудугну доктаатткан хуусаазындан алды ай мурнай кылгаш, дужаалган чорук экономиктиг болгаш политиктиг улуг ужур-дузалыг боон, муң-муң күш-ажылчы коллективтериниң кайгамчыктыг тиилелгези, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң одалга-энергетиктиг комплектиг үлам ынай хөгжүдер, Совет Эвилелиниң энергетика программазының күүседир талазы-биле шинтпирлерин боттандырарынга оларның тодаргай салыышкыны болган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрериниң болгаш сиилекчилерни шаңнап-мактаарының практиказын сайзыраңгайжыдарының дугайында айтырыгны база чугаалашкан. Партия, совет, профэвилелдериниң, комсомолдуң болгаш көдээ ажыл-агыйның организациларының шаңнап-мактаарын, ажыл-ишти, ажыл-агыйның эң улуг инженер-техниктиг ол тудугну доктаатткан хуусаазындан алды ай мурнай кылгаш, дужаалган чорук экономиктиг болгаш политиктиг улуг ужур-дузалыг боон, муң-муң күш-ажылчы коллективтериниң кайгамчыктыг тиилелгези, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң одалга-энергетиктиг комплектиг үлам ынай хөгжүдер, Совет Эвилелиниң энергетика программазының күүседир талазы-биле шинтпирлерин боттандырарынга оларның тодаргай салыышкыны болган.

ЛОЗУҢУ: КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛ

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинниң 25 чылын төлептиг уткуурунга москвачылар белеткенип турар. Ол кайгамчыктыг хүнге тураскаатткан коммунистиг субботникти октябрь-15-те эрттирерин шинтпирлээн найысылалдың мурнакчы коллективтери беш чылдың онаалдарын күүседиринге күш-ажыл байырлалының хүнүнде эң улуг салыышкынны киирериңче Москваның бүгү ажылчы чоннарын кыйгырган. Ол коллективтер төлээлекчилериниң бурунгу хүн болган хуралынга хоорайның чурттакчыларынга оларның кыйгырыын чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган.

Субботникти инициаторлары ол хүн халаска, колдуунда-ла кампан алган материалдыг болгаш энергетика курлавырларынга ажылдаарын, а ажылдан алган акша-хөрең гизин Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң Москвага тударының фондузунче шилчидерин хүлээнгеннер. Тураскаалды тургузар дугайында шинтпирни совет кижилерниң хөй санныг саналдарын ёзугаар хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң бирги секретары В. В. Гришин ол хуралга чүве чугаалаан.

(СЭТА).

БҮГҮ КҮШТУ МӨӨҢНЕП, ШЫНАРЛЫГ ТУДАР

Дүүн Кызылга, СЭКП обкомунуң Политиктиг чыридыышкын бажыңынга, капитал тудуг талазы-биле партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралы болган. Хуралды СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин ажыктан болгаш удуртуп эрттирген. Хуралга СЭКП райкомнарының тудуг ажылын харыылаар, секретарьлары, райкүүскомнар даргаларының оралакчылары, тудуг организацияларының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, министерстволарның, ведомстволарының удуртукчулары, олурушкан. Республикада капитал тудугунуң байдалынга болган тудугжуларны чылдың арткан үезинде соруглаларының талазы-биле илеткелди СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа кылган.

1983 чылдың төнчүзүнге чедир дөрт ай четпес хуусаа арткан. Капитал салыышкынарын шинээдирингге болгаш чурттарга, социал-амыдырал, будүрүлге тудугларының чылдың тудуг программазын күүседири дээш демиселге эң-не харыысалгалыг үе келген. Хөй-хөй тудугларны тудуп, чүгле ажыглага киирер эвес, харын келир чылдың кышкы үезинде ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары дээш чогуур хемчээлдиг тудугларны кылыр апаар.

Бо чылдың баштайгы дөрт айларының түңнелин үндүрген тудугжулар хуралынга чылдың соруглаларын күүседирингге кандыг хемчеглерни ап чорударын, тус черниң тудуг материалдарын будүрерин ковүдедириниң талазы-биле кандыг немелде хемчеглерни алырын тодарадып чугаалашкан болгай бис деп, илеткелчи сагындырган. Ооң соонда айыткап хемчеглерин боттандырар талазы-биле элээн ажылдар кылып чоруттунган. Ооң түңнелинде тудуг адырыга чамдык чедишкиннер чедип алдынган, эрткен чылдың ол-ла үезин-биле деңнээргө тудуг программазын база чурттарга тудуун чорударынга бурунгаарлаашкын чедип алдынган. Тудугжулар күштүг болгаш чепсек-херекселдерни эң чугула тудугларга тодаргай мооңнеп, тургустунуп турар ажыл-агыйжы айтырыгларны талыпкы шинтпирлеп турар апарган.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар, хооррайкүүскомнар ажыглалга киирер тудугларже кичээнгейни улгаттырып, тудуг программазын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге идепкейлиг салдарын чедирип келген. Чылдың эрткен сес айларының дургузунда кол фондуларны эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарда 2,1 хуу хөйну шиңгээткен.

Республикада тудуг ажылдарын чорудуп турар кол чедиг тудуг организацияларының дөртү 1982 чылдың деңнелиниге удур план күүселдезинин өзүлдезин чедип алган. Бо үениң иштинде 3 га шөлдүг тепличка комбинады, ТЭС—хоорай аразының чылыг четкизин, «Тыва көдээ тудуг» трестин 150 автомашинага гаражы, шахта 75 тонна бүс бөөр көтёл агрегады, 18 километр ажыг автоороктар, электри дамчыдылгазының 170 км дурттуг шугумну ажыглалга киргерген. Агроүлетпүр комплексинин организациялары 12 муң ажыг баш хойга кажааларны, 300 гектар шөлдерниң суггарылга системаларын кылган, 405 га чаа черлерни, 47 муң га одарларны суггаттыг болдурган. 45 муң ажыг дөрбелчин метр шөлдүг чурттарга бажыңнары, 1496 өөренikчи өөренир школалар болгаш социал-амыдыралдың өске-даа тудугларды түттүнгеп болгаш ажыглалда киргеп.

Тудуг организацияларының ажылынын будүрүкчүлүүнге бригада аргазын ажыглап турарын калбартканы, тудугларга биче механизацияны шиңгээткени, төлевилел-смета ажылын эжиктикеин салдарын чедирген. Тудуг индустриязының будүрүлгелериниң ажылында бурунгаарлаашкын чедип алдынган. Эрткен чылдың ол-ла үезин-биле деңнээргө сес айларда 1,6 миллион туйбуну хөйүү берген. Чазанылга кылыгларын, дилит материалдарын, эптээр демир-бетонну будүрерни көвүдээн, улуг панельдерни бээрн 20 хуу өскен.

Ынчалзажок тудуг ажылдарын дүргедедир талазы-биле хемчеглер боттанып турар-даа болза, ында шыңгыы четкестер болгаш чедир кылдынмаан түүлдер ам-даа артып турар деп, А. И. Ванжа демделээн. Хой-хой тудуг организацияларының күш-ажылды багай организастаанындан, будүрүлге болгаш күш-ажыл сагылга-чурумунуң хажылышкынарындан, тудугларның материал-техниктиг хандырылгазының четпезинден мурнунда салдынган соруглаларын күүсетпейн турар. Сес айларда кол фондуларны ажыглалга киирериниң планы нинтизи-биле республика, Өвүр район, Улуг-Хем, Кызыл район дыка чедир күүсетпээн, ол көргүзүг эрткен чылдынынан кудулаан. Капитал салыышкынары 77,6 хуу шиңгээттингеп, тудуг-монтаж ажылдарының планы 79,4 хуу күүсеттингеп. Чырдыышкынның, кадык камгалалының, коммунал ажыл-агыйының тудуглары хөлчок озалдаашкынның чоруп турары-биле моон соңгаар эптежип болбас. Чурттарга бажыңнарын тударының, ажыглалга киирериниң планының күүселдезин 50,8 хуу болган. 18 муң дөрбелчин метр чурттарга шөлүн тудугжулар чедир бербээн.

Республиканың улуг ажыл-агыйының чамдык адырларының чугула тудугларынга тускайлаан акша-хөрең гизерин шиңгээдип турары четпес деңнелдиг. Чижээ, «Тыва тудуг» трест Кызылга чаа хлеб заводунун тудуунун акшаландырышкының. № 2 школаның немелде тудуунга, судно септээр мастерскаяда, аэровокзалда АТС-те дыка чедир шиңгээтпээн. «Шагонартжэстрой» трест сүт заводунга тудуг-монтаж ажылдарының акшаландырышкының, «Тыва көдээ тудуг» трест мал согар санитарлыг пунктунуң тудуунга, Балгазын санаторийниң корпузунга, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкын «Улуг Октябрь» совхозта үрезин арыглаар комплексте, асфальт-бетон заводунга болгаш ВТКЭ баазазынга шиңгээдирин чүгле 25—50 хуу күүсетккилээн. «Коммунизмче орук» совхозта бо чылдың үшкү кварталында ажыглалга кирер ужурлуг 200 олуттуг клубтуң тудуун шуут эгелевээн.

Болдунган хожудаашкынны ажып эртеп-биле медерелдиг, бодик будүрүкчүлүг күш-ажылды хандырып турар будүрүлге чурумун соксаал чок быжыглаары, тудуг будүрүлгезининиң бүгү кезектеринде бар курлавырларны дилеп тып, оларны эң-не шалыпкыны-биле ажыглап киирери вегеттинип турар. Чылдың арткан үезинде тудугда хожудаашкынны ажып эртер дээш тудуда ажылчын күжүнүн чедишпес байдалында күш-ажылды будүрүкчүлүүн бүгү хемчеглербиле өстүрери эң кол соруглаларның бирээзи болуп турар. Республиканың тудуг индустриязының будүрүлгелериниң хөй кезинде күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниң талазы-биле ажылда четпестер уламчылавышаан. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн өстүрериниң планын күүсетпээнинин хараазы-биле тудугларга 70 муң ажыг рубльдиң материалдарын чедир бербээн, 1,8 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынмаан. Ол көргүзүгүү бедидерииге багай салдарны чедирип турар түүлүү бирээзи болза күш-ажылды организастаанының куду деңнели, ажылдарны механизастаарының, ажыл шагын долу ажыглаарының хемчеглерни чедир боттандырбайн турары болуур.

Тудугларда болгаш тудуг индустриязының будүрүлгелеринде ажылчынарның ээлчег аразының аңаа туруушкуну база бүдүн хүн чидирглери ам-даа хөй боон артпышаан. Ол көргүзүг чылдың эрткен айларында адырга ниитизи-биле 9,5 муң (санаттынгаш) кижи-хүн, ооң иштинде «Тыва тудуг» треске —578, «Тыва көдээ тудуг» треске—869, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынга—970 кижи-хүн болган.

Тудуг ажылдарын организастаарын эжиктиктерине, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеринге бот-орулга-чымалгалыг бригадаларны тургузары улуг салдарлыг. Амгы үеде республикада 92 бригада керээ-биле ажылдаар аргаже шилчээн болгаш ниити тудуг монтаж ажылдарының 40 хуузун күүсетккен. Ынчалзажок ол дээрге СЭКП обкомунуң бюрозунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаатткан даалгазынга орнучок четпес. Чамдык бот-орулга-чымалгалыг бригадалар тудуг материалдары-биле ам-даа четпес хандырымнып, инженер-техниктиг ажылдакчыларның долу деткимчезин албайн турар. Ажылдың бо деңшилгелиг аргазын ажыглаарынга удуруткучуларның чогуур харыысалгазы ам-даа плеревейн келген.

Тудугларны янзы-бүрү тудуг материалдары-биле хандырып турар будүрүлгелер, организациялар ам-даа четпес ажылдап, доктаатткан даалгаларын күүсетпейн турар, ындыг болзажок чедишпес тудуг материалдарынга капиталга, хумагалал тудуг организацияларында чок.

Чыл төнчүзүнге чедир кылыр ажылдар хөй. Ынчангаш будүрүлгениң болгаш ажылчынарның күш-ажылын организастаарын эжиктиктерин, ажылдарны кылып чорударының технологизын таарыштыр бодап тургузары, улуг-улуг тудугларга ажылдарны ийи ээлчеглиг кылдыр организастаары, ниити тудуг ажылдары-биле монтаж ажылдарын кады чорударын, хөй объектилерже күштерин болгаш чепсек-херекселдерин быдарадыры-биле шинтпирлер демисежирн чугула деп, түүнелинде илеткелчи чугаалаан.

Хуралга «Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи **В. А. Туголуков**, «Тыва көдээ тудуг» трестиң кол инженери **В. Ф. Потөкин**, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының даргазы **М. А. Кыртыс**, «Шагонартжэстрой» трестиң эргелекчизи **Л. Н. Ткаченко** олар чүве чугаалаан, боттарының тудуг организацияларында ажылдың байдалын сайгарып, беш чылдың үшкү чылының планныг даалгаларын чедишкиннер күүседир, тургустунган хожудаашкынны ажып эртер дээш кандыг хемчеглерни ап чорударын илеткел, планнарны болгаш хүлээлгелерни күүседирда дээш бүгү үүлдерни кылырын айыткан.

Хуралдың түңнелинде СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** делегеттерге чүве чугаалаан. Республиканың ажыл-ишчилериниң беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседирда ийиш шудургу демиселиг демделевишаан, ол тудугжуларның аңаа салыышкынынын ажыглалга киирер тудугларны чогуур хуусаазында орденнарның эргежок чугулазын айыткан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалынга болгаш Күш-ажылчы коллективтер дугайында ССРЭ хоойлузунуң негелделеринге дүүштүр тудугга күш-ажылдың сагылга-чурумун күштелдиреринин чугуланын ол онзалап демделээн. Маңаа бир кол үүл болза, тудуг ажылын удуруткучларның, партия совет организацияларын доктаамал кичээнгейге ап, үн бүрүнүң контролюнга тургузары чугула. Бригада, участок, трест хүн бүрүде чүү кылганыл, кандыг ажылдааныл, ону сайгарып, тудугжуларның ажылын улам будүрүкчүлүг, аңаа туруушкун чок болдурары-биле чүү кылза чогуурул деп чүвени доктаамал шинтпирлээр херек.

Ажыглалга киирер будүрүлге тудугларынга тудугжуларның ажылынга чагыкчыларның киржилгези база улуг ужур-дузалыг. Чогуур дериг-херекселдерни тудуп турар тудугларга өй-шаанда, долу хемчеглге чедирип бээри чагыкчыларның хүлээлгези. Республиканың дыка хөй будүрүлге тудугларын дериг-херекселдерин четчеләшкиннинин четчеәзиндеп үзамдыгып турар. Ол дээрге тудугжуларның эвес, а чагыкчыларның бурузу. Ындыг байладып эдерн чугула.

Чылдың тудуг программазын күүседир дээш тудугжулар деңшилгелиг аргаларны дидим-биле шудургу ажыглап, тудугларны шынарлыг кылып, эки ажылдаар ужурлуг.

ДАЙЫНЧЫ БОЛГАН КҮШ-АЖЫЛЧЫ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ ДЭЭШ

СЕВАСТОПОЛЬ. (СЭТА-ның тускай корр.). Ол хоорайның ажылчы чоннарының революстуг болгаш дайынчы ачы-хавыязы дээш, чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күч-шыдалын быжыглаарынга оларның салыышкыны дээш база үндезилеттинип тургустунганындан бээр 200 чыл болганы-биле холбаштыр Маадыр-хоорай Севастопольду Октябрь Революциязы орденнээр шаңнааны билдингир болгай.

Сентябрь тоста аңаа ол бедик шаңналлы тыпсырының байырлыг хуралы болган.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хүндүүзү президиумга сорук кириишкинниг соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов чүве чугаалаарга, ону чыылганнар чылыы-биле уткаанныр. Ол СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өмүүзүнден ол төлептиг шаңнал дээш хоорайның ажылчы чоннарынга чүрекпин хамыгыдаан шаңнаа байырны чедиргеш, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң даалгазынны ажып эртер дээш кандыг хемчеглерни ап чорударын айыткан.

Д. Ф. Устинов Севастополь-даш бистиң чурттуң тоогузунге улуг ролюнуң дугайын чугаалаан, ооң амгы үезин демделээн. Бөгүн Севастополь — чурттуң мурнуу чүгүнде үлегер болгай культураның улуг төвү апаран. Оратор ооң социал-экономиктиг хөгжүдезинге доктаагаш, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шинтпирлерин амыдыралга боттандырарынга улуг чедишкиннерни чедип алырын севастопольчуларга күүсээн.

Эш Д. Ф. Устинов ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Севастопольду Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаар дугайында Чарлыын номчаш, чыылганнар диңмиттиг адыш часкап турда, белик шаңналды хоорайның тугуна кадаап.

Партияның Севастополь хооркомунуң бирги секретары Б. В. Черничкин, Украинаның Компартиязының Крым обкомунуң бирги секретары В. С. Макаренко, Кызыл Туктуг Кара-Далай Флодунуң командылакчызы вице-адмирал А. М. Калинин болгаш өскелер-даа хуралга чүве чугаалаан.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагааны сорук кириишкинниг хүлээп алган.

НАЙЫРАЛ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

ТАШКЕНТ. (СЭТА). Узбекистанның найысылалының күскү шинчи кирген кудумчуларында болгаш шөлдеринде —кызыл туктар, транспарантылар, оларның дыка хөйүнде: «2000» деп чурагайларны сиилбирип биижээн. Ам чурттуң улуг индустрия болгаш культура төвү— Ташкентиниң хары ындыг-дыр. Революсчу шимчээшкинге хоорайның ажылчы чоннарының улуг ачыхавыязы, Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгеге оларның салыышкыны, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкуунга чедип алган чедишкиннери дээш база үндезилеттининп тургустунганындан бээр 2000 чыл болганы-биле холбаштыр хоорайны Ленин орден-биле шаңнааны байырлалга онза хөөнүү киирген.

ССРЭ-ниң улустарының В. И. Ленин аттыг орлуузунга бурунгу хүн будүрүлгезиниң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары, эртем болгаш культура ажылдакчылары, хой-ниити төлээлекчилери, даштыкы аалчылар чыылган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу составтыг хундулуг президиумчу сорук кириишкинниг соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов хуралга чүве чугаалаан.

Чыылганнар адыш часкап турда Ташкентиниң түтүнга Ленин орденнии ол кадап берген.

Партияның XXVI съездизиниң төөгүлүг шинтпирлерин амыдыралга боттандырар дээш коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка хуралдың киржикчилери бүзүреткен.

ИДЕОЛОГИЯ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ СЕМИНАРЫ

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шинтпирлеринге дүүштүр идеология ажылын эжиктиктерин талазы-биле СЭКП обкомунуң организастааны семинар дүүн Кызылга болуп эрткен. Аңаа партия хооррайкомнарының идеология ажылын харыылаар турар секретарьлары, пропаганда болгаш агитация килдистериниң эргелекчилери болгаш өске-даа актив киришкен. Семинарны СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак ажыткан болгаш удуртуп эрттирген.

Семинарның киржикчилеринге СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи А. К. Канзай «СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин күүседир талазы-биле республиканың партия организацияларының ажылының дугайында» илеткелди номчаан.

Ооң антыда семинарга СЭКП обкомунуң Политиктиг чыридыышкын бажыңының эргелекчизи К. О. Хелин-оол «Партия өөредилгезиниң, массалыг политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң системазынга чаа өөредилге чылынга партия организацияларының белеткелиниң талазы-биле соруглаларының дугайында», партия обкомунуң килдис эргелекчизи П. Т. Дамба-Хуурак «1982—1983 өөредилге чылының түңнелдериниң база СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр өөренikчилерниң болгаш студентилерниң өөредилгезин болгаш кижизидилгезин улам шинай сайзыраңгайжыдарының соруглаларының дугайында», партия обкомунуң килдис эргелекчизи Д. Б. Ондар «СЭКП обкомунуң IV (1981 ч. октябрь) Пленумунуң «Партия организацияларының коруму-чурумну быжыглаар Олегаш чурум үрээшкинчери-биле демиселди күштелдирер дугайында» шинтпирлериниң күүселдезинин чоруп турарының дугайында», СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизиниң оралакчызы К. С. Ондар «СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун улам быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле партия организацияларының соруглаларының дугайында» шинтпирлериниң күүселдезинин дугайында» илеткелдиндигларны кылган.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарында айыткан идеологтуг болгаш масса-политиктиг ажылдың чамдык теоретиктиг база практиктиг айтырыгларының талазы-биле беседелажымышкын, дуржулга солчулгазы ужуражышкыннар семинарга болган.

Бистиң корр.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

Бөгүн — Танкистер хүнү

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КАҢ КАМГАЛАЛЫ

Д. А. Гринкевич, кургаг чер шериниң Кол штабының начальниги, генерал-полковник

Совет соң. ССРЭ-ниң Чөпсектиг Күштеринің дайынчылары танкистер хүнүн байырлалдыы-биле демдеглеп турар. Төрээн чурттуң камгалалыңга танкистериниң кайгамчык алдар-хавыяазының демдээ кылдыр бүгү соңнуң 6о байырлалын 1946 чылда доктаатkан. Партияның XXVI съезтиниң, СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлериниң база СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андропоптуң коммунизм тургузуушкунуның айтырыгларыңга айтыышкынларын аммыдыралга боттаандыр дээш совет улустуң политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүнүң үезинде оңу демдеглеп эрттирип турар.

Дайынчылар-танкистер, Армияның болгаш Флоттуң бүгү составы-биле бир дөмей, СЭКП-ниң болгаш Совет Сазактың иштики, даштыкы политиказын чаңгыс эң-сеткилдиг деткип, дайынчы хүлээлгезин төлептиг күүседип турар.

Совет танк шерии алдарлыг болгаш байлак төөгүлүг. Оон тургустуунуң келгени, амгы болгаш келир үеде сайзыралды В. И. Ленининиң адын-биле. Коммунистиг партияның ажыл-херээ-биле тудуш дөлбаалыг. Дайын мурнунуң чылдарында-ла бистиң танкистер совет Чөпсектиг Күштериниң бир кол күжү болуп келген. Халхин-Гол хем районунда Хасан хөл кыдынга болган тулчуушкунга япон милитаристер совет танкының кайы хире күштүг көргеп.

Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында, даштыкыда бистиң өөнүктериниң база совет улустуң бо хүннерде 40 чылын демдеглеп турары кол-кол бүгү тулчуушкуннарга танк шерии төлептиг үлүгүн киргеп. Төрээн чурттуң оларның дайынчы эрес-дидим чоруун бедик-биле үнелээн. Танк шериниң чүс-чүс муң солдаттары, сержанттылары, офицерлери болгаш генералдары орденнер, медальдар-биле шаңнаткан. 1142 танкист Совет Эвилелиниң Маадыры болган. Эң-не шылгараан 16 танкиске ол атты ийи дакпыр тывыскан. 200 ажыг дайынчы Алдар орденниң бүгү үш чергезин-биле шаңнаткан.

Алды танк армиязы, 12 танк болгаш 9 механиказастаттыыган корпус, тулчуушкуннарга киржип турган бүгү танк бригадаларының чартыы, 28 механиказастаттыңган полктар дайын үезинде гвардейжи болганнар.

Дайзыныңы тинилээринге бистиң алдарлыг танк тудукчуларывыс совет шериге төлептиг үлүгүн немээн. Дайын чылдарында олар чүс муң ажыг танкыны бүдүргеп. Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруу дээш 9 муң танк тудукчулары ССРЭ-ниң орден, медальдарыбиле шаңнаткан. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты алгынчар база хөй.

Совет танкистериниң, танк тудукчуларының алдарлыг ажыл-херээге алдар болдуруп, бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда чүс ажыт дайынчы машиналарыңа дөжек-турушка бижыглап, тураскаалдарны кылган. Ындыг тураскаалдарның граниттен кылган дөжээнде танкыларны Берлинде, Прагада, Венида болгаш даштыкы оон-даа өске хоорайларда тургускан. Ол дээрге совет танкистериниң эрес-дидим, өлүм чок маадырлыг чоруунга мөңге тураскаал-дыр.

Амгы танкылар—ол дээрге күштүг дайынчы машиналар болур. Оларның чепсек-биле дерилгези тергиин эки. Камдыт-даа, черге, агаар-бойдусдустуң камгыг-даа үезинде ол ялаяк чок шын эжыллаар хереселдерлиг.

Техниктиг хандырылга-биле бистиң танк шерии кургаг чер шериниң кол шаап халдакчы күжү болур. Оон ындыг күштүү чүгле бирги класстың дайынчы техниказында эвес, кол күш—кижилерде, бистиң кайгамчык дайынчыларывыста. Амгы үениң аныяк танкистери —ол дээрге бедик тура-соруктуг, тергиин эки белеткелдиг камгалакчылар-дыр. Оларның политиктиг билии делгем, профессионал белеткели бедик. Оларның чүректеринде, улуг салгалдарывыс шыкаш, патриотизминиң, социалистиг Төрээн чуртуңа ынакшылдың, Ленининиң партиязының херээже, коммунизмниң чырык идеалдарыңа тендиш дивес берриннишкинниң өшпес оду хып чоруур.

Дайын сөөлүндеги чылдарда танкист дайынчылар эвээш эвес эрес-дидим чоруктарны хыяганнар. Дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң кичээлдериниге, шериг өөредилгелерге олар бедик мергежилдиин көргүзүп, социалистиг чарыштың чингые эвес удаа эгелекчилери боон келгеп. Оон чижээге Ленин орденниг, Кызыл Туктуг, Кутузов орденниг, Г. И. Котовский аттыг Проскур-Берлиниң гвардейжи танк полугунуң кургаг чер шерии «Серемчилелди бедидер, Төрээн чурттуң идегелдиг камгалалдың хамаарар» деп деннээдаа-биле чарашты улам калбарткан. А танкистер «Кичээл, өөредилге бүрүзүнүң тергиин эки түңнелдин дээш» деп патриоттуг эгелээшкинниң удургеп.

Танкистер байырлалын бүгү тала-биле чогаадыкчы чедиишкинниг уткаан. ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң маршалы Д. Ф. Устиновтуң хайгаараалы-биле болгаш удурулгазы-биле Балтий далай девискээринге Балтийниң, Белоруссияның шериг округтарының эрттирген өөредилгезин танкист-дайынчыларның мергежилиниң бедиин база катап бадыткаан.

Г. И. Котовский аттыг

МОСКВАГА ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Сентябрь 9-та Москвага ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу биле ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу, совет база даштыкы журналистерге парлалга конференциязыны эрттиргеп.

Парлалга конференциязынга Чепсектиг Күштериниң Кол штабывыңың начальнигы—ССРЭ-ниң камгалал министрининң оралакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы Н. В. Огарков, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министрининг бирги оралакчызы Г. М. Корниенко, СЭКП ТК-ның Делегей информациязының хөлдазының эргелекчизи Л. М. Замятин олар кирипшеп.

Парлалга конференциязынга Совет Эвилелиниң Маршалы Н. В. Огарков дараазында медегледи кылган:

Бо чылдың сентябрь 1-де Совет Ыраккы Чөөн чүже АКШ-тың тускай албан черлериниң кылганы өөрүк-чөңгээзиниң алыс утказын база оонбиле холбанытыр агаардан халдаашкынга удур камгалалдың совет чепсектериниң хөделиишкиниери, канчаар болганы сентябрь 6-да Совет чазактың медеглелинде болгаш оон мурнунда чазактың даавлагазы-биле СЭТА-ның медеглелинде авжок тода айыткан.

Бөгүн бистер бо парлалга конференциязын болган чоруктуң бүгү-ле байдалдарын совет талаган хынамчалыг хынап көргенивиң түңнели-биле эрттирип турар-дыр бис. Ол болган чоруктуң хамык-ла чугулазын барымдаалаш. Совет чазак ол-ла хүн дораан бедик компетентилиг Күрүне комиссиязын тургускан дээрзин, ажыы-биле чугаалаар ужурлуг мен. Ында аңгы-аңгы ведомстволарның оон иштинде ССРЭ-ниң Ужар-түүлдүң күрүне хайгаралының харысалгалыг специалистери болгаш эксперттери кирген. Комиссия илеткелди киирген. Мен бодумнуң дыңнадыымга ук комиссияның айыткааны фактыларны болгаш түңнелдерииге даянып мен.

Совет агаар делгеминче мурнуу-көрөй авиакомпанияның самолединуң шургуп киргени дээрге, хынамчалыг планнап кылган шпиончу операция болганы бадыткаттынган. Ону АКШ биле Япониянын девискээлеринде чогуур төптерден башкарып турган. Кижилер өлүмоидакка таваржы бээр деп түүлдү бодавайн база ону мынчап баар деп билип тура-ла, хамааты самолётту ол соруулгага өжегерээн ажыглаан.

Барыын парлалгада онзагай таварылга деп адап турары болуушкынның хамык-ла аарберге уржуу ында болуп турар. Бо болуушкынның бүгү харымсалгазы оон организакчыларынга бүрүн долузу-биле онаажыр дээрзи билдингир.

Ам шак ол өөрүк-чөңгээлиг ужудуушкынның аңгы-аңгы үе-чадазының талазы-биле херек кырында болган түүлдериче кирерии чөпшээреп көрүүер. Картаже кичөөнгейлиг оваарын көрүүер Совет Эвилелиниң Маршалы Н. В. Огарков агаар чөңгээн болган районның улуг чуруун көргүүзү тайылбырлаан).

Бирги үе-чада—ужудуушкынның эгези. Аляскада Анкориж деп орук-ара аэродромдан ужудуп үнгенниң соонда удаваанда-ла ук самолет чурттаар аразының донтааткан оруубиле чорувайн, Камчаткаже углай ужупкан. Бистиң радиолокация чепсектеривис ону Камчаткада - Петропавловскиден сонгу-чөөн үгже 800 км черге чорда ону тып көрүп алган үезинде, оон ескээр хажыдыышкыны 500 км чеде берген. болган. Ол үеде ужудуушкын америк диспетчер албанының база АКШ-тың агаардан камгалал системазының радиолокация чепсектериниң көөрү зонага чоруп турган-ны болгай. Бо таварылгаларда самолетту «чидириптер» болгаш доктаатты нган оруктан оон ол хире улуг хажыдыышкыны эскербес деп чүве турбас ужурлуг. Ындыг чорук болбас-даа. Ынчаарга мындыг айтырыг тургустунуп келир: анаа рейсте самолет дугайында чугаа чоруп турар чүве болза, ону олар чүге эткээнил? АКШ-тан мынчага чедир харыы алдынмаан.

Оон аңгыда чурттар аразының бо оруун Аляскадан Камчатканың дужунга чедир АКШ-тың, оон иштей Японияның авиадиспетчер албаны харылап турар. Бо маршрутта контрольдуң тускай («Небо», «Неева», «Ниппи» болгаш өске-даа) точкаларын тургускаан, оларның кайы-бирээзиниң кырынга делгеш, рейс самолеттары бодунуң байдалын демдегледир болгаш черже медээлээр, а черде албан черлери оларның эртерин ыяк контрольдаар ужурлуг. Тургускан контроль точкаларын таварты мурнуу-көрөй самолеттуң эрткенииң дугайында, харын-даа рейс самоледу орукта чок болганда, илеткелдер чок турда, америка албан черлери чүге-ле дораан дүвүрээзинии көдүрүп үндүрбээнил? деп айтырыг тургустунуп келир. Бо айтырыгга харыы база амдыгга чедир чок. Мурнуу-көрөй самолет совет радиолокация чепсектериниң билип көрүп каары зонаже чогум чүге ыяап-ла америк хайгыылчы самолеттар, эң ылаңгыя РС-135 дээр самолет, доктаамал дежурныйлап турар черге барып киргенил деп чүүлче силерниң кичээнгейниерии онзалап утландырар бодай-дыр мен. Бо удаада РС-135 дээр хайгыылчы-самолетту бистер сентябрь 1-де түс черниң (Камчатканың) үези-биле 2 шак 45 минута турда, тып көрүп алган бис. Ийи шак дургузында ук самолет аңаа севинчии кончуг элээн оожумнап каап чорааның совет радиолокация чепсектери демдеглээн. Камчатканың үези-биле 4 шак 51 минута турда, ол-ла районга 8 муң метр ол-ла бедикке РС-135 самолет-биле шуут дөмей радиолокация демдектинг ийигя самолетту көрүп каапкан бис. Самолеттар чоокшулажып келген (экранда демдектер шуут каттыжа бээринге чедир) болгаш кезек үеде (он хире минута) кадыдеиге үжүп органнар. Оон соонда, мурнунда хөй катап хайтаарап турганыывыс дег, оларның бирээзи Аляскаже углай ушкан, а ийи дугаары Камчаткада - Петропавловскиже дорт ужупкан. ССРЭ-ниң агаар делгеминче хайгыылчы самолет чоокшулап чорүп олурар деп, агаардан камгалалдың совет командылал пунктулары шак ындыг түннел үндүргени чугаажок. Бо таварылгада самолет оруудан аскан деп кандыг чугаа турар ужурлугул? Ынчангаш бо самолеттуң ужудуушкынуң башкарып турган дээрзи шуут илдең-дир. Шуут-ла ылап башкарып турган деп чугаалап болур мен. Ынчангаш шургуушкынуг ужудуушкынуу ожегерээн кылган.

Ийиги үе-чада — Камчатка кырынга хөделиишкиниер. 5 шак 30 минута турда, үрекчи-самолет Камчатка кырынга келген. Ол ССРЭ-ниң стратегтиг ядролуг күштериниң конгуг чугула базазынче дорт бар чыткан. Совет диспетчер албан черлериниң болгаш агаардан халдаашкынга удур камгалалдың (АХК) самолеттарының кандыг-даа айтырыгнегелделериниге ол харылаваан. Хайгыыл информациязым дамчыдарынга ажыглаар кодтуг кыска медээлерни ол доктаамал дамчыдыл турарын ол-ла үеде радиоконтроль станциялары биилин, демдеглеп турган.

Ол кезек үеде АХК күштериниң хөделиишкиниери чүгле самолет-биле харылзаа тударынче углангаш турган, оон иштинде делегейде доктаатынган 121,5 мгц аварии частотазын (чердеи-даа, дозукчу-самолеттан-даа) ниити кыйгырыг медээни кылдыр ажыглаан болгаш ук самолетту чоогунда совет аэродромга хондурарынче углангаш турган. Ынчалза-даа ол бүгү түүлел чок болган. Үрекчи Охотск далай уунчее чоруй барган.

Үшкү үе-чада — Сахалин ортулуктуң девискээрииге хөделиишкиниер. Үрекчи-самолеттуң ажызы чөңгээлиг апарган. Совет дозукчу-самолеттарның сагындырыг медээлериие ол харылаваан. Оон эрткеп, ол харын-даа чоруур уг база оон-биле кады ужудуушкынуң өрү-кудузунга баа дүргедээшкиниинге хамаарыштыр маневрлар кылып, АХК самолеттарындан көзүлдүр-ле ойлап эгелээн. Оон түс черниң (Сахалиниң) 6 шак 02 минута турда, үрекчи-самолет угланыышкынын хенертен өскерткеш, бистиң зенитчиг ракета кезектеривистин турушгарын эргий ушкаш, Сахалин ортулуктуң мурнуу талазында чугула шериг объектилериниң кыры-биле эртиеп. Агаарда хайгыыл самолет ужуп турарынга чигзиниг ыыңан читкеп.

Үрекчи-самолёт Сахалин ортулуктуң мурнуу-барынын талазынга кээрге, ону аэродромга олуртурунун соолгу орааллажышкынын кылган, ол соруулга-биле тус черниң (Сахалиниң) 6 шак 20 минута турда, үгер-боолардан үе айтыр снарядтар-биле сагындырыг кылып, дөрт эзиг адныышкыны кылган. Ниитизи-биле 120 снаряды агаарже боолаан турган. Оон соонда безин самолёт-үрекчи негелделерге чагыртпайн, Владивостокче углаидыр ойлаарын орнадашкан болганда, 6 шак 24 минута турда, ук самолёттуң ужудуушкынун ракеталар дузазы-биле соксадыр деп дужаалды дозукчу-самолётка берген, ол күүсеттиигеп. А ону ол байдалдарга болдуунуп-ла болур бүгү сагындырыг хемчеглерии совет АХК күштери алган соонда чүгле ыяап кылган. Оларның хөделиишкиниерии ССРЭ-ниң Конституциязынга болгаш ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарларының дугайында Хоойлуга база делегейниң амгы норма-чижектеринге шуут дүүштүр боттандырган. Бодунуң кызыгаврларын, оон иштинде агаар делгеминиң камгалаары—күрүне бүрүзүнүң бот-тускайлаң эргези.

Совет улустуң тайбың ижиниң камгалалында турун туларын Совет Чепсектиг Күштер бедик чергениң дайынчы белен чоруктуң байдалында доктаамал туруп турар. Совет мүгүлениң бүгү-ле төөгүзүнүң дургузунда олар боттарының хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип келген. Моон-даа соңгаар, бир эвес дерек апаар болза, олар бодунуң даймычы соруулгазын күүседир.

Оон дараазында Н. В. Огарков, Г. М. Корниенко болгаш Л. М. Замятин корреспондентилериниң айтырыгларынга харылаанныр.

(СЭТА).

ЧЕР КЫРЫНГА БЫЖЫГ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуунуң айтырыгларынга берген харыларында айыткан совет тайбың чаа инициативаларыны делегейниң тайбызына ыяк бүгү күштери, бомбурзектиг чаагай сеткилдиг болдуун кижилери бедин-биле үнелеп, изин-биле деткип турар.

Совет Эвилелиниң тайбын чаа саналдары делегейниң айыл чок чоруун быжыглаарынга, Женевага чугаалажышкынынарга чедишкиниерин хандырарынга арганы берип турар деп, ГСЧП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ТК-ниң секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазыныи, орвлакчызы **П. Фернер** медеглээн. Совет тайбың чаа саналдарын ГДР-ниң бүрүн деткип турарын ол айыткан.

Совет тайбың чаа инициативалар — ССРЭ-ниң тайбызынче чаагай чүткүлдүүнүп, чер кырынга быжыг тайбыны хандырар дээн оон бүрүн шинтпирлиниин тодаргай херечизи-дир деп, Лаостуң **«Пасасон»** солуну бижээн. АКШ-тың империалистери болгаш оларның НАТО талазыбиле эвилелчилери ССРЭ-ниң тайбың чаа саналдарының утказын хамаалбып, боо-чепсекти будүрерии үргүлчүлеп, ортумак ирешпилиг америк чаа ракета-ядролуг чепсээн Барыын Европага бо чылдың төнчүзүнде тургузуп эгелээриге белеткеник турар.

АКШ-тың пос-таавычыларының профзөвилел каттыжышкынының секретарь-казначейи, сураглыг америк профзөвилел ажылдакчызы Дж. **Шенкман** ССРЭ-ниң тайбың саналдарын бедин-биле үнелеп, бүрүн деткээн. Европада ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлавар дугайында чугаалажышкынынарга таарымчалыг дугуржулганы чедип алыры тайбыңны быжыглаарынга болгаш ядролуг дайынның кыжанышкынын чайладырынга идиглиг болур ийик деп, ол медеглээн.

Германиниң социал-демократтыг партиязының бундестагта бөлүүнүң даргазы **Г.-Й. Фогельдиң** түүлүн Мюнхениии **«Абенд-майтунг»** солуунга парлаан. Ю. В. Андроповтуң дарымдары—ол дээрге, совет туруштуу кедергей тодаргай кылдыр тайылбырланы-дыр. Ам соруулга—Вашингтон моон соңгаар чогумчалыг, сарымылдыг туруштуу эвээр кылдыр ацаа салдарны чедирери-дир деп, ол бижээн. Быстың девискээриивиске ядролуг америк ракеталарны тургузарының кандыг-даа ажыы чок дээрзин илаптыг бадыткаары эргежок чүтүлә. Ону чедип алыры чүгле ГФР-ниң национал эрге-ажыктарынга ээвес, харында боо-чепсекти сарыыл чокка эдерее будүрерии соксадыры күүзүн бүгү кижилериниң эрге-ажыктарынга база бүрүн дүүшкен турар ийик. Ону чедип алырынга үе үдап-на эвээжеи турар-дыр деп, Г.-Й. Фогель айыткан.

«Женевага чугаалажышкынынарны америкаиларның ак сеткилдиг кылырынга социал-демократтарның хүрээлеиниле чигзинии турар» деп, Барыын Германиниың телевидениези демдеглээн.

Ю. В. Андроповтуң саналдарын бүгү талаалыг хандырар өөрении ююрүнче НАТО-ның кежигүннери чурттарының чазактарын Голландиянның премьер-министри турган **Йоон Ден Ойл** кыйгырган. Ол тайбың чаа саналдар—Женевага чугаалажышкынынарга дугуржулганы чедип алырынга идиглиг чугула чаа базым-дыр. Америк тала шак ындыг чогумчалыг, гумчалыг турушту эвээр кылдыр ацаа салдарны чедирери-дир деп, ол айыткаи. Эидере чепсегленирииң орнунга, дугуржуп алыры черже ам болур ийик. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага эккеп тургузарының ийлыдыг уржуктарын Совет Эвилели тодаргай айыткандыр. Женевага чугаалажышкынымары түүлел чок болган таварылгада боо-чепсектиг эидере будүрүүшкүү удам күштелир апаар ийик деп, Йоон Ден Ойл демдеглээн.

Удуралышкыны демисеглиерииииң **Делегей федерациязының** секретарывдаы медеглел кылган болгаш Женевага чугаалажышкынынарга дугуржулганы чедип алырын тайбын совет чаа инициативалар хандырар дээрзинге идегелдиг илеглейлээн. Ядролуг халаптыг айымылыидан Европаның улустарын чайладыр, бүгү делегеите тайбыңны хандырар дээн бүгү-де түүлдерии кылырынче чугаалажышкынкыиарның киржиичилерии ол медеглелде кыйгырган.

Совет чаа инициатива — тайбыңы болгаш чавырлышкынны хандырарының херээнге чугула салышкындыр деп, Даниянның Коммунистиг партиязының Даргазы Й. Ёисен медеглээн. Ынчалза-даа, чер кырынга тайбыны хандырар, ядролуг халаптың кыжанышкынны уштаар дээш Совет Эвилелиниң мөңгүнелиг чок демисеглиг келиишкиниери чүгле ынчангаш болгаш демисеглиг-даа турарын ССРЭ-ниң тайбың чаа саналдары тодаргай бадыткап турар-дыр. Американың Каттышкын Штаттарының Президентизиниң Үстерии эдерее ужурлуг деп, Даниянның коммунистериниң удуртукчузу чугаалаан.

Совет саналдарны бүгү-ле делегейде улус соңуургал-биле утканы деп, Швейцариниң «Курьер» солуну бижээн. Америк ядролуг чаа ракеталарны боттарының девискээрлеринге АКШ болгаш НАТО талазыбиле оон эвилелчилери эккеп тургузар дээш чурттарының улустары совет тайбың чаа саналдарны ханы чүүдүлдүүшүүшкиниң дараазында

Чылдар болгаш кижилер

ДАЙЫНЧЫНЫҢ ЭРТКЕН ОРУУ

Ойдупаа Часыгбаевич Оюн-биле хөй катап ужуражып, оон амыдыралчы байлак сактыышкыннарын дыңнаан мен. Хөй чылдарда хой-ниити ажылдарга ажылдап келген, баштак чаңныг, чугаакыр ол кижи чаңгыс чер чурттутларынга — Таңдының Кочетово суурунуң чурттакчыларынга ынчангаш хүндүткелдир.

Чоокта чаа Ойдупаа Часыгбаевич-биле база катап ужураштым. Наза-хары чеден ишкин-даа бол, ам-даа сергээ, шимченгири, адаккары хевээр болду.

Могай—хоочунуун чурттап турар чери, ол оон чурттап эрткен оруу, төөгүзүү-биле хозбашкан чер. Могай даанын элээнге тулчуушкуннар дынчиреп эрткен. Кызыл командир С. К. Кочетовтуң партизанналарының дээрбечи, үптекчи актарны чыгча шапкан чери ол-ла болгай. Ойдупаа Часыгбаевич ол бүгү болуушкуннарны көргөн, амыдыралга болган чаа оскерлиишкиннерниң киржикчизи.

Могай шаг-шаандан бээр малчыннар чурту. Оон делгем шынаазын мал-маган долган чыдар. Ол-бо талазында агыл чыдар кара суглары чылдың кайы-даа үезинде кыңгыразы ырлап, тонмес оруун удамчылап чыдар. Доцмас кара суглар балык-биле байлак. Сөөлгү үеде ховар аң—ондатра-мында турумчул, өзүп эгелээн.

Чараш чурумалдыг бо черде амыдыралдың судалы кажан-гызындан артык шапкынчаам. Чай дүжери билек, «Коммунизминиң херели» совхозтуң сүт-бараан фермазы, совхозтуң кодан чылгызы, хөй-хөй кодан хою чайлаглап кээр. Долгем шынаа, шыкты долган мал-маганны көөрге, дириг чечектер-ле. Бо хүннерде байдал база мындыг.

Хөйну көргөн хоочун дайынчы эрткен болгаш амгы үени дединей чугаалап, эки тураачы эрес-дидим эш-оорүүнүң дугайын тода сактып орду. Хоочуннарның сактыышкынмары бистерге—аныяк салгалга солун болгаш өөредилгилиг.

— Чонувус, төрелдеривис Кызылдан үдеп каарга, маниналыг каш хондур чораан, Абаканга келдивис. Анаа демир-орукту бир дугаар көрдувус, олурдувус. «Фашистер-биле сегиржип алышкынга дүрген киришсе» дижип, четтикпээн сеткилге алзыпкан дүн, хүн чок түгүл орар бис — деп сактып эгелээр.

Тыва эки турачыларны Москва уткуп алган. Аал-оранга, орук ара бо хоорай дугайын хөйну дыңнаан. Тоолчургу чараш хоорай көрүксенчиг, чурттаксанчыг болганы чугаажок. Оода чаңгыс көрзе дээш күзел бүткен. Анаа канчап өөрүвес, чоргаарланмас боор. Мындыг чараш, төөгүлүг хоорайны орттедир, хүүктаар дээш калчаа дайзынны чылча шавар-ынга киржирип эки турачы-ларга аас-кежик болбайн канчаар.

Ковровка тускай оорделгетени эрткен, дайынчы шылгалдага эки деп демдеглеткеш, фронтуже аъттанывыскан. Тыва эскадронну баштап орган улуг лейтенант Саттың взводу-биле кожа Оолактың взводу чоруп орган. Оон дайынчыларымның аразынга Ойдупаа, Седип-оол, Аймыы, Хүүлеңмей—дөрт алышкы чораан. Деражно суурүүн чоок-кавыны ажык болганындан дайзын-совет шериглерни эскерип каан, үгер-боолар-биле адыш эгелээн. Октар ол-бо талада частың, довурак-доозундан түүдээ көзүлбес апарган. Ынчаза-даа эскадрон дидим бурунгаарлап, дайзынның камгалалын чаза таварып бар чораан. Фашистер кадчаалы-биле удурланып, чаа күштерни атакаже киирип турган. Баштайгы ол тулчуушкунга тыва эки турачылар доргүш чогун көргүскен. Кайы-даа талада чидириг хөй болган иштиг тулчуушкун соонда, Оюн алышкылар чыглып келгеш, үрде көрүшпээнде-дәй дег, куспактажыпканнар.

Баштайгы тулчуушкунга хей-аът киргеш эскадрон, совет шериглер-биле бурунгаарлаан тудум, тулчуушкуннарының кадыг-дошкуунун көрүп, кажаарап орган. Демир-орук белдирге черде — Ровно хоорай. Ону оскунмас дээш дайзын аңаа быжыглаптаан чыдыпкан. Хоорай дээш тулчуушкуну лап бажында эгелээн. Шавар халдаашкынның кол угланышкынына тыва эскадрон киргеп... Азыг черге ажыттадып алган Ойдупаа шыгаан чоруй адын-ла чыткан. Удаазаанда аңаа удур танк чоруп органын көрүп каан. Чанында бажыңдан пулемет үзүлтел чок бооган турган. Ол дүштә бир бажың сонгазындан фашистер бичии уруг үндүр октаткан. Ыглап маңнап турган уруглуг кампалап аар дээш келген совет шериглерни фашистер «сынап-ла» турганнар. Ол уруглуг канчаар кампалап алганын Ойдупаа Оюн мынчаар чугаалаар.

— Үш, дөрт хире-ле хардыг оол чүве. Олче маңнакаш чыда дүжүп, база маңнап чыда дүжүп-ле чор мен. Октар чүгле сыйтылаар, дарыыт, хуюксуу думчук түлар. Демги танк, тура дүшкен дег болгаш-ла, өртттенип эгеледи. Бистин оолдар аткан. Ыш аразы-биле кушталлыр маңнаваш, оолду сегирип алдым. Чыда дүшкеш, союп чорүй, азыгже нараш-ла дидим. Хенертен үзү-бажы селберрегеп. аажок тевиндээн херээжен кижиге үткүжа бердим, оолдуң иези турган боор, чаштыг карактары-биле менче көрүп, чүве чугаалай-лыр. Ону дыңнаар харыы бар эвес...

Совет шериглер фашистерниң кол күжүн бүгү талаадан бүзээлеткеш, дайзынны кыңчыктырбайн, дүжүп боорунче албапкан. Ровно хоспталган.

— Дубюже баар оруктуң бызым саныкта дайзын шыгыны удурланган. Ынчаза-даа эрес-дидим совет шериглер оларны чер алыскастаан.

— Сурнич — шыпаа чер. Дайзынның бир атаказының танкыларының шуутузуун орттеңдир адын кагдывыс. Маңаа орус взвод-биле кады чоруп турдувус, интернационалчы аътчы найыралывыс биске дыка доктум болган.

Эрес-дидим дайынчы Ойдупаа түлдуушкун үезинде тывыктырын, шинтпирлиин көргүзүп чораан. Дубюже дээш тулчуушкунга ол аар балыглаткан. Балыглатканнарны бир бичии бажыңга чыгаан, эртеминде шапактыг аъттарга соорткеш, чорупкан. Ойдупаа ол шапактыг аъттарны дыка-ла магадаан. Орук ээр черге саннарга, чээрби ажыт болган. Бир үкрани суурга экелгеш, түс-түс бажыннарга чыттырыгылаан, хайгаарап турган. Ойдупаанны киирип келген дайынчыларның бирээзи кара совхозтуг кижи боорга, «Кым сен, ааз?»— дээн.

— Хүрең-оол-дур мен. Хол санчок—дээш, олурун алды.

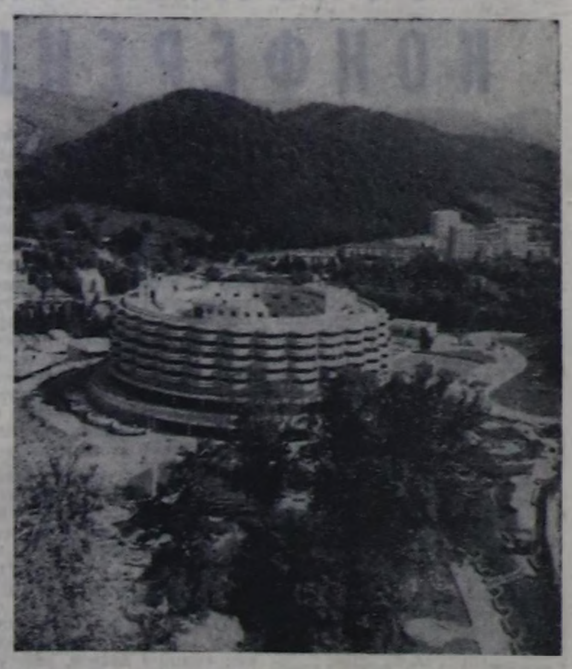
Каш хонгаанда балыг дайынчыларны госпиталдарже аппаргылаан. Ойдупаа Киевке сегээн. Оюн Донгут-оол деп эжи-биле чадаг шериг кеззээнге кирип алган турда, тыва эки турачыларыны чурттунче чадыдыр деп медээ дыңналган. Полковник эш Попов оларны үдеп тура мынча дээн:

— Тывалар эр-хейлер! Тулчуушкуннарга хөй маадырлыг чоруктарны кылдылар. Совет дайынчыларга дузалаар дээш четтирдивис. Эки турачыларга, тыва чонга улуу-биле четтиргенивисти илередип тур бис. Орук-суур эки чедиңер...

База катап Коврока шуутту чыглып алгаш, оортан төрээн Тывазынче хапканнар. Совет дайынчыларга орук дургаар таварып эртеп хоорай, суурларының чурттакчылары мөгейип, чылыг сөстер-биле эки турачыларны үдеп турганнар.

Л. КАРА-ООЛ.

ГОСТИНИЦА КОМПЛЕКИЗИ

КРАСНОДАР КРАЙ. Сураглыг Сочи курорттуң чоогунда Дагомыс суурда даштыкы туристер хүлээп алыр 2500 кижиге гостиница комплекизин тутканы. 27 каът «Дагомыс» деп гостиницаны, кино-концерт залын, сугга өөттүр бассейиннерин ында кылган. Оон-биле кожаландыр «Олимпийская» гостиницаны, «Меридиан» мотельдиң, кемпингтиң тудугларын бедик үнген. Комплекстиң төлевилелин болгаш тудуун совет болгаш югослав архитекторлар болгаш специалистер кады кылган. Оон бүгү бажыңнарының чанында субтропиктиг ыяштарны тараан. Кара далай кырынга пляжтарны, аэрозольлирилерни кылган, хемелер болгаш катерлер ортээлин турускан.

ЧУРУКТА: Дагомыс суурда туризчи комплекс. Мурнуу таазында—«Олимпийская» гостиница.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Г. Макаровтуң «Хунажыным» деп чураан чуруу.

ХОМУДАЛ

Кожавыстың ортуң кызы
Хорагай дээр уруг келгеш,
Хорадаанны, хомудаанны
Холчу берген кончуттунган:
— Бажыңынга сеңдеп оске
Бажын суккан кижи-даа чок.
Он беш акшам чиде берди.
Оорлаан сеп! Экпел—деп бо.
Харамкаштың үнүн читкен.
Харыылаптар харын-даа чок.
Карактарым чивеңнедим,
Кайгап алган олур мен оп.
— Хавы-биле катай аңаар,
Кандыг кончуг кижи боор сеп.
Эжим берген белээ чүве.
Этилии бер, дүргеп!—дидя.
— Албаавым шын, оршоп көр—деп
Арай боорда сымыранадым.
Актыг черге карадаштың
Алдынаның аргажок-тур.
Хорагайның үнү читкен.
Хорадаанны деңдеп баргаа.
Кончуу сүргей иезе көргеп.
Хөлдары шуут сарыг-ааны.
Эжик ажык турган чүве.
Эниг ыт бо кирип келген,
Эөзи ыысче Хорагайже
Эөрер дээзинг мрааны-дыр.
Хорадаан кыс аныңнаже
Холу-биле кырбаан дигеп:
— Аксында бо чүүл?—
дээштим
Алгырыпкан, шимээн баргаа
Кандар эниг акша хавын
Казаңнаштың үүе халаан.
Акыткаштың санаа көөрге,
Акшадары четче болган.
Хорагай оон чоруй баргаа,
Хомудаанын артып хаагаан.
Кандар эниг келбээн болза
Канчаарымны билбес
турдум...

В. МОҢГУШ.

ЫЯТ БОЛГАН

Белектиң ачазы хоюн кыргыдар дээш, чазагдан суурга сүрүп келген. Ол улуг-ла ак шоодайда дартайты дыгын каан чүвени эзеринин соонда доора дергилеп алган боон тур. «Ол-даа биллингир дүк болгай аан» деп Арагачы хеңим артындан бүдүү ылавылап көрүп турган. «Хоюн каяа барып хондурар эвес, шоодайын кайнаар киирерил, ону ылавылап аар» деп бодап орган.

Арагачы дээрге турум ажылдаан чери-даа чок. Арагалааны дээш каш удаа хемчег алыскан, ам шуут шөлүдеринге четкен. Көдээ Советте «арагачылар, тонаачылар, маңгысталчактар» деп кара данзынын бир дугаарында ады чыдардан бээр элээн үе эрткен. Оозу дээш ары безин кызар эвес, шынап-ла, чөгенчигбейлериң бирээзи.

Эки кижилерин, албан, организацияларның сургаалга созуун ол кончуг чөпсүнүп хүлээп алыр. Ынчан ону көөрге кварталның борбак быштаан мегелеп чиир дээш дилгижек-де. Оон бичии-даа түннел үндүрбес. Магазинге арага садарының шагын маңап четтикпейн-ге турар. Ол ойде алды аргазын, беш мегезин ажыттап турган, улустан дилеңир. Ынчан оон торгуа-терези хой апаар.

Арагачының назыны 25—30 хар аразында. Мынчага дээр өг-бүле-даа түтпаан, «ашак оолдарының» бирээзин. «Мени багай кижини кым тоор боор» дигилээр чүве. Ийе, ону «кадай кыстар»-эки бижир болгаш тоовастар. Шынап-ла мындыг доктаамал ажылы чок, арагачы, мегечи, чалгаа дүштүк кымга херек боор.

Кажарын канчаар сиңер. Шала сезиниг удус көргеп-де, «сыржым булуңнарже» арлы бээр.

Кушкаштар ыяшчыттайның, хектер үй алчы эдер түлеп, суурүүн бир кудумчулуунуң ийнинде огород камгалаарын артап-артап чаштый чораан. Арагачы дээрэн дүүнгү ак шоодайны анаан, адак-бышкаа чиик, суурга белеткелчиин бажыңынче сергээ топтуг ыыдың кел чыткан. Бажың чанынга келгеш, маңап безин четтикпээн. Шыдашпайн эжиктэ соктап эгелээн: «Эжиниер ажыдыңар, дазайыңар «Арагачы-дыр мен»-даа дээр. Оон коргуушкунунда нс-даа арнаан. Дүк ам оон актыг дүүгү апарган. Чүү деп мегелеп садыптарын ол шагда-ла болаан алган.

— Дан бажында кижи удуттас кандай кижи сен. Ам чүү эккелдиң?— деп, белеткелин үүнү көзүл, ыяшкыгын айтыртан.

— Дүнмам уруг дүк сагтыргап, ынчангаш келдим пейн—деп аажок эвилең хулумаурун дилээн.

Складка баргаш Арагачының эккелген дүгүн улуг бресент кырынче төктүргеп. Белеткелин каттырар-даа, хыйланыр-даа болган. Ол дүк эвес, кадарчының хой маңаарда эптер дээш аңдара дүргеш, шоодайлап алганы ирт кежи негей-тону болган.

— Моон алган, ыраа чору — дээш, ону склактан буу-даа үндүр сывыргап...

Төлеп чок ажы-нам эки чүвеге чедирбес. Арагачы моон соңгаар ирт кежи тон херек чок, оске-даа кара тывыштарын соксадып, чонуң чоон оруунче киирер боор деп идегел бар.

О. ТАС-ООЛ.

Бөгүн — Чадаг чарыштың

бүгү-эвилел хүнү

Кадыкшыл байырлалы

Бөгүн, сентябрь 11-де, Чадаг чарыштың хүнү. Ол хүнүү массалыг спортчу байырлал кылдыр эрттирип турар.

Эрткен чылдың сентябрьда чадаг чарыштың болгаш кылаштың хүнү чүртте бир дугаар эрткенин бинир бис. Ол бөгүүнде массалыг байырлалдың хүнү кылдыр эрткен.

«Кадыкшыл чарыжының болгаш-ажаа кылаштың хүнүүнүң эртеленнии түцелдеринин болгаш кадыкшыл чарыжын чон оргузунга улам ынай деңгүдер талазы-биле соруглаларының дугайында» ССРЭ-нин Спорт комитединиң даргазының бо чылдың январь 12-де үндүрген №41 дужаалында ыыдыг одуруглар бар: «1983 чылдан эгелээн чылдың-ла сентябрьның үнүнү воскресеньезин Кадыкшыл чарыжының болгаш кылажының хүнүн эртирер хуусаазы кылыр доктаадыр».

Чүртүүн аңгы-аңгы девискээрлеринде кодээ ажыл-агыйның сезонунуг ажылдарының дөстур үезинге хамаарыштыр ол хүн (сентябрь 11) таарымчалыг эвес болуп турар. Ынчангаш Чадаг чарыш хүнүн организастаарының Бүгү-эвилел штабының сүмелээнин-биле массалыг старттарже үнер хуусаазын чер-черлерде ыыдыг штабтар боттарынга таарыштыр, сентябрь 18 ааы 25-тиң хүнүнде кылдыр түргузун алыр арга бар-деп турар. Эң-не кол-шүүл—ол старттарны шын-ла эрттирерил, оны киржикчилериң сеткилиниге артып калыр солуун, организастыг болдурары.

Чарышка хандыкшылдыгларның саны улам-на көвүдеп турар. Хооралларның, суурларның эртенги күдүмчуларында, скверлеринде, дыштанылганың паркталарында маңнажып, эртенги гимнастика кылып турарлар көвүдээн. Маңнаарынга хандыкшылдыгларның клубтарында маңнажып, эртенги гимнастика кылып турарлар көвүдээн. Маңнаарынга хандыкшылдыгларның клубтарын сентябрь 11-де —Чадаг чарыш хүнүнде шуутла старттар шөлүнге, спортчу байырлалдың эртип турар черлериже бижип эгелээр.

Чадаг чарышче чалаа тур бис, маңнаарын бөгүн-даа эгелээр болзуларза, орай эвес!

Эрткен чылын бастың республикага чадаг чарыш хүнү массалыг спортчу байырлалдың хүнү кылдыр эрткен. Ниитизи-биле 35 муң ажыт кижи массалыг старттарже үнүп, Чадаг чарын байырлалынга киришкен. Ылаңгыя Барыын-Хемчик (3,5 муң кижи), Чөөн-Хемчик (2116), Бии-Хем (1200) районнарга чадаг чарыш организастыг эрткен. Найысылаа Кызылга 6800 ажыт кижи массалыг стартче ол хүн үнгеп.

Чадаг чарыш хүнүн белеткээри болгаш эрттирери белең эвес болбайнаан. Совет организар, профсүзилел, комсомол болгаш спорт организацияларының чүгле деминг хөделири чедиишкинге экжел болур. Чарыштың киржикчилерин харлазын аайы-биле бөлүктерге үскеп. Хары үгда ниити стартчан 2,5-3км, 5 километр дистанцияларже чарышка хандыкшылдыглар үнер.

Сентябрь 2-10 хүннеринде чер-чергерге, чурттакчылыг суурларга дыка хөй кижилер киришкен. Ам бөгүн район-нар төттеринде, Кызыл хоорайда чадаг-чарыштың финалы эртип турар.

Чадаг чарыш хүнүн эрттирериниң кол сорулгазы—спортчу бедик көргүзүүлерде эвес, харын маңнаарынга хандыкшылдыгларның санын немежип, олар кадыкшылдың одуруушче хүн бүрү үнүп, дараазында старттарга белеткенирелде. Киржиниң кадыкшылыынга маңнаарының азы кылаштаарының ужур-дузазын терек кырында биилеп алырында, маңнаарынга хандыкшылдыгларның одуруунга киреринде.

Маңнаарынга хандыкшылдыгларның клубунга киирер күзелдиглериң сентябрь 11-де —Чадаг чарыш хүнүнде шуутла старттар шөлүнге, спортчу байырлалдың эртип турар черлериниң биилеп эгелээр.

Чадаг чарышче чалаа тур бис, маңнаарын бөгүн-даа эгелээр болзуларза, орай эвес!

АВАМ БОЛГАШ ЧЫЛАН ХОРАНЫ

Бир-ле катап чайгы шөлээ-ниң үезинде бедик-бедик даглар баарында, ыыргай аргаэзим аданда кыжын доңмас кара суг шулуруткайның балын чыдар черде ниитиниң малын кадарып турар акым Делгер Аймыжевич Саттың аалынга чеде бердим.

Делгер Аймыжевич маакпа болган янзы-бүрү болуушкуннар чугаалаар, кончуг солун кижи. Бир-ле хүн өгге шайлан каап, чугаалажып олурувуста, кижиниң хеп-хенертен алгырыпкан тура халаавы, өгүүн дөрүнде ханазынче сыңныы, олче үнерин кызыткан тур. Мен мырыңай кайган каан мен. Кижим холу-биле эжикче айтыр болду. Эжик аксынче көре каантарымга, кончуг удуг кара чылан менче көрүп алгаш, дыыны каранаткан тур. Девидээн уум-биле ожук кыдынга чыткан кыскантты сегирип алгаш, чыланның мойнундан кыскаш, кара суг кежиндер аппарып октаптым.

Делгер өгге кирип келиримге, акым соок суг ижип, чүрээн ооружыраткан тур. Канчаар бардың, чоп кончуг коргарың 'оп' —деп айтырдым. Ол 'мынчаар таймыбырлап чугаалай-лыр:

— Бишимде 8-9 хире хар-лыг туралга көрүм оолдар-биле кады базыктап чораам, чыланга шактырыпкан мен. Кончуг удуг кара чылан менче шавкап, өөз агарга берген дырлаңайның чыткының көргеп мен. Оон соонда угаанын оскунунган чораан мен. Аалывыс-биле кожа чыткан-даадын ээзи А. Кайгал-оол деп ашак чыланның шакпан черин чилиг баштың соок-биле чара кескеш, хорааны сы тудуп үндүрүтерге-даа, будумнуң ыыны хорадаазын-ла олурар болгай.

Оон авам күжүр көрүп турган, ол чыланның шакпан черинден хорааны дыны-биле үндүр соруп эгелээн. Авам элээн тур-сорган соонда, мен харын караам көрүп, мнинип эгелээн мен. Ковайын келгеш көрүп орарымга, мээң чанымда арны попугур ыыны хөрээжен кижи орар, танываап мен, чугаалай берзе-ле авам болган. Ийи-үш хонгаанда мээң будум ыыны сегип эгелээн. Авамның арныныңыг ыыны база сеңе бергеп. Бир ай хире болганда мээң будумнуң, авамның арныныңыг кежи деңге сойлуп каан. Авам мени, чылан хорааныдан ынчаар камгалап алган — деп ол чугаазын доостуу.

О. ОНДАР.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Танкистер хүнүнге. «Кантемирчилер» деп документалдыг фильм. 8.55 — Концерт. 9.25 — «Оттурукчу». 9.55 — «Совет Эвилелиниң бараан боон тур мен!». 10.55 — «Кадыкшыл». 11.40 — «Эртелги почта». 12.10—Совет черге ужуражыышкымнар. 12.25—12.40 — Чаңсар. 12.40 — «Көдээниң шагы». 19.40 — «Музыка киоскузу». 14.10 — В. Чичков. «Доозулбаан чугаа». Фильмнии. 16.30 — Бөгүн — Танкистер хүнүү. 16.45 — 17.00 — Чаңсар. 17.00 — Танкистер хүнүнге тураскаатқан концерт. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — Футболга СССР чемпионады. 20.10 — «Аян-чорукчулар клубу». 21.00 — «Үе». 21.35 — Николай Гедда ырлаар. 22.10 — Спорттуң шеңнг хевирлериниң СССР чемпионады. 22.40 — 22.50 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Зарядкаларыңар-биле, чыскаал!» 8.15 — «Орининың төнчузунче». Уран-чечен фильм. 9.45 — Документалдыг чаа телефильм. 9.55 — Концерт. 10.50 — «Тоолдуң азачылары». 11.30 — «Камера делегейни тыртыры тур». 12.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 13.45 — Бүгүдеге стадион. 14.15 — Концерт. 15.55 — «Синдикат-2» деп алды сериялыг уран-чечен телефильмниң 4-ку сериязы. 17.05—Бистиң корреспонденгилериниң тутаалары. 17.35 — Мультфильм. 17.50 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. «Эрмитаж». Францияның XVIII вектиң бирги чартында уран чүүлү. 14-ку фильм. 18.20 — Хөглүг оолдар. 19.20 — «Аңаа эвес рейс» деп кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмниң баштайгы үнүдүргези. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Чиик атлетикага Европа кубогу дээш. 21.00 — «Үе». 21.35 — Данга хакгаарыңга ССРЭ чемпионады. 22.30—00.25 — «Телезкран музыказы».

СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Биилдингирдаа болза, бүзүренчиг эвес». 9.55—«Дээр хараачытайлары». Уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 12.05—Телемедээлер. 12.10—14.15—Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—«Рапсодия». Фильм-концерт. 15.25—Авам школазы. 15.55—«Объектив». 16.25 — «Билиг-күж», Тележурнал. 17.10 —«Эфиопияда». Кинодоңчулал. 17.40—Күш-ажылы дээш—алдар-ат. 18.10— П. И. Чайковский. «Ромео биле Джульетта». Увертюра-фантазия. 18.35—18.50 — Чаңсар. 18.50 — Футбол дугайында доңчулал. 19.25—«Отту кырыкыскче келдирип тур бис». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 21.00—«Үе». 21.35 — «Т. Доронина болгаш оон рольдары». Документалдыг фильм. 22.45—23.00—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —«Сегиржип алышкын». Телефильм. 8.35— «Игорь полутугунуң дугайында сөс» болгаш орус культура. 8-ки класс. 9.05 — Орус чугаа. 9.35 — «Игорь полутугунуң дугайында сөс» болгаш орус культура. 8-ки класс. 10.05—ПТУ-да түү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. 10.35 — В. И. Ленин. Партия организацииязы болгаш партийжи литература. 10-гу класс. 11.05—Эртем болгаш партийжи литература. 10-гу класс. 12.10—Бойдус дугайында билиг. Черинң үүн тывары. 12.30—Башкыга — музыка кичээли. 2-ги класс. 1-ги дамчыдыкта 13.30 —«Баратынский дээр шүлүкчү чурттап чораан». 14.30 — Төөгүүнүң арыннары. 16.00 — Телемедээлер. 16.05 — 18.00 — Чаңсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДА

18.20—«Чаңгыс металлдан». Телефильм. 18.35 —«Ниити чыскаалда. Дайын хоочунары-биле школачыларның ужуражылгазы (тыва дылга). 19.05 — Документалдыг фильм —«Чырык үүнде-ле». 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Мотоспорттка делегей чемпионадын. 21.00 —«Үе». 21.35—«Новоселье». Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильм. 22.05—Чиик атлетикага Европаның кубогу дээш маргылдаалар. 22.50 — Документалдыг фильм. 23.00—23.45 — Баскетболга Европа чемпионады. Швецияның болгаш ССРЭ-ниң хөрээжен спортчуларының шилиндек командалары ужуражыр.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

Кино

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Торпедоцы» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 10.00, «Семеро солдатиков» 11.20, «Обещаю быть» 13.30, «Клятва и обещание» 15.00, 16.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вук» 11.00, «Вторая жена» 14.30, 20.00, «Переворот по инструкции № 107» 12.30, 17.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 11.00, «Четыре мушкетера» 12.00, 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Беспокойная семейка» 15.30, «Избранные» 17.00, 19.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Твоя любовь» 12.30, 15.00, 17.30 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Абдулла» 10.00, 13.00, 17.00, 20.00, «Поёт Карел Готт» 16.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения маленького папы» 9.30, 11.00, 12.30, «Торпедоносцы» 14.30, 16.30, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Особо важное задание» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Переворот по инструкции 107» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Магистраль» 18.30, 20.30 шактарда.

КРОССВОРД

УЗУН ДУРГААР. 1. Совет эрткенчи. 2. Кижиниң эдилели. 3. Ан аймаа. 4. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. 5. Музыкалыг үннер аайы-биле үскенин. 6. Орус улустуң хөгжүм хереккели. 9. Аът дерии. 15. Тайганың эриве дожу. 16. Кижиниң бир органы. 17. Копга хап медээлээри, дүвүрээшин үндүрери. 18. Шылгаранган чеминшкиннерлиг болганы дээш тыпсыр делегей шацпалы. 21. Эртем адыңгы бир чадазы. 23. Өөредилге хереккели. 25. Турум сутуң кырында шывыг. 27. Кижиниң допчу тайылбырын кылган саазын. 28. Азырал амытан. 31. Чаңгыс кижи ырлаар ыр. 33. Улуг хурал.

ДООРА ДУРГААР. 1. Бурунгу үеде чевег. 8. Улуг хемчээлдиг сава. 10. Африкада күрүне. 11. Өг хереккели. 12. Совстаарлар аймаа. 13. Машина-техника чоруур чер. 14. Үнелиг саазын. 15. Сураглыг педагог. 19. Эдилел аймаа. 20. Тараанын эриве дожу. 16. Кижиниң бир органы. 17. Копга хап медээлээри, дүвүрээшин үндүрери. 18. Шылгаранган чеминшкиннерлиг болганы дээш тыпсыр делегей шацпалы. 21. Эртем адыңгы бир чадазы. 23. Өөредилге хереккели. 25. Турум сутуң кырында шывыг. 27. Кижиниң допчу тайылбырын кылган саазын. 28. Азырал амытан. 31. Чаңгыс кижи ырлаар ыр. 33. Улуг хурал.

ДООРА ДУРГААР. 1. Бурунгу үеде чевег. 8. Улуг хемчээлдиг сава. 10. Африкада күрүне. 11. Өг хереккели. 12. Совстаарлар аймаа. 13. Машина-техника чоруур чер. 14. Үнелиг саазын. 15. Сураглыг педагог. 19. Эдилел аймаа. 20. Тараанын эриве дожу. 16. Кижиниң бир органы. 17. Копга хап медээлээри, дүвүрээшин үндүрери. 18. Шылгаранган чеминшкиннерлиг болганы дээш тыпсыр делегей шацпалы. 21. Эртем адыңгы бир чадазы. 23. Өөредилге хереккели. 25. Турум сутуң кырында шывыг. 27. Кижиниң допчу тайылбырын кылган саазын. 28. Азырал амытан. 31. Чаңгыс кижи ырлаар ыр. 33. Улуг хурал.

ДООРА ДУРГААР. 1. Бурунгу үеде чевег. 8. Улуг хемчээлдиг сава. 10. Африкада күрүне. 11. Өг хереккели. 12. Совстаарлар аймаа. 13. Машина-техника чоруур чер. 14. Үнелиг саазын. 15. Сураглыг педагог. 19. Эдилел аймаа. 20. Тараанын эриве дожу. 16. Кижиниң бир органы. 17. Копга хап медээлээри, дүвүрээшин үндүрери. 18. Шылгаранган чеминшкиннерлиг болганы дээш тыпсыр делегей шацпалы. 21. Эртем адыңгы бир чадазы. 23. Өөредилге хереккели. 25. Турум сутуң кырында шывыг. 27. Кижиниң допчу тайылбырын кылган саазын. 28. Азырал амытан. 31. Чаңгыс кижи ырлаар ыр. 33. Улуг хурал.

ДООРА ДУРГААР. 1. Бурунгу үеде чевег. 8. Улуг хемчээлдиг сава. 10. Африкада күрүне. 11. Өг хереккели. 12. Совстаарлар аймаа. 13. Машина-техника чоруур чер. 14. Үнелиг саазын. 15. Сураглыг педагог. 19. Эдилел аймаа. 20. Тараанын эриве дожу. 16. Кижиниң бир органы. 17. Копга хап медээлээри, дүвүрээшин үндүрери. 18. Шылгаранган чеминшкиннерлиг болганы дээш тыпсыр делегей шацпалы. 21. Эртем адыңгы бир чадазы. 23. Өөредилге хереккели. 25. Турум сутуң кырында шывыг. 27. Кижиниң допчу тайылбырын кылган саазын. 28. Азырал амытан. 31. Чаңгыс кижи ырлаар ыр. 33. Улуг хурал.

ДООРА ДУРГААР. 1. Бурунгу үеде чевег. 8. Улуг хемчээлдиг сава. 10. Африкада күрүне. 11. Өг хереккели. 12. Совстаарлар аймаа. 13. Машина-техника чоруур чер. 14. Үнелиг саазын. 15. Сураглыг педагог. 19. Эдилел аймаа. 20. Тараанын эриве дожу. 16. Кижиниң бир органы. 17. Копга хап медээлээри, дүвүрээшин үндүрери. 18. Шылгаранган чеминшкиннерлиг болганы дээш тыпсыр делегей шацпалы. 21. Эртем адыңгы бир чадазы. 23. Өөредилге хереккели. 25. Турум сутуң кырында шывыг. 27. Кижиниң допчу тайылбырын кылган саазын. 28. Азырал амытан. 31. Чаңгыс кижи ырлаар ыр. 33. Улуг хурал.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 8 Телефоннар: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карылыспалалыг секретарының 2-23-55, секретариаттың 2-22-35, партийжи ыыдырал болгаш үзеттүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдыстериниң 2-41-27, шефтик-ооң кылдыстериниң 2-20-60, культура кылдыстының 2-23-54 төөдө ажыл-агый кылдыстериниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-43, солуп хөлбөйн бараанга 2-32-73 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1099.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглеринге салдары-биле түрүүн комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00906

Тувинский республиканский БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 212 (12302) | 1983 чылдың сентябрь 13, вторник | 1925 чылда үнелевилеттинген | Өртээ 3 коп

Бөгүн социалистиг чарыш экранында:

- Саргал биле Хайырлыгда.
- Чинге-Дагның тараажылары.
- Капитал тудуг 8 айларда.
- Көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садып турары.
- Арыглал фабриказында чарыш.
- Хоочун садыгжының сөзү.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

БАШТАЙГЫ ОН ХОНУКТУҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому районнарның мал чемнери белеткээр талазы-биле социалистиг чарыжының сентябрьның баштайгы он хонуунда түннелдерин чугаалажып көргеш, тиилекчилерни тодараткан.

Ниитиниң малынга чемнер белеткээр талазы-биле социалистиг чарыжының сентябрьның баштайгы он хонуунуң түннелдери-биле тиилекчи болган районнар:

— Барыын зонадан — мал чемнерииниң бүгү хевирлериниң он хонукта мал чеми единицаларының талазы-биле немелде өзүлдезин 11,8 хуу чедирген **Сүт-Хөл район;**

Төп зонадан — мал чемнерииниң бүгү хевирлериниң он хонукта мал чеми единицаларының талазы-биле немелде өзүлдезин 17,7 хуу чедирген **Каа-Хем район;**

— мурнуу зонадан — мал чемнерииниң бүгү хевирлериниң он хонукта мал чеми единицаларының талазы-биле немелде өзүлдезин 22,2 хуу чедирген **Мөңгүн-Тайга район.**

Сүт-Хөл, Каа-Хем, Мөңгүн-Тайга районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын болгаш 200-200 рубль акша шаннарын тыпсыр деп доктаалда чугаалап турар.

Чинге-Даг хову-трактор бригадазының шаңында тараа хүн келген тудум-на көвүдеп турар. Ында дүшкен арбай 200 тонна чеде берген. Оны кургадырынга Кызылдың уран чүүл училищезиниң сургуулдары дузалажып турар.

«Совет Тыва» совхозтуң бо бригадазынга ийи мүң ажыг гектар тараа культураларды ажаар

ЧУРУКТА: сургуулдар тараа сайгарылгазында.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

БАШТАЙГЫ БЕШ ХОНУКТА

1. ДҮНЕКИ ХУРАЛ

Дыка дески, сырый болгаш бичии-дээ бок үнүш чок үнген кызыл-тас шөлүнде сес комбайн шуужуп тур. Чаныңга чеде бээрииске, комбайның тургузар турҗук, бисче көөр безин комбайнер чок: холу — штурвалда, караа— мурунда тараазда. Бүгү кичээнгей —тараны чидириг чок, шынарлыг болгаш дүрген ажаан алырыңче углаган. Бот-боттарын мурнаарын ораалашкан комбайнар аштаан маңгыстар-ла: буруладып келген соонда, бедик сыптың орунга тас шөл артар. Бо турган улусту-даа, совхоз директору Сагаан-оол Долгарның байыр чедирип, хол көдүргенин-даа эскербес.

— Дүжүт ажаалдазының баштайгы беш хонуунуң социалистиг чарыжының түңнелин бо дүне үндүрер бис. Ынчангаш «эдэн нэнэ» турарларыстың хей-аъды бо чылын черле бедик. Тараа турда, ындыг болур-даа— деп, совхоз директору чоргаарланы-дыр. Оон оозу чөп, ынчалзежок мен, серемчиде хорамча чок деп бодаап, чангыс сөс ылавыладым:

— «Бо дүне» диниңер бе, Сагаан-оол Кызыл-ооловна?

— Ийе, дарга, оон өске үе биске тывылбас, бо комбайнерлер дүнекининг он бир шак четпээнде моон ядырылбас-даа — дээш, оларныӊ ол үеге чедир үүү хире тараа ажаапталарын хемчээн чүве дег, даг эдээнче чаптып чоруп каан шөлдүг көргүлей-дир.

А комбайнар шөлдүг тазартыр хырып-ла тур. Мурнунда лозуук дег улуг кызыл пөс чалаан комбайн келди. Ында «Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Күш-ажылчы Алдар орденниң эдилекчизи, 36 чыл дүжүт ажаан турар Фотей Гавриилович Долганов» деп бижээн болду. Оон соонда база бир кызыл бижиктиг комбайн сүрүштүр «майык бастырып» ор. «Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору, Ленин орденниң эдилекчизи, 33 чыл дүжүт ажаан турар Иван Тимофеевич Михалченко» деп номчуп четтиктим. Бо хоочуннарның хүндүлүүн, хойниитиниэлин, сөөлгүзүүнүң Көк-Хаак кодээ Совединиң депутады дээрэзи сөөлүнде дыннадым.

Шоол биле хову турлааның аразынга доозун шоолуг үзүктелбейн тур: машиналарның тараа сөөртүп турары ол. Бир комбайның бункери бистиң чанывыска дола бээрге, чолаачы Бодрс Орустуг ынаар халды. Тараа чүдүрүп турар арада-зында комбайнер Александр Сорокининиң оон мурнунда хүн рекорд тургускавын — хүнде 11,5 тонна тараа ажаар турган, 31 тоннаны ажааганын— билип алдым. Рекорд хүн бүрүде чаартынып турар болганда, Александр Романович дораан-на ажылдан кирипти: чарыш чарыш-ла болгай.

Бистен ырак эвээш машиналар болгаш комбайнарның ажылдап турарын хайгаарап турар улус база бар. Олар — техниктиг дуза чедирериниң — эдиктиг-слесарьларның, каңнакчыларның болгаш кывар-чаар материал-биле хандырар кижилериң — звеноларды-дыр. Оларның демниг, шалыпкын болгаш тывынгыр ажыл-ижиниң ачызында комбайнар үрелиишкинге барык-ла таварышпайн турар.

Тараа шөлүге улус-биле чугаалажып, ажыл-иш-биле танышып турувуста, хүн даг бажыңга олура бердим. Ол үеде турлагдан бир машина келди — шөлде улуска чем эккелгеш ол. Чаа суттүг, ак хлебтиг болгаш ногаа аймаанның амданныын чүү дээр! Хоочун повар Галина Александровна Жбанская биле оон эжи Роза Акша-оол дүжүт ажаалдазында улусту хүнде дөрт катап чемгерип турар. Бир комплект чемниң өртээ 30—50 копеектен эртпес. А бо дөрт дугаар чемгерилгиниң чемп совхоз директорунуң дужаалын ёзугаар халас. Социалистиг чарыштың хнилекчилери болгаш мурнакчылары уурук-суурыктап ап-ла турду.

2. «МАГАТ ЧОК...»

«ЛЕНИНЧИЙ ОРУК» СОВХОЗТУҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНИНГЕ

Социалистиг чарыштың кайда бедик деннелге организастаан болдур, шында ажыл-иш чедиишкиниг, кижилер хей-аътыг болур. «Ленинчи орук» совхозтуң Хайырлыг бригадазында ындыг эвес болду. Тавычалаан чүс-чүс гектар тараа шөлдерде чыгпышаан. Кескен тараа саваңның хөпээнгери дорт эвес, чамдыкызы чемдик-чамдык, орук үдүнде безин төп каавы бар. Саваң аразында тараалыг мажактар база бар. Тараазын ажаап аппарган шөлдерде турар сыптар бо-ла кестүр.

— Бисте артык кезектер шуут чок. Моны октапкан демирлер аразындан тып алдым, оон башка шимчевес эт бо — деп, эдиктиг-слесарь Даваян Намзыраевич Карыма тараа чүдүрер машина-биле ораалдашкан ор. Оон транспортерунуң шестерязы үрели берген болду. Тараз чүдүрер үш машинаның ийиги база чүгле дүүн ажыллап эгелээн. Техника шынарлыг сентелге эртпээн болганда, ону удур сентээр ужурга таваржып турар.

Турлагда үш К-700 үрелик турар, бирээзиниң моторун үштүп каан. Артык кезектер чок болганындан, оларның чанынга баар кижи безин чок. Комбайнларга болгаш тракторларга солярка, бензин болгаш масло чедирер машина дүжүт ажаалдазының үезинде кончуг чугула. Ындыг турбуже совхозтуң чангыс ындыг машиназы үрелгеш, беш хөндүр сентелгете туруп келген. Оон ында үш комбайн база тур. Владимир Клиндуховтуң комбайнының коробказы үрелген.

— Суурда чаа коробка бар чүве, ону солуй салыпкан болза, дораан-на ажылдай берген, эмгежок тараны кестирип каапкан турар ийик мен. Инженер ону экжеп бербес боорга, октапкан демирлерден артык кезек тыптынып алдым — деп, ол чугаалады. Оон эжибиле кады (ийилээн чаа ажылдап чоруур бичии оолдар) сентелге кылып турарын ийи хүн көрүп келдим, оларга дузалажыр кижи-даа чок, эдиктиг-слесарьлар ында чагдавас болду. Ол оолларда дүлүүлүрлер безин чок, чангыс ээрилл дыпсыларда безин өске улустан диленир. Байдал мындыг турда, оларны күш-ажылга канчап ижиктиреril? Улуг улуетуң, ылангыя инженер-техниктиг ажылдакчыларның деткимчези чокка, оларның ырмазы сынып калбас бе?

Виталий Шкуратовтуң комбайныныӊ вариатору үрелген тур. Үшкү комбайниың комбайнери аараан, ынчангаш ында турар. Ынчалза-даа оон вариаторун уштуп аппарган, ээзин кээрге комбайны ажылдавас, тоймаглаттынган болур.

Ынчап турувуста ховудан база бир комбайн кээп туруптуу. База-ла вариатору үрелген. Ам шөлде тос комбайн ажылдап арткан, бүгү комбайнарның үштүн бир кезии ол хүн үрелик турар ужурга таварышкан. А инженер чок, артык кезектер тыптынар дээш эртен-не суур кирген олчаан келбээн. А агроном? Ону айтырган кижилеринис «Чаа маңаа турган чүве, силерниң солун чериниӊ келгенигерни билип каап, ескээр дезипкем боор» диижир болду. Өске харысалгалыг улус ол үеде турлагга база чок болган.

(Уланчызы 2-ги арында).

ХУУСАА ЭВЭЭШ, АЖЫЛ ХӨЙ

Капитал тудуг 8 айларда

Он бирги беш чылдың үшкү чылында планныг онаалдаларны күүседир дээш республиканың тудуг организациялары эвээш эвес ажылларны чоруткааннар. Эрткен 8 айларда улус ажыл-агыйының адырларынга 41,6 млн. рубльдиң кол фондулары ажыглалга киргеи. Капитал салыпкынынарның болгаш тудуг-монтаж ажылдарының планы күүсетиннээн. Тудуг организациялары 8 айларда ниити тудуг-монтаж ажылдарның планын 90,4 хуу күүсеткен болза, а тудугунуң бараанныг продукциязының планын чүгле 54,6 хуу күүсеткен. Чагыкчыларга дужаар продукциянын план күүселдээн «Тыва тудуг», «Шагонартыжстрой» трестердеге, Тыва автоорук эргелелинде, № 2, 3 КМК-ларда («Красноярскгэстудугнуң») республиканың ортумак денделинден бези куду боол турар. Оон түшелиинде доостунмаан тудугларның хемчээли чыл эгезинге деңнээрге 21,4 млн. рубльге өскен.

Чамдык тудуг организациялары чүгле планныг даалгаларын күүсетпейн турар эвес, а харын коргузүүлөри эрткен чылда деңнелинден безин кудээп бадып турар. Оларның арезында «Шагонартыжстрой» «Тыва суг тудуг» трестер, «Тыва тудуг» тресте «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели, «Тыва көдээ тудугнуң» № 62, 585 КМК-лары, Садыг министерствозунуң сентелге-тудуг эргелели болгаш өске-даа тудуг коллективтери кирип турар. Олар ниитизи-биле 1 млн рубль ажыг түннүг тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбааннар.

Тудуг организацияларының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар планнарның болгаш социалистиг хүлээлгелеринге күүсеттимейн турарын чүгле материал-техниктиг болгаш кижи курлавырларын чедиишпезинге деп санаап турар. Херек кырында чылдагаан чүгле ында эвес. Дыка хөй тудуг объектилеринде тудуг материалдарын, машина-техниканы ажыглап турары багай, куду деннелге боол турар. Чайгы таварымалыг үелерде күүлүг экскаваторлар, бульдозерлер, кранвар чаңгыс эелчегле ажылдап турары канчап-даа таварышпас. Мастерлер, прорабтар ойлаанда кылыр ажылдарыны белеткеп, айтып бербээнинден хөй санныг шактар, хүүлер иштинде механизмнерниң ажыл чок турар таварылгалары ам-даа хей.

Республиканың бо чылын тудуг программазын күүседирде 9 мүң ажыг ажылчыны күштер иегеттинип турар. Ам тудутта ажылдап турар ажылчыннарның саны 7 мүң хире кижи, азы пландан 2 мүң кижи эвээш боол турар. Мындыг байдалда бөр турар ажылчыы күштерни таарымчалыг, долу ажыглаары тудуг организацияларнар удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларның хүлээлгезэ. Ниитизи-биле күш-ажылдың будурукчулуун бедиперинин планы күүсеттингеи-даа болза, 17 тудуг коллективтери бо талазы-биле планын күүседип шыдаваан. Оон киттинде «Тыва тудуг» (97,4 хуу), «Тыва көдээ тудуг» трестер (97,8 хуу), «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели (93,5 хуу) кирип турар. Күш-ажылаын будурукчулуун планы н ы м күүсеттимейн турар чылдагааны тудуг шөлдерииде ажылды кошкак организастап, хөй үеии куруг чидирип турарында болгаш ажылчын коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чурумуи үреп турарында. Чартык чыл иштинде ажыл чок турганның, ажыл шагын чоңшээрел чок үскешиниң чылдагаанынан 16,8 мүң кижи-хүн чидиртинген. Моон түнелиинде 791 мүң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдыимаан.

Күш-ажылдың будурукчулуун тудуг-монтаж ажылдарын механизастаарынлаи дорт хамаарылгалыг. Амгы үеде тудутжуларның 56 хуузу холбиле кылыр ажылдарда хвара туттунган. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкында, «Тыва тудуг» тресте, сентелге-тудуг эргелелдеринде чер, штукатур-малыр ажылдарының механизастаттынганы республиканың ортумак деңнелинден орайчок куду боол турар. Оон ужурунда бо коллективтерде күш-ажылдың будурукчулуунуң хемчээли өскелериниеи чавыс деңнелде боол турар.

Ам чыл топчурүүге чедир 3,5 ай арткан. Бо үениң иштинде 42,6 млн. рубльлин тудуг-монтаж ажылдарын кылып, ажыглалга 54 мүң дорбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнарын, 700 өөреникчиге школаларны, 520 орунлуг уруглар алban черлерин, 800 олуттуг клубтарын, 142 млн. рубльлин будурудге күүдедерин тудугчулар киирер ужурдуг. Оң нарын болгаш берге сорулга, чүге дээш эрткен 8 айларда ажыглалга киргеи кол фондулардан 3,5 катап хөйнү арткан үеде ажыглалга киирер апаар.

Ажыл-агый удуртукчуларының, партия, профсөвюзтер болгаш комсомол организацияларының кол сорулгазы болза ажыглатала киирер тудугларга бүгү күштү мөөнүзөри, ажылды организастаарын экижеңдеп, кижи бүрүзүнүң салдыпган сорулгаларын күүседири дээш харымсалгазын бедилери болур. Ажыл-шагы үзер, ажылга долузу-биле болгаш будурукчулуг ажылдаавас кижилер-биле шыңгыы демиселдя чорудары хүннүң негелдезин. Бо талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң күш-ажылдың сагылга-чурумун күштелдирер дүтээшинде доктаалдары ажыл-агый удуртукчуларынга, будурудге коллективтеринге улуг эргени берип турар.

Он бирги беш чылдың үшкү чыгын чедишкининг дооэуп. СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга түвүт коллективтери боттарының улуг-хуузун киирер ужурлуг.

ӨЙҮНДЕ КҮҮСЕДИР

Республиканың статистика эргелелиниң бо чылдың сентябрь 1-ниң медээзи-биле алырга он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылдың эрткен айларында күүнеге 102017 центнер эътти саткан. Бо чылдың сес айларында дужаагаи 140 уруглар турар ясли-сад, 45320 дөрбелчин метр шөлдүг чурттапга бажыңнары болгаш социалхандырылганың, көдээ ажылагыйның өске-даа тудуглары киргеп. Керээлиг ажылдар планын «Тыва сентелге-тудуг» трест, Тыва автоорук эргелели, «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 586, 957, 958, 1070 КМК-лары, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының № 4, 6 КМК-лары, «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелели чедиишкинниг күүсеткеннер.

Чамдык кылган ажылдар-биле чергелештир капитал тудугда ам-даа чедир шиитпирлеттинмейн турар айтыырлар хөй боол артып турар. Ниитизи-биле республикада кол фондуларны ажыглалга киирериниң, капитал салыпкынынарының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының планы күүсеттинмээн. Тудуг организациялары 8 айларда ниити тудуг-монтаж ажылдарның планын 90,4 хуу күүсеткен болза, а тудугнуң бараанныг продукциязының планын чүгле 54,6 хуу күүсеткен. Чагыкчыларга дужаар продукциянын план күүселдээн «Тыва тудуг», «Шагонартыжстрой» трестердеге, Тыва автоорук эргелелинде, ам арткан хонуктарда ону күүседир ужурлуг.

Республиканың ажыл-агыйлары арткан каш хонуктарда 97983 центнер эътти күүнеге садаар ужурлуг. Моон алгаш көөрге, күүнеге, эът садарының тос айлар планын күүседиринче кичээнгейни утландырары, дарый хемчеглерин алыры чугула.

Күүнеге 230000 центнер сүттү садаар планнадан 211838 центнерни саткан ийиге, планын 92,1 хуу күүсеткен. Ол дээрге эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге 18546 центнер хөй болган. Сентябрь айда тос айлар планынга чедир 18162 центнер сүттү садары арткан.

Күүнеге сүт садарының 9 айлар планын Мөңгүн-Тайга район сентябрьның бирге чедир 104 хуу күүсеткен. Өске планын күүсеткен район чок. Чөөн-Хемчик, Тожу, Каа-Хем болгаш Кызыл районнары планнарын 93-99,7 хуу күүсеидип, тос айларның планын күүседиринииң кырында келгеп.

Ажыл-агыйлардан «Совет Тыва» совхоз планын 2,2 катап ажырган. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Дөп-Терезин», «Искра», СЭКП-ниң XXII съездиэи аттыг, «Коммунизмниң херели», «Саян», «Бурунгаар», СЭКП-ниң XXV съездиэи аттыг совхозтар болгаш Дуржулга станциязы планнарыи 101-157,1 хуу чедирип, планындан хөй сүттү ажыр саткаш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Ол совхозтарда сентябрь айның төнчүзүнге чедир ам-даа хөй сүттү садарының курлавырлары бар дээрэзи үстүнде сан-чурагайлар херечилеп турар.

Оон-биле чергелештир Бай-Тайга, Эрзин районнары планын чүгле 63,6 — 66,6 хуу чаа-ла чедирип, чөгенчиг байдалдарны коргүзүп, республика планынга багай салдарны чедирип турар. Бай-Тайга районнуң совхозтары, «Торгалыг», Кызыл тук, «Октябрь 30 чылы», «УТКА 25 чылы», «Кызыл тук» (Каа-Хем), «О Шынаа»—Эрзинниң «Чаа орук» совхозтан өскелери, «Кара-Хаак», «Х Улуг хурал» совхозтар тос ай планнарын 80 хуу безин чедирбээнер.

Сүт саалдазын көөүдедир дээш саар инектерии немелде чемнер-биле чемгерип, планны күүседир талазы-биле бар арга-курлавырларны ажыттарары совхозтарның удуртукчуларындан неиеттиниэ турар.

Республиканың ажыл-агыйлары тос айларда күүнеге 12850 центнер дүктү садарны планнаттынган. Оон 12332 центнерии саткан, ийикле планын 96 хуу күүсеткеи. Эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден 337 центнер дүктү чедир дужаавааи. Бай-Тайга планын 110,2 хуу, Мөңгүн-Тайга 128,8 хуу, Сүт-Хөл 104,2 хуу, Эрзин 102,3 хуу, Кызыл району 109,3 хуу ажыр күүседип, мурнуку одуруудга чоруп турар. Чөөнүң хуузунда малындан 1980 центнерии саткан, ийикле планын 80 хуу безин чедирбүзүн. Ынчангаш ол ажыл-агыйлар күүнеге мурнунга хөй өрелиг болуп артпышаан.

АМ-ДАА 105 МҮҢ ТОННА

Дүүнге чедир республиканың планда көрдүүген 230300 тонна сигенниниң 125694 тонназы белеткеттинген. Бо көргүүг эрткен чылдың бо үезинде түрганындан 3200 хире тонна эвээш. Ам-даа 105 мүң тонна хире сигенни белеткээри иегеттинип турар. Ылаңгыя Таңды район планга чедир 17,4 мүң тонна, Улуг-Хем 11,4 мүң тонна сигенни белеткээр.

Сенаж эрткен чылдың деңнелиниден 20 хуу хөй салдынган. Кызыл, Каа-Хем болгаш Таңды районнар бо талазы-биле планнарын эдээн ажыр күүсеткилээн. Үк планны Чөөн-Хемчик 17 хуу, Тес-Хем 32 хуу чедирип, өске районнарның сөөлүнде чоруп турар.

Витаминниг сигеи далганы база эрткен чылдагыдан хөй белеткеттинген, мынчаза-даа план күүседиэинге чедир 1300 тонналы белеткээр ужурлуг. Витаминниг сигеи далганы белеткээр планын Кызыл, Таңды болгаш Барыын-Хемчик районнар ажыр күүсеткеннер. Бо ажылга Сүт-Хөл, Бай-Тайга болгаш Чөөн-Хемчик районнар хожудап турар.

Бөгүнге чедир салдынган силос эрткен чылдагы деннелден 30 мүң тонна хире хөй, мынчаза-даа ам белеткээри 265 мүң тонна Тожудан өске планын күүсеткеи район чок. Он район планының дең кезиин безин күүседип шыдаваан. Тес-Хем, Өвүр болгаш Чөөн-Хемчик районнар силос салыр планын чаа-ла он хуу чедирип турар.

Кызыл хоорайның Ленин № 9 сонгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутат сонгуур талазы-биле округ сонгулда комиссиязының составын бадылаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединиг сонгулдазар дугайында» «Тыва АССР-ниң Хөлбүзүнүң 23, 24, 26, 57 чүүлдериниг үндезинде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Кызыл хоорайның Ленин № 9 сонгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиг депутат сонгуур талазы-биле округ сонгулда комиссиязын хөй-ниитии организациялариың болгаш күш-ажылчы коллективтериниң дараазында төлээлекчилерии составтыр киллыр бадылаар:

Комиссиянын даргазыны — Фанна Ивановна **Мерзлякова** — Кызыл хоорайның коммунистиг организациязындан.

Комиссиянын даргазының орадакчызы —Ондар Күш-Салаевич Дарыма—Тывадың дыл, литература болгаш төөгү эртем-шинчилел институдунуң коллективинден.

Комиссиянын секретары — Ирина Викторовна **Бабушкина** — Бүгү-эвилелдиң Аныяктериниң Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң хоорай организациязындан.

Комиссиянын кежигүннери:

Светлана Салчаковна **Балчыр** —«Шын» солуи редакциязының коллективинден.

Норжунмаа Шиметовна **Дамба-Хуурак** — республикаңың № 2 эмнелгезиниң коллективинден.

Алексей Васильевич **Камынин**—Тыва АССР-ниң Кадык кампалал министерствозунуң ажылдакчыларының коллективинден.

Лидия Павловна **Комлева**— Санитар чырыдмышкы бажыңының коллективинден.

Иван Михайлович **Лунский**— № 7 школаның башкыларының болгаш ажылдакчыларының коллективинден.

Күнзеннаа Шаннаковна **Монгуш** — «Шын» солуи редакциязының коллективинден.

Зоя Баировна **Самдан** — Тывадың дыл, литература болгаш төөгү эртем-шинчилел институдунуң коллективинден.

Василий Афанасьевич **Семыкин**—Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң коллективинден.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың сентябрь 12.

Национальная краеведческая библиотека Отдел

СОРУК КИИРИКЧИ КҮШ

Мурнуула хожуданган ажылдыг коллективтериниң санынга кирип турган В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат он бирги беш чылдың өзек—үшкү чылының башталгы айларындан эгелээш күрүне мурнуунга планныг даалгаларын доктаамал чедир болгаш ажыр күүседир эгелээн. Маңаа чамдык инженер-техниктиг организастыг чаартылгалар-биле чергелештирер ажылчы чон ортузунга социалистиг чарыштыг организастаарының стиль, методун чогаадыкчы ёзу-биле эде көрүп, ону үеиниң негелдезинге дүүштүр тургусканы улуг идыглыг болган.

Социалистиг чарыштың дээштин-биле организастаан чорук күүш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиеринге кайы хире улуг идиг бернишкиниг болурун комбинаттың кол өзек коллективи —арыглал фабриказының ажыл-ишиниң чижээнден көрүп болур. Арыглал фабриказының цехтериниң партия, профэвилел, комсомол организациялары Совет Тыванның 40 чыл, комбинаттың тургустунганындан бээр 20 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштың бүгү участоктарда калбарткан.

Фабриканың партбюрозу, профэвилел, комсомол организацилары он бирги беш чылдың үшкү чылында цехтер, эвилчегелер, тус-тус ажылчыннар ортузунга чарыштың негелделерин ажылдап кылып тура, аңаа чаартылгаларын киирген. Чижээ, мурнуунда чылдарда чарыштың тиилекчилерин илередирде колдуу-ла чангыс ажы күш-ажылчы көргүзүглерин барымдаалап турган болза, ам оон-биле чергелештир коллективте күш-ажылчы сагылга-чурумнуң байдалын, хөй-нимти ажылынга киржилгезин дээш оске-даа негелделерни өөренип көрүп турар апарган.

Чарышка киржип турар коллективтерни дөрт ангы болукке үскен. Цехтер арасынга чарыштың түнелии айда бир катап, а эвилчегелер, участоктар аразынга хүнүн-не түнээр. Тиилекчилерге: цехтерге — шилчинр кызыл туктарны, участоктарга, эвилчегелерге — вымпелдерни, акша шаналдарын тыпсырын чурумчутпаан. Оон түнелдерни хөйге кескү болдурар соруглга-биле «За асбест» солунну, тус черниң радио дамчыдылгазын, хана парладгазын, агитхуудустарны ажыглап турар.

Инженер-техниктиг, организастыг хемчегер-биле кады социалистиг чарышты чаа бөлүбиле, чогаадыкчы организастааны күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиерните улуг идиг берип турар деп чүсени үстүнде айткан болгай мен. Ам ону тодаргай сан-чурагайлар-биле бадыткап көрээлиңер. Чарышта киржип турар коллективтериниң бирги болүүнде шиилеп айның түнелии-биле үүрмектеп-сорттаар комплектиң (начальниги Н. М. Гокманов) коллективи тиилекчи болган. УСК август айда 277 муң тонна руданы болбаазырадыр тургаш, херек кырында 294 муң тонна руданы болбаазыраткан азы бо талазы-биле планның 106,1 хуу кылдыр күүсеткен. Ийиги черни бөдүүн сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цех эвилээш. Бо коллектив ай дургузумда 359,3 муң рубльдиң барааның продукциязын бээр тургаш, 393 муң рубльдиң продукциязын берген, планның 109 хуу кылдыр боттандырган. 4850 тонна даг-дүгү бүдүрер тургаш 4894 тонналы бүдүргеш, планның 100,9 хуу кылдыр күүсеткен.

Социалистиг чарыштың негелделерин бүрүнү-биле күүсетпээнин барымдаалаш, ийиги болүктен бирги черни чангыс-даа эвилчегге тывысхаан, а ийиги черин белеп продукция негиидеп Людмила Сафиуллинаның удуртканы № 2 эвилчегге тывыскан. Бо коллектив ай дургузумда 1761 тонна даг-дүгүн бээр тургаш, херек кырында 1868 тонналы бергеназы планның 106,1 хуу күүсеткен. Оон-да уеде эвилчег 342,6 муң рубльдиң барааның сайгарар тургаш болза, 424,4 муң рубльдиң барааның сайгаргаш, бо талазы-биле планны 123,9 хуу кылдыр күүсеткен.

Социалистиг чарыштың тиилекчилерин шаңнап, мактаарда материалдыг болгаш моральдыг деткимчиниң деткиүрүгүн шын тургузарын оралдажып турар бис. Июнь айда база ийиги кварталдың түнелинде түе-түе ажылчыннар ортузунга социалистиг чарыштың түнелии үндүрүп тура, «Мергежил ажы-биле эң эки ажылчын», «II класстың мастери» деп аттыг сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң савалакчылар бригадири Нина Борисовага, бедүүн сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң ажесары Киддар-оол Хертекке, үүрмектеп-сорттаар комплектиң электрослесары Степан Побегайлога, «II класстың мастери» атты үүрмектеп-сорттаар комплектиң № 2 эвилчегиниң начальныгы Татьяна Барановага, бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң № 4 эвилчегиниң начальныгы Сәхид Гайдуалиева дээш өскелерге-даа тывыскан.

Оң бирги беш чылдың башталгы чартыында Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжында ийиги кварталда комбинат тиилекчи боон, ССРЭ-ниң Туулт материалдарының үлетпүрүүнүң министерствозунуң, тудут болгаш тудут материалдары үлетпүрүүнүң ажылдакчыларының профэвилелиниң Төп комитединиң шилчинр Кызыл тугун болгаш акша шаңналын чаалап алган. Комбинаттың ажыл-ишчилери бо бедик шаңналынга сорук киргеш, Совет Тыванның 40 чыл оюн база комбинаттың тургустунганындан бээр 20 чыл оюн төлептиг уткуур дээш күженишкиниг ажылдап турар.

З. МАЛЫХ.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың профэвилел комитединиң даргазы.

Чарыш ХРОНИКАЗЫ

164,4 ХУУ

№ 48 тудут өртелиидеп бригадалар аразында социалистиг чарышка бызаачы бригадалардан П. Х. Войтюктуң бригадазы он эки көргүзүглерни чедип ап, тиилекчи болгаш шилчинр вымпелди болгаш 75 рубльдиң акша шаңналын алган.

Эрткен сес айларда мурнакчы бригада 183 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планның 229,6 муң рубль чедирген. Азы планы 25,5 хуу ажыр күүсеттинген. Оларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү база өске бригадаларда-зындан бедик, тацгыс көржиге оңаштыр кылыры 164,4 хуу күүсеттинген.

Бригада кежигүнери сумележип, арга-хурдабыларын санап көргеш, Совет Тыванның 40 чыл оюнга утку-штур бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Келир чылдың октябрь айда чедир бригада он бирги беш чылдың дөрт чылының тудуг-монтаж ажылдарын планның бүрүн күүседирип, бир кижиге оңаштыр кылырын 9 дөрбелчин метр чедирерин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнаттынганындан 20 хуу ажыр күүседирин хүлээлгезинде киирген.

Т. АНФАЛОВА.

АЖЫР КҮҮСЕДИРИ— АЛДАР, ХҮНДҮ

Күш-ажылдың сагылга-чуруму. Бо хүннерде бо сестер оңза утка-шынарлыг апарган. Совет кижилер бөгүн дүүнгүүнден эки чурттаарын күзеп турар. Ынчалдыр болганда оны олар боттары хүн бүрү эки ажылдан тургаш чедип алыр ужурлуг. Планны күүседири—кижи бүрүзүнүң хүлээлгези, а ажыр күүседири — алдар болгаш хүнду.

Кызылдың автосептелге заводу. Республикада база бир хөй кижилиг, хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи бо. Заводтуң цех, бригада, участок бүрүзүнде база-да ажылчын маргылдаа, социалистиг чарыш чоруп, күш-ажылды бедик деңгелге организастаары, кижилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары, медередиг сагылга-чурумну чедип алыры дээш ажыл чоруп турар.

Ол заводка ажыл шагының эгезинде чеде бердим. Ажыл изиг түлүк чоруп тур. Бир болук ажылчыннар машинаның бүгү кезектерин эптеп алган, ам оон моторунуң болгаш от кезээнин ажылдарын хынаан турлар. Ол Артур Кузьминниң бригадазы, социалистиг чарыштың мурнуку одуругунда чоруп турар бригада болду. Дүүн бо бригада бир машинаны ажыыче үндүрген, бөгүн бир машинаны, бир автобусту ажыыче үндүрериң планнап турар.

Заводтуң иштинде улуг шөлде кодурер кранныр бүдүн машиналарны, моторлар, өзектер, соңгу, мурнуу ковурутлер дээш ышкаш улуг-улуг кезектерни чүдүрүп алган ынай-бээр чоруп, оларны бир черге дүжүрүп, бир черден оске кезектерни чүдүрүп ап, боттарының аразында база чаржып чоруп турлар.

Заводтуң дарганнаар цеги. Чолдаксымаар дурт-сынныг, күдер кара эр хөрээзеп хып турар от чанында изиг кызыл демирни улуг маска-биле от-бо талазындан хере, шее шаңнап тур. Оон чанында чамдык кижилер ажылдаан, чамдыкгары—артык кезектер тудуп алган дүрген кыза тыртып бээрин дилээн турлар. Дарганның ады Виктор Күжүгет. Ол заводтуң кадржаан ажылчыны, цехтың бригадири, социалистиг чарыштың чаңгыс удаа эвес-тиилекчизи болуп, өөрүнге, мактадып, шаңналдарны ап келген. Оон эки Пётр Коротаев база-да бригадириниң дудак чок ажылдап турар. Ол цехтиң чанында көргүзүг самбыразында чарыштың оске тиилекчилерин база демдеглеп көргүскен. Олар база доктаамал мурнуку одуругга чоруп, оскелерге үлегерин көргүзүп келгеннер. Ындыгларның аттары бо: Ю. Дюдин, П. Перешев, А. Сигачёв, С. Попов.

Ол коллективте күш-ажылчы сагылга-чурумну экижилеринче, социалистиг чарышты шын организастаарынче доктаамал кичээнгейни үзүндырүп, ону партия, профэвилел болгаш бүдүрүлге хуралдарынга чугаалажып, коллективтиң кежигүннери чурум үрекчилерин, прогул кылыр кижилерни боттары эдип-чазап, чагып-сургап, ажылга харыысалгалыг болур чорукка кижизидеринге чедип ап турар. Чүге дээрге бригаданың кежигүннеринден чангыс-даа кижи арагалап, ажыл шагы үзүп каар болза, коллективтиң бүгү кежигүннеринге, харын-да оларның алыр акшазынга халдаар. Ол дугайы коллективтиң чыл эгезинде сайгарын чугаалашкан, хүлээп алганы социалистиг чарыштың негелделеринде тодаргаттынган.

Социалистиг чарышта заводтуң бүгү ажылчыннары киржип турар. Чарышты организастап чорударының хераанге администрация, профэвилел, комсомол болгаш оске-даа хөй-нимти организацилары киржип, оон түнелиин доктаамал үндүрүп, чарыштың тиилекчилерин мактап, шаңналдарны тыпсып турар. Чарыштың тиилекчилериниң база бир чамдыызын маңаа адаары күзенчиг. Оларга Иван Попов, Григорий Калинин, Василий Никитин, Василий Чанчин, Алексей Сигаев болгаш оскелер-даа хамаарыр.

Б. МОНГУШ.

2. «МАГАТ ЧОК...»

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арынга).

— Социалистиг чарышка азыр-ла-дыр силер—деп, үреглиг комбайнарлыг комбайнерлерге чугааладым.

— Чарыш-чуруш деп чүвер боор, харын, ореллиг чанар магат чок-тур бис: ажыл чокта акша бээр эвес — дидирлер.

Турлагда оваа-оваа демирлер ында-мында чыткылаар. Аймаар эжиниве аксын ажылдып каан солидол (та чүге ында чүве?), ында-бүрү демирдес, артык кезектер, дугуйлар үнден болгаш чаъс-чашкындан, аликсак кижилердеп камгалал чок чылдар. Шаңның кадыг шимыглыг бичии шөлүн тараа дола берген. Чашпаның трактор-биле соя үстүрүп каапкан шөлдүң доңурга суглуг чылдар, аңаа тараа курганнар барымдаа чок. Ынчангаш шык тарааны эрги аймаарже уруг эгелээн. Оон бир өрээлиниң мяш шалазының үттери чыскыттынмаан, күске үшүрүүнүң мөңгүү безин олчаан. Шыгы улуг тарааны чангыс Алексей Ловсаның машиназы дөртен километр ырак Ажыкта тарга курганнар черже сөөртүп турар. Ол тараанын соң Сарталга шыгжаар болганы кижи деп көөр чоруктар бар. Кызылга кээримге кээп дагдыныкчыларын Наталья Попова, Валентина Сибрин-оол олар назы-кар таваа-биле менден улгатпас садыгарлага болгай. А олар мөчү дагдынгаш, кооперацияга сөлүүлүгө турган кижиге күрүне садыныц ылгалыр чүүлдөөчүн дыка хөйүң айтып берген. Аңаа четтирдим дивес арга чок. Оны кажан-даа утпас мен. Олар чүгле бүдүүлгеге ажылыпты хайгааран эвес, ог-бүле, хүү аймыларга-даа улуг дузаны чедирип, арга-сүмеин чажам дивейн берип келгеннер.

Чылдар эртип, бодум «Детский мирге» чанчыгып, эвээш-биче-даа бол, арга-дүржүлгени моонмеп алдым. Ынчан магазинниң-даа, садыгның администрациязы, хөй-нимти организацияларының ам мени дагдыныкчы болдуң дей берген. Оны улуг үе-харыысалга деп хүлээп алдым. Өөреникчилээри белеп болгай, а өөредиңи берге. Башкы кижиден негелде улуг чаа ажыллап келген кижини канчаар хевирлеп каар болдур, оң кижиниң бүгү назынында ажылга-даа, хөй-нимти амыдыралга-даа хамаарылгазы шык ындыг болуп артып калыр.

Чаа-ла он класс дооскан аныяк кыс Чечена Саавың меңээ быжыглап каан. Чүгле бараан садарын, оон шыларының дугайында кыска тайылбыр киларынган ашгыда баартык артынга канчаар чугаалажырын аңаа чөөрүп үжүрга таварыштым. Дүүнгү школачы кижиге хандырылга алырының ажылакчызының кижиге канчагы берге болган. Ынчалза-даа меңээ ам база зайлашкан: Чечена чүткүлдүг, чүвээ өөренирнеп кыс болган. Оон-биле сес хире чыл кады ажыллаан бис, мээң-биле социалистиг чарышчы ажылдап турар апарган. Ам ону дүрткүлдүг садыгны деп көргеш, доктуу микрорайонда чаа ажыттынган № 16 магазинче аппарган, ол ында ВЛКСМ комитединиң секретарыже тывыскан. Бо коллектив ай дургузумда 1761 тонна даг-дүгүн бээр тургаш, херек кырында 1868 тонналы бергеназы планның 106,1 хуу күүсеткен. Оң-да уеде эвилчег 342,6 муң рубльдиң барааның сайгарар тургаш болза, 424,4 муң рубльдиң барааның сайгаргаш, бо талазы-биле планны 123,9 хуу кылдыр күүсеткен.

Социалистиг чарыштың тиилекчилерин шаңнап, мактаарда материалдыг болгаш моральдыг деткимчиниң деткиүрүгүн шын тургузарын оралдажып турар бис. Июнь айда база ийиги кварталдың түнелинде түе-түе ажылчыннар ортузунга социалистиг чарыштың түнелии үндүрүп тура, «Мергежил ажы-биле эң эки ажылчын», «II класстың мастери» деп аттыг сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң савалакчылар бригадири Нина Борисовага, бедүүн сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң ажесары Киддар-оол Хертекке, үүрмектеп-сорттаар комплектиң электрослесары Степан Побегайлога, «II класстың мастери» атты үүрмектеп-сорттаар комплектиң № 2 эвилчегиниң начальныгы Татьяна Барановага, бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң № 4 эвилчегиниң начальныгы Сәхид Гайдуалиева дээш өскелерге-даа тывыскан.

Оң бирги беш чылдың башталгы чартыында Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжында ийиги кварталда комбинат тиилекчи боон, ССРЭ-ниң Туулт материалдарының үлетпүрүүнүң министерствозунуң, тудут болгаш тудут материалдары үлетпүрүүнүң ажылдакчыларының профэвилелиниң Төп комитединиң шилчинр Кызыл тугун болгаш акша шаңналын чаалап алган. Комбинаттың ажыл-ишчилери бо бедик шаңналынга сорук киргеш, Совет Тыванның 40 чыл оюн база комбинаттың тургустунганындан бээр 20 чыл оюн төлептиг уткуур дээш күженишкиниг ажылдап турар.

З. МАЛЫХ.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың профэвилел комитединиң даргазы.

ВЫМПЕЛ— МЕХАНИЗАТОРЛАРДА

«Барлык» совхозтуң тараажылары, механизаторлары, мал ажылдыглары бедик шаңналга удам сорук киргеп, боттарының мурнуунда салган социалистиг хүлээлгелерин, планныг оналаадаларын күүседир дээш социалистиг чарышты калбарткан.

Бо хүннерде Аксы-Барлык салбырының Шөлде-Тей хову-трактор бригадазының механизаторлары күскү дүжүт ажаалдазының үезинде бүгү-ле ажылдарны кыска хуусаада доозары дээш социалистиг чарышка мурнап турарлар. Бригаданың кежигүннери 140 гектар шөлдүң кок-тараазын тавычалай кестирип, бастырган, бөзө 120 тонна мал чемин шанче соорткен. Ук бригадага совхозтуң бригадалар аразында шилчинр вымпелди болгаш акша шаңналын тывыскан.

Бо чылын салбырның тараажылары гектар бүрүзүндеп-не 9,1 центнер дүжүттү ап турар.

Эрткен беш хонуктарның түнелии-биле хоочун комбайнерлер Чалбарган Күжүгет, Алдын-оол Кара-Сал, аныяктардан Григорий Ооржак, чолдавчылар Кертик-оол Сарыглар, Белек-оол Хомушку олар социалистиг чарыштың мурнуку одуругунда.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Михаил Мөөктээрниң звеносу бо хүннерге чедир 50 тонна саваңны пресстээш, чыып салган.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ГЕКТАРДАН-НА 100 ЦЕНТНЕР

Кукурузаның ногаан массазын ажаап ап, силостаарын «Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери дооскан. 400 гектар черде тараан кукурузаны ажааган, совхоз оон 4010 тонна ногаан массаны үүжелээн. Азы гектар санында-ла 100 центнер ажыг дүжүт алдынган.

Аңаа комбайнерлер, трактористер аразында социалистиг чарышка тиилекчилер Орус-оол Хомушку, Уваш-оол Куулар, Эржек-оол Монгуш, чолавчы Даваа Куулар олар шаңналмактаалга төлептиг болганнар.

Районда сельхозтехниканы, сельхозхимия каттыжымышкыннарындан 10 ажыг автомашиналар-биле совхозка дузалаан. Чолавчылар ортузунга чарышка Василий Ооржак, Валерий Самбуу, Николай болгаш Эрес-оол Спать аялыкылар шалыпкын ажылдаан, тиилээннер.

Ш. КУУЛАР.

ДАГДЫНЫКЧЫЛАРЫМ БОЛГАШ ДАГДЫНГАННАРЫМ ДУГАЙЫНДА

Садыг шугумунга чээрби үш чыл-чедип ор мен. Кижиниң күш-ажыл кылып эгелээн үезин кажан-даа уттундурбас чүведир. Чээрби үш чыл мурнуунда Бай-Тайга райпозунга ажылдап эгелип тургаш мени садыг ажылынга хандыкшыткан башкыларым Салчак Очур, Иргит Содунам оларның чагыг-сөзүн ам-даа уттундурбаан. Олар күш-ажылчы базымны эгелээнин дээш изит байырны чедиргеш, садыгны кижиниң ажылы хүндүткелдиг-даа, хүлээлелиг-даа деп чугаалаанар.

Күш-ажылчы базымны эгезинде меңээ айлашкан деп билип чоруур мен. Маңаа дагдыныкчы кижиниң ролюндан кол хамаарыр. Ажыл-биле чугаалаарга садыг ажылынга дуң болуп киргеним ол. Үстүнде адаанын дагдыныкчылар бо мергежилге хандыкшымыр, бо ажылга инакшымыр кылдыр мени кижизиткеп. Ол дээш оларга өөрүп четтирип, айлашкан деп чор мен.

Ажыл кылып эгелеп чоруур аныяк кижи дагдыныкчызының бүгү-ле ажыы-чацын, ажыл-ижин өттүнүксээр чүве. Мээң дагдыныкчыларым боттарының ажыл-херээнге бердинген, садыг алыкчылар-биле чугаалажып билир, барааны шалыпкын сайгарып шыдаар кижилер болган. Мээң оларга домейлежиксээрим ында деп көөр чоруктар бар. Кызылга кээримге кээп дагдыныкчыларын Наталья Попова, Валентина Сибрин-оол олар назы-кар таваа-биле менден улгатпас садыгарлага болгай. А олар мөчү дагдынгаш, кооперацияга сөлүүлүгө турган кижиге күрүне садыныц ылгалыр чүүлдөөчүн дыка хөйүң айтып берген. Аңаа четтирдим дивес арга чок. Оны кажан-даа утпас мен. Олар чүгле бүдүүлгеге ажылыпты хайгааран эвес, ог-бүле, хүү аймыларга-даа улуг дузаны чедирип, арга-сүмеин чажам дивейн берип келгеннер.

Чылдар эртип, бодум «Детский мирге» чанчыгып, эвээш-биче-даа бол, арга-дүржүлгени моонмеп алдым. Ынчан магазинниң-даа, садыгның администрациязы, хөй-нимти организацияларының ам мени дагдыныкчы болдуң дей берген. Оны улуг үе-харыысалга деп хүлээп алдым. Өөреникчилээри белеп болгай, а өөредиңи берге. Башкы кижиден негелде улуг чаа ажыллап келген кижини канчаар хевирлеп каар болдур, оң кижиниң бүгү назынында ажылга-даа, хөй-нимти амыдыралга-даа хамаарылгазы шык ындыг болуп артып калыр.

Чаа-ла он класс дооскан аныяк кыс Чечена Саавың меңээ быжыглап каан. Чүгле бараан садарын, оон шыларының дугайында кыска тайылбыр киларынган ашгыда баартык артынга канчаар чугаалажырын аңаа чөөрүп үжүрга таварыштым. Дүүнгү школачы кижиге хандырылга алырының ажылакчызының кижиге канчагы берге болган. Ынчалза-даа меңээ ам база зайлашкан: Чечена чүткүлдүг, чүвээ өөренирнеп кыс болган. Оон-биле сес хире чыл кады ажыллаан бис, мээң-биле социалистиг чарышчы ажылдап турар апарган. Ам ону дүрткүлдүг садыгны деп көргеш, доктуу микрорайонда чаа ажыттынган № 16 магазинче аппарган, ол ында ВЛКСМ комитединиң секретарыже тывыскан. Бо коллектив ай дургузумда 1761 тонна даг-дүгүн бээр тургаш, херек кырында 1868 тонналы бергеназы планның 106,1 хуу күүсеткен. Оң-да уеде эвилчег 342,6 муң рубльдиң барааның сайгарар тургаш болза, 424,4 муң рубльдиң барааның сайгаргаш, бо талазы-биле планны 123,9 хуу кылдыр күүсеткен.

Социалистиг чарыштың тиилекчилерин шаңнап, мактаарда материалдыг болгаш моральдыг деткимчиниң деткиүрүгүн шын тургузарын оралдажып турар бис. Июнь айда база ийиги кварталдың түнелинде түе-түе ажылчыннар ортузунга социалистиг чарыштың түнелии үндүрүп тура, «Мергежил ажы-биле эң эки ажылчын», «II класстың мастери» деп аттыг сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң савалакчылар бригадири Нина Борисовага, бедүүн сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң ажесары Киддар-оол Хертекке, үүрмектеп-сорттаар комплектиң электрослесары Степан Побегайлога, «II класстың мастери» атты үүрмектеп-сорттаар комплектиң № 2 эвилчегиниң начальныгы Татьяна Барановага, бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң № 4 эвилчегиниң начальныгы Сәхид Гайдуалиева дээш өскелерге-даа тывыскан.

Оң бирги беш чылдың башталгы чартыында Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжында ийиги кварталда комбинат тиилекчи боон, ССРЭ-ниң Туулт материалдарының үлетпүрүүнүң министерствозунуң, тудут болгаш тудут материалдары үлетпүрүүнүң ажылдакчыларының профэвилелиниң Төп комитединиң шилчинр Кызыл тугун болгаш акша шаңналын чаалап алган. Комбинаттың ажыл-ишчилери бо бедик шаңналынга сорук киргеш, Совет Тыванның 40 чыл оюн база комбинаттың тургустунганындан бээр 20 чыл оюн төлептиг уткуур дээш күженишкиниг ажылдап турар.

З. МАЛЫХ.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың профэвилел комитединиң даргазы.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Тоҥчүү. Эгези № № 209, 210 «Шында»).

Агриппина Георгиевна **Сидорова**—Тываның будурүлге-техниктиг харылзаа эргелелиниң автобазазының ажылчыны.

Лина Хүрен-ооловна **Содунам**—республиканың «Тывашвейбыт» будурүлге каттыжышкынының «Чечек» ательезиниң ажылчыны.

Екатерина Григорьевна **Соколова**—пенсионер.

Галина Варфоломеевна **Сорокина**—медицина училищезиниң башкызы.

Елена Андреевна **Темаева** — республиканың ном садыының талазы-биле конторазының «Өөнүк» магазининиң садыгжызы.

София Степановна **Терехова**—«Тыва көдээ тудуг» трестиң будурүлге технологтуг четчеләэшкин эргелелиниң ажылчыны.

Лина Евлампиевна **Фокина**—Тыва респотребсоюзтуң тудугмонтаж эргелелиниң экономизи.

Тамара Петровна **Фролова**—Тываның электри четкилериниң ниженер-экономизи.

Валентина Сергеевна **Цыба**—республиканың уруглар бажыңының эмчи сестразы.

Кристиния Малофеевна **Черемных**—столоваялар болгаш ресторанар трезвиниң № 3 столоваязының повары.

Екатерина Ивановна **Черепанова**—пенсионер.

Мария Абрамовна **Шатохина**— республиканың «Тывафото» будурүлге каттыжышкынының ажылчыны.

Анна Прокопьевна **Шикина**—«Каа-Хем» разрезтиң ажылчыны.

Сергей Семенович **Шишкин**—«Тыва сейтелге тудуг» трестиң тудут кезектери болгаш «конструкциялары заводунуң ажылчыны.

Мария Гавриловна **Шырова**—Тываның ном садыының талазы-биле конторазының «Өөнүк» магазининиң эргелекчизи.

Анна Федоровна **Шустова**—ПАТБ-ниң кассири.

Галина Георгиевна **Шутова**—Тываның сүт комбинадыының ажылчыны.

Игорь Чагович **Эргил-оол** — башкы училищезиниң башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. МЕНДУМЕ.**
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ.**
Кызыл хоорай,
1983 чылдың август 31.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзиниден шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Хөвеңмаа Чамыяновна **Хомушку**—«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Александра Данчыковна **Домгак** — Хөнделеңниң Культура бажыңының техажылчыны.

Шыдар Шыырановна **Комгар** — Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазының башкызы.

Тамара Тадар-ооловна **Монгуш**—«Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Биченей Хонай-ооловна **Хомушку** — Эрги-Барлык ортумак школазының библиотекары.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Клара Адар-ооловна **Хомушку** —Барлык суурда өг-бүле ээзи.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Вера Викторовна **Мөңге** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечек Салчаковна **Кертик-оол**—«Саян» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Кеденовна **Маады** — Аржаан ортумак школазының техажылчыны.

Мария Капсыловна **Түлүш**—«Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. МЕНДУМЕ.**
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ.**
Кызыл хоорай,
1983 чылдың август 31.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Елена Сергеевна **Оттамбаа**—«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Любовь Түлүшевна **Агбаан**—Арыг-Узуу суурда садыгжы.

Анна Түлүшевна **Болдурга** —Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Анай-кыс Ендановна **Сүрүң-оол**—Ийи-Тал сес чыл школазының техажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ойнаар-оол Хажиковна **Сизина** —«УТКА 25 чылы» совхозтуң саавычызы.

Нина Ондаровна **Чүльдүм**—«Улут-Хая» совхозтуң ажылчыны.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Саартай Алексеевна **Нүрзат** — райкүүскомуң культура килдизиниң бухгалтери.

Мария Александровна **Сидоо** —«Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Михайловна **Калин-оол** —Бай-Даг суурда эмчи сестразы.

Седен Сүрүңовна **Куссун** — Нарын суурда өг-бүле ээзи.

Чыртал Ивановна **Чамыян**—Бай-Даг суурда өг-бүле ээзи.

Чечекмаа Чаглыгировна **Шинин** — Нарын суурда өг-бүле ээзи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. МЕНДУМЕ.**
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ.**
Кызыл хоорай,
1983 чылдың август 31.

ХЫНАЛДАЛАРНЫҢ ДЭЭШТИИ—КОЛ СОРУЛГАВЫС

Улусчу контроль

«Тыва кобальт» комбинатта улусчу контроль комитединиң кежигүннери четпестер-биле шинитпирлиг демиселди чорудуп турар. Участоктарда, цехтерде, эвлегчилерде 17 болуктериниң ажылында 175 хайгылчыны киириштирип турар. Комитеттиң ажылынга штаттан дашкаар тургустуган 6 киидис улуг дузаны чедирип келген. Ында 19 активни хаара туттунган. Хайгылчылар бо чылдың чеди айларында 8 хынааланы кылган. Оон түнелиинде 5 кижиге хемчег хүлээткен, бир кижиниң шалынын тыртаан.

Бистиң корреспондентивис «Тыва кобальт» комбинатта улусчу контроль комитединиң даргазы **С. М. Климашенко**-биле ужурашкан.

— Улуг будурүлге черинде шинитпирлээр ужурлуг айтырыгларны эвээш деп болбас. Күш-ажылды организастаарын экижидер, сагылга-чурумну быжыглаар. камналганы чедип алыр херекке хайгылчыларның көскү караа, принципиалдыг туружу улуг идиглиг болгай. Комитеттиң хуралынга кандыг айтырыгларны чугаалажып, чүүже кол кичээнгейни утландырып турдунар, Сергей Михайлович?

— Хайгылчыларны шилип аары кончуг чугула. Шынчы, четпестерге эптеш чок, ёвулуг ажылынга бердингеп, ак сеткилдиг кижилерни комитеттиң ажылынче хаара туткан. Эң идепкейлиг хайгылчылыгларга өөрүмнүң үстинде улусчу контроль болгунуң удуртукчузу Л. С. Дамбаны, гидрометаллургия цехинде болук удуртукчузу К. Н. Тулякованы, септелге-тудуг цехинде М. В. Бадыжыкты, эмнелгеде партия организациязының секретары Д. Х. Ондарны болгаш штаттан дашкаар инспектор П. И. Ткаченкону хамаарыштырып болур. Олар ажылга чогаадыкчы болгаш эгелекчи чоруун көргүзүп, четпестерни үезинде чайладыр талазы-биле хөй ажылдарны кылып турарлар.

Комитет сөөлгү үеде ажылының кол угланышкынын күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, ажыл шагының чидирини болдурбазынче угландырганы таварылга эвес. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалы-биле таныжып, оон күүселдезин хынаар айтырыгже оңза кичээнгейни комитет салып турар. Ажылга келиринде, ажылдан чоруурун хынап, ол талазы-биле рейдилерни чоруткан бис. Эмгэ чилдың деңнели-биле сагылга-чурумуң байдалы эңижип турар.

Хайгылчылар Хову-Аксы — Кызыл-Хаяк аразында оруктуң байдалын хынаап, хөй чедир кылдымаан ажылдарны илереткен. Оруктуң 0,3 метр чедир оңгар чөрлер, кыдымында чиниктер бир болган. Бо чылын орук септелгезинче үндүрген 20 муң рубльди өскээр чарыгдаан. Транспорт цехиниң начальныгы Н. П. Латковской 15 муң рубльдиң ажылдарын кылган деп мөге документиге ат салган. Оруктуң Тока аттыг совхозче ээр чериндө ону 8,5 метрге чедир кызыы кылган. Чал-Кежигде орук-септелге пунктузунуң ажылы сандаргай болган.

— Материалдарның камналгазының талазы-биле кандыг ажыл чорудуп турар силер?

— Хайгылчылар рудникте материалдарның болгаш дериг-херекселдериниң камналгазын хынаан. «Надежда» уургайда үлетпүр шөлүнде ажык дээр аданда ийи электри шимчедикчизи, үш хөделдиркчи, заряд столу, батарея акуммулятору чыткан. Дериг-херекселдер шыгжаар тускай складта өске үүлдер шыгжап турар. 16 тонналың автохрани бүдүш чартык чылда ажылдаваннадан, оон кезектерин адырғылап каапкан. Шөлде демир кескиндилерни уш-баш чок октаттынган болган. «Капитальная» уургайда рельстер дургаар хамык херек чок мооңдактарны аштаваан. 9 кузов, 6 сөөртүкчү, чүк дажыыр улуг ускууш оруктa хайгаарал чок октаттынган. Ажыл-агыйжы эвес болгаш харысалга чок чоруу дээш рудниктиң начальныгы Г. Г. Формаичукка доңгулданы хүлээткен.

Кывар-чаар чүүл камналгазы транспорт цехинде болук хынаваанын комитетке сайгарган. Четпестерни эдер ажылды мында шуудадып эгелээн.

Күрүнеге каражаны курут черге наряд бижир чоруктар чедирип турар. Терлиг-Хаяның мөңгүн-суу арыглаар будурүлгезинде даг үзастогунуң начальныгы В. Х. Хейльман оруктуң хемчээлин улгаттыргаш 381 рубль 66 көп өртектиг материалдыг когараалды чедирген. Ол 700 метрни 2 муң кылдыр өстүргеш, КРАЗ-256 машиналарның чоланчылары И. М. Гайчук биле К. Ф. Хайдаршинге артыш рубль бээр документиге ат салган болган. Ол каражаны оон эгиттиргеп.

— Хөмүр-даш эң чугула материалдыг чиг-эт болгай. Оон сөөртүлгези, камналгазы, шынары кандыгыл?

— «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниден сөөртүп турар хөмүр-даштың шынарын хынаан бис. Оон чартык кезии техниктиг негелдеге дүүшпейн турары илереэн. Бир эвес хөмүр-даштың хүлү 15 хуу болур улуралуг турда, ол 30 хуу четкен. Ол дээрге оон шынарының кудузунуң хереглээндир. Хөмүр-даштың хемчээли 200 грамм турар уларлуг. Херек кырында август 22-де ыкелген хөмүр-даштың улуу 50 килограмм чедип турган. Ону чуурар артык ажыл бөге түрүп келир. 1982 чылдың дүргузунда 880 тонна хөмүр-даштың ажыглаттынмаанының харааныңдан үндүр бижээн. Бо хире хөй чүүлүү дажырыгга чеже чыгыдал үнмээн дээрил. Шынар чок хөмүр-даштың дедир сөөртүп база турган. Бага шынарлыг болганда, нөтөлдарның үрелиэ хөй болур. Шынаатаан электроэнергия ажылдан үндүрер план күүсеттинмейн турары илереэн. Бо айтырыгны «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң дирекциязынга тургузуп турган. ынчалза-даа өскерилгелер болбаан.

— Комитеттиң ажылында кандыг шинитпирлээр ужурлуг айтырыглар барыы?

— Ажылды моон-даа соңгаар экижидер дээш, хынаалдарымың дээштиниң күштелдирери эргежок чугула. Бис четпестерни эдер үеэни бергеш, оон күүселдезин хынаап калдывыс. Оларны шуут эдип албаан шаанда ону контрольга алыр, харымсалгалыг ниттерден негелдеп кылыр. Чогуур үеэниде эттинмээн четпестер турбас деп бүгү күштү мнаар моокизерни чедип алыры чугула.

Бир ков чедир шинитпирлеттинмейн турар айтырыг — улусчу контроль болуктериниң «Комсомолчу» прожекторы-биле харылзаа чогу. Комсомолчуларның болгаш аныяктарның күжүн ам-даа чедир ажыттап ыыдаайн турар бис. Моон соңгаар кады хынаалдарны чорудар сорулганы салган бис. Ол иштиин четпестер-биле демиселге хана солуннар улуг рольду ойнаар. Бо айтырыгны экижидер талазы-биле хомчегерни алыр апаар. Чидирилгэрни болдурбас, каналганы чедип алыр сорулга-биле, ажылыыскыла ыяны-бүрүт арталарны ажыглап, негелдеэн улгаттырар дээш улам кызыл ажылдарны бистен негеттинип турар.

ШЫННЫГ ЧОРУК НҮГҮЛДҮ ТИИЛЭЭР!

Мурнуу Көрейниң самолёдубиле холбашкан өнчүк-чоңгээниң АКШ-тың Рейган баштаан администрациязы ажыглавышаан, делегей байдалын улам-на чидиглендирерин, делегейниң чугула айтырыгларын шинитпирлээриниден ойталаарын оралдажып турар. ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарын каржызы-биле үреэн чорукту делегейлиг дешилгелиг хөйниитпээн шыгыы бүрүү шаап, Совет чазактың медеглелин деткип турар.

ССРЭ-ге удур АКШ-тың улуг хемчээлдиг болгаш айылыдыг өнчүк-чоңгээнин Совет чазактың медеглелинде бүрүн сойгалап илереткен болгаш Совет Эвилелиниң күрүпе кызыгаарын Мурнуу Көрейниң самолёдунуң үрээниниң фактыларын тодаргай айыткан-дыр деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн. АКШ-тың президентизи Рейганның болгаш Каттышкан Штаттарның өскедаа чагырыкчыларының айтышкынызы-биле эгелээн антисоветтиг халыыдаашкынны, үндезин чок дерзин нүүлдээшкиниң бүгү делегейде ханы килеңнээшкин-биле бүрүү шаап турар. Антисоветизмин болгаш антикоммунизмин улам-на өөскүдер сорулга-биле Совет Эвилелинге удур политиктиг каржы өнчүк-чоңгээни организастаан.

Мурнуу Көрейниң самолёду-биле болган таварылганы ажыглавышаан, Совет Эвилелинге удур каржы нүүлдээшкиниң АКШ-тың чагырыкчы болуктери өөскүктеп болгаш ССРЭ-ниң делегей кырынга тайбыцны камгалаарынче угланган тайбың чаа инициативаларындан делегейниң хөй-ниитизинин кичээнгейин алаактырарын оралдажып турар-дыр деп, Афганистанның «Кабул пью таймс» солуну демделээн. Ынчалзажок делегейниң хөй-ниитизин мегелээрин Рейганның администрациязы чедип ап шыдавас! Совет Эвилелинге удур нүүлдээшкиниг халыыдаашкын америк империализмниң кижилэ көөр хөөн чок араатаныг моозуун сойгалап илередип турар-дыр деп, солун айыткан.

Геббельстиң методун ёзугаар АКШ-тың өөскүткеэн антисоветтиг нүүлдээшкин Вашингтонда боо-чепсекти өдере бүдүрүп турар дайынзырак болуктерго ажыктыг болуп турар деп, Барыын Германияның «Үнзере цайт» солуну бижээн. Делегей байдалын чидиглендиреринге Совет Эвилелинде ким-даа сонуургал чок. Женевада чугаалажылышкынарга чогумчалыг дугуржулгаларны чедип алырынче угланган политиканы совет удуртукчуларының чайгылыш чок чорудуп турарын Ю. В. Андроповтуң чоокта чаа иедургени тайбың инициативалар бүрүн бадыткаан деп, солун демделээн. Ынчаарга боочепсекти, бирги ээлчегде ядролуг боо-чепсекти, өдере бүдүреринге, делегей байдалын улам-на чидиглендиреринге, чаа дайынны, хамыктың мурнунда ядролуг дайынны белеткээриге ажыглаар бодап турар. Ынчангаш дайынзырак империалистиг бөлүктериниң айылдыг ол хөделиишкиниерине хамаарыштыр серемчилелдя улам-на бедидерн тайбыцта ынак бүгү күштерден негеттинип турар деп, Тайбыцның Бүгү-делегей чөвүлелиниң (ТБЧ) медеглелинде онзалаа демдеглээн. Совет Эвилелиниң агаар делгемнинче мурнуу-көрей самолёттуң шургудуп киргени — тайбыцның херээнге кедергей айылдыг ончүк-чоңгээ-дир деп, медеглелде айыткан. ССРЭ-ниң стратегиг чугула камгалал районунуң кырынче мурнуу-көрей самолёттуң ыдалап чоруткан АКШ-тың чагырыкчы болуктери ук самолетка чораан кем-буруу чок кижилериниң олгени дээш бүрүн харысалганы хүлээр ужурлуг. Совет Эвилелиниг хамаарыштыр АКШ-тың президентизиниң ыидыр арыннүүр чок нүүлдээшкиннери, а ол ышкаш ССРЭ-ге удур «кандыг-бир хемчегларни» ап чорудар дээш ооң кыжаныышкыны тайбыцның херээнге кедергей аймылдыг болуп турар деп, ТБЧ-ниң медеглелинде демделээн.

Мурнуу Көрейниң самолёдубиле холбашкан ончүк-чоңгээге хамаарыштыр ССРЭ-ниң туружун «Вашингтон пост» солуң тайылбырлаан болгаш совет девискээр, Совет Эвилелиниң кызыгаарлары — ыдыктыг деп, ССРЭ-ниң дашты кы херектер министри А. А. Громыкоңуң Мадрядке медеглелин демделээн. Ядролуг сарымдыг политика дээш демиселдиң национал комитединиң удуртукчуларының бирээзи М. Маубинин (АКШ) чагаалыын ол солуң база парлаан. ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарын үреэн мурнуу-көрей самолёттуң ончүк-чоңгээлиг ужудушкунун Совет Эвилелинге удур нүүлдээшкиниң өөскүдериге АКШ-тың администрациязының ажыглап турарын М. Маубн шыңгыы буруу шапкан.

Совет Эвилелиниң девискээриниң кырынга мурнуу-көрей самолёт-биле болдунган таварылга—АКШ-тың Төп разведка эргелелиниң тайбың херээнге өжээтен сүлчээзиниң түңнели-дир деп, Индияның Коммунистиг партиязының Национал чөвүлелиниң Чиңгипе секретары Раджешвара Рао айыткан. Самолёт-биле болдунган таварылга— АКШ-тың ССРЭ-ге ажээтен политиказының түңнели-дир деп, «Патриот» солуң бижээн.

(СЭТА).

АЙЫЫЛДЫГ АМЕРИК ПЛАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Пентагон-биле сырый харылзаалыг АКШ-тың шериг-үлетпүр порпорациязының болгаш америк дайынзыраттарның бөлүүнүң бирээзи болур «Камгаланырынга белен болурунуң америк ассоциациязы» бодунуң парлалга органы болур «Нэшнл Дифенс» журналынга «30 чылдарда кол стратегия» деп үүлүүнге Совет Эвилелиниден Төөн Сибирьни чарар болгаш ССРЭ-ге удур ядролуг дайынны Ыраккы Төөн түкке чорударының сарнил чок айылдыг планын боттандырар сорулганы салганын биижээн.

ССРЭ-ге удур согуушкунарны Европа диптен азы Чоокку Төөн түктен чорудары Пентагонну «стратегтиг мунгаштаалышкынга» киирер болгаш чогумчалыг эвес деп, үүлүдүң авторлары санап турар. Үүлдүң авторларының бодалын ёзугаар алырга, «Оожум океан бассейниниң соңгу кезээнге болгаш Соңгу-Төөн Азияга», тодаргайлаарга, АКШ-тың девискээринден ССРЭ-ге согуушкун кылырынга «ажык районга» агрессиянын Совет Эвилелинге удур чорудары «стратегтиг мунгаштаалышкындан» үштүнүп үеринниң «кара чаңгыс аргазы» болуп турар.

Үүлге капсырлаштыр Ыраккы Төөн түктүң чуруму парлаан. Совет кызыгаарны чоокта чаа үреэн мурнуу-көрей самолеттуң ужуп чораан девискээрин инда база көргүскен. Чуруктуң кырында мынчаар бижээн: «Сибирьниң делгем ажык девискээрлеринге АКШ-тың Европага кылып шыдавас шериг хөделиишкинерин борта ажыглаан болур». «Эвээш чурттакчыыг Сибирьнин бо улут делгемнерн ядролуг чепсекти ажыглаарын боду-ла дилеп турар» деп, ескиниң байлаакга чазый болгаш арын-нүүр чок кижилер бижип турар.

Филиппиннерден, Мурнуу Көрейден, Японнядан, Аляска штатта америк базалардан ядролуг согуг кылырын дайынзыраттар саналдан турар.

1945 чылда «Японнияны атомнуг бомба-биле бомбалааны баштайгы согугну канчаар кылырын көргүзүп турар» деп, олар арын-нүүр чокка мактанып турар. Пентагонуң Барымын Европага тургузар деп планнаан турары «Першинг-2» ракеталарны бо сорулга-биле Аляскага тургузарынче түткүдүн турар. «Оожум океан стратегиязының кол үүлдерин чепсек кылып алган» президент Рейганны америк каннибаддар боттарының «ыдыктыг адазы» кылдыр санап турарлар. «Нэшнл Дифенс» журналдың үүлүү Пентагон-биле Төп разведка эргелелиниң Совет Ыраккы Төөн түкке соңуургалының түге өскенин, совет агаар делгемнерни түге үргүлүү үреэ турарын билип алырынга барымдаа болуп турар. ССРЭ-ниң девискээринче мурнуу-көрей самолёттуң чоруткан антисоветчи өнчүк-чоңгээнинг организакчыларының сорулгаларын «Дейли Уорлд» солун база илереткен.

Сахельдың зоназынга 10 чыл бурукгаар кедергей кандаашкын болган түнелиинде хөй муң кижи өлген, ээвээ каш миллион баш мал хораан турган. Ындыг кандаашкынының аймылы ам база катап диргелип келген.

Семегалдың «Африк нувель» журналының бижээнин ёзугаар алырга, делегейниң ол районунда чурттарның чазактарының ап чорудуп турар хемчегларн турзажок, Сахараның кургаг алезинерн тараа шөлдерин, мал одарларын, арыг сутлуг хөөлбектерни шыва ап турар апаргаан. Элезинге бастырган түнелиинде тараа болгаш өске-даа культураларынң дужуду чавызаан.

Кандаашкынга удур демиселди чорудар талазы-биле Сахараның мурнуу кезээнде күрүнелер кады ажылдажылганы өгелээн. Ол кадың ажылдажыгага Ногаан Мугулдур Республика, Чад, Гамбия, Мали, Мавритания, Нигер, Семегал, Үстүкү Вольта киржип турар.

ЧУРУКТА: Үстүкү Вольтада кудук чанында.

Камера пресс—СЭТА-ның фотозу.

Адаанда фактыларны деңнеп көрээлиңер

БОЛДУНМАС КОЯАРГАЛ

Силерниң уруунар бирги класска өөренип кирип алган болза, оон соонда ону колледж черинге өөредир төлээде, амдыгаатан эгелеп акшаны чыып эгелээр силер. АКШ-тың дээди өөредилге черлериниге өөренириинге үндүрүп турар чарыгдалдарның өзүп турарының дугайында чаа шинчилелдер АКШ-та нептерээн бо байдалды бадыткап турар.

Бо чаа өөредилге чылында билиг алганы дээш төлевир 10 хуу өзер деп, «Колледжборд» шинчилел организациязы дыңнадып турар. Бо талазы-биле хуу өөредилге чери тергиндеп турар. АКШ-та бир дугаар черде Массачусеттиң технологтуг институду туруп турар. Орта бир чыл өөренгени дээш ам 15 муң долларны алыр, ол дээрге арткен семестриниң төнчүзүндээзинден 2 муң хөй болуп турар. Күрүнениң дээди өөредилге черлериниге өөренгенининң хөлезини ортумак шалыңныг американнарның шалымындан хөй болганда, дыка хөй улус өөренир арга чок апарган.

Түгле сөөлгү үш чылда безин АКШ-та дээди өөредилге өртээ 30 хуу өскен, ол сан ам-даа өзер деп специалистер санал турар. Чырыдыышкын айтырыгларының талазы-биле америк чөвүлелдин «саннарыбиле алырга, келир өөредилге чылында аартаашкын эвээшле дизе 8 хуу ковудээр. Бо санаашкыннар уругларын өөредип алыр дээш чединнес амыдыралга келген хөй-хөй милиион америк чонга таарышпас болбайн аан. Ажы-төлүн өртем чедирип алыр дээн оларның күзели болдунмас кояаргал болуп артпышаан.

М. БЕГЛОВ,
СЭТА-ның корр.
Нью-Йорк.

ХУУСАА ЧОК ЧЭЭЛИ

Москва чурттуг 18 харлыг Алексей Воронов геологияшинчилел институдунче кирип алган. СЭТА-ның корреспондентизи оон «өөредилгең өртээ кажыд, билир сен бе?» деп айтырарга, ол актын кыскаш: «черле билбезим чүүл-дүр» — дээн.

—Ол дугайын чүгле бирги курсчулар эвес, доозукчулар проректор чугаалады. Түгле «бештерге» өөренген студентилерге 25 хуу хөйнү төлээр. Лабораториялар, библиотекалар, номчулга залдары ажыглааны, клубтарга барганы дээш база өртем болгаш өске-даа болгумнерге киришкени дээш аныяктар чаңгыс көпеек-даа төлевес. Чурттаар чер чок улусту айда бир рубль 50 көпеек өртектиг нинти чурталга бажыңы-биле хандырар.

Дээди школаның объектилериниң тудуунга болгаш оларның техниктиг дериздезиниге эвээш эвес акшаны үндүрүп турар. Бистиң институтка Москваның мурнуу-төөн түгүнде саналга төптүг хөй-хөй корпустарлыг комплексти тудуп турар. Чоокта чаа бис миллион рубль өртектиг «Прогресс» деп сейсмологтуг станцияны алган бис.

Р. АХМЕТОВ,
СЭТА-ның корр.
Москва.

Америк далай чадаг шериглери Ливанда «хөй националдыг күштериниң» кол өзээ болуп турар. Олар Ливанның иштики хереглеринге чепсектиг дорт холгаарлаашкынче ам кирипкен. Бейруттуң делегей аэропортунуң чанынга болган аткылажымышкыннарга америк шериглер киришкен болгаш хөй санныг ливаннарны боолап өлүргеп.

Американың Каттышкан Штаттары амгы үеде Израильдиң эжеленчи чагырыкчылары-биле сүлчээни улам күштелдирбишаан, Ливанны бодуңуң контролюнга бүрүн алырын, чурттуу ийи чарарын, депшилгелиг араб күрүнелерге удур чепсектиг өөчүк-чоңгээнинге бодуңуң тепкинижи болдурарын оралдажып турар. Рейганның администрациязы Ливанда америк шериглериниң санын улам нөвүдедир бодап турар.

ЧУРУКТА: Бейруттуң делегей аэропортунга ливаннарны америк шериглериниң боолап турары.

АП—СЭТА-ның фотозу.

З. А. Космодемьянскаяның төрүттүнген хүнүнден бээр 60 чыл болган

ЧУРУКТА: Зоя Космодемьянская. СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛЫНГА ЫНАК

Күш-культура башкызы Болат-оол Быялаковичке Монгуш Чадаананың № 1 ортумак школазында 17 чыл ажыг ажылдап келген. Ол бодунуң ажылынга ынак, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап чоруур башкыларның бирээзин.

Б. Монгуш школачы чылдарындан-на спортка ынак, бодумуң школазының шырак дээш спортчузу чораан. Ылангыя волейбол, баскетбол, хоккейге эки ойнаар. Шериг албанын эрттиргеш, төрээн сууру Сут-Хөлге чоланачылап ажылдап тургаш. Удаваанда Кызылдың башкы училищезинде күш-культура башкыларын белеткээр салбыр ажыттыңганы дыңналып кээрге, ынаар өөренип чорупкан. Ол өөредилге черии доозашқы, Чадаананың № 1 ортумак школазында 17 чыл дургузунда күш-культура башкызы болуп ажылдап турары ол.

Болат-оол Быялакович өөредилге чылының эгезинде-ле күш-культура талазы-биле школаның өөредилге, кижизидилге планын үлүүнар аайы-биле тургузуп аар. Ол кичээл бүрүзүнге хынамчалыг белеткенип, кичээл эрттиреринің мурнакчы арганарын ажыглап турар.

Башкының белеткээнин аныяк спортчулары район, республика чергелиг спортчу маргылдаалар-га киржип, шаңналдыг черлерин ап турар. Ылангыя волейбол, баскетбол база чиик атлетика талазы-биле шырак командалар школада бар. Туризм, хаак спортунга хандык-шылдыглар хөй.

Эрткен өөредилге чылында школаның аныяк спортчулары спорттуң аңгы-аңгы хевирлеринге республиканың болгаш районнуң сес кубоктарын чаалап алган. Бо спортчу чедишкиннерде дуржулгалыг күш-культура башкызы Болат-оол Быялакович Монгуштуң киирген үлүг эвээш эвес.

Күш-культура болгаш спорттуң массалыг болдурар дээш ажылчы чон ортузунга ол эвээш эвес ажылдарны кылып турар. Күш-ажылчы коллективтерге, албан черлеринге, организацияларга тайылбыр, беседаларны-даа чорудуп турар.

Башкы кижиниң ажылын өөреникчилерге уламчылаар деп улустуң чугаалажыры чоп. Болат-оол Быялаковичиниң соон салгаан өөреникчилеринден Краснояр, Ленинград, Москва хоорайларда күш-культура институттарында өөренип турарлары-даа бар.

Болат-оол Быялакович Монгушту күш-культураның болгаш спорттуң массаалының халбартыр талазы-биле үре-түнелдинг ажылы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнааны оон кызымаккай ажылын үнелеп көргенин хереглеп турар.

Б. КҮЖҮГЕТ.

ЧҮГЛҮГ ЫРЛАР ЧҮРЕК ЧҮГЛЭЭР

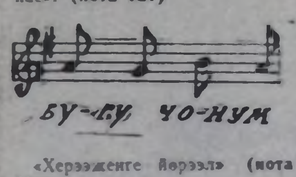
Кандыг-даа чогаалды ажыл-амыдыралга холбап, ханы сайгарып келирге, оон дээштии, чедер-четпези, фотограф кижиниң чурук үндүрүп органы дег, улам тода көстүп келир.

«Үттундурбас час». Үш чыл бурунгаар парадлага үнген бо ырлар ынындызы Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Солаан Кыргысович Базыр-оолдуң баш тайгы ному болур. Инда ниитизи-биле чээрби дөрт ыры парлаттыган. Номчугаштың даштыкы каасталгазы чимнидиның ниити утказынга, ылангыя адынга дүгжүп турар.

Чымындыны холушкак үнүүр ниити ырыга таарыштырган «Нааданмның найыр ыры» эгелээр. Сөзүн хоочун артист М. Рамзанова бижээн. Ынчангаш аялга-даа, сөзү-даа аразында үннежип, чаңгыс тыныжын чогумчалыг тыва берген. Дараазында «Чурттаганың экизин аа» деп К. Мунзуктуң сөзүнге бижээн ыры улустуң ырлары-биле хөөннеттинген.

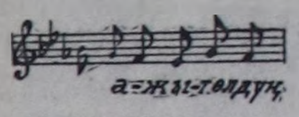
«Партиявыс—мерген компас». Сөзү Салчак Молдургаңы. Композитор бо ырызын бир мраажы-биле хөйүң ыры күүседир кылдыр кылган. Ук ыры марш темпизинге, байырлыг хөөнге чедишкинниг бижиттинген ырларның бирээзи. Сөзүнүң автору куплет бүрүзүн сес одурут-биле «аартатса-даа, композитор оон соңгу дөрт одуругларын ырының кожумаа кылдыр «хуулдурбушаан», хөй үнүг ниити ырыга тывынгыр кылган. Ынчалза-даа он чедиги тактызында дөрт-ле нотадан «төрттүнген» кезиндек чыындыда «Үттундурбас час», «Херээжеңге йөрээл» деп эн дээрге чогаалдарының чамдык кезиндектериниг, үүлге тоналыностары өске боордан башка, «төрелдежи» бергени арай хараадачыг бооп турар:

«Партиявыс—мерген компас»: (нота №1)

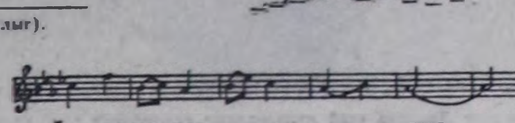
БУ-ЛУ ЧО-НУМ

«Херээжеңге йөрээл» (нота №2)

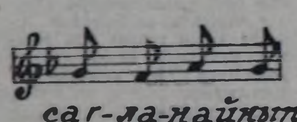
ӨЖЕЖ-ТӨЛДҮҮ

«Үттундурбас час» (нота №3)

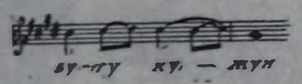
Ү-ЛДЫК-ЛА-ДАА МЕН-ДЕН ЧАШ — ТЫР ДА-ЖЫҢ ЫН-ДЫГ БОЛ-ГАЙ У — РУГ.

(Уланчылыг).

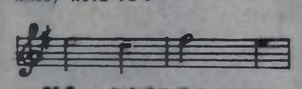
САГ-ЛА-ҢАЙНЫП

Ынчалза-даа тыва музыкада (пентатоникада) ховар ажыглаттынар ийиги азы чедиги чадаларның үннерин Солаан Базыр-оол бодунуң чогаалдарында чедимчелиг киргилээн. Ылангыя «Авамга» (сөзү С. Тамбаның), «Чаа-Хөлдүң айдынында» (сөзү М. Өлчей-оолдуу) дээш өске-даа ырлар ол үннер-биле үзам байбып, «шиметтиниң» турарлар. «Авамга» (ийиги чаданың үнниери дииез); нота № 4

БУ-ЛУ КҮ — ЖҮН

«Чаа-Хөлдүң айдынында» (чедиги чаданың үүг—фа диез) нота № 5

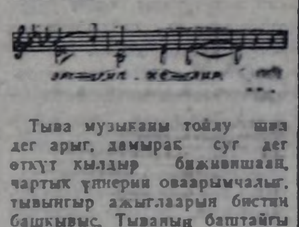
ХӨ-РЕЛДЕЕЗИ

Кандыг-даа хөгжүмчүүнүң үүлдү-чүрээн шүлүктүүн чечен состери чүтлендирер. Мынча кежээки хөлдүң чурумалын (кым-даа дижик) көөр дээш бедик тейдеп эргий харап (баштайгы ийи одуругнуң аялгазы) хөлдүң эриниче дүжүп кээп (сөөлгү одуругларның аялгазы), эриг алдын дег бырланнаштарны эскерип турарын хөгжүмчү база тода илереткен. Үннериниң мындыг уткушкак чыскаал чурумун ырлаарга-даа чиик, дыңнаарга-даа тааланчыг.

Бодум хуумда бот-тывынгыр композитор Солаан Кыргысович Базыр-оолду школачы чылдарымда-ла билир мен. Республиканың улусчу чогаадылга бажыңынга хүлээттирген ырларын ол уран чүүл көрүлдеринге ажыглавышаан, чоок-кавы эш-өөрүнүн дилээ-биле (нота билбес кижилерге) «чажам дивейн аялгаларны өөредип чораан. Ынчангаш бо чымындыда К. Кудажының сөзүнге бижиттинген «Чүге чаштыр кижи боор сен?» деп ырызын шаандан тура билир чордум. Ынчалза-даа чогаалдың бо сөөлгү вариантызы сагыжымга кандай болду. Ийе, мурнунда бо ырының үш-дөрт дугаар одуругларының аялгазы чаңгыс нотага (үнге) кээп төнүп турган түве. Бо таварылгада ол үннерин каттаптаарындан чалданган, чергелешкек мажорга төндүрген бооп турар. Чүү частын орар куш оглу мышкаш, үүлге бөгүн чогаалтынган ыры болза аңгы херек. Ынчалза-даа чонның хөрээнде шыгжаттына берген башгайгы вариантымның оода кезиик-чамдыын арттырбышаан, аялганың үшкү одуруун мажорга доктаатқаш, дөрткү одуругнуң аялгазын минорга (бо удаада фа минор) төндүрзе деп саналым бар. Чижээ: (нота №7 (адаанда көр.)

Бистер хөгжүмчүлер колдуунда чыркыче үнүп, парлаттына берген шүлүктерге ырлар бижип турар бис. Чамдыкта үш-танывазы аныяк авторнуң-даа сөзүүге чогаал боттаны бергилээр. Мындыг таварылгада аялганың чамдык үзүндүлериие хажыды дыңналыр сөстер база таваржы бээр. Ынчангаш состуң авторубиле дарыы харылзаа тударын негеттинип кээр.

«Чазын» деп үш үнге бижээн чогаалдың созүнүн автору-биле композиторувус чогаадыкчы харылзаа тутпаан хевирлиг. Ырының ийиги куплединде «танцылаан дег» дээн сүрүшкек ажык үжүктерлиг одурут аялгазында «танцылаан дег» деп четпес дыңнаар апарган. Аялга бүгү куплеттерге бир дөмей кыдыңган болганда, чаңгыс-ла сөстү, «сомнаан мышкаш» деп солуп алза чогуур. Ол мышкаш оны үшкү тактының бедик үнүнде ре бемоль деп дыңзыдымышкынның чартык үн чедимче чок ажыглаттынган. Оон орнунга бирги октаваның си бемоль тыва аялганың «узундынын» салбас болгу дег: нота №8.

Тыва музыканы тойлу шиә дег арыг, дамырак суг дег өткүт кылдыр биживишаан, чартык үннерни оваарымчалыг, тывынгыр ажыглаарын бистин башкывыс, Тываның баштайгы профессионалдыг композиторувус Алексей Чыргал-оол бо-ла чагаан орарын утпас-тыр мен. Ынчалза-даа (диатоникага) орус аянга эки кылдынган чогаалды кым-даа буруудатпас. Сайгарып турарывыс бо чымындының автору С. Пюрбюнүң «Күскү сесерликке» деп шүлүүнүң баштай орус дылга очулгазы-биле диатоникага кайгамчыктыг чараш ырывальсты бижип каан болгай.

«Үттундурбас час» деп чымындыда авторнуң бүгү чогаалдарының үүлге кезии киирип турар. Шүлүкчүлер С. Самба-Люндуп, С. Козлова дээш композиторнуң өске-даа чогаалчыларның сөстерине бижээн, чонда шала-бүлә тарай бергилээн элээн хөй ырларын бо номчугашка «аартыктавайн» чаңгыс аай кирген болза эки турган.

Бо чымындан бичии чаштар, школачылар-даа куруг үнмээнинер: оларга «Арыкчыган» (сөзү Ч. Серен-оолдуу), «Итпик», «Кымнарыл ол?» (сөстери Ч. Кара-Кускении) база Х. Ойлан-оолдуң сөзүнде «Амгы шагның төдеринде бис» деп ырлар турескаатынган.

Баштайгы чымындызын Солаан Базыр-оол нургулайында лирактиг ырлар-биле иштеп турар. Ынчалза-даа «Достүүнүг чок чалыылар бис» (сөзү О. Сувакпиттиң), «Партиявыс —мерген компас» (сөзү С. Молдургаңы), «Амгы шагның төдеринде бис», «Нааданмның найыр ыры» деп ышкаш Төрээн чуртка, партиягa, достүүнүг чок совет аныяктарга бараалгатқан, уран үүл коллективтериниң хөйүн ырыларында чаңгылаяып турар иептеренгей догаалдарын демдеглезе чогуур.

К. БЕГЗИ, бот-тывынгыр композитор.

Ном болгаш номчукчу

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ

13. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Тоолдуң аалчылары». 8.35 — Документалдыг фильм. 9.55—«Оттуң кырывысче келдирип тур бис» деп уран-чечен дөрт сериялыг телефильмниң 1-ги сериязы. 11.30—Концерт. 11.55—Телевиденне. 12.00—14.15—Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— Документалдыг фильм. 15.25 — Г. Успенскийниң чогаалларының арыннарындан. 16.25 — Концерт. 16.40— «Экии, уруглар!». 17.10—Бистин корреспондентилеривистиң чугаалары. 17.40 — Бүгүдеге стадион. 18.10 — Концерт. 18.30—18.45 —Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегтейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 —«Кижи болгаш хоойлу». 19.45 —«Отту кырывысче келдирип тур бис» деп фильмниң 2-ги сериязы. 21.00—«Үе». 21.35—«Чүү?. Кана?. Кажан?». Телевикторина. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.15 — Телевикториниың уланчызы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем шентерелдиг фильм. 8.35 — Төөгү. 5-ки класс. Уран үүлдүң болгаш шажын-чүдүлгевиң тывылганы. 9.05 — Француз дыл. 9.35 —Төөгү. 5-ки класс. Уран үүлдүң болгаш шажын-чүдүлгевиң тывылганы. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Эстетика кижизидилгези. Киирилде дамчыдылга. 10.35 — Музыка. 3-кү класс. Орус улустуң хөгжүм херекселдери. 10.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10—Шыдыраа школазы. 11.40 — Музыка. 3-кү класс. Орус улустуң хөгжүм херекселдери. 12.00 — Физика. 7-ги класс. Бойдуста болгаш техникада чылыг дамчыдылгазы. 12.30 — Бойдус дугаймында билиг. 4-кү класс. Хүн болгаш хүн системазы. 12.50 —Француз дыл. 13.20 — Д. Лондон. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайында. 14.05 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы Я. Я. Вилманның дугайында телеочерк. 14.35 — Уран үүлдүң эртебурунгу тураскаалдары. 16.00 —Телемедээлер. 16.05—18.00— Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20— Фильм-концерт. 18.50 —«Азия төвү». 19.20—Киножурнал. 19.30 — Телемедээлер. 19.40 — Чарлаалдар 19.45

МОСКВАДАН

— Телефильм. 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Делегей панорамазы». 21.00—«Үе». 21.35—23.20 — «Чилиде каранғы дүн». Уран-чечен фильм.

14. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — эртенги гимнастика. 8.55— Чалыларның чогаадылгалары. 9.35 — «Кырывысче отту келдирип тур бис» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 10.50 — Документалдыг фильм. 11.25— «Евгений Жарковскийниң ырылары». Фильм-концерт. 12.05 — Телемедээлер. 12.20— 14.15 — Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35 —«Байкал. Чаа допчу намдарын». Документалдыг фильм. 15.05—Төөгүнүң арыннары. 15.50 — Мультфильм. 16.00 —«Күш-ажылчы улдуунуң кичээлдерин». 16.30 — Концерт. 17.00— «Горнистер, харыылаңнар!». 17.45— Хөлдүг нотажыгаштар. 18.15 — Неделяның спорту. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.35 —«Кырывысче отту келдирип тур бис» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 —«Үе». 21.30—«Документалдыг экран» 22.45—23.05 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30 — Ойнаарактар фильми. 18.45 —«Шыяанам». 18.55 —Киножурнал. 19.05 —«Азия төвү». 19.35 —«Делегей болуушкунарының допчулалы». 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Оюу кылып шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.30—22.50 —«Карабаириниң изи-биле» деп уран-чечен телефильм.

15. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Гориистер, харыылаңнар!». 9.40 —«Кырывысче отту келдирип тур бис» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 11.00 — Документалдыг телефильм. 11.20 — Ырак болгаш чоок ыры. 12.05 —Телемедээлер. 12.10—14.15— Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Беш чыл—кижи бүрүзүнүң херээ». 15.35—Азия болгаш Африка чурттарының чогаалчыларының VII конференциязынга уткуштур. 16.00 — Хөлдүг чарыштар. 16.45 — Эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи комсомолдуң лауреаттары. 17.00 —«Шыдыраа школазы». 17.30—«Чурук санында-ла—хүн». 17.45 — Футбол. УЕФА-ның кубогу. «Динамо» (Киев) —(Лаваль) (Франция). 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—Москва дугаймында документалдыг фильм. 19.30 — футболга Европа чемпионаныкының кубогу дээш маргылдаа. «Динамо» (Минск) — «Грассхоппер» (Швейцария). 21.00—«Үе». 21.35—УЕФА-ның кубогу дээш футболга маргылдаа. «Спартак» (Москва) — «Хик» (Финляндия). 22.20 — Концерт. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35— А. С. Пушкин. «Капитан уруу». 7-ги класс. 9.05 — Испан дыл. 9.35—А. С. Пушкин. «Капитан уруу». 7-ги класс. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Астрономия. Астрономиянның практиктиг ажыглавы. 11.40 — Зоология. 7-ги класс. Эвремчигей хевирлигер. 11.00 — Авам школазы. 11.30 — Эртем-шентерелдиг фильм. 11.40 — Зоология. 7-ги класс. Эвремчигей хевирлигер. 12.05 — Төөгү. 4-кү класс. Дошка тудучуушкун. 12.35 — Испан дыл. 13.05 — А. Фадеев. «Аныяк гвардия». 13.35 — «Империяның буурап дүшкени». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм.

16. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.35 — Хөлдүг чарыштар. 10.40 — «Аян-чорукчулар клубу». 11.30 — Концерт. 12.20 — Телемедээлер. 12.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Киноочерк— «Мексика-биле ужуражышкыны». 15.05 — Концерт. 15.35— Орус чугаа. 16.10 —Москва чоогунуң көдээжиниң бөгүнгү болгаш даартагы хүнүвери. 16.40 — И. Брамс. № 3 квартет си-бемоль мажор. 17.20 — Аныяктар а дрестеря. 18.05 — И. Кобзон ырлаар. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — Улус-чогаадылгазы. 19.55 — «Кырывысче отту келдирип тур бис». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 —Фильм-концерт. 22.25 — ССРЭ-ниң өрт өөрүгер талазы-биле спортчу чемпионады. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Телефильм. 8.35 —Төөгү. 4-кү класс. Эрте-бурунгу Киевте. 9.05 — Англи дыл. 9.35 — Төөгү. 4-кү класс. Эрте-бурунгу Киевте. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. Ызытуур салгаары болгаш өскерлинчели. 10.35 — Төөгү. 7-ги класс. Бистиң Төрээн чуртувустуң девискээринге турган эң-не эрте-бурунгу күүне. 10.55 — Ниити биология. 9-кү класс. Дарвинниң үзел-бодалдарының туржустукнары. 12.40—А. М. Горькийниң драматургиязы. 13.30 — Англи дыл. 14.00 — Эртебурунгу Рустуң уран чүүлү. 1-ги дамчыдылга. 14.30 — Хоойлу билир сен бе? Эрткен үениң армиялары. 16.00 —Телемедээлер. 15.20 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.25 — Чарлаалдар. 18.30 — «Азия төвү». 19.00 — В. Варфоломеев — «Көжегелер». Телешоу.

МОСКВАДАН

20.50 — Телефильм. 21.00— «Үе». 21.35—23.50 — «Арвик». Уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериалары.

17. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бир эвес кадык болукказыңза». 9.10 — «Дамырактар». 9.50 — «Спортлотонун» 38-ки тиражы. 10.00 — «Кырывысче отту келдирип тур бис» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 11.05 — Ада-иелер, силерге. 11.35 — Аймак чок шимчээшкин. 12.05 — Улус чогаадылгазының дугайында телепрограммаларның У делегей фестивалы — «Челээш». Алжир улустуң танцылары. 12.25 — 12.40 — Чапсар. 12.40 —Совет авторларның чогаалдарын ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский номчуур. 13.20 — Концерт. 14.20 — Бөгүн делегейде. 14.35 — «Далай тоолдары» деп уран-чечен фильм. 15.50 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 16.20 — Москва—Сан-Диего—Калифорния. 17.15 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.15 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — Чуруктуулар дугаймында чугаа. ССРЭ-ниң улустуң чуруктуузу Б. Ногаисон. 19.00 — «Спортчу амыдыралы-ныңмы». Уран-чечен фильмниң (Англия) 1-ги болгаш 2-ги сериалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Музыкалыг дамчыдылга. 22.45 — 22.55 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болукказыңза. 8.30 — «Эртенги почта». 9.00 — Чаа документалдыг фильм. 9.30 — Мурманскиниң телестудиязының программазы. 10.30 —Донбасстың шахтёрлары-биле ужуражышкын. 12.40 — «Поль Гоген» деп чеди сериялыг уран-чечен телефильмниң (Франциия) 4-кү болгаш 5-ки сериалары. 14.30 — Концерт. 15.20 — «Улус улустуң шыны». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. 11-ги фильм — «Совет характер». 16.35— Музыкантылар музыка дугаймында. 17.35 — БАМ-ны кылып тур бис. 18.05 —Документалдыг телефильм. 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар! 20.15 — «Делегей болуушкунарының допчулалы». 20.30 —«Музыка киоскузу». 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Мээң кадайым— кырган-авай». Уран-чечен телефильм.

18. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 —«Зарядкаже, чыскаал!» 8.55—«Оттуруукчу». 9.25 — «Совет Эвилелиниг бараан боон тур мен!». 10.25— «Кадыкшыл». 11.10 — «Эртенги почта». 11.40 — Волейболга Европа чемпионады. ССРЭниң болгаш Румыниянның шилдиндек командалары ужуражыр. 12.15 — 12.30 —Чапсар. 12.30 — «Кодээжин шагыр». 13.30 — «Музыка киоскузу». 14.00 — «Даайым дүжүр». Ф. Достоевскийниң тооҗузундан тургускан. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Бөгүн — Арга-шиә ажылдакчыларының хүнү. 19.15 —Концерт. 20.00— «Аян-чорукчулар клубу». 21.35 — Концерт. 22.05 — Баскетболга Европа чемпионады. Хереээженнер. 22.45—22.55 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Зарядкаже, чыскаал!». 8.20 — ПТУ дугаймында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. 9.00 — Мультфильм. 9.10 — Документалдыг фильм. 10.00— П. Егоров ойнаар (фортепиано). 10.50 — «Чурагачы». Тележурнал. 11.30 — В. Амлинский. «Чалгаранчыг эвес сад». 12.10 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайны спартакиадазы. Парашют спорту. 12.30 — Игорь Шамоҗуктуң ырылары. 13.00 — Документалдыг телефильм. 13.20 — «Синдикат-2». Аллы сериалыг уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 14.25 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңнг эвес». 15.25 — Концерт. 15.45 — Экранда кинокомедия—«Ас-кежии». 17.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Сокол» 19.15 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 19.45 — «Чүлпавний тараалары». Чаа фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Музейлерде болгаш делгелге залдарында. «Эрмитаж». 15-ки фильм — XVIII вектиң ийиги чартында Франциянын уран үүлү. 20.45 — Орус композиторларның романстарын Л. Макартичян күүседир. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мистер Икс». Уран-чечен телефильм. 23.05— 23.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтёр»—«Днепр».

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барның чүктен хаттың күжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 8—13, чамдыктарыга 0—5 градус чылыг болур.

Автоорукгарга көстүрү эки. Кызылга чуга булуттаар. Дүне 0—2 градус соор, хүндүс 9—11 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

Кино

СЕНТЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ» «Абдулла» 10.00, 13.00, 17.00, 20.00. «Поет Карел Гот» 16.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения маленького папы» 9.30, 11.00, 12.30. «Торпедоносцы» 14.30, 16.30, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Роковое путешествие» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Твоя любовь» 19.30 шакта.

«ВОСТОК»: «Переворот по инструкции 107» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Тудуг мастерлери белеткээр республика школазы 1983-1984 өөредилге чылында өөренирин күзээнмерни чалап тур.

Школага тудуг мастерлерни белеткээр 8 класс дооскан 17 хардан өрү назылыг оолдар, кыстарны хүлээп алыр. Совхозтардан болгаш тудуг организацияларындан өөредип чоруткан дугаймында бижиктп эккээр. Школага болдуун күзээлиг-биле база кирип ап болур.

Өөренип кирип алганнарга айда 14 рубль хемчээлиг стипендияны баэр болгаш орун херекселлерин, чурттаар черби-биле хандырар. Школага шылгалда чокка хүлээп алыр. Өөренирнинң хуусаазы бир чыл.

Өөредилге октябрь 1-де эгелээр. Өөренип киреринің дугаймында билдиришкинни, допчу намдарны, характеристиканы бижиннин дугаймында документтини болгаш надыкшылының дугаймында эмчи шынызылгазын дараазында адресче чоруктар: 668510. Туран хоорай, Наймрал кудумчузу, бажың дугаары 13.

«СПОРТЛОТОНУН» ТИРАЖЫ

«Спортлотонун» 1983 чылдың сентябрь 10-да болган 37-ги тиражының түңнелдери.

«49-тан 6». 4 (бокс). 18 (чиик атлетика), 23 (хаактыг шуражыкын болгаш двоеборье), 37 (автоспорт), 39 (альпинизм), 47 (туризм).

«36-дан 5». 17 (конькн спорту), 27 (чаңгы адары), 29 (стенд адары), 30 (аар атлетика), 31 (фехтование).

(СЭТА).

Кызылдың № 1 кежээки школазы 8-11 класстарга өөренирин күзээнмерин хүлээп ап турар. Өөредилге сентябрь 1-де эгелээр. Школа ийи аалчег-биле повседельник, вторник, четверг болгаш пятиица хүннеринде эртенгиниң 8 шактан 12 шак 35 минутага чедир, кежээ 18 шактан 22 шакка чедир кичээлдеэр.

Хүлээп алышкыннар суббота биле воскресеньеден ангыда неделяның бүгү хүннеринде 9 шактан 20 шакка чедир болур. Дүштээр шагы 13 шактан 16 шакка чедир.

Школаның адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың дугаары 22, тел. 2-22-56.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 9 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үзетпур киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, чагаа киллистиниң 2-41-27, информация киллистиниң 2-20-60, культура киллистиниң 2-23-54, корро ажыл-агый киллистиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуп келгейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1099.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектеринің талазы-биле күүрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01563

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 213 (12303) | 1983 чылдың сентябрь 14, среда | 1925 чылдан үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп

ТУДУГЖУЛАРГА БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

Уренгой— Помары — Ужгород аразында магистральдыг газ дамчыдылгазын доктаатынган күчүзүнге хуусаа бетинде ажыглалга кирген. Делегей практиказында бир дугаар болган мындыг улуг инженер-техниктиг тудугнуң тудугжуларынга, ажыглакчыларга, төлевилекчилеринге, ол тудугнуң бүтүү ажылчыннарынга кайгамчыктыг күш-ажылчы тиилелге-биле СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген.

Тюмень областа туттунуп турар компрессор станцилерынга болгаш трасса чоогунуң хоорайларынга, тудугжулар коллективтеринге бо болуушкунга тураскаакталп митингилер болгулаан. Оларның киржикчилери оларның күш-ажылын бедик-биле үнелээнин дээш партияга болгаш чазакка өөрүп четтиргенин илергейлээннер.

Бедиктен социалистиг хүлээлгелерин олар митингилерге алган. Чижээ, Уренгойнуң тудугжулары болгаш газчылары газ дамчыдар хоолайны төлевилел күчүзүнге киирерин дүргедедирин болгаш кол компрессор станцизының тудуун хуусаа бетинде доозарын шиитпирлээн.

«Татнефтепроводстрой» трестиң коллективи бодунуң мурнунга улуг сорулгаларын салган: орта тудугжуларның, монтажниктериниң, чолаачыларның болгаш ажыглакчыларның митингизи болган. Волгадан Вятка чедир участок тудуун хуусаадан чартык чыл бурунгаар доозуйткан газ трассазының тудугжулары Уренгой—Төп аразында газ дамчыдылгазының кедергей узун лемчээдиг тудуун хуусаа бетинде доозарын бүзүреткеннер.

Уренгой—Помары—Ужгород аразында 4451 километр газ дамчыдар трассазын тавырып эрткен—оске-даа областарынга база митингилер эртиилээн. Ында ажылдап турар ажылчыннарның, ажыглакчыларның ажылчын хураалдары дыка хөй участоктарга эрткен. Орта күш-ажылчы тиилелгени демдеглеп тура, ажылды улам шинай сайзыраңгайжыдарының кураавырларының дугайында тодаргай чугаазы кылган.

СЭТА-ның корр.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

УЛУГ БҮЗҮРЕЛДИ БАДЫТКААР ДЭЭШ

Крайларның, областарның, автономнуг округтарның, районнарның, колхозтар, совхозтар болгаш ажыл-агый аразының коллективтериниң Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киржип, 1982-1983 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттиргенин дээш база мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының планныг оналаадазын чедиишкинниг күүсеткенин дээш Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозту СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии-биле шаңнаан.

Бо чедиишкин канчап чедип алдынганыл? Ажыл-агыйның арга-дуржулгазы база келир үеде сорулгалары кандыгыл? Ол дугайын чугаалап бээрни совхоз директору И. В. ШУШЕНАЧЕВТЕН бистиң корреспондентивис дилээн.

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилериниң кызымак күш-ажылын партия, чазаавыс бедин-биле үнелээн. «Коммунизмниң херели» совхозта ажыл-агыйжы, эрес-кежээ, ак сеткилдиг кижилер ёзулуг-ла интернационалчы деминг ог-бүле боон чурттап, ажылдап турар. Оларның хүн бүрүде кылып турар чыыштыг күш-ажылы бүгү-ле бар база ам-даа чедип алыр үжурлуг чедиишкинниривистиң кол озээ дээрзи билдингир.

Чедиишкинниривис анаа-ла кедбээн. Кандыг-даа чедиишкин бергелерни ажып эрткен соонда келир. Ынчаарга борта, бодум хуумда бодаарымга, үш чылдагаан кол салдарлыг болган дээрзин демдеглеп каайн. Бирээде, удуртукчу, специалист, ажылчын-даа кижиге хамаарыштыр күш-ажылдың сагылга-чурумун хажык чок сагыырын негевишаан, ажыл-агыйның адыр аайы-биле коллектив бүрүзүнүң кежигүннериниң ажыл-агыйжы, ботидепкейин бедиткенивис улуг салдарлыг болган.

Маңаа ажыл-агыйда коммунистериниң база комсомолчуларның ролюн өөс кырында эвес, а херек кырында бедиткеннивис эвээш эвес салыгны киирген. А ол дээрге, шынапла, ямыр эвес херек дээрзин партия, комсомол ажылдакчызы кижи бүрүзү билир. Коммунистериниң база комсомолчуларының авангардчы ролюн амгы үениң негелделеринге дүүштүр кодтеринге совхозта партком секретары Б. Балчый-оол биле комсомол комитединиң секретары В. Болдукпан бедик негелделинин коргүскен. Олар үк ажылды хүлээп алган үезинде совхозка партия, комсомол ажылы куду деценлете турган. Коммунистериниң отчеттуг хуралдары, коллективтерде оларның удуртукчу ролю эрелгей боон турган. Партия кежигүннериниң, удуртукчуларның сагылга-чурумун үрээр, арагалаар, оон туржук хөй-ниитининг корум-чурумун-даа үрей бээр таварылгалар турган. Амгы үеде мындыг байдалдан үштүнгап бис.

Ийиде, күш-ажылды шын организастап, топ черлерге болган семинар-кичээлдерге өөренип, билип алганывыс ажыл-агыйжы, амыдыралчыдаа сүмелерни ажыглап, оске ажыл-агыйларның мурнакчы дүржулгазын анализтеп, бодувустуң ажыл-агыйбыска тавыштыр шинээдип турганывыс багай эвес түнелдерни берген. Ылаңгыя «Революцияның чалбыжы» биле Салчак Тока аттыг совхозтарның мал чемин база тараа культураларын канчаар ажаан өстүрүп турарындан хөйүг өөренип алган бис. Оон түнелинде бо чылын 700 гектар черинң көктараазын, 600 гектарның сулазын база 800 гектарның кызыл-тазын чидириг чок ажаап шыдадывыс. Кызыл-тастың дүжүдү, ажыы-биле чугаалаарга, шоолуг эвес болган. Чүге дээрге бис «камалинский» деп сорттуң үрезинин тараан бис. Ук сорт серинн, чаъстыг чайын чедир өзүп шыдаваан. Л «Революцияның чалбыжы» совхоз «саратов» деп сорттуң тараан болгаш, гектардан-на 16-18 центнер дүжүттү ап турар-дыр.

Бо чылын мал чеминиң белеткели яңы-бүрү чылдагааннар-биле улуг шуудаваан. Ынчангаш кол-ла кичээнгейин тараан культураларың дүжүдүнче угландырып турар бис. Сентябрьниң соолгу он хонуунда 250 тонна сиген белеткеп, 600 тонна сенажты салган бис

Малчыннардан Д. Куулар 25 тонна, К. Оюн, А. Ондар, Ч. Оюн 20-20 тонна, Ч. Сарыглар 30 тонна сигенни ботарының күжү-биле белеткеп алган.

Бисте ажылынга ээ-харымсалгалыг, планның доктаамал күүседип турар малчынар хөй. Оларның ак сеткилдиг ажылының ачызында бо чылгы көргүзүглеривис эрткен чылдаазындан бедик болган. Хойжу Даржап Куулар, Антон Оюн, Максыр Мунзук олар чылдын-на төрүүр 100 хойга опаалтыр 100-тен эвээш эвес хураганы ынгалап ап келген. Совхоз бо чылын нинтизи-биле 14 мун 330 хураганы онча-менди алган. Плап ёзугаар 29 тонна дүк дужаар турган, бо хүннерге чедир 29,5 тоннаны күрүнеге сатkан

Удуртукчуга өөс

Үште, чедиишкиннеривистиң база бир чылдагааны — улус депутаттарының Кочетово көдээ Советиниң күүсекчи комитединиң база оон чанында улусчу дружинаның хөй-нинтининң корум-чурумун хажыдар, ажыл кылбас, арагалаар, ажы-төлүүң кижизидилгезинче кичээнгей салбас хамаатылар ортузунга профилактика ажылын күштелдирип, чогуур хемчеглерни ап чорутканының түнелинде кижилерниң хүлээнген ынжиге харымсалгазының белээнин. Маңаа көдээ Советтиң күүсекчи комитединиң даргазы Г. Шойдактың киирген улус-хуузун демдеглевес арга чок.

Үстүнде киирген чижектеримге иемей совхозтуң специалистериниң ролюн демдеглээр болдадым. Ылаңгыя экономистериниң, бухгалтерлериниң, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, ол ышкаш зоотехниктериниң, ветеринарларының совхозтуң ажыл-агыйының сайзыралынга киирген үлүг улуп, Маңаа чүнү демдеглезе чугаадал? Бистиң түскай эртемнигнериивис, колдуунда-ла адыяктар. Оларның ортумак хар-назыны 30 хардан орудевес. Бо идепкейлиг, хей-аътыг аныяк кижилерге улуг арга-дуржулгалыг эштерни дагдынакчы кылдыр бижыглаашкын, оларның чурттап, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан бис. Оон эки түнелди карakка көскү: ам бисте ажылын «үгбайн» турар чаңгыс-даа специалист чок.

Чедиишкиннеривис бар харын. Маңаа бүгү совхозтуң ажыл-ишчилери үлүүн катkан деп үстүнде айттывыс. Ынчалза-даа кылган ижинге ээ-харымсалга, чогаадыкчы өзүлде чок, күш-ажылдың сагылга-чурумун тоол көрбес ийи-чаңгыс кижилерни база чок деп болбас. Чижээлээрге, Чамзырың-оол Саая деп малчынывыс турду. Ажылын орта-даа билбес, үргүлчү арагалаар, оон туржук корум-чурум-даа үрей бээр кижи чүве. Оны директорга, көдээ Советке каш удаа келдиртип эккеп, чугаалажып, доктулдаларны, сагындырыларны чеже-даа катап берген бис. Ол оон нандыг-даа түнелге кылбаан болгаш, мырылай өжежик, ажылын катташ чоруй баар апарган. Оны ажылындан хостаар үжурга таварышкан бис. Шак-ла мындыг үржуктан Алексей Оюн база ажылындан үндүрткен. Ындыг кижилерге бис хей-ниитининг өнүү-көрелгазын бүзүреп шыдавас бис.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрей бээр чоруктар специалистер аразынга база турган. Суурга эмчилеп ажылдап турган дээди эртемниг кадр Даниил Иргит арагага сундукаш, ажыл шагы үзүп, даанган ижинге харымсалга чок чорүүн көргүзүп эгелээн. Бо эш-биле канчаар чугаалажып, канчаар хемчээн албаан дээр. Ол бүгү дээш чок болган. Ынчангаш ону ажылымдан хостаан бис.

Бистиң амгы үеде кол-ла сорулгавыс — кышка белеткел, малды кыштан хүр-чаагай эрттирери боон турар. Бо хүннерде 800 тонна витаминниг сиген далганы, 1500 тонна силос белеткеттинген. Бо дээрге планнан 2—3 катап хөй көргүзүг боон турар. АВМ агрегадынга Н. В. Серов удуртkан звеноюң шалып ажылын маңаа демдеглевес арга чок. А сиген кезилдезинде Александр Оюн, Виктор Оюн, Сергей Оюн нышкап мурнакчы трактористкестирикчилер эш-өөрүүге үлегер-чижек боон турар.

Бо чылын тараа культураларының дүжүдү нинтизи-биле экн. Ынчап кээрге саваң биске бүрүнү-биле четчир. Бо бүгүнү санап, бодап көөрүвүске, келир кышты багай эвес белеткелдиг уткуп болур бис. А ол дээрге Совет Тывавыстың 40 чыл ююнга төлептиг белеткелдерлиг үжураажып болурувустуң бүгү-ле арагаларын берип турар-дыр. Бистиң Кочетово суур революцияның база күш-ажылчы алдарның сууру болгай. Кочетовчулар берген сөзүнге ээ болур.

Республиканың үлетпүрү эрткен сес айларда

БҮГҮ КӨРГҮЗҮГЛЕРНИ ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

Республиканың үлетпүрү сес айларның күрүне планын бүгү көргүзүгер талазы-биле күүсеткен. Пландан ажыр 4 миллион рубльдин продукциязын бо айларда сайгарган. Эртken чылдың олгла үези-биле деннээрге, үлетпүр продукциязын бүдүрери 3,8 хуу өскен. Ону бүрүнү-биле күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнүн өзүлделинниң күселя-биле, чедип алган. Электри энергиязын, хөмүр-дашты, тудуг ыяжын, дилиг материалдарын, сорттуг даг-дүгүн, мал саржаан, далганны бүдүрериниң планы күүсеттинген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнү эрткен чылдыңындан 4,3 хуу өскен, үлетпүрде ажылдап турарларның саны 0,3 хуу кызырылган. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң 70 хуузу ажыл-чорудулгазын нормативтиг арыг продукцияны бергенивиле үнелериниче шилчээн. Ол көргүзүг талазы-биле план 106,4 хуу күүсеттинген, нормативтиг арыг продукцияның планныг хемчээли эрткен чылдың олгла үезиндээзинден 10,6 хуу көвүдээн. Ынчалзажок дыка хөй бүдүрүлгелер нормативтиг арыг продукция талазы-биле планны күүсетпейн турар. Сес айларда ол көргүзүг талазы-биле планнарын 17 бүдүрүлге азы олче шилчиткен бүдүрүлгелериниң 40,5 хуузу күүсеттинээн. Чижээ, республиканың 10 ыяш ажыл-агыйларының 6-зы нормативтиг арыг продукция планын күүсеттинээн. Бүдүрүлгелериниң удуртукчулары нормативтиг арыг продукция бүдүрериниң планын күүседиринче чугула кичээнгейни үглаар үжурлуг, чүге дээрге продукцияның хемчээлиниң база күш-ажылдың бүдүрүкчулүүн остүрериниң талазы-биле оларның ажыл-чорудулгазын ону барымдаалап үнелээр.

Керээ ёзугаар продукциязын өске организацияларга бүдүрүп бээриниң планы нинтизи-биле республикага күүсеттинмейн турар. Керээлер ёзугаар продукция бээрни 1,5 миллион рубль түңге чедир бердинмээн. Керээлиг продукция бээриниң планын алгы заводу, «Тыва тудуг материалдары» каттыжымыкшын, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады дыка чедир күүсеттинээн.

Сес айларда туйбууну 1,9 миллионну, эптээр демир-бетон кылыгларны 1,9 мун кубометрни, беш мун ажеш хем, 30,7 мун ажеш кидис идиктерни, 70 мун рубль түңнүг культура-амыдырал барааннарын чедир бербээн.

Чылдың чеди айларында ажыл төлевирииниң өзүлдезиниң темпилери күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнүң өзүлдезиниң темпилерин 0,5 пункт мурнап келген. Ол талазы-биле «Тыва кобальт» комбинат, «Тыва тудуг материалдары» каттыжымыкшын, автосепгелге заводу, «Тыва көдээ тудуг» трестиң бүдүрүлгелери багай ажылдап турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнүң өзүлдезиниң темпилери биле ажыл төлевирииниң өзүлдезиниң темпилериниң аразында чогуур дүүштүрүлгени тургузары үлетпүр бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының мурнунда туруп турар кол сорулгаларның бирээзи. Боже сагыш салып ажылдап, бүдүрүлгенин экономиктиг ажыл-чорудулгазын ылаптыг сайгарары чугула.

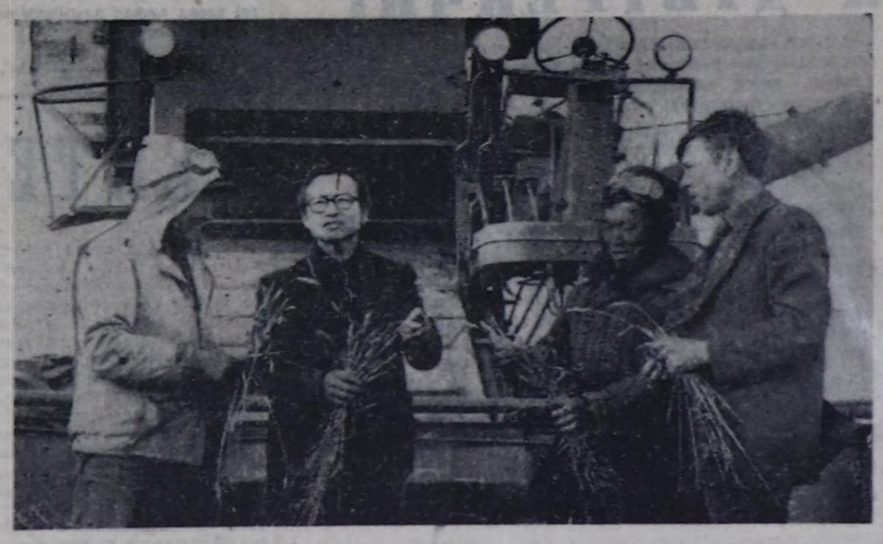
Допчулады Статистика эргелелиниң специалистери белеткээн.

Дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр

ОҢГАР-ХОВУДА АЖЫЛ ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхоз дүжүт ажаалдазынче август 29-та киргеп. Ам чаагай дүжүттү ажаап алыр ажылдар кидин түлүк. Ажыл-агый ажаалдаже бедик темпилиг киргеп болгаш бо хүннерде 700 гектар черде үнген көк-тараанның дүжүдүн чидириг чок ажаап алган. Совхоз ажаалда кампаниязынга чедир 20 комбайнның 14-үн септеп ап, оларга курлавыр кезектерни четчир санныг кылдыр тып ап шыдаан.

Оңгар-Ховуда №1 хову бригадазында ажыл хайнымныг. Делгем шолде дилиндек черлерде үнген кызыл-тастың дүжүдү чаагай. Мында нинтизи-биле 9 комбайн чыттыр кестинген тараяны ажаап ап, чай чок турган черинге четтивис. Бригадир Александр Оюн чүк машаназының тергезинче комбайн бункеринден саарлып турган алдын сарыг кызыл-тасты адыжыга дозуп ап, амзааш, чугаалай-дыр :— Бо тараяның чемининң улуг чаагайын. Сывы база узун. Нинтизи-биле 2300 гектар черге тараан бис. Амдыызында гектардан-на ортумаа-биле 12 центнер дүжүт ап тур бис. Ынчалза-даа, көрүкердап, хову сыңмас саваң тергинн мал чеми болгай. Шынап-ла, кайнаар-даа көөрге комбайнардан тогүлген саваң хөпээнгери он-он километр шолдерни шыва алы берген чыдар.

Ол аразында кожалашкан пйи комбайн биске чоокшулап келди, доктаай дүштүлер. Бункерни тараа дола берген, а автомашиналар кээп ап четтикпейн турары илдеп, Бистин-биле кады чораан совхоз директору И. Шушеначев комбайнерлерге аазай-дыр:

— Билип тур мен, оолдар, үш-ле автомашина четтикпестир, даарта база ийиден чорудар мен. Богүн мынчаар ажылдаңар.

Комбайнерлер-биле чугаалажып таныштывыс. Совхозтуң хоочун механизаторлары Михаил Оюн биле Седип-оол Куулар чарыштыг ажылдап турар болдулар. Бо хүннерде Михаил 80 центнерни, а Седип-оол 55-ти ажаап алган болдулар. Оларның хей-аъды, планныг ажылдарын хуусаа бетинде күүседиринге бүзүреллдин арынналарындан чайынналып көстүп турду.

№1 хову бригадазында ажыл-иш шалып чорун турарын магадап көрдүвүс. Мында күш-ажылды организастааны бедик деценлете дээрзин эскербес арга чок. Бригада төвүнде шаңда тараяны кургаткаш, удур арылап турар. Хүн нормазын ажыр күүседирн шаңчыларның чаңчылы апарган дээрзин шаң эргелекчизи Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи коммунист Г. Деревянко сеткил ханып чугаалады.

Кызыл-булунда аскан хава солуида мурнакчыларның аттарын, оларның көргүзүглерин бижип каан. Соолгу медээ ёзугаар алырга, Кара-оол Чорбаа 300 центнер дүжүттү ажаап ап, мурнакчыларның одуруун баштаан. Ч. Демир-оол, М. Дондуп, К. Элестей, Сергей Седен олар эки ажылдыг деп мактадып турарлар.

Ажаалда шуудаан. Кижилерниң хей-аъды, шиитпирлии улуг. Ынчалза-даа бригада төвүнде кино-концерттериң ховар кээп турарынга база аът-чем хандырылгазының багайынга механизаторлар хомудап турдулар. Бо четпестерин дарый чайладыры совхоз директорузундан негеттинип турар.

И. ИРГИТ.

ЧУРУКТАРДА: директор И. Шушеначев, Таңды райкүүкомунуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальныгы Н. Борисенко, комбайнерлер С. Куулар, М. Оюн оларның-биле бееседалажып турлар; тараа ажаалдазында (адаанда чурук).

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЭКИ БЕЛЕТКЕНИР БИС

Эки көргүзүглери дээш шаңнадып-мактадып турарывыс «Коммунизмниң херели» совхозтуң № 1 хойжу бригадазының бригадири болбушаан, партия эге организациязының секретары боон ажылдап турар иен. Бригадавыста шупту 22 кодан бар. Хоювустуң 90 хуузу нарын дүктүг.

1982—1983 чылдарның кыштаглаашкыны биске элээн бергедээшкиннерни таварыштырган. Чүл дээрге бирээде, каан, чаъс-чар эвээш чай болган, оон үржуунда үнүш-сиген чедир оспээн, тараа-быдаа, суг-суггат чок болгаш, баш тыртып ора-ла, кадып калган. Эрткен кышка ынчангаш арайла «сула» белеткелдиг. үжурашкан бис. Ынчалза-даа малга курлавыр чемнерни чоп чарыгдап, шын кадагалап, суурнуң албан, организацияларының шеф дузазын көрүп, ажыг кышты шылап эртивис. А чамдык хынамчалыг хойжуларывыстың мал чемнери харындаа артыкшылдыг болганы соонда илерээн. «Деминг саасkан теве тудуп чиир» дээр болгай, олар артыкшылдыг сиген-ширбинжии хожудап турар эш-өөрүнге берип, берге байдалда дузалажып турганнар.

Хойжулар Сүрүнмаа Седен, Хорлуу Ондар, Долгар Монгуш берге чылын 88—98 хураганы 100 хойга онаалтыр кэмгалап ап шыдааннар. Оларның байлак арга-дуржулгазын аныяктар хүн бүрү шингээдип ап турар.

Хой малдаарынга бедик мергежил, тускай билиглер эргежок чугула дээрзин малчын бүрүзү билир. Бистиң совхозта зооветеринарлыг өөредилге багай эвес тургустуунган. Ылаңгыя кышкы үеде ажылагыйның удуртукчузу И. Шушеначев баштаан специалистер болуу бригада төвүнге удаа-дараа кээп, хойжуларны чыып алгаш, ажыктыг кичээлдерни эрттирип турган. А чамдык хожудап турар малчынарның коданынга барып, херек кырында дузаны көргүзүпдээ турган.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаарының талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын бригаданың малчыннарынга таныштыргаш, маңаа хамаарыштыр тус-тус хүлээлгелерни алган бис. Амгы үеде ук доктаалда көрдүнген шиитпирлерни амыдыралга боттандырар сорулгабиле планныг ажылларны чорудуп турар. Маңаа коммунистериниң ролюн улгаттырган. Ам бисте чурум үрептер ийикпе, азы ажылынга ээ-харымсалга чок чоруун көргүзүптер кижи чок деп болур. Ынчалза-даа чоокка чедир арагалаар, күрүнениң малын самчыгдаар, чидирер, кем-херек үүлгедир чоруктар турган. Чижээлээрге, хойжу турган Чакар Монгуш ээ-харымсалга чогу-биле хөй хойну самчыгдап, чидирген болгаш күрүнеге 7 мун рубльдиң каражазын чедирген. Ол ышкаш Хачыл-оол Монгуш үргүлчү арага-дарыга сундугуп, хүлээнген ажылынга харымсалга чок чорүү-биле күрүнеге 5500 рубльдиң каражазын чедирген. Оларны хөйниитининң малын малдаар хүлээлгезинден хостаан, оларның чедирген когаралының кезикчам-даын төлээрин улус суду доктаатkан. Ол ышкаш мал ажылынга кадрлар шилип алырда, кижилерин онзагай өөренип көөрүнче улуг кичээнгейни угландырган бис.

Бо чылын бригада кышка багай эвес белеткенип турар. Малчын бүрүзү 10—25 тонна чедир мал чемнерин боттарының күжү-биле кезип, белеткеп алган. Ынчалза-даа киш ам-даа мурнувуста, оон кандыг болуру ам-даа билдинмес. Ынчангаш келир кышка ам-даа демнеп, шыгыы белеткенир апаар бис.

О. ШАРАВИЙ,

совхозтуң № 1 хойжу бригадазының бригадири. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны

ПРОПАГАНДИСТЕР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

«Идеологтуг ажыл—бүгү партияның, коммунист бүрүзүнүң херээ». Чер-черге марксисчи-ленинчи өөредилгениң системазынга чаа, 1983-84 өөредилге чылы, бо тема-биле өгледээр. СЭКП ТК-ның июнь (1983 я.) Пленумунга дүүштүр политиктиг база экономиктиг өөредилгениң шынарлыг болгаш түнелдиг чорүүн чедип алыр—сентябрь 12-де Кызылда, Политиктиг чырыдыышкын бажыңында, өгледээн пропагандистерниң бир неделя өөредилгезиниң сорулгазы ындыг.

Семинарның киржикчилериниң кол кичээнгейин партия чырыдыышкынының, массалыг политиктиг өөредилгениң арга-методтарын, пропагандистерниң мергежилин улам байыдарынче, политөөредилгеге теорияны амыдыралбиле холбазарынче угландырар.

Семинарның баштайгы хүнүнде пропагандистернин дыннаан илеткелдери: «Идеологтуг ажыл— бүгү партияның, коммунист бүрүзүнүң херээ» (илеткелчи СЭКП өбкомунуң секретары Д. К. Ооржак), «Амгы үе-чадада СЭКП-ниң ролюнүн улам улгатканы» (ККПП-ниң кафедра доцентизи, төөгү эртемнериниң кандидады В. Л. Бичe-оол), «Бистиң чуртувустуң бүдүрүкчү күштеринниң сайзыраңгай социализм үезинде хөгжүлдезинниң оруктары» (ККПП-ниң кафедразының улуг педагогу В. А. Петрешко), «Афган улустуң хосталга болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисели» (СЭКП өбкомунуң килдпе эргелекчизи В. П. Суров).

Дараазында семинарның киржикчилери «СЭКП-ниң социал политиказы болгаш кижизидилгенин чамдык айтырыглары» деп илеткелди дыннаан, ону төөгү эртемнериниң кандидады Д. Л. Тиимей, «Сайзыраңгай социализм хөгжүлдезинниң үе-чадазында СЭКП-ниң экономиктиг политиказы деп илеткелди РСФСР-ниң «Билиг» нинтилелиниң лектору Т. А. Ломоч, «Кижиниң медереллиг негелделериниң болгаш сонуургалдарының хевирлеттинери» деп илеткелди философия эртемнериниң кандидады М. С. Байыр-оол кылган.

Семинар үезинде дыннакчылар политкичээлдерни эрттиреринин чамдык методиктиг хевирлерин болгаш политиктиг литература-биле ажылдаарының аргаларын база өөренирлер.

Өөредилгениң соолгу хүннеринде пропагандистер Шушенское суурже экскурциялап, инда «Ленинниң Сибирь шолулгези» деп мемориалдыг музей-заповедник-биле таныжарлар.

БИСТИҢ КОРР.

Национально-краеведческий отдел

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

ТАЙЫЛБЫР АЖЫЛЫН КҮШТЕЛДИРГЕНИНДЕН

Кызыл хоорайның чанында Каа-Хем суурнуң бүдүрүлгеверишде, организацияларында, «Көк-Тей» совхозта чөрби ажыг пациларының, биче улустарының төлээлери чурттап, СЭКП-ниң XXVI съездиэзиниң, болгаш СЭКП ТК-ниң оон соонгу Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Совет Тывазының 40 чыл оюн төлептиг утпуур дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салымышкынының ачызында Каа-Хем суур улам сайзырап, чаартыныл орар. Ылаңгыя Кызыл районну катап тургускаанының соонда ук суур улам шапкын хөгжөөн.

Кижи дугайында, оон чаагай чоруунуң дугайында сагыш салымышкын—бистиң ниитилеливистиң чарылбас кезээ. Оон күштүүн СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалында ынчалдыр одуруглар база бадыткан турар. «Бистиң партияның болгаш күрүмениң эң дээди сорулгазы база бүгү ажыл-чорудулгазының кол утказы болза, күш-ажыл кижизиниң чаагай чоруунуң дугайында сагыш салымышкын болуп келген болгаш болуп артар-даа ужурлуг».

Кызыл районуң теп совхозу «Көк-Тей» сөөлгү чылларда көдээ ажыл-агыйның бедик механизастаттыган бүдүрүлгезин апарган. Ол чыл санында хөй миллион рубль түңнүг продукцияны бүдүрүп турар. Районда № 5, 62, 1317 КМК-ларда, септелге-тудуг участогунда болгаш өске-даа бүдүрүлгелерде үлетпүр продукциязының бүдүрүүшкүнүн 7-8 катап өстүргең.

Совхозтуң үлетпүр бүдүрүлге черлериниң, организациялардың экономиказын быжыглаарынга чугула быза болза, оларны бедик мергежилдиг кадрлар-биле хандырары болуур. Амгы үеде суурда беш муң ажыт кижи чурттап турар. Оларның чамдыктары район девискээриниде чурттап турар-дыр болза, нарыысылалдың бүдүрүлгелеринде, албан черлеринде хаара туттуурганыр. Ам чурттакчыларының кайда-даа ажылдап турары хамаан чокка олар дээш сагыш салыры, аъш-чемниле бүрүн хандырары суур Советтиниң чугула сорулгазы болуп артып турар.

Аъш-чем айтырыын түгле совхозтарга болгаш колхозтарга көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлгезин өстүрер-биле шиитпирлевес, хууда дузалал ажыл-агыйының дузазы-биле база боттандырар ужурлуг бис деп ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында демдеглээн. Ол ажылды чогуур негелде ёзугаар тургузар дээш суур Советиниң тодаргай ажылдарны кылып турар.

Бистиң суурувуста 816 өг-бүле чурттап турар. Оларның барык шуптузу хууда дузалал ажыл-агыйлыг, чүгле он ажыг өг-бүледе ол чок. Кижи бүрүзү дузалал ажыл-агыйын сайзырадып, ниити херекке салымышкының киирзин дээш тайылбыр ажылын суур Советиниң улам күштелдирип турар.

Хууда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринге өг-бүле бүрүзү 0,6 гектар черин эзлеп турар. Аңаа ногааны, картофельди тарып, малдың тударынга четчир. Дузалал ажыл-агыйлыг өг-бүле чүгле боттарын аъш-чем продуктуларыныр бүрүн хандырып турар эвес, артыкшылдыг апарганын садып турар.

Чамдык хөй уруглулуг өг-бүлелерге ол участокка тараан продуктулар чедишпес чоруктар бар. Олар картофельди, ногааны артыкшылдыг кожаларындан садып ап турар. Ынчалза-даа боттары четчир санныг кылдыр тарып алыр болза улам эки болгай. Ону өөренип көргеш, мындыг өг-бүлелерге немелде шөлдү бээрин «Көк-Тей» совхозтуң дирекциязындан, район Советиниң күүскомундан дилеп турар бис.

Советтиң девискээринге хууда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер дээш улут күштү үндүргең бис. Суур Советиниң депутаттары болгаш активтер чоя ортузунга тайылбырлап, пропагандага кал-

бай-биле киржип турар. Бо кижилериниң бажыңнарынга кире бээрге чаа ногаа аймаа, эът продуктулары доктаамал турар, чүге дээрге олар хууда дузалал ажыл-агыйын болуур чогуурун-биле сайзырадып турарлар.

Хууда дузалал ажыл-агыйлыг өг-бүлелериниң аразында чарышче суур Советиниң база кичээнгейин салып турар. Бо чылдың төнчүзүнде оон түңнелин үндүрүп, тиилекчи болган округка түскай шаналды тыпсыр бис.

Хууда мал-маган тударын эки-ле. Ынчалза-даа ону кадарар кижиниң тургузары Советтиң хүлээлгези болгай. Бо айтырыг биеге чедир шиитпирлеттинмейн турар. Эки кадарчылыгда малдың эзлериндээ дыш, мал-даа семис болур, оон уламындан көдээ ажыл-агыйның чугула продукциязы—эът, сүт элбек болур болгай. Ынчангаш, бис кадарчы талазы-биле айтырыгны база чугулалап турар бис.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын хүлээп алган СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму чурттуң ишчилериниң мурнунга улут сорулгаларны салган. Аңаа боттарының эвээш-биче-даа бол үлүг-хуузун Каа-Хем суурнуң чурттакчылары ынчаар киирип турарлар.

А. САРАПУЛОВ,
Каа-Хем суур Советиниң күүскомунуң даргазы.

Хууда үлегери-биле кижизидип турар

АЖЫЛЧЫН АЛДАРНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Фар Фарзалиев (солагай талазында) биле «Каспморсудоремонт» паттыжышкынының директору Ниязи Каракашлы оларның керээдиг хүлээлгелерни солчуп турган үеэш.
А. ТАВАКАЛОВТУҢ фотозу, СЭТА-ның фотохрониказы.

Бакунуң судно септээр Париж коммуназы аттыг заводунуң чаңгыс ай маряд-биле ажылдап турар алээн ышкы бригадалары администрациязиле күш-ажылчы керээни чарып алган. Ол керээлерни «ажылчын алдарның хоойлузу» деп адап турар. План күүселдези болгаш ажылды ынчаралыт кылганы, бүдүрүлгечи болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумуи хажыттпазы дээш коллективтиг харылсалганы олар керээде кирген. Керээниң кайы-бир пунктузун бригаданың бууузу-биле үрээн болза, бригада кежигүнериниң шуптузунуң шаңнал аңшазын 15 хуу эвээжедир. Бригада кандыг-даа хажыдымышкынны болдурбайн ажылдаан болза, оларның алыр шаңналын администрация 20 хуу өстүрүп бээр.

Чангызы хөй дээш, а хөй чангызы дээш харылаар ажыл-херекти янчаар организастаамда хажыдымында артар кижи турбас.

Бо чылын заводта он-оон судноларны хуусаа бетинде септеп дооскан (оларга идегелдиниң шынзылагазын берген), 60 муң киловатт-шак ажыг электри энергизы, 50 тонна металл кампап алдынган.

Ында коммунист Джафар Фарзалиевтиң бригадазы өскелерге үлегерлиг ажылдап турар. Оларның бригадазы беш чылдың үш чылының планныг онаалдазын күүседипкен. Дуржулгалыг мастер эш-өөрүүге дуза көргүзеринге кажан-даа белеп, холушкак мергежилди шиитпээдип алырынга дузалажып турар.

ЧУРУКТА: бригадир Джафар Фарзалиев (солагай талазында) биле «Каспморсудоремонт» паттыжышкынының директору Ниязи Каракашлы оларның керээдиг хүлээлгелерни солчуп турган үеэш.
А. ТАВАКАЛОВТУҢ фотозу, СЭТА-ның фотохрониказы.

БЕЛЕТКЕЛДИ ШАПКЫНЧЫДАР

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозунга районнуң ажыл-агыйларында күскү дүжүт ажаалдазынга белеткел талазы-биле айтырыгны чугаалашкан. Совхозтарда дүжүт ажаалдазынга киржир бүгү ажаада техниказының септелгезин август 25-те дооскаш, белеңниң байдалынга тургузар дээш СЭКП Тыва обкомунуң база партия райкомунуң айтымышкынын чаңгыс-даа ажыл-агый удуртукчулары күүсетпээн, специалистер чогуур кичээнгей салбаан дээрзин бюрога демдеглээн.

Районнуң ажыл-агыйларында бо хүнмерде ам-даа 12 комбайнны септеп турар. Техника септелгезин «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Хөндергей», «Большевик», «Тыва» совхозтар оожум темпилиг чорудуп турар. Оон түңнелинде СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар шынар чок чоруткан. Ол мышкаш «Чыраа-Бажыңнан» өске совхозтар тараа арыглаар пунктуларының септелгезин кылбаан.

Дүжүт ажаалдазынга киржир бүгү техниканың септелгезин чогуур хуусаазында доозарын хандырбаанны дээш база дүжүт ажаалдазынга белетеелээр багай чорутканы дээш «Искра», «Хөндергей», «Тыва», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның директорлары О. А. Куулага, С. А. Донгакка, В. П. Аймыгга, Х. С. Дамба-Даржаага бородан шыгыны сагындырган. Совхозтарның директорларынга дүжүт ажаалдазынга киржир ужурлуг тараа арыглаар бүгү техниканың септелгезин эң кыска хуусаада доозуп, белеңниң шугумунга тургузарын, ийи эзлчег-биле ажылдаар кылдыр тараажылларны четчелээрин, хову турлагларының, шаңнарының, складтарның ногаа шыгжаавырларының белеткелин доозарын даскаан.

Чадаананың тараа хүлээп алыр бүдүрүлге чери (директору К. О. Ховалыг) чаа дүжүттү хүлээп алырынга бүгү тала-биле белең болур ужурлуг. Ылаңгыя тараа арыглаар, кургадыр пунктуларын белең болуруңче, оларга дүне болгаш хүндүскү үеде ажылдаар ажылчыннарны четчелээрининче кол кичээнгейни салыры чугула дээрзин бюрога демдеглээн. Районнуң хереглекчилер ниитилелиниге (даргазы В. Д. Кечил-оол), белеткелдер комторазынга (эргелекчизи П. Х. Монгуш) картофель болгаш ногаа шыгжаар черлериниң белеткелин сентябрь онга чедир доозарын, ол пунктуларны дужаар талазы-биле ажыл-агыйлар-биле керээни баш удур чарарын хүлээтпеэн.

Чадаана АТБ-зинге (начальниги С. С. Сат), Сельхозтехкүркомнуң автотранспорт бүдүрүлгезинге (начальниги П. Г. Дураев) дүжүт ажаалдазының үезинде транспорт-биле ажыл-агыйларны хандырарын, тараа чидирини болдурбазы-биле автомашиналарның кузовтарын быжыглап алырын даскаан. Нефтебаза, АТБ, Сельхозтехкүркомнуң автобүдүрүлгезин районнуң совхозтарын кывар-чаар материалдарының чогуур хемчээли-биле хандырар ужурлуг.

Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының чөвүлелинге (даргазы Д. Б. Кара-Сал) дүжүт ажаалдазынга белеткелди доозар талазы-биле совхозтарда чорудуп турар ажылдарны шыңгыы контролдап алырын бюродан даскаан. Совхозтарның директорларынга, парткомнарга, кодээ Советтерниң күүскомнарынга дүжүт ажаалдазының үезинде организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдарны күштелдирерин, механизаторларга, тараажыларга ажылдап, чурттаарынга тварымчалыг байдалдарны тургузарын СЭКП райкомунуң бюрозундан даскаан.

К. МОНГУШ,
«Шынның» корр.

ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ

Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Советиниң күүскомунуң шиитпирин ёзугаар Чадаана хоорайның бүдүрүлге, албан, организациялары боттарының быжыглаттыгаан ажыл-агыйларынга чыл саныңда мал чемин белеткежип, идепкейлиг киржип келген. Ниитиниң малынга чем белеткелинге райкүүскомнуң орт камгалал кылдызының, райветлечебницаның, районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынының, Чадаана хоорай Советиниң болгаш өске-даа коллективтериниң ажылчын, албан-хаакчылары сиген белеткээриниң талазы-биле алган планнарын ажыр күүсеткилээн.

Тодаргайларга, орт камгалал кылдызының ажылдакчылары СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка 10 тонна сиген белеткээр планын 19 чедирип, ажырган. Өрт машиналарының башкарыкчылары Сесер-оол Монгуш, Иван Монгуш, Сергей Сат, Бадыт-Белек Сат хүн бүрүде планын 130 хуу ажырып, мурнакчы ажылдааннар.

Хоорай организацияларының ажылдакчылары быжыглаттынган организацияларынга чүгле мал чемнери белеткээри-биле кызыгаарлаттынмайн, картофель ажаалдазынга, тараа ажаап алышкынынга киржирлер.

А. ОНДАР.

ШИИТПИРЛИГ ХЕМЧЭЭН АЛЫР

Кызыл районнуң Черби суурда девискээр айы-биле партия организациязы (секретары В. П. Барков) ында будуруле, албан черлеринге сагылга-чурумну быжыглаарынче, бо талазы-биле коммунистерниң мурнакчы ролюн бедидеринче угланган ээлээн хемчеглерни ап келген болгаш апдаа турар. Ындыг турбуже, суурда чамдык хамаатыларның талазындан ажыл шагында арагалаар, хөй-ниитиниң корум-чурумун болгаш күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун үрээр таварылгалар амдаа бар.

Маңаа чижек кылдыр коммунист Т. М. Баазырның харыысалга чок, үлээнген ажылынга кызымак эвес чоруун айтып болур. Ол Чербиниң лесничество черинниң кат-чимнее остүрер садында ажылдап турар. Ажылчын Т. Баазыр арагалап, ажыл шагын чаңгыс эвес удаа үзүп, үлегер чок чоруун көргүзүп келген. Кады ажылдап турар эш-өөрүнге төлептиг үлегерин, мурнакчы ролюн көргүзеринин орнунга ол мындыг сөстерни база чугаалап турган:

«Бо лесничество черинниң ажылчыннарының шалыңы чогуур үезинде үнмейн баар-дыр, ынчангаш шалың келгиже чедир ажылга келбес мен, а силер база ажылга үнмеңер».

Коммунист Т. М. Баазырның хууда ажы-чаңында болгаш ажылында төлеп чок чоруунуң дугайында айтырыгны партия организациязы чугаалажып, оон-биле беседаны кылып турган. Чижээ, бо чылдың июньда оон хууда хераан партия хуралынга чугаалашкаш, Т. Баазырга партия талазы-биле доңгулданы хүлээткен. Ынчалзажок ол оортан чогуур түңнелди үндүрбээн болгаш арагалаарын, ажыл шагы үзеринээ-даа сокатпаан. Чижээ, бо чылдың сентябрь 5-те Т. М. Баазыр ажылга база катап үнмээн. Ынчангаш партия организациязының, оон секретары ээш Барковтуң талазындан коммунист Т. Баазырга хамаарыштыр принципиалдыг хемчээн алыры негеттиниң турар.

Р. ОЧУРОВ.

1000 ТОННАНЫ КУРЛАВЫРЛААН

Мал чемининг белеткели «Май 1» совхозта түлүктевишаан. Сигенчилер сөөлгү хүннерде совхозтуң төп сүт-бараан фермазының кажаазында онгарга 1 муң тонна ногаан массаны аппарып курлавырлаан. Ам ийиги онгарда салып эгелээн. Ногаан массаны ийи комбайн-биле кестирип, 5 автомашинага үзүктел чок сөөртүп турар. Чолаачылардан В. Наадым, И. Ак, Г. Бичиш олар мурнакчыларга санадып турарлар.

Силосту онгарга дүжүрүп турар аныяктар С. Мынгыстай, М. Суурлай база-ла кызымак чоруун көргүзүп келген.

Совхозтуң механизаторлары, ажылчыннары ам удаваас коксуза кезинишкинниче кирер.

Д. АЙР-САНАА.
Тәвү район.

СЕПТЕЛГЕ КЫЛДЫНЗА-ДАА...

Чер-черлерде албан черлери чайгы үеде кышка хынамчалыг белеткелди чорудары—эңне чугула айтырыгларның бирээзин. Бо айтырыгга хамаарыштыр Бай-Тайга районнуң Тээли суурда район, «Мурнакчы» совхозтуң Шүй суурда участок эмнелгелериниң болгаш Кызыл-Даг суурда эмнелге пунктузунуң коллективтериниң кандыг хемчеглер ап чорутканын чоокта чаа көрдүм.

Тээли суурда варыг кижилер чыдар ийи каът эмнелгени 1973 чылда ажыглаяга киргеп. Ажыглалта киргеп хүнүнден бээр дараазында чылдың часка чедир чаагайжыды тутпаан бо эмнелгениң бүгү одалга системазы эки ажылдап турган. Эмчилериниң бүдүрүкчүлүт ажылдаарынга, аарыг кижилериниң дүрген сегип, кадыы экижиринге ынчан байдал хөлчок таварымчалыг. Ол өөрүнүүр бараалгал чоорту бакшырап эгелээн. Чүге дээрге одалга системазының изиг сут дамчыыр эргилдези орта ажылдавастаан. Үстүкү каъдының батареялары шуут чылытпас, ынчангаш аарыг кижилериниң кышкы үеде чыдын эмнеринге таварымча чок апарган.

Оон аңгыда арыгланыр өрээлдериниң системазы база ажылдавас болганындан ол черлер ажыглал чок арткан. Оон орунуга горшоктар ажыглап турар. Бирги каъдында бичии уруглар чыттырып эмеп турар. Бо каъдының батареяларының чылыдары эки. Ынчалзажок чамдык батареялар дамдылай бээр. Оларны эмнелге ажылдакчылары боттары септеп-селип ап турар. Ол-ла каъдында рентген кабинет бар. Кыжын кабинет дыка соок, суук эмнер безин доңуп каар. Кажан аарыг кижилерге шинчилге эрттирер-

де, электриглиг печкалар ажыглап турарын эмчилер чугааладылар. Бо ийи каът эмнелгени төпчүткен одалга системазыбиле чылыдар. Бо чылын системаның котельнаязын чанчыл ёзугаар арыглап, аштаан. Ийи насосту септээш, эптеп тургускан. Коллектив боттарының күжү-биле Шүй суурнуң чоогунда ийи машина токпак ыяшты кылып белеткээн. Хөмүр-дашты ам дүжүрүп турар.

— Кочегарлар шынап-ла кызып ажылдап-ла турар. Канчаар-даа одаарга, үстүкү каът чылывас. Кыжын аарыг кижилериниң өрээлдериниге электриглиг печкалар салгылап бээрдир бис. Изиг, соок сут агып турган черлери ажылдавас болганындан, санитаркалар сугну даштың кухнядан дажмыр. Соңгаларын болдунар шаа-биле чылыглап алыр. Өрээлдерин агаарладып, соңгалар ажылдарга, дораан дүй хыраалай бээр. Өл-шыгы база кончуг апаар—деп, чылдар эмнелгениң эргелекчизи, терапевт Николай Куулар хомудады.

Ол эмнелгениң девискээринде 1981 чылда ажыглалга киргеп амбулатория бажыңы, удавас ажыглалга кирер халдавырлыг аарыглар салбыры, 12 машина кирер гараж, оонбиле тудуш кылган бухгалтерия болгаш аарыг кижилерге дуза чедирер эмчилериниң өрээлдери база адаанда ногаа шыгжаар черлиг склад туттунгулаан. Амбулатория болгаш халдавырлыг аарыглар салбырының контельнаяларын боттарында кылып каан. Ниитизинбиле эмнелгелерниң чылдыг чорудар үүрмек септелгезин чогуур үезинде дооска-даа, халдавырлыг аарыглар салбырының одалга системазының хоолайларын тудуштуруп, косельнаязын тургузарын бөгүнге чедир уламчылап келген. Кол эмчи О. Саяның болгаш ажыл-агый эргелекчизи М. Хомушкунуң чугаазы-биле алырга, ол одалга системазын келир неделяның ортан үезинде дооскаш, бажыңны ажыглаалга киперии планнап турар. Ынчалза-даа ийи каът эмнелгениң сонгаларының шилдери чамдыктары бузук. Шил тып чадаанындан, рамалары бузук шилдерлиг тургулаар.

Шүй суурда участок эмнелгезиниң болгаш Кызыл-Даг салбырында эмнелге пунктузунуң коллективтери септелгезин чогуур үезинде шынарлыг чоруткан. Шүй суурнуң участок эмнелгезинде 17 орунгуг чыдар эмнелге, беш өрээлдиг амбулатория бар. Оларның печкаларын дөгерезин туйбу-биле кылып каан. Аарыг улус чыдар эмнелгениң печказы кыжын хөмүр-даш одаарга ыштаныр турган. Ону бо чайын септелге үезинде туйбу тыпкаш эде кылган. Ол-ла эмнелгениң дээвиринин болгаш ханаларының малгажы үргүлүү төктүп дүжер. Ойлуп дүшкен черин чыл ыштында малгаштап, чугайлап кээр. Ол дугайын эмнелге эргелекчизин Галина Доскар хомудап чугаалады.

Шынап-ла, бажың боду колхоз үезинде туттуугаан болгаш адаа ирик. Мурнунда аңаа ясли-сад турган. Чоорту ону эмнелгеже шилчиткен. Өрээлдери аарыг кижилер чыдарынга таварымча чок, тар. Даштыкы девискээри дыка бичии. Долганнар чайгаар үнгеп хараган бүргээн. Ону туруп, аргылаан аштаарга-даа, дедир үнүп кээр. Аарыг кижилер агаарлаар чер чок. Эмнелге бажыңарының улут септелгезин келир чылын чорудары көрдүнгеп. Түүйбу-биле кылдынган сес печканың хоолайларын аштап, аргылаан. Картофель шыгжаар чер белеп. Кыжын одаар 70 кубометр токпак ыяш дүжүртүнгеп. Хөмүр-дашты ам сөөртүп алыр.

Кызыл-Дагның эмнелге пунктузунуң ийи аал чурттаар бажыңның бир талазында турар. Оон эргелекчизи Кызылдың медицина училищезини чеди чыл бурунгаар дооскан Лидия Кочаа. Септелгени чеди айны сөөлүүредир неделя иштинде чоруткан. Түүйбу печкалыг. Ону эрткен чылын шуут чаа кылдыр эде кылган. Ийи машина ыяш дүжүртүнгеп. Дөрт тонна хөмүр-дашты ам дүжүрер деп турар. Пунктуну дөрт өрээл кылдыр маазалар-биле эде кылган. Ол өрээлдерни бичии уруглар, нелер болгаш аарыг кижилер хүлээп алыр черлер кылдыр дерип, эргежок чугула хереклерни белеткеп каан. Ол-ла өрээлдерге хамаарышкан булуңнарны кылганы шынарлыг болгаш кижилерниң кичээнгейни дораан хаара туда бээр. Септелгени шынарлыг чорударыгга мында 25-чыл ажылдап турар санитарка Көк Иргитовна Семиспейниң үлүү биче эвес. Ол аарыг кижилерге кезээде таарымчалыг байдалды тургузуп, мактаалыг ажылдап келген дагдынмакчы.

Амгы хүннерде долгандыр көстүп чыдар бедик тайгаларның биштарын хар шагда-ла шугланткан. Эртен, кежээ соок-тун тыныжы хүм келген тудум дыңзып орар. Каан, аяс хүнер үнүп, чеже-даа чылыг хереллерни бараалгадырга, чайгы дег эвес. Ындыг болганда одаар чүүлдү дарый сөөртүрүп, септелгеде четпестерни дүргеп чайладырын үе-шак иеген келген.

С. ЧООДУ.

ТАГАНРОГ МЕТАЛЛУРГТАРНЫҢ ПАНСИОНАДЫ

Таганрогтуң металлургия заводунуң ажылчыннарынга өгбүлези-биле кады дыштанып арганы тургускан. Азов далай кыдыында Седово суурда туттунган пансионатка чылдың-на будурүлгенниң 25 муң ажылчыннары болгаш айбан-хаайчылары дыштанып турар. Олар чурттаарынга болгаш дыштанырынга таварымчалыг кылдыр кылган корпустарда чурттап, кино заныңга, танцы шөлүүге барып тураарлар. Пансионаттың девискээринде уруглар хоорайныгаанын, ойнаар болгаш спорт шөлүчүгештерин дерзин.

ЧУРУКТА: Таганрог металлургтарының «Чаягыг» деп пансионады.

Л. САМСОНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Хандырылгаңар кандыгыл?

СУКСУН САДАР ЧЕРЛЕР ДИЛЭЭШ...

Аажок изигде, ылаңгыя үр кылаштаан кижи хейлиг суг садып турар автомат чаныбиле, азы соок суксун садып турар столчугаш кыдыы-биле таваар эртип шыдаар бе? Чок. Суксуунуу хандырып, чаа күштү немеп алгаш, чоруумал кижи оруун уламчылаар, бараан болган кижилерге өөрүп четтиргенин илередир болгай.

Улуг хоорайларга баарга суксун аймаа үргүлүү элбек турар. Доңурган сүт соорткен тергелер, чулуктар сатқан киосктер болганчок таварыштыкылаар. Садыглаашкынның ол хевири мурнуудан бээр-ле садыы алыкчыларның хүндүткелиин чаалап алган. Чогум шүүттүг-даа болза, улус-чонга бо хевир дыка ажыктыг дээрзин садыг ажылдакчылары билир болгаш оны кажан-даа үспейн турар.

Бакты чажыргаш канчаар. Бистиң Кызыл хоорайывыска ындыг суксун аймаа дыка-ла ховар ийин. Бо чайкыг эгезинде чулук аймаа садар киосктер шуут ажылдаваннар. Оон харын каш санныг киоскилер ажыттынган, аңаа таакпы аймаа ковуудээн, а чулук барың бар, түгле шил савазыбиле садыл алыр. Чорук кылып маңнап эртип чыткан кижи үш литр чулук садып алгаш канчаар боор.

Ам күс душкен. Шала соон эгелээн. Ынчалза-даа чамдык хүнмерде изин бнеэги хевээр. Суксун садар черлерде байдал кандыг эвес дээш база-ла хоорай кезип чорупкан мен. Найысылалдың № 15 магазининиң чанында киоскиде капустаны хөйүү садып тур. Ында чогум довурак-доозун тудуп чиг берген шил банкалар бар.

— Чулук садып турар силер бе—деп, садыгжы С. Поушевадан айтырдым.

— Ийе.

Ынча дээш ол бартык адаандан база-ла доозуннуг банка үштүп эккелдя. Бөгүн. ону ажыпааны-даа, садып алыкчыларга сүнелевээнин-даа илдең.

Ол ларекта газтыг суг элбек дээрзин демделээр апаар. Ынчалза-даа ону бир стаканны пактай каапгар арга чок; садыгжы ажыпас-даа, стаканнар кутпас-даа, түгле шилиле-биле алгаш чоруур сен. А элдеп айтырыг төрүттүүнүн келир: суксун аймаан ногаа-биле кады садып болур бе?

Октябрьская кудумчузунда № 3 киоскиниң садыгжызы Лена Агапованың биске кудуптар суксуну чок болган. Төнген.

— Мурнунда турган түве, чаа төне берди-деп, ол чугаалады. Кандыг-даа бараан ейлүг, санныг түве болганда ооң төне бээри чоп, түгле дүрген экээр керек. А кажан экээрил?

— Үш-дөрт хонуктан ара чок—деп Лена чүгаалады. — Дүрген экээр деп түве көрбээн мен. Мурнундан бээр ол хире манап «чаңчыгаа» берген мен.

Үш-дөрт хонук дургузунда Лена түгле папирос садып орар, а суксаан кижилер оон чаны-биле хомудавышаан эртер ышкажыл.

Хоорайның дөртку микрорайонунда № 50 аъш-чем бараанынарының магазининиң чанында база суксун садар точка бар. Ында канализацияга коштунган, автоматтан хейлиг сугну ишкеш, стаканын чуур аппарат бар. Ол бо чайны коллуунда-ла ажылдаваан. Садыг министерствозунуң сентелге-монтаж комбинадынган слесарь кижи бир хүн келген. Ол ону ийи шак кылып келген, ооң соонда ук аппарат ийи шак ажылдаан. Ол-ла. Бөгүнге чедир турбушаан.

Эргим номчукчу! Янзы-бүрү чулук аймаан, хейлиг сугну ижер апарзыңза, Улуг-Хемниң оң талазында № 22 магазинге чеде бериңер. Ооң чанында, даштын хадың чулуун, грушаблокадан кылган суксуну, хейлиг сугну делгеп каан садып турар. Стаканнар-даа ижер болзуңза — туран, савазы-биле-даа алысказыңза — туран.

Ону садып турар Елена Копленкону түгле суксун садар хүлээлгелиг кижи деп бодаваңар. Ол магазинде бараан савалаар ажылдыг кижи-дир. Хостуг хүнү таваржып кээрге, эки тура-биле суксун садып турары ол. А. Ленаның чайы чок апарза, өске савалакчы анаа туруптар. Эрткен-дүшкен кижилер-даа өөрүшкүүт, суксунун хандырган «Четтирдим» деп чугаалаарлар.

— Үүрмек бараан садыглаар ажылдакчыларның чедишпези шыы. Ынчангаш күштү шын хуваап билир болза, ажыл бүдүргүр болур-дур. Суксуннан безин магазин эвээш эвес орулганы киирип ап турар—деп, ооң эргелекчизи Т. А. Потапова чугаалады.

Л. ЧИГАРСКАЯ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

БАЛЫКЧЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның мурнуу можузу Кмулонгтуң балыкчылары келир чылдың үлүүнге балык тудуушкунуң эгелээннер. Олар күрүмениң планныг даалгаларының күүсеттингенииниң дугайын дыңнатканнар.

Ол күш-ажылчы чедиишкининиң бир кол түүлү—ол можуда балыкчыларның ажылын кооперстаар талазы-биле ажылдың калбарганы боон турар. Кооператорларны болгаш күш-ажылчы эштежилгениң бөлүктерин тургускулааны күш-ажылдың бүдүргүкүлүүн бедидеринге идиглиг боон, амгы үениң таарымчалыг техниказын болгаш балык тудар дериг-хереккелдерин ажыглаар арганы берип турар. Күш-ажылды коллективтиг-биле кылырын улуу-биле үнелеп көргеш, хөй-хөй балыкчылар, кооперация шимчээшкиннинче калбаа-биле каттыжып кирип турарлар.

Ооң-биле чергелештир ол можуда күрүнениң балык тудар бүдүргелерин база улам быжыглап турар.

МАДРИД УЖУРАЖЫШКЫНЫНДА

МАДРИД. (СЭТА). Европаның 33 күрүнелериниң болгаш АКШ биле Канаданың даштыкы херектер министрлериниң киржилгези-биле Европага аймыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчизи күрүнелериниң төлээлериниң Мадрид ужуражышкынының түнней хуралы мында эгелээн.

Хельсинкиниң түнел документизинге демделээн кол негелделерни болгаш принциптерни илереткен ужуражышкын, үезинде чедип алдынган түннелдерниң ужур-дузазын министрлер чангыс үн-биле демделээн.

Ындыг-даа болза, НАТО кежигүнү чурттарның төлээлекчилерин мурнуу көрей самолёттуң читкеми-биле ССРЭ-ге хамаарыштыр буруудадышкынмарны кылган. Социалистиг чурттарның даштыкы херектер министрлери оларның ончуктөңгээлиг чулчуруушкуннарын шинтпирлян-биле буруу шапкан.

МОЗАМБИКТЕ БАЙЫРЛАЛ

МАПУТУ. (СЭТА). Мозамбик улус Тинзелге хүнүн демделээн. 9 чыл бурунгаар Мозамбиктиң португал колониализмден хосталганының дугайында юридика талазы-биле быжыглаан Лусака дугуржулгазынга ат салдынган.

Бо байырлалга киржири-биле МУР-нуң найысылалынга Танзанияның болгаш Замбияның президентилери Дж. Ньерере биле И. К. Каунда чедип келген. Бодунуң чурттунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселге өлген мозамбик маадырларның турасқаалынга олар чечектерни салгам.

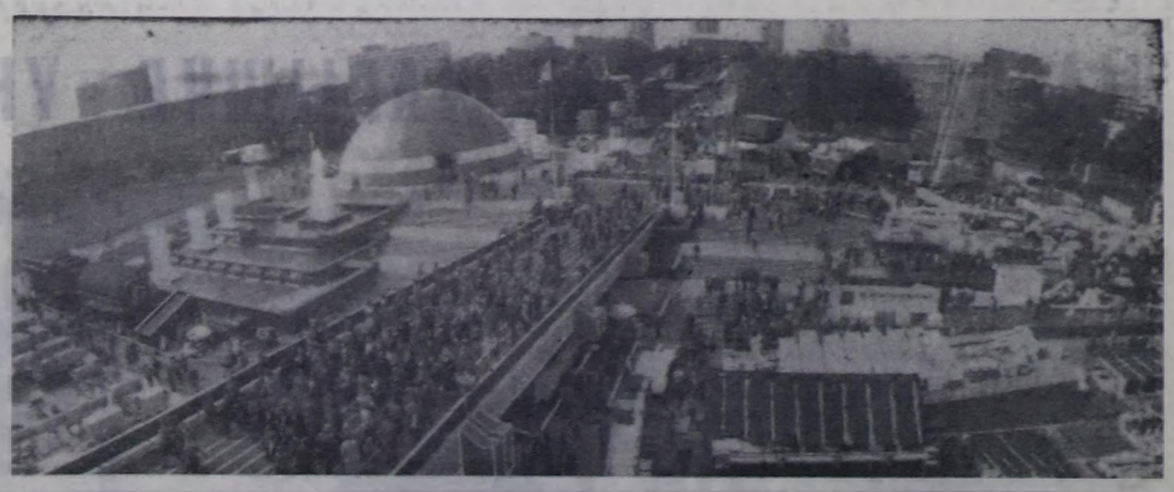
Мапутуга болган массалыг митингиге Мозамбик Улус Республиканың президентизи Самора Машель түве чугаалаан. Расисчи Мурнуу-Африка Республиканың үргүлчүлеп турар чимээнишкиннериниге шыңгыы удурланыышкынны бээрииче болгаш чаа кинтилелди тургузарынга идепкейлиг киржиринче чурттакчы чонну ол кыйгырган.

УКРАИН ССР. Донецк хоорайда «Хөмүр-даш-83» деп делегей делгелгезиниң даг техниказының улуг будүрүкчүлери он чедя чурттуң чүс ажыг фирмалары болган организацииллары киржип турар. Ында хөмүр-даш үлетпүрүнге эргежок чугула дериг-хереккелдер, машиналар, приборлар болгаш автоматика чепсектерин кылырынга сөөлгү чылдарда чедип алган чеднишкиннериниң девирлерин делгээн.

Адырга чугула эртем-техниктиг айтырыгларны шинтпирлээрииге социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазы кескү чеднишкиннерни чедип алырынга дузалыг дээрзин экспозиция көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: Донецк хоорайда эртип турар «Хөмүр-даш-83» делгелгеде.

Л. САМСОНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ГЭС ХОЛЛДУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чингине секретары Гэс Холлдуң медеглелии мында парлаан. Ында ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарын каржызыбиле үрээн мурнуу-көрей самолет-биле болган таварылганы ажыглап алган, антисоветчи калчаалыг дембээрээшкинни хөөктүрүп үндүрген рейганчы администрацинга удур ойтур шавышкынны ол берип турар.

АКШ-тың бүтү төөгүзүнде Ак бажыңдан ындыг кыска хуусаада ол хире хөй ужурмажыр чок, дайынзырак чугаалар үнмейн турган деп медеглелде айыткан. Ол дээрге кылган кем-буруулуг херээн чажырар дээш, дембээрээшкининг байлалды тургузар дээн, баш бурунгаар планнаан оралдажышкын боордан өске чүү-даа эвес-тир. Ол оралдажышкында хөй санныг мегелээшкиннер хөй болгаш үргүлүү салдынып турар айтырыгларга харылаарындан шуут ойталаашкын кирип турар, түге дээрге оларга шын харылар кем-керек үүлгедиишкинин сойгалаптар ийнек.

Оларның араазында мындыг айтырыглар база бар: эң-не болбаазын дериг-хереккелдиг реактивтиг самолет, артындала АКШ-тың, Японияның база Мурнуу Көрейниң черде диспетчер албан черлерин-биле доктаамал харылзаа тудуп чораан болгаш харын-даа америк спутниктен харагалзап турган самолет анаа-ла «суглаңышкынын чидирилкеш», Совет Эвилелиниң стратегия талазы-биле чугула, хорутлуг девискээрииниң кырынга ийи шак ажыг үе иштинде канчап ужуп турганыл? Канчап ол самолет кымга-даа билдингир, эки шиңгээттиниген болгаш делегейниң хүлээп көргени агавар шугумундан 500 километр хажыдыр ужуткаш, совет агаар делгеминче кире бергенил? Түге ол ийи шак ажыг үе иштинде АКШ-тың, Японияның база Мурнуу Көрейниң черде хайгаарал албан черлерия ол бүтүнүн дутайын мурнуу-көрей самолеттуң экипажынга-даа, совет албан кижилерине-даа дыңнатпаанын? Ону хамааты ужар түүлүн самолеттарының ужудуушкуинарын тавыштырар делегей дүрүмнерин ёзугаар ыяап-ла кылыр ужурлуг турган болгай.

Совет Эвилелиниң канчаардаа аажок улуг девискээрииниң кыры-биле хүниүң-не түс-түс даштыкы самолеттар ужуп эртип турар. Олар сагыш амыр, шуут ийи чок ужуп турарлар. Мурнуу-көрей самолет канчап ындыг түүлге тавырышканы ол? Ынчангаш маңаа АКШ-тың болгаш Мурнуу Көрейниң шивишкинчи чөмгээзиниң дугайында хөй санныг айтырыглар тыптып келир-дир, оларга Рейганның администрацияны харыы бээрииден ойталап турар.

А бир эвес совет самолет америк агаар базаларының кыры-биле навигация оттарын кыыскайн, кымыл деп айтырыга харылзавайн, ужуп эртип чыткан болза, АКШ-тың чазаа канчаар турганыл? Самолет ийи шак ажыг үе иштинде ужудуушкунун үргүлүлеп шыдаар турган деп бе? Бир эвес совет самолет АКШтың девискээрииче 500 километр ханылаш, артында-ла чугула шериг объектилериниң кырынга келген болза, америк чазак бодаммайн-даа, үү самолет дээрзин тодаратпайдаа, ол самолетту дүжүр адар деп дужаар ийик дээрзинге як сеткилдиг кижи бүрүзү чигзиймес боор.

Камчатка чартык ортулук болгаш Сахалин ортулук девискээрлеринде (мурнуу-көрей самолеттуң ужуп эртken черлери) совет агаар делгемин АКШ-тың болгаш Мурнуу Көрейниң хайгыыл база шериг самолеттары хөй удаа үреп келген. Ында ССРЭ-ниң стратегтиг чугула шериг объектилери бар, ол хорутлуг девискээр деп түве бүгүдеге билдингир турбуже, үреп келген. АКШ ол районнарже шивишкинчи даалга-биле шургун кирер дээш, үжен чыл иштинде бүгү-ле техниктиг хереккелдерин ажыглаан келген деп, АКШ-тың Компартиязының Чингине секретары айыткан. АКШ-тың федералдыг ужар түүл эргелелиниң бүгү-ле аэронавигация карталарында бир эвес ол девискээрже кире бээр болза, «сагындырыг чокка от ажыткан туруп болзур» деп улуг үжүктер-биле бижиттинген сагындырыг турбуже, бо-ла хөй чылдар иштинде ол мелээни тоовайн, совет агаар делгемин үреп келген. Ооң-биле чергелештир шивишкинчи соруглаларга хамааты самолеттарны, ооң иштинде мурнуу-көрей самолеттарны, болганчок-ла ажыглан турарын совет тала херекке ап көөр үжурга таваржып турар.

АКШ совет күрүне кызыгаарын үреп, шивишкинчи ужудуушкуннарны боттандырып турар дээрзин Пентагонның албан кижилерин боттарын миинип турар деп, Г. Холл онзалап демделээн. Түгле бо чылын безин тос мидыг үрээшкин болган. Маңаа АКШ-тың дужаалдар ап база ТРЭ-биле деминг хөделеп турар мурнуу-көрей диктаторжу ёзу-чурумнуң дузазын ажыглан турар. Мурнуу-көрей самолетка совет агаар делгеминден үшүн чоруун дээш деп дужаалды АКШ берип болур турган, түге дээрге америк тала ужудуушкунну хайгаарап турган болгай.

Кандыг-даа буруу чок кижилериң өлгени — халап-тыр деп медеглелде чугаалап турар. Ынчалза-даа харыысалганы самолетту шивишкини соруглаларга ажыглаан болгаш боттарының кем-буруулуг соруглаларын чедип алыр дээш пассажирлериниг амы-тынынга четкеннер чүктээр ужурлуг.

Ам келген Рейганның администрацизы кандыг-даа арын-нүүрүн чидирип, Совет Эвилелин «буруу шавар» кампаниязы өөскүдүп, бодунуң үүлгеткен кара херээн чажырарын, харыысалгадан чаайларын ораллажып турар деп документиде айтып турар. Ооң соруглазы болза АКШ биле ССРЭ-ниң аразында транспорт болгаш культура харылзааларын үзеп, Женевада чугаалажышкынларга шаптык кадары, америк «першингилерин» болгаш чалгынныг ракеталарны Барыын Европага тургузарынга удур ында калбарган шимчээшкинге моонтинде бүгү-ле техниктиг хереккелдерин ажыглаан келген деп, АКШ-тың Компартиязының Чингине секретары айыткан.

АКШ-тың федералдыг ужар түүл эргелелиниң бүгү-ле аэронавигация карталарында бир эвес ол девискээрже кире бээр болза, «сагындырыг чокка от ажыткан туруп болзур» деп улуг үжүктер-биле бижиттинген сагындырыг турбуже, бо-ла хөй чылдар иштинде ол мелээни тоовайн, совет агаар делгемин үреп келген. Ооң-биле чергелештир шивишкинчи соруглаларга хамааты самолеттарны, ооң иштинде мурнуу-көрей самолеттарны, болганчок-ла ажыглан турарын совет тала херекке ап көөр үжурга таваржып турар.

АКШ совет күрүне кызыгаарын үреп, шивишкинчи ужудуушкуннарны боттандырып турар дээрзин Пентагонның албан кижилерин боттарын миинип турар деп, Г. Холл онзалап демделээн. Түгле бо чылын безин тос мидыг үрээшкин болган. Маңаа АКШ-тың дужаалдар ап база ТРЭ-биле деминг хөделеп турар мурнуу-көрей диктаторжу ёзу-чурумнуң дузазын ажыглан турар. Мурнуу-көрей самолетка совет агаар делгеминден үшүн чоруун дээш деп дужаалды АКШ берип болур турган, түге дээрге америк тала ужудуушкуну хайгаарап турган болгай.

Кандыг-даа буруу чок кижилериң өлгени — халап-тыр деп медеглелде чугаалап турар. Ынчалза-даа харыысалганы самолетту шивишкини соруглаларга ажыглаан болгаш боттарының кем-буруулуг соруглаларын чедип алыр дээш пассажирлериниг амы-тынынга четкеннер чүктээр ужурлуг.

Ам келген Рейганның администрацизы кандыг-даа арын-нүүрүн чидирип, Совет Эвилелин «буруу шавар» кампаниязы өөскүдүп, бодунуң үүлгеткен кара херээн чажырарын, харыысалгадан чаайларын ораллажып турар деп документиде айтып турар. Ооң соруглазы болза АКШ биле ССРЭ-ниң аразында транспорт болгаш культура харылзааларын үзеп, Женевада чугаалажышкынларга шаптык кадары, америк «першингилерин» болгаш чалгынныг ракеталарны Барыын Европага тургузарынга удур ында калбарган шимчээшкинге моонтинде бүгү-ле техниктиг хереккелдерин ажыглаан келген деп, АКШ-тың Компартиязының Чингине секретары айыткан. АКШ-тың федералдыг ужар түүл эргелелиниң бүгү-ле аэронавигация карталарында бир эвес ол девискээрже кире бээр болза, «сагындырыг чокка от ажыткан туруп болзур» деп улуг үжүктер-биле бижиттинген сагындырыг турбуже, бо-ла хөй чылдар иштинде ол мелээни тоовайн, совет агаар делгемин үреп келген. Ооң-биле чергелештир шивишкинчи соруглаларга хамааты самолеттарны, ооң иштинде мурнуу-көрей самолеттарны, болганчок-ла ажыглан турарын совет тала херекке ап көөр үжурга таваржып турар.

АКШ совет күрүне кызыгаарын үреп, шивишкинчи ужудуушкуннарны боттандырып турар дээрзин Пентагонның албан кижилерин боттарын миинип турар деп, Г. Холл онзалап демделээн. Түгле бо чылын безин тос мидыг үрээшкин болган. Маңаа АКШ-тың дужаалдар ап база ТРЭ-биле деминг хөделеп турар мурнуу-көрей диктаторжу ёзу-чурумнуң дузазын ажыглан турар. Мурнуу-көрей самолетка совет агаар делгеминден үшүн чоруун дээш деп дужаалды АКШ берип болур турган, түге дээрге америк тала ужудуушкуну хайгаарап турган болгай.

Кандыг-даа буруу чок кижилериң өлгени — халап-тыр деп медеглелде чугаалап турар. Ынчалза-даа харыысалганы самолетту шивишкини соруглаларга ажыглаан болгаш боттарының кем-буруулуг соруглаларын чедип алыр дээш пассажирлериниг амы-тынынга четкеннер чүктээр ужурлуг.

Ам келген Рейганның администрацизы кандыг-даа арын-нүүрүн чидирип, Совет Эвилелин «буруу шавар» кампаниязы өөскүдүп, бодунуң үүлгеткен кара херээн чажырарын, харыысалгадан чаайларын ораллажып турар деп документиде айтып турар. Ооң соруглазы болза АКШ биле ССРЭ-ниң аразында транспорт болгаш культура харылзааларын үзеп, Женевада чугаалажышкынларга шаптык кадары, америк «першингилерин» болгаш чалгынныг ракеталарны Барыын Европага тургузарынга удур ында калбарган шимчээшкинге моонтинде бүгү-ле техниктиг хереккелдерин ажыглаан келген деп, АКШ-тың Компартиязының Чингине секретары айыткан. АКШ-тың федералдыг ужар түүл эргелелиниң бүгү-ле аэронавигация карталарында бир эвес ол девискээрже кире бээр болза, «сагындырыг чокка от ажыткан туруп болзур» деп улуг үжүктер-биле бижиттинген сагындырыг турбуже, бо-ла хөй чылдар иштинде ол мелээни тоовайн, совет агаар делгемин үреп келген. Ооң-биле чергелештир шивишкинчи соруглаларга хамааты самолеттарны, ооң иштинде мурнуу-көрей самолеттарны, болганчок-ла ажыглан турарын совет тала херекке ап көөр үжурга таваржып турар.

АКШ совет күрүне кызыгаарын үреп, шивишкинчи ужудуушкуннарны боттандырып турар дээрзин Пентагонның албан кижилерин боттарын миинип турар деп, Г. Холл онзалап демделээн. Түгле бо чылын безин тос мидыг үрээшкин болган. Маңаа АКШ-тың дужаалдар ап база ТРЭ-биле деминг хөделеп турар мурнуу-көрей диктаторжу ёзу-чурумнуң дузазын ажыглан турар. Мурнуу-көрей самолетка совет агаар делгеминден үшүн чоруун дээш деп дужаалды АКШ берип болур турган, түге дээрге америк тала ужудуушкуну хайгаарап турган болгай.

Кандыг-даа буруу чок кижилериң өлгени — халап-тыр деп медеглелде чугаалап турар. Ынчалза-даа харыысалганы самолетту шивишкини соруглаларга ажыглаан болгаш боттарының кем-буруулуг соруглаларын чедип алыр дээш пассажирлериниг амы-тынынга четкеннер чүктээр ужурлуг.

Ам келген Рейганның администрацизы кандыг-даа арын-нүүрүн чидирип, Совет Эвилелин «буруу шавар» кампаниязы өөскүдүп, бодунуң үүлгеткен кара херээн чажырарын, харыысалгадан чаайларын ораллажып турар деп документиде айтып турар. Ооң соруглазы болза АКШ биле ССРЭ-ниң аразында транспорт болгаш культура харылзааларын үзеп, Женевада чугаалажышкынларга шаптык кадары, америк «першингилерин» болгаш чалгынныг ракеталарны Барыын Европага тургузарынга удур ында калбарган шимчээшкинге моонтинде бүгү-ле техниктиг хереккелдерин ажыглаан келген деп, АКШ-тың Компартиязының Чингине секретары айыткан. АКШ-тың федералдыг ужар түүл эргелелиниң бүгү-ле аэронавигация карталарында бир эвес ол девискээрже кире бээр болза, «сагындырыг чокка от ажыткан туруп болзур» деп улуг үжүктер-биле бижиттинген сагындырыг турбуже, бо-ла хөй чылдар иштинде ол мелээни тоовайн, совет агаар делгемин үреп келген. Ооң-биле чергелештир шивишкинчи соруглаларга хамааты самолеттарны, ооң иштинде мурнуу-көрей самолеттарны, болганчок-ла ажыглан турарын совет тала херекке ап көөр үжурга таваржып турар.

АКШ совет күрүне кызыгаарын үреп, шивишкинчи ужудуушкуннарны боттандырып турар дээрзин Пентагонның албан кижилерин боттарын миинип турар деп, Г. Холл онзалап демделээн. Түгле бо чылын безин тос мидыг үрээшкин болган. Маңаа АКШ-тың дужаалдар ап база ТРЭ-биле деминг хөделеп турар мурнуу-көрей диктаторжу ёзу-чурумнуң дузазын ажыглан турар. Мурнуу-көрей самолетка совет агаар делгеминден үшүн чоруун дээш деп дужаалды АКШ берип болур турган, түге дээрге америк тала ужудуушкуну хайгаарап турган болгай.

Ол дугайын съездиге чалгыс үн-биле хүлээп алган резолюцияда демделээн.

НАТО-НУҢ ПЛАННАРЫНГА УДУР

БОНН. (СЭТА). ГФР-ге ортумак ыракшылдың америк ядро-ракета чепсээн тургузар дээн НАТО-нуң планнарынга удурун Баден-Вюртемберстиң черинииң ГСДП организациязының омза съездизининиң делегаттары илереткен.

ПАЛЕСТИНАНЫ ХОСТААР ДЭЭШ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Палестин айтырыг талазы-биле делегей конференциязының ажылы мында эгелээн. Ооң ажылында 140 хире чурттарның делегациялары, Палестинаны Хостаарының Организациязы, ол ышкаш КНО-нуң төлээлекчилери болгаш түс ажыг хөй-инти организациялары киржип турар.

Конференцияга Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг байдалга хамаарыштыр күрүнелериниң болгаш улустарның дүвүрелии илереткен Палестинага хамаарышкан Женева декларациязын хүлээп алган. Мындыг байдал «Израильдиң болгаш ооң эжелекчи политиказын детким турарларның палестин чонуун эрте-ажыктарын тоол көрбейн турарындан болуп турарын» документиде айытkан. Чоокку Чөөн чүкке тайбынны быжыглаарынга палестин айтырыгны чөптүг шинтпирлээри, палестиннерге тускай догуинаашкыны болгаш бодунуң ангы күрүмезин тургузар эргени бээри чугула деп, хурал бадыткаан.

Палестина тускай догуинаан күрүмен тургузар талазы-биле кылыр ажылдарының калбак программазын конференция ажылдап кылган. Хурал КНОга Палестинаның чылын эрттирер дилегин киирген.

К. УАЙНБЕРГЕРНИҢ АЯН-ЧОРУУ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Пентагонуң баштыңы К. Уайнбергериң Төп Америка чурттарынче аян-чоруу девискээрде чалча ёзу-чурумнарны ажыыбиле деткээн ораллажышкынынарже шилчээн.

Сальвадорга келген сальвадор чалча ёзу-чурумнуң баштыңчызы-биле болгаш камгалал министри-биле Илопанго базазынга америк шериг ведомствозуның ол удуртукчузу чугаалажышкымнарны кылган. АКШ Сальвадорга шериг дузаламчызын улам көөдедирин бо ужуражышкын соңлүде ол медеглээн.

ШПИОННАР НИИТИЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк эрге-чагыргалар Каттышкан Штаттарны хамааты кижи бүрүзүн истеп сүрер, харын мырыңай чазактыг улуг дужаалдыг төлээлекчилерин безин кадарар шпионнарны ниитилелиниче шилчидин турар.

АКШ-тың орадакчы президентизи болгаш садыг министри чораан Генри Уоллестя Истелгениң федералдыг бюрозу үр чылдарим дургузунда истеп, сүрүп келген. Ону «эмин эрттир дибералчы» политиктыг үзелдет деп дадалгаан турган. Истелгениң федералдыг бюрозуның баштыкы Э. Гувериң дужаалыбиле Г. Уоллестиң «коммунистиг партияга» хамаарылгазын бадытказар дээш оон ажылдакчылары ында-бырү арганарны ажыглап турганын «ниитки шпионнаашкынны» улам калбарткан. Сөөлгү айларда чурттакчы бажыңарже шургун кирер, чурттуң иштинде болгаш даштыкыже үшүп турар чагааларны хууда тудуп алыр чоруктарны идепкейжиткен. Тускай ажылдакчылар АКШ-тың суд черлериие мындыг документилерни хөйү-биле кимрген. «Кара дамзыже» киргеннериниң саны көвүдеп турар. Парлалганың дамчыдыш турары-биле алырга, Истелгениң федералдыг бюрозуның Вашингтонда штабында «идегел чок» деп саватkан чурттуң 34 миллион чурттакчыларының херээн шыгжаан.

Истелгениң федералдыг бюрозу «дибералдар чергезинче истелгеи чорудуп турар».

И. ИГНАТЬЕВ.

ДИДИМ ХАЛДААШКЫН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Чоокта чаа диван патриоттар Мурнуу Ливанның Набатия дээр хоорайының девискээрииге израиль эжелекчилерте удур дидим халдаашкыны кылган. Партизаннар израильдериң механизастаттынган хайгымылчыларынче халдаап, оларны автоматтар-биле боолап, гранаталар-биле хөме октагылаан. Элээн хөй интервентилер аар балыгланган.

Америк чепсек-биле чепсегленген болгаш Пентагонуң инструкторларының өөретkен совосачы дээрбечилерии Гондурастың девискээрииндеи Никарагуаже чорудуп турар. Олардан аңчыда агрессчи үүлгедиишкиннерге гондурас армия база киржир турар.

«Таймс» журналдан алган чуруктa: америк инструкторларның гондурас солдаттарны боо ажыглаарынга өөредип турарын.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Каяа-даа, кажан-даа үлегерлиг корум-чурум дээш

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге сөөлгү үеде көскү өскерилгелер болгулаан. Ажыл-агыйның аалар бүрүзү бижигып, совхозтуң ишчилериниң ажылдаарынга, чурттаарынга таварымчалыг байдалдар тургустунган, даамган иш дээш, ооң түнелели дээш кижилериниң ээ-харысалгазы бедээн.

Бо айтырыгны чедиишкининг шинтпирлээринге СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шинтпирлери улуг идиглиг болган. Ооң негелделеринге дүүштүр ажылды организастап, хөй талалыг хемчеглерни ап чорутканындан сээдынган сорулгалар чедиишкининг күүсеттинин турар. Күрүнениң, күш-ажылдың сагылга-чуруму улам быжыккан.

—Кижизидилге ажылын комплекстиг чорударга эң-эки түнелди бээр—деп, совхоз директору С. Д. Седен-оол чугаалады.—Будүрүлгениң сагылга-чурумун бедидери-биле чергелештир иштиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирген бис.

Директорнуң бо сөстери үнелиг. Бо чылдың бирги чартынга чедир «Совет Тыва» совхозтуң ажыччынарындан, Сут-Бажы суурда албан черлериниң, организациялардың төлээлекчилериниден тургустувган эки тура улусчу дружинаның кежигүннери ийи чүс ажыг кижи турган. Дорту-биле чугаалаарга, кандыг-бир албан черинде, организацияда эки-даа, багай-даа ажылдап турар кижи бүрүзүн дружина составында хүлээп ап турган.

Эки тура улусчу дружинаның ажылын ынчаар тургузарга, ажыы эвээш болганын практика бадыткаан. Дежурныйлаашкын үезинде арага-даа ижиптер, дружинник деп атты-даа болза, боду иштининг корум-чурумун үрептер таварылгалар эвээш эвес болгудаан.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга партия ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андропов демократтыг нормаларывыс ажыл-херектер-биле бадыткаттынмас, түгле кылдынган ышкаш хевир кестүп турар болза, ындыг практиканы буруу шавар ужурлуг дээрзин чугаалаан. Суурнуң дружинниктериниң ажылынга хамзарыштыр чогуур түнелди үндүрериниге ону удуртулга болдурган. Шынап-ла, кижи саны хөй, ажыл чоруп турар мышкаш, а түнели эвээш. Ол дугайында парткомнуң, көдээ Советтиң, болгаш дирекцинның каттышкан хуралынга эки тура улусчу дружина командири С. Седен-оолдуң дыңнадыын чугаалажып көргеш, иштининг корум-чурумун камгалакчыларының ажылын эде тургузар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган.

Ажылдап кылган хемчеглериниң эң-не дээштин—дружинниктерни шилип алыры болган. Иштин санда кирип турар ийи чүс ажыг кижиниң шуптузун чаңгыстап сайгарып, ооң хөй иштининг ажылынга киржилгезин болгаш хуу талаларын өөренип көрүп тургаш, эки тура улусчу дружинаның составынга төлептиин, төлептиг эвезин «денэмлеп» келгеш, шилилгени чорутkан. Ооң түнелиниде 64 кижи арткан.

Эң-не идепкейлиг, хөй-иштининг ажылынга бердингеп бо дружинниктериң бежеи хуузу коммунистер, 16 комсомолчу бар. Олар тургустумган график ёзугаар кежээки шахтарда дежурныйлаашкынче үнүп, суурга корум-чурумну тудар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып келген. Олар түгле хөй-иштининг черлерии эртип кезиири-биле кызыгаарлаттынмайн, арага-дарыижеринге, алгыш-солба үндүрериниге сундулуг өг-бүлелерге база барып турарлар. Ким-бир кижиниң корум-чурум үреп, төлеп чок чоруун көргүскен болза, дружинниктер аңаа хамаарыштыр сагындырыг, сургаашкын, милиция ажылдакчыларына дужаап бээр болгаш өске-даа хемчеглерни алырлар. Ол дугайында штабта тускай дептерге демделээр. Ында демделгел ёзугаар профилактика чөвүлелиниң хуралы эртип, төлеп чок кижиге хамаарыштыр хемчегии хүлээдир.

Сут-Бажы суурда дружинниктер түгле совхозтуң ажылчыннарындан, специалистиринден тургустунмаан, ында садыг организациялары, клуб халрылзаа салбыры, агитквартиралар, школа болгаш өске-даа черлер база төлээлерлиг. Олар дежурныйлаашкынче үнүп, суурга корум-чурумну тудар талазы-биле ооң-биле, бир демниг үнүп турарлар.

Кандыг-даа ажылга дагдынышкынның ролю черле улуг. Эки тура улусчу дружинниктер база дагдынышкыларын ачызында боттарының ажылын дээштиг болдуруп турар. Чижээ, «Совет Тывада» пенсионер Дажы Дарымаевич Дамбыы дыка хөй чылдар тургузунда дружинниктеп келген. Ооң арга-дуржулгазын механизаторлар В. Көкербей, А. Сенгажы, С. Самбуу, К. К. Ишкүлүт олар шинтээдип алганнар, олар идепкейлиг, дурзулгалыг дружинниктер.

Совхозтуң девискээрииндеи ажыктыг болу бээр чурум хамыдышкыны дээш эки тура дружинниктер бүрүзү ээ-харысалгалыг. Ооң бир чижээн чындыг факт бадыткаар. М. Сарыглар дээрзи Х. Бугажыктан совхоз аъдын алгаш, «Бурунгаар» совхозка садары-биле чеде берген. Ону дружинниктер О. Дамчай-оол (хойжу бригада бригадири), О. Херел (малчын) олар билип каап, оорнүң сооңдан сүрүп четкеш, тутkан болгаш аътты совхозка эгиткен.

Суурга иштининг корум-чурумун хажыдар чоруктарны болдурбазының талазы-биле дружинниктериң ап чорудуп турар хемчеглерин шуптузун саналары берге. Оларның бирээзинге неделя санында эрттирип турар рейдилери база хамааржыр. Дружинниктер көдээ ажыл-агыйның бо чугула кампаниязының үезинде мал чемнинг белеткелинге киришпейн, өске-даа ажыл кылбайн турар кижилерни илередип турарлар. Каш хонук бурунгаар кылган ындыг рейд үезинде он ажыг кижиниң тыпкаанар. Оларны иштинге ажыктыг күш-ажылче киргеп.

—Кижи бүрүзүн ажыктыг күш-ажылче хаара тудуп, ылаңгыя арага-дарыга, кем-херек үүлгедириниге сундулуттарны хөй-иштининг хайгааралыга алырга, ишти ажылга база эки салдарлыг болур-дур—деп эки тура улусчу дружинаны командири чугаалап турар.

Д. ЧЫДЫМ.

ШЫЫ

МАССАЛЫГ ЧАДАГ ЧАРЫШЧЕ ҮНҮҮШКҮН

Ийи дугаар чыл стартталган турар чадаг чарыштың Бүтүнэйилел хүнүнде найысылал Кызылдың В. И. Ленин аттыг шөлүнде болгаш оон чоокавызы хөгжүм-шиин театрының чанында, Ленин болгаш Чөлдүм кудумчуларының белдирлеринде чыскаалган чүс-чүс кижилерниң одурутлары, эрини ажып, дажый бергем хем, даглай дег, сыңыйлай чалгып турган. Ында 10 харлыг бичии школачылардан эгелээш, назыны улгады берген кижилерге чедир шупту-ла спортчу, чиик хевиш бир домей кедипкен, күскү бүргет-борбаа, сооксумаар хүнүү-даа эскербейн, «Стартче», «Марш» дээш команданы алгаш-ла, хат-салгын-биле чаржалаштыр маңнажыштарынга белен турганнар. Бо дээрге кижилер кадыкшылдың трассазынче сатыш-сеткилин көдүрүүшкүнүүт үнүп, спортчу хүнүң өөрүшкүзүн үлежир дээш келгенидир.

«Дөртку класстарның уруглары стартче!» — дээш судьяның үнү микрофонда чаңгыланып үнүп. Олар хары утка ыңай боорунга кудумчу тар, сыңышпас ышкаш боон, харып эдээн чер алы бергеш, тарамыкталып, долу маңы-биле ам-на чүгүржүптүлер...

Будурүлгелерниң, организацияларның, албан черлерниң, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң коллективтерин беш ажы болүкке чарып, стартче үндүрген.

Баштайгы стартты назыны улгады берген херээжен хоочун күш-культуражуларга берген. Оларның маршруду Чөлдүм кудумчузу-биле баргаш, Щетинкин-Кравченко кудумчузун куду баткаш Гагаринней эгэ келгеш, Ленин шөлүнге финишке дедир келир. Маңаа финишке бир дугаарында келген хоочунларның аразында № 7 школаның күш-культура башкызы, күш-культура болгаш спортту чон ортузунда нептередир талазы-биле үр чылдарда ажылдаанны дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле шаңнаткан Нина Максимовна Кузьмина, № 1 профтехучилищеде медпункт ажылдакчызы Галина Александровна Хопрова олар база бар.

Дистанцияны чиниг-биле эртип, бодунуң сагыш-сеткилинге өөрүшкүнү, кадыкшылды немеп ап, спортчу байырлалга киржип турар хоочуннарны-даа, аныяктарны-даа көөрге магалыг-дыр.

Чадаг чарыштың киржикчизи, 52 харлыг Хажытпаа Кожараковна Норбу бистиң айтырыывыска мынчаар харыылады:

— Эрткен чылын болган чадаг чарышка база кириштим. Хостуг шагымда арыг агаарга кылаштап, азы хаактап чоруруунга янак мен. Тыванның 40 чылынга уткуштур келир чылын болур чарыш хүнүнге киржириинге белеткенип турар мен.

Чарыштың стартынга киришкен хоочуннарның бирээзи, ИХМ-ниң ажылдакчызы Ш. С. Иргит база-ла спортка янак, күш-ажылчы хүнүн эртенги гимнастика-биле эгелээрин чугаалаан.

Тиклекчилерге шаңналдарты тыпсыры-биле судья столунче чалап эгелээн. Хоочуннардан бирги черни эгээлээ Р. С. Четвертаков (педучилище) дипломнуг болгаш өртектиг белекбиле шаңнаткан. Ийиги черде «Тыва сеткелге-тудуг» төлээлиг тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводунуң бызаңчызы Ю. Н. Монахов болган.

Кызылдың үлетпүр барааннар садыының, «Востоксантехмонтажтың», СЭКП обкомунуң, столоваялар болгаш рестораннар трезининиң, респотребсоюзтуң коллективтери идепкейлиг киришкеннер. Будурүлгелер коллективтериниң стартынга Кызыл үлетпүр барааннар садыыңдан үш кижи Ч. Дадар-оол, О. Долгополова, Н. Резникова олар шаңналдыг черни алганнар.

Дистанцияны эвээш үе иштинде эрткеш, тиклекчилер болуп, хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнатканнар-ла хөй.

Бо кайгамчык чарыш, массалыг спортчу байырлалдың кол коргузүүү — коллективтериниң массалыг, организастыг киржилгези. Маңаа хөй санныг күш-культуражуларны стартче үндүрген коллективтерин база демдеглээн. Хөй сеппиг киржикчилерлиг, массалы дээш школаларган бирги черин № 2 школа эзээлээ, кубокту болгаш хүндүлел бижикти алган. Ийиги черде № 3 школа, үшкүзүнде № 14 школа болган.

Өөредилге черлериндеп бирги шаңналды автоорук техникуму, ийигизин № 1 профтехучилище, үшкүзүн № 4 профтехучилище алгылаан.

Күш-ажылчы коллективтерден эң-не массалыг киржилгези дээш кубокту болгаш хүндүлел бижикти респотребсоюзтуң коллективиниге тывыскан. Ийиги болгаш үшкү шаңналдарга респотребсоюзтуң садыг базазы, Кызыл үлетпүр садыг төлептиг болганнар.

Кадыкшылдың байырлалы — Чадаг чарыш хүнү найысылалга организастыг байдалда, ёзулуг массалыг, хөй киржикчилерлиг эрткени — күш-культурага болган спортка хандыкшылгыларының санны көвүдеп, ону бүгү чоннуу болдурарынга чүткүл, сонуургал өзүп турарын хереченлеп турар-дыр.

Н. ООРЖАК.
ЧУРУКТА: массалыг чарыш үези.

ПУШКИННИҢ ТБИЛИСИДЕ АДРЕЗИ

Тбилисиниң эрги кудумчуларының бирээзинде эде кылдыңган соонда ажыттынган Смирновтарның мемориалдыг бажыңынга киргеп улустуң XIX векче эгиде бергеп дег сагындырып келир. Пушкинниң музазы сициккем ол бажың орус болгаш грузин улустуң чогаалдыкчы кадыгының төөгүзүү-биле холбашкан.

Эрткен вектиң тоңүзүнде Смирновтарның ог-бүлезин Тбилисиге Петербурттан чедип келгеп, Соңгу найысылалга турган Александра Смирнова—Россеттиң литература салонунга Пушкин чораап. Бо бажыңче Гоголь, Жуковский, Вяземский, Лермонтов, Белинский барып турган. Борта чогаалчылар чаа чогаалдарын номчуп турганнар. Борта литература дугайында маргылдаалар болуп, чогаалдыкчы эвилелдер тыптып эгелээн. Неваның эриктеринге турган бо бажың культура төөтерениниң бирээзи турган, Смирновтар бо чаагай чаңчылыын Тбилисиге үргүлчүлээн. Оларнынга шылгарашгай орус болган грузин чогаалчылар, дейниити ажылдакчылары чыглыр апарган.

Ог-бүдениң дөрт дугаар салгалы Пушкинниң эмохазының үнелиг эзилелдерин шыгжап келгеп. Кайгамчыктыг салонуңуң баштайгы хевирин тургускан бажында Тбилисиниң литературлуг харылзаалар бажыңын тургускан.

— Пушкин ол хүндүлүүлел ог ээзиниге тураскаадткан чогаалдарын бижип турган — деп, бажыңның эртем удуртукчузу М. Смирнов чугаалады.—Соолзүредир борта кайгамчыктыг грузин чогаалчы Илья Чавчавадзе ажылдарынга ынак турган, Смирновтарның ог-бүлезинге ол улут орус шүлүкчүнүң төрүттүгешиниден бээр 100 чыл болган оюн демдеглээн.

Стол болгаш кресло, даа салыр херекселдер, эрги шагның вазалары, чуруктар, номнар... Оларның шуптузу Пушкин дугайын сагындырып турар. Бажыңның библиотеказында шүлүкчүнүң чогаалдыкчы ажылының дугайында аъка солун номнар чыглыпган. Ында совет пушкинистериң чаа номнары база немелкеп. Чылдың-на мацаа Путкин хүннерин, эртем конференцияларын, ыкы-дүнүма республикаларның литераторларының ужуражымышкыннарын эрттирип турар.

Пушкинниң музазы Россияның бо край-биле шаг-шагдан туруп келгеп төрелдешкээн улам ыдыктыг кылган деп, Белинский бижээн. Смирновтарның бажыңы ыкы-дүнүма харылзаанның чаңчылдарын үргүлчүлеп турар.

М. ГАБРИСДЗЕ,
Я. СУДАКОВА,
СЭТА-ның корр.

Тбилиси.

А. Б. ЧАКОВСКИЙ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН КЕЖЭЭЗИ

МОСКВА. Күрүненің литература музейинге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи болгаш ССРЭ-ниң база РСФСР-ниң Күрүне шаңналдарының лауреады чогаалчы Александр Борисович Чаковский-биле ужуражыышкын кежээзи болган (чуруукта). «Тиклелге» деп роман номчу дээш аңаа ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан.

Совет литератураның сайзырааныңга киирген улуг үлүү дээш, үре-түңнелдиг хөй-ниитичии ажыл-чөрүдүлгазы дээш база төрүттүнгенинден бээр чеден хар харлаапы-биле хөлбашкыр А. Б. Чаковский чөөкта чаа Ленин ордени-биле шаңнатнан.

В. САВОСТЬЯНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Телевидение

СЕНТЯРЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — эртенги гимнастика. 8.55— Чалыыларның чогаалдыгдары. 9.35 — «Кырывысче отту келдирип тур бис» деп ураи-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 10.50 — Документалдыг фильм. 11.25— «Евгений Жарковскийниң ырылары». Фильм-концерт. 12.05 — Телемедээлер. 12.20— 14.15 — Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35 —«Байкал. Чаа доңчу намдары». Документалдыг фильм. 15.05—Төөгүүнүң арыпнары. 15.50 — Мультфильм. 16.00 —«Күш-ажылчы улдуунуң кичээлдерин». 16.30 — Концерт. 17.00— «Горинстер, харыылаңар!». 17.45— Хөлүг нотажыштыр. 18.15 — Неделяның спортту. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.35 —«Кырывысче отту келдирип тур бис» деп ураи-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 —«Үе». 21.30—«Документалдыг экран». 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 —«Аргыш далайже бар чоруур». Документалдыг телефильм. 8.35 — Астрономия. 10-гу класс. Астрономияның кол-кол аргалары. 9.05 — Немец дыл. 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Астрономияның кол-кол аргалары. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулаврынга. Төөгү. 10.35 — Ниити биология. 9-ку класс. Улус ажыл-агыйында биология. 11.05 — Ада-иелер, силерге. 11.40 — Ниити биология. 9-ку класс. Улус ажыл-агыйында биология 12.10 — Ниитилел дугайында билиг. СЭКП-ниң XXVI съездиин ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң дугайында. 12.40 — Немец дыл. 13.10 — Сээн ленинчи библиотекаң. «Марксизмниң үш үндезинери болгаш үш түдүш кезээ». 13.40 — А. Н. Островский. «Чаңчык». 14.25 —«Микроделегейниң базымнары». Эртем-тайызбырлыг фильм. 14.35 — С. Маршак. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайында. 16.00— Телемедээлер. 16.05—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Ойнаарактар фильми. 18.45 —«Шынаңам». 18.55 —Киножурнал. 19.05 —«Хэлэ төөгү». 19.35 —«Делегей болуушкуннарының доңчуулалы». 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Таңчыктыг үдүлар, чаштар!». 20.15 — Оңу кылып шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.30—22.50 —«Карабарның изи-биле» деп ураи-чечен телефильм.

Тудуг мастерлерни белеткээр республика школазы 1983-1984 өөредилге чылында өөренирин күзээнилерни чалап тур.

Школага тудуг мастерлерни белеткээр 8 класс дооскан 17 харлан өрү назылыг оолдар, кыстарны хүлээп алыр. Совхозтардан болгаш тудуг организацияларындан өөредип чоруткан дугайында бижиктер экээр. Школага бодунуң күзелиг-биле база кирип ап болур.

Өөренип кирип алганнарга айда 14 рубль хемчээлиг стипендияны бээр болгаш оруи херекселдерн, чурттаар черби-ле хандырар. Школага шылгалда чокка хүлээп алыр. Өөренирининң хуусаазы бир чыл.

Өөредилге октябрь 1-де эгелээр. Өөренип киреринин дугайында билдиринишкинни, доңчу намдарны, характеристиканы, биилиинің дугайында документтини болгаш кадыкшылының дугайында эмчи шыкызылгазын дараазында адресче чорудар: 668510. Туран хоорай, Наймрал кудумчузу, бажың дугаарры 13.

АНЫЯК «ШОЛБАН»

Совет спорттуң тергииннери

Чурттуң баскетбол талазы-биле шилиндек командазының тыл ойнакчызы Арвидас Сабонистиң спортчу чедиишкиннери фоң дурт-сыны-биле мырыңай-ла дүүштүр өзүп келген дивес силер бе. Каунаска школага өөренип турган ийи метр узун оол 15 харлыында бодунуң республиказы—Литваның эләэди оолдарының шилиндек командазынга ойнап турган. Бир чыл эрткенде 208 см дурттуг Сабонис ССРЭ-ниң эләэди оолдар командазының составынга Европа чемпионуна апарган, а 1982 чылдың сезонунда 18 хар безин четпээн 214 см оолак Колумбияга эрткен делегей чемпионадынга алдын медальдар чаалап алган бистиң шилиндек командавыстың эң-не аныяк ойнакчызы болган. Ындыг турингре үш удаа тиилээн чурттуң шилиндектериниң аразынга кажан-даа ындыг чаны баскетболчу турбаанын демдеглеп каан. Ам чамдык улустар оюн-баштаа-биле мынча дижип турар апарган: бир эвес ол ынчаар өзер болза, олимпий чемпионну аттаң база чайлавайн баар эвес деп бе.

Ук баштак үндезининг деп чүвени делегей чемпионадының сөөлүнде болуушкуннар бадыткаан. Бодунуң төрээн клуву «Жалынчирис» совет баскетболдуң тергиинниринин бирээзи болуун дээш, Сабонис дыка хөйүү кылган. Ол болгаш оон командада эштери сөөлгү чылдарда чурттуң халашпаан чемпиону, Европа чемпионнарының кубогунуң дөрт удаа чаалап алыкчызы—ЦСКА-ны ийи катап ашкан. Оон соонда ССРЭ-ниң клубтарының шилиндек командазы АКШ-ка ойнап турда база-ла Сабонис онзагай ойнакчы болган. Командада оон ангыда беш делегей чемпиону ойнап тургандаа болза, оон ойнаары баскетболдуң төрээн чурттуңуң улузун магадаткан. АКШ-тың университеттериниң эң шыырак командалары-биле ужурашкаш, бистиң спортчуларывыс он ийи оюнуңуң тозун удуп алган. Ол оюнуңуң океан артында үнелекчилери, тренерлер кайгаан: удурланыкчылары канчаар-даа кызып-кылайып турда, ол спортчу оюн санында эң-не хөй сан киирер болган. 220 см дурттуг камгалакчылар ону «тудуп» чадап каан. Сабонис дээрбек адаанга кончуг уран ойнап турган, бир оюнда шиттеи чаштаан чээрби хире бөмбүктү булаап алыр болган.

ССРЭ-ниң шилиндек командазының улуг тренери Александр Гомельский совет баскетболга сөөлгү каш чылдарда келген аныяк ойнакчылардан Арвидас Сабонис эң-не коскүзү деп санап турар. «Мен бодаарымга, Сабонис совет баскетболдуң бүгү төөгүзүнде турбаан төп ойнакчы—деп, ол чугаалавды.—АКШ-на чоруп турувуста, ол американ удурланыкчыларындан күш талазы-биле кошкак турду. Ол билдингир, ол хире назылыгда ындыг болур, хол-будунда күш ам-даа четпес. Бөмбүктү дамчыдары чамдыкта чиге эвес, «шавылай» октаары, шиттче эртери, мегелей шимчээшкин кылыры ам-даа арай ыңдыг-ла эки эвес. Ындыг-даа болза ол американнар-биле бети дээрге дең ойнап турган. Спортчу ол четпестерин эдип ашаргга, чүү болур деп бодай-дыр силер?».

Литваның көдээ ажыл-агый академиязының студентизи спортчу өг-бүледеп үнмээн-даа болза, дурт-сыны талазы-биле ол өг-бүле «чаңчылыының» уламчылакчызы. Сабонистиң адазы, модалар ательелериниң быжыкчызы Андриюстуң узуну 190 см, а иези Милда Сабоненин—180. Баскетболистиң 9 харлыг дунмазы база улуг чаагай кижи болур хевирлиг, ол чемпион акызының изин базып чоруп орар: баскетболдан эгелээн.

Арвидас боду база-ла спортчу оруун тос харлыында эгелээн. Ол даштыга баскетболдан, футболдан, хоккейден өскен. А соолүнде ол чүтле баскетболче кирипкен, ынчан дурт-сыны өөрүнден ылгал чокда турган бол, ыяап-ла төпке ойнаксаар турган. Телевизор дамчыштыр баскетбол дугайында репортажтарны көртеш, келир үениң чемпиону даартазында эки ойнакчыларның аргаларын ажыглаарын оралдажыр. Чогум-па харын ынчангаш 1981 чылда Вильнюска болган Школачыларның бүгүэвилел спартакиадазынга ол чүтле дурт-сыны-биле эвес (маргылдаа киржикчилериниң аразында ийи метрден узун ойнакчылар дөртен хире турган), эки, онзагай ойнаарыбиле ылгалып турган чадавас.

ЮРИЙ БЕЛОВ.
(ПМА).

СУУР ШКОЛАДАН ЭГЕЛЭЭР

Көдээ школага чогаадыкчы сөөрүлге канчан болгаиы? Витеб областың Миоры районга ооң эрткенин СЭТА-ның корреспондентизинге бадыткаандар: Язно суурга ажылдаар сээн аныяк башкылар аразынга көрүлдеп чоруткан. Бо ыллын ында ажылдаар чер ортту башкының дээди өөредилге черлерин доосканнарны тегендирер. Көдээ школага чыңдыг таварыга кончуг хоюар.

Белоруссияның бо көдээ суурунда канчап ындыг апарганыл? Орук үш кат ак бажыңче аппаар. Ажык сонгалардан мекка даажы дыңналып турар: школаның сентелгези дооступ турары ол. Школа эжиниң чанында Язно көдээ Советиниң даргазының машиназы турган. В. Левкович школаже кире дүшкеп башкыларның ажылын, школайның херелгелерин сонуургаптар үеэн черле тып алыр. Оң маңаа бодунуң баштайгы башкызы, школаның хоочунарының бирээзи Л. Кокорич-биле база ужуражыр.

Язно суурга Лев Сергеевич Белоруссияны фашистерден хостаан соонда дораан келген. Ынчан школа бичии ыяш бажыңга турган. Кыдыраш, оон чүү-даа чок, чүгле чаңгыс глобус арткан. Башкылар чедиишпезинден Кокорич география, черчеңнеп, төөгү башкылап, ийи-үш эзлчег-биле ажылдап турган. Оон ангыда бажың тудар болгаш өг-бүле ажылы база бар. Бөгүн Лев Сергеевич школаның башкыларының ажыл-амыдыралынче онза сагыш салып турарын чугаалап орар.

Англи дыл башкызы Г. Науковичиниң өг-бүлезинге тутканчаа бажыңны көрүп тура, Владимир Михайлович чугаалады:

— Көдээ Советтиң девискээринде турар алды школада ажылдап турар башкыларның 46-зын бажың-биле хандырган. — Халас электри чырыы болгаш өске-даа чинегелелерни алгаш көөрге, аныяк өг-бүлеге бажың өртээ чиик—деп, Владимир Михайлович таймылырлады. Олар газты алыр болгаш телефонуут болур. Бажыңның чанында уруглар комбинадын база тутканнар. Ында бир-ле дутаарында башкыларның урутларын тургузар. Колхозтуң удуртукчулары башкыларга оттулар чүүл сөөртүр машинаны үнүрүп берип турар болгаш дузалал ажыл-агый участоктарын кылчып берип турар.

Башкыларның амыдыралчуртталгазынга мындыг сагыш салымышкын оларны ажылга быжыглаарынга таарымчалыг. Бо ажыл-агыйда школа доосканнуң үш кижизиниң бирээзи-ле төрээн суурларынга артып каап турар. Бо чылгы доозукчуларның чартык кезии колхозтарның болгаш совхозтарның путёвкалары-биле көдээ ажыл-агыйның өөредилге черлеринче, көдээ ПТУ-ларже кирип алган. Оларның 20-зи башкы институттарынче болгаш училищелерже өөренип кирген. Ынчангаш суурже чүгле агрономнар, механизаторлар эвес, башкылар база чаңып келир.

С. ГЕРАСИМОВА,
СЭТА-ның корр.
Миоры, Витеб область.

ЧАРЛААЛДАР

Кызыл хоорайның № 1 техниктиг училищези 1983—1984 өөредилге чылында дараазында мергежилге ажылчынналарны: токарьларны, фрезеровщиктерни, эптелге-механика слесарьларын, аппаратура монтажниктерни, аппаратура эптээр слесарьларын, аппаратура таарыштырыкчыларын, радионуң болгаш көдээниң телефон харылзаазының тудуунга ажылдаар электромонтёрларны, ийиги класстың телеграфистерни белеткээр.

Училищеге ортумак эртеминиг кижилерни хүлээп алыр. Өөренирининң хуусаазы — бир чыл. Өөренип кирип алганнарга айда 93 рубль стипендияны бээр. Будурүлгe практиказының үезинде шалыңдың 33 хуузун төлээр. Өөренекчилерни чурттаар чербиле хандырар.

Өөренирин күзээнилер дараазында документилерни экээр:

биилиниң дугайында документтини;

чурттап турар черинден шынзылганы;

ажылдан, өөренип турар черлериниден характеристиканы;

3×4 хемчээлдиг фоточуруктар;

286 хевириниң эмчи шынзылгазын;

комсомолдуң район болгаш хоорай комитеттериниң өөредип чоруткан биижин.

Училищениң адрези: 667003, Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, бажың дугаары 1-Б, № 6. 15 дугаар автобуктарга олурар. Электромонтёр болгаш телеграфист мергежилии шилип алганнар документилерни дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың дугаары 53, тел. 2-48-12.

«Шаговартяжстрой» трест болгаш Шагаан-Арыг хоорайда № 8 профессионал-техниктиг училище 1983-84 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Училищеге дашчыларны, дашчы-монтажниктерни, бызаңчы-столярларны, шеверлекчилерни белеткээр. Өөренирининң хуусаазы 10 ай. Училищеге өөренип киргеп оолдар, кыстарга ай саныпла 92 рубль стипендия төлээр, столовая, ажылчын хеп, ниити чурттаргa бажың-биле хандырар. Өөрептеп айларын ажыл стажыига кирип саиаар.

Өөредилге сентябрь 12-ден эгелээр. Өөренирин күзээнилер, мергежилии айытпышаан, училищениң директорунуң адыига дараазында документилерни киирер:

Биилиринишкин.

№ 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы.

10 класс дооскан аттестады.

Чурттап турар черинден шынзылга.

3×4 хемчээлдиг 4 фото-чуруук.

Комсомол райкомундан, көдээ Советтен болгаш ажылдап турар черинден шынзылга.

Сөөлгү өөренип азы ажылдап турар черинден характеристика.

Училищеге өөренип келирде пасстортуи көргүзер.

Училищени дооскаинар Чаа Шагаан-Арыгның тудуунга ажылдаар болгаш чурттаар орын-сава-биле хандыртынар. Өөренирин күзээнилерни киреринің экзаменнери чокка хүлээп алыр. Училищеге спортчу секциялар, уран чүүл болгаш техниктиг чогаадылганы белгүмнери доктаамал ажылдаар. Училищеде өөренекчилер хүлээп алырының комиссиязы ажылдап турар.

Училищениң адрези: Шагаан-Арыг хоорай, Советская кудумчузу, бажың дугаары 50, телефон дугаары 91-2-78.

Республиканың ыяш ажылагыйлары шупгузу сибирь лыдмының үрезиннерин хүлээп ап турарын Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агыйының министерствозу дыңнадып турар.

Бир килограмм дыт үрезинии хүлээп алыр өртээ:

Шынары 1-ги чергенин—19 рубль;

Шынары 2-ги чергенин—16 рубль;

Шынары 3-кү чергенин — 14 рубль.

Чиир тооруктуң 1 килограммының өртээ—1 рубль 30 көпеек.

Кызылдың № 1 кежээки школазы 8-11 класстарга өөренирин күзээнилерни хүлээп ап турар. Өөредилге сентябрь 1-де эгелээн. Школа ийи ээлчег-биле понедельник, вторник, четверг болгаш пятница хүнниериие эртенгииниң 8 шактан 12 шак 35 минутага чедир, кежээ 18 шактан 22 шакка чедир кичээлдээр.

Хүлээп алышкынвар суббота биле воскресеньеден ангыда неделяның бүгү хүниеринде 9 шактан 20 шакка чедир болур. Дүштээр шагы 13 шактан 16 шакка чедир.

Школаның адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың дугаары 22, тел. 2-22-56.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, биче хадымарлаар, дүне 0-5 градус соор, хүндүс 11—16 градус чылыыр. Кызылга шокар булуттаар, чагбас, биче хадымарлаар, дүне 0-2 градус, а хүндүс 14-16 градус чылыыр.

Редакторнуң орлакчызы,
К. К. САТ.

ТЕАТР

СЕНТЯБРЬ 14-ТЕ
«НАИЫРАЛ»: **«Абдулла»** 10.00, 13.00, 17.00, 20.00, **«Пёт Карел Гот»** 16.00 шактарда.
«ПИОНЕР»: **«Дети капитана Гранта»** 9.00, 10.50, 12.40, **«Свадебный подарок»** 15.10, 17.00, 18.50, 21.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: **«Твоя жизнь»** 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.
«ВОСТОК»: **«Клятва и обещания»** 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

Тыва АССР-ниң Сельхозтехкүрүмүнүң өөредилге-будурулге комбинады 1983—1984 өөредилге чылында республиканың агроүлетпүр шатыжышкынының ажылчыиарын белеткээр болгаш оларның мергежилии бедидер курстарже өөренирин чалап тур.

Ушкү классты чоланачыларын 5 ай, автомобиль, трактор болгаш көдээ ажыл-агый машиналарынын сентечилерни, токарьларны, көдээге ажылдаар электромонтёрларны 6 ай, янек сварщиканы операторларын 2 ай белеткээр.

Өөредилге-будурулге комбинадынга 8-10 класс дооскан 18 харлан өрү назылыг оолдар, кыстарны хүлээп алыр. Өөренирин күзээнилер пасспортун, будурулгедеп өөредип чоруткан биижин, 3×4 хемчээлдиг фото-чуруукту экээр.

Өөредилге октябрь 1-деп эгелээр.

КОМБИНАТТЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, бажың № 1 «б».

КЫЗЫЛДЫҢ АВТОШКОЛАЗЫ

үнделгезин национальдыг чурттакчыларындан 3-кү класстың чоланачыларынга өөренирин күзээнилерни чыып турар. Өөредилгени будурулгедеп хоставышаан, тыва дыл кырынга чорудар болгаш өөредилге дээш курсант бөдү азы совхозтар болгаш көдээ ажыл-агыйынын оске-даа организацияларны төлээр ужурлуг. Өөренир хуусаазы — 5 ай. Кичээлдер 1983 чылдың сентябрь 1-де эгелээн.

Редакциянуң адреви: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 8. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылзалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийни ачылырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропагаида болгаш совет түргузуу киллистериниң 2-37-13, чаган киллизиниң 2-41-27, информацияи киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун көвейбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2000.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывыиың керектериниң толазы-биле күрүне комитединиң типографизиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01565

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 214 (12304) | 1983 чылдың сентябрь 15, четверг | 1925 чылда үнедезилеттингеш | Өртээ 3 коп

КҮСКҮ ХОВУ АЖЫЛДАРЫН ШАЛЫПКЫН БОЛГАШ ШЫНАРЛЫГ ЧОРУДАР

БЕШ ЧЫЛ УЛАШТЫР

Мал семиртир «Сукпак» совхоз кол угланмышкынындан ангыда чер ажылынче база кичээнгейин салып, тараа тарып, багай эвес дүжүттү ап турар. Бо чылын совхоз 2500 чыгам гектар черге тараа культураларын тараан. Чылдың агаар-бойдус байдалындан тарааның быжары орайтааны-биле совхоз дүжүт ажаалдазынче каш хонук бурунгаар кирген. Баштай тарааны черге быжарыбиле тавычалай кестирип турган болза, бурундаа хүнден бээр дөрт кестирип, бүгү комбайнарны дүжүт ажаалдазынче үндүрген.

Баштайгы хүнерде 260 гектар черниң тараазын кестирген болгаш бир гектардан ортумаа-биле 10 ажыг центнер дүжүттү ап турар. Ынчалзажок ажаалдаже үнген комбайнарның ажылының бүдүрүмчүлүү үрелиишкиннериниң, бүнер доларга ону алыр машиналар келбезиниден аңаа туларының хараазы-биле чавыс болуп келген. Удур септээр техничка чангыс машина комбайнар аразында чоруп турар. Совхозтуң директорунуң комбайнарын шанче тараа сөөртүр машиналарны четчир санныг кылдыр тускайлаарынче кичээнгей салыры чугула боопторар.

Дүжүт ажаалдазында комбайнерлер В. Власенко, А. Разбура болгаш өскелер-даа долу күш-биле ажылдап, хүн нормазын үсчок ажыр күүседип турар. Александр Кузьмич Коровин «Сукпак» совхозтуң тараазын 5 чыл улаштыр ажаалдап турар. Бо чылын ол дүжүт ажаалдазынга август 20-ден кирген. Эргижирээн комбайн-биле тавычалай кестиреринге 126 гектарның тараазын кестирген. Ол каш хонук бүрүнгаар чаа комбайн алган, соруктуг ажылдап, дүжүт ажаалдазы доозулугже ам-даа 400 ажыг гектар черниң тараазын ажаарын хүлээнген. Ол боду №3 АТБ-де слесарылап турар. Дүжүт ажаалдазынга киржири оон чаагай чанчылы болган.

Э. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: В. Коровин; оон комбайны ажыл үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

УЛАМ КҮШТЕЛДИРЕР

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхоз ниитиниң малынга бо хүнерде 1283 тонна бөдүүн мал чемин белеткеп алган. Ол планның түгле чартык кезии болуп турар. Ниитизи-биле 2700 тонналы белеткээри планнаттынган. Совхоз чөйгээр үнген сигенни кезилдезин дооскаш, амгы үеде чаңгыс чылдыг сигенниң кезилдезинче кирген. Бо чылын совхоз 854 гектар черниң чаңгыс чылдыг сигенин кезер. Бо хүнерде 50 гектарны кескен. 300 гектар тараа шөлүнде тарааны тараан. Оон 200 гектар хирези бышпайн турар, ынчангаш ону кок-сулага кезип, мал чемя кылдыр ажаап алыр, артканын тараага кезип алыр деп турар.

Ук совхозта бар беш комбайнның дөрту белен, бирээзи ам-даа септелгеде. Оларның нүмзи жатказар-биле чаңгыс чылдыг үнүштер кезип турар. Ол ышкаш беш тараа кезер машиналар, ийи пресс, ийи грабль ажылдап турар.

Сигеп белеткээр омаалданы совхозта ниитизи-биле он үш бригадалар алган. Оларның аразындан алган планын ажыр күүседип турарлар бар. Чижээлээрге, Дамба Хертек удурткан чылгы бригадазы планы 40 тонна турда, 44 тонпаны белеткээнмер. Николай Доржунуң бригадазы 1200 тонна сигеп белеткээр планын 60 хуу күүседип, чаңгыс чылдыг сигеннп долузу-биле кезип белеткээр орулганы салган ажылдап турар.

Бригадалар болгаш ниитизи-биле сигеп ажаалдазында механизатор, трактористерниң аразында социалистиг чарыштың түнелин неделя болгашла үндүрүп турар. Тиилекчилерге вымпелди база өртектиг белеткерии тыпсын турар. Механизаторлардан Кызыл-оол Серенот, Көк-оол Дамбыл, Каадыр-оол Балдан сигеп кезер планын 120 хуу күүседип турарлар. Хол-биле сигеп кезижилериниң Санаакай Хертек удурткан бригадазы эки ажылдап турар. Ол ышкаш малчыннар Хеймер-оол Ооржак, Очур Будуй-оол, Чагыр Кара-Донгак олар 25-30 тонна чедир мал чемин белеткеп ап турарлар.

Сигеп белеткекчилериниң материалдыг сонуургалын бердидер сорулга-биле белеткээн сигенниң шыпары дээш төлевирин улгаттырган. Совхозта киллынган сигенниң 34 хуузунуң анализин кылдырган. 38 хуузу 1,2 классты, 46 хуузу 3-кү класстыы, 16 хуузу класс чок сигеп боол тодаратгынган.

«Мурнакчыда» сигеп кезилдезинде четпестерни чок деп болбас. Ажыл шагын чоп ажыглавас чорук апаа улуг шаптыктарны чедирип турар. Сигепчилер ажылче орай үнер таварылгалар бар. Ниитизи-биле совхозта күш-ажылды организастаанының дещпели чавыс. Сентябрь 8-те Биче-оол Доржунуң хову бригадазы 10 шак ажыл турда бригада төвүнге келген. Түгле ажылче озалдап үнгенинин тодаргай чылдагааны чок. Ол ышкаш сигеп кезилдезинде ажылдап турар техниканың артык кезектери чедишпес болгаш сигеп кезер машиналар, комбайнарның бизи үрели бээрге, ону солуптар чүве чок болганындан үжулгаш септеп турар. Бо четпес чоруктар хөй үе-шакты халас эрттиреринге чедирип турар болгаш совхозтуң мал чеми белеткелиниң ниити хуузу чавыс болуп турарының ужуру база ында.

Сигеп белеткелиниң үезиндө совхозтуң ажылчыннарының культурлуг хандырылгазы эки чавыс байдалдыг болган. Лекция, беседа ховар, кожер кино шуут чок, район төвүнден агиткультбригадалар концерт көргүзүп келбээн. Совхозтуң агиткультбригадазы сигенчилерге чаңгыс-ла катап концерт көргүскен. Бо талазыбиле совхоз директинизы негелделерни тургузуп келгеделе, байлал хевээр артып турар.

Ол ышкаш чөнүң садыг хандырылгазында база четпестер бар. Шуй суурнуң садында школачыларның идик-хевин, өөредилге керексели чок. Суурнуң чурттакчылары ук бараанларны дилеп оске суурларже, районнарже чоруп база үе-шакты чидирип турар. Оон-биле чергелештир автобустуң аргымылгазы ядегел чок, доктамал эвезинден ажыл шагы үстүне бээр таварылгалар бар.

Арткан эвээш үезиң ниитинде ниитилиң малынга четчир санныг чемни белеткээр шинтпирлиг үеде совхоз директинизы күш-ажылды организастаарын улам безидип, мнаар кичээнгейни күштелдирери чугула. Оларның иетелде, удуртулгазындан, бедик харысалгазындан ажылчыннарның сагыга-чуруму, күш-ажылчы чеднишкиннери хамаарыжыр.

С. БАЛЧЫР.

МЛКА-НЫҢ КОЛЛЕКТИВИ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Москваның Ленинчи комсомол аттыг автозаводу чурттуң эң кол бүдүрүлгелериниң бирээзи. Анаа чурттуң бичии литражтыг автомобильдериниң чаа хевирин болгаш автомобиль тудуушкунуның талазыбиле мурнакчы чеднишкиннерге үндезилээш, оон чаартылгаларын бүзүлгаар бүдүрүлгени тургузар деп шинтпирлээн.

Сентябрь 13-те МЛКА-ның коллективи-биле СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов ужуражкан.

Ужуражышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, СЭКП МХК-ның бирги секретары В. В. Гришин киришкен.

Ол мурнакчы бүдүрүлге-биле, оон төөгүзүү база амгы үеде продукциязы-биле таныжылга автозаводтуң музейинден эгелээн. Автомобильдиң «Москвич-2141» дээр чаа дүржүлга моделиниң хевирге онза кичээнгейин хаара тутткан. Класс талазы-биле ол машина «Волга» болгаш «Жигули» автомобильдериниң аразында байдалда туруп турар.

Оон соомда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы ол бүдүрүлге черииниң технологиязы-биле танышып, элээн каш цехтерге барган. Ажылчыннар-биле беседазынга оларның күш-ажылын, амыдырал-чуртталгазын болгаш дыштанылгазын канчаар организастаанын сонуургаан. Социалистиг чарышты ам-даа сайзырангайжыдарының, күш-ажыллың бригада арганын неп-терединиң, бүгү участоктарга, бүгү звеноларга сагылга-чуруумну быжыглаарының чугулазын демдеглээн.

Автомобиль үлетпүрүүн министри В. Н. Поляков болгаш «Москвич» бүдүрүлге каттыжышкынының чингиме директору В. П. Коломников олар таймылбыр кылганнар.

Завод эргелениниң конференц-залынга бүдүрүлгениң партия-ажыл-агый активи-биле ужуражышкын болган.

Ужуражышкынны завод парткомунуң секретары В. Ф. Бабакин ажыткан.

МЛКА-ның амгы хүнериниң дугайын, партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның дараазында Пленумнарының шинтпирлерки кайы хире кодүрүүшкүнүг амыдыралга боттандырып турарының дугайын, заводтуң келир үеде хөгжүлдезиниң дугайын В. П. Коломников чугаалаан.

Ол, заводтуң ажылында чедер болгаш четпес чүүлдер дугайын толаргайы-биле чугаалаш, хөй муң кижилиг коллективтиң өмүүзиниден чаа автомобильдә кылып үндүрери шинтээдир талазы-биле нарын сорулгаларны чеднишкиннинг күүседирин СЭКП ТК-ның Политбюрозунга болгаш Совет чазакка бүзүреткен.

Фрезеровщик, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. П. Карпов, бригадир В. К. Голубчиков, план-экономикчиг эргелел начальныгы Н. Г. Вохрина, цех начальныгы Е. А. Осиков олар ужуражышкынга чүве чугаалаваш, эш Ю. В. Андроповтуң чугааларынга СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң чаа тайбың санаалдарын чаңгыс үн-биле деткип турарының дугайын медеглээнер. Олар заводтуң ажылының дугайын чугаалаваш, МЛКА-ны машина тудуушкунунуң мурнакчы бүдүрүмзин болдурарынга шинтпирлиг илереткеннер.

Оон соонда чыылганнарга Н. А. Тихонов чүве чугаалаан. Бистер эш В. В. Гришин-биле кады силерниң заводуларының ажылы-биле, ону улам хөгжүдериниң перспективалары-биле дыка сонуургап таныштывыс деп, ол чугаалаан.

«Москвич» деп маркалыг автомобильдер калбаа-биле билдингир. Моон мурнунда олар бистиң чуртка дыка неп-терең бооп, даштыкы чурттарга улуг сонуургалды болдуруп турган.

Ынчалза-даа ук дүрген эртип турар. Оон түңелиндө «Москвичиниң» шаандагызы ышкаш, ындыг нептерединг чоруу эвээжеэн.

1982 чылда партия Төп Комитедиң болгаш чазак ындыг чергениң автомобильдериниң амгы деңнелиниге дүгжүр болгаш шылгалданы чеднишкиниг эрткен автомобильдиң чаа моделин силерниң заводуларга кылып үндүрериң организастаар дугайында Автоүлетпүр министерствозунуң сананын чугаалажып берген. Ынчалза-даа херектиг ужуру чаа машинаны кылып үндүрерии организастаарында эвес болгай. Херек болза, ону будүрериңге кандыг технологияны ажыглаарында бооп турар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга Юрий Владимирович Андропов амгы үеде чаңгыс аай эртем-техниктиг политиканың шинтпирлиг ужур-дузалыын демдеглээн. Бо хүнерииң болгаш даартагы-даа хүнериниң машиналарын, механизмнерии болгаш технологиязын тургузар талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ажылды кылыо алаар-дыр бис. Ынчангаш будүрүлгени автоматчыдары, компьютерлерии болгаш роботтарны улам калбаа-биле ажыглаарын хандырары, будүрүлгени чаа продукциязыны кылып үндүрер кылдыр дүрген таарыштыр тургузары негеттинип келгей.

Силерниң заводуларга чүү хамаарыжырыл дээрге, тавырымчалыг технологиязыны ажыглап тургаш, Ленинчи комсомол аттыг заводка чиик автомобильдерии кылып үндүрериниң үлегер-коргузуг будүрүлгезин тургузар дугайында шинтпирии хүлээп алырыл бо улуг болгаш нарын сорулганы боттандырарынга башгайы базым кылдыр санап болур-дур.

«Москвич» каттыжышкынны эде кылырының болгаш калбартырының толевилелиниге автомобиль тудуушкунуның эң-не чаа чеднишкиннерии барымдаалап көөр ужурлуг.

ЭДЧ кежигүү чурттарның будүрүлгелери-биле ажыллы кооперастаарын баш улур корген турар.

Ындыг шинтпир МЛКА-ның коллективиниге улуг идегелдиң дугайын хереглелиишаан, оон-биле кады сөлдыиган сорулга ээвээ силерге улуг харысалганы база оиаан турар-дыр. МЛКА-ның хөй муң кижилиг коллективи ону чеднишкиниег күүседириите бистс читпиниг чок.

Будүрүлгени улам белик шынарлыг болурун хандырары өртежок чугула. Ол дугайын чугаалаары ындыг-ла таарымча чок, мынала-даа амгы үеде силерниң кылып үндүрүп турарыңар автомобильдерииең шынарынга чемелээшкиннер ам-даа эвээш эвес бооп турар.

Н. А. Тихонов чурттуң үлет-пүрүнүң бар артыларының дугайын чугаалаваш, бистиң индустриявыстың канчаар-даа аажок хөй курлавырлыын демдеглеп, оон чижээге Урегой — Помары — Ужгородтуң газ дамчымыкчызының хуусадан эрте ажыглалга кииртиигеиин көргүскеп. Ол ЛКШ-тың администрациязы биске шаптыктаар деп орайдажын турза-даа, ажыглалда киргеп.

Бистерииң соолгу үеде улуг ужур-дузалыг деп көрүп турарывыс бир айтырыгга база доктаарын күзеп турар мен. Улустуң хереглээр барааннарыг будүрериниң, оларның ассортиментизин калбартырының болгаш шынарын эки-жидериниң дугайында чугаалап тур мен. Ол болза, түгле чиик болгаш чурт иштиниң үлетпүрүнүң эвес, харын база индустрияның өске-даа бүгү алырларымның сорулгазыдыр. Силерниң заводка кол продукция — автомобильдерден ангыда улустуң хереглээри дыка хөй хемчээлдиг оскеда бараанларны база кылып үндүрүп турар болгай. Будүрүлгениң удуртукчулары, ол ышкаш партия болгаш хөйнинги организациялары ындыг бараанларны будүрерии моонда соцгаар көөдедиривиил дугайында бодап, оларның ассортиментизип чаартыр, шынарын бедидер дээш ажылдаар ужурлуг.

Түңелиндө ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы автомобильдиң чаа моделин кылып үндүрүп эгелээр хүүсаны чоокшуладыр дээш заводтуң партия организациязы, бүгү коллективи болдунар-ла чүүлдерии туптузун кылырына будүрелии илереткеп. Бистер силерниң коллективиңерге бүгү хемчет-биле дузалаар дугайында сагыш салыр бис деп, ол чугаалаан.

Н. А. Тихонов МЛКА-ның ажыл-ишчыларииң ажылиижиниге чеднишкиненрии, хуузунда улуг аас-кежиин күзээп болгаш коллектив мурнунда турар сорулгаларның алдарлыы-биле күүсетгинериите бүзурелии илерткеп.

(СЭТА).

КОСМОСТА АЖЫЛЧЫ ХҮННЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Орбитаның «Салют-7» станциязында космонавтылар Владимир Ляхов биле Александр Александров ийи чартык ай иштинде ажылдап турарлар.

Эрткен хүнериин ужудуушкун программазын ёзугаар геофизиктиг шеиелдерии кылган, станцияга оттулар чүүлдү немей куткан, медицина-биология шинчилеллерии кылган.

Улус ажыл-агыйының ниэы-бүрү адырларының специалистериниң даалгаларын ёзугаар экипаж курлаг черлериниң болгаш делегей океаныиың деиискээрлериниң сонуургалдыг черлерии чуруква тырттырып, кирак-биле хайгаараашкыннарны кылган, метеороло-тур болуушкуннарны, атмосфераның дозуи-довуратган болгаш ыш-бустан хирлеиишкиниң шинчилээн.

Космонавтыр «Прогресс-17» корабль-биле кылыр ужурлуг ажылларны херек кырында доосхаш, ажылдап кайткан дериг-хереселлерии хосталган чүүк өрээлиге шыгжаннар.

Эрткен неделяның бир хүнүң экипажтың комплекстиг медицина шинчилгезиниге тускайлаан турган. Дыштанылга-ооижургал үезиндө чүректиң биоэлектриктиг шимчээшкиниң болгаш чогуур хемчээлдиг күш үндүрүүшкүнүнүң үезиниде хан эргилиишкиниин байдалын шинчилээн. Космонавтылар ол ышкаш мага-боттуң массавын хемчээгеи, шыгганнарның чамдык болуктериниң байдалын тодаратган.

Сентябрь он үште хүн чурумуи ёзугаар амылырал хандырылгазының чепсектерии ончалап-четчелээн, черииң бойдус курлавырларын шинчилээр, программа ёзугаар хайгаараашкыннарны, күш-культура мерегжилгелерии кылган.

Орбитаның «Салют-7»—«Союз Т-9»—«Прогресс-17» эртем-шинчилел комплексиниң ужудуушкуну үргүлчүлеп турар. Владимир Ляховтуң болгаш Александр Александровтуң кадымның байдалы эки.

ЧЕРНИҢ КЕЖИИ

Арбуз ажаары—дыка чымыштыг ажыл. Ону черде сывындан адырган, ынаи-ла чаңгыстап турган, бир черге оваалай чыыр. Октап база болбас, черге оожум салыр. Шоодайлыг болза, харын, беш-алдыны аида суккаш, оваалаар черге чедир сөөртүп кээп боор. Сустүп чыдар элезиниг черге ону сөөртүрү база белеи эвес. Ынчап турда, үе эртип-ле турар. А машинаже чүдүрерде база чаңгыстаар; черде кижи октап бээрге, машина кырында кижи ону дозуп алгаш, база-ла оожум салыр. Бо бүгүнү далаш-биле азы хоомай кылып болбас.

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң бо чылын тараан арбузунуң дүжүдү аажок чаагай болган. Совхоз районнуң болгаш Кызылдың садыг организацияларынче алдан тонна арбузту чүдүрүп чоруткан. Түгле оон безин үжен муң рубль орулга киргеп. Совхоз ниитизи-биле 150 тонналы садыг организацияларынга киирер.

Арбуз ажаарынга Кызылдың уран чүүл училищезиниң сургуулдары улуг дузаны чедирип, үжен ажыг кижи башкы Лазо Седиптиң удуртулгазы-биле хүнүң-не эртен эртедеи кежээ орайга чедир ажылдап турар. Чүлдүм Светлана, Лилия Куулар, Ульяна Сарыглар болгаш өске-даа сургуулдарның ажылдап турары кызымак, деминг болгаш шалыпкып.

— Шөлде арбуз орту безин кирбээн, ону ажаарынга кижилер-даа, машина-техника-даа чедишкпейн тур. Чамдык дүмелерде соогу база аажок апарган. Өстүрген продукциявысты бүрүн ажаап алыр дээш бүгү хемчеглерни ап тур бис. Ам суурнуң школачыларын база малда шефтедир боор бис — деп, совхозтуң директору Сергей Седен-оол дүүрээн тур. Ол-даа чоп: черниң кежиин төтчеглеп база үрегдеп болбас.

Совхозтуң арбузун алды кижи кежигүнүүг звено өстүрген. Олар оон ыңай бир тонна морковьту, чартык тонна огурепти база чүдүрүп чоруткан. Ам 0,3 гектар черде борбак согуианы ажаар. Мынчап кээрге бо звено совхозка, бодунуң хирешаа-биле, эвээш эвес орулганы, а кол-ла чүве чонга эргежок чугула продукцияны берген. Совхозтуң дузалал ажылагыйының Аъш-чем программазын амыдралга боттандырарынга киирип турар үлүү ол.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: арбузту ажаап база машинага чүдүрүп турар сургуулдар.

АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕН

Бистиң республикада автооруктар улам узап, пассажирлерни аргыштырарынга, чүктерии сөөртүрүнге улам таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Тываның кайы-даа ажыл-агыйында, хоорай, суурунда автооруктар хүнүң ажыглалга кирип турар. Оларның бир чижээнге Чаа Шагаан-Арыг хоорай биле Эйлиг-Хем аразының автооруу хамааржыр.

Ук оруктү № 1 орук-тудуг эргелениниң ажылчыннары — автоскреперистер М. Оғурцов, А. Нормуткин, бульдозер башкарыкчызы П. Заковов, мастер О. Хорлуу болгаш өскелер-даа тулуп доосканнар.

27 километр дурттуг чаа оруктап автомашиналар аргыжып эгелээн. Ол дээрге Совет Тываның 40 чылынга үтүштүр оруктуларының база бир белээ болур.

КАМНАЛГАЛЫГ

Тываның электри четкилериниң коллективи Совет Тываның 40 чыл ойнга үткүштүр шалыпчы ээлчегге идепкейлиг киржип турар. Оларның күш-ажылчы чеднишкиннери доктаамал ойуп турар. Ук коллектив августа электри ажылдап кылыр даалгазын ажыр күүседкен.

Бо чылдың эгезинден бээр электри четкилериниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары улус ажыл-агыйынче 630 муң киловатт-шак электри энергиязын, 838 гигакалорий чылыг энергиязын берген.

(Бистиң корр.).

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

1983 чылдың сентябрь 21-де, 14 шакта, СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга хоорай Совединиң сессиязы болур. Сессияның хүн айтырыгы: «СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шинтпирлериниге дүүштүр идеологтуг, политкижизидилгелиг ажылды улам ыңай эки-жидер талазы-биле улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сорулгаларының дугайында».

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

БИР АЙ ЭРТКЕНДЕ...

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Совуделиниң болган ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалы хүлээп алдынгандан бээр ай чаа ажыы турар. Партия, чазактың ол чугула документизи цехтерде, бригадаларда, совхозтарда болган осне-даа ажыл-ижи коллективтерде быжыы-биле дүрүмчээн. Күш-ажылчы коллектив, кижи бүрүзү ооң-биле танышкаш, анаа хамаарышпыр бодунуң күш-ажылчы сагылга-чурумун шүүдүүри, четпестерни эдерииң хемчээн ап турар.

«Тывааобувьбыт» бүдүрүлге каттыжыышыныңың ыдык сентээр иегииң 56 кижилиг коллективи ол доктаалды изии-биле деткип, чүүлдүүлүгеп. Ол чугула документ үнген соон дарый цехтиң удуртукчуларының коллективтиң бүгү кежигүннерин чыгташ, хураалы эрттирген. Ажылчын кижиниң хүлээлгеп ажылынга хамаарылгазының, план күүселдези дээш харылсалгазының дугайында ол хуралга чугаалашкан. Ажыызынга ак сеткилдиг ажылчыннар ацаа туруп кээп, ажыл хүнү үзер, ажылга озалдап кээр, ыыгап продукциязының шыпарынче кичээнгей салбас ийи-чаңгыс ажылчыннарны дорту-биле адап, шүүмчүлеп, моон соңгаар ындыгаардан шыңгыы негелдеми салырын саналдап турганнар. Шынап-ла ол доктаал үнгенден бээр коллективке корум-чурум быжыгып, байлал көскүзүү-биле экижээн, ажылдың көргүзүглериче, шыпарже сагыш салышкын-даа бедеп.

Моон мурнуунда ажылчыннарның талазындан арагалаан ажылче үнмейн баар азы ажыл үезинде ыңырык болур таварылгалар чаңгыс эвес удаа болуп турган. Ол ышкаш ажылга озалдап кээр, ажыл шагы төнмээнде эрте чана бээр чоруктар база тургулаан. Ындыгаарны эде кижизидип алырынче сагыш салышкынны мында күштелдирген. Күш-ажылдың корум-чурумун хажыткан чамдык ажылчыннарның айда алыр шаннал акшазының хемчээнин доктаалда айыттынганын ёзугаар казаан. Чижээ, ажыл шагының үезинде арага ишкеми дээш В. Г. Базуевтен, брак продукцияны будүргени дээш М. К. Ондардан, чыдагаан чок ажыл шагы үскен дээш С. П. Черепановтан ацгы-аңгы хемчээлге шаңнал акшазыннан тыргкан. Амгы үеде олар бо хемчегден тодаргай түүнеели үндүргени көскү: ооң соонда оларның талазындан корум-чурум үрээшкинзери болбаан, ажылының шынары, коргүзүлеги дээш кызып турарлар.

Бо цехте чонның чаа идиктер кылдыртыр дээш чагыгларын күүседир болган идиктер сентээр ийи участок бар. Цех августа 6 муң рубль түүнүг продукцияны будүрер тургаш, 8 муң рубль кылдыр ажыр күүсеткен. Ында чаа хевириниң идиктерин кылыр талазы-биле мастер Г. Н. Кузьминиң, ыдык сентээр участоктуң мастерлери М. Д. Ондар, Б. П. Шахотиниң чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турарын чүгле цехте эвес, каттыжыышкында мактап турар. Ылаңгыя хоочун мастер Г. И. Кузьмин модельерлер-биле кады чаа хевириниң идиктерин чогаадып кылырыңа эвээш эвес үени чарыттан, чонның чагыгларын ак сеткилдиг күүседир дээш бүгү күжүн салып, кызымак ажылдап турар. Херээжен удастуң чайгы идиктериниң чамдык аянныг хевирлерин мында шингээткен. Бо хүнзерде цехте ви-не хой кирип турар чагыглар — херээжен саножкаларны кылып бүдүрери. Чаа идиктер даараар участоктуң мастерлери оларны бутка эттиг, чылыг, тавырмачалыг кылдыр даарап турар.

Кандыг-даа коллективке ажылчын кижи бүрүзү чүгле бодунуң корум-чурумнуг болуруун бодаар эвес, чүгле бодунуң хууда күш-ажылчы чеднишкинзери, ат-алдары дээш туржур эвес, а кады ажылдап турар эштериниң ажыл-херээ, коллективниң соруглаарының чеднишкинниг күүсеттинери дээш сагыш човаар. Цехтиң удуртукчулары мында партия, комсомол, профэвилел организациялары-биле кады чогумза мындыг дузага даянып алгаш, коллективке социалистиг чарыштың бедик дедиелге организастап, күш-ажылдың бүдүрүкчулүүн чедип алыр дээш күжениишкинниг ажылдаарлар.

Л. МОНГУШ.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: *отчёттар болгаш соңгулдалар*

ПРИНЦИПИАЛДЫГ ТУРУШ-БИЛЕ

«Кызыл тудуг» эргелели—«Тыва тудуг» трестиң улуг организацияларының бирээзи. Ацаа трестиң бүгү тудуг ажылдарының 40 хуузу хамаарыжыр. Эргелел бо чылдың эрткен сес айларында чурттаалга тудуун ажыглаага киирериниң планын 119,8 хуу күүсеткен болгаш тудут-монтаж ажылдарын, эрткен чылдың ол-ла үезин-биле дециээргге, керээлиг ажылдар талазы-биле 119,4 хуу, боттарының тудугларын 58 муң рубльге өзүлделиг кылып чоруткан. Чыл эгезинден бээр ол «Тыва тудуг» трестиң 500 кижи чурттаар иинти чурттаалга бажыңын, 150 аал чурттаар бир бажыңны, «Бажыңга хереглээр барааннар» магазинин, хөгжүм-шин театрының ажыл-агый тудуун болгаш өске-даа тудугларны ажыглаага киргеп. Ыпчаллажок эргелел сес айларның тудут-монтаж ажылдарының планын керээлиг ажылдарда, бодуңуң тудуунун-даа талазы-биле күүсетпээн. Оон чылдагааннарын «Кызыл тудугда» партия эге организациязының чоокта чаа эрткен отчет-соңгулдалыг хуралынга сайгарып чугаалашкан болган хожудашкынны ажып эртеринин, чылдың планын болган хүлээлгелерин арткан үеде боттандырар дизе чүү кылыры чугула боол турарын коммунистер сүмележип, тодаргай хемчегдерин төлевилээн.

Партия организациязының секретары В. Ю. Петровтуң группорг Е. Косарева, трестиң болгаш эргелелдиң удуртукчулары четпестерни партийжи принципиалдыг турушбиле сойгалап, оларның чылдагаанарын илереткен. Тудуг планының күүсеттинмейн турарының бир кол чылдагааны болза күш-ажылды организастап турарының куду деннели болур. Чижээ, Кошетов кудумчузунда 150 аал чурттаар бажыңны, трестиң иинти чурттаалга бажыңын эрткен чылын-на ажыглаага киирип болур турган. Хоорайның мурнуу кезээнде чаа микрорайонда улуг панельдиг ийи бажыңны ажыглаага эрте киирериниң аргазы турган. Оларның иштики шеверлел, монтаж ажылдары узамдыгын, ажыглаага кирери сойгаарлаан. Мындыг байдалдың чылдагаанын болза, тудуг ажылдарының графигин шын тургузуп, ажылчын күштү, материалдыг курлавырларны таарыштыр хуваап, күш-ажылды чогуур дениелге организастаар дээш идепкейлиг, чогаадыкчы чоруктуң сула байдалында. Туттунуп турар тудугларга хынаалда-контроль чогундан оларның шыпаныче сагыш салдынмас, эде кылыр, немелде күш кинрер чоруктар тургустунуп турар.

Ооң ангыда эргелелдиң болгаш трестиң удуртулгазы ажылчыннарының ажылдаар байдалынче сула кичээнгей салып, ооң мурнунда-ла партия хуралдарынга көдүрүлгеп чурттаалга-амыдырал айтырыгларын шүүлдеп шинтпирлеп келген. Чижээ, тудугларга дүүштеки үеде изиг чемин, көжер буфеттерни организастаар дугайында айтырыг каш чыл дургузунда тургустунуп келген. Ол мынчага чогумчалыг шинтпирлеттинмээн.

Тудугжуларның ажылын улам организастыг, бедик бүдүрүкчүлүг, шынарлыг болдурарынга коммунистиниң ролюнуң дугайын хуралга база онзалап чугаалашкан. Сагылга-чурумну быжыглаарынга партбөлүктерниң, бригадаларда коммунистиниң салдары ам-даа четпес бооп турарын шүүмчүлээн. Рейдилер, көрүлделер үезинде илереттинии турар четпестерни коммунистер иинде ажылдап тура-ла эскербээн, азы эскерзе-даа ооң-биле эптежип, чогуур демчээн албайн турар чоруктуң бүрүү шаап, коммунистиниң идепкейин көдүрериниң чугулазын айыткан. Эргелелдиң тудут ажылдарын шалыкын, бүдүрүкчүлүг чорударынга салдар чедирер хандырыгга болгаш дузалал организациялар-биле харылзааны, кады ажылдажылганы быжыглаарының чугулазын, оларның ажылын чогуур деңелге тургузарын база онзалап айыткан.

Эргелелдиң коммунистери партия организациязының чаа соңгулган составынга идепкейлиг ажылдап, илереткен четпестерни эдерп дээш шудургу демисежирин даскан.

М. САЯЯ.

АЖЫЛ-ХЕРЕККЕ БОТТАНДЫРАР

«Тыва септелге-тудуг» трестиң Тээлиде бот-оруула-чарыглыг тудут участогу бо чылын 380 муң рубльдиң септелге ажылын болгаш капитал тудуун кылыр ужурлуг. Ук организацияда 57 кижи ажылдап турар. Олар он биргы беш чылдың сес айларының планын ажыр күүсеткен. Биргы чартык чылда ийи аал иштп чурттаар дөрт бажыңны азы 99 муң рубльдиң тудут ажылын кылган. 83 муң рубльдиң капитал септелгезин кылыр план база күүсеттинген. Трест чонның хуу чагыларынче улуг кичээнгейин утпаидырып турар. Бо талазы-биле Тээлиде бот-оруула-чарыглыг тудут участогу 1700 рубльдиң ажылын кылыр турган, ону 4200 рубльге кылган.

Амгы хүнзерде он-он кижи составтыг үш бригада районда шериг комиссариадының тудуунда ажылдап турар. Олар ону ноябрьның 1-де ажыглаага киирер сорулгалыглыр. Ол ышкаш септелге ажылдарында штукатур-малярларның ийи бригадазы база беш кижи составтыг бир звено бызацнаар ажылларны кылып турар.

Коллективте бригадалар аразында социалистиг чарыштың түүнелии кварталдан үндүрүп турар. Тиилекчи бригадага шилчиир, вымпелди база акша шаңналын тыпсып келген. Маадыр-оол Содунам, Николай Чамыяң удуртқан бригадаларның ажылы макталдыг. Олар алган планын доктаамал ажыр күүседип, 110-120 хуу чедирип турар. Бригадаларның кылган ажылын хүлээп алыр, ооң шынарын көөр тускай комиссия ажылдап турар. Ук комиссия ажыглаага киирип турар бажыңнарга кылган ажылдарның шыңгыы хыналадазын чорудуп турар. Участок 1976 чылда тургустунган. Оон бээр хөй үе эртнээн-даа болза, коллектив тургустунуп, быжыккан. Мында күш-ажылды организаставарынче кичээнгей улуг. Башгайы үе-биле дециээргге сагылга-чурум база экижип орар. Администрация, партия организациязы, профэвилел комитеди коллективте күш-ажылчы сагылга-чурум болгаш ажылчыннарның хууда амыдыралынга таарымчалыг байдалды тургузар талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп келген. Ажылдан озалдаан, чыдагаан чок черге-ажыл шагы үскен таварылгаларны удур сайгарып, ажылчыннар-биле беседаларны чорудуп турар. Профэвилел комитеди өг-бүлелерге, ыяларгыы уругларлыг нелзерге чогуур дузаны чедирип келген. Оларга хууда дузалал ажыл-агый, оттуглар ыяш, хомүр-даш дээш ышкаш айтырыглар талазы-биле деткимчеии көргүзүп турар.

Коллектив кежигүннери күш-ажылчы сагылга-чурумну быжыглаар дугайында партия, чазактың үндүрүп турар доктаалдары-биле доктаамал танышып, ону бүрүн деткип турар. Ынчангаш ол шинтпирлерни амыдыралга, ажыл-херекке боттандырар, Совет Тываның 40 чыл оюн күш-ажылчы чеднишкиннер-биле утмуур дээш ажылдап турар.

С. БАЛЧЫР,
«Шынның» корр.

СҮТ САДАРЫН КӨВҮДЕДИР

Чөөн-Хемчик районнуң совхозтарының сүт-бараан фермаларының ажыл-ишчилери күжениишкиниг ажылдап турарлар. Ыламгыя СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң Дөргүн, «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермалары социалистиг чарыштың мурнуку одурууп ээлеп, сүт бүдүрериң көвүдедиринің арталарын тып, күүрүнеге эвбек, бедик шынарлыг сүттүг садын турарлар.

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазы тос айларда 420 тонна сүттүг күүрүнеге садар планныг. Ажыл-ишчилер ортузунга организакчы, политика-кижизидилгеиг ажылды күштелдирип, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап турган, планныг онаалдаларны күүседирииче бүгү күштү угландырган. Ферма бо хүнзерде 470 тонна сүттү күүрүнеге саткан. Бо чедишкиниге ылаңгыя мурнакчы саанчылар Алдын-кыс Моңгуш, Дүктүг Ондар, Шет Куулар, Татьяна Сат болган өскелерниң-даа киргеп үдүт-хуузу улуг.

«Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи тос айларда 425 тонна сүттүг садар турган, ону хуусаа бетинде күүседип, пландан ажыр 39 тонна сүттүг сатнан. Фермада мурнакчы саанчылар Анай-Хаак Иргит, Зоя Борбуй, Арина Иргит болган оон-даа өскелер боттарынга алгылаан социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүсеткилээн.

Ооң-биле чергелештир сүт бүдүрерии көвүдедиринің аргаларын ажыглап турган, күүрүнеге сүт садар планныг онаалдаларын чедишкинниг күүседип турар мурнакчы фермаларның деңелиниге чамдык ферма коллективтери четпейн турар. Чижээлээргге, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы, Доң-Терек сүт-бараан фермалары каттыштыр тос айларда 525 тонна сүттү күүрүнеге садар турган, бо хүнзерге чедир 462 тонна сүттү сатнан. «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы тос айларда 390 тонна сүттү күүрүнеге садар планынга ам-даа 80 тонна сүттү чедир дужаавааи. Сүттү бүдүрүп, ону күүрүнеге садып турарынга хамаарыштыр санаашкынны үндүрерге, үстүнде ажыл-агыйлар күүрүнеге сүт садар онаалдазын күүседип болурунуң бадыткалы бар.

М. ДУГУРЖАП.

КАА-ХЕМНИҢ ТАРААЖЫЛАРЫНДА

«Совет Тыва» совхозтуң комбайнери Саая Маадыр-оол күскү дүжүт ажаалдазынга он дөрт чыл киржип турар. Эрткен чылын ол 260 гектар тараа ажаар үлүүн 670 гектар чедир күүсеткен. Бо чылын ол баштайгы хүнзерден эгелээп-ле кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы комбайнер М. Саая.

Күскү дүжүт ажаалдазынга хоорайларның болгаш суурларның дузалажыры чанчыл апарган. Кызылдың уран чүүл училищезиниң сургуулдары «Совет Тыва» совхозтуң Чинге-Даг хөвү-трактор бригадазында тараа сайгарып турар сургуулдар совхозтуң механиги Максим Мөңге-биле.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

БИСЧЕ КӨРҮНЗЕ

◆ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң удуртукчуларының кичээнгейинге

ТандыҢ—республикада тараадаҢ, малчын район. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң удуртукчулары мал ажылында ажыглаан турарларның амыдырал-чурттаалгазынче кошкак кичээнгей салып турар. Чижек кылдыр мындыг фактыларны көргүзейн, малчыннарга сугну сүт сөөртүр машина эккеп турар. Ынчалза-даа суглуг машина чамдыкта неделя-неделязы-биле чиде бээр. Ол дугайын мал бригадирлери, даргалар билбес боор: олар оон хыналадазын чедир кылбайн турарлар. Суг сөөртүр машина үрелген бе, үрелбээн бе, малчыннарже каш хондур үнмээнил дээрзин удуртукчулар билгем турар ужурдуг.

Автолавка малчыннарга хөвар кээр. Чидип-чидип кээрге, хлебти бир шоодайны ап аарга, үр болганындан ажып, кадып каар. Кагжыргайдан чүге эндерге ап чорбазын? Хлеб орнунга ону шоодайлап ап турган болза ужур йижик.

Малчыннар ортузунда масса-политиктиг ажыл кудуу деңелде. Делегей байдалының дугайында, чурт иштинде кандыг таарымчалгалар, болуушкуннар дугайында лекция, беседаны айда оода чаңгыс удаа чүге соңуургадып болбазыл? Районнуң «Билиг» инитилел организациязы, ооң чер-черде эге организацияларыбиле ажылдап турар болгай.

Малчыннарның солуп-сеткүүл чагыдылгаларын чазын суг сөөртүр машиналарның чолаачылары үлеп чоруп турду. Сөөлгү үеде чагыдылга шуут келбестээн.

Суурдан ырак-узак малчын аалга чүү-даа болгай: варыг-аржык, озал-ондак... Эмчилерниң малчыннарже үнүүшкүн графигин сагып, айда оода чаңгыс катап малчынларны эргээн болза деп күзеп турар бис.

Бо четпестерни удуртукчулар өөренип көргеш, кижилер дугайында сагыш салып, малчыннарже ээ көрүүр боор деп идегеп турар бис.

С. СҮГДҮ.

ХООЧУННАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Кызылдың даараныла фабриказында үр чыдарда ажыдап келген, аныяктарны дагдыыкчызы, күш-ажылдың хоочуну Н. С. Макарова коллективтиң иинти хуралы болуруунуң мурнунда дүне мырнай удуп чадап каан. Ол андарның-дүндерлип чыда хонган. Хоочун коммунистин Н. С. Макаровапың болдынга хөй-ле чүве кирген. Оон комсомолчу чораан «низиг» чылдары, фабрикага баштай ажылдап келгени, партия кежигүнүнге кирип алганы.. сагышка каржып-солчуп ортиг-ле турганнар.

Даарта коллективтиң иинти хуралы. Хуралга күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуну сайгарып чугаалажыр. Ол Хоойлу солунда үнүп келген. Бүгү чуртта күш-ажылчы коллективтер, албан черлери, организациялар ону сайгарып чугаалажып, чүүлдүүгүнүп, деткип эгелээн. Хоойлунуң 12 чүүлүнде ышчаар бижээн: «Күш-ажылчы коллектив бүрүзү бодунуң кежигүннериниң күш-ажылчы идепкейин бүгү талазы-биле бедидер, социалистиг чарышты, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле коюу дээш шинчээшкинии кылбаттыр...»

Чүге чамдык аныяктар ажыл шагын үзүп турарыл, оларга чехе-даа чагып-сургап чугаалазарга, чүге чеиир билбезиил, бо хуралга канчаар бүдүрелип чугаалазарыл? Бо бодалын ол фабрикага чеде берген, бодуңуң үр чыдарда кадыы ажылдап келген эштери, база-ла күш-ажылдың хоочуннары А. И. Грудинин, Р. Т. Сумба, Л. А. Уварова, А. Н. Тимашкова, О. Д. Монгуш, А. Е. Ряжева олар-биле база сүмедежин көөр болдаа.

Күш-ажылдың хоочуннары. Олар кайы-даа организацияларда, албан черзеринде, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде бар. Кадржаан ажылчыннар бедик сагылга-чурумну, ажылдың организастыг чорууп, кижилерниң ажылга харысалгазын канчап чедип алырыл, ажылдың шынарын канчап өскижилерил, кандыг немелде хемчегдер алза экил, ажылчын кижиниң арын-нүүрүн, ат-алдарын канчап коруглерил деп айтырыгларны үргүлчү бодап, оларның сагышсеткилин дувуредип чоруур. Олар боттарының амыдыралчы дуржулгазынга даянып алгаш, аныктарны кайынчы, күш-ажылчы чанчылдарга кижилер талазы-биле хөй ажылды кылып турарлар. Коллективтиң бүдүрүлге айтырыгларын шинтпирлээриигге оларның үлүү улуг.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары Юрий Владимирович Андропов СЭКП ТК-га хоочуннар-биле ужуражылгазынга мынча дээн: «Хоочуннар—ол дээрге чаа амыдыралды тургузарының байлак дуржулгазының эдилекчилери, эгээртинмес энергиязының кижилеридир. Олар бедик иезу-шынарлыг, боттарының ажыл-херээнге бердинген кижилердир».

Дуржулгалыг хоочун бүрүзү аныяктарның дагдыыкчызы болур ужурлуг. Бо хүнде үенин негелдези ындыг. Кызылдың даараныла фабриказының кадржаан хоочун ажылчыннары хурал-суглаалаарга боттарының ортектиг саналын киирип, ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты организастаар, план күүселдезин чедип алыр, бүдүрүп турар продукциязының шынарын экижидериниң хереэнге үлүүн киирип, аныяктар ортузунда хөй ажылды чорудуп турарлар. Чижээ, фабрикада 30 чыл чедир септекчи-слесарлап ажылдап турар А. И. Грудинин бүгү-ле чаа эгелээнкин дээш демиселичи, боду бүдүрүлгеге алаза хөй чаартылгаларны кылган, хол-биле кылыр ажылдарны механизастаан, бүдүрүлгеге быжыг сагылга-чурум дээш чүгле чурум үрекчилериниң эвес, харын-даа удуртукчу эштерден шынгыы негелдени кылып билир, чүгле бүдүрүлгенин эвес, күүсекчи сагылга-чурум айтырыын база тургузуп турар.

Цехтин бир-ле бүдүрүлге хуралынга эзлчег начальниги А. Пеминиин дыиналдыын чугаалашканнар. Ол эзлчегден эрткен неделда ийи кижи прогул кылганы илереэн. Бүдүрүлгенин хоочуну А. Грудинин эзлчегде кижизидилге ажылы чорбайн турар, эзлчег начальниги ол ажылдан бодун боду хостап турар-дыр деп саналдаан, моон соңгаар ажылчыннардан негелдезин күштелдирериниң айтырыын тургузуп, хуралдың шинтпиринге ону демдеглээрин негээн. А эрткен чартык чылда ол эзлчегден прогул кылган, чүрүм үреэн кижи чок болган.

Фабрикада үр чылдарда бүдүрүлгенин мурнакчызы болуп ажылдап келген, Күш-ажылчы Алдар орденнии III болгаш II чергеминиң эдилекчизи Р. Т. Сумба база-ла аныяктарга бодуңуң үлегер-чижээн көргүспүшаан, оларга байлак дуржулгазын дамчыдып, оларның күш-ажыл дагыышкынынга, мозу-шынар кижизидилгезиниге эвээш эвес улуг-хуузун киирип келген.

Ол аныяктарның дагдыыкчызы кижи болганда, бир-ле дугаарында оларны күш-ажылга ынак, күш-ажылдың кижизин хүндүлеп билир, мозу-шынар талазы-биле телептиг кижилер кылыр кижизидиринии хереэнге идепкейлиг киржип келген. Ол бригадада, цехте, фабрикада болуп турар бүгү болуушкуннарның киржикчиин, бүдүрүлгенин сагылга-чурумун, ажылдың бедик организастыг болуруп чедип алыр дээш администрациянын болгаш профэвилел, хереэжеинер човулелы, эш-хуу судуг дээш ышкаш өске-даа хөй-иитии ажылдарынга үргүлчү киржип, ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдалды тургузар, оларның дыштанылгазын шын организастаарынын айтырыгларын база боду киржип шинтпирлежип турар. Ол ажылчын кижиниң, ажылдап турар коллективиниң ат-алдары дээш өске бүгү хоочуннар-биле кады үргүлчү сагижы аарып, бүдүрүлгечи сагылга-чурум, хандырылга болгаш өскелээ айтырыглары үстүкү органнарның-даа мурнунга тургузуп, план күүселдези, продукциязының шынары дээш ажылдап турар.

Кызылдың даараныла фабриказы — хоорайда мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ол коллектив москвачылардың «Күш-ажылы дээш — алдар болгаш хүндү!» деп кыйгызын деткээн, Совет Тываның 40 чыл оюига бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган. Ынчангаш коллективтиң иинти бүрүзүнүң мурнунда күш-ажылчы, бүдүрүлгечи сагылга-чурумду дээш шынгыы негелде тургустунган. Бичии-ле чүрүм үреэн кижиниң коллективтиң мурнунга тургузуп, өштери чылдагаанын тодарадып, хемчег хүлээлгин эгелээр. Сөөлгү үеде ол коллектив планныг дадылгаларын күүседип, ден-дескиажылдап турар. Эрткен чылын бо үезиниг деңиээргге, фабрикада чүрүм үреэкчилериниң саны дыка кызырыгаан. Ол бүгү ажылда үстүнде адаанывыс кадржаан хоочун ажылчыннарның киирген улуг улус.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

АЛЫШКЫЛАР

таглаашкынга эки белетиленген, ыыштаанда чунар-башыңны тудуп, ажызынган 4 тонна сигенни ажыр белетиеп алгай боорга, алышкыларны комиссия дең деп санаан.

Он биргы беш чылдың үшкү, өзек чылында чаш тоя камгалап алыр талазы-биле Байыр-оол 100-тен 92 хураган, Александр 80 хураган камгалап алган. Республикада чарлаттынган мал чеми белетизэриниң социалистиг чарышынга киришпишаан, олар боттарының хүлээлгезин ийи матап ажыр күүседип, 24-24 тонна эки шынарлыг сигенни белетизэш, маячыннар ортузунда организастаан социалистиг чарышка тиилекчилер болуп. ортентиг белеитер-биле шаңнатпаннар.

Олар бир ажылды кылыр аазинде, өг-бүле, уруг-дарыыл-

Д. ШУЛУУ.

КЫСКА ХУУСЛААДА ДООЗАР

1983—1984 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынны чедишкиниг эрттирер, мал продуктуларын садарын болгаш бүдүрерии көвүдедир талазы-биле ажылды Монгун-Тайга районда ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүнзерде чорудуп турарлар.

Совхоз Чеди-Тей шөлүнде 300 га черге көк-суланы тараан. Совхозтуң хоочун ажылчыны коммунист Конгар-оол Саяна удуртқан 22 кижилик бригадазы сентябрь эгезинде суна ажаалдазынче организастыг кирген. Олар амгы хүнзерде 80 тонна ажыг ногаан чемни саразаан. Сулаш сентябрь 20-ге чедир бүрүн доозар дээш ажыл хүн бүрүде тулуктеп турар.

Пресстекчи Хеймер-оол Делбиш, сараат салыкчызы Кара-оол Саая, трактористер Алексей Шөмбүл, Данил Чымба мурнакчы ажылдап турарлар.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

МӨҢГҮЛЕК, МӨҢГҮН-ТАЙГА БАШТАРЫН ТАВАРААШ...

Тываның туризм талазы-биле область чөвүлелиниң организастаазы республиканың Хуриалдазынга Ак-Довурак хоорайның ажылчыннарындан, албан-хаакчыларындан бир бөлүк аңаа киришкен.

Барлыктың улуг адыры болур Шүй хемниң кирген аксында «Мурнакчы» совхозтуң төвү Шүй суур совлу чылдарда түгле бистиң республиканың эвес, Совет Эвилелиниң өске-даа бүлүнгиринден келген туристерниң маршруттарының бир кол белдири болган. Бергеминиң талазы-биле янзы-бүрү категорияның походтарының эгелээрда, тынаруерда черп болу берген. Бистиң болуувустуң маршруду база Шүй суурдан эгеледи.

Ийи хонган. Шүй хемниң он талакы улуг адыры болур Маганатының арга кызыгаарынга келдивис. Маганаты бажы болур Кара-Хаяже ажар Үш-Оваа, Кок-Тайга арттарынче углаан аът көкпазын эдерип чорүп ор бис. Каш он чылдар мурнунда, Мөңгүн-Тайгаже ажыр үжүп турар самолёттар, Моол таварты кээп турар машиналар чок уеде, Мөңгүн-Тайга-биле Хемчик девиске-кээринниң чонунуң кыш-чай чок аргыжар бир кол оруу бо көкпа турган. Амгы уеде аът мунган чорук кижизинге маңаа ужуражыры ховар таварылга апарган.

Үш-Овааартка келген дораала чанывыска, сонгу талада турар Мөңгүлек кырынче үнеринге херек дагаларны, коштунар хендирни, өске-даа эт-херекселерни чүктепкеш, аразында суг шаалаан хорум кырлап бедип үнүптүвүс, Мөңгүлектиң менгилиг, өг дег хевирлиг сүүрее берген бажы далай деңнелиңден 3577 м. бедик. Тываның барыын талазында диетинчи берген ак баштыг дагаларындан ылгалып, бедип турар.

Бо чылдың майда Красноярск хоорайның чүс ажыг альпинистери Мөңгүлектиң бүгү талаларындан кырынче үнгеннер.

Кежээкиниң 6 шакта Мөңгүлектиң кырынга мурнуу талазындан үнүп келдивис. Мөңги кырында метр ажыг харны хөртүктеп каапкан. Бөлүктүң кежигүннериниң хөй кезии Мөңгүлектиң кырынче чангыс эвес катап үнгеннер. Моон кырындан Хемчик дүлүскектели берген, кайы оранчок көстүп чыдар.

Мөңгүн-Тайга районнуң сарлык болгаш ошку кадарчыларының ораны Тоолайлыг бажын таварын, хөртүк харлыг Кадыр-Орук артын ашкаш, Каргы шынаазын эрткеш, Мугур хемнин бажы—Ширээ тайгазының баарынга келгеш, аңаа лагерьнн тиктивис.

Июль 1-нин эртенинде аяс дээрде хүн чаагла өрүлеп ор-да, Ширээ тайгазынче үнүп кээривиске, мурнувуста Мөңгүн-Тайга көстүп тур. Оон шыпшык бажының бедии 3976 м. Мөңгүн-Тайганың бедик чаагай, чоргаар сүрлүүн!

1946 чылдың август айда оон кырынче үнер дээн совет альпинистерниң баштайгы экспедициязы соругазын күүседип, Мөңгүн-Тайганың кырынга кызыл тукту киискиткен. Баштайгы экспедицияның составынга киришкен тыва дег үнүкчүлериниң бирээзи Кыргыс Шөмбүл амгы уеде Мугур-Аксында чүрттап турар.

Чеден чылдардан эгелеп Тываның туристери Мөңгүн-Тайганы кырынче үнүп эгелей бергеннер. 1975 чылдың майда, Тиилелгениң 30 чыл ооңга, Мөңгүн-Тайганың бажынче хары үзүл республиканың 48 чүрттакчыларының үнгени аңда аштынмаан рекорд болуп турар.

Республиканың туризм чөвүдели база ВЛКСМ обкому Совет Тываның 40 чыл ооңга үткүштүр түгле «Мөңгүлек», «Демир-Сал» түрклүбтарның кежигүннерин эвес, а районнар бүрүзүнден туризмге хамдыкшылдыг аныяктарны хаара тудуп, Мөңгүн-Тайга бажынче массалыг үнүшкүнү келдир чылын организастаар.

Ширээ тайгазының үжүнда бижен хаяларның сирги-биле чоргаар, меңгиге чедип келдивис. Мурнувуста түгле ийи-он көк дээр, ак хар. Дагаларны бүттарга шараан, хендирге коштунгаш, кара-карак шилдерин кеткеш, чаңгыс кижиниң изи-биле ооҗум базып үнүптүвүс. Бажында кижи базым кыпырда меңгиде чарык бар, чогун дазыңгыш-биле хынап чоруур. Хөртүк адаанда чаштына берген, кижи кире бээр ханы чарыктар мында кайы эндерик. Агаар базыныңының эвээжээниңден кылажывыс ооҗумнап, тыныжыс кыскалап кээрге, тыныш ооҗургадып, дыштанып, үжүкдыы көзүлбес ак хар кырыбиле арай деп шимчеп чор бис.

— Мөңгүн-Тайганың бажы! — деп, коштунугнуң бажынга чоргаан уран чурулга школазының башкызы Майны Бичеоол уралап, ыржымны үрептп. Б. Майны Мөңгүн-Тайганың кырынче моон-биле дөрт дугаар үнүп турары ол, ынчангаш бо талазы-биле тускай рекордту тургускан дег үнүкчүлериниң бирээзи боп турар. Бистин бөлүктүң кежигүннери тайганың шыпшыында В. И. Ленинниң хөрек тураскаалын салып каан. Ак-көк хемнерлиг Тывавыстың аң бедии Мөңгүн-Тайганың кырынче ынчаар үндүвүс. Новгород хоорайның туристери март айда төрээн хоорайының 1125 чыл ооңга үткүштүр маңаа чоргаар тураскаалды мөңге хандыр быжыглап каан болдулар. Май 2-де Онскинии, май 5-те Ленинградтың туристери маңаа чоргаан деп бижиктерни тып номчудувус. Боттарывыс вымпелди салбыпаан, Россия Федерациязының кадыр, маскалыг кызыл түгүн Мөңгүн-Тайганың кырынга киискидип кагдыпыс.

Дөартазында Карты бажынче оруувус уламчылаары-биле рюкзактарны эгиннерге чүктеп турувуста, Мөңгүн-Тайга вара будуттарга бүргедиптп. Карты бажында мөңгүн-тайгажыларының өглери соовуста чыдып калды, мурнувуста хөлчүгештерлиг, бүүрелчиннерлиг Алтайның девискээри.

Долгандыр ыяш чок, түгле черге дөжелип үнер шыршы хадыңчыгаштар үнген дег туңуразында суг куштары өлбек. балык имиреме Алтайның Чүглу-Хөлге келдивис. Хөлдүң сонгу талазында чоннуң аргыжар ан бедик арты — Шапшаал туруп турар. Бо чылын арт ажыттынмаанындан харга дүжүп, хендирге ажыглап чораап. Шүй бажы болур Кыскаш иштинче кирип келдивис. Хем акезында өг «Бай-Тал» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи Сапык Делгер-оолдуу болду. Хойжунуң өөнүң дүндүүнден те-чүүнга турлаа шораанныңнын-бажын көрүп, ак шайын аартап ора, кырында эзирлер кылыйтыкталаан, туруглларда ирбиттер кеденгирлээн кадыр оран Шүй бажының чараш бойдузунуң дугайында солун чугааны дыннадывыс.

Шапкын саарыглыг Шүйну куду баткаш, Шапшаал сынын эң бедии—Ак-Оөкка келдивис. Оон бедии 3614 м. болгаш, бажынче үнери кайы-даа бедиктерден берге болуп турар. Чүл дээ оон шыпшык бажынче меңгилиг бизең кырлап үнер, бедик мергежилиг, дериг-херекселерлиг аян-чоруктчулар үнүп болур. Ак-Оөктүң арт кырынга үнүп кээривиске, хаттың күжү дыңзып, кара булуттар хаярни дүй алы берди. Бо арттың бедии Бай-Тайга бажындан бедип бедип турар. Агаар бакыраанындан Ак-Оөк бажынче үнүшкүнү соксаткаш, Чинге-Хемнин Шивиттиг аржаанны таварааш, да-шүүлүкте сурагжаан Хемчивиевче углаптывыс.

Мөңгүлек, Мөңгүн-Тайга кырынче үнмушаан, бедик арттарны ажыр, хөй хемнерни кежип, хар-чаъс, хат-бораанга таварышсывысса-даа, төрээн черивистиң чараш бойдузун сонуургап, спортчу мергежилиивис бедидип, кадыр-берт черлеп, чадаг 230 км хемчээлдиг маршруттуу арткеш, аяш-чорувувусту Бай-Тал суурга доостувус.

М. ХОВАЛЫГ,
болүүктүң улуртунчузу.

ФАКТЫЛАР СОЙГАЛАП ТУРАР

Хайгымчы самолёт-биле Каттышкан Штаттарның бодуунун-на организастаанны оңчүк-чөңгээ-биле холбаштыр дүшкүүрлүг байдалды аүштелдиреринің болгаш антисоветчи иүгүлдээшкинниң байдалында рейганчы администрацияның бүгү кижи төрелгетениң салым-хуузу хамааржыр делегейниң улуг-улуг айтырыгларын шиитпирээриниден былдаарын күзеп турар. Мурнуу-корей самолёттуң шиинишкинчи ужудуушкунун организастаан, ам кээп ону боттарының бужар-чүдек политиктиг соруглаларынга ажыглап турар америк бөлүктерин шиитпирлин-биле буруудадып турар даштыкы чурттарның күрүне болгаш политиктиг көскү ажылдакчылары, хөй-нинти төлөэлекчилериниң чугааларында, парлалганың чүүлдеринде ол дугайын тодаргайы-биле демдеглеп турар.

ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң болгаш ССРЭ-ниң Даштыкы хереглер министерствозунуң организастаан парлалга конференциязының чугула ужур-дүзазын массалыг пиформация чепсектери демдеглеп турар. Аңаа көргүскен факт-барымдаалар совет агаар делгеминче мурнуу-корей самолёттуң шургуп киргеп оңчүк-чөңгээзи дээш Вашингтонның харыысалга чүктээр апаарының бүзүрелдиг хереченин боол турарын демдеглеп турар. Каттышкан Штаттарга ол парлалга конференциязының канчаар, эрткенни он-он миллион телекөрүкчүлер хайгарап көөр аргалыг болган. Ол шыкаш Японияның бүгү телестанциялары база-ла Москвадан дорт дамчыдылганы кылгылаан. Барымн-герман телевидение парлалга конференциязының чугааланан чүүлдеринче база улуг кичээнгейин салган. Ол парлалга конференциязының дугайында тодаргай отчеттарны Франциянын, Бельгияның, Швейцарияның, Австрияның, Голландияның, Данаяның, Норвегияның болгаш өске-даа чурттарның радиозун болгаш телевидениезин дамчыштыр кылып турган. Даштыкы чурттарның солуннарының арыннарында парлалга конференциязының материалдары болгаш ооң-биле холбашкан тайылбыр чүүлдер көскү черлерде парлаттынгылаан.

Болган таварылганың херек кырында байдалының дугаймында маршал Н. В. Огарковтуң чугаалаан чүүлдерин айыткаш, Барынн чүктүң массалыг информация чепсектери мынча деп айтырып турар: Үрекчи-самолет-биле оон ужудуушкунун удуртуп турган албан чөрлериниң чугааларының бижимелин парлаврындан америк администрация чүге ойталап турарыл? Даштыкы, ооң-биле кады америк солуннарынын демдеглеп турары-биле алырга, чогум-на ол бижимелдиг чүүл мурнуу-корей самолеттуң чүге Совет Эвилелиниң агаар делгеминче кире бергенин илередир аргалыг боол турар. Болган чүүлбиле холбаштыр тургустунуп келген хөй санныг билдиммес айтырыгларга харыы берип болур фактыларны АКШ-тың администрациязы хөй-нинтидеп чажырып турары улам-на тодаргай апар чыдарын «Улустуң дайынга удур моонунээр» демократтыг организациянның медеглелинде чугаалап турар. Ооң-биле кады американнар боттарының чазаанның талазындан мегелээр чорукка хөй катап таварышкынын база утпас херек. Вьетнамга дайын үезинде «У-2» дээр шпион-самолет-биле таварылга болганда, иран кризистиң үезинде болган өске-даа үелерде ындыг болгулаан. Ынчангаш бодаа удаада администрация хөй-нинтини мегелеп турарынга болгаш ооң үрекчи-самолеттуң «таварылгазының» дорт ыдалакчыларын чажырып турарынга чигзиниг черле турбазы билдингир.

«Бир эвес даштыкы самолет Каттышкан Штаттарның хаалгыг районнарының кырынга көстүп келген болза чүү болурул?— деп, ындыг айтырыгны «Бостон глоб» солуннуң арыннарынга ол солуннуң номчукчузу Ч. Колт салган.— Бир эвес агаардан халдаашкынга удур америк системаның дежурный офицери дүн ортузунда ужудуушкун оттары чоокка билдиммес самолет көрүп каан болгаш ол үеде АКШ-тың самолеттарының талазындан бүгү сагындырышкынларны тоовайн, чажыт америк камгалал районнарының кырынга үргүлүүлелдиг үеде ужуп келген болза, ол үрекчи-самолеттуу дүжүр адар дужаалды ыяап-ла бээри билдингир. Бир эвес ол ындыг дужаалды бербес болза, ону дораан-ма халап каапгар иликв.

Ооң-биле кады ТРЭ болгаш Пентагон-биле холбаалыг, антисоветчи оңчүк-чөңгээни кыптаны дээш харыысалганы бүрүнү-биле чүктеп турар кижилер парлалга конференциязынга көргүскен түңнелдерин соора шиитилбырлаарын, бодүүн американнарынын ол таварылга дугайын шын билип алыр аргазын болдурбазын оралдажып турарлар. Чижээ, Эй-би-синин дыңнатканы-биле үлырга, «совет самолет ужар чүүл үтер-боолары-биле чепсегленмээн болганда, ол үрекчиге оттуг снарядтар-биле сагындырыг медээзи бээр аргазы чок болур ужурлуг» деп, Пентагонда бадыткап турар. Ол дээрге көзүлдүр-ле мегелээн чорук-тур!». Үрекчи-самолетка үтер-боолардан оттуг снарядтар-биле дөрт ээлчиглиг сагындырыглыг адыышкынларны кылганын маршал Н. В. Огарков долу харыысалга болгаш херекти ыяк билир ёзу-биле медеглээн болгай. Оларны шиитизи-биле 120-ни салып үндүрген.

Америк албан черлери хоптап, нүүлдээр чоруун уламна ханыладып, биллингир-ле чүүлду будулдурарын болгаш херекти тодарадыптып болур айтырыгларга харыы бээриндеп ойталаарын оралдажып турары элдетиг.

Мурнуу-корей шпион-самолёттуу хайгаарап чораан совет шүүргедекчилериниң ужудуучуларының аразында чугаалажып чораанын биижи каан плёнка бар деп, Ак бажың бүгүдеге ынчаар чарлаан. Рейганчы администрацияның төлөэлекчилери КНО-нуң Аймыл чок чорук Чөвүлелиниге ол хоп-мегe чүүлду долгап, дыңнадырын безин оралдажып турганнар. Ынчалза-даа оларның оозундан чүү-даа болбайн бартанын «Нью-Йорк таймс» солуннуң корреспондентизи кочулап дыңнаткан. «...Барынн күрүнелериниң орустап чугаалаар безин төлөэлекчилери чүү-даа билип чадап каапнар»—деп, ол бижээн.

Моон алгаш көөрге, хоммегечи чорукту ажыы-биле, көзүлдүр-ле кылып турардыр. Вашингтонда ындыг хоозун-мегe чорукка даянып алгаш, Совет Эвилелиниң «туманныг эвес чоруунун» дутайында аңаа үндезилеп, «түңнеллер» кылып, ССРЭ-ни «кежедирин» негеп турар. Рейган медеглелдер кылбышаан, бодунуң иүгүлдээшкинниг антисоветчи кампаниязын үргүлүүлеп турар. Маргыжар арга чок факт-барымдаалары-даа тоовайн, америк хөй-нинтиин совет политика-биле коргударын ол оралдажып турар.

Ол бүгү-биле чергелештир антисоветчи шуутаазының үезинде боо-чепсекти эңдере бүдүрерин улам-на күштелдирип, чаа-чаа шериг программаларын чарлап турар. «Нью-Йорк таймс» солуннуң ажыы-биле бижээнин ёзугаар алырга, «Ак бажының ынчаар тургусканы политиктиг байдалды Рейган «МХ» программаны боттандырарынга акша-хөрөнгинин конгресстеп үштүр алырынга, а ол ышкаш Барыын Европага америк чепсектиң чаа системаларын тургузарын агартырынга ажыглап турар»

(СЭТА).

КООРДИНАТОРНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Рейганның администрациязының Никарагуага удур агрессиязы улам калбартып турарын Национал хосталганың Сандинизку Фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү, республиканың чазаанның Удуртукчу чөвүлелиниң координатору Даниэль Ортега медеглээн.

Никарагуаның болгаш Төп Америкада байдалды таарыштыр шиитпирлээрнче үүткүп турар өске-даа латын-америк чурттарның тайбың саналдарынга харын киллдир АКШ-тың чазаа Гондураста шериг базаларын тургузуп, Төп Американың сутларынче болуүүн шериг корабльдерин чоруткан деп, ол чугаалаан, «Контадор балүүзүн» чурттарының даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралы Панамата боол турган хүннерле Никарагуа АКШ-тың детказаын контрреволюциямның талазындан чепсектиг халдаашкынга таварышкан. Бистиң чуртка удур агрессия ам чаа үе-чадаже шилчээн деп, Д. Ортега чугаалаан.

ХӨЛЗЭЭШКИН СОКСАВАСТААН

ДЕЛИ. (СЭТА). Зия-уль-Хактың чуртта тергиндекчи ёзу-чурумунга удур улустуң хөлзээшкини Пакистанда моөң-биле дөрт дугаар неделя үргүлүүлеп турар. Эрге-чагырганың кадыт-дошкун, араатанзыг үүлгединшкиннери боол турза-да, удурланыышкының кол шөлүү апарган Синд можумуң Сыккура, Ларкане болгаш өске-даа хоорайларында хүнүүн-ле чыскаалдар, митингилер, чыыштар боол турар. Оларның дыка хөй ажы антиамерикачи кыйгырыгларбиле, пакистан-америк дайынсырак эвилелди долуву-биле узуткаарының талазы-биле негелделер кылыры-биле эртип турар. Пенджаб можунуң эң улуг хоорайы — Лахорга масслыг чыскаал база болган. Дыка хөй херээжениериң база киришкилери ол чыскаалдың киржикчилери америк туклу хүүктаалдыр орттеткен болгаш АКШ-тың организациялырының болгаш фирмаларының элээп кыш төлээ черлерин буза шапканнар деп, информация агентилелдери дыңнаткан.

Индий солуннарының бижип турары-биле алырга, эрге-чагырганар ёзу-чурумга удур кижилерни наржыны-биле истеп-сүүп турар. Чер болганында ховунуң шериг судтары ажылдаан турар. Хоорайларның кара-бажыңнары долган. Туттурганнарны эттеп, бастып, хилинчектеп турар.

ДЕМИСЕЛ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Шериг-фашистиг эргилдениң болганындан бээр он чыл болганы Чилиниң ажылчы чоннары удурланыышкынының күчүлүг нөлээшкиннери болгаш чыскаалдары-биле үткүп дем-деглээнивер. Сантьягодан медээлерни ёзугаар алырга Чилиниң наймыылалының ажылчыннар чурттан турар районнарынга, Консепсьон, Вальпарайсо болгаш өске-даа хоорайларга камгалалдарны кылгылаан турган. Чер болганда ам-даа үргүлчүлеп турар чыскаалдарга болгаш митингилерге оларның киржикчилери Пиночеттиң болүүлгенинишкинин дүжүрерин, демократияны катап тургузарынын, чурттуу политиктиг болгаш экономиктиг хаяы кризистен үүтүрүнүүк оруктарын айтыр үжүрлуг шилчиже чазаан тургузарын негеп турар.

Чыскаалганнарны тарадыр ойладыры-биле полицияның халдакчы отрядтарын, шериг кезектерин, күүктүг машиналарны оскаан.

КУБАНЫҢ МЕТАЛЛУРГТАРЫНДА

ГАВАНА. (СЭТА). Куба металлургтар Төрээн чуртун күш-ажылчы улуг чедишкинниби-ле өөрткеннер. Бо чылдың баштайгы чартымында эрткен чылдың чогуур үезинден 20 хуу хөй хемчээлдиг демирни эзилдирип кылганнар. Кандыы болгаш шойңу эзилдиреринин онгу кезээн чаартыкталарның болгаш чогаадылгаларның ачызы-биле кылып үндүрген.

РАКЕТАЛАРГА УДУР

БОНН. (СЭТА). Ортумак мраккылдың чаа америк өдүүлүг ракеталарынга ГФР-ниң девискээрин салым үндүрер шол кылдыр хуулдарынга удурланыышкын илередиринде «Крефельд кыйгырымының» адаанга Германиниңың Федеративтиг Республиказының 4,7 мидлион ажыг хамаатылары хол үжүүн салган. Ол дугайын кыйгырыг үндүреринің эгелекчилеринің Боннга кыдган парлалга конференциязынга дыңнаткан.

Кыйгырыгның эгелекчилериниң бирээзи барыын-герман шериг — бүндесерниң генералы чораан Г. Бастиан ол парлалга конференциязынга чүве чугаалаан, ол документтин «Москвадан албадаан» дээрзинин дугайында чамдык кижилериң бадыткаашкынын кыйгырыгның талалакчылары эң-не шиитпирлин-биле буруу шаап турар деп медеглээр. «Бистер ындыг бадыткаашкынарны үндезин чок, хөп-мегечи чорук кылдыр саналр бис» —деп, ол айыткан.

ШЕРИНИҢ КҮШТЕЛДИРИП ТУРАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Каттышкан Штаттар бодуунуң Ливанда шериг күжүн улгаттырып, аңаа удур боо-чепсектиг амыр интервенциязын кылып турар. Ливанның эрик ыдыынче сентябрь он ийиде АКШ-тың ШДК-зының база үш шериг корабльдери чедип келгеш, тайбың ливан чүрттакчыларга удур шериг ходелимишкиннериниң идепкейлиг киржин турар 1200 далай чадаг шериглерге немештир ам-даа 2000 кижини экелгеп.

Израиль шериглер америк интервентчи күштер-биле кады ходелбишаан, Ливанда байдалды улам нарыладып, дүшкүүрлүг болдурун турар. Сөөлгү хүннерде израиль эжелекчилер Ливанга тайбыкыы камгалаар талазы-биле араб чүрттар аразының күштеринде сирия шериглериң туруштарынче болгаш Бекаа оргулаажында элээп каш чүрттакчылыг черлерже күштүг адыышкынарны кылган. Сирия шериглер харыы согуушкун кылгаш, оларның от точкаларын узуткаан.

Израиль солдаттар Мурнуу Ливанның элээп хөй чүрттакчылыг черлериниге шаажылакчы үжүүшкүннерни кылган. Аль-Газия суурга үш тараачыл өлүрткен, дыка хөй кижи аар балыглаган.

ГДР. Беш диктиң нүүлчелериниң туктары база катап эрте-бурунгу Лейпингтиң кырында кииски эгелээн. Ында «Делегейге ажык садыг болгаш техниктиг девшилге дээш» деп чаңчыл ёзугаар кыйгырыг-биле делегейниң күскү ярмарказы ажыттынган.

Ол хөй киржинчилерниг көрүлдеде хөй-хөй чурттарның, ооң-биле кады Совет Эвилелиниң-даа 6 муң хире фирмалары, үлептүр бүдүрүлгелери болгаш даштыкы садыг каттыжымышкынынары киржип турар.

ЧУРУКТА: совет делегелгениң салбырларының бирээзинде.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазы

СӨӨЛГҮ ХУРАЛ САНТЬЯГОГА БОЛУР

Чилиде шериг хунтазының дерзин үүлгедиишкиннерин истеп илередириниң талазы-биле Делегей комиссиязының хуралы Хельсинкиге болуп эрткен. ПМА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга ол комиссияның даргазы, Улуг Хельсинкиниң губернатору Якоб Седерман харыылаан.

— Чилиде эрге-чагырганы Пиночеттиң фашист хунтазының эжелеп алганындан бээр 10 чыл болуп турар болгай. Ынчан, 1973 чылдың күзүүнүде, Чилиниң шериг хунтазының үүлгедиглерин истеп илередир талазы-биле Делегей комиссиязын тургускан. Он чыл дургузунда чоруттунган ажылдың түнели кандыг болган ирги?

— Бистиң комиссиявысты делегейниң улустары үнелээн болгай. Ооң ажылы — Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының шимчээшкинниниң бир кезээ болуп турар. Бистиң комиссиявыс судтуң шыкаап ындыг эртелер чок-даа болза, ооң составында янзы-бүрү чурттарның сураглыг күрүне ажылдакчылары, политиктиг болгаш хөй-нинти ажылдакчылары, юристер бар болганда, Пиночеттиң ёзу-чурумунуң үүлгеткенин — кижинiң эргелерин каржызы-биле үреп турарының хөй-хөй фактыларын чыып алган. Ол чыып алган материалдарывысты делегейниң хөй-нинтизинге коргузерин чедип алыр ужурлуг бис.

Хельсинкиге болган хуралдың киржикчилериниң хүлээп алганы документизинде 1983 чылда Чилиде фашист хунтаның үүлгедиглерин тодаргай көргүскен болгаш сөөлгү айларда ол чуртта политиктиг болуушкунуун инити байдалын айыткан. Ол документини КНО-нуң чиигине секретарынче болгаш КНО-нуң кижинiң эргелериниң талазы-биле комиссиязынче чорудуп берген.

— Чоокку үеде Чилиге фашист ёзу-чурумунуң «ой-тап» байдалче кирер үези келир дээрзин хунтаның удуртукчулары болгаш оларның даттыкында деткикчилери хоозун шуутаазын үндүргеннер. Чуртта ёзулуг байдал ам кандыгыл?

— Чилиде бөгүнгү байдалдың дугаймында билдингир материалды ол хуралдың үезинде киирген бис. Демократиянны катап тургузар дээш чоннуң калбак хөделиишкиннери улам күштелип турар. Ооң-биле чергелештир шериг хунтазы эрге-чагырганы ызырып артарын кызыдып, деп-шилгелиг күштерге удур каржы ажыллаашкыннарны чорулуп турар. Делегей комиссиязының бо хуралын чогум-на өйүүле болуп эртken деп санап турар бис. Чүге дээрге кем-херектиң чаңгыс-даа үүлгедин билдиртпейн артпас ужурлуг. Муң-муң кижилерниң ажыг-хилинчээ болгаш човулаңы дээш бууруулуг кижилер Чилиниң дүрүм ёзугаар демократтыг чазаанның судунуң мурнунга турар ужурлуг.

— Комиссияның хуралы доостуру-билек, ол хуралга херечи болган чилижилер Пиночетке хилинчектеттиргенниң бирээзи—билдиммес чурукчунуң чураанны чурукту силерге тывыскан болгай...

— Ол чурук болза, Чилиниң улузунуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырып турар бүгү кижилерге кыйгырыг-биле дөмей болгаш. Латин Америкадан Европаның сонгу түгүнге чедир берге орукту ол чурук эрткен. Ол чорук чүнү коргузүп турарыл дээрге, бистиң ажылывыс херектигдир, кымнарны дээш демисежип турар бис—олар ону билир-дир дээрзин тодаргай коргузүп турар-дыр. Ынчангаш Хельсинкиге болуп эрткен ол ужуражышкынның киржикчилери шериг-фашистиг хунтаны дүжүрери дээш чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының кампаниязын күштелдиреринче делегейниң хөй-нинтизин кыйгырган.

Пиночеттиң диктатуразын дүжүргүже, кижинiң эң бөдүүн эргелерин аңаа тургускуже ажылывысты үргүлчүлээр бис. Бистиң сөөлгү хуралывыс Чилиниң найысылалы—Сантьягога болур боор дээрзинге бүзүрээр мен. Ол хүнүүн дүрген-не чедип келирин күзээр ийик бис.

(ПМА).

МИКРОНЕЗИЯ—АМЕРИК НЕОКОЛОНИАЛИЗМНИҢ АСПААНДА

Делегей эргезиниң эң бөдүүн нормаларын херекке албас, кара туразы-биле үрээр Вашингтоннуң турамык чоруунга делегейниң хөй-нинтизи килеңнеп турар. Бомбүрзектиң бүгү девискээринде, ооң иштинде Америкадан талыгыр ырак Микронезияда АКШ-тың хөделиишкиннери ол дугайын хереченлеп турар. Каттышкан Штаттар ону бодунуң колониалдыг аспаанга монгези-биле тудуп, шериг-стратегтиг плацдарм болгаш чепсектиң чаа-чаа хевирлерин шенээр чер кылып алырын күзеп турар.

Ниитизи-биле Микронезия дээр Мариан, Маршалл болгаш Каролин ортулуктарны Аймыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпири-биле 1947 чылда АКШ-тың чагыргазынга түр када бериткеним билдингир болгай. Ол дээрге Ооҗум океанның барыын талазында 130 муң чурттакчылыг, тоо быжаргай ийи муң ажыг ортулуктар-дыр. «Ол девискээрни хамаарышпас бот-догуннаарынга белеткээр», «политиктиг, экономиктиг болгаш сошиал депшилгелиг болур кылдыр ооң чонунга деткимчеин бээр» деп ынчан АКШ хүлээп-сөөн турган.

Ынчалзажок эрткен 36 чылдарда ол талазы-биле чүү-даа кылдыынмаан. Ортулуктарда амыдыралдың байдалдары эжижир тудум, харын-даа улам дорайтаан. Ажыл чок чорук, аарыг-аржык, өлүм-чидим — ортулуктуң чурттакчыларының таварышкан човулаңы ол.

Каттышкан Штаттар Микронезияны канчаар-даа ажок улуг шериг базазы, Азия-Ооҗум океан кавызынга ядролуг америк потенциалды улгаттырарынга даянып чугула пункт болгаш чепсектиң чаа-чаа хевирлерин шенээр чер кылып алганнар. Ядролуг тургузуглар чазылдырар черлер кылдыр Пентагоннуң таварыштырганы Бикини болгаш Эниветок ортулуктарны кым билбес боор. Ол ортулуктарның чурттакчыларын өскээр көжүрүнкеннер. Бикинiге ядролуг баштайгы чазылдырышкын дөртен чылдарның ийиги чартымында диимирен эрткен. Үзүктелиишкиниг шенелелер 1958 чылга чедир уламчылаан. Ол үе дургузуунда Бикинiге ядролуг чөстымышкыннарны чорутkан. Бикининиң тургустунган үш ортулуу океан чалгыларының адаанче дулдуүп кирген болгаш арткан девискээрде бүгүле амылыг чүве узуткаттынган.

Бикини ортулуктан элээп каш үүс километр Ронерик ортулукче шөлүттүрген ооң чурттакчылары шуут уттундуруп барган. Дыкыжындан болгаш чер чедишпезинден оларның аразында аш-чут эгелээн. 1948 чылдың январь айда аңаа чораан болүк эмчилер ол кижилер өлүп кырлырымың кырында келген-дир деп демдеглээннер.

Бикинiде американнарның ол дерзин чоруу делегейниң хөй-нинтизиниң удурланыышкынын, килеңин хайныктырган. Вашингтон бодун агартыры-биле 1968 чылда ол болүк ортулук биске ам херээ чок деп чарлаан. Бикинiде «радиация ам ажырбас кылдыр эвээжээн» деп 70 чылдарның эгезинде медеглел кылган. Үндезин арткан чурттакчыларны Бикинiже калбаабиле чарлап көжүрген.

Ынчалзажок ортулукта радиация нормадан дыка ажып турары болгаш кижилерниң кадымына ооң айылдыы улаткан чок тодаруттынган. Бикини ортулукка чурттаар дээр болза бети дээрге 100 чылда безин кижинiң кадымына айылдыг деп, АКШ-тың энергетика министерствозунуң мынаар чорутkан тускай комиссиязы ындыг түнелди үндүрген. Радиоактивтиг хередге шондурган үндезин чурттакчылар төрээн черлерин база катап каар ужурга таварышкан. Амгы үеде олар Ооҗум океанда Кили ортулукта чурттап турарлар.

Калифорниядан салып үндүрген диптер аразында ужугар баллистиктиг ракеталар кээп дүжер кылдыр Кваджалейн ортулуктуң суг хөөлбектерин Пентагон мынаар таарыштыр кылып алган. Аңаа чурттап турган 8 муң кижиниң Ибн ортулукта ирип калган казанак бажыңнарлыг суурже сүрүп көжүрген.

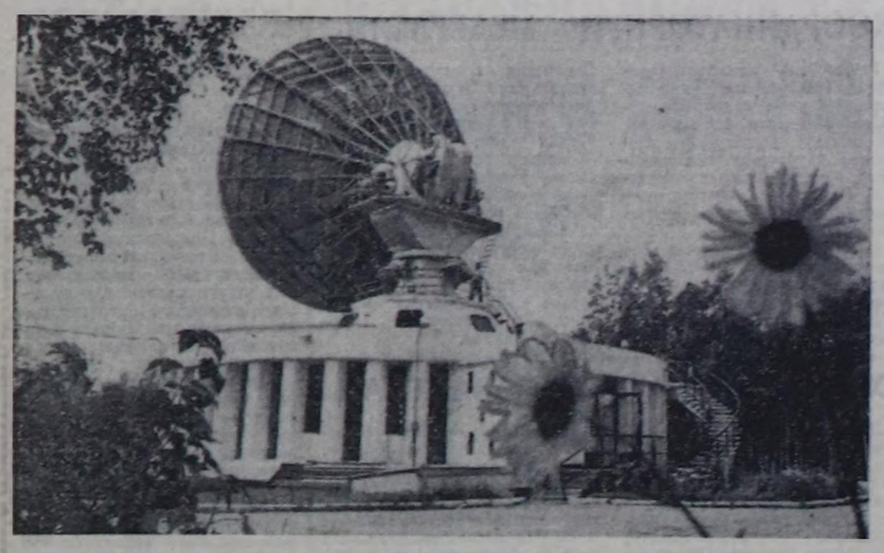
Микронезия ортулуктарда сөөлгү чылдарда шериг тудуун шапкын чорудуп турар. Чаа тудугларны кылбышаан, шеригниң эрги объектилерин чаартып, эде кылып турар. Чүгле Кваджалейн ортулукта политиону калбартырынга безин бир миллиард долларны тускайлаан. Бабелтуап ортулукта суг аңаа-биле чоруур атомнуг хемелер доктаар портту тудуп турар. Стратегтиг ушар үүлдүң чамдык аэродромнарын эде чаартып кылыры планнаттынын турар.

Бодуунуң тергилделиин хөөлөр арттырар дээш, Микронезияның чамдык райөннарын шериг талазы-биле үр хуусаалыг дуттуржулгаларны чарарынче АКШ күш-биле албадап тударар, чүге дээрге ол дуттуржулгалар ёзугаар Пентагон ракета техниказын шенээр шелдерин, полигоннарны калбартып, ядролуг, химиктиг болгаш өскеда чепсек складтарын, шериг объектилерин тудуп аң болур болгай. Бо бүгү чүгле Микронезияның чонунга эвес, а ол кавыга хамааржыр чурттарга аймылдыг болуп турар.

Микронезияның чурттакчы чөвүү Вашингтонның неоколониалистиг ажырымчы чүткүүлүн шиитпирлин-биле буруу шаап, хамаарышпас түскай күрүнеки тургузар дүрүм ёзугаар боттарының эргезин боттандырып бээрин негеп турардар. Кваджалейнниң чурттакчылары америк ракеталар шенээринге удур ажыл соксадымышкынын хөй аймаа уламчылап турар. Микронезия чонунуң төлөэлекчилериниң КНО-га, янзы-бүрү конференцияларга болгаш парлалгага киленнинг чугаалары дыңналып турар.

Микронезияның чонунуң чөптүг негелделера тайбыгга маңаылдыг бүгү күштериниң деткимчезин аң турар.

В. ФЕДОРЦОВ,
СЭТА-ның корр.
Джакарта.

ХАБАРОВСК КРАЙ. Амурда — Николаевск хоорайда «Орбита» станция. Ооң дузазы-биле ол хоорайның болгаш Амурнуң адакы агымының эриинде чурттакчылыг черлериниң чону Төп телевиденнеминиң дамчыдылгаларын хүлээп алыр аргалыг.

В. ТАРАБАЩУКТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

№ 71 ПОЕЗДИНИҢ ОДАКЧЫЗЫ

Петроградтың маңында Удельная деп станцияга дүнеки-ниң бир шак ол минутада № 71 поезд доктаар ужурлуг. Ол поездиниң башкарыкчызы билир: паровозту тургузуп турган черинден арай ырады,— электри фонарының чырыы четпес платформаның мырыдай ужунга тургузар. Одакчы паровозуидан дүже бээр, а ооң орнуң Владимир Ильич эзелеп алыр.

№ 71 поездиниң башкарыкчызы Ленинни кажан-даа көрбээн кижи-дир. А бир эвес көргеш-даа болза, ам домей-ле танывас: Ленин сегел салын чүлүң каапкаш, хавааи дуглай парик деп тускай баш дүгү чыпшыр кедип алган. Ол парик деп баш дүгүнүң кырындан кара картуз кедип алган чораан.

Поезд доктаай бээри биле-ле, ооң одакчызы карактыг черже дүже халый берген. Владимир Ильич паровозтуң иштинде чадаган бүзүрелдиң биле үнүп көөрге, чолаачы чүнү-даа айтырбаан; ол Лениндир деп чүве тодаргай болган.

Одакчының орнуң Владимир Ильич дораан-на эзелеткен.

Паровозту маңы-биле одаар турган. Ыяштары ол болган. Ынчангаш оларны от дески кыпсын дээш, отче эвээштеп кирер октаар ужурлуг.

Владимир Ильич ханада каларга томун аскаш, чедин сывыртының каапкаш, ажылдапла эгелээн.

Ол ыяштарны одаар черже кирер октагылап, хып чыткылаан кезектерин коптарып турган. Башкарыкчы үргүлүг дээ көрүүн каан, Владимир Ильичиин кайгап көрүп чораан.

Чаа одакчы кымның-даа дузазы чокка ажылдап шыдаар болган.

Белоостров деп станцияга шак ынчаар чедип келгеннер. Оолап кызыгаар чоруткан турган.

Ооң ынай Финляндия эгелээр.

Хамык пассажирлериң документизин хынап эгелээн. Бүгү поездиниң үжеп-чиндип-ле турганнар. Башкарыкчы чадажыгаш-биле чүгүрүп баткаш, демир-оруктуң вагоннарындан паровозту адырыпкан. Ооң соонда сут кудуп алыр дээш, паровозуун сут кудар черже аппаргаш, сугну далаш чок кудуп ап турган. Үш дугаар көшга медээзин станцияга шагда-ла хапкан, а паровоз дээрге сут кудар черде амдаа турбушаан.

Поезд башкарыкчызы кол кондуктор ынаш-тыныш-биле ам чоруур!— деп бодунуң эдискизин көргүзүп маңнап кел чораан. Ынчаар орта башкарыкчы кончуг дүрген чедип келгеш, паровозуун вагонналрга улай шаавыткан.

Кол кондуктор эдискизин медээлекен.

Станцияда офицер, башкарыкчыже көрүп алган турган.

Ооң бир-ле чүвеин бодаан ышкаш болганда, бир кижиже хол булгаан. Солдаттар паровозче чүгүржүп-ле каапнар...

Ол аразында паровоз тургай черинден дап бергеш, бурунгаар карацайны-ла бергеш.

А. КОНОНОВ.

Төпчүдүлге дузазы-биле

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму чон ортузунга идеологтуг, масса-политиктиг ажылды калбартырынга культура албан черлериниң ролю бедик болурун онзалап айыткан. Сес-биле ажыл-херектиң аразында дүүшкек эвес чорукту ажып эртерин, хүлээп алган шинтпирлерин күүседиринге контрольду күштелдирерин Пленумга айыткан. Дээштиг хыналда сагылга-чурумну быжыглаарынга дузалаар, ажылды эки шыпаржыдар.

Өвүрүүн библиотекаларының ажылы-биле таныжып чораан бис. Ниити система кол соруглары күүседип турарын айтыры чугула. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын пропагандалап, ССРЭ-ниң аъш-чем программазынга хамаарышкан материалдарже киржээнгей салдынган. Совет Тыванның 40 чылынга уткуштур чурт-шинчилел литературазын пропагандалаары экижээн.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерин аймдыралга», «Аъш-чем программазы—бүгү улустуң херээ» деп темалыг номнар делгелтелерин, доңчулалдарны, беседаларны шупту библиотекаларга эрттиргилээн. Библиотека ажылынга көскү черин номчукчулар-биле ажыл эзелээря чугаажок. Бо чылдың бирги чартында район библиотеказында номчукчулар саны 556 кижи азы чыл планының 71,3 хуузу болуп турар. Чаа номнарны бижидер деэн номчукчулар библиотекага удаа-дараа кээп турганын эскерип көрдүвүс. Абонемент ажылдакчызы Светлана Ходун-ооловна Адыгжы оларның кижи бүрүзү-биле таныш, кандыг номну алырын оларга чугаалап сүмелээр. Библиотека тар-даа болза, таарыштыр дерип каастаан.

Торгалыгның кодээ филиалы бо удаада база-ла номчукчулар-биле эки ажылдап турар. Ооң эргелекчизи ёзулут-ла ажыл-херээнге бердинген кижи. Полина Монгушовна Түвет-оол мында 16 чыл ажылдап турар. Библиотека-библиография квалификациязынын чаа таблицаларынче ном фондузуун бо библиотекага районда эң баштай шилчидин эгелээн. Малчыннарже үнүшкүнверин тускай график ёзугаар чорудуп турар.

Районнуң библиотекалары Совет Тываның юбилейинге утку-штур С. Токаның, О. Сават-оолдуң, К. Чамыянның номнарында номчукчуларның конференцияларын эрттиргилээн. Номчукчулар-биле чогаалчылар К. К. Кудажы, Л. Б. Чадамба олар база ужурашканнар.

Төпчүткен библиотека системазы чайгы үеде директор чок ажылдап турган болза-даа, Вера Донгаковна Данзын ооң хүлээлгезин эки күүседип турган. Ол ышкаш методист Александра Монгуштуң дузазы база улуг. Кадрларны ажылга быжыглаар, олариның мергежилин бедидиргже кичээнгей салдынган. Системада 15 кижиниң чартык кезии специалистер. Үрен үүл училищезин дооскан бир специалист келген. Ийи кижи Улан-Удэзе культура институдунда өөренип турар.

Төпчүдүлге дузазы-биле ажылды эки-жидиримниң аргаларын ам-даа чедип албаан, мурнакчы дуржулганы пропагандалап турары кошкак. Библиотекалар аразында ном солчулгазын четпес организастаан. Трайспорт-биле хандырылганың кошкаандан кежер библиотекаларның ажылы ам-даа негелдеге четпес.

Е. БУГДАЕВ,
республика библиотекаларының улуг методизи.

БАШТАЙГЫ ХҮННЕРДЕН-НЕ

Республиканың школаларында чаа өөредилге чылы эгелээн. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң улус өөредилгезинге хамаарышкан шинтпирлерин боттандырарынга онзагай өөредилге чылы. Совет Тываның 40 чыл болуур юбилейинге белеткел калбарган үеде ук өөредилге чылы эгелээн.

Чаа өөредилге чылының чедишкининг болуру ону организастыг эгелээринден кол хамаарыжыр. Бистиң Алдан-Маадыр ортумак школазының коллективи өөредилге чылы эки эгелединис. Баштайгы үүнде школа ажылдыышкынынга ажыл-агыйның хоочуннарын, ада-иелерин, школаның доозукчуларын-специалистерин чалаап бис.

Школада партия организациязының секретары Клара Алдын-ооловна Ооржак уругларга чүве чугаалап тура, школаның бо чылдагы доозукчуларының салым-чолу кандыг болганын база онзалап демдеглээн. Олардан элээн хөй кижи боттарының күзел-чүткүлдеринниң аайы-биле дээди, ортумак өөредилге черлериниче киргилээнин айыткан. Өөредилге черлеринге өөренириндең аңгыда, улус ажыл-агыйның адырларынга ажылдаары база чугула. Көдээ ажыл-агыйга, тудугга, амыдырал хандырылгазынга дээш каяа-даа ажылдап болуруның аргалары бар.

Эрткен чайны уруглар хилис эрттирбээннер. Школаның комсомол организациязының секретары Ооржак Лидия Волгоград области-ла чимис ажаалдазынга киржип чораан, уруглар эжиниң чугаазын соңуурган дыңнааннар. Чайгы үеде совхоз бүдүрүлгезинге, мал чеминиң белеткелинге хөй кижи киришкен. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазының удуртукчузу Оюн-оол Борбак-оолович Ондар ооң дугайын демдеглеп чугаалааш, болүк өөреникчилерге совхозтуң ажылчын комитединиң шаңналдарын тывыскан.

Школаның эргинин бир-ле дугаар артап кирип турарларга чаа өөредилге чылының эгези уттуидурбас солун болган. Белеткел клазынга кирер өөреникчилерни ясли-садтан байырлалдыг байдалга үдеп келген.

Школавыска баштайгы кичээлдер—Тайбыңның кичээлдери болган. Башкылар аңаа баш удур белеткелдиг келген болгаш солун эрткен. Иланғыя 10 «а», «б», 7 «а», «б», 9 «а», 8 «а» дээш оске-даа класстарга ук кичээлдер бедик деңнелге эрткилээн. Башкылар кичээлдерге тайбың дугайында плакаттарны, лозунгнарны, уругларның чураан чуруктарын ажыглап тургаш, ыры, шүлүктүг эрттиргеннер. Бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң тайбың политиказының ужур-утказын уругларга чугаалап таныштырдывыс.

Школага кижилдиглиг ажылының деңнелии бедидери, өөреникчилерни бедик идейлиг, коммунизмниң идепкейлиг туругузукчулары кылдыр кижизидери—бистиң кол сорулгавыс. Ук ажылды дээштиг болдурары башкылар бистерден хамаарыжыр. Бистиң школаның башкылар коллективи ону боттандырарынга бүзүрелдиг.

Т. ОНДАР,
школада класстан дашкаар ажылдар талазы-биле өөредилге эргелекчизи.

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ЧЕМПИОН-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Хостуг хүрешке ССРЭ-ниң чемпиону Александр Доржу бодунуң чаңгыс чер чурттуглары—«Барлык» совхозтуң ажыл-ишчилери - биле чоокта чаа ужуражмышкын кежээзинге киржип чораан.

Хостуг хүрешке бодунуң дединзинге ССРЭ чемпиону атты бир дугаарында чаалап алган чаңгыс чер чурттуу-биле ужуражмышкынга Саадак-Терек суурнуң барык бүгү чурттакчылары бир деминг чыглып келгенивер.

Ужуражмышкын кежээзинге чон А. Доржунуң улуг маргылдаага канчаар белеткенгенин, кандыг аргалыг хүрешкенин болгаш ооң ам моон соңгааргы спортчу планнарының дугайында улуу-биле сонуургааннар.

Александр бо хүнүмде Киев хоорайга болур делегей маргылдаазынга киржир эрге дээш кызымак белеткенип турар.

Т. САРЫГЛАР.

«ЧЕРНИҢ КЕЖИИ»

СЭКП Тожу райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизи болгаш Тоора-Хем көдээ Советиниң организастаамы «Черниң кежии» деп делгелгеии районнуң культура бажыңынга организастыг эрттирген.

Анаа районнуң девискээриинде үнүп турар кат-чимис, тоорук, мөөгү аймаа-биле кылган янзы-бүрү аъш-чемни, бажың чанының участоктарынга тараан ногаа аймаан болгаш кылган блюдоларны, сүттеи кылган ааржы, чөкпек, быштак, сметана дээш оске-даа чемнерни делгээн.

Делгелгеиин түңнелии үндүргеш, районнуң ыяш ажыл-агый черинге, районнуң культура килдизинге кайзынга-даа бирги черниң шаңналдарын тывыскан. Ийиги черни амыдырал хандырылга черинин коллективи эзлээн. Эң эки өстүрген огород культураларының эзлерии, эң чазагай белеткээн чем аймаанның авторларын база тус-тузунда шаңнаан.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

«АЛДЫН КУС»

Ак-Туругда көдээ Культура бажыңының залынга «Алдын аус» деп аъш-чем болгаш чечектер делгелгезин суурда херээженнер чөвүлели организастап эрттирген.

Ол кежээ делгем залдың ортузунда салган столдарның кырында янзы-бүрү аъш-чем аймаанның дээжизии делгээн болган. Иланғыя «Чалбыыш» агитквартирадан Х. Дамбуунуң кылгамы варенье, чөкпээ, ол-ла агитквартираның чурттакчызы Р. Кара-Салдың өстүргеии ногаа аймаа, «Отчуташ» агитквартирадан К. Кандаанның, Г. Бүрбүжептиң кылган салаттары болгаш оларның өөрү Н. Хеймер-оолдуң, Б. Бегзиниң сүттеи, долганган кылган аъш-чемни бедик үнелелди алган.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

ӨРҮ АТКАН

● Шоодуглуг чугаа ●

Дазылбай-биле ийилээн Хөлдер-Белдиринде шаандакы эрги улуг одагта кээп дүжүүнүп алдывыс. Чүгээр диртип чораан аңчы болгаш, кижим бир лицензия чөпшээредип алган болду. Оозу-биле хүлбүс олчалап аар дээн кижидир.

— Акың чүү боор, шылаптар-ла ыйнаан, ооң, доо сирти сирбее берген чыткан артылдан бээр тепкеш кээйи — деп, Дазылбайым артында караҳүрең, үс-чаг чаап каан дег, арны чыруш кылынган ышкаш көөреди эвеспе.

— Ынчал харын. Мен элеп-чук дилээш кээйи—дидим оң.

Боозун чүктепкеи эжим шүлүрертир базып бар чыда, тура дүшкеш, хая көрдү:

— Таптыг сарыг шайдан көвүдедир хайындыргаш, курттаг сүт-биле чаа сүттеп каар сен.

— Ийе, ийе. Мен домей-ле мурнай кээр боор мен.

Одаадан километр хире черде үжүлгек мйгылга баргаш, бир-ле улуг ханган дыттың өрү ортеи черинде чыпшынган элеп-чук дүжүр чушкуп олурумда (күжүр Дазыл-ла ыйнаан, өске кым-даа эвес), үш улай тутсуптуг оң, кайгалың. Элээп болганда ам ийи улай даштапты, Дазылың. «Аттыла боор, ол хире хөй ок эткенде!..» деп, иштимде амырап-даа ордум ыйнаан.

Дыка орайтавааида одагга базып келдим. Дазылбай демне келген хире—шай муи-не бүлээп чылыг, боду чонактарын доженген, эзерии сыртаигап, удуп чыткан элик дег, дыгдыныи алган бо чыдыр-ла. Кижим серт дээш ковайып келди.

— Элеп-чугун эндере чүктеп экелдиң бе?— деп айтыра каапты.

— Эвээш ийик, беш-алды килограмм хире.

— Оо, чүге эвээш боор, оол, чээрби беш—үжеи акша чайлыг тыпкан-дыр сен.

— Ындыг харын... Бо мынчаар үш-дөрт хонар мен.

— Сен олчалыг — мен куруг... Ан база хөй чер-дир, оол. Үш хүлбүс чыт алгаш ынай болурга, халыдыр эндере частым. Че, ол-даа ажырбас боор, үезии келир-ле ыйнаан — четтирер бис.

Таваар шайлап, эът-чаг чокдаа болза, сухарей, чиң, имирии үткүп, ол-бо чүвелер дугайын хөөрежип ор бис де. Дазыл эжим бөгүн бир хайыракан, ийи сыын чорааиы база көрген мен дидя. Оозуига арай бүзүревейн ор мен. Чазын бо үеде бо мынчаар сыын-мыйгак турбас, дезе бээр чер дээрзии билир мен. Ишкээр хөл кылында хой, өшкү кадарчызы ийи от чазаглап турар ийик чоп, оларның ыт-кужунуң ээргизи, машина, мотоциклиниң даажы айлыг үүве бе ол, сарыг аң ол даашка канчап шыдажыр боор. «Дазыл, сеи дээрге элээп ажыр салыр, ажыр адар эр боор сеи—дыңнаан-даа мен»—деп боданып, кежээ дургу чиктигзинип орган болдур мен ийин. Үзүи чугааның ужу-кыдыы кижээ черле келгей.

Ынчап орувуста ыдывыс ээрген соонда, бир кижи ишкээртеи чортуп келгеш, аъдыи баглаап, одаавыска хөме базып келди.

— Экии! Силерни бо-ла одагда ыйнаан дээш дортап чортуп келдим—дизе-ле кадарчы Үзүи-оол болду.

— Чаңгыс элик лицензиям дээш хамык акны сылба частым мон, оол!—деп, Дазылбай бо-ла-лыр.

— Боон даажын дыңнаарымга дегген хире эвес болчук-ла-деп. Үзүи-оол таваар харылаап, шай аартап аар дей берди.

— Харалаан... Че, соонда таваржы бээр ок. Аңны аппаа чордум ий.

Үзүи-оол база элеп-чуктап чораан болду. Беш хонук шолээлиг. Бистии-биле калы хонуп алгаш, даарта мээп-биле кады элептээр. Шаг-шиизээ тонген Дазылбай хаарыктап удуй берди. Үзүи-оол мээи кулаамга сымыранып кирипти:

— Бо эжиниң олурган мээзинге аргадан дужаашкыр чортуп келдим. Аравыс чоок ийин. Аът кырындан көрүп турарымга, кижиң дээрге тургаш, боозун кайнаар-даа шыгаавайн, өрү туткаш, үш улай база каапты-ла. Дыңнаан боор сеи. Өрү көк дээрдеи өске чүү-даа чок, өдүрек кушдаа үшпаан-на чүве. Оон соонда бо эжии өрү алзы базыпкаш, чап-даа болбаида база ийи удаа тудусту. Дыңнаан боор сеи. Та кайнаар, та чүнү аткан кижи?

Ам-на бүзүревейн органым частып калды эвеспе. Үзүи-оолга удур сымыраидым:

— Ындыг эр дээни кай: ол аңны кордум, бо аңны частым дээр, оозу хөй кезиилде меге болур, хөөредирэ дендии эр дээр чүве. Оозу черле шыидыр оо.

— Шын болбайн, шынын бөгүн караам-биле көргенним ол-дур. Ан көзүдбес хире боорга, азы чалгаарап келгеидe ындыг кижи боор.

— Огун-даа камнавас аа. Ынчалбайн, кызып шын аңнаң, чорза...

— Ындыг харын. Чамдыкта элик-хүлбүс, сыын дээш олчалапкан боор кижи-дир. Мүнне шору аан. Диииге шыырак кижи дээр чоржук.

— Оозун дыңнаан мен. Алызын алыр болза, төтчегленкчи-даа эвес, кара сеткил чок, карартып каар оруу чок чүгээр эр-дир ийин. Арай хөөретксш холүн безин чаза кааптар — деп, ыя аразында Үзүи-оолдан биле кааикаимга немеп ор мен.

Ол канчаары ол ийик, Үзүи-оол дээрге каттырыптар часкап, аскын холу-биле дуй туттуиза-даа, катны бажы каткан эвес, каттырып-ла үнген.

Дазылбай оргалап чыткан болу отче аидарып келгеш, арай үлаараан аян-биле:

— Чүнү каттыржып ор силер?! Удувас бо-даа эрлерии! Ыытташпайн бардывыс.

А. НУГУУРАК.

Айтырыңар, харыылап берээл

Кадыкшылын барымдаалап өске ажылче шилчидери

Ажылчын азы албан-хаакчы кижиниң кадыкшылы баксыраида оон-биле чардынган күш-ажыл керээзин күш чок кылдыр сокседыр азы өскертир талазы-биле маргылдаалар профсөвилелдер болгаш суд органнарының практиказыига ховар эвес таваржып турар.

Бир эвес ажылдакчы туберкулёз азы профессионал аарыгаан хоочураш доктаамал ажылын кылып шыдавас, ынчалза-даа эмчиниң режимии долузу-биле сагывышаан, өске бир ажылды кылып шыдаар аргалыг болза, ону ВКК-ии (эмчи-консультация комиссизыныи) түргускан түңнелии ёзугаар өске ажылче түр шилчидер. Администрация ындыг кижиии өске ажылче шилчидерде профсөвилел комитединиң чөпшээрели-биле ооң квалификациязын барымдаалаар ужурлуг.

Туберкулёз азы профессионал аарыгдан аараан кижиниң шилчип келген ажылының шалыны мурнундагы ажылынга тургаш ап турган шалыңыидан эвээш болур болза, өске ажылче шилчээни-биле чидиргеи шалыңын бюллетень-биле социал камгаладылгазының хөреигизиидеи 2 ай чедир немей төлеп бээр. Ынчан социал камгаладылгазының дузалам-чызы-биле шилчип келген база чаа ажылының шалыңы катай мурнувда ап турган ортумак шалыныидан ашпас ужурлуг.

Ниити зарыгдан кадыкшылы баксыраан кижиниң ВКК-ии түңнели-биле өске ажылче доктаамал азы түр шилчиткеде ооң мурнунда ажылга тургаш ап турган ортумак шалыны өске ажылче шилчээни хүиден эгелеп чүгле 2 неделя иштинде өскерилге чок хевээр артар. Ийи неделя эртиеи соонда чаа ажылының шалыны ап эгелээр.

Ажыллакчы күш-ажылчы хүлээглелерии күүседип турган озал-ондакка таваржып, кемдээниден куду шалыңыг ажылче шилчээиде база ооң кемдээшкии алганынга чедир ажылдаан организациязының буруузу база бар деп тодаратынганда, ооң мурнунда шалыны-биле чаа шалыңының аразында ылгалын бурууллут организация ол кижиниң ажыл-кылыр аргазы азы кивалид группазы тургустунар үеге чедир төлээр ужурлуг.

Ажылчын азы албан-хаакчы кадыкшылы баксыраанындан мурнуку ажылын түр-даа, доктаамал-даа кылып шыдавас апарганда, ооң дилээн ёзугаар эмчиниң берген түңнелии барымдаалап чиик ажылче шилчидерде, ияап-ла квалификациязын сагыыр болгаш ооң ажылдап турары бүдүрүлге, албан черинде, организациядa чиик ажыл бар болза, ынчан шилчидип болур. Ажылдакчы-кын чиик ажыл-биле хандырбааны-биле холбаштыр тургустунган маргылдааларны профкомнар болгаш үстүкү профсөвилел органнары бүгү талалыг сайгарып көргеш, үзе шиитпирлээр хүлээлгелиг.

Ооң-биле кады ажылчын азы албан-хаакчы ажыл кылыр аргазының чамдык кезиин чидиргеиде администрация ону ияап-ла өске ажылче шилчидерии албан эвес дээрзин күш-ажыл хоойлузунда онзалап айыткан. Чижээлээрге, ажылдакчыны 3-кү группаның инвалиди деп көргеи. ВТЭК-тиң Александра Монгуштуң дузазы база улуг. Кадрларны ажылга быжыглаар, олариың мергежилии бедидиргже кичээнгей салдынган. Системада 15 кижиниң чартык кезии специалистер. Үрен үүл училищезии дооскан бир специалист келген. Ийи кижи Улан-Удэзе культура институдунда өөренип турар.

Төпчүдүлге дузазы-биле ажылды эки-жидиримниң аргаларын ам-даа чедип албаан, мурнакчы дуржулганы пропагандалап турары кошкак. Библиотекалар аразында ном солчулгазын четпес организастаан. Трайспорт-биле хандырылганың кошкаандан кежер библиотекаларның ажылы ам-даа негелдеге четпес.

Е. БУГДАЕВ,
республика библиотекаларының улуг методизи.

ЧАРЛААЛДАР

Кызыл хоорайның № 1 техниктиг училищези 1983—1984 өөредилге чылында дараазыидагы мергежилге ажылчыннарны: токарьларны, фрезеровщиктерни, эптелге-механика слесарьларын, аппаратура монтажниктерии, аппаратура эптээр слесарьларны, аппаратура тааарыштырыкчыларын, радионун болгаш кодээнии телефон харылзаазының тудуунга ажылдаар электромонтёрларны, ийиги класстың телеграфистерии белеткээр.

Училищеге ортумак эртемниг кижилерни хүлээп алыр. Өөренириниң хуусаазы — бир чыл. Өөренип кирип алганнарга айда 93 рубль стипендияны бээр. Бүдүрүлге практиказының үезинде шалыныың 33 хуузун төлээр. Өөреникчилерии чурттаар чер-биле хандырар.

Өөренирии күзээнner дараазыида документилерии эккээр:

биликиин дугайында документиии;

чурттап турар черинден шыиызылганы;

ажылдап, өөренип турар черлериниң характеристиказы;

3Х4 хемчээлдиг фото-чуруктар;

286 хевирлиг эмчи шыиызылгазы;

комсомолдуң район болгаш хоорай комитеттериниң чөпшээредип чоруткан бижии.

Училищениң адреси: 667003, Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, бажың дугаары 1-Б, № 6. 15 дугаар автобусларга олурар. Электромонтёр болгаш телеграфист мергежилии шилип алганнар документилерии дараазыида адресче чорудар: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың дугаары 53, тел. 2-48-12.

«Шагонартажстрой» трест болгаш Шагаан-Арыг хоорайда № 8 профессионал-техникти-гиг училище 1983-84 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Училищеге ашчыларны, дашчы-монтажниктерни, бызаичы-столярларны, шеверлекчилерни белеткээр. Өөренириниң хуусаазы 10 ай. Училищеге өөренип киргеи ооллар, кыстарга ай саныида 92 рубль стипендия төлээр, столовая, ажылчын хеп, ниити чурталга бажыңы-биле хандырар. Өөренген айларын ажыл стажыига кииp саиаар.

Өөредилге сентябрь 12-деи Училищеге өөренип келирде пастортуи көргүзер.

Училищеии дооскаинар Чаа Шагаан-Арыгиың туруунга ажылдаар болгаш чурттаар оран-сава-биле хандыртынар. Өөренириң күзээнnериии киреринии экзаменнери чокка хүлээп алыр. Училищеге спортчу секциялар, үран үүл болгаш техниктиг чогаадылганың белгүмнери доктаамал ажылдаар. Училищеде өөреникчилер хүлээп алырының комиссизыы ажылдап турар.

Училищениң адреси: Шагаан-Арыг хоорай, Советская кудумчузу, бажың дугаары 50, телефон дугаары 91-2-78.

Республикаиың ыяш ажылагыйлары шуптузу сибирь лыдыиың үрезиннерии хүлээп ап турарын Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу дыңнадып турар. Бир килограмм дыт үрезииии хүлээп алыр өртээ:

Шынары 1-ги чергеии—19 рубль;

Шынары 2-ги чергеии—16 рубль;

Шынары 3-кү чергеиии — 14 рубль.

Чиир тооруктуң 1 килограммының өртээ—1 рубль 30 копеек.

Кызылдың № 1 кежээки школазы 8-11 класстарга өөренирии күзээнnерии хүлээп ап турар. Өөредилге сентябрь 1-де эгелээн. Школа ийи ээлчег-биле повседиевник, вторник четверг болгаш пятница хүнеринде эртеигииии 8 шактан 12 шак 35 минутага чедир, кежээ 18 шактан 22 шакка чедир кичээлдээр.

Хүлээп алышкынар субботага биле воскресеньеден ангыда неделяның бүгү хүнелеринде 9 шактан 20 шакка чедир болур. Дүштээр шагы 13 шактан 16 шакка чедир.

Школаның адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың дугаары 22, тел. 2-22-56.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үс». 8.40 — Эртеигн гимнастика. 8.55 —«Горилстер, харыылаңар!». 9.40 —«Кырывысче отту келдирип тур бис» деп ураи-чечеи телефильмиииг 3-кү сериазы. 11.00 — Документалдыг телефильм. 11.20 — Ырак болгаш чоок ыры. 12.05 —Телемедээлер. 12.10—14.15— Чаиспар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Беш чыл—кижи бүрүзүнүң херээ». 15.35—Азия болгаш Африка фурттарыиың чогаалчыларының VII конференциязыига уткуштур. 16.00 — Хөглүг чарыштар. 16.45 — Эртем болгаш техиика талазы-биле Ленинчи комсомолдуң лауреаттары. 17.00 —«Шыырааа школазы». 17.30—«Чурук санында-ла—хүи». 17.45 — Футбол. УЕФА-иың кубогу. «Динамо» (Квев) —(Лаваль» (Франция). 18.30—18.45 — Чаиспар. 18.45—Бөгүи делегейде. 19.00—Москва дутайында документалдыг фильм. 19.30 — футболга Европа чемпионнарының кубогу дээш маргылдаа. «Динамо» (Минск) — «Грассхоппере» (Швейцария). 21.00—«Үс». 21.35—УЕФА-иың кубогу дээш футболга маргылдаа. «Спартак» (Москва) — «Хик» (Финляидия). 22.20 — Концерт. 22.45—23.05 — Бөгүи делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртеигн гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35— А. С. Пушкин. «Капитан уруу». 7-ги класс. 9.05 — Испан дыл. 9.35—А. С. Пушкин. «Капитан уруу». 7-ги класс. 10.05 — ПТУ-иуң сургуулдарынга. Астрономия. Астрономияның практиктиг аажылалы. 11.40 — Зоология. 7-ги класс. Ээремчигей хевирлиглер. 11.00 — Аваи школазы. 11.30 — Эртем-иептерелдиг фильм. 11.40 — Зоология. 7-ги класс. Ээремчигей хевирлиглер. 12.05 — Төөгү. 4-кү класс. Дошка тулчуушкуи. 12.35 — Испан дыл. 13.05 — А. Фадеев. «Аимык гвардия». 13.35 — «Империиың буурап дүшкеии». Бижимел таймырлыг уран-чечеи фильм.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичезыстаар. Соңгу-барыын чүктеи хаттың күжү секундада 9—14 метр, хүндүс күштеии бергеиде 18—23 метр чедер. Дуне агаарның температуразы 7—12, чамдык черлерге 2 градус соор, 3 градус чылыыр. Хүндүс 14—19, чамдык черлерге 5—10 градус чылыг болур.

Автооруктарга бичезыстаар, көстүүр 2—4 км.

Кызылга чуга булуттаар, хүндүс бичезыстаар. Соңгу-барыын чүктеи хаттың күжү секундада 18—23 метр чедер. Дуне агаарның температуразы 8—10, хүндүс 17—19 градус чылыыр.

Редакциияның оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Абдулла» 10.00, 13.00, 17.00, 20.00, «Карел Гот мраап турар» 16.00, шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дети капитана Гранта» 9.30, 11.20, 13.10, «Свадебный подарок» 15.00, 18.40, «Мужики» 16.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Торпедоносцы» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Обещаю быть» 15.00, «Клятвы и обещания» 17.20, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Переворот по инструкции 107»: 18.30, 20.30 шактарда.

Тыва АССР-ниң Сельхозтехкуркомунуң өөредилге-будуруге комбинады 1983—1984 өөредилге чылында республиканың агрополитпун каттыжымышкыныын ажылчыиарын белеткээр болгаш оларның мергежилии бедидер курстарже өөренирии чалаап тур.

Ушкү классты чолаачыларын 5 ай, автомобиль, трактор болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септекчилерии, токарьларны, көдээге ажылдаар электромонтёрларны 6 ай, ииек савар машина операторларын 2 ай белеткээр.

Өөредилге-будуруге комбинадынга 8-10 класс дооскан 18 харган өрү назылыг ооллар, кыстарны хүлээп алыр. Өөренирии күзээнner паспортун, бүдүрүлгеден өөредии чоруткан бижиин, 3х4 хемчээлдиг фото-чурукту эккээр.

Өөредилге октябрь 1-деи эгелээр.

КОМБИНАТТЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, бажың № 1 «б».

«Шын» солуна дарый дуржулгалыг машинакчылар негеттинип турар.

Редакциияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 9. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карымелгелиг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийии амыдырал болгаш үлегер чүдүлгелериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузукчулар килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-80, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун-ке-обзён барганда 2-32-75 телефоннар болгаан.

Солуи неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2000.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01568

Бүгү чүрттөрниң пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 215 (12305) | 1983 чылдың сентябрь 16, пятница | 1925 чылда үнелеттингеп | Өртээ 3 коп

САГЫЛГА-ЧУРУМ, МӨЗҮ-ШЫНАР

Келир чылын Совет Тыва бодунуң 40 чыл ооң демдеглеп эрттирер. Ол байырлалга уткуштур дыка хөй коллективтер бедиткен соңналистиг хүлээлгелерни алганнар. Соңналистиг чарыштың эгелекчилери — Кызыл райондан «Тиилелге», Бай-Тайга райондан «Мурнакчы» совхоз, Кызыл хоорайдан дааранылга фабриказы, «Тудуг кезектери» комбинат берген сөзүнге ээ болуп, бедиг бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

Ол чүл дээрге ук бүдүрүлгелерде кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунуп турарын, эң-не кол чүве — кижилерниң ажылга, хөй-ниитининң херээнге хамаарылгазының экижип турарын херечилеп турар. Дааранылга фабриказының мурнакчы ажылчыны, бүдүрүлгениң хоочуну Р. Т. Сумба мынчаар чугаалап турар: «Бис бүдүрүлгениң ажылчын бүрүзү чүгле хүлээнген ажыл-херээнге ээ-харыысалгалыг болурундан ангыда, кады ажылдап турар эштеринге хүн бүрүде үлегер-чижээн көргүзүп ажылдаарын чедип алыр дээш кызып ажылдап турар бис. Бистер боттарывыстың бүдүрүп турар продукциявыстың шынарын доктаамал контролдап турар бис. Чурум үрекчилери бир-ле дугаарында бригада кежигүннериниң мурнунга харыылаарлар...»

Сайзыраңгай соңнализминиң чарылбас кезээ — бистиң ниитилелдиң бөлүк бүрүзүнге идейлиг мөзү-шынар талазы-биле экн байдалды, кижиге бүзүрээр чоруктү болгаш бедик негелдени тургузары. Медерелдиг сагылга-чурум, бедик политиктиг культура, бодунуң эргелерин болгаш хүлээлгелерин билири болгаш оларны херек кырында күүседири—күш-ажыл кижизиниң мөзү-шынар талазыбиле дадыкканын көргүзүп турар болгаш ооң чурумун өске кижилерниң үнелеп көөрүнүң бүзүреллиг айтыкчызы болуп турар. Ынчангаш бистиң ниитилеливис хөгжүлдениң бедик чадазынче көдүрүлген тудум, соңналистиг моральдың болгаш ниити чүрттаганың дүрүмнерин хажыдары, совет хоойлу-дүрүмнү үрээри улам-на улуг хажыдыышкын болуп бар чыдар.

Соңналистиг сагылга-чурум бир-ле дугаарында бүгү-ниитининң чаагай чоруу дээш ак сеткилдиг ажылдаарындан эгелээр. Кижиниң кылган ажылының шынары чүгле экономиктиг категория эвес база мөзү-шынар категориязы деп чүве шагдан тура-ла билдингир болгай. Ол дээрге ажылчын арын-нүүрүнүң болгаш төлептиг чоруктуң көргүзүү-дүр. Партия, профэвилел, комсомол организациялары, ажыл-агый удурткулары кижилерниң ажылга хамаарылгазын, принципиалдыг болгаш чүткүлдүг чоруун үнелеп көөр, шынчы, ак сеткилдиг ажылдың ат-алдарын бедик көдүрер, кижи бүрүзү бодунуң хүн нормазын, бүдүрүлге даалгазын күүсеткен турарын чедип алыр ужурлуг. Москвачыларның «Күш-ажылы дээш—алдар болгаш хүндү!» деп эгелээшкини бедик көргүзүглерни чедип алырынче, коллектив бүрүзүнге мораль-психологтуг байдалды тургузарынче, бүдүрүлгеге үлегерлиг сагылга-чурумну быжыглаарынче урган. Ол эгелээшкин күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң амыдыралының дүрүмү болур ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Ю. В. Андропов Москваның станок тудукчулары-биле ужуражылгазының үезинде мынча деп чугаалаан: «Биске медерелдиг, ажылчын, бүдүрүлгени бурунгаар хөгжүдүп турар чурум херек. Бис сагылга-чурум дээш хүн бүрүнүң демиселин утка-шынарлыг чорудар, ону бүдүрүлге планының күүселдези-биле сырый холбаар ужурлуг бис. Чүгле ынчан хоозун шуугаазын болбас, чүгле ынчан партия Төп Комитединиң ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседип шыдаар бис».

Бистиң мөзү-шынар талазы-биле үлегеривис — чүнүң-даа мурнунда ниитининң сонуургалын, коллективизминиң болгаш боттоттарынга дузалажырының принциптерин бедик үнелээр кижи болур ужурлуг. Ындыг кижи кезээде бүгү-ниитининң херээ дээш мурнуку одуругга чоруур.

Сагылга-чурумну быжыглаары — амыдыралдың чугула негелдези. Прогул кылыр, чалгаа, шүшпен кижилер чүгле бодунга эвес, коллективке, ниитилелге улуг хораны чедирип турарлар.

«Тыва совхоз тудугда», «Тыва суг тудуг» тресте, Кызылдың алгы заводунда ажылчыннарның ажылдан үнер, ажыл шагы үзер, прогулдаар чоруктары ам-даа эвээжевейн турар. Ол коллективтер эрткен айларның бүдүрүлге планын күүсетпээн, күрүне мурнунга өрелиг болган. Ону чүгле ында кижизидилге ажылы, ажылчыннар ортузунда масса-политиктиг ажыл кошкак чоруп турары-биле, мораль-политиктиг климат багай болганы-биле тайылбырлап болур.

Совет кижилерниң мөзү-шынарының норма-чижектерин үреп турар кижилерге хамаарыштыр хүн бүрүнүң чидиг демиселин чорудар, кижиниң бүдүрүлгеге, албан черинге болгаш өг-бүлезингедаа чүруму ниитилелдиң кичээнгейинниң төвүнге турар ужурлуг. Эң ылаңгыя арагачыларга, ниитилелге төлеп чок кижилерге, ат-алдарын ышкынып чоруур кижилерге удур демиселди шыңгырадыры онза чугула.

Соңналистиг сагылга-чурумнуң, мөзү-шынарның норма-чижектери кижиниң кандыг албан-дужаал ээлеп турарындан хамаарышпас. Партия организациялары ленинчи принципиалдыг ёзу-биле коммунист бүрүзүнге негелдени тургузар ужурлуг.

АЖААП АЛЫЫШКЫН— ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

КАРТОФЕЛЬ—«ИЙИГИ ХЛЕБ»

Тандыда Тока аттыг совхозтуң № 1 хову-трактор бригадазының механизаторлары картофель ажаалдазыиче оң хонук мурнунда кирген. Бо хүнерде ында ажыл киднн түлүктээн.

— Бистиң бригадавыс механизаторлары бо чылдың часкы хову ажылдары эгелээри-биле, бот-орулга-чарылгалыг аргаже кирген. Ол чорук бригада кежигүннериниң боттарының бедидип, ажылдың шынарын экижиндерине болгаш планның онаалдаларны күүседиринге идиг берип, механизаторларның материалдыг сонуургалын удаттырган — деп бригадир, Тандың район Совединиң депутатыдыр, хоочун механизатор Сендий-оол Доңгакка картофель шөлүнге ужуражы бээримге чугаалады. — Чаа аргаже шилчип тура, бригадавыстың кежигүн бүрүзү ооң харыысалгазын ханызы-биле медереп билип, чайгы үеде картофель шөлүнүң ажаалдазын болгаш суггарылгазын график ёзугаар чоруткаңның түнелинде 60 гектар шөлдеп 330 тонна дүжүттү ажаап алдывыс. Арткан 300 гектарда картофельди сентябрь 25-ке чедир доозар планның бис—деп, ол уламчылады.

Чымчак хорээнүүр, делгем шөлде картофель ажаар комбайннар кошкан «Беларусьтар» автомашиналарның кузовтарын удаа-дараа долдурган, «автомарш-ла» турлар. Ында 3 звенода 9 агрегат бар. Совхозтуң мурнакчы механизаторлары, көдээ Совет депутады Александр Доңгак, коммунист Сергей Сотпа, Александр Салчак, Оолак Түлүш олар хүнде 1,5 гектар шөлдүн дүжүдүн ажаар нормазын 2 га чедирип, шалыпкын ажылдап турарлар.

Ниитининң малынга чемнер белеткээриниң ажылдарынга бригада кежигүннери идепкейлиг киришкеннер. Олар 40 тонна сиген, 10 тонна будукбүрүнү белеткээш, хүлээлгезин күүседткен.

Дүжүт ажаалдазының үезинде көдээниң ажыл-ишчилеринге Кызылдың дээди болгаш ортумак өөредилге черелериниң студентилери болгаш сургуулдары улуг дузаны чедирип турар. № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищениң сургуулу, келир үениң аныяк механизатору Николай Иргит күш-ажылчы практиказын С. Доңгактың бригадазында эрттирип, ам картофель ажаар комбайнны башкарып турар. Кызылдың медицина училищезиниң 120 сургуулдары картофель ажаалдазында идепкейлиг киржип турарлар.

Совхозтуң дирекциязы, партком, профэвилел болгаш ВЛКСМ комитеттери күскү дүжүт ажаалдазын кыска үеде, чидиряг чокка шынарлыбыле чорудар сорулга-биле механизаторлар, чолаачылар, септекчилер болгаш ажылчынар аразынга социалистиг чарышты чарлап, ооң негелделерин тургускан. Ынчалза-даа ооң түнелдерин беш хонуктан үмдүрер ужурлуг тураада, амга чедир кымныдда шаннап, мактавайн, материалдыг болгаш моральдыг деткимчени коргүспейн турар. Ол чорук үстүнде сорулгаларны күүседиринге идиг болбас дээрзин совхозтуң удуртукчулары билир хирезимде-ле, олче сагыш салбайн турар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: трактористер С. Сотпа, комбайнда Н. Иргит; картофель ажаалдазы. Авторлуң фотолары.

ОРГАНИЗАС ЧОГУНДАН

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң тараажылары, механизаторлары бо чылын 990 гектар шөлдүң тараазын, ооң иштинде 655 гектарның кызыл-тазын ажаап алыр сорулгалыг. Ынчалзажок сөөлгү медээлер ёзугаар алырга, чүгле 110 гектар шөлдүң кызылтазын кестирип, бастырып алган, га бүрүзүнден ортумак дүжүт дөңгүп-ле 4 центнер болуп турар. 296 гектар чингетарааның дүжүдүн ажаап алырынче ам-даа эгелеп киргээн, а 314 га суланың дүжүдүнүң ажаалдазыиче сентябрь 13-те чаа киргеи.

Совхозтуң шөлдеринде ниитизи-биле 800 ажыг гектар тараа культуралары ам-даа сыпта турбушаан, а күстүң башкы хары Ак-Туругга кирер чаап, кыштың тыныжы тайга эдээнде ол ажыл-агыйның хову бригадаларында чедип келген. Дүжүт ажаалдазының бо чылын мынчаар орайтаанының кол чылдагаанын совхозтуң директору Ч. Чигжит, партком секретары Р. Хунай-оол, чер ажылының спецнализтери тараа быжыдының орайтавыбыле тайылбырлап турар. Ынчалзажок дүжүт ажаалдазының оожум темпизинин бир кол чылдагаанынарның бирээзи — организас чок чоруктуң ам-даа бары болуп турар. Чижээ, совхоз конторазының эжинге, коридорларынга, орээлдеринге, МТМ-ниң девискээринге эртеннин-не 8 шактан 10-11 шакка чедир хөй чолаачыларның, механизаторларның болгаш оске-даа ажыл-ишчилерниң чыглып алган, хөөрешкен, таакпылаан, бир-де айтырыгны шиитпирлээрин маңаан турары ам-даа хевээр.

Чолаачы, механизатор бүрүзү бодунга хүлээп алган машиналыг, трактордуг, комбайнныг болганда, даарта хүн кылыр ажылын баш буруңгаар билир болгу дег. Ындыг турбуже, совхоз конторазынга, МТМ-ниң девискээринге ол хире хөй санныг механизаторларның, чолаачыларның эртенинин-не орайтагыже чедип чыглып алган чоруп турарының уржуунда дүжүт ажаалдазының темпизинин оожум болуп турары чугаажок. Улуг-Ховуда гектардан 6 центнерден эвээш эвес дүжүттү берип болур 114 гектар суггаттыг шөлдүң, Ооругда 400 гектар тарааның салым-чолу совхоз конторазында стол кырынга, МТМ-ниң девискээринге эвес, а тарылга шөлдүнге шиитпирлеттинер, күс орайтап, кыш чоокшулап келген бо үеде чаңгыс-даа шак оныза үнелиг дээрзин совхозтуң удуртукчулары, «Ак-Туругнуң» механизаторлары барымдаалап көөр ужурлуг. Моон мурнунда чамдык чылдарда совхозтуң Улуг-Ховуга, ылангыя Ооругга эвээш эвес гектар тараазы, ооң савакы башкы харның адаанга бастырып турганының кичээндирнин ол совхозтуң удуртукчулары оваарып көөр үе келген-дир.

А. ДУГЕРЖАА.

ЕВРОПАГА ЯДРОЛУГ БОО-ЧЕПСЕКТЕРНИ КЫЗЫРАР

Москвага парлалга конференциязы

Европага ядролуг чепсегленишкинниң кызыгаарлаарының айтырыгларының дугайында совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязын ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу болгаш ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу сентябрь 14-те Москвага эрттиргеи.

Парлалга конференциязынга ССРЭ-ниң даштыкы херектер министрииниң бирги ораалакчызы Г. М. Корниенко медеглел кылган:

Европага ядролуг чепсегленишкинниң кызыгаарлаарының айтырыгларының талазы-биле совет-америк чугаалажышкынарның чаа үе-чадазының Женевада сентябрь 6-да эгелээнин билдингир болгай.

Ол— аңаа-ла эвес-тир. Ю. В. Андропов чоокта чаа «Правда» солунның айтырыгларынга харыылаап, ону шиитпирлиг үе деп чугаалаан. Шиитпирлиг дээш утказы чүл дээе, чугаалажышкынарның ол үе-чадазының үезинде: Европага, чүгле Европага-даа эвес, ядролуг боо-чепсекти эңдере бүдүрүп үндүрериниң чаа, оңза айылдыг база бир эвээш болдурбас ужурлуг дугуржуп алышкын чедип алдынар бе азы чок бе дээрзи тодараттынар апаар.

«Ындыг дугуржуушкун чедип алдынар бе азы чок бе» деп айтырыгга харыы АКШ-тан болгаш НАТО-дан хамаарыжыр, ол адактың соонда көөп, ам АКШ чугаалажышкынарга тодаргай, ажыл-херекчи туруштуг болур бе азы ооң туружу мурнундагызы шыкаш, база-ла тодаргай эвес, чугаалажышкынарны өжегээр бууразшкынга таварышпырар бодалдыг артар бе дээрзинден хамаарыжыр апаар.

Чугаалажышкынарга ийи таланың аразынга таарымчалыг дугуржулганы чедип алырын Совет Эвилелиниң чайгылыш чок боттуг болгаш байдалды таарыштыр көрүп турарын Ю. В. Андропов «Правда» солунга бодунуң штервьюзунга допчу, мөөнеттинген хевирге, ооң-биле кады билдингири-биле көргүскен.

Европа ортумак ыракшылдын-даа, тактиктиг-даа ядролуг чепсектен бүрүнү-биле алырыган турар ужурлуг ёзулуг тик вариантыга ССРЭ белен бооп артпышаан турар. Ортумак ыракшылдың кандыг-даа чаа ядролуг системаларын Европага сайгара тургузарындан ийи таланың ойтаалаары, а ол ышкаш оларда бар ындыг системаларны барык-ла үш катап, кызырар сорулгалыг знаа арай четпес бол, ынчалза-даа ханы үткалыг вариантыга ССРЭ база белеп.

Чугаа болза, ол болгаш оске-даа таварылгаларда бүгү системаларның ракеталарының-даа, ортумак ыракшылдың ядролуг чепсээн ап чоруур чедиргикчи—самолёттарның-даа дугайында болуру билдингир болбайн аам.

Совет Эвилелиниң саналдаанының кызырышкынарның соонда ийи талага— ССРЭ-ге-даа, НАТО-га-даа— деп санныг чедиргикчилер, тодаргайларга, ракеталар болгаш самолёттар, оларда частыр чүүлдер артар ийик. Деп болурунуң болгаш бир дөмей айыыл чок чоруктуң принцивинге үидезилеттинген ындыг саналдарны хүлээп алырындан дугуржуушкунну күзевейн турар чүгле ындыг киживер ойталап болур-дур.

Херек кырында Совет Эвилелиниге ракеталар чок болуур болгаш НАТО-га ядролуг боо-чепсекти кызырбас болур ужурлуг «америк ёзунуң тигиз-биле Совет Эвилели чаңшээрежир деп кордаар кижилер турар бе?

Бир эвес ону ёзугаар алыр болза, бир талазында—Совет Эвилелиниң бодунуң ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсектериниң (ооң-биле кады чүгле Европа кезээнде эвес, харын база херекке хамаарышпайн турар Чөөн-даа чүктө) курлавырларын кызырар болгаш ескө талазында— Европага чаа америк ракеталарны ында мурнунда-ла бар англи болгаш француз ракеталарга база АКШ-тың бодунуң мурнуку одуругда баазалаттынып тургустунган ядролуг чепсектеринге немештир тургузары дээш бөрээр мидыг «ийиниң аразында» америк саналга Совет Эвилели чоппээрежир деп бодаар чорук база-ла ол ышкаш боттуг эвес чүүл болур. Өске сөс-биле, чечениниң чугаалаар болза, ол таварылгада Совет Эвилелиниге «кызыр» болгаш НАТО-га «кадар» онаажыр ийик.

Ол ышкаш бир эвес америк делегация бо удаада Женевада шак ындыг бодал-биле келген, тодаргайларга, бир эвес АКШ-тың туружу мурнундагызы хевээр артар болза, мидыг чорук — АКШ-тың амгы администрациязы кайы-даа талага таарымчалыг дугуржулганы чедип алырының дугайын бодаавайн, чүгле баллистиктиг «першинг-2» ракеталарны болгаш дыка ырак ужугар чалгының ракеталарны Европага тургузарынче канчаң-ла дүрген эгелеп киреринин дугайын бодап турары ол болур.

Ядролуг удур туруушкунуң деңнелиин чавызадырыгга эвес, харын бедиктериниге чедирер болушкуларында куштелирин дээш база ооң ужурундан дайын айылынын улгатканы дээш бүгү харысалга Каттышкан Штаттарга болгаш ооң НАТО-да болгаш НАТО-дан дашкаар-даа оон-биле кады хөделиш турар ындыг эвилелчилериниге онаажыр апаары билдингир.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринии Кол штабының начальнигиниң бирги ораалакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы С. Ф. Ахромеев парлалга конференциязында чүве чугаалаан, Европада ядролуг чепсегленишкинниң талазы-биле Женевада чугаалажышкынарга ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың туруштарының шериг талазы-биле айтырыгларынга доктаагаи.

Европада ядролуг чепсегленишкинниң талазы-биле Совет Эвилелиниң туружу, бир эвес ону кымнын-даа эргежыктарынга дегбейн, боттандырар таварылгада ядролуг чепсектерни сан талазы-биле хөй кылдыр кызырарын болдурар. Ийи тала— ССРЭ болгаш НАТО шиитпир-биле — эң эвээш кылдыр дугурушкан деңнел-биле чогуур санныг ортумак ыракшылдың ракеталарлыг болгаш оларның частыр чүүлдери артар апаар. Ындыг саналдың чүзү АКШка болгаш бүгү НАТО болуунге таарымча чок бооп турарыл?

«Правда» солунның айтырыгларынга Ю. В. Андроповтуң харыыларында айыттынган, америк ракеталарны сайгара тургуспас болза, чурттуң Европа кезээнден кызырар ужурлуг бодунуң ортумак ыракшылдың ракеталарын, оларның-биле кады СС-20-ни узуткаарынга ССРЭ-ниң белениниң дутайында бистиң эгелекчи саналывыс эң-не таарымчалыг бооп турар. Ол санал кайы-даа талага таарымчалыг дугуржулганы чедип алырын дыка чиигедип турар.

Бистеө боттарывыстың саналдарывысты киирерде, Европада ортумак ыракшылдың чедиргикчилериниң (ракеталарының болгаш самолёттарының) барык деп санныг бооп турарын барымдаалап турар бис. Ол хевиринң ядролуг боо-чепсээниң талазы-биле НАТО амгы үеде бүдүн чартык катап ажыг бооп турар.

НАТО чурттарны ол бүгү девискээрде ортумак ыракшылдың ядролуг чепсээн ап чоруур 857 чедиргикчилерлиг бооп турарын сагындырайн: ол болза ГФР-де болгаш Великобританияда 1-111 болгаш 1-4 дээр чедиргикчи-самолёттар, Европаның эриктериниң чоогунда турар авианосецтерде ядролуг чепсектиг чедиргикчи-самолёттары (А-6 болгаш А-7) — ниитизи-биле 650 чедиргикчилер-дир. Великобританиия «Полариес А-3ТК» деп 64 ракеталарлыг, Франциида — 98 ракета болгаш «Мираж-IV» деп 44 бомбардировщиктер бар. НАТО-да ниитизи-биле далай болгаш чердаа кырында тургузар 162 ракета болгаш ортумак ыракшылдың 700 чедиргикчи-самолеттар бар. Оларның ыракшыр ужудары (1000-даң 4500 километр чедир) ССРЭ-ниң Уралга чедир девискээриниге чедер арганы берип болур.

НАТО-нуң ол кужууге ССРЭ-ниң талазындан СС-20 деп ракеталар болгаш ортумак бомбардировщиктер удур турар. Оларның ниити саны амгы үеде—938.

Европада ортумак ыракшылдың чепсектериниң талазы-биле ССРЭ артык күштүг дээрзиниң дутайында чүүлдү Барыын чүкте чүтавилап турар. Ооң-биле кады Европадя НАТО болуунуң ортумак ыракшылдың чепсектери чок дээр хевиринн көргүзүп турар болгай. Мурнуку одуругда баазалаттынын тургустунган америк чепсектерни болгаш Англия биле Франциияның ядролуг чепсектерни чуталажымышкынарга барымдаалап көөрүнден АКШ ойталап турар.

Ооң ужурундан Совет Эвилелиниң болгаш ооң эвилелчилериниң-даа девискээрлериниге ыыгаган чүлдерге дээр ергелыг 3600 ажыг америк, англи болгаш француз ядролуг оңбоолар кандыг үндезинде шуут белеп байдалда турарыл деп айтырыг туруп кээр-дир.

Ындыг байдал турда-ла, Совет Эвилелиниге бодунуң ортумак ыракшылдыг ракеталарын (Барыын болгаш Чөөн-даа үүктө) узуткаарын сүмелеп, бир эвес ынчанмас болза, АКШ дыка ырак ужугар «першинг-2» ракеталарны болгаш чалгының ракеталарны Европага сайгара тургузар ёзалырын медеглеп турар болгай. Ол болза ССРЭ-ниң боо-чепсээн чангыс талалыг дужуржуп дээш ультиматумнуг негелделдир.

АКШ-тың администрациязы «тик вариантызының» орнунга «ийиниң аразының шиитпирии» саналдап киргеш, бодунуң туружун оскертпээн болгаш Европага чаа америк ракеталарны сайгара тургузарының дутайында херек кырында негелдени кылган. Ынчалза-даа оларны сайгара тургузары дээрге, анаа ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектерни улам ковудедирип, амгы күштүг дең чоруун үрээри ол болур ийик.

Моон алгаш көөрге, чугаалажышкынарда талаларның туруштары ийи ангы бооп турар-дыр. Америк таланың саналы бир тала—Совет Эвилели—боо-чепсээн дужурер ужурлуг, өске тала—АКШ болгаш ооң НАТО-да эвилелчилери—аңаа шуут удур, чепсеглериир ужурлуг деп санап турар-дыр. Ындыг үндезинге дугуржуп ап шыдаттынмас.

Совет туруш кайы-даа талага таарымчалыг шиитпирин хандырып турар. Совет Эвилели чангыс-даа ракета, чангыс-даа самолет, чангыс-даа ядролуг частыр ок артыкшылдыг болурун чедип алыр дивейн турар.

Ынчалза-даа, бир эвес херектиң байдалы Европага америк ракеталарны херек кырында тургузарыга чедер болза, ССРЭ-ниң болгаш ооң эвилелчилериниң талазындан Европанын-даа болгаш бүгү бомбүрзектин-даа хемчээлиге дең күштү тургузары-биле чогуур удур хемчегларны алыр апаары билдингир. Ол бистиң шилиишкиннивис эвес болур ийик. Ынчалза-даа Ю. В. Андроповтуң ол дугайында медеглээни ышкаш, Совет Эвилелиниң ынчаар кылырына шиитпирлиниге чигинииг кымга-даа турбас ужурлуг.

Ооң соонда Г. М. Корниенко болгаш С. Ф. Ахромеев корреспондентилериниң айтырыгларынга харыылааннар.

(СЭТА).

ЧАА БАЖЫҢЧЕ

ГУСЬ - ХРУСТАЛЬНЫЙ (Владимир область). Областың «Гусевский» совхозунуң алдан ажыг өг-бүлелери бүгүле таарымчалыг байдалдарлыг, кодан чаның ажыл-агыйлыг чаа бажыңнарже сентябрь он дөртте көжүп кирген. Владимириниң тудуг талазы-биле девискээр эргелелиниң бүдүргүзе комбинадында көдээге тудар ындыг бажыңнарны кылып үндурүп турар. Областка ол бажыңнарны чыып, тударын бир бригада кылып турар. Чыл иштинде областтың суурларынга ындыг бир чүс бажыны тудар.

(СЭТА).

СОЦИАЛИСТИГ ЭФИОПИЯДА БАЙЫРЛАЛ

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА-ның корр. А. Крылов, Ю. Пичугин). Эфиопияның найысылалының дал ортузунда делегей пролетариадының баштынчызының адын эдилээн шолде В. И. Ленинге тураскаадлы байырлалдыг байдалда Африка дипте бир дугаарында ажыктан. В. И. Ленинге тураскаал — бодунуң революциязының тоску чылын демдеглеп турар Социалистиг Эфиопияның ажылчы чонунга совет улустуң белээ-дир.

Ол болуушкунга алдар болдурган байырлыг ёзулалга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов баштадыр СЭКП-ниң ында барган делегациязы олурушкан.

Эфиопияның Түр шериг административшиг чөвүлелиниң болгаш Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле комиссияның (КОПТЭ-ниң) даргазы Менгисту Хайле Мариам тураскаадлы ажыктан. Эфиопия күрүнениң баштыңы болгаш совет делегациянын удуртукчузу КОПТЭ-ниң болгаш СЭКП-ниң өөрүнээзинден В. И. Ленинге тураскаадлың баарынга чечектер салган.

Ленинчи ооредиг ёзулуг хосталга, хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге дээш миллион-миллион демиселчилериниң ажыл-чорудулгазынга удуртулга болуп турарын Аддис-Абебаның даргазы Зауди Текло чылгаанарның мурнунга медеглээн.

В. И. Ленинге Африка дипте бир дугаар тураскаадлың ажыттынганы — социализмин тургузарының херээнге Эфиопияның улус массаларының хандыкшылдыының херечизи болбушаан, Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Эфиопияның аңы-дунма улустарының СЭКП-ниң болгаш КОПТЭ-ниң аразында бүзүлбас найыралдың боттанышкыны-дыр деп ол онзалап демделээн.

Ооң соонда шолге Владимир Ильичиниң үнү чаңгылапып үнген. «Совет эрге-чагырга деп чүл ол?» деп ооң чугаазының бижиглелин митингиниң муң-муң киржикчилери кедүрүүшкүн-биле дыңнаан.

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА) Эфиопи революциянын тос чыл оюнга тураскаадкан байырлалдың эгелээнинин дугайын аңаа артиллериянын 21 даашташкыны-биле чарлап дыңнаткан. Найысылалдың он-он муң чурттакчылары ооң топ шолүнге чыглган, аңаа ажылчы чоннарның чыскаалы болгаш шериг парады болган.

Хүндүлуг аалчыларга индирде — Социалистиг Эфиопияның удуртукчулары, эфиопи революциянын байырлалынга болгаш В. И. Ленинге тураскаадлы Аддис-Абебага ажыдарының ёзулалынга киржип барган СЭКП-ниң делегациязы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов баштадыр аңаа тургэн.

Тайбыңны, күш-ажылды болгаш социализмни алдаржыткан дозуңнары-биле болгаш транспараитылары-биле хөй-ниитининң ниизү-бүрү организацияларыкыл, ажылчынарның, тараачынарның болгаш аныяктарның толээлекчилери, ол ышкаш Социалистиг Эфиопияның револючу армиязының шеригленириниң бүгү бөлүктериниң кезектери көрүшкинчилиг колонналары-биле шелдү таварты арткеи.

Түр шериг административшиг чөвүлелдиң болгаш Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле комиссияның (КОПТЭ-ниң) даргазы Менгисту Хайле Мариам национал байырлалды холбаштыр делгеренгей чүве чугаалаан. Социалистиг ниитилелдиң үндезиниерин чуртта чедиишкиннинг тургузарынга бүгү күжүн бээрияче Эфиопияның чонун ол кыйгыргаш, Эфиопия бодунуң даштыкы политиказынга тайбың кожа-хелбээ догуунаашкынының принциптерин чайгылыш чок удуртулга болдуруп турарын медеглээн.

Байырлыг ёзулал Социалистиг Эфиопиямын национал гимнизин болгаш «Интернационалды» ырлап күүсеткенинге доозулган.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

ШҮГҮМЧҮЛЕЛЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

«Барлыг» совхоз мал ажылын сайзырадыр талазы-биле өскүү чедишкиннерин чедип алгаш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыга тиилекчи болуп, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВСЦПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижин-биле шаңналаткан.

Совхозтуң күш-ажылчы чедишкиннерже Бижиктиг-Хая салбырның ажылчыннарының киирген үлүг эвээш эвес. Онда партия организациязының күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидеринге, корум-чурум бижиглаарынга чедирип турар саалдары улуг. Мал ажылын хөгжүдеринге болгаш салбырның экономиказын бижиглаарынга коммунистерниң киржилгезинің база суурда идей-политиктиг кижизидилге ажылының дугайында илеткелди отчёт-соңгулдалыг хуралга партия эге организациязының секретары М. А. Куулар кылган. 7 айларда дүктү планнан ажыр 2 тонналы, сүттү 21 тонналы күрүзеге сатказ. Малдың баш саны 95,4 хуу камгалап алдынган. 100 хойга оналаштыр 92 хураганны салбыр алган. Малга чем белеткээр ажылче кол кичээнгейлиг салган. 2 муң тонна сиген белеткээр план 30 тоннага ажыр күүсеттинген.

Мурнакчы ажыл-агый чартык чылдың түнелдери-биле СЭКП райкомунуң, райкүскомнуң, профэвилел болгаш ВЛКСМ райкомнарының шилчиир Кызыл тугу-биле шаңналаткан. Ол ышкаш бедик күш-ажылчы көргүзүглери дээш СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун база чаалап алганын хуралга демдеглээн.

Сүт-бараан фермазында спиваистиг хүлээлге күүселеэнин ыңгыы контрольга алганының түнелинде, коллектив бир инектен ортумаа-биле 1800 дитр сүттү саап алган. Фермада 8 коммунист ажылга кызымаа-биле өскелерге үлегерлиг. Партия бөлүүн саанчы Зинаида Хертек үш чыл удуртуп келген. Бөлүктүң ажылын хурал эки деп демдеглээн.

Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг чурттакчы суур дээш чарышка суур идеп-кейлиг киришкен. Партия организациязының удуртулгазы-биле херээжениер чөвүлели болгаш комсомол организациязы чаагайжыдылга талазы-биле эвээш эвес ажылдарны чоруткан. Суурда корум-чурум байдалы экижээн.

Салбырда үш хевириниң политөредилгезин организастаан. Ында чүс ажыг кижи өөренип турар. Өөредилге программазы долузу-биле күүсеттинген. Пропагандистер чонга билдингир, солуун кичээлдерни эрттирип турган.

Илеткел кылган база саналберген коммунистер ажылагый болгаш культура тургузуушкунда чедишкиннерини демдеглеп тура, чылдагаан чок черден үнүп турар чидиргилерни шыңгыы шүгүмчүлээнер. Хөй-ниити организациялыының ажылын партбюроның талазындан удуртур ажылды күштелдирерин эштер саналдаан. Ылангыя комсомол организациязының дайынчы арга-шинээн бедидери чугула болуп турар. Бижиктиг-Хая фермазында комсомолчу-аныяктар коллективиниң үлегери көзүлбестээн.

Күш-ажылчы коллективтерге социалистиг чарыштыг организастаарын ажыктеринге, сагылга-чурумну быжыглаарынга профэвилел организациязының ролюн бедидери чугула дээрзин коммунистер демдеглээн. Чарыштың түнелин озаалдап үндүрер таварылгалар турган. Көргүзүглерип самбырага аспайн тургайы четпес.

Коммунистер ажылды экижидер талазы-биле тодаргай саналдарыны берген. Чижээ, коммунист Доржу Хертек бодуңуң саналынга мынча дээн:

— Чедишкиннерни удам ыңай быжыглаар дээш чаа сорулгаларны салып, мүрнакчы арга-дуржулганы нептередирин чедип алыры чугула деп бодаар мен. Салбырда ийи-чангыс коммунистер өскелерге үлегер көргүзер хамаан чок, планын безин күүсетпейн турары-биле черле эптешпес ужурлуг бис. Камналганы чедип алырынга коммунистерниң салдары көскү эвес-тир. Мал чемин төтчегләп турда, кичээнгей салбас боор-дур. Күзүн тарыыр көк-тараны мал чип турда, чүнү көрүп орар бис. Коммунист кижи бүрүзү быжыг туруштуг, эскеринчел, четпестерге эптеш чок боор болза, мындыг чүүлдер болбас ужурлуг.

Саналберген эштер партия хуралдарынга белеткел кошкак болуп турганындан орта коммунистерниң идепкейи куду болгаш ажыл-агыйжы чугула айтырыгларны эвээш кодүрүп турганын шүгүмчүлээн. Кежигүн өзүлдезиниче кичээнгей чавыс.

Чонның культурлуг дыштанылгазын организастаарында четпестер бар. Кодээ Культура бажыңында кинолардан өске солуун кежээлер, ужуражмышкынар эртпейн турар. Суурда радио, телефон шуут ажылдавас, солуун-сеткүүл озалдап кээп турар. Бо айтырыгларны шиитпирлээрни чугула дээрзин хуралга чугаалаашкан.

Коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарынга даянып турган, четпестерни чайладырының оруктарын тодаратказ доктаалды хурал хүлээп алган.

М. САЯ.

Барыын-Хемчик район.

ЧАМДЫК АЖЫЛДАР КЫЛДЫНЗА-ДАА

СЭКП Бай-Тайга райкомунуд өөлчегламг пленумунга «СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр профэвилел организацияларынга партийжи удуртулганы күштелдирер талазы-биле районнуң партия организацияларының сорулгалары» деп айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле партия райкомунуң бирги секретары Д. С. Даваын-оол илеткел кылган.

«Профэвилел организациларынга партийжи удуртулганы күштелдирип, олардың ажыл-агый база культура тургузуушкунунга ролюн бедидер тодазы-биле партияның XXV съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннар, илаңгыя аныяктар, ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер, корум-чурумну быжыглаар дээш ээвээн ажылдарны профэвилел организациялары чорудуп эгелээн. Ажыл шагы үзер, арага-дарыже сумдугар ийи-чаңгыс кижилер-биле ажылды коллективтерде шыңгыраткан.

Чоруттунуп турар ажылдар-биле чергелештир профэвилел организацияларының организастыг болгаш массаполитиктиг ажылды чорудуп турарында улуг четпестерниң барын, оларга партийжи удуртулганы чедир чорутпайн турарын партия райкомунуң пленуму демдеглээн.

Партия комитеттери болгаш партия эге организациялары профэвилел организацияларының ажылының дугайында доктаалдарны, хемчегларини хүлээп алгаш, оларның күүселдезин хыналдага ап, ону херек кырында боттандырар дээш организастыг ажылдарны четпес чорудуп турар. Оон уламыдан хүлээп алган шиитпирлер аңаа-ла саазын кырында артып каар чоруктар бар.

«Кара-Хөл» совхозтуң партия комитеди ында профэвилел комитединиң ажылын чаңгыс удаа эвес дыннап келген.

Ынчалза-даа профэвилел комитединиң организас-массаглыг ажылы ам-даа кошкак болуп артпышаан.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң оргузунга социалистиг чарышты организастаанын эрелгей. Тудуг бригадазының ажылчыннарының оргузунда чарыш чорувайн турар. Чамдык малчыннар бот-боттарын чарыштыг малчыннар арасында кандыг түнелдиг ажылдап турарын, социалп, мурнап турарларны илереткен көргүзүглерин самбырага аспайн турар.

Мал чеминиң белеткелиниң үезинде социалистиг чарыштың түнелдерин ажыл-агыйларга 5-7 хонуктап үндүрерин СЭКП райкомунуң бюрозунуң хүлээп алган доктаалында айтыкан турда-ла, «Кара-Хөл» совхозка түнелдя ийи-ле катап үндүрген болуп турар.

«Тээли» совхозтуң профкому кадрлар-биле ажылче чоггуур кичээнгей салбайн турар. Машина-техниканың эдилелдадагаалалы совхозта четпес. Кадрларның үмер-кирер чоруу хөй. Социалистиг чарыштың түнелдерин коскүзү-биле чарлап тарадыр ажыл четпес. Коргузуг, хүндүлел самбыраларын чогуур үе-шаазында долдурбайн, хана солуннарын үндүрбейн турар.

Совхозтарда профэвилел комитеттерининг бир четпес талазы ажыл-агыйларның удуртукчулары-биле чарган коллективтиг керээлерниң күүселдезин боттандырар дээш организастыг ажылдарны чоруткайн турары.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинии профэвилелдер удуртпайн турар. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чедип алганнар районда эвээш. Ук четпестерниң түнелинде район күрүнеге коддээ ажылагый вордуктулары садарының планын, дүктен өскезин, эрткен чылдың бо үезинден кудулаткан. Эртken сес айларда күрүнеге ыт садарын чүгле 18 хуу, сүттү 63,7 хуу чедирген. Мал чеминиң белеткелиниң планын 48 хуу азы эртken чылдың бо үези-биле деңнээрге, 782 тонна четпес кылдыр күүсеткен.

Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастаар, коммунистиг күш-ажылдың школаларын удуртур ажылды профэвилел организациялары ам-даа чогуур негелдеге чедир чорутпайн туравын пленум демдеглээн.

Партия райкомунуң пленуму профэвилел организацияларына партийжи удуртулганы күштелдирериниче утланган доктаалды хүлээп алган.

Б. БАРБА.

ШИИТПИРЛЕР КҮҮСЕЛДЕЗИНГЕ ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң өзүлчегиниг хуралы болган. Анда «РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылда хүлээп алганы «Тыва АССР-ниң Кызыл хоорайының ажыл-агыйын 1982—1986 чылдарда удам ыңай комплекстиг хөгжүдер дугайында» доктаалыны күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылдың апрельде хүлээп алган доктаалын Кызыл хоорайүскомнуң канчаар күүседип турарының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч. Б. Омдар эрттирген.

Устүнде адаттынган доктаалды күүседир талазы-биле улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскому, найысыалдың бүдүрүглери болгаш организациялары чамдык ажылдарны кылган дээрзин ук хуралга демдеглээн. 1982 чылда болгаш 1983 чылдың бирги чартында хоорайның ажыл-агыйын хөгжүдери-биле дыка хөй миллион рубль түңнүг капитал салыышкынны киирген, 45,4 муң дөрбелчин метр чурттталга шөлүг, 560 орунныг уруглар албан черлери, Тываның электри четкилеринде № 11 котлоагрегат, «Западная» деп подстанция болгаш өске-даа чугула объектилер ажыглалга киргеи. Чаагайжыдылгага болгаш ногаанчыдылгага 3,5 миллион рубльдң чарыгдаан, 4,5 километр кудумчуну эде кылган, парк иштинде хөөлбекти быжыглаар талазы-биле ажыл кылдынган, тоол хоорайы туттуган, ыыштарның санитарлыг асталгазын чоруткан болгаш чаварын олурткан.

Ындыг-даа болза, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылда хүлээп алганы «Тыва АССР-ниң Кызыл хоорайының ажыл-агыйын 1982—1986 чылдарда удам ыңай комплекстиг хөгжүдер дугайында» доктаалыны күүселип турарында четпестер хөй дээрзин республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралында четпестер хөй дээрзин республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралында ажыл-агыйжы чугула айтырыгларны эвээш кодүрүп турганын шүгүмчүлээн. Кежигүн өзүлдезиниче кичээнгей чавыс.

Чонның культурлуг дыштанылгазын организастаарында четпестер бар. Кодээ Культура бажыңында кинолардан өске солуун кежээлер, ужуражмышкынар эртпейн турар. Суурда радио, телефон шуут ажылдавас, солуун-сеткүүл озалдап кээп турар. Бо айтырыгларны шиитпирлээрни чугула дээрзин хуралга чугаалашкан.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинии профэвилелдер удуртпайн турар. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чедип алганнар районда эвээш. Ук четпестерниң түнелинде район күрүнеге коддээ ажылагый вордуктулары садарының планын, дүктен өскезин, эртken чылдың бо үезинден кудулаткан. Эртken сес айларда күрүнеге ыт садарын чүгле 18 хуу, сүттү 63,7 хуу чедирген. Мал чеминиң белеткелиниң планын 48 хуу азы эртken чылдың бо үези-биле деңнээрге, 782 тонна четпес кылдыр күүсеткен.

Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастаар, коммунистиг күш-ажылдың школаларын удуртур ажылды профэвилел организациялары ам-даа чогуур негелдеге чедир чорутпайн туравын пленум демдеглээн.

Партия райкомунуң пленуму профэвилел организацияларына партийжи удуртулганы күштелдирериниче утланган доктаалды хүлээп алган.

Б. БАРБА.

Ол дээрге ниити эргелелге кылдынган бүгү тудуг-монтаж ажылының 72,5 хуузу болуп турар. Ниитизи-биле эргелелде бир ажылчынга оналаштыр ажылдап кылышкын 13982 рубль түңнүг болуп турда, керээлиг бригадаларда ол көргүзүг 20633 рубль четкен.

Тудуг эргелези биле бот-орулга-чарылгалыг бригаданың аразында хамаарылганы тодарадып турар кол документ болза ажыл-агыйжы керээ болур. Аңаа тус бригадага дагзып турар ажылдарның хемчээли, оон өртек-үмезин, тудугну кылып чорударының хуусаалары чуруму болгаш талааларның хүлээлгелери тодаратткан турар. Керээни, аккорд-шаңнадыг нарядты болгаш бүгү саналашкыннарны бригаданың ниити хуралынга чугаалажыр, оны күштүг болдурup бадылаар, бригадир болгаш эргелелдиң начальныгы ат салыр.

Ажыл-агыйжы санажылганың чаа аргазы керээлиг бригадаларның ажылдап турары тудугларны тудуг материалдары-биле неделя-хонуктың графигин ёзугаар үзүк чок хандырылгазын шеэр. Керээлиг бригадалар өскелериниден дээре ажылдап турар-даа болза, оларның тудуг материалдарыбиле хандырылгазының графиктериниң күүсеттинмейн, керээ ёзугаар көрдүгеени ышкаш боттанмайн турарындан тудугларның хуусаазы узамдыгып, керээ аргазы-биле ажылдың ажыктыы кудулап турар. Чижээ, 80 аал чурттаар улуг панель бажыңнарыны эптеп тургузар хуусаазы керээ, график ёзугаар 156 хонук, ынчалзажок «Тудуг кезектери» комбинаттың оон кезектерин берип турарының үзүктелиишкиниг бооп келгенинден № 1, 3,9, бажыңнарны эптээри 194, 211, 261 хонук хуусаалыг болган. Бо чорук керээлиг бригаданың кежигүннериниң алыр шалыңына база салдарлыг.

Кочетов кудумчузунда 150 аал чурттаар бажың чоокта чаа ажыглалга кирди. Оон ийи кол корпузун Ч. Доңгактың болгаш А. Воронининиң керээлиг бригадалары тудуп тургускан. Туулйбуну график ёзугаар хандырып шыдаваанындан ол бажыңны ажыглалга киирери база 10 ай хире узамдыккан.

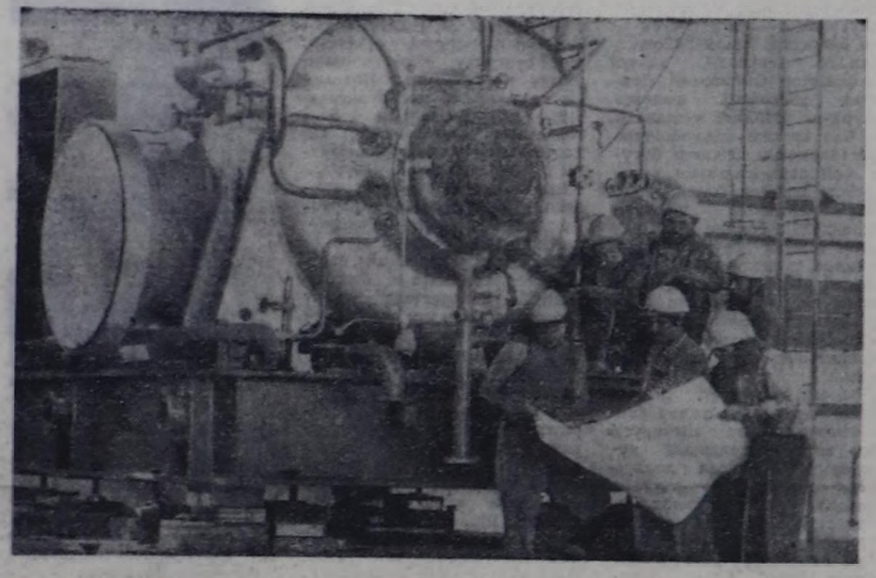
Керээ-биле ажылдаар аргаңы улам дээштиг, ажыктыг болдурарынга бригаданың чылда кылыр ажылдарының бүгү комплекизин оон кежигүннериниң ылаптыг билген турары, бригадирниң идепкейин, оон билиг-мергежили, ажылгыры ковчуг чугула. А кол-ла чүве материалдар-биле үзүктелиишкин чок хандырылга. Амгы үеде эң аскап турар тала бо.

Материалдыг хандырылгада бергелер бар-даа болза, керээлиг бригадаларның чеднишкини илдең. Бо чылдың сес айларының түнелин-биле монтажниктериң керээлиг бригадазы (бригадири А. Иродов) эргелелге социалистиг чарышка бирги черни эвээн. Ийиги черни А. Воронининиң бригадазы алган. Ол бригадалар чурттуң тудугжуларының депшилгелиг чаа эгелээшкиннерини деткип, Бүгү-эвилел болгаш «Главкрасноярскстройпуң» шугуму-биле социалистиг чарышка киржип турар. А. Воронининиң бригадазы эрткен чылдың түнели-биле «Главкрасноярскстрой» эргелелдиң иштинге ийиги черни эвээн. Ол-ла эргелелдиң участокторының аразында социалистиг чарышка А. Иродовтуң бригадазы бо чылдың бирги чартында «Эң эки участок» деп атка толептиг болган.

Ажыл-агыйжы санажылганың бергелери турзажок, бригада керээзи-биле ажыл тудугжуларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга, ажылдың шынарын экижидериниг чаагай салдарны чедирип турар. Материал-техниктиг хандырылганың байдалдарын экижидип тургаш оске-даа бригадаларны бо ярганже шилчидериниң аргалары бар.

В. ОВЧАРОВА,

«Кызыл тудуг» эргелелиниде күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң килдизининиң инженери.

УКРАИН ССР. Иваново-Франковск областа Богородчанның компрессор станциязын шалыпкын темп-биле тудуп турар. Ону ГДР-ниң тудугжулары тудуп турар. Бо дээрге Уренгой — Помары — Ужгород аразында магистральдыг газ дамчыдылгазының украин участокта тос станцияларының бирээзи болур. Немец специалистер компрессор агрегаттарының тудуун болгаш хоолайлар салырын доозар чыгаан. Бүгү ажылдарыны хуусаа бетинде доозар соруга-биле тудугда социалистиг чарыш калбарган. ГДР-ниң тудугжулары Богородчаи станциязының тудуун ноябрь 7-де доозарын хүлээнгеп.

ЧУРУКТА: инженер В. Винсерниң компрессор станциязында ажылдап турар монтажниктерге ажыл айтып берип турарын.

В. ПЕСЛЯКТЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

НОГААНЧЫДЫЛГАЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ ЭВЭЭШ

Кызыл районуң Черби суур бойдустуң чурумалдыг чараш черинде, кылаң кара суглуг Даспы хеммиң эриинде туруп турар. Чурттаганың, будүрүлгении, культура-аммыралдың чаа тудуглары чыл бүрүде немежип турар. Суурда школа, кижи эмнелгези, улеттпур болгаш аъш-чем барааннарының магазиннери, лесничество болгаш ыяш белеткээр черлер бар.

Ынчаарга Черби суурну чаагайжыдар, ногаанчыдар, аңаа арыг-шеверни сагыыр талазыбиле боттуг хемчегларни тус-тус кудумчуларда будүрүлге, албан черлери-даа, көдээ Совет-даа албайн турары хомуданичыг. Хоорайларны, суурларны арыг-шевер тургузар, чаагайжыдар, ногаанчыдар талазы-биле республиканың черчер Советтериниң аразында социалистиг чарыш чоруп турар. Ынчалзажок улус депутаттарының Черби көдээ Советиниң (оон күүскомунуң даргазы В. Н. Брюханцева) социалистиг чарышка киришпейн, суурнуң чаагайжыдылгазынче, ногаанчыдылгазынче кичээнгей салбайн турар.

Суурда Сельская деп узун кудумчу бар. Ында турар чурттарга бажыңнарының хөй нуруузунуң, чамдык албан черлериниң девискээри хирлиг, боктуг, чазын-даа, амгы үеде-даа ыяштар олуртулгазын чорутпаан, үреленген херимнерни чаартпаан, септевээн. Мынаа чижек кылдыр кол кудумчуда көдээ Советтиң күүскомунуң турар шевергин бажыңының девискээрин безин айтып болур. Ында үреленген херимнерни септевээн, көдээ Советтиң бажыңының девискээри боктуг, кышкы үеде ажыглаан хөмүрлаштың хүлүн, богун мынчага чедир арыглаваан.

Чербинин ыяш белеткээр черининиң девискээри кедертей хирлиг, боктуг, ында үреленген херимнерни септевээн. Ол ышкаш кудумчуларда, чадаг улус чоруур оруктарда бок ыяштар эндере токтуг берген чыткылаар. Суур чаагайжыдылгазынче, ногаанчыдылгазынче көдээ Совет кичээнгей салбайн турда, Кызылдың район Совединиң күүскомунуң талазындан эскербейн, хемчээн албайн турары база хомуданичыг.

Хоорайлар, суурлар чаагайжыдылгазының, ногаанчыдылгазының талазы-биле чер-чер Советтериниң социалистиг чарыжының түнелин үндүрер үе ырак эвес болгай. Ынчангаш Черби суурнуң чаагайжыдылгазынче, ногаанчыдылгазынче, аңаа арыг-шеверни сагыыр-хандырарынче Кызыл райкүскомнуң талазындан кичээнгейни дов-дораан угландырарын күзээр-дир бис.

Д. ИРГИТ,
Р. ОЧУР-ООЛ.

ШАПТАРААЗЫННАР БАР-ДАА БОЛЗА

Бригада керээзи

Бригада керээзи, чамгыс аай наряд-биле ажыл, күш-ажылчы киржилгезиниң коэффициентиэн. Бо чүүлдер ажылагыйжы удуртукчуларның, экономистерниң, кандыг-даа бүдүрүлгеде хаара туттунганнарны сонуургадып турар апарган. Олар тудуг организацияларының ажылдакчилазында база-ла хүн бүрүде кичээнгейден дүүшпейн турар айтырыг. Тудуг ажылын организастаарынга, тудуг чорудуун дүргедедиринге болгаш оон ыңгыырын экижидеринге бригада керээзи-биле ажылдың ажык-дузазы маргыш чок. Чаа арганың депшилгелиг талаларыла хой. Бир-ле дугаарында кол чүүл болза тудугжулар ол арга-биле ажылдаап, тудуп турар тудуунга боттарын шуут ээлер кылдыр ылаптыг медерел билип ажылдаарлар.

«Кызыл тудуг» эргелелинде бригада керээзи-биле дашчыларның ийи, монтажниктерниң бир—шуптуу үш бригада ажылдап турар. Ол бригадаларда ажылдап турарлар эргелеалдың тудуг ажылында шуут дорт хаара туттунган ажылчыныарыныың 50 хуузу боон турар. Бригада керээзинче пилчиишкиниң ажыктыын, депшилгелиниң дараазында сан-түңнерден база көрүп болур. Бо чылдың эрткен сес айларында бот-орулга-чарылгалыг бригадалар 1 миллион 238 муң рубльдиң тудут-монтаж ажылдарын кылган.

Тудуг эргелези биле бот-орулга-чарылгалыг бригаданың аразында хамаарылганы тодарадып турар кол документ болза ажыл-агыйжы керээ болур. Аңаа тус бригадага дагзып турар ажылдарның хемчээли, оон өртек-үмезин, тудугну кылып чорударының хуусаалары чуруму болгаш талааларның хүлээлгелери тодаратткан турар. Керээни, аккорд-шаңнадыг нарядты болгаш бүгү саналашкыннарны бригаданың ниити хуралынга чугаалажыр, оны күштүг болдурup бадылаар, бригадир болгаш эргелелдиң начальныгы ат салыр.

Ажыл-агыйжы санажылганың чаа аргазы керээлиг бригадаларның ажылдап турары тудугларны тудуг материалдары-биле неделя-хонуктың графигин ёзугаар үзүк чок хандырылгазын шеэр. Керээлиг бригадалар өскелериниден дээре ажылдап турар-даа болза, оларның тудуг материалдарыбиле хандырылгазының графиктериниң күүсеттинмейн, керээ ёзугаар көрдүгеени ышкаш боттанмайн турарындан тудугларның хуусаазы узамдыгып, керээ аргазы-биле ажылдың ажыктыы кудулап турар. Чижээ, 80 аал чурттаар улуг панель бажыңнарыны эптеп тургузар хуусаазы керээ, график ёзугаар 156 хонук, ынчалзажок «Тудуг кезектери» комбинаттың оон кезектерин берип турарының үзүктелиишкиниг бооп келгенинден № 1, 3,9, бажыңнарны эптээри 194, 211, 261 хонук хуусаалыг болган. Бо чорук керээлиг бригаданың кежигүннериниң алыр шалыңына база салдарлыг.

Кочетов кудумчузунда 150 аал чурттаар бажың чоокта чаа ажыглалга кирди. Оон ийи кол корпузун Ч. Доңгактың болгаш А. Воронининиң керээлиг бригадалары тудуп тургускан. Туулйбуну график ёзугаар хандырып шыдаваанындан ол бажыңны ажыглалга киирери база 10 ай хире узамдыккан.

Керээ-биле ажылдаар аргаңы улам дээштиг, ажыктыг болдурарынга бригаданың чылда кылыр ажылдарының бүгү комплекизин оон кежигүннериниң ылаптыг билген турары, бригадирниң идепкейин, оон билиг-мергежили, ажылгыры ковчуг чугула. А кол-ла чүве материалдар-биле үзүктелиишкин чок хандырылга. Амгы үеде эң аскап турар тала бо.

Материалдыг хандырылгада бергелер бар-даа болза, керээлиг бригадаларның чеднишкини илдең. Бо чылдың сес айларының түнелин-биле монтажниктериң керээлиг бригадазы (бригадири А. Иродов) эргелелге социалистиг чарышка бирги черни эвээн. Ийиги черни А. Воронининиң бригадазы алган. Ол бригадалар чурттуң тудугжуларының депшилгелиг чаа эгелээшкиннерини деткип, Бүгү-эвилел болгаш «Главкрасноярскстройпуң» шугуму-биле социалистиг чарышка киржип турар. А. Воронининиң бригадазы эрткен чылдың түнели-биле «Главкрасноярскстрой» эргелелдиң иштинге ийиги черни эвээн. Ол-ла эргелелдиң участокторының аразында социалистиг чарышка А. Иродовтуң бригадазы бо чылдың бирги чартында «Эң эки участок» деп атка толептиг болган.

Ажыл-агыйжы санажылганың бергелери турзажок, бригада керээзи-биле ажыл тудугжуларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга, ажылдың шынарын экижидериниг чаагай салдарны чедирип турар. Материал-техниктиг хандырылганың байдалдарын экижидип тургаш оске-даа бригадаларны бо ярганже шилчидериниң аргалары бар.

В. ОВЧАРОВА,

«Кызыл тудуг» эргелелиниде күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң килдизининиң инженери.

ӨЗҮП КӨВҮДЕП ТУРАР

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң сарлык кадарчылары он бирги беш чылдың өзек чылында совхозтуң экономиказын көдүрер дээш, малдың баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бедидери-биле ажылдап турар мурнакчыларның саны эвээш эвес. Сарлык мал өзүүчел. Оларга тайга чер кончуг тааржыр. Ол малды, оон аажы-чаңын эки билир, аңаа мергежээн, кызымаккай кижилер ону малдап шыдаар.

Совхозта 3987 баш сарлык бар. Олар 20 коданда хуваатгынган. Оон иштинде төрүүр 14 кодан, төрүвес 6 кодан аныяк сарлыктар бар. Ында шупту 39 кижи малчыннап турар. Олар бо чылын сарлыктарның семирилгезин эки организастаан.

Кышкы үеде тайгаларга кыштаар. Малчыннар кыштаглаашкынга эки белеткенген болгаш мал чемин четчири-биле белеткеп алыр дээш ажылдап турар.

Төрүүр коданнарның кадарчылары Доржу Иргит төрүүр 100 башка онааштыр 90, Владимир Даргын 90, Бөрзек-оол Даржаа 85, Сенденмаа Даржаа, Сенденмаа Бидип-оол алышкылар 80-80 бызааларны камгалап ап, доруктуруп өстүргеш, чарыштың тиилекчилери болганнар. Херээжен кадарчылар Лена Аракчаа, Өнер Монгуш, Шожут Содуна, Уру Салчак олар база-ла үр чыл ажылдаап, эки көргүзүглерни чедип ап, шаңнадып мактатканнар.

Совхоз эрткен айларда 931 баш сарлыкты күрүнеге саткаш, 188 тонна эътти дужааган.

Совхозтуң сарлыының өзүп турарын барымдаалааш, республиканың районнарының удуртукчуларының дилээн ёзугаар Тес-Хем, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарже 200-200 башты саткан. Ол ышкаш кожавыс Хакасияже база 200 башты саткан. Ол малды садып алган ажыл-агыйларда олардың баш саны өзүп көвүдеп турары өөрүнчүг.

Совхоз төрүүр 100 башка онааштыр 82 бызааны камгалап ап, багай эвес көргүзүглүг болган.

Сарлык фермазының эргелекчизинде көдээ Советтиң депутады коммунист Шири Хертекович Малчын-оол 9 чыл ажылдап, ол ажылды билдилин-биле удуртуп турар.

К. ХЕРТЕК.

КЫЗЫЛ ТУК ОРДЕННИГЛЕР

Советтер чуртунуң баштайгы ордени—Кызыл Тук ордениң тургускандан бээр бөгүн 65 чыл болган. Төөгүдүг бо документ-биле чергелештир, магалыг чаңчыл—социалистиг Төрээн чуртуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, коммунизм дээш демиселдиң маадырлары орденнер, медальдар-биле шаңналары ынчан эгелээн.

«Револючуу эң дээре солдаттар болгаш Совет республика-биле салым-чолуң доңнаштырган командирлер республиканың шаңнал демдектерин тургузарын күзеп турарлар. «Маадырның демдээн» болгаш «Маадырлыг чоруктуң демдээн» тургузары чугула деп санап тур мен»—1918 чылдың сентябрьда болуп эрткен ВЦИК-тиң хуралынга ол айтырыгга хамаарыштыр бодуңуң бодалын Н. И. Подвойский ынчаар илереткен. Ону Я. М. Свердлов деткээн: «Сорук чок, кортук чорук дээш хемчег ап турар болганывыста, эрес-дидим эштерин база ажыглай шаңнаар ужурлуг болгай бис».

1918 чылдың сентябрь 16-да ВЦИК-тиң дөрөдинде ынчаар бижээн: «Дайынчы байдалдың үезинде эң дидим, маадырлыг чорукту кылганы дээш «Шылгарал демдээн» РСФСР-ниң хамаатыларынга тыпсыр. Шылгаралдың демдээ —Кызыл Тук ордени болур...».

Төөгүде кайа-даа турбаан ыдыг ордениң салым-хуузу ынчаар эгелээн — күш-ажылчы чоннуң эрге-ажыы дээш демиселге маадырлыг чоруу дээш күрүне шаңналдары мооң мурнунда кажан-даа турбаан.

Совет орденнериң баштайгызының төрүттүгеп хүлү ийи ышкаш болгай. Баштайгызы—1918 чылдың сентябрь, кажан ону Россия Федерациязының ордени кылдыр тургускалга (ыдыг аттыг азы ол орден ышкаш орденнерни өске-даа Совет республикаларга тургускан). Ийиги—1924 чылдың август 1, кажан ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитединиң Президиумунуң доктаалыы ёзугаар бүгү Совет Эвилелинге чангыс аай Кызыл Тук орденни доктаадып тургусканы.

Бо орденниң статузу аңгы-аңгы чылдарда чаа-чаа үүлдербиле неметтиннп турган. Ынчалза-даа ооң кол утказы өскерилбээн: Төрээн чуртуң дайынчары-биле демиселге, революциянуң херээ дээш кызыгаар чок бердингенни, коммунизмниң херээнге бердингенни көргүскен кижилер ол орден-биле шаңнадыпп турганнар.

Кызыл Тук орденниң беш дакпыр эдилекчизи, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры армия генералы А. П. Белобородов СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга мынча дээн:

— Аъттыг шеригжи тук тудукчуларының дайзынче атакалап кирип турда Кызыл тукту канчаар ап чорааны—ол ордени-де тукта бүрүү-биле көргүстүүген. Орденниң ады, ооң ниити хевири, төөгүлүг ужур-дузазы болгаш политиктиг ужур-утказы ол орден-биле шаңнаткан кижиниң бижинде сиңиннкен: «Ооң символун хорээнде ап чорууру Кызыл тук болза, хаанныг, эрге-чагырганың хүнеринде ажылчын ангының болгаш тараазыннарның ханы-биле сиңиннкен, ажылчы чоннуң улуг сорулгалары дээш демиселге шылгараан эң дээрелериниң туту кылдыр пролетариатка ыдыг эргим»...

Дайзынның девискээрлеринге дешнээр чүве чок эрес-маадырлыг чоруктарны кылган, Кызыл Шеригниң Мурнуу Уралда отрядтарының тоолчаан командири Василий Константинович Блюхер 1918 чылдың сентябрь 30-де шаңнаткаш, ол орденниң баштайгы эдилекчизи болган.

Орден-биле шаңнаар дугайында Революстуг Шериг Чөвүлелиниң дужаалындан бөдүүн, сүртенчиг сестер хамааты дайынның ынчаарлагы байдалын, кызыл дайынчыларның болгаш командирлериң тура-соруун биске ынчаарда чедирип турган. Ян Франциевич Фабрициусту шаңнаакының дужаалы дорт болгаш аажок билдингир болган: «Фронтунуң оттуг хүнеринде соксаал чок маадырлыг чоруктуң кылганы дээш». Ынчан 1919 чыл болгай. А үш чыл эрткенде, Я. Ф. Фабрициус Кызыл Тук орден-биле бир-ле дугаарында дөрт удаа шаңнаткан кижи болган.

Алдарлыг, дайынчы ол орден-биле чүгле ийи-чаңгыс кижилерни эвес, а коллективтерни база шаңнап турган. Ол орденбиле Петроградтың, Царицынның, Луганскиниң ажылчы чоннарын, 11-ги армияның дайынчыларын, элээн каш дивизияларны, бригадаларны, полктарны шаңнаан.

Ада-чурттуң Улуг дайыны. Гитлержи эжелекчилерге удур демиселге совет кижилер массалыг маадырлыг чоруктуң кылганнар. Оларның эрес-маадырдыг чоруу чазактың хөй-хөй шаңналдары-биле үнелеткен. 200 муң ажыг дайынчыларны Кызыл Тук орден-биле шаңнаан.

Тайбың хүнеринде база-ла маадырлыг чоруктар болгулаар. Интернационалчы дүлээлгезин күүсеткен дайынчыларны шаңнаанны анаа барымдаа болур.

Кызыл Тук орденин хөрекке кадап чоруурун—улуг алдардыр. Ол орден-биле шаңнаткан кижи «боттары ышкаш улустуң аразындан эң төлептиг, эң дээре кижи кылдыр ажылчы чоннуң массалары ынчаар илергейлээн» дээрзин билир ужурлут... Кызыл-шеригжилерге улустуң берген чагыг-сөзүнден алдынган бо сестер ол орден-биле шаңнаткан совет кижи бүрүзүнге амыдыралдың дүрүмү болур ужурлут.

(СЭТА).

АЗОТТУГ СООДУЛГА СИСТЕМАЗЫ

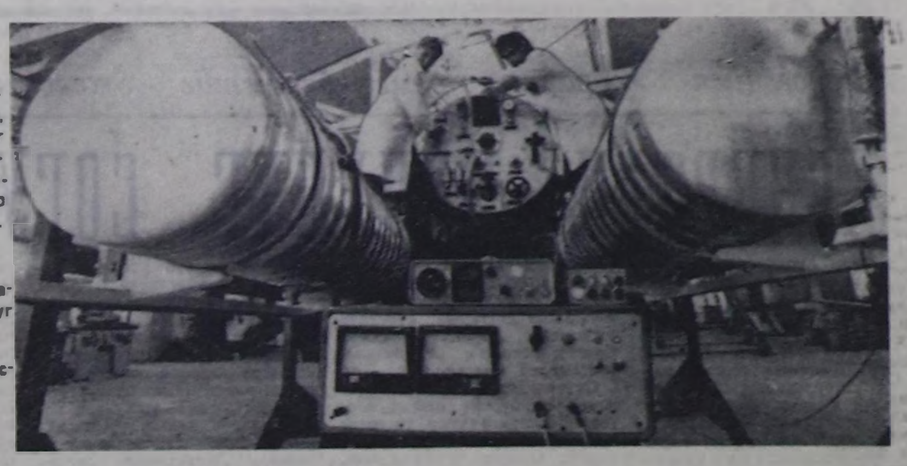
ХАРЬКОВ ОБЛАСТЬ. НАСТ-3 дээр азоттуг соодулга системаларының чаа рефрижераторлары изиг үеде хереглеңчиге аъшчем аймаан үрелбазында чедирип базырынга дузалыг. УССР-ниң Эртемнер академиязының чавыс температураларың физика-техниктиг институдунуң дуршулга заводу республиканың Автомобиль транспортунуң министерствозунуң Ветковск дуршулга заводу-биле кады чаа техниканы чогаадып кыпган болгаш шак ындыг тускай автомобильдерниң баштайгы болүүн бүдүрерин доознан.

Цельсийниң-биле назыдыр 196 градус температуралыг суук азот чаа системаларга соодар иезек болур болгаш ону чылыг аңгылаар фургоннарың кузовунче бүргүүптерге, үнелиг будумелдерниң биологтуг шынарын долузу-биле камгалаар, оң үрелиишкинниң ооңумнадыр инертилиг газ продуктуларын долгандыр болгаш хереи хемчээлинге чедир температураны нудупадыптар. Харьков областтың районнар төптеринче чаа рефрижераторлар могаа аймаан, зыттн, сүттү соортуп турар.

Бо беш чылда азоттуг соодулга системалыг автомобильдер Украинаның беш улуг областарын хандырар.

ЧУРУКТА: НАСТ-3 дээр соодунчу система.

Н. КОВАЛЬЧУКТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧАРЫШ УЛАМ КАЛБАРГАН БУДАПЕШТ. ВУР-ның даг болгаш металлургия үлетпүрүнүң социалистиг күш-ажылдың 45 бригадаларының эгелээшкинин-биле калбарган социалистиг чарышче чаа-чаа үлетпүр бүдүрүлге коллективтери каттыжып кирип турар. «Алдыгы беш чылдың улус ажылагыйының планының даалгаларын бүрүнү-биле, планнаан хуусааларында!»— деп, кыйгырыг-биле ол шимчээшкин калбарган.

Дагжыларың болгаш металлургтарның ындыг эгелээшкинин аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниде деткээн. «Непсава» солун ол чаа эгелээшкинни Кечкеметтиң консерва фабриказында деткип эгелээнин дыцнатканн. Ында ужудукчу - космонавт А. Николаев аттыг социалистиг күш-ажылдың бригадазы социалистиг чарыштың эгелекчизи болган. Ооң бүгү кежигүннери техниканы дыка эки билир болгаш долушкак профессиаларны өөренип алган ажылдап турарлар. Бригаданың кыйгырыын фабриканың өске-даа коллективтери деткээн.

АЖЫКТЫГ, БЕДИК БУДУРУКЧҮЛҮГ

ПРАГА. Праганың «Ческе-Лоденице» дээр судно тудар бүдүрүлгезиниң Совет Эвилелинге тускай кылып бергенин эштип чоруур насос станциязының онзагай чүүдерн — идегелдин, улуг ажыктыг, бедик будурукчүлүг ол боон турар. Ол амгы үениң, болбазырапгай техниктиг суднову секундада-ла он бир кубометр сугну шөлдерже чаштырар аргалыг. Амгы беш чылдың тончүзүнге чедир найысыладың корабль тудукчулары совет чагыкчыларга ам-даа ындыг он насос станцияларын кылып бээр. Оларны хамыктың мурнунда хөвең шөлдерин суггарарынга ажыглаар.

«Ческе-Лоденицениң» судно тудукчулары моон-биле таптыг-ла үжеп чыл иштинде ССРЭ-ге чагыларны күүседип келген.

ЧААРТЫКЧЫЛАРНЫҢ ТЫВЫНГЫРЫ

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың улуг будурүлгелериниң бирээзи болур хүрең хөмүр-даш казар «Регпс» дээр комбинадының ажылчыннары иогааларның байлак дүжүдүн ажаап алган.

Хөмүр-дашты кургадып, кадырар черниң агаарже аналага үндүрүп турары бузу-биле хандыртынар чылдылга тудуу будурүлге корпустарының мырыдай чанында турар. Бүстан-алыр ажык ийи катап улгатkан: бирээде, үлетпүрүүн агаарже үндүрер чүүлү эвээжээн, ийиде, завод столовазының чаагай иогаа аймаа немешкен.

Баштай бодаарга ажыы чок бусту ажыглаарының аргазын чаартыкчылар тыпканнар. Амгы үеде олар продукция будурерин көвүдедирип болдурар ужурлуг программаны күүседиргиге дузалажып, будурүлгени чаартып турарлар. ГДР-де массалыы-биле калбарган чаартыкчылар шимчээшкинниң киржикчилериниң берип турар ажык-дузазының чаңгыс-ла чижээ, «Регпс» комбинаттың дуржултазы ол боон турар. Бо хүнерде республиканың үшкү ажылчын бүрүзүле бодун будурүлге чаартыкчызы мен дел бүзүрелдиң-биле чугаалап болур. Ажылчынарның тывынгыр, чогаадыкчы чоруу-биле ижеверлерниң саналга-бодалдарының эвилели чурттуң дыка хөй будурүлгелериниң амгы үеде дендески ажылдарын хандырып турар.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧАА ЧЕДИИШКИН

ГАВАНА. Кубаның индустрия үлетпүрүнүң будурүлгелериниң бирээзи — Санта-Клара хоорайда «Планта механика» заводтуң коллективи күш-ажылчы чаа чедиишкинин чедип алган. Август айда продукциязы барык 286 муң весо-акшага, тодаргайлаарга, планнаанындан барык он хуу хөйүү кылып үндүрүнин Национал информация агентилели дыцнаткан. Заводтуң кылып үндүрүп эгелээнин он-он чаа кызыгларының аразында чигир хымргымжын хээйдектээр деңнин улуг дээрбелер, одалга цистериалары, демир-орук платформалары, металл мебельдер база бар.

«Планта механиканың» ажылчыннары болгаш инженерлери бо хүнеерде куба революциянуң 25 чыл ооңга утказутур социалистиг чарышты калбарткаш, кол-ла кичээнгейни доктаатkан даалгаларны хуусаадан эрте күүседиргиче, энергияны болгаш материалдарны канналарынче утландырып турар.

(СЭТА).

Э. ХОНЕККЕРНИҢ ЧУГААЗЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының боттуг мөзүлүг тайбың инициативалары ядролуг халапты аймылыы чок кылыр, боо-чепсектерни эңдере бүдүрерин болдурбас сорулганы салып турар. Ол эгелекчи саналдар чепсегленишкинни дүжүреринче, улустар аразынга калбак кады ажылдажылганы хөгжүдеринче уланган деп, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партизының ТК-зының Чиңгине секретары Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер ГДР-нин Күрүне чөвүлелиниң хуралынга үүне чугаалап тура медегдээн.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Прагага хүлээп алган Политиктиг декларациязында, социалистиг чурттарның удуртур партия болгаш күрүне ажылдакчыларының Москва ужуражышкыыының киржикчиларининг кады кылган медегделинде киргеи санаалдарны, ол ышкаш Совет Эвилелиниң совлгу үеде көдүргеи чаа тайбың инициативаларын амыдыралга боттандырар дээш ГДР чайлышы чок туржуп турарын ол онзалап демдеглээн. ГДР бодунуң иштики болгаш даштыкы политиказында ССРЭ-биле, социалистиг дем каттыштырылганың өске-даа күрүнелеринбиле акы-дүүмалыкты бузулбас эвилелди бодунуң мурнунда турар сорулгаларын чедиишкинниг киитирлээринге күштериниң үвер дозу кылдыр корун турар.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Прагага хүлээп алган Политиктиг декларациязында, социалистиг чурттарның удуртур партия болгаш күрүне ажылдакчыларының Москва ужуражышкыыының киржикчиларининг кады кылган медегделинде киргеи санаалдарны, ол ышкаш Совет Эвилелиниң совлгу үеде көдүргеи чаа тайбың инициативаларын амыдыралга боттандырар дээш ГДР чайлышы чок туржуп турарын ол онзалап демдеглээн. ГДР бодунуң иштики болгаш даштыкы политиказында ССРЭ-биле, социалистиг дем каттыштырылганың өске-даа күрүнелеринбиле акы-дүүмалыкты бузулбас эвилелди бодунуң мурнунда турар сорулгаларын чедиишкинниг киитирлээринге күштериниң үвер дозу кылдыр корун турар.

Удурланыштыр туржурумуң болгаш боо-чепсектерни эңдере бүдүрериниң империалистиг угланыышкыны-биле холбаштыр Э. Хонеккер тайбыдыы камгалаарыының дугайында айтырыг ам кажангызындан-даа артык чугула деп уламчылаан. Мынчангаш бүгү күрүнелериниң хүлээлгези — ядролуг боо-чепсектерни эңдере бүдүрериниң чаа үе-чадазын болдурбазы болур. Чүге дээрге ол чорук делегей байдалын улам улуу-биле чидиглендирип, делегей дайынының тыштын келириниң аймылын күштедирер. Моон ужурунда Барыын үктүү күрүне ажылдакчылары Барыын Европага чаа америк ракеталарны сайгара тургуварындан ойталап, ниизу-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелериниң аразында чугаалажыганы болгаш каны ажылдажылганы уламчылаары дээш туржур боор деп ядегээри күзенчиг-дир.

Мадрид ужуражышкынының доозулганынга хамаарыштыр Э. Хонеккер ооң түңнелдери, хамыктың мурнунда Европага бүзүрежилгени болгаш айыл чок чорукту быжыглаарының хемчегленииң база чепсегленишкинни дүжүреринің талазы-биле конференциянны чымлдырар дугаймда дутуржуп алышкын дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының херээн уламчыларының арталарын ажыдып турар деп айыткан.

ЧӨВҮЛЕЛДИҢ ДОКУМЕНТИЗИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Совет агаар делгеминче хамааты самолетту хайгымлчы сорулгалар-биле киирген Каттышкан Штаттар ол өнүк-чаңгээлиг чорук дээш долу харылсалгаш чүктээр ужурлуг деп, Каттышкан Нацилар Организациязының чанында Моол Арат Республиканың доктаамал төлээ черинин ында Аймыы чок чорук Чөвүлелиниң албан ужурунда документизи кылдыр тараткан медегделинде чугаалаан турар. Мурнуукөрей самолетту ажыглап алгаш, кылган антисоветчи үүлгедишкинниерниге ажыныл, киленээн чыскаалчылар полицин участоктарын штурмнап турганнар. Бадиннага шериг ёзу-чурумга удур кижилер демир-орук вокзалын элээн каш шак иштинде эвлеп алгаш турганнар. Оларга удур чоруткан полицин отрядтары доктактарны болгаш карак чажы төгүлдүрер газты ажыглаан. Сиид можунуң хөй-хөй чурттакчылары боттарының бажыңнарының кырынга 1977 чылда шериг эргилдезинге чедир 115 кижи олген.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРДА

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Сентябрь 13-те аңаа Европага ядролуг боо-чепсектерни кыыгаарлаар дугаймда чугаалажыышкыннарга ССРЭ биле АКШ-тың делегацияларының пленарлыг хуралы болган.

Улустуң уран-шеверлери

ДАГЕСТАННЫҢ ХЕВИСТЕРИ

...Үндезин болур удазыннар станокта хөгжүм хөрекселининиң хылы дег ыыдыр хере тыртынган. Шеверлерниң холдарында моңгүннелчең илбекчигештер чүгле нараңнаар. Бир дүүшкүн, өске... Кайгамчык чараш хевистиң кедергей нарын угулзазы тода билдинип келгижеге чедир эвээш эвес уе эртер.

Дагестанда мынча деп чугаалажыр: «Улус дагларга нарыы хире чурттап келген болтуур, ол бүгү уеде хевистер кылып келген». Республикада ийи миллион бичии четпес хире ниити чурттап, олар 33 дыл сырынга чугаалажып турарлар. Ынчалза-даа хевис «дылы» оларның шуптузунга билингир: ол даглар чуртунуң төөлүг чаражыныр, ооң улусчарының культуразының, ыыдыраанының, чаңчылдарының дугайын төөгүп турар.

Сурагшып нептерээн дыка ийи хевистер даг суурларының аттарын алгылаан: Чередюль, Джульжан, Ерси, Рутул. А чамдыктарын чурукчарның авторларының, ус-шеверлерниң аттары-биле адаам. Чижээ, чоонта чаа «Сельминаз» деп хевис тыптып келген. Ол Дербентиде хевис-чуруулга профтехучилищезиниң доозукчузу даг чурттуг ыыстың ады-дыр.

Автомемнуг республиканың өзөрби фабриказы 540 дербелчин метр хевистерни болгаш 70 янзы хевис ылыгларын үндүруп турар. Оларның эң улуу Дербентиде. Мында хевис аргыыр машиналарны ажыглап турар, оларга колдуунда палластар болгаш хевис дорожкалар ылыыр. А ноя-ла хевистиң уругларын чамындан-на хевис регелдиг чүүл — хөл-биле ылган хевистер болур.

— Ол таварылга эвес—деп, фабриканың улуг мастери Марифа Мамедова тайылбырлады. — Бирээде, хөл-биле ылган хевис бүрүзүн уран чогаадылга амыыл деп үнелээр, чүге дээрге ооң хээлери тусиайлаң, онзагай. Ийиде, машинага ылганынга бодаарга оларның эдилели ур хуусаалыг, чараш. Ындыг хевис чүс-даа чыыда шыдаар.

...Чергелештир салган ийи одуруг станоктарлыг делгем, чырык цехте тур бис. Мында аныян, ыырган — янзы-бүрү хар-назылыг хереэженнер ажыыдап турар. Бир хевисти ийи ус ниити аргыыр, олар чамдыкта төөелдер-даа болгулаар.

Аныян угбашкылар Айханум биле Назыуханум Вердиевалардың дүрген, авааңгыр шимчээшкиннеорин магададым. Бир эзлчег иштинде ыыстар сес-ын муң дүүшүнүнү ылыптар. Ол дээрге бедик темп-дир, ынчалза-даа бир дербелчин метр хевисти аргыырынга бир ай хире уе херек.

— Хевистиң чуруун, удазыннарның өнөрин ус-шеверлер боттары таарыштырар — деп, фабриканың кол чурукчузу Светлана Смирнова тайылбырлады. —Хевистиң утказазынга боду кандыг-ла-бир чаа чүүлдү киирип болуур эргеним оларга берген.

Сельминаз база ынчаал ажыыдаар. Ол дыка аныяндала боду немей чогаадып турар апарган: Дагестанга бичии уруглар чамындан-на хевис аргыырының уран аргазынга веренип эгелээр. Бодунуң адын алганы хевисти ол чырык, өөрүшкүлүг кылдыр аргаан.

— Амгы ус-шеверлер чогум-на харын ындыг чырык өңнүг хевистер ылыксаарлар — деп, М. Мамедова немейдир.— Шаандагы хевирниң хевистерин аргыырын кым-даа нүзевес-тир — ында нараңгы өңнер хөй, олар даг чурттуг хереэжмен кижиниң өөрүшкү чок салым-хуузун көргүзүп турган. Бистиң фабрикада ындыг чугаа бар: хевис дээрге сагыш-сетилдиң ырыдыр. Сеткия-сагыш чырыкта хевис ажыыр, өңгүр, хөглүг болур, а муңгалта—хевис база нараңгы болур.

«Бир эвес кыс хевис аргып биибес болза, ону ным-даа кадай кылдыр албас» деп даг-чурттугларның шаандагы чугаазы бар. Бөгүнгү Дагестанда даг чуруттуг хереэжмен кижи бүрүзү аргып билир дизе чазыг болбас. Муң-муң хереэженнер бажыңнарында аргыттынып турарлар, ынчалза-даа олар бүдүрүлге каттыжыышкыннарының кежигүннерн болуп турар, оларга мастерлеөни бышыглаан, олар хевис аргыычыларын материал-биле хандырып, ылыгларның шынарын көрүп, белен продукцияны хүлээп алыр.

Дагестанның хевистерн чүге Совет Эвилелиниң канчаар-даа аажок сурагжаан эвес, оларны делегейниң дөртен чуруттарынче үндүр садыглап турар.

Пётр ЯШЕНКО, ПМА-ның корр.

Совет Эвилели көдээ ажылагыйны сайзырадырынга Никарагуага улуг дузаны көргүзүп келген. «Республиканың шөлдериниде совет тракторлар чедишкинниг ажылдап турар. Совет специалистер көдээ ажыл-агый техниказын ажыглаарынга, септээринге дузалажып, никарагуа ажылчыннарга боттарының арга-дуржулгазын, билиин дамчыдып турар.

СЭТА-ның тускай корр. Чурукта: Харьков чурттуг совет специалист Владимир Иванченко никарагуа механизаторлар-биле кады.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу.

НАМИБИЯНЫ ДЕТКЭЭН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Намибиякың улузунуң хамаарышпас чорук дээш шыныг демиселиниң бүгү хемчеглер-биле деткинирнче Каттышкан Нацилар Организациязының тускай албан черлерин болгаш чазак эвес организацияларны Каттышкан Нацилар Организациязының колонияларны үзүткээр талазы-биле комитедя кыйгырган. Социалистиг болгаш хогжүп эгелеп турар чурттар болүүнүң киргеии 'база ук комитеттиң хүлээп алган резолюциязында КНО-нуң Намибия талазы-биле чөвүлелиниң тускай албан черлерипин бүгү талазы-биле кады ажылдажылгазы колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында декларацияны амыдыралга шалыпкын күүседиринге ялгглиг болуруи айыткан.

Ооң-биле кады колонияларны үзүткээр талазы-биле комитет соок-язы ылгаар ёзучурум-биле делегейниң валюта-акша фондузунуң (ДВФ) холбаалыын шиитпирлии-биле бүрүү шапкан. Ол чорук Мурнуу-Африка Республикабиле кандыг-даа харылсаалларны соксадыр дугайында КНО-ның Кол Ассамблеязының шиитпирээринге дүүшпейн турар.

ЧИЛИ: «ДИКТАТУРА СӨНЭЭЗИН», «БИС ТИИЛЭЭР БИС!»

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). 1973 чылдың сентябрь айда шериг-фашистиг сүлчээ үезинде маадырлыг-биле өлген президент Сальвадор Альеңденин фашизмге удур демиселчи шүлүктүү болгаш ыраажы Виктор Харраның болгаш өске-даа чили патриоттарның турэскаалын Чилиниң депшилгелиг хөй-ниитизи сактып, демдеглээн. Фашистиг ёзу-чурумнуң калбартып чорудуп турарын террорлуг болгаш нетен-сүрүүшкүүнүг үүлгедишкинниерининг үезинде Виньядель-Мар хоорайда С. Альеңденин хоорүүнүң чанынга дыка хөй кижи киржикчилиг улуг митинг болган. Анаа чүве чугаалаан политиктиг болган хөй-ниитн ажылдакчыларн хунтанның араатанзыг үүлгедишкиннерин сойгалап илередип, Каттышкан Штаттарның үйнээчилерин акша-хөрөңгө-биле хандырып, белеткээн болгаш Чилиже чоруткан монополиялары база тускай албан чергелерн ол дээш бүгү буруунуу база чүктээр ужурлуун айытканнар. Митингиниң киржикчилери чили революционерлерниң боттандырары дээш демисежип чорааны чырыткылыг идеалдарынга шынчы болурун дажыглаглаан, араатанзыг ёзучурумну дүжүреря дээш демиселдя үргүлчүлээриниге шиитпирлиг болурунуң дугайын медеглээнпер.

ЧАЗАККА УДУРЛАНЫЫШКЫН

ДЕЛИ. (СЭТА). Пакистанда шериг ёзу-чурумун үзүткээрни болгаш эрге-чагырганы хамаатты чазакка даңчыдарын негээн улустуң калбак кезектерининң чазакка удур хөлэээшкиннери оожургавайн турар.

Индиянық информация агентилелдериниң дамчыдып турары-биле алырга, Хайрпур Натаншах хоорайда (Синд можу) шериг казармаларының чанынга 5 муң хире кижи чыылгаш, демократияны катап тургузары дээш шимчээшкиниин караан.

Морога, Дадуга, Кветтете болгаш өске-даа хоорайларга мииитмингнзер болгаш чыскаалдар база болгулаан. Талхарга эрге-чагырганың араатанзыг баажыңнаткан бөлүк активчилерни хостап үндүрерни негеп турганнар. Шериг ёзу-чурумуоларга кадыг-дошкун үүлгедишкнн-биле харылаан. Полиция-биле сегиржип алышкынның түңнелинде 5 кижи өлген болгаш 35 кижи балыглаткан.

Чадта империалистиг интервенцияны камгалап, эгартырыбиле кандыг-ла бир «ливан холгаарлаашкын» дээр хоозунмеге чылдагаанны ажыглап турарын ол журнал айыткан. «Ливанның Чадта киржилегининиң» тодаргай кандыг-даа бадытканшкынарын Вашингтон-даа, Париж-даа корүзүп шыдавас.

Француз ужар чүүлүүн Умм-Шалуба хоорайның районунга болган тулчуушкунда-рынга эң-не халбаа-биле киришкенин Нджаменаның шериг командылалының төлээлекчизиниң миинип чугаалаанын Франс Пресс агентилел дыцнаткан. Бистиң шериглеривис француз ужудукчулар-биле боттарының ходелиишкиннерин радио дамчыштыр таарыштырып турган ген, ол чугаалаан.

ИМПЕРИАЛИСТИГ ИНТЕРВЕНЦИЯ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

ПАРИЖ. (СЭТА). Бир эвес ТРЭ-ниң шаандан бээр шиитпирлиг Хабре француз шеригдериниң дузазы-биле чурттуг ол кезээн эжелеп ап шыдаптар болза, АКШ Чадтың сонгу талазынга бодунуң шериг базаларын тургузар деп турарын ында үнүп турар «Африк-Азн» журнал бижээн. Пентагонуун Төп Африкада шериг базаларының Ливияның, Алжирниң болгаш өске-даа кожа-кожа чурттарның айыыл чок чоруузунга шыңгыы кыжанныг бооп турар. Хабре чогум-на АКШ-тың ак-шазы-биле Нажаменада эргечагырганы холга алганын «Африк-Азн» демдеглээн.

Чадта империалистиг интервенцияны камгалап, эгартырыбиле кандыг-ла бир «ливан холгаарлаашкын» дээр хоозунмеге чылдагаанны ажыглап турарын ол журнал айыткан. «Ливанның Чадта киржилегининиң» тодаргай кандыг-даа бадытканшкынарын Вашингтон-даа, Париж-даа корүзүп шыдавас.

Француз ужар чүүлүүн Умм-Шалуба хоорайның районунга болган тулчуушкунда-рынга эң-не халбаа-биле киришкенин Нджаменаның шериг командылалының төлээлекчизиниң миинип чугаалаанын Франс Пресс агентилел дыцнаткан. Бистиң шериглеривис француз ужудукчулар-биле боттарының ходелиишкиннерин радио дамчыштыр таарыштырып турган ген, ол чугаалаан.

Новороссийск хоорайны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаанындан бээр 40 чыл болган

ХЕНЕРТЕН КҮЧҮЛҮГ СОГУГ-БИЛЕ

Флот холбаачылары-биле кады командылал пунктузунга хайгаарал эвлэвээ эрттирип турганым сентябрьның ынчаардагы дүнезинде Цемес мугулдуру барык-ла кезүдбес турган. Таңныл болган торпеда катерлериниң, мотобеттериң болгаш баркастарның Дооб шанчыын оон эрткеш, мугулдурже чылбыртып кирип турары командылал пунктузунга кээп турган ховар чедирилгелерден, допчу илеткелдерден болгаш командалардан билдинип турган. Адыгжы кезектериниң дайынчылары ол корабльдер-биле чоруп турганнар, оларның аразында Ц. Куниковтуң далай шеринниң 393 дугаарлыг аңгы батальону бээр, ол батальонну капитан-лейтенант В. Ботылев командылап турган. Олар дүп карангызын ажыглаш, Новороссийск портче хенертен халдаш, кол-кол туруштарны эвлепкеш, хоорайны хостаарының эгезин салыр соруглагылар.

Согуг-Кавказ фронтузунуң болгаш Кара далай флодунуң шеригленииң 1943 чылдың сентябрь 9-16 хүннеринде ботгандырган Новороссийск операциязының соруглазы мындыг турган. Десант дүжүрери-биле чергелештир 18-ки армияның кургаг черден ийи согуушкуу-ну—биргээзи Бичии черден, ийнгизи — цемент заводтарындан — база көрдүнген турган.

Операцияның чедиишкини согуушкунну хенертен боттандырарындан улуу-биле хамаржыр турган. Новороссийск девискээринде боттарының туружун немец-фашистиг командылал чери дайзын чагдап шыдавас турушн деп санап турган. Хоорайның бодуң шивээ кылдыр хууллуруп алган. Кудумчуларда, эриктерде, чалгыгдан камгаланыр ханаларда 800 ажыг доттарны (үргүлүү ажыглаар от точкаларын) болгаш оске-даа от точкаларын дерип кылган.

Операцияга белеткелдер үезинде ол бүгүнү ожаап көрген. Десантыга үнер ужурлуг кезектер дүне када эрикке дүрген чылбыртып халдаш, быжыглалдарны эвлеп ап, шаап халдаашкынны улам күштелиринге белеткенип турганнар. Геленджикке муң беш чүе хире бичии корабльдер болгаш судноар моонеттинген турган. Десантычыларны чедиишкининг аппарып дүжүрериниге бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни далайжылар кылганнар. Катерлериниң болгаш баркастарның кырын ок өтпес куяк кац-биле шыпкан, танкыга удур боолар, пулеметтар түргүзар быжыглалдарны кылганнар. Десантының дүжүрүүшкүүнүң болгаш хоорайның бодунда дайзынның камгалалын үрей таварып киреринң хандырары-биле 800 ажыг үгер-боолары болгаш миномёттарны тускайлаан, реактивтиг артиллерияның 227 түргүзүглери мөөнеттингеп. 4-кү үжар чүүл армизы болгаш Кара далай флодунуң үжар чүүлү бистиң шеригленистиң бурунгаарлаашкынын хандырар үжурлуг.

Операцияның нарын механизми хөделип эгелээн. Десантычылар чедирер судноар, чалгыларга болгаш хатка торудбайн бурунгаарлап турганнар. Шеригler хөделип эгелээр туруштарынга, артиллержилер үгер-боолариның чанынга тургулапканнар, үжар чүүл кезээ дайынчы ужудуушкунарже көдүрүп үнеринге белеткенип турганнар. Мээң холбаачы эштеримге улуг үүрге онаашкан. Оларның чамдыктары, корабльдерге олурупкаш, тулчуушкунче кирип, өскелери ходелиишкиннер таарыштырылгазының постуларының составынга, үшкүлери командылал пунктуларын харылзаа-биле хандырып турганнар. Десантының далайдан эртер графигинге агвар бодунун чазалгазын кылган соонда, харылзаачылар кащ-ла минута дургузунда бүгү-ле отрядтар командирлеринге операцияны эгелээрин 45 минута сонгаарладыр дутайында шиитпирни дамчыдып берипкеннер.

Дүнекининг үш шак үезинде долгавадыр бүгү чүве — даглар-даа, мугулдур-даа, —үгер-боолар даштаашкыныңың хереледериниң чырый берген. Чүс-чүс үгер-боолар десантының дүжер черлерин болгаш фашистерниң кургаг черде камгалалдарының мурнуку кезээн салба берип туруп берген. Бистиң авиациявыс бомбалаашкынының күчүлүг согуушкунун кылган. Десант чедирип, дүжүрерин хандырар корабльдер бир-ле дугаарында бурунгаарлап чорупканнар. Чаза таварып кирер болүктүң тос торпеда катерлери чалгыдан камгаланыр ханаларда тургустуунган 30 ажыг от точкаларын атакалаш, демир четкиден кылган моондакты кончуг дүрген үзе таварыпкаш, портче орук ажык дээрзин медээлээнинер. Торпеда катерлериниң оске болүү портче чаза таварып киргеш, боттарының торпедаларын өртээлдерже болгаш далай чадаг шеригleriниң эриксе барып үнер черлеринче салгылапканнар.

Белен эвес турган гитлержилер дораан-на харылап шыдаваннар. Оларның үгер-боолары мугулдурже эвес, цемент заводтарында бистиң шеригleriвистиң туруштарынче боолаанар. Десант чедирген бистиң корабльдеривисти олар озалдаашкын-биле эскерип, үгер-боолариның одун оларже углаанар. Ол үеде ук корабльдер портче шургүп кире берген болгаш чаза таварымыр бөлүктер эриксе үнүп эгелей берген турганнар.

Десант бөлүктериниң дайынчы медээлери командылал пунктузунга кээп эгелээн: Ботылевтуң болүү фашистерни элээн каш бажыңнардан үндур шапкаш, садыг далайжыларының клубунуң бажыңында быжыгланыр алган болгаш эзлеп алган черин калбартыры-биле дайылдажып турар.

1339-ку полктуң батальон комсоругу бичe лейтенант И. Алексеевтиң чаза таварыыр бөлүү даштыы рейдиниң чоон эриинге бир дугаарында барып үнгеш, дайылдажы берген. Комсорг балыгланы берзе-даа, дайын шөлүн кагбайн, автоматчылар-биле кады гитлержилериниң удур атаказын өйтур шапкаш болгаш электри станциязын эзлеп алырын билдилиг-биле удуртканын. Автоматчылар ротазының командири улуг лейтенант Райкуловтуң радиограммазы оорүшкүлүг медээни экелген: «Вокзалды эзлеп алдым, шериг-далай тугун вокзалдың дээвириниң кырынга старшина Владимир Сморжевский аппарып шанчып кагдыы».

Десантычылар алды хонук ажыг үенин дургузунда бүзээледип алгаш, тулчуп келгеннер. Оларның күжү эвээжеп, огу чедишпестеп турган. Окту, консервалары, хлебти болгаш сууну безин оларга самолёт-биле октап берип турган. Кончуг берге ойде коммунистер болгаш комсомолчулар каш-ла минута иштинде чыылганнар. Боттарының хүлээлгезин туюлунга чедир күүседириниче, соолгу окка чедир, соолгу тынышка чедир демисежириниче командир оларны кыйгырган. Өлүүжеге тулчур деп шиитпирни бир үн-биле хүлээп алганнар.

Десантычылар эжелеп алган туруштарын маадырлыг күжениишкиннер-биле тудуп турганнар. Боттарының дайынчы идепкейлиг чоруу-биле олар дайзының күштерин харыксыратып, өске участоктардан хөй күштү бодунче чардыктырып, оон тылының чугула участоктарын дезорганизастап турганнар. Оон-биле чергелештир Новороссийскиниң чөөн болгаш мурнуу талаларындан 18-ки армияның кургаг чер кезектерн атакалап киргеннер. Бажың бүрүзү, метр чер бүрүзү тулчуушкунбиле алдынып турган. Эриктерге болгаш кудумчуларга бурунгаарлап турган, хой санныг доттарже халдаар, миналарны болгаш фугастарны аймыл чок болдурар ужурга таварышкылаан.

Дайзын хөй санныг удур атакаларны кылып турган. Ындыг-даа болза, совет шеригleriниң шаап халдаашкынын доктаадыр арга чок болган. Бичии черниң талазындан дайзының быжыглаңышкынын буза шапкаш, 18-ки армияның барыын талакы бөлүү чөөн талакы болүкке үткүштүр бурунгаарлап, дайзынга бүзээлээшкиннии айыылын тургузуп турганнар.

Согуг-Кавказ фронтузунуң командылакчызы генерал-полковник И. Е. Петров бодунуң резервизинге турган Иркутскиниң 55-ки гвардейжи алыгжы дивизиязын болгаш 5-ки танк бригадазын тулчуушкунче киирген. Оларның ыйыштыкыындан дайзының камгалалы шуут-ла сандан үнген. «Гитлержилер Новороссийскиден дезип үнүп турлар» деп медээлер бистиң командылал пунктувуска кээп эгелээн.

Сентябрьның 16-ның эртенинде хоорай фашистерден бүрүн арыгларттынган. Бистиң шеригleривис, оңкур шаап халдаашкыыны калбартыышаан, Тамань чартык ортулуктуң мурнуу эрнин дургаар бурунгаарлап турган.

Кежээ радио дамчыштыр Дээди Кол Командылакчының дужаалы чаңгыланы берген, инда айытканы болза: «Согуг-Кавказ фронтузунуң шеригleри Кара далай флодунуң корабльдери-биле болгаш кезектери-биле кады кургаг черталазындан согуушкун кылган, далайдан десант салган дидим операцияның түңнелиде... Кара далайның чугула портун болгаш Новороссийск хоорайны шаап халдаашкынбиле эзлеп алганнар. Новороссийск дээш тулчуушкуннарга генерал-лейтенант Леселидзениң шеригleри, контр-адмирал Холостяковтуң далайжылары, ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы Вершининиң болгаш ужар-чүүлдүң генерал-лейтенантызы Ермаченковтуң ужудукулары шилгараннар...»

Новороссийскиниң хостаанывыбиле Новороссийск-Таманьның шаап халдаашкын операциязының бирги үе-чадазы чедиишкиниг доозуган. Ону боттандырганының түңнелиниде Тамань чартык ортулукка турган немец-фашистиг бөлүк чылча шаптынган. Кавказ дээш тулчуушкуннар ооң-биле октябрьның эгезинде доозуган. Совет шеригleр Крымче кирер үглапышкынnарже үвүлэй бергеннер.

Новороссийскиниң Маадырлар шөлүнде, 40 чыл бурунгаар десантычыларның тулчуп турган черлеринде мөңге от бөгүн хып чыдар. Хоорайның бустуушкуннан катап тургустуунгулаан кварталдарын, пемент заводтарын, портта турукан аккыр теплоходтарны болгаш күүлүг танкерлерни ол мөңге оттуң чалбыжы өттүр чырыып турган дег. Новороссийжилер боттарының тургузукчу күшажылы-биле Маадыр хоорайның дайынчы алдарын улгаттырып турарлар.

Генерал-майор
А. СКРЫЛЬНИК.
Новороссийскиниң хостаары дээш тулчуушкуннарның киржикчизи.

ЧУРУКТАРДА: Новороссийскиде Маадырлар шөлүнде алдарның мөңге оду; хоорайда Хостага шөлү.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.35 — Хөглүг чаныштар. 10.40 — «Аян-чорукчулар клубу». 11.30 — Концерт. 12.20 — Телемедээлер. 12.25 — 14.15 — Чавсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Киноочерк— «Мексика-биле ужуражышкыны». 15.05 — Концерт. 15.35— Орус чугаа. 16.10 —Москва чоогунуң кодээзининг бөгүнгү болгаш даартагы хүннери. 16.40 — И. Брамс. № 3 квартет си-бемоль мажор. 17.20 — Аныяктар адрестери. 18.05 — И. Кобзон ырлазар. 18.30 — 18.45 — Чавсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — Улус чогаадыгазы. 19.55 — «Кырыывысче отту келдирип тур бис». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмнин 4-кү сериязы. 21.00 — «Ут». 21.35 —Фильм-концерт. 22.25 — ССРЭ-ниң ерт өжүрер талазы-биле спортчу чемпионазы. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЛГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Телефильм. 8.35 —Төөгү. 4-кү класс. Эрте-бурунгу Киевте. 9.05 — Англи дыл. 9.35 — Төөгү. 4-кү класс. Эрте-бурунгу Киевте. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Нинти биология. Ызыгуур салгаары болгаш өскерилчели. 10.35 — Төөгү. 7-ги класс. Бистиң Төрээн чуртувустуң девискээринге турган эң-не эрте-бурунгу күүрүве. 11.05 —М. Лукониниң шудулели. 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. Бистиң Төрээн чуртувустуң девискээринге турган эң-не эрте-бурунгу күүрүве. 12.10 — Нинти биология. 9-ку класс. Дарвинниң үзел-бодалдарының тургустугааны. 12.40—А. М. Горькийниң драматургиязы. 13.30 — Англи дыл. 14.00 — Эрте-бурунгу Рустуң уран чүүлү. 1-ги дамчыдылга. 14.30 — Хоойлу билир сен бе? Эрткен үениң арыннары. 16.00 —Телемедээлер. 15.20 — 18.00 — Чавсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.25 — Чарлаллар. 18.30 — «Азия төвү». 19.00 — В. Варфоломеев — «Кожемяктер». Телешин.

МОСКВАДАН

20.50 — Телефильм. 21.00— «Ут». 21.35—23.50 — «Аревик». Уран-чечен телефильмнин 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге бичe чаъстаар, даглаарга хар чаар. Согуг-барымның чүктен хаттың дүргени секундада 9-14 метр.

Дүне 0-5 градус, чамдык черлерге 2 градус чылыгдан 7 градус чедир соор. Хүндүе 5-10 градус чылыг.

Кызылга бүргеп, аязыр, бичe чаъстаар. Согуг-барының чүктен хаттың дүргени 9—14 метр. Дүне 2-4 градус, хүндүе 8-10 градус чылыг.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

КИРИП МООРЛАҢАР, ӨҢНҮКТЕР!

Моол Арат Республиканың Баян-Ульгий аймааның уран чүүл коллективинин

КОНЦЕРТТЕРИ

бистиң республикавыска сентябрь 21-ден 27-ге чедир болур.

СЕНТЯБРЬ 21-де 18.00 шакта Кызыл-Мажалыкка районнуң Культура бажыңынга, 20.00 шакта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың Культура ордузунга концерттер болур.

СЕНТЯБРЬ 22-де 13.00 шакта Тээлиге районнуң Культура бажыңынга, 20.00 шакта Чадаанага районнуң Культура бажыңынга оларның көргүзүглерин көрүп болур.

СЕНТЯБРЬ 23-те Шагаап-Арыг хоорайга районнуң Культура бажыңынга 15.00 шакта, Хайыракан суурнуң көдээ Культура бажыңынга 20.00 шактарда болур.

СЕНТЯБРЬ 24-те аалчыларның концертин «Тинлелге» совхозтуң чону 13.00 шакта көөр. Ол-ла хүн 20.00 шакта концерт Кызыл районнуң «Мир» Культура бажыңынга болур.

СЕНТЯБРЬ 25-те найысылалдың чону өңнүктерниң оюнун кежээ 18.00, 20.00 шактарда хөгжүм-шин театрынга көрүп болур.

СЕНТЯБРЬ 26-да Хандагайтыга районнуң Культура бажыңынга кежээкиниң 18.00, 20.00 шактарда;

СЕНТЯБРЬ 27-де Мугур-Аксыга районнуң Культура бажыңынга 18.00 болгаш 20.00 шактарда аалчыларның концерттери болур.

КОММУНИСТ ЧОГААЛЧЫГА

ДОНДА РОСТОВ. (СЭТА). Вешенская станицаның чурт музейинде солун делгелеге ажыттынган. Ооң кол черинде—алдарлыг совет чогаалчы М. Шолоховтуң «Донның рассказтары», «Оожум Дон», «Андрган кур чер» деп чогаалдарының баштай парлаттынган номнары.

Амгы үениң шылгараңгай чогаалчызының, кижи төрелгетенниң уран-чечен бодалының тергиин чедиишкиннериниң аразынга алдын үжүктер-биле кезээ мөңгеде бижиттинип кирген чогаалдарның авторунуң чогаалдыкчы ажыл-чорудулгазының эгелээнинден бээр 60 чылынга ол делгелгени турасказаткан. А ооң эгези «Юношеская правда» солунга бодүүн чүүлдү парлаанындан укталган: М. Шолоховтуң «Шылгалда» деп фельетону 1923 чылдың сентябрь 19-та солунга үнүп келген.

Бодунуң төрээн чери-биле, бүгү совет улус-биле чогаалчының үзүлбес сыры харылзаазының дугаймында делгелгеде хөй документилер — фото-чуруктар, чагаалар, солунга парлаан янзы-бүрү жанрлыг чүүлдер тодаргай херечилеп турар.

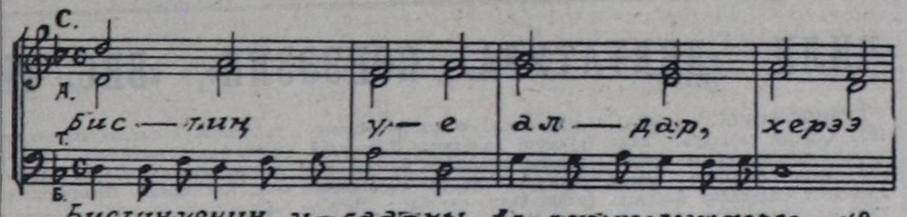
М. Шолоховтуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы эгелээнден бээр 60 чылынга тураскаатказан хемчегlерни «М. А. Шолохов— Донның ыраажызы» деп лозуминүң адаа-биле Ростов область чорудуп турар. Ол хемчегlерниң программазында — бүдүрүлгелерге, дээдги оөредиглге черлериге, школаларга Донның чогаалчыларының хүннери, литературлуг номчулгалар, кинофестивальдар. Ростов филармониязының литература театры М. Шолоховтуң чогаалдарын ёзугаар тургускан баштайгы шиилерин Сальск болгаш Пролетарск районнарның топтеринге көргүскен.

ЧҮГЛҮГ ЫРЛАР ЧҮРЕК ЧҮГЛЭЭР

Тыванын хоочун бот-тывынгыр композиторларының бирээзи Альберт Седип-оролович Тановтуң «Чырык күзел» деп номунуң дутайында чугаалажып көрээлиптер.

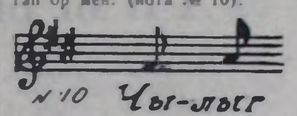
«Чырык күзелди» үш кол кезекке чарып болур. Төрээн чуртка, Коммунистиг партияга, Ленинчи комсомолга тураскааттынган ырлар, лириктиг ырлар, бичии чаштарга болгаш школачыларга ырлар.

«Партия дугаймында ыр» Сөзү Салим Сүрүн-оолдуу. Хөйүң ырынга бижээн бо ыр

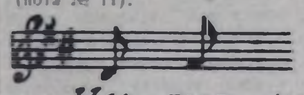

№9.

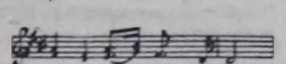
Чогаалчы Олег Сувакпиттиң «Найыралды ырлажмыл» деп, шүлүү Альберт Тановтуң даглазында база кирген. Чүгле ийнги одуругнуң баштайгы «Чылыг» деп, сөзүнүң аялгазы мурнунда ырлажып турарындан сыр-оске апарганын кайгап ор мен: (нота № 10).

№10 Чы-лыг

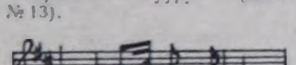
Чонда ырлажып турары: (нота № 11).

Чы-лыг № 11

Бола ырның 9-ку тактызының дөртку долязында аялга база өскерли берген: (нота № 12).

№12 ка-тыы-тырган

Ырлаза чогууру: (нота № 13).

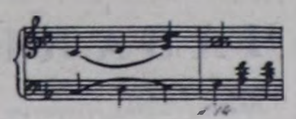

№13 Ка-тыы-тырган

(Төнчүзү. Эгези № 212 «Шында»).

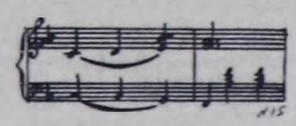
Тыванын Телерадиокомитединиң симфониялыг оркестрининг күүселдезиндеи хүннүң чыгыы дыңнап орарывыс делгем, хоюг аялгалыг «Төрээн Тывам» деп ырның (сөзү Е. Тановануың), чүгле сөолгү ийи тактызы «Ынак черим» деп өске бир ырга домейлежи берген боордан башка, бердиненг состуң утка-шынарын улам чүгле турар, чедиишкининг бижиттинген ырларга сааттынар. Ол ышкаш «Ырла, Хемчик» деп С. Сүрүн-оолдуң сөзүнге бижиттинген ырның 14-кү тактызы Ю. Кюнзегештиң сөзүнде «Айлан-кужум» деп ырның кожумаан дакпырлай бергенин авторнуң серемчилел азы тоомча чогун көргүзүп турар.

Чогаалчы, чурукчу, композитор-даа болу тускай үнүүт, оларның чогаадыкчы холунуң ужуу бот-боттарынга домейлешпес болуур ужурлуг. А. Тановтуң музыкаларының кол өзээ өскелериниден көскүзүбиле ылгалдыы. Оон онзагай чогаадыкчы тускай үнүн «Ыры херек» (сөзү С. Сүрүн-оолдуу), «Чырык күзел» (сөзү Е. Тановануың), «Халлып ор, чолаачы» (сөзү С. Сүрүн-оолдуу) деэн ышкаш, кол аялгаларында синкопаларыыг, тактиларында холушкак хемчеэлдериг тывынгыр чогааттынган ырлар херечилеп турар.

«Сөглеп келем» Сөзү О. Сувакпиттиң. Лириктиг бо ырның чедиги тактызында (үделгезинде) курлаг дыңналыр чергелешкек октаваларны хөгжүм талазы-биле редактор (Х. Дамба) эскербейн барган хевирлиг: (нота № 14).

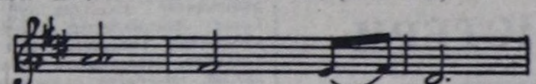

№14

Бо кезиндектиң үстүкү үнер биле бастарын ийи янгы угланыышкынныг бижээн болза үделге улам-на делгем апаар ийик: (нота № 15).

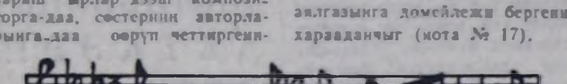

№15

Ол-ла тактыларда «кээр-дир» деп сос «кэр-дир» кылдыр кыска дыңналыр. Ону оске сос-биле дораан солуур турган, чижээ «келир».

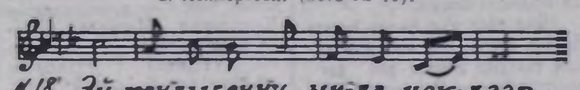
Композитор биле шүлүкчүнүң бир демниг ажылы үретүннелдиг болуру чугаажок: Ынчалза-даа, бо удаада Екатерина Танова «Сеткилимни хөөреп бердин» деп шүлүүнле ырның аялгазынга кандай дыңналыр чамдык сөстерни эскет чокка эрттирипкеннинге хомудаксап ор мен. Узун делгем, арыг-чагаг аялгалыг вальстың бирги куплединиң 3-кү

хун — ду — лээр мен. №16

«Чүнгуда», «Койгунак», «Сөолгү конга» (сөстери Е. Тановануың), «Ховаганнар» (сөзү Х. Алдын-оолдуу), «Аайларым» (сөзү Ч. Кара-Кускенин) деп келир үениң салгакчыларының сагыш-сеткилин хаара туда берген бо чараш ырлар дээш композиторга-даа, сөстериниң авторларынга-даа өөрүп четтиргеминиң, «ажоок»— «ажок» кылдыр аялганың кыска үнериниге хажыды дыңналып турар. А «хүндүлээр» деп сөсте сүрүшкек ийи ажык үжүк тактының кошкак долязында таварышса-даа, каттыштырган (лигалыг) ийи нотаның дузазы-биле «камгаланып» улуг өскерилгелер чок артып калган: (нота № 16).

№17 У-лус мындыг йерээл салган:

С. Хеймер-оол: (нота № 18).

№18 Эй, хандыгөкүү ын-да чок-дээр.

Альберт Таңов сөолгү үеде симфониялыг оркестр-биле быжыг харылзаапы тудуп турар. Ооң хөй-хөй ырларын ол оркестр ойнап, радио-даа дамчыштыр биске таныштырып турары өөрүмчүт. Ынчангаш, композиторнуң музыка чогаалынга, ооң ырларынга хыралбас чүүү күзеп каалы.

К. БЕГЗИ,
бот-тывынгыр композитор.

ӨҢНҮКТЕРИ ӨӨРЕТКЕН

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Сөолгү Осетияда күрүнекиң «Алан» деп улусчу танцы ансамблиниң репертуарында болгар улустуң танцылары, родоп кадарчыларның танцылары киргеп. Даг чурттуң артистеринге оларны болгар өңнүктери өөретккеп. Чогаадыкчы коллектив Болгарияга эрткен «Бургас-83» деп делегейниң улусчу чогаадылга фестивалынга киржип чораан болгаш БЗР-нуң хоорайларынга концерттерни көргүскеп.

(СЭТА).

КИНО

СЕНТЯБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Абдулла» 11.20, 14.10, 17.00, 20.00, «Вук» 10.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыыдыы 9.20, «Всё наоборот» 10.40, 12.10, «К своим» 14.40, 16.30, 18.20, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Снежная королева» 11.00, 13.20, «Торпедоносцы» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Роковое путешествие» 19.30 шакта.

«ВОСТОК»: «Эскадрон гусар летучих» 14.10, 17.00, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

«Шагопартжстрой» трест болгаш Шагаан-Арыг хоорайда № 8 профессионал-техниктиг училище 1983-84 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Училишеге дашчыларны, дашчы-монтажниктерни, бызанчы-столярларны, шеверлекчилерни белеткээр. Өөренирнин хуусаазы 10 ай. Училишеге өөренип кирген оолдар, кыстарга ай санында 92 рубль стипендия толээр, столовая, ажылчын хеп, шинти чурттарга бажыңы-биле хандырар. Өөренген айларын ажыл стажыгга кирер санаар.

Өөредилге сентябрь 12-деп эгелээр. Өөренирнин күзээнгер, мергежилин айытпышаан, училишенин директорунуң адынга дараазында документилерни кирер:

Билдирииткин.

№ 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы.

10 класс дооскан аттестады.

Чурттан турар черинден шынзылга.

3×4 хемчээлдиг 4 фото-чуруук.

Комсомол райкомундан, кодээ Советтен болгаш ажылдап турар черинден шынзылга.

Сөолгү өөренип азы ажылдап турар черинден харакгеристика.

Училишеге өөренип келирде пасторгун коргузер.

Училишеня дооскаанар Чаа Шагаан-Арыгның тудуунга ажылдаар болгаш чурттаар оран-сава-биле хандыртынар. Өөренирни күзээнгерни киреринин экзаменнери чокка хүлээп алыр. Училишеге спортчу секциялар, уран чүүл болгаш техниктиг чогаадылганы белгүмери доктаамал ажылдаар. Училишеге өөренikчилер хүлээп алырының комиссиязы ажылдап турар.

Училишеня адреги: Шагаан-Арыг доорай, Советская кудумчузу, бажың дутаары 50, телефон дутаары 91-2-78.

Республиканың ыяш ажыгагыйлары шуптузу сибирь лыдының үрезинерин хүлээп ап турарын Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу дыңналып турар. Бир килограмм дыт үрезинин хүлээп алыр өртээ:

Шынары 1-ги чергенин—19 рубль;

Шынары 2-ги чергенин—16 рубль;

Шынары 3-кү чергенин — 14 рубль.

Чинр тооруктуң 1 килограммының өртээ—1 рубль 30 көпеек.

Редакциянын адреги: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 9. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-33-24, 2-23-54, карымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийдин ажыымрал болгаш үзетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизининиң 2-41-27, информацияның киллизининиң 2-20-60, культура киллизининиң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизининиң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-43, солун келбейн баргазы 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2002.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң халазы-биле күүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01572

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 216 (12306) | 1983 чылдың сентябрь 17, суббота | 1925 чылда үнелевилеттингеи | Өртээ 3 коп

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИР

ТСЭ-ниң дыңнадыы

Чурттуң ажыл-агыйлары күрүне шыгжамырларынче тараа чорударын үргүлүүлеп турар. Эрткен неделяда Латвияның, Литваның, Татар, Марий, Чуваш АССР-лериниң, Москва, Владимир, Тула болгаш өске-даа областарының колхоздары болгаш совхоздары күрүнеге тараа садар планнарны күүседипкенин рапорттаан.

ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң дыңнадып турарыбиле алырга, бүгү чуртта сентябрь он ийиге чедир тараа болгаш тараа-бобы культураларының (кукуруза чокка) 100,8 миллион гектардан ажаап алган. Ол дээрге тараанын бүгү шөлүнүң 88 хуузу-дур. Кестинген тараанын 93 хуузун бастырган.

Кукурузаның үрезинин ажаап алыры үргүлүүлеп турар. Чамдык шөлдерден кукуруза үрезинин гектардан-на 50—60, суттатыг черлерден—110 центнер чедир ажаап турар.

Техниктиг культураларның ажаап алышкыны шалыкын чорун турар. Чигир свёклазын бүгү шөлүнүң 19 хуузундан, тарнмал тоорукту—25, лён-долгунеште—91 хуузундан ажаап алган.

Картофель ажаап алышкыныңма темпизи шапкынчыл турар. Эрткен неделяда ону 600 мун ажыг гектардан ажаап алган.

Ажыл-агыйлар дүжүттү ажаап албышаан, ооң келир чылда быжыг үндезинниң улур-ла салып, хөрүүнү болгаш үрезинерин белеткеп, күзүн чажар тараваларыны чаштырып турар.

Ол бүгү ажылдар-биле черге-лешкилер ажыл-агыйларда келир кышка ниитиниң малынга чемнер белеткээрин үргүлүүлеп, курлавырны улам көвүдедип турар. Сентябрь эгезинге чедир колхозтар болгаш совхозтар эрткен чылдың чогуур үезиниден сигемин 23 хуу, силосту 37, сенажды, савакны, оске-даа чемнерин 10-дан 12 хуу чедир хөөрү белеткээн.

ДЕПУТАТТАР БӨЛҮКТЕРИ, ПОСТУЛАРЫ

Чер-чер Советтерниң ролюнуң бедзээни-биле база бодунуң девискээринге экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң айтырыгларынга ооң салдарының күштелгени-биле депутаттарның идепкейлиг чоруу нескүзүү-биле өскен. Бөгүн чер-чер Советтеримең депутаттарының аразында будүүлгечи даалгазын болгаш социалистиг хүлээлгезиң күүсетпейн турар чаңгыс-даа депутат чок. Олар шупту депутаттар бөлүктеринде болгаш постуларда хаара туттунуп, хамаарышнан Совединиң ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Бөлүктер болгаш постулар соңгукчу бүрүзүнүң чагыгларын бүрүн күүседир, тодаргай харыыны бээр дээш ажылдап турар. Ында район-даа, Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары кирип турар. Ооң удуртунчуларынга дуржулгалыг болгаш идепкейлиг депутаттар соңгутқулаан. Кызыл районда «Тмилеге» совхозтуң сүт-бараан ферказында Д. Х. Монгуштуң, Кызыл хоорайда М. Е. Фрузановтуң, Чөөн-Хемчикте Чадаана хоорай Совединде О. Д. Сааяның, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадары Бии-Хемде Тарлаг суурда С. А. Даржааның, Каа-Хемде Дерзиг-Аксында Т. Я. Шнуровоның, Улуг-Хемниң Чаа-Хөлде Т. Д. Чечек-оолдуң болгаш өске-даа көдээ, район Советтериниң депутаттарының удуртқан бөлүктери болгаш постулары эки ажылдап турар.

Бо хүннерде депутаттар бөлүктери дыка хөй ажыктыг ажылдарны кылып турар. Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар, чурттаалга-коммунал болгаш амыдырал хандырылга аялбан черлериниң ажылын экижидер, каман-даа, нама-даа бымыг сагылга-чурумну тургузар, чоонуң чурттап турар черлериниң аайы-биле профилактика ажыынын чорудар болгаш өске-даа чугула хемчеглерни олар ап турар.

Чаңгыс чер чурттуларының ажылдаарынга, чурттаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар, ниити бүрүзүн ниитилеэге ажыктыг ажылче хаара тудар, ниитиниң корум-чурумун үрээр чорукту болдурбас дээш ажылдаары бөгүнгү депутаттар бөлүктериниң болгаш постуларның кол соруглазы. Ону чедимшкинниг боттандырып турар черлер бисте эвээш эвес. Шагаан-Арыг хоорай Совединиң депутады В. А. Бобровскийниң удурткан бөлүүнүң мурнунда салдынган соруглалар эвээш эвес. Ынчалза-даа ук бөлүктүң депутаттары хоорайның чурттакчыларының бүгү-ле ажыл-чорудулгазын кичээнгейниниң төвүнде тургускан. Ылаңгыя садыг, амыдырал хандырылга будүүлгелериниң, бажыңнарының болгаш кудумчуларның чаагаймыдылгазының, медицина хандырылгазының, хөй-ниитиниң корум-чурум намгалалының талазыбиле ажыл-херекчи чугаа хүн айтырыындан дүшпестээн.

Көдээ ажыл-агыйның чугула кампаниязының хүннеринде түр үениң депутат бөлүктерин чер-чер Советтери организастап турар. Ниитиниң малынга чем белетиззр бо үеде республиканда ниитизи-биле 312 түр бөлүк тургустунган. Ында 3847 депутат хаара туттунган, оларның 80 хире хуузу мал чемниң белеткелинде боттары киржип турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнары, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурум быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалыг депутаттар бөлүктеринге болгаш постуларынга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирерин хүлээндирип турар. Ол негелде ажылды бүгү таланыг зде тургузарын, күш-ажылчы коллективтер-даа, чурттакчылар-даа ортузунга депутаттарның ролюн бедидерин негеп турар. Ук ажыл-агыйның участок бүрүзүнге ажылдан озалдаар, брак кылыр, хөй продукция чарыгдааш, шынар чок кылыглар будүрер, күш-ажылдың сагылга-чурумун хамыдар чоруктар-биле демисел — депутаттарның ниитиниң төвүнден дүшпес умурлуг. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады М. Т. Балганның удуртқаны депутат бөлүүнүң бо талазы-биле ажылы үлегерлиг. Эрткен чылын ооң девискээринде тураг Арыг-Бажы сүт-бараан ферказының кадарчыларының, саанчыларының талазындан ажыл шагы үзер, мал чеми төтчеглээр чоруктар тургулаан. Ук бөлүк ол ферманың ажылын контрольга алган. Коллективте киижизидилге болгаш масса-политиктиг ажыл күштелген, мал чемин чарыгдап турарын, кажааларның санитарыяг байдалын доктаамал контрольга алган. Ооң түңнели багай эвес болган: бо чылдың баштайгы чартыының түңнели-биле ун ферма районга бирги черни эзлээн. Сүттү будүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының талазы-биле планныг онаалда ажыо күүсеттинген, сүт будүрери эрткен чылдың бо үезинден 14.2 хуу өскен.

Депутаттар бөлүктериниң болгаш постуларның чедимшкинниг ажылы дээрге ында хаара туттунган ишчилерниң шудургу күш-ажылының түңнели болур. Советтиг идепкейлиг дузалаачылары олар болур дээрзин утпас херек. Республиканың ишчилериниң мурнунда 1983 чылда болгаш он бирги беш чылда салдынган соруглаларны бөлүктер болгаш постуяр чокта шиитпирлээри болдунмас. Ынчангаш социалистиг чарышты улам дээштиг болдурар, күш-ажылдың болгаш күрүнеиниң сагылга-чурумун быжыглаар дээш чонның төлээлери ам-даа эвээш эвес ажылдарны чорудар хүлээлгелиг.

Ындыг-даа болза чамдык черлерде бо ажыл чогуур негелдеге четпес дээрзин айтыр апаар. Хөй-ниитичи даалгазын ала-чайгаарлаашкынче киирген Кара-Хаак, Көк-Тей суурларда, Чадаана хоорайда, Бүрен-Хем, Кундустуг көдээ Советтерде чамдык бөлүктерни болгаш постуларны шүүмүүлээрни артык эвес.

Партияның болгаш чазактың чер-чер Советтериниң мурнунга салганы чаа-чаа соруглалары чонның чаагай чоруун улам бедидеринче угланган. Ынчангаш бо ажылды чонның төлээ бүрүзү холга ап, бедик бүдүрүмчүүр болдурар умурлуг.

КУСКУ ХОВУ АЖЫЛДАРЫН ШЫНАРЛЫГ ЧОРУДАР

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ ТУГУН тараажы Иван Михалченконуң чедимшкинжеринге алдар болдуруп көдүргеи.

Каа-Хем районда «Улуг Октябрь» совхозтуң комбайнери Иван Тимофеевич Михалченко хүнде 9 тонна тараа бастырар үлүүн 22 тонна чедир күүседип турар. Хоочун тараажы Саргалдың ховуларынга 33 чыл тараа ажаап келген. Ол Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору хүндүлүг аттыг болгаш Ленин орденниң эдилекчизи, Көк-Хаак көдээ Совединиң депутады.

Мурнакчылардан үлегер ап, он бирги беш чылдың өзек чылының дүжүдүн чидириг чок ажаап алыр. Совет Тыванның 40 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржинер!

Тараа шөлүнде он ажыг комбайн шуужуп турар. Олардың аразында бир комбайнының мурнунда лозун дег улуг кызыл посте «Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору» дужүт ажаалдазынга 36 чыл киржип турар Фотей Гаврилович Долганов» деп бижип каан.

Ф. Долганов—Каа-Хем районда «Улуг Октябрь» совхозтуң хоочун тараажызы. Ол бо чылгы тараа ажаалдазында база социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

ЧУРУКТА: хоочун тараажы Ф. Долганов ажааган тараазын комбайндан машинаже чүдүүп тур.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ХООРАЙ—КӨДЭЭГЕ

№ 1 профтехучилищениң сургуулдары, Кызылдың педагогика институдунуң студентилери Улуг-Хем районуң совхозтарынга картофель болгаш тараа ажаалдазынга дузалажып чеде берген, ажылдап турар.

«Улуг-Хая» совхозтуң 100 гектарда тараан картофель ажаалдазында № 1 профтехучилищеден 60 кижи ажылдап эгелээн.

«Күш-ажылдың хостуу», «УТКА 25 чылы» совхозтарда Кызылдың педагогика институдунуң студентилери сентябрь 12-де келген. «УТКА 25 чылы» совхозта 20 кижи 40 га черде картофельди казып, ажаап эгелээн.

«Күш-ажылдың хостуунда» студентилер 110 га черде картофель ажаалдазын чорудуп турар. Оон апгыда олар совхозтуң төп шаңында тараа арыгларында база киржип турар.

А. ДОНГАК.

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

Улуг-Хем район ниитизи-биле 19023 тонна сигенни кезип, белеткээн, азы ол талазыбиле планны 62,4 хуу чедирген.

Мал чеми белеткээриниң социалистиг чарыжынга «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажыл-ишчилери эң эки көргүзүүлерни чедип алган, СЭКП райкомунуң, район Совединиң күүсекчи комитединиң шилчинир Кызыл тугун ийи удаа улаштыр алган.

Сентябрьның 12-де чедир совхоз 3686 тонна сигенни бүрүн белеткеп, сараяттаан, азы планын 70,3 хуу күүсеткен. 12575 тонна силосту салган болгаш ол талазы-биле планын 125 хуу күүсеткени ол. Ниитизи-биле 710 тонна сенажты белеткээн, планын 61,3 хуу чедире берген.

Совхозта мал чеминиң белеткелинде бригадалар аразында чарышка Василий Шинаттың удуртқаны комсомолчу-ажыктар звенозу мурнап турар. Звено 900 тонна сигенни кезип, белеткээр планын 1030 тонна чедирген. Звено кежигүннери мал чеминиң, белеткелин уламчылап турар.

Бистиң корр.

АЖЫЛГА ХАМААРЫЛГА ӨСКЕРИЛГЕН

Шагаан-Арыгның хлеб быжырар пунктузу августа 170 тонна хлебти быжырган, азы ай планын 4 тонна ажыр күүсеткен. Сентябрьның 10-га чедир коллектив 60 тоннаны берген.

Күш-ажылдың сагылга-чуруму—бүдүрүлгенин коллайтыгларының бирээзи. Шагаан-Арыг пекарниязының директору Галина Михайловна Поздеева-биле бистиң корреспондентивис ужурашкаш, бо талазы-биле чугаалап бээрин диледээн.

— СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар дугайында доктаалды хүлээп алганын кончуг чүүдүгзүнүп, өйү келген айтырыг деп бодаар бис. Доктаалды коллективке чугаалажып турда мастерлер, ажылчыннар-даа боттарының санаал-оналын үндүрүп турган. Бо доктаалды чугаадашкан соонда ажылга кижилерниң хамаарылгазы өскерлип турар. Ажылывыска ол идигин берген, эки салдарны чедирген.

Бистиннде дөрт эвлечег ажылдап турар. Шупту-ла чүве дескн деп болбас. Чамдык эвлечегер үлүг-нормазын чедир бербейн-даа баар таварылгалар бар—деп, директор чугаазын эгелээн.

—Доктаалга хамаарыштыр силерниинде чогум алдынган тодаргай хемчеглер бар бе, ол дугайында чүнү чугаалап болур силер?

—Бир дугаарында-ла, социалистиг чарышты организаставарын экижидип, ынаар эвлечег бүрүзүн киништирип, түңнелин үндүргеш, ажылчыннарга ону дыңнадып турарын чуруумчуткан. Ады мурнакчыларын үлегерин кижилерге коргүзерин, оларның ажылга ролюн бедидерин бодап турар бис. Тамара Маздыпып, Зоя Белектиң эвлечегтери бүгү коллективке эки үлегер-чижекти коргүзүп турар. Ол бригадирлер кижилерден негелдеп тургузуп, ажылды чедимчелиг организастап келгелиниден оларның эвлечегтери үлүг-нормазын эки күүседип келген. Оларда чылдагаан чок ажыл шагы үзер кижилер барык чок.

Ынчалза-даа чамдык эвлечегерде прогул кылыр пин-чаңгыс кижилер ам-даа бар хөрүн. Роза Даржаана прогул кылганы дээш профвиилел комитединиң хуралынга каш удаа чугаалашкан, ынчалза-даа ытинмейн келгелиниден ажылдап үндүрер үүргэ таварышкан. База бир чижек, пекарь Любовь Сайчай-оол мергежилиг шыырак, ажылды эки кылып билир, үлүг-норманы ажыр күүседип шыдаар, ынчалза-даа чамдыкта ажылдаар эвлечегиле прогул кылыр, келбейн баарга, бажыныңдан барып сүрүп-даа алыр турдувус. Л. Сайчай-оол-биле чугаалажып, негелдеш кылып келген соонда ооң сагылга-чуруму экижип турар. Ажылчыннарның ажылче озалдаан, азы прогул кылганын бригадаларга азы профвиилел хуралынга чугаалажып турар. Ынчангаш шөмээл акшазын кадзыр, харын-даа чамдык хүнерни ажыл хүнү эвес кылдыр саналаш, шалыкын эвээштн төлээринге чедир хемчет ап турар бис—дээш, директор, ооң ынай эвлечегериниң быжырган хлевиниң шынарын үргүлүү хынап турарын, шынардан ажылдың төлевири база үлүг хамаарылгалыын чугаалаан.

Директорнуң бисче таймырлаанынга каттыжып, ында ажыл-херекти экижидери дээш хемчеглер алдынып турарын демдеглээр апаар.

Хлеб быжырар пунктунуң ажылчыннары ай санында 200 рубльден ору ортумак шалыкны ажылдап ап турар. Эвлечегниң бижырган хлевиниң шынарындан база ажыл шагы үлээнинден барымдаалап шөмээл акшаны болгаш ол үшкү шалыкны саналр. Ажыл төлевириниң системазын тодаргай, шын ажылгаярын чурумутканы база кижилерниң ажылга харыысалгазын, сонуургалын бедидип турар. Заводтуң ажылчыннарының, мастерлериниң аттестациязын 1982 чылда эрттирген, бо чылын база эрттирер деп турарын райпонуң харыысалгалыг ажылдакчылары чугаалаан. Разрядын бедидип алыры дээш кижилер ажылынга улам-на кызып, билиин хамыладып өөренирингге чүткүлдүг апаар, ынчангаш ажылга хамаарылгазы харыысалгалыг болур дээрзин директор Г. М. Поздеева-даа, райпо ажылдакчылары-даа чугаалап турар.

Шагаан-Арыгның хлеви амданныг, бышкаяы эки болгуун чурттакка чон билир. Пекарня хөмүр-даш одаар суугуларга хлеби быжырып турар. Пунктуның девискээринде 40 тонна хире хөмүр-даш бар, ол 1,5 айда ажылдаарынга четчир. Кышка белеткелди ында чорудуп турар. Пекарияның крышказын чаа шифер-биле шыпкан, чамдык черлерде чагыларын солаан. Цехтериниң ханаларын, дээвиирин будуурүп эвлечегериниң ажылын сократпайн кылып турар. Одалга системазы эки, мооң мурнунда-даа чылдарда кышкы үеде үзүктелишкиннер турбаан.

БҮГҮ ЧҮВЕНИҢ — КҮШ-АЖЫЛ КИЖИЗИНГЕ

Совет кижилер дугайында сагыш салышкын — партияның политиказының кол соруглазы. Ажылчы чонналрның күш-ажыл байдалдарын, амыдыралын, дыштанылгазын улам ыңай эжиндериниң эргежок чугулазын улус ажылагыйының эң чугула соруглаларын чедимшкиннинг ниитпирлээри-биле ол ажылдың сырый холбазының СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга онзалап демдеглээн. Бо угланышкынга профвиилелдерниң ажыл-чорудулгазының дугайында СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып турар.

ПРОГРАММА ЕЗУГААР

Литва ССР-де Капсукастың пос-тааы аргымыр фабриказынга кадрларның ажылдан үнер, кирсер чоруун чайладырынга «Күш-ажыл болгаш кадыкшыл» деп программа шиитпирлиг рольду ойнаан. Бүдүрүлге черинде тургускан инженер-эмнелге бригадазы күш-ажыл байдалдарын эжиндер талазы-биле калбак хемчеглерни боттандырып турар. Бригадазының инициативазын бүүтаар түскай карталарны ажылчыннарның ажылдаар черлеринге кылган, а даштшимээнниң байдалының болгаш агаарының база ары-шеверниң деценелиниң дугайында медээлерни ол карталарга демдеглеп турар. Кижинин кадыкшылынга хоралыг чүүлдерни чайладыр талазы-биле демисселп чедимшкиннинг чорударынга ол медээлер улуг илигиг болган. Цехтерде агаарының байдалын, чыркытқы таарымчалыын профвиилел бөлүктери үргүлүү хайгаарап турар.

Фабриката немелде эмнелге кабинединн ажыктаан. Ажылдакчыларның дыштанылгазын эки организастаан: профилакторий ажылдап эгелээн, Балтий далай эрииге дыштанылга санаторийнин тудуп доозкан.

ЧЕМ ЧААГАЙ БОЛЗУН!

Ленинградтың «Светлана» будүүлге каттыжышкынының ажылдакчылары дүштеки чемненилгете шак-үеии ам эвээш чарыгдаап турар апарган. Экспресс шугумнарын столованяга тургускан чорук дүштеки чемненилге үезинде эзлеег маназырын барык бүрүн чайлаткан.

Дүштеки чемненилге шагының эгезинде ажылчыннар көпеекти түскай хааржакче суптар, а ооң соонда залда столдарга чедип келирге, оларның күзээн чемнери чогуур саваларынга куттуглаан, салдынган болгаш экспресс шугумнарын дамчыштыр столда белеп турар.

ТУДУГЖУЛАР ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫН

Мурманск областа «Апатит» будүүлге каттыжышкынының болбазырадылга фабриказының тудугжулары баразинар салып алырынга ам хөй үеии база чарыгдавас болган. Олар хереглээн баразинарын тудуг төлүнде ажыттынган чаа магазинден чагыг ёзугаар салып ап турар.

(СЭТА).

«ЧАЙГЫ» ШАКТЫ СОЛУУРУ

ССРЭ-ниң чаңгыс ай шакче болгаш эталонныг частотаның Күрүне комиссиязы 1983 чылдың октябрь 1-ден эгелээш, ССРЭ-ниң бүгү девискээринге «чайгы» шактың пилчилгезини кылырын дыңнадып турар.

«Чайгы» шакты пилчилерде октябрь 1-де 0 шак турда, шак согумун 1 шек соңгаар тыртары-биле чорудар.

ГЕКТАРДАН-НА ХӨЙ ТОННА

Сентябрь 12-нин байдалыбиле Улуг-Хем район ниитизибиле 1869 гектар черниң, тараазын дорт кестирген, ооң 1318 тонна дүжүттү алган.

Дүжүт ажаалдазында районнуң ажыл-агыйларындан «Күш-ажылдың хостуу» совхоз мурнап турар. Ында 1300 гектарның тараазын кескен, ооң ниитинде 708 гектардан дорт кестирген. Алдынган 679 тонна тараанын 200 тонназын арыглааш, Кызылдың сайгарылга базазында дужааган.

Комбайнерлер Санчы Доо, Сундуй Биче-Тала, Дарый-оол Седип олар хүн нормазын 105-112 хуу чедир күүседип, чарыштың тиилекчилери болуп турар.

«УТКА 25 чылы» совхозта 680 ганы кескен, ооң ниитинде 600 ганы дорт кестирген Ажаап алдынган 340 тонна тараанын 320 тонназын топ шаңда арыглаан.

Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң ажыл-ишчилери күскү дүжүт ажаалдазынче тулук кирипкеп. Бо хүннерде олар 240 гектар кызыл-тасты, 550 гектар суланы база 349 гектар тарымал-тооруктуң нотаан массазын болгаш 20 гектар картофель болгаш ногаа аймаан чидириг чок, кыска хуусаада ажаар соруглалыг.

Совхозтуң ховуларында СКД-5 маркалыг чеди комбайн ажылдап турар. Ында хоочун механизаторлар Дилгижек Ким-оол, Чимит Сереэдир, Борис Иргит олар хүн нормазын 120—150 хуу күүседип турар. А комсомолчу комбайнерлер Казак-оол Хертек болгаш Сергей Салчак олар хоочуннардан дудак чок ажылдап, шаңнадып, мактадып турарлар.

МАССАЛЫЫ-БИЛЕ ЭГЕЛЭЭН

Совхозтуң төп шаңында бөгүнге чедир 52 тонна сула болгаш 47 тонна кызыл-тас дүшкен. Ол тараанны өстуреринге чолаачы Чажапаан Маадыр эки ажылдаан. Ол — макталдыгларның бирээзи. Ол ышкаш ында эдикчи-мастерлер Александр Серен-Чимит болгаш Конзай Салчак олар комбайнарының турушт чокка ажылдаарын хандырып, эки ажылдап турарлар. Ында күш-ажылдың сагылга-чурумун шынгыы сагып, кылган иштиң шынарынче кичээнгейни угландырып турар. Агроном Каңоол Орлан-оол болгаш бригадир Владимир Очур-оол олар ажылды билдилии-биле удуртуп турар.

С. САЛЧАК.

...Дашкыдан сөөлгү медээлер...

□ **БЕРЛИН.** СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропоатун «Правда» солуунуң айтырыгларынга харыызарында база катап бадыткааны Совет Эвилелиниң тайбыгга ынакшылдыг чайгылыш чок, бижыг туруштуг политиказын ГДР чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турарын ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат Э. Кренц медеглээн.

ССРЭ-ниң саналдары делегей байдалын экижидеринче угланган, бүгү-ниитиниң тайбыгын хандырарының оруктарын айтып турар деп, ол чугаалаан.

□ **ЛОНДОН.** «Мирнинг стар» солун Москвага болган парлалга конференциязының дугайын дыңнаткаш, мынчаар бижээн: «Европага чалгыныг ракеталарны болгаш «першингтерни» тургузарының айылдыын совет төлээлекчилер НАТО-га тускай сагындырган. Совет Эвилели Бэрыын Европага чогуур санныг чалгыныг ракеталарны болгаш «першингтерни» тургузарынга чопшээрежип болурунуң дугайында идеяны НАТО сөөлгү элээн каш айларның иштинде бэрыын-европа чурттарында дайынга улур шимээшкиниң суларадырынга ажыглаварын оралдажып келген».

□ **ТОКИО.** «Асахи» солунуң чүүлүнде «Совет Эвилели Европага ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында чугаалажышкынмарга боттуг түңнелдерже чүткүп турар» деп бижээн. Ол солун, бир эвес АКШ бодунуп ракеталарын Европага сайгара тургузар болза, Совет Эвилелиниң харыы хемчеглер алыр апаарынче кичээнгейни угландырган.

□ **НЬЮ-ЙОРК.** Сөөлгү чаа медээлерни дүп-хүп дивейн, улаштыр дамчыдар Си-би-эн телекомпания Москвага болган парлалга конференциязының дугайында бодунуң корреспондентизинин репортажын дамчыткан. Парлалга конференциязынга кылдынган чугааларның кол-да утказы чүл дээрге, бир эвес АКШ элээн каш сеннир-даа чалгыныг ракеталарны азы «Першинг-2» ракеталарны сайгара тургузар болза, Совет Эвилелиниң харыы хемчеглер алыр апаарынче кичээнгейни угландырган.

Туранская республиканская библиотека им. Б. С. Пушкина

Национально-краевой отдел

№ 178 ТЕПЛОХОДТАН РЕПОРТАЖ

Дээрниң аяы ана, күзүгүле, шынап-ла, хиндиниде хир чок деп хөөрем чок чугаалап болур. Улуг-Хемни өрү барааны дестүр килчен тайгалар кавстанган-даа чүве дег, ак-көк дүдүскек-биле бүртеттинижикен. Оларның баштарында менги харлар аяс хүн караанга моңгүнеилдир кылаайның чыткылар. Хеминң унуп куду сериин салгын хирехире үрүп каап турар.

Красноярскиниң Ленин орденниг Үстүү-Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң чанында эрикте теплоходтар доктаар черлер эки калгылаан. «Зарялар» пассажирлерин алгаш, эртенгиниң 8 шакта-ла ырак ак-көк оруунче аъттангылаан. А чүүк сөөртүр болгаш сал тырттар теплоходтар база-ла ууруг-суурукчуг чоруй бергилеан. Чүгле бир «Анкара» биле ийи теплоход өртесте тур. Оларның бирээзинбиле Улуг-Хемни өрү эжиндирип чөктаар кылдыр дутуржуп алдывыс.

— Арай-ла чоржак хөлге болдур ийин, чалгаарай бербес ирги силер бе?— деп, № 178 теплоходтуң капитаны Сергей Моңгеевич Иргитов ойнай-сылдай чугаалай-дыр. — Дүрген чоруктуг хөлге-биле хап чанчыгып калган улуска маңаа олурары шыланчыг-ла боор.

— А сал алыр черге кажан чедер бис, минчап?— деп капитандан айтырдывыс.

Кижинис кажарымаар хүлүмзүревишаан, Улуг-Хемни өрү көргеш, харылады:

— Ийи хүн, ийи дүн чоруп келзе, мын алыр Ырбанга чайлыг четкей. Оон эрте база хоржок, оон орайтап-даа болбас. Чарыш деп чүве бар болдур ийин. Озалдаарга ап-тыырып каар. Оны бөрымдаалаш, дүннүң карацгызында безин шырбайтын орар чүве болдур ийин.

№ 178 теплоходтуң кырындан бистиң репортажывыс эгелээнин бо. Эртенгиниң тапты-ла 9 шак турда, теплоход өртээн чешкеш. Улуг-Хемни өрү, салдар даап турар суглыг Ырбан кайы сен дээш, сугну ийи талазынче чара чүткүвүшаан, эжиндирип чоруптуу.

САЛ төрепчилээн бир теплоходка мырынай Кызылдың чанында ужураштывыс. Дыка хөй составтыг, аважок узун сал. Капитанның сагыжы ажыл бергеи хирелиг, «көрүлер даан, кайы хире-дир мен» дээнзиг, теплоход кырында башкарылга үзүүнде (кабиназында) чортаары коччуг хүлүмзүрүп каап олур. Медээ солчуп мендилешкеш, бис-даа оруувус уламчылаптывыс.

— Ана чагып каан чүве дег, магалыг хүн-дүр аа!— деп, капитан палуба кырынга үне кылаштап келгеш, хөөрей-дир. Ынчан оон дузалакчызы Борис Сунгар-оолович Ооржак теплоходту башкарып чораан чүве.—Хүнге харын хүрертир додугуп алыкар. Хөлүн эрттир дөгеленгеш, хүнге «аттырыы» болбас эвес бе. Ол ондактыг.

Ам бо теплоходтуң экипажы-биле танышып көрээлинчер. Экипаж бүрүн составывыбиле болза, беш кижи турар ужурлуг. Эргелел черн бо чылын теплоходту чем белеткээр новар-биле хандырбаан. Ынчалзажок эрес-кежээ, аныяк эрлер повар чокка-даа тооваан, аъш-чемни боттары эдилежип хайындырып ижиптер. Бо удаада дөрт кижиниң үжүү теплоходка чораан. Бир кежигүнү түр шилээ алган. Теплоходта шупту аныяк оолдар. Ынчангаш аныяктар экипажы кылып каан. Капитаны Сергей Иргитов Улуг-Хемге он ажыг чылдарда эжиндирип келген, хоочун хемчи. Ол биче эвес арга-дуржулганы моөнеп алган. Эте бажында республиканың сураглыг хемчизи, ам эргелел черинде дагдыныкчы-капитан болуп ажылдап турар Марат Агбанович Ашак-оолдуң дузалакчызы болуп, хемчининң кадыг-берге мергежилиниг дадыгып өөренген. Ол ам экипажтың аныяк кежигүннериниге арга-дуржулгазын дамчыдып, оларны өөредип чоруур.

Борис Ооржак Якутияның хем училищезин үш чыл мурнунда штурман мергежилдиг болуп доозун келген. Ам үшкү эжиндиришкин сезонунда ажылдап турар. Ажылынга аажок кызымак, биче сеткилдиг, томаанныг, харын-даа чыткан хөй тургуспас деп хөөрем чок чугаалап болур. Теплоходту хем-биле ол-бо башкарып орда, капитандан көңгүс дудак чок. Чоокку келлир чылдарда Борис тускайлаңнаар апаарары чугаажок.

Экипаждың эң-не аныяк кежигүнү — Анатолий Кызыл-оол. Ол Омскиниң хем училищезин доозкан. Хемчилеп ажылдап эгелээнден бээр шидыгла үр болбаан. Ынчалзажок бодунуң кежээ, кызымаа, дыңнангыр болгаш күүсединчел чоруу-биле экипажтың макталын чедип алган.

Ашыктарның экипажы пайыралдыг, бот-бодунуң сеткил-сагышынга киржир, чаңгыс кижи дег, бир демниг ажылдап турар болгаш, олардың ижи-даа бүдүүгүр. № 178 теплоходтуң экипажын эргелелде мурнакчыларның бирээзи кылдыр санап турар. Макталга төлептиг болур дээш экипаж эрес-шудургу, кызымак ажылдап турар. Бо чылдың эжиндиришкин сезонунда эгелээнден бээр ол графиктен озалдап азы ону үзүп көрбээн. Ырбандан бээр бо чайын он сес катап сал бадырган, оон чаңгызын-даа кызырымдырып, үреп көрбээн, шупту-зуун четче-бүрүү-биле эккеп дужаагаң.

Ол бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында № 178 теплоходтуң аныяктар экипажы эжиндиришкин сезонуну эгелээнден бээр Ырбандан барык-ла 9000 кубометр хире тудуг ыяжын Кызылга салдадың эккелген. Ай планыны ажыр күүседип келген. Эжиндиришкинниң арткан айларында экипаж планыг онаалдазын болгаш алган социалистиг хүзээлгезин бүрүн күүседиринге бүзүрелдиг.

ТЕПЛОХОД Ырбанга четкижинге бичин-даа доктаавааң. Хүн ажар, дүн дүжер, а теплоходтуң күчүлүг дизель мотору ажылдавышаан. Аныяк эрлер штурвалга элчип-селчип олуруп чорлар. Оларның хемниң унун билирин, караанның көскүзүн, чаңчыккының кижи кайгаар. Карангыда безин прожекторун чыртылайн, хеминн унунда ыида-мында шапгараазының даштарны оюп эрте бээр, черле илдикпес.

Ийиги хүниүң эртенинде Ужар үстүнге чоруп оргаш, ийиги салга таварыштывыс. № 176 теплоход. База аныяктар экипажы. Капитаны Виктор Самушкин тускайлаң Теплоход башкаргаш, ам чаа-ла үшкү рейс-биле сал бадырып чыдары бо. Ук теплоходтуң экипажы Сергей Иргитовтуң командазы-биле ярызында социалистиг чарыштыг. Күш-ажылчы маргылдаага хоочун хемчиниң экипажы мурнап турар.

— Эр чүвеин, чежеин аптын?— деп, Сергей хол чайбышаан, алгырып айтыра-дыр.

— 500 ажыг!— деп, Виктор Самушкин харылыады.— Дагган сал ховартаан, элгелгерге маңаар апаар-дыр.

Севинн элээн эрте бергеннивисте, Василий Даржановтуң теплоходу улуг сал сөөртүп алган бо үткүй келди. Ол мынча-мынча эртпин чыда хөөрейдир:

— Байыр-биле, Сергей! Шырбайт-ла, шырбайт.

— Үр сал маңадыңар бе? Теплоходтар Ырбанда хөй-дүр бе?

— Барык-ла ийи ховдувус. Салды удур белеткеп турар. Ында четкеп теплоходтар уурук-суурукчат бадып турлар.

Василий Даржановтуң экипажы эргелел черинде эжилерниң бирээзин. Ол сал сөөртүрүнүң планын июль айда 124,3 хуу ажыр күүседткен. Ынчангаш чарыштың мурнуку одуруунче үнген.

Оон дараазында Петр Марковтуң чүүк сөөртүр «Анкаразы» база сал төрепчилеп алган бадып олур. Ол өскээрде Ырбанга азы Тоора-Хемге баар янзы-бүрү чүүктерни сөөртүр, а дедир бадарда боттанган шаап орбас, сал төрепчилеп алыр чаңчылдыг. Ам бо удаада оон баржасының кырында машина, дилгең мын дээш, чүүк-ле эңдерик болду. Кызымак, шудургу капитан июль айның сөөртүүге планын 132 хуу ажыр күүседткен.

Кывар-чаар материалдар сөөртүп турар 51 дугаарлыг «Анкарага» Ырбанга дүштуувус. Анатолий Васильевич Путинцевтиң экипажы база Эрткен айда оон план күүсединдээ 107,9 хуу болган.

Сал болгаш чүүк сөөртүкен «Анкаралар», теплоходтар, пассажирлер аргыштырган «Зарялар» Улуг-Хемни дургаар ынчаар-ла солчуп-каржып эртип турар болду. Хемчилерниң ажылының күжениишкинниң, үзүктелиишкин чогу оон илдең. Ырак-узак Тожунуң анчыларынга, ивижилеринге, малчыннарынга, Тоора-Хеминң чурттакчыларынга, Ырбанның ыяш белеткекчилеринге хереглээр кывар-чаар чүүдерни, янзы-бүрү барааннарны, аъш-чемни дажыглап чедирип, дедир кээрде республиканың улус ажыл-агыйынга эргежок чүтүлә ыяшты салдадып бадырып турар хемчилерниң ажылы шынап-ла берге болгаш чымыштыг дээрзин теплоходка Улуг-Хемни өрү чаңгыс өскээш-ле кижи билип каардыр.

Хемчилерниң дагдыныкчы-капитаны Марат Агбановичи Ашак-оол Севиге, Кара-Хашка, Сыстыг-Хемге, Ырбанга доктаамал дазлы. Ол аңаа мырыңай «аът одээ кевирбейн» келир даже өөремче болбас боор. Теплоходтарны сал-биле, баржаларны чүүкбиле үзүктелиишкин чок хандырарынга хамаарышкан айтырыгларны Марат Агбанович ол черниге шиитпирлеп алган. Кышкы, күскү, чайгы, часкы сезоннарда ол трактористерге доктаамал дузалажып, үш чыл иштинде ажылдаан. Ынчан тракторнун парын кезектерин ханы өөренип, дуржулганыг механизаторларның арга-сүмезин үргүлүү дыңнап, чүткүлдүг ажылдан келген.

Шак минчаар ажылдап турган, Хүрен-оол Чигжит «УТКА 25 чылы» совхозка трактористерниң бот-өөредилгелиг түр курузуңуң шылгалдазын эки дужаагаш, трактор башкарар шынзылганы холга алган. Ажыл-биле өөредилгени бижыг холбаанының түннелинде, оон күзели боттанган. Ам бо хүнгерге чедир ол трактор башкарып 20 чыл болган. Ажылдап келген үезинде тракторунга камнаын, кыварчаар материалдарга хумагалыын көргүзүп келген. Ол чамдык кижилер ышкаш, тракторум үрелген деп чылдагааннап орбас. Кандыг-бир чери эпчокталган болза, ыяапла боду септеп, дүнзаалап алыры чанчыл болу берген.

Ажылдың будурукчулуу, оон шынары күш-ажылдың сагылга-чурумундан онза хамааржыр. Бо бүгүнү Х. Чигжит ханы билип, чугулзта ап келген. Ынчангаш ол ажылдан чылдагаан чок черле озалдап көрбээн. Үе-шактыг чөп ажылган, будурукчулут ажылдап чаңчыккан. Ол трактору-биле кыжын малчыннарга сиген, дус чедирер дээш еске-даа ажылдарны кылыр. Чоокта чаа суурга улуг хат, чаъстыг хүн болган. Оон эртенинде электри шугумунуң он хире адагажын үжүр шаапкан чыткан. Хүрен-оол Монгушович ол чагыларны дурген кылчырынга идепкейлиг киришкен. Ону кандыг ажылче чорудар болдур, чажам дивес даанып алыр, ол хүлээлгезин үлегерлиг кылып чоруурларның бирээзи-дир.

Я. БҮРБҮ.
Улуг-Хем район.

АКЫЛАРЫ ЫШКАШ...

Ол бичии тургаш-ла машина-техника септээн кижилерниң чанындан ыравас чораан. Оон чоорту акыларының дузалакчызы болуп, андазыннар, селякалар септежип турар апарган. Ак-Туруг ортумак школазының сески класын дооскан соонда, акылары Серең-оол, Кара-оол ышкаш, механизатор болурун шиитпирлеп алган. Кышкы, күскү, чайгы, часкы сезоннарда ол трактористерге доктаамал дузалажып, үш чыл иштинде ажылдаан. Ынчан тракторнун парын кезектерин ханы өөренип, дуржулганыг механизаторларның арга-сүмезин үргүлүү дыңнап, чүткүлдүг ажылдан келген.

Шак минчаар ажылдап турган, Хүрен-оол Чигжит «УТКА 25 чылы» совхозка трактористерниң бот-өөредилгелиг түр курузуңуң шылгалдазын эки дужаагаш, трактор башкарар шынзылганы холга алган. Ажыл-биле өөредилгени бижыг холбаанының түннелинде, оон күзели боттанган. Ам бо хүнгерге чедир ол трактор башкарып 20 чыл болган. Ажылдап келген үезинде трактору ңга камнаын, кыварчаар материалдарга хумагалыын көргүзүп келген. Ол чамдык кижилер ышкаш, тракторум үрелген деп чылдагааннап орбас. Кандыг-бир чери эпчокталган болза, ыяапла боду септеп, дүнзаалап алыры чанчыл болу берген.

Ажылдың будурукчулуу, оон шынары күш-ажылдың сагылга-чурумундан онза хамааржыр. Бо бүгүнү Х. Чигжит ханы билип, чугулзта ап келген. Ынчангаш ол ажылдан чылдагаан чок черле озалдап көрбээн. Үе-шактыг чөп ажылган, будурукчулут ажылдап чаңчыккан. Ол трактору-биле кыжын малчыннарга сиген, дус чедирер дээш еске-даа ажылдарны кылыр. Чоокта чаа суурга улуг хат, чаъстыг хүн болган. Оон эртенинде электри шугумунуң он хире адагажын үжүр шаапкан чыткан. Хүрен-оол Монгушович ол чагыларны дурген кылчырынга идепкейлиг киришкен. Ону кандыг ажылче чорудар болдур, чажам дивес даанып алыр, ол хүлээлгезин үлегерлиг кылып чоруурларның бирээзи-дир.

Я. БҮРБҮ.
Улуг-Хем район.

КҮЗЕЛИМ МЫНДЫГ

1916 чылда Ак-Туругнуң Үзүк деп черге төрүттүнгеи мен. Чадаанамның хөмүр-даш шахтазынга ажылдап тура, пенсияже үндүм.

Шаандакы феодалдыг Тываның ужу-кыдыын-даа көрүп, чаа амыдыралдың өгезинден тура ацаа эвээш-биче-даа бол үлүүм кадыы келген болгаш эрткен үеде тываларның амыдырал-чуртталгазын бо үеннибиле билир шаамче дениеп бижиксеп олур мен. Улуг совет оң-булеге Тывавыстың каттышканындан бээр 40 чылын демдеглээринге база белеткенип турар болгай бис.

Мээң үежилеримниң чаш чораан үезиниде чонның хой кезип ядыы-түренгі байдалга чурттап чорааны кымга-даа билдингир. Ынчан чурттаганың аар-бергезинден ада-не алдыг хар четкелек ажы-төлүнне ажылга өөредип, күш чедипки дет ажылдарны кылдыра бээр турган. Оон-биле кады эки ажыы-чаңга база кижизидерни кызып чорааннар. Ол үениң аныяк-өскени улугларны хүндүлээр, ада-иениң чөпшээрели чокка кайы-хамаан чок чүве кылбас, улуг кижилер чүтаазын үзе кирбес, оор-суук, шош-содаа кылбас, эш-оорум-биле база эптиг, найырал-лыг турган.

Чээрби чылдарның эгезинде чурттуң ядыы араттары улуг Совет улустуң деткимчезин-биле боттарының дем-бүлезин кадып алгаш, чүс-чүс чылдарда чонның күжүн көрүп, ханын төп чораан феодалдарны чагыргазындан дүжүр октааш, оларның хой мал-маганын, өнчү-хереңгизин хавырган, чонга үлеп берип, эрге-чагырганы улустуң холуңга тудускаң, чаа аас-кежиктиг амыдыралды эгелээн болгай.

Амгы үеде партияның болгаш Совет чазактың ачы-хавыязы-биле бистин Тыва таныттынмаа кылдыр сайзыраан. Каранғы-бүдүүлүк чораан чон үжүк-бижиктиг, эртем-билиглиг апарган, амыдырал-чуртталгазы магалыг чаагай болган. Черле ынчаш нам-чазактың сагыш салыышкынын кижи санап четпес.

Чоокта чаа СЭКП ТК-га партияның хоочунарының ужуражылгазын солундан номчуп танышпыт. Юрий Владимирович Андроповтуң ацаа кылган чугаазында бистин салгакчыларывыс мурнундагы салгалдан бичии-даа багай эвес дээнин чевсүүдүм. Шынап-ла, амгы аныяктарның мозу-шынар, ажы-чаң кижизидилгезин экижээн, эртем-билигте чүткүлү бедээн. Ынчаза-даа аныяк кижи бүрүзүнге оон чанында турар дуржулганыг хоочунарыйн, улуг кижилерниң деткимчезин моондаа соңгаар күштелдирип, аныяктар-биле ажылдаар дугайын база ацаа чугаалашкан болду. Аныяк салгал дугайында партияның доктаамал сагыш салышкынының база бир хевири он деп санаар мен.

Ынчалзажок амыдырал бо хире экижиң, кижи дугайында бо хире сагыш салып турда, чамдык кижилерниң талазындан төлеп чок чорукту көөрү кижиге хомудаачыг боор-дур. Ажылдан ойталаар, арага-дарыже сундугар, оорланыр, күрүненин өнчү-хөреңгизинге камнаага чок кижилер чүтле боттары хууда хөй-ниитиниң херээжие хора чедирип турар эвес, харын өзүп орар ажытолге, аныяк өскенге багай салдарны чедирип турарлар. Оон уламындан оларның уругдарыы школазын ара каар, оорланыр, кайда-даа ажыл чок чоруп бээриниң кол чылдагааны мындыг ада-иелериниң боттарында деп бодаар мен.

Ынчангаш маңаа хамаарыштыр мээң күзел бодалымдыг: шак ындыг кижилерниң хамааржып турары күш-ажылчы коллективтер чаа үнген доктаалга дүүштүр оларның хемчээн ап, салдар чедирерин шыгыралдыр, чогуур үезинде болгаандырза. Ол мышкаш комсомол организациялары, школалар аныяк салгакчылар аразынга кижизидилге ажылының деңнелин моон-даа экижидери күзенчиг.

М. БЕГЗИ.
Чөөн-Хемчик район.

Эрес-оол Биче-оол — «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цегинде мурнакчыларның бирээзи. Ол бешки разрядтың слесары-ук будуруулгеге ам 8 чыл ажылдаан. Оон ажылдап турары найыралдыг коллектививи 1983 чыл-дың бирги чартыының түңнелдери-биле комбинатта эң бедик көргүзүглерни чедип алгаш социалистиг чарыштың тимлекчизи болган.

Коллективтиң күш-амыйчы чедишкиннеринде Эрес-оол Биче-оолдуң кимирген улуг-хуузу эвээш эвес. Бедик мергежилдиг слесарь үшкү кварталда база эки көргүзүглерни чедип алыр дээш кызымаа ажылдап турар.

ЧУРУКТА: бешки разрядтың слесары Эрес-оол Биче-оол.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

Силерниинде кандыгыл?

СОЛУН, ХӨГЛҮГ-ДАА

Өгленгеш үш чыл болган бис. Кажан байырлал азы төрүттүнген хүннер чоокшулап орда, аңаа улуг белеткел-даа кылбас бис. Эндерик аъш-чем кылып, онзагай суксун-даа садып, магазиннер кезип, чүгүрүп маннавас бис. Оон орнунга харын келген ыалчыларны чалгаратпазы-биле, чүнү кылза эки дээрзинче сагыш салыр бис.

Байырлал санында чаа, солун чүүлдерни чогаадырын кызыдар бис. «Оюн-баштак-биле» деп хана солуннуг. «Ханы угаан-биле» деп рубриканың адаа-биле мерген состүг плакаттарны аскылап. Романга аттыг бот-тывынгыр концертивисти бараалгадырывыс чанчыл болу берген. Байырлалдыг кежээ дугайында боттарывыстың чүраан сувенир открытказыбысты ыалчы бүрүү чурасказал кылдыр алыр. Бажыңга демдеглел кежээлерни шак мынчаар эрттирерге солун болгаш хөглүг-даа болуруң эш-оорувус чугаалажырлар.

Өг-бүле бүрүү байырлалдар кежээлерин канчаар эрттирип, организастап турарын солун дамчыштыр саналдаарын күзедивис.

ЩЕРБИННЕР-ниң өг-бүлезиндэн.

Коримне хоорай.

ЧОННУҢ КИЛЕҢНИГ ҮНҮ

ХОП-НҮГҮЛДҮҢ САЛГЫНЫ

Антисоветтиң кампаниянның эзличелиг ходелиишкини — бистиң чуртувусче кирип келген муриуу-корей самолет дээрзин Кызылдың үлетпүр бараанналарының садыынын ажылдакчылары ханызы-биле медереп билип турар. Албан-биле чажыт объектилер тырттырар хереселди пассажирлерлиг самолетка салгаш, ону Совет Эвилелиниң ыдыктыг кызыгаарынче киирген чорук утаан-сарыылдыг кандыг-даа кижиниң бажыңга эптеш чок чүүл-дүр.

Оон турлук президент Рейган бодунуң үүлгединиң аажок агартыныр, чүдек-бүжар чорууп бистиң чуртувустуң кырынче чуул каап турарын солуннардан номчуп, радиодан дыңнап турар бис. Ол дээрге Женевага чугаалажымышкынынарыны үзер дээш ожегээр кылтаи үүлгедиг-дир. Хоп-нүгүлдүң хады Барыын чүктеп кээп турарын билип тур бис. Чүс-чүс кижилерниң салым-хуузун кара тамыже хөөп, боттарының үүлгединиң чамырып, еске чуртту нүгүлдээр чаңчыл империализмде бар. Аңаа совет кижилер, бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетеп бүзүревес-даа, алыспас-даа Америк империализминиң ол үүлгединиң шыңгымызыбиле буруу шаныышаан, бистиң чуртувустуң политиказын ижин-биле деткип, коммунизмниң тургузуушкунунга үлүгхуувусту киирер дээш улам күжениишкиниг ажылдаар бис.

В. МИНКЕЕВА.
Кызылдың үлетпүр бараанналарының садыында экономист.

СОНУУРГАДЫМ

Республиканың Чуруккуларының төп бажыңынга ажыттынган бистиң чаңгыс чер чурттуувус, амгы үеде Братск хоорайда чурттап, ажылдап турар талантылыг чурукчу Сергей Иосифович Розалевтуң чурук делгелгезин көрүп сонуургадым. Ону көргеи еске-даа көрүкчүлерге делгелге база-ла улуг сонуургалды болдурган-дыр дээрзин, кады көрүп тура, ол чуруктарга хамаарыштыр үмелел-бодалдарывысты, магадаанывысты чугаалажы бергенивис кижилерниң чугаазындан бүзүредим.

С. И. Розалевтуң чураан графиктиг чуруктары тема-даа, композиция-даа талазы-биле байлак болгаш хой талалыг. Ылангыя Тываның бойдус-чурумалыы, күш-ажылчы чонунуң өвүр-кевирин оон чуруп көргүскени эгелеп чоруур аныяк чуруккучуларга өөредиглиг болур.

С. ХЕРТЕК.

Ганина Александровна Жбансиная—Каа-Хемде «Улуг Октябрь» совхозтуң Саргал хөвү-трактор бригадазының улуг повары. Ол амданныг аъш-чемни кыягаш, дүшүт амаалдазында комбайнерлерге чедирип берип турар. Социалистиг чарыштың беш хонук түңнелинде хөөчүн повар чзарби рубль-биле шаңнатнан.

ЧУРУКТА: повар Г. Жбансканя шаңналды совхозта профком даргазы М. Жуйкова тыпсып тур.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЖУДА ДУГАЙЫНДА БОДАЛЫМ

Чер-черде болуп турар нудаларның утка-шынарының дугайында номчукчуларның санал-оналын илереткен чагаалар «Шынга» моөң мурнунда удаа-дараа париатгынып турган болгай. Бо талазы-биле бодумнуң бодалдарымны улай чугаалансадым.

Куда — өгленишкен оолдуң, кыстың чуртталгазында ан-не уттундурбас, кайгамчыктыг хүн болуп артып калыр. Ол чүгле чаңгыс катап болур турасказалдыг хүн болурундан аңгыда, тускай амыдырадың оруунче оларның баштайгы базыминарының өгелээни-биле капсырлажыр. Тыва улус шаандагы үеден бээр куданы эрттиреринің дүрүмээн чаңчылдарынга чагыртып чораанын билир бис. Тываның улустуң чогаалчызы Степан Сарыг-оолдуң «Ангыр-оолдуң төөжүзүнүм» бирги номунда ол дугайын төдаргай көргүскен.

Бо үеде чамдыкта кудаларны солун, хөглүг кылдыр эрттиреринин орнунга, эмин эрттир арагалаар, харын-даа огленненнерге ийи-үш хонуктарда амыр-дыш бербее байдалдар-биле солуй бээри хараданчыг. Эрткен чылын Улуг-Хем районга болган бир кудаңы бодум хуумда онзагай эки эрткен деп бодаар мен. Ол куданың чалаткан аалчызы болганымда, чамдык талазын чугаалап көрейн. Чалаалганың сөзүң чараш, чечен-мерген состерни тып тургаш бижээнинден аңгыда ында мындыг состер база бар: «Бодунарга хөглээшкин биле баштакты база ап алыр силер. Чалалга 2032 чылда болур алдын кудага чедир күштүг». Ынчангаш оол-биле кыс аттарын салып каан. Чалалганы номчуп көргеш, ол ийи аныяк кижинин быжыг ог-бүленн тургузуп турарын, келир үеже пиитпирлиг базымын бодаап, кижиниң өөрүшкүзү хайның келир. Оларның бирээзи башкы, бирээзи эмчи.

Оларның ажылдап турары организацияларының болгаш төрелдериниң мурнундан 5 кижи составтыг куданы организастап эрттирер комиссиниы тургускан. Куда эгелээринин мурнунда бир так бурунгаар комиссия ХБАБ төлөөлерин чалап эккелген. Өгленир аныяктар куда болур черге чедип келгеннер. Чалаткан аалчылар болгаш томуйлаткан хереченлер көрүп турда, олар ог-бүле тургустунганының бадылал хереченлеринге аттарын салганнар. Харыысалгалыг ажылдакчылар оларга байыр чедиргеи соонда, комиссия аалчыларны столдарже чалаан. Ында аъш-чемнин дээжизин, дириг чечектер.

Комиссия кежигүннериниң хүниүн ажылын канчаар хуваажып алганы каракка илдең. Шайлалга ажыттынган болгаш шамданнарлыг дашкаларны көдүргеи. Аалчылар хөглүг башкакты шынап-ла алгаш келген болганнар. Оларның аразында ёзулуг бот-тывынгыр, уран талантыглыг артистер бар боон, ээлчег-биле ыры, хөөмей, сыгытты музыканың үделгези-биле өгленишкен аныяктарга бараалгадыргга, болук-болук аныяктар чараш танцыларны теве кагылаптарга хөглүүн, солуун чүү дээр!

Белек столду чайгаар-ла бедий берген. Куда комиссиязының менээ даасканын ёзугаар чогаадып алган шүлүүхүнү номчудум. Шүлүк аңаа чыылганнарны болгаш өгленишкен оолду, урутну сонуургаткан. Ынчангаш «Күзел» деп шүлүүнүң хол-биле бижээн состерии өгленген аныяктарга тураскаал болдуруп түтсүп берген мен. Хөлээшкин, танцылаашкын чогуур шагынга чедир үргүлчүлээн. Куда байырлалы украин улустуң «Байлак чурттамар» деп сураглыг ырын болук аныяктарның күүседткени-биле доозулган. Өгленген аныяктар аалчыларның үдээшкини-биле, арыннарында өөрүшкүнүн болгаш аас-кежиктиг херели чырып, бажыңынга чанып келгеннер. Бо чайын олар-биле ужурашпадым. Шынап-ла, минчан чалаткаңнарным:

...Ам-даа катап-катап
күзээримге болза,
Ажы-төлүү чылдың бөжүүр
кавей болзун,
Отчанар боон ийистепсе
удам эки,
Ону кым-даа шиидер эвес,
харын мактаар — деп ырлаары ышкаш, ажыл-агыйы чедишкинниг, амыдырал-чуртталгазы хөглүг, омак, бир кыстыг чурттап чоруур болдулар.

Дыка хөй хоорайларда, суурларда куда мурнунда мырынай чаңчыл апарган ёзулалдар бар. Москвага, Ленинградка, Минскиге, Киевке, Брестиге болгаш еске-даа хоорайларга оолдар, кыстар куда будуузунде революциянын болгаш дайынның маадырларынга тураскаалдарга дириг чечектерни аппарып салып турарлар.

Бо ёзулаалды бистиң найысылаа Кызылывыстың аныяктары база сагыш, олар куда дужүрер будуузунде Кызыл партизаннарга тураскаалга, В. И. Ленинге тураскаалга, Ада-чурттуң Улуг дайынынга өлген маадырларга тураскаалга баар апарганы кончуг эки чаңчыл.

Чамдык кудаларга оолдуң, уругнуң ада-иелери, чамдык чоок төрелдери, чалаткан аалчылар келбээнде, куда өгелээр мурнунда-даа эртелеп «дыңзый» берген, элеңнээн, халаанаан келяри еске аалчыларга эпчок. Куда байырлалдарын культурлуг эрттиреринге өгленген аныяктарның хамааржып турары организацияларының идепкейлиг киржири черде албан деп бодаар мен.

Б. ДОЮНДУП.
Тес-Хем район.

«ОНГОН»— «ЫДЫКТЫГ ДАГ»

Кундус Онгон дээр аар, бээр ийи билдиммес хире кылдыр арга-маш-биле шыптыгган, бизеҥ ак хаяларлыг, бажы өске даглардыҥ дет бедип үмээн, чавыс, дески хевирлиг, ырактан көөрге, үш булуҥчук шыкаш костүр ол дагны бычимден тура-ла билир мен.

Ол даг Кундус биле Чекпе хемнериҥ белдиринде улуг шымаанаҥ мурнуу талазында турар. Ол дагныҥ дугайында мындыг тоолчургу чугааны база дыннап чордум. Чүл дээрге шаг-шаанда ол дагныҥ аар ийинге чайын аҥнап чораан аҥчы сыын банка аткаш, изиин истеп чоруургa, мырынай дорт кылаштаашы, даг бажыҥче үне бергеи болгаи. Даг бажыҥга үлүп кээрге, кайгамчык солуп чер болган: дагныҥ шыптык бажы ооранып кире бергеи, ында аяс дээр өҥү дет ак-көк суглуг хол быргаҥнаан, а хөлдүҥ эриин долгандыр от-сигеи, чечек-чимнзи иогаан-шокар хевис чадыпкан шыкаш көстүр болган. Ол-ла кайгап корүп турарга, демги истеп сүрген он ийи адыр мыйыстыг сыыны хөлдүҥ ол чарыында, а оон чанында кызыл курлуг, иогаан тоҥуг кижи аҥчыже алгырып: «Эй, оол, эдээҥ дозуп тур. Ма, огуҥ ап ал, моон соҥгаар бээр, үмнес сен. Аҥ-амытанче боо аннып, ыңш, бүрү-даа сыкпас сеи»— дээш, холу карбаш дээи соолда, аҥчыныҥ дозуп турган эдээнин кырынга коргулчуи ок кээп дүшкеи.

Аҥчы чанып келгеи, ийи хеминиҥ аал-орегезинге шуптузунга кирип, болган таварылганы чугаалап чораан. Ол ү.е.дуптеи бээр-ле Кундус, Чекпениҥ чурттакчы чону чыл бүрүде алды айныҥ тоҥчүзүнде, чедн айныҥ чаазында, хой семирип, хойтпак тарак элбээн үеде Онгон баарынга овааиы дерип, дагып, найыр-дойыҥ эрттирер турган. Онаан ашкаш, адыштарын долдур аспактап алган быштаан чажып, девип-самнап турган моселер-ни, Онгон-булунуҥ бир үжүндан өске үжүнга чедир согуннаигап чарыш аъттарын көрүп, кижи харын бир магадаар. Ол болза, көшкүн араттарныҥ шагаа соолда чайгы улуг байыры ол турган. Солуп-на.

Кундус Онгону янзы-бүрү ыяштар, дириг амытаннар-биле дыка байлак. Ылаҥгыя те, чүнма дээрге, аалдарныҥ хой, өшкүзү дег, өөр-өөрү-биле оттап чоруур, бизеҥ ак хаялар-ныҥ дөстеринде делгем курган-даа, суглуг-даа куйлар кайы хой, а ол аҥнар аҥаа чыдымаар, оон суг ижер.

Кундус Онгонундан аигыда Сайгал Онгону, Шивилиг Онгону деп даглар бар. Олар база ыдыктыг даглар. Ынаар кижи ис базып болбас, чоок кавызындан ол ыяш кезип болбас, аң-амытаныиче боо аннып, оларга какпа, дузак, аң салып болбас чурумнуг. Ону түс черниҥ чурттакчылары шыңгыы сагыыр чанчылдыг.

Эргим номчукчу, мону номчуп тура «Онгон» дугайында чугаа дээрге, сарыг-шажыныҥ суртаалы сиигеи чугаа-дыр» деп бодавайн көр. Ол үе-дүпте тывылган чанчылдың алыс утказы ханы, келир үезии узун, аныяк-өскенге, улуг кижилерге-даа кижизидикчи салдарлыг чаагай чанчыл-дыр. Үе-шагныҥ байдалынга дүүштүр бодаарга, ол Онгон даглар дээрге, хэйгааралдыг черлер, чугаа дээрге бойдус байлаан камгалаарынче кыйгырып турар кайгамчыктыг эки чанчыл болур-дур.

Бойдустуҥ чайгаар бүткеи бүгү-ле байлаан шаандагы тывалар коичуг камнаар турган. Ынчан бойдус камгалалыи эргелеп башкарган түскай ал-бан черлер-даа, кижилер-даа, хоойлу-дүрүмнер-даа чок, а чурттакчы чоп боттары билдилии-биле башкарып чораанар. Чижээ: дөргүи сугларыиҥ бажын казып болбас, чиде бээр, салбакталган чараш саглагар «хам-дыткы» дээп болбас, сарыг аастарын аазадып алган аваэынган чем эреп чыткан куплаш оолдарынче чоокшулаадыр тыныи болбас, кымыс-каяктар оон чазып, куштар уязын үреп болбас... дээр хорутлуг түүлдер-ле хөй. Чазын үшеи чаш чечектерии чулуп, чаш иогаан бүрүлүг ыяш будуун сып болбас... Шак ол чүрүмнарны хажык чокка сагыырынга кижилерии аиай кара чажындан ава, ачазы азы улуг назылыг кижилер айтып сургап, өөредир турган. Ынчаар-ла салгалдар дамчып келген.

Меп бодум бичиимдеи тура мындыг чанчылдар талазы-биле сургаалды дыннап оскеиимден аң-мең, балык-байлан-даа аннап билбес, аҥчылар кандыг-бир улуг-даа, биче-даа аҥнарны канчаар өлүргеии хөг бодап каттырып чугаалаарга, ону дынналп, азы арга-арыгже кирген кижилер чаш чечектерии чулуп, чаа-ла чечектелип орган шеңне сывын, чодураа болгаи чойган будуктарын куспак долдур сып алгаи чоруурун көргеиим-де кылыын хайыр, ындыг кижилерии көөр хөниүм чокта-лып кээр.

Кижи болгаш бойдус

Бо бүгүиү төөгүлээш, чүиү чугаалаар сеи? дээр болза, амгы шагныҥ аныяк-өскеиииҥ улустуҥ эрте төөгүден бээр улажып келген чаагай чанчылдарынга чажыидан тура өөредип кижизидер ажылдыи кошкаан хомудан чугаалакгаан мен.

Бойдус байлаан камнаар, оон каас-чаражын чаштап, кээргээрден түржук хоорайга оскеи аныяк кижилериҥ хөй куруузу оруунга таварышкан чечектерии чулар, ыяштарны сыгар, кымыскаяк оон чазаргаар, кушкаш оолдарын уязындан үндүр октаар таварылганы кижи бо-ла көргүдээр. А ол бүгү чүүлдерии бичии кижилер улуг улустуҥ ажыл-чаңы, үлегер-чижээидеи өттүкүп көрүп ап чорууру магат. Чайын хоорай чурттуг кижилер, ылаҥгыя херээжеинер, аян-шыктыг арга, арыг киргеш, оон үиерде бар-ла янзы-бүрү чечектерии үзе соскаш, чечек бүрүлүг ыяштарныҥ будуун куспаан сыңмас кылдыр сып алгаш чаиа бээр. А кат-чимнсие таварышкапла быштаан катты сывы-биле үзе соп алган боор. Ол болза, бодуиүи бо-ла шагында хереглелии бодаар кызыы угааиныг кижилер деп бодаар мен. Ындыг кижилерии бирде бодаарга коргунчуу дегет: дириг чораан назыиында бойдуста чүү-ле оиүг, амданныг, ажыктыг болгу дег чүве бар-дыр, оиу шуптузуи кымдан-даа мурнай холга алыр, чиир, садыи сайгарар, азы аштап-суксап, акша-мөҥүиден качыгдап, дүи, хүи эрттирер арганыи бодаан чүве дег чаржыичыы коичуг сагыидырар. Ындыг кижилер боттарыныҥ ажыт-төлдериииҥ, оларныи салгалдарыныҥ келир үезии коигүс бодавастар.

Бир чылын шөлээлеп чораан торээн, өскеи черимге чеде бергеш дынналрымга, экспедиция улустары шил иштиигге карбит дээр частыр чугай ургаш, Балыктыгныҥ ээремнеринче октап, хамык кадыргыларыны кыра шаап каикаи. А шаикын Балыктыг-Хем аҥаа киленнээш, частышкындан өлгеи сарыг, иогаан чакпалар-лыг кадыргыларын ол «мангыстарга» сыыртпайн бадыра барган деп, чугаа дыкнаап, төрээн хемнем байлаан дөгерезин үзүткаар дээи ол төтчеглекчилерии туткаш, дужаан бергеи болзумза деп, бодап турган ийик мен.

Мээң калгаи ачам бичиизиидеи тура алдын таиылзыныҥ аңын аңнап амыдыран чораан, «Өөр аннарны когун үзе өлүрбес чоор», «чазын дириг амытаннар өзүп-төрүп турар үеде кыс аң, боолавас чоор!»— дев, аныяк оолдарны сургаан олурар ийик.

«Чер, оон бойдус байлаа: аңараатаны, арга-маҥы-даа күрүшеииҥ болгаш иигтиииҥ өң-чүзү болур» деп, бистиҥ Совет Конституциядa хоойлужуткан. Оиу күрүшеииҥ талазыидан камгалап каректап төтчеглекчилерге омаар яла-хемчээн чогумчалыг кылдыр доктааткан болгай.

Ындыг турбуже иигтиииҥ ол өиүзүи оорлаар, боттарыига ажык-коичаа хараар, ажыгрымчы сеткилдиг кижилер турар. Оларныҥ хөй кезии, хайгаарап чоруурга, акша-шалыҥы хөй, машина-терге-биле хандыртынган албан-хаакчылар болгаш чолаачылар болур. Чижээ, чыл саиында чазыи «төрелдер хүнү» чоокшулап кээрге ындыг оорлар болгаи төтчеглекчилер иигтиииҥ өиүзүиге хора чедирип, хайгаарал чок ээи тайгадан черии каастап, чоига айыс чыдыи хаймырлап турар чойган будуктарын оорлап эккеп, Кызылдыҥ базарынга, кудумчуарынга көпеекке садыглап чоруурун бодаарга, ындыг кижилер алырчиринден оске чүвеии билбези ол-дур. Ынчан арга-маҥ байлаан камгалаазыи дээш, немелде төлевирлиг акша-шалыҥы берип, арта-ла тускай хевириид хевии кедирген күрүне төлээдери—арга-маҥ камгалалыиыҥ кижилери оорларыиҥ чаны-биле тоомча чок эртип, харын-даа боттары садып ап турарын көөрге,кижииҥ хейде-ле кылы хайыр. Оон аңгыда чук, саадын хооруп алыр дээш, согун дег хонуу, узун кызыл дыттарны ужуруп каап, оон чыгган саадын базарга садыглап орар, а ол сааттың санитарлыг матадылалы кымны-даа сонуургатпас. «Эм оттарны» базарга садары ССРЭ-ниҥ садыг министрииҥ болгаш кадык камгалал министрииҥ дужаалдарын өзугаар хоруглуг чүве болгай. Оиу бистиҥ хайгаарал черлеривис хаайыига-даа какпастар болгай.

Түннеиляе чүл дээрге, бойдус байлаан камнап, бойдустуҥ хайырлалын чоп ажыглаарыие кижилерии биче чажыидан кижизидер, школаларга бодус эртемииҥ кичээлдерии чогаадыкчы аргабиле эрттирип, чер болганга «Онгоннар» чурумуи тайылырлап, хоорай чурттуг аныяктарныҥ хостуг шактарын ажыглап, бойдустуҥ каас-чаражы-биле таныштырар ажылды чорудар болза эки.

Кол-ла чүве болза күрүнеиин болгаш иигтиииҥ өиүзүи оорлап, ажыы-биле садыглап чоруур арын-шүүрүи оскуиган чазыйларга удур демиселлп лидим болгаш дээштиг аргаларны ажыглап чорудар ажылды чоп организзстаарын черчер Советтери, арга-маҥ болгаш бойдус камгалалыиыҥ организациялары холга алза эки деп бодаар мен.

Г. САНЧАА.

Кызыл хоорай.

ЧОГААЛЧЫ БОЛГАШ АМГЫ ҮЕ

Азия, Африка чурттарыныҥ чогаалчыларыныҥ VII конференциязы сентябрь 25-тен октябрь 3-не чедир индыг кыйгырыгныҥ адаа-биле Ташкентке болуп эртер. ПМА-ныҥ корреспондентизиииҥ айтырыгларынга Азия, Африка чурттарыныҥ чогаалчылары-биле харылзаалараиыҥ Совет комитединиҥ даргазы, Азия, Африка чурттарыныҥ чогаалчыларыныҥ Ассоциациязыныҥ (АЧА) чиигиие секретарыныҥ оралакчызы, Узбекистаииыҥ Чогаалчылар эвилелиииҥ бирги секретары Сарвар Азимов харыылаан.

— Ам болур ужуражымышкын болза юбилейлиг болур: 25 чыл мурнунда маиаа, Ташкентиге, ол ийи диптиҥ бурунгаар депшилгелиг литераторларыныҥ организакчы болгаш чогаадыкчы каттыжылгазыныҥ үндезиниҥ салгаиы африкаазия чогаалчыларыныҥ, бирги конференциязы болуп эртикеи. Ындыг каттыжымышкыныҥ тургусканын чүнүп-биле таныжырлап болуруи?

— Бистиҥ чүс чылдыҥ 50 чылдары дээрге, моон мурнуидагы турган колониялариыҥ политиктиг хамаарышпас чорук дээш демиселге баштайгы чедиишкиннериниҥ үези болган дээрзии билир бис. Азиияныҥ болгаш Азияныҥ политиктиг карталарыига бот-эргелиг чаа-чаа күрүнелер ынчаи иемежиилде турган. Колониалдыг дарлалды ап октапкан улустарыныҥ иигти кол дайзыиы—неоколониализм турган. Оон-биле демисежиринииҥ чангыс аай фронтузун тургузары чугула апарган.

Оон ужурундаи аныяк күрүнелериҥ бурунгаар депшилгелиг чогаалчыларын каттыштырарыныҥ айтырыы тургустуиуп келген. Азия болгаш Африка чурттарыныҥ чогаалчыларыныҥ 1958 чылдыҥ күзүүзүиде Ташкентке болуп эрткеи Бирги конференциязы улуг ролдуу ойнаан. Чөөн чүктүҥ 37 чурттарыныҥ 200 ажыг литераторлары болгаи 20 аалчы—Европаныҥ болгаш Американыҥ чогаалчылары оон ажылынга киришкеи.

Литература дээрге, социал депшилге дээш, Чөөн чүктүҥ улустарыныҥ тайбын келир үези дээш демиселлпге күүлүг чексектир дээрзии Ташкентиге ынчаи чымчаи — мусульманнар, буддистер, христиаииар, ангыаигы философтуг болгаш политиктиг үзел-бодалдыг, кежиилиг оиү ангы-аигы кижилериииҥ иигти бодалы ындыг болган.

— Ташкент ужуражымышкынынга «Ташкентииии салдары» деп политиктиг термии тыылган болгай. Оон бээр ам 25 чыл эрткен-дир. Ол термии политиктиг деиснюидаи уштуна бербээи бе?

— Чок. «Ташкентииҥ салдарыны» — ийи диптиҥ бурунгаар депшилгелиг чогаалчыларыныҥ иайыралыныҥ болгаш ак-чүдүлалышкы чоруунуҥ амгы үеиии литературлуг шимчээшкиииииҥ интернационализмииҥ болгаш демократизмииҥ хевирии-дир. Ташкентиге баштайгы шуулганныҥ сооида чогаалчыларыҥ шак ындыг беш удаа ужуражымышкыны болгулаан: ийигиси — 1962 чылда Каирге, үшкүзү— 1967 чылда Бейрутка, дөрткүзү — 1970 чылда Делиге, бешкизи — 1973 чылда Алма-Атага, алдыгызы — 1979 чылда Луандага болуп эрткилээп.

Эрткеи чылдарда афро-азиа чурттарыныҥ чогаалчыларыныҥ шимчээшкиии дадыгып быжыккан, чалыыткаан: аҥаа чогаадыкчы чаа күштер немешкеи. Уран чогаадылгага болгаш идейлиг каиалымышкынга улуг базымнарны кылып эгелээн чаа прозаиктер болгаш шүлүкчүлер, драматургтар болгаш публицистер немешкеи. Олар боттарыныҥ дуржулгалыг эштериинии эгелээи ажылын улам сайзырадыр апаарлар. Ынчангаш, «Ташкентииҥ салдары» үүс чылдарда чурттаар дээрзиите бүзүрээр мен.

— Үүс чылдыҥ дөртку кезээ дээрге, чамдык түүмелдерии үндүрүп болур хуусаа болгай...

— Ынчаимайн каичаар, АЧА-ныҥ тургустуиуп келгеииииҥ 25 чылдарыныҥ дургузунда улуг ажыл кылдыиган деп саиаар мен. Ол организадары — ийи диптиҥ бурунгаар депшилгелиг чогаалчыларыныҥ болгаш ак-чүдүлалышкы чоруунуҥ амгы үеиии литературлуг шимчээшкиииииҥ интернационализмииҥ болгаш демократизмииҥ хевирии-дир. Ташкентиге баштайгы шуулганныҥ сооида чогаалчыларыҥ шак ындыг беш удаа ужуражымышкыны болгулаан: ийигиси — 1962 чылда Каирге, үшкүзү— 1967 чылда Бейрутка, дөрткүзү — 1970 чылда Делиге, бешкизи — 1973 чылда Алма-Атага, алдыгызы — 1979 чылда Луандага болуп эрткилээп.

Эрткеи чылдарда афро-азиа чурттарыныҥ чогаалчыларыныҥ шимчээшкиии дадыгып быжыккан, чалыыткаан: аҥаа чогаадыкчы чаа күштер немешкеи. Уран чогаадылгага болгаш идейлиг каиалымышкынга улуг базымнарны кылып эгелээн чаа прозаиктер болгаш шүлүкчүлер, драматургтар болгаш публицистер немешкеи. Олар боттарыныҥ дуржулгалыг эштериинии эгелээи ажылын улам сайзырадыр апаарлар. Ынчангаш, «Ташкентииҥ салдары» үүс чылдарда чурттаар дээрзиите бүзүрээр мен.

— Үүс чылдыҥ дөртку кезээ дээрге, чамдык түүмелдерии үндүрүп болур хуусаа болгай...

— Ынчаимайн каичаар, АЧА-ныҥ тургустуиуп келгеииииҥ 25 чылдарыныҥ дургузунда улуг ажыл кылдыиган деп саиаар мен. Ол организадары — Азияныҥ болгаш Африкаииыҥ чогаалчыларыныҥ кылыи үндүргеи чаа-чаа иомнар болгай. Боттоттарыныҥ чогаалдарын очулдурукуру база улуг ажылдарыныҥ бирээзи деп бодаар мен. АЧА-ныҥ хүи бүрү болгаи чогаадыкчы ажылыныҥ эҥ-зында араб чогаалчыларыиҥ иомнарын Индияда очулдуруи үндүрүп турар, а индий литераторларыныҥ — Африкада, совет шүлүкчүлериҥ чогаалдарын — Япоииала, а түрк романнарын — Совет Эвилелиидe очулдуруи нарлап турар.

Сөөлгү чылдарда Азияныҥ, болгаш Африканыҥ 50 ажыг чурттарыныҥ чогаалчыларыныҥ иомнарын каттыштырып турар 4,5 муҥ иизы-бүрү аттыг уран-чечеи литератураны бистиҥ чуртувуста нарлап үндүргеи. Оон иигти тираждыг 195 миллион экземпляр ажыл турар. Оларны ССРЭ-ниҥ улустарыныҥ 69 дылдарында нарлап үндүргеи.

— «Азия болгаш Африка чурттарыныҥ чогаалчыларыныҥ шилиттиигеи чогаалдарыныҥ библиотеказы» деп иомну Москвада нарлап үндүргеи деп медээ чоокта чаа дыиналган болгай. Оон дугайын биче үүгаалай каапсыиарза каидыгы?

— Ол дээрге «Прогресс» болгаш «Художественная литература» деп иом үндүрер черлериии 1978 чылда эгелээии 12 томиут улуг ажыл болгаи. Амга чедир оон чүгле 10 тому үнгеи. Ам күзүи оон сөөлгү ийи тому чырыкче үнер. Азия, Африка чурттарыныҥ кол-кол чогаалчыларыныҥ, — шүлүкчүлериииҥ, проза чогаалчыларыныҥ, драматургтарыныҥ кол-кол чогаалларыныҥ орус дылче очулазы ол библиотекада кирип турар. Ында романнар, тоожулар, чечеи чугаалар, шүлүктер база бар. Ол чогаал колдуунда-ла АЧА-ныҥ 1958 чылда болгаи Ташкент конференциязыныҥ сооидагы үеде чогааттыган болуп турар.

— Ам болур Ташкент конференчязыныҥ программазы каидыг болуруи?

— Оон ажылынга афроазиаиыҥ чурттарыныҥ 60 ажыт литераторлары болгаш Европадан болгаш Америкадан аалчылар аҥаа киржир деп бодап турар бис. Африка болгаш Азия чурттарыныҥ чогаалчылар шимчээшкиииииҥ национал культураларыныҥ кидыи ажылдажылгазында болгаш бот-боттарын бэйлакшыдарынга киржилгези, уран-чечеи очулгазы айтырыглары дээи ышкаш амгы үеиии оөү келгеи айтырыглары оон хурадларында чугаалажып көөрү Ташкентиге болур шуулганныҥ программазында киргеи. АЧА-ныҥ 25 чылыига тураскаатказы байырлыг хурал Ташкентиге болуп эртер.

Эльнарад ХОДЖАЕВ.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПРОДУКЦИЯНЫҢ БЕДИК ШЫНАРЫ

БУДАПЕШТ. «Венгрияга кылган» деп маркалыг консервалаттынган иогаалар болгаш чимистер хөй-хөй чурттарда эки билдингир. Оларныи аҥаа сонуургалдыныҥ чажыды чүдел? Венгр тускай эртеминглер ону мынчаар тайылбырлап турары таварылга эвес: шөлдер, садтардан болбаазырадып кылыр бүдүрүлгелерге чедир чиг-эт сөөртүлгезиниҥ оруун болдунар-ла аргалыы-биле кызырарында. Чижээ, яблоктар азы грушалар заводка дүрген четкеи тудумна олардан кылган консервааринҥ шынары бедик болур болгай. Ынчан транспортка, чүдүрер, дүжүрер ажылдарга чаригдал база эвээжээр.

Бүдүрүлге шуулдугазыныҥ соксаал чок ажылыныҥ бир кол чүүлү—болбаазырадып кылыр бүдүрүлгелериҥ кодээ ажыл-агый кооперативтери болгаи куражыл-агыйлар-биле доктаамал калбарып турар харылзаазында. Ам болбаазырадып кылыр бүдүрүлгелерге кээп турар иогааларныҥ болгаш чимистериҥ 60 ажыт хуузу 260 төп база ажыл-агыйлардан кээп турар. Олар болбаазырадып кылыр бүдүрүлгелер-биле кады кодээ ажыл-агыйныҥ кандыг культураларын өстүрерии болгаш кайы хуусавда чагыкчыже чорударын тодарадып турар. Заводтар-биле кооперативтер аразында үр хуусаалыг керээлерии чарган. Ол чорук иогаалариы болгаш чимистерии үлетпүр үндезиниигге, механизациялыг бедик деиселиигге өстүрер арганы берип турар. Продукцияларыиы болбаазырадып кылыры бүрүиү-биле магадылыг болганда, ажыл-агыйлар продукция бүдүрерии калбартырынга база сонуургалдыг.

Республиканыиы консерва үлетпүрүиүи бүдүрүлгелери чыл бүрүде 600 муҥ тонна янзы-бүрү продукцияларны бүдүрүп үндүрүп турар. Ажылды хандыр бодап организастаан түннелиинде сөөлгү 15 чылдар дургузунда оон хемчээли чылдык-на ортумаа-биле 20 хуу өзүп келгеи.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

ХАНОЙ. Мурнуу вьетнам Кыулонг можунуҥ балыкчылары келир чылдың үлүүнде ажылдап эгелээн. Олар күрүнеиин планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткеиии рапорттап ылетиээнижер.

Чедиишкиниин бир кол үндезини — балыкчыларыиҥ можуда калбарган кооперацня шимчээшкиии болгаи. Боттоттарыига күш-ажылчы дузалажылганын кооперативтериии болгаш бөлүктерии турғускаиы күш-ажылдын будүрүкчүлүүи бедиидеринге идигии болгаш балык тудуушкуиуиуҥ чаа техниказын түнелдиг ажыглаар арганы берген. Күш-ажылды организастаарыиыҥ коллектив хевириинҥ артык күштүүи төлептии-биле үнелеп көргеш, балыкчыларыиҥ улам хөй кезектери кооператив шимчээшкиинче кирип турар.

Ооң-биле чергелештир можуда күрүнеиин балык тудар будүрүлгелери база быжыгып турар.

ЧЕДИИШКИННЕР ДУГАЙЫНДА

СОФИЯ. Болгарияныҥ фабрика, заводтарыныҥ, агроүлетпүр комплекстериниҥ коллективтери республиканыҥ байырлалы — Хосталга хүиүнге күш-ажылчы бедик чедиишкиннер-биле ужурашкан. Социалистиг революциияныҥ 39 чыл оюнуҥ будүүзүнде олар чаа-чаа чедиишкиниериниҥ дугайында рапорттаанар.

Алдарлыг хүнге тураскаатказ социалистиг чарыштын авангарды — наймылалдын ажылчы чонпары болган. Кремиковскиде Л. И. Брежнев аттыг металлургия комбинадында дөртку кокс батареязын ажыглалга киргеии — улуг болуушкун. Совет тускай эртеминглериин техниктиг деталдэи ажыр бергеиинер.

ЧАА ТРОЛЛЕЙБУС

ПРАГА. «Шкода» каттыжымышкынын Остров-на-Огүрже хоорайда заводу чаа хевириин троллейбузун кылган. 150 кижи олурар ындыг баштайгы машинаны көрүкчүлер Брно хоорайга ам удаваспа ажыттынар делегей ярмарказынга көөрлер.

Чаа троллейбустуҥ мурнукуларындан кол ылгалыр чүүлү — эң болбаазырангай чаа дериглер-биле хандыртынганы деп, ук будүрүлгениҥ директору Ф. Подземский СЭТА-ныҥ корреспондентизиниге чугаалаан.

Совет Эвилелиииҥ барык 30 чыгыы хоорайларында амгы чехословак троллейбустар чорун турар. Бо чылын ССРЭ-же «Шкода»-14ТР» дээр маркалыг 250 троллейбустарны чорудар. Оларны массалыы-биле будүрери эрткеи чылын эгелээн. Ииитизи-биле ССРЭ-же 25 чылдар иштиинде 6 муи хире янзы-бүрү хевириин троллейбустарын чоруткан. Оларныҥ элээи хөйүи совет конструкторлар-биле кады толевилеп чогааткан.

Ам «Шкодада» ийи чурттуҥ тускай эртеминглери кожуп каан ийи машинадан тургустунган троллейбус-поездини чогаадып кылып турар. Аиаа тормастаан таварылгада электри энергиязын иигти электри четкизиичe дамчыдып берип чоруур шимчедикчиин тургузар. Ында ам чылда 380 хире машиналарны будүрүп турар, ынчаарга 1985 чылдың соолуиде чыл бүрүде будүрүлгениҥ эжиилеен 500 чаа троллейбустар үнер.

(СЭТА).

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

БУХАРЕСТ. Румыниянын Араде хоорайында вагон тудуунуҥ заводу чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткеи дугайында оон коллектив рапорттаан. Чыл планындан ажыр 60 миллион лей акшамын барааиныт продукциязын бүдүргеи. Күш-ажылчы ол тиилелгеии заводтуҥ коллективи бар күүлерии бүрүи ажыглаанының, күш-ажылдың будүрүкчүлүүи бедиктикеиниҥ ачызында чедип алган.

Вагон будүрер заводтуҥ продукциязын делегейииҥ 30 ажыт чурттарыиче чорудуп берип турар. Коллективтиҥ продукциязыныҥ садыи алыкчыларыныҥ аразында — Совет Эвилели.

(СЭТА).

«АВАНТЕНИҢ» БАЙЫРЛАЛЫ

ЛИССАБОН. Лиссабон хоорайныҥ кыдында Алту-даҥдарыҥ — ийи диптиҥ бурунгаар депшилгелиг чогаалчыларыныҥ наймаалыныҥ болгаш ак-чүдүлалышкы чоруунуҥ амгы үеиии литературлуг шимчээшкиииииҥ интернационализмииҥ болгаш демократизмииҥ хевирии-дир. Ташкентиге баштайгы шуулганныҥ сооида чогаалчыларыҥ шак ындыг беш удаа ужуражымышкыны болгулаан: ийигиси — 1962 чылда Каирге, үшкүзү— 1967 чылда Бейрутка, дөрткүзү — 1970 чылда Делиге, бешкизи — 1973 чылда Алма-Атага, алдыгызы — 1979 чылда Луандага болуп эрткилээп.

Эрткеи чылдарда афро-азиа чурттарыныҥ чогаалчыларыныҥ шимчээшкиии дадыгып быжыккан, чалыыткаан: аҥаа чогаадыкчы чаа күштер немешкеи. Уран чогаадылгага болгаш идейлиг каиалымышкынга улуг базымнарны кылып эгелээн чаа прозаиктер болгаш шүлүкчүлер, драматургтар болгаш публицистер немешкеи. Олар боттарыныҥ дуржулгалыг эштериинии эгелээи ажылын улам сайзырадыр апаарлар. Ынчангаш, «Ташкентииҥ салдары» үүс чылдарда чурттаар дээрзиите бүзүрээр мен.

— Үүс чылдыҥ дөртку кезээ дээрге, чамдык түүмелдерии үндүрүп болур хуусаа болгай...

— Ынчаимайн каичаар, АЧА-ныҥ тургустуиуп келгеииииҥ 25 чылдарыныҥ дургузунда улуг ажыл кылдыиган деп саиаар мен. Ол организадары — Азияныҥ болгаш Африкаииыҥ чогаалчыларыныҥ кылыи үндүргеи чаа-чаа иомнар болгай. Боттоттарыныҥ чогаалдарын очулдурукуру база улуг ажылдарыныҥ бирээзи деп бодаар мен. АЧА-ныҥ хүи бүрү болгаи чогаадыкчы ажылыныҥ эҥ-зында араб чогаалчыларыиҥ иомнарын Индияда очулдуруи үндүрүп турар, а индий литераторларыныҥ — Африкада, совет шүлүкчүлериҥ чогаалдарын — Япоииала, а түрк романнарын — Совет Эвилелиидe очулдуруи нарлап турар.

Сөөлгү чылдарда Азияныҥ, болгаш Африканыҥ 50 ажыт чурттарыныҥ чогаалчыларыныҥ иомнарын каттыштырып турар 4,5 муҥ иизы-бүрү аттыг уран-чечеи литератураны бистиҥ чуртувуста нарлап үндүргеи. Оон иигти тираждыг 195 миллион экземпляр ажыл турар. Оларны ССРЭ-ниҥ улустарыныҥ 69 дылдарында нарлап үндүргеи.

— «Азия болгаш Африка чурттарыныҥ чогаалчыларыныҥ шилиттиигеи чогаалдарыныҥ библиотеказы» деп иому Москвада нарлап үндүргеи деп медээ чоокта чаа дыиналган болгай. Оон дугайын биче үүгаалай каапсыиарза каидыгы?

— Ол дээрге «Прогресс» болгаш «Художественная литература» деп иом үндүрер черлериии 1978 чылда эгелээии 12 томиут улуг ажыл болгаи. Амга чедир оон чүгле 10 тому үнгеи. Ам күзүи оон сөөлгү ийи тому чырыкче үнер. Азия, Африка чурттарыныҥ кол-кол чогаалчыларыныҥ, — шүлүкчүлериииҥ, проза чогаалчыларыныҥ, драматургтарыныҥ кол-кол чогаалларыныҥ орус дылче очулазы ол библиотекада кирип турар. Ында романнар, тоожулар, чечеи чугаалар, шүлүктер база бар. Ол чогаал колдуунда-ла АЧА-ныҥ 1958 чылда болгаи Ташкент конференциязыныҥ сооидагы үеде чогааттыган болуп турар.

— Ам болур Ташкент конференчязыныҥ программазы каидыг болуруи?

— Оон ажылынга афроазиаиыҥ чурттарыныҥ 60 ажыт литераторлары болгаш Европадан болгаш Америкадан аалчылар аҥаа киржир деп бодап турар бис. Африка болгаш Азия чурттарыныҥ чогаалчылар шимчээшкиииииҥ национал культураларыныҥ кидыи ажылдажылгазында болгаш бот-боттарын бэйлакшыдарынга киржилгези, уран-чечеи очулгазы айтырыглары дээи ышкаш амгы үеиии оөү келгеи айтырыглары оон хурадларында чугаалажып көөрү Ташкентиге болур шуулганныҥ программазында киргеи. АЧА-ныҥ 25 чылыига тураскаатказ байырлыг хурал Ташкентиге болуп эртер.

Эльнарад ХОДЖАЕВ.

ЛИВАНГА ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

БАГДАД. «(СЭТА). Ливаииыҥ чаҥгыс эзи эжелеттиргеи районнардан израиль шериглерии үндүргеи соолда, үүгле ынчаарда чедип алдынар деп, ирак «Ас-Саура» солугга интервиозугга Ливаииыҥ депутаттар палатазыныҥ (парламентиниҥ) даргазыныҥ оралакчызы Мунир Абу Фадель медеглээн. Чүртта байдалды чогумчалыг болдурарынга шаптык таар дээш Тель-Авивтиҥ удуртукчулары бүгү-ле аргаларын ажыглап турар дээрзии ол демдеглээн. КНО-ныҥ Айыыл чок чорук Чөвүлелиинiҥ резолюциязы ёзугаар Израиль бодуиуҥ шериглерии Ливандан доп-дораан чугаа чокка үндүрер ужуруулут. Үүгле ооң соолда ливаи чон чаҥгыс зай тускай догуиаан хамаарышпас күрүнеии хандырар аргалыг.

Ливаи чон үүгле боду иитики херектерии шиитиирлээр ужуруулуг деп, Ливаныҥ хереэиче америк колгаарлаашкыныҥ каичаар көрүп турарын айтырарга, ол харылаан.

АК БАЖЫҢНЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Рейганныҥ администрациязы даштыкыда турар америк монополияларыныҥ капитал салышкынын камгалаарын болгаш оларны деткиирии бүзүреткеи.

Ол дугайын Ак бажыңныҥ дедегейиниҥ капитал салышкынарынга хамаарышкан дынналрында демдеглээп. Даштыкы чурттарда турар америк монополияларыныҥ эрге-ажыын кызагдаар болгаш оларга хостуг хөделиишкиннер кылырынга шаптыктаар чорукту Рейганныҥ администрациязы болдурбас деп, өске чурттарны сагындырып турар.

Садыг министерствозуиуҥ медээлерии ёзугаар алырга, даштыкыда америк капитал салышкынынар 1982 чылдың төнчүзүнде 221,3 миллион доллар турган. Бүгү даштыкы чурттарыныҥ Каттышкан Штаттарда капитал салышкынын 101,8 миллиард доллар болуп турар.

Мурнуу ливаи районнарны моҥгези-биле эжелеп аъыр сорулга-биле израиль шериг командылалы бодуиуҥ шериглерии Ливаииыҥ даглыг районнарындан Авали хем чоогунче «эзе сайгарарын» доозуп турар. Израиль шериг иектерии ииаар октаар дээп оруктарда хөй санныг шериг патрульдарын тургускан.

ЧУРУКТА: израиль машиналар колонназы.

ЮПИ—СЭТА-ныҥ телефотозу.

КАРЖЫ ХЕМЧЕГЛЕР

БОНН. Дайынга удур чуртта калбарган шимчээшкиниии каржы истеп сүрүүшкүинер-биле болгаш күш дөгээр чорук биле базарын ГФР-ниҥ эргечагыргазы орапдажып турар. Америк шериг командылалыныҥ негездезии ёзугаар барыын-герман полиция Баден-Вюртемберг черде Мутлангенде тайбыҥныҥ майгын хоорайын узуткаан, тайбың чээрби алды демиселчилерии тудуп хоругдаан.

НАТО-ныҥ стратегтериниҥ планы-биле ортумак ыракшылдың чаа америк ракеталарын тургузар дээш черииҥ кирер оруун дуглаан майгын хоорайжыгашты — сентябрь 1-де тургускан турган.

Баазаныҥ командылалы «корум-чурумну тургускан» соонда, баштайгы согуиуҥ америк чепсээи тургузарынга болгаш чуртту халдаарынга белеткел шолүнче шилчидериите удурланган тайбың талалакчыларыныҥ чаа шимчээшкиии болдурбас дээш ол девискээрии кажаалаарын баазаныҥ комаидылалы дужааган.

Никарагуа чазак Айыыл чок чорук Чөвүлелиите никарагуа хоорайларыи чоокта чаа бомбалаааны-биле холбашкан хой санныг материалларны киирер болгаш ол агрессчи үүлегдиишкиннерге кол буруулуг Каттышкан Штаттарны сойгалап илерлир сорулгалыг боон турар.

БУРУУ ШАПКАН

ПАРИЖ. (СЭТА). Никарагуа девискээрде хамаалы тудугларны агаардан бомбалаанын Франциияиын даштыкы харылзаалар министерствозу буруу шапкан. Ындыг аргаларны ажыглаары Латин Америкага дүшкүүрлүг чорукту ёскүдер болгаш «коитадор» бөлүүнүҥ чурттарыныҥ девискээрде чорулэээни. тайбын шиитпирлээр дээш кылып турар күженииш

СУГЛУК БЕЗИН ШЫҢГЫРТ ДИВЕС

Зэремде балыктарыны
Эрик черден харааи хадың
Санын санап чадаан ышкаш
Салдырады бажын чаяр.
Кула-Дайым кемигге кээп
Кулаан кызып хере тепкеш,
Тура дүшкеш шала оожум
Сугнуң даамын
дыңнаалааизыг,

Думаалайзыг чалгыгларже
Байлаңнарны хоюспас дээш
Бажын углаап
кедеңгиргээр.
Суглук безин шыңгырт
дивес...

А. ХОВАЛЫГ.

АВАМ КАРАА

Черим кырын суйбап келир
Аяс дээрде хүнүм ышкаш,
Сеткилимни чылдып келир
Арыг, чымчак авам караа.
Дүмү-биле оттуп келгеш,
Хаңнуң чазап алыр дээнзиг,
Дүне безин эргеледип,

Көруп келир авам караа.
Ажыл кылгаш могазажок,
Шырайындан надыг тыппас,
Амы-төлдүң деңерезин
Чылдып чөруур авам караа.

Николай ООРЖАК.

БҮГҮ КҮЖҮМ БҮРҮН БЭЭР МЕН

Аас-кежиним —
Ада-чурттум,
Арыг дээрим,
Алдын тараам,
Өөрүшкүм —

Өргүн чонум,
Өң-өң чечээм,
Өшпес хүнүм,
Чырык черге
Чыргалаңны

Ажыл-иш-ле
Арбыдадыр.
Оларны дээш
Олут, дыш чок,
Бүгү нүмүм
Бүрүн бээр мен.

Б. КОМБУ.

НАДЯ РУШЕВАНЫҢ ЧАШ ЧЫЛДАРЫ

Надя Рушеваның чаш чылдары. Журналист В. М. Киселев Надя Рушеваның чогаадымчу ажылын он чылдар дургузунда шинчилеп келген. Ол ам чуруктуунуң дугайында кыска новеллалардан тургустунган номну доозар чыгаан. Оон кыска үзүндүлерин парладывыс.

ОРУС МУЗЕЙГЕ

Ам-на чааскаап артым, хостуг тынып болур. Чоруур деп турумда, Ирина Павловна менче холуп чайып каап. Кино тырттырар аппарат база карак баскан ышкаш болчук.

Мени Уран чүүл шолунге эккелген. Мен ам база-ла Россияның эргилериниң чоогунда туруп алган Аникушинниң хүлер тураскаалынче көрүп тур мен. Шөл мооң мурнунда бо чаяк, ужугарыңга белен Пушкин чокта канчаар көстүп туржук ирги? Аникушинге моңу мынчаар тода коргүскени белен эвес турган болгай аам.

Амээң сеткилимге Москвада Пушкинниң тураскаалы таваржыр. Опекушинниң кылганы тураскаал кижи дег көстүр. Ленинградтаазы шала театржыткан хевирлиг. Мен тураскаалды солагай таладан эгелеп көөр мен—оң таладан көдүрүп алган хол шаптыктай бээр чүве. Мындыг-даа тураскаал бары эки-дир... Бо чартык чүс чыл бурунгаар тургустунган.

Ачам мээң-биле чөпшээрешпес. Ол Аникушинни камгалаар, мында Пушкин аныяк-дээр. Оозу харын чөп. Бо тураскаал оон сеткилинге чоок болганы-ла ол боор. Бистер уран чүүлдүн үнелелинге бола маргыжа бээр бис.

Ачам Мойкада артып калган —фондулар-биле ажыл бап ажыг. Кирер эжик аксынга ужуражыр бооп дугурушкан бис. Мээң эргемде бир шак ажыг хостуг үе ам-даа бар.

Орус музей менээ аваам-биле домей. Боже бежен тос чылда үжелээн чедип келген бис. Мен тырттырып турган кинога кайдыг-даа хамаарылга чок турган мен. «Ленфильм» Тыва дугайында кино тырттырар дээш ачамны чуруктуу кылдыр чалаан.

Ачам ынчан студияга үр ажылдап турган. Аваам-биле мен Ленинградтың музейлерин ийилээн дөгерезин кезиир турдувус. Шуптузун бир-ле дугаарында. Ол ышкаш Орус музейни база.

Тон үштүр чери адаккы каътка турган. Шак орайтаандаа болза, кассалар чоогунда улус эдерик, уран чүүлдү олар сонуургап турарлар-дыр. Бодумга улуг улус биледим садып алыйн. Бичии чоразыны сактырга каттырыпчыг-даадыр...

БАШТАЙГЫ ХӨЛЗЭЭШКИННЕР

Олар авазы-биле бүлүргей чырыктыг вестибюльге кирип келгеннер. Ак мрамор шыпкан ханалар чоргаар көстүр. Ол үеде ыыт чокка бажын өрү кодүрүпкеш үр-ле таалап кайган турганыңны сактып келгеш, хүлүмзүрүш дээр сен. Чадалар безин бүлуттар дег сагындырар ийик.

Вестибюль соонда чеди харлыг уруглар чалгаарачыг апарган. Девирлер чавызаш дээш, өрээлдер шала хос болуп азгаш ынаар-ла шөйлүп чоруткан. Ол ынчан Рублев дугайында азы Городецтен келген Прохор дугайында чүү бизир турганыл? Ынчалза-даа Павел апостолду ол соңуургаан: улуг кырган-ача чүү адам көдүүр чоор. Ол хиреде-ле урут Брюллов залынга ажыдыжыкынналры кылган.

Ол хүннер мынчаар сагындырар: караан көдүрүп көөрге, от чырыш дээш дег, кайгамчык оңза болуушкун көзүлген. Калбак чуруктан чүгле хамык өлген кижилерни ол эскерген. Дээрден дүшкен таштар чонче бадып, статуяны чаныык буза дээпкен, хоорайже кара-көк чалбыш кедеңгирлеп орган. Бичии уруттуң, оон авазыңга, ашак кижиге кайдыг-даа дуза херек чок апарган.

Оон өске талазында «Чалгыгга болгаш «Тоску чалгыг» деп чуруктарның көвүктүг шуралгаанда сугга дүшкен кижилерни ол көрген. Оон каракчалбаңдырган. база-ла чалбыш оттуг өрттү ол кайгай берген.

Авазы оон соонда чугаалаар: «Надя үргүлүү мээден мынчаң халбактаның алгап салдынмаан»... Оларны камгалаар херек, оларга дузалажыр деп, ава чугаалап чораан.

Брюллов биле Айвазовскийниң чуруктары келир үеним чуруктуунуң иштики сагыш-сеткилин оттуруп кан чалавас. Булуктар-биле чугаалап турар чуруктарның тоолчургу күүзүн ол ынчаң көрүпкен чадавас. Ол үеден эгелеп ак саазыннар үргүлүң ыяк эды болган деп бодаза ажыгбас.

Хат кара булуттарны сывыптарга, дээр аазы бээр деп, ава тайылбырлап турган. Ынчалза-даа чалгыглар үр оожумнаваан. Уруу оон холдеп чоруткан.

ҮШ ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ

Авайым, ам сен чүнү канчаң олур сен? Ажылдан келгеш, кухнядга кежээки чем кылып тур сен бе? Азы бистя бодап олур сен бе? Чок болза Клавдия Ивановна сугда олур сен ирги бе? Чалгаа чазып хөөрежип ордунар бе?

Мен бистиң кады чаныңга турган диванывыста олурупкан аъттыг кижини кортук боор бо деп бодап олур мен. Ол бодунуң хүрээзин үптээн-дир. Плинийниң чагааларын кайбын тып алыр чоор. Брюллов бодунуң чуруунче оон чүнү ап алчык ирги? Ачамга сагындырар болза, ол тыптар. Ынчалза-даа номчуур үе эвээш.

Дыка таарышкан ийи аныяк кижи чоруп орлар. Олар ботботтарынче көөрүнден ангыда, уран чүүлче шуут сагыш салбас. Музейже чүгле чыныт алыр дээш келген хевирлиг, чүнү-даа көрбейн дораан чоруптулар.

Мен таанда мыдыг турбаан боор мен. Третьяковкага бирде чүүлдү эскериптер ийик мен.

БАЗА КАТАП ТЫВАЖЕ

Аазының ажыл-херээ доозулган. «Ленфильм» улузу база Тываже чорупкан. Ол мырынай үш харлыг бичии турган аазы-биле Кызылга чораан. Бичии уруг диниң, тарбаганны көргенин сактыр. Оларны ап алырын күзеп турганын чугаалаар.

Рейске самолет белем. Ону иллюминатор чанында дээрбекке олурупкан каан. Соңгадаи самолет чалгыны көстүр. Мотор даажы-даа сагышка артпаан. Черни көөрге чылып бар-ла чыдар. Самолет черге хонуңнаанда, аазы «Кызылда чедип келдивис» дээш өөрүшкүлүг үнеринге белеткеин берген.

Уруг бичизимде аазының ярыынче кайган ора, чаактарында яблокчугаштар бар-дыр дээр турган.

— Сес хар чедип турар кижи Кызылда төрелдерин эки сактып алган. Ийи хүн иштинде тыва чогаалчы Олег Сагаан-оолдуң бажыңынга тургаинар. Москвага турган чурук альбомнарындан үргүлүү көргени даайларын, күүйлерин Надя ынчаң база көрген. Ачазы оглеңгешин сактып келген. Ынчаң чаа өглеңгеннерге театр бичии бажың берген. Куда змгы музейге болган. Ол черлерин олар уруу-биле кезип турган.

Кан-Хем биле Бии-Хемниң каттышкан белдиринде, Азия диптиң төвү Кызыл хоорайны ол ынчаң кээп көрген. Лениң кудумчузукка аазы-биле селгүүстеп чораанын ол сөөлүнде кыш катап сактып чугаалаар турган. Аазы өөренип, чырттап турган бажыңнарны айтып берип чораан.

Орукка чоруп ора кино тырттырар улус «ак-көк хемниң кижилери» бистя маңаан боор дээш чугаазын дыңнаан, ол хемчилер сактып чораан болбайн аан. Тырттырып турган кинозуның ады мыдыг турган болгаш.

Аазының өскен черя Баян-Колга шаанда чоп канчаар амыдырап чораанын дыңнаарга, бир тоолда дег, бүзүренчиг-даа эвес. Шаанда борта кошкун амыдыралдыг ядыы араттар чырттап чораан. Суугуну изиди олаптарга, өг иштинде бичии уруглар кыжын безин хевин үштүп октаптар. От ажерге өг дораан соор. Соцга, шала деп чүве чок турган. Амгы суурну көөрге, магалыг-дыр, шупту чүве бар, амыдырал өскерилген.

В. КИСЕЛЕВ.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бир эвес кадык болуксаамдза». 9.10 — «Дамыракгар». 9.50 — «Спортлотонуң 38-ги тиражы. 10.00 — «Кырымысче оттуг келдирип тур бис» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 11.05 — Ала-пелер, силерге. 11.35 — Аймыл чок шимчээшкин. 12.05 — Улус чогаадылгазының дугайында телепрограммаларның V делегей фестивалы — «Челэзш». Алжир улустуң танцылары. 12.25 — 12.40 — Чаңсар. 12.40 —Совет авторларның чогаалдарын ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский номчуур. 13.30 — Концерт. 14.20 — Бөгүн делегейде. 14.35 — «Далай тоолдары» деп уран-чечен фильм. 15.50 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беселазы. 16.20 — Москва—Сан-Диего—Калифорния. 17.15 — «Дириг амытаннар амыдыралы» 18.15 — 18.30 — Чаңсар. 18.30 — Чуруктуулар дугайында чугаа. ССРЭ-ниң улустуң чуруктуузу Б. Иогансон. 19.00 — «Спортчу амыдырал мыдыңэ. Уран-чечен фильмниң (Англия) 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 21.00 — «Ут». 21.35 — Музыкалыг дамчыдылга. 22.45 — 22.55 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксаамдза. 8.30 — «Эртенги почта». 9.00 — Чаа документалдыг фильм. 9.30 — Мурманскиниң телестудиязының программазы. 10.30 —Донбасстың шахтёрлары-биле ужуражышкын. 12.40 — «Поль Гоген» деп чедиг сериялыг уран-чечен телефильмниң (Франция) 4-кү болгаш 5-ки сериялары. 14.30 — Концерт. 15.20 — «Улуг улустуң шыны». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. 11-ги фильм — «Совет характер». 16.35— Музыкаитылар музыка дугайында. 17.35 — БАМ-ны кылып тур бис. 18.05 —Документалдыг телефильм. 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар! 20.15 — «Делегей болуушкынарының допчулалы». 20.30 —«Музыка киоскузу». 21.00 — «Ут». 21.35—22.45 — «Мээң кадайым— кырган-авай». Уран-чечен телефильм.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аныыр, чамдык черлерге биче чаңыстаар. Соңгу-барыын чүктеп хаттын дүргени 2—7 метр.

Дүне 0—5 градус, чамдык черлерге 2 градус чылыгдап 7 градус чедир соор. Хүндүс 7—12, чамдык районнарга 0—2 градус чылыг.

Кызылга бүргеп, аныыр. Соңгу-барыын чүктеп хаттын 2—7 метр. Дүне 2—4, хүндүс 10—12 градус.

Редакторнуң орлакчызы
К. К. САТ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Абдулла» 11.20, 14.10, 17.00, 19.00, «Вук» 10.00 шактарда.

ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.20, «Все наоборот» 10.40, 12.10, «Твоя любовь» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Свадебный подарок» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Торпедоносцы» 14.40, 19.30, «Эскадрон гусар летучих» 16.30 шактарда.

ЧАЛАП ТУР

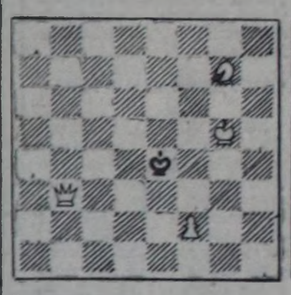
Тыва АССР-ниң Куркомсельхозтехниказының өөредилге-бүдүрүлге комбинадыңа 1983—1984 өөредилге чылында республиканың агроүлетпүр каттыжышкынының ажылчыннарын белеткээр болгаш оларның мергежилин бедидер курстарже өөренирин чалап тур.

Үшкү класстың чоланачыларын 5 ай, автомобиль, трактор болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септекчилерин, токарьларын, кодээге ажылдаар электромонтерларны 6 ай, инек саар машина операторларын 2 ай белеткээр.

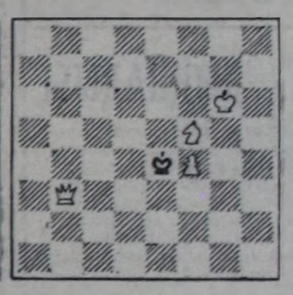
Өөредилге-бүдүрүлге комбинадыңа 8—10 класс дооскан 18 харган орү назылыг оолдар, кыстарны хүлээп алыр. Өөренирин күзээннер паспортун, бүдүрүлгеден өөредин чорткан бижиин, 3×4 хемчээлдиг фоточурукту эккээр.

Өөредилге октябрь 1-ден эгелээр. Комбинаттың адреги: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, бажың № 1 «Б».

ШЫДЫРААГА БОДАЛ ХЕРЕК

3 көштен мат

3 көштен мат

Бойдузумну уран, чараш
Дээни черле чазыг эвес.
Бо-даа чыдар хаяны көр —
Теве «дөзеп» чаяттынган.
Хая көрүүп чыдып алгаш,
Хаяы бодал боданмышаан,
Хертейтипкен бажың чайып,
Кегженимишаан чыткан
ышкаш.
Тевээ дөмей хая боорга,
Теве-Хая дижи берген.
Эрте-бурун өгбелерим
Эскеринчел турган-на ийин.

ЧАГЫЫ ҮНЕЛИГ

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң эртем-чыдыышкын киллизи дайынның, күш-ажылдың болгаш партияның хоочуннары-биле ужуражышкынларны эрттирип турар. Музей Совет Тываның 40 чылынга тураскаатткан темалыг кежээлерни, делгелгелерни, аас журналдарын организастап эгелээн.

Чоокта чаа музейниң залынга Кызылдың педагогика институдунуң, садыг училищезиниң студентилери болгаш сургууллары Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери Алексей Карашпаевич Ак-оол, Петр Леонтьевич Мартынов, Орун-оол Самбуусевич Монгуш олар-биле ужуражыкан. Дайынның хоочуннары аныяктарга төрээн чуртунга ынакшыл, чону дээш амы-тынын харамнанмас демиселл озуп орар салгалга эргежок чугула дээрзин чугаалап, үнелиг чагыгларны бергеп. Оларның сактышкыннары аныяктарның шериг-патриотчу кижизидилгезинге салдарлыг боору чугаажок. Оолдар, кыстар хоочуннарның маадырлыг чоруунга чоргаараныр болгаш оларны дозексээр. Аддыларның революсчу, дайынчы, күш-ажылчы аллар төөгүзүнге хамаарыштыр музейде чылдар вайы-биле экспонаттарны кылган.

Тываның уран чүүлүнүң үндезилекчилери, хоочун артистер, РСФСР-ниң улустуң артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктар-биле ужуражышкынны музейниң ажылдакчылары эрттирген. Орта япон режиссер Я. Курэсавanың тургускалы «Дерзу Узала» деп кинода Тываның Күрүне шаңналының лауреады Максим Мунзуктуң кол рольду ойнаанын олар улуг сонуургал-биле көрген.

Музейниң ажылдакчылары Тываның төөгүзүнге хамаарышкан лекцияларны «Билиг» нинтилелиниң лекторлары-биле кады чон ортузунга помчуур ажылды шапкынчыткап. Дыннакчыларның сонуургалын тыва уран чүүлдүн 40 чылдарда сайзыралының дугайында декциялар хайныктырган. Бо ужуражышкыннарже чогаалчыларның, чуруктуларның, артистерниң боттарын чалап турар бис.

Киллистер вайы-биле Совет Тываның 40 чылынга болгаш алдан-маадырларның тура халышкынының 100 чылынга тураскаатткан материалларны белеткеп эгелээн. Музей кижизидилге ажылынга көскү черин эдеп турар. Ынчангаш ажылдың чаа аргаларын дилеп, ацгы-ангы категорияның дыңнакчылары-биле ажылды тускайлап чорудары бистең негеттинип турар.

Т. ХОВАЛЫГ,
республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң киллис эргелекчизи.

АЛДЫН ЮБИЛЕЙ

Армян ССР-ниң «Багравап» совхозунуң хойжузу Мушег Огасенян болгаш оон кадайы саанчы Ноэм олар алдарлыг күш-ажылчы узун амыдыралчуртталгалыг улус болуп турар. Чоокта чаа сларның алдын кудазын совхозтуң клубунга демдеглеп эрттирген.

Мушег—хамаатты дайынның болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи. Дайынчы шаңналлар болгаш күш-ажылчы маадырлыг чоруктуң хүндүлүг демдектери оон көрээп каастап турар.

Чылдар болгаш кижилер

ЫНДЫННАЛДЫР ЫРЛАВЫШААН

Тыва национал уран чүүлдүң сайзыраарынга улуг үүлүн киирип келген хоочун артистерниң аразында РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилевчизи Хүргүлек Байысхылановна Конгар 40 ажыг чылдарының иштинде чонунга бараан болуп келген. Оон хоюг үнүн дыңнаваан кижи бистиң республикада чок деп болур. Хүндүлүг артист—аныяктарның дагдыныкчызы. Ол ам-даа мындынналдыр ырлавышаан. Бодунуң чогаадымчы ажылының эгезинниң дугайын бистиң корреспондентивисче мынчаар чугаалаан.

— Билип кээримге-ле, ыры мээң-биле кады чораан. Сеткилимни доюлдуруп келир үзүн, тааланчыг аялгаларны дораан доктаадып аптар турган мен. Ачам ырлаар кижи. Кышкы кежээлерде ол ырлаарынга мынак. Бай-Тайганың Мешкен хөл кыдынга хонган кожа аалдарының чону безин оон ырын кээп дыңнап турган.

Уран чүүлче чүткүл мени театрга эккелген. 5 класс турумда мени 1940 чылда Кызылдың театр училищезинге өөренир кылдыр ССРЭ-деп келген башкылар шилип алган. Ол үеден эгелээш амга чедир театр-биле чарылбаан мен.

Мээң-биле кады чогаадымчы ажылын Николай Өскеевич Өлзей-оол эгелээн. Үш үнге ырлаарын эң баштай Севилбаа Чадамбаевна Монгуш, Оллай Кимовна Маадыр оларның-биле кады А. Лаптандың «Авай» деп ырызындан эгелээн бис.

— 40 ажыг чылдар иштинде ыры-биле амыдыралынар тудуп харылзаалыг болган-дыр. 200 ажыг ырларны чүгле Тывага эвес, Моолга, Даг-Алтайга, Киргизияга, Буряткга, Якутияга, чурттуң төвү Москвага ырлап чораан-дыр сиңер. Оларның аразындан эң ынак ырларыңарны адап көрүңерем.

— Мен улустуң ырларын ырлаарынга ынак мен. Олар үнүн чараш дыңналыр. «Чашпы-Хем», «Межегей» болгаш оске-даа ырлар кижиниң сагыш-сеткилин чайгаар өөттүп келир. А. Чыргал-оолдуң «Хүянуг Тывам» деп ырызын, Р. Кенденбильдиң «Чечен болган Белекмаа» деп операзындан ариясы, молдав улустуң ырызы «Лянаны» ырлаарынга ажык ынак мен. Ол ышкаш музыкалыг шиилерден «Хорагай изиктер» биле «Артии Мал-Аландан» ариялары күзелдиним-биле күүседип турар мен. Ынак ырызын чеже-даа катап ырлаарга кижи эриктес болур чүве.

— Ырыдан ацгыда драма артизи болуп үр үеде ажылдап келдиңер. Колдуу-ла өлчей-буянныг не кижиниң ролүн чедиишкиниг ойнап чоруур-дур силер. Не кижиниң овур-хевирин коргузеринин онза хевиплери бар ирги бе?

— Шиилерде база ыры бар болур. Мында онзагай чүүл— овур-хевирни ястче коргузеря. Ону чүгле бүтүү сагыжындан ролуга бердинипкеш, үр үеде күженишкиниг ажылдап турган чедиг ап болур.

В. Кок-оолдуң «Хаймаан бот» деп шиизинде Ураниың, Салбакайның, Караның ролдарын ойнаан мен. Бо үш утбашкыны үш ацгы көргүзери негеттинип турган. Ыланғыы Караның эргиниң артыышкынарынга удуралганышкыны, дидимнин көрүкчүлерге чедиргир дамчыдары ындыг коичуг белеп эвес болган. «Аршин Мал-Аландан» Джиханның, «Чечен биле Белекмаада» тайга ээзи даңгыланың ариаларын күүсеткеп мен.

Бодум үш уругуңуң неви кижи болганымда, не кижиниң овур-хевири меңээ чоок. Аныяк, назыдай бергеи-даа, албан-хаакчы, ажылчын-даа херээжеп кижиниң ажы-чанын, амыдыралчы туружу меңээ эргим, үнелиг. Аныяк артистериң дагдыныкчызы мен.

Ырлаар, танцылаар, шиите ойнаар талазы-биле салымчаннаныг аныяк артистерге Тамара Ондарны, Анзат Куулярны хамаарыштырып болур мен. «Аванның ак платьезин» деп шиите бо артистер-биле кады ойнап турган, арга-сүмеңи берип турган мен. Өскедаа аныяктарга дуржулгамны күзелдиним-биле дамчыштап келдим. Тываның комсомол таңналының лауреаттары Дарый Монгуш биле Дадар Барынмаа оларны өөреникчилерим деп чоргаарал-биле сапап чоруур мен.

— Композиторлар болгаш чогаалчылар-биле чогаадыкчы харылзааңарны чугаалап көрүңерем.

— Шаандан тура Тываның улустуң чогаалчызы Степан Агбаанович Сарыг-оол, Тываның күрүне шаңналының лауреады Сергей Бакызович Пюрбю, композитор Алексей Бокгаевич Чыргал-оол оларбиле кады ажылдап келген бис. Бистиң ажылывыс тудуш: чогаалчы шүлүк, шии бижиир, композиторлар музыка чогаалыр, артистер ону күүседир. Ынчангаш чогаадыкчы харылзаавыс быжыг турган болгаш ам-даа быжыглып турар. Бо хүннерде Тываның уран чүүл ажылдакчылары Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш чаа-чаа, солун чогаадыларны бижип, овур-хевирнерни тургузуп, кызымак ажылдап турарлар. Бодум хүүмда ыбилейим бедик чогаадыкчы челиишкиннер-биле уткуур соруглаңы салган мен.

Редакциянның адреги: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 9 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карымсаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажылыраа болгаш газетчур киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, чаңгыс киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культураа киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барааны 2-32-75 телефоннар болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2003.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң гипографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01575.

ХОЖУДААН ХОМУДАЛ

Школа доозулган, институтче киреринің шылгалдазы дужаатынган, билет холла. Сагыш човаар чүве бар эвес, ынчангаш Седип чөпшээрежипкен.

«Агдамны» Седип бир шилди садып аарга, Слава база бирээни алган.

— Көвүдей бербес бе?

— Ол чүү дээрин ол? Ийи шил «хойтпакка» ийи улуг эр каинчап эзирипир чүвел! Башка безин үнмес чүве-дир — дээш, Слава чаа-ла каттырган.

Улуг-Хем кыдыынче кире бергеннер. Сай кырында бирле ыяш хөлегезинде сандайлаарынга дмка эптиг чудук чыткан. Аная олурупкаш, Седип бодунуң саткан шилиниң аксын ажыдыпкан. Слава «Мама» дээш халып чоруткаш, эт иштинден стакан тып экелген. Оозун болаарга, маңна хөй удаа арага ишкен хире. Ол стаканы сугга чуглеп. Седипке тудуспушаан, мактанган:

— Эжик амыр деп бил. Каяз-даа «запастыг» чоруур, хөйүү көрген көк баштыг акыдан өөренип ал харын.

Бир-бир дугурааны долдур куткаш, ижипкеннер. Кочуурбок Слава база хидиледир каттыра бээр ыйнаан деп бодааш. Седип дашказын, арагачы кижилер дег, дыка шалып божудупкан. Ону Слава база эскерип каан.

— Эр-хей! Сени шоолуг эвес деп бодаан мен. Эр-хей-дир сен!

Боду араганы суг дег пактаар болган. Бичии болганда Седиптиң иштя изип, бажы лескиниң келген. Кайнаар-даа көөргс, чер шимчеп турган ышкаш. Ырлаксаар-даа, хөөрекээр-даа, Слава база бир дашканы долдур кудуп экелген. Бо удаала оон амданы безин билдинмээн.

Седип бир-бир бодап орарга, Славадан кедиглиг, Славадая эки эш чок-даа ышкаш сагындырган. Ону ошкаар-даа. Ыядып деп чүве билбээн. Коргарсестир чүве база чок. А Славаның хөөреп турары-даа кедергей. «Улуг аалга», «КПЗге, «көрештер-биле» деп кижи дыңнаваанны сөстер чугаалагылаан.

— Седипчик, друг, арага төнген-дир, эжиниң сени хөглеңдир дээш аксы-боксу калып калзы. Бир шилден экээйн, акшадан берем, шоодай иштишалыныңны даарта алыр болгай мен—деп, турганын Седип мун-не билир. Ана акша уштуп, сапап бээр күжү чок болганындан акшалыг кармаанынче чүгле айтыкан. Слава аваангыры аажок оон кармалын үжээш, акша хавын ушта тыртып алган. Оон каш хереглп безин үштүп албайн, ол-ла хевээр кармактапкаш:

— Дораан чедип кээр мен—дээш, ынай болган. Седип караа шимдинип, чүнү-даа бодаар харык чок апарганындан Славаның бодунуң кастыктарынче айтыр салаазы-биле ынаээш, ону долганын-даа, байырлашкан кижи оттүнүп, салааларын дырбанатканында билбээн. Олурган чудуунуң баарынче өөзди берген.

Седип оттуп кээрге, карангызы-даа ажок, бир-ле кадыг орун кырында чуга чоорган эштип алган чыткан. Иднк-хевин-даа чок, чүгле ырыктаапгыг. Ол өрээлде хой-ле кижи бар хевирлиг. Шимээряндеп безин корткан. Чүү болганын боданып чыдар аразында бичежек соңгадан чер чырып эгелээн. Седип тургаш, оон дашкаар көргеп. Эртенги хаяа чырып орган. Соңганың ыядын хана-карактап каан болган. Долгандыр корлүнгеш, билип каан. Эзнриктер сергедир черже киргеш ол-дур.

Седип орунуга база чылыпкан. Бажын шуглапкан. Дүүн чудук кырынга Слава-биле араганы суг дег пактаар болган. Седип ыглапкан. Хомудаарагалап органын сагынган, оон өске билир чүвези чок. Оон хемертен мон-биле улаапкан чүве дег, тура халаан. Чоруур-ла болгай. 7 шак үеиде Красноярскиже чоруур. Эжикти барып иткен, шоочалыг. Соктап эгелээн. Элээн болганда шагдаа чедип келген.

— Кым мында үеиеп тур?

— Күжүр даргам, меня салып көрүпер, 7 шакта чоруур кижи мен—деп, Седип дилээн.

— Кайнаар?

— Красноярскиже.

— Билет садып алганың ол бе?

— Ийе.

— Кайда?

— Карманымда.

— Мегелеве — деп, шагдаа чугаалаан.— Хем кыдынга ужуп калган чыттың. Кармактарың куруг чорду.

Седип ам-на сактып келген. Слава аппарган ышкажыгай. Билет акша хавының иштинде. Арага садар дээш чоруткан эвежикпе.

— Мээң чанымга кижи көзүлбеди бе?

— Улуг улус чок болган, эштип турган бичпн оолдар бисче долганты. Эжи чоруткала, ийи шак чеде берди, келбезин ол-дур диштилер.

Седип ыглапкан. Хомудаанындан, чүве билбезиңден, Славага кылыктанганындан мынапкан. Ол Славаны дилээр дээрге, адрезин билбес, та кайда чурттап турар.

— Кяш шак-тыр, дарга?

— Чеди шак-тыр.

Седип олургап сандайындан кээп дүжер часкан. Оландааны ол-дур. Акша-даа, билет-даа чок кижини самолётка кым олуртур боор.

Чүү, болганып оон шагдаа ылавылап айтыргаш, бажын чайган.

— Машина келирге, үгбан сугга чедиртип каар бис. Оон акшадан дилеп алгаш-даа болза ужудуп чоруыут. Бис ол Славаны тыпкаш, айтырар бис. Фамилиязы кым ийик. Арткан акшанны үгбан сугга төлеп бээр ыйнаан. «Араганың кырынга чам үнер» деп чүвеин билдиң бе?— деп, ол айтырган.

Школа директору-биле шагдаанын чаңгыс аас чугаалаан ол үлегер домаанын шыныын Седип ам-на билген. «Чүге-ле арага ише бердим?» деп, бодун боду дыка-ла чемелээн. Оон уржуунган акшадаа, билет-даа чок, өөредилгеден база озалдаан, шагдаа черинге база хонган... Үгбазы дежүрныйлаашкындан келбээн, честеи шөлээде. Манаар апаар. Кудумчуга улуска безин костуур дыка эпчок. «Араганы чүге-ле ише бержик мен!».

А. КУУЛАР.
Н. кезектиң дайынчызы.

Бүгү чуртталарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 217 (12307) | 1983 чылдың сентябрь 18, воскресенье | 1925 чылда үнделип эгелээнгеден | Өртээ 3 коп

Бөгүн—Арга-арыг ажылдакчыларының хүнү

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ниң Политбюрозу элчетиг хуралынга Европага айыл чок чорук болгаш кады ажылдажыгга талазыбиле човүлел хуралдың киржикчилери күүнелериниң мадрид ужуражышкынынга совет делегациязының ажылының түңнелдерин чугаалашкан болгаш чүүлдүг деп көрген. Ужуражышкынның түңнел үе-чадазы даштыкы хереглер министрлериниң деңнелинге болган. Од ужуражышкынын Хельсинкиниң Түңнел актызында принциптерге болгаш чүүлдерге даянып турар балансылаттыган болгаш долу уткалыг түңнел документте айттыгнаң көскү түңнелдерлиг болуп доозулган. Ужуражышкынның киржикчилери күүнелериниң Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңның эрге-ажыктары дээш моон соңгаар бот-боттарынга ажыктыг кылдыр кады ажылдавырынга чаа-чаа аргалар тургустунган. Мадрид ужуражышкынын оон чогумчалыг түңнелдери — чугаалажышкыннар болгаш бот-боттарының билчиринин, шиитпирлер дээр ужуралут айтырыгларны чугаалажышкыннар аргазыбиле таарыштырарының углаңышкынын чорударынга көскү чедиишкин. Ол түңнелдер чавырлышкын политиказының амыдыралчы күштери быжыг курлавырлыг дээрзин бадыткаан. Политиказында кандыг-даа ажыгланчак чүүлдер, делегей хереглериниң амгы байдалының үнелээшкининде кандыг-даа ажгы бодалдар бар-даа болза, Европада болгаш делегейде амгы байдал кайы хире-даа дүшкүүрлүг болза, ажгы-ажгы шиитирлер тургузуглуг күүнелер кайы-кайызы-даа тааржып болур, бүгү улустарга ажыктыг дугуржулгаларны чедип ап болурун ол херечилеп турар. Ындыг углавышкынны чорудары күүнелериниң бот-тускайлаг чоруун хүндүлээриниң, иштики хереглериниң холгаарлавазының, амгы бар кызыгаарларны үреп болбазының принциптерин хажык чок сагыырын негеп турар.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң хуралынга магадыдаттынган ажыт-чем фондузун дээр ужуралут айтырыгларны чугаалажышкыннар аргазыбиле таарыштырарының углаңышкынын чорударынга көскү чедиишкин. Ол түңнелдер чавырлышкын политиказының амыдыралчы күштери быжыг курлавырлыг дээрзин бадыткаан. Политиказында кандыг-даа ажыгланчак чүүлдер, делегей хереглериниң амгы байдалының үнелээшкининде кандыг-даа ажгы бодалдар бар-даа болза, Европада болгаш делегейде амгы байдал кайы хире-даа дүшкүүрлүг болза, ажгы-ажгы шиитирлер тургузуглуг күүнелер кайы-кайызы-даа тааржып болур, бүгү улустарга ажыктыг дугуржулгаларны чедип ап болурун ол херечилеп турар. Ындыг углавышкынны чорудары күүнелериниң бот-тускайлаг чоруун хүндүлээриниң, иштики хереглериниң холгаарлавазының, амгы бар кызыгаарларны үреп болбазының принциптерин хажык чок сагыырын негеп турар.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң хуралынга магадыдаттынган ажыт-чем фондузун дээр ужуралут айтырыгларны чугаалажышкыннар аргазыбиле таарыштырарының углаңышкынын чорударынга көскү чедиишкин. Ол түңнелдер чавырлышкын политиказының амыдыралчы күштери быжыг курлавырлыг дээрзин бадыткаан. Политиказында кандыг-даа ажыгланчак чүүлдер, делегей хереглериниң амгы байдалының үнелээшкининде кандыг-даа ажгы бодалдар бар-даа болза, Европада болгаш делегейде амгы байдал кайы хире-даа дүшкүүрлүг болза, ажгы-ажгы шиитирлер тургузуглуг күүнелер кайы-кайызы-даа тааржып болур, бүгү улустарга ажыктыг дугуржулгаларны чедип ап болурун ол херечилеп турар. Ындыг углавышкынны чорудары күүнелериниң бот-тускайлаг чоруун хүндүлээриниң, иштики хереглериниң холгаарлавазының, амгы бар кызыгаарларны үреп болбазының принциптерин хажык чок сагыырын негеп турар.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң хуралынга магадыдаттынган ажыт-чем фондузун дээр ужуралут айтырыгларны чугаалажышкыннар аргазыбиле таарыштырарының углаңышкынын чорударынга көскү чедиишкин. Ол түңнелдер чавырлышкын политиказының амыдыралчы күштери быжыг курлавырлыг дээрзин бадыткаан. Политиказында кандыг-даа ажыгланчак чүүлдер, делегей хереглериниң амгы байдалының үнелээшкининде кандыг-даа ажгы бодалдар бар-даа болза, Европада болгаш делегейде амгы байдал кайы хире-даа дүшкүүрлүг болза, ажгы-ажгы шиитирлер тургузуглуг күүнелер кайы-кайызы-даа тааржып болур, бүгү улустарга ажыктыг дугуржулгаларны чедип ап болурун ол херечилеп турар. Ындыг углавышкынны чорудары күүнелериниң бот-тускайлаг чоруун хүндүлээриниң, иштики хереглериниң холгаарлавазының, амгы бар кызыгаарларны үреп болбазының принциптерин хажык чок сагыырын негеп турар.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң хуралынга магадыдаттынган ажыт-чем фондузун дээр ужуралут айтырыгларны чугаалажышкыннар аргазыбиле таарыштырарының углаңышкынын чорударынга көскү чедиишкин. Ол түңнелдер чавырлышкын политиказының амыдыралчы күштери быжыг курлавырлыг дээрзин бадыткаан. Политиказында кандыг-даа ажыгланчак чүүлдер, делегей хереглериниң амгы байдалының үнелээшкининде кандыг-даа ажгы бодалдар бар-даа болза, Европада болгаш делегейде амгы байдал кайы хире-даа дүшкүүрлүг болза, ажгы-ажгы шиитирлер тургузуглуг күүнелер кайы-кайызы-даа тааржып болур, бүгү улустарга ажыктыг дугуржулгаларны чедип ап болурун ол херечилеп турар. Ындыг углавышкынны чорудары күүнелериниң бот-тускайлаг чоруун хүндүлээриниң, иштики хереглериниң холгаарлавазының, амгы бар кызыгаарларны үреп болбазының принциптерин хажык чок сагыырын негеп турар.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң хуралынга магадыдаттынган ажыт-чем фондузун дээр ужуралут айтырыгларны чугаалажышкыннар аргазыбиле таарыштырарының углаңышкынын чорударынга көскү чедиишкин. Ол түңнелдер чавырлышкын политиказының амыдыралчы күштери быжыг курлавырлыг дээрзин бадыткаан. Политиказында кандыг-даа ажыгланчак чүүлдер, делегей хереглериниң амгы байдалының үнелээшкининде кандыг-даа ажгы бодалдар бар-даа болза, Европада болгаш делегейде амгы байдал кайы хире-даа дүшкүүрлүг болза, ажгы-ажгы шиитирлер тургузуглуг күүнелер кайы-кайызы-даа тааржып болур, бүгү улустарга ажыктыг дугуржулгаларны чедип ап болурун ол херечилеп турар. Ындыг углавышкынны чорудары күүнелериниң бот-тускайлаг чоруун хүндүлээриниң, иштики хереглериниң холгаарлавазының, амгы бар кызыгаарларны үреп болбазының принциптерин хажык чок сагыырын негеп турар.

ЧАРЫШТЫҢ МУРНУУ ОДУРУУНДА

Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң механизатордары ниитиниң малынга четчир санныг чемнерни белеткээр дээш күшенишкинниг ажыдавышаан турааннар.

Николай Седен-Дамбаның удуртканы комсомолчуланыяктарның мал чемин белеткээр механизастаттынган бригадазының кежигүннери социалистиг чарыштың түңнелдери-биле каш удаа тиилекчи болуп келген.

ЧУРУКТА: мурнанчы бригаданың кежигүнү, дуржулгалыг механизатор Сергей Санчат.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Белорус ССР. Улус ажыл-агыйын белеткеп каан мяш, техниктиг база эм кылыр чиг-эт, арга-арыгның чемге ажыглаар продуктулары-биле хереглеп хандырар Үзээш арга-арыгның байлактарын долу болгаш хөй сорулгалыг ажыглаарының талазы-биле Минск областың Слуцк арга-ыяш ажылагыйы план ёзугаар шиитирлеп турар. Чылдан чыгче коллектив арга-арыгны көвүдедир өстүрүп турар. Мында селекция дузазы-биле мяш үрезинин өстүрер базазыны улгаттырарыбиле улуг ажыл чоруп турар. Воробьевскийниң үүшү өстүрер черинде хаяш, шинш, дыт, дуб, ясень дээш мыкаш мяштарның үрезинден үүнген үүштерин ажаан өстүрүп турар. Үшүш өстүрер черинең теплицазында хоорайның парк, сестерликтерин ногаанчыдары-биле олуртур яазы-бүрү чадаа мяштар өзүп турар. 230 гектар черде мяштар олуртунган, олар чаа арга-арыгны тургузуп турар.

ЧУРУКТА: Белоруссияның С. М. Киров аттыг технологтуг институдунуң доозукчузу, Воробьевск лесничествозунуң арга-мяш ажылдакчызы Н. С. Щесвович болгаш арга-арыг хайгааракчызы А. М. Бурак.

А. НИКОЛАЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АРГА-АРЫГ БАЙЛАКТАРЫ

Бистиң чуртувустуң арга-арыгларывыга делегейниң мяш курлавырларының дөрттүң бир кезээ онаажыы турар. Боттарының профессионал байырлалын азырның ажылдакчылары ногаан оюнук дутайында сагыш салышкыныны улам күштелдиргени-биле уткуп турар.

Бисте ам арга-арыгны олуртуп, тарын турары кезии туварыңдан көвүдээн. Оон эзелеп турар девискээри 1965 чылда тургаанында 44,8 миллион гектарга немешкеп, а мяштың ниити курлавыры 4,4 миллиярд кубометрге көвүдээн. Бо чылын арга-арыгны катап тургузар ажылды 1 миллион 330 муң гектарга, немей олуртуруп база тарырын 909 муң гектарга кылып чорударын планнаан. Ажыглаан болуп чедишкен мяштарны алгаш, оон орулуга ажыл-агыйга улуг хереглиг, үнелиг хаяш, шинш, дуб, ясень мыкаш мяштарны өстүрүп көвүдээр.

Бе беш чылда арга-арыгның аграр ужур-дузазы онзагай улгадыр, чүге дээрге ол Аың-чем программазының сорулгаларыңда тургузар болгаш совет кижилериниң чаагай чоруун бедидер сорулга-биле черлерни мелиорастаарының үр хуусаалыг программазын ажылдап кылырының дутайында айтырыгны көргеп. Сөөлгү оң чыл-дарда бистиң чуртувуста сугтаттыг болгаш кевирген черлериниң шолу дыка оскеп, мелиорастаан черлерден ав турар чер ажылының продукциязының бот-деңзии көвүдээн деп демдегленнигеп. Ол черлерге бүгү хөвсүнү болгаш чулуктуг чемнериң дөрттүң бир кезиин өстүрүп турар. Оон-биле кады Аың-чем программазын чайгылыш чок боттандырары мелиорацияны шынар таазы-биле чаа деңнелче көдүрери, кодаа ажылагый продукциязын бүдүрериң көвүдериңге база чер ажылының идегелдиин бедиңеринге оон аргаларын ам-даа эки ажыглаарын негеп турар. Чыгдынган дуржулга, суг ажыл-агый организациязыларында тургустунган бүдүрүлге базазы, мелиораторларның турум коллективтериниң бары ол адырны үр хуусаалыг комплекстиг программаның үндезинниге хогжүдер талазы-биле ам-даа нарын болган улут хемчээлдиг сорулгаларны хүнүү айтырыгны тургузар база шиитирлээр арганы берип турар. Ону ажылдап кылырыга кол кичээнгейни черниң байдалын экижидериниң үндезинниге, суг ажыл-агый системаларын ажыглаарын сайзырадгайдырының, суттарылганың ажыктыг аргаларын, тарылганың чөп структуразын калбартып, ай, квартал санында түңнеп, мурнакчыларны шаңнап-мактаары эң чугула. «Большевик» совхозтуң директизязы, кол специалистер ферманың ажылынче чогуур кичээнгейни салыр ужурлуг.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери күш-ажылдың болгаш партияның хоочунналарының, бүдүрүлгениң мурнакчыларының аргадуржулгазынга даянып турган, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чорук-биле демиселдээн комплекстиг чорудуп, удуртулганы күштелдирип ажылдаар болза, мүрнакчыларның деңнелинге чедер арга бар.

Рейд бригадазының кежигүннери: З. КУУЛАР, Ч. ТҮЛҮШ, «Ленинчи-орук» солуунуң корреспондентилери, К. МОНГУШ, «Шынның» корреспондентизи.

«Шын» болгаш «Ленинчи орук»

солуннарның каттышкан рейдизи

САГЫЛГА-ЧУРУМУ СУЛАЗЫНДАН

Салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседириниге, планның онаалдаларны долдур болгаш ажыр боттандырарынга күүнеңиң, бүдүрүлгениң база күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидеря чүгүлә дээрзин СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарынга онзалап демдеглээн. Оларның шиитирлерин болгаш эң Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарын «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының ишчилери канчаар боттандырып турарыл? Ол бүгүнү «Шын» болгаш «Ленинчи орук» солуннарның каттышкан рейд бригадазы хынаан.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы мурнунда чылдарда районга, харын-даа республикага мурнакчы ажылдыг, арга-дуржулгалыг саанчыларлыг, корум-чуруминуг фермаларның бирээзинге саналтырын турган. 1983 чылдың сес айларының түңнели-биле ферманың ажыл-ишчилери 3900 центнер сүттү күүнеге дужаар планны 3122 центнерге күүсеткен. Кыш чоокшулаан, а ферманың сентелгезин ам-даа эки кылбаан, кышка белеткел кошкан. Мурнакчы ажыл-агыйлыг ферма сес айлар планын үүге күүсетээнин? Ында ажыл-ишкың сандараан чылдагааны чүдел?

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында, мурнунда чылдарга турганы-биле домей, 320 ажыг саар ниектерни 10 саанчы саап турар. Инек кадарчыларыбиле бызаа ажаакчылары туруштарында ажылдавышаан. Инектер-даа, ажылчын күүч-даа кызырлы бербээн.

Аныяктар фермазы болганда, аныяк саанчылар хөй. Ферманың эргелекчинге комсомолчу Александр Кертик-ооловна Донгакты томуйлаан. Ол мурнунда фермага трактористеп ажылдап турган. Ниити ферманың ажылы-биле таныш. Хөй чылда ажылдап келгеш, улуг дуржулгалыг саанчыларның колдуу өске ажылдарже шилчээн-даа болза, хоочуннар бар. Ажылчыннарның ажылдап үнер-кирери хөй. Август айда сүттү литрдеп хүлээп алыр лаборант Халашкак, туралаан-на кижи бидоннарны долдуруп, хирлиг сүттү күүнеге дужаан турган.

Кол-ла чүве ажылдан үнеркирер чорукта, корум-чурумнуң кошкаанда. Ферма эргелекчизи дем-биле ажылдап билбес. Чүңү-даа чаасиаан кылып эгелээр. Ферманың арткан хоочуи ажылчыннары аныяктарга эвээш дуза чедирип турар. Аныяктарның үндүрүп келген саналдарын детквес. Чүгле боттарының эрге-ажыын бодаар, ажыл-биле чугаалаарга, кижи бүрүзү «думчуун боралап» ажылдап турарындан бо бүгү четпестер тургустунуп келген.

Ферма коллективинде 6 коммунист бар. Ында партболуктуң даргазы Мыйдокпаа Бүрбүевна Монгуш. Кежигүнер хуралы 3-4 айлар иштинде эртээн. Көскү агитация чок. Кызыл-булуңнуң тугу, лозунгнары куурарып калган, крыша кырында ак тук киискип турар. Ол кижинин пат-ла кайгадыптар.

— Эргиде ферма эргелекчилеп турган Күдер-оол Иргитти еске ажылче шилчиктеккиш эвес. Ажылдан үнер-кирер чорук-биле чөпшээрешпес мен. Аныяк ферма эргелекчизии ажылынаар тоовас-тыр. Хөй-ниити организациялары кошкак ажылдап турарын мининр бис — деп, партболуктуң даргазы чугаалады. Дөрт хонук бурунгаар сүттү литрлеп хүлээп алыр лаборант Мария Донгакты хүлээп алган.

— Ажылды экижидер дээш бүгү-ле хемчегларни ап, хирлиг сүт дужааган саанчыларга сагындырыгларны берип турар мен. Кол-ла чүве сүттү арыгшевер, шын литрлеп алырында. Коллективтиң корум-чурумну кончуг четпес. Чамдык хоочун, аныяк-даа ажылчыннарга сүме кадарга дыцнавас. Мындыг болур болза четпестерни эдип шыдавас бис — деп, Мария Донгак чугаалап олурду.

Сүт бүдүрелиниң болгаш күүнеге садарының планын күүседир дээш хемчегларни ап турар-даа болза, ол түңнел чок. Чаш бызаалар ижер сүттү кызырган.

Четпестерни баш удур изередип, чайлаарынга, корум-чурумну быжыглаарынга коллективте хөй-ниити организациялардың ажылы база улуг рольду ойнаар. Бо фермада хөй-ниити организацияларының ажылы четпес. Херээженнер бөлүүнүң даргазы Т. Кара-Сал, партболуктуң даргазы М. Монгуш боттуг ажылдарны четпес чорудуп турар.

Ферманың ажылының кошкаанының кол чылдагаапнары — кадрларның ажылдан удаа-дараа халажып турарында, хоочуннарның аныяктарга боттуг дуза чедирбээнинде, корум-чурумнуң кошкаанда, ажыл шагын шын эвес ажыглап турарында база кижилерниң ажылдап турар ажылынга ээ-харысалга чогуында, удуртулганың кошкаанында. Ферманда социалистиг чарышты кошкак организастаан турар. Түс-түс саанчылар, кадарчылар араазынга соңчарышты калбартып, ай, квартал санында түңнеп, мурнакчыларны шаңнап-мактаары эң чугула. «Большевик» совхозтуң директизязы, кол специалистер ферманың ажылынче чогуур кичээнгейни салыр ужурлуг.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери күш-ажылдың болгаш партияның хоочуннарының, бүдүрүлгениң мурнакчыларының аргадуржулгазынга даянып турган, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чорук-биле демиселдээн комплекстиг чорудуп, удуртулганы күштелдирип ажылдаар болза, мүрнакчыларның деңнелинге чедер арга бар.

Рейд бригадазының кежигүннери: З. КУУЛАР, Ч. ТҮЛҮШ, «Ленинчи-орук» солуунуң корреспондентилери, К. МОНГУШ, «Шынның» корреспондентизи.

ДОКТААМАЛ КОМИССИЯ ХУРАЛЫ

СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитирлерин амыдыралга боттандырар дээш бистиң республикада ажыл-ишхайнышкынныг. Ол сорулганы Кызыл районуң партия, совет органнары база чедишкининг боттандырар дээш күженишкиннерни мөөнээн. Чурттуң Аың-чем программазынга төлептиг салышкыны киирер талазы-биле йытырыгны улус депутаттарының район база көдээ Советтериниң сессияларынга-доктаамал чугаалажып, көдээ ажыл-агый болгаш өске-даа органнарның мурнунга тодаргай сорулгаларны салып турар. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралынга Кызыл райкүүсконың даргазы М. П. Бессмертных бо талазы-биле дыцнадыг кылган.

Районнуң бүгү ажыл-агыйлары көдээ ажыл-агый продуктуларының бүгү хевирлерин элбээ-биле бүдүрер дээш ажылдап турар дээрзин хуралдың киржикчилери демдеглээн. Картофель тарыыр, сиген кезер черлерни совхозтар директиялары хуу кижилерге тускайлап берип, техника аймаабиле дузалап турар. Оон түңнелинде чоңдан садыл ап турар көдээ ажыл-агый продуктуларының саны көвүдээн.

Совхозтарның мал бажын өстүрер, ногаа аймаан элбекшидир тарыыр дээш кылып чорудуп турар ажылдары-биле чергелештир хууда дузалал ажыл-агыйынга хамаарышкан айтырыгны үе хуралга чугаалашкан. Районнуң дыка хөй ог-бүзелериниде хууда дузалал ажыл-агый чок чорукту четпес деп шүүмүүлээн. Оон уламыңдан хуу чоңдан эът, картофель болгаш өске-даа продуктуларны оон-даа хөнүү садыл алыр талазы-биле аргалар долузу-биле ажыглаттынмаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязы бар четпестерни чайладырынче углавган доктаалды хүлээп алган.

Республиканың Улусчу контроль комитединде

УРДУНЧЕК САРААТТАР, КОНТРОЛЬ КЫЛБААН УДУРТУКЧУЛАР

Тес-Хем районнуң совхозтарының удуртукчуларының ниитиниң малынга сиген белеткелиниң чоруп турарынга контрольду кошкадып, белеткеттинген мал чемниң үчёдун багай организастаанны кезек-кезектеп чорутпан хынаддадан илереэн.

Бо айтырыгны республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга тыңгыы сайгарып көрген.

Районнуң совхозтарында мал чеми хүлээп алыр талазы-биле комиссияларны ёзу барымдаалап тургускан, белеткээн чемнерниң хемчээлиниң дугайында медээлерни колдуунда бригадирлерниң, мал чеминиң белеткелчилериниң чугаазын барымдаалап тургузуп, сараттарны хемчээрин болгаш белеткеп алдынган мал чемин санап, түңнээрин сигенчилер боттары чорудуп келген. А бригадирлерин болгаш учётчиктерни сараттар хемчээриниң болгаш ону санап, түңнээриниң шын арга-ларынга өөретпээн, мал чеминиң ниити деңзизин ажыр санап турар.

Устүнде четпестерниң түңнелинде, хынаада чорутпан үш совхозта белеткеттинген сигенге негелеп немей бижилгелер кылдынганы хынаддадан тодараан. Чижээ, бо чылдың сентябрь 5-те байдал-биле алырга, «Тес-Хем» совхозтуң У. Шынаа салбырының ошкү кадарчыларындан акт ёзугаар 279,5 тонна сигенни хүлээп алган болуп турар. А контроль хемчээшкин үезинде үүг илереэнн? Ук салбыр үүгле 164 тонналы белеткээн, азы белеткээн мал чеминиң ниити хемчээлинге 115,5 тонналы негеп немей бижээнни тодараан.

Совхозтуң медээзинн ёзугаар алырга, хынаттынган сараат бүрүзү-де 10—12 тонна сиген болуп киргеп, а херек кырында ол—5-деп 8 чедир тонна болганы илереэн. Бо совхозтуң механизастаттынган №№ 2, 4, 5 звеноларындан акт ёзугаар 1804 тонна сигенни хүлээп алган. Контроль хемчээшкин чорутпаан коорге, ол үүгле 1538 тонна, азы 266 тонналы негелеп немей бижээн. Совхозтуң хойжуларының белеткээн сигенинге 52 тонналы база-ла агаардан немей бижээнин илереэн.

«Тес-Хем» совхозтуң удуртукчуларының контроль чогум ажыглаан, белеткеп турганы мал чеминиң хемчээлин негелеп көвүдедир болгаш кажарлап төлевир алыр сорулга-биле Дойнурнуң удуртканы механизастаттынган звеноның кежигүннери сараттарга хос черлерни ажегээр кылып, оларның хемчээлин улгаттырган. Сезон дургузунда ол звенодан совхоз 528 тонна сигенни хүлээп алган, оон үштүн бир кезии, азы 170 тоннага деңпежир чер хос болганы илереэнн.

Мичээнгеш «Тес-Хем» совхозта херек кырында бәрындан 600 тонна сигенни хөй кылдыр отчётка көргүскен.

Бо чылдың август 19-та районда мал чеминиң белеткелиниң чоруп турарының ниитти түңнелдерни экижидер сорулга-биле «Чодураа» совхозка белеткеп сигенниң хемчээлин 150 тоннага көвүдеткеп. Совхозта мал чемин херек кырында белеткээнниге удур 287 тонна чедир көвүдедп негелеп немей бижээн болган. Ол ышкаш «Кызыгаар» совхозта база улуг четпестер хынаада үезинде тодараан. Ында белеткеп сигенге 87 тонналы негелеп немей бижээн.

Бо чылдың сентябрь 5-те байдал-биле алырга, үстүнде совхозтарда 9710 тонна сиген белеткээн кылдыр санаттынган. Кезек-кезектеп чорутпан хынаддадан херек кырында илереэн болза, сигенни 977 тонна эвээшти азы 8733 тонналы белеткеп алган болуп турар.

Үстүнде айттынган совхозтарга негелеп немей бижээн сиген дээш 33 муң ажыг рубль түңнү төлеп бөөри-биле нарядтарга ат салдынган.

Районнуң ажыл-агыйларында мал чеминиң белеткелиниң чоруп турарын, оон үчёдуишын тургузуп турарын Тес-Хем районнуң агропүдүретпүр каттыжымышкынының човүделиниң талазындан контрольдавайн турганы хынаада үезинде тодараан.

Тес-Хемниң ажыл-агыйларында чүгүлә кампанияның үезинде тургустунган ындыг харымаалга чок чорутпун фактыларын районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чөөрте чаа база чугаалажып көргеп, буруулугларга харымсаланы хүлээткен.

«Тес-Хем» совхозтуң кол агроному С. Я. Монгеге, оон У. Шынаа салбырының эргелекчизи Д. С. Арапчорга, «Чодураа» совхозтуң директорунуң мал чеми белеткээр талазыбиле ораалачызы С. С. Чайбарга, райкүүсконуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному В. О. Болат-оолга шыңгыы доңгудаанны районнуң улусчу контроль комитединиң хүлээтээн турган.

Ол ышкаш статотчётка негелеп немей бижээн түңнү оон ужуглап болгаш, нарид ёзугаар артыкка төлээр дең турган 33 муң ажыг рубльди төлээрин сонсаткан.

Айттынган четпестерни дарый чайладып, мал чеми белеткээрин шапкымчыдар организастыг хемчегларни ап, негелеп, контрольду шыңгыы тургузар деп, райкүүсконуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному В. О. Болат-оолдуң ааалашкынын республикамын Улусчу контроль комитеди кичээнгейге алган.

ПЛАНЫН АЖЫРГАН

Эрзин районда Ленин аттыг совхозтуң хойжулары Назылмаа Дандайовна, Темир-оол Баглыйович Өөвейлериниң өгбүлези хөй малдап ажылдаала 13 чыл болган. Олар ажылдап келген чылдарында чыл санында багай эвес көргүзүглерлиг болуп келгеп.

Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында торүүр 100 хойга онаштыр 98 хураганны доруктуруп, бир хойдан 1,9 килограмм дүктү кыргып ап, боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткеш, хойжулар араазында организастаан чарышка тиилекчи болуп, мактадып, шаңнатканнар. Ниитининң малын хүр, менди кыш ажырар сорулга-биле кыштаан септеп, 15 тонна сигенни кезип белеткеп алган. Оон 10 тонназын кыштаанда дүжүрүп, сараттаан. 10 тонна өдекти болуп алган.

Чайгы үеде хоюнуң семиртилгезии эки организастаан. Чайын одар-белчиирин үш удаа солаан. Амгы үеде Сайзанак деп черде күүселеп турар.

О. ӨПЕЕН.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕК

«Тыва кобальт» комбинаттың септелге-механика цеги дузалал цехтериниң аразында Совет Тыванның 40 чылын төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болган. Цех 7 айларның планын 102 хуу күүсеткен. Август айның планы база ажыр күүсеттинген.

Цехтиң участоктарының аразынга чарышка В. Г. Елоховтуң бригадазы планын 125 хуу күүсеткеш, тиилекчи болган. Мында күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрээшкини болбаан.

«Мергежилиниң тергиини» деп ат дээш конкурска вулканизаторлар Г. П. Горбунова, В. Х. Дихтерева, компрессор станогумун машинизи Е. Ф. Яштрухова, газоэлектросварщик Г. К. Осипов олар шылгараан.

А. БАГЫР.

Тувинская республиканская библиотека

Национально-краеведческий отдел

НОГААН БАЙЛААВЫС, ӨҢНҮҮВҮС

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң соонда-гы Пленумнарының төлевилээн коммунистиг тургузуушкуның планнарын чедиштиниң күүседириге бистиң чурттувустуң эгээртинмес бойдус байлыктары бодунуң курлавырларын бараалгадып турар. Бистиң республиканың бойдус байлактарында чугула черии арга-арыг курлавырлары эвээп турар. Арга-арыглар республиканың девискээриниң бөрүк чартык кезиниде— 11,4 миллион гектар черде чаптылган. Арга-арыгларның барык үштүү ийи кезии соңгу-төөн районнарда турар болгаш Сибирьниң күчүлүг хеми— Енисейниң суг бассейниниң девискээрине хамаарыжып, ону суг-биле курлавырлап турар.

Арга-арыгның кижиниң аңы-дыралыга ажык-дузазын са-ныш чедери берге. Арга-арыг-ны хөй хемчээлдиг узуткан келген черлерин чижекке ап болур. Шаг-шаанда Европа чурттарының девискээрлери тергиин аргалар-биле шыптынган турган болгай. Олар кажан төнер боор деп бодал-биле ону кыргыл-хыдың келген. Ооң түнелеп түү болганы? Ам Англияда арга-арыгларының 95 хуузу узуткаттынган. Италияда, Францияда, Испанияда болгаш өске-дээ чурттарда оларның түгле 10—15 хуузу арткан.

Арга-арыгларны узуткаары нарын эвес херек. Ыяштан алыр чиг-эт хөй иизы ажыглалдыг, ону ажыглаары-дээ белең. Ыяш үлетпүүнүң ажылдакчыларының санаанын-биле алырга, арга-ныштан 20 мүң аттыг продукцииниң бүдүрүп болур. Ам бөмбүрзекте 4 миллиард хире гектар арга-арыг бар, ооң 0,79 миллиард гектары ССРЭ-де болуп турар. Ол дээрге түгле бистиң күрүневистиң эвес, харын бүтүү кижи төрелгетенге ажыктыг, салдарлыг бойлустуң байлаадыр. Арыг-арыгның берип турар кислороду, суу кандыг-дээ кызыгаарга чагыртпас, бүтүү бөмбүрзекке тараар. Бистиң чазаавыс, чоңувус ынчан-гаш арга-арыгны камгалап арттырар, улам байлакшылар дээш күштүг-дээ, чепсек-херек-селиг-дээ харамаанмайын ту-ра доозуш-довуракты, ыштыны сиңирер. Арга-арыгны «черниң өкпезин» деп адаа турары ынчангаш черле шын.

Арга-арыгны камгалап, кадагалап, ооң курлавырларын чөптүг ажыглаары болгаш ону катап өстүрери күрүнеиниң арга-арыг камгалалының организациязының кол соруглазы ындыг. Бистиң республиканың чыл бүрүде 2100 гектар шөлдерге ыяш олуртулгазын, 1900 гага немелде өзүлдени чорудуп турар. Совхозтарның хат үрелиишкиниге таварышкан 300 га тарылга шөлдериге камгалал арга-арыг ажылдарын кылып турар. Ол бүтүү дээрге чыл бүрүде арга-ныжын кезип турар шөлдерден хөй. Ынчалза-жок ол ам-даа «бир ыштыны кескеш, ийиги олурт» деп мерген чугааның утказымга четпейн келген. Олурткан ыштың өзүп үнүп турарының хуузу ам-даа эвээш. Ол чорук ыяш ажыл-агыйларының база министерствозунуң специалис-терииң шудургу, бодамчалыг ажылдаарын иеген турар. Ыяш өстүрер черлериң кол туруп турары Каа-Хем, Улуг-Хем болгаш Таңды ыяш ажыл-агыйларының ажылдакчылары ол талазы-биле ам-даа чедир ажылдавайн турар.

Өрттеп арга-арыгларны камгалаар талазы-биле кол соруглга Кызылдың, Тожуүүн, Сарыг-Сепгиң болгаш Чадаананың арга камгалалының ужар үүл салбырларында онаажыр. Олар Ан-2 самолёттарның болгаш Ми-8 вертолёттарның дузазы-биле арга өрттериии өйлаанда эскерип, ону өжүрер кижилерни чедирип келген. Өрт өжүрер химиктиг ййи станцыя ресвубликада бар. Олар чогуур машина-техника, дериг-херексел, күш-биле хандыртынган. Арга-арыг камгалалынга школачыларның 47 лесничестволары, хөй-хөй организациялар, албан черлери, чурттакчылар идепкейлиг киржип турар. Иниигизи-биле республикада арга өрттериниң саны эвээжээн. Арга камгалалынга дээре көргүүглерии Сарыг-Сепгиң болгаш Чадаананың салбырлары чедип алган. Агаардан хайгааракчылар П. Харитонов, В. Чигаров, парашют албанының инструкторлары Г. Васильев, М. Ооржак, В. Магда, В. Иванов, парашютистер П. Начын-Бора, М. Бабушкин, В. Саблин болгаш өскелер-дээ өрт өжүреринге эрес-дидимин көргүскен.

Арга даамалдары Чаш-оол Монгуш, М. Чамбал-оол, В. Ивашенко, Д. Дежитмаа, И. Чепкасов, ооң-дээ өскелер ногаан өөңүктүң камгалалында эки ажыддан турарлар. Оларның девискээрлеринге соолгу беш чылда чаңгыс-дээ өрт аймылы болбаан.

Өрттеп акыда арга-арыгның бир эң аймылдыг дайзыны болза сибирь шелкопрады болур. Тожуда ыяыг курттуң вептерээни 3626 гектар черлерге аңаа удур демиселдиң хемчегларии алган. Ында өске дириг амытаннарга болгаш үүш-бойдуска хора чок бактериалдыг чүүлдерии ажыглаан.

Республиканың Арга-ыяш министерствозу болгаш бүтүү ыяш ажыл-агыйлары бо чылдың сес айларының планнарын база үлетпүр ажыл-чорудулгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерии чедиишкиниг күүсеткен. Социалистиг чарышка мурнуку одуругну Каа-Хемниң, Чадаананың ыяш ажыл-агыйлары эвлеп келген. Балгазыниың, Туранның, Таңдының, Тожуүүн болгаш өскедээ ыяш ажыл-агыйлары доктаамал бедик көргүзүглериг ажылдап турар. Тус-тус ажыл-ишчилерден шылгараажынарның саны хөй. Чижээ, Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агыйының В. Тестоватуң удуртканы ыяш белеткелчилериниң бригадазы бо чылдың даалгазын күүсеткен болгаш планнан ажыр муң кубометр тудуг ыяжын берген. Боттарының хөй талалыг ажылын лесничийлер Л. Максимова (Туран), А. Ховалыг (Сүт-Хөл), И. Яковлев (Таңды) эки күүседип турар.

Тывага арга-арыг камгалалының, ажыглалының талазы-биле ажылга тускай мергежилдиг кадрларны белеткээриниг министерство улуг кичээнгейии салып турар. Чурттуң арга-ыяш институттарында болгаш техникумнарында 106 кижи, ооң иштинде 26 кижи ыяш ажыл-агыйларының акша-хөреңгизя-биле өөренип турар. Бо чылын 41 кижи дужаап киргеи, оларның хөй кезии школачыларның ыяш ажыл-агыйларының кежигүнери турган.

Республиканың арга-ыяш ажыл-агыйы Аъш-чем программазын күүседириге бодунуң улуг үлүүн киирип, мөөн сонгаар-дээ киирер, ол республиканың агроүлетпүр комплексииниң чарылбас кезээ боон киргеи. Арга-ыяш продукциязын көдээ ажыл-агыйга чылда-ла бир миллион рубль түңге берип турар. Муң ажыг тонна сигении, будук-бүрүүң 100 тонна витаминниг далганын совхозтарга арга-ыяш ажылдакчылары белеткеп берип турар.

Арга-арыгның ыяш-бүрү хевириниг байлактарын долузубиле ажыглаарының, ону чонга бээриниң сорулгазын ыяш ажыл-агыйлары база багай эвес күүседип турар. Бо чылын пөш тооруун белеткээрибиле 140 бригаданы тургускан, тооруктуг черлерде чедиргеи. Республиканың барыын районнарында дыт чочагайы быштаны-биле, ону чыыр 64 бригада ажылдап эгелээн! Тоорук болгаш чочагай белеткээр бригадаларының аразында социалистиг чарышты чарлаан. Эң эки ажылдааннар машина азы мотоцикл садып алыр талон, дыштаныр бажыңнар баар путёвкалар, өртектиг белектер-биле шаңнадыр.

Кызылдың ыяш ажыл-агыйынга кат, моогү, чыжыргана ажылдап кылыр, тоорук, арыгнигиң савалаар цехти тударын планнап турар. Ол-ла ажыл-агыйга 30 га шөлдүт кат үңүштер плантациязын өстүрер.

Воронежтиң арга-арыг хуваалдазының будүрүлгезиниң күжү-биле республикада арга-арыгны эртемге үндезилеп хуваарының болгаш ажыглалга төлевилээриниң ажылдары чоруп турар. Ыяш ажыл-агыйларының будүрүлге-техниктиг аргалары чылаан чылче өзүп, аңаа хөй түңүг акша-хөреңгини үндүрүп турар. Арга-ыяш ажылдакчылары аңаа боттарының төлептиг кушажылы-биле харылап, арга-арыгларны улам көвүдедип, ооң байлактарын чонга долузу-биле бараан болдурар дээш шудургу ажылдаар.

М. ГАКОВ,
Тыва АССР-ниң арга-ыяш ажыл-агый министри.

ЕНИСЕЙДЕ ХООРАЙ

Хоорайның эң бедик чери— Караул даандан Саян сыннарын таварты шурап баткан Енисей, каът-каът ак бажыңнар, завод корпустары, эртем хоорайжыгажы—бөгүмүү Краснояркиниң панорамазы мынчалдыр адыштө дег көстүп кезир.

350 чыл бурунгаар үндезилеттинген Красноярск ам Хакасииның шолдериндеи Соңгу доштуг океанга чедир калбаргаи улуг крайның төвү, Сибирьниң кол үлетүүр хоорайларының бирээзи апарган. Хоорайның чурттакчыларының саны удавас миллион чедер, ынчангаш чурттелга тудуу мында шапкыны-биле хөгжөөн. Красноярскиниң заводтарының будүрген продукцииязы чуртта биллингир. Сибирьниң хөй-хөй будүрүлгелериие токту берип турар делегтейде эң улуг ГЭС ооңгу чылдарда Красноярскии улам-ка сурагыктаан. Енисейде хоорай чыл келген тудум улам чараш болуп, сайзырап турар.

ЧУРУКТА: Красноярск хоорай.

М. БАРАНАУСКАСТЫҢ фотозу.

СЭТА-ныҢ фотохроииказы.

БЕЛЕТКЕЛИ ХЫНАМЧАЛЫГ

«Тыва» совхозтуң хоочун хөжүзу Шуруукай Довуучулович Саттың кызымак күш-ажылы өскелерге үлегерлиг. Коммунист малчын Ш. Д. Сат ооңгу каш чыл дургузунда ирт кадарын келген. Ооң азырааи ирти эътти-дээ, дүктүдээ хөйну берип келген. Бо чылын база 3,8 кг дүктү бир баштаи кыргып дужаган.

1983-1984 чылдарның кыштаглаашкынынга Ш. Сат база хынамчалыг белеткеип турар. Бо хүннерге чедир 16 тонна сигении кескеш, Айлыг-Ойда кыштаанда чедирип, сараттаан. Ол ажылды ам-даа улам-чылавышаан, ниитизи-биле 20 тонна сигении белеткеп алыры ол.

Хоочун малчынның чедиишкиннериниң бир кол үндезини болза, ооң кыштаглаашкынга баш удур белеңкенип алырында. Кыштаанын септелгеии ол чайын-на эвээш-бичелеп кыла бээр. Ынчангаш, өскенин дузазы чокта ол октябрь байырлалының будүүзүнде-ле кыштаан ыяк белеткеп алыр чанчылдыг.

Келир кышка уткуштур ооң хүлээлгези база улуг. Ол бир баш ирттиң дириг дедизиии 65 килограмы чедирер, баш бүрүзүнден 4 кг дүктү кыргыыр деп хүлээлгеии алган. ССРЭ-ниң составында Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга хоочун малчынының белээ ол.

Шуруукай Довуучулович чүгле мал ажылынга кызымак чоруун көргүзүп турар эвес, хөй-иниги амыдыралга база идепкейлиглерии бирээзи. Ол совхозта улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү, парткомнуң малчыннарда быжыглаан агитатору, аныяктар дагдыныкчызы даалгаларын база өскелерге үлегерлиг кылдыр күүседип турар.

О. АРАКЧАА.

ЭРТЕМДЕНГЕ СӨС

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Н. Миклухо-Маклай аттыг Этнография институдуның улуг эртем ажылдакчызы, төөгү эртемнериниң доктору Севьян Израилевич Вайнштейн Тываның сураглыг шинчээчилериниң бирээзи.

Чоокта чаа ол Тывага чоглаалыкчы командировкага чорааш баргаи. Бистиң штаттан дашкаар корреспондентивис С. Хертек эртемден-биле ужурашкаш, оон чамдык айтырыгларны сонуургаан:

Корр: Севьян Израилевич, тыва улустуң төөгүзүүнүң, амыдыралының, культуразының дугайында Силерниң ажылдарыңар чүгле Совет Эвилелиинде эвес, харын дашкыда безин сураглыг болгай. Ол эртем ажылдарыңың дугайын номчукчуларга допчулап таныштырып көрүүлерем.

Харын: Мен Москваның М. Ломоносов аттыг Күрүне университединиң дооскаш, Тывага 33 чыл мурнунда ажылдап келдим. Баштай-ла чурт-шинчилел музейинге, ооң соонда ылдың, литератураның болгаш төөгүүнүң эртем-шинчилел институдунга ажылдап турдум. Ол үелерниң дургузуида экспедицияларга киржип, ажылдаанымның түңнелиинде «Тывалар-тожулар», «Тываларның төөгүлүг этнографиязы», «Тыва улустуң уран чүүлүүнүң төөгүзүү» деп номнарны база элээн каш эртем чүүлдерии бижигилеттим.

Тываларның этнографиязының талазы-биле мээң номумның очулгазы «Мурнуу Сибирьниң көшкүн чоңу» деп аттыг ном Англияның Кембриджке чоокта чаа парлаттыныи үнген. Оон аңгыда тыва улустуң төөгүзүүнүң, культуразының, уран чүүлүүнүң дугайында мээң чүүлдерим социалистиг чурттарга, Англияга, Францияга, АКШ-ка үнгүлээн. Бир солуи чүүл болза, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Японияга организастааны бистиң чуртувустуң шаанда көшкүн чораан улустарының культуразыига турасказаткан делегелеге киришпитим. Аңаа Тывадан база ховар дээн экспонаттарны белеткеп делгээн. Делгелеиниң эвилиига тываның улустуң ажылгалары докгаамал куттулуп турган. Японнар хөөмейсыгытты ажок сонуургаар болду.

Токио университединге Тыва дугайында лекцияларны номчугуладым. Тыва улустуң төөгүзүнүң, культуразының, ажыл-амыдыралының дугайында элээн хөй айтырыгларны япон студентилер салгылады. Финляндияга чораан база тываларның төөгү-этнографиязының дугайын чугаалап чордум.

Корр: Бо удаа бистиң республикага келген колега соруглар чүү ирги, планнар канчаар күүсеттиигеи ирги, Севьян Израилевич?

Харын: Амгы үеде ийи ном бижип турар кижи мен. Оларның бирээзи тыва улустуң чаңчыл болган культурazының дугайында. Аңаа чоңуң материалдыг база культура амыдыралы, аъш-чемни, үүлүгдезии, уран чүүлүү, эпостарының дугайы кирер апаар.

Оон аңгыда ГДР-де Лейпциг хоорайда «Прогаус» деп ном үндүрер чер Тыва дугайында номнарымга хөй материал херек дээрзи билдингир. Ынчангаш бо удаада Тывага чораан кол соруглам ындыг янзылыг ийин.

Кылыр дээн чүүлдеримни барык шуптузуп боттандырып алдым. Тожуга, Тес-Хемге, Эрзинге, Барыын-Хемчикке, Улуг-Хемге, Тере-Хөлге чоргуладым. Дыка хөй солуи улус-биле ужуражып чугаалаштым. Эң млаңгыи Тере-Хөл чурттуг сезеи ажыг харлыг херээжен кижи Т. Тежит-биле ужуражып, тыва улустуң шаандакы чүдүлге, ажы-чанга хамаарыштыр чаа солуи чүүлдерии билип, көрүп алдым. Ооң түнелиинде блокнотта хөй-ле демдеглелдер киргеи. Ол шыкаш иевижилер, сарлыкчылар, тевежилер-биле, улусчу мастерлер, культура ажылдакчылары-биле ужуражыр аргалыг болдум. Дыка хөй чүүлдерии, солуи кижилерии чуруккa тырттырып, чуруурун чуруп демдеглеп алган мен.

Мээң бо аан-чоруум Совет Тыванын 40 чыл ооюнуң бүдүүзүнде болган. Төөгү талазыбиле бо кыска үениң дургузуида тыва улустуң чедип алган чедиишкиннери-дээ ажок-ла улуг-дур. Бир тээ Тыва дугайында шинчилеп, эртем ажылы кылып чоруур кижи болганымда, мээң ажылымга бо чүүлдер тергиин-не дузалыг көргүзүг боор-дур.

Тывага черле мооң мурнунда-даа наш удаа чораан мен. Моон соңгаар-дээ келир апаар мен. Бо удаада меңээ улуг дузаны көргүскеии дээш, республиканың база чамдык районнарының удуртур органнарынга өөрүп четтиргеиимии «Шын» солуи домчыштыр илередирии чөпшээрел көрүнер.

Корр: Беседа дээш четтирдивис, Севьян Израилевич. Тыва дугайында шынап-ла, хөй-ле ажылды кылып чоруур болгай силер. Бо удаада база бистиң республиканың дугайында солуи ажылдарыңарны манап, Силерге улуг-улуг чедиишкиннерии күзедивис.

Харын: Четтирдим. Бүтү-ле күш-биле оралдажыр апаар мен.

С. ХЕРТЕК.

Коммунист дугайында чугаа

РАЙКОМ КЕЖИГҮНҮ

Ол хүн Кызыл районнуң «Шамбалыг» совхозунуң ажыл-ишчилеринге улуг байырлал болган. Бо он бирги бөш чылдың үшкү өзек чылының чартык чыдда планныг онаалдаларының күүселдезиниң түнелии чугаалажып, совхоз дирекциязы чедер-четпестерии айтып, социалистиг чарыштыг түңнеи үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап мактаан. Ооң соонда массалыг спортчу ооннар болган. Ол чоок-кавыла турун турар ажыл-агыйларның спортчулары волейбол-га мартылдааны организастаан. Хүреш база болган. Моге салыкчыларының аразында хоочун моге чораан Семис-оол Сорукуевич аныяк мегелерии салып, девиш-самнаи турда, көрүштүг болгаш байырланчыг.

Хүрешкеннериниң аразында Семис-оолдуң оглу, тыва хүреш талазы-биле РСФСР-ниң спорт мастери Владимир Монгуш база бар. Ол—«Шамбалыг» совхозтуң мурнакчы чоланчызы. Бүттүүр, чаи баштаар, дегээлээр каш янзы аргалыг моге. Владимир Монгуш алдан дөрт могениг бо хүрежиниге база шүтлүн үнген.

Бирээзи моге, өскези моге салыкчызы ийи аданыкыны улуг соңуургал-биле магадап көрүп ораш, уруг-дарыгның кажыдалгезиниге ада-иениң кайы хире улуг салдарлыын бодап ордум.

«Шамбалыг» совхозка барык чээрби чыл чедир төрүүр хой кадарын, чыл саныида кадаргаи хоюн хүр кыш ажыры-на, ооң чаш төлүн олча-мелдә доруктурун, алган хүлээлгезии доктаамал ажыр күүсединиң келген дуржулгалыг хөжүү, коммунист Семис-оол Монгуш черле төлептиг кижи. Ол Кара-Быдаа Бырлымаевиниң хөжүү өг-бүлезии чоңугга хүндүткелдиг. Олар уруг-дарыының мөзүү-шынар болгаш күш-ажыл кижизидилгезиниге улуг кичээнгейии салып турар. Дарганның оглу дарган болур деп чугаа бар. Ынчангаш ажыл-ишчи кижилериии уруглары база шак ындыг бүдүштүг болур.

Хоочун моге улуг оглу Владимирии база спорттуң оруумче киирип, бландингир моге кылдыр белеткээн. Ачазы ам оглумга чоргаарланып чоруур. А оглу ачазының идепкелии бүзүредип шыдаар. Ажылга-даа, спортка-даа ол сеткилиниден бердингеи.

Дуржулгалыг хөжүүлериниң студент, өөреникчи уруглары база өөредилгезиниге кызымак, хөй-иниги ажылынга идепкейлиг киржилгелиг. Олар күш-ажылчы кижилерии үнелеп, хүндүлеп чоруурлар.

Хөжүүнүң аалы Шокар-Ыяштың эң бедик бажында. Шак ооң көрүп ораргa, хүн ажар чүкте Чедер ховуларының ногаарарыиң көстүп чыдар. Хүн үнер чүкче көөрге, кезек-кезек поэт артаарлыг Шамбалыгның эрээнери көстүр. Долгандыр бүгү-ле чүве адыш ортузунда ышкаш. Ол бедик шаттың кыры эртен, кежээ, дал дүш турда безии сыыладыр сырыиап турар.

Кара-Быдаа Бырлымаевна Монгуш — чазагай сеткилдиг, эриг баарлыг, ажыл-ишчи не. Хөжүүн чаш төлүн азырап өстүрүп турда, ол дег кызымак кижи ховар-ла боор. Хой ооллан турда, ыш-чем ажерии безии уттуптар, могаар-шылаарын-дээ сагындайн баар. Оиаашкан ажыл-хөрээнге ооң харысаалгазы ол хире бедик. Бо докулчак ак өгүүң иштии даараи кылганын кижи көргеш, магадап хаммас. Хөжүү не уран-шевер дзараачы, тывыгыр-сагыгыр, угаанныг кижи-дир деп чүвеии кым-даа дораан эскерип каар. Ында тыва хөөлер бөгүнгү амыдыралдың культуразы-биле ханы холбашкан. Өгүүң иштии, хаалар баштарын хөөлеп дораан көжегелер каастап турар. Бо бүгү малчыннарның бөгүнгү культурлуг амыдыралының негелдезиниге шуут-ла дүүшкеи.

Радиоприёмник, телевизор, сайгылгаан хөжүүларның бөгүнгү амыдыралында шуут кирген. Хөжүү өгге-дээ оргаш, черге хоюн-дээ кадарып чораш, ийимсиилал Москваны, Кызылды мага хаидыр дыиаи орар. Оран-делегейде түү-дээ болуп турарын олар көрүп орар.

Кара-Быдаа Бырлымаевна Болгарииже турисчи аян-чорук кылып чоруткан. Көрбес силер бе? Хөжүү кижиниң четпес, барбас чери-дээ чок, албаииың, ажыл-амыдыралының аайы-биле кана-даа барып ужуражып, чугаалашпас-даа кижизи чок апарган.

— Партия болгаш чазак эчызында аас-кежиктиг, байышылдыг чурттап чор бис. Күрүневис бөдүүи кижилерии амыдырал-чурттаалазы дээш хүн бүрү бо хире ада сагыш-салымшкыны салып турда, аңаа бис шалынчы күш-ажылывыс, быжыг сагыига-чуруувус, харысаалгалыг соруувус-биле харылаар ужурлуг бис— деп, хөжүү чугаалады.

Семис-оол Монгуш дорт чаныыр, шиитпирлиг кижи. Хөй чүве чугаалавас. Ажыл-ишти девискээрлеринге соолгу беш чылда чаңгыс-дээ өрт аймылы болбаан.

Өрттеи акыда арга-арыгның бир эң аймылдыг дайзыны болза сибирь шелкопрады болур. Тожуда ыяыг курттуң вептерээни 3626 гектар черлерге аңаа удур демиселдиң хемчегларии алган. Ында өске дириг амытаннарга болгаш үүш-бойдуска хора чок бактериалдыг чүүлдерии ажыглаан.

Республиканың Арга-ыяш министерствозу болгаш бүтүү ыяш ажыл-агыйлары бо чылдың сес айларының планнарын база үлетпүр ажыл-чорудулгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерии чедиишкиниг күүсеткеи. Социалистиг чарышка мурнуку одуругну Каа-Хемниң, Чадаананың ыяш ажыл-агыйлары эвлеп келген. Балгазыниың, Туранның, Таңдының, Тожуүүн болгаш өскедээ ыяш ажыл-агыйлары доктаамал бедик көргүзүглериг ажылдап турар. Тус-тус ажыл-ишчилерден шылгараажынарның саны хөй. Чижээ, Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агыйының В. Тестоватуң удуртканы ыяш белеткелчилериниң бригадазы бо чылдың даалгазын күүсеткеи болгаш планнан ажыр муң кубометр тудуг ыяжын берген. Боттарының хөй талалыг ажылын лесничийлер Л. Максимова (Туран), А. Ховалыг (Сүт-Хөл), И. Яковлев (Таңды) эки күүседип турар.

Тывага арга-арыг камгалалының, ажыглалының талазы-биле ажылга тускай мергежилдиг кадрларны белеткээриниг министерство улуг кичээнгейии салып турар. Чурттуң арга-ыяш институттарында болгаш техникумнарында 106 кижи, ооң иштинде 26 кижи ыяш ажыл-агыйларының акша-хөреңгизя-биле өөренип турар. Бо чылын 41 кижи дужаап киргеи, оларның хөй кезии школачыларның ыяш ажыл-агыйларының кежигүнери турган.

Республиканың арга-ыяш ажыл-агыйы Аъш-чем программазын күүседириге бодунуң улуг үлүүн киирип, мөөн сонгаар-дээ киирер, ол республиканың агроүлетпүр комплексииниң чарылбас кезээ боон киргеи. Арга-ыяш продукциязын көдээ ажыл-агыйга чылда-ла бир миллион рубль түңге берип турар. Муң ажыг тонна сигении, будук-бүрүүң 100 тонна витаминниг далганын совхозтарга арга-ыяш ажылдакчылары белеткеп берип турар.

Арга-арыгның ыяш-бүрү хевириниг байлактарын долузубиле ажыглаарының, ону чонга бээриниң сорулгазын ыяш ажыл-агыйлары база багай эвес күүседип турар. Бо чылын пөш тооруун белеткээрибиле 140 бригаданы тургускан, тооруктуг черлерде чедиргеи. Республиканың барыын районнарында дыт чочагайы быштаны-биле, ону чыыр 64 бригада ажылдап эгелээн! Тоорук болгаш чочагай белеткээр бригадаларының аразында социалистиг чарышты чарлаан. Эң эки ажылдааннар машина азы мотоцикл садып алыр талон, дыштаныр бажыңнар баар путёвкалар, өртектиг белектер-биле шаңнадыр.

Кызылдың ыяш ажыл-агыйынга кат, моогү, чыжыргана ажылдап кылыр, тоорук, арыгнигиң савалаар цехти тударын планнап турар. Ол-ла ажыл-агыйга 30 га шөлдүт кат үңүштер плантациязын өстүрер.

Воронежтиң арга-арыг хуваалдазының будүрүлгезиниң күжү-биле республикада арга-арыгны эртемге үндезилеп хуваарының болгаш ажыглалга төлевилээриниң ажылдары чоруп турар. Ыяш ажыл-агыйларының будүрүлге-техниктиг аргалары чылаан чылче өзүп, аңаа хөй түңүг акша-хөреңгини үндүрүп турар. Арга-ыяш ажылдакчылары аңаа боттарының төлептиг кушажылы-биле харылап, арга-арыгларны улам көвүдедип, ооң байлактарын чонга долузу-биле бараан болдурар дээш шудургу ажылдаар.

М. ГАКОВ,
Тыва АССР-ниң арга-ыяш ажыл-агый министри.

ХАРЫЫСАЛГА ЧОГУ ДЭЭШ

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырында мал чеми кудуураларының болгаш тараа шөлдериниң камгалал-хайгааралын четпес чорудуп турар дутайында медээии районнуң улусчу контроль комитединиң ажылдакчылары алгаш, аңаа хыналдаиы дарый чоруткан. Шынап-ла шыңгыы четпестер барын хыналда илередиеи.

Чодураа салбырының эргелекчизи М. Д. Доржукайның, бода мал бригадирн К. Д. Чалбаанын иегелде, харысаалга чогуидан малчыннарның кадарган хөй, инек коданнары сиген шөлдерии оттап, саза базып турган. Кадарчылар Мандакхөө, Буваи-оол олардың. кадарганы 600 баш хоюн, Амбароол Серен-оолдуң кадарганы 137 инек 50 гектар черде тараан люцернаны оттап, үрей басканы шын болган. Ооң гектар санындан-на ортумаа-биле 50 центнер дүжүт алдынар турган дээш саналарга, күрүнеге 1635 рубльдиң когаралын аварыштырган. Чакгыс ол эвес, ооң-дээ өске кадарчылар инекдээ, хөй-дээ коданнарын хайгаарал, кадат чок салып турар таварылгалар бар, а салбыр эргелекчизи бригадирлериин, кадарчыларының ажылынга негелдеии четче кылбайн турарын контролёрлар айыткап. Сиген, тараа шөлдериниң хайгааракчылары база орта ажылдавайн турган. Районнуң улусчу контроль комитединиң сентябрь 14-те болган хуралынга хыналданың түңнелии сайгарып чугаалашкан болгаш буруулуг кижилерге хемчегии онаагаи.

Тарыга шөлдериниң кадагалал, хайгааралын четче хандырбааны, ажылынга харысаалгаиы кошкатканы дээш Чодураа салбырының эргелекчизи М. Д. Доржукайга, бригадир К. Д. Чалбаага докгулдааны хүлээткеи болгаш күрүнеге болдурган чидиргииң чамдыкызын эгидер сорулга-биле оларга айда алыр шалынчыны хемчээли-биле тус-тузунда 180 болгаш 160 рубльдиг тыртар деп шиитпираээн торгаалды онааган.

Оң ышкаш совхозта Б. Т. Буян-Хоога удуртkан улусчу контроль бөлүүнге ажылын идепкейлиг-дерии районнуң улусчу контроль комитедии сүмелээн.

В. ИДАМ,
Улуг-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

ШКОЛА ЧҮГЕ БЕЛЕН ЭВЕЗИЛ?

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму школа албан черлерииң ажылын бүгү талалыг экижидер, оларның материалдыг базазын быжыглап, кижизидилге ажылын улам шынарлыг болдурар талазы-биле хемчеглериниң эргежок чугулазын онзалап айыткан. Быжыг сагылга-чурумнуг, даамган нижите ээ-харыысалгалыг кежигүнерлиг коллективте сөсбиле ажыл-херек карышпайн турар дээрэн кыпга-даа билдингир.

Чаа өөредилге чылы эгелээ-ле элээн үе эрте берген. Таңды районнуң Кочетово суурнуң ажы-төлү сентябрь 1-де төрээн школазынче өөрүшкү-машнайлыг өөренип киргеп... Ынчалза-даа оларның өөрүшкүзүн удатпаанда элдепсинишкин, хомудал солупкан. Шиллеттинмээн ойбак-дыпык көөпектер, моддук-калдык мылчактай доозулап каан класстар, коридорлар, бүрүнү-биле септеттинмээн интернат, дериттинмээн спорт залы, үрелик, бузук-чазык одалга системазы... бо дээрге шупту четпестерниң чүгле кезик чамдыы-дыр. Олар каракка көскү, оларны кайнаар-даа чажырып шыдаттынмас. А маңаа буруулуг кижилер кымнарыл?

Чогум школаның төлевилели база тутканы багай эвес. Ынчалза-даа, үстүнде чугаалазынывыс шыкаш, ооң ханаларында чугайы сойлуп, хар, чаъс суурга хөөлеңчек бора апарган, соңгаларында бузук көөевектер эдерип. А совхоз конторазын мокулчак ак кылдыр чугайлаан, хамык соңгалары бүдүп, сарапчазын чаңчаа шифер-биле хынамчалыг шыпкан. Бо ийи ылгал кандыг-даа кижиниң сеткилинге элдепсинишкинин тывылдырар. Бүдүн чай дургузуида ажыл-ишчилериң ажы-төлүнүң өөренир школазын чогуур дедиелге септеп, белеткеп шыдаваанын чүүүл-биле тайылбырлап болурул?

Бо айтырыгларга тодэргай харыны школа директору Т. О. Бидчин-даа, «Коммунизминиң херели» совхозтуң директору И. В. Шушеначев-даа, улус депутаттарының Кочетово кодээ Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы Г. Шойдак-даа берип шыдавастар. Чүге дээрге бо үш удуртукчу араазында эп-найыралдыг, ажыл-агыйжы харылзааны тургузуп ап шыдавааннар. Ооң уламында бүгү-ле бар четпестерин база бертелерни ботботтарының кырынче чүүй кагжып, кижи бүрүзү бодуңуң талазы «ойнап» алзын дээн хөөнге алзып турарлардыр.

Ооң чижээнге чаңгыс чөрүлдээниң чылдагаанын көрээлинер. Школаның одалга системазын Чырыдыышкын министерствозумуң акша-хөрениишиле кылдырткан. Ооң дөрт котёлу школаның ийи кавында класстарны, коридорларны, спорт залын база дузалал өрээлдерни мөлдүк-калдык чылыын турар. Одалга системаның хоорааларында базымышкын чедиишкиниң ужурунда чамдык батареяларны дуглап каапкан. Ынчангаш кышкы үеде класстарга өөреникчилер даштыкы хевин ужулбайн кичээлдээр ужурга таваржып келген.

А хамык ужур чүдел дээрге, школаның чаңгыс кочегарказынга эмнелге пунктузун. Культура башкыын, уруглар садын, столованыны, контораны база кошкан. Ынчап көөрде төлевилел ёзугаар, чаңгыс школага өйлей туткан кочегарка нормазындан ажыр 6—7 тудутну чылыг-биле хандырар ужурга таваржып турар. Ооң уламында кочегарка үрелип, ажыглалдан үнген. Бо хүнмерде ооң капитал септелгези чаа-ла эгелээн.

Эрткен чазың школа директору биле совхоз директорунуң аразында болган чөрүлдээниң түңнелинде үрелген кочегарказы-биле септээри дугуржуп шыдаттынмаан. Ооң туржук чогум кандыг-даа көөредилге ёзугаар школа кочегарказынга совхозтуң 5—6 албан черлерин кожуп хаанын директорларның кайызы-даа окта билбес. Ол дугайын олар чогуур организациялардан сураглап айтырбааннар-даа. А кочегаркада школаның база совхозтуң 2-2 одаклычылары ажылдап турар. Оларның акша төлевири дээш база-ла чөрүлдээлиг айтырыглар болгаш болганчок-ла тургустунуп кээр.

Ийе, харын, совхоз директору болган кодээ Советтиң күүсекчи даргазы школага хаая эвес кээп турарлар. Ынчалза-даа олар школаның дериг-херекселиниң, тудуунуң, башкыларының чурттаар ажыл-биле хандырылгазының байдалы-биле база интернатта чурттап турар 70 өөреникчиниң дугайын сонуургап, сагыш човап черле көрбээнер. Бо дугайын Таңды райкүүскомнуң улус өөредилге килдизинден келген эштер база-ла чаңгыс-даа сонуургап, дуза чедирбээнер. Олар келген санындала өөредилге-кижизидилгелиг планныг ажылдарның дугайында кыдыра сонуургааш, нарын, дуза херек айтырыгларга дегбейн чоруй баргылаар. Ол дугайын школаның хөй-хөй башкылары хомудан чугаалап турар.

А херек кырында байдал берге. Чаа өөредилге чылында физика, химия, күш-ажыл кабинеттери база-ла дериттинмээн. Спорт дериг-херекселде - риниден, үүү-даа чок. А школада бо чылын 405 өөреникчи хаара туттукган. Интернаттын тудуу ирип бексыраан, анза чурттаары кижилериниң кадык-шылынга хоралыг дең түңнелди районнуң санэпидстанциязының ажылдакчылары кылгаш, ону чеже-даа катап хаткан. Ынчалза-даа малчыннерниң 60—70 ажы-төлүн хаяа тургузарыл? Чаа интернатты тударын республиканың Чырыдыышкын министерствозу хөй чыл улай аазап келген.

Бо чылын коллективке 7-башкы немешкен. Ол өөрүшкүлүг болуушкун. Ынчалза-даа оларның чурттаар орааибажыңы чок болганы-биле суур чурттакчыларының бажыңнарынга хөлезилеп тургузар ужурга таварышкан. «Башкыларны чүге бажың-балгат-биле хандырбайн турар силер» деп айтырыгга В. Шушеначев харыны саат чокка бээр: «Хандырып турар бис. Бо өөредилге чылында 4 башкыга чаа бажыңны бердинис. Оон артык канчаар бис?..»

Ол шын-на харын. Ынчалза-даа кичээнгейлиг сайгарып көөрге, бажың алган 4 башкының өөнүң эвлери совхозтуң түскай эртемниг специалистери боон турар. Ынчап көөрге совхоз директору бажыңнарны бодунуң специалистеринге берген шыкажыл.

Ол шыкаш школада кадрларның үнер-кирер чоруу база хөй. Чүгле эрткен өөредилге чылында интернат эргелекчизи 11, ажыл-агый эргелекчизи 3 кижи солушкан. Соолгу үш чылдың дургузуида 10-10 башкылар школадан чоруткан.

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң салбырын Кочетово суурда организастап ажытkан. Ам маңаа чурттуң янзы-бүрү булуннарындан турвстер, эртем-шинчилел ажылдакчылары, даштыкы валчылар кээп турар апарган. Оларга суурнуң чурттакчы кижи бүрүзү: «Көрүңерден, бисте бо хире чырык-чаагай школа, Культура бажыңы, уруглар сады бар!» — деп чоргаарал-биле көргүзүп шыдаар ужурлуг. А школа аңаа төлептинг бе?

И. ИРГИТ.

ХООРАЙНЫҢ ЧАА ХЕВИРИ

УКРАИН ССР. Днепропетровск соолгу чылдарда улам-на чаартынып, ияи-шинчи кирген. Хоорайның кыдымында чаа чурттарга бажыңнары туттунган. Ийи муң чылдыг хоорайга «Терек», «Кызыл даш», «Эзир» деп чаа микрорайонар немешиеп соонда улам чалыыткаан.

«Тиилелге» чурттагга кварталында садыгның болгаш аймдырал хандырыгаанын, административтиг база культура албан черлериниң тудуун кыпгаяа дыка таарымчалыг. Күрүненің «Днепрограждапроект» төлевилел институдунуң бөлүк архитекторлары С. Е. Зубарев, П. Р. Нирипберг, Н. П. Розанов, О. Г. Хавкин, Е. Б. Яшуиский, тудуг инженерлери В. К. Гудзь, А. П. Воловик «Тиилелге» деп чурттагга кварталын чогаадып төлевилээни дээш 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынга оларны киперин сапалдап турар.

ЧУРУКТА: «Тиилелге» деп чурттагга кварталының авторлары. Солагай таладан: күрүненің «Днепрограждапроект» төлевилел институдунуң архитектура-планнаашкын мастерскаазының удурткучузу Евгений Борисович Яшунский, төлевилелдиң кол архитектору Сергей Евгеньевич Зубарев, институттуң кол архитектору Павел Рафаилович Нирипберг болгаш улус депутаттарының Днепровтровск хоорайгүскомунуң дургазының бирги орлакчызы Анатолий Петрович Воловик.

А. ЗАПАРАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникази.

ЧЕМИШЧИДИЛГЕЛЕРНИ ЧӨП АЖЫГЛААР

Чемишчидилгелер системазы — якзы-бүрү чемишчидилгелерни (органиктиг база минералдыг) тарылга эвлчештирилгезинииң культураларымың хемчээлинге тварышпыр планнаары-дыр. Оны хөрзүмден ажыктыг бүдүмелдерниң чидерии болдурбазы-биле кылып чорудуп турар. А ол дээрге суггарылганың нормазын хажык чок сагыры, ол шыкаш чемишчидилгелерниң төгер хемчээлин, аргаларын, үезин база хевирлерин долузу-биле сагыры-дыр.

1966—1971 база 1972—1980 чылдарда республиканың химижидилге станцизының специалистериң ийи эвлчегге кылып чоруткан шинчилелдериниң түңнелинде, Тываның хову-шөлдериндө фосфор база калий деп чугула бүдүмелдериң санының эвээжээнии илереэн. Бүгү тарылга шөлдериниң 56 хуузунда фосфор нормадан ораичок эвээш. Илангыя Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Тес-Хем база Эрзин районнарының шөлдеринде бо бүдүмел дыка эвээш. Сарыг-хүрек хөрзүнүүг бо шөлдериниң денискээриниң 80—90 хуузунда фосфор кордүнгеи нормага четпес. Ооң чылдагаанын чүнү мурнай шын эвес суггат-биле тайылбырлап болур. Ооң уржуунда чылдың-на хөй-хөй тонна чемишчидилге хорап турар.

Шак-ла мындыг байдал хову-шөлдерде калийниң эвээжээнинден база тургустунуп турар. Бо бүдүмелдиң хөрзүнде эвээш чылдагааны — ажыл-агыйларның агрономнарының эренгей ажылында, Илангыя республиканың барыын зоназының совхозтарының агрономнары минералдыг чемишчидилгелерни чылдан чылче шын эвес ажыглап келгенин дорту-биле айтыр херек. Мында бүгү тарылга шөлдериниң 81—96 хуузунда калий оранчок эвээш.

Республиканың химижидилге станцизының специалистери совхозтарның түскай эртемнигларынге минералдыг база органиктиг чемишчидилгелерни ажыглаарының технологизын шингледдирине дузалаар хүлээлгелиг. Ынчангаш станцизының специалистери фосфорлуг база калийниң шөлдерде хемчээлин айыткан агрохимиктиг карталарны тургускаш, бүгү ажыл-агыйларга хүлээдип берген. Ол шыкаш хөрзүнүнүң тургузуунга таварышпыр ажыглап болур химиктиг бүдүмелдериң холумаан ажылдап кылгаш, совхозтарга сүмелээн. Ынчалза-даа хөй-хөй агрономнар ук сүмелерни ажыглап билбес ийикпе, азы ажыглаар хөөнү чок чоруун амдыгаа чедир көргүзүп турар. Дыка хөй агрономнар ол документилер-биле танышпаан.

Чемишчидилгелериң ажыктыын чедип алыр дизе, чүнү мурнай оларда азоттуң, фосфорлуг база калийниң шын холумаан кылып алыр херек. Индыг турбуже чамдык специалистериң үвени тоон көрбес, харыысалга чок чоруунуң харазы-биле хөй чылдар дургузунда доктааттынган аргадуржулгаларны ажыглавайн минералдыг база органиктиг чемишчидилгелерни ажыглаарының чүгле шынгээдирине дузалаар үлүлгелиг. Ынчангаш станцизының специалистери фосфорлуг база калийниң шөлдерде хемчээлин айыткан агрохимиктиг карталарны тургускаш, бүгү ажыл-агыйларга хүлээдип берген. Ол шыкаш хөрзүнүнүң тургузуунга таварышпыр ажыглап болур химиктиг бүдүмелдериң холумаан ажылдап кылгаш, совхозтарга сүмелээн. Ынчалза-даа хөй-хөй агрономнар ук сүмелерни ажыглап билбес ийикпе, азы ажыглаар хөөнү чок чоруун амдыгаа чедир көргүзүп турар. Дыка хөй агрономнар ол документилер-биле танышпаан.

Чемишчидилгелериң ажыктыын чедип алыр дизе, чүнү мурнай оларда азоттуң, фосфорлуг база калийниң шын холумаан кылып алыр херек. Индыг турбуже чамдык специалистериң үвени тоон көрбес, харыысалга чок чоруунуң харазы-биле хөй чылдар дургузунда доктааттынган аргадуржулгаларны ажыглавайн минералдыг база органиктиг чемишчидилгелерни ажыглаарының чүгле шынгээдирине дузалаар үлүлгелиг. Ынчангаш станцизының специалистери фосфорлуг база калийниң шөлдерде хемчээлин айыткан агрохимиктиг карталарны тургускаш, бүгү ажыл-агыйларга хүлээдип берген. Ол шыкаш хөрзүнүнүң тургузуунга таварышпыр ажыглап болур химиктиг бүдүмелдериң холумаан ажылдап кылгаш, совхозтарга сүмелээн. Ынчалза-даа хөй-хөй агрономнар ук сүмелерни ажыглап билбес ийикпе, азы ажыглаар хөөнү чок чоруун амдыгаа чедир көргүзүп турар. Дыка хөй агрономнар ол документилер-биле танышпаан.

Чемишчидилгелериң ажыктыын чедип алыр дизе, чүнү мурнай оларда азоттуң, фосфорлуг база калийниң шын холумаан кылып алыр херек. Индыг турбуже чамдык специалистериң үвени тоон көрбес, харыысалга чок чоруунуң харазы-биле хөй чылдар дургузунда доктааттынган аргадуржулгаларны ажыглавайн минералдыг база органиктиг чемишчидилгелерни ажыглаарының чүгле шынгээдирине дузалаар үлүлгелиг. Ынчангаш станцизының специалистери фосфорлуг база калийниң шөлдерде хемчээлин айыткан агрохимиктиг карталарны тургускаш, бүгү ажыл-агыйларга хүлээдип берген. Ол шыкаш хөрзүнүнүң тургузуунга таварышпыр ажыглап болур химиктиг бүдүмелдериң холумаан ажылдап кылгаш, совхозтарга сүмелээн. Ынчалза-даа хөй-хөй агрономнар ук сүмелерни ажыглап билбес ийикпе, азы ажыглаар хөөнү чок чоруун амдыгаа чедир көргүзүп турар. Дыка хөй агрономнар ол документилер-биле танышпаан.

Фосфорлуг борбаандыдаан чемишчидилгелерни бо чылын 120 муң гектар черге төгер тургаш, 80,6 муң гектарага төккеп. Ол болза планның чүгле 67 хуузу-дур. Бо талазыбиле Бай-Тайга районнуң совхозтары эң куду көргүзүглерлиг болган. Район планныг ажылдарның чүгле 7 хуузун күүсеткеп. Улуг-Хемде байдал ооң дээредевес: район планын доңгуп 24,5 хуу чедирген. Бай-Тайга база Улуг-Хем райкүүскомнарның кедээ ажыл-агый эргелелдериниң кол агрономнары Д. Балчий биле В. Чоржей-оол мооң чогуур түңнелди үндүрер ужурлуг.

Маңаа чижек кылдыр чамдык санаашкыннардан ап көрээлинер. Гектар бүрүзүнге 60 килограмм суперфосфатты база 90—100 килограмм нитроаммофосту холуй чажар болза, дүжүттүң хемчээли 2—3 центнер немежнр дээрэнн химижидилге станцизының ажылдакчылары тодаратkан. Үстүнде ады киргеп районнарның удуртукчулары болгаш специалистери чеже тонна немелде дүжүттү чидиргении моон алгаш көөрге билдингирдир.

Ам химижидилге станцизының ажылының дуржулгазындан чамдык чижектерни киирип көрейн. Азоттуг база фосфаттыг чемишчидилгелер төгер ужурлуг шөлдерге гектар бүрүзүнге 1,5—2 центнер нитроаммофосту төгерп ажыктыг болгаш экономиктиг канналгалыг дээрэнн «Көк-Тей» совхозтуң баазазынга кылып чоруткан дуржулгалар бадытkаан. Нитроаммофосту одуруглай төккениниң түңнелинде гектар бүрүзүнүң дүжүдү ортумаа-биле 5,4 центнер өскен. А бөдүүн чемишчидилгелерни төккен шөлдүң дүжүдү гектар черге онаашгыр 2,2-ле центнер немешкен. Моон алгаш көөрге нарын чемишчидилгелерниң ажыктыы бөдүүн чемишчидилгелерден бедик-тир.

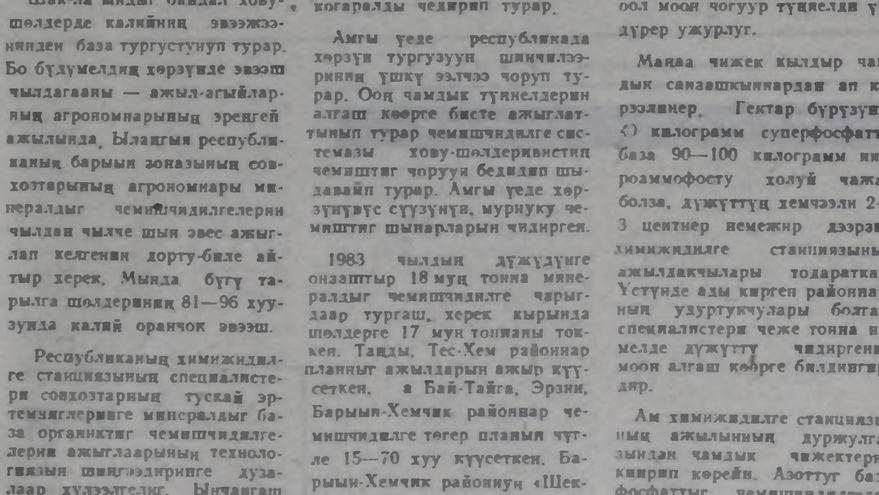
Тараа культураларынга азоттуг чемишчидилгелерниң чайгыкүсүү үелерде төгер болза, чазын культивация чорудуп турар үеде төккенинден ыракта ажыктыг дээрэнн дуржулгалар бадытkап турар. Ооң эки түңнелдерни СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхоз ам каш чыл көрүп турар.

Күзүн чажар көк-тарааны өстүрерде чылдың-на хөрзүнге гектар бүрүзүнге 20—30 килограмм фосфорну база 40—60 килограмм калийни төгер херек. Ол чорук үнүштүң дээш шаажылалдары турза-даа, чурттуң ажылчы чоннары политиктиг организацияларының, профэвилелдериниң калбак дазылелини тургузар, политиктиг партияларны, хамыктың мурыгы болуру кодээ Советтиң күүсекчи даргазы школага хаая эвес кээп турарлар. Ынчалза-даа олар школаның дериг-херекселиниң, тудуунуң, башкыларының чурттаар ажыл-биле хандырылгазының байдалы-биле база интернатта чурттап турар 70 өөреникчиниң дугайын сонуургап, сагыш човап черле көрбээнер. Бо дугайын Таңды райкүүскомнуң улус өөредилге килдизинден келген эштер база-ла чаңгыс-даа сонуургап, дуза чедирбээнер. Олар келген санындала өөредилге-кижизидилгелиг планныг ажылдарның дугайында кыдыра сонуургааш, нарын, дуза херек айтырыгларга дегбейн чоруй баргылаар. Ол дугайын школаның хөй-хөй башкылары хомудан чугаалап турар.

А херек кырында байдал берге. Чаа өөредилге чылында физика, химия, күш-ажыл кабинеттери база-ла дериттинмээн. Спорт дериг-херекселде - риниден, үүү-даа чок. А школада бо чылын 405 өөреникчи хаара туттукган. Интернаттын тудуу ирип бексыраан, анза чурттаары кижилериниң кадыкшылынга хоралыг дең түңнелди районнуң санэпидстанциязының ажылдакчылары кылгаш, ону чеже-даа катап хаткан. Ынчалза-даа малчыннерниң 60—70 ажы-төлүн хаяа тургузарыл? Чаа интернатты тударын республиканың Чырыдыышкын министерствозу хөй чыл улай аазап келген.

Бо чылын коллективке 7-башкы немешкен. Ол өөрүшкүлүг болуушкун. Ынчалза-даа олар школаның дериг-херекселиниң, тудуунуң, башкыларының чурттаар ажыл-биле хандырылгазының байдалы-биле база интернатта чурттап турар 70 өөреникчиниң дугайын сонуургап, сагыш човап черле көрбээнер. Бо дугайын Таңды райкүүскомнуң улус өөредилге килдизинден келген эштер база-ла чаңгыс-даа сонуургап, дуза чедирбээнер. Олар келген санындала өөредилге-кижизидилгелиг планныг ажылдарның дугайында кыдыра сонуургааш, нарын, дуза херек айтырыгларга дегбейн чоруй баргылаар. Ол дугайын школаның хөй-хөй башкылары хомудан чугаалап турар.

А херек кырында байдал берге. Чаа өөредилге чылында физика, химия, күш-ажыл кабинеттери база-ла дериттинмээн. Спорт дериг-херекселде - риниден, үүү-даа чок. А школада бо чылын 405 өөреникчи хаара туттукган. Интернаттын тудуу ирип бексыраан, анза чурттаары кижилериниң кадыкшылынга хоралыг дең түңнелди районнуң санэпидстанциязының ажылдакчылары кылгаш, ону чеже-даа катап хаткан. Ынчалза-даа малчыннерниң 60—70 ажы-төлүн хаяа тургузарыл? Чаа интернатты тударын республиканың Чырыдыышкын министерствозу хөй чыл улай аазап келген.

Республиканың химижидилге станцизының агрохимия килдизиниң начальныгы.

ЧУРУКТА: «Шекпээр» совхозтуң складында үрелген чемишчидилгелер.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧОННУҢ ШИИТПИРЛИИ

ГАВАНА. (СЭТА). Уругвайның чону демократииның катап тургузар дээш улам-на шиитпирлиг демисежин турарын Кубаның «Бозина» журналы бижээн. Уругвайның дерзии шерит эрге-чагыргаларының каржы сүрүүшкүннери болгаш шаажылалдары турза-даа, чурттуң ажылчы чоннары политиктиг организацияларының, профэвилелдериниң калбак дазылелини тургузар, политиктиг партияларны, хамыктың мурыгы Уругвайның Коммунистиг партизының ажыл-чорудулгазын ажык болдурар дээш улам идепкейлиг туржуп турар.

Шерит эрге-чагыргаларының шыгыны хоруушкуну турзажок, улус массалар бо чылдың августа болгаш сентябрының эгезинден бээр кудумчуларже чыскаалып, реаксиялыг шерит чагырыкчыларының чонга удур араатанзыг политиканы шиитпирлээнин, удурлажыышкынын илертейлеп турарын журнал демдеглээн.

ШЫҢГЫЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

БОНН. (СЭТА). Америк ядролуг чаа ракеталарны ГФР-ниң девискээринге эккеп тургузар бе, азы тургуспас бе айтырыгга хамаарыштыр Германияның Федеративтиг Республиказының чазаанның туружун ГФР-ниң сураглыг политиктиг ажылдакчызы, ГСДП-ден бүндестагта депутат Карстен Фойгт бүрүү шаап, шыңгыы шүгүмчүлээн. Америк ядролуг чаа ракеталарны чурттуң девискээринге эккеп тургузарының айылдыын ГФР-ниң чазаа чедирүнелеп көрбейн турар-бирээ деп, журналистерге ол чугаалаан.

Ортумак ыракшылдың ядролуг америк чаа ракеталарын Барыын Германияның девискээринге эккеп нептередир чорук Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразында харылзааларны баксыралырыгга чайлаап чок чедирер ийик деп, Фойгт медеглээн.

НАЙЫРАЛДЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Сандинизму ассамблеяның болгаш Никарагуаның национал катап тургузуушкун чазаанын удуртукчу чөвүлелиниң кежигүнү С. Рамирес Меркадо башталаан Никарагуаның чазак делегациязының Моол Арат Республикага наймыралчы ажыл-чорууда доозуулган. МАРН ТК-ниң Политбюро кежигүнү болгаш МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмунх болгаш Р. Рамирес Меркадо оларның аразында ужуражыышкын болган. Ийи чурттарның аразында харылзааларны хөгжүдериниң болгаш делегейнин чугула айтырыгларын ужуражыышкынын үезинде чугаалажып көрген.

Ийи чурттарның болгаш партияларның аразында харылзааларның чедиишкинниг хөгжүлдезин чугаалажыышкынынарның кирижиилери сеткил ханыышкыны-биле демдеглээнин мады кылган дыңнадырга онзалап айыткан. Бодунуң, революстуг чаалап ажыыышкынынарын камталаар, хамаарышпас чоруу болгаш бүрүн эргеги дээш, америк империализминиң чимзенишкиннериниң удур Никарагуаның чонунуң чөптүг демисехин Моол Арат Республиканың бүрүн деткип турарын документизе илергейлээн.

ВАШИНГТОНДА БАРГАН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Португалияның президентизин Рамалью Эанеш АКШ-тың найысылалы Вашингтонда чеде берген. Рейганның администрациязы ооң-биле чугаалажыышкынынарны бодунуң соруглазынга ажытлап, АКШ-тың дайынзырак политиказының ажыында Португалияны кирип алыр бодап турар.

Р. Эанеш күрүненің ажы-чорууи кылып, АКШ-ка бир-ле дугаарында барып турар. АКШ-тың президентизи Рейган-биле болгаш күрүне секретары Шульц болгаш камгалал министри Уайнбергер-биле ол ужуражыр дээш.

Португалияның президентизи-биле чугаалажымышкынынарның бүдүүзүнде АКШ-тың президентизи Рейган чүве чугаалажып, Португалияга 150 миллион доллар дузаламчыны америк администрациязының бээр деп турарын чарлаан. Ол дузаламчының хөй кезии шерит соруглаларынга чарыгдаттынары билдинге берген.

ЭФИОПИЯ ТАЙБЫҢ БОЛГАШ ДЕПШИЛГЕ ДЭЭШ

Аддис-Аббебага артилледиринең сентябрь 13-түң эртенинде чаңгыланып үнген 21 даапташкыны революциязың тоску чыңын таварыштыр Эфиопиига байырлалдарның эгелээнинииң дугайын медээлеп дыңнатkан. Байырлалдың эң кол үүлү—В. И. Ленииге тураскаалды эфиопи пайысылалга ажытkаны болган, ол дээрге делегей пролетариадының баштыңчызынга Африка дипте бир дутаар тураскаалдыр. «Революциязың алдарлыг ооң таварыштыр байырлал кижини кижи молчуур чоруктан хостуг ниитилелдиң үндезиннерин тургузарының оруунга, социалистиг дем каттыштырылга чурттары-биле найыралды бижыглаарының оруунга социалистиг Эфиопиязың чедиишкиниериниң чырыткыланчак көргүзүү болу берген» деп, «Аддис земен» солуп бижээн. Сөолгу чылдарда Эфиопиига янзы-бүрү адырларга хаяа чаартылгаларны боттандырарынга көскү чедиишкиниер чедип алдынган. Ол хамыктың мурыгы Шульц болгаш камгалал министри Уайнбергер-биле ол ужуражыр дээш.

Португалияның президентизи-биле чугаалажымышкынынарның бүдүүзүнде АКШ-тың президентизи Рейган чүве чугаалажып, Португалияга 150 миллион доллар дузаламчыны америк администрациязының бээр деп турарын чарлаан. Ол дузаламчының хөй кезии шерит соруглаларынга чарыгдаттынары билдинге берген.

УДУРЛАНЫЫШКЫН УЛАМ ЧИДИГЛЕНГЕН

Чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европаның чамдык чурттарынга сайгара тургузар дээш НАТО-ның шиитпирнин боттандырып эгелээр дээш декабрь ай чоокшулаан тудум-на, бурунгу дишти америк ракета-ядролуг полигон болдурарынга тайбыңның европейжи талалакчыларының удурланымышкыны улам идепкейжип орар. Политиктиг хайгааракчыларның бодалы-биле алырга, баштайгы согуушкун таварыштырарының чепсээ болур чаа «першингтерни» Пентагонның эккеп сайгара тургузарын бодап турары Барыын Германиятa күс онза «изиг күс» болур. Ядролуг боеголовкаларны сырый тургускаанының талазыбиле делегейге ам безии бирги черни эзлеп турар боттарының чуртунга кайы хире улуг айымылдар кыжаныл турарын Германияның Федеративтиг Республикадының чурттакчылары улам тода билип кел чыдар.

Индыг билишкинниң дугайын, чижээлээрге, мындыг факт херечилеп турар: НАТОның ракета-ядролуг планнарын Боннуң хүлээвезин негеп турар «Крефельд кыйгырыышкын» адаанга ам безии ГФР-ниң 4,7 миллион ажыт чурттакчылары боттарының аттарын салган. Сөолгу үеде санал-онал адыышкыннарының түңнелдериниң көргүскенин ёзугаар алырга, ол планнарга Барыын Германияның чурттакчы чонунуң үштүң бир хуузу удурланып турар.

Баден-Вортемберг черинин ГСДП-зиниң чаа Оффенбургка болган онза съездизиниң шиитпирлери бөдә антимилитаристчи хөөнперинин илерели болган. «Першинг-2-лерни» болгаш чалгынныг ракеталарны ГФР-ге сайгара тургузарынга удурланып турарын ооң делегаттары тодаргай болгаш шуут чугаалаан. ГСДП-ниң парламент фракциязының ордакчызы А. Эммерлихтиң бодалы-биле алырга, ол партияның өскедаа черлерде организациялары Баден-Вортемберггиң социал-демократтарының үлегер-чижээн эң чоокку үеде-ле эдере бээрдер. Съездиниң шиитпирлери ГСДП-де ниити утланыышкынны бадытkап турар.

Чыскаалдарны тарады ойладыр болгаш озарның киржикчилерин кандыг-бир хоозун чылдактар-биле кара-бажыңарже кирп октаар эргени эрге-чагыргаларга берип турар хообулу-төлевилелин ГФРниң чазаа ажылдап кылганда болза, дайынга удур шимчээшкин Барыын Германияда улам күш кирип орар. Шак мындыг даап бодаан чылдактарны тургузуп алыры-биле Баремин-герман шивишкин албан черлери овчүк-чөчүгээчилерин ам безии белеткеп эгелей берген. Алыс түңнели октябрь 15-22 хүнинде «Хөделиишкиннер неделязы» болу бээр чыскаалдарга коммунистер, социал-демократтар, «ногааннар партиязының», профэвилелдериниң, шажычы, аныяктар болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының кежигүннери киржир. Ол чыскаалдарны Боннга, Гамбургка, Штутгартка болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга эрттирер. Удурланыышкынның хевирлери янзы-бүрү: митингилер, олтура эрттирер чыскаалдар, ракета баазаларының чанынга чыскаалыышкынар болгаш оон-даа өскелер болур.

«Америк ракеталарны Европага чагдатпас», «Ядролуг үүлгединишкинге моорлактаар» дээш кыйгырыглар британ ортулуктарда. Италияда болгаш диптиң өске-даа чурттарында бам улам ыыткыр чаңгыланып турар.

В. СЕРОВ
(СЭТА).

КӨРГҮЗҮҮГЛЕР ЭКИ

Кызыл районда мал семиртир «Суклак» совхозтуң ажылышчилери Совет Тываның 40 чыл юбилейга уткуптур ажыл-агыйлар аразында калбарган социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Коллектив 9 айларда план ёзугаар 1100 тонна эът бүдүрер тургап, ону херек кырында 1118 тонна кылдыр күүсеткеп, 1090 тонна продукцияны сайгарган.

Чыл эгезинден бээр сентябрь айга чедир мыйыстыг бода малдың баш санының немелде дениин хонукта ортумаа-биле 664 грамм чедип турар.

Мал ажылдакчыларының аразында социалистиг чарышка, Т. П. Сурыкининиң удурткан звенозу мурнап, хонукта 711 грамм немелде дениин ап келген. А Мухачевтуң звенозунуң көргүзүү—хонукта 720 грамм чедип турар.

Совхозтуң түскай эртемниглери, мал ажаакчылары, механизаторлар болгаш өскедаа ажылчыннар эвээш чарыгдаалдарны үндүрүп тургаш, хой продукцияны алыр соруглыг, күженнипкиниг ажылдап келгепиниң түңнелинде, ажыл-агый 910 муң рубль орулганы алыр тургаш, 1 млн. 230 муңну алган.

В. КАРА-САЛ.

НАЙЫРАЛГА ТУРАСКААТКАН

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң ном үндүрер черлериниң үндүрген бөлүк номнарының ады «Бичe улустарның улуг салым-чолу». Ында Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң улустарының дутайын чугаалап турар.

Ук бөлүктең «АҢы-дуңмалышкы чоруктуң сылдыстары» деп чымындыны Буриятияның ном үндүрер чери парлаан. Шак мындыг чымындыларны Чөөн Сибирьниң, Красноярскиниң, Маданның, Тываның, Хабаровскиниң болгаш Якутскиниң дээш өске-даа ном үндүрер черлер мооң мурнуунда парлап тургулаан.

Уралдан Оожум океанга чедир чаптылган Сибирьниң делгем девискээриниде үжеи ажыг бичe улустар чурттап турар. Шаг шаанда оларның дыка хөйү үжүк-бижик чок чораан. Ынчалза-даа олярга Октябрь революциязы-биле кады аскежиктиг амыдырал келген, олар ам бедик чадаже хөгжүп сайзыраан.

Бичe улустарның чечен чогаалының сайзыраарының кол үндезиннеринiң бирээзи улустарның найыралы болур. Совет чогаалчыларның бир демнег отрядында мансы Юван Шесталов, ниви Владимир Санги, юкагир Семен Курилов, чукча Юрий Рытхэу, долган Огдо Аксенова, эвенк Алитет Немтушкин дээш өскелер-даа деңге базып орарлар.

Чымындың «АҢы-дуңма литератураларның сылдыстары» деп бөлүүнде чогаалчыларның боттарынга сөс берген. Бичe улустарның чечен чогаалының сайзыралын бүгү совет литературазының байлак дуржулгазы-биле, национал культураларның бот-боттарын байыткын турары-биле тайылбырлаан. Бо бүгүге орус дылдың ужурутказы үнелеп четпес улуг.

Тыва шүлүкчү Ю. Кюнзегеш мынчара чугаалаан: «Орус дыл бистиң чуртувуста национал аразында харылзажыры-ның, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының интернационалчы найыралының дылы болбушаан, оизагай рольду ойнап турар. Орус дылче очулганың ачызында, бистиң чогаалчыларывыстың романнары болгаш тоожулары бистиң чуртту-ның миллион-миллион номчукчуларынга четкен болгаш даштыкы чурттарже дамчый берген».

Үстүүде номда чогаалчыларның шүлүктериндеи болгаш очерктеринден аҢгыда, эртемденнерниң, журналистерниң, искусствоведтерниң үүлдерни, документалдыг байлак материал чыгдыкан.

«Чалгынналган музаларның дем каттыжылгазы» деп эгеде Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Кыдыкы Соңгу чүктүң улустарының хөй талалыг аныяк ураң чүүлүнүң дутайын төөгөн. Театрларның, ансамбльдериниң чогаадыкчы коллективтериниң ажылын, чамдык чурукчуларның, скульпторларның, композиторларның ажыл-чорудулгазын, оларның национал оранай талазын айтып, чогаадыкчы кыптыгышкынын, чаа үүлдерни могаг чокка дилеп тып турарын авторлар коргүзүп турар.

«Дерсуның кежиктиг чолу» деп очерктi В. Локонов бижээн. Ында РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Максим Мунзуктуң чогаадыкчы ажылын коргускен.

Номнуң соңгу эгезинде Репин аттыг Күрүне шаналының лауреады, ураң-шевер даш чонукчузу мастер Байыр Байындының дугайында солуң материал-биле таныжар бис.

«Кызылдың кыдымында, шапкын агымныг Каа-Хемден ырак эвес черде, улуг эвес бажың. Байыр Сарыгович мында чурттап турар, ооң мастерсказы база мында. Байынды — суралгыг ураң-шевер тыва мастерлериниң бирээзи. Ол чомар-дашты далаш чокка шеверлеп, чазап орар. Ооң кылган ижинден чоорту те ылавылаттынып келген. Мастер тени канчаар көргенин? Мыйыстарының алдептиин аа, черге чедип турар.

Даш чонукчузу мастерлериниң баштыны Монгуш Черзи мынча деп чугаалап чораан: «Даштың шеверлеп кылыр бетинде, бодум ону үр-ле топтап, ында чүү чаштын чыдарын тып алгыжемге, кайган орар мен. Көрүүер даан, кылагар чонар-даш-дыр. Ында аъттыг эрес эр халдып орар. Дашта артык чүүлдерни ап каапкан, ол аъттыг кижи чоорту чуруттунуп келир» деп очерктиң автору Б. Петров чугаалап турар.

Үстүүде көргенивис номда академик А. П. Окладников база чүүлдү бижээн. Ол Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң улустарының төөгүзүн, амыдырал байдалдарын, чаңчылдарын хөй чылдарда хамыды-биле шинчилеп келген. Ук улустар чүс-чүс чылдарның аар-бергe дарталын көруп чораан-даа болза, амыдырал чүткүлдүг, келир үеэниге бүзүрелдиглер, оларның культуразы болгаш ураң чүүлдүг оизагай бот-шынарлыг, адаогбелеринден салган алган чаагай чаңчылдарын — бойдуска гуманалыг хамаарылганы, улуг кижилерни ханы хүндүткелбиле көөрүн, чаагай сеткил болгаш хүндүлээчел чорукту, күш-ажылга хандыкшылы, төрээн черниге бердинген чорукту салбайн чоруурлар.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң бичe улустарында кайгамчык бот-тывынгыр ансамбльдер, ыраажылар, музыкантылар, квастакчы ураң-шеверлер бар. Оларның чогаадылгазы бүгү-эвилелдиң, харын-даа делегейниң шаналарын чедип ап турар.

«АҢы-дуңмалышкы чоруктуң сылдыстары» деп номну хөй авторлар бижээн. Ук номнуң тыптып келгени-даа бистиң чуртувустуң улустарының бузулбас найыралының, быжыг чаңгыс эвиниң хереглзи болурдур.

В. НИМБУЕВ.
Улан-Удэ.

Кызылдың школачылары Ада-чурттуң Улуг даймынга ырес-маадырлыы-биле өлгеи дайынчыларга тураскаалдың чамыта чыглып келген. Оларның холдарында тайбынны камгалаарының чугулазын негээн килеңиззшкининиң сөстерни бижээн кыйгырыглар, ол мышкаи тайбың кужу—ноге-бугалар чуруктары. «Делегейниң уругларынга — моңге тайбың!», «Нейтронныг бомба кажан-даа турбазын!» дээн лозуннар.

Кызылдың школаларының пионер, комсомол организацииларының төлевелери, төөчүн башкылар килеңиззшкининиң сөстерни чугаалап тургашар.

ЧУРУКТА: Кызылдың школачылары митинг үезинде.
О. ДАРОВТУҢ фотозу.

Өңнүктерниң үнү

ЛЕНИНГРАДКА

Ленинград —
миниинеңмин
аал ышкаш.
Ленинград —
дорумтурган адам ышкаш.
Эртем-билиг,
артевчейни таныырының
Эге үшүүн
чажымда
маа өөренчик мен.
Кайгап ханмас
хуулгаазын чурттамганың
Казалчазын
чажымда
маа
артажык мен.
Ленинград —
идер-чалыы назынын дег.
Ленинград —
изиг,
уян сеткилим дег.
«Эргимим» дээн
кыстың үнүн
айдың дүне
Зөңгө баштай
Нева хемге дыңнажык мен.
Ынанчылдың
эйдеп ыштүг ураалын
Ынчаарда
маа
Чайгы Садна танывын мен.
Ленинград —
хомудай чок салымым сен.
Ленинград —
холдан салбас игилиг сен.
Чонга, хөйге аян тудуп бараан болган
Чогаалымның угу-дезү вон үнген.
Чечен состүк дүлгүүрүн
моон тыпкан болгаш,
Сеткилимден
четтирдим деп сөглеп чор мен.

С. ПЮРБЮ.

ЧАЛЫЫ НАЗЫН ЫРААЖЫЗЫ

Республика библиотеказының национал болгаш чурттынычилел литературазының бирээзи, Тываның күрүне шаналының лауреады драматург очулдурукчу болгаш прозаик Сергей Бакизович Пюрбюнүң 70 харлаанынга турасказтаткан «Чалыы назынның ыраажызы» деп номнар делгелгезин дериттинген. Ында шүлүктер болгаш рассказтар чыынды-ларын, шиилерни, Москваның төп ном үндүрер черлериниге парлап турган чыындыларны, чогаалчының амыдыралын болгаш чогаадыкчы ажыл-иижин чыыртыкан материалдарны делгээн.

Ол номнарның аразында Ада-чурттуң Улуг даймынның чылдарында Тываның арат чонунуң Кызыл шеригге чаңгыс кижи дег демнег дузазын коргускен, чогаалчының шүлүктериниң башкайгы чыындызы болур 1943 чылда үнген «Кызыл коъш», улустарның бузулбас найыралын, Совет Армияның эрес-маадырлыг тинилгезин алган-йөрээн, латин үзүкбиле 1944 чылда парлаттынып үнген «Эртенгиниң ыыы» деп номнар база бар.

Делегей литературазының алдын фондузунда кирген А. С. Пушкинниң өлүм чок чогаалы болур «Евгений Онегин», М. Горькийниң «Кыс болгаш өлүм», «Артамоновтарның ажыл-үүдезин», Л. Толстойнуң «Хаджи Мурат», орус улустуң зас чогаалы «Орус маадыр Илья Муромец» деп С. Б. Пюрбюмүң очулгазы-биле тыва дылга үнүп турган чогаалларны. С. А. Сарыг-оолдуң, Ю. Ш. Кюнзегештиң, А. Ф. Емельяновтуң болгаш өскеда чогаалчыларның С. Б. Пюрбюге тураскаадын бижээн шүлүктерин од делгелдеген сонуургап көрүп болур.

З. МОНГУШ.

УКРАИНАДАН ЧАГАА

Степан Агбанович Сарыг-оол бодунуң 75 харлаанынга кашла ай чедир чурттавайн барганын хараадаа-биле дыңнаан бис. Ооң ады украин улуска чоок, билдингир, ол украин культура-биле таныш болгаш оны бедик-биле үнелеп чораан.

Степан Сарыг-оолдуң чурттап эрткен оруу чиик эвес, нарын. Бичин чылдарында кадыг-берге чурттаргаңы чурттап эрткеш, сөөлүнде барып атсураглыг чогаалчы болган. Тарас Шевченко база ыдыг орукту чурттап эрткен. С. Сарыг-оол төрээн черинiң ырлары-биле чергелештир украин ырларга ынак чораан. Чогаалчы тыва болгаш украин улустарының культуразын аразында харылзаштырып, ону улам ханылаткан.

1982 чылдың декабрьда «Литературная Украина» солунга С. Сарыг-оолга тураскаткан үүлдү парлаан. Чогаалчының чогаадыкчы оруун чүүлге тодарадып, ооң украин литературага ынакшылын көргүскен. Чогаалчының бодунуң хүүда библиотеказында украин ӊомнар кончуг хөй деп билир мен. Солунга парлаттынган үүлдү С. Сарыг-оолга чорудуп берген мен. Ол аңаа сеткилин ханып өөрээн.

Украинада үндүрүп турар энциклопедияларда С. Сарыг-оолдуң дугайын база чугаалап турар. 1976—77 чылдарда үнген «Шевченконуң словарында» Степан Агбановичиниң Шевченко дугайында чогаалдарынга хамаарыштыр үүлдү бижээн. Чижээлээрге, «Дүш» дээш өске-даа хөй-хөй шүлүктерни ол очулдурган. Шевченконуң шүлүктериниң чыындызы 1954 база 1964 чылдарда Кызылга парлаттынгылаан.

«Улуг Шевченкодан өөренип чордум» деп үүлдү С. Сарыг-оол «Шын» солунга чогаалчының 150 чылынга тураскаадын парлаткан. Украинага тураскаткан ооң «Мөңге алдар» деп шүлүүн база билир бис.

Павло ДУБИНКА.
Жданов хоорай.

АК БУЛУТ— МӘӘҢ ОРУУМ

Көшкен ак булуттар
Хөвең дег хөөт чиик.
Көккүр сүүр сыннарны
Көжегелеп шимээн.

Ангорлар чоогүү дег,
Ак булут—мээң оруум.
Тоолзуг ораным
Тожуже аппар чоғ

Куш чемгирир аргажок
Меңгилиг бедиктер
Курбустуже чорғаар
Берзеңип үнгүлээн.

Ангорлар чоогүү дег,
Ак булут—мээң оруум,
Тоолзуг ораным
Тожуже аппар чоғ

Портка ара хонза-даа,
Тожумче ужар мен.
Борбак кара эжим
Доңган бааным чылдыр.

Ангорлар чоогүү дег,
Ак булут—мээң оруум,
Тоолзуг ораным
Тожуже аппар чор.

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Ташкентиниң заячылары— даштыны туристер ол хоорайның ураң чурумалдыг, солуң көруштүг черлери-биле танышып турлар. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Ажык чугаага хамаарыштыр

ТҮҢНЕЛДЕН ҮНДҮРЗЕ

Паспортун көөрге, хып дээн аныяк. Ынчалзажок ооң арның дырышкактар шыва алыберген. Ол нерв аарыының эмнелгезинге дыка берге байдалдыг келген. Ооң бзары ыжык база окпезинге дегирe бергeн болган. Элээн болганда Василий Петрович миниң келгеш: «Чүге чурттап чоруур мен? Ог-бүлем кайыл?» деп айтыртыган...

Ол кан-кадык оол болуп өскен. Эш-өөрлүг-даа, кижилерге ээлдек-эвилең чанныг-даа чораан. Ажыл-ишке-даа хзяндыкшылдыг.

Ада-иези оглунче шоолуг-ла кичээгей салбайн баргaн. Оол 15 харлаанының хүүдүн эрттирип турда, арага ижерин безин ада-ие аңаа чөпшээрепкен. Чоорту ол оол ыдыг байырлалдардан чыда калбайн киржип, арагаже киргeн. Ортумак школа дооскан соонда, ол тудуг институдун дооскан. Ол уеде өг-бүлелиг-даа апарган. Кадайы Надежда Николаевна болгаш уруу Вера ону ажылдан кээрге, изиг ынакшыл-биле уткуп аарлар. Өг-бүленiң бо аасскежиктиг амыдыралы үр болбаан. Оларның солун болгаш чаагай чурттaлгазынга арага шаптыктаан.

Аныяк инженер ажылынга шуудап чадап-ла чораан, арагага хандыкшаан, тайып дүшкен, ол түтле шилче көөр кижи апарган. Бажыныңга байлак библиотекалыг турган. Оозунда номнарын догерезин садып ишкен. Ол арага аарынындан каш удаа эмнеткен. Ынчалзажок ол бодунуң багай чаңчылындан адырлып чадаан. Кудумчу кезиң, тоган арагалаан, база катап эмнелгеге ийи неделя чыткан. Иинти организмни кошкаанындан, эмнээшкинин ол үгбайн барган.

Кижи бүрүзү бодунуң салым-чаяанының ээзи болур ужурлуг. Ол салым-чаяанны кижи бүрүзү боттарының күзели-биле башкарар. Бодун төлептиг мөзү-шынарже углап чоруурларның амыдыралы бай-шыырак, сагыш-сеткилге өөрүшкүлүг дээрзин билир бис. «Шын» солунда Д. Иргиттиң «Амыдыралдың хөлегезинде кымнарыл ол?» деп үүлүнге холбаштыр бо чижекти маңаа киирдим. Ынчангаш арагага хандыкшып чоруур ийи-чаңгыс кижилер частырыын эдип, чурттaлгазындан түңнел үндүрери күзенчиг-дар.

А. БЕЗПРОЗВАННЫХ.
Кызыл хоорай.

ЕРЕВАН МАРГЫЛДААГА БЕЛЕН

Бо хүнмерде Совет Арменияның найысылаалы улуг найыр-байырга белеткенип турар хоорай шинчилиг. Улуг магазинмерниң казбак шилдеринде, гостиницаларның база административиг бажыңнарның каналарында чараш эмблема—«Делегей болгаш Европа чемпионады. Чиик атлетика. Ереван-83» деп бижиктиг бөмбүрзек чуруу көстүп келгилээн.

— Делегейниң ол хире улуг маргылдаазын бистиң хоорайывыска эрттирери дээрге, шынап-ла улуг спорт байырлалдыр—деп, Арменияның Спорткомитединиң даргазының бирги оралакчызы Микаел Исакян чугаалады.— Делегейниң эң шыырак штангистерининң эвлечлиг спортчу шүүлгазын эрттирер чер кылдыр Ереванны шилип алганы таварылга эвес деп бодаар мен. Совлгу чээрби чылларда армия аар атлеттер эң-не бедик дээш чергелиг маргылдааларга чаңгыс эвес улаа улуг чедиишкиннерлиг болгулаан. Чурттуң шилилдек командазының составынга бетен дээрге бистиң үш штангизивис кирер деп билип турар бис. Олар дээрге делегейниң хөй дакпыр чемпиону болгаш рекордчузу, Москва олимпиадазының тиилекчизи Юрий Варданян, а ол мышкаш бистиң чуртувуста база дашткыда биилингир, делегейниң хөй-хөй маргылдааларының тиилекчилери болгаш рекордчулары Юрий Саркисян биле Оксен Мирзоян-дыр. Ол спортчулар аңгы үеде күжениишкининг тренировкалап турар болгаш боттарының девизинге чедиишкинниг болурунга идеген туралар.

Бо хүнмерде чемпионаттың организакчылары кызыг-чаа чок. Ереван хоорқүүскон делегейниң он-он чурттарындан атлеттерни болгаш спортка ынактарны хүлээп алырынга белеп болур деэш хөйүү кылган. Чемпионат киржикчилерииге таарыштыр культура программазын тускай ажылдап кылган. Олар маргылдаалардан болгаш тренировкалардан хостуг үезинде делегейниң эң бурунгу хоорайларының бирээзиниң байлак культуразы база амгы амыдралы-биле танышжар арганыг. Туристээринге көрдүүген программа база улуг болгаш хөй янзы. Спортка ынактар «Дани», «Армения», «Ани» деп эртиг отельдерге чурттаар, делегейниң эң чараш хөлдериниң бирээзи — Севанга баар, Арменияның онзагай черлерни кезип көөр.

Маргылдаалар чаа Спорт ордузунга эртер. Ооң дугайын ол тудугиуң төлевилекчи-архитекторларының бирээзи Артур Тарханян мынча деп чугаалады:

— Спорт ордузу Ереванның чараш булуннарының бирээзинде тургускан чаа спорт-концерт комплексизиниң бир кезээ.

Комплекстиң улуг залынга чели муң чедир көрүүчү кирер. Ооң 2000 дөрбелчин метр чыгыы ареназынга футболдан аңгыда, спорттуң барык-ла бүгү хевирлеринге — чиик атлетикага болгаш хоккейге, гимнастикага болгаш боокса маргылдаалары, спорт байырлалдарын эрттирип болур. 1000 олуттуг дескинин турар тускай трибунаны кылган, ону херек апаарга, концерт залынга немелде олуттар кылдыр азы спорт залынга немелде трибуна кылыр ажыглаар. Октябрь 18-те чаа Спорт ордузунга делегейниң болгаш Европаның чемпионадының байырлалдыг ажыдыышкыны болур. Ол дээрге Арменияга эртип турган маргылдаалардың ең улуу.

Геворг ОГАНЕСЯН.
ПМА-ның корр.

СОЛУН БОЛГАН

«Тыва кобальт» комбинаттың коллективтериниң аразынга стол теннизиге командалар аразынга бирги чер дээш маргылдаа Хову-Аксы суурга чаа болуп эрткен. Аңаа 10 команда киришкен. Шынгыы оюннарның түңнелинде, бирги черни энергоцех командазы алган, ийиги—үшкү черлерни гидрометаллургия цехиниң болгаш № 1 школаның командалары үлешкен. Эр улустарының аразынга бирги черни Торжу, ийиги—Балахчин, үшкүзүн — Монгалъбин олар ээлээн.

Стол теннизиге хууда бирги чер дээш маргылдаага 42 кижи киришкен. Херээжен спортчулардан Гулякова, Аравчаа, Оюн олар ышкаражыннар.

Х. КҮЖҮГЕТ,
«маргылдааның код судьязы.

Редакторлуң орлакчызы К. К. САТ.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 18-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 —«Зарядкаже, чыскаал!» 8.55—«Оттуруукчу». 9.25 — «Совет Эвилелиниге бараан бооп тур мен!». 10.25—«Калыкшыл». 11.10 — «Эртенги почта». 11.40 — Волейболга Европа чемпионады. ССРЭ-ниң болгаш Румынияның шилилдек командалары ужуражыр. 12.15 — 12.30 —Чапсар. 12.30 — «Кодээжи шагы». 13.30 — «Музыка киоскузу». 14.00 — «Дайым дүжүү». Ф. Достоевскийниң тоожузундан тургускан. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — 18.45 — — Чапсар. 18.45 — Бөгүн — Арга-мыш ажылдакчыларының хүнү. 19.15 —Концерт. 20.00— «Аян-чоруукчулар клубу». 21.35 — Концерт. 22.05 — Баскетболга Европа чемпионады. Херээженнер. 22.45—22.55 — Тележемделээлер.

НЕЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Зарядкаже, чыскаал!». 8.20 — ПТУ дугайында эң эки дамчыжылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. 9.00 — Мультфильм. 9.10 — Документалдыг фильм. 10.00— П. Егоров ойнаар (фортепиано). 10.50 — «Чурагачы». Тележурнал. 11.30 — В. Амлинский. «Чалгаранчыг эвес сан». 12.10 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Парашют спорту. 12.30 — Игорь Шамовуң ырлары. 13.00 — Документалдыг телефильм. 13.20 — «Синдикат-2». Алды сериялыг ураң-чечен телефильминиң 5-ки сериязы. 14.25 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 15.25 — Концерт. 15.45 — Экранда кинокомедия—«Авс-кежин». 17.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионазы. ЦСКА—«Сокол» 19.15 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 19.45 — «Чулпаннының тараалары». Чаа фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». 20.15 —Музейлерде болгаш делгелге залдарында. «Эрмитаж». 15-ки фильм — XVIII векпиң ййги чартымында Францияның ураң чүүлү. 20.45 — Орус композиторларның романстарын Л. Макартичи күүседир. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мистер Икс». Ураң-чечен телефильм. 23.05—23.50 — Футболга ССРЭ чемпионазы. «Шахтёр»—«Днепр».

Сентябрь 19-тан эгелеп бистиң республиканың найысылаалы Кызыл хоорайга Арменияның күрүнениң ыр болгаш танцының «Оровел» ансамбліниң концерти болур. Найысылаалың чурттанчыларынга улустуң ырларын болгаш танцыларын, совет авторларның чогаалдарын бараалгадыр.

Ансамбльдиң ураң чүүл удуртунчузу Левон САРКИСЯН.

Билеттерни хөгжүм-шин театрының кассазында садып турар. Концерттер 18.30, 21.00 шактарда хөгжүм-шин театрынга болур.

ХАРЫЫ

«Шынның» сентябрь 11-де үнген номеринге кроссвордту Тес-Хемниң Самагалдайдан С. А. Салчак, Кызылдан Ч. М. Ооржак олар ээ баштай шын тыпканнар.

Кроссвордтуң харыызы бо:

УЗУН ДУРГААР:

1. Балдерис. 2. Дыргак. 3. Сыын. 4. Чола. 5. Октава. 6. Гармошка. 9. Чулар. 15. Меңги. 16. Карак. 17. Набат. 18. Оскар. 21. Академик. 23. Карандаш. 25. Балар. 27. Анкета. 28. Сарлык. 31. Ария. 33. Чыын.

ДООРА ДУРГААР:

7. Базырык. 8. Досхаар. 10. Гама. 12. Чыяан. 13. Орук. 14. Акша. 15. Макаренко. 19. Сүге. 20. Сула. 21. Азмы. 22. Арык. 24. Инкубатор. 26. Каша. 28. Сорт. 29. Чулук. 30. Кран. 32. Очур. 34. Шинтиир. 35. Кызырак.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Абдулла» 11.20, 14.10, 17.00, 20.00, «Вук» 10.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.20, «Все наоборот» 10.40, 12.10, «Твоя любовь» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Обещаю быть» 11.00, «Четыре мушкетера» 14.30, 17.10, «Свадебный подарок» 12.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Талисман» 15.00, «Клятвы и обещания» 16.30, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Семеро солдатиков» 10.30, «Торпедоносцы» 15.00, 19.50, «Эскадрон гусар летучих» 12.00, 17.00 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Сокровище византийского купца» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 21.00, «Шурочка» 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Свадебный подарок» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Полосатый рейс» 10.00, 11.50, 13.50, 15.00 «Абдулла» 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «К своим» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН» СОЛУННУҢ 1984 ЧЫЛДЫҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ ЭГЕЛЭЭН.

Чагыдылганың чылда өртээ 7 руб. 80 көпеек, а чөртык чылда—3 руб. 90 көпеек.

«Шынны» чагыдып алыңар.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 9 Телефоннары: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыцзалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийни амыдырал болгаш үеэтпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдыстиниң 2-41-27, информация кылдыстиниң 2-20-60, культура кылдыстиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый кылдыстиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-73 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2004.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01578.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 218 (12308) | 1983 чылдың сентябрь 20, вторник | 1925 чылда үнелеваттинген | Өртээ 3 коп

БЕШ ЧЫЛДЫҢ УЛУГ ТУДУГЛАРЫ

Уренгой—Помары—Ужгород аразында газ дамчыдар участокта компрессор станцияларының улуг дериишкиннерни эгелээн. Оң бирги беш чылдың ол улуг тудугларын бедик темпилиг чорудуп турар.

Газ дамчыдар магистральның 100 километр бурузуге инженерлиг ол улуг дериишкиннерни кылыр. Компрессор станцияларының сорулгазы — газ дамчыдылгазының чогуур базышкыны хандырары, газты арыглаары, изиишкинни соодары болуп турар.

«Почиковская» деп компрессор станциязын Уренгойдан 2517 километр черде дерип турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 66 чыл ойнуун бүдүүзүүде станцияны ажыглалга киирер дээш социалистиг чарыш оон дериктилериниң ортузунда амгы үеде улам калбарган. Газ дамчыдар улуг магистральның тудугжулариига СЭКП Тыа Комитединиң болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чагаазынга харыы кылдыр Кстовскиниг «Нефтезаводстрой» № 5 трезиниң коллективи ажылдың темпилерни улам бедидерни, шинарыи эжиндерни, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыттарын, компрессор станциязын хуусал бетинде ажылдадыр эгелээрни шиитпирлээн.

Компрессор станциязының дериктилери боттарының сөзүнге ээ болуп шыдаар: септелге мастерскаяларлыг ажыглал блогу, станцияны башкарар пункт белеп, компрессор установкаларының бажының дерээн. Станцияның арткан дериишкиннерни бедик темпилиг чорудуп турар. Нарын дериишкиннерни кылыр талазы-биле коллективтиң дуржулгазы, социалистиг чарышты калбартканы, күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглааны, материалдыг хандырылганы эжиттикээн—бистиң коллективтиң чедиишкиннериниң үндезини болган деп, трестиң удуртукчузу В. Кузнецов чугаалап турар.

(СЭТА).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ГЕКТАРДАН-НА 14 ЦЕНТНЕР

Даваалай Акаймаа «Совет Тыва» совхозка трактористей турган. Механизатор кыстың совхозтуң директизы дүжүт ажаалдазының үезинде база бир харыысалгалыг ажылга — тараа шаңынга мотористээрниге томуйлаан.

Чинге-Даг хову-трактор бригадазында бо хүннерде тараа ажаалдазы түлүк, шаңда тараа немежип-ле турар. Ында тараа арытлаар болгаш чүдүрер техниканы Акаймаа башкарып турар.

ЧУРУКТА: моторист Акаймаа шаң ажылдакчызы — Кызылдың ураң чүүл училишезиниң сургуулуу Тоня Ондар-биле.

Сарыг-Септиң Сельхозтехника каттыжышкынының чеди машиназы «Совет Тыва» совхозта дүжүт ажаажып турар. Николай Иванов удурткан бо коллективте чолаачы Алексей Микрюков социалистиг чарыштың мурнакчыларының одурүүзүнде чорун турар. Ол комбайнидан тараа сөөртүр үлүүн 150 хуу чедир күүседип келген.

ЧУРУКТА: мурнакчы чолаачы А. Микрюков.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

«Тиилелге» совхоз күскү дүжүт ажаалдазын организастыг эгелээн. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Дандар Доржуның удуртуп туруры № 3 отряд дорт ажаалда-биле баштайгы 5 хонукта 1800 га шөлдүң тараазын кезип, 2500 тонна эки шынарлыг тараапы төп шаңче чоруткан.

Ажаап алышкынның баштайгы хүнериниден «Шамбалыг» совхозунуң 11 комбайны ажаалдада киржип турар. «СКД-6» маркалыг комбайнардан шамбалыгжылар: Чулур-оол Ооржак, Сергей Кендикмаа хүн нормазын 150 хуу күүседип, мурнакчыларның одурүүзүнде чорун турар. «СКД-5» чиик комбайнар аразынга Оюн-оол Монгуш («Шамбалыг»), Михаил Монгуш («Тиилелге»), Доржу Монгуш («Тиилелге») олар мурнакчылардан чыда калбайн эрес-шудургу ажылдап, хүн нормаларын 140—150 хуу күүседип турар. Кестик-оол Ооржак, Борбай Дендикмаа («Шамбалыг»), Василий Сарыглар, Кайгал-оол Ондар («Тиилелге») олар база-ла эрес-соруктуг ажылдап турар. Совхозтуң бот-орулга-чарылгалыг № 2 отряды дорт ажаалдаже киргеп.

Совхозтуң төп шаңында ажыл хайнышкыныг. Оон эргелекчизи Биче-оол Седип шаңда ажылды ынчаар доңчулады:

— Төп шаңда ниити байдалывыс багай эвес. Тараа чүдүрер 5, арыглаар 5 машина ажылдап турар. Хонукта 420 тонна тарааны хүлээп ап турар бис. Ниитизи-биле ийи сменада 60 ажылчыпап хаара туттунган. Олар тарааны арыглап, үрезинге, мал чеминге урбушаан, куруиеже чүдүрүп чорудуп турар. Ажылчыннар эки ажылдап турар. Кижи бүрүзү — боттарының хүлээнген участоктарында. Тараа сөөртүп турар чолаачылар аразындан Кодур-оол Монгуш, Виктор Монгуш олар беш хонук түнелги-биле тиилекчилер болдулар. Олар хонукта 38—40 тонна тарааны түс-түзүнде сөөртүп экпеп турар.

Төп шаңның ажылчыннарын повар Клара Баллаң чемгерип четтирип турар. Ол поварның кызымак күш-ажылын мактаар апаар—деп чугаалады.

Совхоз он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының дүжүдүн кыска хуусаада, чидириг чокка ажаап алыр дээш бар арга-курлавырларны долузубиле ажыглап турар.

№ 3 отрядтың бригадиринин оралакчызы Чимит-Доржу Монгуш:

— Чоокку чылдарда эки дүжүт албаан болгай бис. Дүжүт экиде тараажы бүрүзү улуг оорушку-биле ажылдаар чүве-дир. Эң ылаңгыя шамбалыгжылар бяске коскү дузаны чедирип, кызымак ажылдап, бистерим кайгаттылар. Чүгле «Эр-хейдер!» деп байыр чедирер-дир бис. 6200 га шөлдүң дүжүдүн ажаар бис. 5 хонук соонда ийи хүн эрткен. Ынчап көөрде, ам-даа 4 муң ганы ажаары арткан. Бо темп-биле ажылдаар болзувусса Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүн таварыштыр доозуп болур арга бисте бар—деп чугаазын доозуп чоруй бригадазынче хапты.

Ажаап алза чогуур дүжүт ам-даа хөй, ынчангаш шалыпчы ёзу-биле ажылдаары кижи бүрүзүнден негеттинип турар.

Э. ТЕЖИТ.

КЫЗЫЛ ТУК-ЖДАНОВЧУЛАРДА

Улуг-Хемде Жданов аттыг совхоз ниитиниң малынга чем белеткээрини талазы-биле районда ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышка сентябрьның баштайгы он хонуунда тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүсюмунуң шилчиир Кызыл тугун болгаш акша шаннадын алган.

Ждановчулар бо хүннерде 4330 тонна силосту, 3792 тонна семажты, 2532 тонна сигенни белеткээн.

Дугаржап Бегзинин удуртканы сигенчилериниң механизастаттынган звеносу арткан хуусаада хүнүүн-не 100 тонна мал чемин белеткээр хүлээлгени алгаш, сөглээн сөзүнге ээ болуп турарлар.

Маадыр-не, чылгычы Ч. Кунгаа, хойжу А. Сундуй, инек кадарчызы А. Конгар олар боттарының күжү-биле тус-тузунда 20—30 тонна сигенни белеткээш, беш хонуктарның түнелги-биле тиилекчи болганнар. Мурнакчыларга шаңналдарны тывыскан.

Ажыл-ишчилер мал чемнерин белеткээрин ам-даа уламчылап, темпизин кошкатпайн турар.

М. БИЧЕ-ООЛ.

ТЕРЕК ФЕРМАЗЫНДА

«Ак-Туруг» совхозтуң Теректе сүт-бараан фермазы бо чылдың 8 айларында 95,5 тонна сүттү күрүнеге дужаагаи, азы планын ажыр күүседкеи. Ам чыл төнчүзүнге чедир 10 тонпаны дужаары артканы.

Беш чылдың эгезинден алыр болза, олар 296,6 тонна сүттү саап, дужаагаи. Ол дээрге фермаңың коллективи сүт талазы-биле беш чылдың үш чылының планын хуусаа бетинде күүседкени болур.

Ферманың коллективи ай санында планныг онаалдаларын ажыр күүседип келгени саанчыларның, кадарчыларның деминг, кызымак ажылындан хамаажып турар. Ында ылаңгыя саанчылар Татьяна Монгуш, Надежда Көк-кыс, Ларыса Маадыр-оол оларның болгаш оон-даа өскелернин саггап сүдү хөй.

Сигеп кезип белеткээринге, кыштаг-турлаач септеп, арыглаарынга кадарчылар, саанчылар, бызаа ажаакчылары шупту идепкейлиг киржип турар. Инек кадарчылары хол кадыры-биле сигеп кезерни бо чайын үргүлүг чорудуп келген. Саанчылар, бызаа ажаакчылары болуп, хөпээнгээринге идепкейлиг ажылдааннар. Коллективтиң белеткээни 10 тонна ажыг сигенин фермаңың Чаш-Талда кыштаанда чедирип, сараатгаан.

Мал чеми белеткээрин уламчылап турарлар.

Чаш-Талда фермаңың кышка белеткелин бригадир Б. М. Шарзанының, учётчик А. М. Дамчайның удуртулгазы-биле олар чорудуп турар. Чурталга бажыңнарын септеп, чугайлаарын дооскан, бажыңнарның даштыкы ханаларын, херимнерин безин дооза чугайлап каан. Инек, бызаа кажаалларының иштики, даштыкы ханаларын малгаштаарын олар эгелей берген. Кажаалларның иштин, даштын агартыр чугайлап, даштында херимнерни чугайлаарын олар чылдың-на эки шынарлыг чорудуп турарлар. Ынчангаш кышкы фермаңың арыг-шевер байдалдыг кижилериниң ажылдаарынга таарымчалыг болуру чугаажок.

100 баш инек кирер чаа кажаапы фермаңың девискээринде доозуп, ажыглалга киирген. Кажаанның иштинде төрээн инектер, чаш бызаа ажылаар орээлчигештер база бар. Кажаа иштин чылдыр одаарынга суугуну база кылган. Совхозтуң садын алганы сүткүр породаның аныяк инектерни аиаа кыштадыр.

Бир деминг, күженишкининг ажылдап турар улуг эвес бо коллектив чылдың планын чедиишкиннинг күүседиринге бүзүреллиг.

Н. ООРЖАК.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ БЕДИК

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база 1990 чылга чедир ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чедиишкиннинг күүседирде кодээ ишчилерниң мурнунда салдынып турар сорулгалар улуг. Мал болгаш чер ажылындан алыр продукцияның санын көвүдедири, оон шынарын экижидери кодээ ажыл-агыйның специалистеринин, малчыннарның, саанчыларның, механизаторларның ыдыктыг хүлээлгели болур.

Чөөн-Хемчик районда «Некрас» совхозтуң Арыг-Бажында комсомолчу - аныяктарның сүт-бараан фермазы 1983 чылдың эрткен 8 айларында өөрүнчүг түнелди чедип алган. Олар 460 тонна сүт бүдүрер чыл планын сентябрь 2-де 100 хуу күүседткен.

Фермада саар 320 инек бар. Ону 16 саанчы саап турар. Ферма сентябрь эгезинде кышкы турлаанда көжүп келген. Ферма коллективи боттарының күжү-биле 100 тонна сиген белеткээр планын ажыр күүседткен. Ында бүгү ажылды чедиишкиннинг удуртуп, коммунист, комсомолчу болгаш активни бүрүзүнден ферманың эргелекчизи, дуржулгалыг коммунист Люндюп Монгушевич Дамбуу бедик негелдени салып турар.

Ында партия эге организациязының секретары Татьяна Кертик-ооловна Монгуш партия эге организациязын хөй чыл удуртуп турар хоочун саанчы. Ол ферманың саанчыларының, кадарчыларының, комсомолчуларының хүндүткелин бодунуң хууда үлегерчизээ-биле, эш-өөрүнден бедик негелделин-биле, партийжи принципиалдыы-биле чаалап алган.

Коллектив 8 айларда саар инек бүрүзүнден 1475 килограмм сүттү саггап. Түс-түс саанчылар комсомолчу Арина Монгуш 1800 килограмм, коммунист Зоя Борбүй 1816 килограмм, дагдыныкчы хоочун саанчы Анай-Хаак Монгуш 1700 килограмм сүттү 8 айларда инек бүрүзүнден саггап.

Сентябрьдан эгелээш чыл төнчүзүнге чедир чеже килограмм сүттү пландан ажыр саап ап болуруп Люндюп Монгушевичиден айтырарывыс ол мынды харыыны берди:

— Эң-не эвээш дээн сан-биле алырга, бистиң коллектив сентябрьда 40 т, октябрьда 35 т, ноябрьда 35 т, декабрьда тургузу азыралче киргеиде 40 тонна сүттү бүдүрүп боор. Бо сан эң куду чижек-биле алырга ынды. Ынчангаш артқан айларда 150 тонна сүттү чыл планындан артыкка ап боор бис. Ол хөөрге чыл планын 130—135 хуу күүседири-ивр.

Ферма ам кышка эки белеткеиип турар. Фермада садык ажылдай берген. Бо чорук саанчыларның тарымчалыг ажылдаарын хандырар. Коллективте 40 ажыг өөреникчи 2 сменада өөренип турар. Ону тускай автобус сөөртүп турар.

Мал чеминиң курлавыры кышка четчир, 2000 тонна өртken чылгы силос бар. Аиаа немей 1000 тоннапы салып эгелээн. 500 тонна сиген, саван пресстерин кажаалап сараатгаан. Удавас кормоцех ажылдап эгелээр. Ону ам кыпып турар.

Бо коллективте коммунист бүрүзү партийжи даалгазын эки күүседип турар. Партия эге организациязының хүрааларынга коммунист бүрүзүнүң даалгазын канчаар күүседип турарын дыннаары чаңчыл болган. База бир чүгүлә чүүлдерниң бирээзи — бо коллективте ажыл шагы үзер, көрүм-чүрүм хажыдар чөрүктүп болбайн турары.

К. МОНГУШ.

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

Чадаананың хөмүр-даш разрезинин ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын күүседип, Совет Тывазының 40 чыл ооң күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш бир деминг ажылдап турарлар. Өзек чылдың сес айларында 1189 тонна даг массазы казып тывар планныг тургаш, ону 2145 тонна чедирип, планын 113,6 хуу, а продукция сайгарарының планын 115,3 хуу кылдыр күүседкен.

СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дутайында» доктаалын амыдыралга боттандырары-биле коллективте хөй-иитн организациялары чамдык хемчеглерни ап чорудуп турар. Ук бүдүрүлге черинде социалистиг чарышты, күш-ажылды организастаанны таварымчалыг. Ажылчыннар хууда ай, чыл планнарын эжыр күүседир дээш социалистиг хүлээлгелерин алгай ажыллап турар. Социалистиг чарыштың түнелии ай, квартал санында үндүрүп, ооң түүжелдери-биле холбашкан бүдүрүлге хураларын эрттирип турар. Ында чүгле план күүселдезы кол рольду ойнаар эвес, а сагылга-чурум база кижэнгейниң төвүнде болур. Ажылчыннарның бот-харыысалгазы бедээн. Ол чорук дагжыларның ажылга долу күш-биле, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга улуг идигни берип турар дээрэн чугаажок. Ооң түнелиниле эрткен чылдың бо үезин-биле дениээргe, күш-ажылчы сагылга-чурумү экижээн. Ынчалза-даа ажыллаи үнер-кирер чорук ам-даа бар. Алдынган планнарның күүселдезинге дагдыныкчыларның киирип турар улуг-хуузу улуг. Бо бүдүрүлгеде ур чыл ажылдап келген, дуржулгалыг дагжылар хөй. Олар аныяктарны боттарының мергежилиниге өөредип, арга-сүмезин берип турарлар. Оларга БелАЗ-540-ниң башкарыкчызы В. С. Монгуш, машинист-экскаваторжу Е. Н. Фроленков, бульдозер чолаачызы А. П. Маржин хамааржыр. Ол шыкаш ак сеткилдиг ажыл-иижи-биле эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган, социалистиг чарыштың мурнуку одурүүзүнде чорун турар, дагжыларга чер өрүмнээр станоктун машинизи И. С. Качан, ЭКГ-4,6 маркалыг экскаваторнуң машинистери А. М. Дондук, К. Х. Серенот оларны адап болур.

Бистиң корр.

Хоорай, суурларывыстың аян-шинчизи

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА АЙЫН ЧАРЛААН

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чыл оюига уткуштур республиканың хоорайларының, суурларының чаагайжыдылгазы дээш кампания тулуктээн. Найысылал Кызылды улам көрүштүр, улам чараш болдурары-биле база бо чылын эвээш эвес хемчеглер алдынган. Хоорайның чаагайжыдылгазынга болгаш ногаанчыдылгазынга 1 миллион ажыг рубль шиңгээдип алдынган, 57 муң дөрбелчии метр оруктар болгаш тротуарлар асфальтылаттынган, дыка хөй ыяштар болгаш чечектер тарыттынган.

Боттарының девискээрлерин база хамаарышкан черлерни чаагайжыдар, ногаанчыдар талазы-биле № 3 школаның, Тываның транспорт эргелелиниң, геология-шинчилел экспедициязының, Кадык камгалал министерствозунуң, № 1 ХПТУ-нуң коллективтери идепкейлиг чорууи көргүзүп турарлар.

Ындыг-даа болза, чамдык будурулгелериниң, организацияларның болгаш албан черлериниң удуртукчулары санитарлыг арыглап ашташкынга, чаагайжыдылгага база ногаанчыдылгага кошкак киржип турар. Ындыглаары Краснояр-скиниин политехниктиг институдуну Кызылда филиалыны, Улуг-Хемниң ыяш ажылагый черииин, № 3 АТБ-ниң болгаш өскө-даа черлерниң коллективтери хамааржыр.

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткууру-биле улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күскүсюму бо чылдың **сентябрь 20-дем октябрь 20-ге** чедир чаагайжыдылга айын чарлаан. Анаа хоорайның бүгү организацияларының, будурулгелерниң коллективтери эң идепкейлиг киржиря чугула. Чоокку хүнерде боттарының девискээлеринге арыглап ашташкыны чорудуп, тарыттынган ыяштарны кичээнгейлиг көөрүм, а кадыл калган үнүштерни туруп, орнуига чаа ыяштарны экпеп тарыырын ол ай дургузунда боттандыраары чугула дээрэн хоорай Совединиң хүлээп алган шиитпиринде айыткан.

...Дашты-кыдан соолгу медээлер...

ГАВАНА. Куба металлургтар коскү чедиишкиннерни чедип алган. Чыл эгезинден бээр 354 миллион песо акша өртектиг металлды бүдүргеи. Ол дээрге, эрткен чылдың ол үезин-биле дециээргe, 20 хуу хөй болуп турар. Бо дугайын металлургия үлетпүрүшүн ажылдакчыларының национал профэвилелиниң чиигине секретары А. Вильярреаль медеглээн. Национал информация агентствозунга берген интервьюзунга кан болгаш шөй эзилдиринин оонуң бир кезээ рационализаторжу сиваларынын болгаш чогаадыкчыларның уре-түкпелдиг ажылының ачызында чедип алдынганы ол демдеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. Массачусетс штаттың Питтсфилдеде будурулге чери «Дженерал электрик» электротехниктиг корпорациянның продукциязының үнезинин кудулааны-биле холбаштыр ажылчыннарны ажылдан үндүреринге белеткеиип турар. Корпорациянның будуртукчулары ноябрь эгезинде заводтуң 1200 ажылчыларын ажылдан үндүрерин планнаан.

КИТО. Чилиниң чону-биле эп-сеткил каттыштырылгазының митингилери, хураллары экваторнуң хоорайларында болгулаан. Чыскаалдарга киржип турар ажылчыннар, тараачыннар, албан-хаакчылар болгаш аныяктар Пиночеттиң ёзу-чурумун ап октаар, чуртка хосталганы база демократияны катап тургузар дээш демиссежип турар маадырлыг чыл чонуу деткээнин илергейлээнимер.

ЛУСАКА. Мурнуу Африка Республикадан дыннадып турары-биле алырга, Наталь мокузунда Врикейл хөмүр-даш шахтазынга метанның күштүг частымшкыны чоокта чаа болган. Өлген 63 кижиниң колдуу африка чурттуг ажылачыннар болган.

(СЭТА).

Национально-краевед... отдел

СОВЕТТЕР АМЫДЫРАЛЫ: күүселдениң контролю

СУЛАРАДЫРГА ХОЖУДААШКЫНГА ЧЕДИРЕР

СЭКП-ниң XXVI съездиниң, партия ТК-ниң ооң соондатыг Пленумнарының шиитпирлерин амыдырапта боттандырар, күүседикчи сагыпга-чурумну быжыглаар, кадрларның ээ-харыысалгазын бедидер дээш улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Совединиң күүседикчи комитединиң, район болгаш кодээ Советтериниң депутаттары чамдык тодаргай ажылдарны кылып чорутkан.

Районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң беш чыл планы ажылдан кылдыңгы болгаш оны боттандырарының талазы-биле хемчегпер алдыңы турар. Чурттакчы хоюуң чаагай чоруун эки-жидеринге ког салыышкынны плавнар болгаш социалистиг хүлэмлелер күүселдезин улуг рольду ойнаар. Ону чедиишкиниг боттандырар дээш кодээ ажыл-агыйда, үлегчүрде база улус ажыл-агыйының еске-дээ адырында хаара түттунган кижилериң күүседикчи сагыпга-чурумун, соглээп сөзүпге канчаар ээ болуп турарын күүскомуның сессияларында докгаамал чугаалажып турар бис. Ол бүгүнүң түнелинде районуң ажыл-ишчилеринге эвээш эвес чедиишкиннерлиг болган. Он бирги беш чылдың башгайгы ийи чылында болгаш бо чылдың эрткен сес айында күрүнеге үштүң 126 тонназы, дүкүү 9 тоннаны планнан ажыр саткан.

Район Совединиң болгаш кодээ Советтериниң күүскомнары хүн бүрү болгаш перспектиптиг планнар ёзугаар ажылдап турар. Сессиялары болгаш күүском хуралдарын Конституцияда көрдүнген хуусаапарда эрттирип турар.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың сентябрьда хүлээп алганы «Күүселдениң контролюн болгаш хынаддазын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделеринге дүүштүр улам ыпай сайзыраигайжыдар дутайында» докгаадың удуртулга болдургаш, район Совединиң күүсекчи комитедин кодээ Советтер күүскомнарының отчёттарын бодунуң хуралдарында дыңнап, үстүкү органнарның докгаалдарын, шиитпирлерин канчаар күүседип турарын контрольдап келген. Чижээ, 1982 чылда үстүкү органнарның болгаш боттарының докгаал-шиитпирлерин боттандырып турарынга холбашкан 17 айтырыгны көргеп. Сөөлгү ийи чыл дургузунда Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үндүргени докгаалдардан дыка хөйү күүсеттинген, чамдыктары амдаа оңаа контрольда хевээр, район Совединиң күүскомунуң үндүргени 22 шиитпир база тускай дамзыда кирген.

Шиитпирлер күүселдезин контрольдаар болгаш хынаар талазы-биле штаттан дашкаар инспекциияны райкүүскомда тургускан. Оон составында беш активчи бар, олар докгаамал комиссиялар болгаш улусчу контролёрлар-биле бир деминг ажылдап турарлар. Бо чылдың эрткен айларында безин шиитпир күүселдезин контрольдаары-биле Карты кодээ Соведии 8, Мөгеп-Бүреп кодээ Соведии 7 катап күүскомга чугаалашкан бис. Чамдык шиитпирлерии боттандырары-биле хемчегпер ажылдап турар болгаш күүском кежигүнериндеп тургусгупган харыысалгалыг эштерии төмүйлап турар бис. Чижээ, 1982—1983 чылдарның кыштаглаашкынын бедик деңнелге эрттирер дутайында райоп Совединиң күүскомунуң шиитпирии совхозтарның күүседип турарын контрольдаарыы район Совединиң депутаты Ө. Ооржакка даваскан. Ону доктаамал контрольга тургузуп келгенинден кыштаглаашкынының ниити байдалы эки эрткен.

Партия, совет органнарының докгаалдарын болгаш боттуг шиитпирии контрольга тургузарда ай, хүнүң айыткаш, күүседир ужурлуг кижилерии дамылаап, хонук-хуусаазын тодаралып турар бис. Күүсеттинген шиитпирлер контрольдан уштумар. Чижээ, бо чылдың эгезинде күрүнеге мал продуктуларын садар-талазы-биле планның онаалдаларының күүселдезии контрольга тургускан. Эътти болгаш дүкүү пландан ажыр сатканындан ук шиитпир контрольдан уштуиган.

Докгаалдар болгаш шиитпирлер күүселдезиигге хамаарыштыр кылып турар ажылывыс хөй-дээ болза, чамдык четпестериис ам-дээ бар дээрэн бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле көөр бис. Күүскомга келген чагаалдары, бижиктерии бүрүткээри ам-дээ чогуур деңнелге четпейи турар, чамдык дилегларии күүсеткеп-күүсетпээни билдиннес. Күүскомуның удурткучу даргаларының деңдегпелдер кылып турарында четпестер хөй. Оон түнелиниде ыңдыг чуду-каралаашкыннар көдээ Советтерде база бар. Олар хүлээп алган шиитпирлерии күүседир талазы-биле хемчегперии ажылдап кылбаан, ооң уламыңдан боттандырылга комбинады мурпуку чылдарда мурпакчы болуп келген болза, ам хожудаигайларның санында киргеп. Бо чылдың июль, август айларда ачы-дузаның 7 хевириниң планын күүсетпээн.

Улус ажыл-агыйының күрүне планнарын күүселдезп бо четпестериң уржуудан долузу-биле ыынчаар боттанмайн турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов хүлээп алдынган шиитпирлер күүсеттинмес болза, еске ыңдыг шиитпирии катап хүлээп албас ужурлуг бис дээрзин чугаалаан. Ону ажылга удуртулга болдургаш район Совединиң күүскомуиун үндүрген шиитпир бүрүзүп тодаргай ажыл-херектер-биле бадыткап, ону чогуур хуусаазында бүрүн күүседир дээш хемчегперии алыр бис. Ону боттандырарда шиитпирлер күүселдезиниң дээштинии чедип алыр, олче депутаттарны, совет активти болгаш специалистерии калбаа-биле хаара тудар бис. Райкүүскомуның килдистериниң, эргеледелериниң, кодээ Советтериниң күүскомнарының ажылын докгаамал хынаар, үстүкү органнарның докгаалдарын болгаш күүскомуиуң шиитпирии оларның күүседип турарын хуралдарга үргүлчү көөр бис. Ынчан ажылды бүгү тала-биле экижидериниң аргалары тургустунар. Чүгле ажылдакчы бүрүзүнден чогаадыкчы идепкей, ээ-харыысалга негеттивер апаар.

Д. ХОРЛУУ,
улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Совединиң күүскомунуң даргазы.

Күш-ажылга киржилгениң үлүү

Күш-ажылчы коллективтер дутайында хоойлу биске хөй эргелерии берген деп, майымсылалда «Манометр» заводунуң слесарлар бригадири Василий Шевченко чугаалаар.

Он бир кижи составтыг бригада Н. Злобининиң аргазыбиле ажылдап турар. Хымалда хемчээшкин приборларының шынарын экижидер соруглагы бүдүрүлгенинг ажылчыпнары боттарының мурпуига салган. Бо коллективте бүдүрүлге айтырыгларын башкарар ажыл эки деңнелде тургустунган.

— Удуртукчуларга ажылда бар четпестерни ажыы-биле чугаалап, оларны эдип алырымың аргаларын сүмелеп турар бис. Ынчалза-дээ чүгле негелде кылыры-биле кызыгаарланмайн турар бис. Бистиң коллектививис цехтин бүгү күжү-биле, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарын чедип алырынче чүткүп турар. Бис удуртукчулар мурпуига үезин келген айтырыгларны тургузар өргелиг бис. Удуртунчулар аңаа кичээнгейлиг болуп турар. Ажылывысты ынчаар тургускан бис — деп, бригадир уламчылады. — Кижи бүрүзү хүнде кылыр ажылын баш бурунгаар тодарадып алыр. Кижи бүрүзү ацгы-ацгы сонуургалдыг, ынчангаш ажылчыпнарның чүткүдүп, күженнишкиннерии сырый холбаштырып, чогунчалыг мөөнүлер болза, продукция бүдүрер ажыл шапкынчымыр.

Бир хүн иштинде кылдыңган чүүлдер ажылга киришкенниң коэффициентизи-биле хемчээттинер. Күш-ажылдың эквивалентизи ээлчегде кылдыңган ажылдың хемчээли-биле саватгынар. Ол саинны бригада кежигүннери боттары тодаратkан. Чижээ, чыгдынган 60 приборлар корпустары дээш сан бээр, бир эвес 66 апарза — оппуң ийигизин немээр. Бригада чөвүлелп хүниүң-не ол саннарны үндүрүп турар. Ай түнелиле-биле шалыңны саиаар.

Шалың төлевириниң мындыг хевирии заводта бир-ле дугаар ажыглап турар. Ооң түнелдери ажыктыг болган.

Бригадада маргылдаа чок. Бригадир кижи бүрүзүпүң чүү дээш, акша алырын билир.

ЧУРУКТАРДА: «Манометр» заводтуң код инженери Юрий Мягков (ортузунда), бригадир Василий Шевченко (оң талдап үш дугаары) оларның чаа бүдүрген приборуң ажылыи коллектив-биле кады көруп турары; Москва чоогунга селгүүстээшкин үезинде.

О. ИВАНОВ биле Б. КАВАШКИННИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохроникази.

ХООЧУЛУГ ЧУНАР-БАЖЫҢ

«Кара-Хөл» совхозтуң төөңде хөй соңгаларлыг чавыс бажың бар. Ону чунар-бажын дижир. Ону түткандан бээр 5-6 чыл эрткен. Оон бээр-ле ажылдаар, ажылдавас «чаң» тып алган. Сөөлгү үш чыл хиреде ооң ажылы сегиир туржук, улам дорайтаан. Септелге-дээ кылбастаан, соңгалары ойбак, оозун саазын-биле «шилдеп» каан. Кижии соокта ак хар кылдыр хырааллай бээр.

Чамдыкта ол ажыттына бээр. Ынчап аңаа чунган кижиге «изиг бус-биле» деп байыр чедирери берге. Электри чырыы чок черге шала чылбай суг-биле чуиуп алыр, бус чок. Соңга ажыкта кандыг бус турар боор.

Кышкы үеде хеп үштүр черниң соогун канчаар, ооң сандайлары кижиии хаара бээр. Ажыдыпкан хүнүнде шуут эрээ: изиг суу-дээ, соок суудаа төне бээр, одаар ыяжыдаа артпайн баар. Ону «барымдаалаап», эпти-ле 4-5 шакта хаап каапгар «чаңчыл» база бар. Изидер хүнперде ажылдавайн баар чоруктар кайы хөй.

Чунар-бажың — культурлуг амыдыралдың база бир хевири болгай. Ол чокта кымга-дээ берге. Ынчангаш Даспы-Аксы суурнуң бо хоочулуг чунар-бажыңын кажан «эмнээр» ирги? Ол дугайында совхозтуң директизызы, партком чогуур хемчээн дарый алыр боор деп идегедивис.

К. БАЛГАН.

АЖЫЛЫН ЭКИЖИТСЕ

Ажимлчы чонпарның ыпай баар аргыжарынга республиканың, районнарның, автовокзалдарының ажылы канчаар тургустуиган болдур, оларның сагыш-сеткили өөрүүр, аңаа өөрүн четтиргении илередирдер.

Бистиң республиканың пайысылазы — Кызыл хоорайда чаа автовокзалды ажыглалда кииргени пассажирлерге дыка тааржымалыг байдалды тургускан. Оортан чон бүгү черлерже чоруп, бүгү-ле булуңнардан көөп, докгаамал аргыжып турар.

Ыламгын Кызыл—Чыраа-Бажы деп маршруттуг автобусту хүниүң-не чоруур кылдыр тургускапы бистин Чыраа-Бажының ажылчы чонупга улуг өөрүшкү болган. Ынчалза-дээ бо-ла чоруп чораш, ук автовокзалдың ажылында хүн бүрүнүң амыдыралынга дүүшпес болуп турар чамдык четпестерии солуп дамчыштыр бижиседим. Вокзалдың киптиии болгаш даштының ишти санитарлыг байдалы батгай, бок, саазын бутка илдиг-тир турар. Даштында-дээ, иштинде-дээ кеску агитация бижии астыпмаан, чамдык ажылдакчыларның талазынган айтырыг тургускан кижилерге хомаарылгазы каржы-дошкун, мында ам-дээ хөй боор турар. Чижээ, хеп үштүр черии тар. Хеп сугар кабиналар чок. Аиаа-дээ калбак мяпта кадгалар хап каан. Беш, алды кижи кире бээрге-ле, хеп салыр чер чок апаар. Оон агаар кирер черии чогундан, аажок дамдылаар. Ужулган хеп шыгып каар. Ынчангаш ону бичии алгыдып, агаар кирер черден кылгаш, хеп сугар кабиналардан тургусса чогуур. А чунар черии биле бустаныр черии эки. Делгем, улуг-дээ. Ол хире делгем ораалге чаңгыс кран (суг аксыр чер) кылып каапы черле таарымча чок. Аиаа улус хөй оочурлап, үе чидирип турар. Ынчангаш ооң ам ескс азыныпга база бир суг аксыр краидан кыпза тогуур.

Ол ышкаш чунар-бажының херии-пажаазы чок. Аиаа-дээ ажык шөлде турар. Ынчангаш аиаа дүжүүрүп каан одаар чүүл аймаан чоок кавызының улузу дажыи аппарып турар. Чунар-бажын чанында чаңгыс бербак-дээ ыяш тарыланы эпчок. Иштики, даштыкы кааспалга чок. Аиаа-дээ чугайдан каап, дөрбелчии ак бажын.

Оон-биле чөргелөштир демир шёткалар, хол хавы, хлорамин чергелиг чунар-бажыпга эң-не херектиг чүүлдер-биле совхоз хандырып бербейи турары четпес.

Үстүнде бижээн четпестерии чайладыр ажылды харыыхлар ужурлуг черлер боттандырыпы чөрүдүр болза эки.

С. САЛЧАК.

ЭЧИЗИНГЕ ЧЕДИРЕР

Моон мурнунда чылдарда «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының чурттакчылары чунар-бажын дугайында айтырыгны чидии-биле шүүмүүлей, кодурүп турганнар. Ол дугайында солуннарга-дээ бижиглээп чүве.

Чонпуң чөптүг негедезиң «Тээли» совхозтуң директиязы, партком болгаш профэвилел комитедиң кичээнгейге ап, өөренип көргеш, Найырал суурнуң бажынга (үстүү талазынга) чаа чунар-бажынны тутпурганы өөрүүчүг.

Оон бээр чыл ажа берген. Шында ам чүгле Найырал салбырының эвес, а бүдүн Тээли суурнуң база совхоз төөгүзүндээ чурттакчылары кээп чуиуп турар. Чунар-бажын ниитизи-биле багай эвес, изиг, соок суу-дээ четчир бээп турар. Ында ийи кижи ажыдап турар. Оон эргелекчилиниң, кассир база аштакчыпының хүлэмлезиниң аныяк кыс Татьяна Кончук-оол катай-даара күүседип турар. Ол паттырапнаан, золдек, эвилеп кыстың ажылынга кызымаан, хүндүлеттел, биче сеткилдиин чуиуп келген улуг, биче кижилер чугаалажып, мактап турар. А кочегар хүлэмлегиниң, хоочун коммунист, үлегерлиг ааз болган механизатор Сергазыр Хертекович Чимит эки дүүсеглп турар. Ылаигын изиг бүска ыпактар ону кедергей-ле ыактар бөдүүр ийин.

А ынчалза-дээ эчизиниге чедир ыыдыпнаан ажылдап ыыдыңган ажылдарын ыыжыктыг болган.

Бригадада маргылдаа чок. Бригадир кижи бүрүзүпүң чүү дээш, акша алырын билир.

ЧУРУКТАРДА: «Манометр» заводтуң код инженери Юрий Мягков (ортузунда), бригадир Василий Шевченко (оң талдап үш дугаары) оларның чаа бүдүрген приборуң ажылыи коллектив-биле кады көруп турары; Москва чоогунга селгүүстээшкин үезинде.

О. ИВАНОВ биле Б. КАВАШКИННИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохроникази.

АЙТЫРЫҢАР, ХАРЫЫЛАП БЕРЭЭЛ

Солуннуң редакциязынга республиканың чурттакчы чонундан кандыг-бир билдиннес айтырыг дугайында бижээн чагаалар база келгилээр. Шак ындыг каш чагааларга профобычовүлелдиң юрист-консультантызы А. Х. Ажиниң харыыларын моон адаапда киирдиивис.

1. 1982 чылдың октябрьдан декабрь теңчүзүпге чедир Көдээ культура бажыңынга кочегарлап турган, еске ажылче шилчээш үпүп турумда, меңээ санажылга төлевирии бербээн. Ол ажылга ажылдап турар үемде тускай хеп-биле-дээ, сүт-биле-дээ хандырбайн келгеп.

2. Мээң уруглариымның авазы ам совхозтуң уруглар садында 27 чыл дургузунда үзүктел чок ажылдап турар: эгезинде кижизидикчи башкылап, а 1975 чылдан эгелеп дүмеки ниин болуп келгеп. Бис дөрт уруглуг бис, улуу чаа-ла школа дооскан. Бистин-биле кады чурттап орар пенсионер кырганывыс база бар. А бажыңывыс—чаңгыс өрээл. Совхозтуң администрациязынга ол дугайында дилег киирериивиске, бээр дугайында безии аазавайн турар.

А. КАРА-МОНГУШ.
Өвүр районнуң «Кызыл Тук» совхозу.

РСФСР-ниң Күш-ажыл хоойлузунуң дугайында кодексизиниң 1449-ку үүдүнде түр болгаш сезоннуг ажылдыг ажылчыпнарга болгаш албан-хаакчыттарга эөлчегпиг шөлээ бээри көрдүнмээп болгаш ажылдан үнеп турумда, меңээ санажылга төлевирии бербээп. Ол ажылга ажылдап турар үемде тускай хеп-биле-дээ, сүт-биле-дээ хандырбайн келгеп.

2. Мээң уруглариымның авазы ам совхозтуң уруглар садында 27 чыл дургузунда үзүктел чок ажылдап турар: эгезинде кижизидикчи башкылап, а 1975 чылдан эгелеп дүмеки ниин болуп келгеп. Бис дөрт уруглуг бис, улуу чаа-ла школа дооскан. Бистин-биле кады чурттап орар пенсионер кырганывыс база бар. А бажыңывыс—чаңгыс өрээл. Совхозтуң администрациязынга ол дугайында дилег киирериивиске, бээр дугайында безии аазавайн турар.

А. КАРА-МОНГУШ.
Өвүр районнуң «Кызыл Тук» совхозу.

Малчыи өг-бүленниң эзлери каймызы-дээ мурнакчы, ажылга чүткүлдүг ишчилер. Кадарган малын эзи кагбас, аргалыг-ла болза, есне кижиге кадартпас. Хураа-сутпаа бааp дээнде, бирээзин албан артар. Бо удаада өгпүң херээжеи эзин-хуралга киржип келген. Малчыпнар хуралының кол айтырыы — кышка белеткел. Көдээ Совет депутады, коммунист Хереллаа Күжүгет хуралга санал берген хөй, өшкү болгаш шиек бригадаларының бригадирлеринии чугаазын кичээнгейлиг дыңнап, кышка белеткелге чүү кылдыңганын база чүпү чедир кылырын, шыңгыы шүүдүпүп бодаарган.

Кыштаандан көжер бетинде, өшкү кажааларының үүрмек септелгезин кылып, иштп-дашты арыглаан. Беш тонна курган одекти бөлген. Аиаа немей ам-дээ одек белер. 15 тонна чайгаар үнген сигеиип кыштаанда сараяттап, кажаалаан. Совхозтуң тускайлап берген көк-суда тараан черии чайын суттарып, боттары ажаан чайлаан. Оон дүжүдүчаагай үнген. Ам кидяп түлүк ажаалдаашкын чорудуп, кыштагже сөөртүп турар. Чурттаар бажыңын чугайлаары, будууру артkан. Бо болгаш өскс-дээ чедир кылдыңнаан септелгенп октябрьның 15-те доозарын малчын хүлээпгенин оон-биле ужуражып чугаалашкаш биладим.

Партия, чазактың үндүрген доктаалы-биле малчыннар доктаамал танышып, ону деткип, хүлээп ап турар. Чоокта чаа СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң хүлээп алганы «Күш-ажылдың социалистиг сагыпга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалынга ол дугайында дилег киирериивиске, бээр дугайында безии аазавайн турар.

А. КАРА-МОНГУШ.
Өвүр районнуң «Кызыл Тук» совхозу.

РСФСР-ниң Күш-ажыл хоойлузунуң дугайында кодексизиниң 1449-ку үүдүнде түр болгаш сезоннуг ажылдыг ажылчыпнарга болгаш албан-хаакчыттарга эөлчегпиг шөлээ бээри көрдүнмээп болгаш ажылдан үнеп турумда, меңээ санажылга төлевирии бербээп. Ол ажылга ажылдап турар үемде тускай хеп-биле-дээ, сүт-биле-дээ хандырбайн келгеп.

Хөрелмаа Хуураковна биле Сандуу Ама-Сүрүповна олар 1957 чылдан бээр өшкү малдаан. Чаш малды чыл санында үс башка опааштыр 90-дан өрү ап келгеп. Бо чылын үс өшкүге опааштыр үс анайны доруктурган. Бир өшкүден-не 1 килограмм 500 грамм дүктү кыргып, күрүнеге дужаагап. Мындыг чедиишкиннерниң үндезини чүдеп?— деп сонуургаарымга:

—Бирээде, чайгы семиртилгеии эки чорударында. Ийиде, мал чемиң четчир кылдыр белеткеп, кышкы одарладыышкынны хуваалдалыг оъткарар бис. Оон ыкай аарып-аржый бээрии доктаамал хайгаарап, немелде чемгерилгепи рацион ёзугаар берип келдивис. Малдан эки продукцияны алырын— кызымак ажылдан хамаарыжы — деп, Х. Күжүгет чугаалап орар.

Шынап-ла, малчыпның чугаалап орары чөптүг. Ажылды органпзастыг чорудуп, харыысалганы бедиткеп тудум, оон будүрүкчүлүг, шынары эки болур. Малчын өг-бүле часкы хонажы Кызыл-Кыр деп черге баарының бетинде безии, ийи комитединге тургузар, а кажан бо органнар чылдагаан чокка ойталаапда — районнуң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профкомитединге киирип болур.

1981 чылдың августа Мөрен көдээ Совединиң клубунга киномеханиктеп ажылдап эгелээн мен. 1982 чылдың июльда саргарып аарааш, 2 ай 21 хонук иштинде район эмнелгезиниң халдавырлыг аарыглар салбырынга эмиеттим. Эмнелгеден үпүп келгеп ажылдаар дээримге, меии ажылдан үндүрүпкеп болгаи. Ол шын бе?

В. СЮКТЕРМАА.
Эрзин район.

Бис ийи уруглуг аныяк өг-бүле бис. Ам ажылдап турар черимге чоокта чаа ажылдап эгелээн мен. Аныяк өг-бүлелерге берип эгелээн хуу чок чээлиии бистин өг-бүлевис кылдыртып ап болур ирги бе?

С. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

Күш-ажыл хоойлузунуң ниити чурумун ёзугаар түр аараш, ажыл кылыр аргазын чидиргеп таварылгада ажылчын азы албан-хаакчыт кижиниң ажылдаар черн болгаш албан-дужаалы 4 ай иштинде кадагалаттынып артар.

Ажылчын азы албан-хаакчыт кижи ниити аарыгдап 4 ай ажыр чаңгыс-даа хүн үзүктел чок улаштыр аараш, ажылче үпүп шыдаваапда, администрация 4 айдан ажыр аарып турар кижиии еске ажылдакчы-биле солуурун эргежок чугула апарган деп түңнелге келгенде, чүгле ынчан үр аараш кижиии профкомнуң чөпшээреli-биле ажылдан РСФСР-ниң Күш-ажыл хоойлузунуң дугайында кодекизиниң 33-кү үүдүнүң 5-ки пунктузунга үндезилеп, ажылдан үндүрүп болур.

Үр аараш кижиниң орнупга еске кижи хүлээп алыры чугула эвес турда-ла, чүгле 4 ай ажыр улаштыр аараш фактыга үндезилеп, ыпап-ла ажылдан ону үндүрери администрацияның хүлэмлезии эвес деп Күш-ажыл хоойлузунда онзалап демделээн.

Силерии ийи ай ажыг ниити аарыгдап аараш, түр ажыл кылып шыдавайн барган дээш, Мөрен көдээ Соведи ажылдан үндүргени шын эвес-тир. Силерии эрги ажылынарга катап тургузар, ажылдан шын эвес үндүргени-биле холбаштыр аргажоктан ажылдавааи айларынарның ортумак шалыпын төлеп бээр дугайында район судупга тургузуп болур тургандыр силер. Ынчалза-дээ ажылдан үндүрген дугайында дужаалды алган хүнден эгелеп бир ай хуусаа иштинде район судунце негелде кылыр хуусаады эртиргенинер-биле холбаштыр амгы үеде ындыг негелдени суд органнарынга тургузар арганар чидиргеп-дир силер.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың январь 22-де хүлээп алганы «Урутларлыг өг-бүлелерге күрүне дуза-ламчызын көвүдедир дугайында» докгаалы бүдүрүлгеде, албан черлериндс, органпзацияларда, совхозтарда болгаш колхозтарда ажылдап турар аныяк өг-бүлелерге оларның хууда ажыл-агыйын болгаш чурттапга байдалын экижидерии-биле хуу чок чээлии бээрии чопшээрээн. Хуу чок чээлии аныяк өг-бүленин үстүнде айыткан болгаш өскедаа черлер олче чарыгдаарыбиле үндүргеп тускай фондулардан бээрии докгаалда айыткан.

Хуу чок чээлиии ук бүдүрүлгеде, албан черинде, совхозта азы колхозта 2 чылдан эвээш эвес үеде ажылдап турар, эки бүдүрүлге характеристикалыг, бир болгаш ооп хөй уруглардыг, өгпүң ор азы хереэжеи-ээзи кайы бирээзи 30 хар чедир пазылыг болза, ынчан администрацпя-биле профком чээлиии бээр дугайында шиитпирии үндүрер. Хуу чок чээлиии аныяк өг-бүленин хууда ажыл-агыйын сайзырадырынга, бажың тудуп алырынга (улгаттырарынга) азы чурттаплга-тудуг кооперативиие кирерде бээр дадывыр төлээрииге бээр. Хуу чок чээлиии 1500 рубль чедир хемчээлге берип болур. Чээлиии чүү хире хемчээлге бээрии тургузарда аныяк өг-бүленин каш кижилеп тургустунганын база ажылдап ап турар орулгазын кичээнгейге алыр. Хуу чок чээлии алган кижи ажылдап турар организациязынга чээлиии айыткан хуусаада эгидер дугайында хүлээлгеии алыр. Чээлиии алган айның дараазында айдан эгелеп, өг-бүленин алган чээлизиниң бир чылда төлеер үжурлуг чээли акшазының 12/1 кезээи ай бүрүзүнде тыртып эгелээр.

КАЙЫЗЫ-ДАА МУРНАКЧЫ

КАМНААР ХЕРЕК

Бии-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйлары комбайнинарның септелгезии ам-дээ дооспаан. Ооң артык кезектерии ой-шаанда тып албаан. Ооң уламындап тараа ажаалдазы саадаар магат чок.

Республиканың кайы-дээ совхозтарында тараанын дүжүдү багай эвес. Тараанны тарып, өстүрүп алыры ындыг-ла белеп эвес. Ол дээрге бистиң механизаторларывыстың хүндүлүг күш-ажылы-дыр. Ынчангаш бар тараанны чаңгыс-дээ мажак кагбайи ажаап алыр херек.

Районнуң чамдык ажыл-агыйларынга чавгай үпген тараанын ортузу-биле машиналыг саза бастырып эрте бергенин кижи көргеш, харааадаар боор-дур. Ол кымга-дээ хомуданчыг. Хлеб дээрге кижи бүрүзүнүң бир-ле дугаар хереглээр чеми. Ынчангаш хлебти үмелеп, ону каяа-дээ өйлеп алыр херек.

Чамдык ийи-чаңгыс кижилер ону үмелеп билбес, хаваа, дагаазын, ыттарын чемгерип турары чажыт эвес. Ол ышкаш столоваяларга чемненир дээш келген кижилерни көөрге, хлебти боттарының чиир хемчээлии билбес, хамаан чок хөйүү ап алыр. Ол хлеб домей-ле токтүнери чайлаш чок. Ону каминаар, кадагалаар херек.

Хлеб, тараа барда, кижи омак-деглүг, хырны тодуг, холу туттунгур, ажылдаксаазы кээр.

С. УДУМБАРА.

Болдушкуннуң бүдүүзүнде

УЛУСЧУ ТАЛАНТЫЛАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Ада-чурттуң Улуг дайынында совет улустуң тиилелгезиниң дөртен чылына турускаткан бот-тывыгыр уран түүлдүң Бүгү-эвилел корудезиниң эгелээринге чедир бир ай четпес үе артkан. Ол корудле 1983 чылдың октябрьдан 1985 чылдың майга чедир болуп өртер.

— Улусчу талантыларның фестивалы — совет кижилериң соруунуң көдүрлүүшкүүниң дээш партияның сагыш салыышкыныңың чаа илерээшкиниг-дир — деп, көрүлдениң ортономитединиң даргазы, ВЦСПС-тиң секретары Л. Земляникова СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. — Ооң соругалары харысалгалыг болган чугула. Оларның эң кол у — көрүлдени бедик идей болган уран түүлүг деңгеге, улусчу чогаадылганы улам ыцай хөгжүдези, ССРЭ-ниң улустарының культуразының ханы харылзаазы, удурдедир байыжыдылгазы дээш чүткүлдүң аваа-биле эрттирери болур. Ажылчы чоннарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болган эстетиктиг кижизидилгезинге, партинның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң соомда болгулаан Пленумунарының айытканы социал-экономиктиг соруглаарны күүседиримче ажылчы чоннарны мобилизастаарынга бот-тывыгыр уран түүлүң улуг арганарын бистер калбаа-биле ажыглаар ужурлуг бис.

Көрүлдениң программазы калбак белгеэ ээлы-бөрү. Ол программада бот-тывыгыр коллективтериниң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының ажылчы чоннар мурнуга отчеттары болгаш музыка-хөгжүмүнүң чаңчыл болган чыл бүрүдегі байырлалдары, күш-ажылның болгаш культураның эстафеталары, уран түүлүң бүгү жанрларының талазы-биле конкурстар кирип турар. Ада-чурттуң улуг дайынының дугайында ырларың, тайбың дээш демиселге тураскаатkан чогаадыларның фестивальдары, бот-тывыгыр композиторларның болгаш шүлүкчүлериниң тиилелгезиниң 40 чылынга бараан болдурган эң эки ыр дээш конкурзуу болуп эртер. 1985 чылдың апрель-май айларда районнар төптеринге болгаш хоорайларга көрүлдениң түңнелдерин үндүрер. Эң эки коллективтер болгаш күүседикчилер областарга болгаш крайларга, автономнуг болгаш эвилелдешкен республикаларның наймыылалдарынга тиилелгениң 40 чылының байырлалынга киржирлер.

Бот-тывыгыр кижилериң чүрүк болгаш уран кылыгларының, фото болгаш кино чурукчары тырттырарынга хандыкшын чоруурларның ажылдарының Бүгү-эвилел делегелезии 1985 чылдың бирги чартында эрттирери шинтирлеттингеп. Уругларның уран чогаадылгаларынче улуг кичээнгей салдынып турар. «Кезээде тайбың турзун!» деп кыйгырыгның аваа-биле эртер чүрүлга конкурзуунга киржириниче бичилерни чалаар. Номнуң, театрның болгаш хөгжүмүнүң бүгү-эвилел неделяларды организастатты-тылаар, пионер болгаш комсомол ырларының көрүлделери эрткилээр.

Көрүлде юруп турда, чогаадыкчы интеллигенциянның бот-тывыгыр уран түүл-биле чанчыл болган харылзаазы улам күштелир, көдээге, Совет Армиязың дайынчыларының ортузунга, бүгү- эвилелдиң шалыпчы тудуглармга культураның шеф ажылдары улам күштелир, уран түүл хөгжүдези совет амыдыралдың чарызбас кезээ болу бергеп— деп, Л. Земляникова онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга (1983 ч.) совет кижилерниң соруктуг амыдыралын баймдарының айтырыгларынче улуг кичээнгей салдынган. Бот-тывыгыр чогаадылганы хөгжүлүшүнүң дугайында массаны культураның үнелиг түүлдери-биле - таныштырарының дугайында докпаамал сагыш салырының түүгүлхынаавышаан, ёзулуг сцена артистери чок черлерде чоп ортузунга уран түүлдү нептеретикшаан, чурттуң театр картазының ак черлерин долдурарынга дузалаан турарлар. Ам бистиң чуртувуста үш муң ажыг улусчу театрлар бар.

Бистиң челиишкиннерлиг болуп турарывыс маргылдаа чок, мындыг-даа болза четпестерни чок деп болбас бис. Чижээлээрге, бот-тывыгыр уран түүлдүң чамдык организакчылары ажылтыр чоннарның бот-тывыгыр уран түүлүң—ол болза ёзулуг-ла бот-тывыгыр уран түүл, хандыкшыл уран түүлүң дээрзин уттупкаш, узуп хуусаалыг гастроль аян-чоруктары кылырынче хандыгып, бот-тывыгыр коллективтерни профессионал коллективтеринин режимниче шилчилип турганнар. Чамдык черлерде репетицияларны ажыл шагында кылырындан, улус артектиг костюмнер, шимелдеригнер чагыдарындан чалданмайн турар чоруктар бар. Бот-тывыгыр уран түүлүң күжү түдел дээрге, кижилер боттарының амыдыралында кол чүвени— күш-ажылды, өөредилгени - утпайн тура, уран түүлге киржилгениң аргазы-биле бодунуң болгаш эштериниң сеткил-соруун байыдып турарында.

Улусчу уран чогаадылганының хөгжүлдезиниң дугайында сагыш салышкын болза, кижиниң бүгү тала-биле сайзыралының дугайында сагыш салышкын болуп турар. Партинның программнут соругазын боттандырарының бир аргазы—чаа кижиниң кижизидери болур дээрзин Л. Земляникова чугаалаан. Ам болур көрүлде болза, улусчу талантыларның улам чечектиирине дузалаар, бистерге чаа-чаа күүседикчилерин болгаш коллективтерни тодарадып бээр, а кол-ла чүве—бистиң амыдыралывысты байлак, солуун, чайыннанчак болдурар дээрзинге дадагалзаа турбас.

(СЭТА).

Кичээнгейниң төвүнде

ЧУГУЛА, ЧОГУУР УЕЗИНДЕ САНАЛ

«...Совет Эвилелиниң ишти үндүргеин, Женевада дугуржулгаларны түңнелдиг болдурарынче орукту ажыдып турар, ортумак ыракшылдың чаа ракеталарын Барыын Европага тургуспас база Европа дээрге ам бар мындыг ракеталарны дыка кызырар болгаш узуткаар дугайында соолгу инициативазын бис чаңгыс эпсеткил-биле деткип турар бис».

СЭКП ТК-ның Чиигиве секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведиииң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң бот-бодунгга тааржыр, ооң иштинде Европа дизее чаа ракеталарны тургузарындан Ак бажыг ойталаан таварылгада, Совет Эвилели бодунуң ортумак ыракшылдыг ракеталарын чугле Англия, Франциянық ракеталарының санынга чедир кызырарынга чөпшээрежип турар эвес, харын кызырып турар ракеталарын чок кылырынга чөпшээрежин турар дугайында «Правда» солунга медеглелии Москвазга болган үлетпүрүүң энергетика адырларынга боо-чепсектиң кызырыышкыныңың социал-экономиктиг айтырыгларының талазы-биле Бүгү-делегей профэвилел конференциязынга киришкен 57 чурттарның хөмүр-дашчыларың, нефтичилериниң болгаш энергетиктериниң 72 национал, 10 делегей профэвилел организацияларының төлээлериниң деткиишкини мындыг болган.

«Бис Москвага келгенивистең эгелээш, чер ' болгашта-ла тайбыңче кыйгырыгларны көрүп, дыннаап турдувус. Массалыг митингилерге бис совет шаатӧлдар-биле ужураашылаан бис, олар шуптуг тайбыны неген турганнар. Ам база совет удурткучу чаа саналдың ыыгап-дыр. Совет Эвилели боо-чевсектиң эдере будүрүүшкүүнүң өскөөр тараткаңы дээш харымсалга хүлээвес дээрзиниң маргыш чок бадыткалының хөй санныг чижектериниң база бирээзи кылдыр оңу санап турар мен. Америк эртемдевнерни ам харын космиктиг дайынга херек массалыг узуткаашкыныңың улам араатанзыг чепсээн тургузар дугайында кыйгырып турар Рональд Рейганның туружуубиле деиннээрге ол дыка-ла ыыгалдыг-дыр» — деп, Великобританиянның дагжылаарының Национал профэвилелдериниң Кентиде салбырының секретары Джек Коллинз бистиң парлалга агентилелиивистиң корреспондентизинге чугаалаан.

«Кувейттиң ажылчы чону Персид мугулдурда «совет айдыы» дээртелип турар дээр дугайында оларга албадап турар бодалдарга кажан-даа ыыгыжыкпайн турар. Бо девискээрнин чурттары кымнындаа дузазы» дерелеевейн турар, боттарының хамаарышпас чоруунуң дугайында олар боттары сагыш салырлар.

Боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле Совет Эвилелиниң хөй-хөй саналдары биске билдингир. Чоокта совет удуртукчу Ю. В. Андроповтуң чаа саналдарының дугайын бис улуг сонуургал болгаш сеткил хамыышкын-биле дыннаан бис. АКШ-биле бот-бодунга тааржыр дугуржулганы чедип алган таварылгада, бодунуң ортаакы ыракшылдыг ракеталарын кызырар, ол ракеталарны чок кылырынга ССРЭ-нии белеп болуп турарын ССРЭ-ниң Азия талазынче ол ракеталарның чаңгызын-даа көжүрбес дээрзин бадыткап турар. Бо саналды боттандырары делегейге тайбыны болгаш бижыг чорукту хандырар херекке чугула базым болуп, хосталган чурттарның улустарының хамаарышпас болгаш бот-тускайлаң чоруун бижыглаарынга ажыктыг болур ыйнаң — деп, Кувейттиң нефтичилериниң болгаш нефтьхимия үлетпүрүүнүң ажылчыларының профэвилел каттыжышкынының күүсөмүнүң кежигүнү Абдалла Аль-Бакр медеглээн.

«Мээң сеткил-сагыжым Совет Эвилелиниң талазында, дайын аймылын чайладыр талазы-биле силериниң чурттарыңың күжениишкинин бедик-биле үнелеп турар мен. Президент Андроповтуң чаа саналы, мээң ханы бүзүрелим-биле алырга, ыыгланышкынче кончуг чогуур үезинде базым болур. Ынчалза-даа Совет Эвилелиниң боо-чепсекти, ыланғыя ядролуг чепсекти эдере будүрерин доктаадыр талазы-биле бүгү орилдажышкыннары Каттышкан Штаттарның доктаамал чөрүүлээшкинниг туружугна таварыш турар.

Бо удаада Ак бажыңның хамаарылгазы канчаар болур ирги?»— деп, АКШ-ның хөмүрдашчыларының Каттышкан профэвилелдериниң бир салбырының секретары Уильям Стюарт чугаалаан.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БУДАПЕШТ. Венгриянық күрүвеннің «Элги» геофизиктиг институту делегей кады ажылдажылгазында идегелдиг эвилелчи болган. Ол институт совет яазы-бүрү албан черлерии-биле чогаадыкчы харылзааларны калбартып турар.

Далайларга чени шын саналарының геофизиктиг системазын тургусканы бистиң кады ажылдажылгавыстың чаагай түңнелдеривиң бирээзи болгаш деп, «Элги» институттуң директору Пал Моллер чугаалаан. Ол системаны далайлар болгаш океанвар дувуңде казар байлактарны шинчилеп тывар судноларга калбаа-биле ажыглап турар. Ол системаны чогаадып телевизеринге Совет Эвилелиниң «Южморгеология» эртем-шинчилел будүрүлге каттыжышкының. «Элги» институттуң болгаш «Видеотон» заводтуң специалистери киришкен. Оларның дем-биле тургусканы аппаратура ажылдарының ажыктыын бедидер арганы берип турар. Алдынган информацияларны суднолар чөвүп турган уеде сайгарын көөр арга бар апарган. Ындыг эртемшинчилел информацияларын моон мурнунда сайгарарынга, түңнээринге будун чартык чыл чарыгдаттыкшы турган. Ынчаарга чаа системаның ачызында мындыг информацияларны алдыкшаа ол-ла хүнүңде сайгарып турар апаргын.

Совет Эвилелиниң «Нефтегеофизика» эртем-будүрүлге каттыжышкының Таварыын Сибирьде салбырының специалистери-биле кады «Элги» институттуң коллективи база бир чаа шинчилел системазын чогаадып турар. Ол системаны ССРЭ-ниң сонгу чүгүнде бойдус байлактарын шинчилээринге ажыглаар.

СОФИЯ. Болгарияның Поски-Трымбеш хоорайында машина тудуунуң Май 1 аттыг заводунуң коллективи күш-ажылчы улуг тиилелгезиниң дугайында рапорттаан. Ажудуңда социалистиг чурттарга чагыглар чорудуп бээрининчыл планын коллектив хуусаа бетинде күүсеткен. Боду чоруур болгаш мал чемнерин болбаазырадып кылыр база малга үлеп бээр машиналарны Совет Эвилелиге, чеминчидилге болбаазырадып кылыр техниканы — Кубага чорудуп берген. Чехословакияның чагыгларын ол завод база чедишкинниг күүсеткен.

Заводтуң конструкторлары Совет Эвилелиниң тускай эртеминглери-биле кады ажылдажылганы улам калбартkан. Оларның дем каттыштырган күжениишкиннериниң түңнелинде үнүш камгалалының түүлдерин хөөрүүге болгаш үнүшке тарадып чаштырар чаа машинаны чогааткан будүрген. Ол машинаның баштайгы болгун шеңеп көөру-биле Молдав ССР-ниң найысылалы Кишинев хоорайже чорукган. Машинаның техниктиг шынарын хынап көрген соолгуде Болгарияның Поски-Трымбеш хоорайында завод массалы-биле будүрүп эгелээр.

ПРАГА. Жнар-Над-Градом хоорайда Словак национал тура халыышкын аттыг алюминий заводунуң коллективи бодуңун будүрүлгезиниң 30 чылын демдеглээн. 1953 чылда Чехословакияга баштайгы алюминийни аваа эзилдирип, будүрген. Амгы уеде Чехословакия чонунуң ниити бүрүзүүре онаштыр алюминийни эң-не көйүу будүрөр талазы-биле делегейниң он чурттарының бирээзи болуп турар.

Заводту тударынга Совет Эвилели болгаш Венгрия идекшейлиг киришкен. Заводту ажыглалга киргизип Чехословакияның экономиказын шаңкы хөгжүдезине улуг роль-дүт болгаш. Чехословакия алюминийни даштыкы чурттардан садыл алырын 50 чылдарның ортан үезинде соксаткан чорук чурттуң сан-хөө байдалынга таварымчалыг салдарны чедиргеп.

Алюминийни болгаш оорган кылган продукциязы Чехословакия даштыкы чурттарга арбыны-биле садыл турар.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың Каттышкан Национал организациязында ажыл-чорудулгазы тайбынны камгалаарынче, тайбың кожа-хелбээ догуиаашкынның принциптерин ёзугаар ангы-аңгы иннтилел системалыг күрүмелер-биле кады ажылдажылганы калбартырынче угланыл турарын ГДР-ниң даштыкы херектер министрининг орлакчызы Петер Фэорин чугаалаан. ГДР-ниң КНО-га киргенинден бээр 10 чылынга холбаштыр Берлинге болган парлалга конференциязынга ол республиканың төлээлекчилеринин КНО-нуң 35 организациязының ажылынга киржип турарын дыннаткан.

БОНН. Бундестагның үш — даштыкы херектерин, камгалал болгаш эргелөлээ айтырыгларының талазы-биле миссияларының каттышкан хуралын чыылдырарын Зарын-герман «Ногааннар» партизазы негээн. Ол хуралга ГФР-ге «Першинг-2» болгаш чалгының ракеталарның тургузарын белеткеп турарындан-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көөр ужурлуг. Ядролуг чепсекти ажыглаары делегей эргелеринге удур эвес дээрзининг дугайында юстиция министри Г. Энгельхардтың медеглээнии «ногааннарның» парламент бөлүүнүң төлээлекчизи О. Шяпи шыгыы шүүгүмүлээн.

БЕЙРУТ. Палестинаны хостаарының организациязының күүскомунуң даргазы Я. Арафат Чоокку Чөөн чүктүң кризизин болгаш палестина айтырыгны чөптүг шинтирлээрининг херээне ажыктыг болуп, араб девискээрлерин сионистерииң эжелеп алганынга удур демиселге таарымчалыг салдарны чедирер. Конференциянның ажылынга ПХО-нуң долу эргелиг киришкени бо организациянны палестина улустуң хоолай ёзугаар кара чаңгыс төлээни кылдыр хүлээп көргенин база катап хереченел турар.

АКШ-тың чөпшээрели болгаш үүлдүгүүнүң көргенин ёзугаар кыпган Ливанга удур израиль агрессиянның үезинде Удурланмышкынның палестин шимчээшкининиң болгаш ПХО-нуң удуртулгазын чок кылып узуткаарының араатанзыг планын ажылдап кылган турганы билдингир. Ынчалза-даа ук план боттанмаан. Дижикге чедир чепсегленип алган израиль агрессорларга удур палестина даймичыларның туруштуу болгаш маадырлыг чоруу оларны бүгү делегейге хүндүткелдин-биле көөрүүге чедиргеп. Империализмниң база сионизмниң кара сагыштары түрээ-даа, делегей ареназынга ПХО-нуң ат-алдары өскеп. Ам делегейниң чүс ажыг чурттарында ооң бодуңун төлээлери бар болуп турарын чугаалаарга-ла четпир.

Москвага турар үемде совет улустуң Палестинадың демиселгин турар улустарынга хамаарыштыр ак сеткилдиг болуп турарын көрүп турарының түңнелиндө демдеглекселп турмен. Бистиң чөптүг херээвисти Совет Эвилелиниң быжыг база хажык чок деткен турарын бедии-биле үнелеп турар бис.

(АПН).

ЕВРОПАГА БОЛГАШ БҮГҮ-НИИТИГЕ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчизи күрүнелериниң Мадридже ужураажышкынының сентябрь 7-де чедишкининг доозулганындан бээр үе эрткен тудум-на, амгы эң чугула соругаиы — Европага болгаш бүгү-ниитиниң тайбының быжыглаарының соругазын шинтирлээрииге ооң улут ролю улам-на тодаргай кылдыр каступ кээп турар.

1980 чылдың ноябрь 11-де Мадридже ужураажышкын эгелээнде-ле социалистиг чурттар амыдыралдың неген келгеин тайбыга ынакшылдыг саналдарны хөй талалар-биле идип үндүргеп билдингир. Оларның аразында ниити-европа чөвүлел хуралының киржикчизи бүгү күрүнелериниң ядролуг болгаш аваа-даа боочеексеги бот-боттарынга удур баштай ажыглавазының дугаайында керээни чараның дугайында Европага шериг-политиктиг бөлүктериниң киржикчилериниң санын улгаттырбазының дугайында, Европа дизее шериглериниң санын чаңгыс деңеелге тударының дугайында, Европаның ядролуг чепсээ чок күрүнелериниң айыыл чоп болур чоруунуң магадылалын быжыглаарының дугайында, бот-боттарынга идегежиринің хемчегларин улам калбартырының дугайында болган ооскө-даа хөй-хөй саналларны кылгылаан.

Каттышкан Штаттар болгаш ооң чамдык эвилелчилери барык үш чылдың иштинде Европаның айыыл чок чоруунуң тодаргай айтырыгларын шинтирлээриниең ойталаар болгаш ол ужураажышкынны чугаалажышкынынарын эвес, харын месилдежишкининериниң чыыры болдурар дээш дыка ораалжын келген. Олар «совет шериг кыжамышкының» дээр хоозун чулчуруушкунну болгаш кижинин эргелериниң дугайында айтырыга маргыжышкыннарны ажыглап алган, чугула айтырыгларны ажыл-керекчи ёзубиле чугаалажып көөрүнүң орнуга Мадрид чыыжын социалистиг чурттарны елбедарының болгаш оларның ниитиги херектериие холгаарлаарының чепсээ болдурарын орадаажып турганнар.

Мадрид ужураажышкынын чедишкининг доозарын чедип алырыга, тодаргайлаарга, ооң бүгү-ле чугула түңнелдерин айыткан түңнел документизин ёзугаа алырыга чедир эвээш эвес ажылдарны кылыр ужурга таварышканы билдингир. Ол дээрге, бирги эзлегде Европага бот-боттарынга бүзүрежир болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының база боо-чепсекти дүжүрер хемчеглер талазы-биле конференцияны эрттирер дугайында шинтирлеп-дир. Ол конференция Европа дизее болгаш бүгү делегейге тайбыны быжыглаарының херээне чугула фактор болур ужурлуг. Ол дээрге ниити-европа чөвүлел хуралының түңнел документизинде ооң киржикчилериниң чаа ужураашкынынын 1986 чылда Венага эрттирер болгаш аңгы-аңгы деңнелдер-биле ооскө-даа хуралдарны болгаш чыыштарны кылыр дугайында шинтирлер-дир.

Кысказы-биле чугаалаарга, барыын-герман «Шпитель» журналдың үндүрүкчүзү Р. Аутштайниың демдеглээнии ышкаш, «чавырлыышкын дээрге, чамдык кандыг-ла бир кижилериң эрге-ажыктары дээш ойталаар чүүл эвес боон турарын» Мадрид ужураажышкынарынын түңнелдери бадыткаан. Штабтар начальниктериниң каттышкан комитединиң даргазы боон турар америк генерал Джоунстүң чавырлыышкын талазы-биле АКШ-биле оларның эвилелчилериниң аразында чөрүлдээлериң барыында дугайын чоокта чаа харааган турганы таварылга эвес болган. Европейжилер «чавырлыышкындан дыка хөй чүүлдерии — Совет болгулеиюшкин-биле калбарган садыглажышкынны, боттарының дииниг дайынчыл аймылының пошиаагавын, Чөөн болгаш Барыын түүлдерииң аразында улам калбарган социал харылзааларны алтанар» — деп, ол миниең чугаалаан.

«Санкциялар» деп адаар ыыдыг чүүлдерии дузазы-биле ескө-даа социалистиг чурттар-биле экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларны кызырарын оскө киржикчилерге америк делегациязының албадаар дээш орилдажышкынны болдунмайн барган. Канаданың «Торонто стар» солунду ол дугайын мынчаар бижээн: «Совет экономиканы дискек кырынга сөгүртүр дээш садыг кызыгаарлаашкынын кылыры — ёзулуг үй-мелегей чорук-тур. Совет Эвилели бодунуң аъш-чемге, үлетүүр продукциязынга болган технологизга-даа херегелин бодула кандыг-даа барыын чүк чурттан дора эвес, харын-даа дээрге хандырыпгын турар...».

Ооң ужурунда Мадрид ужураажышкынының түңнел документизинде ооң киржикчилериниң аңгы-аңгы туружгарын илереттинген болгай. Ооң чамдык негеделери чугула ипарганнган түңнээрежикчи бейдалдыг боон турар.

Совет Эвилели канчаарын дээрге, боо-чепсекти эдере бүзүрерии сокседир. Чавырлыышкынның оруунче катап кирер, тайбының быжыглаар дээш болдунар-да бүгү чүүлдү кылыр. «Бистер делегей харылзааларының үндезинибиле экижириивге, бо талазыбиле бүгү-ле чаагай эгелээшкиниерии быжыглап, иетжүдеринче чүткүл турар бисо — деп, Ю. В. Андропов чугаалаан.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

ПАЛЕСТИННЕРНИҢ АМЫДЫРАЛЫНДА ЧАА БОЛУУШКУН

Палестинаны хостаарының организациязының (ПХО) Москвада төлээ черинің башкы Рами аш-Шаер ПМА-ның корреспондентизи В. Шевченко-биле беседазында медеглээии болза:

— Палестина айтырыының талазы-биле Женевага доозулган делегей конференциязы ам каш он чылдарда болуңуң национал эргези дээш демиселгин келген палестин улустуң амыдыралынга чаа болуушкун болган. Барык 140 чурттарның төлээлери киришкен ол хире улуг делегей чыыжын чыылдырганы палестин айтырыгның чидириглеишкинин ооскүргадып, делегей айтырыгларының база бир чугула айтырыы болу берген бо айтырыгны хүн айтырыылган үштүп каапгар хээн бүгү орилдажышкын буурап дүшкенин херечилеп турар. Вашингтон болгаш Тель-Авив конференцияга киржинден ойталаар, база катап боттарын делегейниң хөйнитпаанге удур тургусканнар.

Бо чыышка хүлээп алдынган резолюция болгаш документилер палестина айтырыгны чөптүг шинтирлээрининг херээне ажыктыг болуп, араб девискээрлерин сионистерииң эжелеп алганынга удур демиселге таарымчалыг салдарны чедирер. Конференцияның ажылынга ПХО-нуң долу эргелиг киришкени бо организациянны палестина улустуң хоолай ёзугаар кара чаңгыс төлээни кылдыр хүлээп көргенин база катап хереченел турар.

АКШ-тың чөпшээрели болгаш үүлдүгүүнүң көргенин ёзугаар кыпган Ливанга удур израиль агрессиянның үезинде Удурланмышкынның палестин шимчээшкининиң болгаш ПХО-нуң удуртулгазын чок кылып узуткаарының араатанзыг планын ажылдап кылган турганы билдингир. Ынчалза-даа ук план боттанмаан. Дижикге чедир чепсегленип алган израиль агрессорларга удур палестина даймичыларның туруштуу болгаш маадырлыг чоруу оларны бүгү делегейге хүндүткелдин-биле көөрүүге чедиргеп. Империализмниң база сионизмниң кара сагыштары түрээ-даа, делегей ареназынга ПХО-нуң ат-алдары өскеп. Ам делегейниң чүс ажыг чурттарында ооң бодуңун төлээлери бар болуп турарын чугаалаарга-ла четпир.

Москвага турар үемде совет улустуң Палестинадың демиселгин турар улустарынга хамаарыштыр ак сеткилдиг болуп турарын көрүп турарының түңнелиндө демдеглекселп турмен. Бистиң чөптүг херээвисти Совет Эвилелиниң быжыг база хажык чок деткен турарын бедии-биле үнелеп турар бис.

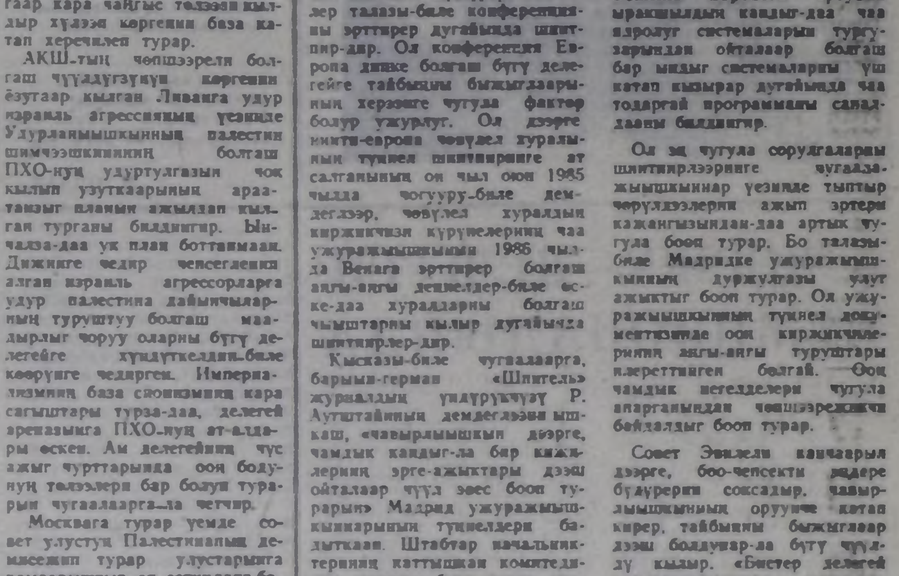
(АПН).

АКШ-ТЫҢ ПЛАНЫ БОТТАНМАС!

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның болгаш оскө-даа латин-америк чурттарының тайбың саналдарынга Рейганның администрациязы сандиножу улусчу революцияга удур агрессиязын күштелдирип, чаа болгаш улам-на айыылдыг милитаристиг үүлгединишкиннерин кылып турар. Ол дугайын Национал хосталганың сандиножу фронтузунуң национал удуртулгазының кежигүнү, республиканың Национал катан тургузуушкун чазаанын удуртукчу чөвүлелиниң координатору Даниэль Ортега медеглээн.

АКШ-тың амгы чагырыкчылары Төп Американың улустарынга удур агрессиянын болгаш кыжанымышкынының политиказын чорудуп турарын никарагуа удуртукчу чугаалаан.

Каттышкан Штаттар террорлуг үүлгединишкиннер-биле никарагуаларның тура-соруун сый шаварын, сандиножу революциянын удуткаарын орилдажып турарын Д. Ортега айыткан.

Франс Пресс агентилелдиң дыннадып турарын ёзугаар алырга, Франция Чадта болуңуң шериг күжүн улгаттырарын үргүлчүлеп турар.

Нджаменада чоокта чаа танкыларга удур демиселгиринге таарыштыр кылган «Газель» дээр ам-даа 15 вертолёттар чеде берген. Оларны Чадтың найысылалынче кожазында Төп Африка Республиказындан апларган. Нджаменада француз шериг төлөөлекчизи оларны ында чедире бергенин тайылбырлаан. «кандыг-даа таварылга болу бээрииге белеп турарының ергежок чугулазының» дугайын айыткан.

ЧУРУКТА: Франциянық «Газель» дээр вертолёттары Нджаменаның аэропортунда турарлы.

АП-СЭТА-ның телефотозу.

Р. МАКНАМАРНЫҢ БОДАЛЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). НАТО-ның чурттары Европага ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглаарындан ойталаар ужурлуг. АКШ-тың сураглыг политиктиг ажылдакчызы, камгалал министри турган Р. Макнамара «Форин Афферс» журналдың соолгу номеринде парлаттынган «Ядролуг чепсек болгаш Атлантика эвилели» деп чүүлүнде мындыг бодалын илереткеп.

НАТО-ның ядролуг согуушкунну баштай таварыштырарын көрүп турар стратегиязы бүгү-ле деңшилге-хогжүлденин узуткаттынары-биле холбаштыр улуг айыылдыг боон турарын Макнамара демдеглээн. Ол «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайынны чорудуп болуруиун дугайында шуутаазының аймылдың онзалап демдеглээш, НАТО бөлүглениишкиньяң удуртукчуларын «ядролуг чепсек чок тайбыңны» чедип алырынче кыйгырган.

НАТО биле Варшава керээзиниң чурттарын ыыгылаан кай эртеминглерден мында чүүү бижээнин очулдуруп тайылбырларын дилээнии айыткан. Оон чүү болганыл? Ак бажың бодуңун холунда бижимелдиг шын эвес таймылбырлап турганын ол ийи эксперт чаңгыс үнбиле бадыткап чугаалааннар. Херек кырында алырга, оон дугайында чугаа боон турар бижимел, оон шуут дедир чүүлдүң дугайын — шүүргедекчи — совет самолёттуң экипажы үрекчи самолёт-биле харылзаа тудуп турганын орилдашканының болгаш кандыг-даа харыы албаанының дугайын хереченел турар болган.

ТОРГА

Г. СКРЕБИЦКИЙ.

Баштайгы хар чаалтарга арга иштинге кайгамчык-ла. Долгандыр бүгү-ле чүве: чер болгаш үнүштериниң, мыштарның будуктары щупту-ла хоюг ак болу бергилээр.

Шак ындыг үеде, бир-ле катап, арга-биле чоруп ор мен. Агаар дээрге мырыңай элдептиг арыг. Дыңнаалап каап чоруурга, үн бүрүзү хайы ыяктан-ла илдең дыңналып келир. Мээң мурнумда ырак өвестө, торга сокпай берди. Ону хөөспазы-биле кончуг оожум базып ор мен: менден кортпайн, экп чемнеп алзын дээш аан. Өрт-ле чигеп боор артында-ла хуюк-суп турар шаарааш черге үнүп келдим. Кадып кургаан мыштар ында-мында кожаа бергилээп турлар.

Оларның бирээзинде торга бо-ла олур. Чаражын үүү дээр! Бажы болгаш оорганы кара, чүшкүүзүнде аймаан-кызыл демдектерлиг, а кара чалгынларының кырында хажыылап-чак ак-ак одуругларлыг болгаш төгеріктелеек төөнейлерлиг. Шупту-ла болу шокар, мичааташ ону Шокар-торга деп адай бергени-ле ол боор оң.

Торга мыштың умунда олурупкан, чидиг дыргактары-биле ону так кылдыр кадапкан, кадыг кудуруу-биле чөленип алган болгаш мыштың ярык унук болдунуң күштүг думчуу-биле токкуладыр сокпап-ла эгеледи оң.

Ол аяа-ла кайны кызыдып олур деп, мыштарның ярык черинден доос-каралар азы ыңай-лагар курттар тып алган, олар мыштарны үттеп, арганы үрегдевезин хээп үштуп чип олур болгай аан. Ыяшты чаза сокпап-сокпап, хорлакчыларны оон хөлээдип, дыңнап каап, барып үштуп чиптер болду.

Ону көрүп тура, мынчаар бодадым: торганы арганың эмчизи дижири черле ыңы-дыр, ол аарыг мыштарны дыңнаадыңнап, шинчип эмнеп, оон соонда оларның төвүрээзинин адаандан азы үрелеп черлериден хорлакчыларны тыпкаш, узуткап турар ышкажыл.

СООК КЫРГАН-АЧАНЫҢ ААЛЧЫЗЫ

Маша удуп чыда кончуг солуу дүш дүжей берген.

Шыргай арыг ыштың-биле чоруп орган ышкаш болган. Бир көөрге, мурнунда кырган Соок Иванович олурган, мырыңай-ла буурул болган. Ол дош сандай кырында олурупкан, бор-бак харчыгаштар чип олурган. Бажың шимчеднитерге, дүктериңден хыраалар токтуп бадар, тыныптарга — улуг бус булутталы бээр болган.

— А,—деп, ол чугаалаан.— Экии эргим кысчыгажым! Ааладап келгенің дээш сенээ четтирдим, меңээ дузалажып көр харын. А меңээ, кырган кижиниң ие дыштанып үе келгеи: меңээ орундан барып белеткеп берип көр, дежекти экп дыгыырын утпас сен.

Соок кырган-ача Машаны бажыңынга эдертип экелгеш, орун-дөжээн белеткээрин угаатқан ышкаш болган. Соок Иванович ның бажыңын шупту-зун-на доштан кылган боопту-р: сонгалары болгаш шалазы дош, а ханалары шупту-ла хар сылдысчыгаштар болган. Орун кырында чоорган орнунда шупту-ла хар сылдысчыгаштар чыткан. Кырганга чыларга чымчак болзун дээш Маша харларны утуй бээрге, оон холдары дошталып, салаалары кыза бергилээн.

— Ажырбас — деп, Соок Иванович чугаалап-тыр.— Ол экп. Л бо көрден, меңде мындыг солун чүүл бар-дыр.

Ынча дээш ол бодунуң хар дөжээн чоорганы-биле ажа тыртыптарга, оон адаандан коган сигеи үнүп орарын Маша көрүп каан. Ында ол воган сигеи харааданчыг болу берген.

— Ногаан сигении чүге хар адаанга тудуп турар силер, прем,— деп айтырган.

— Чүге дээрге, үе ам-даа келбээн-дир: сигенииң долу күжү чедишпээн. Өзүп үнүп келген болза, оңу кыш доңуруп каапган болгаш чайга чедир четчип үнмейн бзар. Ынчангаш оңу хар хырааларымбиле чылыды шуглап алган кижи мен, а кажан чэс чедип келирге, хырааларым эрип каяр болгаш сигеи чырык көрүп, а оон соонда, баш тыртып үнүп келир болгаш салаазар-чаагай чеминг көк-тараа болур. Хар улугда — тараа хөй болур деп чугаалажыры аиаа эвес боллур ийин, уруум.

Ол үеде Маша оттуп келген.

ИЙИСТЕР БИС

Мээң эжим — ийнс кижи,
Мээң-биле ийнс кижи.
Ынчангаштың демейивис
Ылгалышпас уруглар бис.

Садикте бистеи өске
База ийи ийнстер бар.
Сайзанактап ойнап турда,
Барык кым-даа ылгай албас.

Олар-биле дөртээлээн
Ойнап турда, хөглуг-ле бис.
Октябрьның ачызында
Орлан, омак өзүп ор бис.

ЧЫДА КАЛБАС

Амыдыңче далашкан
Адазындан эгелээш
Эрес-силдүң ораажып
Эдербес кижизи чок.

Садыг баар дээш авазын
Чандыр көрбес база-на
«Конфета сат, нагба»—
дээш,
Каран чаңын бадырар.

Школаже чүгүрген
Үгбазынга шаптыктап,
Ороан боду дүрген-не
Оруун доза туруптар.

Өңнүнтери өйнаал деп
Өөнден үндүр ыыйырар —
Бажызы билдингир,
Бажын чаяр ынавас.

Өөрү ынчан Эреске
Өске атты тыпсыр дээш
Чыыш кылган, удавайн
«Чыда калбас» дишкеннер.

Шола алган Эрести
Чогум бистер чагып каал:
«Эдеринчеп болбайн чор
Зиик-өөрүң нагбастар».

М. ДУЮНГАР.

АШПАС ХҮНҮ

Айырап-каас чечектер
Аяң долу чайгаанган,
Айлаң куштар эртенден
Аян тудуп ырлашкан:

Аскым-кежин — авам сен.
Ашпас хүнүм — авам сен.
Анай-хаактар саглаймаан.
Арыкчыгаш ыңгыраан.

Арт-сын кыры агарган,
Аян-хөгжүм ужукган:
Ырым-шоорум — авам сен,
Ынакшылым — авам сен.

Н. ОНДАР.

ӨРТЕК ЧОК НОМ

Өөредилге ному бистс
Өртек чок деп билир сен бе?
Чалыы салгал өөрензин дээш
Чазак, намның шаиалы-дыр.

Ынчангаштың номунуң сеи
Ылап камныг кадагала.
Сен дег бичии кижилериңг
Чежезин ол дамчывас дээр.

Парлаан чылы үр-даа болза,
Байгы чап-чаа номну көргеш,
Өөренир дунмаларын
Өөрүшкүүдүн сенээ сөглээр.

О. СУВАКПИТ.

А. ДОРЖУ—ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНАДЫНДА

Сентябрь 21-ден октябрь 1-ге чедир Украинаның пайысылалы — Киевке хүрештиң хостуг, классиктиг болгаш самбо хевирлеринге делегей чемпионады болуп эртер. Ол маргылдааларга эрттиреринге таарыштыр кылган 8 мун олуттуг стадион ёзулуг чаа хевириниң спорт тудугларының бирээзин. 30х61 метр хемчээлдиг арениага үш чадыг кырынга 1983 чылдың делегей чемпионаиы илереэр.

Тургустуганындан бээр 1500 чыл болган оюн бо чылын демдеглээн Киев бо хүннерде бистиң чүртүвүстүң эң спортчу хоорайларының бирээзи. Оон 2,4 миллион ажыг чүрттакчыларының үш кижиниң бирээзи-ле күш-культурлу азы спортчу. Ында 22 стадион, оларның аразында 100 мун олуттуг республика стадионунга Олимпиада 80-ге киришкен футбол командаларының шүлүнде оюнчары болуп эрткилээн. Эштир он-он бассейинер, гимнастика болгаш оюнчар залдары, Мәтвеев өөжүнде эжер хеме маргылдаалары эрттирер канал, Днепрде кылымал сут шыгжамырында яхта-клубтар дээш, оондаа өске спорт баазалары хөй. Делегей маргылдааларының киржикчилери болгаш өскелдаа валчылаар украин пайысыалдың хөй санныг төөгүлүг тураскаалдарын болгаш культура төптерин сонуургаарлар.

Үш хевирлерге делегей маргылдаазының организастыг комитединг Киев хоорүүскомунун даргазының орлакчызы Николай Лаврухин баштаан.

Маргылдааларны бедик деңнелге эрттирер сорулга-биле болгаш спортчу бүрүзү тиилелге дээш бодунуң шыдаар шаа-биле киришсин дээш бүгү-ле үүлдерии кылган бис. Спорт ордузу информастыг медээлер бээр үүлдер-биле долу дериттиңеп, атлеттериин белеткевир болгаш дыштанып өрээлдери, түскай кабинеттер четчир. Журналистер дугайында база утпаан бис: чаа парлалга төвү, оларның ажылдаар, дыштанып черлери белеп. Спортчулар Спорт ордузунган 20 метр черде турар. 1980 чылда олимпийжилерниң чүрттап турганы «Русь» деп валчылар бажыңынга чүрттаварлар.

Чадыглар кырынга сегиржип алышкынналары даштыкы 45, совет 5 арбитрлер эрттиреглер.

Чаа парлалга төвүнде журналистерге 40 ажыг ажылдакчылар дузалажып, француз, англп, япон, түрк болгаш өске-дээ даштыкы дылдарга очулдурарлар.

Чадыг кырынче сураглыг атлеттер, делегей болгаш олимпий оюнчарының чемпиону Сергей Корнилаев, пйнс алышкылар Анатолий болгаш Сергей Белоглазовтар, ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының тиилекчилери Салман Хасимиков, Анатолий Паламарев, Аслан Хадарцев (хостуг хүреш), Геннадий Корбан, Бешур Пашаян, Валерий Жданов (классиктиг хүреш). Буду берттиңеп соонда үш чыл болганда делегей чемпиону, Монреаль Олимпиадазының чемпиону Николай Балбошин база катап хүрежир кылдыр кирер.

Республиканың «Спартак» эки тура спорт инитилелиниң төлээзи, Совет Эвилелиниң чемпиону, ССРЭ-ниң спорт мастери, бистиң чаңгыс чер чүрттүүвүс Александр Доржуну билбес, дыңнаваан кижи Тывада чок. Делегейиин бирги чери дээш болуп маргылдаага совет спорттүң төөгүзүнде бир-ле дугаар тыва моге киржип, бистиң улуг Төрээн чүртүвүстүң шилиидек командазының составында кирген. Ол улуг идегелди шынзыдары Александрдан ханаажыр. Оон тренери Валерий Оюн бодунуң өөренчизиниг бүзүрээр.

Ынчангаш совет спортчуларга чедишкиниеринн күзеп каалыпаа.

Бистин корр.

ЧАРЛААЛДАР

Кызылдың ортумак № 4 ПТУ-зу 1983-1984 өөредилге чылында сес классты дооскандыларны дараазында мергежилдерге өөредилер-биле чыырын чарлап турар.

1. Маляр, штукатур.
2. Столяр-чазаныкчы (тудугчун).
3. Кан болгаш демир-бетон кылыгларын дашчы-монтажчызы.
4. Суурга кранның машиниси.
5. Автомобиль кранының машиниси.
6. Слесарь-сантехник, газосварщик.
7. Электросварщик.
8. Электрп шугумнарының болгаш электрпи дериглелериниң электромонтажниги.

8 классты дооскаиларны кирип алыры сентябрь 10-га четкен.

10 КЛАССТЫ ДООСКАН-НАРДАН:

1. Штукатур.
2. Дашчы.
3. Электромонтажник.

Бо мергежилдерге өөредир кижилерни кирип алыры 1983 чылдың октябрь 1-ге чедер.

Училищеге хүлээп киирип алганнарны халас общежитиебиле болгаш ажылчын база аваа-даа пдик-хеп-биле, аъш-чем-биле хандырар. Дашчыларга (бир чыл иштинде өөренир) айда 70 рубль стипендия бээр.

Училищеге киреринии шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Өөренир хуусаалар: 8 класс дооскаиларга — 3 чыл, 10-гу класс дооскаиларга — 1 чыл.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузунда №1 бажың, №4 ХПТУ, хүлээп алыр комиссия, телефон № 2-21-09.

ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы мотоциклдер, чүк болгаш чиик автомобильдер чолаачыларын, автомеханиктерни, машинакчыларны, радио болгаш телевизор септээр мастерлерни белеткээр курстарже өөренирииче чалап тур. Өөредилге октябрь 3-те эгелээр.

Школаның адрези: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, бажың № 49.

Республиканың ыяш ажылагыйлары шупгузу Сибирьниң дыгының үрезиниерии дүлээп ап туларын Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агыйының министерствозу дыңнадып турар. Бо бир килограмм ыт үрезиниң дүлээп алыр өртээ:

Шынары 1-ги чергении — 19 рубль;

Шынары 2-ги чергении — 16 рубль;

Шынары 3-кү чергении — 14.

Чиир тооруктун 1 килограммының өртээ — 1 рубль 30 копеек.

СЕНТЯБРЬ

20. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Аныяк техник-83». «Парус адаа-биле». 9.25—РСФСР-ниң улустуң артизи А. Тихонов балалайкага обнаар. 9.55—Ю. Эллис — «Орук аайы-биле». Телешии. 10.35 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.35 — Телемедээлер. 11.40—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «80 чылдарның коммунистеэи». Документалдыг телефильм. 15.15 — «Кичээлге орук». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Я. Я. Вилманнын дугаймында телеочерк. 15.45 — Украни улустуң аялгалары. «Весёлка» ансамблдиң концерти. 16.10—«Дангырак». Бакунун 26 комиссарларының маадырлыг демнеленнин дугаймында документалдыг телефильм. 16.25 — Бистиң / корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.55 — «Бөмбүрзектиң уруглары пайыралдажып турар». Уругларның телерадно хорларының 4-кү делегей фестивалы. 17.45 — Волейбол талазы-биле Европа чемпионады. Херээжен улус. ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң чыыңды командалары ойнаар. 18.15 — Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар. Воронеж областтың бүдүрүлге черлериниң чижээзинден. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бистиң садывыс. 19.30 — «Томскиниң угулзалары». Документалдыг телефильм. 19.40 — Москвада эртин турар София хүннеринге тураскаатқан концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Футбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва)— «Спартак». 22.20— Г. Свиридов. «Дүмеки булуттар». Холуушкак хорга кантата. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЯНГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 — История. 5-кн класс. Уран чүүлдүң болгаш шажыннүдүлгенниң тывылганы. 9.05— Француз дыл. Өөредилгенниң баштайгы чылы. 10.05 — «Кызыл ном» чүүл чугаалаанып. Иянги дамчыдылга. 10.35 — Совет күрүнеминң болгаш эргелериниң үндезини. 8-кн класс. Социалистиг инитилелде эргехоойлу болгаш мораль. 12.05— И. А. Крыловтуң баснялары. 5-кн класс. 12.30 — Француз дыл. Өөредилгенниң баштайгы чылы. 13.00 — Юлиус Фучик дугаймында чугаа. 13.50 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен». 14.50—Эстетиктиг кижизидилге. Уран-чечен овур-хевир. 15.35 — Телемедээлер. 15.40—18.00— Чапсар. 18.00— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.40 — «Совет Тыва салгалдарның салым-чолудаа». Кызыл районуң «Тинлелге» совхозундан дамчыдылга. 19.10— «Азияның төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чыргалдыг удумар, чаштар!». 20.15— Аныяктар адрестери. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Алтунин шинтпирии хүлээп ап тур». Үш серпялыг телефильм. 1-гн серпязы. 22.45 — 01.00 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Крылья Советов» ЦСКА.

21. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чалыдарның чогаадылгазы». 9.25 — «Төөгүүүң өөредиглери». Уравчечен фильм. 10.50 — «Аян-чоруккулар клубу». 11.50 — Телемедээлер. 11.55 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Кодээнин коммунистеринин ажыл-херектери». Документалдыг фильмнер. 15.30 — «Россияда бир дугаар» «Күш-ажылды хостаары» деп баштайгы орус маркисчи болуктуү тургускаанындаи бээр 100 чыл болур оижга. 16.00 — П. Чайковский. «Хылдыг хеп-жүм оркестрнинге серенадаа». 16.35 — «Горнистер, харыылаңар!». 17.20 — Неделя дургузунда спорт. 17.50 — «Республикажке ким адып турарыл» деп документалдыг фильмнин баштайгы үндүрүлгези. 18.15— Чүрүк бүрүзүнде—хүн. 18.30— 18.45 — Чапсар. 17.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Улустуң аялгалары. 19.15 — «Хөл кыдыныга». Уран-чечен фильм. 1-гн серпязы. 21.00—«Үе». 21.30 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Сокол»— «Химик». 22.45—23.00— Бөгүн делегейде.

ИЯНГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ногаан тулаанын ээлери». Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35 — Астрономия. 10-гу класс. Сылдыстыг дээр. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң баштайгы чылы. 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Сылдыстыг дээр. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулларынга. Төөгү. 10.35— Нинти биология. 9-кү класс. Ч. Дарвинниң үзел-бодалдарының хевирлеттингени. 11.05 — Сизерге, ада-иелер. 11.35 — Нинти биология Ч. Дарвинниң үзел-бодалдарының хевирлеттингени. 12.05 — Төөгү. 4-кү класс. Москва — орус күрүнеминң пайысылалы. 12.35—Немец дыл. Өөредилгенин баштайгы чылы. 13.05—Башкыга—музыка кичээлин. 3-кү класс. 14.05 — Д. И. Фонвизин. «Недоросль». 14.50—И. С. Соколов-Микитов. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының ариинарыиндан. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

ХЫЗЫЛДАН

18.15 — «Культура болгаш амыдырал». Культура албан-черлериниң кышка белеткелиниң дугаймында рейд. 18.45— «Делегей байдалының допчуралы». Тыва дыл кырынга. 19.00 — Киножурнал. 19.10— «Азияның төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.50 — Армян ССР-ниң Кировокан хоорайының ыры болгаш танцы ансамблининг концерти.

МОСКВАДАН

20.45 — Документалдыг телефильм. 21.00—«Үе». 21.30 —«Алтунин шинтпирии хүлээп ап тур». Үш серпялыг уран-чечен фильмиинг 2-гн серпязы. 22.35—В. Кикта. «Орус миниатюралар». 23.00—00.45—Футбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Шахтёр»—«Динамо» (Минск).

22. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— «Горнистер, харыылаңар!». 9.40— В. Девашовтуң ырлары. 10.05 — «Хөл кыдыныга». Уран-чечен фильмнин 1-гн серпязы. 11.50—Телемедээлер. 11.55 — 14.15—Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чылдың планын күүседири — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.30 — «Пионерлер походка белеп» деп С. Сосининиң кантатазы. 15.50 — Орус дыл. 16.20 — Концерт залында өөренекчилер. 17.15—«Шыдыраа школазы. 17.45 —«Номнар—найыралдың чепсээ» делегейниң IV ном ярмарказының дугаймында. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—Эртем болгаш амыдырал. 19.30—«Күс». Киноэтюд. 19.40—«Хөл кыдыныга». Уран-чечен фильмнин 2-гн серпязы. 21.00—«Үе». 21.30—Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Динамо» (Москва). 22.45—23.00—Бөгүн делегейде.

ИЯНГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —«Наташа». Документалдыг фильм. 8.35 — Бойдус дугаймында билиг. 4-кү класс. Хүн болгаш хүн системазы. 8.55 —«Кургаг черинин оргулуктарыы». Эртем-нептерелдиг фильм. 9.15—Испан дыл. 9.45 Бойдус дугаймында билиг. 4-кү класс. Хүн болгаш хүн системазы. 10.05—ПТУ-нуң сургуулларынга. Астрономия. 10.35 — Зоология. 7-гн класс. 11.00 — Бистиң садывыс. 11.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 11.40 — Зоология. 7-гн класс. 12.05— География. 7-гн класс. ССРЭ-ниң далайлары 12.35 — Испан дыл. 13.05 — Бижимел таймылбырлыг телефильм. — «Мен силерниң күүйүүлер-дир мен». 14.45 — А. Н. Островский. «Бесприданница». 15.45— Телемедээлер. 15.50—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20—Чоон-Хемчик районда улусчу чогаадылганың республика фестивалының иянги турунун чоруп турарының дугаймында дамчыдылга. 18.50 — Мультфильм. 19.00—«Азияның төвү». 19.30 — Киножурнал. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Чыргалдыг удумар, чаштар!» 20.15 — Кижи болгаш хоойлу. 20.45 — Логовая станцияның локомотив депозунуң вокал ансамблининг концерти. 21.00—«Үе». 21.30— «Алтунин шинтпирии хүлээп ап тур». Үш серпялыг уран-чечен фильмнин 2-гн серпязы. 22.50—23.25—Ф. Лист. Соната си минор. Вежр артист Пею Яидо күүседир.

23. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт залында өөренекчилер. 9.50— «Хөл кыдыныга». Уран-чечен фильмнин 2-гн серпязы. 11.10 — Фильм-концерт. 11.40 — Телемедээлер. 11.45—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Чалгынчылар». Телефильм. 15.35 — Армениянын радио болгаш телевидениезиниң симфоникчыг оркестри обнаар. 16.00 —«Кезээде чоиби-биле кады». Киноочерк. 16.20 «Тоолдуң аалчылары». «Чаа Гулливер». 17.50 — Диарта — пропагандист хүнү. 18.20 — «Шупту чүвени билип алыксап тур мен». Киножурнал. 18.30— 18.45 —Чапсар. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Волейбол талазы-биле Европа чемпионады. 19.30 —«Д'Артаньян болгаш үш мушкетерлар». Үш серпялыг уран-чечен фильм. 1-гн серпязы. 21.00—«Үе». 21.35 — Футбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Спартак». 22.20—«Джаз-ретро зиниига». Фильм-концерттиң баштайгы үндүрүлгези. 22.45— 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЯНГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 — Төөгү. 4-кү класс. Дошка тулчуушкун. 9.05 — Англи дыл. 9.35—Төөгү. 4-кү класс. Дошка тулчуушкун. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулларынга. Нинти биология. 10.35— География. 5-кн класс. Девискээр планы. 11.05 — «Кызыл ном» чүүл чугаалаанып. Иянги дамчыдылга. 11.40—География. 5-кн класс. Девискээр планы. 12.10 — Бойдус дугаймында билиг. Чагааларга харыы. 12.40 — Англи дыл. 13.10 — Эртебурунгу Русгуң уран чүүлү. Иянги дамчыдылга. 13.40 — Эртем-нептерелдиг фильм. 14.00 — Төөгүүүң арыннары. «Хууда харылар». 14.15 — М. И. Глинканың чогаадыкчы ажылы. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—БССР-ниң улустуң артистери Л. Бржозовская биле Ю. Троян таиылаар. 16.00 —«Аалларның черинде». ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. М. Ивановтуң дугаймында телеочерк. 16.50—Уран чүүлдүн мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Тарасова.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильмнер. 18.40—«Өөредир болгаш кижизидер». Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезиниң дугаймында тыва дыл кырынга дамчыдылга. 19.20— «Азияның төвү». 19.40 —Телемедээлер 19.50 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Чыргалдыг удумар, чаштар!» 20.15—Аймыл чок шимчээшкин. 20.45—«Ульяновск». Документалдыг телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — В. Шкваркин. «Бөдүүн төөгү». Телешии. 22.50 «Аъттар». Документалдыг телефильм. 23.00 —00.45— Футбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев)—«Зенит».

24. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—Кадык болур дизпкпе. 9.05—Туркмен ССР-ниң уран чүүл коллективтериниң концерти. 9.25 — «Спорт.тотонун» 39-кү тиражы. 9.35 — Буратинонуң делегейи. 10.05—Силерге, ада-иелер. 10.35 —Чонга эки шымарлыг барааннар дээш. 11.05 —«Сактып тур сен бе, эш?» Смоленскиге Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары-биле ужуражышкым. 12.05 — Бөгүн делегейде. 12.25—12.40 — Чапсар. 12.40 — Чүүү номчуруул. 13.25 — Үйштер дугаймында. 14.10—Улустуң чогаадылганың V делегей фестивалының «Челээш» телепрограммазы. Финляндия. 14.35 — Кижи. Чер. Өртемчей. 15.20— Волейбол талазы-биле Европа чемпионады. 15.50 —«Москвичка»— телеклуб. 17.05 —«Билдингир-даа болза, бүзүреичиг эвес». 18.00—И. Стравинский. «Петрушка» балеттен сюита. 18.15 — Дем катгыштырылгазы. 18.45—«Ырлакы мурнуу чүкке». Мультфильм. 18.55 — Политиктиг тайылбырлакчы П. А. Вознесенскийнин беседазы. 19.25—Д'Артаньян болгаш үш мушкетерлар». Үш серпялыг уран-чечен фильмнин 2-гн серпязы. 21.00 —«Үе». 21.35—Уран чүүл мастерлериниң концерти. 23.35—23.45 — Телемедээлер.

ИЯНГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизпкпе. 8.30 — С. Прокофьев.— Фортепианога болгаш уше музыка чогаалы. 8.50 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СӨКП ТК-ның кежигүнү, Минскиниң трактор заводунуң слесарь - инструменталыцигни Е. И. Клименко-биле школачыларның ужуражышкыны. 9.35 —«Эртенги почта». 10.00 —Волейбол талазы-биле Европа чемпионады. 1035 —«Музыка кпоскузу». 11.05 — Казах телевидениезиниң программазы. 12.15—«Поль Гоген». Чеди серпялыг француз телефильмниң 6-гы, 7-гн серпязы. 14.00 — «Кадыкшыл». 14.45 — Мультфильм. 14.55 —«Москва». Консерваторпязының улуг залы. 16.55—И. Друценпң «Ээп чанышкын» деп шпзи. 19.45— Делегей байдалының допчуралы. 20.00—«Чыргалдыг удунар, чаштар!» 20.15 — Кежээки аялгалар. 21.00—«Үе». 21.35 —«Тооруктуг ой». Документалдыг телефильм. 21.45 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)—«Сокол». 23.15—00.05 — Мичилпг хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу дээш маргылдаалар. «Зоркий»—СКА (Свердловск).

25. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Оттуруккуу». 9.10 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен». 10.10 — «Кадыкшыл». 10.55 — «Эртенги почта» 11.25 —«Кеэээнин шагы». 12.25 —12.40 — Чапсар. 12.40 — Классиктиг хүреш талазы-биле делегей чемпионады. 13.10 — «Музыка кпоскузу». 13.40 — Волейбол талазы-биле Европа чемпионады. 14.20 — «Ала-чоруккулар клубу». 15.20 — «Батальон командирлерии». Уран-чечен телефильмниң 1-гн, 2-гн серпялары. 17.30 — «Делегей панорамазы». 18.15 — Мультфильм. 18.35— Бөгүн—Машина тудукчуларының хүнү. 19.05— «Силерниң чагыларыңар-биле». Машина тудукчуларының хүнүнге тураскаатқан концерт. 19.50 — Д'Артаньян болгаш үш мушкетерлар». Үш серпялыг уран-чечен фильмниң сөөлгү серпязы. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Аңгы-аигы арынар». А. П. Чеховтуң рассказтарынга тургускан телефильмге ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский киржир. 22.50— 23.00 — Телемедээлер.

ИЯНГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалыкар! 8.20 — Үзбек ССР-ниң уран чүүл мастерлериниң концерти. 8.50 — Машина тудукчуларының хүнүнге тураскаатқан документалдыг телефильмнер. 10.00 — Киноапорама. 11.00 — П. Неруданың поэзиязы. 11.50— «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.50 — «Тоолдуң аалчылары». «Чаа Гулливер». 14.20 — Волейбол талазы-биле Европа чемпионады. 15.05 — С. Михалков.— «Эшитсиз Берчелля». Телешии. 16.15 — «Вена». Документалдыг телефильм. 16.35 — Бүгүдеге стадион. 17.05 — С. Рахманиновтуң романстарын ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Белериков ырлаар. 17.40— Музейлер болгаш делегелге аалдарында. «Эрмитаж». 18-гы фильм. XVIII векте Франшяга уран чүүлдүң хөгжүлдези. 18.15— «Бүгү амыдыралга өөредир». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 18.25 — «Синдикат-2». Алды серпялыг уран-чечен телефильмниң сөөлгү серпязы. 19.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 20.00 — «Чыргалдыг удунар, чаштар!». 20.15 — Мичилпг хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу дээш маргылдаалар. «Старт» (Горький) —«Енисей» (Красноярск). 21.00 — «Үе». 21.35 — «Грузиянын тейлерии-де». Документалдыг телефильм. 21.45 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Динамо» (Рига). 23.15 — Төп телевидениенин болгаш Бүгү-эвилел радиозуунун симфониктиг оркестри ойнаар. 23.45 — 00.30 —Баскетбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. Эр улус. ЦСКА—«Динамо» (Москва).

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге бинс чаъстаар. Соңгу-барының чүктеи хаттың дүргени секундадаг 2—7 метр.

Дүне 0—5 градус чылыг, чамдык черлерге 2—5 градус чедир соор. Хүндүс 10—14 градус, чамдык черлерге 2—5 градус чылыг.

Кызылга көжүп турар булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени 2—7 метр.

Дүне 0—5 градус, хүндүс 10—12 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

Кино

СЕНТЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЯЫРАЛ»: «Сокровище византийского купца» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Полосатый рейс» 10.00, 11.50, 13.50, 15.00, «Абдулла» 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «К своим» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Свадебный подарок» 18.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Три дня Кондора» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карымелгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ямыырал болгаш үзелтүр ишчилериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу ишчилериниң 2-37-13, чаяа ишчилериниң 2-41-27, информация ишчилериниң 2-20-60, культура ишчилериниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый ишчилериниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барыкта 2-32-75 телефоннар болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2005.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01367

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 219 (12309) | 1983 чылдың сентябрь 21, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ИЖЕВСК. Ижевскиниң мебель фабриказында чымчак эт-керекселдерни кылып эдедээн. Бүдүрүп үндүрген продукциягa Шынар демдээн тывыскан Ажылдың шынарын комплекстиг башкарып, продукция бүдүрүп турарларның шалыңын шынардап хамаарылгалыг кылдыр турускаанындан күш-ажылды организастаары болгаш мебельдиң дашты кы хевирин экижээн.

АТЯШЕВО. (МОРДОВ АССР). Свёкла өстүрүп турар автономнуг республикадан продукцииниң үндүр сөөртүрүүнүң оруу кыырыкаан Ромоданцовтуң чигир заводунга чедир орукту асфальтылаан. Автоорук тудукчулары 25 километр орукту хуусаа бетинде ажыглалга киирген.

СПИТАК. (АРМЯН ССР). Спитакта автоматтыг телефон станциязын ажыглалга киирген. Ону ийи мун номерлерге кылган. Армениянын район төптерин болгаш суурларын телефон харылзаазы-биле хандырар сорулга-биле харылзаачылар шалып ёзуу-биле ажылдап турарлар. Чыл эрээнинден тура мында чээрби АТС-терниң тудуун дооскан.

ИЛЕК (ОРЕНБУРГ ОБЛАСТЬ). Киров аттыг колхозта. И. Краюшкинниң 35 чыл удуртканы хөвү бригадазы погааны чидириг чок ажаап алыр сорулганы салгап ажылдап турар. Шөлдеи кулча болгаш помидорларны, перецти болгаш морковтуу магазинерже контейнерлер сөөртүп турар. Гектардан 500 центнер капустаны, 300 центнер свёкланы олар ажаап алган. Бригаданың күжениишкинниг ажылының түнелелинде колхоз күрүнеге погаа садар талазы-биле беш чыл планын күүсединекеп.

АЛМА-АТА. Казахстанның нефть үлетүрүүнүк хелир үезе дус тейлер-биле холбашкан деп совет эртемденнерээн баш үдур бодаашкыны херек кырында бүзүрелдин-биле бадыткаттынган. Актюбинск областтың девискээринде дус кристаллдарының аданда нефть курлавыры хей болуп турары илереттингеи. Кайы кавт черлерде ол байлак чыдыг турар болган, үштен дорт мун метр хаанда нефть бар болуп турар.

(СЭТА).

ШЫНАРЛЫГ ҮРЕЗИННИ БЕЛЕТКЭЭР

Күүстүг бо хүннеринде республиканың чер ажылдыгларының мурнунда кылыр иш хей. Олар он бирги беш чылдың өзек чылының дүжүдүн ажаап, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга көскү үлүүн киирип турар. Дүжүт ажаалдазы болгаш мал чемниң белеткелибиле чергелештир олар күскү чер аңдарып, шөлдерге чемишчидилге топ, үрезин арыглаап—келир чылгы дүжүттүң үндезинин тургузуп турарлар.

Бедик дүжүттүң магадылалын тургузарынга бир кол чүүл—чамар деңнелинге чедир арыглаттынган, бедик шынарлыг, сорттуг болгаш райончуттунган үрезин. Гектар чер бүрүзүнүң беримчезин улгаттырарынга, көдээ ажыл-агыйның чугула айтырыын—тараа бүдүрүлгезин дүрген болгаш турум хөгжүдерин шиитпирлээринге улуг роль үрезинге хамааржыр. «Бөгүн, а даарта оон-даа чугула кол чүүл—дүжүттү бедидерим. Ол чүл дээрге үрезин ажылын болгаш селекцияны мурнуну одуругже үндүрери-дир» деп, СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленуму айытkан.

Чурттуң эртемденнери сөөлгү чылдарда чер ажылдыгларга тарааның болгаш осие-даа культураларның бедик дүжүттүг эвээш эвес үрезинин берген. Оларның аразындан бистиң республикада кызыл-тасты «саратовская-29», «скала», арбайның «красноуфимская», чиңге-тараанның «сарыг-хөөазы «тыва», картофельдиң «мажестик» чергелиг сорттары нептерээн. Дүржулга станциязы болгаш күрүненiң үрезин шенээр участоктары үрезин нептередир талазы-биле дүржулга ажылдарын уламчылап турар.

Республикада сорттуг болгаш райончуттунган үрезиннер бар турбуже, оларны көвүдедип, четче ажыглавайн турары үениң негелдезинге черле дүүшпес. Ылаңгыя тараа культураларының чүгле чеден хире хуузу сорттуг үрезин-биле тарытынып турар. А картофель үрезинин чылдың-на оон-моон сөөртүр болганда, оон чеже хуузунуң сортун тодарадыры безин берге. Амыл-агыйларның агрономнары, үрезин ажылының түскай эртемниглери ажыдын шыңгыыдадыр үе келгеи. Чүге дээрге үрезин—чер ажылымың алдын фондузу, олче ажыл-агыйны ёзу-биле сагыш салыр херек.

Республиканың ажыл-агыйлары он бирги беш чылдың дөртку чылының часкы тарылгазынга тараа культураларының дөртен муң тонна хире үрезинин белеткээр. Чер-черде партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары болгаш ажыл-агыйлар боттары үрезинни чогуур үезинде четчелээр, арыглаар болгаш негелде ёзугаар шыгжап, кадагалаар хүлээглелиг. Мурнакчы ажыл-агыйлар, харын, ынчаар кылып турар. Оны Бии-Хемде «Кызыл тараачын», Тандыда «Революцияның чылбыыжы», Каа-Хемде СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг, Чөөн-Хемчикте «Алдан-Маадыр» чиметиг совхоздардан көрүп болур. Ук ажыл-агыйлар үрезинче ынчаар кичээнгей салганының ачызында бедик дүжүттү чылдың-на ап келген. Оларда үрезинниң баштайгы арыглаашкыны бо хүннерде массалыг чоруп турар.

Мурнакчы тараажылар, черниң ёзулуг эзелери үрезинниң үнезин билир, ынчангаш олар түскай участоктарга өстүрген эң эки тарааны үрезинге уруп ап турарлар. Ынчалзажок күскү ажаалда үезинде үрезин үрарын уттуптар, а часкы тарылга келирге, күрүнеден диленир ужурга бо-ла таваржыр агрономнар хөвар эвес. Ындыг шүшпең, ажылынга харыысалга болгаш негелде чок түскай эртемниглерге хамаарышдыр шыңгыы хемчег алыры чугула. Эрзин, Тес-Хем болгаш өске-даа районнарның чамдык совхозтарында тараа культураларының дүжүдүнүң чылдың-на чавыс болуп турарының бир чылдагааны ында дээрзи билдингир.

Үрезинниң шынарлыг болуру оны кургадыр, чүдүрер болгаш аоыглаар машиналарны септээнiниң деңнелинден, оларның бүгү механизмнерин таарыштырганындан база эдиктиргениниң улуг хамааржыр. Ындыг турбуже септеягези четпес болгаш азы шуут септеттинмээн машиналар барык-ла ажыл-агый болгаш шаң бүрүзүнде бар. Чамдык үрезин арыглаар машиналарның солуур элгээштери таарыштынмаан-даа болгулаар. Ийи үш-даа катап арыглаарга, тарааның бөктүг болур ужуру ол.

Шаңнарны, үрезин шыгжаар черлерни кадыг шывыглыг болгаш арыг-силиг тургузары база чугула. Ындыг черлер баш удур дезинфекциялаттынган тараа. Оон ыңай культураларның бот-боттарының болгаш сорттарының холупа бээрин болдурбас талазы-биле ажылдарны шыңгыырадыр. Үрезинни шыгжаарының болгаш кадагалаарының негелделерин хажыдып болбас. Үрезинниң өтчёт-учёдун бедик деңнелге тургузар. Бо бүгүнү ажыл-агыйларның удуртукчулары, агрономнар, улусчу контроль болгаш «комсомолчу прожектор» поступларының кежигүннери үргүлчүнүң хайгааралынга алган турар.

Үрезин арыглаар шаң бүрүзүнге тускайлаттынган бригаларны болгаш звеноларны организастаар херек. Ынчангаш оларның болгаш кижи бүрүзүнүң аразынга социалистиг чарышты дээштиг организастаар, маңаа кол көргүзүг шынар болур. Үрезин арыглаашкынында улуска моральдыг болгаш материалдыг детнимчени бедик деңнелге тургузар.

Республиканың ажыл-агыйлары он бирги беш чылдың дөртку чылында 160 муң гектар тараа, 138 муң гектар мал чеми культураларны болгаш 4,3 муң гектар картофельди, 1,1 муң гектар негаа аймаан тарыыр. Маңаа четчир болгаш дүжүттүүр база шынарлыг үрезинни чогуур үезинде белетнеп алыры чугула. Үрезин—дүжүттү бедидериниң, чер болгаш мал ажылының продукциязын көвүдедириниң—СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде айыттынган Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының нурлавыры. Бо ажылды көдээниң ишчилери, агроүлетпүр каттыжыышкыныының бүгү кежигүннери чедишкинниг чорутkан түдүм-на, келир чылдың дүжүдү бедик, аъш-чем продуктузу хей болур.

Бөгүн «Шын» солун **КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН** Чалбарган биле Алексей Күжүгеттериң чедишкинниге алдар болдуруп кодурген.

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң хоочун тараажызы Чалбарган Дештекович Күжүгет чээрби ийи чыл тараа ажаап турар. Он бирги беш чылдың өзек чылының дүжүдүн ажаап тура, ол хүнде 11,5 гектар шөлдүң тараазын кестирер үлүүн 20 гектар чедир күүседип турар. Оон оглу Алексей Чалбарганович Күжүгеттиң башкарган комбайны хүнде база-ла ол хире тарааны ажаап турар. Аалчыларботтарының бо күш-ажылчы чедишкинниң Совет Тываның 40 чыл ойнга турраскаадып турарлар.

Тараажылар! Он бирги беш чылдың өзек чылының дүжүдүн чидириг чок ажаап алыр талазы-биле социалистиг чарышты чер бояганга калбартыңар!

Дүжүттү дүрген болгаш чидириг чокка ажаап алыр

Тандыда «Коммунизминиң хөреели» совхозтуң ажыл-ишчилери күскү дүжүт ажаалдазын кыска үеде шынарлыг чорудар дээш бүгү техниканы болгаш кижи күжүн олче углаам.

№ 1 хөвү-трактор бригадазының төвүнде шаңның ашылчыннары чаа кесиген кызыл-тасты кургадып, арыглаарын бедик темп-биле чорудуп турар.

Бо чылын ажыл-агыйның гектардан ап турар дүжүдүнүң саны ортумаа-биле 12—14 центнер.

ЧУРУКТАРДА: шаң ашылчыны Л. Оюн: шаңда ажыл.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БОЛДУРБААН ТУРУУШКУННАР

«Алдан-Маадыр» совхозтуң шөлдеринде тараа культуралары бо чылын база багай эвес үнгеп. Совхоз ниитизи-биле 1700 гектарның тараазын кестирип, ажаап алыр ужурлуг. Сентябрьның 19-ка гектарның тараазын кестирген болгаш оон тараанны алган. Гектардан-на ортумаа-биле 13,3 центнер чедир дүжүттү көдээнин ишчилери ап турар.

Дүжүт ажаалдазында 15 комбайн ажылдап турар. ажаалдада машина-техниканың байдалы эки, туруушкунnар болдурбайын эдилге-тааарыштырыгазын хандырып турар.

Сергей Сарыгларның, Эрес-оол Ондарның механизастаан ажаалда-транспортчуң, 2 звенозун организастаан. Бора-Тайга салбырында Шөлдээр-Тей хову-трактор бригадазында Сергей Сарыгларның, Алдан-Маадыр топ салбырда Эрес-оол Ондарның ажаалда транспорт звеноларын социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп турар. Комбайнерлер Уйнуушка Монгуш, Эрос-оол Дондуп, Девер-оол Монгуш, чолаачылар Очур Ооржак, Сергей Куулар, Владимир Куулар болгаш оон-даа өскелер шалыпчы ажылдап турар.

Борбак-Тейниң, Шөлдээр-Тейниң шаңнарында 876 тонна ажыг тараа кирген. Оны-арыглаап, кургадырын сөөлээл чокка уламчылавышаан. Шанга тараа кургадып, арыглаан ажылдаарынга суурнуң хөй-нинти организацияларының коллективтери, чурттакчылар ядепкейлиг киржип турар. Совхозтуң партия комитединиң ажылдакчылары, улусчу контроль бөлүүнүң контролёрлары тараанны кестиргенiниң болгаш ниитизи-биле ажаалданың шынарын үргүлүү хынап, дүжүттү чидириг чок ажаап алырын тайылбырлап, негелдени кылып келген.

Кестирген тарааның савазын удур-ла ажаап алыр механизастаан бир бригадазы тургускан. Олар техника-агрегат-биле хандыртынган.

Бригада төптеринде столовая, чуwар-бажың телевизорлар ажылдап турар. Механизаторлар тараажылар болгаш ажаалдада киржип турар кеже-даа кижилер аъш-чем-биле хандыртынган. Хостуг шаңында дүжүт ажаакчыларын телевизор көрүп, солуусетküүл номчуп, азы спортчу оюнар ойнаарынга таарымчалыг кылдыр кызыл-булуңнарны дерээн.

М. ДОНГАК.

МУРНАКЧЫЛАРНЫ АЛДАРЖЫДЫП

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажында силос, сенаж салышкынын август 30-да эгелээн. Сентябрьның бо хүннеринге чедир 1600 тонна силосту салган.

Силос кезилдезинде «Вихрь» дээр алды комбайн, ДВП-6 деп ийи комбайн, он ийи автомашина болгаш үжен ажылчыннар, механизаторлар, чолаачылар ажылдап турар. Салдынып турар силостуң шынары эки, ажыл-ишi бо хүннерге чедир уламчылаан турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чогуур деннелде.

Силос салышкынында ажылдап турар бүгү механизаторлар, ажылчыннар кыска үениң иштинде эки шынарлыг силосту салыр дээш бар арганарны чөп ажыглап, чүткүлдүүн көргүзүп турар. Силос салыкчыларында күш-ажылды организастааны эки. Социалистиг чарыштың түпелиин хүннүң-не үндүрүп, тиилекчилерге 5-тен 15 рубль чедир акша шаңналын тыпсып, мурнакчыларны алдаржыткан агитхуудустарны үндүрүп турар. Трактористер Кара-оол Доңгак, Деге Ондар, Дадар-оол Сат, комбайнер Чүльдүм Бүрбү, ажылчыннардан Чылбак-оол Монгуш, Владимир Куулар, Үндужук Монгуш, Альберт Хомушку олар социалистиг чарыштың эолчелиг соолгу үндүрүлгелинде тиилекчилер болуп мактатканнар.

Чыраа-бажыылар ниитизи-биле мал чемниң белеткелiнiң темпизин оожумнатпайн, бо хүннерге чедир 2937 тонна сигенни, 210 тонна витаминниг сигени далганы белеткээрии 105 хуу күүсеткен.

Таңгыт-оол Хирбээевич Сат-ка удурткан алды кижи составтыг бот-оруулга-чарыдалыг звено Кызыл-Чыраа, Бажын-Тей сигеп шөлдеринде тараан люцернаны суттарып тургаш, 250 тонна мал чемни оон белеткээр планын бо хүннерде 340 тонна чедирип, боттарының мурнуну салган планныг онаалдазын орангчок ажыр күүседип, эрестиг ажылдап турар. 400 тонна мал чемни белеткээр социалистиг хүлээглелил ажыр күүседир дээш звено ийи удаа кезилдеп суггаттыг шөлдеринде чорудуп, күш-ажылдың темпизин мурнукудундан кошкатпайн кызымак ажылдап турар.

В. САТ.

БҮДҮРҮЛГЕЛЕРДЕ КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

Кышкы үеде котёльная чугумчалыг ажылдазып дээш чайгы үеде котёлдарнын септелгезин, сезонныг ажылдаар котёлдарга организас-техниктиг хемчегларни ап чорудары чугула. Будун чыл дүүгүзүнүүде соксаал чок ажылдаар котёлдарга ажылдап кылдынган болгаш бадылаттынган планграфик ёзугаар септелге болгаш белеткел талазы-биле хемчеглерин чорудар.

Ол график ёзугаар котёлдарны септээп, арыглаап, чылдагар дериглелерни химиктиг суг-биле чуглап, техниктиг документацияны долдурган, котёлларның ажылы дээш харымсалгалыг кижилерни тургускан, автоматика болгаш хыналда-хемчээшкин хереселдерин өткеп, артык котёлдарның болгаш суг изидер черлериниң курлавырлары бар, котельная бажыңнарының септелгезин чорудуп турар, бүдүрүлгелер боттарының организациязын база чурттакчы бажыңнарны чылыг-биле хандырар ажылга бергелерге таваржышпас.

Үстүнде адаттынган ажылдаар чорбайн турар боттарының инициативазын көдүрбейн, өскөртпеп дуза маңап, чүгле хүнүн болдап орап удуртучулар база бар. Олардың бүдүрүлгелери, кышкы үеде ажылга шыңгыы бергедээшкиннерге таваржыр.

Хыналда-хемчээшкин хереселдери, автоматиказы, эттинмээн, соок, хирлиг, котёльныларның антисанитарлыг байдалы ниити бачым ажыл болгаш кожээки үелерде база дыштанар хүннерде штурмнаашкынындан одалга системаларының үрелири — кышкы үеде долу эвес белеткелдия уражуу-дур.

Амгы үеде Кызыл хооралының бүдүрүлгелерининг хей кезиинде кышкы одалга сезонунга белеткел баш бүрүнгээр бадылаттынган болгаш ажылдап кылдынган хемчегдер ёзугаар чорун турар. Ындыг бүдүрүлгелерге дээрбе комбинады, «Каа-Хем» хөмүрдаш разрези, аэропорт, сүт заводу, ыяш болбазырадыр комбинат, Аныдырал-хандырылга министерствозунуң базазы, «Тыва септелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери кылдыр заводу хамааржыр. Эрткен чыл-биле деңнээргe Элегес-Аксының керамиктиг-тана материалдарының заводу. «Тудуг кезектери» комбинат, алгы заводу, нефтебаза, «Тувкоммунэнергонуң» котёльнаяларының кышка белеткел талазы-биле ажылы экижээн. Кызылдың ТЭС-инде котёлдар база дузалал дериглелер системазының септелгези график ёзугаар чорун турар. Чижек кылдыр «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезин ап көөрге мынды. Котёльнаяда бүс-биле ажылдаар үш котёл тургустуган. 1983-84 чылдың кышкы одалга сезонунда дериглелерниң белеткелин чорудар организас-техниктиг хемчеглерниң, баш бүрүнгээр планнаан септелгелериниң графиги бар. Дериглелериниң септелгези, будуушкуну графиктер айытканы ёзугаар болуп турар. Котёльная болгаш чурттээр бажыңнар чугайлаттынган. Ындыг белеткел кандыг-даа соок кыш үк коллективке коргунчуг эвес болурун магадылап турар.

Ынчалза-даа чамдык будуулгелерде котёльнаялар дериглелериниң келир кышка белеткели кошкак. Анаа химиктиг арыглал фабриказы, эът комбинады, автосептелге заводу, мебель фабриказы, «Тыва көдээ тудуг» трестиң керамзит-сай заводунуң котёльнаяларында бүс бээр ийи котёл бар. № 1 котёл техниктиг эдилге чок турар. Ында эдер ужурлуг механизмнер-леий. № 2 котёл база ажылдамас септелге маңап турар. Котёлдарның, дузалал дериглелериниң септелгези чорутуунаан, оларны септээринин, котёлдарның кышку байдалда ажылдаарынга белеткелиниң графиги чок.

Эът комбинадында бүс бээр үш котёлдар база бир паровоз хевирииин котёлу бар. Олар консервацияда турар, ажылдаарынга белеп эвес. Бүс бээр паровоз котёлу техниктиг эдилге чок. Анаа септелге чорудары чугула, ынчалза-даа ону кылбаан. Котёльнаяның кышка белеткелиниң септелге кылыр хуусаазы эртеен, септелге кылыр график будалган.

Автосептелге заводунда бүс-биле ажылдаар ийи котёл бар. № 1 котёл ажылдап турар, а № 2 котёл капитал септелгеде. Чылдыгга дериглелерни бүрүнү-биле солуур ужурлуг. Түскай хооларлаар чогу-биле септелге ажылы чорбайн турар. Ук будуулгелиниң байдалын ап көөрге курлавыр котёл чок кышче кирер деп турар.

Бо будуулгелерниң удуртукчулары болгаш харыысалгалыг үстүкү организациялар кышка белеткелдиң четпес байдалын шыңгыы сайгарып көргеш, кыш дүшкүже чедир арткан кыска үениң иштинде боттарындан хамааржыр бүгү-ле хемчеглерни алыр ужурлуг.

В. ТУПЫШЕВ,
республиканың ыаг-техниктиг ажылдар инспекциязының инспектору.

ШЫНАР КӨРҮЛДЕЗИ

Шынар хүнү дээрге-ле будуруп үндүрүп турар продукциязын экижидериниң талазы-биле коллективтиг кылын чорудуп келген ажылдарының түскай отчёду болур. Чооктa чаа көөрүлде комиссиязының мурнунга Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдарының заводу отчёдун берген. Коллективтиң бо чылгы ажылы-биле эртеен чылдаазын деңнеп көөр болза, түүйбүүүң быжыы экижээн, ынчалза-даа шынары күүгү боол эртпишаан. Будуулгенiң кол хереглекчизи — «Тыва тудуг» трест негелделерии илередеткен. Чорудуп турар хыналдалар түүйбүүүн 50 хуузу курүне стандартынга тавдышпас, кылымының, калбаанын талазы-биле хемчээлиндеп өскерилгелиг, кыдыларды доот эвес, азыгларын бүүүр. Түүйбүүүн деңзиин база улгадып болгулаар. Бо бүгү түүйбүүүн шынары күүгү хевээр артып турарын көөрүүп турар, ынчангаш тудуг объектилериниң шынар чок түүйбү дутаайында медээлер удаа-дараа кээп турар. Бо-ла бүгү четпестер, түүйбүүүн шын эвес чолуртулгазын, немелде артык күш үндүрер чорукка чедирип турар.

Бо четпестерии тоот турарының кол-ла чылдагааны будуулгенiң технологиязын төрел турарында, техниктиг контролдуун көшкаанда. Заводтуң хемчүүтү техникaның байдазы тавдышпаа чок, ылаңгыя түүйбүүүн хөнтеп база кургадып турда чүүлдүүр, үрелирии хей. Дойнуң шелледзиин чорутлайн турар, хевке күдүл турар түүйбү тиглеиин чарлып турар. Дойнуң шынарының дугайында айтырыг ам-даа шиитпирлеттинмээн. Кургадып турда үнүп турар брактың кол-ла чылдагааны — кургадырының температуразын чедир контролдаваанда, котёльныялардың чылыны чедир бербейн турарында. А түүйбүүүн деңзиин чүге улгадып турарын дээрге хроодугга немелделер өскерилеп турарындан болуп турар.

Будуулгенiң удуртукчулары база специалистер, ажылчыннар стандартка дүгжүп турар түүйбүүү үндүрер дээш бүгү күжүн мөөрээри негеттинип турар.

Р. ГАЛИНА.
Тыванып күрхайгаарал лабораториязының улуг инженери.

БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

Партийжы информациялар

МАГАДЫЛААР

«Чыраа-Бажы» совхозтуң коммунистериниң ниити хуралынга күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун бижыглаарынга хамыктың мурнунда коммунистер кандыг рольду ойнаарының дугайын бүгү талалыг, бот-шүгүмчүлекчи байдалга чугаалашкавнар. Ацаа иделкелди совхоз директору К. Б. Куулар кылган.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң бо талазы-биле докталыныга харыы кылдыр совхозта Хорум-Даг салбырының хойжу бригадазы, С. Тандыт-оол удуртқан суггатчылар, О. Намчыл удуртқан тудугжулар звенолары, өске-даа коллективтер бедик бүдүрүүлүг ажылдан турар.

Ажылда четкеримни чайладырынче коммунистер код кичээлейин утландырган. Ылаңгыя ажыл шагы үзер, арагалаар, хулганнаар чоруктар кайы-даа салбырларда бар. Херээжиниериниң, аныяктарның иштинде арагалаар чоруктар эвээш эвес. Арагалап, корум-чурум үрээр чорук малчыннарда база бар. Азырадыкчы хөөнүүт ажылдан, килограмм-даа сиген безинь белеткеп албаан О. Сады М. Өлзей-оол ышкаш хойжуларның барын хуралга шүгүмчүлээн. Өске-даа четкеримниң түңнелинде совхозта бо чылдың сес айларында 216 ажыл хүнү чылдагаан чокка үстүнген. Чижээ, электрик К. Быран-оол—31, бригадир М. Удуй-оол —9, М. Мундукай—8, С. Комбу—6 ажыл хүнүн ускеп.

Шык-Бажы СБФ-ниде күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаандан ында сүт саалдазы кудулаан. Чыраа-Бажы салбырында массалыг-биле арагалаар чорук ажылга шаптыктыг болуп турар. Амаа хойнуң күскү чуулдазы ышкаш чугула кампанияны организас чок чоруткан. Бо бүгү четкеримниң совхозта мал ажылын хамык талап турар специалистериниң харысаалгазын, негелделиг чорууп бедидерин негеп турар.

Совет Тываның 40 чыл болур оюнга уткуштур социалистиг чарыштыг дээштиг калбартырынга күш-ажылдың сагылга-чурумун улам бижыглаары, бо ажылга кижи бүрүүнүң харысаалгазын бедидерн совхозта коммунистериниң чугуда херээ болуп турар.

О. КАРА-САЛ.

ДОКТААМАЛ КИИРИШТИРЕР

«Тээли» совхозтуң хойжуларын, хөөчүн коммунистер Коой-оол Серин, Сентябрь Ооржак, Мукулай Маадыр-оол олар ниитиниң малынга четчир санныг мал чеми белеткежир херекке чылдың-на доктаамал улуг-дуузун киришгирип келген. Бо чылын олар 10 тонна чайвар үнген сиген белеткээр социалистиг хүлээлгезинь кайы-даа 18-20 тонна чедирген.

С. САЛЧАК.

ИШТИКИ КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДИЛЭЭР

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

КАДРЛАР ЧЕТЧЕЛЭЭШКИНИ КАНДЫГЫЛ?

Хоорайның школаларында, ясли-садтарында, школадан дашкаар өөредилге-кижизидимге албан черлеримде чаа кижини кижизидер талазы-биле хөй ажылдар ыяшкынып турарын партбюро секретары А. В. Безызыков бодунуң отчёттуг илетиилинге демдеглээн.

Найысылалдың школаларында өөренирчилерниң саны 10 муң ажып турар. 36 садиите 5 муң ажыг чаштарны кижизидип турар азы хоорайда уругларның 63 хуузу ясли-садтарда тургустунган. 140 чаштарга чаа садик тудуу дөөстур чыгаан. Ажыл кадрлардан, олардың мергежилиинден болгаш харысаалгалыг чоруундан ушуктаалыр болганда, бо ажылче онза ынчээнгей салырының эргежок чугулазын илеткелчи болгаш саналл бергеннер айытткан.

Чаа өөредилге чылының тураар чылдагаанда оларның эгезинде хоорайның школаларын башкы кадрлар-биле четчелевээнинден чамдык бергедээшкиннер бар. Эге класстар башкылары, дыка хөй кижизидикчи башкылар чедиштейн турар. Садиктерде кижизидикчи башкыларның ажылдан үнер-кирер чоруу кызырылбаан. Бо чылдың 8 айларында 85 кижи чоруткан. Ол дээрге иштин ажылдан турарларның 18 хуузу болур.

Кадрларның ажылдан чоруп турар чылдагаанын оларның амыдырал байдалын эжиндер айтырыгларга сагыш салбайн турарында.

Хөй башкыларны бажың-биле хандырбаан. Оларның кадың камгалаар, дыштанылгазын организастаар ажыл куду дедиледе. Үр чыл ажылдаан хоочун башкыларны шавианмактаар ажыл четпес. Оларга дыштанып путевкаларны эвээш берип, Хүндүлел самбыраларынче киирбейн турар. Ажылга башкыларны бижыгларга, оларның мергежилин бедидер айтырыгларны чедир шиитпирлээрейн турарын коммунистер демдеглээн.

Үлегерлиг, ажылынга кызымак башкыларның мурнакчы дуржулгазын нептередирин киллдес чедип албаан. Хоочун башкыларга аныяктарны бижыглаваан.

Кадрлар чедиштезиниден чамдык башкылар ийи эвлчегде ажыллап турар. Кичээлдерниң шынары бо таварылгада

ӨСКЕ ОРГАНИЗАЦИЯЛАР-БИЛЕ ХАРЫЛЗАА

Кижизидилге ажылын шиитпирлээрде өске организацияларның күжүнге дамыры чугумчалыг. Партия организациязының үеедувда бактаап турар коммунистер хоорайның Пионерлер бажынында, уругларның спорт школазында болгаш школалар аразында өөредилге-бүдүрүлге комбинадында ажылдап турарлар. Олар өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп, бүдүрүкчүлүг ажылдап келген.

Ынчалзө-даа кижизидилге ажылынга ала-чайгаарлаар, чаа аргалар дилевес чоруктардан ам-даа үштүнмайн турарын коммунистер шүгүмчүлээн.

Иштики курлавырларны дилеп, оларны ажылга ажыглап турган, чогаадыкчы ёзу-биле ажыддаары чугула дээрзин улус өөредилге кылдызының эргелекчизи З. Ф. Борисова демдеглээн. Өөреникчилериниң күш-ажылчы, идей-политиктиг болган мөзү-шынар кижизидилгезин комплекстиг шиитпирлээр айтырыгга өске организацияларбиле харылзаа дузалаар. Ылаңгыя ада-иелербиле ажылды күштелдирери чугула айтырыг болуп артпышаан. Төрелдер комитеттериниң ажылы чүгле ада-не хуралдарын эрттиржири-биле кызыгаарланып турар. Ада-иелерге кижизидилгее хамаарышкан бесседаларны чорударын чедип алырын коммунистер И. В. Зубова, Г. В. Салдымешева болгаш өске-даа эштер саналлаан.

48 дугаар тудуг эргелели, автотранспорт бүдүрүлгелери, даарандыга фабриказы болгаш өске-даа школаларны шефке алган бүдүрүлге черлери-биле харылзаа кошкак. № 3 школадан аңгыда школаларда бүдүрүлге практикалары куду деңнелге эрткен.

Хоорайның улус өөредилге киллдизи хереэжениер чөвүлелдериниң, бажың, квартал комитеттериниң кежигүнеринге тускай семинарларны организастап турган. Ынчалзө-даа чурттап турар чер аайы-биле кижизидилге ажылынче оларны өөрөн хаара тудуп турганы четпес. Уругларның чайгы дыштанылгазының организастаавынче культуре ажыллакчыларын, студент тудуг отрядтарының даймичыларын, педагогика институдунуң студентилерин болгаш педучилище сургуулдарын эвилелдевээн.

Школаларда башкыларның комсомол, пионер организацияларының ажылын контрольга ап, пионерлер болгаш октябряттар кижизидилгезинге киржилгезин күштелдирери чедип алырын коммунистер шиитпирлээн. Школа биле садиктиң аразында, бо ийиниң күш-ажылчы коллективтер-биле, ада-иелер-биле харылзаазын бижыглаары эртежок чугула дээрзин хурал айытткан.

БИРГИ ЧЕРГЕНИҢ АЙТЫРЫЫ

Өөредилге-кижизид и л г е ажылын жижидер талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Хоорайда 240 класс, 305 башкы эрткен өөредилге чылында чүс хуу өөредилгени чедип алган. Ынчалза-даа өөредилгезин ара каар чоруктар школаларда ам-даа бар.

Узаткан хүн болгүмнерин № 8, 1 школаларда хвап каапкан. Школаларга буфеттер тургузарын чедип алыры чугула болуп турар. Уругларны тускайлан чорукка кижизитпээнинден азырадыкчы хөөнүүр, күш-ажылга белен эвес чорук тыптып келир. Ынчангаш садиктеп эгелеп күш-ажылчы кижизидилге айтырыын күштелдирери кол болуп турарын хурал демдеглээн.

Хуралга корум-чурум айтырыын шыңгыызы-биле чугаалашкан. Өөреникчилер эзирикчер сергедир черже безин кирип турган. Бо чорук класстан дашкаар ажылдарның куду деннелдинн чугаалап турар.

Улусчу контроль болуу четпестер-биле демиселге салдар чедирбейн келген. Корум-чурум талазы-биле рейдилерни чорутпаан. Сагылга-чурумну бижыглаар херекке профэвилел организациязы кыдынга артып каап турар. 1982 чылда ниитизи-биле 71 муң ажыг шак чылдагаан чок черге үстүнген. Садиктерде уругларның варыяр чоруу көвей. Садиктериң арыг-силиин, инда сагылга-чурум айтырыын кичээнгейге алыры чугула дээрзин сес алган эштер айытткан.

А. ХОВАЛЫГ.

УКРАИН ССР. Партиянның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну, бистиң чүс чылдың чажыды Василий Иванович Киселев 1918 чылдан бээр коммунист. Советтериң VIII Бүгү-эвилел съездизинин киржикчизи чораан, ол ГОЭЛРО планын хүлээп алыр дээш бадыпап турган. Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтучу оруктарын эртнеш, ол улус өөредилге болгаш харысаалгалыг ажыл-агый организациязынга, Советтер ажылынга ажылдап чораан. Амгы үеде В. И. Киселев үнүдүүр дыштанылгада, ынчалза-даа хөй-ниити ажылынга идепкейлин-биле киришпишаан. Ол Киев хоорайның Печер районунуң хоочуннар чөвүделин удуртуп турар.

ЧУРУКТА: 1918 чылдың январь айда ажылчыннарның революстуг тура халышкынының үезинде октар деттеги хевээр артып калган «Арсеналдың» алдарлыг хамазында Кремльге партияның хоочунарыбиле ужуражыышкынның киржикчизи В. И. Киселевтуң аныяктар-биле кады турары.

Ю. МОСЕНЖНИКТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

КАМНАЛГАЛЫГ БОЛУР

Бис сагылга-чурум дээш хүн бүрүүн демиселни утка-шыырлыг чорудар, ону бүдүрүлге планының күүседези-биле сырый холбаар ужурлуг бис. Маңаа ылаңгыя үе-шакты ажыглаарын чурумчудары чугула.

Бистиң «Сүт-Хөл» совхозтуң конторазынга эртенден дүшке чедир улустуң сыңмарлажын турарын болза көөр-дүр мен. Оон бир чылдагаанны — удуртур баштаар даргалар хүнүүне хурылдаарында. Өске улус оларга ужуражыр дээш хой үе-шакты чарыгдап турар. Хуралдарны кежээ кылза чүл?

Эртенги ажыл хуваалдазынга база хөй үе чарыгдаттынып турар. Оңу шалыпкын кылыр херек. Ажыл хуваалдазын база кежээ кылза кандыгыл? Бо бүгүнү өөренип көөрү негеттинип турар.

С. МОҢГУШ.

БҮГҮ-НИИТИ, ХӨЙГЕ КӨСКҮ, МАССАЛЫГ

Политиктиг беседа

Күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаары болгаш корум-чурумну экижидерн, организастыг чорукту болгаш ажылчылдан, колхозчудан эгелээш министрге чедир бүгү дедиледерге харысаалганы бедидерн—экономиканы кодүрериниң, ниитизи-биле хөй-ниитиниң чурум-корум байдалын экижидерниин боттуг курлавырын болур дээрзин СЭКП ТК-ның июнь (1983 чыл) Пленумунуң демдеглээн. Социалистиг ниитилел харылзааларының бүгү системазын сайзырадайжыларының, сагылга-чурум болгаш корум-чурум дээш демиселдиң бир эң чугула чеңсээ — күш-ажылдың хемчээли база хереглелдиң хемчээли дээш күрүне болгаш хөй-ниити контролюн күштелдирери болур. Контрольга ажылчы чоннарның киржилгезин чүгле экономиктиг эвес, а харын социал болгаш идей-политиктиг ужур-утказыг.

Массалыг контроль—Октябрьдан тыптын төрүттүнген, теоглуг чаа күрүнеги тургузуп эгелээн ажылчын ангының төөгүлүг чоһаалтазының түңнели-дир. «Күш-ажылдың саны дээш, бүдүрүлге дээш база продуктуларның хуваалдазы дээш миллион-миллион ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эки турачы, шудургу, революсчу көдүрүүшкүн-биле деткээн бүгү улусчу үеэтту болгаш контрольду организастаар» деп, В. И. Ленин бижээн. Оон бодап туганы-биле алырга, «ак сеткилдиг, чүткүдүүр база төлептиг кандыг-даа ажылчын болгаш тараачы» ындыг контрольду бүрүн боттандырып болур аргалыг. (Чогаалдарның долу чыындызы, том 35, арын 201).

Амгы үеде ол ажылды Советтер-даа, улусчу контрольдуң органнары-даа, профэвилелдерн-даа база министерстволарның, ведомстволарның контроль-ревизия киллдистеридээ чорудуп турар. Ынчалзажок аңаа массаларны калбаабиле киирштиргенде оон бүгү хевирлерн ажыктыг кылдыр ажыглаттынар апаар.

Кижи бүрүзүнден — кылып шыдаары-биле, кижи бүрүзүнге—кылган ажылының хирешаа-биле деп социализмниң коллективиниң дүүштүр күш-ажылдың хемчээлин контролдаарын бүгү черлерде практика кырында боттандырып турар. Ол болза күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүн өстүрериниң курлавырларын дилеп тып, ажыглаарынга дузалаар, ынчангаш дыка улуг экономиктиг ажыкты берип турар. Ынчалзажок чүгле ол эвес, харын контрольга ажылчы чоннарның боттарының киржилгези, сагылга-чурум үреэкилеринге, ниитилелге ажыктыг күш-ажылдан ойталаар таварылгаларга удуу оларның идепкейлиг демиселн база чугула.

Ажыл төлевирининң өөрүдезин-биле дединээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүнүң мурнаа турар өөрүдезинн хандырар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында айтырыгны чугаалажыл көрөгеш, СЭКП ТКныңн Политбюрозу улус ажылагыймның бүгү звеноларынга күш-ажылдың хемчээли болгаш оон шаңнал-макталы дээш контрольду күштелдирининң, күш-ажылдың түңнели-биле ажыл төлевирининң улам дүүшкек чоруун тургузарының, ажыл төлевирининң фондуларын чеп, камналгалыг ажыглаарының, күш-ажылдың саның болгаш шыкарыя барымдаалап шалын төлевирининң принципчаң амыдыралга хажык чок, шынгы боттандыраарынга ажылчыннарны, албан-хаакчыларны, колхозчуларны улам идепкейлиг киирштирер байдалды тургузарының, ол сорулгаларга хоолаштыр коллективтерге тывыскан эргелерни бүрүн ажыглаавының чугулазынче кичээнгейн утландырган. Ол болза будүрүлгеге демократтыг эргелерни калбартырының бир кол угланышкыны болуур.

Чижээ, коллективтиң контрольдаар ролю социалистиг чарыштың чоруктарлазының илергейлеттинер. Чаржын турарларның хүлээлгези колдуундала будүрүлгечи бедик түмненнерни чедип алырынче угланган. Ынчангаш маңаа контроль оларның күүселдезинге, ёзу барымдаалаар, чаңгыс вайлаар чорукту узуткаарынга, кижи бүрүзүнүң арга-шинээзин хөгжүдеринге дузалаар апаар.

Материалдыг курлавырларны камна ыңгыр, чоңнуң байдаазн ёзулуг хумагалаарын хандырарынга дөй-ниитиниң контролюнуң ролю ажок улуг. Хөй нурүүзүндө-ле чарыгдал негеттинмес, чогум-на бо херекке ажылдакчыларның боттарының инициативазы тотчеглекчилер-биле шиитпирлиг демисел чугула. Болган чок-ла «шелип алыр» кижилерни кичээндирери, салдынчактарны сагындырары, материалдар кадагалалының болгаш камналгалыг чарыгдалының дугайында сагыш салыры—ол бүгү чүүлдер хөй-ниитичн контролёрларның, медеррелиг ажылчын бүрүзүнүң кылыр ужурлуг ажыл-херээ-дир.

Бодуңуң кежигүн бүрүзүмүн боттуг күш-ажылчы салымшкының тодаргайлавышаан, ажылдың үе-чада бүрүзүнде бот-боттарынга шыкгыы контрольду бөлгөлө боттандырып турар. Сырый каттышкан коллективке кижи бүрүзү ниитчеднишкин дээш соңуургалдыр болур, кижилерниң квалификациязының өзүлдезинге, сагылга-чурумну бижыглаарынга, харысаалганы бедидерниче, инициативаны калбартырынга идиг бээр коллективтиг бот-контроль амыдыралдың нормазы болу бээр.

Ажылдакчы бүрүзүнүң ажылын ылаптыр, шын болгаш боттуу-биле үнелээри—будүрүлгениң ажыктыын бедидериин чугула негелдези. Бо херекке хереглелдиң хемчээли дээш доктаамал болгаш ылаптыр контроль улуг рольдуг болур. Оон эчис сорулгазы— кижи бүрүзүнүң кылып шыдаары-биле хуваарының, кижи бүрүзүнге кылган ажылының хире-шаа-биле эң-не улуг идиг бээриниң ниитилел фондуларын болгаш чаагай кежикти чөп ажыглаарының принциптерин сагыары болур. Хөйге коскү, эптеш чок ыңдыг контроль—амыдыралга болгаш ажылга азырадыкчы хөөнүүт, ажыддаавайн хөй оруулга алыксаар, социализмниң принципинге таарышпас ыңдыг илереэшкиннерни үидезинин-биле үзүткап, чайладырынга дузалаар.

Садыгга болгаш хандырылганың өске-даа адырларында ажылчын контрольду күштелдирериниң дугайында СЭКПниң XXVI съездизинин негелделери принципиалдыг чугула ужур-дузалыг. Садыгның болгаш хандырылганың чурумун кончаар сагыш турарын хынгары, «ховар барааннар» дээр чүвенин тыптын кээр чылдагаанын билип алыры, садып алыкчыларның саналын лээштир өөренип көөрү, салыр болгаш хандырылга бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының отчёттарын чон мурнунга организастаары ышкаш, ыңдыг боттуг контрольду чорудары чугула соруглга.

Бо адырга ажылчын контрольдуң ажыктыын болгаш массалыын канчаар хандырарыл? Практика кырында шылгаттынган бир чугула хынаар черии (аъш-чем садыының коллективтерии) садыгның болгаш хандырылга бүдүрүлгелериниң чамдыктарын контролёрларга доктаамал быжыглаары болур. Маңаа ажылчын контрольдуң доктаамалы, билдилии болгаш дээштин оларга садыг база хандырылга албан черлериниң удуртукчуларының партия болгаш Совет органнарының боттуг дузазындан хамаажыр апаар.

Социалистиг контроль «чүгле, харын-даа чамдыкта «сегирип алыр», «сойгалап илередир» эвес, чогуур өйүнде эдип ап билир» херек кырында эргежок чугула практиктиг өскерилгелерни боттандырар хүлээлгелиг дээрзин В. И. Ленин айытткан. (том 44, 127 арын).

Ылаңгыя доктааттынган демократтыг нормалар ажыл-херекке быжыглаттынмаанда, бо ажылга ёзу-барымдаалаар чорук канчап-даа таарышпас. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андропов чижээ, бир эвес медээлерни чугулалап көрбес, эргежок чугула хемчеглерни албас улусчу контролерларның ажыл-чорудулгазын канчаар үнелээрил—деп, демдеглээн.

«Правда» солунга кээп турар чагаалларда орулгаларның үнер дөстеринге болгаш херек кырында хемчээлдериңе күрүне база хөй-ниити контролюнуң хевирлерин сайзырангайжыдарының дугайында хөй санныг санаалдар бар боон турар. Оларда контрольду кым эки тургузуп, организастаар база боттандырар ужурлугул дээрзинин дугайында санаалдарны колдадып турар, ынчалзажок херектн ажыл-агыйжы ёзу-биле көөрү, ындыг контрольга, ону эки тургузуп база организастаарынга кижи бүрүзүнүң бодуңуң киржилгези чугула болгай.

Контрольду шын тургузарыбиле оон хойге коскү, калбак нептерелдин чардынмас тудуш холбашкак. Ол контрольчуртталга бажыңнарын, ам-даа ховар чамдык бараанналарны болгаш өске-даа чүүлдерни хуваарының дугайында чугаа чоруп турда, база чугула. Чамдыкта социалистиг өөчүүнүң оорлакчыларын сойгалап илереткен соонда, «Хөй-ниити чүүү көрүп турганыл» деп айтырыг бо-ла тургустуунуп кээр болгай.

Бистиң ниитилелиивистиң хуваалда талазында болгулай бээр четпестерни үидезинин-биле узуткаарының, социализмниң база коммунизмниң экономиктиг болгаш мөзү-шынар принциптерни быжыглаарының шиитпирлиг негеллези—күш-ажылдың хемчээли база хереглелдиң хемчээли дээш дээштиг контрольду хереглелдиң идепкейлиг угаазыладыг хевирлеттинери-биле дүүштүрери болур. Хөй-ниитиниң ёзулуг бүгү улусчу контролиниң массаларның киржилгези—ол дээрге В. И. Ленинниң чугаалаавыбиле алырга, оон хогжүлдезинин үзүк-соксаал чок чорудулгазы «культура, ажыл-агый болгаш политика талазы-биле дээдн чадазы болур». (том 44, арын 350). Совет кижилер ол чадалар-биле коммунистиг мөзүүн идеалдарынче көдүрүлүп үнүп турарлар.

В. СИНЕЛЬНИКОВ, философия эртемнериниң кандидады.

ЧАА ЦЕХТЕ

«Тувашвейбыт» каттыжыышкынның чанында чаа цехти ажытканындан бээр бир чыл чаа ашкан. Аргаан хеп кылыгларын ында бүдүрүп турар. Ук цехти ажытканда соонда баштайгы айларда продукция сайгарары элээн бергедээшкиннерге таваржып турган, чүге дээрге оон ажыттынганың билир кижилер эвээш.

Амгы үеде ук цехтиң кылыгларын садып алыксаар кижилер ковүдээн. Оон продукциязынга негелдениң улгатканчылдагаанны чүдел дизе, цехтиң ажылчыннары сезон аайы-биле таварымчалыг хептерни аргып турары болур.

Цехтиң «төрүттүмериниге» идепкейлиг аргыкчыларның салыышкыны улуг болган дээрзин демдеглээр апаар. Олар чүве аргыыр нарын машиналарны шимээдип ап, технологтуг ажыл-чорудулганы сайзырандайжыдып, хептиң чээрби ажыг хевирлерни аргып турар апарган.

Тываның дөдээ ажыл-агый техникумунга башкылап турган Зинаида Георгиевна Тутатчикова чүве аргыырында ажок сундулуг кижи. Ол кичээлдерни эрттиргеш, хостуг үезинде болганчок аргыттынар. Кажан пенсиядап үне бергеш, аргыыр чаңын салбайн, бажыңында «Нева» деп машиназынга аргыттынып турган. Ынчалза-даа чеже-даа хандыкшылдыг ажылы болза, чаасказан оларга дыка эпчок, кижи коллективке чаңчыгып калган болган.

«Тувашвейбыт» каттыжыышкынның чанында ол цехтиң дугайында дыннап каап-ла Зинаида Георгиевна анаа барган. Аңаа ажылдаарын күзээмнерден эң-не дуржулгалыы З. Г. Тутатчикова болган. Ам ол чаа цехте бригадир. Ол аныяк аргыкчылар Людмила Шахматова, Татьяна Вошева, Нина Саражакова олар-биле кады ажылдап, чараш, шынарлыг хептн аргып турар.

Чүвени аргып өөрениргне хандыкшыл херек. Ол ажылга ынак эвес болза, мергежилдиг аргыкчы болуру берге. Элээн каш ай мурнунда аныяк кыс Екатерина Пруц ук цехке аштакчылап келген. Ол мурнунда чүве-даа аргып чорбаан кижи-дир. Цехтиң ажылчыпнарының нэжин Катя сонуургал-биле коруп турган. Кезек болганда өөреникчилерин алырын эргелекчи Л. Чунаревадан дилээн. Кыстың ажылга хандыкшылдыын, аргыкчының мергежилинге сонуургалдыын өөренип көргеш, чөпшээрешкен. Шынап-ла кащ ай эрткенде Катя дыка эки аргыкчы апарган.

Ук цех чаа ажыттынганындан чамдык бергелер ам-даа бар. Хепти канчаар аргыырын доргүскен материалдар безин чок. Оны кайы-хамаан чок аргып болбас-ла болгай, тускай стандарт бар. Ынчалза-даа цехтиң ажылдакчылары модалар журналының дүзээы-биле чаа-чаа модельдерни чогаадып турарлар. Ында чурукту көрүп тура, канчаар аргыырын шын «номчуп» алырлар. Оларның кылыглары кажан-даа брак болбайн турар. Шак ынчаар сезон санында беш ажы кылыгны тургузуп турарлар.

Чаа цехтиң ажылчыннарының хөй кезии, ылаңгыя Н. Саражакова, Т. Вошева, Т. Стрехова олар октябрьның үлүүнде ажылдап турарлар. Амгы үеде ук будүрүлгеге хептн күскү-кышкы сезонга тезыыштыр күүседип эгелээн.

Л. ЧИГАРСКАЯ.

ЧАҢЧЫККАНЫ МАЛ АЖЫЛЫ

«Тес-Хем» совхозтуң төвүнден орук аайы-биле Теректиг-Хемни кеже бээримге, оруктуң оң талазында ак өт тур. Ол өгнүң чанында чаа кожүп келген өгнү улус өглээн тур. Даштындан көөрге, 60 хар четпээн хевирлиг эр кижи үүнүп келгеш, ыттарын хай деп тура, бистин-биле хол тутчуп мендилешкеш, өгже бисти чалады.

Өгнүң иштинің арыг-силиндаа аажок, эдип, дерип каанны квас, чараш, коруштуг. Ширтектер кырында чадыглар чаткан, ханада хевиктер асылап каан. Тыва угулзаларлыг аптараларны туруштарында салгылап каан. Оларның кырында — чемоданнар, хоолай каан чуруктар, телевизор, радиоприемник...

— Кай, уруум шайдап, аъш-чемдеп — деп, чорда-ла, уруу «чаа, ачаа!» дээш, тавакка аъш-чем, дүлген уът, өскедээ чемнерни делген, шайны кулуптуу.

Бис шайлап, чемненип ортаан, ол кижи-биле чугаалажып ор бис.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Александр Балбырович Карма деп кижи болду. Ол кижиниң дутайында мурнунда дыңнаан кижи мен. Александр Балбырович чүгле Тес-Хем районда эвес, харын республикада ат-сураглыг кижилерниң бирозун.

— Ам пенсиядаан, 65-тен тур мен. Чаңчыгып калган ажылым мал ажылында хевээр мен. Суурга чурттаар дээрге, черле кодээге чаңчыгып калган болгаш, хоржок-тур. Мээң кылбаан, тутпаан ажылым-даа чок. ТАР-ның ревшерииге албан эрттиргеш, оон сээнда Өвүр районга иштики заректер органнарынга ажылдап, МЧАЭ-даа даргалап, колхозка партия эге организациязының секретарынга-даа ажылдап, совхоз тургустунарга хойжу бригаданы бригадирлеп-даа чордум. Ол үелерде хойжу бригадаларны бир дугаар организастап эгелээнн ол.

1960 чылдан бээр төрүүр хой малдан келдим. Мал малдан келген чылдарымда төрүүр 100 хойга онаштыр 95-тен куду хураган ап корбээн мен.

Чедишкин харысаалгадан хамаажыр.

Кол чүве—одек кыштагны чогуур ой-шаанда белеткеп алыры. Чайгы үеде хойнуң семиртилгезинн эки организастап, чайлаганы солуп, эки оттуг черлерге одарладыры, кышкы үеде кыштагның одар-белчиирин таарыштырып алыры. Кыштаглап барган үеде хойну ырак одарларга кадарып, кажан хойнуң боозу улгадып келгенде, чоорту кыштаг чоогунга одарладыры чугула. Оң ышкаш хойнуң тарын боозадылгазын чотуур ойшаанда чорудар. Ылаңгыя декабрь, январь, февраль айларда эрте төрүүлер кылдыр чорудары эки. Эрте төрүттүнген хураганнар шыдамык, доругуучал болур. Оон дүүн база кыргып алыр. Семиртилгеге тургузар хураганнарны нелериниден эрте үзер. Чүге дээрге, хойнуң чангы семиртилгезинге база эки. Ораптап үзерге хойнуң семиртилге, дедилдезинге багай салдарлыг боор.

Бодумнуң мал ажылынга ажылдап келген арга-дуржулгамны чүгле уругларымга эвес, харын, хойжу бригаданың аныяк малчыннарынга база дамчыдып берип, чугаалап чоруур кижи-дир мен. Ол дээрге, коммунист кижи болганымда, мээң база бир хүлээлгем-дир.

Бо дашты көөрүп келген өг бистиң алды дугаар оглуувустуң өө-дүр. Хойжу улус. Тайгага чайлаан. Ам күзеглеп кирип келгени ол. Бо чылын чаъстыг чай болду. Тайгага серимни копчуг. Ындыг-даа болза, оът, сигенниң үнгени эки. Оглум сутта дузалажып тур мен. Чай, кыш-даа дивес бо малчын уругларымга дузалажып, коммунист кижи болгаш дагдынмыкчы болуп ажылдап тур мен—деп, Александр Балбырович чугаалай-дыр.

— Силер үр чылдарда ажылдап келген-дир силер. Чазактың кандыг шаңналдарыбиле шаңнаткан силер?

— 1965 чылдың апрель айда «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп хөрөк демдээ-биле шаңнаттым. Ол чылдың июль айда Тыва АССРниң алдарлыг малчыны атты медээ тывыскан. 1966 чылда «Күш-ажылчы шылгарал» деп медаль-биле, 1973 чылда база-ла ол-ла медаль-биле шаңнаткан мен. Ол ышкаш 1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынының тиилээнинин 20 чыл болганының медаль-биле болгаш В. И. Ленинниң төрүттүгенниинден бээр 100 чыл оюн таварыштыр юбилей медаль-биле база шаңнаткан мен. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң хүндүлел бижиктери база бар.

Ол дээш Коммунистиг партиямга, Совет чазаамга өөрүп четтиргенимни илередип чор мен. Бо-ла бүгү чедишкинерни чедип алырынга уругларывыстың аважының кимрген үлүг улуг. Ол хенертен 1978 чылда мочуп калды. Бистиң уругларывыс тос кижи. Эң бичези бо Арина, ам 9 класска өөренир. Өскелери оскен. Олар башкы, зоотехник, эмчи, тракторист, хойжу дээш, ажы-ачыгы тускай эртемниг кижилер. Олар шупту боттарының эртемининг аайы-биле тустус черлерде ажылдап чоруурлар—дээш, мээң айтырыымга харыылады.

Ол өглериң чанында «Москвич» болгаш «Нива» дээр машиналар тур. Бирээзи хойжу оглу Бористиң, «Нива» машина Александр Балбыровичиниң. Ол чугаалажып орган, чазым, кежериниң мурнунда кыштаан бүрүүн-биле септеп, өдекти четчири-биле болуп алганын чугаалай-дыр. Мал чеминиң белеткелиниң үезинде 10 тонна сигенни белеткээр хүлээлгени алган. Малчын оглу-биле от-буле звенозу болуп алгаш, ът-биле сигенни 9 хонукта кескеш, 33 тонналы белеткээш, Сөөскен-Өдек деп черде кыштаанда дүүрүп саравтаан.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, хоочун коммунист Александр Балбырович хой чылдарда ажылдап келген арга-дуржулгазын уругларынга дамчыдып, мынчаар ажылдап чоруур.

Н. ДАЖИННАЙ.

СУРГУУЛДАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Бо хүннерде хоорайның магазиннеринге, базааларга хөвүн-шөллерден хөй санныг нотага, картофель үзүк чок кээп турар.

Садыг министерствозунуң базаазында киргеи 580 тонна картофельди сайгарып, арыглаарын сентябрь 17—18-тен эгелээш уламчылавышаан.

Автоорук техникумундан 100 кижи, № 1 профтехучилищеден 150, № 4 профтехучилищеден 120, Кызылдың педагогика институдундан 60-70 кижи хүнүүне базаада баргаш, картофельди арыглап, мынаарында ажылдап турар.

Бистиң корр.

НАЙЫРАЛДЫҢ КАҢ МАГИСТРАЛЬДАРЫ

ЭДЧ кежигүнү чурттарының демир-орук транспортунуң талазы-биле кады ажылдажылгазының дугаймында ПМА-ның корреспондентизи-биле ССРЭ-ниң Орук харылзаа министри И. С. Ковалевтүн беседазы.

— Николай Семенович, ЭДЧ экономиктиг харылзааларының кежигүнү чурттарының экономиказының хогжүлдезин чаа интенсивтиг орукче шилчишкини-биле холбашкан айтырыглар улус ажыл-агыйының бүгү-де адыларынга, оон иштинде транспортка база хамаарыжыр аткар. Даштыкы экономиктиг харылзааларның хогжүлдезинге демир-оруктарның ролюнүн дугайын чугаалап көрүнерем?

— Бистиң шапкын вегивисте транспорттуң чаңгыс-аай ажылындан чүс-чүс, муң-муң будурулгелериң ажыл-чорудулгазының чедимишкини дорт хамаарыжыр. Чаңгыс чуртка база социалистиг бүгү-де демократтыжымыкымының чурттарыга-даа кезээде кады демнежир дугайында чугаа чоруп турар. Бо таварылгада транспорттуң бүгү-де хевирлери — суг-чер кырының, агаарның, сугнүн транспорту бот-боттарында сооргулгени үзүктел чокка хандырар ужурлуг.

Чүүк сооргулгезинге демир-орук транспортунуң деңзингүру кудулаан-даа болза, Экономиктиг дуза Чөвүлели чурттарның нинти бараан саарылгазының барык 55 хуузу кол чүүк оон үлүүнге онаажыр. Келир үеде-даа ол үүле барык хевээр артар, түге дизе демир-орук болза кандыг-даа агаар турда шимчээр болгаш чурттар аразының харылзааларынга чүктүп идегелдиг соорткүчүзү болуп турар болгаш ындыг хевээр артар-даа ужурлуг.

Демир-оруктарга чүүк сооргулгезинің хемчээлиниң талазы-биле делегейниң арткан чурттарын Совет Эвилели бөгүнде ажып турар: оруктуң бир километринге чүктүң тырын агымы ортумаа-биле АКШ-тан база Барыын Европаның чурттарындан 5—6 катап хөй. Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Румыниянның база Чехословакиянның демир-оруктарында күжениишкиниң база бедик.

Ынчалза-даа ол чорук транспорттуң чамдык эң чидиг айтырыгларын хүн чурумунда ужудбайн турар. Демир-оруктар аажок күжениишкиниг ажылдавышаан. Ынчангаш оны даштыкы экономиктиг харылзаалар хогжүдеринге кызаа чер деп чөптүг санап турар. Соруулга үүл дээрге, транспорт магистральдары чурттар аразының кады ажылдажылгазының өөрүлдезинге доктар болбайн, харын анаа дуза болзун дээш, бүгү-ле чүүлдерни кылыры негеттинер. Оон үштүнарының аргазы болза, транспорттуң бүгү-ле хевирлерин шупту денге холбаары, чурттар аразы ужудуулыг оруктарның техниктиг деткелин бедидери, кызыгаарда станцияларны чаартып эде кылырында болур. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга оны улам күштелдирер керек.

— Шак ындыг айтырыгларны шиитпирлээри транспортка гураскаактаан узун хуусаалыг түскай программаны шиитпирлээр апаар боор аа? Ол камчалдыр күүсеттинип турарыл? Оон боттанышкынынга ССРЭ-ниң салыышкыны кандыг ирги?

— Экономиктиг дуза Чөвүлели чурттарның коллективтиг ажылдап кылганы программа кады ажылдажылга киржикчилериниң мурнунда турар улуг болук соруулгаларны үе-үе аайы-биле күүседирин көрүп турар. Бистериң кады кол-даа күжениишкинивис болза, чүктерни чүдүрүп, дүжүреринің үезин кызырарынче, кызыгаарда станцияларга составтарның саадаар чоруун эвээжедири, чурттар аразынга агыжар поездилерге орук дургаар «ногаан кудумчуну» ажыдарын болур. Бо соруулгабиле хамыктың мурнунда ажок хайым Москва—Брест—Варшава—Берлин; Бендеры—Кишинев—Унгены — Бухарест—София; Росток-Берлин—Прага—Будапешт аразында магистральдарны хогжүдүп турар бис. Нинтизи-биле Чөөн чүк — Барыын чүк магистралы 14, Сонгу чүк—Мурнуу чүк улуг 4 магистраль бар.

Чүгле бо беш чылдың ийи чылында ССРЭ-ниң кызыгаар кавыаында демир-орук участоктарынга 300 км. хире шугуму электрижиткен, 600 километрин төп диспетчер-биле хандырып, эде дерээн, 70 километрде ийнги орукту кылган, 600 километриң каттышкан белдир чокка кылган. Колдуунда чурттар аразында чүк сооргулгезин хандырып турар Чоп, Брест, Батево, Унгены, Рени (ССРЭ), Тиссада Чиерна (ЧССР), Захонь биле Эперьешке (Венгрия), Русе биле Кардам (Болгария) дээш ышкаш кызыгаар кавыны хөй-хөй станцияларны болгаш белдирлерни улам чаартып эде кылып турар.

Совет Эвилелиниден Польшаның Силезиязында «Катовице» комбинадынга чедир демир-орук-биле демирни шуут каазы-даа дүжүрбейн дорт чедирер 400 километр магистральды ам каш чыл улаштыр ажыглап келген. ССРЭ-де бар болуп турар демир-оруктуң калбаа ышкаш шугумну Чехословакияның Кошицеде, Румыниянның Галацеде металлургия будурулгелериниге чедир тудуп салган. Чехословак Социалистиг Республика биле ССРЭ-ниң аразында тудуп турар чаа оруктуң хемчээли Европадазы-биле дөмей болур.

Хөй чүүк кирер контейнерлерни кады ажыглаар дугаймында хөй талалыг дугуржулга ёзугаар ажок улуг экономиктиг ажык, орулганы алыр. Экономиктиг дуза Чөвүлелиниң киржикчилери чурттарның аразында контейнерлерни анаа күүгүг дажыглаар чорук оон уламыдан ажок кызырылган.

— Экономиктиг дуза Чөвүлелиниң Күүскомунуң бо чылгы хуралынга транспорт айтырыы база катап кичээнгейниң төвүнге турган. Экономиктиг дуза Чөвүлелиниң кежигүнү чурттарның эң ылаңгыя демир-орук транспорту чаа эртем-техниктиг чедимишкинилерге үндезилээш хогжүүр ужурлуг дээн. Борта бирги ээлчегде чүнү кылыр дээни ол ирги?

— Хамыктың мурнунда электрон-санажылга техниказын калбаа-биле ажыглаар дээн. Черле ынчаш транспортка ону ажыглаарының хемчээли канчаар-даа ажок улуг болгаш харын мырнай ангы чугаа-даа боон болур. Бо айтырыг талазы-биле Экономиктиг дуза Чөвүлелиниң иштинде харылзажылга төвүн (ЭАС-ти) тургусканың айтып каайн. 300 муң шимчээр составты каттыштырып турар вагонларның ниити парыгын башкарарының автоматтыг системазын ангы-аңгы чурттарның специалистериниң күжениң-биле тургускан. ЭАС болза, чеди чурттуң организациязын эргежок чугула информация-биле хандырып, ниити парктың ажыглал ажылының үчёдун, а ол ышкаш бот-бодунуң аразында санажылгазын боттандырып турар.

Билет-касса операцияларын автоматчыдарынга электрон-санажылга техниказын ажыглаарының дуржулгазын ССРЭ биле ГДР-де ажыглап турар. Москванын демир-орук белдиринде ырак чоруур поездилерге билеттерни резервилээринии болгаш садарының автоматчыткан системазын он ажыг чыл дургузунда ажыглап турар. Шак ындыг электрониуг системаны 1981 чылдан бээр ГДР-ниң пайысылында база ажыглап турар.

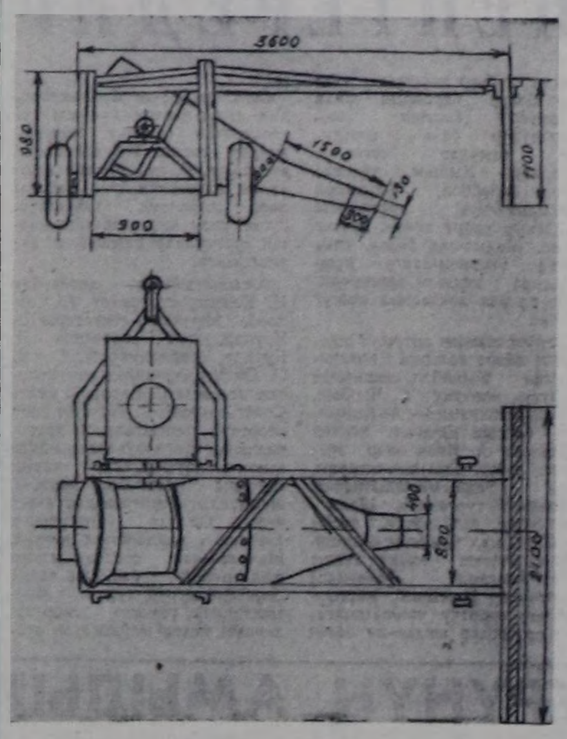
Амгы үеде пассажирлериниң чөптүү-биле таарышпайн түрары билет садарының чурумү чоокку келир үеде ажок бөдүүнүүр. Москавага силер Бухарест биле Будапешт таварыштыр Берлиниге чедер поезд биледи садып алыр дээн дийик силер. Бир эвес автоматчыттынган кассаларны башкарып турар электрон-санажылга машиназы Бухарест биле Будапештиде «коллегалары-биле» анаа-ла харылзажыры эвес, харын оларның-биле чаңгыс дылга «чугаалажыр болза» шак ындыг операция санныг секундаларда бүде бээр. Шак ындыг автоматчыттынган системаны амгы үеде чогаадып кылып турар.

«Тудушкактың» шак ындыг принципи чурттар аразының харылзаа четкизинге, бүгү-ле участоктарынга шупту зугына эң ылаңгыя чүк сооргулгезинге ажылдаар, турар апаар. Бо таварылгада бистер чаа техникага, технологтуг депшилгелиг шиитпирлерге ажок идегеп турар бис. Бо талазыбиле дугурушкан чүүлдерни 1986—1990 чылдарда беш чыл планнарын чогаадып кылып турар үеде бодап кылып турар.

Ынчаарга кажан барып кайы бирээзинге ажыктыг, өскезинге ажык чок апаар таварылга турбас кылыр ужурлуг. Бот-бодунга хомудал чок болур кылдыр кайызынга-даа ажыктыг болдурар дээш, транспорт министерстволарының төлээлекчилери чугаалажып дугуржур апаар. Бот-бодунга экини күүзээри, соңуургалдарны кайызы-даа барымдаалавары, интернационалчы чорук, бот-бодунга дузалажырынга белеңи — социалистиг экономика интеграциязының эң кол чугула принциптери ындыг. Деминг кады ажылдавышаан, бистер болза, бястии чурттарывысты болгаш чонувусту каттыштырып турар демир-оруктарның үзүксоксаал чокка ажылдаарын хандырып, акы-дүнма чурттарның кады ажылдажылгазын быжыглап турар бис. А ол дээрге СЭКП ТК-ниң июнь (1983 чыл) Пленумунга айтканы Совет күрүнеиин улустар аразынга ажыл-чорудулгазының бирге утланышкыны болур.

Юрий СИНЯКОВ.

ӨЛ-ШЫК ТАВЫЧАЛАРНЫ АҢДАРЫП КУРГАДЫРЫ

Чаастыг күс республикавыың хову-шөлдеринге тараа ажаап алышкынын дыка нарыылдаткан. Ажаалданың аңгылай ажаар аргазы безин күзенчиг түңнелдерни бербейн турар. Өзде берген тавычаларны бастырары берге.

Тавычаларны дүргеп кургадыр дизе, оларны аңдара каар керек. Ону янзы-бүрү аргалар болгаш хереклелдер-биле кылыр. Оларның чамдыктарының дугайын мында чугаалаал.

Тавычаны ГВК-6 грабльдиң янеленчек дугую-биле, үндүр бижээн силос комбайныңга кошкан, артыы талазында нйленчек самбыралыг подборщик-биле, лифтёрлар-биле, ГВК-6 дээр тавыча грабли-биле азы ЖВС-4,9, ЖВН-6, ЖБА-3,5 жатказарга кошкан подборщиктер-биле аңдара каап болур.

Бурят АССР-ниң «Нерчинский» совхозунуң механизаторлары ол тавычаларны тарады аңдара каарынга шиектиг ворошительди ажыглап турар (1-ги чурук). Оон тургузуу мындыг: тракториүң күженишкин таарыштырар оозээнге (вал отбора мощности), кошкан телескоп хевирлиг шарнирлиг өзек, редуктор, шиек (үндүр бижээн комбайнардан), муфта, быжыглалдыг упорный) подшипник, чылзымышкын (скольжение) подшипниктиң, башмак, растяжка, редукториүң даяныр (опорный) башмагы, (ону үш-булуңчук плита хевирлиг кылган) база тудуштурар дээрбек (присоединительное кольцо). Редуктор шиекти тракториүң бар чыдар үүнден дедир кылдыр дескиндирер.

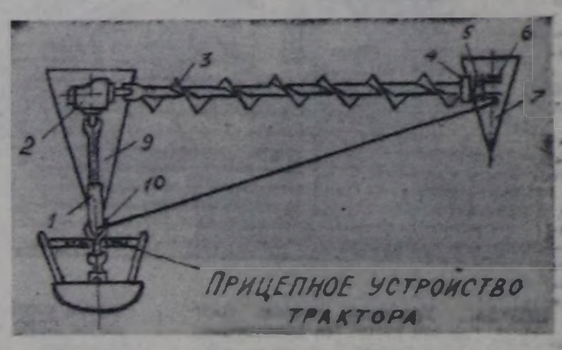
Ворштельди МТЗ трактурга кожар. А тракториүң сонгу дугуйларын кызыы оруккa таарыштыр тургузар. Шиектиң долганыры база тракториүң шимчээшкинининиң дүргенин тавычада тараанның кылынчугазын (хөй-эвээжин) барымдаалап таарыштырар. Шиек ажыдап турган үезиниде тавычаны бедидир үндүртерти кодурбушаан, оон чамдык кезинии аңдара кааптар, мынчангаш тавычада сыптар дүргем кургаар.

Агаар-бойдустуң таарымча чок үелериниде тавычаларны аңдара каап кургадырынга Красноярск крайның механизаторлары эде дерээн ОВТ-1А опрыскнвательди ажыглап турар. Ону мынчаар эде дерилир. Опрыскивательден форсунканыг трубкаларны адырып каашкаш (2-ги чурук), оларның орнуна вентиляторнуң агаар хуваакчызынга (воздухораспределитель) 1,5 миллиметр ама каңдан кылган дыгый агаар үндүрер соололуг хавыкты быжыглаар. Ону кыдыларынан агаар үндүрбес кылдыр так кылыр. Агаар хуваакчызын 90 градус дескиндириптер. Башкарар хавыкка соолло чаныпга, шолдуң кырында оңгуа-чыңгылды оттуңдур катаптан чоруур чызыкчыны (полозок) быжыглаар.

Агаарның дыгый агымындан тараа чаштаввзын дээш, камгалал фартукту азар, 45Х45 мм хемчээлдиг уголоктардан база дюйм хемчээлдиг хоорозлардан каркасты кылыр; 6-8 мм резинээн лентадан кылган камгалал фартукту шимчеп турар кронштейнинер-биле таарыштырар. Үндүр ажыыпкын 2—2,5 м болур.

Вентилятор тракториүң күженишкин таарыштырар оозунден ажылдаар.

Немей оът-сиген үүгүп келген шөлде тавычаларны аңдара каарда, ОВТ-1 опрыскивательге немелде делительди быжыглаар, ол тавыча кыдыбиле шимчеп бар чорааш, оът-сигеиин чыыпыр баспышаан, тавычаны кыдыны кодурер, а дыгый агаар агыны ону кызыгаарлаар фартукка чедир шимчедп октаар.

М. КАДДАФИНИҢ КЫЙГЫРЫЫ

ТРИПОЛИ. Тускай догуиаан күрүеиниң херектериниче АКШ-тың шериг киржилгезиниң түңнелинде Ливанда байдал дувуренчиг болуп турарын ливий революциязының баштыңчызы М. Каддафи араб күрүелериниң баштыңнарынче чоруткан медеглелиниде айтып турар. Чурттуң национал-депшилгелиг күштерии үзүткаар орайдажыышкынар, чепсектиг агрессияның түңнелинде когаралга таваржып турар тайбың чурттакчыларның салым-чолу, ол ышкаш Сирияның адрезинге кыжаныышкыннар дувуреллди халайындырып турарын ук документиде айтып турар.

Америк империализмини араб чоннарга удур чорудуп турар үүлгедиглеринге удур демиселче бүгү күштерни мөңнээринче араб чурттарны М. Каддафи кыйгырган.

Бекаа шыналзынга турган ливий отрядтары Ливанның В. Джумблатка удуртқан национал-патриоттуг күштериниң эргезинче шилчидер дугаймында айтышкынны М. Каддафи берген деп. Триполиниң радиозу дыңнадып турар. Ливанның чепсектиг күштерии дайынчы байдалга белеңниң шутумунче киирип, «оларны Сирияның шериг командылалының башкарылгазынче дамчыдар» дугайында дужаалды үндүрген.

ТРЭ БЕЛЕТКЭЭН

КИТО. (СЭТА). Эквадорнуң Компартиязының Төп Комитединиң органы «Пуэбло» солун никарагуа наймысталдың чурттарга кварталдарын болгаш делегей аэропортун дерзин ёзу-биле чоокта чаа бомбалааны төп разведка эргелиниң кылган үүлгедии болур деп бижип турар. Самолётка чораан бир кижи америк хамаатының паспортун тып алганы ону шуут херечилеп турар. Бо дүржок хөделиишкин АКШ-тың президентизи Рейганиың мурнуу-корей самолёттуң нидентизим долгандыр антисоветчи шуутаазымнары «гуманнсчи ёзу» деп адаан чулчуруушкуиларының мегезин бадыткап турарын тайылырда демделеп турар. Америк империалистер делегей байдалын дүшкүүредир, термоядролуг дайыиның халавын өөскүдер дээш кандыг-даа өңчүк-чөңгээ кылырынга белеп деп, эквадор коммунистерниң солуну түңнелинде бижип турар.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Америк шериг-далай күштерииің артиллерилары сөөлгү хонуктарда Бейрут чоогунда даглыг районнарда турар Кейфут Айтат болгаш Алей деп чурттакчы суурларны бооланн. «Джон Роджерс» деп эсминцтан болгаш «Боузи» деп фрегаттан от ажытканының түңнелинде тайбың чурттакчыларның аразында өлүрткен болгаш балыглаткан кижилер бар болган. Хөй-хөй чуртталга бажыңнары үрелген, снарядтарның чазылганындан өртхалап болуп турган.

Бейруттуң мурнуу талазынче база Хай Ас-Силуи болгаш Шиях хоорайларже америк чадаг шериглер чепсектиг халдаашкынны кылган. Ол үеде Ливанның районнарыкың кырынга америк разведчик самолёттарны ужуткан.

Рейганиың администрациязы Ливанны эжелээриниң чаа чадазынче кирип, анаа бодунуң албадаашкынын хүлээндирер соруулга-биле Вашингтон мында шериг хөделиишкиннерин калбарткан дээрзин политиктиг тайылбырлакчылар санап турар.

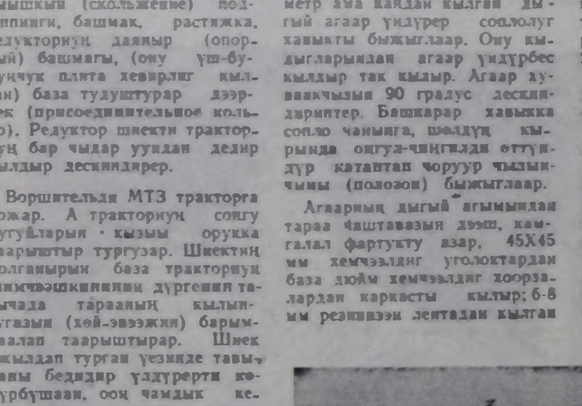
Англи чазактың Чер ортузу далайның чөөн талазынче улуг шериг флодун чорудар деп шиитпирни үндүргени түскай догуинаан күрүеиниң иштики херектериниче империалисчи холгаарлаашкыиының хамылаанын херечилеп турар. «Санди телеграф» деп лондон солун Ливаниың эриктериниче бир британ авианостарны албан чорудар дээнии дыңнадып турар.

Израиль эжелекчилер-биле бир деминг хөделип турар АКШ-тың буруузу-биле чуртта тургустуган дүшкүүрлүг байдалга хамаарыштыр Ливаниың национал-хосталгалыг күштери дүвүреп турар. Көскү ливан политиктиг ажылдакчы, премьер-министр турган Р. Караме араб чоннарның эвиниге хора чедирип турар өжөэннешкек күштерии чидии-биле шүтүмчүдээн. «Аль-Маджалля» журналга берген интервьюзунга ажыы-биле израиль күштерии камгалап турар америк администрация Чоокку Чөөн чүкке тайбыиы камгалаарынче эвес, а бодуиуң политиктиг, экономиктиг болгаш шериг тергиделии тургузарынче ыйдыг эгезии солдаттарны хейаът кипрбес. Армияда дезер болгаш дужаал күүсеттнес чоруктар көвүдээн. Дыка хөй солдаттар боозуп октапкаш, национал хосталга фронтузуиуң хайынчыларынга дүжүп берип турар.

ПАРТИЗАННАРГА УДУР

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Партизаннарга удур демиселге «гускай белеткел» курстарын эрттирери-биле АКШ-тың Гондураста шериг базазы Пуэрто-Кастильяда муң ажыг сальвадор солдаттар чедип келген. Америк «ногаан бөрттүглериң» удуртулгазы-биле алды неделя дургузунда Вьетнамга ажыглап турган камгалал чок чурттакчы чонга удур хапныг үүлгедиг кылыр «шенеттингеи аргаларга» оларны өөредир. Бо дээрге Пуэрто-Кастильяга белеткөөн солдаттарның ийнги партиязы болур. Бир дугаар болүктү Гондураска аян-чорук кылып чораан АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергериың киржилгези-биле неделя бурунгаар доостурган. Пентагониүк баштыңнып ялалакчы сальвадор шериглериниң «организастыг чоруу, тергиин белеткели» өөрткен. Сальвадор ёзу-чурумга Вашингтониүң дузазын түгле үргүлчүлээр эвес, харын удам калбартырын ол аалаан.

Гондураска белеткөөн 1200 солдаттарны Усулутан департаментизинде эгелээн тура халымшкынны базары-биле ынаар октаан. Ынчалза-даа өөредилге оларга улуг чедишкин бербээн. Национал хосталга фронтузуиуң Фарабундо Марти аттыг батальону-биле бир дугаар үскүлежишкинге-ле олар улуг когаралга таварышканнар. «Шериг чорудулгазының» ындыг эгези солдаттарны хейаът кипрбес. Армияда дезер болгаш дужаал күүсеттнес чоруктар көвүдээн. Дыка хөй солдаттар боозуп октапкаш, национал хосталга фронтузуиуң хайынчыларынга дүжүп берип турар.

ЧССР. Адамовта машина тудуунуң «Адаст» комбинады — Чехословак-совет найырал аттыг будурүлге. Оон цехтеринде бүгү акы-дүнма чурттарга чорудуп турар офсеттиг парлалга машиналарын кылып турар. Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың инженерлериниң күжү-биле комбинат ийи болгаш дорт өңнүг офсеттиг парлалга машиналарын будүргеи.

ЧУРУКТА: Машина тудуунуң «Адаст» комбинадының цехтеринде.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ХОЛГААРЛААШКЫН КҮШТЕЛГЕН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ливанга Шериг киржизидилгезин Каттышкан Штаттар улам калбартыр деп турар. Ол дугайын АКШ-тың президентизи Рональд Рейган боду бажыыкап турар. «Ньюсуик» журналга берген интервьюзунга ол холгаарлаашкынны калбарткании агартыыпп. «Нью-Джерси» линкерлерии далай чадаг шериглериниң «камгалалынга чоруткан» деп чугаалаан. «Эргежок чугула» шериг күжүи бо сылдаг-биле АКШ Ливанче болгаш ооң эриктериче октаарынга белеп.

Америк империализмге болгаш израиль сионизмге чагыртын турар. Ливаниың тускай догуиазашкынының болгаш хамаарышпас чорууи чедирериниче угланган Кэмп-Дэвид чөпшээрежилгезии хевирлиг Вашингтонуң болгаш Тель-Авивиң сөзүнге дыңнангыр күрүеии тургузуп алыр соруулгаы Ливанга хамаарыштыр чорудуп турары АКШ-тың президентизиниң ооң чугаазыидан илдең.

Бо девискээрге хамаарыштыр Рейганның «тайбың инициативалары» Чоокку Чөөн чүк улустарынга кандыг халаа чедирип турарын бүгү делегей биллир турда-ла, Ак бажыңның баштыңчызы ам-даа Чоокку Чөөн чүкке мядыр арын-шүүр чок холгаарлаашкынын үргүлчүлеваан, ол девискээр барыын чүкке «эргежок чугула» болуп турар дээрзин бадыткавышаан.

АМЕРИКАНЫҢ КУЛДАРЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Хостуг делегей» деп бодуи чарлаиып турар Каттышкан Штаттарда кулданыг чеченелии турар. Өске чурттардан, ылаңгыя Латин Америкадан келген 1,5 миллион ажылчыинар кулдар дег, туремик чурттап турарлар. АКШтың кижиниң эргелери талазы-биле комиссиязының чалыы девискээр салбырыиың удуртукчузу Б. Докторниң медеглелии ёзугаар «Вашингтон пост» солуи бодугайын бижип турар. Бо бужар чорук америк администрациязының кодзо ажыл-агый планнарының эдлериниң эргелерин хөөктүрген, оларның сонуургалы камгалаан чоруу бүгү чурттуң мындыг байдалга эккелген деп, ол чугаалап турар. «Америк чазак кулдарыгны детиии ооң Америкага сайгыраарынга ыдыг болуп турар» деп «Вашингтон пост» демделеп турар.

НҮГҮЛДҮГ КАМПАНИЯ

ТОКИО. Чурттуң национал айыыл чок чоруун боттандырар соруулга-биле «чеисек чок нейтралитет» политиказы дээш туржуп турар парламент оппозициязының кол партиязы — Япониякың социалистиг партиязының удур нүгүлдү эрге-чагыргада турар Япониякың либерал-демократтыг партиязы калбарткан. Премьер-министр Я. Накасоне «социалистериң туружуун боттут эвес деп саназа-даа, кандыг-даа өске санал киирип шыдаваан» деп, «Майнити» солуи бижип турар. Чыдарын чылче күүне бюджедии ыыжыр чагыдалдарынче үндүрүп турар Япониякың коисерваторлары чурттуң кайгаар аппар чыдарының дугаймында айтырыгны түгле парламент оппозициязы эвес, бүгү ниитизи чон чазак баштыңчыларындан айтырып, анаа харынны маиап турар деп, солуи демделеп турар.

АЙЫЛДЫГ ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

Ливанда болуушкуннар аймылдыг үе-чадаже кирген. «Тайбың талалакчылары» деп бодуи адаттынган сылдаан ап октапкаш, Вашингтон Ливанда чоннуң хосталгазын кызагдаар кыдынчымын ролюн күүседип эгелээн. «Хөй националдыг күштер» деп туктуп адаа-биле «Ливанны камгалаар дээш» келген АКШ-тың далай чадаг шериглери ам ливан чонче боолап эгелээн. Шериг хөделиишкиннеринге америк тала «бүгү негелде ёзугаар» агаар күштери, артиллериизиы болгаш шериг-далай күштерии ажыглап турар.

Ливанда болуп турар хай-халап Израиль биле АКШ-тың Чоокку Чөөн чүк талазы-биле эвилелиниин агрессчи чоруун илередип, бо девискээрге политиктиг тергиидээшкинии чедип алыр дээш оларның салган ниити соруулгазын сойгалап турар. Америк сенатор чораан Дж. Абуреакның сөзү-биле алырга, АКШ-тың администрациязы Израильге Ливанда арабтарны «өлүрер чөпшээрел биижиктп» берген. Энир чылдың сентябрьда каш хүн улаштыр Сабра болгаш Шатила деп палестин лагерьлерге кылган оларның ханныг үүлгедиглери делегейниң чонуи кайгаткан.

ЧУРУКТА: Сабре болгаш Шатилага болган массалыг өлүрүүшкүи үезинде өлген кижилер.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЛИВАНДА СҮЛЧЭЭ

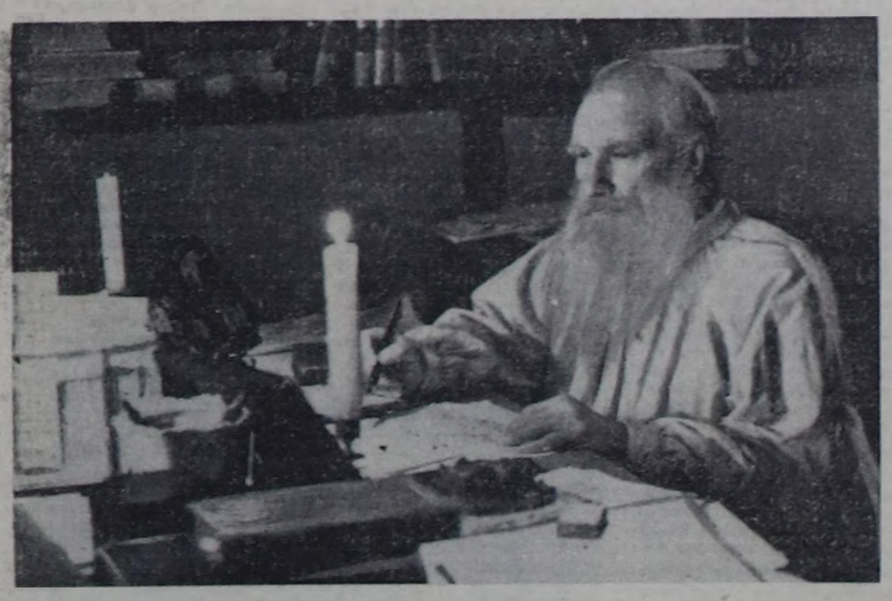
Ливанче октаан америк далай чадаг шериглери улуг хемчээлдиг шериг хөделиишкиннерии чорудуп турар. Олар Барыын Бейруттуң чурттагга квартаддарын, иайысылалдың мурнуу кыдыын боолаан. Өлүрткен, балыглаткан кижилер бар болуп турар.

ЧУРУКТА: Бейруттың аэропортунуң чоогунда америк далай чадаг шериглериниң бооларынга белеткеиип турары.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

Чогаалчы болгаш амыдырал

«ЛЕВ ТОЛСТОЙ»—ЧАА ФИЛЬМ

МОСКВА. Урулгаларга кинолар тырттырар М. Горький аттыг Төп киностудияга кино режиссёру Сергей Герасимов «Лев Толстой» деп ийи сериялыг өңнүг фильмни тургускан. Режиссерлары—Игорь Мусатов биле Эрлен Сенявский. Кол оператор—Сергей Филиппов, чуруукчу—Алексей Попов.

Лев Толстойнуң роюнда ССРЭ-ниң улустуң артизи Сергей Герасимов, чогаалчының кадайы Софья Андреевнаның роюнда ССРЭ-ниң улустуң артизи Тамара Макарова.

Кинону ЧССР-ниң «Колиба» студиязыбиле кады тырттырган.

ЧУРУКТА: Лев Толстойнуң роюнда ССРЭ-ниң улустуң артизи Сергей Герасимов.

В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«КИЖИ ДЭЭРГЕ ТУРГУЗУКЧУ-ДУР»

Билдингир литва шүлүкчү Ленинчи шаңналдың лауреады Эдуардас Межелайтис—философчу, угаан-бодал лириказының сураглаан мастери. Оон шүлүктериниң он-он чыындылары үнген, оларны ССРЭ-ниң болгаш даштыны чурттарның дыдарынга очулдурган. Оон кол чогаалы болза «Кижи» деп ном деп шүлүкчү болу санап турар.

ПМА-ның корреспондентизи Витаустас Микулучус Эдуардас МЕЖЕЛАЙТИС-биле беседалашкан.

— «Кижиниң» бижээнинг соонда, шүгүмчүлелдиг үнер дыңнаалын турду: силер ону дээрже үндүр алгаан-дыр силер, черде сагыш човаар чүве эвээш деп бе? А мен бодаарымга, бодуңуң күүлүүң биле кижи черде ажылын эки кылыр. Кижиниң хөлүн эрттир оруг кодурүп тур эвес силер бе че? Ындыг эвес. Мен оон четпестерин тода көрүп, билип, турар мен—чамдыкта хомудаар, чамдыкта харын чөгенип-даа мен. А оон соонда ону катап топтап көргеш, аңаа эки болгаш ажыг сөстерни чугаалаар, чемелээр-даа, изни-биле куспактаар-даа-дыр мен. Кижи кедергей болбаазын үүл эвес-ле харын, ынчалза-даа, бистиң делегейге олуг дээ ындыг болбаазын түүлдү билбес мен.

— Силерниң чогаалдарыңарда угаан-бодал биле сагыш-сеткил үүлдериниң аразында деңгиүүр дугайын үүг дээр силер?

— Оларның аразында эргежок чугула деңзигүүрүг биларын мен деп бадыткай албас мен. Шүлүк чогаалынга угаан-бодал үндезини турзун дээр мен. Бистиң нарын болгаш дидим үевисте, эртем-техниктиг революция үезинде поэзия бодалды дүмээредип оттурар, ону башташаар ужурлуг деп санаар мен. Бистиң аныяк өскенивисте боданырынга ужук херек. Эң не нарын бодалдарны сеткилсагышка дээп турар кылдыр соглээри база чугула.

— Силерниң чогаалдарыңарда хой черни уран үүл темазы эвлеп турар. «Кардиограмма» деп номуңарда бүдүн болүк «Уран үүл» деп адаттынган. Оон кайы хевири силерге чугулаал?

— Элдепсинчиг-даа болза, мынча дээйн: поэзия эвес, а музыка. Поэзия ритмден, музыкадан тургустунган болгай. Поэзияга музыка биле чуруланы бириктиргеш, ол ондур улуг үш иевиниң Кижиге белекке бээрин күзээссээр-дир мен.

— «Кижи» деп ном чырык көргенден бээр чээрби чыл ажа берген. Ынчалза-даа ол тема силерге кол болуп артканын өске чогаалдарыңар хереченил турар-дыр. Үүге ындыгыл?

— Бүгү-ле болуп турар үүлдер—кижиге болгаш кижи дээш. Ол тема төттүнмес. Мен кижиниң бүгү талалыг портредин көргүзер деп сеткивейн турар мен. Үүгле оон кайы-бир талазын шинчилээрин оралдажып чор мен.

Чижээ, кижиниң сеткилиниң ханызында, далай дүвүрде эртине дег, чайынаан чогаадыкчы күзелдиң шимээшкинин. Ынчаңгаш ол чараш үвелиг даштыг үштүп эккээр дээш, амыр-дыш чок ол ээремче шымның турарым ол. Ол эртинеин дилеп чорааш, далай албыстары-биле тутчуп, ук «кара далайның» дүвүн шыпкан «хоран үнүштер» аразында суйбанып чоруп турарым ол.

Кижи мени бир-ле дугаарында тургузукчу—бүгү-ле материалдыг болгаш угаан-бодал байлактарының автору болуп сонуургадып турар. Баштайгы одагдан Хиросима кырынга атомнуг частыышкынга чедир, баштайгы даш балдыдан роботка чедир, Икар дугайында гоолдан амгы үениң космос аппараттарынга чедир кижиниң ажыл-чорудулгазын корүп, үнелезе деп күзеп чоруур мен. Кижи үретдекчи эвес, тургузукчу кылдыр чаяаттынган.

— Ынчалза-даа дайын чайлаш чок дээр үндергай хөөн база бар болгай...

— Даштыкы чурттарның угаан-бодал кижилериндең ындыг чугааларны дыңнаан мен. Амгы делегейге, айтырыг — азы-ла болза, амыдырал, азыла болза, бүгү-нинти үзүт-каашкын деп тургустунуп турар бо үеде, ындыг турушт оңзагай айыылдыг. Эттиннес үндергайлар диртпкен чамдык чогаалчыларның аразындан безин даймынга агартып турар кижиге ужурашпаан мен. Амгы үеде тайбың дээш демисселде миллион-миллион кижилер киржип турары база идегелдя оттуруп турар.

Кижи бойдустан мырыңай кайгамчык белекти—ак-көк бомбүрзекти—Черни холга алган. Хуулгаазын, мээлгит чараш үүл-дүр ол! Бойдус угаанныг, ынчангаш ол черни кижиге чедир кылбайн берген. Ол ону улам ыцай сайзырадыр-гайжыдарынга кижини дузалашсын дээн. Кижи цивилизациянның хуулгаазынын тургускан, оон байлактарын күзелдинвис-биле ажыглап чоруурдур бис. Тааңда-ла бойдустуң ол толгу база «ийиги авторуң» хөөн бүлганчыг өскерликчи апаар бе?

Японияга чорааным соонда, «Хиросиманың чазы» деп поэма бижидим, оон сөөлгү одуругларны мындыг: «Ковүүрүлеп кижи бар чор. Хой-ле орук: кайнаар баарыл?» Ол делегейниң ийиги дайынының онгуларындан термоядролуг ортче базып чоруй барбаазынга ылапла бүзүрээр мен. Мен бүгү амыдыралымны кижиге бааалгаттым, мен ону ок-боолуг кижи эвес, а бодуңуң төрээн бөмбүрзээн угааныг болгаш хумагалыг каастап чоруур кижи кылдыр көрүксээр-дир мен.

(ПМА).

Күш-культура болгаш спорт

НЕПТЕРЕДИР

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдөлиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ынай көдүрер дугайында» доктаалын болгаш СЭКП об-комунуң V пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, күш-культураны болгаш спорттуң ажылчы чонуң амыдыралы-биле холбаар, оларның кадыын быжыглаар, күш-культура болгаш спортка даянып алгаш, ажылчын кижи бүрүзүнүң бүдүрүкчүлүт ажылдаарын чедип алыр, оларның культурлуг дыштанылгазын организастаарын экижидер талазы-биле чамдык ажылдарны Тока аттыг совхозтуң дирекциязы, партком, профэвиилел болгаш комсомол комитеттери база Элегес көдээ Советтиниң күүскому кылып яоруткулаан.

Ажыл-агыйда күш-культура болгаш спортка хандыкшылдырларның саны совхоз кежигүннеринең аныяктарның барык 60 хуузу болуп турар.

Бо хүннерде совхозтуң төп салбырында, хову-трактор бригадаларын сананаска, волейбол, баскетбол, футбол ойнаар бир-бир шөлдер бар. Спорт залы совхоз тургустунгандан бээр мынчага дээр чок болуп турарын ында аныяктар болгаш комсомолчулар база хоочунар хомудап чугаалап турарлар. Кышкы үелерде суурга волейбол, баскетбол маргылдаалары эрттирерде школаның спорт залын дилээр апаар. Ындыг-даа болза, чамдыкта школачыларга күш-культура кичээлин эрттиреримбиле ол зал доктаамал хостуг турбас.

Эрткен кыжын ортумак школаның спорт залынга организастаан волейбол секциязын спорттуң хоочуну С. Ч. Оюн, хүреш секциязын — А. Кызыл-оол болгаш мячилиг хоккей секциязын А. Янов олар эрттирип, эвээш эвес аныяктарны, ачаа хандыкшылдыгларны эвилелдеп турганнар. Ындыг-даа болза, кыш эртип, часкы тарылга, мал чемниң белеткелиниң болгаш күскү дүжүт ажаалдазының үелеринде спортчулар аразынга маргылдаалар, спортчу ужуражылгалар эрттиреп ындыг-ла белеп эвес.

Сентябрь 11-де бүтү-эвилелдиң чадаг чарыш хүнүнге тураскаатка спортчу маргылдаалар совхоз төвүнге болуп эртикпээн. Анаа ортумак школаның өөреникчилери, башкылар, совхозтуң төлээлери, күскү хову ажылдарында келген сургуулдар идепкейлиг киришкеннер.

Ажыл-агыйның директору И. Козлов, экономист Т. Козлова, партком секретары Е. Куулар, кол ээотехник Л. Куулар, агровомнар А. Сычев, О. Оюн, профэвиилел комитединиң даргазы С. Баранов, көдээ Совет даргазы С. Монгуш олар спортчу маргылдаалар эрттиреринге түгле дузалаары-биле кызыгаарлаттынмайн, харын боттары идепкейлиг киржип, шаңналдыг черлерни-даа эвлеп келген. Ол эки эгелээшкин дээрзин демдеглээри чугула. Ынчалза-даа совхозта спорт шөлдериниң байдалы чавыс деңнелде турун турар. Маргылдаалар үезинде спортчуларның кедер майкалары, тускай хептер чок. Волейбол, баскетбол мячилери, волейбол, четкилери чок. Районнуң спорт комитединге чагыгны каш удаа киирген-даа болза, ам-даа харыы-даа, дуза-даа чок. Деригхерекселдер совхозта-даа, школада-даа чок.

ГТО нормаларын дужаары шуут уттуидургаи. Мурнунда чылдарда ону хар-назын айы-биле дужаадын турза-даа, ону барымдаалап эртер, эки түңнел бербейн тургаи.

Будуруге гимнастиказын коллективтерге эрттирер дугайында совхозта кым-даа сагыш салбаан, доктаамал спорт инструктору чок турган дээр хөөннер удуртукчуларның аразында бар.

Ынчаңгаш Тока аттыг совхозтуң удуртукчулары, спорт ажылының организастакчылары бар аргаларын ажыглап тургаш, күш-культура болгаш спорт ажылында четпестерин чайладыры, чонну массалыг спортче хаара тударынче киҥзингей салыры хүнүң чугула айтырыг.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ,
совхозта спорт инструктору.

ХҮН БҮРҮНҮҢ АМЫДЫРАЛЫНЧЕ

«Коммунизминиң херели» совхозтуң комсомолчулары болгаш аныяктар база спорттуң хоочуннары чон ортузунга күш-культураны болгаш спорттуу массалыг болдурар, ону ажылчы чонуң хүн бүрү амыдыралынче киргиштирер дээш тодаргай ажылдарны чорудуп келген.

Ажыл-агыйда 3 спорт шөлдеря бар. Оларның ийнзи хову-трактор бригадаларында, бирээзи—топ салбырда. Культура бажыңында кышкы үеде волейбол, баскетбол ойнаар болгаш хостуг база тыва хүрештерге секциялар эрттирер спорт залы бар. Мурнуку чылдарга болдаарга, спорт болгаш күш-культураны чонуң хүн бүрү амыдыралынга киргиштирер, оон массалыг чоруун чедип алыр дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам ыңай көдүрер дугайында» ийи чыл мурнунда үндүрген доктаалынга үндезинээш, чамдык тодаргай ажылдарны кылыпаан.

Механизаторлар, чолаачылар, сүт-бараан фермазының ажылчыннары, тускай эртемнигер совхоз болгаш район чергелиг спортчу маргылдааларга доктаамал киржип, шаңналдыг черлерни эвлеп келген.

Ажыл-агыйда спорттуң пептерецгей хевирлериниң бирээзи — тыва болгаш хостуг хүреш болуп турар. Эрткен чылын спорт залынга организастап чорудуп келген ол секцияларга график ёзугаар 40-50 кочетовчулар кээп, хостуг үезин ажыктыг кылдыр эрттирип турган. Оон-биле чергелештир волейболга, баскетболга болгаш ортумак школада организастаан стол теннизинге секцияларда эвээш эвес аныяктар, хоочуннар киржип турар.

Чон ортузунга күш-культура болгаш спортту сайзырадыр дээш кызымак чоруун кергүзүп келген идепкейлиглер эвээш эвес. Оларга механизатор Владимир Чаптый-ол, хостуг хүрештиң спорт мастерине кандидат Хүлер-оол Учунак, комсомолчу-аныяктарның № 2 хову-трактор бригадазының бригадири, механизатор Валерий Монгуш, гидротехник Николай Оюн дээш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Ийи-чаңгыстың күүт-биле чон ортузунга спортту пропагандалап, ону чонуң амыдыралы-биле холбаары белеп эвес дээрзи шын. Совхозтуң дирекциязы, профэвиилел комитеди ол ажылды экижидер-соруулга-биле янзы-бүрү спортчу маргылдааларны организастап эрттиреринге болгаш аңаа материалдыг-дузаны доктаамал көргүзүп келген.

Мал чеми белеткээриниң сезонныг үелерде совхозтуң № 1, № 2 хову-трактор бригадаларының төөтеринде спорт шөлдерин волейбол ойнаарынга таарыштыр тургускан. Ындыг-даа болза, спорт шөлдеринге четчир санныг волейбол четкизи совхозта чок. Механизаторлар хостуг шактарында түгле шыдыраа болгаш бильирде ойнаарынга ойлежип турар. Бистиң спортчу амыдыралывыста четпестер, чедир кылдымайн турар чүүдерниң саны хөй. Ылаңгыя, кышкы үелерде түгле волейбол болгаш хүреш-биле кызыгаарлаттынып болур бе? Мен бодаарымга, спорттуң бөө-даа өске хевирлерин сайзыradып болурунуң аргалары бисте бар. Каш чыл бурунгаар совхозка хаяк саны күзелдигерге четчир турган деп чугаалап болур. Кышкы үелерде хаяк спортун организастап, секция ажыдып ап болурунуң аргалары бар.

Бо хүннерде совхозта спорт дериг-дерекселдери чедишпес, аныяктарны спорт болгаш күш-культураже хаара тудуп турары кошкак. Районда «Урожай» эки тура спорт пиктилелиниң даргазы Е. Тутатчиков совхозта спорт ажылының дугайында сонуурган, ийи чыл иштинде чаңгыс-даа катап келбээн. Дериг-дерекселдер дугайында оон айтырыг-даа салган ажыы чок деп болур.

СЭКП обкомунуң күш-ажылчы коллективтерге спорт ажылын сайзыradыр, будуруге гимнастиказын эрттиреринн албан организацияга бүрүзүүре доктаамал шиңээлеп дугайында доктаалы үнгенден бээр эвээш эвес үе эртче-даа, совхозта ол талазы-биле каңдыг-даа хемчеглер бо хүннерге чедир алдынмаан.

Ам сезонныг ажылдар эрлеструу болзук, «Коммунизминиң херели» совхозта спорт ажылын экижидип, чон ортузунга күш-культура болгаш спорт ажылын дээштир чорударын үе петеп келген.

В. ОЮН,
совхозта ВЛКСМ комитединиң секретары.

ЧУРТТУҢ ХОККЕЙ МАРГЫЛДААЗЫ

Сентябрь он сесте ЦСКА биле Киевтиң «Соколы» командаларының оюну-биле хоккейге чурттуң үжеи сески чемпионады эгелээн. Лужникиде спорт ордузунга эрткен маргылдаага найысылалдың армейжилери ойнап алган. Сап талазы-биле алырга: 5:3 (1:0, 1:2, 3:1).

Чазым эрткен делегей маргылдаазынга бодуп кончуг эки киллдыр көргүскен аныяк ойнакчы Васильев чемпионаттың санын ажыткан. Оон соонда кайы-даа талаларга байдал ыарын, чедишкин бирде бирээзинче кожуп турган. Контратака талазы-биле авлчылар онза ылгалган. Киев чурттуг Голубович санны деңнеттиргеи. Улуг хемчээлдиг маргылдаага бирги удаа киржип турар он чедя харлыг Вязьмикин москвачыларны база катап мурнакчы ёзу-биле халдаарынга тааырымчалыг байдалды тургузупкан. Оон соонда хаалгаже ийи санны Недамов биле Иванченко киирипкеп. Алды минута дургузунда чемпионнар үш санны ойнап алганнар: Крутов, Дроздецкий база катап Крутов саннарны киирген. Эң соолгу санны оюн тоңеринге чедир каш-ла секунда артканда киирилкеп. Чиңиг демнеглиг оюнну С. Н. Резниковка удуртқан судья коллегиязы тодаргай болгаш экы кылдыр судьялап эрттирген.

Чемпионаттың баштайгы оюнунга Ленинградтың армейжилери шөлге тергиндээш бараан, найысылалда чаңгыс клубчуларынга дединээрге, олар Челябинскиниң «Трактор» командазынга алзыпкан— 0:1. Санны Махинько киирген. «Химик», «Крылья Советов» командаиы уткан: 4:1 (2:1, 0:0, 2:0). Рига-ның «Динамо» командазы «Сибирьни» 6:1 (1:1, 3:0, 2:0) санга уткан.

ЧЕДИИШКИННЕР БАР

«Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң республика чөвүлелинге оорушчуг медээ чедип келген. Хостуг хүрешке «Спартактың» РСФСР чөвүлелиниң бирги черн маргылдаага Тывадан барган 10 моөенниң 4 кижизи — Артём Монгуш, Араптан Монгуш, Иван Малбык-оол, Херел Калзан олар шаңналдыг черлерни адгылаан.

Кабардин-Балкар АССР-ниң төвү Нальчик хоорайга «Спартак» ниитилелиниң Россия чөвүлелиниң хостуг хүрешке хууда чемпионады сентябрь 11-14 хүннерде эртикеп. Ол чемпионатка Россия федерациязының крайлар, областтар, болгаш хоорайларындан 200 ажыг киржикчилиг 38 команда келген. Бистин республикадан аңаа урулгарның спорт школазының тренери Маадыр Биче-ооп баштаан колдуунда аныяк моөелериниң шилиндек командазы киржип чораан.

Ындыг улуг маргылдаага бир дугаар киржип турар аныяк моөелериве эки хүрешкенин демдеглээр апаар. 48 кг категорияның дедизинге Кур-Чер суурдан Артем Монгуш ушкү шаңналды алган болгаш бо чылын эрткен «Азия төвү» шаңналдың бүгү-эвилел турнириниг чедип алганы ССРЭ-ниң спорт мастери адын ыыныткан. ССРЭ-ниң спорт мастери Араптан Монгуш 52 кг дедизинге ийги черже үнген. Кайызы-даа Хаймракан суур чурттуг Иван Малбык-оол, Херел Калзан олар боттарының дедизинге дөртку шаңналды алганнар. Ол ышкаш бистиң республикапын шилиндек командазының шупту моөелери, ылаңгыя Херел Түлүш, Кан-Демир Монгуш, Павел Мартына олар эки хүрешкенин демдеглээр апаар.

«Спартактың» моөелериниң мергежилги чыл келген тудумна өзүп турар. «Спартактың» Россия чөвүлелиниң болгаш Топ чөвүлелиниң шилиндек командаларының составында ылаңгыя 48 кг, 52,57 кг категорияларның дедизинге Тывадан 8 моөе амгы үеде ырнп турар. Ол дээрге улуг спортче чүткүлдүң эгези-дир. Чурттуң шыырак моөелериниң бирээзи Александр Доржу база «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң маргылдааларындан эгелээн, аңаа кижизиттинген болгай.

Республиканың шилиндек командаларын кайы бир маргылдааларже чорудар мурнуда оларны чыыдырган, чагыг состу бээр, харын-даа кижи бүрүзүнге онаалданы бээри бистиң «Спартакта» чаңчыл апарган. Команда кажан дедир ээп келгенде база түнелин чугаалажып, сайгарар. Ынчаар чурумчуткапы эки түнелдя берип турар. Чүге дээрге, ол спортчу бүрүзүнүң харыысалгазын, сагылга-чурумун экижидерине салдарлыг.

В. БИЧЕ-ООЛ.

ТЫВАГА РАЛЛИ

Хөй хонукта уламчылаар спортчу маргылдаа — раллиге таарыштыр кылган баштайгы автомобиль «Лада-Ви-хурну» ДОСААФ-тың тыва обкому алган. Ол машинаны Таллин хоорайда заводка бүдүргеи.

Дүргеи чоруур ол «Жигули» моделиниң дугайында ДОСААФ обкомунуң инженери С. И. Шипулин мынчаар дыңнаткан. 75 ааът күштүг шимчедикчилиг ол спортчу машина Балтиканың эриктеринден Азия төвүнге чедир каш хонук иштинде орукка бичии-даа хала чок келгеи.

Бо спортчу модель 180 километр чедир дүргеи чоруп болур, поддон болгаш подвескаи хептер чок. Волейбол, баскетбол мячилери, волейбол, четкилери чок. Районнуң спорт комитединге чагыгны каш удаа киирген-даа болза, ам-даа харыы-даа, дуза-даа чок. Дериг-дерекселдер совхозта-даа, школада-даа чок.

ГТО нормаларын дужаары шуут уттуидургаи. Мурнунда чылдарда ону хар-назын айы-биле дужаадын турза-даа, ону барымдаалап эртер, эки түңнел бербейн тургаи.

Будуруге гимнастиказын коллективтерге эрттирер дугайында совхозта кым-даа сагыш салбаан, доктаамал спорт инструктору чок турган дээр хөөннер удуртукчуларның аразында бар.

Ынчаңгаш Тока аттыг совхозтуң удуртукчулары, спорт ажылының организастакчылары бар аргаларын ажыглап тургаш, күш-культура болгаш спорт ажылында четпестерин чайладыры, чонну массалыг спортче хаара тударынче киҥзингей салыры хүнүң чугула айтырыг.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ,
совхозта спорт инструктору.

ЭЛДЕПТИГ ЫЯШ

Кара далай кыдыында Никитиниин ботаниктиг садында үжеп мун ажыг янзы ыяштар болгаш чадан ыяштар үнүп турар. Оларның аразында алдептиг ыяштар база бар, чижээлээрге, дзельква.

Дзельква кайгамчыктыг шынарлыг: чанынга турган ыяшка будуктары бичии-ле дээй бээр болза, олгна олчаан чыпшынлыр өзүп агелээр, оон адырылбас. Үгүнда садка он ийи дзелькваны тараан тургаи. Ам олар шупту бот-боттарынга тудушкаш, чаңгыс ыяш, чаңгыс организм апарган. Дзелькваның чогум чурту Сонгу Ирак чүве-дир.

В. КУКОВЯКИН.

Сонуургактарга

ЧУРТТУҢ ХОККЕЙ МАРГЫЛДААЗЫ

Чемпионаттың баштайгы ойнунга Ленинградтың армейжилери шөлге тергиндээш бараан, найысылалда чаңгыс клубчуларынга дединээрге, олар Челябинскиниң «Трактор» командазынга алзыпкан— 0:1. Санны Махинько киирген. «Химик», «Крылья Советов» командаиы уткан: 4:1 (2:1, 0:0, 2:0). Рига-ның «Динамо» командазы «Сибирьни» 6:1 (1:1, 3:0, 2:0) санга уткан.

«СПОРТЛОТОНУҢ» ТИРАЖЫ

«Спортлотонуң» 1983 чылдың сентябрь 17-де болган 38-ки тиражының түпелдери.

«49-тан 6». 3 (бобслей), 5 (хостуг арга хүрежи), 36 (авиаспорт), 42 (суг хаагының спорту), 44 (мотоспорт), 49 (шашки).

«36-дан 5». 12 (гимнастика), 17 (конькн спорту), 28 (кара адары), 29 (стенд адары), 33 (бүт бөмбүү).

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

агаар

Бөгүн республикага бүрген, аязыр. Биче чаъстаар. Соңгубармын чүктен хаттыг дүргеи секундада 5-10 метр.

Дүне 3-6 градус соок, чамдык черлерге 0-5 градус чылыг, хүндүс 2-7 градус чылыг.

Кызылга кезек булуттап, биче чаъстаар. Хаттыг дүргеи 5-10 метр. Дүне 0-2 градус соок, хүндүс 3-5 градус чылыг.

(Солуннуң дараазында номери сентябрь 23-те үнер).

ТВ

СЕНТЯБРЬ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ус». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чалыгларның чогаадылгазы». 9.25 — «Төөгүнүң өөредиглериң». Уран-чечен фильм. 10.50 — «Аян-чоруукчулар клубуң». 11.30 — Телемедээлер. 11.55 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Кодээниң коммунистериниң ажыл-херектери». Документалдыг фильмнер. 15.30 — «Россияда бир дугаар». «Күш-ажылды хостаары» деп баштайгы орус марксисчи болуктуг тургускавыдан бээр 100 чыл болур оюнга. 16.00 — П. Чайковскийниң «Хылдыг хөрүм оркестрине серенадэ». 16.35 — «Горнистер, харыылаңар!». 17.20 — Неделя дургузунда спорт. 17.50 — «Республикажө ким алып турарыл» деп документалдыг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 18.15— Чүрүк бүрүзүнде—хүн. 18.30— 18.45 — Чапсар. 17.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Улустуң анлгалары. 19.15 — «Хөл кыдынга». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00—«Ус». 21.30 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Сокол»— «Химик». 22.45—23.00— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ногаан тулаашың эзлери». Эртем-нептереллиг фильм. 8.35 — Астрономия. 10-гу класс. Сылдыстыг дээр. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң баштайгы чылы. 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Сылдыстыг дээр. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Төөгү. 10.35— Ниити биология. 9-ку класс. Ч. Дарвинниң үзел-бодалларының хевирлеттингени. 11.05 — Силерге, ада-иелер. 11.35 — Ниити биология Ч. Дарвинниң үзел-бодалларының хевирлеттингени. 12.05 — Төөгү. 4-кү класс. Москва — орус күрүнениң найысылалы. 12.35—Немец дыл. Өөредилгениң баштайгы чылы. 13.05—Башкыга—музыка. Кичээлия 3-ку класс. 14.05 — Л. Н. Фонвизин. «Недоросль». 14.50—И. С. Соколов-Микитов. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының аримнарынлап. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Культура болгаш амыдырал». Культура албан-черлериниң кышка белеткелиниң дугайында рейд. 18.45— «Делегей байдалының допчуулалы». Тыва дыл кырынга. 19.00 — Киножурнал. 19.10— «Аяның төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.50 — Армян ССР-ниң Кировокан хоорайының ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти.

МОСКВАДАН

20.45 — Документалдыг телефильм. 21.00—«Ус». 21.30 —«Алтунны шинтпирни хүлээп ап тур». Үш сериялыг уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 22.35—В. Кикта. «Орус миниатюралар». 23.00—00.45—Футбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Шахтёр»—«Динамо» (Минск).

КИНО

СЕНТЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сокровище византийского купца» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 21.00, «Шурочка» 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мужики» 15.00, «Три дня Кондора» 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Рыцарь из князь-городка» 9.30, 11.20, 15.40, «Абдулла» 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Наваждение» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

ПСИХОЛОГИЯ

Ю м о р

Шыырак эвес-даа болза, черле шору психолог кылдыр бодумну сөөлгү үеге чедир быжыы-биле санап чордум. Командировкалап чедип келгеним бир хоорайның гостиницазынга ол онзагай талаамны шенеп база көрдүм. Хууда бодап алганым ёзугаар, хоорайның-даа, гостиницаның-даа адыг адавас мен. Хүнүүп алдып сарыг херелдери сварлып, эртенги шакта улус өрү-куду шуужуп турда, гостиницаның вестибюлунга кирип келдим. Бир черни аптар боор деп идегелге опейлеткен элээн каш улус чемоданнарын чанында тургузуп алган, креслоларда шиимчеш дивейн орлар. Оларның чанынга оруптар часкаш, бээш хеп-хенертен шыынайдыр ажылдай берген, администраторнуң көзөзөнде бардым, «Хостуг чер чок» деп чарладты помчуй каапкаш, хүлүмзүүрдүм:

— Чарладларга-даа бүзүревес, кижилерге бүзүрээр кижи мен ийин—дээш, уламчыладым. —Бо чаагай амгы шагда хүлээп алыр орээл чок деп чүвеге черле бүзүревес-даа мен. Мецээ, үргүлүг командировкалап чоруур кижиге чарлал бээ хамаарыжыр болганы ол-дур аа?

— Силериң номчупканыңар чарлал богүнгү байдалды долузуу-биле тайылбырлап турары ол ийин. Хостуг чер чок—деп, администратор чугаалады. Кадайым мени үдеп тура чаган чагымын база сактып келдим «Бир эвес гостиницада хостуг чер чок болза, шак чидирбейн дашкаар үнүп агаарла, түс черниң арыг агаарын тып, сээп чырык овуруцну администратор уттуп магат чок, паспортуцну ол кижиге берип каг, ону идегелдиң демдээ кылдыр хүлээп ал. Арттырып каашаң, оожум мынча деп кежик бооп, чер хосталза, бодап көргер. Мен силериниң хоорайыңарны, оон солун черлерин сонуургал-биле танышып көрейн. «Бүзүрээр мен, сээп бодүүн сеткилиңнен ол кижиниң кээргээр чадавасэ. Ол бүгүнү чугааладым. Паспортту карманнан ужулгаш, сундум ийиш оң. Удурланмады-даа, ап алгаш, өске талаже чыдыңнадыр базыпты. Ийи шак болгаш катап чедип келдим, хонар чер дилээн улус эвээжээн болду, хей-аът кире хопа бердим, кижилер үнүп-кирип турар чер магалыг-дыр ам, хостапган черлер тыптып келгени олдур. Администраторнуң козеһээнде-ле бардым, оон караанда сагыш човаашкынны дораап-па номчуй кааптым. Администратор саазын тутсу каапкаш, чылыг сөстери-биле чугаалады:

— Ону доллурарын болгаап көрүнер. Кежиктиг-ле болдунар, үшкү каттта кончуг эки чер хосталы берди.

Кылыр ужурлуг үүлдүү шуптузуп дооскаш, гостиницаның долу эргелиг чурттакчызы апардым.

Оон соонда, өрээлде душка киргеш, боданып турдум: психологтуг дуржулга чедиишкин-биле доозулду эвеспе, хүндүзочел, херек ойде улус-биле чугаалажып бидир боорга, мындыг-дыр, оскелерден ылгалдыг-дыр мен аа? Бодаяа бодалдар улашкан: «кадыкшыл кошкак, орукка турупту» суг-суг дээп чугаалар-ның ажыы чок, ажыл-херек дугайы бо тарарылгада дуза болбас.

Неделя төнчүзүиде чаның келгеш, командировка чедишкинниг болганын, мени хоорайның гостиницазы эки хүлээп алганын кадайымга база катнемге чугаалаадым.

— Кайда-даа эки кижилер бар—деп, кадайым демдегледи.

Төнчүзүиде кат-нем мынча дээн:

— Апатолий, сен чоруп турунда мецээ чү-хооден садып эккелзин дээштин паспортуң иштинге чээрби беш рубль суп каан мен. Чугаалаар, дээш четтикпейн бардым.

Психология, кижилериниң нарын аажы-чаанының дугайында шак дүже бээр талаларым барын оон соонда улам хандыр биле берген мен ийин.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу бажын № 9 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчызарының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалы секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажыдарал болгаш үзетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агыйы киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоннар болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2005.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күүрне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажын № 1). ТС—01369.

Бүгү чүрттөрүнүң пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 220 (12310) | 1983 чылдың сентябрь 23, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профобларчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

АЙНЫҢ ИЙИГИ ОН ХОНУУНДА

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профобларчөвүдел болгаш ВЛКСМ обкомумал чеми белеткелиниң талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының сентябрьның ийиги он хонуунда түннелин үндүрген.

Сентябрьның ийиги он хонуунда мал чеми бекеткелиге дараазында районнарны тиилекчи деп санаан болгаш СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профобларчөвүделдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл туктарын, 200-200 рубль түнүг акша шаннаның тывыскан.

Барыын зонадан—Улуг-Хем район (он хонукта мал чеминиң бүгү хевирлериниң немелде өзүлдезин чемгерилге единицаларынга 7,5 хуу хандырган);

Төп зонадан—Бии-Хем район (он хонукта мал чемнериниң бүгү хевирлериниң немелде өзүлдезин чемгерилге единицаларынга 8,3 хуу хандырган);

Мурнуу зонадан—Мөңгүн-Тайга район (он хонукта мал чемнериниң өзүлдезин 8,9 хуу болдурган).

ТӨП ШАҢДА

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында төп шаңга чеде бердиңер. Ында ажыл-ишкара дан бажында эгелээн. Шая эргелекчизи Тас-оол Конзаевич Монгуш келген ажылчынларга чүүү кылырын хуваагаи тур. Бистиң райком аппарадының ажылдакчыларынга тараа кургадыр даалга хүлээтти. Арыглаш, овааландыр төп каан тараа эңдерик. Оларны чада эшкеш, кургадып кириптивис.

Чапсар аразында Тас-оол Монгуш ажылдыҢ байдалын таныштырды. Ында ажылчынар дүжүттү хумагалыг ажаап, савалап алыр дээш чаңгыс деминг ажылдап, үешагын чөп ажылап, будуруккүлүг ажылдап турарын чугаалады. Шынап-ла оларның аразында үе-шак чидирип турар кижи көзүлбеди. «ОВП-20А» деп үш агрегаттың шимээн-даажы үзүктелчок. Чапсар үезинде моторист-машинистер Павел Түлүш, Шулуу Доңгак олар машиналарын хынап алгаш, улаштыр ажылдап кириптилер. Олар хүнде 25—28 тонна тараапы арыглап четтигиптерлер. Ишкин салбырындан чоокта чаа 97 тонна кызыл-тас, 102 тонна арбай эккеп дүжүрген. Ону олар кыска хуусаада дөгерезин арыглап каапкан. Бо звенонуң ажылын шаңга 30 чыл ажылдаан Моторк Кыргыс удуртуп турар.

№ 2 звенода мурнакчылар база бар. Чижээ, Лена Ховалыг, Хүрең Күжүгет олар Киров салбырындан келген. Олар хүн бүрүде эки ажылдап, нииитизи-биле 180 тонна арбайны арыглаан. Дүнеки эвлечгиниң ажылчыннары 12 шакка чедир ажылдап турар. Шаңда бо хүннерде 500 тонна арбай, ак-тараа, сула дүжүртүнген. Ону арыглап кургаткаш, складче шыгжаары артканы. Дүнеки эвлечгин Тополоол Монгуш, Лаңдар-оол Оюржак, Мерген Монгуш, Иван Доңгак олар эки ажылдап турар.

Шаңда ажыл-иштиң канчаар чоруп турарын салбыр эргелекчизи хайгаарап корүп, ынчан чедип келген. Ол тараа ажаап турарларның ажылын чугаалады.

— Чалбак-Сарыг деп черде алды кижи составтыг комбайнерлер бар. Олар 82 га черниң ак-тараазын кескен. Ам-дыызында ортумаа-биле бир гадан 20 центнер алдыиды. Ол тараа кажангызындан-даа эки үнген. Ында комбайнерлер Балай-оол Куулар, Бавуу Ондар, Кодур-оол Ондар үлегерлиг ажылдаан турар. Бо сула Кызыл-Тайга салбырындан келген. Мында 120 тонна. Механизаторлар оон гадан 13 центнерни ажаап ап турлар. Ук суланың үнгени эки, ёзулуг-ла үрезинге таарымчалыг. Моңу кургаткаш ам бир арыглаш, үрезинге шыгжаар — деп, ол таймырлады.

Райкүүскомуун „шиитпирин ёзулаар организациялар графиш бармдазалап төп шаңга ажылдап турар. Ол хүн партия райкомунуң, райкүүскомуун, комсомол райкомунуң ажылдакчылары ажылдап эрттиргилээн. Оон ол-ла коллективтерни улаштыр райпонуң ажылдакчылары солаан.

Ам-даныг аъш-чемни поварлар Минчимаа Ондар, Александра Ондар олар белеткен турар. Поварлар эртен 7 шактан кежээ 10 шакка чедир чем белеткээр. Ажылчынарга аъш-чемни белеткээрингe совхозтуң талазындан хандырылга эки.

О. КАҢ-ООЛ.
Сүт-Хөл район.

Бөгүн—Пропагандистиң хүнү

ПОЛИТИКТИГ БИЛИГЛЕРНИ—ЧОНГА

Ажылчы чоннуу коммунистиг ёзугга кижизидериниң кол үндезини — марксизчи-ленинчи мировоззрениени оларга хевирлээри деп чүве билдингир. СЭКП ТК-ныҢ июль (1983 ч.) Пленумунга СЭКП Төп Комитединиң Чиигине секретары эш Ю. А. Андропов оске хөй-хөй чүүлдә айтырыглар түрзажок, идеологиия ажылы бирги чергенинг айтырыы болуп турар апарган деп демдеглээн.

Чер-черде партия комитеттери, партия эге организациялары, пропагандистер, бүгү идеологиия ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр «Партия өөредилгезин үлам ыңай сайзырадыры-ныың дугайында» доктаалын күүседип, коммунистерни болгаш партия кежигүнү эвестерни марксизчи-ленинчи мировоззрениете кижизидер талазы-биле эвээш эвес ажылдарны эрткен партия өөредилгезиниң чылында кылып чорукан. Партия чырыдышкынының эде тургузуушкуну шынар талазы-биле улам ханы чоруттугаи, ажылчы чоннуң экономиктиг билиглерни экижидер дугайында доктаалга үндезилээш, экономиктиг өөредилгениң системазының тургузуун өскерткен, политөөредилгениң шынарын экижидер талазы-биле чамдык хемчеглер алдынган. Өөредилгени практиктиг ажыл-херектер, амыдырал-биле холбазарга СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының документтилерин, Юрий Владимирович Андроповтуң «ССРЭ-ниң 60 чылы» деп илеткелдиг база оон «К. Маректың өөредии болгаш ССРЭ-ге социалистиг тургузуушкунуни чамдык айтырыглары» деп чүүлүн ажылчы чон ортузунга ханызы-биле өөренип көргеин улуг идигин бергени чугаажок. Политшколаларның хыналакчыларының болгаш эрткен семинарларның киржикчилериниң идевкейн улгаткан.”

Эрткен өөредилге чылында өөредилгениң бүгү хевирлеринге 13 муң хире коммунистер хаара туттугаи, ол дээрге областтың партия организациязының 95,2 хуузу болуп турар. Материалдыг будуруглеге ажылдап турарларның 48,8 хуузу экономиктиг айтырыгларны өөренген, ол оон мурнунда өөредилге чылындаазындан 11 хуу хөй болганы ол.

Партияның область организациязында үр чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг, пропагандист хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар коммунистер хөй. Оларның дчика хөйү кижилер-биле харылзажырының арганарын эки билир, кижилерни дыынап-даа, оларны бүүрелдирдә-даа билир, бедик мергежелдиг пропагандистер. Оларның ол дуржулгазы, хүн бүрүде кижилер аразынга чоруудун турар организакчы болгаш кижизидикчи ажылы кичээлдериниң түңнелдиг болурунга улуг идиглиг. Оларга А. Сат, К. Куулар (Чөөн-Хемчик), Х. Саичай (Бии-Хем), А. Лысенко (Таңды), А. Кара-Монгуш (Өвүр), О. Аказажык (Барыын-Хемчик) болгаш оске-даа хөй-хөй дээре пропагандистерни хамаарыштырып болур.

Оон-биле кады политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеде ам-даа ёзу барымдаалаар чоруктар чамдык черлерде артпышаан. Кичээлдерге практиктиг угланыышкын кошкак, амыдырал-биле харылзаа холбазы четпес, ханы анализ чок, чүгле болуушкуннарны утказын катаптап дамчыдар таварылгалар бар. Политөөредилгениң чамдык школаларында теоретиктиг материалдарны күш-ажылчы коллективтиҢ, ажыл-агыйларның хүн бүрү амыдыралы-биле, ажылдың шынарын, ажыктыг экижидерниңг айтырыы, экономнуг база каминалгалыг болур чорук-биле, күш-ажылдың сагыыга-чуруумун быжыглаазының айтырыы-биле холбап көрбейн турар.

Тожу, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Таңды районнарның болгаш Кызыл хоорайның чамдык партия организациялары партия өөредилгезин үндезиин-биле өскертириниң, оон дээштинии чедип алырының айтырыын шүүлген шиитпирлей турар, чамдык партия организациялары, пропагандистер коммунист бүрүзүнүң идей-теоретиктиг деңгелин бедидерин дээш хүүда харыысалгалыг болуп чоруун чедип алыры чугула-дыр деп санап, ам-даа кылыр ажылдар мурнууста эвээш эвес деп бодап турар мен.

Оон-биле кады политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеде ам-даа ёзу барымдаалаар чоруктар чамдык черлерде артпышаан. Кичээлдерге практиктиг угланыышкын кошкак, амыдырал-биле харылзаа холбазы четпес, ханы анализ чок, чүгле болуушкуннарны утказын катаптап дамчыдар таварылгалар бар. Политөөредилгениң чамдык школаларында теоретиктиг материалдарны күш-ажылчы коллективтиҢ, ажыл-агыйларның хүн бүрү амыдыралы-биле, ажылдың шынарын, ажыктыг экижидерниңг айтырыы, экономнуг база каминалгалыг болур чорук-биле, күш-ажылдың сагыыга-чуруумун быжыглаазының айтырыы-биле холбап көрбейн турар.

Тожу, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Таңды районнарның болгаш Кызыл хоорайның чамдык партия организациялары партия өөредилгезин үндезиин-биле өскертириниң, оон дээштинии чедип алырының айтырыын шүүлген шиитпирлей турар, чамдык партия организациялары, пропагандистер коммунист бүрүзүнүң идей-теоретиктиг деңгелин бедидерин дээш хүүда харыысалгалыг болуп чоруун чедип алыры чугула-дыр деп санап, ам-даа кылыр ажылдар мурнууста эвээш эвес деп бодап турар мен.

«Ленинчи оруу», «Кара-Хаак», «Кара-Хөл» совхозтарга, Кызылдың эът комбинадыига, «Тыва сүт түдүг» трестиң демир-бетон кылыглар заводуига, Чаа-Хөл рабкоопка, Ырбанның мыш ажыл-агый пункгузунга политкичээлдер күду идей-теоретиктиг деңгелде, түс-түе коллективтериниң ажыл-амыдыралы-биле харылзаа-холбаа чокка эрткилээнин хынаалдаан илерээн. Чамдык районнарда пропагандист кадрларны шилип алыр, оларны өөредириниң айтырыы хоюкак шиитпирлеттинип турар. Кызыл, Тес-Хем районнарда болгаш Хову-Аксы суурда партия өөредилгезинде пропагандистерниң өөредилгезиниң деңгели күду.

Дыка хөй удуртукчу ажылчылар экономиктиг өөредилгеге хамаарылгазын эде тургуспаан, ажылчы чонга хүлээнген херээ дээш харыысалгалыг болур чорукту кижизидерниге күш-ажылдың сагыыга-чуруумун хажык чокка күүседириниң херээнге оон ролиин чедир үнелеп көрбейн турар, ажылдың ол чугула участогунче кошкак кичээлгей салып турар. Чижээ, «ССРЭ-ниң 50 чылы» совхозтуң директору П. И. Кожушко, «Сосновское» деп дуржулга-коргузугуг ажыл-агыйның директору Т. А. Хунданов болгаш оске-даа чамдык удуртукчулар политөөредилгеги организастап чорударыдан боттары боттарын хостап, экономиктиг өөредилгениң чөвүлелиниң ажылынга киришпейн турарлар, олар боттары база пропагандистер эвестер.

Политөөредилгениң кандыгдаа хевириниң шынары, оон дээштии пропагандист кижиден, оон ол хүндүлүг партийжи даалгага хамаарылгазындан, теоретиктиг болгаш методиктиг белеткелиниден хамааржыр. Марксизчи-ленинчи өөредилгени улам ыңай сайзырангайжыдарының айтырыы чер-черде партия организацияларындан пропагандист кадрларга доктаамал сагыш салырын, оларның теоретиктиг болгаш методиктиг деңгелин үргүлүг бедидерин, оларны информациия хевирлиг материалдар-биле доктаамал чепсеглээрин негеп турар.

К. ХЕЛИН-ООЛ,
СЭКП обкомуиуи Политиктиг чырыдышкын бажыңының эргелекчизи.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЗЫ

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Соведииниң ээлчеглиг сессиязынга «СЭКП ТК-ныҢ июль (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр идеологтуг, масса-политиктиг ажылды улам ыңай экижидер талазы-биле улус депутаттарының Кызыл хоорай Соведииниң сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ук айтырыг талазы-биле иletкелди улус депутаттарының Кызыл хоорай Соведииниң күүсkомуунуң даргазының орлакчызы Н. Л. Верхотурова кылган.

Хоорай Соведииниң күүсkому, Советтиг депутаттары, албан черлериниң, организацияларының, өөредилге черлериниң, школаларның удуртукчуларыи СЭКП ТК-ныҢ XXVI съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ныҢ «Идеологтуг, политика-кижизидилгеиг ажылды улам ыңай экижидер талазы-биле» доктаалын боттандырбышаан, СЭКП хооркомуиуи удуртулгазы-биле коллектив бүртээнге идей-политиктиг, күш-ажыл болгаш мөзүг-шынар кижизидилге ажылын негелдеге дүүштүр тургузар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудуп турарын иletкелчи доларгай чижектер-биле көргүзүп, эгезинде демдеглээн.

Хоорайның чурттакчы чонуиуң хостуг үезин, дыштанылгазын ажыктыг, шын организастаарыиче кичээнгей улгаткан болгаш ол талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Чижээ, янзы-бүрү фестивальдар, бот-тывыыгыр үрэи чүүл көрүлделери, конкурстар, литератураның болгаш уран чүүлдүң декадалары, үрер хөгжүм музыказының, хөй-иүң ырының байырлалдары, чечек делгелгелери, темалыг кежээлер, күш-ажылдың мурнакчылары, хоочуннары базза дайын киржикчилерни-биле ужуражылгалар эртип турар. Ол хемчеглериҢ кижизидикчи талазы элээн бедээн. Чоннуң чурттап турар черииҢ айыы-биле, күш-ажылчы коллективтерге кижизидилге ажылы чорударынга депутаттарның киржилгезииниң бедээнии сессияга демдеглээн.

Иletкелчи болгаш сессияга самал бергеииер үстүнде айтырыг талазы-биле хоорай Соведииниң девискээринде иletкелиип турар хемчеглерни демделевишаан, кол кичээнгейии чедир шиитпирлеттинмейн турар чүүлдерже утландырган. Хоорайның чамдык күш-ажылчы коллективтеринде, дээрэ, ортумак өөредилге черлериниде, школаларда кижизидилге ажылын тургускаиы-үеиин иегелдезинге ам-даа дүүшпес, масса-политиктиг ажылды комплекстиг чорудары чедип алдынмайн турар. Оон түңнелиниде чамдык коллективтерде күш-ажылдың сагыыга-чуруумун, хөй-иүңиииң ырым-чуруумун хажылдар чоруктар бар болуп артпышаан.

Хоорайның чурттакчыларының ортузунда эртип турар культура-массалыг хемчеглериҢ идейлиг деңнелии негелдеге ам-даа дүүшпейн, оларның дээштиииың, кижизидилгелиг талазының чаавыс болуп турарынга хамаарыштыр депутаттар чөптүг саналдарыны киирген.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Соведииниң сессиязы бар четпестерии чайладыр хемчеглерии айыткан докгаалды хүлээп алган.

С. Т. АҢГЫР-ООЛДУ,
Н. В. СОМОВАНЫ
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Хой чылдарда үре-түңнелдиг пропагандист ажылы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаары болза:

Сергей Туматовнч **Ангыр-оол** — Кызыл районнуң «Тилелгеэ» совхозунуң бухгалтери, коммунистиг күш-ажыл школазының пропагандизи;

Нина Васильевна **Сомова** — «Кызыл тудуг» эргелелиниде күш-ажыл болгаш шалың килдизиниң начальниги, коммунистиг күш-ажыл школазының пропагандизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1983 чылдың сентябрь 20.

ДООЗУЛГАН

«УТКА 25 чылы» совхозтуң № 2 хову-трактор бригадазының механизаторлары сиген, тараа дүжүлүн ажаап алырыбиле чергелештир, ангыс аңдарылгазын чорутпушаан, күзүи чаштырар тараа культураларының чаштырылгазын дооскан.

Арыскап салбыры (агроному Владимир Доңгур-оол) 200 гектарго кон тараанын күскү чаштырылгазын чорудар планын Ак-Довуракты, Ховужуктуң тарылга шолдеринде 221 гектарда агротехниктиг чурумга дүүштүр чаштырган. Ол ажылга хоотуң механизатор Шогжал-оол Кошкендей биле Базыр-оол Борбак олар эки киришкен.

ЧУГУЛА СОРУЛГАВЫС

СЭКП ТК-ныҢ июль (1983 ч.) Пленумунга партияның идеологтуг, масса-политиктиг ажылының чугула айтырыгларын чугаалажып, СЭКП Төп Комитединиң Чиигине секретары эш Юрий Владимирович Андроповтуң Пленумга чугаазында айытқан программа болур негелделерии болгаш түңнелдерии чаңгыс үн-биле чүүлдүг деп көрдүвүс.

Пленумуиуң материалдарын өөренип көөрге, СЭКП-ниң ажылыиың кол-ла утка-шынары—совет кижилериҢ, оларның амыдыралын экижидериниҢ, оон бүгү талалыг сайзыраарының дугайында, ооң төөгүлүг эчис сорулгазын—коммунизмни тургузарыга таарымчалыг тайбын байдалдарны тургузарының дугайында сагыш салышкын-дыр.

Бо бүгүнү удуртулга болдуруп, бистиң Чыраа-Бажы школазының коллективи бодунуң ажылының чамдык талаларын ханызы-биле анализтеп көрген.

Пленумга Ю. В. Андроповтуң «Өөредилге биле бүдүрүккүлүг күш-ажылды хаттыштырып тургаш кижизидер чорук эки арга-дыр. Өөреникчилерии ажыктыг күш-ажылга чаңчыктырар болгаш аңаа өөредир кылдыр кижизидериниң оруу-биле быжыг чоруур херек. Ол күш-биле-даа, үтаан-биледа кылыр күш-ажыл болгай-ла, чүгле бүдүрүккүлүг, ниитилелге ажыктыг күш-ажыл болур үжүрлуг» деп чугаазынга лүүштүр школаның өөредилге-кижизидилге ажылын база ол байдалче кирип тургускан бис.

Бо талазы-биле өөреникчилериҢ чайгы дыштанылгазын ниитилелге ажыктыг кылдыр эрттирери-биле өөреникчилериҢ будуруглеге бригадазын, мал чеми белеткээриниң звеноларын, ииек сварының болгаш мал ажаарының звеноларын организастап тургускан.

Ортумак болгаш үстүкү класстарның өөреникчилери колдуу олче хаара туттугаи.

Бистиң школаның агитатор башкылары чоииуң чурттап турар черииии айыы-биле Пленумга тургустуган айтырыглары болгаш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтышкыныарны таиылбырлап, ажыл-амыдыралда ам-даа чүү дүүшпейн турарын деп ханызы-биле сайгарып турар. Пропагандист кижи болгаш дыиакчылларга ук Пленумиуң материалларын тодаргайы-биле, билдингир, болүүн сөстер-биле таныштырар ажылды чорудуп, база сес-биле ажылхеректиҢ дүүшкен турарын чедип алыры чугула-дыр деп санап, ам-даа кылыр ажылдар мурнууста эвээш эвес деп бодап турар мен.

Чоииуң чурттап турар черииҢ аиыы-биле идеологтуг, масса-политиктиг ажылды экижидер дээш партияның айтышкыныарынга сорук кирип, ажылдаары бистиң чугула сорулгавыс болур.

Д. ДЕМЧИК,
пропагандист.

Республиканың Улусчу контроль комитединде

ХАРЫЫСАЛГА ЧОК, СУЛАРГАЙ ЧОРУКТАН

Тока аттыг совхозта кодээ ажыл-агый техниказының болгаш ниитиниҢ малының камгалалын хандырар талазы-биле ажылда амыл-агыйжы эвес чоруктарны, материал талазы-биле үнелиг чүүлдерни харыылап турар кижилерден негелдени багай тургусканы хынаалдаан илерээн. Тургустунган дүвүренчиг байдалды республиканың Улусчу контроль комитединиҢ хуралынга сайгарып көрген.

Каш чыл бурунгаар совхозту бижиглаар дугайында айтырыг тургустуна бээроге, оон директорунга организакчы арга-дүржүлгалыг И. П. Козловту чоруткан. Ынчангаш чамдык чүүлдер ында кылдынып, ылаңгыя сөөлгү беш чылда мал ажылында дебитор өрениҢ түңү кызырлып турар, эрткен чылдың бо үезинге деннээрге ам совхозта мыйыстыг бода малдың чидирии кызырылган.

Республиканың улусчу контроль комитединиҢ хуралынга директор бо дугайын база дыиаптышпаан, ажыл-агыйда тургустунган дүвүренчиг байдалды тайылбырлап тура, аңаа акша торгаалы оиаавазын дилээнн барымдаа чок болган. Шынап-ла удуртукчу специалист, бухгалтерия ажылдакчызы, малчын, механизатор бүрүзү сагыш амыр олурар аргажок хүвүренчиг фактылар совхозта илерээн.

Совхозта техниканы шын ажыглаарынче, оиу чоп кадагалаарынче сонуургал чавыс. Бо чылдың сентябрь бирле байдал-биле алырга, автопаркта бар автомобильдериниң 37,6 хуузун техниктиг янзы-бүрү үрелиишкиннер уржуулдап ажыглавайн турар, чедизи катап кылыр арга чок кылдыг тоймаглаттынган. 2450 рубль өртеиген ГАЗ-53А автомобиль өртенген. Тоймаглаттынган машиналарның балансы ёзулаар түүү 20 муң ажыг рубль. Ол ышкаш 24 трактор тараа эжаар 8 комбайн база хозта кадрлар чедишпес. А херек кырында алдынган хемчеглер эвээш. Кадрларны өөредир, оларга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазыбиле ажылды эки оргиизастаавайн келген. Техника сепителгезин организастаанында улуг четпестерни комитеттиҢ хуралынга демдеглээн.

Ёзулуг хүндүткелди кижи бодунуң күш-ажылы, кижилерге чоок, чогаадыкчы, негелделиг чоруу-биле чедип алыр ёзэрзин совхозтуң кол бухгалтери Р. И. Богданова кымдан артык эки билги дег. Ол ажыл-агый оон төрээн коллективи, аңаа бухгалтерия аппарадынга үжен чыл ажылдаан. Сөөлгү он ажыг чылдарда — кол бухгалтер. Ынчалза-даа малды оорлап, самчыгдаар чоруктарны пайдаадып, чедиргеи когаралды эгиттирер талазыбиле дээштиг хемчеглерни албайн, мал ажылының-даа, техника-даа талазы-биле үчёттү чурумчуттайн келген. Бо чылдың июиь 1-де байдал-биле алырга, материал талазы-биле харыысалгалыг 153 кижи 255955 рубль түүиүг өрелиг, чартык чылда 37788 рубльдиң төледип алган, элээи каш мыйыстыг бода малдың, хойиуң дүюи тургускан. А совхозтан өскээр үиүп чоруткан чээрби ажыг кижи амгы үеле 123 муң рубль түүиүг өрелиг, олар ону эгиттейн турар.

Совхозта кыштаглаашкынга белеткел кошкак, малдың ажаалда, чемгерилгезиң четпес организастаанындан, ветеиариияның профилактиктиг хемчеглерин ой-шаанда чорутпайн турарындан малдың өлүп ховаары хөй. Материал талазыбиле харыысалгалыг ажылда кижилер-биле кижизидилге ажылының куду деңнелиииидеи малды оорлап-самчыгдаар чорук хөй болуп артпышаан. Малдың өлүп, чидери, ону оорга алзыры эрткен-даа, бодаа чылын хөй.

Мурнунда дудагдал кылып, шиитпирип чораан кижилер хойжулап, кадарчылап артпышаан, олар катап-ла өрө-самчыгдал кылыр таварылгалар бар. Чижээ, каш удаа шиитпирип чораан С. Адыг-оол, Т. Далдый-оол, Т. Бюрбю, Х. Маадыр-оол олар ам-даа совхозка өрелиг, хойжулавышаанар. НиитиниҢ малын оорлап, самчыгдааиы дээш чаңгыс эвес удаа шиитпирип чораан чээрби кижиниҢ бо хүннерде өрезин 101 муң рубль болуп турар. Кандыг-бир чылдак хап, малды согар чоруктан ооң хорамчазы совхозта база улуг.

Бо болгаш еске-даа чидиргилер совхозка чыл бүрүде улуг караажаны чедирип келген. Эрткен чылын ажыл-агый 684 муң рубль карылгалыг болган.

Бо бүгү четпестерни республиканың Улусчу контроль комитединиҢ хуралынга шыңгыы сайгарып көрген. Социалистиг өөчүүнүң камгалалын сандарлай байдалга тургузуп, дээштиг хемчеглер албааны, негелде, харыысалга чок чоруу дээш Тока аттыг совхозтуң директору И. П. Козловка, кол бухгалтери Р. И. Богдановага республиканың Улусчу контроль комитеди донгулла хүлээтпишаан, оларның тус-тузунда бир айның шалыиын тыотар деп шиитпирлээн.

Ниити ажыл-херек дээш совхозтуң удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, зооветспециалистериниң болгаш бухгалтерия ажылдакчыларының, киижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидип, четпестерни чайладыр дээш айтырыгны хүн бүрүде шыңгыы тургузар ус келген.

НАЙЫРАЛЧЫ ХАРЫЛЗАА

Совет-моол найырал ниитилелдиң Тыва салбырының баштаар черииҢ хуралы Тыва АССР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ хуралдаар залынга болган. Хуралды ук ниитилелдиң баштаар черииҢ даргазы, Тыва АССР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазының орлакчызы К. С. Шойгу чорутган. Республиканың министерстволарының, ведомстволарының удуртукчулары хуралдың ажылынга киришкен. Совет-моол найырал ниитилелиниҢ 1982—83 чылдарда чоруткан ажылының түңнели болгаш моон соңгаар сорулгалар дугайында дыиадыгны ниитилелдиң харысалгалыг секретары С. Ш. Баян кылган.

Аку-дуңма Моол Арат Республика-биле найырал харылзаа чылдың-на улам калбарып турар. Культура, уран чүүл, чырыдышкын, кадык камгалалының болгаш үлеажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларының талазы-биле дуржулга солчуушкуну чедиишкиниг чоруп турарын билир бис. Бистиң республика-биле кожа-хелбээ аймактар-ның (МАР-ның) чааганыбиле найырал дуржулга солчуушкуиуи кылып чораммың дугайында чылыг сеткүлүн, ниитилелге ажыктыг күш-ажыл болур үжүрлуг» деп чугаазынга лүүштүр школаның өөредилге-кижизидилге ажылын база ол байдалче кирип тургускан бис.

Бо талазы-биле өөреникчилериҢ чайгы дыштанылгазын ниитилелге ажыктыг кылдыр эрттирери-биле өөреникчилериҢ будуруглеге бригадазын, мал чеми белеткээриниң звеноларын, ииек сварының болгаш мал ажаарының звеноларын организастап тургускан.

Ортумак болгаш үстүкү класстарның өөреникчилери колдуу олче хаара туттугаи.

Бистиң школаның агитатор башкылары чоииуң чурттап турар черииҢ аиыы-биле Пленумга тургустуган айтырыглары болгаш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтышкыныарны таиылбырлап, ажыл-амыдыралда ам-даа чүү дүүшпейн турарын деп ханызы-биле сайгарып турар. Пропагандист кижи болгаш дыиакчыларга ук Пленумиуң материалларын тодаргайы-биле, билдингир, болүүн сөстер-биле таныштырар ажылды чорудуп, база сес-биле ажылхеректиҢ дүүшкен турарын чедип алыры чугула-дыр деп санап, ам-даа кылыр ажылдар мурнууста эвээш эвес деп бодап турар мен.

Чоииуң чурттап турар черииҢ аиыы-биле идеологтуг, масса-политиктиг ажылды экижидер дээш партияның айтышкыныарынга сорук кирип, ажылдаары бистиң чугула сорулгавыс болур.

Д. ДЕМЧИК,
пропагандист.

ААЛДАН КЕЛГЕННЕР

Аку-дуңма Моол Арат Республиканың Баян-Ульгий аймаандан ол аймактың культура чөвүлелиниҢ даргазы баштаан бот-тывыыгыр уран чүүл коллективи бистиң республикада ааланып чедип келген. Концертиниг-бээ өөреникчилерни Тыва АССР-ниҢ культура министри А. С. Серен баштаан албан черлериниҢ, организацияларының удуургалыг ажылдакчылары Өвүр районуиуң кызыгаарлыг үезээн.

Бот-тывыыгыр артистердиҢ баштайгы концерти район төвүнде Культура бажыңынга болган. Хандагайтының болгаш оон чоок кавызында чурттакчылыг сууларының чону өөреникчилери чыглым-биле утказып, концертти улуг сонуургал-биле көрген.

Баян-Ульгий аймактың уран чүүл артистери Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның чонунга концерттерин бараалгадыр.

Кызыл хоорайга олар сентябрь 25-те оваат.

Национально-краевое книжное отдел

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Партийжи амыдырал:

отчёттар болгаш соңгулдалар

ТУС-ТУС КИЖИЛЕРГЕ ЧЕДИР

Бай-Тайга районнуң харылзаа болдарында партия организациялыының отчёт-соңгулдалыг хуралынга отчёттуг үеде чорудуп келген ажылын коммунистер шүтүмчүлекчи болгаш бот-шүтүмчүлекчи байдал-биле аналиэтеп сайгарган.

Он бирги беш чылдың чыл бүрүзүнде планның даалгаларын күүседир дээш коллективтиң ажыл-ишчилериниң ортузунга организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдарны чорудуп келгенин коммунистер анаа демдеглээн. Эрткен чылдың планның соруглалары чедишкинниг күүсеттинген. Бо чылдың сес айларының планнарын коллектив ниитизи-биле 100 хуу боттандырган.

Совет Тыванның 40 чыл ооврага уткуттур хөй-ниити организацияларының болгаш администрацияның кыржылгезинбиле партия организациязының ажылдап кылган хемчегерин ёаттаан социалистиг чарыш харылзаа белдирииниң салбырларының, тус-тус ажылчыннарның аразында палбаргап. Чарыштың негелделерин квартал санында үндүрүп, типлекчилерни шаңнап мактаары, хүндүлел самбыразынга киирери коллективте чуруумчаан. Мурнуку одуругда телефон-телеграф, Шүйнүң почта салбыры чорун турар. Коллективтиң күш-ажылчы эки көргүзүглерин чедип ап турарында партия эге организациязының башкарыкчы ролю бедээн дээрбин коммунистер боттарының даалгаларынга демдеглээн. Отчёттуг үеде партия хуралдары Уставка дүүштүр өртип келгей. Анда коммунистерниң отчёттарын, профсоюзтар, комсомол организацияларының, хөрөөженнер чөвүлелиниң ажылының дугайында дыңнап, сагыыта-чуруумну быжыглазын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиктерибиле холбашкан айтырыгларны чугаалажып, партия райкомунуң болгаш эге организациянның хүлээп алган доктаалдарының күүседээнин коммунистерге дыңнаатып, ооң чедер-четпезин сайгарып көрүп келген. Партия эге организациязының удуртулгазыбиле профсоюзтар организациязының болгаш хөрөөженнер чөвүлелиниң ажылы алаан идепкейлээн. Күш-ажыл камгалалын, ажылчыннарның амыдырал хандырылгазын, культурулуг дыштанылгазын акыйдер талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Коллективте ажылдап турарларның уруг-дарыының кижизидилгезинче база өредилгелиниче кичээнгей салып турар. Тээн ортумак школазының 7 «а» класын шефке алгаш, оларның-биле кижизидилге ажылын чорудуп турар. Класс шактарынга барып, байырлалдарда уругларга белектерин тыпсып, ажыл-ижи-биле холбашкан солуун беседаларны кылып, ужуражылгаларын орттырып турар. Од мынаш 7 «в» класстың өреникчилерин боттарының шефчилерине концерттиг аалдап кээп, хана солуннар үндүрүнге, чаагайжыдылга ажылдарынга дузалажып турар.

Харылзачылар район амыдыралы-биле холбашкан ажылдарга идепкейлиглер. Чылдың-на мал чеминиң белеткелиниге киржип, организациялар аразынга чарыштың тиилекчиндэ болуп турган. Бо чылдың «Бай-Тал» совхозка 18 тонна сигенни белеткеп берип, даалгазын ажыр күүсеткен.

Партия эге организациязының отчёттуг үеде чорудуп келген ажылында чедир кылдынмайн турар ажылдарын болгаш четчестерин отчёт-соңгулдалыг хуралга шүтүмчүлеп, ону эдип алырының аргаларын айыткан. Планнар күүсеттинин турза-даа ажылдың шинарын ам-даа чавыс. Районда телефон, радио харылзаларынга үрелиишкиннер хаан эвес. Бай-Тал, Шүй суурларда автоматчыткан телефон станциялары орта ажылдавайн келген. Харылзаа белдириидэ дээдэ тускай эртеминг кадрлар чок, хөй кезиниде ниитти ортумак билигликиг, курстар дооскан кижилер ажылдап турар. Кадрларны ортумак болгаш дээдэ өредилге черлеринге өредип, белеткеп алырының айтырымын партия эге организациязы-даа, администрация-даа боттуг шиитпирлевейн келген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, сагыыга-чуруумну быжыглаар талазы-биле кижизидилге ажылы чогуур негелдеге четпес. Тус-тус коллектив кежигүннери-биле бот-тускайлаң кижизидилге ажылдарны чорударын коммунистер чедир боттандырбаан. Ооң уламындан электромонтёрлар салбырында коруи-чуруи четпес. Ажыл шагы үзер, ажылга озалдап келир, азы ажыл шагындан эрте чоруур чоруктар оларда бар.

Комсомол эге организациязының болгаш улусчу контроль постузунуң ажылын удуртур талазы-биле партия эге организациязы чедир ажылдаваан. Ооң уламыидан комсомол хуралдары үе-шаанда эртпейн, комсомол өредилгези чорувайн келген.

Профсоюзтар, комсомол организациялары, хөрөөженнер чөвүлелиң, еске-даа хөй-ниити организацияларның хуралдарынга хүлээп алган шиитпирлер күүседилгин хынаалдага алыр талазы-биле партия эге организациязы негелделиин кошкак тургускан. Ол мынаш коммунистерниң шүтүмчүлеп-дир саналдарының боттанылганы четпес. Ылаңгыя эртken чылын партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг туралында болгаш шүтүмчүлеп-дер талазы-биле хемчегер ажылдан кылдынган-даа болза, чедир боттанмаан.

СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр, ылаңгыя коллективте кижизидилге ажылын бедик деңнелге тургузарының соруглаларын айыткан доктаалды отчёт-соңгулдалыг хурал хүлээп алган.

Б. БАРБА.

Бөгүн үлетпүрде «коллективизаниң» чорун турар деп, социологтар чугаалап турар. Заводтарның болгаш фабрикаларның ажылчыннары комплекстиг бот-оруглачорылгалыг бригадалар кылдыр каттыжып, хуудa кылыкчыларны кызып үндүрүп турарлар. Күш-ажылдың шалың төлевириниң коллективтиг организациязының ажыктымын тодаргай дуржулга бадыткаан. Завод амыдыралының мооң мурнунда киришпейн турган ажыл-херектеринче ажылчыннар киржип турар апарган. Олар ам экономика айтырымын шиитпирлеп турарлар. Ажылчыннарның кичээнгейинде планнаашкынның болгаш бүдүрүлгени организастаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш сагыыга-чуруумун, шалың төлевириниң, кадрлар белеттелиниң болгаш кижизидилгезиниң айтырыглары кирип турар.

ЧУРУКТА: күш-ажылды эртем ёзугаар организастаарының болгаш шалың төлевириниң кылдызының ажылдакчылары Валентина Чернова биле Тамара Усапова олар Григорий Уваровтуң бригадазының кежигүннеря-биле чугаалажып турары.

О. ИВАНОВ биле К. КАВАШКИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

МУРНУУ ОДУРУГДА

Казах националдыг хып дээн аныяк оол Сарсынбек Кульжубаевти 1969 чылда кобальтылыг Хову-Аксының металлургтары чылыы-биле утkуп алганын ол өөрүшкү-биле чугаалай бээрге, мөге-шыырак, шынаа-ла турарга уза, тударга күштүг аныяк кижиниң арын-шырайында катыхөг-биле дыды ооң амыдыралының эрткен оруу чуруттуунуп келир: 1969 чылдың март айда комсомолчу путёвка-биле Чөөн-Казахстан областын Новоильинка суур чурттуг Сарсынбек Кульжубаев Хову-Аксыга келгеш, чолаачылай берген, орта 5 чыл дургузунда хөй националдыг коллективке ол ажылдаш, хүлээлгеэнин ак сеткилдиг күүседип, эш-өөрүүнүң, администрацияның мурнунга авторитеди бедип, планның онаалдаларын 105—110 хуу боттандырып, шаңнадыпдаа турган.

Кобальтылыг Хову-Аксыга аныяк тыва урут Люба Сырат-биле таныжып, өгленип алган. Любаны—Чөөн Сибирьниң культура институдун (Улан-Удэде) дооскан тускай эртемнинг библиотека ажылдакчызы аныяк кадрны Кызылга ажылдаары-биле Тыва АССРниң Культура министерствозу келдирткен. Любовь Викторовна Кызылга ажылдаар апаарга, Сарсынбек база кады чедип келген болгаш 1974 чылдың июльдан эгелеп «Кок-Тей» совхозна чолаачылап ажылдаан, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

Сарсынбек Кульжубаевтиң амыдырызында 1976 чыл утундурбас болган: күш-ажылга ынак, амыдырал-чурттаалгазынга толептиг, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг аныяк кажиин СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган. Ай, квартал, чыл планнарын ол үргүлчү ажыр боттандырып келген. 1975 чылдан эгелеп бөгүнге чедир үш удаа Кызыл район Советиниң депутадынга соңгудуп, хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, соңгукчулар-биле быжыг харылзаалыг. 1979 чылдың март айдан эгелеп бөгүнге чедир С. Кульжубаев Кызылдың күш фабриказында чоладачылап, социалистиг чарыштың мурнуку одурүүнде чорун турар, ооң бүдүрүлге көргүзүү мындыг: 1982 чылдың чүк сөөртүр 1800 тонна планын 1920 хуу, 40.000 тонна-километр планын 45.112 тонна-километр чедирип, 110 хуу күүсеткеш, 1024 литр бензинни камнап алган. 1983 чылдың 8 айларында 6965 тонна чүк сөөртүр планын 7655 тонна чедирип ажыр күүсеткен.

Үстүнде чурагайларны бижирге ыңдыг, а чолаачының чымыштыг оруу Саян артын ажылдыр база оортан бөөрмүүн-мүүн километрлер кылдыр шөйлү берген. Кыштың соогунга, чайның изинге дадыкан, тура-соруктуг, ажыл-ишчи коммунист С. Кульжубаев бергелерге торулбас, ооң чолаачы стажы 19 чыл, а назыхары — 40. Ол — Кызылдың күш фабриказында улусчу контроль бөлүүнүң болгаш профкомнуң кежигүнү. Район Советиниң үлетүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле доктаамал комиссиязының кежигүнү хүлээлгезин база идепкейлиг күүседип турар.

Сарсынбек Кульжубаевтиң интернационалчы, найыралдыг ог-бүлеэн 2 кыстыг, улут уруу Таня 3 класста, Наташазы —1 класста эки өөренип турарлар. Любовь Викторовна Кок-Тей школазында библиотекарь. Ооң ачазы Виктор Менделеевич Сырат —хоочун башкы, 30 чыл дургузунда аныяк салгакчыларны өөскүрүп, кижизидип келген коммунист, ам пенсионер. С. Сарсынбек Кульжубаев чедишкиннерге менээргенмес, планын күүсеткээнде сагыш-сеткили оожургавас кижи болгай — деп, Кызылдың күш фабриказында партия эге организациязының секретары В. Егорова чугаалап турар.

Кадыг-бергелерге торулбас казах Сарсынбекке кадыр арт, берге орук-даа доктар болбас болзуун деп йөрээп каалы.

Д. ЧЫМБА.

БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕРДЕ

Тыва респотребсоюзтуң белеткелчилер коллективтеринде ажыл-иш хайныышкыныыр. Районнарның белеткел контораларының ажылдакчылары кодээ ажыл-агый продуктуларыны, нөгаа, кат-чимис белеткелин организастыг чорудуп турар. Чамдык коллективтер кодээ ажыл-агый продуктуларының белеткээр планын күүседишкен.

Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның белеткел контораларының коллективтери эът, сүт садып алырын организастыг чоруткан. Кодээ ажыл-агый продуктуларынын ол ийи хевирин белеткээринин тос айларда планныг онаалдаларын ук черлер хуусаадан эрте боттандырган. Бии-Хемде хереглекчилер ниитилелиниң хоочуну Н. А. Кравченко удурткан белеткел конторазының коллективи белеткел ажылдарын уламчылавышаан. Мурнакчыларның бирээзи — Чөөн-Хемчик районнуң П. Х. Монгуш удурткан белеткел конторазының ажылдакчылары база мурнунда соруглаларын күүседир дээш кызымак ажылдап турарлар.

Бай-Тайга районнуң белеткел конторазының ажылдакчылары дук белеткелиниң чыл планын хуусаадан эрте боттандырган. Чурттакчы чондан он ийи тонна дук садып алыр планын коллектив—чээрби сес тонна чедирген. А Монгун-Тайга районнуң белеткелчилери ажыл-агыйлардан дук садып алырының чыл планын 125 хуу күүсеткен.

Бистиң корр.

Ташкентиниң 2000 чылынга

ЧЕЧЕКТЕЛ-ЛЕ, БУРУНГУ ХООРАЙ

Ташкент ийи муң ажыг харлыг. Моңгун фонтан чечектери кылаңнаан, дээрде үзүп турар бедик тудуг кранларлыг, арыннарында хүдүмзүргүг чайнаан чалмы чурттакчыларлыг хоорай чөзөбин чүс чылдарның дургузунда турун келген дээрге бүзүрээри безин берге.

«Ташкент» деп аддаан, хүнүүн хереглериниң чылыг шоошуун сактып келир бис. «Ташкент» деп сөстү чугаалап тура, соок суглуг арыктар кырында теректер бүрүглериниң сыммаранының дыцнап ааар бис. «Ташкент» деп сөс биске өңнүктериниң дыцзыг тутканы холдарын сагындырып келир.

Ташкентиниң бурунгу чери кошкун кижиниң борта дойдан тудуп каан бажыңы сактыр. Хоорайның Мираметтер халазы хаанныг халдаашкыннарны болгаш дерзин дайбынарны утпаан. Хоорайның дөштары өске үннерни база сактып алган: —революциянның бөө-чепсээнин даажын, Кызыл Армияның батальоннарының маржыын, заводтарның эртенги үн алышканын.

Ташкентиниң чери... Дөртен бир чылдың чаңынында ол фронтуже бодунуң ооларын үдеп турган. Ол-ла чылдың кыжынында хоорай дайын ортунге таварышкан муң-муң чаштарның, кырганнарның, херээженнериниң бажыңы болган.

Ташкентиниң чери... Ооң хөрээн чер шимчээшкинниниң аймык-халавы үзерлеп, бажыңкарын болган кудумчуларын бүзүндулар болдургаш. Ынчалза-даа тоолчугуу феникс куш ышкаш, хоорай үйбе хүл болуп үреле-даа, чоргаарыбиле бодунуң чалгыннарын катап херипкен ужуп үнген. Ташкент ийи муң ажыг харлыг. Ооң аар-бергe армиларын чүс-чүс чылдар, а өөрүшкүзүн он-он чылдар саналаан. Чаа амыдыралдың хүн бүрүзү чонмуң хосталга, тайбың болган аас-кежик дутайында үр үеде күзеп чораан күзелдериниң боттанмышнымы болур.

Хоорайның төөгүзүнүң эң чырык одуругларын бөгүнгү кижилер бижип турарлар. Ында—улустарның найыралыбиле төрүттүнген чаа хөй каът башкыдарыт Ташкент, тракторлар мырзы, ажылчыннарның тутканы университеттер аудиторияларының мржмы, чаштарның хөглүг катызы болган хөй дылга чугаалашкан кижилерниг кудумчулар.

ЧУРУКТА: Ташкент хоорайкүүсөмөнүң даргазы-биле хоорайның кол архитектору.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧАА СОСТАВКА КҮЗЕЛ

«Карэ-Хөл» совхозтуң контора аппаратында партия эге организациязының үеедунда үжен ажыг коммунист бар. Олар боттарының бахтаганы эге организациязының отчёттуг үеде чоруткан ажылын шүтүмчүлекчи ёзу-биле аналиэтеп, санал-оналарын бергеннер.

Отчёт-соңгулдалыг хуралга өлеткелдиң кызыынан партбюрокуң чоруткан ажылы ханы анализ чок болган. Отчёттуг үеде партия хуралдары алды удаа эртken, а аңаа кандыг айтырыглар чугаалашкыны биляннмес. Партияның ниитики ажылынче илеткелчи ханылап кирбейн, ажыл-агый талазыбиле чамдык четпестерге доктааган. Малдың баш санын өстүрүнүң планы үзүн аайы-биле күүсеттинмээн. Совхоз күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының планныг онаалдаларын тос айларда чангызыы-даа күүсеттээн. Мал чеминиң белеткелиниң планын дөртен ажыг хуузун күүседип, кыштаглар сентелгезинче күштү эртежик мобилизаставаан.

Хуралга саналдарген коммунистер эге организациянның, партбюрокуң ажылында четпестерин чайладырынче кол киҥээнгейин углаидырган. Ылаңгыя комсомол, профсоюзтар организацияларын удуртуп, оларның инициативазын кодүреринче, корум-чуруум үрээр, арагалавышкынче хандыктыыр, ажыл шагы үзер чоруктарны чайладырынче утпаган ажылдарга удуртулга кошкак тургустуган. А коммунистер партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарыл дээрзин контролдавайн, эге организациянның органы—хана солуннуу үндүрер тамазы-биле даалгалыг коммунистерден негелде кылбазындан, отчёттуг үеде ол шүүт үнмээн. Ол мынаш көскү агитациянны чогуур деңнелге тургузарын чедип албаан. Коммунистерниң

К. БАЛГАН.

Коммунист дугайында чугаа

КЕЗЭЭДЕ ИДЕПКЕЙЛИГ

Оңу Самагалдай суурнуң чону Амыгаевич дээр. Улуг биче-даа улус оңу хүндүлээр, «адавыс» дижир. Кымнын-даа сагыш-сеткилин аргалап, ажыктыг сүмезин берип чоруур, кымга-даа дузалазарындан чажам дивес.

40 чыл партийжи стажтыг хоочун коммунист Сергей Амыгаевич Нурсат алдан харны ашса-даа, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киришпишаан. Ол аныяктарга бодунуң күш-ажылчы эрткен оруун чугаалап берип чоруур.

Ооң ажылга кызымаа, амыдыралчы идепкейлиг туружу аныяк оолдар, кыстарга өредиглиг. Хоочуннуң өткүт, чиге, шиитпирлиг үнү чалгааларны бодандырыптар, шалыпчыларны чалгынналдырыптар.

Улегерлиг коммунист алды удуртулгаларны кижизидип өстүргеп. Ооң ажы-төлү эки ажылдап, чурттап чоруур. Улуг оглу Валерий Ак-Довурактың шалыпчы тудуунда ажылдап турар. Зоотэх районнуң дарыгзаа белдириидэ экономист, Зинаны — партия райкомунуң ажылдакчызы. Ийи оглу Владимир биле Валерий Москванын Тимирязев аттыг академиязында өөренип турар. Хеймер оглу Байыр Самагалдай ортумак школазында түгээ 4—5 демдектелгиг өөренип турар.

С. А. Нурсат 40 чылдар эгезинде араттың революстуг черинге взвод командири турган. Ынчан-на аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинге улуг үлүүн киириштирип эгелээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында фронтуга дуза чедиреринин комиссиязының кежигүнү турган болгаш Тыванын бүгү районнарын аътты, чадаг кезип чораан, чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп турган.

Эрзин, Тестиң чону Ада-чурттуе халдап келген араатанзыг дайзынны базарынга дузалап, фронтуга белек кылдыр хөй мал-маганны берген. Чижээ, хоочун коммунист Сана Самба фронтуга 40 аътты, 200 хире хойну берген. Суртаал ажылының күжүн, партийжи состүн дээштинин бо чижек бадыткап турар.

Дайын соолунде чылдарда Сергей Амыгаевич партия болгаш ажыл-агый организациязының харылсалгалыг ажылдарынга ажылдап келген. Партия райкомуун кылдыс эргелекчизи, райкүскомуун культура кылдызының болгаш орук бүдүрүлге-тудуг участогунуң эргелекчизи хүлээлгелериниң ол ак сеткилдиг күүседип келген. Кызымак ажылы дээш чазактың 5 медальдары-биле, хүндүлел бижиктер-биле ол шаннаткан.

— Коммунист кижи каждан-даа, кана-даа мурнуку одуругга турар үжүрлүг. Партияның даалгазын күүседири коммунист кижиниң ылыктыг хүлээлгези болур. Эң харысалгалыг даалгаларның бирээзи 50 чылдарда «Ак-Эрик» колхозтуң партия комитединиң удуртур даалга болган. Хожудангай ажыл-агыйны кодүрери белен эвес турган. Ол чылдарда кандааштың болган болгаш тараа үнмээн, мал чеминиң күрлавыры эвээш турган. Бир-ле дугаарында коммунистерниң ажыл-агый херектеринге киржилгезин күштелдирип, оларның идепкейин деткип турган бо бергедээшкиннерден үштунар аргалыг болганын С. А. Нурсат сактып чугаалаар.

Ынчан колхозка чүгле 17 коммунист турган. Партияның күрээленинге идепкейлиг, мурнакчы үеэдиг тараачынар киирип эгелээн. Чоорту хүрээлең өзүдезии 40 кижи ашкан. Оларның тура-соруктуг чоруу колхоз тургузуушкунунуң чедимчелиг боттанырынга идиг болган. Партийжи удуртулганы күштелдиргенинин ачызында колхоз бут кырынга туруп, мурнакчы ажыл-агыйларның одурууиче киргеп.

Хөй чылдарда үре-түнелеиг ажылдап чораан хоочун коммунист ам аныяктарның дагдынакчызы. Ону школаже, ясли-садтарже, агитквартиралар төптеринче, комсомолчу хуралдарже бо-ла чалаан турар.

В. ЧИҢМИТ.

Тос-Хем район.

ДОКУМЕНТИЛЕР СОЛУУШКУНУ

Профэвилелдериниң XXII съездизиниң шиитпирлеринге ёзугаар 1983-1987 чылдарда профэвилел кежигүнериниң болгаш үчёт карточкаларының эрги хевирлерини чаа хевирлеринге солуурун көрдүнген. Профэвилел документилерини солууру съездиниң резолюциязында бижээнин ёзугаар — профэвилелдиң бүгү ажылчорудулгазының болгаш черчерлерде профэвилел организацияларының ажылын экижилеринче, ажылчы чонмуун, күрүненнин болгаш хөй-ниитиниң ажыл-херээн үгаан башкарарынче, профэвилелдериниң демократизын улам калбартырынче үтулган чугула организэс-политиктиг хемчегер болур.

Профэвилелдер документилерини соолгу катап солаандан бээр 25 ажыг чыл эрткен. Ол үениң иштинде профэвилелдерниң амыдыралында дыка улуг өскерилгелер болган. Олар сан болган шынар талазы-биле өскеп, профэвилелдерге улуг эргени берип турар. Чөө-черлерде эге организацияларның саны көвүдээн.

Амгы үеде профэвилелдер организацияларының хөй кезии кежигүн дадыырын туда саналшайн төлээринче шилээн.

Бистиң республикага документилер солуушкуну профобласвилелдиң президиумунуң бадылаан грәфигни ёзугаар бо чылын октябрьда эгелээр. Ол чугула хемчегин чорударының белеткелдер үелинде профэвилелдерниң ролююн болгаш ужур-дузазының дугайында, амгы үе-чадада оларның кол ажыл-чорудулгазының болгаш сорулгаларының, профэвилелдиң Уставының дугайында, профэвилел кежигүнериниң эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң дугайында ажылчы чонмуун ортузунга калбак тайылбыр ажылын чорудары чугула.

Документилер солуушкунунга белеткелдер үезинде болгаш документилер солуушкуну чорун турар үезинде профэвилел организациязының чер-черлеже эге организацияларының, профэвилелдер комитединиң болгаш профэвилелдериниң талазы-биле профэвилел кежигүнериниң сорулгалары болгаш профэвилел билеттерни солуурун дең чаңгыс ай хүн айтырыглыг хуралдар эрттирери, мындыг хуралдарга профэвилел кежигүнериниң Уставының негелделерин күүседип турарын, хөй-ниитиниң ажылдарынга киржилгезин сайгарып чугаалажып чугулаа.

Профэвилел документилериниң солуушкуунуун үезинде кежигүнер-биле хуудa бесседалажышкыннарны чорудар. Ындыг бесседалажышкыннарны бир-ле дугаарында хөй-ниити идепкейи куду, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгенин чүрүмүн үреп турар кижилер-биле чорудар.

Профэвилел кежигүнүнүн чаа үчёт карточказын кара түшь будук-биле орус дыл кырынга, тода болгаш билдингир хол үжүү-биле долдурар. Чаа профэвилел билединиң бирги арыын база-ла үчёт карточка-биле дүжүп турар кыдыр долдурар. Документиге эдиишкиннер болгаш хирлендиришкиннер бичии-даа турбас үжурлут. Билетке бүгү бижидилгелиг паспорт ёзугаар чорудар. Профэвилел хоочуну Н. А. Кравченко удурткан профэвилел организациязының таныжын салыр. Таныжын бижия тода помчуттунуп турар болгаш чуруктуг чартымын базырып турар болуп үжурлуг, база ол мшкаш билетке профэвилел комитединиң даргазының болгаш профэвилел кежигүнүнүң холуун үжүү турар.

Профэвилел документилериниң солуушкуунун чорудуп турар үеде 1983 чылдың апрель 22-де ВЦСПС-тиң президиумунун бадылаанны профэвилел билеттерни белеткээринин, шыгжап кадагалаарымның, тыпсын бээринин болгаш үчёдунуу дугайында база ол ышкаш профэвилел кежигүннериниң үчёдунуң дугайында инструкциязын удуртулга болдурар.

Профэвилел билединге камныг болуру — совет профэвилелдериниң эки чанчылы. Ол дээрге олариың медеерелдир, чуруумнут, харылсалгалыг чоруктуг база бир көскү хереглекчизин.

Ч. САЯ,

профоблчөвүлелдиң организас-инструктор кылдызының эргелекчизи.

ШАПТАРААЗЫН ТУРЗАЖОК...

«О. Шынаа» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга сиген белеткелин амдаа уламчылавышаан. Совхоз бо чылын 3065 тонна чайгаар үнген сиген белеткээр планныг. Бо хүннерде ооң барык 61 хуузу кылдынган. Сигенниң 80 хуузу пресстеттингеп.

Мал чеминиң белеткелиниң үелинде чамдык сиген кезер шынааларда чаашкын суу хөлбектели берген боор. Кол сиген кезер шөлдер амдаа кургавайн чыдар. Бо чорук сигенчи бригадаларның ажылынга шаптараазыныыг. Ынчалза-даа ындыг шаптараазыннар турзажок совхозтуң хойжу дөрт бригадазы мал чеми кылыр планын чогуур үелинде күүседипкен.

Соолгу каан хүннерни ажыглап, сигенчилер темпизин улам дүргедеткен. Сиген белеткелинде амгы үеде 165 кижи доктаамал ажылдап турар. Хөй-ниити организациялары боттарынга алган хүлээлгелерин долузу-биле күүседип, харын-даа чамдыктары немелде планнарын күүседип киришкен. Кодээ Совет, эмнелге, ясли-сад, МТМ, тудуг, автопарк болгаш контора коллективтери планнарын 100—239 хуу чедирген. Бо коллективтерден МТМ, автопарк болгаш тудуг организациялары мал чеминиң белеткелинге организастыг кириштеп.

С. АРТЫНА.

Тес-Хем район.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

«Ак-Туруг» совхозтуң сүтбараан фермазының ажылакчилери он бирги беш чылдың үшкү, озек чылында ниитиниң малын хүр-меңзи кыш ажырар соруглга-биле кыштаанын септелгезин кылып турар. Ферма коллективи Ачымаа Дамчайның удуртулгазы-биле мал кажааларының септелгезин кылып, сыскып, малгаштап турар.

Ында саанчылар Лариса Мавдыр-оол, Көк-кыс Анай-оол, Татьяна Моңгуш олар ол ажылга идепкейлиг киржип, эки ажылдап турар.

К. КОМБУ.

Чогаалчы болгаш үе

ДӨГЕРЕВИС БИЧИИ ЧОРААН БИС

Уругларның ёзулуг чогаалчылары—ол оваагай кижилердир деп, бир-ле кижи чугаалаан чүве. Сөөлзүредир олардың хөй-биле танымын чугаалашкаш, ол дыннаан чүвемнин шынныгга бүзүрээн мен: Ооң ужурундан чогаалчы Юрий Яковлевич Яковлев дугайында чугаалаксаан ийик мен. Ооң номнарының, уран-чечен фильмнериниң сценарийлериниң, шилериниң маадырларын уруглар дыка сонуургаар. Ооң-биле кады улуг улуг база.

Уругларга бижиирде, ўлуг улуска дет бижиир херек, мичалзажок чүгле эки кылдыр. «Эки кылдыр» деп ол негелде Яковлевтиң прозазында база бар. Ооң кол маадыры бичe сеткилдиг, бүдүштүү, шынчызы-биле өскелерден ылгалып турар. Амыдыралдың шаптараазының көкүлары-биле чоруурунга олардан артык шынчы, идегелдиг эштерни тывары берге боор. Юрий Яковлевичиниң номнарын номчуурга, ында оолдар болгаш уругларның салым-чолу янзы-бүрү болуп чуруттунуп келир, номчукчуну бажыңының казапчазымдан үндүр четкеш, делгем өртемчейже эдертип алгаш чоруп каар.

—«Уруглар чогаалчызы мен» дээринден эгенир чамдык чогаалчылар база бар. Бодум хуумда ол атка чоргаарланыр мен. Бичии чаштар дээрге—даартагы хүнүң улуг кижилери-дир. Ынчалзажок улуг кижи база дөмей-ле чаш чораан болгай. Бичии чорбаан мен суг дигилээр мындыг кижилерге ужурашканымда, харын-даа элдепсинер мен. Езулуг кижи чашкы шаанын ажы-чанын амыдыралының сөөлгү хүннеринге чедир чидирбес. Кижиниң эң-не арыг болгаш эң-не мөзүлүг чоруу чаш назын-биле холбашкан болуур. А байлак билиг, мерген угаан, ханы ынакшыл, хүлээлгезинге шынчы чорук болгаш улуг кижиниң өске-даа хөй-хөй мөзү-шынарлары оон чашкы шааның чүү-даа үрен күш четпезин чаптанчыг чанымбиле кажан-даа чорушкек болбас.

Ийет, бистер дөгеревис бичии чораан бис. Кажан улгадып келгеш, ону уттуптар кончугла хомудавчыг-дыр. Хенертен сакты хонуп келгеш, уругларга бижээн солуп номну номчуптар болза, шагдагы эртнен чашкы шаая кижи дораан-на сактып келир—деп, Яковлев бир-ле катап чугаалаан чүве.

Юрий Яковлев Ленинградка өскен. Ол-ла хоорайдан фронтуже аңаа даймычы, зенитчик болуп чоруткан. Москва чоогунга тулчуп турган... А дүне кажан солдаттар удуп чыдырда, шүлүктерин ол бижип чораан. «Тревога» деп фронтучу солунга парладып турган.

Дайын соонда, бодунуң хөй-хөй эштери дег, шериг шинелин безин ужулбайн, Литература институдунга келген. Шүлүктер бижиирин уламчылаан. «Бистиң адрезивис», «Бистиң полугувуста» деп ийи чымыдыны парлаткан. Дайын дугайында, өөрү солдаттар дугайында, көргөн-билген түүлдериниң дугайында ол бижээн. Материалдар чымп ап, хөй-хөй черлерни кезээн.

«Станция Мальчики» деп баштайгы рассказын 1960 чылда парлаткан. Оон эгелээш проза бижип эгелээн. Ооң чаа номнарының арыннарыдан дайынын чалбыыш-ортүгне алыскан чаш назынның овур-хевири кестүп келир. 1941-1945 чылдарда олар, бичии оолдар болгаш уруглар, кайдыг турган деп бодаар силер? Ада-иезиниң эргелеринн-даа көрбейн, чүгле аштап өлбейн, чурттап, а тылга, улуг кижилер-биле бир дөмей, туржун тургаанар, мичан күзел-бодал чүгле чангыс: шыдажын эртер, тиилеер, ол-ла. Юрий Яковлевич бүзээлеттирген турган Ленинградтан бир бичии уруглуң бижээн чагаазын сактып олурду. Ол бичии уруг фронтуда ачазынче мынча деп бижээн: «Мээң дугайымда сагыш човева. Школада байдал экидир...» Ийет, дөртен ийи чылда ооң табелинге демдектери чүгле «эки» болгаш «тергиин эки» деп демдеглеттинген болганда, бүтү-ле байдал ынчан эки тургаш болбайн канчаар. А даймының мырыңай хөөрүнге таварышканнар бичии солдаттар, Тиилеттиниң солдаттары болу бергеннер.

— Даймы чоруп турда, частымшыннардан корткан куштар өске планетаже ужа бергеннер болгаш кажан-даа оон келбес ышкаш сагындырган. Ынчалзажок куштар-даа өске черже дезип ушпаан, оът-сигей-даа оңуп өлбээн, хеминердаа кадып кургаваан. Боолажышкын соонда, кажан кижи балыглаваш, бодунуң варыыр черин дыннаалай бээр аразында шыпшын апаарынга кинчап кире бергенил? Ооң ужуру чаа технологияда эвес бе? Ийе бүдүрүлгеде чаа технологияның дилеп тывышкынарын доктаамал чорудуп, чаа машиналарны ажыглап, нептередип турар, хол-биле кылыр аар ажылдар барык чок чыгыы апарган. Ынчалзажок херектиң ужуру чүгле ында эвес. Резин-дугуй бүдүрүкчүлериниң чедиишкинниниң шинтпирлиг түүлү — үрей кылышкындан оларда чидиригниң эң-не эвээш боон, кадрларның ажылдан үнер, кирер чорук шоодуп турар. Мында тодаргай түүл чүл?

Каттыжымышкында чедиишкиннерни слесарь М. А. Басс мынчаар таймылбырлап турар:

— Мен бодаарымга сырый каттышкан күш-ажылчы коллектив дээрге чаңгыс черде чүгле аңаа-ла кады ажылдап турар кижилер эвес-тир, ол болза чеченчиниң чугаалаарга, күштер чүгле чыгдыныр тургустунган эвес, а өзүл көвүдеп турар амыдыралчы организм-дир. Дуржулгалыг дагзыныкчы Анатолий Иванович Новиченко удуртқан бригадазы чижекке ап көрээл. Баштай бодаарга өскелерден ылгалыр онзагай чүве чок ышкаш сагындырар, мичалзажок түнелдерни үндүре бээрге бүгү түүлдер тодаргай апаар. Бир эвес бистиң шегнивс айда пландан ажыр барык 80 тонна холуксааларны белеткеп турар болза, а Новиченконуң бригадазы ооң дөрттүң бир хирезин берип турар. Ол дээрге ажылдың чиже бадыткап турар. Мында тодаргай түүл чүл?

Кандыг-даа коллективтин ажылының чедиишкинниниң эргежок чүгүлә түүлү — медерелдиг сагылга-чурум. Хамыктың мурнунда коллективтин бижыг чоруунда. Кижилериин күжүү заводтуң, институттуң, колхозтуң азы тудугунуң ажылының чаңгыс аай түңнели болуп каттышкаш, түгле тургустунар эвес, а өзүлүг көвүдеп үлгадыр апаар. Езулуг социалистиг коллективизмге шүшпец, чалгаа чорук, кылдыннаан ажыл дээш ниитилелден хөйнү алырынче чүткүл канчап-даа таарышпас. Ынчаарга ёзулуг коллективчи кижи деп адап турарларывыс дээрге Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш ак сетки́лдиг ажылдаар, бодунуң хамаатыы хүлээлгевин ханызы-биле медереп билирлер-дир. Езулуг коллективчи кижи иштики корум-чурумну шыңгыы сагыырындан ангыда, бодунуң ажылын чогавдыкчы ёзу-биле көөрүмүн, ооң бедик шинарлыг болурунуң, ажыл шагын бүдүрүкчүлүг ажыглаарының үлегер-чижээн көргүзүп турар. Чогум-на коллективтиг чоруктуң кижизидилгезинге шупту-зумун болгаш кижи бүрүзүнүң медерелдиг сагылга-чуруму боттанмр, ол болза бистиң немелде курлавырывыс-тыр. Бо утка-биле алырга, медерелдиг сагылга-чурум бедик коллективтиг чоруктуң ёзузундан чардынмас.

Бөгүн коллективтиниң ажылдаар черинге кижи бүрүзүнүң бүрүн бериичелиг ажылдаары-дыр. «Мында хөй чүүлдер ажыл-ишчи бүрүзүнүң ажылынга, мурнакчыларны шаңнаарынга, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилери-биле демнелге идепкейлиг салдар чедирер улуг аргалалыг күш-ажылчы коллективтиниң боттарындан хамаарыжыр болбайн аан.

Чалгаа азы ажылды үрей кылган кайы-бир кижиге дужаал ёзугаар хемчег хүлээдирн бир янзы херек-тир, мындыг түүлдерни ажылчын хураларга, эге звеногa, бригадага чугаалажып, хемчег алыры шүүт-ла өске янзы болгай. Ынчалзажок ажылга чалгаа, шүшпен эштериниң, сагылга-чуруум трекчилериниң дугайында дужаалдар эң-даа хөй болуп артышпаан. Коллективтиг болгаш мында хөй-ниитн организациларының кижизидилгезинге шупту-зумун болгаш кижи бүрүзүнүң медерелдиг сагылга-чурумунуң ёзузундан чардынмас.

Бөгүн коллективтиниң дугайында Хоойлуну чугаалажып турганының үезинде хөй санныг саналдар сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаарынче партияның үр үеде угланышкынын совет кижилериниң бир үн-биле деткээнинин херечизи болур.
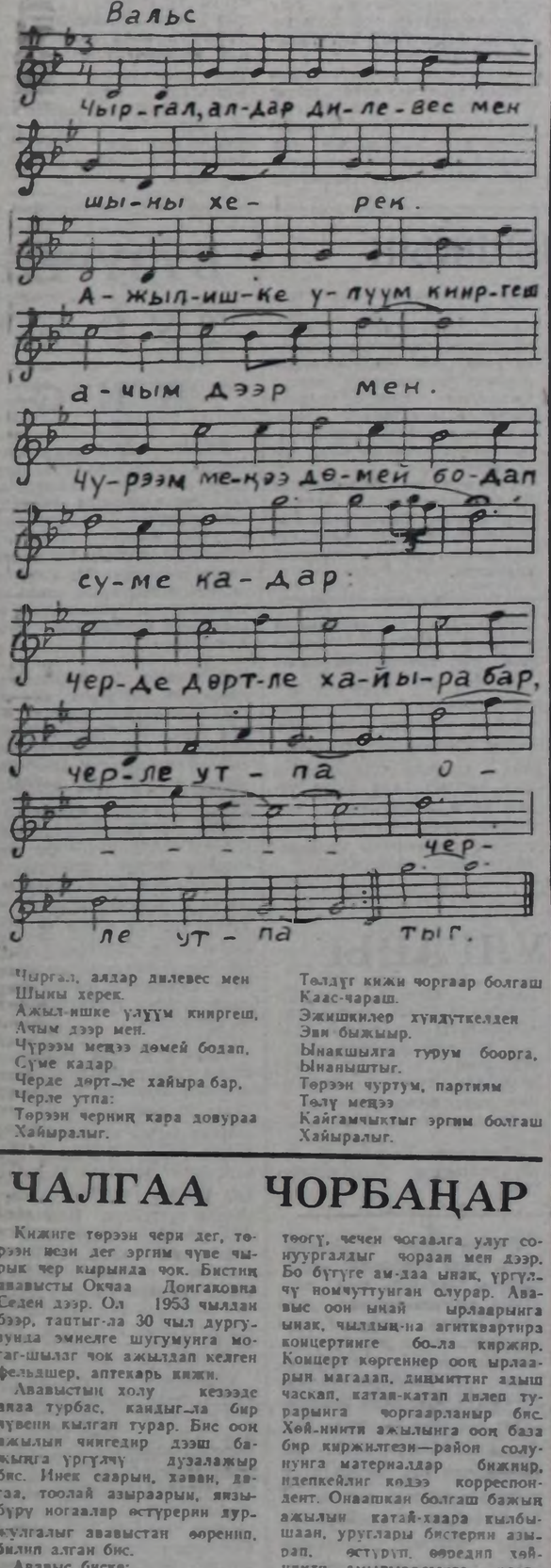
СЭКП ТК-га партияның хоочуннары-биле ужуражмышкынга эш Ю. В. Андропов мынчаар демдеглээн: Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумунуң утказы бодунуң дамчы хүлээлгезин бүрүн ажылгаан таварылгада, мичан ында ажылдап турар кижи моральн-психологтуг байдалга хевирлеттинин кижизиттинер. «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирериниң дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалында бо ажылга күш-ажылчы коллективтерниң ролюн, оларга тывыскан эргелерин ажыглаарының ажыктыыр болгаш ында ажылдап турар кижи моральн-психологтуг байдалга хевирлеттинин кижизиттинер болгаш дазыгар.

Чаа ниитилелдиң мурнунда салдының турар үр үеним сорулгаларының дугайын чугаалавышаан, В. И. Ленинниң демдеглээни болза: тургузуушкунга болгаш бүдүрүлгениң эргелеп башкарарынга ажылчы хонгарның боттарын калбаа-биле кириштирер төлээде, күрүненнин-даа, күрүненнин эвес-лээ социалистиг демократының бүгү арганарын калбаа-биле ажыглаар херек дээн (Чогаалдарның долу чымыдазы, том 37, арын 450, том 40, арын 143).

Бодунуң кежигүннериниң хөй-ниитнин-политиктиг идепкейин бедидериге күш-ажылчы коллектив калбак аргаларны тыпсып турар. Ынаарга ында холбаштыр К. Марксты бижээнин болза, ол дээрге чүгле кижи бүрүзүзе «чырыткыланнак салдарны чедирип турар эвес, харын күш-ажылдың чедиишкиннерине дөрт салдарны чедирип турар». (К. Маркс биле Ф. Энгельс. Чогаалдарының долу чымыдазы, том 27, арын 418). Специалистер болгаш ажылчыннар бүдүрүлгеня сайзырангайжыдарыкка, чаа технологияны нептередиринге, күш-ажылды организастаарынын болгаш ажыл төлевириниң коллективтиг хевирин база бот-оруга-чарылганың принциптерни ажыглаарынга боттарының ханы сонуургалын илергейлевишаан, бүдүрүлгениң ажыл-херектериниң дугаймчы хүлээлгезин бүрүн

ДӨРТ ХАЙЫРА

Сөзү А. Хөөлыгныы, аянгазы С. Бюрбэзиин.

Чыргал, алдар дилевес мен
Шыны херек.
Ажыл-ишке улуум киргеш,
Ачым дээр мен.
Чүрээм мецээ дөмей бодап,
Сүме кадар.
Черде дөрт-ле хайыра бар,
Черле утпа:
Төрээн черниң кара довураа
Хайыралыг.
Төлдүг кижи чоргаар болгаш
Каас-чараш.
Эжишкилер хүндүткелден
Эви бижыыр.
Ынакшылга турум боорга,
Ынаныштыг.
Төрээн чуртум, партиям
Төлүг мецээ
Кайгамчыктыг эргим болгаш
Хайыралыг.

ЧАЛГАА ЧОРБАҢАР

Кижиге төрээн чери дег, төрээн иези дег эргим чүве чырык чер кырында чок. Бистиң аваавысты Окчаа Доңгаковна Седен дээр. Ол 1953 чылдан бээр, таптыг-ла 30 чыл дургузунда эмнелге шугумунга могаг-шылаг чок ажылдап келген фельдшер, аптекарь кижи.

Аваавыстың холу кезээде аңаа турбас, кандыг-ла бир чүвеин кылган турар. Бис оон ажылын чиигедир дээш бажыңга үргүлчү дузалажыр бис. Инек саарын, хаваң, дагаа, тоолай азыраарын, язы-бүрү ногаалар өстүрерин дуржулгалыг аваавыстан өөренип, билип алган бис.

Аваавыс биске:

«Чалгаа эвес, кежээ чоруңар, мунгак эвес хөглүг чоруңар» деп үргүлчү-ле чагыыр. Оон сөзүн дыңнап, чагыын күүседир дээш дыка кызар бис. Ынчангаш аваавыстың шилип алганы эмчи мергежилиниге барык шуптувус ынак. Чайлыг үевисте оон ажылдаар черинге баргаш, аап-саап чүүлдерни безин кылчыптар бис.

Чайгы дыштанылгам үезинде авам малчын аалдар турлагларынче бичии ургларга эм сыкыртып, эмнер үлээр дээрге кады чоруптар мен. Орукка авам-биле кады чоруурга шыдыг пыкпе, кадыр-берт, аргарыглыг, шаптараазыныңг черлер безин берге эвес сагындырар. Ол чоруурга аргаарның экизин кижи магадап ханмас.

Чамдыкта акыларыминың кайы бирээзин аалдан ырак чер чоруптарга аваавыстың сагыш үовап турары ялдең, уйгузу безин келбестей бээр кижи. Чамдык кежээлерде бистерге эрги шагның тоолдарын ыдып бээр, ону дыка сонуургап дыңнаар бис. Ол аныяанда төөгү, чечен чогаалга улут сонуургалдыг чораан мен дээр. Бо бүгүге ам-даа ынак, үргүлчү номчуттунган олурар. Аваавыс оон ынай ырлаарынга ынак, чылдың-на агитквартира концертиинге бо-ла киржир. Концерт көргеннер оон ырлаарын магадап, дыңмиттиг адыш часкап, катап-катап дилеп турарынга чоргаарланыр бис. Хөй-ниитин ажылынга оон база бир киржилгези—район солунунга материалдар бижинир, идепкейлиг көдээ корреспондент. Онаашкан болгаш бажың ажылын катай-хаара кылбышаан, уруглары бистерин азырап, өстүрүп, өөредип хөйниитин амыдыралынга идепкейлиг кижиин түрбэ аваавысты чангыс чер чурттуглары хүндүлээр.

Онаашкан ажылынга кызымак, идепкейлиг, хөй-ниитичи дээш аваавысты «УТКА 25 чылы» совхозтуң директциязы, ажылдап турар черинииң администрациязы болгаш Арыг-Узуу көдээ Советиниң күүсекому чангыс удазы эвес шаңнап, мактаан. Уруглары бистерге ол бүгү оорунчуг, чоргаарланыксанчыг болбайн канчаар.

Чылдың-на марттың 8-те ынак аваавыска белекчигештер сунар чанчылдыг бис. Ынчан аваавыс дыка өөрүүр, шуптувустуң баштарывысты чыттап каар. Удавас аваавыс 50 харлаар, коллективи ону пенсияже үдээр.

Эргим редакциям! «Шын» солунну дамчыштыр ынак аваавыска уругларының мурнундан эң экги кадыкшылды, аас-кежиктиң күзеп, байыр чедирерин чөпшээреп көрүңер.

Белек, Шактар, Алёна СЕДЕННЕР.

Светлана Оюрмак Чөөн-Хемчик районнуң амыдырал-хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң чурук тырттырар цегинге 1978 чылдан эгелеп ажылдаан. Даанган ажылынга кызымак, хайниитии ажылынга идепкейлиг аныяк мастер бо эрткен үениң дургузунда бодунуң мергежилинге үш кижини өөреткен.

Светлана Оюрмак айда 450 рубльдиг ажылын кылыр тургаш херек кырында доктаамал 600 рубль чедирип турар.

ЧУРУКТА: Светлана Оюрмак ажыл үезинде.

В. МОНГУШТУҢ тырттырган чуруу.

Кижи болгаш бойдус

САЙГАКТАРНЫ КАМГАЛАП АЛГАНЫ

Тур, тарпан, зебра-квагга, стеллер-инек болгаш оон-даа хөй чамдык диригг амытаннарны кижилер кажан-даа көрбестер: оларны бүрүңү-биле узуткап чок кылган. Диригг амытаннарның муң ажыг хевирлерин Бойдус камгалалының делегей эвилели (БКДЭ) өлүп-чидип бар чыдарларын санынга кирген болгаш онза камгаладдыг диригг амытаннарның «Кызыл дептеринде» кирген.

Бистиң чүс чылдың үезинде шуут когу үстүп төнеринге чоокшулаан турган сайгакты ынаар кирер бижээн. Оюң баш саны дендии кудулаан: 150 — 200 арткан турган. Ол диригг амытанны камгалаар талазыбиле Совет күрүнениң алган хемчеглери оон баш саның чүдэ миллион баш чедир камгалап алган эвес, а харын ону аңнаарын безин чедип алган.

Казах ССР-ниң Эртемнер академиязының Зоология институдуиуң улуг эртем ажылдакчызы биология эртемнериниң кандидады Виталий Фадеев мынчаар чугаалаар:

— Сайгак—куруг ховуларга болгаш шынаалардыг черлерге чурттап чоруур, антилопа хевирлиг диригг амытан-дыр. Ол —мамонтуның болгаш дүктүг носоротуң чажыды, эликтериниң дыка чоок төрели болур. Эр сайгактың деңзизии 60 килограмм чедип турар.

Оюң эдди аажок амданныг, витаминнер-биле байлак, а кадория талазы-биле алырга, соңгу чүктүң черлик нивзинии эдиндеп, сыныңыдан, хөй эдиндеп, безии мал эдиндеп артык болуп турар.

Сайгактың кежи—хөмден кыган кыяыларга болгаш хромга эң үнелиг чиг-эт. Кыс сайгактар кыланнаашт мыйыстарлыг. Колдуунда-ла ол чараш мыйыстары дээш оны улус хөй-биле өлүүп турганындан ол шуут үзүткаттынарынга четкен турганы ол. Ол мыйыстарының эм-үнезини кыдат медицина калбаа-биле ажыглап турган. Эрткен чүс чылда Кыдатка чаңгыс сайгактың мыйызы-биле аътты азы тевени орнап ап болур турган. Делегей рыногунда сайгак мыйызының үнези ам-даа аажок улуг. Сайгак мыйыстары даштыкыже үндүрүп турарывыс аңнаыр продукциявыстан бирги черде турарларның бирээзин. Эр үш сайгактың бирги соргуг мыйыстарының даштыкы рынокта өртээ баргузин киш кежиниң азы мөңгүннелчек—кара киш кежиниң өртээ-биле деңнежип турар.

Ол солун диригг амытанны эртем ёзугаар шинчилээри-биле Казахстанның Эртемнер академиязының зоология институдуида доктаамал ажылдаар комплекстиг экспедицияны организастаан. Тускай эртемниглериң сүмезии ёзугаар сайгак ажыл-агыйлыг тускай черлерии Казахстанның девискээринде тургускан. Ол диригг амытаннарны камгалаарының болгаш оны таарыштыр аңнаарының талазы-биле ажылдарны ында чорудуп турар. Сайгактарның ниити санын кызырбазы-биле оны аңнаарының хуулгазазын эртемденнер доктаамал тодарадып турарлар. Ол ажыл-агыйларда диригг амытаннарга таарымчалыг бүгү байдалдарны тургускан болгаш немелде суггарылга черлерии кылгылаан, кижии оларның оттаар черлерии хардан аштап-арыглап турар.

Сайгакты аңнап эгелээнден бээр эки шынарлыг 70 муң тонна этти чоңга саткан. Ниитизи-биле ол продукциянын үнези (мыйыстар-биле кады) 85 миллион рубль ашкан.

Николай МАСЛОВ.

КАШПАЛ ЧЕРНИҢ КИЖИЛЕРИ

Шөлээлеп алгаш төрүттүнген черим—чурумалдыг Чиигеге чордум. Чиигениң бажы Красноярск край-биле кызыгаарлашкан, кадыр-берт. Ынчалзадаа шаанда тура аңаа чон чурттап, мал остүрүп келген. Бо чер өшкү өстүрериниге кончуг таварымчалыг.

Чиигеге, Бидилиг хемнерде Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң өшкү бригадазының малчынары кадыр-бертке төрулбайн, эрестиг ажылдап турарлар.

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң болгаш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медальдың эдилекчизи Сат Балбың-оолович Чанчмы бухгалтер эртемниг. «Найырал» совхозока ол үр үеле бухгалтерлээн.

Совхозтуң удуртукчулары бир-ле катап өшкү кадартыр кижи тыппайн бергедей бергенде, Сат Балбың-оолович мен кадарайн бе? — деп айтырыг тургускан. Совхозтуң директциязы, партком оны дээш. Оон бээр 14 чыл эрткен. Өскен, төрээн Чиигезинге оон мынча үр ажылдаанының түнелинде ол чүгле эки малчын эвес, бригада кежигүннериниң хүндүлээри идегелдиг дагдыныкчы апарган. Ол аныяк малчыннарга үлегерии көргүзүп, оларга ажыктыг сүмелерии үргүлүү берип келген.

— Бодумнуң күдээм Михайлди ёзулуг малчын кылдыр өөреткен мен—деп, ол чугаалап турар. Оон ынай Бидилигде пенсионнер Каазут оолдары-биле бир звено боон алган малчыннар төрүүрлер, оларның көргүзүү чыл бүрүде эки деп, Сат Балбың-оолович чугаалап олурду. Сат Чанчының хаты 60 ырак ашса-даа, ол ам-даа эрес кашпагай. Чоокта чаа уругларын ону совхоз төөүнче алыр дээш базырга ыңаваан. Кадарган өшкүзүн күдээзинге хүлээдип берген, болу дузалакчы кадарчы болуп ажылдап турар.

Улуг-Хем районнуң көктүгшиктиг Көк-Чыраа чурттуг Михаил Даваа даттга чурттап көрбээн. Бедик Буураны, Демир-Суг, Эжижиниң дагларының чүгле бараанын көрүп өскен. Ол мал база кадарып чорбаан, механизатор кижи. Район төөүнге Кашпал чурттуг уруг-биле таныжып алган соонда, ол районда сураглыг малчын Сат Чанчының күдээзи апарган.

1978 чылдан эгелеп Михаил Даваа каттынга дузалакчылаан, эрткен чылын улуг кадарчы апарган. Ооң кадарган аныяк өшкүзүүнүң баш саны четче, бир өшкүге оналштыр чартык кг. дүк алыр тургаш 650 грамм кылдыр ап, планның 130 хуу күүсеткен. Баштай Чиигеге келгеш, даглар үнериден шуут-ла корлар турдум, ам совхоз төөү чорүй баргаш бо бедик даглармы шуут-ла сакты бээр-дир мен деп, ол чугаалаар болду.

Этезинде аңаа дыка бергедер турган. Кыжын ядык лагазы чокта кылаштаттынмас, ону кедип өөренип алыры безин ыдыг белеп эвес болган. Чугаалашканывыс соонда холумну дыкыг туткаш, кажавда өшкүзүн ажыткаш, боозун чүктээш, мдын элдеткеш, Хараар-Даш оргузунче өшкүзүн сүрүп алгаш чорупту. Кадарчы кижи боолуг чорбос болза хоржок, бөрүлер таваржып болур. Эрткен чылын Михаил өшкү кадарын чораш, бөрүнү баштай көрүп каш, келеп чеде бергеш дүүргези-биле боолап алган.

Валерий Антонович Межекей Кызылдык көдээ ажыл-агый техникумунуң мал эмчизиниң салбырын 1975 чылда дооскаш, Чиигениң өшку бригадазының бригадирл база мал эмчилеп, дапкырлап ажылдай бээген. Кыш-чай чок үргүлүү аътты малчыннар кезиири, чайгы үеле Улуг-Хемниң хемелеп кежип алыры безин белеп эвес. Аныяк специалистиныңг болгаш еске-даа бергелерии белеп ажып эртиен. Ынчалза-даа ооң часкаан шинтирлеп албазы бергелер барын чугаалаан.

Өшкүнү хол-биле кыргып турар, оларны чүүр ваана чок. Ынчангаш малчыннар өшкүзүн Ортаа-Хемче ырак черже сүрүп турары дыка эңчок. Ынчангаш ол Чиигe-Аксынга бригаданың бичии базазын тургузуп алыры сананалдап турар. Кыжыкы үеле Саргалдап дус, чарба болгаш еске-даа керектиг чүүлдерии Чиигe-Аксынга дош кыры-биле экелеп ап болур. Оны шыржаар складтарны кылыры чугула. Ол ышкаш кызыл-булуң, өшкү кыргыыр пункт, чүүлда ваанаы ышкаш чүүлдерни амдыгыында Валерий Антонович чүгле боду шаанаш турар. Ол бүгүнү эвижинге чедирериие «Найырал» совхозтуң удуртукчулары кичээнгей салыр боор деп идегеп каалыңар.

О. КАРА-ООЛ.

«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

Г. МАКАРОВТУҢ «Күскү тыныш» деп чураан чуруу.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН» СОЛУННУҢ 1984 ЧЫЛДЫҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ ЭГЕЛЭЭН.

Чагыдылганың чылда өртээ 7 руб. 80 көпеек, а чартык чылда—3 руб. 90 көпеек.

«Шынны» чагыдып алынар.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт залында өөренижилер. 9.50—«Хөл кыдыныга». Уран-чөчен фильминиң 2-ги сериязы. 11.10 — Фильм-концерт. 11.40 — Телемедээлер. 11.45—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Чалгыннар». Телефильм. 15.35 — Армениянын радио болгаш телеваидениезиниң симфониктиг оркестри ойнаар. 16.00 —«Кезээде чонбиле кады». Киноочерк. 16.20 «Тооллуң залчылары». «Чаа Гулливер». 17.50 — Даарта — пропагандыст хүнү. 18.20 — «Шупту чүвени билип алыксап тур мен». Киножурнал. 18.30—18.45 —Чапсар. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Волейбол талазы-биле Европа чемпионады. 19.30 —«Д'Артаньян болгаш үш мушкетёрлар». Үш сериялыг уран-чөчен фильм. 1-ги сериязы. 21.00—«Үе». 21.35 — Футбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Спартак». 22.20—Джаз-ретро аянныгаа. Фильм-концерттиң баштайгы үндүрүлгези. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 — Төөгү. 4-кү класс. Дошка тулчуушкун. 9.05 — Англи дыл. 9.35—Төөгү. 4-кү класс. Дошка тулчуушкун. 10.05 — ПТУ-нуң сурт-хуулаарынга. Ниити биология. 10.35—География. 5-ки класс. Девискээр планы. 11.05 — «Кызыл ном» чүүл чугаалаанаы. Ийиги дамчыдылга. 11.40—География. 5-ки класс. Девискээр планы. 12.10 — Бойдус дугайында билиг. Чагаалаарга харыы. 12.40 — Англи дыл. 13.10 — Эртебурунгу Русстуң уран чүүл. Ийиги дамчыдылга. 13.40 — Эртем-шептереддиг фильм. 14.00 — Төөгүнүң арыннары. «Хууда харыылар». 14.15 — М. Н. Гинкаимң чогаалыкчы ажылы. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—БССР-ниң улустуң артистери Л. Баржозовская биле Ю. Троян танцылаар. 16.00 —«Адаларның черинде». ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. М. Иванованың дугайында телеочерк. 16.50—Уран чүүлдүң мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Тарасова.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильмнер. 18.40—«Өөредир болгаш киижиидер». Школачыларның күш-ажылчы киижиидилгезиниң дугайында тыва дыл кырында дамчыдылга. 19.20—«Азиинең төвүү». 19.40 —Телемедээлер 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Чыргалдыг удунар, чаштар!» 20.15—Айыл чок шимээшкин. 20.45—«Ульяновск». Документалдыг телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — В. Шкваркин. «Бөлүүн төөгү». Телешин. 22.50 «Аъттар». Документалдыг телефильм. 23.00 —00.45— Футбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев)—«Зенит».

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

аграар

Бөгүн республикага бүргеи, аязыр, чамдык черлерге ыа холдушкактыг биче чаъстаар. Мурнуу-барыын чүктеи хатты дүргеии секундада 7-12 метр.

Дүне 0-5 градус соок, чамдык черлерге 5-10 градус соор. Хүндүс 0-5 градус, чамдык черлерге 5-10 градус чылыг.

Кызылга булуттаар, хар холумактыг биче чаъстаар. Хатты дүргеии 7-10 метр. Дүне 0-2 градус соок. Хүндүс 5-7 градус чылыг.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Завещание турецкого аги» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, «Васса» 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Не ставьте лешему капканы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «К своим» 18.20, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Рыцарь из князь-городка» 9.30, 11.20, 15.40, «Абдулла» 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дамы приглашают кавалеров» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

ЧАРЛААЛ

Тыва АССР-ниң Күркомсельхозтехниказының өөредиге-бүдүрүлге комбинады 1983—1984 өөредилге чылында республиканың агроүлетпүр каттыжылышкынының ажылчынарын белеткээр болгаш оларның мергежилии бедидер курстарже өөренирин чалап тур.

Ушкү класстың чолаачыларын 5 ай, автомобиль, трактор болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септекчилерин, токарьларны, көлээге ажылдаар электромонтёрларны 6 ай, инек саар машина операторларын 2 ай белеткээр.

Өөредилге-бүдүрүлге комбинадынга 8—10 класс дооскан 18 хардан өрү назылыг оолдар, кыстарны хүлээп алыр. Өөренирин күзээнмер паспортун, бүдүрүлгеден өөредип чоруткан бижии, 3×4 хемчээлдиг фото-чурукту экелээр.

Өөредилге октябрь 1-ден эгелээр. Комбинаттың адреви: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, бажың № 1 «Б».

Эмчиниң сүмези

ХАЛДАВЫРЛЫГ СТАФИЛОКОККТУ БОЛДУРБАС

Бо халдавырлыг аарыг эмиг эмер болгаш хар чедир уругларның кадыынга айылдыг. Ук аарыгныг өөскүдүкчүүл — стафилококк (микробтарның борбаанды хевирлиг бир болуу). Ол хепзиг диригг амытан колдуунда мага-боду кошкак бичии чаштарга халдаар. Чиээ, хоочуран база дегдирип, сөөгү чимчап аараан, четпес төрүттүнген, төрүмелиидеп кемдээшкиниг чаштар болганчок-ла аарыыр.

Стафилококк бүгү мага-ботка болгаш ткапьларга тараар. Кижиниң өкпезин, шөйүдүлерин, бүүректерин, баарын, өт, сыдый болгаш ооң оруктарын баксырадыр. Ол ышкаш боостаа болгаш кештя үрегдээр. Халдавырлыг стафилококктуң аар хевириниң бирээзи — сепсис (ниити ханга аарыг халдааны). Ол аарыгны өртээ уругларның 26 хуузунда өлүмге кагбас. Ынчангаш ооң кол чепсээ — профилактика. Аарыгның өөскүдүкчүүл чамдыкта кадык кижилер-даа боон болур.

Келир үениң кези ол халдавырлыг аарыгны болдурбас дээш хемчеглерни алыр ужурлуг. Чаш уругга не иштинге азы божудунга үезинде аарыгны халдадып алыр. Саатты херээженнер хууда арыг-шеверии шынгыы сагыыр болгаш хоолулут чемперии чиир ужурлуг. Эът, аарыы, сүт, фрукт болгаш ногаа айыыл-аяан чемге четчир санныг кижер апаар. Чеменириниң хүп чүрүмүн шынгыы сагыыр. Бир эвес саатты херээжен иелер иниити арыг-шеверии сагывас болза, халдавырлыг стафилококктан аарып болур. Ынчангаш бажың-балгатты, иник-хепти, иштики хепперии болгаш мага-ботту доктаамал арыг-силиг тудар ужурлуг. Ие болурунга белеткенип турар херээжен кижилер медицинаның профилактиказын үргүлүү эрттирер, бир эвес халдавырлыг стафилококк аарыын тодарадыпкан болза, эмчиниң сүмезин ёзугаар эмнеиир апаар. Аас иштин, думчуктуң соңгу хозуп доктаамал хайгаараар, аарыг диштерии, кештин ярицлг аарыгларын чогуур үезинде эмпедир.

...Бичии кижи ог-бүлеге немешкен. Баштайгы айлар аңаа эң-не харысалгалыг болгаш берге болур. Уругнуп ажаалдазы бичии-ле кошкаарга, долгандыр турар кандыг-даа багай байдалдың салдарынга алзыптар. Бо үелерде халдавырлыг стафилококтан уругну камгалаза эки. Чаш уругну ол аарыгдан камгалаары белеп. Эң-не чугула чүүл—арыг-шеверии сагыыры. Чаш уругнуң өрээлии ол пос-биле доктаамал чодар, агаарладыр.

Уругну сүтке эжиндирерге кадыы бижыгар, хан болгаш бүдүмелдер эргилдеэнн экижидер. Алды айлыынга чедир уругну доктаамал сүтке эжиндирер. Кажаң хар чедерге, бир хүн аралаштыр чүүр. Сүтнүң чылыы 36 градустан кудулавас болза эки. Эжиндиринишкиниң бешт минут үргүлчүлээр.

Арыг агаарга селгүүстеп чанчыктыраргга, уругнуң мага-бодунуң озулдезиниге эки салдарлыг, белеп аарывас. Арыг агаар чүгле кадыы бижыкпаан уругларга дузалыг эвес, а харын иеге база ажыктыг. Ол бодаимайн-даа, чомчуй берген: «Чүге мындыг силер, оске уругларнын доозазы-биле танцылаар, ол хирезинде меиии танцыже черле чалавас?»

Зал шыпшың барган. Невструевтиң арны баштай агарган, оон соонда мынгыр кызыл болуу берген. Михаил Иванович-ниже кезек када көрүп алгаш туган. чүү болу бергени оон бажынга ам ээрп четкен. Эпчок байдалдан үнер дүүл, сцена кырынче Симанькин уне халып келген, школа, кежээнинге чоораан оглунун пиджагчын кедип алгаш, оске бижиктп даргазынга бериикенин демдеп-биле тайылбырлаан. Зал көлээп үнген, улустар каткыга баары катыларыиың бодалын ёзугаар алырга, ажылдаар черде кижини дүрген чедирер, эң кедиглиг болгаш дүрген хөлге чадаг кылаш деп турар апаргам.

«Элдепейлиг кара булут»

Филиппинниң Кагаян-де-Оро деп хоорайының чурттакчылары бир эртем оттуп кээрге, чингир-кек дээрде кап-хара булут аласталы берген турган. Оон коргуп-суртээн чурттакчылары агаар шинчилээр эртемденнер оожуктуруп каан. Хеп-хенертен тывылган кара булутту шинчилеп көөрге, Мексика чуртунуң эртиен чылын чаза тепкен Эль-Чичон деп вулканның чер иштинден олуктур какпырлаан дозраа дээрге бөөлденип чорза-чорза, кедергей кара булут болу берген. Ол кап-кара булут Мексикадан үлүн чоруткаш, Филиппинниң кырынга аластаан болуп-тур.

КОСТЮМ

Александр Панкратов

Михаил Иванович Симанькин залдың бирги одуруунга саадапкаш, бодунуң даргазы Невструевтиң илеткелиг дынап орган. Даргазыңдан ол арай сестир болгаш, хөлчок кичээнгейлиг дыннаан кижи болуп, кыймыш дивейи кулах салган.

Даргазының даргазы база бар. Ынчангаш илеткелчи баш удур ыяк кылдыр белеткеиип алган, баш удур сайыр ужурлуг айтырыгларны бижээн саазынпарны илеткелчи Симанькинге берип каан. Илеткел доостурга, ол саазыннарны демгизи хурал столунга салып каар кылдыр дүгүрушкан. Михаил Иванович илеткелди дыннап, пиджагының карманында айтырыгларлыг саазынпарының бар-чогун көрүп, холу-биле оларын тудуп ооган. Илеткелдин төнчүзүн дыннаваин эрттирипгеринден бага сезинген. «Бир кижилерге салым-чол хөйну бээр, өскелерин кыйын кааптар, аттыг чүве»— деп, ол бодангылаан. Михаил Ивановичиниң сеткил-сагыжының агыны оглунда келген. Оглунуң дугайында ажылынга чоогаарал-биле чугаалай бээр: школада өөренип турары эки, өскеии зажок, дүрт-сыны адазы-биле барык деннешкен. Дүүн кежээ... Симанькин эртында хулумзуруй каапкан, школа кежээнинге баарда Сергей ачазының костюмун кедип алган.

Илеткелдин түннел сөстери чаагай болдашкыннардан Михаил Ивановичиии үндүрүпкен. Ооган черинден тура халлаш, бижиктиг саазынпарны Невструевке берип каан. Ол, бодаимайн-даа, чомчуй берген: «Чүге мындыг силер, оске уругларнын доозазы-биле танцылаар, ол хирезинде меиии танцыже черле чалавас?»

Зал шыпшың барган. Невструевтиң арны баштай агарган, оон соонда мынгыр кызыл болуу берген. Михаил Ивановичиже кезек када көрүп алгаш туган. чүү болу бергени оон бажынга ам ээрп четкен. Эпчок байдалдан үнер дүүл, сцена кырынче Симанькин уне халып келген, школа, кежээнинге чоораан оглунуң пиджагчын кедип алгаш, оске бижиктп даргазынга бериикенин демдеп-биле тайылбырлаан. Зал көлээп үнген, улустар каткыга баары катыларыиың бодалын ёзугаар алырга, ажылдаар черде кижини дүрген чедирер, эң кедиглиг болгаш дүрген хөлге чадаг кылаш деп турар апаргам.

Хамык чүве эртиен. Михаил Иванович чанып ора салымчол меиии ам база катап эпчок байдалга дүүрүду деп бодап чораан. Бажынга, ол таварылга дугайын дыннаваш, оглу каттырарга, ол чоруктуң болганы коичут эки-дир деп бодаигаи. Невструевтеи бичии-даа коотпазын билип орган.

— Костюмун ап ал, оглум, ол аас-кежиктиг хеп-тир — деп, Михаил Иванович чугаалаан.

К. ЯЩЕНКО, медицина эртемниериниң кандидады.

Редакциянның адреви: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 9. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчызарының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киижистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүт киижистериниң 2-37-13, чагаа киижизиниң 2-41-27, информацияның киижизиниң 2-20-60, культура киижизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киижизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоиче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2006.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүве комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01375

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 221 (12311) | 1983 чылдың сентябрь 24, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп

ДҮЖҮТ— ЧЫЛДЫ ӨТТҮР

Даг-Алтайда «Подгорный» деп совхоз-завод огурецтиң, помидорнуң, морковьтуң болгаш өске-дээ огород үнүмүнүң дүжүдүн бүдүп чыл дургузунда ажаап алдыышаан, ол продуктуларны пландан ажыр хереглекчилерге чорудуп берип турар.

Совхоз-завод мурнакчы технологияны ажыглааныңын, ажыл-агыйларның болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң күштерин база хөреңгилерин кооперастаарының күсели-биле ногаалларның бедик дүжүдүн өстүрүп алган. Ынчангаш область төвүнүң чүрттакчыларын ногаалар-биле барык бүдүн чыл дургузунда хандырар арга тургустунган. Ногаалар өстүрер черлерни үлетпүр бүдүрүлгелерге, тудуг черлеринге хуваап, оларга быжыглаан, бедик дүжүттү алырынга эртежок чугула техника-биле болгаш үрезиннер база чеминчидилгелер-биле коллективтерни совхоз-завод хандырган. Ногаалар өстүрериңе киришкен коллективтерге агротехниктиг дузалы база чедирип турар.

Ногааларны өстүрери—агроүлетпүр бүдүрүлгезиниң дузалал ажыл-агыйы-дыр. Ынчаарга ол бүдүрүлге чери хат-чимисти өстүреринге болгаш болбаазырадыш кылырынга спецнализастаттынган. Ногаа өстүрер чылыдыла черлерин совхоз-завод беш муң дөрбелчин метр шөлге туткан. Хоорай чүрттакчылары оортан ногааларны ап турар.

ССРЭ-НИҢ ТАЙБЫҢ ЧАА САНАЛДАРЫ

Тайбының быжыглаар, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр, ядролуг дайының болдурбас дээш Совет Эвилели бүгү-де чүүдерин кылып турар. ГФР-ниң бундестагының социал-демократтыг депутаттар бөлүүнүң чагаазынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң харыызы бо дугайында база катап тодаргай бадыткаан болгаш бүгү делегейге бедик үнелээшкинин болдурган.

Ю. В. Андроповтуң харыызы—Совет Эвилелиниң тайбынче чүткүлүнүң болгаш чаагай сеткилдиниң, ядролуг халапты болдурбас, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар дээш ооң ыңаг күзелиниң тодаргай чаа херечизи-дир деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну демдеглээн. Өлүмнүг боо-чепсектерин шинтирииг кызыыр чаагай соруглуны Совет Эвилели удуртулга болдурбушаан, ортумак ыракшылдың болгаш тактыгыг ядролуг чепсектеп Европаны бүрүн хостаарын санаалдап турар. ССРЭ-ниң тайбың чаа инициативалары тодаргай болгаш Женевада чугаалажыышкыларга дугуржулганы чедип алырынче углаанган. Ак сеткилдиг болгаш чөптүг дугуржулганы чедип алырынга ооң ынай чүү хереглиг ыячаш? АКШ болгаш НАТО-нуң оске-дээ кежигүнери дугуржултаны херек кызында күзеп турар бе ыячаш? деп айтырыг дүрүм ёзугаар тургустунуп турардыр.

Женевада чугаалажыышкыларга дугуржулганы чедип алырынга Совет Эвилели күжүн харамнанмайн турар деп, Венгрияның «Непсабадшаг» солуну бижээн. Ядролуг халанче чугларын киришкинии болдурбас дээш Совет Эвилели бүгү-де чүүдерин кылып, кижи төрелгетениң келир үезинге оныа чугула бо айтырыга хамаарыштыр бүгү-де күрүнелер-биле кады ажылдажырынга белен.

Барыын чүк америк «Першинг-2» болгаш чалгының ракеталарны Европага эккеп нептерептес болза, Совет Эвилели бодунуң ортумак ыракшылдыг ракеталарының кезиин удуткаарынга белен болуп турарын Ю. В. Андроповтуң харыызы тодаргай бадыткаан-дыр деп, Германияның социал-демократтыг партиязының парламент бөлүүнүң дашткы политиктиг эйтырыглар талазы-биле эксперт төлээлекчизи К. Фойгт медеглээн. Барыын чүктүң чүрттары од инициативага чогумчалыг харыыны бээр үдүрдүлүт деп, ол чугаалаан.

Ю. В. Андроповтуң харыызында айыттынган саналдарны кичээнгейлиг болгаш харыызыбиле өөренип көөрүнче Германияның Федеративтиг Республиказының чазаан ГСДП-лиг депутат **Г. Вайскирхен** кыйгырган. Европага ядролуг боо-чепсектерин кызыгаарлаар дугайында айтырыгның талазыбиле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга ГФР-ниң парламентарийлериниң чагаазының эгелекчилериниң бирээзи—Г. Вайскирхен болуп турар. Совет чаа саналдарга чогумчалыг харыыны бээрн ГФР-ниң эрте-ажыктарынга дүжүп турар деп ол демдеглээн.

ГФР-ниң чазаанның толээлекчизи **Бениш** медеглел кылган болгаш Ю. В. Андроповтуң харыызын Боннга кичээнгейлиг өөренип көөр деп чугаалаан. Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар айтырыгның талазы-биле совет удуртукчуның харыызында айыткан чугула саналдарже оңза кичээнгей утланган турар ужурлуг деп, Австрияның «Фольксштимме» солуну демдеглээн.

Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага эккеп нептередирин болдурбазынче болгаш ядролуг дайынның ыяшканнарынче Совет Эвилели кыйгырыл турар-дыр деп, Англияның «Файнэншл таймс» солуну бижээн. Ядролуг бүгү чепсектерни сам болгаш шынар талазы-биле кызырарын ССРЭ санаалдап турар. Болуушкынарның аймылдыг хогжүлдезин болдурбазынга идепкейлиг хөделиишкиннер эргежок чугула деп, Москва санаа турар дсп. Киприйн «Харавги» солуну бижээн.

(СЭТА).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Бөгүн «Шын» солун Күш-ажылчы алдарның тугун «Алдан-Маадыр» совхозтуң Сергей Сарыгларга удурткан механизастаан ажаалда-транспорт звенозунга тураскаадып көдүрген. Бора-Тайганың Шөлде-Тейде бо мурнакчы звено сентябрьның 19-ка чедир 372 гектарның тараазын кестирген.

Ол звенонуң кежигүнү, эрткен чылгы дүжүт ажаалдазының чемпиону комбайнер Деверг-оол Монгуш бо чылын база шалыпчы ажылдап турар. Дүжүттү чидирииг чок ажаап алыры дээш социалистиг чарыштыг звено баштавышаан, аш-соорүнге эки үлегер-чижекти көргүзүп турар.

Дүжүт ажаалдазының мурнакчыларынга деңнежиннер!

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 586 КМК-зы мурнакчы коллективтериниң бирээзи. Коллектив тудуг-монтаж ажылдарының планныг онаалдаларын эрткен 8 айда чедиишкининиг күүсеткен. Керээлиг ажылдар болгаш бодунуң күжү-биле кылырын кайызын-даа 104,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 138,9 хуу күүсеткен.

Ында Виктор Санчай-оолдуң, Иван Довженконуң бригадалары социалистиг чарыштың тиилекчилери. Виктор Санчай-оолдуң бригадазы августа 14 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, херек кырында ону 26 муң рубльге күүсеткен. Олар амгы үеде «Күш-ажылдың хостуу» совхозта мыйыстыг бода мал фермазының болгаш чурттапга бажыңының тудуунда ажылдап турар.

Иван Довженконуң бригадазы керээлиг тудуг-монтаж ажылдарын 94 муң рубльдиң кылырын 100 муң рубльге, боттуң күжү-биле 91 муң рубль планын 96,3 муң рубльге күүсеткип алган. Ук бригада Чаа Шагаан-Арыгда тууйбу заводунуң тудуун чорудуп турар.

С. ОНДАР.

БАРЛЫК ШӨЛДЕРИНДЕ

ГЕКТАРДАН-НА 180 ЦЕНТНЕР

Кааң аяс болгаш мал чемнери белеткээринге, тараанның, ногаанның, картофельдиң дүжүдэн ажаап алырынга таарымчалыг хүн «Барлык» совхозтуң ногаа шөлүнге чеде бергиннис. Картофель шөлүнде 100 хире кижиниң чамдыктары хүүрек-биле теп турда, өскелерн дүжүттү шоодайлап, машиналарда чүдүрүп тур. Мында деминг болгаш организастыг коллектив ажылдап турары илдең.

— Бөгүн бисте совхоз ажылчыныларындан ангыда райпо коллективин ында партия эге организациязының секретары Владимир Османкиниң удуртулгазы-биле шефтеп келгеш. Шалыпкын ажылдап турлар. Ам-даа эрте-дир ол хирезинде 7 тонна картофельди райпонуң ацмаарынга барып уруп четтиргиптилер — деп, ногаажылар бригадири А. А. Тё чугаалайдыр.

Ажыл-агый бо чылын 30 гектар черге картофель олурткан. Ооң чайгы ажаалдазын бедик деңнелге чоруткыны каракка-ла көскү. Картофельнин олуртулгазын, черниң суггарылгазын, чайгы ажаалдазын дуржулгалыг ногаажы Александр Александрович боду кылып келгеш. Ооң түңнели—бо хүннерге чедир ажаап алган шөлдүң гектар бүрүзүнден-не 180 центнер дүжүт! Ам безин ««Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга киллизи 80 тонна, райпо 10 тонна картофельди садып алган.

Ак-Довуракты ажылчын хандырылга киллизи картофельди ам-даа 300-400 тонналы садып алыр. Ынчангаш бо чылдың дүжүдүн дүрген садып сайгарар арга бар. Ооң ынай келир чылдың үрезининге 100 ажыг тонна эң эки сорттуг картофельди шилип тургаш уруп алыр.

Совхоз бо чылын 30 гектар шөлдеп барык 5500 центнер хире картофель ажаап алыр аргалыг. Ооң-биле чергелештир чоокку хүннерде капуста ажаалдазы база эгелээр.

КОМБАЙННАР ШУУЖҮП ТУР

Шөлде-Мажалык үстүнде делгем ховуда суланың дүжүдэн дең-деска, чаагай. Ында дөрт комбайн шуужукпан чоруп тур. Аңгыста бир комбайн, ооң чанында септекчилер машиназы. Ийи кижи комбайн кырында, бирээзи черле ажылдаан тур.

— Моторнуң поршень халавы чарылган. Ону солуп тур бис—деп, совхозтуң база бир хоочун комбайнерлериниң бирээзи Маадыр Алдын-оол чугаалады.

— Сельхозтехникадан чаа халып эккелдинис. Ам кежээге чедир доозуптар бис—деп, эдикчи-слесарь Ким-оол Саая чугаага улаштыг.

Ховуга техниканың үрелиишкини болу бээрге, артык кезектер барда, септелгени шалыпкын чорудары ажаап алышкын үезинде чугула ажыл. Бо удаада райсельхозтехниканың эдикчи-слесарьлары Ким-оол Саая, Марат Күжүгет черле шалыпкын ажылдап турар болду.

СКД-6 комбайн-биле хоочун механизатор Чалбаргай Күжүгет кестирип тур. Дараазында «хову кораблиниң» капитаны ооң оглу Алексей Күжүгет болду. Кыска чугаа үезинде сүрүштүр келген комбайнерлер Сеспе Ооржак-биле Сарыг-оол Саая олар база четкилеп келдилер.

— Ажаап алышкынны Аксы-Барлыктың шөлдериндеп эгелээнивис бо. Каш хүн иштинде Хөнделең акскыга 131 гектар сула ажаадывыс, гектардан 10 центнер дүжүттүг болду. Барлыкка 87 гектар арбайны ажаап доосказ, бо участокта келгенивис бо. Мында 103 гектар сула бар. Аксы-Барлык салбырның тараа ажаалдазын бо кежээ эвес-даа болза, даарта дүүш бетинде

черле доозуптар бис—деп, Чалбаргай Дөштекович бадыткады.

Совхоз бо күзүн инитизибиле 1300 гектар хире тараа культураларын, ооң иштинде 600 гектар кызыл-тасты ажаап алыр. Бир эвес агаавар-бойдустуң байдалы эки, механизаторлар бо хире шалыпкын, тураскоруктуг ажылдаар болза, ону сентябрь 25-ке чедир доозар арга бар.

Комбайнерлер, чолаачылар, тараажымар оргузунда чарыштыг калбарткан. Чалбарган Күжүгет ам ийиги түңнелде база-ла бирги черни чаалап алташ, дүүн 20 рубль-биле, ооң оглу Алексей Күжүгет база Маадыр Алдын-оол олар ийиги, үшкү черниң акша шанналларын алган болдулар.

ХОВУГА ТУДУМ САВАҢ АРТПАС

Аксы-Барлык салбырда аныяк коммунист Анатолий Хомушкунуң удуртканы механизастаттынган звено саван ажаап алырынче киришкен. Комбайнарның арыдыр кестирип каан аңгызында савандың одуруглай төкпеи хөпээнниерин ийи пресс-подборщик-биле механизаторлар. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Михаил Мөөктээр биле Чүдек-оол Сарыг-оол олар прессте үрар. Оларга ажылчыннар Федор Хертек, Болат-оол Сарыглар, Белек Бадыт-оол олар дузалажып турлар.

Белеп прессте ийи трактор сөөртүп турар. Савапны бригада төвүнде сарваттап турар. Бо ажылда звенонуң кежигүнүнери Олет Хомушку, Олет Саая, Валерий Монгуш, Леонид Саая олар кызымакай ажылдап турарлар.

— Салбыр 700 тонна савыг белеткеп алыр планныг. Ынчангаш шөлге тудум саван арттырбас бис—деп, Аксы-Барлыкта трактор-хову бригадазының бригадири, ында партия эге организациязының секретары Көк-оол Саая чугаалады.

Чоокку хүннерде дүжүдүн ажаап, савапын белүп аппарган шөлдерге күскү сунахты беш звено эгелей бээр.

Ш. КУУЛАР.

ЧУРУКТАРДА: механизатор Сүрүң САЯ; ооң тракторунуң кожуунга савапны чүдүрүп турары; Саван прессткчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Михаил МӨӨКТЭЭР.

Авториуң фотолары.

ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕТКЕН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чылын болгаш комбинаттың тургустунганының 20 чылын төлептиг уткуур дээш бо чылдың эрткен айларының планныг даалгаларын чедиишкининиг күүсеткен. Арыглакчылар сентябрьның баштайгы он үш хүнниринде боттарының күш-ажылчы темпизин база кудулаттаан болгаш багай эвес түңнелдерин чедип алган. Чижээ, даг-дүгүнүң рудазын үүрмектеп-сорттаар комплекстиң 5 эдээгээри шунту айның эрткен хүнниринің планныг даалгазын күүсеткен. Ылаңгыя мида С. Л. Куулар-ның № 4 эдээ 27,1 тонна руда үүрмектеп-сорттаар тургаш, ону 30,9 тонна чедиргеш, даалгазын 113 хуу күүсеткен.

Фабриканың бөдүүн рудазын даг-дүгү арыглаар цетинден чүгле № 1 эдээгеден өскелери база шупту планныг даалгазын күүсеткен. Ол цехте Н. Ф. Васильева удуртқан № 4 эдээ айның эрткен хүнниринде 382,5 тонна даг-дүгү арыглаар даалгазын 439,7 тонна чедиргеш, оозун 114 хуу. В. М. Ипатованың 379 тонна даалгазын 500,6 тонна азы 132 хуу күүсеткен.

Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте Е. А. Смирнованың № 5 эдээ ол цехтеп эки түңнелдерин чедип ап, пландан ажыр 20 тонна даг-дүгү арыглаш, оозун 105 хуу күүсеткен.

Фабриканың цехтериниң эдээгеларинден бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң Кылын-оол Монгуш удурткан чүгле № 1 эдээ сентябрьның баштайгы үнниринің даалгазын күүсеткээн, ол 50 тонна даг-дүгүн даалгага чедир бербээн. Ооң арыглакчылары айның арткан хүнниринде хожулаашкынындан ушпас дээш бүгү күжүн салыр ужурлуг.

М. ООРЖАК.

МАЛ ЧЕМНЕРИН БЕЛЕТКЕП ТУРАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

1983 чылдың сентябрь 23-түң медээзи. Хуу-биле. Баштайгы одуруг—сиген, ийигизи—сенаж, үшкүзү—витаминниг сиген далганы

Бай-Тайга	60	65	28
Мөңгүн-Тэйга	79	—	—
Барыын-Хемчик	82	100	146
Өвүр	43	—	—
Сүт-Хөл	90	67	22
Чөөн-Хемчик	63	47	37
Улуг-Хем	68	95	42
Таңды	42	116	164
Бии-Хем	46	115	48
Тожу	28	—	—
Каа-Хем	53	123	70
Тес-Хем	65	32	162
Эрзин	60	96	100
Кызыл	77	229	164
Республика	59,3	104	91
1982 чылдың сентябрь 22-де	65	79	91

Республикада дүүнге чедир 137636 тонна сиген белеткеттингеп азы эрткен чылдың бо үезинге 8168 тонна четпес болганы ол. Ам-даа 102664 тонна сигенни белеткээри негеттинип турар.

Бо хүннерге чедир сиген белеткээриниң планын күүсеткен чангыс-даа район чок. Чүгээрле дээн районнар планын 90 хуу чедирген Сүт-Хол, 79 хуу чедирген Мөңгүн-Тайга, 77 хуу чедирген Кызыл болуп турар. Сиген белеткелиниң талазыбиле социалистиг чарыштың эң сөөлгү одурүнде Тожу, Таңды болгаш Өвүр районнар эөлеп турар.

Сенаж салырының планын республика инитизи-биле күүседип алган. Ынчалза-даа чамдык районнар бо ажылды организас чок чоруткан болгаш планының чартының безин амлыгаа чедир күүседип шыпаваан. Маңаа ылаңгыя Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнарны онзалап айтыры чугула. Бо районнарның совхозтарының удуртукчулары мал чемнериниң белеткелиниң эгезинден-не бо ажылче кичээнгейин сула салып, шүшпең ажылдап келген.

Ол бирги беш чылдың өзек чылында сенаж салырының планын бо талазы-биле планныг он бир районнуң чүгле бежен күүсеткен. Ылаңгыя Кызыл район планын 229 хуу чедиргеп.

Витаминниг сиген далганы бүдүрериниң планы күүсеттинер чоокшулаан. Дүүнге чедир республикада 7282 тонна белеткеттингеп, ам чеди чүс тоннаны белеткээри артқан. Бо ажылга Таңды, Кызыл болгаш Барыын-Хемчик районнар мурнап турар. А маңаа хожудап турар районнар — Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем.

Республикада сылос салыры дыка оожум чоруп турар. Тожу райондан оске бо талазыбиле планын күүсеткен район чок. А тос район планының чартын безин күүседип шылаваан. Ылаңгыя Бай-Тайга, Тожу районнар эң хожудап турар.

Республика дүүнге чедир 31 муң тонна сылосту салган. Бо көргүзүт эрткен чылда турганыңдан бичии дээре-даа болза, ам-даа 126 муң тоннаны салыры негеттинип турар.

Республиканың девискээрниде соок дүжүп, хар чаап турар апарган. Чамдык черлерде малчыннар кыштагларында хонгуланнаан. Ынчангаш мал чемнериниң белеткелин ам-даа шапкынчыдары чугула. Бо талазы-биле дээштиг хемчеглерни партия, ажыл-агый, советтер болгаш хөй-ниити организары дарый алыр, социалистиг чарышты чер болганга организастаар херек.

ТАЙГАДА ЗВЕНО

Улуг-Хем районда Хүүле-Демниң Улуг-Оорга тайгазының чавызаажыкта «УТКА 25 чылы» совхозтуң тудугжулар бригадазының ыяш кезиип белеткээр звенозу ажылдап турар. Ону Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агыйының алдарлыг механизатору Түлүш Седипович Сүрүң оң ажыг чыл билдиглиг удуртпушаан, трактористен ажылдап турар.

Хоочун механизаторнуң тудуг ыяжы белеткекчилери сес айларының иштинде 600 ажыг кубометр тудуг ыяжын, 1322 кубометр одаар ыяшты белеткээн. Тудуг ыяжын Арыг-Үзүүлде пилорамаже, олаар ыяшты хереглээн черлеринче чүдүрүп чоруткан.

Ол звенода механизаторлар, ажылчыннар чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш улам соруктуг ажылдап турарлар.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Арыскан суур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге сонгулдаалар талазы-биле Кызыл хоорайның Ленининиң № 9 сонгулда округунун сонгулда комиссиязының ДЫННАДЫЫ

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединге сонгулдаалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 39 болгаш 57 чүүлдеринге үндезилеэш, Тыва АССР-ниң Ном үнүрер черлер, полиграфия болгаш ном садыының хереглеринің талазы-биле күүрме комитединиң типографиязының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының коллективиниң депшиткеши 1938 чылда төрүттүнгеп, партия кежигүнү эвес, республика типографиязының пардакчылар бригадазының бригадири **Зоя Михайловна ЧАШУХИНАНЫ** Кызыл хоорайның Ленининиң № 9 сонгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединің бешки чыыжының депутадынга кандидат кылдыр 1983 чылдың сентябрь 22-де бүрүткээн.

ТЕХНИКТИГ БЕДИК ДЕҢНЕЛЧЕ

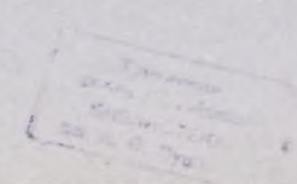
Улус ажыл-агыйының хогжүлдезиниң темпилери эртемниң болгаш техниканың чедиишкининерни идепкейлиг ажыглаанындан улуг хамаарылгалыг деп чүве билдингир. Эртемниң чаа чүүлдерни ажыглааны бир-ле дугаарында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, а ол дээрге ниитилел бүдүрүлгезии шапкынчыдарынга эң кол негелде. «Улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чоокта чаа хүлээп ажаны-даа таварылга эвес. Ол ажылды чер-черде чорудуп турары бистиң социалистиг ниитилелдиң артык талаларын эртем-техниктиг революциянның чедиишкининерни-биле херек кырында сырый холбаштырар дугайында партиянның айтыышкынарынга долузу-биле ам-даа дүүшпейн турарын доктаалда айыткан.

Бо айтырыг бистиң республиканың байдалдарынга база конгуг чугула хамаарылгалыг. Чижээ, эрткен чылын бүдүрүлгеге чаа техниканы ажыглап, шингээдип алыр планныг турган 77 бүдүрүлгелерден чүгле 19 бүдүрүлге ол талазы-биле ажылдап турган. Ол дыка чавыс деңнел-дир, ынаыг чорук үеиң негелдезинге канчап-даа таарышпас. Ооң-биле кады чаа, мурнакчы чүүлдү ажыглап киирериңче углаанган ажылдың хемчээли кудулап турар байдал база бар. Ол чүнү чугаалап турарыл дээрге, бүдүрүлгениң удургукчулары чаа техниканы шингээдир талазы-биле даалгаларны херекке албайн, аңаа тускайлаан акша-хөреңгилерни ажыглавайн, бар чаа дериг-хереккелдерни тургуспайн, ажылгап киирбейн турары ол.

Чаа техниканы шингээдип киирериниң планнарын үскени дээш удуртукчуларның харыысалгазын доктаалда айыткан. Оларның алыр шаңнал-мактал акшазын чаа техниканы шингээдириниң планнарын күүсеткенинден дорт хамаарылгалыг кылдыр тургускан. Ол план күүсеттиимээн болза, шаңнал-мактал акша 25 хуудан ара эвес казыттынар.

Бүдүрүлгениң нарын айтырыгларын шинтирлээриниве спецкалистерин, эртем ажылдакчыларын хаара тудары эргежок чугула. Ынчалзажок аңаа хамаарышкан хөй чүүл организастыг айтырыгларны шинтирлээриниден, таарымчалыг байдалдарны тургузарындан, эргежок чугула материал-техниктиг курлавырларны моонпээриниден удуртукчулар шүүтсүнер боон турар. Ынчангаш дыка хөй ажыл-агый удуртукчудары эртем-шинчилел албан черлери-биле кердээлер чарарындан оспаксыраар. А херек кырында чүл дээрге эртем ажылдан кылыышкынарының ажыы холчок улуг. Чижээ, «Тыва кобальт» комбинат 1980—1982 чылдарда эртем ажылдарынга 300 муң ажыг рубльди чарыгдаан, оон экономиктиг ажыы 700 муң рубль түңнүг болган.

Эртемниң бүдүрүлге-биле харылзаазының эки үлегерин кодээ ажыл-агыйдан база көрүп болур. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының эртем-шинчилел сектору тараа арыглаар бедик бүдүрүкчүлүт машинаны чогаадып турган. Ол үлетпүрге бүдүрген ОВП-20 А деп машиналардан чаа шинтирлерни ажыглаарынга

артык шынарлыг: бүдүрүкчүлүү бедик, энергия чарыгдаары эвээш, үрелиишкин чогу, идегелдии эки. Ону ажыглаан совхозтарга ооң экономиктиг ажык 800 муң рубль ашкан. Ол машинаны ажылдап кылыры, сайзырангайжыткыны филиалда шенелде-шинчилел участогуң тургусканының ачызында чедип алдынган. Чогум-на шак ындыг, чаа техниканы ажылдап, ажыглап киирип болур эртем-бүдүрүлге коллективтерин тургузарының эргежок чугулазының дугайын чаа доктаалда онзалап айыткан. Шенелдешинчилел участоктарын тургузары үлетпүр бүдүрүлгелериниге база чугула айтырыг. Чүгле ынчан дериг-хереккелдиниң чаартырының, чаа чүүлдерни ажыглап киирериниң, технологтуг болгаш конструкторжу саналдарны шенээриниң ботгуг аргалары тургустунар. Кызылдың автосептелге заводунда шенелде участогу бүдүрүлгени чаартырынга, чаа чүүлдү ажыглап киирериниң болдунуң салыышкыны киирип турар деп чугаалап болур. Септелгеге технологтуг чаа шинтирлерни ажыглаарынга олар эгелекчилер болуп турардаа: шойдан, алюминийден кылган кезектерни каңнаарын, алмаз-биле чондуруушкунну, ыргак оезектерни электрилиг дуга-биле ажылдап кылырын, быжыктырарының химиктиг эргаларын олар республикада бир дугаар ажыглап киирген. Чаа продукцияны бүдүрерни дүрген шингээдип, бүдүрүүшкүнүү чаа хевирге эде тургузарын онда шалыпкын шинтирлеп турар.

Продукцияның шынарын бедидеринің айтырыынче чаа доктаалда онзагай кичээнгейни углаңдырган. Ол талазыбиле тодаргай хемчеглер онда көрдүнген. Чижээ, продукцияны аттестаттаарынга ооң мурнунда турган үш категориянның орнунга ам чүгле дээди болган бирги категорияны деп ийиин арттырган. Ынчангаш продукция стандарттың негелдезинге дүүшкен турар ийикпе, ооң ажыл турар болур эпаар. Ам чүл дээрге шынар талазы-биле стандартка четпес продукция бүдүргенин бүдүрерни продукцияның бүдүрерин хоруурун болдурбазы-биле бүдүрүлгелер шынар эң кол кичээнгейни углаар ужурлуг. Ол тудуг үлетпүрүнүң, чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниге, ылаңгыя райүлетпүр комбинаттарына онза хамааржыр. Продукцияның шынары куду болур болза, ооң толээр ортээнге 30 хуу чедир кызырар. Эки шыкарлыг продукция дээш шаңналдыг болур. Экономиктиг идиг бериишкининиң бо шаңналдарын алыр дээш бистиң бүдүрүлгелеривис бүгү хемчеглерни алыры күзенчиг. Кызылдың даваримыга фабриказы, «Тыва даг-дүгү» комбинат болгаш өскеда чамдык бүдүрүлгелер эки шынарлыг продукция бээрнге аргалары четчир. Эртемниң болгаш техниканың чедиишкининерни ажыглап турган шынар продукцияның хемчээл база шынар коргүзүглерни улам экижидер дээш бүгү бар аргаларны, курлавырларны дилээр, ажыглаар херек.

Г. ТУТЫНИНА.
эртем-техниктиг ниитилелдериниң область төвүлелиниң даргазының оралакчызы.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

ЭНЕРГИЯНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның июль (1983 ч.) Пленумунга Ю. В. Андропов социалистиг чарыш дугайында айтырыгга база доктаараан. Будурулгечи хамаарылгаларның хөгжүлдези бөгүн социалистиг чаршты организаставарынга чаа негелделерни тургузуп турар деп, ол демдеглээн. Амгы үеде чаршыттың кол хевири — будурулге планнарын ажыр күүседиири дээш чарыш болур. Ынчалза-даа чаршыттың бо хевири продукциянын шынарының талазыбиле негелделерни, будуруккуу күштерини, чиг-эттиң, энергинын ажыглалын экижилерин хандырып шыдавас боон турар.

Социалистиг чаршыттың чаа хевири — энергия курлавырларының камналгазы дээш чарыш. Тыва АССР-ниң будурулгелериниң аразында база калбарган. Чаршыш ам беш чыл иштинде чоруп турары бо. Бо үеним дургузунда чүгле эки талалыг дүржүлге моөцчеттинген эвес, а харын чаршыты организаставарында болгаш оон чорудулгазында четпес, ажык чок талалар билдингеп. Амгы үеде чаржып турар будурулгелерге республиканың 22 совхозтары каттышкандан бээр ийи чыл болуп турар. Социалистиг чаршыттың негелделерин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бадылаар болгаш элээн көргүзүглерни немээр. Чүнүнда мурнунда ол будурулгелериниң болгаш совхозтарның будурулгеге ажыглаан электри энергизының хемчээли болгаш номенклатуразының талазы-биле түннели боон турар. Тиилекчилерни тодарадырда кол көргүзүг лимитке эвес, көрдүнген хемчээлдиг нормага чедип алган камналганың хемчээли болур. Оон ангыда албан негелде болуп, хемчээлдиг нормага чаржыдаар электроэнергияның үлүүн улгаттыгары азы нормалашкыны кайы хире ажыглааны база кол негелде болур. Түннелди үндүрүп тура организас-техниктиг хемчеглериниң планының күүселдези, планнарның база хемчеглериниң шынарын, оон экономиктиг ажыын, ол ышкаш будурулгениң чаартыкчы саналдар конкурузунга киржилгезин, шингээттингеп чаартыкчы саналдарның самын база кичээнгейге ап турар. Ылангыя Бүгү-эвилелдиң чаартыкчы саналдарының конкурузунга үнелел алган саналдар окша кичээнгейде. Чогаадыкчы саналдар конкурузу чаршыттың база бир түскай хевири боон турар. Үк конкуретун негелделери үстүнде айыттынган чаршыттың негелделери дег. Оларның киживидикчи сорулгалары база демей: ажылчы чоннарны чоннуң оючу-хөреңгизиниге камнаг болурунга кижизидерин.

Ам-даа шинтпирлеттинмээн айтырыглар, хөй четпестер (оон дугайын аданга айтыр апаар) турээ-даа, республикада социалистиг чаршыш эки түннелдериг база көргүзүп турар. Чүнүн-даа мурнунда будурулгелер, совхоз т а р коллективтериниң энергия курлавырларының камналгазы дээш деминселге чаршы болган чаартыкчылар конкурузу тодаргай сорулгаларны бериип турар. Тодаргай эки түннелдер база чедип алдынган. Чижээ, эртип турар чылдың бирги чартыында 38 организастехниктиг хемчеглер кылдынган болгаш 7460 мүң квт-шак электроэнергия камналгазы чедип алдынган. Энергия курлавырлары камнап алырының талазы-биле чаартыкчы саналдарның республика конкурузунга 185 мүң квт-шак электри энергиязы, 1377 тонна чижеглээн одаар үүл экономиктиг ажыктыг алды чаартыкчы санал киргеп. Электроэнергияны нормалап бээр будурулгелер, организацияларның саны көвүдээн. 1980 чылда хереглектилеринде 95,4 хуузу нормалап тургаи болза, амгы үеде 96,8 хуу четкеп. Социалистиг чаршыта киржип турар будурулгелерге электроэнергияны нормалап бээри 1980 чыл-биле деңнээрге көвүдээн. Социалистиг чаршыка киржип келген чылдарында чамдык будурулгелер багай эвес түннелди чедип алганнар. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде беш чылдың эгезин-биле деңнээрге электроэнергия чарыгдалы тоина продукцияга 7,2 квт-шак турган болза, ол ам 6 квт-шак кылдыр эвээжээн. Ол дээрге амгы үеде алды дугаар тоина бүрүү-ле камнаттынган энергияның кужу-биле алдынган болуп турар. «Тыва кобальт» комбинаттың металлургтары электроэнергия чарыгдалын эдээн эвээжеткеп. Бир тонна кобальтылыг концентратты ажылдап кылырынга 57000 квт-шак электроэнергия чарыгдатынып турган болза, оны 44000 квт-шак кылдыр эвээжеткеп. Ынчалза-даа комбинаттың түннелдери оорулучуг эвес. Будурулгениң арттыр чарыгдап турары энергия курлавырлары кол ажылдарда эвес, а нормазын эде көөру чүүлә немелде цехтерде чарыгдаттынып турары хомударынчыг. Энергия камналгазынга автосентелге заводу, сүт комбинады, «Тыва электри четкилери», куш фабриказы, «Сукпак» совхоз эки түннелдерлиг. Ол ышкаш «Тыва дагдуг» комбинатта энергий камналгазының талазы-биле ажыл экижээн. Хөй чылдарның дургузунда комбинат бир дугаарында бо чылын бирги база ийиги квартылдарда электри болгаш чылыг энергиязынга камналгалыг болган.

Республика чарыжында четпестер эвээш эвес. Оон-биле кады ол четпестерниң шыгынызы кандыг-даа организастыг хемчеглер-биле эдер арга чок. Ол дээрге хамыктың мурнунда чаршыка оон киржикчилериниң үжүр эдертир чоруу. Ол чорук инициативаны кайы-хире басканыл дээрге коллективтер, будурулгелер хамаан чок, оон удуртукчулары безин чаршыка киржип турарының дугайында уттуткан болгулаар. Будурулгелериниң хөй кезии чаршыттың түннелдерин үндүрүп турар таблицазын безин бербес. Ынчангаш энергия курлавырлары камнаарының талазы-биле республика комиссиязы шаңналдыг черлер тыпсыр шинтпирни улуг бергедээшкин-биле үндүрүп турар. Ыңдыг будурулгелерни маңна адап, еанаары берге, чүге дээрге ыңдыглар эмгежок. Мыңдыг чүүлдү демдеглээр чогуур: социалистиг чаршыттың негелделерин күүседип, ажылының дугайында медээ берип турар коллективтерниң ажылдап турары база чогуур негелделе болур. Ынчангаш боттарының туразы-биле чаршыка киришпейн баары дээрге-ле дыжын болап, ажылдавайн олурары-дыр. Кызылдың эът комбинадынга чаршы дугайында кандыг чүгаа турар боор, кажан будурулге электроэнергинны айыттынган хемчээлиниден доктаамал ажыр чаргдап турда Азы бо коллективтен чыдып калбайн турар Кызылдың даараныла фабриказы дижик. ында байдал база-ла шак ыңдыг. Кызыл хоорайның улустуң контроль комитеди шынгы хемчеп алган соонда безин ук будурулгелериниң удуртукчулары тодаргай түннел үндүрбээн. Энергия камналгазының дугайында хоозун чугаалар эки түннел бербес болбайн канчаар.

Амгы үеде база бир чүүлә айтырыг — кышка белеткел ажылы. Бистин энергоинспекциязының чоруудуп турары хыналдаларның түннели-биле алырга, ам-даа хөй удуртукчулар таваар оруп турарлар. Кышка шынгыы белеткел чокта кандыг айыыл-халап болгурун маңаа санап канчаар. Кышка харыысалга чок белетиваны кайы-хире басканыл дээрге коллективтер, будурулгелер хамаан чок, оон удуртукчулары безин чаршыка киржип турарының дугайында уттуткан болгулаар. Будурулгелериниң хөй кезии чаршыттың түннелдерин үндүрүп турар таблицазын безин бербес. Ынчангаш энергия курлавырлары камнаарының талазы-биле республика комиссиязы шаңналдыг черлер тыпсыр шинтпирни улуг бергедээшкин-биле үндүрүп турар. Ыңдыг будурулгелерни маңна адап, еанаары берге, чүге дээрге ыңдыглар эмгежок. Мыңдыг чүүлдү демдеглээр чогуур: социалистиг чаршыттың негелделерин күүседип, ажылының дугайында медээ берип турар коллективтерниң ажылдап турары база чогуур негелделе болур. Ынчангаш боттарының туразы-биле чаршыка киришпейн баары дээрге-ле дыжын болап, ажылдавайн олурары-дыр. Кызылдың эът комбинадынга чаршы дугайында кандыг чүгаа турар боор, кажан будурулге электроэнергинны айыттынган хемчээлиниден доктаамал ажыр чаргдап турда Азы бо коллективтен чыдып калбайн турар Кызылдың даараныла фабриказы дижик. ында байдал база-ла шак ыңдыг. Кызыл хоорайның улустуң контроль комитеди шынгы хемчеп алган соонда безин ук будурулгелериниң удуртукчулары тодаргай түннел үндүрбээн. Энергия камналгазының дугайында хоозун чугаалар эки түннел бербес болбайн канчаар.

Амгы үеде база бир чүүлә айтырыг — кышка белеткел ажылы. Бистин энергоинспекциязының чоруудуп турары хыналдаларның түннели-биле алырга, ам-даа хөй удуртукчулар таваар оруп турарлар. Кышка шынгыы белеткел чокта кандыг айыыл-халап болгурун маңаа санап канчаар. Кышка харыысалга чок белетиваны кайы-хире басканыл дээрге коллективтер, будурулгелер хамаан чок, оон удуртукчулары безин чаршыка киржип турарының дугайында уттуткан болгулаар. Будурулгелериниң хөй кезии чаршыттың түннелдерин үндүрүп турар таблицазын безин бербес. Ынчангаш энергия курлавырлары камнаарының талазы-биле республика комиссиязы шаңналдыг черлер тыпсыр шинтпирни улуг бергедээшкин-биле үндүрүп турар. Ыңдыг будурулгелерни маңна адап, еанаары берге, чүге дээрге ыңдыглар эмгежок. Мыңдыг чүүлдү демдеглээр чогуур: социалистиг чаршыттың негелделерин күүседип, ажылының дугайында медээ берип турар коллективтерниң ажылдап турары база чогуур негелделе болур. Ынчангаш боттарының туразы-биле

ЛЕНИННИҢ БИЖИИ

Москва область күрүмениң төп архивиндеи ленинчи документ тывылган. Ол дээрге мынчаарда Москвага чурттап турган француз социалист-журналист А. Гильбоның бажыңында мишээ дүжүрүп бээрининг дугайында Владимир Ильичиниң Моссовет дараазынга бижиндир.

Ынаыг документ бар деп чүвени СЭКП ТК-ныц чанында Маркизм-ленинизм институдунуң партияның төп архивиниң ажылдакчылары билир турган. Ол дугайын Совнаркомуң секретариадының «В. И. Ленининг даалгалары» деп дептеринде бижээн. Мынчаза-даа ол бижик боду кайы-да-бир архивте астыгып калган болгаш оны тып чадашкан.

Москооркүүскомнуң архив эргелеининиң улуг инспектору Э. Зиновенко ховар дээш аас-кежикке таварышкан. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында Москвага ораи-бажың айтырыгларын архив документилериндеи өөренип көрүп тура, ол ажылчы чонларның ораи-бажың байдаларын экижидерииге дузалаарын Моссоветтеи дилээн элээн каш чагааларны тып алган.

«Ораи-бажың болгаш ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле Москваның кижилериниң дилегleри» деп 1921 чылдың дептерии кичээнгейлиг көрүп ора, ол инспектор Ленининиң адын салгаиы бичежек саазыины тып алган.

Ында мынча деп бижээн: «Эш Каменев! Эш Гильбога мишээ дүжүрүп бээрининг дугайында Силерииң айтышкыныар күүседтинмейн турар мишкаш-тыр. Аазаашкын-биле күүседип турар. Эш Гильбо хомудан тур. Ооң бажыныда 0 градус. Силерииң дужаалыңдарны күүсетпээн кижини судка бергеш, эш Гильбога бөгүнге мыштыг чедиртир херек.

Эш Каменев! Кичээнгейлеп салып көрүңер аа. Дужаал бержик силер бе, ийе бе, чок бе? Кымга? Силерииң дужаалыңдар күүсетпээн дээш кымны олуртуруп? Ленин.»

Кыска-даа боп, хөй утка долган документ. Владимир Ильич кижи дугайында сагыш човаарындан аңгыда, совет административтиг аппараттың болгаш ажылагый органнарының ажылынга шалыпкын чорук дугайында айтырыгны чидии-биле тургузуп, ажыл чылыыр болгаш дүжүметсиг чоруктарны буруу шаап, ол дугайын «аазаашкын-биле күүседип турар» деп бижээн. Даалгаларның күүседилезин хынаарын В. И. Ленин коичуг чугула деп көрүп, күрүне сагыша-чурумун үрээнгерии суд харыысалгазынга киирерииге чедир шыпгыы хемчег алырын негеп турар.

Документтиин Партияның төп архивиниге кадагалаары-биле дамчыткан болгаш Владимир Ильич Ленининиң Намдар хрониказынга парлаан.

А. СИВЦОВ.
СЭТА-ның корр.
Москва.

ТАЙБЫҢНЫҢ САЛЫМ-ЧОЛУ ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГА

КНО-нуң Кол Ассамблеязының 38-ки сессиязы ажыттынган

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ист-Риверде КНО-нуң бедик бажыңында пленарлыг дурал дар эдлыига даргалакчының масказының ток дээни делегейнин эң-не хөй төлээлекчилиг организациязы — КНО-нуң Кол Ассамблеязының эдлеглаг 38-ки сессиязы ажыттынганын чарлаан. Сессияның ажылынга 157 чурттуң делегациялары киржип турар.

АКШ-тың администрациязының өскүдүп хөрлээлединг турары милитарисчи дембээрээшкиниинг байдалында чылдаги Ассамблеяга кол кичээнгейин ядролуг удур туржуушкуну чайладырының, боо-чепсекти эидере будүрерии болдурбазының, дайын аймалын эвээжедириинг айтырыгларыиче угланыдырар. Чепсегленишкиниг дүжүрериинг айтырыгларының талазы-биле сессияның хүн чурумуиуң үнезиин Совет Эвилелиинг идип үидүрген инициативалары болур. Ассамблеяның чогумчалыг ажылдаарынга база тайбың камгалааринең айтырыгларын чугаалажып көөрүүге шаптыктаарын оралдашкаш, америк эрге-чагыргалар боттарының делегей хүлээлгелерии харажыз-биле үрээн, олар ССРЭ-нин делегациязының баштыиы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиинг Даргазының бирги оралакчызы, даштыкы деректер министри А. А. Громыконуң Нью-Йоркка кээрии арга чок болдурган.

Баштайгы хуралды ажыдып тура, мурииидагы сессияның даргазы И. Холлаи (Венгрия) мынча деп медеглээн: улустарының салым-чолу дээш харыысалганың сеткили чепсегленишкиниг дүжүрериинг тергиин чугула айтырыын бирги чергеже көдүрерии КНО-га хүлээзидирип турар. Эрткен чылдың дургузунда деколонизация чорудулгазы бурунгаларлаваның оратор хомудал-биле демдеглээн. Чоокку Чөөн чүкте байдал дорайтаар. Кол Ассамблеяның болгаш Аймыл чок чорук Чөвүлелиинг Ливаи талазы-биле резолюциязы күүсеттинмээн. Палестин улус амга чедир бодунуң бот-башкартыныр эргезин боттандырар аргазы чок болуп турар. Ол дээш харыысалга АКШ баштаи барын күрүнелерге онаажыр, олар Намибияга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында чугаалажымышкынны узамдыктырып, Мурииуу Чөөн чүкке байдалды баксырадып, Ливаиның херектерииге шуут дорт чепсектиг холгаарлаашкынны боттандырып турар.

Кол Ассамблеяның 38-ки сессиязының даргазынга Панаманың оралакчы президентизи Хорхе Ильюэка бадылаашкыннарының хөй нуруузуп ан сонгуткан. Делегей иинтилеэлгезииің эң кол сорулгазы болза боо-чепсекти эидере будүрерии соксадыры бөлүр, ол чорук бүгү улустарга деп-шилгеже, тайбыиче болгаш кады ажылдажылгаже оруктуг ажыдар ийик деп, ол бодуиуң чугаазынга база демдеглээн. Улустар араазынга экономиктиг кады ажылдажылга дугайында улуг чергелиг чугаалажышкынларны чорударының эргежок чугулазын Х. Ильюэка айтыкан, амгы үеде капиталистиг күрүнелериин эргеажыктарынга тааржып, а хөгжүп орар күрүнелериің эргеажыктарын кызагдап турар сан-хөөнүн болгаш садыгиың делегей харылзааларының амгы структуразын эде тургузарын чедип алыр сорулга туруп турар.

Баштайгы хуралга оон ашгыда чамдык организастыг айтырыгларыи шиитпирлээн. Бүрүн эргелер хынаар талазы-биле комитеттиң кежигүнериие Индовезияның, Колумбияның, КҮР-нуң, Малиниң, Португалияның, ССРЭ-нин, АКШ-тың, Уганданың болгаш Ямайканың төлээлекчилерии бадылаан. Ассамблеяның хүн айтырымының ялзыбүрү айтырыгларын чугаалажып көөр кол комитеттериің даргаларын соңгаан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң штаб-квартиразының дугайында дугуржулга ёзугаар хүлээлгелерии АКШ-тың чаваанның калчаалыг болгаш ият чок ёзу-биле үрээни Каттышкан Нациалар Организациязынга килеңээшкиниің чалгынын хайыктырып үидүргеи. Совет делегациязын баштыны, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиинг Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-нің даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң КНО-нуң Кол Ассамблеязының 38-ки сессиязынга чеде бээрииің аргазын болдурбаан деп, ГДР-ниң КНО чанында доктаамал төлээлекчизи Г. Отт оиазалаи демдеглээш, Вашингтонуң мындыг янзылыг дүрүм чок үүлгедиишкиннериие делегей иинтилеэлгезииің кичээнгейин ГДР-ниң делегациязы каш удаа угландырып келгеиии айыткан.

КНО-нуң штаб-квартиразы турар чурт-биле харылзаалар талазы-биле КНО комитединге АКШ-тың төлээлекчизи Ч. Личенстайиның хөөнү чок бүгү кижилер «АКШ-тан чорун болуруя сүмелээр» мят чок медеглелиге хамаарыштыр Ливииның КНО чанында доктаамал төлээлекчизи А. Трейни ол дээрге «Рейганның чазаанның туруш-бодалын бүрүи плереткеи» сүме-дир деп чугаалаан. Күрдепартамент болгаш АКШ-тың КНО чанында төлээ чери боттарының төлээлекчизииің медеглелиие хамаарыштыр далашбиле «таймылбыр» бергеи-даа болза, ол дээрге чүгле карак чагган чүве-дир. Боо-чепсектерии эидере будүрериииң болгаи шериг талазы-биле тергиидегей күүтүт турарын чедип алырының утланымышкының шилип алган АКШ-тың амгы администрациязы КНО-да ажыы-биле-ле шаптыктаарының туружун эзлеп турар.

КНО-нуң штаб-квартиразы турар чурт болур АКШ делегей дугуржулгаларии ёзугаар бодунга алган хүлээлгелерии күүсетпейн турар-дыр деп, Гватемала Республиканың кодээ черлеринде коллективизация калбарып орар. Тараачыннар черлериниң дең кезиидеи хөйүн—770 мүң гектарны каттыштырган 1500 чыгам көдээ ажыл-агый кооперативтери республикада тургустунган. Оон аңгыда, будүрүлгениң социалистиг хевирлериниче чер ажылдыгларының эки турачы шилчиишкиии бүгү хемчег-биле детким турар куба күрүне 87 мүң гектарны кооператорларга халаска дамчыдып берген.

Кооперативтерде киргеи 73 мүң тараачыннар өг-бүле барымдаалаан хуваагда черлерииг дембээрээшкиниинің Барыын чүкте күштелиишкиии улуг дүвүрээзиини болдуруп турар. Ынчангаш ЧССР-иің парлалгазы империализм болгаи реакция күштериниң социалистиг дем каттыштырылга чурттарыиче, дайынга удур бүгү делегейде улам калбарып орар шинчээшкиниче хөп-мүгүлүг халдаашкыннарынга удур улам идепкейлиг хөделир.

БЕРЛИН. Ажылчы чоннарның дыштанылгазын организастап болгу дег чайгаар бүткен суг хөөлбектерии ГДР-ниң чамдык округтарынга бойдус чаяан тургусгаан. Ынчалзажок эрге-чагырга организациязының сагыигыр-тывыигыр болгаи инициативачы чоруу боттарының сутта эштир черлерлиг дыштанылга зоналарын тургузарынга дузалап турар.

ГДР-ниң хүреи хөмүр-даш үлетпүрүүн төөү Котбус округта кылымал хөлдерии ажыглаттынган карьерлер орнунга тургузуп турар. Чижээлээрге, Зенфетенберг чоогунда хөл калбак сурагжаан—сутта эштир тергиин черии инда дерээи, хемелер-даа, яхталар-даа бар. Магдебург округта ам кылымал чүс ажыг хөлдер санаттынып турар. Оларның чамдыктары—биче эвес хемчээлдерлиг. Чижээлээрге, Барлеберзее 94 гектар шөлдү эзлээи.

Республиканың кылымал суг хөөлбектериие чыл бүрү чүс-чүс муң кижи дыштанып турар.

ГАВАНА. Куба Республиканың көдээ черлеринде коллективизация калбарып орар. Тараачыннар черлериниң дең кезиидеи хөйүн—770 мүң гектарны каттыштырган 1500 чыгам көдээ ажыл-агый кооперативтери республикада тургустунган. Оон аңгыда, будүрүлгениң социалистиг хевирлериниче чер ажылдыгларының эки турачы шилчиишкиии бүгү хемчег-биле детким турар куба күрүне 87 мүң гектарны кооператорларга халаска дамчыдып берген.

Кооперативтерде киргеи 73 мүң тараачыннар өг-бүле барымдаалаан хуваагда черлерлиг ажыл-ашчыларииге деңээрге дүжүттериің болгаи мал ажылының продукциязының дыка хөй немей өзүлдезии чедип ап турар.

Ылаңгыя Матансас можуда коллективизация онза шапкы чорун, ында тараачыннар черлериниң дөрттүк үш кезии кооперативтериие болуп турар.

БУДАПЕШТ. Пакшта атомнуг электростанциязының эрткеи чылын ажылгалга киргеи баштайгы блогу Венгриияның улус ажыл-агыйынга 1,4 миллиард киловатт-шак ажыг электроэнергияны берген. Ам ол атомнуг электростанциизда ийиги блокту эптеп турар.

СОФИЯ. 60 чыл юбилейии бо хүнеерде калбаа-биле демдеглеп турар Болгарияга сентябрьның антифашистиг чепсектиг тура халышкынны чурттуң төөгүзүнге ажыык улуг рольду ойнаан деп, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, болгар-совет пайыралдың Бүгү-улусчу комитединиң хүндүлүг даргазы Ц. Драгойчева СЭТА-ның корреспондентизиигe интервью берип тура медеглээн. Ол тура халышкынны буржуаз Болгарияның бүгү иинтилел-политиктиг системазының үндезиинерии силгиикен.

Улус массаларыи сырый каттыштырарының болгаш оларның демисселии удуртурунуң херээиге алдан чылдар муриунда болгар коммунистериің чедип алганы, чажыт ажылдың хөй чылдарында байлакшаан дуржулгазы 1944 чыдың сентябрьның тиилелелиг тура халышкынынга чедирип келген, ол болза Болгарияга социализмиің үе-чагдазын ажыттыган.

Социализм тургузуушкуиуга БУР-нуң амгы чединшкиивери улуг Совет Эвилели-биле пайыралдың, яку-дүңмалышкы дузалажылганың болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың ачызында чедип алдынган. Ол—бистиң келир үеде тиилелелеривистиң болгаш чединшкиивистиң эң идегелдиг магадылалы-дыр деп, Ц. Драгойчева түңелиинде чугаалаан.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

ЭРТЕМДЕННЕРГЕ КЫЙГЫРЫГ

● **ПАРИЖ.** Эртем ажылдакчыларының бүгү-делегей федерациязы ядролуг айтырыгны болдурбас, эидере чепсегленишкиниг удур база ортумак мракшылдыг америк ядролуг ракеталарны Барыын Европа чурттарынга тургусчас талазы-биле кыйгырыгны делегейниң бүгү эртемденнериие үидүргеи. Совет чазаатың тайбың санаалдарын, маанагыи ядролуг чепсекти Совет Эвилелиниң баштай ажыглавазының дугайында шиитпирлери эртем ажылдакчыларының бүгү-делегей федерациязы детким, ол чижектиг турушту бүгү чурттарның чазаатары эзлээриичe кыйгырган. Федерацииның 13-кү Кол ассамблеязының кезиичилериниң делегейниң эртем хөй-шиитпиизиие кыйгырымында ол дугайын демдеглээн.

ФИНЛЯНДИЯНЫҢ КУРБЮЖЕДИНИҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИ

● **ХЕЛЬСИНКИ.** Финляидиның 1984 чылда күрүне бюджединиң төлевилели парлаттынган. Чазак оиу чүүлдүзүнүң көргеи болгаи парламентиге бадыладыры-биле чоруткан. Чурттуң дээди хоойлу чогаадыр органы үк төлевилелди келир неделида чугаалажып эгелээр. Даштыкы политика талазы-биле документтиде демдеглеп турары болза, ие чугула сорулга—1948 чылда хүлээп алган наймрал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажырының дугайында совет-финланд кезээге үидезилээн наймралдыг харылзааларны хөгжүдери болгаш быжыглаары. Европага айыыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы улам калбартыры, чепсегленишкиии дүжүрери, Иштики политиканың талазы-биле курбюджеттиң төлевилелинде көрдүнгеии болза, акшаның үнези чок болур чоруктуң темпизии кудуладыры, ажыл чок чорукту азаажедири.

АРАБ ЧУРТТАРГА КЫЖАНЫГ

● **ДАМАСК.** Америк империализм биле израиль сионизминиң араб улустарга удур чорудуп турар кеминг херектери улам калбарып орар. Колониалдыг эзелдеи тургузарының шенеелдери-биле чергелештир империалистиг шериг базаларын араб күрүнелерге тургузар, «хөй национаидарның күжү» деп атка сыллап, Ливанга боттарының шериглерии киирерииче Вашингтон чүткүй берген. Ол дугайын Пемениің социалистиг партизының ТК-зының чиңгине секретары, Улус дээди советиниң президиумуиуң дартазы, Пемеи Улус-демократтыг Республиканың премьер-министри Али Насер Мухаммед демдеглээн.

Оон демдеглээни болза, Ливанга удур агрессияны Израиль АКШ-тың дузазы-биле чорукган. Бо хүиеерде америк чазак Ливаиның иштики херектерии холгаарлап, араб национал-хосталгалыг шинчээшкиниерии чок кылырыиче угланган хөделиишкиниерии чорудуп турар. Амгы нарын байдалдарда АКШ болгаш Израильдиң чимеииишкиниерииге удур бүгү дешилгелиг күштерии демисселии каттыштырары чугула деп, ол демдеглээн.

КЫЗЫГААРДА ДҮШКҮҮРЛҮГ БАЯДАЛ

● **ЛУСАКА.** «Таймс оф Замбия» солуиуң дииидиң турары болза, Заирииң девискээриидеи чорудуп турар өлүрүкчү, бандитчи үүлгедиглериің түшелиинде Замбия-Заир кызыгаарында нарын байдал тургустунган. Сөөлгү хүиеерде Заир-биле кызыгаарга каш-каш өлүрүүшкүиер, үптээшкиивер база машиналар оорлап муиуушкуиариың соонда кызыгаар пуиктуларын хаарыың дугайын Замбия чарлаан. Кызыгаар-биле эртии турар Мүфулир-идола автоорук-биле зии-чорук кылыры онза эйиилдиг болу берген деп, «Таймс оф Замбия» солуи демдеглеп турар. Заир-биле кызыгаарда байдалдың дорайтаанының дугайын тайылбырлап тура, «Замбия дейли мейл» солуиуң бижээии болза, иияти байдалды эдер дээш чоруткан хемчеглерге Заир эрге-чагырганар каидыг-даа харыыны бербейн турар.

ЧЕПСЕГЛЕННИШКИНГЕ УДУР

● **БОНН.** «Христиан демократтар — чепсегленишкиниге удур» деп болуктер эзээи каш христиан-демократтыг эвилелде тургустунган. Ол болза, Боиида көскүлеи партиның бөдүүи кежигүннери бөзии улуг идепкей-биле дайынга удур шимчээшкиниге киржип турарын хереченлеп турары ол. Христиан-демократтыг эвилелдиң 49 кежигүнү НАТО-иуң ракета-ядролуг шиитпирлерии боттандырарынга удур шимчээшкиниии эгелекчилери. Америк «Першииг-2» база чалгынныг ракеталарыны ГФР-ниң девискээриите киирер деп планнаи турарынга удурланыышкыны октябрь 23-те эгелээн.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПРАГА. Чехословак хөйиинги Парлалга, радио болгаш телевидение хүиүн демдеглээн. Байырлалды таварыштыр Прагага болгаш чурттуң ескелаа хоорайларынга байырлыг хуралдар болуп, массалыг информацияның чепсектеои боттарының бүгү ажыл-чорудулгазы-биле сайзыраигай социалистиг иинтилелди тургузары дээш, совет-чехословак бузулбас найыралды быжыглаары дээш Чехословакииның Коммуиистиг партиязының демисселииің херээиге бараан болур хүлээлгелиг дээрзии ол хуралдарга онзалап демдеглээн.

Чехословак парлалганың кол сорулгаларының бирээзи—тайбыиы болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкыиии быжыктырар дээш могаг чок демисел болур деп, ЧКП ТК-ның органы «Руде право» солуиуң кол редактору З. Горжени СЭТА-ның корреспондентизибиле беседазыига медеглээн. Ол сорулга-биле бистер Совет Эвилелиинг болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының еске-даа чурттарының тайбың инициативаларын болдуиар-ла аргазы-биле калбак провагиидалаар, империализминиң агрессии политиказы, ортумак ыракшылдың чаа америк ядролуг чепсектерии Барыын Европага эккеп сайгара тургузарының талазы-биле АКШ-тың болгаш НАТО-иуң айылдыг планнарын сойгалап клеидир чүткүлдүг бис. Антикоммунистиг дембээрээшкиниииң Барыын чүкте күштелиишкиии улуг дүвүрээзиини болдуруп турар. Ынчангаш ЧССР-иің парлалгазы империализм болгаи реакция күштериниң социалистиг дем каттыштырылга чурттарыиче, дайынга удур бүгү делегейде улам калбарып орар шинчээшкиниче хөп-мүгүлүг халдаашкыннарынга удур улам идепкейлиг хөделир.

ГДР. Герман Демократтыг Республиканың Еишвальде (Котбус округта) дээр черии элээи каш чылдар мурииида билир кижилер эвээш турган. Геологтар оон кара-хүреи хөмүр-даштың шиичилеп тыпканының соонда тудугжулар одалга-биле ажылдаар чаа электри станциязының бажыңнарын кылып эгелээи соонда Еишвальденің дугайында бүгү чуртка чугаалажып турар апарган. Еишвальденің дугайын Совет Эвилелиида болгаш социалистиг еске-даа чурттарда база билир, чүге дээрге, ГДР-де ол эң улуг энергия тудуу—интернационалчы тудуг боопп турар. Ону социалистиг чурттарның киржилгези-биле тудуп турар.

Еишвальдеде одалга электри станциязының төлевилээи күжү тудуг доозулганының соонда 3 миллион киловатт чедер. Ол Котбустуң энергия комбинадының эң кол станциязы болу бээр.

ЧУРУКТА: тудуг ажылдарын кылыры-биле черии арыглап турар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

СЕТКИЛИВИС БЕЛЭЭ

Төрээн партиявыстың сөөлгү съездизиикиң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) июиь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерии амыдыралга боттандырарыиче чурттакчы чоину күш-ажылчы көдүрлүүшкүиче мобилизастаары, чурттап турар черииң аайы-биле чоиуң коммунистиг кижизидилгезин бүгү талалыг чорудары, күш-ажылдың социалистиг сагыига-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды чурттакчы чон ортузунга күштелдирери идеология фронтузуиуң даймчыларының, тодаргайлаарга бистериің — — агитаторларының бо хүиеерде кол сорулгазы ындыг. Оон-биле чергелештир ССРЭ-нин составында Тываның эки турабиле каттыжып киргенииден бээр 40 чыл бөлганының байырлалынга холбаштыр тайылбыр ажылын агитаторлар боттарының агитквартилдарында чорудуп, фотоальбомнарыны кылып турар.

Ийи дакпыр орденниг Совет Тываның төөгүлүг бо байырлалы хүн, шак эрткеи тудум чоошулап орар.

Чалыы, чараш Тывавыстың дөртеи чыл дургузуида социал-экономиктиг, культурлуг чаартылгалары хүи келген тудум улам ковудап, хөгжүп ораринга, бүгү Тываның ажылчыларии-биле бир дөмей, хөй ажыл-агыйлыг бистиң «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчы рону, чоргаарланып, байырлалды күш-ажылчы чединшкиниер-биле уткуп турар. Ол ышкаш бистиң «Чечек» аттыг № 6 агитквартилдың чурттакчылары ажыл-амыдыралын үк байырлалга тураскаадып, партияның сөөлгү съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон соондагы Пленумнарының шиитпирлериниң амыдыралга боттанымышкыны дээш чогаадыкчы чүткүл-биле ажылдап, өөреиип турар.

Күш-ажылдың бижыг сагыига-чурумун шииғыы сагыыры үеиің негелдеэн. Ол дугайында партия, чазактың чоокта Тываның 60 чылдыг юбилейиие белеткеиии ажыл-амыдыралывыстың башкарыкчы программазы кылдыр хүлээп алган, совхозувустуң моон соңгаарты хөгжүлдезиигe эвээш эвес үлүг-хуувус киириштирип турар бис.

Шефке алганывыс малчын Борис Шыдыраевич Куулардың коданыига барып, кажаа киржеиии ковтаржып, дузалажып турар-дыр бис. Ниитиниң малынга бижыг чем-суур белеткелиниң кампаниязынга киржип, ийи тонна ажыг ситеиии кезип, совхозка дужаагап бис. Ситеи кезилдезиигe бистиң агитквартилдан Дадар-оол Седеи-Доржуевич, Клара Чыртай-ооловна Куулардың өг-бүлезии, чурттакчылардан Коңгаржап Монгуш, Далдар-оол Куулар, өөреиикчилерден 6 «а» класста өөреиип турар Орлан Монгуш олар идепкейлиг киржип, өскелерге эки үлегерии көргускеи.

Чечек, чимис өстүрүп, огород, ногаалыг болур дээш өг-бүле бүргүзү күжүи үидүрүп турар.

Дузалал ажыл-агыйны тударыы—Аъш-чем программазын боттандырарының чугула айтырыы. Кварталывыста чээрби ажыг өг-бүле ону амыдыралга боттандырып эгелээи.

Кварталывыста үлегерлиг дагдыиыкчылар, күш-ажылдың хоочуинары, бистиң идегелдиг дузалакчыларывыс, сүмелекчилеривис Сара Чыртай-ооловна, Григорий Чүльдүмович Канчыыр-оолдарга, Кертиией Алдын-Хереловна, Коңгаржап Кымалдаевич Монгуштарга чоргаарланыр бис.

Хоочуинарының үлегери-биле өзүп орар салгалывыс—сагыига-чурумнуг, 4, 5 демдектерге өөреиип тураилар: 7 «б» класстың өөреиикчизи Алимаа Монгуш, 6 «б» класста Чечена Уртуи-Назын болгаш оон-даа өскелер боттарының чажыттарының, бичиилерииң үлегер алыры эреспейлер.

Бо бүгү ажыл-ижиивис Совет Тываның 40 чылдыиың байырлалынга күш-ажыл кижизиинии сеткилииің хамыыидан белээ болур.

Н. САНЧИ.
агитатор. Чыраа-Бажы суурда херээжеииер чөвүлелиинің кежигүнү.

Гватемалада эрге-чагырганы күш-биле тудуп алган эвлечелиг америк чалча генерал Мехиа улуска удур эң-не каржы араатанзыг үүлгедиишкиннер кампаниязын эгелээн. Ол качыгдаа-түрегледиг чурттан хүиүң-не тайбың чурттакчыларыны, оларның-биле кады херээжеииерии болгаш бичии уруглариы-даа өжегээр өлүргениниң болгаш ис чок читкеииииң дугайымда медээлер кээп турар. Диктаторжу ёзу-чурум улустуи хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш шимчээшкиниин массалыг шаажылаашкын-биле базарын оралдажып турар. Ынчалза-даа тура халышкан чон ыидыг араатанзыг ажылаашкыиларга харыы кылдыр дайынчы хөделиишкиннерии халбартып, идепкейжидерии-биле харылзап турарлар.

Патриоттар каргыштыг ёзуу-чурумга удур демисселге бүгү-ле болдунар арганарыны ажыглап турар. Партизаииарның хөделиишкиниин чон улам-на калбаа-биле деткип турар апартан.

ЧУРУКТА: гватемала патриоттар. СЭТА-ның фотохрониказы.

МУРНАКЧЫЛАР ОДУРУУНДА

«Тыва септелге-тудуг» трестиң Тээлиде бот-оруглачарылгалыг участогу районда мурнакчы коллективтериің бирээзи. Ында бедик мергежилдиг кижилериің саны ескен, коллектив чонуң хүндүткелии чаалап алган. Участоктуң ажыл-ишчилери чонга ажылдап, чурттаарынга тааримчалыг байдалды тургузар дээш кызымаккай ажылдап турар. Коллективтиң бригадаларында хоочун тудугжуларда, аныяктар-да бар. Дуржулгадыглары аныяк ажылчыннарга билиг-мергежилии дамчыдып турар. Участоктуң ажыл-ишчилери чыл эгезииден бээр 4 чаа чурттарга бажыңнарын тудуп доозкаш, ажытталга киирген. Оон аңгыда элээн хөй бажыннарга капитал септелгени кылып чоруткан. Район төвүнүң чунар-бажыныи чаартып, эде төлевилеп кылган. Ында чаа одалга системазын тудуп тургускан. Чунар-бажың эр, хереэжеи улустарга ийи аңгы делгем салдарлыг Хеп чуур прачечная ажеэлии алгытпаш, чаа хеп чуур машиналарны тургускан. Чугган хеп кургадыр тускай өрээл база бар. Ол бүгү ажылды кылырынга 16 мүн рубльди шингээткен.

Коллективтиң будүрүлге хуралдарынга күш-ажылдың сагыига-чурумун быжыглаар дугайында партия, чазактың доктаал-шиитпирлери-биле таныжып, оларны күүседир сорулга-биле хемчеглер алдынып турар. Мурнуку чылдарда ажыл шагында арага-дарыы ижиттер, онаашкан ажылынга ээ-харыысалгазын кошкадып турган кижилер ам ак сеткилдиг ажылдап, ажыл шагы үспес апарганы коллективте хөйниити организацияларының чорудуп турар ажылдарының түс-түс ажылчыиарның мээмедерелиигe чедип, дээштиг болуп турары ол.

Септелге-тудуг участогунуи коллективи боттарының алган планныг онаалдаларын долу болгаш ажыр күүседир дээш мурнакчыларның одурууида сорукчуг ажыдап турар.

И. СЕДИП-ООЛ.

ХАРЫЫСАЛГАНЫ ВАШИНГТОН ЧҮКТЭЭР

ПАНАМА. (СЭТА). Рейганның администрациязы мурииуиорей самолёт-биле кара сагыштыг чоигээлээшкиниң кылгаш, кижилериин амы-тыиын долузу-биле тоон корбес улут туралыын бүгү делегейниң мурииуига коргускеи деп, Панамаиың Улусчу партиязының ТК-зының политбюрозуиуң медеглелиидe чугаалап турар.

Кандыг-даа буруузу чок кижилериің хей черге өлгеии дээш бүгү харыысалга америк администрацииның кырыига онаажып турарынга кым-даа чигзиимес деп ол документтиде айыткан.

Ам даарта чүгле хамаиты самолёттуң пассажирлери эвес, харын миллион-миллион кижилер баш удур планнаан термоядролуг «частырыгныц» түнелиидe өлүп болурун Вашингтоннуң чаа ыячук-чиигээлиии бесии улуг идепкей-биле дайынга удур шимчээшкиниге киржип турарын хереченлеп турары ол. Христиан-демократтыг эвилелдиң 49 кежигүнү НАТО-иуң ракета-ядролуг шиитпирлерии боттандырарынга удур шимчээшкиниии эгелекчилери. Америк «Першииг-2» база чалгынныг ракеталарыны ГФР-ниң девискээриите киирер деп планнаи турарынга удурланыышкыиы октябрь 23-те эгелээн.

Смоленскини немец-фашистиг эжелекчилерден хостаанындан бээр 40 чылынга

ДАЙЫНЧЫ, АЖЫЛ-ИШЧИ ХООРАЙ

Эрте-бурунгу хоорай Смоленск бодунуң туруп келгениниң бүтү төөгүзүнде орус черниң барын кызыгаарларының камгалакчызы болуп келген. Хоорай ажыг-човуладыр, качыгдалга хөй удаа таварышкылаан. «Смоленскиниң эжиктерин» таварты үрегдээшкин-хоозуралдыг чеди дайын эрткен. Дайзын хоорайны эжелеп ап, өрттедип келген, ынчанымже смоленчилерниң дайынчы, патриотчу соруун кажан-даа сый шаап шыдаваан.

Ада-чурттуң Улуг дайыны дургелип келгенде, Смоленск база катап-ла Москваны камгалаан. Фашист аг-шерит үк хоорай дээш ийи ай ажыг тулчыкан.

Гитлержилерниң ажылдап хылганы «чанныг дег дүрген дайыш» планын Смоленск дээш тулчуушкунга совет кижилерниң маадырлыг чоруу үзе шаапкан. Смоленскиниң черинге 1943 чылдың сентябрьда совет гвардия төрүттүнген.

Хоорай 26 ай дургузуида фашист эжелелге турган, смоленжилер дайзынга дүжүп бербээн. Олар партизан дайынын чорудуп, фашистерге амыр-дыш бербээнер.

1943 чылдың сентябрь 25-те Барыын болгаш Калинин фронтуларыныц «Суворов» деп алаар шаап халлаашкынныг операциязының түңнелинде Смоленскини хостаан. Аңаа бистиң дайынчыларывыс кире бээрге, хоорай коргунчуг байдалга турган. Хоорайның шупту бүдүрүлгелери, чуртталга бажыңнарының 90 хуузу узуткаттынган болган.

Смоленскини катап тургузарыга Совет чазак хөй акшажөренгини берген. 1953 чылда хоорайның үлетпүрү продукция бүдүрелиниң дайын мурнундагы деңнелни чедип алган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында немец-фашистиг эжелекчилерге удур демиселге партизан шимчээшкинниг ажылчы чоннарның идепкейзиг киржилгезим база Смоленскиниң камгалакчыларының эрес-маадырлыг чоруу дээш Смоленск хоорай Ада-чурт дайыны орденниң I чергези-биле шаңнаткан.

Ам Смоленск — амгы үениң чечектелип сайзыраан хоорайы, Россия Федерациязының экономика, культура талазы-биле улуг төптериниң бирээзи.

ЧУРУКТА: Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери—Смоленскиниң херээженнери. Олар эр улус-биле бир домей Төрээн чуртун камгалап, ыдыктыг хүдээлгезин күүсеткеннер.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

2000 чылда делегейниң бүтү чону кадык түрүн деп кыйгырыгны Кадык камгалалдың бүгү-делегей организациязы 1977 чылда үндүргеи. Ынчангаш бүтү-ле аарыгларже шаап халдаашкын делегейде эгелээн.

Соолгу оон чылдарда маңнаарыныче улуг кичээнгейни утпаидырган.

Грецияга 2500 чыл мурнунда ында хаяларның бирээзинге мындыг сөстерни сиилбип каан турган: «Бир эвес кадык, шыырак, утаанныг болгаш чараш болуксазыңда—маңнап чор!».

Моолга чадаг чарышка киржир кижилерниң маргылдаваларын эрте-бурунгу үеде-ле эрттирип чораан. Моолдарның аразынга ортаакы үүс чылдарда-ла кончуг дүрген маңнаар кижилериниң тургулааның төөгүнүң хөй-хөй фактылары херечилеп турар.

XVI үүс чылдарда Моолга дүрген маңнаар кижилерни почта чедирикчилери кылдыр ажыглап турган. Алдарлыг италиа аян-чорукчу Марко-Полоның демдеглел дептеринде мынчаар бижээн: «Ындыг маңгыр кижилерни Моолга дүрген бижик чедирериниге ажыглап турган. Олар бижикти бот-боттарынче дамчыптышаан, почта чедирилгезин улам дүргедеин турганнар».

Улусчу революциядың тиилелгезиниге чедир ол ядыы кижилер боттарының шыдамык чоруу-биле хлеб ажылдап чип чорааннар. Ховдо аймактың маңгыр кижизи Жүнгуниүң болгаш Ортаа Гоби аймактан Гэндэн дугайында тоолчургу чугаа Моолда иептерээн. Завхан аймак чурттуг Лосол — Богданың хууда почтальону болуп ажылдап чораан. Дүрген маңнаар Гэндэн 1945 чылга чедир чурттаан. Ооң дугайында тоолчургу чугаалар амга чедир уламчылап турар болгаш ол кижи бөрүге болгаш койгунга чыпшыр чедип чораан дээрзин чугаалажып турарлар. Бир катап ол таныыры эшөөрү ядыларны чыып алгаш, Дамба деп кижиниң чарыштырар аъды-биле чарышкаш, аңаа тиилеп үнген болгаш шаңнал алган. Ол маңгыр кижи 70 харлыында безин маңнаарын кагбаан болгаш чараш, күш-шыдалдыг кижи кылдыр көстүр чораанын ону биилер кижилер сактып чугаалажырлар.

30 минута дургузунда маңнаарга—кижиниң сагыш-сеткили көдүрүлүр, 60 минута—бодумга бүзүрелдиин, а маргылдаага маңнаары—күштүүн көргүзер дээрзин маңнаарынга ынак кижилер чугаалажыр. Оларның доктаамал көвүдеи турары аңаа-ла эвес болгай аан.

Чадаг чарыш ССРЭ-де, ГДР-де, Чехословакияда, Болгарияда, Чаа Зеландияда, ГФР-де, Англияда, Японияда болгаш өске-даа чурттарда дыка иептерээн. Кадыкшыл энциклопедиязый америкаиннар тургускан. Кижилер үр чурттаар дээш маңнажып турар болгаш ооң организмге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турарын билип турарлар. Черииң чурттакчы бүрүзү кандыкадык болурун күзээр болгаш чадаг маңнаар чорук дээрге, кижилериниң кадык болурунга эң дээштиг хемчеглериниң бирээзи. Ынчангаш, делегейниң бүгү кижилери үр чурттаар дээш маңнажыр апаар үе ырак эвес.

Маңнаар кижилер мынчаар чугаалаарлар: «Хүнде-ле 30-40 минутада оожум маңнаар болзуңза, сагыш-сеткилиңер көңгүс өске апаар».

Доктаамал, үр үеде маңнап чоруур кижилер ооң аажок таалалды алыр, а маң дээрге, оларга чүге кадык болурунуң аргазы эвес, а амыдырал хереглели болу бээр.

Үрүе иштинде тап-биле маңнаар болза, кижиниң сулаваар чоруу болдунмас, амыдыралга таарымчалыг сагыш-сеткил тургустунар. Делегейниң бүгү уругларының маңнажып чораан болгаш ам-даа маңнажып чоруурлар, а бистер, улуг кижилер, чүге чамдыкта олар ышкаш маңнажып чалыы чылдарывысты сактып, ажыл-херективистен кезек када хостатып болбас деп бис?

Гераторня поликлиниказының кол эмчизи Д. Чулдэм Улан-Батор хоорайның төп стадионуига маңнаарынга ынак улустуң клуюи организастаан. Ол клубта янзы-бүрү мергежилдиң кижилери—эмчилер, инженерлер, эртем ажылдакчылары, башкылар, ПТУ-лар сургуулдары, дээди өөредилге черлериниң студентилери, школачылар болгаш улуг кижилер киржип турар. Революсуу демиселдиң 83 харлыг хоочуну Содов-гуайның ол клубтуң кежигүүнүге баштай киргеннериниң бирээзи болганы солуп. Д. Чулдэмниң санап турарыбиле алырга, өске кижилерге боттарының хууда үлегерин көргүзери-биле эмчилер болгаш башкылар, эмчи болгаш педагогика институттарының студентилери чадаг маңнаарынга идепкейлиг киржир ужурлуг. Клубтуң хоочуиларының боттарының арга-дужулгазын солуп, мындыг белеткелдериниң ссонда улам кадык-шыырак, күштүг апарганын чугаалап өөрүлээр. Эртенги хүнүң үнеэрин, сутиүң бырлаңнадыр чалгып чыдарын дээ бажында көөрге, арыг агаарны хөрек долдур тыныш, чечектериин, оът-сигеннің магалыг чымын чыттаарга көйгамчыктыла.

Д. Чулдэм 57 харлыг, хан базымышкыныңың болгаш өскедээ аарыгларны ол кандыг-дээ эмнерииң дузазы чокка чүге маңнаарының аргазы-биле тиилеп үнген. Маңнаанныкының эгелээр-дир деп бодап алзыкза, башгай-ла эмчи-биле сүмележивири чугула дээрзин Д. Чулдэм сүмелеп чугаалаар. Чулдэмниң иниги хевири бодуңуң назы-харыңдан дыка аныяк көстүр. Ол маңнаарының ачызы-дыр.

Чадаг маңнаар чорук кижиниң чамдык багай чанчылдардан чарып алыр. Ол клубтуң хөй-хөй киржикчилери арага ижерии болгаш чаакпыладарын кагган.

Маңнаарынга ынактарга кезээде аныяк болурун, оларга аас-кежиктн күзел каалыңар. Аас-кежик дээрге-ле—кай-кадык болуру деп чоң чугаалажыр болгай. Куштарның ужугар кылдыр торуттүнгенин ышкаш, кижилер аас-кежиктиг болур кылдыр ынчаар төрүттүнген болгай.

П. БАТАР.
(«Новости Монголии» солуңдан).

МЕНИ УТПАС

Аныяктар мени көргеш
Ашак кижи дижи берди:
Кырыыр назы мени сүрүп
Кыңчыктырбайн чедип
келди.
Чээрби харлыг чалыы үем
Челээштелип түрүп калды.
Ажай-бүүрүл кастыктарым
Аныяамны үттүндүрду.
Ынчалза-даа кадыг ишке
Ындазында оолдар дег мен.
Чүгле чангыс чүрээм күжүр
Шүүт чокка кырывас-тыр.
Бальзак биле Шекспирниң
Күзегештиң, Сарыг-оолдуң
Баштак, хөглүг чогаалдары
Күжүр чүрээм өөртүп кээр.
Аңаа күжүм улам немеп
Аныяксыым улам дендээр.
Чадаган дег үйн үнүт
Чалыы кыстаң мени үтпас.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

ТООЛЧУРГУ ЧУГААЛАР

1. МӨГЕ КАЛЧАА-САРЫГ БОЛГАШ САЙГЫН ДАА

Та дыннаан силер, та дыннаваан силер, шаг-шаанда чаактыгга чаргызын алыспаан, чарыныгның адаанга дүжүп көрбээн Таңды тос кожуунуң дарган мөгези Калчаа-Сарыг дээрзи чурттап чораан.

Бир-ле катап Таңды тос кожуунуң каттышкан улуг чыыжынга ат-сураглыг мөге Калчаа-Сарыг аңаа болган улут наадымга шүүлгеш, Таңды-Ууланың сынын таварты чадаг чанып орган.

Таптыг-ла Таңды-Уула сынның кырынга үйүп кээрге, күжүр өскен-төрээн Тези доо-ла карак четпес делгем хову ындында хайнып чыдар хайым далай дег апарган көгере бергенин көрүп каан, сеткил-сагыжы сергеп, олче углай улаң херии базыпкан.

Канчап-ла ийик, бурунгаар кайганып харанар дээш, эскербээри-ле ол боор, бир-ле чүве будунга илдиккеш, чаала кээп дүжүп-тур. Даяныышаан туруп келгеш, илдиккен черияче көөрге, улуг-ла кара даг көстүр болган. Хорадаан, кавыргаан уу-биле демгинн маңнавышаан келгеш, тевектээрге, бөрт мышкаш чүге бурунгаар каңнадыр ужугупкан. Амгы ол даг Тес хемниң бетинде, делгем ховуиуң ортузунда кара-ла часкаан кажара берге турар Сайгын даа ол ийин.

2. ХУНАН АЪТТЫ ЧҮЖКТЕПКЕН

Калчаа-Сарыг мөге төк кээп төрүттүүге-ле, эш-көрүүн эргекке чаңгыс ораай тудар удазының карак дажыттан чорбаан кижи-дир. Ынчалза-даа чаңгыс частырыгны чурттаттазымда кылган.

Ынчан башкы хар чаа чаггаи, күскээр кыжын чүве-дир. Калчаа-Сарыгның чадырындан ырак эвеске, хем кежир, көрүшнес кожазы бай кижи чурттап турган.

Ук бай эмдик аътты чаажыктырып, мундурар дээш, киженээш, чуларлаш, багламаашка баглап каан турган. Эртен амдыкы бай туруп кээрге, баглап каан аъды чок болган. Ис кезии көөрге, чаа чаггаи хар кырында чаңгыс чадаг кижи кылаштап келгеш, баглааш четкеш, катап чораан бо-ла. Дедирги изин истей бээрге, Калчаа-Сарыг мөгениң чадырының чанында демги аъды бо турган.

Калчаа-Сарыг мөгениң аътты чүжктеп келгенин бай үгаай каапкаш, арга чаламаан:

— Моон соңгаар эп-найыралдыг, эрбен-демисел чок чурттаалы, кожам — деп дилээн диижир.

3. ШАРЫ ДӨҢМЭЭН ЧАРА ДОЛГААН

Бир-ле катап улусчу Моолга улуг наадым болур дээш. Аңаа хүрежири-биле мөге Калчаа-Сарыгны чалап аппарган. Ырак черге аътка чораа-нындан човагзынгаш, мөге улуп лыштанып, майгынга чыдып-тыр. Уйгу араазында оон улуг эргээн кижи долган турар болган.

Отту чаштап кээрге, торгу тонинуг, дордуй курлуг дүжүмет:

— Кайы хире деңгелдиг чүве сен, бо чилигин соп берем—дизе-ле, чедишкен шары дөңмээ тутсупкан. Калчаа-Сарыг ковайып келгеш:

— Кайыңарам, хайыраатыг, эдээшер — деп бараалгаан. Демгиан торгу тонунуң эдээн (домей-ле шыдавас дээн утка-биле бардам сеткип) чада тудуп берген-дир. Калчаа-Сарыг чүзү боор, шары дөңмээн чара долгааш, чилиин байның торгу тонунуң эдээнче сиилгий тудупкан.

Дүжүмет ора:

— А богда, ылап-ла мөге кижи-дир сен, бо болуушкыну улуска-ла чугаалавайн көр — деп дилээш, өөнче чүгүрүпкен.

Ч. ӨӨЛЕТ.

ЭРГИ ХОНАШТАР

Эдуард Лүндүпович Доңгак —«Талыгырда чаңгы» (1978), «Чолдак-Анчының чугааларының» (1982) деп чечен чугаалар комнаруның автору. Ам удавас ооң баштайгы улуг хемчээлдиг чогаалы «Эрги хонаштар» деп романы парлаттынар. Романда хамаагы дайынның чылдарында чамдык болуушкуннарыны болгаш Тывага баштайгы колективизацияның үезинде — 1930 — 1931 чылдарда араттырган амыдыралын колдады көргүскен. Романның кол маадырлары хуналттырган аъттарын сүрүп чораан актарга туттургаш, он ажыг чыл болгаш чуртунга эзеп келген арат Амырың, сумуда нам үүрүнүң даргазы Бапыжай чаа амыдыралды тургузар дээш шудургу ажылдап турар. Амыдыралдың чаа агымынга аңгы дайзыннары—хөренгизин хавыртказ байлар, феодалдар, теократ-лама чоораан идегеттер шаптык кадарым, янзы-бүрү аргалар-биле хора чедирерии ораалдажып турза-даа, хосталгазын холга тутказ араттарның алыс күзели боттанып деп чогаалдың кол идеязынга номчукчу бүзүрээр.

Ю. КЮНЗЕГЕШ.

(Романдан үзүндү)

ДҮНЕКИ ДУРУЯАЛАР

Кара чажындан тура кара суун эзекеш амзап ижип чораны Шивиттиг-Хемге он чыл чигаи чурттавайн чорааш, дедир чедип келгениниң соонда үр болбаанда Амырыңның чазын, күзүн хонуптар чуртунга, ол черииң араттарының көрүп көрбээни оран-сааны магзадавас-ла кижи чок. Дээрде дүндүүштелген бизеңнерлиг Согуна-Тайгазы безин аңаа бырашпас-тыр деп бир кырган шын сеткилии илереткен. Остуг-Хемниң лаа дег саң дорт, сулагайның сулагайы дыттан чонган курлуг бажыц алаак иштинге сыңмас чүве ышкаш көстүр. Халың тозундан шыпкан дээвирии, а ол дээвириниң бир эргизинден хоютку ышкаш, калбак даштардан чимий салган хоолайдан бурунаан ышты сонуургап кайгаар кижилер ооң чанынга үрээ турарлар.

Амырыны актар тудуп алган барган соонда, ол күзег, чилдага кым-даа хонмастаан. Бир «караң көрүүр» кижи аңаа имиртинде чортуп чорда, аъдын дужаан. Аза-бүкту көрүп, оларның-биле чугаалажыптар ол кижи сарыг сыптыг кестик бижээ-биле аладарының кижеини үзечээз кезип октапкан. Оон орук хажыызында кызыл хараганны кескеш, оон-моон кээп тургулаан кижилер сүнезинин ширбип чорудупкан. Сүнезиннер кызыл харыганның тенинден корткаш, аътче катап чагдаваапнар. Карың көрүүр кижи аъттанып-каш, бүк долган чурттан сыр кара маң-биле ыңай болган. Куу-куу сүнезиннер оон соо-биле кезек маңнажып олура, чүгүрүк аъттың маңына четпейн, чыдып калганнар.

Амырының каггап чуртунга бо таварылга болган соонда, аялар чеже-даа кижиниң аъдын дужаан. Ак оруска өдүртken Амырының сүнезиниң чуртунда чаңып келген дугайында чугаалар аалдар арасында бүдүү тарай берген. Ол ойчаан аңаа аалдар хонмастаанындан, куспак четпес кызыл дыттың баарындан үүлүп чылдар кара сугнуң уну талтерек-биле мунгаштапып бар чораан. Кара суг база аажок элбей берген. Даштар аразыбиле хап бадып чыдар.

Амырың садып-тудуп, орнап-солуп тургаш, мал-маганың шору тыптынып алган. Сайын-Майындының бергеии ийи сеар инээ ам хунажыннары-биле дөрт апарган. Хой, өшкүүт-даа шымбай. Саян артындан ажып келгеш, садып алганы ийи аъдының дүүу немешкен. Баштайгы чылда кулунчактыг безин ам ийи өөренерлиг.

Оолдары Нүүрүп биле Хорагай колдуунда-ла адазынга чоруур болу бергеннер. Олары каш малын шыптастар. Чамдыкта инектн безин боттары саап алырлар. Амырың олардың орбак-дыдының тыртып бээринден аңгыда, сапыкка дөмей идиктерии база даарап кедирип бээр. Долзаңның Бавүүдан божаан Доржузу безин акыларының аайы-биле Амырыңы ачай деп адап өөренген.

Аалдар чайлагдан кидин бадып эгелээнде, Дагба-Доржу суг тайгадан көшкен уу-биле Амырыңның кырынга көжүп келир. Олар чазын, күзүн үргүлчү кады олурарлар. Дагба-Доржуларның улуг уруу аваы Доржу-Хандаа-биле адашкыларның саан-саганын киличып, черле ынчаш шаандан тура эдержип келген эжишкилер эл-хол болчуп, улам чоок чурттай бергеннер. Эр хиндиктиг кижилер болгаш, Хорагай биле Нүүрүп база ол күзүн колхозтуң тараазын ажаажып, хой бажы дозар хүлээлгезиниден үштунганнар. Доржу-Хандаанның ажылы улам улгатkан. Ол ийи өгнүң саанын чаасkаан харылаар болу берген. Кызыл-Уруг үргүлчү хой кадарар болгаш бир эртен кара даң бажында турун келгеш, хоюн эрте ажыдыпкан. Уруг мүн артыы чылхып ижип алгаш, ачазының чаш бора аъдын эзертээш, хоюнуң соонча аъттанып дептурда, өдектен конгүс ырак эвесте доозуп үнүп, даап эвес даааш дыңналган. Уруг алгырып, кускуннап эгелээн. Өгде сүт хайындырып орган аваазы база үне халаан. Куу доозундан ескe үүт-даа көзүлбес. Өшкүт-даа алгырар. Ийи аваашкының алгызындан улус маңнажып келген. Аалдың хою куу доозундан үштунуп, хавак кырынче үне маңнажып бар чорааннар. Хоюнуң соонда ийи бөрү аксы четкен черден-не хойларны алгаш, ырааы шывадаптар. Ыт-куш чингайнып, холларында ыяш-даш туткан алгырышкан-кышкырышкан улустан бөрүлер хоюп, чер быдаргай кырып каапкан хойларның чаны-биле дүш чок салчып ыңай болганнар.

Өске аалдарның одарга чораан инектерин, кулуннут белерин оюп каапкан ийи бөрү аалдың хоюндан бежен ажыг башты чигенде-даа чок, таакпы тыртым хиреде аңаа-ла тудуп каапкан...

Оон бээр үр-даа болбаан. Колхозтуң сыпта тараазы доозулган. Ам ажыл шаңда дойлуп, тараа бастырган кижилериң алгызы, тараа каггаи ашактарның хат кый деп сыгыржыры үзүктелбес.

Дагба-Доржунуң уруу Кызыл-Уруг бир эртен аал чоогунга турган инектер хавырып келир дээш, тараа бастырарынга белеткеп каан, ачазының чаажы кончуг эзерлиг аъдын муна каапкан. Аалдан шаап ыңай боору биилек, даваиларының адаанга бичии чүве калбаш дээрге, чаааш аът мөөп ыңай болурга, колун, чиримн дынзыттынмаан эзер дораан чайылган. Уруг эзеңгиге сөөртүне берген. Уругну аът өдекке бир кылдыр сөөртүп маңнаарга эзеңгиже кире берген идии арай деп уштунган. Аът оон ыңай дывылап чоруп каан. Чүгле колун, чириы үстүрге, ам эзер чыып калган. Дагба-Доржуларның кыс апар чыткан дун уруу онгарылбайн баргаи.

Хай-халап болган соолунде, Дагба-Доржу биле Доржу-Хандаа өөнге ийилээ олурганнар. Олар Амырыңның шаандл чурттап чораан эзи каапканы, эзлеии берген чуртунуң дугайын чугаалажы бергеннер. Чүвеиниң байдалы черле аңаа эвес дээрзии олар сөөлүнде түнээнинер. Мырыцай аал одээге хамык хойну бөрүлер кырган. Ол мырыцай элдеп таварылга. Аштаан бе дээрге чангыс-даа хой чиӊээн. Мал кырар дээн болза чаныида аалдарның одарда ээи чораан хоюнче чүге халдаваныл? Ол черле аңаа эвес. Аладындан кижи үнгеп эрте бээрге аңаа турар, кулунундан өөредип ал-ганы чаааш аъды уруун эндедип каапкан. Мында черле ужур бар. Ынчангаш «карап көрүүр, алганыр, судур ажар кижилерге шо-төлге салдырып албас болза хоржок»—диишкеннер.

Ашак, кадай ол дугайын чаа сүмележип олурарга, Дамба-Доо башкыга чедер, оон дээре кижи тывылбас хире. Шак ындыг нарын херекти чүгле шыырак чаяан-дөстүг кижи-ле ужурун тып шыдаар. Ынчангаш Дагба-Доржу ол-ла хүн аъттанып каш. Дагба-Доо чотчуну сураглап чораашы, аалынга чалап эккелген.

Чалаткан лама ужа-төштү шыдавыже дайнаап, дүшкен паштын арагазын ийи-бирлеп каап олургаш, дүн ортузу чеде бергенде, судурун ажып, тангыт дыл кырында бижиктн ыяңгылыг номчуп киргнкен. Доржу-Хандаа чотчуга аякшынак тудуп, таакпы кыпсыр дээш бичии-даа чай алынмаан. Улус чедип кээрийне дээш Дагба-Доржу колдуу-ла даштыгаа чоруп турган.

Э. ДОҢГАК.
(Уламчылыг).

СОНУУРГАКТАРГА

ӨГБЕЛЕРИВИС ЧАҢЧЫЛДАРЫ

Тыва улустуң чамдык эки чаңчылдарын аныяктар билбес боол чадавас дээш бо бичии таймлбырны бижип ор мен.

Бирээде, амгы үеде улус мендилежирде, ийи оң холун тутчуп мендилежирии кижи бүрүзү билир-ле болгай. Ындыг чаңчылды тыва улус европейжилерден, тодаргайлаарга мурнунда Тывага чурттап турган орус чоидан өөренип алганнар. Мурнунда аалчы кижи огге кирип келирге, аалчыга уткуштур туруп келгеш, ийи холунуң адыжын орү кылдыр тудуп алгаш, уткуур. Аалчызы ийи холунуң адыжын куду баштандыр тудуп ұагаш, өгнүң ээзиниң холунуң кырынга салып каар. Ооң утказы болза бистиң кайыыстың-даа холдарывыста ок-бижек чок, ак сеткилдиг бис дээни ол-дур. Ооң соонда аалдың эр ээзи аалчызын огнүң дорүнге олбук кырынга олурткаш, ооң кадыкшылын, мал-маганының хүрмендизин айтыржып хүндүлээр-ле болгай.

Арт кырынга ийи кижи ужуражып келгеи дижик. Ынчан мындыг болур. Аныяк кижи уткуй келген улут кижиниң аъдындан дүжүп алырынга дузалажып, ооң аъдының узун дынын тудуп турар. Оон базала аныяк кижи улут кижиге уткуштур ийи холунуң адыжын орү көрүндүр тудуп алгаш баар, а демгизи база-да ийи холунуң адыжын куду баштандыр тутказ салып каар. Оон таакпылажыр. Бир эвес аныяк кижи ап чораан аъш-чемнинг болза, ооцун улут назылымынга амзадып хүндүлээр. Олар ооң соонда боттарының аъттарының кудуруктарындан хылдарны үзе кескеш, тускай ыяшка баглаар, ооң соонда бир-бир даштарны ова кырынче октап каапш тарап чанарлар.

Аныяк кижи улут кижиниң аъттанырынга дузалажып, ооң аъдының узун дынын холга алгаш, эзеигизии тудуп бээр. Улут пазылыг кижи аъттанып чоруткан соонда, ам аныяк кижи аъттангаш, бодуңуң оруун уламчылап чоруп каар.

А тибет ийи кижи ужуражып келгенде, тывалар ыяшкаш чолукшаап, дылдарын үштуп каарлар. Ооң утказы мындыг: мен сенээ удур үүлге каңдыгдаа кара сагыжым чок эвес, харын-даа сенээ удур багай бодалым-даа чок, багай сос-даа соглевес мен дээни ол-дур.

Д. ОНДАР.

Редакторлуң орлакчызы К. К. САТ.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 24-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—Кадык болур дизинизе. 9.05—Туркмен ССР-ниң уран үүл коллективтериниң концерти. 9.25 — «Спортлотонуң» 39-ку тиражы. 9.35 — Буратиноның делгелгези. 10.05—Силерге, ада-иелер. 10.35 —Чонга эки шынарлыг барааннар дээш. 11.05 —«Сактып тур сен бе, эш?» Смолепскиге Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары-биле ужуражымышкын. 12.05 — Бөгүн делегейде. 12.25—12.40 — Чапсар. 12.40 — Чүнү комчуурул. 13.25 — Үнүштер ачгайында. 14.10—Улусчу чогаалдыгланын V делегей фестивалының «Челээш» телепрограммазы. Финляидия. 14.35 — Кижи. Чер. Өртемчей. 15.20—Волейбол талазы-биле Европа чемпионады. 15.50 —«Москвичка»— телеклуб. 17.05 —«Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 18.00—И. Стравинский. «Петрушка» балеттен сюита. 18.15 — Дем каттыжылгазы. 18.45—«Ыраккы мурнуу чүкке». Мультфильм. 18.55 — Политиктиг тайылбырлакчы П. А. Вознесенскийниң беседазы. 19.25—«Д'Артаньян болгаш үш мушкетерлар». Үш сериялыг уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 21.00 —«Ye». 21.35—Уран үүл мастерлериниң концерти. 23.35—23.45 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизинизе. 8.30 — С. Прокофьев.— Фортепианога болгаш үнге музыка чогаалы. 8.50 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СЭКП ТК-ның кежигүүзү, Минскиниң трактор заводунуң слюсарь - инструментальщиги Е. И. Климченко-биле школачыларның ужуражымышкыны. 9.35 —«Эртенги почтаң». 10.00 —Волейбол талазы-биле Европа чемпионадының хоочуннары-биле ужуражымышкын. 12.05 — Бөгүн делегейде. 12.25—12.40 — Чапсар. 12.40 — Чүнү комчуурул. 13.25 — Үнүштер ачгайында. 14.10—Улусчу чогаалдыгланын V делегей фестивалының «Челээш» телепрограммазы. Финляидия. 14.35 — Кижи. Чер. Өртемчей. 15.20—Волейбол талазы-биле Европа чемпионады. 15.50 —«Москвичка»— телеклуб. 17.05 —«Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 18.00—И. Стравинский. «Петрушка» балеттен сюита. 18.15 — Дем каттыжылгазы. 18.45—«Ыраккы мурнуу чүкке». Мультфильм. 18.55 — Политиктиг тайылбырлакчы П. А. Вознесенскийниң беседазы. 19.25—«Д'Артаньян болгаш үш мушкетерлар». Үш сериялыг уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 21.00 —«Ye». 21.35—Уран үүл мастерлериниң концерти. 23.35—23.45 — Телемедээлер.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН» СОЛУННУҢ 1984 ЧЫЛДЫҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ ЧОРУП ТУРАР.

Чагыдылганың чылда өртээ 7 руб. 80 көпеек, а чартык чылда—3 руб. 90 көпеек.

«Шынны» чагыдып алыңар.

АГААР

Бөгүн реслубликага бүргеп, аянар, чамдык черлерге хар холумактыг биче чаастаар. Мүрнүу-барыын чүктеи хаттың дүргеии секуидада 7—12 метр.

Дүне 0—5 градус соок, чамдык черлерге 5—10 градус соор. Хүндүе 0—5 градус, чамдык черлерге 5—10 градус чылыг.

Кызылга булуттаар, хар холумактыг биче чаастаар. Хаттың дүргеии 7—12 метр. Дүне 0—2 градус соок. Хүндүс 5—7 градус чылыыр.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Васса» 13.10, **«Завещание турецкого аги»** 9.30, 11.20, 16.00, 18.00, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Печальное путешествие Вовека и Лелека» 9.20, 13.10, **«Таинственный остров»** 11.10, 15.00, **«Абдулла»** 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Клятва и обещания» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дачы приглашают кавалеров» 15.00, 19.30, **«Самозванны поневоле»** 17.00 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 9 Телефоннары: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылзылгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийни амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54 кодзо ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргаида 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2007.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01378.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 222 (12312) | 1983 чылдың сентябрь 25, воскресенье | 1925 чылда үнелеваетгинген | Өртээ 3 коп

КОСМОСТА УЖУДУУШКУН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАРЫНЫҢ ТӨВҮ. (СЭТА). Владимир Ляховтуң болгаш Александр Александровтуң ажылдап турары орбитаның «Салют-7» эртем станциязы Москваныы-биле 12 шакка чедир Черни долгандыр 8 мун 250 катап дескинген.

Экипажтың ажылдавр программазын ёзугаар сөөлгү хүннерде станцияга профилактиктиг хемчеглерни боттандырган, эртем аппаратуразын дараазында шенелделерни болгаш шинчилелдерни кылырыга белеткээн, медико-биологтуг шинчилелдерни кылган.

Космонавтылар Владимир Ляхов болгаш Александр Александров олар сөөлгү хүнде «Ппон» деп установканы эптеп, дараазында шинчилелдерни болгаш шенелделерни кылырынга белеткээн. Рентген спектрометриниң болгаш голографиктиг аппаратураның комплексизиниң ажылдавр аргазын база хынап көргеп.

Эрткен неделяның бир хүнүнде экипажтың кадыкшыл байдалының комплекстиг эмнелге шинчилгезин чоруткан. Чижээ, космонавтылар дыштанып турда база кажан ажылдап чорда, оларның чүрек болгаш хан-ламыр системазының байдалын шинчип көргеп.

Черниң бөдүүс байлактарын шинчилээриниң программазынга дүүштүр кургаг черниң болгаш далай кырының хайгаралын экипаж эрткен неделяның бир хүнүнде боттандырган. Космонавтылар ол ажылдарны күүседирде, станцияда бар техниктиг херекселдерни чедишкинниг ажыглаан болгаш алдынган информацияларны Ужудуушкун башкарарынын төвүнде специалистерге чогуур үезинде дамчыдып берген.

Сут комдексалында таарыштырылга системазының ажылдап каапкан насос херекселдерин космонавтылар солаан болгаш сентябрь 24-те боттарының күш-культура мергежилгелерин кылгаанар.

Денгя чок байдалга чогумчалыг ажылдаврын боттуг планнавр соруглага-биле космонавтыларның шинчээшкинин моондактавас эптиг приборлуң дузазын ёзугаар электрокардиограмманың магнаттыг бөжинишкинин боттандырган болгаш оон түнелдерни радио харылзавазы-биле черже дамчыдып берип турар.

Эмнелге шинчилгезинин түнелдерни ёзугаар алырга, Владимир Ляховтуң болгаш Александр Александровтуң кадыкшыл байдалы эки болуп турар.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Чонуң хереглел бараанпарын бүдүрериниң болгаш чонга ачы-дуза чедиригзин системазын хөгжүдериниң комплекстиг программазын ажылдап кылыр дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ниң Политбюрозу эдлечелиг хуралыга чугаалажып көргеп. Бистиң партиявые болгаш күрүшевле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеримге дүүштүр чонуң чагай чорууп улам ынай бедидеринче доктаамал кичээнгейни угландырып турарын хуралга демдеглээп. Совет кижилериниң амыдыралының байдалдары чыл бүрүде экижип, оларның орулгалары бедип, садып алыр аргалыы озуп турар. Массалыг хереглелдиң бараанпарын бүдүрериң доктаамал ковудедир, оларның ассортиментизин болгаш шынарын экижидер, чонга ачы-дуза чедиригниң хемчелин болгаш хевирлерин калбартыр талазы-биле эргежок чугула хемчегларни ап турар.

Оон-биле чергелештир чонуң хой барааннар-биле болгаш ачы-дуза чедиригзин-биле хандырарының деннели, оларның шынары, а ол ышкаш хандырылганың культуразы совет кижилериң негелделериндеп ам-даа хөгүдап, ажылчы чонпарның чөптүг хомудалдарын болдуруп турар. Амгы үениң техниказын болгаш технологпязын калбаа-биле ажыглаарывга үндезилээш, чонуң хереглел бараанларын бүдүрерин шынар талазы-биле чаа деңгелче көдүрериң, ачы-дуза чедиргизин, оон иштинде травспорт, амыдырал, культура хандырылгазын, чурттелга бажыңнарын септээрин болгаш туларын дүргеп хөгүдерин, чонуң хостуг үезин болгаш культурлуг дыштанылгазын чоп организастаарын бо бүгү чүүлдер негеп турар. Маңаа холбаштыр чер-черниң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының инициативазын улам ынай бедидерп, бар бүгү арталарны болгаш курлавырларны улам долу ажыгдазары чугула ужур-дузалыг болуп турар.

1986—1990 чылдарда беш чыл планының болгаш ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкынының составынга киириштир чонуң хереглел бараанларын бүдүрүлгениң болгаш чонга ачы-дуза чедиригниң системазын хөгжүдериниң комплекстиг программазын үзүн хутсаада ажылдап кылыры, совет кижиниң янзы-бүрү негелделерин болгаш хереглелдерин улам долу хандырары эргежок чугула деп, СЭКП ТК-ниң Политбюрозу санап көргеп.

Социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының ТК-ларының делегей болгаш идеологтуг айтырыглар талазы-биле секретарьларының 1983 чылдың сентябрь 20-де Москвага болган чөвүлел хуралының түнелдерин СЭКП ТК-ниң Политбюрозу чугаалажып көргеп болгаш чүүлдүг деп санаан. Совет Эвилели социалистиг дем каттыжылгазының еске-даа чурттары-биле демнежип алгаш, мөөн социаал-даа империализмниң агрессечы планнарынга шиитпирлиг ойтуп шавышкыны бүүр болгаш дайын кыжанышкының кошкадырын, тайбыңны болгаш үлүстарының аймыл чок чорууп бижыглаарын чедип алыр дээрзин демдеглээн. Ол сорулгаларны чедип алыр дээш ядролуг месилдежиишкиниин үлүг айылын билип турар янзы-бүрү политиктиг болгаш хөйнинги күштери-биле идепкейлиг кады ажылдажылганы үргүлүлээр. Социалистиг чурттарның тайбың инициативаларының, Европада ядролуг чевсектн кызыгаарлавр талазы-биле чугаалажышкыларга ССРЭ-ниң саналарының утка-шынарын делегейниң калбак хөй-ниитизинге тайылбырлаары амгы байдалда онза чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Делегейниң амгы чидиг байдалының үезинде социализмниң акы-дүнма чурттарының чаңгыс ...ын болгаш сырый каттыжышкыны, оларның дугурушкан, чогумчалыг тайбың политиказы — делегей харылзааларының бижыг туруштуг болурунун, бүгү улустарның эрге-ажыктарынга дүүштүр ук харылзааларның хөгжүүрүмүн эң чугула фактору болуп турарын СЭКП ТК-ниң Политбюрозу онзалап демдеглээн.

Совет-болгар экономиктиг харылзаалажышкыны улам ынай хөгжүдер дугайында Софияга болган чугаалажышкының түнелдерин СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң хуралыта чүүлдүг деп санаан, а ол ышкаш делегей байдалының болгаш бистиң чуртувустуң иштики амыдыралының еске-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көргеп.

БИСТИҢ ЧУРТТУВУСТА

ГОМЕЛЬ. Кодээ механизаторларның кылыр ужурлуг элээн хөй ажылдарын «Гомсельмаш» бүдүрүлге каттыжышкының ажылдакчыларының боттарынга алган. Артык кезектер-биле хандырар, каттыжышкының бүдүргем комбайнарын септээр комбайнерлер курстарын чурттуң колкол зоналарында бүдүргелгерде каттыжышкының пунктулары ажыттынган.

ТОМСК. Тайга хемнериниң арыг болуруң Томскиниң нефтехимия комбинадының Обь хемде арыглал дерилгелериниң системазы хандырып турар. Область төвүнде ажыттынган «Долгандыр турар бойдусту камгалаар—83» деп делегелгеде оон чуруун азып көргүскен. Комбинаттың суг хандырылгазын харылап турар арыглал дерилгелериниң системазының күчүзү — хонукта 320 мун кубометр сугну арыглаар, хоорайны долгандыр турар агроүзетпүр комплексизиниң хереглелдерин база хандырып турар. Комбинаттың системазының арыглааны язын сугну Сибирьде эң улуг теплицада огородтуг «Кузовлевский» совхоз доктаамал ажыглалга хереглеп келген.

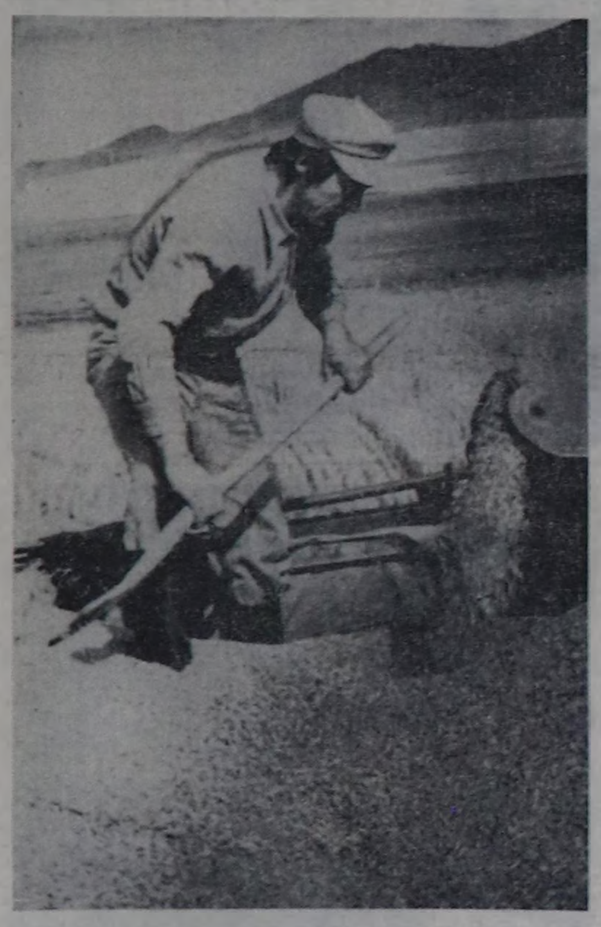
Бо беш чылда область төвүнүң арыглал дерилгелериниң чаңгыс аай системазын ажыглалга киирер.

ЖДАНОВ. (Донец область). «Ждановтяжмаш» каттыжышкының ажылчыны Г. Зуевтиң өөретқеп кижилеттиг-рижичилериниң станочниктериниң элээн каш бригадаларын тургузуп болур. Бо бүдүрүлгеде чээрби беш чыл дургузунда ажылдап турар хоочуп станочник, бүдүрүлгениң мурнакчызы болдуңуң күш-ажылчы мергежилиг болгаш байлак амыдыралчы дуржулгазын чалмы салгалга дамчыдып берип турар.

ЕРЕВАН. Арменияның зевскээрниниң иштинге техниктиг эволюциязының моделин республиканың геологтары ажылдап кылган. Ол дээрге геология-шинчилел ажылдарының талазы-биле улуг салымшкын болуп турар. Ол ажылды хөй чылдарның дургузунда чорудуп келген.

МЕРГЕЖИЛГЕ БЕРДИНИИШКИН ХЕРЕК

Ажылчынга сөс

Бии-Хемде Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң тараажылары бо чылдың күскү дүмүт ажаалдазын кысна хуусаада, шынарлыг чорудар дээш шупту бир демниг үнген.

Ажыл-агыйның механизаторлары 368 гектарда көк-тараанны долузу-биле ажаагаш, гектар санындан 10 центнер дүмүттү алган. Олар ам № 1, 2 хову-трактор бригадаларының шөлдеринде 4 муң ажыг гектарда кызыл-тастың ажаалдазынче киргеннер.

Хоочун механизаторлар. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, аныяктарның дагдыныкчызы Энгелис Оюржак, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Дагбыш Дармай, Константин Кочнёв болгаш өскелер-даа баштайгы хүннерниң нормазын 120—150 хуу чедир күүседип, мурнакчыларның одуруун эзлеп турарлар.

ЧУРУКТАРДА: дүмүт ажаалдазы; чолаачы Сергей Морозов; Константин Кочнёв (оң талада) болгаш штурвальщик Николай Колосов олар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КАЙЫЗЫ-ДАА

ЧАРЫШКА ЫЛГАЛГАН

Кызылдың хлеб заводунуң кондитер кылыглар цегининң коллективи август айның күрүне планын ажыр күүседкен. 81 тонна кондитер кылыглар бүдүрүп үндүрер планын 89 тонна чедирген. Ынчангаш заводтуң цехтериниң аразында социалистиг чарыштың мурнакчыларының санында киргеп.

Цехте Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады В. М. Масленникова база дуржулгалыг бригадир А. И. Артемова олар удурткан ийи бригада аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турарлар. Коллективтериниң кайызы-даа август айда планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеннер. Валентина Мизайлованың бригадазы каш-ла хуу мурнап турар. Хүнде-ле 3—3.5 тонна печенье, пряник болгаш өске-даа кондитер кылыглары бүдүрер планның доктаамал ажыр күүседип турарларга дуржулгалыг ажылчыннар. аныяктарның тагдыныкчылары Б. Х. Бүрүлбаа, Г. Е. Насырова. В. М. Масленникова, В. Д. Доңгак олар хамаарлыр. Оларга цехтиң, заводтуң коллективи чоргаарланыр.

Ук цехте сагылга-чурум айтырыны кичээнгейниң төвүнде. Бригадалар аразында социалистиг чарышка ол кол черни эзлээр. Чыл эгезинден бээр цехтиң ийи бригадазынга чаңгыс-даа прогул болуп көрбээн. Эрткен сес айлар дургузунда иниити цехте үстүнген ажыл шагы— ийи хүн болган. Бүрүүлүг кочегар-биле беседалашкан, хемчээн ап, сайгарган. Оон шөлээзиин чайгы үеден кышкы үеже шилчиткен.

Бистиң корр.

ЧЕДЕ БЕРГЕШ БАРЫП КӨӨРГЕ...

(Тудуг ажылы. Ында чамдык четпестер)

Сөөлгү каш чылдарның иштинде Бай-Тайга районнуң суурларында тудуг ажылы кайы хире хөгжээнин анаа 4—5 чыл хире барбаап кижи богун чеде бергеш, дораан эскерип каар. Ылаңгыя район төвү Тээли суур ажок улгадып оскен. Бүдүн-бүдүн чаа кудумчулар немешкен. Бо ажылга № 741 КМК-ның Тээлиде бот-орулга-чарылгалыг участогу (начальныгы К. О. Кужугет) улуг үлүг-хуузун киирип турар.

Районда албан черлериниң чурттелга бажыңнарын бо коллективтиң ажылчыннары тудуп турар. Он бирги беш чылдың өзек чылының планныг онаалдаларын ук организация чедиишкинниг күүседип келген. Эртип турар чылдың 8 айларының планын коллектив 112,4 хуу күүсеткен. Боттарының күжү-биле кылыр ажылдарны 109 хуу чедиргеп. 40 мун рубльлиг керээлиг ажылдарын кылыр тургаш, ону херек кырында 59,9 мун рубльге күүсеткен. 941 дорбелчин метр шөлдүг чурттелга бажыңнарын ажыглалга киирер планын күүсеткен. С. К. Минчикмаа удурткан 26 кижи составтыг бригада Шүй суурда чылда үш мян. түүйбу бүдүрер заводтуң тудуунда ажылдап турар. Бригада бо чылдың 8 айларының планын 126 хуу күүсеткен. Чартык чылдың түнелги-биле олар социалистиг чарыштың тинлекчизи болган.

Бригадага кээрвиске, он ажыг кижи түүйбу кургадыр стеллаждар кылган, өскелери печка тутқан 35 мун. түүйбу киирер ийи сарайда стеллаждар долузу-биле тургустунган, үш дугаар сарай база болур деп турар болду.

— Бистер заводту септябрь 20-де дужаар соруглалыг ажылдап турар бис. Ажыд барык доозулган, үш дугаар, эң сөөлгү печканы тудуп турарывыс бо, оон ынай арткан сарайларга стеллажтар кылыр бис — деп, бригадир тайылбырлады.

Стеллажтар кылыр дилиг материаллары саадаваан болза, ол ажылды доозупкан турарын база ол чугаалады. Заводка монтажчыларның, септекчи-эдикчилериниң кылган ажылын хынап, ында тургустунган механизмнериниң ажылдаарын шөпеп көргеп, түүйбуну үндүргеп. Амгы үеде «Кодээ электри тудуунуң» специалистериниң электроэнергия талазы-биле чамдык хемчегларни ап, документацияны долдуруп, харыысалгалыг кижилерге хүлээдир ажыл арткан. Ажыглалга киирер деп турар заводка ажылдаар ажылчыннарның четчелээшкинниинде ам-даа тодарадыр ужурлуг айтырыглар бар болган. Заводка ажылдадырыбиле сес кижинип Кызыл-Мажалыктың, Туранның түүйбу заводтарынче чорудуп, өөреткеп. Олар келгеш канпалга ажылдарынга ажылдап турган, ыпчалза-даа ийи ай дургузунда олар шалың албаан. Оларга кым-даа акша төлевес боорга ажылчыннар тарап чоруй барган. Заводту ажыглалга киирериге чедир саппыг хонук артканда бо чугула айтырыг талазы-биле дарый хемчег албас болза хоржок.

Дараазында «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында Культура бажыңының тудуунда ажылдап турар С. Д. Давва удурткан 10 кижи составтыг бригадага келдивис. Иниити өртээ 450 мун рубль 200 олуттуг бо Культура бажыңы чайгы кинотеатрлыг, верандалыг, спорт шөлдүг болур. Ол ышкаш библиотека, бөлүмпөр, хамааты камгалалыга белеткел орттирер өрээлдерлиг болур.

Ук тудугла бо хүнперде монтаж ажылдары чоруп турар. Тудугжулар иштинде ханалырын шлакбетон-биле кудуп турар. Участоктуң мастери В. Б. Доңгак мынчаар чугаалады:

— Бо чылын клубтуң биргн каъдын дуглаап, ийиги каъдын база дуглаар деп сорулга бар. Котёльная тудуу колдуу доозулган. Бааздан ырак черде улус бис. Хол-биле кылыр ажылдар хөй-дүр. Сугну хол-биле дажып турар. Биче механизация, бетономешалка чок. Цемент үзүктели бээр-дир.

Бокгада эп-пайыралдыг, ажылынга хызымак. Даржай Салчакович дуржулгалыг бригадир, хоочун тудугжу. Ол бригаданың ажылын эки удуртуп турар.

Тудугжулар ук тудугну Совет Тыванын 40 чыл оюнга белек кылдыр дужаап, кызыл-лагжыларны өөртүр сорулгалыг ажылдап турар.

Кызыл-Дагның Көк-Мөзеге 500 хой кирер кажаа, ийи кодан турар комплекстиг малчыннар турлаа туттунуп турар. Ону Калдар-оол Салчактың бригадазы тудуп турар. Бригада он кижиден тургустунган, олар шупту аныяктар. Узуну 78 метр ол улуг кажаанны тудуу доозулган. Оолдар кажаанны серизин кылып турлар. Малчыннарның олурары ийи бажың белен, чунар-бажың база туттунуп турар. Кажааның иштики ажылдарын кылыр материалдарның «Тыва кодээ тудуг» трестен келирин мамап турар. Бригадазының дугайында чугаалаарын бригадирден диледим.

— Бистиң оолдар мында чурттавышаан ажылдап турар. Чүгле дыштанып хүнзерде чанып турар бис. Ол чорук үе-шак кампап алырыга, ажылдың темпизин дүргедедиргиге ажыктыг. Мында өрген чок черге кээп, черин казып эгелээш, бо кажааны, өран-саваны тургузуп каанывыс бо. Бот-боттарын деткижер, ажылдаарывга ынак улус. Вячеслав Салчак, Владимир Очур, Николай Шыырап дээш ажылынга үлегердиг өскелерни-даа адап болуп — деп, бригадир К. С. Салчак эштериниң дугайында чугаалады. Шынап-ла бригада кежигүннери катыы-хөг, оюн-баштак-биле ажыл-ижин чарыштырып ажылдап турар болдулар. Ук тудугну удавас дужаар планныг. Бригадазы ажыл шагы үзүп, чурум үреп турар кижилер чок. Солун, сеткүүлдү бригадага үчасток мастеры доктаамал эккеп турар.

КМК-ның коллективи, бригадалар түс-түзүнде СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумчу бижыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын таныскап болгаш оон иштинделерин амыдыралга боттандырар сорулганы алган. Эрткен чылдарга деңнээргс ук организацияда күш-ажылчы сагылга-чурум экижил орар. Илереттинген чурум үрээшкинниерни будүрүлгс хуралдарынга дарый сайгарып турар. Администрация, партия организациязы ол талазы-биле ажылды ам-даа күштелдиреринниң хемчегларин ап турар.

Кыш удавас келир. Ынчангаш ук организациянын ажылчыннары оларны ажылдаар объектилериниге чедирер автобус-биле хандырарын негеп турар. Бригадалар район төвүнден 25—30 километр черлерде ажылдап турар. Оларны ынаар цемент, дой, манзалар сөөртккен ажык машина-биле чедирер. Ынчангаш ажылчыннар соокка алзып, азырып, бюллетеньнээр үзүрга таваржып келген. Бо хүннерде суг болза агаар сооп эгелээн, эртен эрте ажык машина-биле чоруттунмас, чылыырын маңаар апаар. Моон үжурупда ажылчыннар хүннүң-не ийи шакты күүрт чидирип турар. Оон ангыла объектилерни ой-шаанда дужарын сантехниктиг ажылдар саададып турар. Ажылчын күш четчир, материаллар, чамдыкта хэүктелишкиннер болу бээр-даа болза, кээп турар. Ынчалза-даа бо үстүнде айыттынган четпестер ажылга улуг сааттыг калып турар. «Тыва кодээ тудуг» трест чогуур хемчээн алыр боор дээрминге ажылчыннар идеген турар.

С. БАЛЧЫР,
«Шынның» корр.

Школачы чылдарымда тудугжу болуксап чораан мен.

Ол күзелим ажыл-биле тудуг черлеринге ажылдаар дээш чедип-даа турдум. Назы-хар чер албаан болгаш маңаарын дилээвинер.

Бир-ле катап хоорайның амыдырал хандырылга комбинадынга чеде бердим. Септеддип каан идиним бар, ону алырым ол. Эвлечгге дыка ур турганым соонда идиимни эккелдилер. Септеп казының хирелин аажок. Ында-мында удазыннар костүп чоруур, черле дыка чевен кижиниң холу деттен хевирлиг.

— Чөгенчиннерни але, ыя хире чүве безин кыла албас, дуржулга чок кижи олуртуп каан-дыр силер—деп, идик-хеп берип турар кыска чугаалалдым.

— «Дуржулгалыг» кижи болуң кылыпсыңза, чүге бээр эккел чыткан сен—деп, демги кыс мени шалыды.—Ындыг кончуг кижи болзуңза, маңаа идик септеп ажылда-даан, канчаар даарап каарыңны көөр бис—диди.

— Ажылдаай-ла мен, кижи бергедээр чүү боор ында — деп, кандыг-даа бодал чок чугаалалдым.

— Чедип кел харын, көөр бис—дээш, демги кыс хүлүмзүрээн чүве.

«Шынап-ла, ажылдаза-даа канчап баар боор, тудугга домей-де албас ышкажыл, шериг баарым элек» дээн бодаа-биле комбинаттың директорунга чедеберген мен. Идик септеэр ажылга хүлээп алырын дилээримге, директор ажок элдепсинген.

— Ийи хонгаш дезиптер-ле сен ыйаан?

— Деспезин деспес мен, шериг баргыжете чедир ажылдаар мен. Оон көөр ыйнаам.

Идик аймаа септеэр цехке меиң эккелгеннер. А. Русман деп мастерге быжыглап каан. Идик септеэри нарын ажыл болгаш. Чагыглар хүлээп алыр кыска «Чүү боор ында» деп турганымны болганчок сактып кээр мен.

Эрги идикти катап чаартыры—чазыы кылырындан берге дээрзин эскердим. Улустуң идик кедери янзы-бүрү. Чамдык идиктериң иштии талазы шуут бүдүн, а даштыкызы—олтур четкен-даа болур. Ону чаңап, катап кылып, аңаа тааржыр материал дилеп турда үе эртер, хуусаа чедип келир. Чаңгыс идик кылыр эвес, план улуг-ла болгай. Ынчангаш чамдык мастерлериң чорудуп келзивиссе, чурум хажыдымыкшынары болганчок катаптаттына бээр турган. Партия ТК-ның июнь Пленумунуң негелделэин ёзугаар ажылды эле тургузуп, чаа-чаа хемчегларни ажылдап кылган бис. Аңаа хоорайның амыдырал хандырылга эргелелиниң коммунистери улуг салымшкынны киирген. Мен база 1975 чылдан бээр СЭКП кежигүнү кижи болганымда оон хажыныышга артпадым. Идик септеэр болгаш даараар цехтиң ажылынга хамаарыштыр чамдык айтырыгларны шинтпирлежиринге киирштим.

Даараан болгаш септеэн идиктиң шынары багай болур чоруктар кызырылза-даа, бистe ам-даа үндезинин-биле чайлаттынмаан турар. Оон чылдагааны чүдел? Биргн эзлчедде, материал-биле хандырылгадан ол чугула хамаарыр. Чамдык улдуң, ун кылыр материалдар чедишпейн баар, оон долузу-биле келирин маңап турда үе эртип, чагыгны күүседир хуусаа чоокшулап, харын-даа эрте бээр. Ону маңаар дээш моган-шыллан чагыкчыны бодаап далаш кылыр бис. Оон түнелиниде ук идик кэш-ла хонар, дораан катап сөөртүп калыр. Чамдыкта хырба-даа эрги, удезиниар-даа ирик болур. Ындыг материалдарны ажыглавас турбуже, чамдык план сүрген ийи-чаңгыс өөрүүс оон-биле идиктерни сеттей каапгар. Ынчангаш ажылдың багай шынарлыынга хамаарыштыр чөптүг хомудалдар киирип кээр. Септекчи кижиге аргадуржулга база херек.

Беш чыл мурнунда чаа идик даараар цехке ажылдай бердим. Ында 17 кижи бар бис. Дуржулгалыг ажылчыннар база хөй. Мурнундагы загдыныкчым А. Русман, цех начальныгы А. Жаров болгаш өскелээ боттарының херээниң ёзулуг мастерлери бистe эвээш эвес. Оларның бүдүрген продукциязы шынарлыынга талазы-биле онзаланып турар.

Бистиң цехивистиң коллективин боттарынга онзашкан күрүне планын чедиишкиниг күүседип турар даярын демдеглээри күзеничиг. Ол-ла темпивисти кошкатпайн Совет Тыванын 40 чылын төлептиг уткуур бис. Бодум хуумда ол байырлалды база чедиишкиниг уткуур мен. Амгы үеле күш-ажылчы календарымда декабрь ай үүн келген. Оон ангыла аныяк ажылчыннарны дуржулгалыг мастерлер кылдыр өөредир деп сорулгалыг мен.

Б. ШАТОХИН,
Кызылдың идик септеэр болгаш даараар цегинде ажылчын.

ИЛЕТКЕЛДЕ ЧҮҮ КИРБЭЭНИЛ?

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

Кызылдың аъш-чем баазаннарының садыының коммунистериниң отчёт-сонгулдалыг хуралы болуп эрткен. 1982 чылдың сентябрьдан бо үеге чедир садыгның партия организациязының кылып келген ажылының дугайында партбюро секретары Н. Гуркина илеткел кылган.

Садыгны хөгжүдер болгаш сайзырангайжыдар, чоонуп хандырылгазын бедидер талазы-биле партиянын XXVI съездизинин база оон соонда-гы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Кызылдың аъш-чем баразаннарының садыы чамдык ажылдарны кылып чорутқан дээрэн илеткелчи эгезинде демделээн. Он бирги беш чылдың эрткен ийи чылының база бо чылдың сес айларының каттышкан планныг даалгаларын бүгү көргүзиттер талазы-биле садыг чедиишкининг күүсеткен. 1267,4 мун рубльдин аъш-чем баразаннарын чонга планнан ажыр саткан.

Бо чедиишкиннерге мурнакчы ажыллыг садыг будурулгелериниң шудургу ажылы улуг салыышкынны киргеи. Ылангыя коммунистер О. Шарыпова, Н. Панфилов, Г. Формаичук, Н. Субботина оларның удуртқан коллективтериң планныг даалгаларын чедиишкининг боттандырыпын турарлар.

Партиянын болгаш чазактың салган сорулгаларын чедиишкининг боттандырарынга хүн бүрүнүн соңгзарладып болбас ажыл-херектер-биле чергелештир коллективке идеология ажылын күштелдирери чугула дээрэн коммунистер хамаан-биле медереп билип турар деп, илеткелчи чугаалаан. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарында идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды калбартырының ролюн ажок тодаргай көргүскен. Ынчангаш партийжи, экономиктиг өөредилгенин четкизин улам калбартып, дуржулгадыг пропагандистерни анаа бижыглаан. Агитаторлар, политинформаторлар келир өөредилге чылынга үүкүштүр четчелеттингеп. Садыг будурулгелериге лекциялар номчуурунун планнын тургускан, кичээлдериниң темазын ажылдан кылган болгаш бадылаан.

Коммунистиг күш-ажылдың школазынга илеткелчи доктаваган. Садыгда нянтизи-биле ажылдап турар 13 школаза 540 кижи хаара туттунган, оларның он үжү коммунистер, 37-зи комсомолчулар. «Хостуг республикаларның бүзүлбас эвилели» деп темага кичээлдер болгулаан. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының материалдарын өөренмээн коллективтер чок. Күш-ажылчы коллективтер дугайынга Хоойлу-биле танышкан.

Ындыг түрбүже бо чылдың эрткен сес айларынга үүрмектеп садыг барган сорулгазының планы үүле 97,9 хуу күүсеттингеп. Садыгның 49 магазинининң үүле 22-зи планын боттандырган, 62 бригаданың чартык кезии салгал сорулгазын күүсетпээн.

Бо чылдагы ажылын аналител тура, коммунистер ол четпестерниң үнген чылдагаавының тодарадырын оралдашкан. Бо талазы-биле чугаа мурнуку үеперде-дээ болуп тургулаан. Ол кирезинде сентябрьның безин планы күүсеттинмес дүре 166,3 мун рубль хожуласпаанының. Ынчангаш шиитпир-биле дөртку квартал база дүвүренчиг байдалда.

«Мурнуку чылдарда үүле Кызылга эвес, республикага безин мурнакчы турган. хөй-нинти ажылынга идепкейлиг киржип келген, мун ажыг кижи составтыг коллектив канчап хожудаашкынче киргенил?» Бо айтыгны илеткелчи-даа, санал бергеи коммунистер-даа хөй удаа салып, анаа харыынны бергеннер.

Садыг будурулгелериниң чедиичелиг ажылдаарынга кадрлар улуг рольду ойнаар. Олар будурулгелериниң коллективтериниң кадрларын ажылдан үнүп турарын илеткелчи чугаалаан. Магазиннерге чогуур үезинде септелге кылбас, оларны чылыглаваас таварылгалар бар, ынчангаш соок.

Черле ынчаш садыгның материал-техниктиг базазыныче кичээнгей салыры чугула дээрэн үк хуралга коммунистер айтыкпаннар. 49 магазининиң 22-зи эргижиреэн ыяш базыннарда. Оларга кыжын дыка соок, сут хандырылгазы чок.

Совет садыгның дүрүмүн хажылар чорук-биле идепкейлиг демнеселди чорудары садырыишкин бижээнинер-биле садыгның администрациязы беседалажып турар. Хөй кезиикде-ле чаш үүгларга ясли-садык бербээнииден, чурттаар чер чогуудан олар үнүп турар. Баштайгыларның ажылдан үнгени соолундеги кадрларның будурулге-биле чарлырынга идиг болган. Чүге дээрге үнген садыгжыларның орнунга чаа кижилерниң хүлээп алдынмайн турарынган эвээш санныг кижи өөрүнүн орнунга ажылдаш, бергезинден билдирнишкин бижир үүрга таваржыр. Аъш-чем баразаннарының магазиннери дыштанып хүн чок ажылдаар болганда, чамдык магазиннериниң садыгжылары неделя дүргузунда чаңгыс-даа катап дыштанып хүн албайн баргылаар таварылгалар бар.

Ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургуспаанындан база чамдык кадрларның үнүп турарын илеткелчи чугаалаан. Магазиннерге чогуур үезинде септелге кылбас, оларны чылыглаваас таварылгалар бар, ынчангаш соок.

Черле ынчаш садыгның материал-техниктиг базазыныче кичээнгей салыры чугула дээрэн үк хуралга коммунистер айтыкпаннар. 49 магазининиң 22-зи эргижиреэн ыяш базыннарда. Оларга кыжын дыка соок, сут хандырылгазы чок.

Совет садыгның дүрүмүн хажылар чорук-биле идепкейлиг демнеселди чорудары садырыишкин бижээнинер-биле садыгның администрациязы беседалажып турар. Хөй кезиикде-ле чаш үүгларга ясли-садык бербээнииден, чурттаар чер чогуудан олар үнүп турар. Баштайгыларның ажылдан үнгени соолундеги кадрларның будурулге-биле чарлырынга идиг болган. Чүге дээрге үнген садыгжыларның орнунга чаа кижилерниң хүлээп алдынмайн турарынган эвээш санныг кижи өөрүнүн орнунга ажылдаш, бергезинден билдирнишкин бижир үүрга таваржыр. Аъш-чем баразаннарының магазиннери дыштанып хүн чок ажылдаар болганда, чамдык магазиннериниң садыгжылары неделя дүргузунда чаңгыс-даа катап дыштанып хүн албайн баргылаар таварылгалар бар.

Совет үлүстүн эң үнелиг материалдыг эт-хөреңгизин садыг ажылдакчыларынга күүне бүзүрээн. Ынчангаш коллектив кежигүнү кижи бүрүзү материалдыг эт-хөреңгинии камналгазын чедип алыр, самчыгдал болдурбас дээш ажылдаар үүрлуг. Ындыг түрбүже отчёттуг үениг дүргузунда тос мун ажыг рубль түнүг 78 самчыгдал болганы коммунистер чидии-биле шүгүмчүлээн. Ылаңгыя № 40, № 5, № 15 магазиннерде самчыгалдар хөй.

Коллектив-тин хөй-нинти амыдыралга киржилгезин анализтээни-биле илеткел доозулган. Сананалдарга чугаа база оон-биле кызыгаарлаттынган. Хожудаашкынынан үнериниң оруктарын хурал дилээн. Анаа хамаарыштыр чугаа садыгның материал-техниктиг базазының экижидериниче, баартык артында кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга тзарымчалыг байдалдарны тургузарынче угланган хемчегларни алырының чугулазын чугаалаан.

Илеткелчи Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуну боттандырып турары-биле холбашкан айтырыгга үүле каксы деттеп. Үк Хоойлу барык үш ай хире үе дургузунда боттанып келген. Күрүненип болгаш хөй-нинтиниң ажыл-херектерин шиитпирлээрииге, будурулгени база социал хөгжүлдени планнаарынга, кадрларны белеткээрииге болгаш таарыштыр тургузарынга, ажылдакчыларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээрииге база өске-даа айтырыгларга үк Хоойлу улуг рольду ойнаар дээрэн билдингир.

Күш-ажылчы коллективтериниң бүрүн эргезин боттандырарынга партия болгаш профэвилел организациялары улуг рольду ойнаар. Ынчангаш оларга улуг алдар, бедик хүлээлге онаажып турар. Анаа үндезилээш, партия организациялары бодунуң ажылын үндезинин-биле эде тургузуп, чаа Хоойлунуң үүле бүрүзүн коллективке чедирер үүрлуг. Ынчан Совет күрүненин тывыскан эргелери бүрүн ажыглаттынар.

Ажылдакчыларның күш-ажылчы идепкейин бедидер дээш социалистиг чарышты каичаар организастап турарының дугайында тодаргай бодал илеткелден дыннаалбаан. Кандыг-даа ажыл-херектя бурунгаар хөгжүзиринге социалистиг чарыш үлүг идиглиг болуп дээрэн билдингир. Кызылдың аъш-чем баразаннарының садыында социалистиг чарыштың чоруп турарының дугайында, анда каш кижи хаара туттунганын, түңнелин кайы хире болгаш үндурул турарын, кымнар хөй удаа тиилекчи болуп келгенин илеткелчи адаваан. Оон алташ көөрге, социалистиг чарыш анда уттундурган, а коллективтин хожуданчай бодурулга ол база «идиг» бергени чугаажок.

Үш ай болгаш он бирги беш чылдың өзек чылы доостур.

Бо үеним дургузунда бар четпестерни дарый чайладып, социалистиг чарыштың дээштиг организаставышаан, арга-хевирлерин сайзырангайжыдып, коллектив бүрүзүн олче хаара тудар болза, чедиишкиннер улам бижыглаттынар. Ол талазы-биле Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуда мынчаар айыткан болгай: «Күш-ажылчы коллективтер кежигүннериниң күш-ажылчы идепкейин бүгү тала-биле бедидер, социалистиг чарышты, күш-ажылды коммунистиг ёзуубиле көөрү дээш шиитпирлээнинии каябартыр. ...организацияларга социалистиг чарыштың негелделерин бадылаар, тиилекчилерни моральдыг болгаш материалдыг идиг бернишкининиң хемчеглерин тодарадыр».

Д. ЧЫДЫМ,
«Шынның» корр.

Николай Романович Рубинову оон үүле ажылдан турары Ак-Довуракның 400 ажыг кижилиг автотранспорт будурулгезиниң коллективинде эвес, бүгү ак-довуракчыларда танывас, хүндүлевес кижи ховар. Ол АТБ-де ам таптыг-ла үеэрби сес чыл токарылап ажылдап келген.

Хып дээн аныяк оол Н. Р. Рубинов 1946 чылда Магаданның Верхний-Оторык алдын уургайынга токарыга өөренип-чилеп ажылдап эгелээн. Анаа үш ай өөренип-чилээш, ол будурулгеге ажылдап артып калган. Николай Романович 1949 чылда амыдырал-чурттаалгазының зайы-биле Тывага чедип келген. Ол мынчангы Чаа-Хөл районнуң Кара-Сутга демир рудазы шинчилеп турган шинчилел партиязынга токарылап кирген. Анаа 1955 чылга чедир ажылдаан. Анаа Н. Р. Рубинов Хемчикте Ак-Довурак хоорайның болгаш «Тывэ даг-дүгү» комбинаттың будуу эгелээнинде Ак-Довуракка ог-бүлезинде чедип келген. Чогум-на ол үеде «Тывэ даг-дүгү» будугну болгаш хоорайның ажыл-бүрү будурулгелерин транспорт-биле хандырары-биле республикада база бир улут транспорт организациязы болур Ак-Довуракның автотранспорт будурулгезин организастап эгелээн. Ынчангаш анаа бедик мергежилдиг чоланачылар, слесарьлар, токарьлар коючуг хереглеттинге бергеи. Тудугнуң удуртукчулары оны ынаар чорутқан. Күш-ажылдың хоочуну, коммунист Н. Р. Рубинов ол үеден эгелээш, ында бо хүнүерге чедир станок артында үзүктел чок эрес-шалыпчы ажылдап турар. Ол 6-гы разрядтың бедик мергежилдиг токары, кандыг-даа станоктарга кандыг-даа машина кезектерни тзарыштырып, чоңдуруп, үттеп, какнап, быжыглап, ажок хөй хевирнин коючуг нарын үүлдерин безин кылып шыдаар кижи.

Николай Романович боду назы дегүй берген-даа болза, идепкейлиг хөй-нинтичи болуп

ЭКИ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЕК

чилел партиязынга токарылап кирген. Анаа 1955 чылга чедир ажылдаан. Анаа Н. Р. Рубинов Хемчикте Ак-Довурак хоорайның болгаш «Тывэ даг-дүгү» комбинаттың будуу эгелээнинде Ак-Довуракка ог-бүлезинде чедип келген. Чогум-на ол үеде «Тывэ даг-дүгү» будугну болгаш хоорайның ажыл-бүрү будурулгелерин транспорт-биле хандырары-биле республикада база бир улут транспорт организациязы болур Ак-Довуракның автотранспорт будурулгезин организастап эгелээн. Ынчангаш анаа бедик мергежилдиг чоланачылар, слесарьлар, токарьлар

Урегой- Помары - Ужгород аразынга газ дамчыдар улут хоолайны бүрүн күүзүү-биле хуусаа бетинде ажыглалга кирген. Делегей практиказында эң баштайгы инженер-техниктиг ол дериишкинин хуусаа бетинде ажыглалга кирген экономиктиг болгаш политиктиг улуг ужур-дүзалыг.

ЧУРУКТА: Москвада «Союзоргэнерго» каттыжышкынның тудугжулары «Помарская» газ компрессор станциязын ажыглалга киирериниг идепкейлиг киришкен.

Е. ЛОГВИНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ!

Коммунист дугайында чугаа

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫ

Он сес чыл иштинде чоланачылап, 3[illegible] ажылдап, орукка озал-одак кылбайн келген. 1971 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Өг-бүлелиг. Сес уругларның адазы. Уругларының незин —Кара-кыс Лопсан-Доржуевна чурттап, ажылдап турар суурунда башкы.

Чаа-ла дөртен хар ажып чоруур, ортумак дурт-сынныг, чазык шырайлыг, оожум, томаанныг, бүдүштүг кижиниң допчу намдарын каш сөс-биле чугаалаарга ыңгыг. Борис Ойнаровтуң адазы Наксыл-оол Кок-оолович Ойнаров «Бэрлик» совхозтуң Бижиктиг-Хаяа салбырынга хөй чылда ферма эргелекчилеп чорааи. Оон оглу Борис Наксыл-оолович бо хүннерде адазының чуртун эзлеп, ажыл-херээн төлептин-биле уламчылап чоруур.

Оон чоланачы болур күзелп 23 харлап чорда боттанган. Ынчан ол өгленип-баштаныпдаа алган, оолдут-даа апарган. Баштай дээрезинде Кызылдың автошколазын доосказ келген ажыдык эрге ГАЗ-51 маркалыг эрги автомобильди хүлээдип бээрге, Борис Ойнаров анаа ундаравааи.

«Чыткан теве акезинга» канмыыл кайнын кирер. Харында берген машинаны эки кылып, септеп алгаш кызыл ажыдаар-дыр. Ажылга эки дыртып, идегеп, бүзүредип чедип даза, чаа автомашиналарның рулюн долгаар күзел боттанмайн канчаар» деп, ол бодангылаан. Шынап-ла Борис Ойнаровтуң адазы Наксыл-оол Кок-оолович Ойнаров «Бэрлик» совхозтуң Бижиктиг-Хаяа салбырынга хөй чылда ферма эргелекчилеп чорааи. Оон оглу Борис Наксыл-оолович бо хүннерде адазының чуртун эзлеп, ажыл-херээн төлептин-биле уламчылап чоруур.

Оон чоланачы болур күзелп 23 харлап чорда боттанган. Ынчан ол өгленип-баштаныпдаа алган, оолдут-даа апарган. Баштай дээрезинде Кызылдың автошколазын доосказ келген ажыдык эрге ГАЗ-51 маркалыг эрги автомобильди хүлээдип бээрге, Борис Ойнаров анаа ундаравааи.

«Чыткан теве акезинга» канмыыл кайнын кирер. Харында берген машинаны эки кылып, септеп алгаш кызыл ажыдаар-дыр. Ажылга эки дыртып, идегеп, бүзүредип чедип даза, чаа автомашиналарның рулюн долгаар күзел боттанмайн канчаар» деп, ол бодангылаан. Шынап-ла Борис Ойнаровтуң кылган ижинге кызымак, созүнге ээ болур кижилериниң бирээни. Дуржулгалыг чоланачыларга безин сыгаарга «Кедилег эт эвес, удавас үндүр бажыңнар чалыргай-дыр» дээш мынаайын турган ГАЗ-51-ни ол септеп алгаш совхозунга ийи чыл иштинде ажылдаан.

—Сүт сөөртүр машинага ажылдарым харымсалгалыг ажыл. Заводка сүт дүжаарының шагын бичии-ле савалдыр болза, сүт ажыг бээр, совхоз караажага таварыжыр. Бо ажылды шыдаар боор дээш, семээ сүт сөөртүр машина бөөрии шиитпирлеливис—деп. Борисче совхозтуң кол инженери Анаа хөй-ле чүүлдерни дээндырып турар. Ол солуннар, журналдардан партияның салып турар соруулгаларынга дүүштүр үндүрген доктаалыштырларын номчуп, ылаңгыя СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерии, ССРЭ-нин Аъш-чем программазын. Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуну өөренип, малчыларга агитатор хүлээлгезин күүседи чоруур. Борис Наксыл-оолович суурда хөй-нинти ажылынга, ураи үүл көрүлдезинге бо-ла киржип, салбырда партия эге организациязының секретары М. А. Куулар-биле кажаи, кааза, чүүү кылыр дугайында сумелешкеи турар.

Бирээзи башкы, бирээзи чоланачы Кара-кыс Лопсан-Доржуевна биле Борис Наксыл-оолович Ойнаровтарның өг-бүлезии эң-найырлыг болгаш ажыл-ишчи. Сес уругларны өстүрүп, оларны келир үенин толептиг салгакчылары, бедик мергежилдиг, сагыш-чуруумнуг, ажыл-ишке, эртем-билиге сундулуг хамаатылар кылдыр кижизидер дээш олар боттарының бүгү-ле күзел-соруун берип чоруурлар. Бо чылын улуг оглу 10-гу классчы. Отчугаш витаминниг сиген далганын белеткээр АВМ-ге, уруу 9-ку классчы Оюмаа фермага ажылдап чайлаан. Бичии уруглары база ажыл-ишке ынак, бажын чанында огородун, чечектерин ажаап, мал оскежээ дузалакчылары апарганнар.

Күс дүшкеи. Малчын аалдар күзеглеринде көжүп кирип келгилээн. Барлык шөлүнде аалдар аразынга чоруп турар сүт сөөртүр машинаны улус бо-ла эскерип каар. Ол коммунист чоланачы Борис Ойнаровтуң машиназы-дыр. Ийи чыл бурунгаар заводтан келген чаа машинаны хүлээп алгаш хоочун чоланачы 80 000 километрин чаңгыс-даа септелге чокка эртип, ажылдап турар.

Ш. КУУЛАР.
Барыын-Хемчик район.

ХӨЙ ЧЫЛДАР ИШТИНДЕ

Күш-ажылдың хоочуну, 70 харже чоокшулап орар коммунист Чүлдүм-оол Салчакты Бай-Тайга девискээринде таныыс кижи ховар. Ол—чонунга хундуткелдиг кижилериниң бирээзи. Чүлдүм-оол Салчак бичиизинден тура-ла ада-иезинге дузалажып, мал ажылынга, тудугга ажылдап келген. Улуг-биче кижилерни үүк-бижикке өөредир дээш оскеда хөй-нинти ажылдарынга идепкейлиг киржип келген.

Чүлдүм-оол Намзыраевич биле Белек Араптановна хөй уругларның ада-иези. Ажы-төлүн база күш-ажылга ынак, бичче сеткилдиг болурунга өөредип чоруурлар. Олар база эки ажылы дээш чонунга мактадып турар апарганнар.

Белек Араптановна—хоочун башкыларның бирээзи. Бай-Тал ортумак школазынга хөй чылдар иштинде башкылап келген. Амгы үеде ол пенсияже үзе-даа, «Салгал» уруглар садын директорлап турар.

«Салгал» 25 бичии чаштарны кижизидип турар.

Чүлдүм-оолдарның өг-бүлези хууда дузалал ажыл-агыйын база сайзырадып келген. Оларның ариг-шеверин бажыңның даштында ынек, хөй кажааларын, элбек ногаалыг огородту, янзы-бүрү өнүг чечектерни кижи эскербес аргажок. Күш-ажылга ынак, олут орбас кижилер чурттап турар дээрэн оон-на илден.

Чаа дарганы улус чиктизиниң хүлээп алган. Эрги дарга арай талаар кижи болган, моозу кандыг боору билдинмес. Аныяа база ажок.

Албан-дүлээлге белеп эвес болгаи. Кажан-даа септелге кылып көрбээн эрги кажаалар, үреляк машиналарлыг девискээр ишти. Колхоз кассазында акша куруг, ажыл-агыйның өрези баш ашкан. Хамаан бе дээш хөөнер улустуң тудуп чий берген. Колхоз даргалай бергенниин баштайгы шөлээзи. Шөлээде дыштанып дээш план буступ дүшкеи. Тараа шаныига, фермага, трактор бригазазынга ол аразындан чыдып калбайн чоруп бергеи.

Адазының дуржулгазын өөренип турда шөлээ төнген. Ажылдап кирипкеи. Неделялар, айлар билдиртпейн эртип турган. Кижилер аңаа бүзүреп эгелээнин ол билип турган.

Баштай бүзүреевейн турган улустар колхоз даргазының эгелээшкиннерин ам деткип эгелээн. Бир дугаарында ол машина-техника аймаан чурумчудуп ап четтингипкеи. Машина парыгының ажыдыышкымына улуг Борисенко хепхенертен чедип келген. Элээп хынап көргеш, тургустуунган байдалга таарзынган. Оглуга мынча дээн: «Баштайгы, базым — оруктун эгези». Оон соолунде механизастаттынган шаиы, кайызынга-даа муи инек турар ийи инек кажааларын, мастерскаанны, общежитиени ажыглалга киирген. Улус биле берген: бодунун ажыл-херээнге аныяк колхоз даргазы быжыг харыысалгалыг, докгаамал туруштуг база кижи идеген болур, агаарже халас сөс октавас кижи.

Борисенко деп фамилияга, колхоз даргазы болурунга Василий төлептиг кижи деп чүвеии беш чылларның дургузунда балыткап шыдаан. Колхоз бут кырынга турун келген, ажыл-агыйын өске бүдүрүлгелерден дудавастаан. Ынчалза-даа кылыр ужурлуг ажыл-херектер төттүнер аргазы чок. Чижээ, хожудан турган будурулгеге, мал ажылының ажыктының бедидери-биле, сүт комплекизин түзүп, ону ажыглалга киирери. Суурну чаа-гайжыдары, чаа бажыннар-биле кудумчуларны каас шинчиже киирери. Колхоз даргазы ийи адашкыларның ажыл-агыйларының аразы 140 километр. Араважыр шак-уе база эвээш, ол кадында аныяк дарганың кадайы Ольга чай бербес бо-ла чемелей каапгар: «Ооларың өзүп орарын безин көрбес кижи-дир сеи, үргүлүү бут кырында». Оолдарының улуу—сес хар ашкан, бичезн чаа-ла бир харлыг. Улуг оглунуң ады—Коля. Кырган-ачазы-биле атгаш.

Олар өзүп келгеш, кымнар болуру билдинмес: ажылдың кандыызы-даа дөмей. Чүгле күш-ажылга чүткүлүглер хүндүткелди чедип ап шыдаар.

Н. ТУРКИН,
Ю. ЮРИС,
СЭТА-ның корр.

ЧУРУКТА: Биче-оол Васильевич Седип—Эрзин район эмнелгезиниң дүрген дуза чедирер автомашиназының чолаачызы. Ол чээрби чыл чолаачылап турар.

Хөй чылдарда чедип алдынган байлак арга-дурмулга, бедик мергежил оон дузазын хереглээн ниими районнуң найы-даа булуңунда болза шагның найы-даа үезинде аңаа саат чокка чеде бээр арганы берип турар. Ажыл-ишчи чолаачы Эрзин көдээ Совединиң депутады, хөй-нинти хүлээзигезин база ак сеткил-биле күүседип келген.

Е. ГОРБУНОВАНЫҢ фотозу.

БАШТАЙГЫ КОЛЛЕКТИВИМГЕ

Күш-ажылчы базымым Өөвүр райондаа Солчур суурунуң «Салгачка» аттыг ясли-садыгга эрелеэн. Чаа ажылдап эгелей чоруур кижиге билдимес чүүлдер, берглеер бо-ла таварыжыр болгай, мынчангаш чанында турар дуржулгалыг хоочуннарның арга-сүмезин ажыглыг. Мениң ындыг дузаны ясли-садтың эргелекчизи Г. Озыржак база ортумак болуктуң кижизидикчи башкызы М. Бичче-оол чедирип, бичии чаштарны ажаазп, хайгаарааар, ынакшидер талазы-биле үелиг сумелерии берип турганнар.

Амгы үеде мен Владивосток хоорайда чурттап турар мен. Ынчангаш баштайгы күш-ажылчы коллективимни эң-найыралдыг кежигүннеринге Башкылар хүнүн үткүштүр бейыр чедирбишкеан. Бүүнүнгү ажыл-ижиниге чедиишкиннерни күзедим.

Ч. МОНГУШ.

АДАШКЫЛАР— КОЛХОЗ ДАРГАЛАРЫ

Донбасстың дүмүдүн ажаап ап турарының дугайында медээлерде Борисенко деп фамилияя ийи катап киирип турар. Адазы—Николай Петрович Марьин районда Киров аттыг, оглу—Василий Николаевич Александров районда Ленин аттыг колхозтуң даргазы. Улуг Борисенко—Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Бүгүзвилелдиң колхозтар чөвүлелиниң даргазы. Ынчалза-даа аныяк Борисенко амыл-агыйжы талазы-биле бирээзинден белеп черле чыда калбас. Колхоз даргазы бо ийи адашкыпар ажыл-ишке барык дөмейлер.

Дайынның кадыг-берге чылдарында Николай Борисенко тараа өстүрүп деп чүвеии билип апкан. Ынчангы элээди оолдар чаанын хып турган шөлүүге өстүрген тараанын ажыг амданын билип алган. Улуг улус-биле денге олар ажылдап турганнар: хүндүс аңдазын соондан кылаштаар, дүне тараа уруп каяи шоодайлар дажыыр. Ажылдап алганы баштайгы күш-хүнү Колядя кайыны үттүндурар, ийи пуд арбай далганын ол дайын сөөлүндеги күзүн бажынга экелгеп.

Барык дөрт он чылдарның дургузунда чөрдеп дүжүт өстүрүп алырының эртемин Николай Петровнга долузу-биле шиигээлеп алган. Комбайнер, МТС механиги, трактор бригадазының бригадири, партия организациязының секретары, ооң соонда, сөөлүү он дөрт чылдарда колхоз даргазы болуп ол ажылдап келген.

Борисенко ажыл-агыйны хүлээп ап турда, будурулгеге муң хире кижи ажылдап турган. Ам—530. Тараа шөлдеринден болгаш фермалардан алыр орулга ийи катап өскен. Колхозтуң орулгазы ийи катап улгаткан. Эрткен чылгы арыг орулга 1,3 миллион рубль болган. Бо чылгы байдал оон эвээш болбас.

Көдээ ажыл-агый институдунче оглун үдеп тура, өөредилге номнарын болгаш конспектилерин арттырып алырын адазы чагаан. Мынча дээн: «Сеңден чыдып калырымга кайыын болуру». Агроном дипломуну оглунуң соонда чедип алган. Оглунуң билиниш дениелинге ол чедип келген.

Василий агроном болуп ажылдап тургаш, сөөлүнде кээп чыдып каап турар колхоз даргалаарын аңаа сумелеэн. Олче диттири белеп эвес херек. Бир арын кызар чүве болза, ону адазының ажылдап турарынга дөңнээри, багай ажылдаарга, улус чемелээр болгай: «Колхоз даргазының оглу харык чок кижи болганзыр»— деп аан.

Чаа дарганы улус чиктизиниң хүлээп алган. Эрги дарга арай талаар кижи болган, моозу кандыг боору билдинмес. Аныяа база ажок.

Албан-дүлээлге белеп эвес болгаи. Кажан-даа септелге кылып көрбээн эрги кажаалар, үреляк машиналарлыг девискээр ишти. Колхоз кассазында акша куруг, ажыл-агыйның өрези баш ашкан. Хамаан бе дээш хөөнер улустуң тудуп чий берген. Колхоз даргалай бергенниин баштайгы шөлээзи. Шөлээде дыштанып дээш план буступ дүшкеи. Тараа шаныига, фермага, трактор бригадазынга ол аразындан чыдып калбайн чоруп бергеи.

Адазының дуржулгазын өөренип турда шөлээ төнген. Ажылдап кирипкеи. Неделялар, айлар билдиртпейн эртип турган. Кижилер аңаа бүзүреп эгелээнин ол билип турган.

Баштай бүзүреевейн турган улустар колхоз даргазының эгелээшкиннерин ам деткип эгелээн. Бир дугаарында ол машина-техника аймаан чурумчудуп ап четтингипкеи. Машина парыгының ажыдыышкымына улуг Борисенко хепхенертен чедип келген. Элээп хынап көргеш, тургустуунган байдалга таарзынган. Оглуга мынча дээн: «Баштайгы, базым — оруктун эгези». Оон соолунде механизастаттынган шаиы, кайызынга-даа муи инек турар ийи инек кажааларын, мастерскаанны, общежитиени ажыглалга киирген. Улус биле берген: бодунун ажыл-херээнге аныяк колхоз даргазы быжыг харыысалгалыг, докгаамал туруштуг база кижи идеген болур, агаарже халас сөс октавас кижи.

Борисенко деп фамилияга, колхоз даргазы болурунга Василий төлептиг кижи деп чүвеии беш чылларның дургузунда балыткап шыдаан. Колхоз бут кырынга турун келген, ажыл-агыйын өске бүдүрүлгелерден дудавастаан. Ынчалза-даа кылыр ужурлуг ажыл-херектер төттүнер аргазы чок. Чижээ, хожудан турган будурулгеге, мал ажылының ажыктының бедидери-биле, сүт комплекизин түзүп, ону ажыглалга киирери. Суурну чаа-гайжыдары, чаа бажыннар-биле кудумчуларны каас шинчиже киирери. Колхоз даргазы ийи адашкыларның ажыл-агыйларының аразы 140 километр. Араважыр шак-уе база эвээш, ол кадында аныяк дарганың кадайы Ольга чай бербес бо-ла чемелей каапгар: «Ооларың өзүп орарын безин көрбес кижи-дир сеи, үргүлүү бут кырында». Оолдарының улуу—сес хар ашкан, бичезн чаа-ла бир харлыг. Улуг оглунуң ады—Коля. Кырган-ачазы-биле атгаш.

Олар өзүп келгеш, кымнар болуру билдинмес: ажылдың кандыызы-даа дөмей. Чүгле күш-ажылга чүткүлүглер хүндүткелди чедип ап шыдаар.

Н. ТУРКИН,
Ю. ЮРИС,
СЭТА-ның корр.

«Күш-ажылды хостаары»

бөлуктүң 100 чылынга уткуштур

РЕВОЛЮСЧУ УЕ-ЧАДАНЫҢ ЧАЙЫННАНЧАК АРНЫ

Күрүненің төөгү музейиниң «Күш-ажылды хостаары» деп баштайгы орус марксисчи бөлуктүң тургустунган хүнүнден бээр 100 чыл оюнга тураскаткан экспозициязының кезээ Россияның революсчу шинчээшкининиң чайыннанчак арның көргүзүп турар. Эртеминг коммунизмни иептерединге ол чугула рольду ойнаан, марксизмни Россияга киитилел болгаш революсчу бодалдың агымы кылдыр бадыткаан.

Экспонаттарның арааныда— Г. В. Плехановтуң орус дылче очулдурганы болгаш 1882 чылда Женевага парлап үндүрген «Коммунистиг партияның манифези» бар. Эртеминг коммунизмниң үндезилекчилериниң болук кежигүнериниң очулдурганы оске-дээ ажылдарының ховар лээп үндүрүлелери ында делгеттинген. Народник үеделиг идеологиязының бүзүредилиг болгаш шинтпирлиг критиги, Россияга марксизмниң улуг иептередикчизи болгаш теоретик кылдыр бодуп ында көргүскен Г. В. Плехановтуң ажылдары бар.

«Күш-ажылды хостаары» бөлуктүң кежигүнү, бир дугаар орус марксисчи херээжен кижи В. И. Засуличиниң хуудаларын— номнар болгаш саазынаар салыр, лак-биле чаап каан, ыяш түмбочкалыг, согулдуурну, «Женева» деп бижиктиг хааржакты көргүкчүлер сонуургап көөрлер.

Ол экспонаттарның музейге кöстүп келгени солун төөгүлүг. Москва чурттуг Ю. Гусев эрткен чылдың чайынында чаа квартираже көжүп кирер деп баргаш, эрги шкавын бүзар деп шинтпирлеп алган. Ону Юрий Алексеевичиге Малая Бронная кудумчуга ооң мурнунда кожазы кадай белекке берген чүве-дир. Шкафтың дүвүн хоорупкаш, Гусев аңгадай берген: ында шарып каан, саргара берген документтилер болгаш октярлыг хол-боозу чыткан.

Удаткан чок Күрүненің төөгү музейинге Москвaның Волгоград районунуң иштики херектер эргелелинден телефон дыңналып келген: тывылган саазынарны мында эккелген, олар төөгү талазы-биле үнелиг боол чадавас дээн.

Эртем ажылдакчызы А. Яновский ол саазынарны хынамчалыг сайгарып көрген. Ол дээрге янзы-бүрү хереченилелер, документтилерден уштa бижиглелер, лотерея билеттери болгаш харын-даа медицина рецептери болган. Боо эдилээринге чөпшээрел база чыткан. Архивтиң хой кезии Москваның сураглыг эмчизи В. П. Успенскийге хамаарыжып турган. Ооң ада-иези—П. Г. Успенский биле А. И. Засуличиниң өглеишкенининг дугайында бижилге шинчилекчиниң кичээнгейин хоара тудупкан. Эмчиниң авазының фамилиязы дораан-на сонуургалды болдурупкан. Революсчу-народниктиң кады төрээн кыс дуңмазы Г. В. Плехановтуң сурукчузу ол болган дээрзин ооң ынайгы шинчилелдер көргүскен.

Ол эдептиг тывыштың дугайын А. Яновский «Советская культура» солунга бижээн. В. И. Засуличиниң Москвада чурттап турар үгүн салгааннары — Ольга Михайловна болгаш Анна Александровна Хартуларилер база Н. В. Козлова ук солунга үнген материалга хамаарыштыр боттарының бодалларын бижээннер. Смоленск губерниязының Михайловка суурунда Засуличиниң именнезинден арткан эт-септи Төөгү музейинге олар дамчыдып бергеннер.

А. СИВЦОВ.
СЭТА-ның корр.

Москва.

Эвилелдешкен республикаларда

РСФСР: соруулга — алыс түннел чедип алыры

Туттунуп турар Нижнекамск ГЭС-тиң он үшкү агрегадының монтажы эгелээн.

Баштайгы белдир болур турбинаның 250 тонна деңзилиг ажылчын дээрбээн черинің кадыг картыкка тургузарынга санныг шактар негеттинген. «Спецгидроэнергомонтаж» трестиң монтажчыларының бригадазы узаттырган блоктарны ажыглаанының ачызында шаг-үеин камнап ап шыдааннар. Ажылдарының делгем фронтузуун манап орбайн, олар түскай стендиге электри машиназының белдирлерин соолунде кожугларынга белен кылдыр чыып алтаппар. Ындыг арганың түннелинде күш-ажылдың бүзүрүкчүлүү бедээн.

Тудутнуң чорудулгазында база бир чугула курлавыр илерээн. Бир эвес белдирлерин стендиге чыып кожармынга түскай мергежилдиг бригадалар негеттинер турган болза, а монтажты болгаш наладканы кылырынга алыс түннелче утланган технологтуг шуудулга херек болган. Ол дугайында мурнундагы агрегатты чыып турган бүзүрээннер. Ынчан коллектив эвээш күш-биле он ийиги машинаны чогуур хуузазында ажыглалга киирип шыдаан. 20 кижини өске участоктарга ажылдавры-биле хостаан.

УКРАИНА: чаа участок тургустунган

Харьковтуң трактор заводунда Т-150 дээр ылчырбе дугуйлуг машиналарны чыыр участок тургустунган. Ол келир үеде комплекстиг улуг бүзүрүлге коллективиниң ооөээ болуур ажылчыныарга болгаш тускай эртемниглерге экспериментальдыг база болгаш мергежил школазы апарган. Амдыгында ында машиналарның монтажы стендилерде чоөуттунуп турар. Кезектерин хоштүнер черлерин хынап, технологиязын эдип кылып турар. Кожазында шуудулга шугумунда Т-74 дээр тракторларның эрги хевирин үнмушаан. Чорударынга белеткеп каан оларның колонказын көөрге, чаа салгалдың техниказынга орукту удавас хостап бээр дээш чоруп чыткан поезд ышкаш сагындырар.

Т-74 дээр машиналарны бүзүрүп үндүрериниң чыл онавалазын октябрь 7-де — ССРЭ Конституциязының дүнүнде доозары көрдүнген. Ооң соонда конвейерин тургускаш, эде дерээш, келир чылын маңаа ылчырбе дугуйлуг күчүлүг машиналарның чыыласын эгелээр.

Ук бүзүрүлгенин эде кылырының шинтпирлиг үезинче ам кирген. Ооң соруулгазы—партияның XXVI съездизининң шинтпирлеринде көрдүгенинн ёзугаар Т-150 хевирин тракторларын бүзүрерин көөрдеирине таарымчалыг байдалды тургузары болур. Кол бүзүрүлгенин көөрге, ында черле чаа тудуг кылып турарының демдээ бедин билдинмес. Мында кол курлавыр болза чаа техника-биле бар техниканы чоорту солуп келгенинде.

Ылчырбе дугуйлуг тракторларын бүзүрүп үндүрериге ам бедин шуткулганын, дарганнашкынының, пресстээр болгаш кадыг картыкка тургузарынга санныг шактар негеттинген. «Спецгидроэнергомонтаж» трестиң монтажчыларының бригадазы узаттырган блоктарны ажыглаанының ачызында шаг-үеин камнап ап шыдааннар. Ажылдарының делгем фронтузуун манап орбайн, олар түскай стендиге электри машиназының белдирлерин соолунде кожугларынга белен кылдыр чыып алтаппар. Ындыг арганың түннелинде күш-ажылдың бүзүрүкчүлүү бедээн.

Тудутнуң чорудулгазында база бир чугула курлавыр илерээн. Бир эвес белдирлерин стендиге чыып кожармынга түскай мергежилдиг бригадалар негеттинер турган болза, а монтажты болгаш наладканы кылырынга алыс түннелче утланган технологтуг шуудулга херек болган. Ол дугайында мурнундагы агрегатты чыып турган бүзүрээннер. Ынчан коллектив эвээш күш-биле он ийиги машиналар

КүрСтрах

Страхование дугайын шупту билзе чогуур

КҮР-СТРАХ

СТРАХОВАНИЕ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРНИҢ ЭРГЕ-АЖЫЫН КАМГАЛАП ТУРАР

ОЗАЛ-ОНДАК ТАВАРЫЛГАЛАРЫНДАН КАМГАЛАДЫП АЛЫРЫ

Хүндүлүг эш!

Чамдыкта овварымча, кичээнгей чок болганындан чамдык кижилер будурулгеге, кудумчуга, бажыңнига, оске-даа черлерге янзы-бүрү кемдээшкиннерге таваржып болур.

Ынчангаш күрстрахование органнары чурттакчы чонну озал-ондак тавары лгаларындан камгаладып алырының төлевиниг страхование керээзин чарып алырын сүмелеп тур.

Страхование керээзин 16-даи 74 хар чедир кижилер 1-деп 5 чыл чедир хуусаларда 75 хардан ажырбайн чарып ап болур.

Страхование керээзин чарып алган кижи озал-ондакка таварышкаш, аар хоранинангаш азы хоралыг сарыг изыргаынындан вараашы күш-ажыл кылыр шинээн тур азы долузу-биле чидиргенде болгаш страхование керээзинде көрдүнген чылдагааннар-биле амы-тынындан чарылганда страхование түүни долузу-биле ийикпе азы болур-чогууру-биле чамдык кезиин төлеп бээр.

Страхование дадывыры страхование кылдырып турар кижиниң мергежилиндеи хамааржыр болгаш страхованиениң 100 рубль түүнүнге онааштыр 25 көпеектеи 1 рубль 20 көпеекке чедир төлээр.

Страхование керээзин 3 чылдан 5 чыл чедир хуусаада чарып турда, санаттынган дадывырдан 5-тен 15 хуу хемчээлдиг чингелдеин көргүзер.

Страхование дадывырын камгалаткан үениң дургузунда бир-бир ай бурунгаар төлээр. Эвээжеткен тариф ёзугаар чангыс угда база төлеп болур.

АМЫ-ХУУНУҢ ХОЛУШКАК СТРАХОВАНИЕЗИ

Камгаладылганың бо хевири чурттакчы чон ортузунда хөлчок иештерээн. 1983 чылдың июль 1-де турганы-биле алырга, ол хевириниң 807617 керээлери бар. Оны ажылчыннар, албан-хаакчылар, пенсионерлер, студентилер кылдыртып алган.

Холушкак камгаладылганың онзагай чүүлү чүл дээрге, ол ажылчы чоннарның күш-ажылчы акша-көрешгилерин чыын, кадагалап алырының хевири болур. Камгаладып алган кижи бүрүзү камгалал дадывырын ай санында төлеп тургаш, керээде айыткан түүнү доктаатkан хуусаазы четкенде дедир алыр.

Амы-хуунуң холушкак камгаладылгазының керээлерин «А» азы «Б» тарифтер ёзугаар ангы-ангы хемчээлдиг акша-түүче 5, 10, 15 азы 20 чыл хуусаалыг кылдыр чарып ап болур. Ону 16-даи 70 хар чедир пазылыг кижилер-биле камгаладылгада хуусаазы 75 хардан ашпас кылдыр чарар.

Хемчээли камгаладылгада түүнүндеи, хуусаазындан, камгалаткан кижиниң назыхарындан хамааржыр камгаладылга дадывырын камгалаткан бүгү үезинде ай санында баш удур төлээр. Камгалаткан кижи дадывырйы хары утда база төлеп болур. Ынчан дадывыр хемчээли эвээш апаар.

Доктаатkан хуусаазы тойген соонда камгалаткан кижиге камгаладылга керээзин ёзугаар айыткан түүнү төлеп бээр.

Камгаладылганың бо хевириниң чурумун ёзугаар камгалаткан кижи күш-ажыл кылыр аргазын үр хуусаалыг кылдыр кемдээшкиннің болгаш камгаладылга дүрүмнеринде айыткан оске-даа чылдагааннардан чидиргенде (долузу-биле азы кезик-чамдыызы-биле-даа) анаа камгаладылга акша түүнүн азы ооң чогуур кезик хемчээлин төлеп бээри көрдүнген.

Бир эвес камгаладылга керээзи «Б» тариф ёзугаар чарылган болза төлеп бээр түүнү ийи катап хөй болур.

Камгаладылга керээзиниң күштүг боор турар үезинде камгалаткан кижи мөчүүр болза, камгаладылга хереглелиниде көрдүнген түүнү ында айыткын кижиге төлеп бээр.

ТРАНСПОРТ АЙМААНЫҢ СТРАХОВАНИЕЗИ

Хамаатыларның хуузунда транспорт аймаа чыл бүрүде улам көвүдеп турар. Ол чорук транспорт аймаанын эвлериниг эптиг байдалдарны тургуспушаан, автомашиналарга, мотоциклдерге кичээнгейни хүн бүрүде салырын база негеп турар. Ынчангаш транспорт аймаанга страхованиени кылдырып алыры негеттинип турар.

Транспорт аймаа хуузунда өнүүзү болуп турар азы транспорт аймаан социал хандырылга оргаанарын дамчыштыр алган, а ол ышкаш бүзүредиглеге ёзугаар потариалдыг чурум-биле шынартканың ёзугаар транспорт аймаан башкадаар эргелиг кижилер-биле страхование керээлерин чарар.

КАИ органнарынга бүрүткедир үжүрлүг хуузунда автомобильдерни (оон иштинде үлетпүр черниге бүдүргеи прицептиг), мотоциклдерни, мотороллерни, мотоколяскаларны, мотонарталарны, мопедтерни, моторлуг, парустуг, хол-биле эжер хемелерни (үрдүрүп каанындан өскелерин), хамаатыларның хууда катерлерин болгаш яхталарын камгаладыры-биле страхование кылдырар.

Орукка озал-ондак, өрт, частыышкын болганының, чанных дүшкениниң, шуурганга болгаш үерге, база өске-даа чүүлдерге таварышканының, а ол ышкаш транспорт аймаал оорлаан азы ооң ёзубиле маннаткан тавары лгада үрелгениниң түүнелиинде болдунган материалдыг когаралдың өртээн эгидип бээрин транспорт аймаанын страхование керээзи магадылап турар.

Керээни 1 чыл хуусаалыг кылдыр чазар. Страхованиениң акша түүнү страхованиие кылдыртыр кижиниң күзелин ёзугаар доктаадыр, ынчалзажок транспорт аймаанын өртээнден эжыг болбас үжүрлүг. Транспорт аймаанын өртээ күрүненин чингелделиг болур эргелиг.

БАДЫЛАДЫР ХҮНҮНГЕ УТКУШТУР СТРАХОВАНИЕ

Күрстрахтың чедирип турар ачы-дузазының бирээзи—бадыланчыр хүнге уткуштур страхование дугайын дыка хөй ада-ие соңуургаары чугаажок. Страхованиениң ыңдыг хевирлериниң кол соруглазы болза, бадыланчып турар оолга азы кыска үолүүр түүнү ол хүнге чедир чыын бээри болур. Ыңдыг акша чаа өлелгеннерге эки белек болур, куда аян-чоруун төлээринге, кооператив квартирязын, мебельди болгаш өске-даа эт-септн садып алырынга ол дыка ажыктыг.

Бадыланчыр хүнге уткуштур страхованиениң акшазын оол азы кыска ог-биле тудуп, бадыланышкан хүнүнде азы 25 хар чедерге төлеп бээр. Бир эвес страхование керээзин төлеп бээр кылдыр чарганы кижи 18 хардан 25 хар аразында өлеиип алыр болза, страховапие түүнү хуусаазы эрткен соонда чылда-ла 3 хуу өзүп орар.

Страхованиениң ыңдыг керээзин уруулар азы оглулар каш-даа харлыг турда чарып болур силер, түгле 15 хардан арттарын билбес. Керээни чарып турар кижиниң назыны 16-тен 72 хар чедир ажырбас. керээниң хуусаазы ол кижи 75 хардан ашпаанда доостур.

Керээни чарып турар хүн биле уругнуң 18 харлаарынга чедир үе ёзугаар страхованиепиң хуусаазы тодаратгылар. Дадывырның хемчээли камгаладып турар кижиниң хар-назынындап, түүнүнден болгаш страхованиениң хуусаазындан хамааржыр.

ДАДЫВЫР ТӨЛЭЭРИНИҢ ЭПТИГ АРГАЗЫ

Күрүне страхованиезиниң бүгү хевирлерин туда акша-биле эвес, а шилчидилгебиле төлеп болур.

Ынчаар төлелгеин кылырда страхование дадывырларын күрүне страхованиезиниң агар санынче хамаатыларның шалыңындан шилчидилге-биле төлээр дугайында күзелин хамаатылар күрүне страхованиезиниң төлээлекчизинге дыпнадыр ужурлуг.

Страхование дадывырларын төлээриниң ол хевири хамаатыларга эптиг болгаш оларның үе-шагын камнап алырынга идиглиг болур.

Хамаатылар! Эки тура страхованиезиниң хевирлерин болгаш дадывырны шилчидилге-биле төлээрин улам тодаргай билип алырын күзээр болзунарза, страхование төлээлекчизин ажылдаар черинерже азы бажыңче чалап, тайылбырны ап болур силер.

Страхование керээлерин чарарынче кыйгырдывыс.

УРУГЛАРГА СТРАХОВАНИЕ

Уруглар — совет чонунуң чоргааралы, ооң идегели, ооң келир чырык үези. Бүгүнгү уруглар, оолдар келир үеде кандыг кижилер болуп, амыдыралдың кандыг оруктарын олар шилип алырыл? Оларның амыдыралының оруктары узун болгаш төлептиг болзуун дээш — ол дугайында бүгү чурт сагыш салып турар.

Уруглардың өөредилге, кижизидилгези, казыкшылы, дадыгышкыны дээш лыка хөй организациялар, албан черлери ажылдап турар. Ол дээрге уруглар садтары, школалар, стадионнар, театр база күрстрах-тыр. Ийе, ийе, күрстрах база.

Бистин күрүменив үлүг-даа, биче-даа хамаатыларының дугайында сагыш салырын күрстрах бодунун хүлээлгези кылдыр санап турар. Ол сагыш салышкынның бир хевири уруглара камгалал керээни болур.

Уруглардың ада-иезиң азы төрелдери-даа ыңдыг керээни кылдырып болур. Уругнуң назыны 15 хар 6 айдан өрү эвес болур үжүрлүг. Камгалады кылдырып турда уругнуң назынының болгаш ооң 18 харга чедир ылгалы-биле камгалал керээзиниң хуусаазы тодаратгылар. Ол хуусаа төнгенде уругга (азы оолга) камгалал керээзинде айыткан түүнү төлеп бээр.

Кемдээшкиннеп азы хенертен чемге (өске-даа чүүлге) хораннаны бергенинден, сарыг энцефалидинден азы полиомиелиттен вараашынан уругнуң кадыы үр теде азы кезек када баксыраан тавары лгаларда камгалал түүнү азы ооң кезиин төлеп бээри көрдүнген.

Ооң ацгыда керээде көрдүнген чамдык тавары лгаларда — камгалаттырганда төлээн дадывырын шүүтүүзүн эгидеп болгаш камгалал түүнүнүң 30 хуузун төлеп бээр.

Дадывырының хемчээли — уругнуң хар-назынындан, камгалалдың хуусаазындан, камгалал түүнүнден хамааржыр. Дадывырны керээнин хуусаазы төнгүжеге ай санында-ла төлээр. база кыскалаткан хуусаада азы чингеткен тариф-биле дөрү угда төлеп болур.

БАЖЫҢ ИШТИНИҢ ХЕРЕКСЕЛДЕРИНИҢ СТРАХОВАНИЕЗИ

Кижиниң амыдыран-чурттаарынга эргежок чугула эт-херекселдер бажың бүрү зүүле бар. Бо бүгүнүң четче-бүрүн болуру ооң ээзиниг ажыеничиг болуру чугаажок. Хөй чылдар дургузунда садып алган эт-херекселдер чамдыкта кижи баш удур эскерип билбес тавары лгалардан хемертен үрелип бакыырай бергилээр.

Ынчаар болганда Күрстрах эт-херекселдерни камгаладырының керээзин ой-шаанда чарып алырын сүмелеп турар.

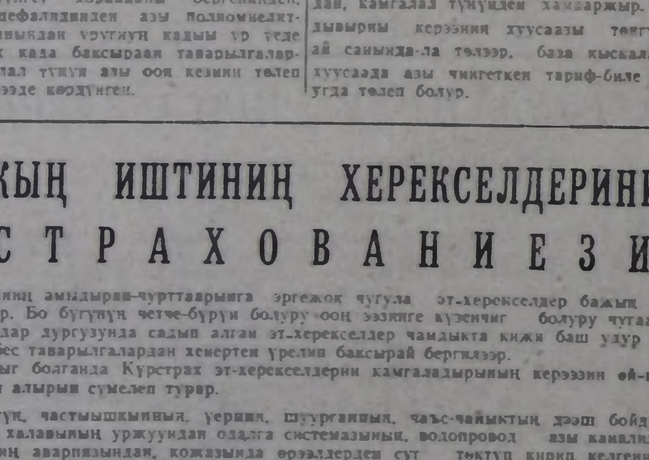
Өрттүң, частыышкынның, үеринин, шуурганның, чаъс-чайыктың дээш бойдустуң өске-даа халавының уржуундан одалга системазының, водопровод азы канализацияның четкизиниң аварпязындан, кожазында өрээлдерден сут төктүп кирип келгенинден эт-херекселди оор алганындан шуут саидан үнген азы үрелген тавары лгада, бир эвес олар керээ ёзугаар камгалаттынган болза, ооң чамдык өртээн бажың эзлериниге эгидер.

Күрүменің түрмектеи садарының амгы өртектерин барымдаалап 2 айдан 11 ай чедир азы бирден 5 чыл чедир хуусаалыг кылдыр эт-херекселдин (элээнин барымдаалап) өртээнге дүүштүр кандыг-даа түүне керээнин чарып ап болур.

Керээ ёзугаар төлевирлер чурттагга бажыңының турар черя база кайы хире отка өрттеммес шынарын барымдаалап камгалаттынган 100 рубль түүнден-ие 15-тен 40 көпеек болур.

Керээни 3 чылдан азы оон хөй хуусаала чарган тавары лгада, камгаладып ап турар кижиге ооң төлевириндеп 10 хуулуг чингелдеин көргүзүп болур.

Камгаладырының керээзин үзүктел чок кылдыртып ап турарларга хамаарыштыр өске-даа чингелделер база көрдүнген.

КҮРСТРАХОВАНИЕНИҢ ТЫВА АССР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЭРГЕЛЕЛИ

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

48-КИ СЕЗОНУНУҢ АЖЫДЫЫШКЫНЫ

(Октябрь 8-тен 30-га чедир РЕПЕРТУАРЫ)

8, 20, 26. **«ХАЙЫРААН БОТ»** — В. Көк-оол
2 кезектиг драма
Эгелээри 19.30 шакта.

«КАДАЙЛАНЫЫШКЫН»
2 кезектиг элдептиг болуушкун.
Эгелээри 19.30 шакта.

13. 15. **КОНЦЕРТ**
Эгелээри 19.30 шакта.

16, 30. **«КАРЖЫ ОЮННАР»** — А. Арбузов.
2 маргузүглүг драма
Эгелээри 19.30 шакта.

21. **«ТАЙЫП УЖАР...»** — А. Дуларев.
2 кезектиг драма
Эгелээри 19.30 шакта.

22,29 **«ХӨЙ-БИЛЕ ЧОРЗА-ДАА...»** — А. Гельман.
2 кезектиг драма
Эгелээри 19.30 шакта.

УРУГЛАРГА ШИИЛЕР:

9, 23 **«БРАЗИЛИЯНЫҢ ЗРТИНЕЗИ»** — К. Машаду.
2 кезектиг тоол.
Эгелээри 12 шакта.

16, 30. **«ҮШ ХАВАНАК»** — С. Михалков.
Ыры, танцылыг тоол.
Эгелээри 12 шакта.

Коллективтиг чагыгларны 2-25-49, 2-35-88 телефоннар дамчыштыр хүлээп ап турар.

Билеттерни театрның кассазында 10 шактан 19.30 шакка чедир садып турар.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— «Ут». 8.40 — «Оттуруккуу». 9.10 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен». 10.10 — «Казыкшыл». 10.55— «Эртенги почта». 11.25—«Көдээниң шагы». 12.25 —12.40— Чапсар. 12.40 — Классиктиг хүреш талазы-биле делегей чемпионады. 13.10 — Музыка киоскузу». 13.40 — Волейбол талазы-биле Европа чемпионады. 14.20 — «Аян-чоруккучулар клубу». 15.20— «Батальон командирлерге». Уран-чечен телефильминиң 1-ги, 2-ги сериялары. 17.30 — «Делегей панорамазы». 18.15 — Мультфильм. 18.35— Бөгүн—Машина тудукчуларының хүнүге. 19.05— «Силернин чагыгларыңар-биле». Машина тудукчуларының хүнүнге тураскаатkан концерт. 19.50 — Д'Артаньян болгаш үш мушкетёрлар». Үш сериялыг уран-чечен фильминиң сөөлгү сериязы. 21.00 —«Ут». 21.35 — «Алды-ангы арынар». А. П. Чеховтуң рассказтарынга тургускан телефильме ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский киржир. 22.50— 23.00 — Телемедээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.20 — Узбек ССР-ниң уран чүүл мастерлериниң концерти. 8.50—Машина тудукчуларының хүнүнге тураскаатkан документалдыг телефильмнер. 10.00 — Кинопаноpама. 11.00 — П. Неруданың поэзиязы. 11.50—«Дириг амытаннар амыдыралы». 12.50 — «Тоолдуң аалчылары». «Чаа Гулливер». 14.20 — Волейбол талазы-биле Европа чемпионады. 15.05 — С. Михалков. — «Эштоны Берчелли». Телешин. 16.15 — «Вена». Документалдыг телефильм. 16.35 — Бүгүдеге стадион. 17.05—С. Рахманиновтуң романстарын ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Ведерников ырлаар. 17.40— Музейлер болгаш делгелге залдарында. «Эрмитаж». 16-гы фильм. XVIII векте Францияга уран чүүлдүң хөгжүлдези. 18.15— «Бүгү амыдыралга өөредиг». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 18.25 — «Синдикат-2». Алды серыалыг уран-чечен телефильминиң сөөлгү сериязы. 19.30 — «Чыргалдыг үдүнар, чаштар!». 20.15 — Мячилиг хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу дээш маргылдаалар. «Старт» (Горький) —«Енисей» (Красноярск). 21.00 — «Ут». 21.35— «Грузияның тейлеринде». Документалдыг телефильм. 21.45 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. 23.15 — Төп телевиденениң ЦСКА — «Динамо» (Рига). болгаш Бүгү-эвилел радиозуның симфониктиг оркестри ойнаар. 23.45 — 00.30 — Баскетбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. Эр улус. ЦСКА — «Динамо» (Москва).

СЕНТЯБРЬ 26-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40— Мультфильмнер. 9.10— «Билдингирдаа болза, бүзүренчиг эвес». 10.05— «Тоолдуң аалчылары». «Чаа Гулливер». 11.35— Телёмедээлер. 11.40—15.30 —Чапсар. 15.35—ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. М. Иванов. 16.20 —Латвий телевиденениң болгаш радионуң Латвий ССРниң алдарлыг коллективи Т. Калиның аттыг хоорнуң концерти. 16.40 — «Уругларга дириг амытаннар дугайында». 17.10—Авалар школазы. 17.40 —Футбол талазы-биле тайылбыр. 18.00—Классиктиг хүреш талазы-биле делегей чемпионады. 18.30—18.45—Чапсар. 18.45—Күш-ажылы дээш—алдар. «Чебоксарының трактор заводу. Үш чыл эрткенде». Дамчыдылгага СЭКП ТК-ның кежигүүн, партия чуваш обкомунуң бирги секретары И. П. Прокопьев киржир. 19.15— Моллав ССР-ниң алдарлыг артизи Н. Чепраганың күүселдези-биле совет композиторларының ырлары. 19.45 — «Шүүрган». Уран-чечен фильм. 21.00—«Ут». 21.35—ССРЭ-ниң улустуң артизи Г. А. Товстоногов. «Сцена болгаш эзл». Төрүттүнген хүнүнден бээр 70 хар харлаанында тураскаатkан. 22.45—23.05—Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15—«Самолетту кылып алыр мен». 8.35—Бойдус эртеми. 3-кү класс. План, карта болгаш компас. 8.55—«Ак-көк делгемнер херек бе?» Эртем-нептереллиг фильм. 9.15—Орус дыл. 9.45—Бойдус эртеми. 3-кү класс. План, карта болгаш компас. 10.05—«Бичии уругларга геометрия». Эртем-нептереллиг фильм. 10.35—А. М. Горький. «Дүвүнде». 10-гу класс. 12.10—Физика. 10-гу класс. Электри энергиязын будүрери болгаш ону дамчыдары. 12.40—Сээн ленинчи библиотекан. «Миллионнарга салгал». 13.10—Башкыга—музыка кичээли. 7-ги класс. Бирги дамчыдылга. 14.05 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20—Мультфильм. 18.30 — Телемедээлер. 18.40 — «Аянның төвү». 19.10 — Чарлаалдар болгаш рекламалар. 19.20 —Моол Арат Республиканың Баян-Үзүгий аймаанын уран чүүл коллективиниң концерти.

МОСКВАДАН

20.00—«Чыргалдыг үдүнар, чаштар!» 20.15—«Делегей панорамазы». 21.00—«Ут». 21.35 —Н. Долинина, А. Долинин— «Кым шыныг, кым бурууглуг». Телешин. 23.05—00.55— Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Трактор» — «Спартак».

Редакторнуң орлаакчызы К. К. САТ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Васса» 13.10, «Завещание турецкого аги» 9.30, 11.20, 16.00, 18.00 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Печальное путешествие Волека и Лелека» 9.20, 13.10, «Таинственный остров» 11.00, 15.00, «Абдулла» 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кавказская пленница» 10.00, «Самозванцы поневоле» 11.30, 14.10, 17.00, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Семеро солдатиков» 11.00, «Клятвы и обещания» 12.00, 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киносборник» 17.00, «Три дня Кондора» 18.10 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 9. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымелгелиг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийже амыдырал болгаш үлетпүр килдиктериниң 2-31-75, пропаганда болгаш сывет тургузуу килдиктериниң 2-37-13, чагыга килдиктиниң 2-41-27, информация килдиктиниң 2-20-60, культура килдиктиниң 2-23-54, иедээ ажыл-агый килдиктиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун кежээн барыкта 2-32-73 телефоннар болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2007.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01582

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 223 (12313) | 1983 чылдың сентябрь 27, вторник | 1925 чылда үнелеп эдилип турган | Өртээ 3 коп

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур

САГЫЛГА-ЧУРУМ— КҮШ НЕМЭЭР

Бистиң чурттувуста

Донбасста «Прогресс» шахтаның дагжылары чер адаанның кадыг-быжыг породаларын ажыл-ишчи чорук-биле болгаш быжыг сагылга-чурум-биле тиилеп үнген.

Он бирги беш чылдың дөрткү чылынче А. Анишенконуң удуртканы дагжылар бригадазы бир дугаарында кирген. Оттулар чүүлдүн чыдары 500 метр хире черже орукту ол коллектив хуусаадан дөрт ай эрте кылып доозкан.

Дуржулгалыг дагжының удуртканы бо бригада соолгу каш чыл улаштыр четче эвес состав-биле шахтаже чангыспаа катап кирбээн. Оон чыдагааны шуут билдингир: коллективте прогул кылыр, ажылдан ойлаалар, технология чурумун үрээр чорук чок. Ол шахтада дег ажылдарының талазы-биле ол бедик коргузүт бо бригадада.

— Бүгү-ле чүве моон мурнунда мындыг турбаан чүве болгай — деп, бригадир чугаалап орар — Күш-ажылчы сагылга-чурумнуң көшкек тургустунганындан планнарывыс күүсеттинмес-даа турду, ажылчыннарывыс еске коллективгерге-даа шилчип чорун турдулар. Оларга бүгүдең адырлыг алырынга коммунистер дузалааннар. Участокка болган партия хуралы ажыл-ишчи ёзу-биле эрткен, күш-ажылды организастап турарында эвээш эвес четпестерин дагжылар шүгүмчүлээн.

Дагжылар бир-ле дугаарында коллективтиг керээни ажыглаан, кижи бүрүзүнүң күш-ажылга киржилгезин чедип алган, бригада чөвүлелин организастаан (ол чөвүлелде дуржулгалыг дагжылар кирген). Прогул кылган ийи-чангыс кижилер, чурум урекчилери моон мурнунда турганы шыкаш, шахтаның администрациязының мурнунга эвес, а боттарының аш-оорүнүн мурнунга харыылаар апарганнар. Шидыг чурум урекчилери акшадан база когараалар — чурум үрээн кижи шаңналдың бүгү хевирлериниң казытырар.

Ынчалзажок, коммунистер оон-даа артык хаштиг хемчегларын алырын шиитпирлээп. Ажылга чүгле келиринде эвес, а оон будурукчулуг ажылдарында болгай. Ол айтырыгны шиитпирлеп туры, коллективти быжыг чурумнуг кылдыр каттыштырарын чедип алырын база бодааннар. Ол соруглаанны шиитпирлээри-биле дуржулгалыг дагжылар М. Буркут болган С. Васильев, А. Коркуленко болган В. Макаренко олар аныяк ажылчыннарны шефке ап, мурнакчы дуржулганың школазын организастаан, звенодар аразынга чарыштыг калбарткан. А бригада чөвүлелин дег ажылдарының графигин бодунуң хайгааралынга алган болган ээлчег соонда дагжыларның дыштанылгазын организастаар талазы-биле ажылды долга алган. Ам шахтерлар бүгү бригадазы-биле турисчи походтарже болган стадионче-даа чоруп, байырлалдарны болгаш ог-буле ёзулалдарын кады артырып турарлар.

Дагжыларның ол бригадазының дуржулгазын оске-даа коллективтер деткээн. Будурулгенің хөй-хөй участоктарга А. Анишенконуң бригадазындан хөйүү өөренип алганнар. Оон түнелинде дагжылар чыл эгезинден бээр пландан ажыр 150 муң тонна хөмүр-даштыг бергеннер.

Н. СТОЛЯРОВ,
СЭТА-ның мырр.

Торез,
Донецк область.

Удуртукчуга сөс

БҮГҮ КҮШТЕР, АРГАЛАР-БИЛЕ

Бистиң совхозтуң ажылишчилериниң ажыл-херек бо хүнерде улам хайыккан. Бүгү күскү хову ажылдарын дүрген болгаш эки шынарлыг чорударын эргежок чугула кылдыр көрүп турар бис. Малга четчир чемнерин белеткеп алырын, тараанны, картофельди болгаш тарымал оскедаа культураларны чогуур үезинде чидиринг чокка ажаан алырын ажыл-ишчилер эң кол чүүл кылдыр көрген.

Совхозтуң администрациязы, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары бедик бүдүрүкчүлүг, шалыпчы ажыл-херекче совхозтуң ажылишчилерин мооцпээрин боттарының кол соруглазы кылдыр салган. Ынчангаш бо талазыбиле эвээш эвес чүүлдер кылдынган. Бистиң «Х Улуг хурал» совхозтуң бүгүле бүдүрүлге адырларынга күскү ажылдарның мурнуу чарыында хуралдар болуп, күскү хову ажылдарын чогуур үезинде чеднишкинниг эрттирер талазы-биле ажыл-ишчилериниң мурнуиле турар чугула соруглаларны чүгаалажып, ыяк дугуржуп алган.

Совхоз бүдүрүлгезиниң бүгү адырларын хаара туткан соңналистиг чарыштыг дээштиг кылдыр калбарткан бис. Ол ажылды партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары айлаштыр башкарып, оон көскү болурун хандырып, мурнакчыларны чогуур үезинде илередип, шаннал-мактаңга киирип, четпестерин илередип, чалгааларны, сагылга-чурум урекчилерин чон мурнунга козулдур сойгалап, илередип турар.

СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин база СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң айтышкыннарын амыдыралга боттандырбышаан, баштайгы чамдык чүгээр түнелдерни чедип ап турар бис.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарын эң кол болгаш чугула соруглага кылдыр салгаш, план ёзугаар 3360 тонна силостуң орнунга 3500 тонналы, 420 тонна сенажты 750 тонна кылдыр күүседип алган болгаш сиген белеткээр планывысты октябрь биргече чедир ажыр күүседир болгаш ол ажылды ам-даа уламчылаар бис. Мал чемнерин белеткээр чугула кампанияга Кара-Булуң бригадазы (бригадири Залым Сыгыр-оол) шыллгарап, чарышка үргүлчү бирги черни ээлеп келген. Бо бригада эрткен чылын база мал чемнерин белеткээринге илепкейдиг киришкеш, диплом-биле шаңнаткан. Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумун дооскан аныяк агроном З. Сыгыр-оол бодунуң мерсежилиңге бердингенин көргүзүп, ажыл-ишчилерниң бедик хүндүткелин чедип алган. Оон бригадазында Сарат-оол Боданай, Бапыкай Алдын-оол, Валерий Дүшпуй-оол, Петр Дартай-оол, Михаил Шоюнгар эң шалыпкын ажылдап, хүн-нормазын үргүлчү ажыр күүседип келгенин демдеглезе чогуур.

Мал чемнерин белеткээрин «Х Улуг хурал» оожум темпилиг чорудуп турарының дугайында «Шынга» үнген шүгүмчүзелден чогуур түнелди үндүрүп, ону совхоз дирекциязының болгаш парткомнуң катышкан хуралынга чугаалашкаш, Кызыл-Чырааның болгаш Булуң-Бажының мал чемнери белеткээр бригадаларының бригадирлери Валерий Батына биле Сухов Суванчык оларны ол албан-хүзээлгелериниден хосташ, шыдаар өске эштерин ол черлерже томуйлаан бис. Ам бо хүнперде ол черлерде ажыл-иш хайныышкынныг чоруп, сагылга-чурум-даа быжыглаттынган.

Совхозтуң № 1 хойжу бригадазы (бригадири Владимир Чарт-оол) малга чем белеткелип бүгүдениң херээ кылдыр корүп, бо чугула ажылга чогуур үдүүн киирген. Малчыннар: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Андрей Содунам, Абрек Дүрбүлек, Биче-оол Сенди-Хуурак болгаш оске-даа чамдык малчыннар 20-деп 30 тонна чедир сигенни белеткээн. Пенсионер Александр Сандакович Хопээнчик эки шынарлыг 20 тонна сигенни боду белеткээш, совхозка дужааганын ооруп четтириишкип-биле хүлээп алган бис. Совхозтуң контора аппарады, школа болгаш эмнелге коллективтери мал чемнерин белеткээр талазы-биле боттарынга алган хүлээлгелерин чогуур үезинде күүсеткени бистиң ажылывыска улуг идиглиг болган. Кукуруза силостаар болгаш сенаж салыр чаа агрегаттарны бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар кылдыр ажыглаар дээш ажыл-агыйның кол инженери Виктор Допуй-оол биле МТМ эргелекчизи Семис-оол Болдук оларның шудургу ажылдаанын демдеглевес аргавыс чок.

Ажаан алза чогуур тараа культураларывыстан ам чүгле 80 гектар кызыл-тас, 150 гектар сула артыкап, ону бо айның төнчүзүнге чедир бүрүн ажаап аптар бис. Комбайнерлер Борбак-оол Кара-оол, Топчаа Ома болгаш оон-даа оскелер дүжүт ажаап алышкынывында шалыпчы ажылдап, нормазын ажыр күүседип турарлар. «Ийги хлеб» — картофельди 24 гектардан ажаап алыр бис. Ону ажаап алырынга школачылар болгаш шефчилер эң идепкейдиг киржип турар. Баштай казып алдынган 250 центнер картофель-биле эмнелге, школа, уруглар албан черлерин хандырдывыс. Ам 100 тонна картофельди үезинге курлавырлап алыр болгаш артканын садыг черлеринге дужаар болгаш хереглекчилерге садар бис.

Бистиң ажылывыста ам-даа бар чамдык четпестерни чайладырын, 1983—1984 чылдың кышкы үезин үлегердиг эрттирерин боттарывыстың эң харыысалгалыг болгаш хүндүлүг соруглавыс кылдыр көрүп турар бис. Совет Тываның 40 чылынга бистиң күш-ажылчы белээвис ол болур. Он бирги беш чылдың планның даалгаларын чеднишкинниг күүседиривиң бүгү арга, курлавырлары бисте бар. Ынчангаш план күүседирин хоойлу, а ажыр күүседирин күш-ажылчы эрес-шудургу чорук кылдыр көрүп турар бис.

Х. МОНГУШ,
Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозунуң директору.

ШЕФЧИЛЕР ДУЗАЛАШКАН

Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң картофель шөлүнде ажыл кидим түдүктээн. Эрткен неделяда аңаа Кызыл хоорайның албан организацияларының, бүдүрүгелерин, өөредилге черлериниң коллективтери улуг дузаны чедирип, 56 гектар черниң 26 гектарындан 207 тонна картофельди ажаашкан. Ол ажылдарга көдээ ажыл-агый техникумунуң зоотехния салбырының ийи, үш дугаар курстарының сургуулдары, статистика эргелелиниң, солуниар редакцияларының 48-ки туруг эргелелиниң болгаш оон-даа оске хөй-хөй коллективтер идепкейдиг киришкен.

Ажыл-агыйның механизаторлары, сеңгекчилер дүжүттү кыска хуусаада шынарлыы-биле ажаап алыр дээш кызымаа чоруун көргүзүп турарлар.

ЧУРУКТАРДА: (солагай талазындан) механизатор Анатолий Васильевич Орешков биле кацнакчы Владимир Лопатин; картофель ажаалдазы.

В. САВИНЫХТЫҢ фотолары.

АРБАЙ АЖААЛДАЗЫ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында Чалбан-Саарыг деп черде 185 гектар арбайның ажаап алышшыны дооступ турар. Чайгы үеде суггарылганы чогумчалыг чорутканындан арбайның дүмүдү элбем болуп турар.

Хоочун комбайнер Бавуу Ондар болгаш аныяк комбайнер Михаил Монгуш баштайгы хүнперде 65 гектар арбайны нестиргеннер. Олар бир гектардан 20 центнер дүмүттү ажаап ап турарлар. Чаагай үнген арбайны шалыпчы ёзубиле ажаап алыр дээш комбайнерлер туруушкун чокка шаялыпкын ажылдап турарлар. А Кара-Чыраанның төп шаңында чаа дүмүттү ажаап, нургадып турар.

Б. ОНДАР.

ОДЕССА.

«Одессаплодоовощтоз» агроүлетпүр-каттыжышкынының ажыл-агыйларында помидор ажаалдазы эгелээн. Индустриалдыг оготродтуң хемчээли ам муң гектар чедип турар. Комбайнардан чиг-эт тускай контейнерлерже азы самосвал кожугларынче дирип турар. Каш минута иштинде ону шөл чоогунда гуттуурган совхозтарда консерва цехтеринче чорудуптар. Каттыжышкының шөлүнүң бирииң үш кезиин огород культуралары эзлээн. Оон чер ажылдакчылары 200 муң тонна ажыг продукцииниы алыр сорулгалыг.

АКТЮБИНСК.

Актюбинск областың тараажылары дүжүттү кыска хуусаа иштинде ажаап алган. Комбайнарның орнунда ам аңгыс аңдарар агрегаттар ажыллап киришкен. Ажаап алышкын үезинде культура-массалыг болгаш идеологтуг ажылдың экижиттеринден болгаш күш-ажылды организастаарын комплекстиг шиитпирлээниниң ачызында дүжүт ажаалдазы үезинде доозулган.

АРХАНГЕЛЬСК.

Соңгу далай портунуң ажылдакчылары Заполярьеде ажыллап турар ажылчыннарга ногаа аймаан чидирип чок чедирер чаа аргаңы тыпкан. Архангельскиден Норильскиге чедир картофель чүдүрген вагоннарны рельстерден адырган «Северодвинскиниң пионери» теплоходка чүдүрген. Бо аргаңы ажыгланы ажыктыг болуп турар.

ЗАПОРОЖЬЕ.

Запорож ГРЭС-тиң энергетиктери күскү балыктажашкынче киргеи. Оларның бадык ажыл-агыйларындан магазиннерже баштайгы муң центнер карптарны чоруткан. Оларны чылыг электростанциязының үндүргеи хевлбектеринге остүрген. Ажыл-агыйның бассейннеринден чылдың-на 37 центнер янзы-бүрү сорттуң балыктарын ап турар.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң камгалал министриниң

ДУЖААЛЫ

1983 чылдың сентябрь 27 № 231 МОСКВА хоорай

Шериг албаны эрттиреринің доктаатқан хуусааларын доозкан шериг албанныгларны 1983 чылдың октябрь-декабрьда ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халаар дугайында болгаш хамаатыларны херек кырында шериг албанынче ээлчеглиг келдиреринің дугайында

ССРЭ-ниң «Бүгү-пиитиниң шериг хүлээлгезиниң дугайында Хоойлуунуң ёзугаар дужаарым болза:

1. Херек кырында шериг албаны эрттиреринің хуусаалары 1984 чылдың январь 1-ге чедир доостур шериг албанныгларны Совет Армиязын, Шериг-Далай Флодунуң, кызыгаар болгаш иштики шеритлериниң хүрээлеңиериниден 1983 чылдың октябрь-декабрьда курлавырже халаар.

2. Бо дужаалдың 1-ги үүлүн ёзугаар шериг албанныгларны курлавырже халаары-биле холбаштыр келдиришкин хүүнге чедир 18 харлаар, келдиришкиниден соңгаарладыр эргеш чок хамаатыларны, а ол ышкаш келдиришкинден соңгаарладышкыны таңеп хамаатыларны Совет Армиязга, Шериг-Далай Флодунга, кызыгаар болгаш иштики шеригдерге херек кырында шериг албаны эрттирери-биле келдирер.

3. Дужаалды бүгү роталарга, батареяларга, эскадрильяларга болгаш корабльдерге чарлаар.

ССРЭ-ниң камгалал министри
Совет Эвилелиниң Маршалы Д. УСТИНОВ.

№ 5 МАГАЗИНДЕ

Кызыл аъш-чем бараанарының садының хоорайның көртку, бешки микрорайоннарының чурттакчыларын садыгбиле хандырып турар коллективтиң бирээзи—№ 5 аъш-чем магазини. Елена Алексеевна Доброва удурткан бо магазинниң коллективи аныяк, комсомолчу-аныяктарныы. Ында он бир кижи ажылдап турар. Интернационалчы деминг коллективти чаңгыс сорулга—девискээрикде чурттакчы чонуң садыг-биле хандырылгазын экижидер, хандырылганың бедик культуразын чедип алыры каттыштырып турар. Ол күүсеттинип турар-даа.

Комсомолчу-апыяктарның магазинииң ажылы аъш-чем садыындан макталдыг. Он бирги беш чылдыч үшкү, одек чылының эрткен айларында коллектив багай эвес ажылдаан, үүрмектеп садар бараан сварылгазының сес айларның планныг онаалдазы 100,5 хуу күүсеттинген. Садыгжыларын бөгүнгү ажылы бо чылдың үшкү кварталының планныг онаалдазын көрдүнген хуусаазында күүселириңче утланган. Ацаа олар бүзүреалдиглер. Онаалда күүсеттинер. Деминде күштүг дижир болгай.

Коллективтиң бүдүрүлге көргүзүү ында ажылдап турар кижилериниң хүлээнген херээже харыысалгазындан кол хамааржыр. Улуг эвес бо магазин база боттары мурнакчылырлыг, мурнакчы-шөлбаннарлыг. Оларга бригадир Зинаида Кузьмина, садыгжылар Людмила Сараева, Галина Лебедева, аныяк садыгжы Айлана Калчан хамааржыр.

Чурттуң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар херекке садыг шугумүүнүн эжылдакчыларының киржилгезин улуг. Ацаа № 5 магазинниң садыгжылары база үлүүн киришкирип турарлар. Ылаңгыя ам, күзүн, ногаа аймаан садып алыкчыларга үезинде чедирип саарар улуг ажыл кылдыныып турар. Кызылдың аъш-чем садыы эрткен субботада күскү базаарны организастаан. Ацаа хоорайның аъш-чем магазиннери киришкеп, № 5 магазинниң коллективи базаарга база киржип күстүү дүжүүм—чаа ногаа аймаан, кат-чимисти делгеп саткан.

Делгинирлерде ногааның, кат-чимистиң ассортиментизи элбек. Капуста, картофель, редис, морковь, виноград, яблоко... Бо бүгүнү делгеп салгапы бир янзы көрүштүг, кичээнгейни хаара туда бээр. Садып алыкчыга булуңнуу тургускан. Ында үстүпде ногаалардан кандыг аъш-чем белеткеп ап болурун көргүскен. Ону белеткеп, садып алыкчыга чедингир кылдыр делген салырынга биче эвес күш үнгенин чугаажок.

Магазинниң директору Елена Алексеевна Доброва-биле ужурашкаш, чугаалажы бээривиске, мынча дидн:

Богүнгү базаарны Совет Тываның 40 чылынга тураскаадып турар бис. Ынчангаш делгинирлерде делгээн ногаалар чугле бистиң республикавыстың ажыл-агыйларының бо чылгы дүжүт-дүр. Бо картофель, капуста, свёкла, морковь Кызыл районнуң «Кара-Хаак», Таңды, Каа-Хем районнарының ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Совет Тыва» совхозтарның ажыл-ишчилериниң өстүрген дүжүт-дүр. Садып алыкчылар ону күзелдии-биле ап турарлар.

Магазинниң садыгжылары «Күс-1983» базаарга «Чечектел-ле, төрээн Тывам» деп деңнээ. Ажылга чүгле келиринде эвес, а оон будурукчулуг ажылдарында болгай. Ол айтырыгны шиитпирлеп туры, коллективти быжыг чурумнуг кылдыр каттыштырарын чедип алырын база бодааннар. Ол соруглаанны шиитпирлээри-биле дуржулгалыг дагжылар М. Буркут болган С. Васильев, А. Коркуленко болган В. Макаренко олар аныяк ажылчыннарны шефке ап, мурнакчы дуржулганың школазын организастаан, звенодар аразынга чарыштыг калбарткан. А бригада чөвүлелин дег ажылдарының графигин бодунуң хайгааралынга алган болган ээлчег соонда дагжыларның дыштанылгазын организастаар талазы-биле ажылды долга алган. Ам шахтерлар бүгү бригадазы-биле турисчи походтарже болган стадионче-даа чоруп, байырлалдарны болгаш ог-буле ёзулалдарын кады артырып турарлар.

Дагжыларның ол бригадазының дуржулгазын оске-даа коллективтер деткээн. Будурулгенің хөй-хөй участоктарга А. Анишенконуң бригадазындан хөйүү өөренип алганнар. Оон түнелинде дагжылар чыл эгезинден бээр пландан ажыр 150 муң тонна хөмүр-даштыг бергеннер.

Н. СТОЛЯРОВ,
СЭТА-ның мырр.

Торез,
Донецк область.

ЧУРУКТАРДА: садыгжы Л. Сараева ажыл үезинде, дүлгинирлерде ногаалар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Тувинская АССР
Научная библиотека
им. С. Тока

ПАРТИЙЖИ САЛДАР-БИЛЕ

«Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң докталын ««Тыва даг-дүгү» комбинаттың коммунистери болгаш ажыл-ишчилери улуг сонуургал-биле танышып, өөренип турар. Ол документтиниң мобилизакчы улуг күжүн ажыглавышаан, партком болган партия эге организациялары боттарының чогаадыкчы аргаларын улам долузу-биле көргүзер аргаларны кижилерге берип, оларның идепкейин көдүрүп турар.

Коллектив эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге бо чылдың сес айларында сорттуг даг-дүгүн 5828 тоннаны хөйнү бүдүрген. А нормативтиг арыг продукциянын 1 миллион 40 мүң аҗыг рублуг алган. Техника-экономиктиг өске-даа көргүүлеринис багай эвес болган. Парткоммун, партия эге организациларының организакчы, идей-кижизидилгелиг ажылы чедишкиннерин чедип алырымга идепкей берген. Бүдүрүлгенің бүтү-де харыысалгалыг участоктарында коммунистериниң ажылдап турары кижи бүрүзүнге партийжи салдар чедиреринге дузалаан. Олар бүдүрүлгенің ажыктыын билдиринге, ажыл-ишчилерни кажызидеринге кескү салдарны чедирип турар.

Хоочуннардан болгаш аныяктардан тургустуган дейдески ажылдыг, быжыг, медеренниг сагылга-чурумнуг бригадаларда болгаш коллективтерде чедишкиннер кескү. Бүтү-де түвө сагылга-чурумдан эгелээр дээрзин мурнакчы цехтер, эльчегчер, бригадалар, эмнэжтар болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары боттарының дүржулгазындан эки билирлер. Аргылал фабриказы, энергоцех, дузалал ажыл-агыйы ышкаш коллективтерде сагылга-чурумун быжыглы, ажыл шагы үзер, оон ооладаар, ажыл шагының хажыдер дээш күштү мобилизастап турар.

Маңаа эң-не кол, бирги чергениң айтырыы—сагылга-чурумну участок бүрүзүнге быжыглаары, күш-ажылчы коллективтиң ролюн бедидери. Күш-ажылчы коллектив дугайында ССРЭ Хоойлузу болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң үстүнде чугаалаанывыс докталы ажылишчи бүрүзүнүң ажылынга дээштиг салдарны чедирип, мурнакчыларны шаинап-мактаарынга, бүдүрүлгете корумчурум үрекчилери-биле демиселди күштелдиреринге чаа аргаларны бергеи. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн кижилерни чүгле ажылдан үндүреринче далашпайн, харын оларның ортузунга кижизидилге ажылын профилактиктиг хемчегларни идепкейлиг чорударынга күш-ажылчы коллектив дугайында ССРЭ Хоойлузунда көрдүнгеи эргелерни долузу-биле ажыглаар ужурлуг бис.

«Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң докталын амыдыралга боттандырарының план-хемчегларын база ажылдап кылган бис.

КАДРЛАРНЫ ӨСТҮРҮП, ДАЯНЫР

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының будүрүлгези интенсификаставарынга, партияның, күрүненин болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга кадрларның инициативазын бедидер талазы-биле айтышкынары, бистиң коллективте нэмг деткимчеин алган. Күш-ажылчы коллективтиң мурнунда ол амыдыралчы чугула соругла.

Парткомнун болгаш будүрүлгениң чугула участоктарында тургустуган партия организацияларының ажылы кадрларның чогаадыкчы идепкейни, ажыл-ишчи чоруун бедидеринге идиги берип турар. Амгы үеде комбинатта шупту 3 мүң ажыг ажылдакчылар, оларның иштинде инженер-техниктиг 349 ажылдакчылар, 2600 ажыг ажылчынар, 180 ажыг аспан-хаакчылар ажылдап турар. Оларның өөредилгезин организастап, мергежилин бедидер талазы-биле хемчегler кадрларнын инициативазын, ажыл-ишчи чоруун бедидеринге салдарлыг. Бо чылдың эртекен айларында комбинатка чаа ажылдап киргеи 215 ажылчын чаа мергежилди чедип алган. Оларның иштинде экскаватор машинистери, сабалакчылар, дерилгелер машинистери, өскелер-даа бар. Оон аңгыда бо чылын хөй ажылчынар мергежилин бедиткен. Чүс ажыг кижи күш-ажылдың мурнакчы арга-дүржулгазының школазын өөренип дооскан.

Келир үениң кадрларын белетккээри—парткомнун, комбинаттың дирекциязының ажылынын бир кол угланышкыны. Комбинатка чугула херек эртемнерге, мергежилдерге аныктарны хаара тудуп, өөредириниң хемчегларни алдынып турар. Амгы үеде чурттуп дээди өөредилге черлериниде 27 студент комбинаттың командировказы-биле өөренип турар. А 22 ажылчынар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниде бот-өөредилге-биле хаара туттуунган. Чүс ажыг кижи Ак-Довуракты кежээри техникумунда ажылдавышаан, өөренип турар.

Бистиң ажылчын кадрлар-биле хандырар чер —Ак-Довуракты № 3 профессионал-техниктиг училищезин. Чыл санында ону чүстен эвээш эвес аныяк специалистер доозуп, бистиң цехтерниске чаа күш болуп немежир.

Ынчалза-даа бисте бүтү чүүлдер таарымчалыг кылдыр тургустунган деп болбас. Кадрлар-биле ажылда чедир шиитпирлезе чогуур чүүлдер хөй. Оларның ажылдан үмеркирери хөй. Бо чылдың эртекен айларында безин 400 ажыг кижи ажылдан үүп чоруткан. Машинистер, регулировщиктер, электрослесарьлар, технологтуг автотранспорттун чолаачылары ам-даа чедишпес.

Ол ышкаш экономика болгаш камналга чуруму сагыттынмайн турар. Оон түнелиниде одалга-энергетика болгаш материалдыг курлавыларның чарыгдалы нормадан ажыг. Рудникте ону контрольдаар тускай комиссиянын тургустаан. Ылаңгыя арыгаал фабриказында партия организациязы бо талазы-биле дээштиг хемчег алыры чугула. Капитал тудуг талазы-биле дыка хөй айтырыгларны чогуур деңнелге шиитпирлээр соруглыг бис.

В. СҮГЕ-МААДЫР,
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта партком секретары.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

ЧЕТПЕСТЕРНИ ИЛЕРЕДИР

Партия организацияларында отчёттар болгаш соңгулдалар эртип турар. Кол соруглаларны шиитпирлеевишаан, коммунистер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның оон соонда болуп эрткилээн Пленумнарының докталдарын амыдырал кырынга боттандырып, боттарының участоктарында ажыл-херектин байдалын тодарадып, анализтеевишаан, массалар ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды улам ажыктыг болдурарының дүржулгазын таныжып турлар. СЭТА-ның корреспондентилериниң партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарындан дамчыдып турары болза:

Четпестерни ыыттавас эртириптер, адрес чок шүүмчүлел кылыр чорук Днепропетровскийниң Дзержинский аттыг металлургия заводунун кан хайындырар коммунистеринде шүүт чок. Оларның принципиалдыг, идепкейлиг чоруун кан эзилдирер цехтин № 2 бригадазының партия бөлүүнүң отчёт-соңгулдалыг хуралындан көрүп болур.

Бо коллектив мурнакчы ажылдыгларның биеэзин: чыл эгезинден бээр планта немей сес мүң тонна металлды бергеи. Күш-ажылдың сагылга-чуруму улам быжыккан, организакчы чоруу бедээн. А бедик шынаалыг кан бүдүрүп үндүрер талазы-биле ажылда четпестер бар. Ынчангаш, партия бөлүүнүн удуртукчузу машинист В. Солопеканың илеткелии чугаалажып тура, кол кичээнгейни олче угландырганы таварыгга эвес. Мастер Е. Очеретнойнун бөдалы-биле алырга, хамык үжүр үүле чамдык кан эзилдиринкчилериниң хөй санныг продукция бүдүрер дээш ажылдап турарындан технологтуг чурумнун сагыттынмайн турарында эвес. Чагыг бүүгаар бедик шынаалыг канны бээрин күүсетпейн турарлар, чүүле аныяктарның арасындан болуп турарын анализ көргүскен.

Салгалдарның солчулгазы заводта болуп турар. Чүүле ийи чыл дургузунда безин бүдүрүлгениң кан эзилдирер бригадазының чартык кезии чаартынган. Кан эзилдиринкчилериниң дүүнү дузалакчыдары оларны удуртуп эгелээн. Езулуг шалыпчы ажылдаар күзел оларда бар-два болза, арга-дүржулгазы чедишпес. Ынчангаш дүржулгалыг ажылчыннарның аныяктарга шефтээр ажылын организастаар дугайында сүмеин олар деткээн. Коллективте билдингир болгаш хундуткелдиг кижилер — В. Сиитконун, Н. Мякотанын, А. Мельниковтун болгаш оон-даа өскелерниң дугайында чүүлэ болган. Лагдыныышкын дээрге, партийжи кол даалга-дыр деп оларның санап турарын болгаш партияның хоочуннары-биле СЭКП ТК-га ужуражыышкынга болган чугааны болгаш соруглаларны алдарлы-биле күүседир күзелдиин хуралга олар чугаалаваннар.

Г. ЦУРКАНОВ.
Днепродзержинск.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧАҢЧЫЛДАРНЫҢ КҮЖҮ

У. Мукашевтиң монтажниктер бригадазының чурттаалга бажыннарының тудуун дүргедиринге кол чүүл — күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиткени болган. Алма-Атаның эң чараш микрорайону — «Дарияны» ол коллектив чүгле «кончуг эки» демдекке дужаатган.

Алма-Атаның бажың тудуушкун комбинадының коллективтиг керээни шингээдин алганы тудугжуларны кижизидериниң школазы болза, бригада чөвүлели болган. Партия бөлүүнүң отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунистер оон ажылының практиказының дугайын чугаалашкан.

Ол чөвүлел болза, хүлде кылдыгган ажылдарны партия бөлүү-биле кады түнелеп турар. Ынаргыдан ажыл дээш харыысалга ажаок бедээн. Бригада кежигүнүнүн ажылга мергежилин, оон-идепкейжи чоруу, профессиязынга мергежээнин күш-ажылга кирижилгезинге кирер. Чарыштың түнелиин үндүрерде бир-ле дугаарында өөренип көөр үүве болза — ажылчыннын күш-ажылдың сагылга-чурумун камчаар күүседип турары болур, чүге дээрге, ниити ажыл-херектер дээш коллективтиг харыысалга ында турустунган. Составы бүрүн харыысалгалыг ол бригадада прогул кылыр чорук, ажылдан озалдавышкынар, монтажниктериниң бүрүүзү-биле ажылга туруушкунар болбастаан.

Ниити херек дээш харыысалгалыг ажылдаарынга кижизидип турар дагдыныкчыларга чаа ажылчыннарны — училищениң доозукчуларын быжыглап каан. Чаа ажылчыннын баштайгы ажыл хүнү бригадир-биле ооң бесседазындан эгелээр. Чылда хөй каът он-он чурттаалга бажыннарын тудуп турар ол коллективтиң дугайын бригадир чугаалап таныштырар.

Н. ГОРА.
Алма-Ата.

Интернационалчы кижизидилге

СУКПАК–ХӨЙ НАЦИОНАЛДЫГ СУУР

Сукпак суурну хөй национальный суур деп дидим-биле чугаалап болур. Ында тывалар, орустар, хакастар, татарлар, украиннер, армяннар, грузиннер, чеченнер, буряттар, белорустар, корейлер болгаш өске-даа национальностиң кижилери кайыралдыг чурттап, ажылдап турарлар. Ол суурнун чурттакчылары ол бүтү янзы-бүрү национальностиң ажы-төлү Сукпак ортумак школада өөренип турарлар. Ол школаның башкылар коллективи база интернационалчы, тывалар, орустар, хакастар, татарлар, белорустар, чеченнер, казах башкылар бар. Башкылаашкын орус, тыва үйн дыл кырында чоруп турар. Өске национальностиң уругларын орус дылды боттарының ийи дугаар төрээн дылы кылдыр санап, орус дыл кырында өөренип турарлар.

Башкы бүрүзү — идеологтуг фронтунун дайынчызы, оон чепсээ башкылап турар эртемнии. Идеология ажылында, идеологтуг кижизидилгеде тускайжыткан дүрүм турбас: ол класска, школага, кудумчуга болган классан дашкаар ажыл үезинде-даа чоруп турар. Ооң угланышкыны — коммунистиг ниитилелдиң херээнге шынчы, хөй национальный Төрээн чуртунга, ооң кайралдыг чонунга ынак, интернационалчы патриоттарны кижизидерл. Төөгү, литература, география, биология, физика— эртем бүрүзү уруглларга коммунистиг мировоззрениени, идепкейлиг дадыгышкынны хевирлээриниң хөй аргаларын берип турар.

Боттарының эртемнеринге бердингеп, уругларның угаан-медерелин хаара тудуп, сагыш-сеткилин чаалап ап турар, үр чылдарда ажылдан келген башкылар ол коллективте бар. Школаның башкылары аңгы-аңгы эртемнериниң үндезиниверинге өөредилде уругларны амыдыралдың совет овур-хевирлеринге өөредип, даштыкы чурттарда кижилериниң амыдыралы-биле денеп, деминг амыдыралының артык күштүүн көргүзүп турар.

Башкылар Елена Тимофеевна Булгакова, Ольга Аркадьевна Фашуст, Араптан Борбак-ооловна Иргит, Наталья Ивановна Чылчыгашева, Марина Кыргысовна Седип, Любовь Ильинична Ачелова, Анима Абдурахмановна Корнеева, Борис Топчаевич Монгуш болгаш өскелер-даа боттарының кичээлдеринге амыдыралдан тодаргай, билдингир чижектерни көргүзүп, бистиң чурттувуста бүтү улустар болгаш национальностиң кижилериниң төөгүде иниити чаңгыс ава болгуп—совет чонну тургузуп турар, оларның сорулгазы чаңгыс — коммунистиг ниитилелдиң тургузары — деп өөредип турар. Ол бүтү совет республикаларның экономиктиг болгаш культурлуг чыннары бот-боттарынга бедик негелделиг, дузалажып, деткижип, ажылдап билир улус.

Ажылчыннарның бригадалар аразынга чаржып ажылдаары бисте чаңчыл апарган. Ажылды хүндүлеп билир, уругулуг бедик деңнелди чедип ап турар ажылчыннарны солун аргынга мактаары күрешкиг. Оларга Г. Сурикин, С. Хирлинг-оол, С. Марченко, Б. Хомушку, Г. Кучум, А. Балыков, Л. Козлов, М. Севээн, П. Литвиненко, Н. Дворецкий, М. Неделин, Б. Сава, А. Куликов, А. Килия, Н. Дворецкая, К. Шишкина, В. Карасал, А. Ермолаев, И. Тестов, В. Борбосенко, С. Ооржак, К. Монгуш, Ш. Дилгижек болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Интернационалчы, патриотчу кижизидилгени улам күштелдиреринге совхозтуң партком чаңгыс ава политикчуну, темалыг кежээлерни, иниитилел-политиктиг номчулгаларны, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны, лекция, бесседаларны чоп ортузунга докталамал чорудун турар. Бистиң бо хүнеевивисте интернационалчы кижизидилге чүтүлә айтырыгларынын бирээзи апарган. Ынчангаш бо айтырыгже онза кичээнгейни үгленгирип турар бис.

В. ПОПОВ,
семиртилге шолуңун начальниги.

ЧУРУКТА: совхозтуң семиртилге шолуңде болуп ажылчыннарга В. Поповтуң политбеседаны кылып берип турары. (солагай талдан оң талаже) В. Козлов, М. Севээн, З. Ондар, Н. Кучум, П. Тестов, В. Попов.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

НАЙЫРАЛДЫҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

Бистиң совхозтуң мал семиртирер шолуңде ажыл кыш, чай, дүн, хүн-даа дивес — соксаал чок чорун турар. Бистиң сорулгавыс — малды семиртирер азыраары, малдан эки шыырлыг, хөй продукцияны алыры. Совхозте орустар, тывалар, хакастар, украиннер, татарлар, белорустар, чеченнер, казахтар дээш өскелер он ажыг аймак-сооктуң кижилери найыралды чурттап, ажылдап турар бис.

Ажыл — амыдыралдың үнер дөгүү дээрзе шын. Ажыл кижилерни тудуштурар, найыралды кадыгаар, бурунгаар чүүлдүг, тура-соруктуг болур чоруга кижизидер деп чүвеге бо семиртилге шолуңге он хире чыл ажылдап келген билир түр-кижи, чеченнер ажылдап турар дээрзин билдингир.

Бистиң «Сукпак» совхоз эрткен чылын күрүнеге эът садарының планын ажыр күүсеткеш, 1 млн. ажыг рубль орулганы чедип алган. Бо чылдың 8 айларында немелде деңнээлдер алыр болгаш күрүнеге эът садар планын база ажыр күүсеткен. Планывысты ажыр күүседип турарывыста чаңгыс чылдагаан бар деп дидим чугаалап болур мен. Ол — кижилерниң найыралдыг ажылы. Бистиң семиртилге шолуңуң ажылчылары деп чүвеге, аңгы-аңгы аймак кижилер бот-боттарының ханы хүндүлежип билир чоруга кижизидип турар. Бистиң сорулгавыс — малды семиртирер азыраары, малдан эки шыырлыг, хөй продукцияны алыры. Совхозте орустар, тывалар, хакастар, украиннер, татарлар, белорустар, чеченнер, казахтар дээш өскелер он ажыг аймак-сооктуң кижилери найыралды чурттап, ажылдап турар бис.

Ажыл — амыдыралдың үнер дөгүү дээрзе шын. Ажыл кижилерни тудуштурар, найыралды кадыгаар, бурунгаар чүүлдүг, тура-соруктуг болур чоруга кижизидер деп чүвеге бо семиртилге шолуңге он хире чыл ажылдап келген билир түр-кижи, чеченнер ажылдап турар дээрзин билдингир. Ол — кижилерниң найыралдыг ажылы. Бистиң семиртилге шолуңуң ажылчылары деп чүвеге, аңгы-аңгы аймак кижилер бот-боттарының ханы хүндүлежип билир чоруга кижизидип турар. Бистиң сорулгавыс — малды семиртирер азыраары, малдан эки шыырлыг, хөй продукцияны алыры. Совхозте орустар, тывалар, хакастар, украиннер, татарлар, белорустар, чеченнер, казахтар дээш өскелер он ажыг аймак-сооктуң кижилери найыралды чурттап, ажылдап турар бис.

Ажыл — амыдыралдың үнер дөгүү дээрзе шын. Ажыл кижилерни тудуштурар, найыралды кадыгаар, бурунгаар чүүлдүг, тура-соруктуг болур чоруга кижизидер деп чүвеге бо семиртилге шолуңге он хире чыл ажылдап келген билир түр-кижи, чеченнер ажылдап турар дээрзин билдингир.

Совхозтуң дирекциязы болгаш парткому ажылчы чонунуң инныктарының, школачыларның ортузунга интернационалчы кижизидилгени бүтү идеологтуг, масса-политиктиг ажылдың чарымбае кезээ кылдыр чоруп турар. Ооң иштинде кол черни бүтү масса чонга олар чаңгыс ава найыралдыг ергүлейин кежигүннери, социалистиг Төрээн чуртуң хамаарыжыр ажылдаарындан, болуунун ажылынга харыысалгалыг чоруундан, формализм, дөгей, шүүлген чоруктуң болдурбазындан, эрттирген хемчегларниң сан-түңүнден эвес, ханы уткашынарлыг болуруундан бо бүгү кол хамаарыжыр.

Уругларның бот-боттарын билчири, найыралдыг болур чоруу, оларның школаның хөй иштинги ажылынга, өөренирлеринге бүдүрүлге бригадаларынга кады ажылдап, маргылдааларга, конкурстарга, болгүмнерге, ураи чүүл көрүлделеринге киржип чоруп турда тургустунар. Эрткен өөредилге чылында школага солун утка-шынарлыг темалыг кежээлер, конкурстар, ураи чүүл көрүлделери, ужуражылгалар болгулаан. Чижээ, «Тараа барда ырлап-даа болур», «Тараа — бүгү чүвениң эгези», «Найыралда кызыгаар чок», «Төрээн чурт чүүден эгелээрил» деп кежээлер эки эрткилээн. Бистиң суурнун алдарлыг кижилери-биле, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле, бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле, солун кижилер-биле ужуражылгалар удаа-дараа болгулап турар. Ол школага чогаалчылар Ю. Ш. Күнзегеш, Л. Б. Чадамба аалдап келгеш, школа коллективи-биле солун ужуражылганы кылган. Школага ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатткан солун ужуражылгалар, конкурстар, класс шактарыры, делгелгелер эрткилээн. Класстар эвилелдешкен республика бүрүзүн өөренип көрүп, ону каттышкан класс шактарынга оске өөрүнге дамчыдып берип турган. Амгы үеде школа Совет Тываның 40 чыл ооң төлептиг уткууру-биле Тываның төөгүзүн, географиязын болгаш ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларын өөренип турар.

Школада кижизидилге ажылын, ооң иштинде патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгени түүнеп турган, школаның башкылар коллективи кылып чоруткан ажылын, ооң аңгы-аңгы хевирлерин, аргаларын ажыглап турганын шүүмчүлекчи ёзу-биле көөр, эрткен оруунче хая көрүр ужурлуг. Башкы бүрүзү кижизидилге ажылының кандыг хевирлерин улам сайзырадырыл, чүнү эде көөрүл, чүнү ажыглаарындан ойталаарыл деп чүвени бодап көөрү чугула. Башкының идейлиг дадыгышкынындан, ооң иниитилелполитиктиг идепкейинден, ооң мергежилинден кижизидилге ажылының түңнели хамаарыжыр. Башкы кижиниң школага эрттирип турары хүн бүрүзү — ол дээрге, өөренирлериниң угаан-бодалының баймыры, оларны быжыг турасорукка, төлептиг чорукка, найыралга, чаагай сеткилге кижизидери-дир.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

«СӨС БҮРҮЗҮ СҮҮЗҮНҢҮ»

«Улуг болгаш күштүг өөренирин кымдан-даа негевейн турар... Амыдырал болгаш ажылының айы-биле ону өөренип алырын күзеп турар кижи бүрүзү орус дылды боду күзелдин-биле өөренип алыр». (В. И. Ленин).

Казахстанның Павлодар хоорайга хөй кежүгүнүүр өгге төрүттүнген мен. Бистин школавыска база дыка хөй аймак-сөөк ажы-төлүү өөренип турган. Мээң баштайгы башкым Ольга Петровна Кирпси бистерни, казах болгаш өскедаа национальный ооллар, кыстарын, улуг орус дылга, оон онзагай чараажыга, эртиг-үзүдээнге, эгээртинмес байлаанга аваа кончуг каинат болурунга өөреткен. Мээң сагыш-сеткилимге чаа сестерним аялгазы, оларның бир онзагай дынналыры 2-даа хевээр артканы. Бистин башкывыс кайгамчык маадырлыг орус тоолдарын, шулуктерин, легендаларын биске чугаалап берип, орус дылдын чажыттарын ажыдып оон чараажын биске өөреткен. Ынчангаш мен орус дылга ынак апаарган мен.

Тургенеттин, Толстойнун, Чернышевскийнин, Пушкинин, Горькийнин, Маяковскийниң дылын өөренип, кымга солун эвес боор. Бис улуг сонуургал-биле өөренип турган бис.

Чылдар эрткен. Мен эштеринм-биле Омскинин педагогика институдунга кирип алгаш, орус дылды улам хаку өөренип, башкынын харыысалгалыг, берге, солун мергежилиге ажылдаар деп быжыы-биле шиитпирлеп алган мен. Орус дыл мээң ийиги төрээн дылым апарган. Ол кончуг чараш дыл. Улуг орус чогаалчы Н. В. Гогольдун «Орус дылдын үнезин магадап хамас сен: сөс бүрүзү эртинебайлак ышкаш сүүзүнүт, үрезиниинг, чамдык сестер ол эдилелдин бодундан-даа артык үнелиг» — деп чугаалаванын-да чоп. Орус дылдын ачызы-биле кандыг-даа аймак-сөөк кижилер-биле чугаалажып, харылаажып билир болдуу магалыг-дыр. Омскинин педагогика институдунга өөренип турган, бистин улуг делгем Төрээн чуртувустун аңгы-аңгы булуңнарындан келген янзы-бүрү национальный уруглары болгаш оолдарым-биле найыралдыг өөренип турдувус. Институтка эрттирген чылдарывыс комсомол ажылы, кады кылган походтар, диспуттар, конкурстар, маргылдаалар... бистин улам чоокшулаштырган. Бистер ёзулуг өөрүктер апарган бис.

Студент чылдар каржы, солчуя эрте бергеи. Ам шиитпирлеп алган эртемивисти ёскелерге дамчыдар, өөредир үе келгеи. Институт доозуптарывыска бистерге, он хире кижиге, Тывага барып ажылдаарын санаалдаан. Бис кандыг-даа тыртылышкын чокка мырак Тываже ырлыг, хөглүг чиркан бис. Кызылга кээривиске, мени кады өөренип турган эжим Сергей Белодедовбиле Сукпак ортумак школазынга ажылдаары-биле чоруткан.

Сукпакка келгеш база-ла ол суурнун чурттакчы чону таваны тарып, малды азырап, ажы-төлүн өстүрүп, янзы-бүрү национальностиң кижилери найыралдыг ажылдап, чурттап турар деп чүвени билдирвис. Бистер олардың ажы-төлүн бүгү эртемнерин дүлгүүру — орус дылга өөредип турар бис. Ол дээрге, бүтү национальностиң харылзажырыныш, интернационалчы найыралдың дылы-дыр.

Сукпак ортумак школазының башкылары база интернационалчы, найыралдыг коллектив болду. Мен 4—6 классчаларга тыва өөренирлерге орус дыл башкылаар болдум. Мениң класым-биле өөредилгениң баштайгы хүнүнде-ле таныштырып каан. Тыва оолдар, кыстар—мээң баштайгы өөруктерим — мени ажок хүндүткелдиг хүлээп алдылар. Олар база орус дылды ийиги төрээн дылы кылдыр санаар улус болдулар.

В. АКАНОВ.

ЧУРУКТА: школада кижизидилге ажылының талазы-биле өөредиигге эргелекчизи Ольга Аркадьевна Фацинус интернационалчы клубтуң бөлүк киржинчилери-биле кады олур.

ШЫҢГЫЫ ДОҢГУТКАН

1983 чылдың сентябрь 3-те «Шын» солунга корреспондент Н. Дажинмайның «Сөс-биле ажыл дүүшпээн» деп эгелиг чүүлүнде айыткан шүүмчүлел долузу-биле бадыткаттынган. Хой тарылгазының районда хузу деннелде чоруп турарынын дугайында айтырыгны районуң агроүлетпүр хуралынга чугаалашкан.

«Тес-Хем» совхозтуң кол зоотехниги В. Сарыгбайга, «Чодураа» совхозтуң кол зоотехниги О. Даңгаага, «Кызылаар» совхозтуң кол зоотехниги С. Оюнга шыңгыы доңгулданы бергеш, хой тарылгазынче кол кичээнгейни салырын оларга болгаш совхозтарының директорларынга даваскан. Улус депутаттарының Тес-Хем райкүүскомунун даргазы И. Успун редакциягa ол дугайын дыңнаткан.

ЭЛЕГЕСЧИЛЕРДЕ

Суур, ооң культуразы, аян-шинчизи

ЧАҢЧЫЛДАРНЫ САЛГААР

Тандының Тока аттыг совхоз — республикада хоочуы ажыл-агыйларының — бирээзи. Чартык чүс чыл мырак бурунгаар Тывага эң баштай тургустуинган күражыл-агыйларның бирээзи — «Элегес». Оон бээр-ле маңаа орус, тыва чон кады деминг чурттап, ажылдап келген. Тывага бир-ле дугаар кан аъттар — тракторларның дынын туткан тываларның бирээзи — ырда кирген Чавыдак, ооң күш-ажылчы оруу маңаа эгелээн, орус эштери-биле кады трактор башкарып турган...

Элегес суур үндезилеттингеминден бээр үжен чыл ажа дүжүп турар. Орус, тыва дээш өске-даа нацияның кижилери мында чурттап, ажылдап, наиыралдажып, чаагай үүле-херекти бүдүрүп турарлар. Суурда ам 530 ажыг өскүлер бар, совхозтуң суурлары 2300 ажыг чурттакчылыг. Суур каракка көзүлдүр сайзырап орар. Мында ортумак школа, Культура бажыңы, чыдып эмнедир салбырлыг эмнелге, уруглар сады, магазинчер бар.

Элегесчилерде дөзеп салгаарынга төлептиг чаагай чанчылдар, эгелээшкинчер мооң мурнуында-даа тургулаанын билир бис. Инектеп ийи мун кг-дан хөй сүт саарын чедип ап, чазактың орден, медальдары-биле республикага эң баштай шаңнадып турганнар база мооң үнгеп. Малчыннарны культурлуг амыдыраа-чурттаагаже киирип, ээлчеглиг кадатты С. Т. Көржең-оол база мооң эгелээнин билир бис.

Тока аттыг совхозтуң ажылчыннарынга бо хүнгерде он бирги беш чылдың өзек чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш күжениишкинниг, бир деминг ажылдап турарлар.

САЛГАКЧЫЛАР

Суурнуң ортумак школазы. Беш чүс ажыг уруглар өөренип турар. Элегестиң чурттакчыларының орус, тыва чон холушкак. Школада база мындыг: өөреникчилериниң хөй кезии тывалар, оон шала эвээш кезии —орус уруглар. Холушкак составтыг өөреникчилерлиг школага ажылдаары черле тазырымчалыг. Школачыларынң орус дылга чугаалаары-даа эки болур. Черле ынчаш интернационалчы состав-биле кижизидилге ажылын чорудары башкылар коллективинге чогумчалыг.

Элегес школазында класстан дашкаар ажылдарның организатору Светлана Опчакаевна Сат-биле ужуражып чугаалашкан бис. Чаа өөредилге чылының эгези-биле холбашкам, бистиң айтырымывыска ол мынчаар харыылаан.

— Өөредилге чылын организастыг эгеледивис. Чаа өөредилге чылынга школа-даа, интернат-даа эки белеткеттингеп. Оон дугайын район организаторлары-даа демдеглээн чүве. Өөрензе чогуур уруглары бүрүн хаара тутқан бис. Уруглар чайны эки эрттиргеннер. Бүдүрүлге бригадазы эки ажылдаан. Уругларның эки дузазы дээш совхоз директизы интернатка чаа телевизорну садып бээр болган. Школа чанының участогу база эки деп демдеглеткен.

Бүгү чурттазы-биле бир домей, школага баштайгы хүнде Тайбының кичээлдерин эрттирген. Бистиң чуртувустуң тайбың политиказы, делегейге быжыг тайбың дээш демисел дугаймида ол хүнгү кичээлдерге чугаалап турган. Уругларның хар-назыминың айыл-биле солун беседаларны эрттирген. Николай Лапчаевич Оюнуң удуртканы (чурукта) 5 «в» класска, Нина Андреевна Оюнуң удуртканы 8 «б» класска Тайбың кичээлдери эң солун утка-шынарлыг болган. Политиктиг мырлар конкурузун, чуруктар делгелгезин эрттиргеп. Тайбың дээш кыйгырыгның адаанга ат салдырышкынын уруглар чоруткан. Европаның уругларының тайбың марыжының ССРЭ-ге келгенинге тураскаатказ бүгү хемчегларинң түнелинде эпсеткил каттыштырылгазының митингизин организастаан. Даймының болгаш күш-ажылдың хоочуннары уругларыңа хүндүлүг аалчылары болганнар.

Холушкак составтыг өөреникчилерлиг бо школаның класстарында орус, тыва уруглар бо өөредилге чылындан этелеп дөртку класстан-на класстар аайы-биле кады өөренип киришкен. Үк класстарда тыва дылдан аңгыда эртемнерниң башкылаашкынын орус дылда чорудуп турар.

«Чечек» уруглар садында совхоз ажылчыннарының уруглары сагыш амыр өзүп орарлар. Бичии кижилер келир үениң төлептиг хамаатылары болзуун дээш уруглар садының коллективи бүгү кичээнгейин угландырган. Бичии бөлүктүң уругларынга олардың кижизидикчизи А. Л. Ярмак тоол ыдып орда, оларны чурукка тырттырган.

ЕЗУЛУГ ЭЭ БАРДА

Тандының төпчүткен библиотека системазының Элегес көдээ филиалының эки ажылының дугайында мооң мурнунда хөй удаа дыннаан болгаш, оон эргелекчизи Любовь Степановна Кашина-биле чугаа эрги таныштар аразында дег саат чок чорун турган. Культура бажыңының болгаш библиотеканың кышка белеткелии хынаан рейд бригадазы маңаа чаа-чаа чоранам, четвес чүүдерииң дугайын айтып чугаалашкан болду. Маңаа олардың дугайында хөй катапгавас деп шинитпирледивис. Ол хүнгерде Культура бажыңыңга кино-даа үндүрбестээн, библиотекада чырык база чок. Чүге дээрге электри дамчыдар проводтар эргижирээн, ерт аймылынга таваржып болгу дег. Ынчангаш бо бүгүнү солуп, чаарты кылып турар.

Элетес филиалдың иштики дерилгези-даа каракка кескү, ында делгелгелер, стеидилер хүннүң негелдезинге дүүшкен. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның май (1982 ч.) база июнь (1983 ч.) Пленумнарының материалдарын пропагандаларынче сагыш салдынган. Күш-ажылдың сагыл-га-чурумунуң дугаймында беседа-ларны совхозтуң бичии-бичии участоктар бүрүзүнге библиотекарь өске актив-биле кады эрттирген. Кеъкта, ол мышкаи сүт-бараан фермазында, хойжулар турлагларында (20 кезек черде), уруглар садында көжер библиотекаларны организастаан. Кызылдың эмчи училищезиниң шефтеп барган сургуулдарынга база номнарны чедирип, солуп турар.

Совхозтуң көдээ ажыл-агый специалистерин тускай литература-биле хандырып турар. Ортумак школаның өөреникчилери барык шуптузу номчуп турар. Ылаңгыя «берге» уруглар-биле ажылга библиотека база киржилгеиг.

Библиотекада чыл эгезииден бээр 725 кижи 7 муң ажыг номнарны бижидип ап номчаан. Иинти план — 900 кижи, ном бижидериниң планы — 11 муң ном. Чыл төнчүзүите чедир планныг көргүзүлер күүсеттинерге Любовь Степановна бүзүрелдиг.

Л. С. Кашина (чурукта) 12 чыл дургузуида Элегес библиотеказында ажылдап турар. Канскииың библиотека техникумун дооскан, боду Шушенск району чурттуг. Элегес оон төрээн сууру-биле дөмей апарган. Ону совхозтуң улут, биче кижилери шүптү билир. Библиотекарь бодуиуң кызымак ажылы-биле чоиның хүндүткелин чедип алган. Ёзулуг ээ барда, иинти ажыл-херек чедишкиниг болуру кымгадаа билдингир.

БОТТУҢ КАДРЫ ХЕРЕК

Культура бажыңының ажылының байдалы-биле таныжып, харыысалгалыг ажылдакчылар болгаш өске-даа улус-биле чугаалашкан бис.

Ону директорлаптар докгаамал кадр тывылбас, өскүссүрээи культура одаа дээрзи чоорту билдиинп келген. Профзиилел шугумунга хамаажыр-даа болза, бо Культура бажыңынга докгаамал ажылдаар кадрларны шиилп тып алыры, оларны ажылга ижиктирери тус черииң хөй-иинити организациялырындан хамаажыр ужурлуг. Совхоз директизы, ажылчыи комитеди бо ажылче чүге кичээнгей салбайи келгенил? Тускай эртемниг кадрлар маңаа база келгилеп турган. Режиссёр мергежилдиг Надежда Федоровна Кузьмичёва чыл ажыг ажылдаан бо чайын чоруткан. Ажылга улуг-ла ижиктээн. Оон чылдагааны чүдел? Совхозта партком дээш өскеда хөй-иинти организациялар культура кадрларын бижыглаар дээш сагыш салбас ужуру чүл?

Бо хүнгерде Культура бажыңының ажылын харыылаар директор чок. Агитбригадаиы Аркадий Түлүшович Белек-оол удуртуп, тараажыларга концерттерии көргүскээн. Культура бажыңында бот-тывытыр артистер кедер костюмнар чок. Үнүүшкүи үезинде Чаа-Кежит школазындан хен ачылап ап, аргаланып турганы совхозта ВЛКСМ комитединиң секретары Любовь Макаровна Доржу чугаалап турар.

«Совлгу сес чыл дургузуида Культура бажыңынга үр хуусаалыг ажылдаан директор ховар» деп библиотекарь Л. С. Кашина харадаал-биле демдегледи. Любовь Степановна бо суурда турумчаан кадр, совхозтуң удуртулгазы ону шаннап-мактап, дыштанылга чердииче путёвканы-даа тып берип турарын ол сеткил ханып чугаалап орар.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, картофель бригадазының бригадири Сембий-оол Шүлеимеевич Донгак мынча деп орар: «Библиотекарь Любовь Степановна ажылынга кызымак кижи. Ону чоокта чаа СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алдывыс. Клубка ажылдаар кижини боттуң улузуидан шилип алгаш, өөредип чорудар болза эки деп бодаар мен». Ол черле шын. Боттуң кадры херек-тир. Культура бажыңына ёзулуг ээ турар болза, Элегес суурнуң культура амыдыралы улам идепкейжип, экижир. Эки ажылдаан, эки дыштанырын кым-даа күзээр.

Б. ДИРЧИН.

СОНУУРГАН КӨРҮҮЛЕР

М. Горькийниң «Васса Железнова» деп шизинге үндезилээн сценарист-режиссёр Глеб Панфилов «Васса» деп чаа киному тургускан. Мооң мурнуидагы ындыг кииога бодаарга, бо кинода Глеб Панфилов биле артист Инна Чурикова Железноваиың сетииличе ханылап кирип, оон салым-бүдезии, оон ойлук чок кежигүнниерии камгалаи алырын бодап турар. Ынчаннывже киноиуң сюжединде болуушкун бүрүзү Вассаның планнарын чаңчыл-биле соп турган дег.

Москваның Ленинчи комсомол аттыг театрының артизи, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Инна Чурикова Вассаның ролиида ойнаан. Өске ролдарда Вадим Медведев, Николай Скоробогатов, Валентина Теличкина болган өскелер-даа ойнап турар.

«Түрк аганың чагыы», «Византий садыгының үнелиг эртинези» деп ужуралдарыг киноларның маадырлары-биле көрүкчүлер база танышкар. Баштайгы киному Вейгринга, дараазындазыи Чехословакиига «Баррандов» киностудиига үндүрген.

А. ОЮНОВА.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

КОМПАРТИЯНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ОСЛО. (СЭТА). Норвегиянын Коммунистиг партиязынга удур норвег тускай албан чердериниң дүрүи чок хөделиишкиннерии хынаарынга НКП-ниң төлээлекчилери киришкен тускай комиссиязы тургузарын Норвегияның Компартиязы чазактан негээн. Норвегияның разведказы болган контрразведказы делегейиин кйиги дайыны доозулган үеден бээр норвег коммунистерге удур хөделиишкиннерии кылып келгенинии фактыларыя чоокта чаа парлаттынган «Чажыт Норвегия» деп номда сойталап илереткеи.

Норвегияның Коммунистиг партиязынга болгаи оон кежигүнериигге удур шпион организацияларын тургускаиы база оларның хөделиишкиннерии дыка аймыдыг болуп турарын партияның парламента органы — «Фрихетеи» солуиуи мурнуку чүүдүиге биижээи. Норвегияда реакция болган улут капитал ол шпион организацияларын тургускан турган. Ынчаарга хуузунда шпион организацияларын тургузарын Норвегияның хоойлулары хорун турар. Норвегияны кажан гитлержи фашистер эжелеп алган турган үеде фашизмге удур маадырлыы-биле демисежин чораан кижилерии ол шпион организацияларын иүгүдеп, үидезин чоока бүрүүдадың келген болгаи бүрүүдадың-даа турар.

Норвегияның Компартиязынга удур 50 чылдарда чажыт дайыны план өзүлээр реакцияның чорудуп турганын НКП-ниң Төп баштаар черииниң секретары И. Ли медеглээн. Компартияга болгаи коммунистерге удур ол чажыт дайыны ам-даа чорудуп турарын И. Ли бодуиуң медегледиигге айыткан.

ДАЙЫНЗЫРАК ПОЛИТИКА

МАНАГУА. (СЭТА. Рейганның администрациязы делегейде дүшкүүрлүг байдалды күштелдирбишаан, кижи төрелгетеиии делегейиің үшкү дайынынче албадаар деп турар. Никарагуаның Национал хосталганың национал удуртулгазының кежигүнү. Күүүе чөвүелекииың даргазы Карлос Нуньестиң америк конгрессменнерже чоруткан бижиидге мынчаар айтып турар.

АКШ-тың чазаанның игрессии үүлгедиишкиннериигге Төп Американың чурттары хамыктың мурнунда Никарагуа таваржып турар. Никарагуа тайбыңны күзеп турар, мынчалзада бодуиуң национал суверенитедии болгаш төлептиг чорууи хүндүзээрии иеген турар деп ол бижикте демдеглээн.

ЛУАНДА. (СЭТА). Анголаны хостаарының талазы-биле улусчу чепсектиг күштер УНИТА-ның Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-даы ылгакчыларының хоойлу-дурүм үреп эжелеп алганы девискээриидеи чорудуп турар контрреволюстуг идегеттерии узуткаар дээш демиселии үргүлүг деп турар. Анголаның АНГОП информация агентилелииің дыииадып турары-биле алырга, Уамбо можуга ФАПЛА-ның шериг кезээ Мунго муниципалитетке барып быжыглаиып, камгалакырын орадлашкан дээрбелчилер болүүи чылга шапкан. Ол тулчуушкуиның үезинде 14 террористери узуткаан.

Лукомбе муниципалитеттиң девискээриидеи Маланжа можуга ФАПЛА-ның дайынчылары 13 дээрбечиии узуткаан. Уиитажыларның база бир болүүи Бие можуга узуткаан. Анда 10 унитажылары өлүрген. Дээрбечилерии узуткаан түнелинде хөй санныг боочепсекти, оон иштинде алды чиик үгер-бооиу, 45 гранатометту болгаш бир чүс ажыг 60 миллиметр аастыг бооиу хавырын алган.

(СЭТА).

ЦТАК АГЕНТСТВОНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). ССРЭ-ниң агаар делгемииче шургүп киргеп, Совет Эвилелиниң күрүне кызыгаарын мурнуу көрей «Боинг» деп самолёттуң каржызы-биле уразынииге холбаштыр Көрейниң Төп телеграф агентствозу (ЦТАК) дыиадыг кылган.

Совет чазактың медеглелии ЦТАК дамчыткан болгаш АКШ-тың талазындан хамааты ужар чүүл самолёдуи ССРЭ-ге удур шпиончу медээ чыырынга өжетерээн ажыглааның демдеглээн. Ынчангаш мурнуу-көрей самолёт-биле болдунган таварылганың халаптыг уржуктары дээш бүгү харыысалга Американың Каттышкан Штаттарынга бүрүнү-биле онаажып турар деп, агентство айыткан.

Америк империалистер болгаш оларның НАТО талазы-биле эвилелчилери коммунизмге удур кампанияны өөскүдүп, делегей байдалын уламна чидиглендирип турары-биле холбаштыр делегейиин хөй-иитиии ханы дүвүрээшкиннии илергейлеп турар деп, ЦТАК-тың таймылбырларында демдеглээн. Совет Эвилелиниң агаар камгалалыиың органнарыиың ап чорукган бүгү хемчеглери делегей эргезиниң норма-чижектериигге болгаш Каттышкан Нацнлар Организациязының Уставынга бүрүн дүгжүп турар деп, агентство онзалап айыткан.

Көрейде шериг-демаркациялыг шугумнуи районунга америк империалистериың болгаш оларның Мурнуу Көрейге чалчазы Чон Ду Хваниың үндезин чок нүүлдээшкиниин. Көрей Улус-Демократтыг Республикага удур айылдыг өнчүк-чөнгээлерин бүгү корей улус эки билир болгаш шынгы бүрүү шаап, Көрейнин мурнуу чүгүдеп америк шериглерии доп-дораан үндүрерии, чурттуң сонгу, мурнуу ийи кезээн тайбын катап каттыштырар арганы көрей улуска бээрин негеп турар деп, ЦТАК медеглээн.

Америк империалистер болгаш оларның НАТО талазы-биле эвилелчилери шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болурун чедип алыр дээш, Барыын Европаның чурттарынга, бирги ээлчегге Германияның Федеративтиг Республиказының болгаш Англияның девискээрииге ядролуг америк чаа ракеталарны бо чылдың төнчүзүнде эккеп тургузар дээп айылдыг планнарын боттандырарынга белеткелден делегейиин улустарының кичээнгейин алаактырар сорулга-биле ССРЭ-ге удур. тайбынга ынак бүгү күштерге удур ончүк-чөнгээлерии, хоозун иүүлдээшкиннерии өөскүүп турар. Делегей байдалының амгы дүшкүүрлүг чорууның бүрүзүзү Рейганиың администрациязынга, оон эвилелчилериигге бүрүнү-биле онаажып турар деп, ЦТАК демдеглээн. Делегей байдалы кажангызындан-даа артык чидиг болгаш нарын амгы үеде серемчилелдя бедидери эргежок чугула деп, агентство айыткан.

МЕДЭЭЛЕР. БОЛУУШКУННАР. ФАКТЫЛАР.

● **ГАВАНА.** Хосталга ортулуунуң — Кубаның чурттакчы чонунуң саны амгы үеде 9 миллион 720 муң кижи болуп турар. Чурттакчы чонуң барык ортаа кезии—4 миллион 500 муң кижи революция тиилээн сөөлүнде үеде төрүттүнген. Сөөлгү бежен чылдар дургузуида Кубаның чурттакчыларының саны 2,5 катап өскен. Бо бүгү саннарны күрүеииң статистика комитединии тускай дыннадында айыткан.

Революциянын чонга берген үндезии чаагай чаартылгаларын болгаш улус массаларының амыдыралының база культурязының бедээнин чизе-лаңзының түнелдерии тодаргай херечилеп турар. Ам Кубаның чогуур назылыг кижи бүрүзү дооскан 6 чыл өөредилгеиин билиин чедип алган болуп турар. Бүгү-иинтииің 9 чыл өөредилгезин чедип алыр дээш кампания амгы үеде Хосталга ортулуунда калбарган. 6-дан 12 хар назылыг бүгү уруглардың 98 хуузу школаларда өөренип турар. Үжеи чыл бурунгаар ол көргүзүг 50 хуудан аштайн турган. Кубада чурталга тудуунуң калбарганы — чонииң чаагай чоруунуң өөрүлдезииің база бир чугула көргүзүү. Бар чурттагга фондузуиуң ортаа кезииидеи хөй иуруузуи улусчу эрге-чагыргаиың чылдарында тутқан.

● **ХЕЛЬСИНКИ.** Финляидииың күш-ажыл министерствозуиуң медээзии ёзугаар алырга, бо чылдың сентябрииы эгезииде чуртта 130 муң ажыл чок кижилер бар болган. Ол дээрге, эрткен чылдың ол үезииде турганыидан сес муң кижи хөй болган. Ажыл чоктарының үштүң барык бир кезии — 25 хар чедир назылыг аныяк кижилер.

● **ДЖАКАРТА.** Индонезияның Джокьякарта хоорайының (Төп Ява можу) чоогуида Боробудурнуң турисчи комплексииииң тудуу эгелээн. Ол улуг тудутну 86 гектар шөлде кылып турар. Анда паркты, информация болгаш садыг төптерии, турисчилерииң дыштанар бажыңнарын, автобустар турар станцияларны дериир.

● **ВАШИНГТОН.** АКШ-тың президентизи Рейган чоокта чаа медеглел кылган болгаш Калифорния штатты «онза качыгавлдың районуу» кылдыр чарлаан. Ол штатка болган улуг шуурган болгаш үерлээшкин Калифорнияга материаллыг улуг когаралды чедиргеп.

● **ДЖОРДЖТАУН.** Кариб далайда улуг эвес ортулукта Сент-Люсия деп күрүнеге улуг шуурган болган. Гайанаиың информация агентствозуиуң дыиадыын ёзугаар алырга, ол шуурган чурттуң экономиказынга хөй миллион доллар түиүг когаралды чедиргеп. Банан деп чимистиг ортаа кезии шуурганның түнелиидеи узуткаттынган.

Бананы өстүрери — Сент-Люсияның көдээ ажыл-агыйының эң чугула алыры болгаш оон даштыкыдан киирии алыр орулгазының улуг рольду ойнап келген.

● **ДЕЛИ.** Индияның Уттар-Прадеш штадынга улуг үерлээшкин болган түнелиидеи 290 кижи өлген. Ол штатта байдал ам-даа дүшкүүрлүг болуп турар. Штаттың сонгу девискээриидеи 11 муң хире суурларны үер алган. Шериг кезектери сугга алыскан кижилерии камгалаар хемчеглерии ап турар.

Улуг чаъстаашкыиларыиың түнелиидеи үерлээшкин Махараштра штатта база үргүлүлеп турар. ПТИ агентствозуиуң дыиадыын ёзугаар алырга, үерлээшкииииң уржуунда ол штатта 90 кижи өлген.

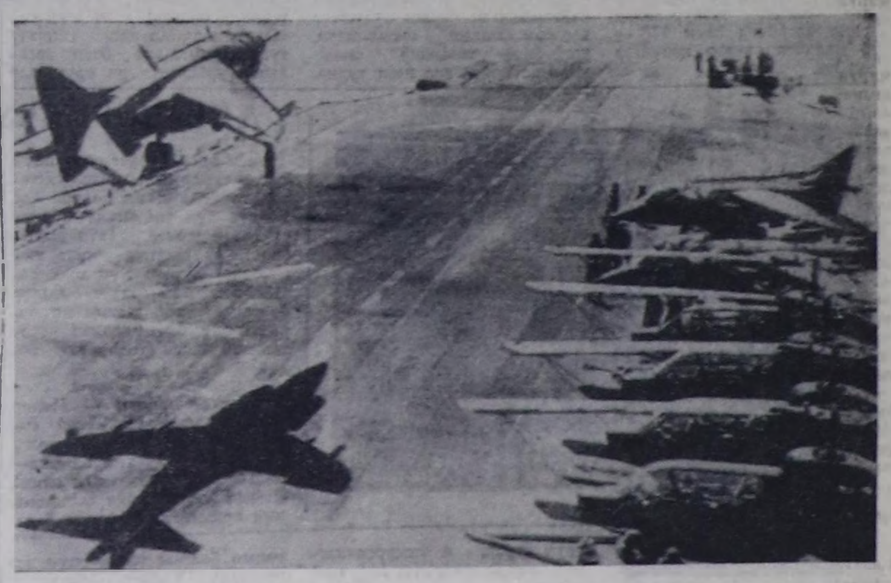
● **ДАККА.** «Нью нейшн» солуиуиуң бижээнии ёзугаар Бангладештиң янзыбүрү районнарынга чаъстаашкыиарыиың болгаш үерлээшкиниин түнелиидеи ийи милиион ажыг кижи улуг когаралга болгаш качыгдалга товарышкан. Фаридпур, Ранпур, Пабна округтарда 120 муң гектар шөлге тараан рис болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культуралары бүрүнү-биле узуткаттынган.

● **КИТО.** Эквадорнуң Гуаякиль хоорайында хөй квартиралыг чурттагга бажыңнага өрт болган түнелиидеи 13 кижи өлген, хөй кижи өртгеиишкинге товарышкан. Баллоида газ чазылган уржуунда өрт болган.

● **ТОКИО.** Мурнуу Көрейиің Тэгу хоорайында америк культура төвүнүң бажыңына күштүг частыышкыи болган. Оон түнелиидеи бир кижи өлген, беш кижи балыгланган. үк бажын дыка үреглеп. Чон Ду Хваниың чонга удур чазаан дүжүрер дээш демисежин турар кижилер ол частыышкынын болдургаи боор деп, полицейжи эрге-чагыргалар чарлаан.

● **МАПУТУ.** Мозамбик Улус Республикага бижик билбес чорукту узуткаар дээш кампания 1978 чылда эгелээн. Ол үеден бээр 800 муң кижи иомчуур болган бижиир кылдыр өөренип алган. Мозамбиктиң ийиги улуг хоорайы — Бейрде педагогиктиг өөредилге төвүн дооскаинар бижик билбес чорукту узуткаарынга улут рольду ойнап турар.

ХАМААТЫЛАРЫН ӨЛҮМЧЕ ЧЫГАП...

Ливаииың иштики херектериигге шериг күжү-биле холгаарлаарын Американың Каттышкан Штаттары улам-ка калбартып турар. Чурттуң наймыслалы Бейрут хоорайның кандыг-даа бажыннарын бомбалаар эргени Каттышкан Штаттар Ливанда бодуиуң шериглериигге берген.

Вашингтоииуң ол дужаалы—Ливанга удур чепсектиг халдаашкыиларже АКШ-тың херек кырында эгелеп киришкеиниин черечизи-дир. Ливаниың национал-патриоттуг күштери болгаш араб чурттарының тайбыңга ынак бүгү кижилери АКШ-тың Рейган баштаан администрациязының дерзии үүлгедиглерии шыңгыы буруу шаап турар.

ЧУРУКТА: черде шөлден агаарже дорту-биле ужудуп үнер «Харриер» деп америк хыдыычы самолеттуң «Тарава» деп вертолетоносецтиң кырынга хоиуп турарын.

АП—СЭТА-ның фотохрониказы.

Вашингтонда шериг-политиктиг шиитпирлер хүлээп ап турар кижилериин арын-иүүрүиде хөй миллион кижилерии ам-ыы-тыны онаашкан. Анда мурнуу-көрей авиалайнериин 269 пассажири болгаш экипажы база немешкен.

Боттарының чазаанын соолгу ийи-үш он чылдарның иштииде чорудуп келген милитаристиг планнарының болгаш белеткелдериинин хайлыг уржуунга АКШ-тың муи-мун хамаатылары таварышкан. Ол үеиин дургузуида Ак бажыңның дой санныг үүлгедиишкиннерии күүседир дээш Вьетнамга, Көрейге болгаш өске-даа черлерге бажыи салган американнарның дугаймида чугаалып чоруп турары бо. АКШ— Пентагон болгаш төп разведка эргелелиинин, РУМОиуң, АНБ-иин болгаш өскеда черлериин чажыт шериг операцияларының болгаш шпион ведомстволарның чорутканы хөделиишкиннериинин «улуг пажыига» мага-бодун болгаш кадыкшылын чидирген хөй санныг кижилерии маңаа немей санап болур. Чаа хевириин чепсегленишкиннериинин шенелделериигге кижилериың кадыкшылы, ам-ыы-тыны чок болур чорук уламчылавышаан. Америк дыннадыг черлериниң, оон иштииде Пентагониың парлалгазынга ийи-чангыс көстүп келир сан-чурагайларның хереченлеп турары болза, 1945 база 1977 чылдарның аразында шенелдезии чорудуп турар үеде радиоактиитиг хелдиң хораннанышкынынга 250 муидан чартык миллион ажыг америк шериглер болгаш хамаатылар таварышкан.

Оларның хөй кезии ол халаптың өлүмүиүң аспаандан ушгуиуп шылавааи. Арткан дириглери—инвалидтер. Аарыг салгалдан салгал дамчып, салдынмайн чоруп берген. Ол кижилерни кара хилиичекке таварыштырып каап, америк эрге-чагыргалар оларның салым-чолу дээш хензиг-даа сагыш човавайн турар. Ядролуг шенелделериниң уржуунга таварышкаш, калыын чидирген хөй-хөй кижилер чазактың албан черлериче дуза дилээн өргүлделерии муи-муну-биле чорудуп турар. Ынчалза-даа өгулуг харынны ким-даа аңаа бербейн келген.

Чаа бүдүрген хоран болгаш химиктиг бүдүмелдерии шенеп, ону Вьетнамга октап турар үеде 70 муң америк солдаттар оон бак уржуунга таварышкан. Оларның 16 муну инвалидтелген. Дайын халавынга таварышкан инвалидтериин өг-бүлелериигге төрүттүнген 40 муң ажыг уруглар организминде улуг хажыдыышкынларлыг кылдыр төрүттүнген.

Массалыг уэутказшкынның айыылдыг онза чепсектерии бүдүрериичке АКШ-тың шериг-үлетпүр комплекизи улуг сунду-биле түткүп турар. Оларның аразында психохимиктиг дээр чепсектер база бар. Хоралыг бүдүмелдерлиг ол чепсектериин ийизии—ЛСД база ВЗ-ии АКШ-тың шериниің ийи муи ажыг солдаттарынга шенээн. Шенелде эрткен солдаттарның хөй кезиинии медерели улуг хажыдыышкынга таварышкан. Оларның, хоран бүдүмелдериин, кол шынары — кижи өлүрер сундуг хайыыктырары.

Хемчээл талазы-биле «кыргаварлаттынган» ол шенелдерии Эдвудекиле шеригхимия арсеналынга чоруткан Америк парлалганын хереченлеп турары болза, ол чижектиг ажыл-чорудулга калбарып турар. Ылаңгыя хөй кижилер чыылган, аэропорт, вокзал, тунпель, метро станцилары дээи чижектиг черлерге ону шенээрии чугулалап турар. АКШ-тың шериг бөлүктери ону аиаа «шенелделер, белеткелдер» кылдыр санап турар.

Дайыиның база бир чепсээи —бактериологтуг чепсекти кижиниң организминге кайы хире болурун АКШ-тың сонгу талазында Форт-Детрик деп черде шенеп келген. Ол ажылдың кол сорулгазы—эң аар янзы-бүрү аарыгларның массалыг эпидемиязын кыпсыры. Делегей парлалгазынга көстүкоиа берген чамдык медээлер ёзугаар алырга, АКШ-тың шериг албанныгларынга чажыт шенелделерии база чоруткудаан.

Албан ёзуулу-биле кылган тылыбырларда бижип турары болза, керээ ёзугаар толевиртиг дугуржулга-биле «чүгле эки турачылар» бактериялардың күжүн организминге шенеп келген. Чүгле ол албан ёзуулуун тайылбыры безин «кижиге чиик» иинтилелдиң хиреишаан көргүзүп чыдар. Ол иинтилел боттарының хамаатыларының кадыкшылын, ам-ытының садып ап турар-дыр. Дуржулгаларга таваржып турар улус кадыкшылын, ам-ытының айылга чыгаа турарын безин билбестер. Кажан варыг илергей, уругларынга база халдай бээрге, ынчан хамык чүве илереп келир. Мелегей мирит апарган «эки турачыларны» база оларның ийалид уругларын көөрге, берге-ле.

Ол база өске-даа чижектерден үнүп келир түнел болза, «кижиге ынак чорук», «чоок улузуларны хүндүлеиер» деп чар кылып турар иинтилелдиң эрге-чагыргазы кижиниң ам-ытының, кадыкшылын херекке коигүс албайн турар. Боттарының хамаатыларын өлүмче чыгап турар АКШ-тың чазаа өске чурттарының хамаатыларының ам-ытының агаарже өргүп турганы, боттарының сорулгаларын чедип алыр, делегейии чагырып, эжелеп алырыбиле бо-хүнгерде орадлажып турарын бо!

Ю. КУРИЦЫН.

ЛМА.

Н. ӨЛЗЕЙ-ООЛ ЧАА КИНОДА

Чурттуң аңгы-аңгы киностудияларының тургускаңы кинофильмнерге сөөлгү чылдарда хыва артистер удаа-дараа киржип, янзы-бүрү маадырларның овур-хевирин тургузуп, ойнап турары черле өөрүшкүг. РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өскеевич Өлзей-оол бо чылын база бир чаа киногө ойнап, аңаа тырттырарын дооскан. Ооң адын «Ак дүмелерде чалбыраштар» дээр. Ону уруглариың болгаш элээди аныяктарның Москвада М. Горький аттыг Төп киностудиязында РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, режиссёр Б. Бумеев удуртқан чогаадыкчы бөлүк тургузуп, тырттырган.

— Кино бүргүү-ле нарын, онзагай талаларлыг болур. Ынчангаш ону тырттырары, амал ойнаары берге-даа, хамысаалгалыг-даа. Бо чаа кино база-ла ыдык болду—деп, Николай Өскеевич чугаалап турар.

Чаа фильмниң тырттырары Иркутскиниң мырыңай соңгу талазында Соңгу чүк чоогунда Катанск районунуң Ербогаченнің муңгаш арга-ыяштыг тайгаларынга үш ай үргүлчүлээн. Ында болуушкуннар хөй талалыг болганындан, ону тырттырар черлерин удаа-дараа солуп турганы-биле чогаадыкчы ажыл нарын-даа, берге-даа болган. Ону геодезистериң партизымнга-даа, эвенкилериң турлаанга-даа, район төвүмге-даа, ээн тайгага-даа, аңчылар кыштаар черге-даа, Нижний Тунгус хемниң эриинге-даа, аэропортка-даа, партия райкомунуң бирги секретарының кабинединге-даа артистер ойнап, тырттырар ужурга таварышкан.

Ылангыя орттү көргүскен сценаларны тырттырары оңза чарын болган.

— Моторну ажылладып эгелээр-дир—деп команда удаадараа дыңналыр. Ортке удур демиселди көргүскен сценаларны оператор тырттырып эгелээр. Ындыг болуушкуннарны көргүскен черлерни хөй катап тырттырар ужурга таварып турган. Ук кинону Ю. Сбитаевтиң «Өрт» деп тоожузунга үндезилеп тургускан. 1971 чылда Ербогаченге болган улуг өрт-халапты өжүрениге ол черниң бүгү чоюунуң эрес-дидим маадырлыг демиселии ында коргузуп турар.

Хоочун артист Николай Өлзей-оол бо чаа кинода кол рольдарның бирээзи —Авачан иреңи ойнап турар. Ол дээрге бодунуң черииң бойдузунуң, ооң байлаанын, ан-меңнииң чаагай сеткилдиг камгалакчызы, онзагай бүдүштүг кижилериң бирээзи. Өрт геодезистериниң болгаш эвенк Авачаның турлаанын чанынга чалбыраштырып, ыш-бус дүй ап кээр. Ооң тос чадырының ындында ишка харыксырап баксыраан иевилер көстүп чыдар. Ынчан Авачан база күзээзи Бочегур болгаш кырган эжи Степан оглу-биле «Чүңу канчалза экил?» дээрзин сүмележирлер. Өске хөй чон-биле кады өрт халапты өжүрериге Авачан эң идепкейлиг киржип, тулчуушкун шөлүнге дайынчы дег, амы-тынын-даа харамнанмас...

— Кинога кандыг-даа маадырның даштыкы овур-хевирин ол-ла хевээр кылдыр көргүзериниден аңгыда, ооң иштики сагыш-сеткилин амыдыралдазы дег чурттап эртери чугула болгай. Ынчангаш шудургу, күжениишкинниг, тывынгыр ёзу-биле ажылдаар апаар — деп, Николай Өскеевич чугаалап турар. Хоочун, дуржулгалыг артист ынчаар ажылдаандаа, ынчангаш хамыктың мурнунда эвенкилерниң амыдыралчуртталгазын, аажы-чанын хандыр ооренип алыр дээш оларның турлагларынга, чадырларынга каш удаа барып, сеткил ханызындан чугаалажып, караа-биле көрүп, ол бүгүнүң «баажызын» тып ап шыдаан.

Мурнунда элээн каш кинолларга ойнап каапкан дуржулгалыг бистиң артизивис бойдустуң хумагалыг камгалакчызы ачы Авачанның ролюн бо удаада база-да амыдыралдазы дег бүзүредиг ойнап турарын чаа кинонуң тургузукчулары сеткил ханышкын-биле демдеглеп турар. Ооң аңгыда ол-ла кинода аныяк кыс Ленаның ролюн Тываның хөгжүм-шин театрының аныяк артизи Галина Мунзук ойнаан.

Кинода партия райкомунуң бирги секретарының, райкүүкомунуң милиция начальнигиниң болгаш өскелериниң-даа рольдарында сураглыг өске артистер база киржип турар. Чаа фильмниң тырттырары барык доозулган, ынчалзажок чамдык сценаларның «хоюглаашкынын» октябрь эгезинде Москва чоогунга тырттырып кылган соонда, ол келир чылдың эгезинде киноэкраннарга үзүп эгелээр.

...— Бистиң чурттуң янзыбүрү нацин, аймак улустарының амыдыралын көргүскен чаа киноларында тыва артистер бистерниң ойнап турарывыс оруниүг-дүр. Ынчалзажок бистиң Тываның амыдыралын көргүскен киноларның черле кылдынмайн турары харааданчыг-дыр — деп, хоочун артистиң чугаалап олурары черле чөптүг. Бир эвес ындыг чаа киноларны тургузар апарза, өске артистер-биле кады олар чүге ойнап болбас деп? Ол дугайын Тыва АССР-ниң Культура министерствозу, чогаадыкчы организациялар хандыр бодап, шимченир үезин келгеп.

С. ШОЙГУ.

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Н. Ө. Өлзей-оол Авачанның ролюнда.

Сентябрь 26-да Киев хоорайга хостуг хүрешке делегей чемпионадының баштайгы оюннары эгелээн. ССРЭ-ниң шилиидек командазының, делегей чемпионадының дебютантызы—бистиң чаңгыс чер чуртуувус Александр Доржу бирги хүнде 2 тиилелгени чедип алган. Ооң баштайгы ыяа венгр моге Бирону арыг октаан. Ийнги салыгда Александр Доржу моол моге Батсайханга таварышкаш, база чиигги-биле 10:3 санга ойнап алган. Делегей чемпионадының оюннары уламчылап турар.

А. ДОРЖУНУҢ ЧЕДИИШКИНИ

В. САЛЧАК,
Тыва куртелерадиомунуң тускай корр.

Туризмниң бүгү-делегей хүну

ТУРИЗМ—ДЫШТАНЫЛГА

Бөгүн бистиң чуртта болгаш бүгү делегейде-даа Туризмниң хүнүн демдеглеп турар. Туризм дээрге тайбыңның элчини-дир деп чугаалажып турар болгай. Ол болза дыштанарыңың болгаш хостуг хүннерни ажыктыг кылдыр эрттирериниң болгаш төрээн черин экн билип алырының эң таарымчалыг аргазы болбушаан, профзвилелдериниг ажылчы чоннарны кижизидериниң талазы-биле ажыл-чорудулгаларының эң чугула кезээ болуп турар.

Туризмниң келир үезин улуг. Даартагының социал туризмни чогум кандыг болурул?— деп, айтырыг кижи бүргүзүп сонуургадып турар.

Ол айтырыгларга харыяны СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1980 чылда хүлээп алганы «Чуртка туризм-экскурсия хереэн улам калбартыр болгаш сайзырадырының дугайында» докгаалында берип турар. Туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле Топ төвүлелдиң туризмин калбартып, хөгжүдүнүң тускайлаар акша-хөреңгизинин түңү 2 миллиард рубль чедер кылдыр көрдүүген. Туристерниң санын одаа үениң иштинде 30 миллион турганындан 37 миллион чедер болгаш экскурсиялар киржикчилериниң саны 170 — 200 миллион чедир көвүдээр ужурлуг.

Ол сорулгаларны күүседирибиле материалдыг баазаны белеткээр, чаа-чаа солуп маршруттарыны тургузар апаар. Чурттуң хөй чурттакчылыг, улуг-улуг хоорайларында четчир санныг оруннарлыг гостиница комплекстерин тургузары — туризмни сайзырадырының эң чугула негелделериниң бирээзи боон турар.

Амгы болгаш келир-даа беш чылда транспорттуг аян-чорук калбарар апаар. Совлгү чылдарда чиик автомобильдерни хөй санныг массалыг кылдыр кылып үндүрер чорук автотуризмни улам-на массалыг болдурган. Ынчангаш автомобильдиг аян-чорукчуларга таарыштыр чаа-чаа, солуп маршруттарны тургузуп, автосептелге черлерин болгаш хонаштарны таарыштыр тудуп тургузуп турары билдингир.

Бистиң республиканың бойдус байдалы туризмни калбартып, сайзырадырынга дыка таарымчалыын демдеглээр ужурлут. Тожунуң тайга-сыны, кайгамчыктыг балык-байланныг хөл, хөолбектер, Мөңгүн-Тайганың кадыр-берт даглары болгаш Тываның эрги-чаа хоорайлары, каалама чазаглыг оруктары, элезиниг делгем ховуларда эминг-таңныг дустуг хөллери, аржаан-суглары — бо болгаш еске-даа черлер бүгү чурттан хөй санныг туристерни Тываже чайгаар-ла чалап турарын билир бис. Олар бистиң республиканың кайгамчыктыг чараш бүдүштүг черлери болгаш ажыл-ишчи чону-биле таныжар дээш улам-на хойу-биле кээп турар. Чер-ле болганындан ужуражып, сонуургап болбас сыгыт-хөөмейин дыннаары болгаш тыва мастерлериниң сиилбин, чураан маны-даш дүрзүлеридээ солуп эвес бе? Хүт ужарының болгаш тайга-сынныр-ның дамырак сугларының даазы-шимээнии өскээртен келген туристерге онза солуп болуру чугаажок.

Тыва чер аян-чорукчуларны болгаш туристерни эптиг-ээлдээ-биле хүлээп ап, аътказары-биле кады бодунуң кижилерии база-ла өске черлерже чорудуп, туристерни бүгү талазы-биле деткип турары билдингир. Туризм талазы-биле область төвүлелиниң сүмелеп турары туристи маршруттары хөй болгаш шуптузу дыка солун боон турар. Ол болза, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москваже, совет улустуң революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарлыг черлериниче, улуг Ленинниң ады-биле холбаткан хоорайларже болгаш маадыр-хоорайларже аян-чоруктуң оруктары эң-не солун болгаш хөй кижилерни хаара тудуп турбушаанын айтыр херек. Бүгүэвилелдиң № 1 туристи маршруду хөй санныг аян-чорукчуларны кезээде келдирип турар. Ол маршруттуң кирижикчилери найысылалда Ленинниң чурттап, ажыллап турган черлерииге, Кремльге, В. И. Ленинниң музейинге болгаш Революция музейинге, метрополитенге болгаш УАЧД-ге, «Олимпиада-80»-ниң спортчу тудугларынга-даа баар аргалыг. Туристер ол орук-биле Москвага 6-дан 12 хонук чедир турул, бүгү-ле төвүлүг черлер-биле таныжып ап болур аргалыг. Оон-даа еске хөй угланышкыннығ турпсчи маршруттарны чугаалап болур. Ол маршруттарның дугайын Туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле Тыва область чөвүлелиндеп кээп тодаргайбыле билип ап болур. Оон турар черн Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда «Моңгулек» дээр аалчылар бажыңы болур.

Бистиң республиканың иштинге Ак-Довуракта «Моңгулек», Кызыл хоорайда «Демир-Сал» деп турпсчи клубтар күзээн кижилерни тускай маршрут-биле аян-чорукгарже аъткарып турар. Ол клубтар дыштаныр хүнүн походтарын, хөй хонуктуг походтарны, нарын оруктуг турпсчи аян-чоруктарны база организастап турар. Олар колдуунда-ла Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга районнарже, ол ышкаш суг оруу-биле Тожу районче, Улуг-Оо, Хамсыра дээн ышкаш черлерже походтарны кылып турар. Клубтарның активчилери туризмче ажылчы чоннарны хаара тудар, янзыбүрү туристи маргылдааларга киништирер болгаш байлактарып кампалаар хемчеглерге оларны өөредир талазы-биле улуг ажылды кылып турар.

Туризм—хамыктың мурнунда ажыктыг дыштанылганың эң массалыг хевири-дир.

Н. ГРУЗДЕВА.

АЯН-ЧОРУКЧУГА СҮМЕЛЕР

Аңгы-аңгы чурттарның кайы чүкте турарын компас чоктаДаа тодарадып ап болур. Аяс хүндүс хүн таптыг-ла мурнуу чүкке 12 шакта (хүн шагыбиле), 13 шакта (декрет шагы-биле) турар. Хүн шак санында-ла 15 градус чылар болганда, хол шагын ап чораап ону барымдаалап чурттарның чүгүн тодарадып болур.

Поляр шолбаны — Малая Медведицаның (Үгернің) хымыжының ужунда эң сөөлгү сылдыс ол. Ону тып алырда— Большая Медведицаның хымыжының ужунда ийи сылдызының аразында хемчээлии 5 катап улай салыптарга — Поляр шолбаны ында.

• • •

Бир эвес холдар дыка дона бөрзе, хол хавын кеткеш, аткаар, бурунгаар доңгайбышаан, холунарны бурунгаар, соңгаар чайынар. Бут донар болза, база-ла ынчаар кылыр.

Элээп үр үе иштинде кижиниң мага-боду чүмү-биле донар болза, хенертен шок болуп, медерелии ышкынып болур. Ындыг таварылгада дүргеп дуза чедирери чугула. Донган кижини олурткаш чылдыр шуглаар, кажан медерели кирип келирге, чигир, глюкоза, бичии винодан бээр. Нашатыр спиртти чыттадыр.

Саннар фактылар

● Чыл санында-ла 34 млн. совет кижилер аян-чорукче үнүп турар. а экскурсиялардың киржикчилери 180 млн. ажыг.

● Чуртта массалыг туризмниң кол районнары — культураның болгаш үлетпүриүң кол төптери: Москва, Ленинград, Киев, Минск болгаш эвилелдешкен республикаларның найысылалдары, маадыр-хоорайлар. Кара, Азов, Каспий далайларының эриктери. Молдавия, Украина, Белоруссия, Латвия, Литва, Эстония —эң-не сураггаан черлер ол.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ

27. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Мультфильм. 8.50 — «Ужудуушкун». Документалдыг телефильм. 9.20 — «Шуурган». Уран-чечен фильм. 10.35—15.15 — Чапсар. 15.15 — Е. А. Кибриктиң чогаадыкчы ажылы. 16.00 — «Львов дуржулгазы». Аныяктарның бүдүрүлге башкарылгазынга киржилгезиниң дугайында. 16.15 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, УССР-ниң Дээди Советиниң депутады, Николаев областың С. М. Киров аттыг колхозунуң даргазы Н. Н. Рябошапка-биле ооренижчилериниң ужуражымшкыны. 17.45— Волейбол талазы-биле Европа чемпионады. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкин. Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы Э. Мнацаканов чорудар. 19.40 — «Француз дыл кичээли». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — М. Теодоракис. Ыры кезээде чок-биле кады. 22.25—«Чараа-чечен болгаш оскелериик-даа дугайында». Документалдыг телефильм. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Дилээшкин». Документалдыг телефильм. 8.35— Астрономия. 10-гу класс. Сылдыстыг дээр. 9.05 — Француз дыл. Өөредилгениң ийи дугаар чылы. 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Сылдыстыг дээр. 10.05 — ПТУ-нуң ооренижчилеринге. Эстетиктиг кижизидилге. Социалистиг реализм. 10.35 — Совет күрүменің болгаш эрге-хоолдуңуң үндезиннери. 8-ки класс. Социалистиг инитилелде эрге-хоолдуң болгаш мораль. 12.05 — Ботаника. 5-ки класс. Үнүштер клетказы. 12.30 — Француз дыл. Өөредилгениң ийи дугаар чылы. 13.00 — Ажылгыйжы чоруктуң школазы. Бирги дамчыдылга. 13.30 — «Флот дугайында бижип турар мен». Л. Соболевтиң чогаалдарының ырыннарындан. 14.00—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Азияның төвү». 18.50 — Телемедээлер. 19.00— «Чүрүкчу болгаш амгы үе». Тываның хөгжүм-шин театрының 48-ки сезонунуң ажыдыышкыны.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чыргалдыг удукар, чаштар!». 20.45 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Крылья Советов». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бууралн» деп үш серилялыг испан телефильминиң 1-ги серилзы. 22.40—23.10 — Баскетбол талазы-биле ССРЭ чемпионады. Эр улус. «Строитель» (Киев) — «Жальгирис» (Каунас).

28. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Уругларга дириг амытаннар дугайында». 9.10 — «Француз дыл кичээли». Уран-чечен телефильм. 10.30 — «Күску репортаж». Документалдыг телефильм. 10.50 — Улусчу музыканың украин «Веселка» ансамблиниң концерти. 11.15 — «Аян-чорукчулар клубу». 12.15 — Телемедээлер. 12.20—15.05 — Чапсар. 15.05 — «Билигнүш». Тележурнал. 15.50 — ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Викулов танцылаар. 16.20 — П. Мериме. «Испаниядан чагаалар». «Кармен». П. Мериминиң төрүттүнгенинден бээр 180 чыл оюнга. 17.15—Маршта — аныяк ленинчилер. Пионержи телесбор. 18.00 —Неделя дургузунда спорт. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Сен кым сеп?». Мультфильм. 19.10 — Кижи болгаш хоойлу. 19.40— Ираклий Андроников. Аас чечен чугаалары. Төрүттүнгенинден бээр 75 хар харлаанынга. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Долгандыр он алды» — миниатюралар телетеатрының баштайгы үндүрүлгези. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Күскү аилгалар». Документалдыг телефильм. 8.35 География. 7-ги класс. ССРЭ-ниң далайлары. 9.05 —Немец дыл. Өөредилгениң ийи дугаар чылы. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Төөгү. Культура революциязы. 10.35 — Ниити биология. 9-ку класс. Ч. Дарвинниң үзел-бодалдарының хевирлеттингени. 11.05 — Силерге ада-шелер. 11.35 — Ниити биология. 9-ку класс. Ч. Дарвинниң үзел-бодалдарының хевирлеттингени. 12.10 — Н. Гоголь. «Тарас Бульба». 6-гы класс. 12.40 — Обществоведение. 10-гу класс. «СЭКП — ажылчын ангының, бүгү совет чонунуң партизы». 12.10 —Немец дыл. 13.40 — «Билир болгаш кылып бил». 14.25—А. Н. Островский. «Бөрүлер болгаш хойлар». 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүве комитединиң симфония оркестриниң концерти. 18.50 — Тыва дыл кырында делегей байдалының дугайында тайылбыр. 19.15 — Киножурнал. 19.15 — «Азияның төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чыргалдыг удукар, чаштар!». 20.15 — Спортчу гимнастика талазы-биле ССРЭниң кубогу дээш маргылдаалар. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Бууралн» деп үш серилялыг испан фильминиң 2-ги серизы. 22.30—23.00 — Чараш чүүлдүң үндезиниерииче. Крепостнойларның чогаадылгазының Останкинода Орду-музейинге концерт.

29. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Үе». 8.40 — Маршта — аныяк ленинчилер. Пионержи телесбор. 9.25 —«Булуттарда оруктар». Документалдыг телефильм. 10.20 — Бистиң-биле кады, бис ышкаш кыыдыр, бистен дээре кыл. 11.20—15.15 — Чапсар. 15.15 — Уран чүүл коллективтериниң концерти. 15.45 — Совет Эвилелиниң Маадыры В. Молодцов дугайында дамчыдылга. 16.15 — Чалыыларның чогаадылгазы. 16.45 —«Ереванның харааччайы» деп эртемнеттерелдиг фильминиң баштайгы үндүрүлгези. 17.00 — Шыдыраа школазы. 17.30—Аныяктар адрестери. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.20 — Октябрь 1-де кышкы үеже шилчиир. 19.30— Кубоктуг командаларның кубогу дээш футбол маргылдаалары. «Шахтёр» (Донецк) — «Б-1901» (Данин). Футбол талазы-биле Европа чемпионнарының кубогу. «Грасхоппрес» (Швейцария) — «Динамо» (Минск). 21.00 — «Үе». 21.35 — УЕФА кубогу дээш футбол маргылдаалары. «Хик» (Финляндия) — «Спартак». Финляндиядан дамчыдылга. «Лаваль» (Франция) — «Динамо» (Киев). Франциядан дамчыдылга. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.15— Документалдыг телефильм. 8.35 —Бойдус эртеми. 4-кү класс. Хүн болгаш хүн системазы. 9.55— «Аргентинада». Эртем-нетпелдиг фильм. 9.05—Испан дыл. 9.35 — Бойдус эртеми. 4-кү класс. Хүн болгаш хүн системазы. 9.55 — Драматургия болгаш театр. Салым-чолдар болгаш рольдар. 11.05 — Авалар школазы. 11.30—«Билир болгаш кылып бил». Помары суурзан уругнар. 12.05— Физика. 10-гу класс. Электри энергизының бүдүрери болгашоны дамчыдары. 12.35 —Испан дыл. 13.05 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Чечектер-ле, төрээн Тывам!». Совет Тываның 40 чыл оюнга турасказаткан агитбригадалар көрүлдези. Өөвүр районнуң «Чадаган» агитбригадазы киржир. 18.50— Документалдыг фильм. 19.10 —«Азияның төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 —Чарлалдар болгаш рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чыргалдыг удукар, чаштар»! 20.15 — Улустуң аилгалары. 20.30 — «Кадыг ажылдажылга». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бууралн» деп үш серилялыг испан киноиуң соөлгү серизы. 22.45—01.00— Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Горький)—«Спартак».

30. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — «Киножурнал». 8.50 — «Бригаданың төрүттүнген хүнү». Документалдыг телефильм. 9.20 —«Ангы-аңгы арыннар». А. П. Чеховтуң рассказтарынга тургускан фильмге ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский кыржир. 10.35—Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, УССРниң Дээди Советиниң депутады, Николаев областың С. М. Киров аттыг колхозунуң даргазы Н. Н. Рябошапка-биле ооренижчилериниң ужуражымшкыны. 11.35—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 15.35—Нигерияда. 14.50— Орус дыл. 15.30 — Москва чоогунуң агроүлетпүр комплекстеринге эртемденнер. 16.00 — Элээдп уругларга музыка кежээлери. 18.30—18.45 —Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Эртем болгаш амыдырал. Эртем болгаш техника талазы-биле 1983 чылдың ССРЭ-ниң Күрүме шаңналыче. 19.35—«Ыры башкызы». Уран-чечен фильм. 21.00— «Үе». 21.35—Останкино концерт студиязынга чехословак эстрада артистериниң концерти. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Төөгү. 4-кү класс. Москва—орус күрүменің ыйысылалы. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Нииги биология. Хевирлер болгаш популяциялар. 10.35—И. А. Крыловтуң басиилары. 5-ки класс. 12.05—Ботаника. 6-гы класс. Бобы культуралары. 12.25 — Англи дыл. 12.35 —И. А. Бунин. Амыдыралындан болгаш чогаадыкчы ажылынган одурулар. 13.55—18.00— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00— «Башкы». Башкылар хүнүнге тураскаатканы тыва дыл кырында дамчыдылга. 18.30 — Телемедээлер. 18.40— «Бистиң аалчыларывыс». Моол Арат Республиканың Улангом хөгжүм-шин театрының көл балетмейстери Лхасурен-биле ужуражымшкыны. 19.10 — Киножурнал. 19.20 —«Азияның төвү». 19.50— Чарлалдар болгаш рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чыргалдыг удукар, чаштар!» 20.15 — Хостуг хүреш талазы-биле делегей чемпионады. 20.35 — Күрүменің орус улусчу «Россия» республика ансамблиниң концерти. 21.00—«Үе». 21.35 — 23.50 — «Көзелер чок оюн». Уран-чечен фильминиң 1-ги, 2-ги серилары.

ОКТЯБРЬ

1. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болур дизинзе. 9.05 — «Кайгамчыктыг эвес кайгамчык үүлдер». 9.35 — «Спортлотонуң 40-гы тиражы. 9.45—Киприниг артистериниң концерти. 10.15 —С. Капутикяниың поэзиязы. 11.00 — Силерге, ада-шелер. 11.30 — «Давид Ойстрах» Документалдыг телефильм. 12.25 — 12.40— Чапсар. 12.40—Оңу силер кылып шыдаар силер. 13.30 — Документалдыг телефильм. 14.00 — Улусчу чогаадылганың «Челээш» телепрограммазының V делегей фестивалы. Филиппинвер. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Концерт. 15.10 — «Инчүктерниң арны». 15.55—Уругларга фильм. 17.00—17.15 — Чапсар. 17.15—Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийнин беседазы. 17.45— «Дириг амытаннар амыдыралы». Дамчыдылганы Н. Н. Дроздов чорудар. 18.50—«9-ку студия». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. Зорин чорудар. 19.50— Бүгүдеге музыка. Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Нестеренко чорудар. 21.00—«Үе». 21.35 — Концерт. 21.55—22.00— Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизинзе. 8.25 — «Варна» ансамблиниң концерти. 8.45—«Океан эриин». Документалдыг телефильм. 8.55—Чурукчулар дугаймында чугаалар. 9.25 — Кишинёвтуң телестудиязының программазы. 10.55—Самбо талазы-биле делегей чемпионады. 11.15— «Аян-чорукчулар клуву». 12.15 — Куйбышевтен дамчыдылга. 13.00 — «Музыка киоскузу». 13.30— «Чүү? Кажан? Каяа?» Телевикторина. 14.50—Д. Бистн. Ном графиказы. 15.10 — Аныяктар тайбың марыжында. 16.15— Партия дугайында чугаа. Партииның төрүттүгнеии. 17.05— Уран чүүл мастерлериниң концерти. 18.00 —Театр афишазының чанынга. 19.00 — Теннис. Дэвистиң кубогу. ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң чыынды командалары ойнаар. 19.45—Делегей байдалының допчуларлы. 20.00 — «Чыргалдыг удумар, чаштар!» 20.15 — «Кадыкчыл». 21.00 — «Үе». 21.35—22.45— «Частырыглар комедиязы», Уран-чечен телефильминиң 1-ги, 2-ги серилары.

2. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Оттуруккуу». 9.10 — «Совет Эвилелиниге бараан болуп тур мен». 10.10 — Кадыкчыл». 10.55 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга 11.25 —«Кодээниң шагы». 12.25—12.40 — Чапсар. 12.40 — «Музыка киоскузу». 13.10 — М. Горький — «Мещаннар». Ленинградтың М. Горький аттыг академиктиг улуг драма театрының фильмшикизи. 15.40—Ж. Бизе. «Арлезианка» Сюита № 2. Москваның күрүменің симфония оркестри ойнаар. 16.00— Уран гимнастика талазы-биле СССР кубогу дээш маргылдаалар. 16.30 — Бөгүн—Башкылар хүнү. 17.00—17.15 — Чапсар. 17.15 — Башкылар хүнүн таварыштыр музыкалыг дамчыдылга. 18.00 — Делегей панорамазы. 18.45 — Мультфильмнер. 19.20 — «Аян-чорукчулар клуву». 20.20 — Цирк ареназында. 21.00—«Үе». 21.35—Документалдыг телефильм. 21.55 —22.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалыңар. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.45—Гвинея Улусчу революстуг Республиканың «Джолиба» национал ансамблиниң концерти. 9.20—Мичилиг хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу дээш маргылдаалар. «Енисей»—«Динамо» (Москва). 10.05—«1200 филиалдар». Документалдыг телефильм. 10.35—«Чашкы үевистен келген бис». А. С. Макаренко. 11.20 —ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш конкурска. «Ким болурул? Мергежил: тудугжу». 11.45—«Архитектура-83». Тобольск. 12.15 —Билиндир-даа болза, эллептиг. 13.10 —«Черге, дээрге болгаш далайга...» 13.40—Самбо талазы-биле делегей чемпионады. 14.05 — «Кино көрүкчүлерииге». 14.50 — Бистиң корреспондентилериивис чугаалап турлар. 15.20 — «Цыган». Дөрт серилялыг уран-чечен фильм. 17.00— «Кижи—черниң ээзи». 18.00 — Теннис. Дэвистиң кубогу. ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң чыынды командалары ойнаар. 18.30—Бо кежээ. Аныяктарга дамчыдылга. 20.00 — «Чыргалдыг удумар, чаштар!» 20.15 — Документалдыг телефильм. 20.30 — Музейлер болгаш делгелге залдарында. «Эрмитаж». 17-ги фильм. XIX веште Францияга чурулга уран чүүлү. 21.00—«Үе». 21.35— 23.05 — «Эр ёзу-биле чугаа». Уран-чечен фильм.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

ағаар

Республикага шокар булуттаар, дүнеки үеде биче хар чаар. Соңгу-барында чүктеи хаттың күжү секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5, чамдык черлерге 5—10 градус соор. Хүндүс 10—15, чамдык черлерге 1—6 градус чылыг болур.

Автооруктарга дүне чазыстаар, биче хар чаар, эртенги туманныг үеде 1 км-деи эвээш хемчээлге костүр.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 0—2 градус соор, хүндүс 11—13 градус чылыг болур.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 27-ДЕ

НАЙЫРАЛ»: «Нежданно-негаданно» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Орлята Чапая» 9.10, «Завещание туренкого аги» 10.50, 12.40, 14.30, 16.20, 18.10, «Васса» 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Абдулла» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Убийство в восточном экспрессе» 15.00, 17.30, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дамы приглашают кавалеров» 19.30 шакта.

ЧАРЛАЛ

Тыва АССР-ниң Күркомсельхозтехниказының өөредилге-будурүлге комбинады 1983—1984 өөредилге чылында республиканың агроүлетпүр каттыжымышкынының ажылчыннарын белеткээр болгаш оларның мергежилии бедидер курстарже өөренирин чалап тур.

Үшкү класстың чолаачыларын 5 ай, автомобиль, трактор болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септекчилерин, токарьларны, көдээге ажылдаар электромонтёрларны 6 ай, инек саар машина операторларын 2 ай белеткээр.

Өөредилге-будурүлге комбинадынга 8—10 класс доосказан 18 хардан өрү назылыг оолдар, кыстарны хүлээп алыр. Өөренирин күзээнней паспортун, будурүлгеден өөредип чоруткан бижиин, 3×4 хемчээлдиг фото-чурукту эккээр.

Өөредилге октябрь 1-деи эгелээр. Комбинаттың адрези: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, бажың № 1 «Б».

Редакциянуң адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 9 Телефонвары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карыыеазгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-33, партийн амыдыра болгаш үлетүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2008.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектеринең талазы-биле күрүве комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00914.

Бүгү чүрттәрниң пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 224 (12314) | 1983 чылдың сентябрь 28, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

ЧОГААЛЧЫЛАР ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДЕ

ТАШКЕНТ. (СЭТА-ның корр.). Чээрби беш чыл мурнунда Африка-Азия чүрттарының чогаалчыларының шимчээшкинниниң чагай чаңчылдарының тывылганы үзебек найысылал ол ийи диптиг депшилгелиг чогаалчыларының база катап ужуражыр чери болу берген. Олар Азия болгаш Африка чүрттарының чогаалчылар ассоциациязының ол организациязының 25 чыл болганынга турасказаткан VII конференциязында чыглып келген.

Ол конференцияның байырлыг ажыдыышкыны ССРЭ-ниң улустарының найыралының В. И. Ленин аттыг ордузунга сентябрь 26-да болган.

Азия болгаш Африка чүрттарының чогаалчылар ассоциациязының VII конференциязының киржикчилеринге эш Ю. В. Андропоптуң чедирген байырын үргүлчүледиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов ол чагааны номчаан. Африка-Азия чогаалчылар ассоциациязының болгаш ооң бүгү-ле хой санныг национал отрядтарының ажылын бедии-биле үнелээни дээш, чүректиң ханызындан чагай күүлдерни күзээни дээш Юрий Владимирович Андроповка чылганнарның мурнундан ол ханы оруп четтиришкинин илереткен.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретары Г. М. Марков, Азия болгаш Африка чүрттарының чогаалчылар ассоциациязының чиргине секретары Алекс Ла Гума, пакистан прозаику, делегейниң «Улустар аразында тайбыңны бижиглээры дээш» Ленинга шапталының лауреады Фаиз Ахмад Фаиз олар боттарының чогаалдарынга литераторларның хамаатызы болгаш чогаадыкчыдаа хүлээлгези—тайбың дээш эвилежикпе, улустар аразында найыралды болгаш билир чорукту бижиглээры болуры демдеглээн.

VII конференцияның адынга дыка хой күрүшелер болгаш чазактар башкымарындан, делегей болгаш национал организациялариның удурткучуларындан келген байыр чедиришкинелерни номчаан.

СОВЕТТЕР, КҮШ-АЖЫЛЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕР

Аржаан көдээ Советтиң күүскомунуң үндүрүп турар шиитпирлеринде күш-ажылчы коллективтерде ажыл-херектериниң дугайында, ында четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай одуруглар хөй. Советтиң доктаамал комиссиязының саналы-биле сиген шөлдериниң суггарылгазын организастаан. Часкы хову ажылдары эгелээлекте, депутаттар улусчу контролёрлар-биле кады рейдилерни организастап, анаа үрезиннериң шынарын көрүп, көдээ ажыл-агый техниказының белениш хынап, эвээш эвес ажылдарны кылганнар. Ол организастыг, бодамчалыг кылган ажылдың түңнели бо хүннерде илерээн. «Өөк» совхоз мал чемниң курлавырларын эрткен чылдан хөйнү белеткээн, күскү дүжүт ажаалдазын база организастыг чоруткан. Ол чаагай үүле-херектерде көдээ Советтиң депутаттары Д. Ховалыгның, М. Тожунмайның, Д. Доржуккайның болгаш өскелериниң-даа үлүг-хуусу эвээш эвес болган. Девискээрде турар күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-амыдыралы, план күүселдези күүскомнуң кичээнгейиниң төвүнде.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлу политиктиг ужур-дузалыг чүүл болур, ооң долу черге-биле амыдыралга боттанган турары онза чугула дээрзин СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андропов демдеглээн. Шынап-ла, күш-ажылчы коллектив дээрге социалистиг шнитилелдиг коллективизминиң үндезинин тургузуп турар кол өзек болгай. Бистиң республикада ийи муң ажыг күш-ажылчы коллективтер бар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаарынга күш-ажылчы коллективтерниң ролю, оларның эргелели улгаткан. Ол дугайын бо хүннерде болуп турар партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга коммунистер демдеглеп турар.

Күш-ажылчы коллектив дугайында Хоойлуну боттандырарынга чүгле партия, профэвилел организациялары эвес, совет органнар база улуг үлүүн киирип турар. Планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседип турар коллективтер — «Тыва кобальт» комбинады, Барыын-Хемчикте «Барлыктың» болгаш «Шекпээрнин» тараажылар база кукурузачылар бригадалары болгаш өске-даа черлер ында Советтерниң, ооң депутаттарының кичээнгейинден дүшпейн турар. Эрзин суурда харылзаа белдириниң почтачызы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, район Совединиң депутады С. М. Кешпи чүгле бодунга даанган ажылын кызымак күүседип турар эвес, коллективиниң ажыл-херээ дээш сагыш човап, үнелиг саналдарны киирип чоруур. Ол хөй-хөй аныяктарны ак сеткилдиг күш-ажылга чаңчыктырган.

Республиканың совхозтарының, каттыжыышкынарының, бүдүрүлгелериниң коллективтеринге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, сагылга-чурумну быжыглаарынга чер-чер Советтериниң ролю улуг. Депутаттар, доктаамал комиссиялар, район болгаш көдээ Советтериниң күүсекчи комитеттери күш-ажылчы коллективтерде ажыл-агыйжы эвес, чүве чылзыр, күүседикчи сагылга-чурумну кошкак чоруктар-биле шыңгыы демисежир хүлээлгелиг. Ону СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр боттандырбайн турар черлерде планныг онаалда күүсеттинмейн, сагылга-чурум кошкап, эргелекчи, чаартыкчы ажыл-херек көзүлбейн турар. Ындыгларга Кызылдың алгы, Чадаананың саржаг заводтарын, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелин, мал чемниң белеткелин хожудаашкынныг чорудуп турар ажыл-агыйларны хамаарыштырып болур.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш үнитиниң корум-чурумун быжыглаарынга, организакчы чоруктү база үе-харыысалганы бедидеринге күш-ажылчы коллективтериниң ролю улуг. Кижи бүрүзүнүң күш-ажылга хамаарылгазын коллективтер Хоойлуга дүүштүр сайгарып, хажыдыышкын бүрүзүнге хамаарыштыр эш хуу, принципиалдыг хемчегни олар ап турар. Чижээ, Кызылдың № 48 тудуг эргелелинде М. Горбачевский удурткан бызаңчылар бригадазы планныг онаалдазын күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип турза-даа, прогул кылган, эзириктер сергедир черге хонган ажылчыннар бар болганындан шаңналдыг черже ук бригаданы коллектив үндүрбээн. Принципиалдыг, кижизидикчи чоруктуң чижээ ол.

Социал амыдыралга — тудугга, чүрттелга шөлүн чөп хуваарынга, бүдүрүлгелериниң болгаш амыдырал хандырылга адырларының ажылын экижидеринге, массалыг хереглелдиң бараанарын бүдүрерине, кадык камгалалды хөгжүдеринге күш-ажылчы коллективтериниң киржилгези улуг. Олар ажылдан турар херээжен чонче, аныяктарның кижизидилгезинче, оларның профессионал мергежилин бедидеринче, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынче кичээнгейни улам салыр хүлээлгелиглер. Бо ажылдарны боттандырарынга Советтер хажыызынга база артпас ужурлуг.

КҮСКҮ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА—ТЕМП, ШЫНАР

Хову ажылдарының хүн демдеглели

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИҢ КОЛ СОРУЛГАЛАРЫ

Республиканың хову-шөлдеринде кижилерниң бүдүн чылда ажылының түңнелин үндүрериниң көдээ ишчилерге эң-не харыысалгалыг үе — дүжүт ажаал алышкыны кидиг чоруп турар. Бо хүннерде республиканың чүрттакчыларының хой кезии тараазларны кестирип, бастырарының, картофельди болгаш ногааларны ажаап алырының, мал чемнери белеткээрининг талазы-биле ажылда хаара туттунган.

Бо чылдың ажаап алышкын ажылдары дыка парын байдалда эртип турарын чугаалаар херек. Тараанның орай бышканы, чазс-чарлыг агаар, ажаап алышкынның артында-ла кыска хуусаазын улам узаткан. Календарь сентябрьның 27-зин көргүзүп турар, ынчаарга нинти республикада тараа культураларын 71 муң гектардан бичии-ле хөй черден кескен болгаш ооң 56 муң гектарындан бастырган боол турар. Тараа бастырарының хопукта немелде озулдези соолгу неделяда 3,9 муң гектар болган. Бир эвес ажыл ол хире шүшпеп болур болза, дүжүт ажаап алышкынының доостурупга чедир ам-даа 25 хүн херек-тир.

СЭКП-ниң XXV съездиниң аттыг совхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры коммунист Д. Д. Даваа, «Ленинчи орук» совхозта П. Н. Полежаевашың болгаш «Улуг-Хая» совхозта П. И. Кабановтуң от-буле экипаждары, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта комбайнерлер Б.-Д. Сундуй, С. Дарый-оол болгаш өскелер-даа комбайн-биле бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын ажаап алышкынның эге бажындан бөөр чедип ап турар.

«Күш-ажылдың хостуу», «Улуг-Хая», «Тыва», «Сүт-Хөл» совхозтарда тараа культураларын ажаап алыры эки темпилиг чоруп турар. «Бурулгаар» совхоз республиканга бир дугаарында тараа культураларын кестирерин доозкап. Ында тараанын ортумак дүжүү гектардан-на 10,5 центнер болган. Ол ышкаш «Тээли», «Енисейский», «Ленинчи орук» совхозтарның тараа шөлдеринде ажыл база багай эвес чоруп турар.

Ындыг-даа болза, ажаап алышкынны шапкынчыдарының бар аргаларын совхозтарның шуптузунда долуулуу-биле ажыглавайн турар. Чижээ, бир эвес Сүт-Хөл районда тараанын бүгү шөлдүн 41 хуузундан ажаап алган болза, кожаазында Чөөн-Хемчик районда шөлдүн чүгле дөрттүн бири кезээнден ажаап алган боол турар. Кызыл болгаш Таңды районнарда байдал ынак-ла ындыг. Республиканы нинтизин-биле алырга, тараа кестирилгезинин темпизи эрткен чылдынкыдан ооржум боол турда-ла, ам-даа 138 комбайнны ажаап алышкынче киирбээн, дыка хой санныг техниканы янзы-бүрү чылдагааннар-биле аная турар. Ынчангаш ажылды организастаарын эки-жидип, техниканы долуулуу-биле ажыглап, дээштиг социалистиг чарышты калбартып тургап, ажаап алышкынны шапкынчыдын болурунуң арга-лары бар-дыр.

Үрезин уруушкуну дыка ооржум темпилиг чоруп турар. Нинтизин-биле республикада үрезинниң үүле 11,8 муң тонназын урган азы плапның 30 хуузун күүсеткен боол турар. Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Тес-Хем, Эрзин районнарның совхозтары үрезин фондуларын уруп, белеткээрнче амдаа ажаап алышкынны-биле чергелештир бүгү үрезинниерни урар, оларны арыглап, болбаазырадырын болгаш тарыг кондициязынга чедирер ажылдарны организастаар ужурлуг. Оны чедип алырда ажыл-агый санынга үрезинниер арыглаар доктаамал звеноларны тургузар, бедик шыларлыг үрезин материалдарын уруп, белеткээрин дээш моральдыг болгаш материалдыг идиг бээрининг хемчегларин тодарадыр херек.

«Найыы хлебты» ажаап ап турарының темпизи дыка күду. Картофельди үүле 1567 гектардан ажаап алган. Ол болза, даалганың 65,6 хуузуур. Ногаалар ажаап алышкынының байдалы база дүвүреннг боол турар. Оларны бүгү 626 гектар шөлдүң үүле 263-жүнден ажаап ап четтиккеи. Бир эвес ажыл ындыг хевээр турар болза, картофельдиң болгаш ногааларның-даа улуг чидирни болдунуп болур.

Дүжүт ажаап алышкынны бүгү күштүг негеп келген, ындыг нарын байдалда-даа, мал чемнери белеткээринче кичээнгейни кошкадып болбазы белдингир. Ынчаза-даа ол талазы-биле ажылды чер болганда эки организастаазын. Сиген кезии белеткээрининг даалгазы нинти республикада 60 хуу чедир, а «Барлык», «Сүт-Хөл», «Кок-Тей», «Сукпак», СЭКП-ниң XXII съезжизи аттыг совхозтар харын-даа ажыр күүсеткен турда. Тожу районнуң совхозтары сиген белеткээр даалганы үүле 28 хуу, Өвүрүн—43. Таңдының —43 хуу күүсеткен. Тараа культураларының сааның мал чемниң улуг курлавыры болуру билдингир. Ынчаза-даа ону болуп, сараатгаарының ажылы ооржум чоруп турар. Таңды, Каа-Хем, Кызыл, Улуг Хем районнарның тараа шөлдеринде ажаап алдынмаан саван дыка хой боок турар.

Моон алгаш көөрге, саваның белеткээрининг ажылын шапкынчыдары, бедүүн чемнерни белеткээр даалганы күүседири, аңгыс аңдарылгазынга чердерни белеткээри чугула боол турар-дыр.

Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, хову-шөлдерге кылыр ажыл ам-даа хой болгаш улуг хемчээлдиг. Амгы үеде 88 муң гектар ажыг черде тараа, барык 820 гектар картофель, 360 гектар ногаалар сыпта турбушаан. Келир чыадын дүжүүнге ам-даа 120 муң гектар аңгыстыг чарып белеткээри, ооң-даа ындыг чугула хой ажыллярны кылыры негеттинип турар. Ооң үжурумнан амгы үеде партия, совет болгаш ажыл-агый организары ажаап алышкынны чедишкинниг доозар, мал чемнерининг бүгү курлавырларын тургузар, үрезинниери чогуур үезинде уруп белеткээр, күүрмеге тараа садар талазы-биле даалганы күүседир дээш тодаргай, дээштиг хемчегларни алыр ужурлуг.

Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң коллективи бо чылдың күскү дүжүт ажаалдазын кыска хуусаада шынарлыг чорудар дээш хову турлагларында, шаннарда бүгү күштүг мооннеп, техниканың болгаш ажылчыннарның туруп чок ажылдаарын хандырар сорулга-биле кичээнгейни салып турар.

Ажыл-агый бо хүннерде ортумаа-биле гектар санындан 7 центнер дүжүттү ап, 700 тонна ажыг тарааны шанда эккелген, аштап-арыглаап, сорттап турар.

Дүжүт ажаалдазы уламчылавышаан.

ЧУРУКТАРДА: топ шанда ажылдар үези.

В. САВИНЫХТЫҢ фотолары.

АМ-ДАА ХӨЙНҮ БЕЛЕТКЭЭР

Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз амга чедир 1128 тонна, «Мөген-Бүрен» 725 тонна сигенин белеткеп алган. Район нинтизин-биле 1853 тоннаны белеткээн азы планың 79 хуу күүсеткен. Сиген белеткелинин ажылының үезинде бир чугула чүүл болза, республиканың үстүкү органнарының чөпшээреле-биле Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик районнарның совхозтарының девискээринден сиген белеткээрнн, ооң сөөртүлгезин эдээн организастыг чорутканы болур.

Мал чемниң белеткелинге район төвүнүн бүдүргле, албан организацияларының коллективтери боттуг дузаны чедирип, боттарынга онаашкан планнарын күүседир дээш кызымакай ажылдап турар.

Сиген белеткелинин үезинде социалистиг чарышты организастаап. Ол харышка район-нуң сельхозтехника каттыжышкынының коллективи (начальнигы М. Успун) доктаамал тиилекчи болуп, он хомуктарның түңнелинде шилчнир вымпелди болгаш акша шаңналын чаалап ап келген. Ол коллектив 35 тонна сиген белеткээр планын 50 тонна кылдыр ажыргаш, ам-даа уламчылап турар. Ол-ла коллективтиң човаачылары Чочай-оол, Олег, Алексей Дагбалар, Родион Успун болгаш өскелер-даа Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Ак-Чыраа девискээрлериниң Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-агыйларының малчыннарының кыштагларынче сиген сөөртүлгезинде кызымаккай, эрес-шудургу чоруун көргүзүп, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

Ол ышкаш райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелинин, иштинки херектер кылдыының коллективтери сиген белеткээр планнарын дыка ажыр күүсеткилээн. Амыдырал хандырылга эргелели, совхозтар аразының тудуг участогу боттарының планнарын 100 хуу күүсеткен.

Нинтиниң мал чемни белеткээр ажылга планныг онаалдаларын чугулага албаан турар коллективтер бар. Чижээ, Мөген-Бүрен ортумак школазының коллективи ала чайны өттүр «Мөген-Бүрен» совхозка үүле 3-де тоннаны белеткээн. Ам-даа планга 47 тонна сигенин чедир дужаавааң. Мугур-Аксы ортумак школазының коллективи 50 тонна сиген белеткээр планынган үүле 12 тоннаны Ак-Чыраа девискээринден белеткээн. Райониун хереглекчилер нинтилели, кижи эмнелгезин планнарын үүле 30-30 хуу күүсеткен.

Ийи совхозтуң 11 мал бригадаларындан ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта Тоолайлыг, «Мөген-Бүренде» № 1 хойжу бригадаларда 80-80 тонна сиген белеткеттинген. Өскелери планнарын ыракта күүсетпээн. Соок хат, шуургап малды, малчыннарны кээргевезин кым-даа билир. Ындыг турбуже хойжу болгаш бода мал бригадаларының бригадирлери планнарын күүсетпейн, ол ажылче малчыннарны организаставайн турар.

Ак-Чыраада ам ийи совхозтуң механизастаттынган ийи бригадазы ажылдап турар. Ажыл-агыйларының хойжу болгаш бода мал бригадаларының малчыннары бо хүннерде ол ажылче хаара туттунмайн, аалдарынга аная хүн эрттирип орар.

Бүгү күштүг Тес-Хем районнуң Ак-Чыраанын делгем девискээрининге моонизиш планын күүседир дээш ажылдарны кол сорулга болу берген.

А. БЕГЗИ.

Днестр ГЭС-тиң тудугчулары күш-ажылчы тиилелгени чедип алган. Гидростанцияның бешки агрегады ажыглалга кирер хуусаадан неделя бурунгаар ажылдап эгелээн. Ооң күүчүү 117 муң киловатт.

Эвээш хемчээлдиг шөлге хой механизмнерни тургускаш, монтажниктер тудугнуң чыын эптээр ажылдарын дүрген чорутканының түңнелинде күш-ажылчы ол тиилелге чедип алдынган. «Ажылчын эстафетазының» дүрүмү-биле Харьковтуң машина тудукчуларының болгаш Запорожьениң металлургтары дериг-херекселдерни, материалларны чогуур үезинде чорудуп берип турар.

Днестриниң суг белдири чүгле эмергияны көвүдедиринге дузалыг эвес, харын-даа хемни боол. Украинаның муруу чүгүнүң болгаш Молдавияның чартык миллион ажыг гектар черин суггарар арганы бээр.

АНГАРСК. (Иркутск область). «Ангарскнефтеоргсинтез» каттыжышкынында аммиак будурер комплекстиң хуусаа бетинде ажыглалга кирген Чөөн Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң көдээ ажыл-агыйын хоорайның нефтехимиктери чемнешкиндилгелер-биле хандырып турар. «Аммиак-450» деп чаа установка-биле кады карбамид будурер улуг комплекстн тудуп турар. Оларны ажыглалга кирген соолунде каттыжышкынга чемнешкиндилгелер будурери бүдүп чартык катап көвүдээр.

ЧИМКЕНТ. Кызыл-Кумнуң кур черлериниң 10 муң ажыг гектар шөлүнге ристи бастырып ажаап алган. Ажаалдатранспорт отрядтарын күүлүг «Кировсельстрой» башкарыкчыларының немелде эвеноларынын-биле бижыглаашкының түңнелинде дүжүт ажаалдазын эрте доозкан.

ПЕНЗА. Областың чер ажыллакчыларын мал чемнериниң бижыг курлавырларын белеткеп алган. Олар дөрт кыллион тонна кукуруза силозуун болгаш эңир чылдаазындан хөй сигенни белеткээнер. Бо чедиишкин— мал чемниң будүргезин нарид чок ажылдаар звеноларыг болгаш бот-оруглга-чарылгалыг бригадаларыг тускай адыр кылдыр тургускашының түңнели-дир. Ажылды шинээр организастаанын бодунуң күш-ажылының алыс түңнелиниге коллективтиң кежигүн бүрүзү соңгургалдыг.

ХМЕЛЬНИЦКИЙ. Чигир сөөкпазын ажыдап алырынга көдээ профтехучилищелериниң сургуулдары дузалажып турар. Келир үеним 250 хире механизаторлары комплекслиг отрядтар кылдыр каттыжып алгаш, областың төлдөриниде ажылдап турар.

ПАССАЖИРЛЕР АРГЫШТЫРЫЛГАЗЫ

(Чүге багайыл, чурумчудар херек)

Улус ажыл-агыйының чамдык адырларының ажылындан ажылчы чоннарның күш-ажылчы соруу, нинти сеткилхоөңу кандыг болуру элээн улуг хамаарылгалыг. Ындыг адырларга садыг, культура, амыдырал хандырылга албан черлери хамааржыр. Оларның аразындан чоннуң аргыштырылгазын харылаан турар пассажир транспорту чугула черни эдээп турар. Пассажир транспортунуң ажылыпга хамаарыштыр хой чаагаалар солуннар редакцияларынга, радио, телевидениеге кээп турар. Оларның хөй кезинде чедишкинниерни демдеглевишаан, ам-даа бар болуп турар четчестерни илередип, олар кандыг уржуктуг, салдарлыг болуп турарын бижээн болур.

Чижээ, бистиң солуннуң редакциязынга ийи-үш чыл бурунгаар Улуг-Хем районнуң суурларындан, эрги, чаа Шагаан-Арыг хоорайлардан автобус аргыштырылгазының тэвээзы-биле хомудалдыг чагаалаар кээп турган. Шагаан-Арыг АТБ-зинниң удуртулгазы бүдүрүлгенниң ажылын бедик деңнелге тургузуп, чоннуң негелде, хомудалдарын кичээнгейге ап, автобус аргыжылгазын эжиктикенинин түңнелинде оортан ам кээп турар чагаалар чүгле багайыл, чурумчудар херек

Бай-Тайгаже рейстериниң озалдап, үстүп турарының дугайын авторлар бижиглээн, оларның чамдыызын солунга-даа паолаан.

Күүленнің, күш-ажылдың, бүдүрүлгениң сагылга-чурумун күштелдирер талазы-биле онзагай сорулгалар тургустунган, ол талазы-биле ажылды чер болганда калбарткында мындыг чоруук чүнү хереченлеп турарыл? Үстүнде адаанмыыс АТБ-лерде сагылга-чурумну бижыглаар, чоннуң мурнунга хүлээтгеин күүседир дээш чолаачыларның харылсалгазын бедидер талазы-биле кижизидилгелер-биле хандырып турар. «Аммиак-450» деп чаа установка-биле кады карбамид будурер улуг комплекстн тудуп турар. Оларны ажыглалга кирген соолунде каттыжышкынга чемнешкиндилгелер будурери бүдүп чартык катап көвүдээр.

ЧИМКЕНТ. Кызыл-Кумнуң кур черлериниң 10 муң ажыг гектар шөлүнге ристи бастырып ажаап алган. Ажаалдатранспорт отрядтарын күүлүг «Кировсельстрой» башкарыкчыларының немелде эвеноларынын-биле бижыглаашкының түңнелинде дүжүт ажаалдазын эрте доозкан.

ПЕНЗА. Областың чер ажыллакчыларын мал чемнериниң бижыг курлавырларын белеткеп алган. Олар дөрт кыллион тонна кукуруза силозуун болгаш эңир чылдаазындан хөй сигенни белеткээнер. Бо чедиишкин— мал чемниң будүргезин нарид чок ажылдаар звеноларыг болгаш бот-оруглга-чарылгалыг бригадаларыг тускай адыр кылдыр тургускашының түңнели-дир. Ажылды шинээр организастаанын бодунуң күш-ажылының алыс түңнелиниге коллективтиң кежигүн бүрүзү соңгургалдыг.

ХМЕЛЬНИЦКИЙ. Чигир сөөкпазын ажыдап алырынга көдээ профтехучилищелериниң сургуулдары дузалажып турар. Келир үеним 250 хире механизаторлары комплекслиг отрядтар кылдыр каттыжып алгаш, областың төлдөриниде ажылдап турар.

Кызылдың ажылчылары-даа, чүрттакчылары-даа бижип турар.

Ооң аңгыда хоорай, суурларда автовокзалдарның, автостанцияларның, касса ишкүүлерының ажылын экижидер талазы-биле хемчегларни ам-даа четпес боол турарын кээп турар чугааларда айыткан болур. Самагалтаайның автостанциязының ажылында, ооң ажылдакчыларының талазындан чонга тавырымча чок чүүлдерниң дугайын «Шын» солунга каш катап парлаан, ону эдерни районнуң үүлүтүр органнары солун дамчыштыр авзап турза-даа, хомудалдыг чугаалар үүлүбейн келген. Кызылдың ажыттынга-ла чаа бир чыл чедип турар автовокзалында байдал пассажирлерниң сеткилин өөртөйп түзээры илдең. Ишти, дээштү бокту, анаа келгеннерге тавырымчалыг байдалды тургусшаан.

Үстүнде айыттынган четчестерни, элэр талазы-биле боттуг хемчегларни алырын чоп кеген турар. Ынчангаш Тываның автотранспорт эргелели, автовокзаллар каттыжышкынны, чер-черде партия, совет органнар бо айтырыгларже кичээнгейни улгаттырып, пассажир автотранспортунуң ажылын экижидер ужурлуг.

Туранская
ЦБС
БИБЛИОТЕКА
Пушкина

Партийжи амыдырал: отчёттар, соңгулдалар

АЖЫЛ ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ

Чоон-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер кылдызында партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга партия организациязынга хамаарыжыл турар суд, прокуратура, таңнынал салбырының коллективтериниң коммунистериниң ниитизи-биле 97 хүүзу олурушкан.

Партбюроның (секретары Н. Ондар) отчёттуг үеде чорудуп келген ажылының талазы-биле солун, бот-шүүмүүлекчи ёзу-биле кылган, санал-оналдар хөй болган. Оларның хөй кезии чугула айтырыгларны көдүрүп, кылдынган ажылдарны болуп-чогууруу-биле үнелеп көрбүшаан, партининың болган чазактың доктаал, шиитпирлериниг дүүштүр ниитинии корумчурумун быжыглаар, социалистиг хообалу-дүрүмүнү камгалаар, ниитиниң болгаш хамаатылариның өнүүзүн самчыгдаа, оорлаар чорукка удур демиселди күштелдирер талазы-биле ажылга партия организациязының, коммунистериниң башкарыкчы ролюн күштелдирер талазы-биле ажылга четпестерни шыңгыы шүүмүүлээнин.

Районда хулганнаар чоруктуп, аймактыг кем-херек үүлгедиишкинниринии хөй кезии арагалаашкындан болуп турарын истелгелер түүнделери көргүскен. Эзиктер сергедир черге районнуң иштинден отчёттуг үеде 1700 ажыг кижи кирген. Байдал ындыг дүүренчит турбуже, арагалаашкын-биле демиселди күштелдирер, коммунистерни дамчыштыр чоп ортузунга пропаганда ажылын идепкейжилер талазы-биле ажыл эрегтей чорун келген.

Ол ышкаш чондан кирген хомудал, билдиришкинниң күүселдезиниң хыналадывын чорудар комчеспе сула ажылдап, чамдык участок инспекторлары хамаатыларның хомудаларын кинр бижилге кылбайн, чидир шыгжап турган таварылгалар бар.

Партбюроның чорудуп келген организакчы, политмассалыг ажылынга өскедаа четпестер эвээш эвес. Партия хуралдарын чогуур ойүнде эрттирбес, партия организациязының органы — «Чаңнык» хана солуунуында-хаая үндүрер, аңаа парлаттынган материалдарның утказы эрегтей, дээштин чавыс болур чоруктар бар. Партбюроның талазындан ында комсомол организациязының ажылынга боттуг дуза чедирбейн турарын, истекчилерин семинарларын организастап, оларның билиин бедидеринче угдаңган хемчегларни чогуур деңнелге тургуспаанын, суд, прокуратура ажылдакчылары-биле партбюро харылзаанны кошкак тургускынын хуралга санал бергеннер шүүмүүлээн.

Илерээн четпестерни дарый чайладып, хообалу-дүрүм болгаш корум-чурум камгалалын күштелдирер талазы-биле ажылга партия организациязының коммунистериниң авангардчы ролюн бедидерни отчёт-соңгулдалыг хуралга коммунистер партбюроның чаа составынга күүзээн.

А. ОНДАР.

Чоннуң чаагай чорууу дээш

ХАНДЫРЫЛГАНЫ ЧОГУУР ДЕҢНЕЛГЕ

Районнуң партия, совет органнары малчыннарның амыдырал-чуртталгазының чаагай чоруун бедидип, оларның ажылдарынга таарымчалыг байдалды тургузарынга, чер-черлерде херээженнер чөвүлелдериниң кинрип келген үлүг биче эвес. Районга чыл бүрүде малчын херээженнериң слёду эртип турар. Аңаа малчын өг-бүлелер ортузунга чарлаан «Бедик культуралыг, үлегерлиг малчын өг-бүле» деп социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп, тиилекчилерин шаңнап, макатап турар. Бо таварылгада делгеткени ыяап-ла организастаар. Үениң негелдезинге дүүштүр дерээн өгнү көргүзүп, ус-шеверлериниң даараан, аргаан кылыглары, яазы-бүрүзээш-чемнерниң дээжизи столга делгеттинер. Херээженнер чөвүлелиниң кежигүннери малчынарның өрыг-шеверин график ёзугаар хынап, четпестерни илередип, оны чогуур хуусаада эдерин даазырлып, өг бүрүзүнде аскан санитар демдеглеллериге бижимелдерни кылып турар.

Чылдың дөрт эргилдезинде херээженнерни малчын коданнарже шефтедип чорудары чанчыл болу берген. Ылаңгыя мал чеми белеткелиниң, малдың чаш төлүн ажаарының үелеринде оларның киржилгези массалыг. Херээженнерден чылдын-на 250—300 хире кижи малчын коданнарга сакманнап турар. Бо чылдың тос айларының түңнели-биле оларның күжү-биле 24500 хураган, 8481 хаван ооллары камгалап алдынган.

Малчынарның, саанчыларның мергежилин бедидери, оларның хандырылгазын экижидери—партия, совет, ажылагый органнарының кол сорулгазы. Малчыннар, саанчылар ортузунга зооветеринарлыг, экономиктиг өөредилгени организастап, чыл төнчүзүнде ооң түңнелин үндүрүп, оларга билиг бедиткенииң талазы-биле шынзылгаларны тыпсын турар. Ынчангаш чыл келген тудум, клазы бедик малчынарның саны немежип келген. Ындыларга немелде төлевирлерни берип турар. Автомагазиннер, көжер библиотекалар, агитбригадалар, эмчилер график барымдаалап, малчыннарже үнүүшкүннерни кылып келген. Ай санында малчынарның хуралын эрттирип, бригадада, совхозта болгаш районда ажыл-херектиң байдалыбыле таныштырып турар.

Районда үүле сөөлгү үш чылда безин, малчынарга 160 чаа өгүү дерип берген болгаш 85 чунар-бажыңны кыштагларда, сүт-бараан фермаларында туткан. «Көк-Тей», «Х Улуг-хурал» совхозтарның сүт-бараан фермаларында уруглар садыы, эмнелге пунктуларын, магазиннерни ажыктаны — саанчыларның ажылдаарынга таварымчалыг байдалды берген. «Тиилелге», «Шамбалыг» совхозтарның кыштагларын электрижиктеп. Ооң ачызында малчынар кышкы үеде телевизорну көрүп, электри-биле ажылдаар хереклеларни ажыглап турар. Сүт-бараан фермаларында аар ажылдарны механизастаарыче кол сагыш салдынын турар. Амгы үеде «Тиилелге», «Х Улуг-хурал», «Кара-Хаак», «Көк-Тей» совхозтарының сүт-бараан фермаларында аар ажылдарны коллуунда механизастаан. Ооң ачызында херээженнерге ажылдаарын чиик, эптиг апарган. Малчынарны тускай хептер-биле база хандырып турар. Районда малчын 420 өг-бүледен 80 хүүзу бажыңнарда чурттап орар. Малчын өглериниң даштын брезентбиле шып, иштинге чиик кожегелерни кылган. Бо-ла бүгү чорудуп турар хемчеглерниң ачызында, районда малчынарның амыдыралының культуразы болган ажылдаар байдалды көскүзү-биле экижээн. Ооң тодаргай хереңизи—районнуң ажыл-ишчилери күүгенеге мал продуктуларын садарының чартык чыл планын хевирлер дайы-биле ажыр күүсеткеш, амгы үеде чыл планын хүүсва бетинде күүседир сорулганы салган ажылдап турар. Бо чедишкиннерде малчынарның кингрен үлүг улуг.

Районда 14 хойжу бо чылдың тос айларында 100 хойдан 92-деи 120 чедир хураганы, тос саанчы бир саар иректен 1600-тен 2052 кг чедир сүттү саап алган. Хойжулар Тыва АССР-ниң Дээди Соведининг депутазы Андрей Содунам төрүүр чүс хойдан—120, Көккүс-оол Сенди—114, Артель Тас-оол—111. Дүкел-оол Эрендей—100 хураганы онча-менди камгалап алган. Саанчылар Тыва АССР-ниң Дээди Соведининг депутазы Сара Арандол, СЭКП Кызыл райкомунуң кежигүнү Нина Чадамба, район Соведининг депутазы Девик Монгуш оларның ажылы мурнакчы, ескелерге үлегерлиг. Бызза ажаакчылары Валентина Прупп, Чечекмаа Монгуш, Лидия Войткевич, хаван ажаакчылары Клавдия Вронина, Дарья Шульгина, куш ажаакчылары Тыва АССР-ниң Дээди Соведининг депутазы Валентина Долганина, Галина Лыкова болгаш оскелерниң-даа онаашкан ажылынга харылсалгазы улуг, амыдырал-чуртталгазы байышырак, хой-шиитиниң хереэнге идепкейлиглер.

Үстүнде кылдынган ажылдар-биле чергелештир бо ажылда четпестер ам-даа бар. Партия райкомунуң бюрозунуң бо талазы-биле доктаалыы «Шамбалыг» «Тере-Хөл» совхозтарда четпес күүседип келген. Ук ажыл-агыйларда кышкы үеде өгде чурттап турар малчыннар ам-даа бар. Чижээ, Шамбалыгда 13, Тере-Хөлде 22 малчын өгде чурттавышаан, хевээр. Малчыннар төптеринде туттунуп турар чунар-бажыңнарның темпизи кончуг оожум. Чамдык малчынарның чурттавлга бажыңнары чыл-чылы-биле септеттинмейн келген. А септезе-даа ооң шынары хөлчок куду. Ооң уламыдан чамдык малчынарның чурттап орары хиргиг, хиреглиг.

Бо бүгү четпестерни чедир шиитпирлээрингге бергедээшкинner таваржы бээрин макаа чугаалаксадым. Чижээ, Амыдырал хандырылга министерствозу, садыг четкилери өглерге салыр, көжүп чүдүрүп чоруурунга таварымчалыг быжыг, эптиг стол, сандай болгаш өске-даа эт-хереклер аймаа-биле хандырбайн келген. Ол ышкаш хүн бүрүде хереглээр көс-биле язиткеш, хеп бааар клинрлер, кидирээштер, керосин лампалары, ооң шили дээш оске-даа чугула хереглелдиң барааннары оларда четпейн турар. Чадаанаиың үлетпүр комбинадында кылып турар өглериниң хемчээли биичин. Амгы үениң эт-хереклерин салырынга дүүшпес. Өг шывы кылыр брезент, чиик өртехтиг оңгүр шокар пөстер, таалымба садыгларга шуут көөлбестээн. Өг базырын, куржаа кылыр калбак фитильдерин малчынар чугула хереглээр. Ол хереклерди 3 чыл бурунгаар Кызыл хоорайның садыгларынга садып турган. Ам ол тывылбастаан. Бо айтырыгны кооперация садыын дамчыштыр дарый шиитпирлээрни «үзенчиг.

К. НУРЗЕТ,
СЭКП Кызыл райкомунга херээженнер ортузунга ажылдар чорудар киздизиниң эргелекчизи.

Автобустар ажылының дугайында

номчукчулар саналдап, шүгүмчүлеп, дыңнадып тур

ҮР МАНААШКЫННАР

— Ана ат-ла болган автобустар бо!—дижип, найысылалдың чурттакчылары болгаш аалчылары хоорайның чом аргыштырар автобустарының чурум чогун кайгап турар. «Күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгымрадыр деп удавдараа айтып, сургап турбуже, хоорайның автобустарының шимээээкинии харыы дорайтап бар чоруурул чоп»—дижип турары аңаа эвес.

Автобустар маңаар дээш, чон үе-шагның хөйү-биле чидирип турар. Автобустар доктаар черге кижи чамдыкта бир шак суг ажыр маңаар ужурга таваржыр. Улус ажыл шагындан озалдап турар. Автобустар чамдыкта чаңгыс талаже 5, 6 бооп алган шуушкаш туруп бээр, а бир талада улус автобус маңааш, ооң кээр талазынче моюн шылагыже харангаш туруп алыр. Ылаңгыя эртен, кежээ, 11—12, 3—4, 7—8 шактар аразында автобустар шуут чидер. Олар Востокта демдегледир өртээлге барганда, шуут бажы-биле баар. Чүге ындыг үр демдегледир боор чүве йынк, элдептиг.

Автобус арай боорда чедип кээрге, пассажирлер долу, чудуруук сыңар хое чер чок, хаалгазы безин хагдынмас болгулаар. Оон-на иткилежир, сыңмарлажыр, күштүү кирер, үе-човуур, уруг-дарыгның алгы-кышкызы, ы-сыызы-даа эгелээр. Чамдык кижилер эжикке хол-будун-даа кыза какгырып алган чоруп тургулаар боор-дур. Эжик хагдынмас, ынчап чорда, кайы-бир кижи аңдарызга канчаарыл?

Моон чылдагааны чүдел? Хооркүүсков хоорай транспортунуң ажылын экижидер дугайында бир үеде сессизиңга чугаалашкан ышкаш йынк. Ам байдал чүге ыындыгыл?

Совет Тывавиң 40 чыл болур байырлалы чоокшулаан тудум, чонну хандырар транспорт чергелиг хандырылга албан черлери ажылын ынычаар дорайтадып туруп бээрге, хоорайның удуртур, баштаар черлери, ооң дарга-бошкалары чүге хемчег албайн турар чүве ирги? Чонну хандырар транспорт, садыг, эмнелге чижектиг албан черлери социалистиг күш-ажылдын сагылга-чурумун чүге ыыңгыртпайн турарыл? Үзэн чугаа-соотту ээлчег маңаан черлерге бо-ла дыңнап болур.

Автобус чолаачылары үнер, график, интервал чурумун сагывас, пассажирлер дажыглаарының культуразы куду.

Ындыг туруп черле болур бе, мону харылзаар албан черлеря кандыг хемчег ап турар ирги, дыңнап көрзе?

М. МАНЫЙ.

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

Чоокта чаа ажыглалга кирген республиканың автовокзалында чонуңң аргыжарынга таварымча чок байдалдарны эскердим. Вокзалдың даштында боктуг, ында пассажирлер олурар узун сандайларынын кыры хынлнг. Ында солун, сеткүүл садар киоск орта ажылдавас.

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун күштелдирериниң дугайында доктаалды бүгү ажылчын коллективтер деткип, ону амыдыралга боттандырар дээш ажылдап турар. Үк вокзалда олче кичээнгей кошкак. Контроль чок бооп турарының уржуудан эзирик кижилер, ылаңгыя аныяк ооллар вокзалга автобус маңаан кижилерге шорлуп, күш дөгээр, акша төгериин ылаап алыр таварылгалар бар. Оларның аразында «Удостоверение, диплом садып алыр кижи бар бе?»—деп чоруурлары база бар боор-дур.

Вокзалга кандыг кижилер чорук кылып келбес боор. Харназыны дөгүй берген, каракулаа четпес-даа кижилер чоруур болгай. Автобустарның кай шакта кайы черже үнерин көскү кылдыр бижээш аскан расписанне чок. Чарлалдар дамчыдып турары радиодан чүве дыңнап алыры мырыңай берге. Билеттерде бижип каанын база тода эвес болур, ооң уржуунда ылаңгыя улуг назытыг кижилер билбейн, астыгып чыдып каар таварылгаларны чок деп болбас.

Ол ышкаш автобустарның чогуур шагында үнмес чоруу вокзалда «хоочураан аварыгынң» бирээзи. Пассажирлериң ап чораан чүгүн шыгжаар черлерин ажык каапгар, орта кичээнгейлиг болуру чолаачы кижиден дыка хамааржыр.

Бо бүгү четпестерни сайгарып көргеш, аргыжарынга таварымчалыг байдалды тургузары чонуңң иеген турары чөптүг.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

ЫЛГАЛДЫГ БОЛГАЙ

Кызыл — Туран маршруттуг автобустуң дүтайын бижикир бодалдыг мен. Бо автобустуң үе-шагында үнмейн бвары, азы чамдыкта шуут чорувайн бвары хаая эвес. Оон ангыда пассажирдерге хөй олуттуг чымчак автобус биледи сатказ киреэинде, оларны бичии автобуска чорудуп турар. А ооң ортээ дыка ылгалдыг болгай: чымчак автобустуң 1 руб 90 көп, а бичиизиниң — 1 руб 30 көп. Чымчак олуттуг автобуска таварыштыр сатканда, бичии автобуска пассажирлер шупту сыңмас болбайн канчаар. Ынчангаш адаа хөй чутаа-соот, шуугаазый база үнер.

Мындыг четпестерни дарый чайладыры чугула.

Г. КУУЛАР.

АРГЫЖЫЛГА КӨВҮРҮҮ

Ынчак «Алдан-Маадыр» колхоз организастаттынып тургустунгаш, каш-ла чыл болган чүве. Ажыл-агыйы ындыг-ла кончуг хөнүвээн, тудуг-суур чавла сайзыраан. Ак, Манчүрек дээн ышкаш хемнер-биле аргыжар оруктарны аштап, машина оруун үндүрүп, хемнер кежир көвүрүглерни тудуп эгелээн. Колхоз мал ажылагыйлыг болганда Манчүрек-биле аргыжары эргежок чугула. Чүге дээрге Манчүрекке колхозтуң малчынары кыштаглаар, чайлаглаар. Чайгы үеде Манчүрек-биле аргыжары кончуг берге. Ак хемнин кежилдир көвүргүнү тударын колхозчулар дугурушканнар. Колхозтуң кезек аныяк оолларын Акка көвүрүг тудар кылдыр эвилелдеп үндүргеп. Бригадирниге Бавуу Кижээевич Монгушту томуйлаан. Ону алдан-маадыржылар «дарган Бавуу» дижир чүве. Ол кончуг уран-шевер холдуг кижи чораан. Херээжен улустуң каастанылга эдиилдери, хөгжүм хереклелери дээш оске-даа карын эт-хереклелер аймаан кылып билир, ус-дарган кижи.

Март айда Бавуу баштаан 30 хире улуг, биче кижилер Актың көвүргүн кылыры-биле үнүпкен бис. Ак уну чыварлаар, хөлеге соок хем-не болгай. Баш бурунгаар тудугжуларның тудуп белеткеп каяны бичии бажыңчыгашка турдагжып алдывыс. Чамдык арай удур кижилер чудук сөөртүп чонган, бистер ышкаш аныяк ооллар Актың кылын дожун балдылар, ломнар-биле деже шаап, көвүргүнүң ооргазы тудагдыныкчызы болур күзелин илереткен. Ооң арга-сүмези эш хууда негелдезин аныяктарга дыка-ла ажыктыг болган. Хуурай-оол Чаваевич оларның аалынга кээп, херек кырында дузаны көргүзүп, аргежок чугула чүүлдерге өөредип турган.

Ам, Даваалар мурнакчы малчыннар бооп, «холу дыңзыг, колуну чештинмес» апарган, берге үеде дузалаан ачылыг эш-өөрүнге, дагдыныкчыларынга өөрүп четтиргенин илереди олуурарлар. Ылаңгыя Хуурай-оол Чаваевич Чооду биле дуржулгалыг малчын Андрей Имаевич Араваага ыңдыг.

Даваларга эштери улут дузаны чедиргеннер. Ынчангаш олар чыл келген тудум боттарының билик-мергежилин бедидип, малдаан малының чаңчылдарын биинп, боттарынга хажык чок сагыыр чамдык дүрүмнерни доктаадып, «хайынга кертип» алганнар. Малды чайгы үеде өскө ажаап, күш-деңгелин бедидип алыры чугула дөөрээн олар ыяк билгеннер. Чамдык малчынар чайгы үеде чадагай кажаага малын чаъс-чар, хат-шуурганнаа дивес кажаалай хондурар. Чиде-ле бербес болза, ол-ла деп бодаар. А ол-шык, малташтыг, боктуг кажаа ишти малга чайы хире хораглыг деп? Арганын ан-менн болза, хаяаш, от-сигеин аразынга чаглактаныр, дүн чарып алгай. А чадагай кажаада мал каяа чаштынып камгаланыптарыл? Ынчангаш малга чайгы үеде чаглактанар серилиг кажааны тудар болза эки-дир деп Даваалар ындыг саналдыг.

Малдың күш-деңгелин улгаттырар дизе, ону шын оттқарып, суггарар. Даваалар чамдык малчынар дег малын дүш чедир кажаалап алгаш олурбаетар. А артенгинин серииниде терең оттуг одарга чедиргеш, хүнзедир оттқарар. Ол аразында доктаамал суггарып турары чугула. Ынчаар кадарын, деңгел кирген мал чылдың кайы-даа үеинде семис, шырак болур.

База бир кол чүүл — малдың одарларын дес-дараазалаакак солуп, планныг ажыглаары. Ылаңгыя чайгы үеде одарны кайы хамаан чок саза бастырып, шымчым көк чок кылдыр тоймагладып каапгар чорук дараазында чылын от-сигеннің байдалынга кончут хоралыг. Ынчангаш малдың чемнер ажыглаар хиреэин, чер-чурттуң девискээринің байдалдарын өөренип көрүп турган. от-сигеннің өзер чурумнары-биле холбап, малды кадарары чугула.

Аныяк малчын өг-бүле бо чылын 10 тонна сигеп белеткеп аар хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Өшкүүнүң чайгы семиртилгези эрткен чылдынындан эки эрткен. Ам соруулга—кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын хынамчалыг доозкаш, Совет Тывавиң 40 чылын төлептиг күш-ажылчын белектер-биле утказуу.

Б. ДОЮНДУП.

КОЛУНУ ЧЕШТИНМЕС

Ортумак школаның оңгу класын доозуп тура, малчын болур күзелин сагыш-сеткилиниң хамызындан эш-өөрүнге, башкыларынга илереткеш, ол күзелин ёзулуг ак сеткилдиг, төлептиг ажы-биле бадытай берген кижиниң кым хүндүлевес боор. Күзээнин чедип алыр, сураанын тып алыр кижи амыдырал-чуртталгазында чырык чер кырынга ажыктыг, кескү ести соонга арттырып каар. Ындыглар чонуң хүндүткелиндээ, шаңнал-макталы-даа аяк доллур четтирип чоруурлар.

Оларның бирээзи — «Тес-Хем» совхозтуң У. Шынаа салбырында ончу кадарчылары Николай биле Татьяна Даваалариың найыралдыг оглүзээ. Бо аныяк кижилер өг-бүле тудуп, куда-доюн эрттирген соонда малчыннар күзелин совхоз директизынга илереткеннер. «Сагыш ышкаш чүве кайдал» дижир болгай, шынап-ла, баштайгы чылында аныяк өг-бүле мал ажылының чыдын чытпас чымыштыг ажынге таварышкаш, үндараң-даа турганнар. Ынчалза-даа эш-өөрүнге, башкыларынга бот-боттарынга берген даңгыраа, бижыг созу оларны сорук кинрип, бодандырып, бергелерни чаныпсынын чокка ажып эртеринче кыйгырып турган. Даваалар чоорту арга-дүржулганы, чаа ажылга чаңчыгышкынны чедип ап, мурнакчыларның одуруунга кирген...

Аныяк малчыннар бо чылын торуур 100 өшкүге онаашпыр 100 ажайны онча-менди камгалап шыданнар. Ол ышкаш дүк кыргып алыр планын оранчок ажырганнар. Эрткен он чылдар дургузунда Даваалар мал малдааш, хойну корген. Чогум оларның чедишкиннерн кайынын келгенил? Маңаа чаңгыс-ла күзелден база шыдамык чоруктан ангыда чылдагааннар база бар. Ол дугайын айтырарга аныяк малчыннар удур-дедир корушкеп: «Ында чажыт түү боор, кол-ла чылдагаан — дүржулгалыг эштерниң арга-сүмезин дыңнаа, оон чогуур түңнелли үндүрерин» дижир. Ийе. Даваалар малга кирген баштайгы чылынаа берге байдалда турарын биилеп. хоочун малчын. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Хуурай-оол Чооду оларның дагдыныкчызы болур күзелин илереткен. Оон арга-сүмези эш хууда негелдезин аныяктарга ыка-ла ажыктыг болган. Хуурай-оол Чаваевич оларның аалынга кээп, херек кырында дузаны көргүзүп, аргежок чугула чүүлдерге өөредип турган.

Ам, Даваалар мурнакчы малчыннар бооп, «холу дыңзыг, колуну чештинмес» апарган, берге үеде дузалаан ачылыг эш-өөрүнге, дагдыныкчыларынга өөрүп четтиргенин илереди олуурарлар. Ылаңгыя Хуурай-оол Чаваевич Чооду биле дуржулгалыг малчын Андрей Имаевич Араваага ыңдыг.

Даваларга эштери улут дузаны чедиргеннер. Ынчангаш олар чыл келген тудум боттарының билик-мергежилин бедидип, малдаан малының чаңчылдарын биинп, боттарынга хажык чок сагыыр чамдык дүрүмнерни доктаадып, «хайынга кертип» алганнар. Малды чайгы үеде өскө ажаап, күш-деңгелин бедидип алыры чугула дөөрээн олар ыяк билгеннер. Чамдык малчынар чайгы үеде чадагай кажаага малын чаъс-чар, хат-шуурганнаа дивес кажаалай хондурар. Чиде-ле бербес болза, ол-ла деп бодаар. А ол-шык, малташтыг, боктуг кажаа ишти малга чайы хире хораглыг деп? Арганын ан-менн болза, хаяаш, от-сигеин аразынга чаглактаныр, дүн чарып алгай. А чадагай кажаада мал каяа чаштынып камгаланыптарыл? Ынчангаш малга чайгы үеде чаглактанар серилиг кажааны тудар болза эки-дир деп Даваалар ындыг саналдыг.

Малдың күш-деңгелин улгаттырар дизе, ону шын оттқарып, суггарар. Даваалар чамдык малчынар дег малын дүш чедир кажаалап алгаш олурбаетар. А артенгинин серииниде терең оттуг одарга чедиргеш, хүнзедир оттқарар. Ол аразында доктаамал суггарып турары чугула. Ынчаар кадарын, деңгел кирген мал чылдың кайы-даа үеинде семис, шырак болур.

База бир кол чүүл — малдың одарларын дес-дараазалаакак солуп, планныг ажыглаары. Ылаңгыя чайгы үеде одарны кайы хамаан чок саза бастырып, шымчым көк чок кылдыр тоймагладып каапгар чорук дараазында чылын от-сигеннің байдалынга кончут хоралыг. Ынчангаш малдың чемнер ажыглаар хиреэин, чер-чурттуң девискээринің байдалдарын өөренип көрүп турган. от-сигеннің өзер чурумнары-биле холбап, малды кадарары чугула.

Аныяк малчын өг-бүле бо чылын 10 тонна сигеп белеткеп аар хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Өшкүүнүң чайгы семиртилгези эрткен чылдынындан эки эрткен. Ам соруулга—кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын хынамчалыг доозкаш, Совет Тывавиң 40 чылын төлептиг күш-ажылчын белектер-биле утказуу.

Б. ДОЮНДУП.

Очаа Каичыровна Доңгак—«Хемчик» совхозта хоочун механизаторларның бирээзи. Херээжен механизатор МТЗ-80 тракторну башкарып. Чүмей Кара-Сала удурткан 11 кижи составтыг механизастаттынган звеноңуң составында аңгылап, грабль-биле сигеп бөлдүрүп ажылдап турар. Звемо 1260 тонна сигеп белеткээр планын чоокку үеде доозар дээш күженишкининг ажылдап, сигенчилер ортузунда калбарган социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп, акша шаңналын чаалап алган.

ЧУРУКТА: механизатөр Очаа Доңгак.

Ш. КУУЛАРНЫҢ фотозу.

СЕСЕРЛИГНИҢ МАЛЧЫННАРЫ

«Саяң» совхозунуң Сесерлиг салбырының хойжулары чайлаглаашкынны мал семиртилгезинге таварымчалыг чөрлерге эрттирер.

Сесерлигниң хоочун хойжуларының бирээзи — Кыадыр-оол, Диңзеңмаа Номчаттарның ог-бүлези бо чылдың чайлаглаашкынын база эрги чайланга эрттиргеннер. Оларның кадарган хоюшуң чайгы семиртилгези дыка эки болган.

Хойжуларның туралгары чангыс хемниң унунда-даа болза, кодаңнарның аразы хеирии болур. Олар чылдың үеринии чайы-биле одар-белчиир солуур. Чүм оттуг, агыы суглуг, серини чөрлерни хонаш кылдыр шилип алыр. Хойжу бүрүзү таварымчалыг одарлыг, чаңчыгып калган хонаштыг.

Күстүң тыныжы кээп, ол бодунуң эргезин бүрүн эдлеткенде, малдың чайгы семиртилгезин бижыглап, кышка белеткелди бижырымчаларды албан. Күзеглерде хойжу коданнарга чедери ындыг-ла амыр эвес. Терең оттуг черлерге малды күзегледир болганда, хойжу коданнарже баар орук кадыр-берт, шаптараазынныг.

Катташкак-катташкак баалыктарны ашкан соонда, шууштур хонгулапкан аңак өглериниң бараанны көстүп келген. Адапсурап чоранывыс Кылдар-оол, Диңзеңмаа Номчаттарның ооңге баштай-ла чеде берген болдувус. Хойжу ог-бүле бир дутаар бригадада ооруу-биле кады күзеглериниде хонупкан, кадарган хойларын семиртип турар. Бо бригаданың хойжулары эрткен кыштаглаашкынны багай эвес эрттирип, хой бүрүзүнден хураганы онча-менди алгаш, доруктуруп, остүргеннер ында арбыш. Дуржулгалыг хойжулар Биче-оол Баазан, Хүлер-оол Салчак, Күдерек Салчак олар хойнуң баш санын остүрериниң, хой дүктү кыргып алырының хууда социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер.

Бригаданың хойжуларының мурнунда сорулга — залчегдиг кыштаглаашкынга ыяк белеткенири. Ынчангаш күскү семиртилгени эки чорудуп, одек-кыштагны кышка белеткеп, сиген-ширбиилди курлавырлаар ажылдарны чугулага алган. Сигенчи бригаданы тургускаш, 60 ажыг тонна погаан сигенни сараттап алган.

Бригадир Долбан-оол Салчак хүлээлгеге ажылынга харыысалгалыг, хойжу коданнарны бо-ла эрмнр. Ооң боду аныяк, хып дээн чалыы пазын үезинде. Ажылгыр кежээ шинчиин шимчээпкиниидеп билдиинп келир. Хөй чугаага ынак эвес, согдээн сөзүнге эе болуп, ооң эчизинге ылаппа чедер дээрээн дораан-на эскердивис. Хойжулар аныяк бригадирниң сөзүнге дыңнаптыр болуп, чай кадында бо-ла сумележип, чугаалажы бээр болду.

— Хойжу бригаданың малчыннары бо хонаштарынга элээн үр болур. Ынчангаш күскү кадатты шып ажыглап, хойнуң одарын календарлыг хүн санынга таварыштыр ажыглаары кончуг чугула — деп, бригадир биске кыска тайылбыр кылды.

Хойлар экн семиртилгени алыр болза, оларның баш санын озуп ковудэш, малдаан алыр продукция база хой болур. Сесерлигниң хойжуларын ону чугулалап коргеш, күскү хүлээлгаларында түр турумчуй боргеннер.

М. ОНДАР.

Совет Тыванын 40 чылынга

СОЛУН КИЖИ

Кады чурттап чоруур улузунга ажыл-ижи, амыдыралчуртталгазы-биле хүндүткелдиг улустарны «оңу танывас, билбес кижи чок» деп чугаалаары чаңчыл болу берген. Ындыг хүндүткелдиг кижилериниң бирээзи-биле кайгамчыктыг чараш, эриттинмес арга шыпкан, кезиттинмес хөлдер, хемнер чаптылган Тожута ужуражыр аас-кежиктиг болган мен.

Тожунуң ажыл-ишчи чону боттарының чоргаарлаңыр кижилерин мурнакчы хойжу, анчы, балыкчы, тудугжу, ивижи дээш-ле, хөй адырлыг ажыл-ижиниң аайы-биле адаарлар. Мээң ужуражып, хөрешкен кижим үстүнде ажылчын аттарның шуптузунга хамаарылгалыг болурга, Тожу улузу анаа-ла хүндүткел-биле Василий Саңмаевич дээр. Ындыг хөй янзы ажылчын мергежилдиң ыраккы Тожуга тургустунуп, быжыглаттынарынга Василий Саңмаевичиниң улуг салдарны көргүскенин чон чутаалап турар. Тожулар Василий Саңмаевич Тамдын-оолду «колхоз даргазы», «совхоз директору», «кожуун даргазы», «депутат» деп база адап турар. Василий Саңмаевич улус ажыл-агыйындан адырлып, пенсияже үнзедаа, ооң олут чок чаңы, оожургал чок чүрээ ам-даа чонуң хайыышкынныг ижинден чарылбаан. Тожулар ынак черинiң ажыл-ишчи чедишкиниерин, мурнунда турар сорулгаларын Василий Саңмаевичиниң белеткээн «Өдүгенниң» аялгазы-биле эгелээр радио дамчыдылгазындан улуг сонуургал-биле дыңнап турар.

Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы суурда Чөөн-Дыт деп булуң бар. Ында ам-даа оранчок истелип арткан эрги бүтә орну бар. Чоогунда алаактан суг үндүрүп, оргу шөлче буганы казып келген кижиниң Ховалыг Намзырай дээр. Чаңгыс чер чурттугларның аразындан Намзырай бир-ле дугаар, бүгә дамчыштыр ховуже суг эккеп, кургаг чыткан кур, эмдик черни суггараш, тараа тараан кижи болган. Намзырайның соон эдерип, араттар ол буганың суун эзлечежин ажыглап тургаш, тараа тарып эгелээнер. Ынчан улус бүгә ээзиниң суун ажыглап, боттарынга баштайгы чер ажылының мергежилии шиңгээдип тура, Намзырайның адын дорт адаарындан эпчоксуңгаш, чонуң чаңчылы-биле ооң адын ойзу шолалап алганнар. Ынчангаш буганың ээзи Бугалдай деп аттыг болган. Чогум-на ол аттың тывылганы-биле чаңгыс чер чурттугларының чамдыызы Бугалдайның шын ады Намзырай деп билбес чораан. Бугалдай бүгазы ам-даа адын ышкынмайн артса-даа, ооң ээзиниң төөгүзүн чамдык кижилер билбес.

Бугалдай, шын ады-биле Ховалыг Намзырай дээрзи, Василий Саңмаевич Тамдынооолдуң төрээн адазы Ховалыг Саңмааның адазы-дыр. Бугалдайның бүгазының ачызы-биле кургаг черже сугну үндүрүп, тараа тарып эгелээн база бир кижи Түлүш Чалаң-оол болган. Ол аныяк шаандан коңчуг шевер кижи чораан. Чоок кавының эзер, чүген, оттук, бижек кылыр, өг ыяжы чазаар үе-шевер кижизи ол турган. Чер чарар баштайгы ыяш, ооң соонда демир андазынар бистерин Чалаң-оол кылып эгелээн. Улус, бута каскан Бүтәлдай ышкаш, Чалаң-оолду Дарган-оол деп адай берген. Ынчангаш чаңгыс чер чурттуглары хоочуи даргазының адын шын ады-биле эвес, а шолазы-биле Дарган-оол деп биле берген. Дарган-оол, шын ады-биле Түлүш Чалаң-оол дээрзи Василий Саңмаевич Тамдын-оолдуң төрээн иези Түлүш Седиптиң адазы-дыр.

Арыг-Бажының араттары чер ажылынче улуг күзели-биле кирип, 1920 чылдарның төнчүзүнде, 1930 чылдарның эгезинде төрээн черинге чер ажылын шору сайзырады бергенде, улустуң ажылын хуваар Комиссар деп кижи тыпты берген. Комиссар бүгалар суунуң хуваалдазын, чер чарып киреринiң сайгарылгазын кылып, ажыл организастаар кол кижи ол турган. Араттар, чер ажылынга чурумчудулга кылып алыр сорулга-биле, бүгалар ажыглаар, тараа тарыларының талазы-биле тускай комиссия тургузуп алган турганнар. Ук комиссияның даргазын улус Комиссар дээр. Ол аттың эдилекчизи бодунуң адазы Ховалыг Саңмаа болганынга ынчан бичии эр хөлчок амырап турган. Тамдын-оолдуң ада-иези Саңмаа биле Седип төрээн черинге революстуг эргечагырга тургустунарга-ла, хире шаа-биле хөй-нийти ажылынга киржип эгелээннер. Оларның идепкейи, кайызы-даа ТАРН кежигүннери апарганда, улам бедээн. Адазы 1930 чылдарның эгезинде бижик өөренип алгаш, Төрээн черинге бижик билбес чорукту чок кылыр дээш хөй ажылдарны чорудуп, чер ажылын сайзырадыр комиссияның ажылын шимченгир удуртуп, төрээн черинге баштайгы нам даргазының хүлээлгезин чедишкиниг күүседип турган.

Төрээн черинге хүндүткелбиле Комиссар деп аладып чораан Ховалыг Саңмаа биле намчы Түлүш Седип чеди оолду остүрген. Оларның дорту чажында-ла бүрүп калган. Арткан үш оглу: улуу Дамбаа-даа, ортуну Тамдын-оол-даа, хеймери Дугаржап-даа бичизинден-ле ажылгыр, өөренiнчел, шимченгир, дыңнангыр оолдар болган.

Комиссар Саңмаа нам үүрүнүң даргазы тургаш, болук араттарны эвилелдеп, төрээн черинге баштайгы М. И. Калинин аттыг колхозту организастаан. Колхозтуң баштайгы үндезилекчи даргазы Комиссарның бодунуң улуг оглу Дамбаа болган.

В. С. Тамдын-оолдуң дунмазы Дугаржап база улуг акызынның соон эдерип, чон мурнунга хөй ажылдарны кылган. Улуг-Хем районнуң девискээринге баштайгы организастатынган Маленьков, Димитров, Жданов аттыг колхозтарны даргалап, төрээн черинiң сайзыралынга улуг-хууну киирген. Ам ол колхозтар турган черлерде—Хендергеде Жданов аттыг совхоз, Арыг-Бажында «Улуг-Хая» совхозтуң салбырлары быжыглып, сайзырап турар. Алексей Саңмаевич Дугаржап хөй-чылдарда ажылагый удуртулгазынга, партия, совет органнарга ажылдап чораап, пенсияже үнзе-даа, ооң олут чок чүрээ ам-даа чонуң хайыышкынныг ижинден чарылбаан. Тожулар ынак черинiң ажыл-ишчи чедишкиниерин, мурнунда турар сорулгаларын Василий Саңмаевичиниң белеткээн «Өдүгенниң» аялгазы-биле эгелээр радио дамчыдылгазындан улуг сонуургал-биле дыңнап турар.

Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы суурда Чөөн-Дыт деп булуң бар. Ында ам-даа оранчок истелип арткан эрги бүтә орну бар. Чоогунда алаактан суг үндүрүп, оргу шөлче буганы казып келген кижиниң Ховалыг Намзырай дээр. Чаңгыс чер чурттугларының аразындан Намзырай бир-ле дугаар, бүгә дамчыштыр ховуже суг эккеп, кургаг чыткан кур, эмдик черни суггараш, тараа тараан кижи болган. Намзырайның соон эдерип, араттар ол буганың суун эзлечежин ажыглап тургаш, тараа тарып эгелээнер. Ынчан улус бүгә ээзиниң суун ажыглап, боттарынга баштайгы чер ажылының мергежилии шиңгээдип тура, Намзырайның адын дорт адаарындан эпчоксуңгаш, чонуң чаңчылы-биле ооң адын ойзу шолалап алганнар. Ынчангаш буганың ээзи Бугалдай деп аттыг болган. Чогум-на ол аттың тывылганы-биле чаңгыс чер чурттугларының чамдыызы Бугалдайның шын ады Намзырай деп билбес чораан. Бугалдай бүгазы ам-даа адын ышкынмайн артса-даа, ооң ээзиниң төөгүзүн чамдык кижилер билбес.

Бугалдай, шын ады-биле Ховалыг Намзырай дээрзи, Василий Саңмаевич Тамдынооолдуң төрээн адазы Ховалыг Саңмааның адазы-дыр. Бугалдайның бүгазының ачызы-биле кургаг черже сугну үндүрүп, тараа тарып эгелээн база бир кижи Түлүш Чалаң-оол болган. Ол аныяк шаандан коңчуг шевер кижи чораан. Чоок кавының эзер, чүген, оттук, бижек кылыр, өг ыяжы чазаар үе-шевер кижизи ол турган. Чер чарар баштайгы ыяш, ооң соонда демир андазынар бистерин Чалаң-оол кылып эгелээн. Улус, бута каскан Бүтәлдай ышкаш, Чалаң-оолду Дарган-оол деп адай берген. Ынчангаш чаңгыс чер чурттугларының ажылдакчылары-биле—94 хуу. Бо чылдың баштайгы чартыынган эгелээш, район поликлиниказы чаа хүн чуруму-биле ажылдап, эмчилер аарыг кижилер хүлээп алышкынын суббота хүнiнеринде база чорудуп турар.

Чедишкиниерге чергелештир чурттакчы чонну эмчи дузазыбиле хандырарында шыңгыы четпестер ам-даа бар болуп турарын биорога демдеглээн Районнуң төп эмнелгезиниң салбырлары, участок эмнелгези санитар-эпидемиологтуг дүрүмнерни сагывайн турар. Божулга, халдавырлыг аарыглар болгаш соматика салбырларында аңаа келген кижилерниң санитарлыг хүлээп алышкынын, аарыг кижилерни дезинфекциялаарын чорутпайн келген. Чыдар өрээлдерiнiң ары-шевери куду деңнелде. Медицина херекселдерiн стерилизастаарын эренгей чорудар фактылар бар.

Салбырларның оруи-дөжек херекселдери-биле, улуг кижилериң болгаш бичии уруглардың тускай эмнелге хеви-биле хандырылгазы четче эвес. Халаттар чедишпес. Чыттырып эмнээр салбырларда дезинфекция камеразын амдыгаа чедир тургусчаанындан, чымчак дериг-херексел болгаш оруи херекселдери чогуур арыглаашкынны эртпейн турар. Чылыг суг дамчыдылгазы чок. Соок суг безин чамдыкта үстү бээр. Иштики хепти чуп, дезинфекциялаары үзүктелип турар.

Көдөө суурларда эмнелге пунктулары эмнелге херекселдери-биле четче хандыртынмаан, чамдык чугула эмнер база чедишпес. Эмнелгелер ажылдакчыларының талазындан аарыг кижилерге эптиг-, ээлдек эвес болур чоруктар база тургулаан. Өкпе, бруцеллөз, вирустуг гепатит аарыгларының профилактиказын чедир чорутпайн турарындан чурттакчы чонуң аразында ол аарыглар удаа-дараа таваржып турар.

Үстүнде адаттыган четпестерин дарый чайлатпышаан, ажылчы чонуң эмчи хандырылгазын экижидер дээш бүгү арганы ажыглап, хүлээп алышкынга келген көдөө чурттакчыларга, малчыннарга, механизаторларга таарымчалыг байдалды тургускан. Эмнелге-профилактика ажылдарының комплекстиг планы ажылдап кылдынган. Ай санында янзы-бүрү темаларга эмчи ажылдакчыларының конференцияларын эртирип база эмчилер чөвүлелин чыылдырып турар.

Район эмнелгезиниң дээзи эртемниг эмчилер-биле хандыртынганы 90 хуу, а ортумак тускай эртемниг медицина

СОВЕТ-МООЛ НАЙЫРАЛДЫҢ ЧЫРЫТКЫЛАНЧАК КӨРГҮЗҮҮ

Хөгжүм-шин театрынга моол артистериниң концертиниң үезинде. В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Моол Арат Республиканың Баян-Ульгий аймактың хөгжүм-шин театрының артистериниң концерти найысылал Кызылга эрткен дыштанмир хүннерде болган. Республиканың хөгжүм-шин театрының залын долдур чыылган чон аалчыларының көргүзүг бүрүзүн чылыы-биле уткуп турган.

Аймактың культура килдизиниң эргелекчизи Бушатай улы Мурат болгаш хөгжүмшин театрының директору Туси улы Мейиеш олар мынчаар чугаалааннар:

—Тывага келгенивис баштайгы хүнден эгелеп найыралчы чылыг хүлээп алышкын-биле чоя бисти уткуп турарынга оорүп четтиргенивисти театрның коллективиниң мурнуудан илергейлеп тур бис.

Баян-Ульгийниң театры мында йөн дугаар келгени бо, мооң мурнунда 1965 чылда база Тывага, 1980 чылда Дагестан автономнуг областка чоргаарывыс бистиң коллективке уттундурбас оорушкулуг болуушукун. Театрның артистериниң репертуарында улустуң болгаш амгы үениң ырлары, таңцылары. Казах, моол, орус, тыва улустуң ырлары, аялгалары. Бистиң арабыста МАР-ның алдарлыг артизи Жакей кызы Хаду, театрның хоочун солистери Ж. Сахи, С. Жалел олар база бар. Совет улус-биле моол чоннуң найыралывыг харылзаа бызыгып турарынга оорүп, СЭКП Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Совуделиинге оорүп четтиргенивисти илергейледивис—деп, бистиң аалчыларывыстың удуртукчулары чугаалап турдулар.

Совет улус-биле моол чоннуң найыралывың дазылы хаиы болгаш быжыг. Чүс-чүс чылдарны эртип, сайзырап келген чоннуң культуразы оон херечизи. Казах, моол, орус тыва дылдарда ырлар, аялгалар куттулуп-аа турган.

Моол Арат Республиканың алдарлыг артизи Жакей кызы Хаду «Казах валыстың», «Авай» деп тыва ыры күүсетиниң көргүчүлер диилиттиг адыш часкаашкыны-биле үдээн. Казах улустуң ыры «Акбакай», тыва улустуң ыры «Допшулуурумну» Х. Насиретхан домбрага ойнавышаан, сергек-эрес ырлай бээрге, канчап черле сонуургавас боор, көргүчүлер диилиттиг адыш часкап, спенажее катап-катап чалаан.

Театрның солизи С. Жалел көргүчүлериниң сеткил-чүрээн хайындырган. Е. Брусиловскийниң «Кыз-Жибек» деп операзындан Шегениң ариизын болгаш тыва улустуң ыры «Декей оонуу» солист күүсеткен соонда көргүчүлериниң дүлээн ёзугаар база бир ыры артист ырлаан.

Солист Ж. Сахиниң арыг өткүт үнү кыңгырткайның, чаңгыланып үнерге, көргүчүлер улам таалап, сеткил ханган.

Тываның чоову ыланғыя таңцы күүселдезинге сонуургалдыын билир бис. Өңнүктериниң күүселдезинде «Урианхай таңцы», «Худонда амыяктар», «Домбрабиле таңцы» деп таңцылар көрүкчүлериниң сеткилинге таарышкан. «Онза-ла, чараш-ладыр» — дээн магадаан, кайгаан макталдың сөстери көргүчүлерден дыңналып турган.

Казах улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамблиниң программазы ёзулуг-ла байлак, чараш болган. Домбра, допшулуур, кобуз, сыбызге.

Үрер херексел — сыбызгеге Х. Калек, домбрага М. Райхан ойнай бээрге, зал шыпшып-на барган. Кобузтуң үнү тыва быззаңчы-биле төрелдешкек, артист М. Малгеждар «Хентэйниң дагаарыида» деп аваганы күүсеткенин көргүчүлер таалап дыңнаннар.

М. Тулебаевтиң «Биржан биле Сара» деп операзындан үзүндүүг хор болгаш таңцы бөлүү казах улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамблиниң үдептези-биле күүседип ойнаанын, кызылчылар сонуургап, диилиттиг адыш часкап, байырлашканнар.

Өңнүктериниң концертиниң номер бүрүзүн санап-мактап, хөйүг чугаалап болур.

Концерт соонда моол артистерге байыр чедириишкинниг партия, совет органнарының харысаалгалыг ажылдакчылары киришкен. Культура министриниң оралакчызы В. В. Оскалоол чүве чугаалаан, суй-белекти моол театрның төлээлеринге тывыскан. Баян-Ульгий аймактың культура килдизиниң эргелекчизи Б. Мурат харыы сес ап, чүве чугаалаан, чылыг уткааны дээш, оорүп четтиргенин илергейлээн.

М. Тулебаевтиң «Биржан биле Сара» деп операзындан үзүндүүг хор болгаш таңцы бөлүү казах улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамблиниң үдептези-биле күүседип ойнаанын, кызылчылар сонуургап, диилиттиг адыш часкап, байырлашканнар.

Өңнүктериниң концертиниң номер бүрүзүн санап-мактап, хөйүг чугаалап болур.

Концерт соонда моол артистерге байыр чедириишкинниг партия, совет органнарының харысаалгалыг ажылдакчылары киришкен. Культура министриниң оралакчызы В. В. Оскалоол чүве чугаалаан, суй-белекти моол театрның төлээлеринге тывыскан. Баян-Ульгий аймактың культура килдизиниң эргелекчизи Б. Мурат харыы сес ап, чүве чугаалаан, чылыг уткааны дээш, оорүп четтиргенин илергейлээн.

ӨҢНҮКТЕР-БИЛЕ КАДЫ

Моол театрның артистери-биле бир дугаар ужурашканым бо болгай. Ам артындала меңээ даалга берген: акыдуцма коллективтиң концертиниң башкарыкчызы Ж. Сахиге дузалажыр база очулдуруп башкарыкчылаар болдум. Моол өңнүктер-биле таныжып чугаалажып алгаш, концертти эки башкарарын дыка-ла кыскан мен, арай сүрээдеп-даа турдум. Ынчалза-даа моол артистер-биле, чаа өңнүктерим-биле, ажылдаары меңээ солун болду.

Моол Арат Республиканың Тыва-биле кожа-хелбээ Баян-Ульгий аймактың уран чүүлү — ырылары, таңцылары, ылы бистиннге дыка чоок, домейлешкээ хөй-дүр. Чоннуң социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирээнг культуразы чечектелип, сайзырап, улустуң найыралын улам-на быжыглап, бот-боттарын билчиринии дүлгүүрүг болуп турарынга бистер уран чүүл ажылдакчылары оорүүр-дүр бис.

Баян-Ульгий аймактың театрының артистери-биле таныжып ап, чаа өңнүктерлиг болдум. Таңцы болүүнден аныяк артистер Кумужан, Кашипа олар-биле наймаалдажып, адрестериис-биле солчуп алдывыс. Театрның хоочун солистери, МАР-ның алдарлыг артизи Ж. Хаду, солист, концерттиң башкарыкчызы Ж. Сахи-биле чугаалажыры меңээ аважок солуп болду. А. Пахмутованың «Бичии чер», А. Островскийниң «Россия болгаш Монголия» деп ырларының күүседикчизи солист Х. Сахарииның ырларын магададым, ол боду аңгы-аңгы дылдар кырында хөй ырларны билир, солуп кижи болду. Чугаавыс ындыг-да ковчуг билишпес-даа болза, өңнүктериниң сеткил-сагыжы бистиннге чоок, найыралывыска ол шаптык болбас.

Тываның кайы-даа районнарынга баарга—Шагаан-Арыгга, Кур-Чер, Каа-Хем суурларга, Хандагайтыга моол артистерни чон кончуг чылыы-биле уткуп ап, оларның концертин улут сонуургал-биле көргенин сеткил хынаш чугаалаалыыр. Кодээниң мурнакчы малчиннары, бот-тывынгыр артистер база моол өңнүктер-биле беседалажып ужураш-каннары-даа бар.

Г. МУНЗУК.
республиканың хөгжүм-шин театрының артизи.

Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннери

ХАМААТЫ УЖАР ЧҮҮЛДҮҢ ЧҮС МЕРГЕЖИЛИ

Ол хире санныг ажылдарны ужар чүүл амгы үеде күүседип турар. Оларның чамдыктарының дугайын ПМА-ның корреспондентизи Анатолий Ильюхов чугаалап турар.

— Өрт хып тур! Оон девискээрни дыңнадыйн—деп, аргарыг камгалалының ужар чүүл баззазының хайгаракчы-ужудукчузу радио дамчыштыр чугаалады. Өрт өжүрер парашютистерлиг самолёт удатпайн-на аэродромдан көдүрүлүп үнду.

Ол-ла хүн хайгаракчы-ужудукчу Аңчы далайда сельдиниң хөйү-биле чыылган черин база тоҥараткан. Оон айтыкан черинче тывыш судноларны углапкан.

Ыракта бине метеостанцияның радиозинин дамчыткан чүүлү дыка дүвүреңниг болган: «Аңчы Леонид Якубовна тайгага аар балыгланган. Оон байдалы бергe...». Ол дыңнадыпты сеннтар ужар чүүлүн дежурныйы алгандан бээр эвээш-ле уе эрткенде, эмчилер бригадазын алган вертолёт Хабаровск хоорайның аэродромунган көдүрүлүп үнген. Ол эмчилер 500 чыгыы километрни ужуп эртер. Аңчының амытыным олар дедир ээп кел чораан-ла камгалап эгелээннер. Эмнелгеге каш хонук эмнеттиниң соонда оон амы-тыны камгалаттынып алдынган.

Зея ГЭС биле Хабаровск аразының 1500 километрдеге чаттылган электри дамчыдылгазының шугумун чартык чыл дургузунда тудуп, ажыглалга киирген. Ол шугум автомобиль оруу чок тайгалап эткен. Ынчангаш автотранспортчуларның ажылын вертолёттар солаан. Аар кан демирлерни олар соөртүп эккеп, оларны фундаментиге тургузуп, сыырындак демирлерни тырттырып, оон эптекчилерин бир участоктан өскезинче дажыглап, оларга янзы-бүрү чүктерни болгаш продуктуларны чедирип турганнар.

«Бо дээрге бистиң ужудукчуларывыстың бачым ажылындан чүгле дөрт чижек ышкажыл—деп, хамааты ужар чүүлүүн Ыраккы Чөөн чүк эргелелиниц начальныгы Владимир Начаров чугаалай-дыр.— Ыраккы Чөөн чүктүн ужудукчулары чүс ажыг холушкак мергежилдинлер. Олар — тудугжуларның, геологтарның, балыкчыларның, далайжылларының, эмчилеринің, өрт өжүрүкчүдериниң көдээ ажыл-агыйының ишчилериниң бүзүрелдиг дузалакчылары-дыр.

Бистиң авиаторларывыс — Байкал-Амур магистралының баштайгы ажылдыкчылары. Экипажтар келир үениң 3200 километр узун дурттут оруун шинчилеп, ону чурукка тыртырып, оон аңгы-аңгы участоктарынче шинчилекчилерни, тудугжуларны, чүктерни дажыглап турганнар.

Ыраккы Чөөн чүкке ужар чүүлдү калбаа-биле ажыглап турары девискээр талазы-биле аажок улуг крайның девискээриниң байдалы-биле, оон сошиал-экономиктиг хөгжүдезин-биле база холбаалыг. Ында демир-орук болгаш автомобиль оруктары амдыызында эвээш. Ынчангаш маңаа хөй-хөй хооражыгаштарны, суурларны, рудниктерни тудуп киирер вертолёттар хондурар шөлдер кылырындан эгелээр. Чүүк дажыглаар күүдүүг вертолёттар ынаар кижилерни, техниканы, тудуг материалдарын дажыглап турар.

Хөй-хөй суурлар болгаш бичии хооражыгаштар чүгле ужар чүүлдүң транспорту-биле ханылзаалырлыг. Ыраккы Чөөн чүктүң ужудукчуларының штурман карталарында пассажирлер аргыштырар 150 ажыг маршруттар бар. Хабаровскиден эң ырак ужудуушкуннар — Москваже, Ленинградче, Киевче, Минералдыг Сугларже, Симферопольче рейстер, ол ышкаш тус черниң авиашугумнары база аңаа хамаарлыр.

Ужар чүүлүүн дузазы-биле чылдын-на 70 муң чыгыы дөрбелчин километр шөлдү геологтар шинчилеп турарлар. Бедиктен чурукка тырттырар чорук тәйганың математиктиг тускай хевирин тургузарынга эртемденнерге дузалаан. Оон дузазы-биле тудуг миштарын чогумчалыг белеткээр, кестинген черлерин катап тургузар, чаа-чаа ниш-үлегпүр ажылагыйларының районнарын тодаралыр арга тургустунган.

Өртке удур ужар чүүлдүң дузазы-биле тайганың 56 миллион гектар шөлүн доктаамал хайгаарап турар. Хүртү чалгынналыг ол машиналар черге хонмайн-на хөлдерден болгаш хемнерден сугну бодунга долдуруп ап, улуг девискээрге болган өртту дораан өжүрүп болур. Вертолётчиктер ыраккы тайгаларже анчыларны чедирип, улуг болгаш хөвар анчарның чүзезин чорудуп, оларның чылган черлерин тодаралып турарлар.

Ужар чүүл кадык камгалалдың херээнге база бүзүрелдиг бараан боон турар. Хабаровскиде, Амурда Комсомольскиде, Биробиджанда, Благовешенскиде, Владивостокта, Мурнуу Сахалинде, Петропавловск - Камчатка да саннтар ужар чүүлүүн албаны тургустунган. Эң ыраккы суурларның аараан кижилеринге ужар чүүлдүң дузазы-биле дүргеи чедип, дузаны чедирип турар.

Кодээ ажыл-агый ужар чүүлүүнүң дузазы-биле ажылдап кылдынган тарылга шөлдериниң хемчээли сөөлгү чылдарда ийи катап улгатkан. Ам оон иниги хемчээли миллион гектар ашкан. Ол дээрге Ыраккы Чөөн чүктүң бүтү тарылга шөлүнүң үштүң бир кезии-дир. Шөлдерде ажылдап турар самолёттар черге ажылдаар техникадан дөрт катап ажыктыг ажылдап турар. Миллион гектар бүрүзүнден олар 1200 трактории болгаш ховунуң 1600 ажылчыныарын солуп турар.

Ынчангаш Ыраккы Чөөн чүкте ужар чүүл болза, чүгле транспорттуң сайзыраан хевири эвес, улус ажыл-агыйында экономиканың хөй-хөй адыларында кол чүүл боон турар.

ПМА.

Делегей чемпионадында

А. ДОРЖУ БОДУНУҢ БӨЛҮҮНГЕ ТИИЛЕКЧИ

КИЕВ, сентябрь 27-де. Деңзи аайы-биле бүгү категорияларның бөлүүтериниң тиилекчилери бөгүн илерээн. Ийиги хүннүң хүрежинге совет спортчулар доозa чедимишиннинг болганнар.

Аңаа эртнен парлалга конференциязынга специалистерниң болгаш журналистерниң чаңгыс аай демдеглээни-биле алырга, 48 килограмм чедир категорияның деңзизинге бодунуң бөлүүнге совет спортчу Александр Доржу бүзүрелдими-биле тиилээн.

Тыва мөге бир онаазын арыг онтааш, ийигизин чиниг-биле удуп алган. Сөөлгү салыгда тиилеге дээш оон нол удурлажыр-чызы АКШ-тың мөгези Верверни совет спортчу, бистиң чаңгыс чер чурттуувус Александр Доржу 8:4 санга тиилээн.

Ынчангаш Александр Доржу тиилеге дээш кол предметтиг болгаш эвээшле дизе мөңгүн медальды ап үнерин бодунга хандырган.

Бөгүн болур шүүлде хүрештерге Александр Доржу 48 кг чедир категорияның ийиги бөлүүнүң тиилекчизи-биле делегей чемпионуттың алдын медалы дээш ужуражыр.

Тываның мөгези А. Доржунуң хүрежип турары эң чиик категорияның деңзизинде 12 чурттуң мөгелери киржип турар.

В. САЛЧАК,
Тыва куртелерадионуң тускай корр.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ УНИВЕРСИТЕДИНИҢ КИЧЭЭЛДЕРИНИҢ ЭГЕЛЭЭРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП обкомунуң марксизм-ленинизм университединиң кежээки салбырының бирги болгаш ийиги курстарының дыңнакчыларының кичээлдери октябрь 3-те кежээкиниң 18 шакта СЭКП обкомунуң Политиктиг чыдыышкын бажыңынга болур.

«АЯН» ЯСЛИ-САД

Ясли-садтарга кижизидилге ажылы улус чырыдыышкыны системазының эге чадазы. Бо черлер өг-бүле-биле кады уруглаарның коммунистиг кижизидилгезин база оларның школага киреринiң белеткелин хандырар. Үштеи алды харга чедир уруглар чаңгыс коллективти тургузар. Олар чоок харылзааны тудуп, хөй янзы оюн-тоглааны ойнап, кордүнген программа ёзугаар өөренип, чараш моозу-шынарга кижизиттинер. Ындыг болганда ажылдың үре-түңнелдии —кижизидилгениң шыырындан кол хамаарыыр.

Школа назыны четпээн уругларны интернационализмге, Совет патриотизмге база Төрээн чуртунга ханы бердинген чоруккa болгаш дайынчы, күш-ажылчы чаагай чаңчылдарга кижизидери—чүүл-даа мурнунда башкыларның хүлээлгезин. Бистиң Бай-Тайга районнуң «Аян» ясли-садының кижизидикчи башкылары бо ажылче чутуда сагыш салып турар. Чижээ, кижизидикчи башкылар Ч. Байыр-оол «Уругларга садтарынга атеистиг кижизидилге болгаш оон чамдык хевирлери», Е. Маады «Уругларның күш-ажыл кижизидилгези», Е. Хомушку «Уругларның ажыы-чаң болгаш моозу-шынар кижизидилгези» деп темаларга ажылдарны чорудуп турар.

«Аян» ясли-садта 125 уругну дөрт болукке хуваагаан. Оларны назы-харынның айыбиле сес кижизидикчи башкы өөредип турар. Чогум башкы кадрлар-биле четчелеттинген. Кижизидикчи башкылар ортузунда «Кичээлдерни көргүзүг материалдарлыг, бедик утказыларлыг, чаа чогаадыкчы арга-биле эрттирер», наиилар ортузунда «Эң эки арыг-шевер дээш» деп чарыштыг организастаан. Оон негелдеринге ёзугаар түңнеп, кымның кайчаар ажылдаанын аналиэтеп турар.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалы-биле танышкаш, коллектив чүүлдүргүзүүн деткээн. Оон соруглаарын күүседип, боттуг хемчеглерин ап турар. Коллективте ажыл шагы үзер, олалдаар болгаш сагылга-чурумуун өскедаа хажыдыышкынзарын кыла бээр кижилер чоок. Ынчангаш күш-ажылдың сагылга-чурумуу экн. Оон аңгыда күш-ажыкчы коллективтер дугайында ССРЭ Хөөлүзүу-биле коллектив кежигүннери база танышкан. Оон шинтпирлерни амыдыралга боттаидырып, ажылдың будурукчулүүн, ынарын экижилеринче уланган ажылдарны кылып турар бис.

Кылдыын турар ажылдарбиле чергелештир шинтпирлеттинмейн келген айырыглар база бар. Ясли-сад 75 орунлуг. Амгы үеде ында 125 урут хаара туттуиган. Уругларның турар черн тар. Хүндүс удуларда ойнаар залга дүрер орунлар салып ап турар. Ясли-сад ойнурунда ада-не хөй. Улуг делгем ясли-сад-биле хандырарының дугайында айтырыгны партия райкому, райкүүском болгаш оон улус чырыдыышкын киллизи үстүкү черлерге чаңгыс эвес удаа тургузуп келген. Ынчалзажок бо айтырыг мынчага дээр үзе шинтпирлеттинмейн келген. Оон аңгыда сентелге үезинде оңгур дозулар тывылбайн баар. Үенин негелдезинге дүүшкен ойнаракчактар, өңнүт карандаштар, хырбалар болгаш эргежок чугула оске-даа өөредилге херекселдерн үзүктелиишкинниг кээп турар.

К. ТӨМҮР.
ясли-сад эргелекчизи.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Уруглarга дириг амытаннар дугаймда». 9.10 — «Француз дыл кичээли». Ураи-чечен телефильм. 10.30 — «Күскү репортаж». Документалдыг телефильм. 10.50 — Улусчу музыканың украин «Весёлка» ансамблиниң концерти. 11.15 — «Аян-чорукчулар клубу». 12.15 — Телемедээлер. 12.20—15.05 — Чапсар. 15.05 — «Билиг-күш». Тележурнал. 15.50 — ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Вяхулов таңцылаар. 16.20 — П. Мериме. «Испаниядан чагаалар», «Кармен». П. Мерименің төрүттүнгенниидеи бээр 180 чыл оонга. 17.15—Маштa — аныяк демнчилер. Пионержи телесбор. 18.00 —Неделя дургузунда спорт. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Сен ким сен?». Мультфильм. 19.10 — Кижи болгаш хоолбу. 19.40—Иракдий Андроников. Аас чеченi чугаалары. Төрүттүнгенниидеи бээр 75 хар харлаанынга. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Долгандыр он алды» — миниатюралар телетеатрының башгайгы үндүрүлгези. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Күскү аялгалар». Документалдыг телефильм. 8.35 География. 7-ги класс. ССРЭниң далайлары. 9.05 —Немец дыл. Өөредилгениң ийи дугаар чылы. 10.05 — ПТУ-нуң сурагуулдарынга. Төөгү. Культура революциязы. 10.35 — Иинти биология. 9-ку класс. Ч. Дарвинниң үзел-бодалдарының хевирлеттингени. 11.05 — Силерге ада-иелер. 11.35 — Иинти биология. 9-ку класс. Ч. Дарвинниң үзел-бодалдарының хевирлеттингени. 12.10 — Н. Гоголь. «Тарас Бульба». 6-гы класс. 12.40 — Обществоведение. 10-гу класс. «СЭКП — ажылчын ажыныың, бүгү совет чоннуң партиязы». 12.10 —Немец дыл. 13.40 — «Билир болгаш кылып бил». 14.25—А. Н. Островский. «Бөрүлер болгаш хойлар». 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң симфония оркестриниң концерти. 18.50 — Тыва дыл кырынга делегей байдалының дугайында тайылбыр. 19.15 — Киножурнал. 19.15 — «Азиниың төнүү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чыргалдыг удуглар, чаштар!». 20.15 — Спортчу гимнастика талазы-биле СССРэниң кубогу дээш маргылаалар. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Бууранаң» деп үш сериялыг испан фильмиин 2-ги сериязы. 22.30—23.00 — Чараш чүүлдүң үндезиниериве. Крепостнойларның чогаадылгазының Останкинода Орду-музейинге концерт.

аграар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуучөөн чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр.

Дүне 0—5 градус соок, тамдык черлерге 10 градус чедир соор. Хүндүс 10—15 градус, чамдык районнарга 1—6 градус чылыг.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени 7—12 метр. Дүне 0—2 градус соок, хүлүге 13—15 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Неждаппо-негаданно» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.40, «Завещание турецкого аги» 11.00, 12.50, 15.00, «Великий клоун» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Абдулла» 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «К сокровищам авиакатастрофы» 14.30, 16.20, 17.10, 20.00 шактарда.

Айтырыглар, харыылап берээл

ЧҮНҮҢ-БИЛЕ ЧИДИРЕРИЛ?

Арыида шивишкилерни чүүң-биле чидирерия? Үстүг арыины канчаар ажаарыл, кандыг крем, савон ажыглаза экил?

Л. Монгуш.
Улуг-Хем район.

ХАРЫЫ: Шивишкилер арыига (маткалыг арыи) бир эвес арыины ол үеде эки ажаавас болза, ындыг үттер олчаан артар. Ындыг шивишкилер тыптып келзе, эмчиге хораан көргүзүп, арга-сүмезин барымдаалап эмнеңир ужурлуг. Ол шивишкилерни кайы-хамаан чок сыкпас. Сы тудуп турар үеде микробтар кирип, кеш адаанга аарыг тывылдырып боор. Ынчаар балыгланып, хүүлган чер белен эттинместеп, арыины сорбуландырып болур үүп кээрге, кижи дыка эпчоксунар. Ынчалзажок аиаа улуг дүвүреп, сагыш салбаза эки. 13—15 харлыг оолдар, урутлар бо-ла маткалаар. Ол дээрге мага-боттуң кидян түлүк эде тургустунуп, өзүп турар чадазы-дыр. Чамдык таварылгада чаглыг бестер кеш адаанче дыка хөй үстү ылгалдырып үндүрер. Оон уламыидан арыи кежинге үттерни тургузуптар.

Үстүг арыины шын ажаары кончуг чугула. Маиаа режим ёзугаар чемненирги улуг дузалыг. Перец, горчица болгаш уксус холумактыг чемнерни ажыглаваза эки. Аргалыг-ла болза, чемненирде чаа ногаа, фрукт аймаан болгаш сүттен кылган чемни ажыглаар. Үстүг арыины «Детское», «Косметическое» «Спермацетовое» деп саваннар-биле эртен, кежээ чуур.

Арыи шивишкилери 20—23 харлыында чиде бээр. Арыг агаарга доктаамал селгүүстээрге, режим ёзугаар чемненирге, ижин-шөйүдүнүң шын ажыл-чорудулгазы, мага-боттуу хүнге далыктырарга база эки үйгу-дыш—арыиның шивишкилериниң дүргеи чидиринге дузалаар.

Л. КОМЛЕВА.
республиканың санитар-чырыдыышкын бажыңының эмчизи.

Редакциияның адреси: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 9 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үстүтүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдыстиниң 2-41-27, информация кылдыстиниң 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, кодээ ажыл-агый кылдыстиның 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барааза 2-32-73 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2009.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00918.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 225 (12315) | 1983 чылдың сентябрь 29, четверг | 1925 чылда үнделип эгелээн | Өртээ 3 коп

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң МЕДЕГЛЕЛИ

Совет удуртулга совет кижилерге, өске-даа улустарга, болгаш күрүнелер политиказы тодарадыры дээш харыысалгалыг бүгү кижилерге АКШ-тың амгы администрациязының делегей херектеринде чорудуп турары углаңышкынын бодунуң канчаар көрүп турарын дыңнадыры эргежок чүтүлга деп сананып турар.

Бир эвес кысказы-биле чугаалаар болза, ол дээрге делегейге шыңгыы кыжаңышкынныг дайынзырак утланышкын-дыр. Ооң кол утказы — өске күрүнелерниң болгаш улустарның эргежыктарын-даа тоон корбейн. делегейге тергиндекчи туруштарны Каттыжкан Штаттарга хандырып бээрин оралдажыры болуп турар.

АКШ-тың черинг күүзүн кажан-даа туруп корбээнибиле улгаттырары, боо-чепсектиң бүгү-де: ядролуг, химиктиг, апаа-даа хевирлерин бүдүрериниң калбак хемчээлдиг программалары — чогумна ол эвес сорулгага чагыртқан. Боо-чепсекти соксаал чокка эдерге бүдүрерин олар ам космосче шилчидерин база планнап турар.

Хоозун-меге чылдагаанчарбиле АКШ-тың девискээринден муң-муң километр ыракчерлерге америк черингерниң туружун улам калбартып турар. Өске күрүнелерниң иптики херектеринге чепсектиг күүзүн дузазы-биле дорт холгаарлаарының. Вашингтоннуң албадаашкының хүлээп албаан кандыг-даа чүрткә удур америк боо-чепсектиг ажыглаарының пландарнарын тургузуп турар. Ооң түпелинде делегейниң бүгү районнарында—Европада, Азияда, Африкада, Чоокку Чоон чүктe, Төп Америкада дүшкүүлүг байдал күштелген.

Вашингтоннуң ол бүгү айыылдыг планнарын боттандырып чорударынга НАТО-ның өске чүрттарын хаара тудуп турар. Ооң эрткен, япон милитаризмин катап тургузар болгаш ону ол болүтлежиишкиниң черинг-политиктиг машинказынга каттыштырарының оралдажышкынарын база кылып турар. Ону ынчаар кылырда кижилерин эрткен үеним кичээндиргилерни үттуптарынче албатап турар.

Улустар кандыг-бир чазактың политиказының дугайын чугаалайда, хамыктың мурнунда ооң ходелиишкиннерин барымдаалап көөр. Ооң үжурундан АКШ-тың президентиэн КНО-ның индирилгезин тайбыңнып, улустарның ботташкатынарының болгаш түскай догуппаарының хеөнге бердингенинең дугайын көөргеттинип медегдээндаа болза, ындыг туутай медеглел кымны-даа бүүредип шыдавас.

Бир эвес амгы америк администрациязының политиказында эки талаже чоорту шилчинир аргалар бар дээр бодал кандыг-бир кижилерге турган-даа болза, соолгу үеним болуушкуну оларны тообыдарадыпкан. Бодунуң импержи эчис сорулгаларын чедип алырының эрге-ажыктары дээш ол дыка хой үүлгедиишкиннерин кылып турар, ынчангаш кандыг-даа угаансарыылдыг кижиниң эртпезин хире кызыгаарның мурнунга Вашингтонуң доктаары чигзиниглиг болуп турар эвес бе?

АКШ-тың түскай албан черлериниң мурнуу-көрей савлөлёттү ажыглап алгаш, организастааны кара сагыштыг кажар ончук-чоңгээн политикада кедергей авантюризмиң чижээ бооп турар. Ол үүлгедиишкиниң херек кырында талазын бистер тодаргай болгаш эң-не шыны-биле коргүзүп чыруктан бис. Олар канчаар-даа кажарлап-мегедезе, кандыг-даа хоозун бадыткаашкыннарны кылза-даа, ооң организастыларының буруузу үндезинин-биле илереттингеп.

Ол домейлеп, дениээр чүве чок, кем-буруулуг үүлгединиң түнелги бооп, кижилериң амы-тынының оскулугранынбиле холбаштыр совет удуртулга харааданаашкын кажыдалын илереткен. Оларның өлгеин —, күрүнелериң түскай догуппаашкының болгаш оларның кызыгаарларының шын болбаазын тоовас артеин бодунга алырын күзээп кижилерниң, ол ончук-чоңгээн болап алгаш, боттандырган кижилерниң, мырыңай-ла ооң дараатында хүн канчаар аажок хой шериг чарыгдалдарын конгрессти дамчыштыр бадылаарынче далашкан болгаш ам кээп сеткил ханышкынындан хоорай дүрбүштүрүп турар кижилерниң кембуруузу-дур.

Ооң түнелинде, самолётка олурган кижилерниң өлгеин дээш бурууну өскелерниң кырынче чаа каарын оралдажып турар ажыдакчыларның «гуманизмиэ» ам «МХ» ракеталардан эгелээш, перв мунчурадыр газтыг контейнерлерге чедир массалыг узуткаашкының боо-чепсээнин чаа-чаа далгаларга кылдыр хуулуп турар-дыр.

Олар боттарының айыылдыг, кижиниң көөр хөөн чок политиказын канчап-чоон үндезилээринче үүткүүру-биле Совет Эвилелинге, нинтилел тургузуу болур социализмге Идеологтуг чорүүлдээлерин күүнелер аразының харылзааларының талазынче шилчидер чорук даштыкы херектерге ындыг шилчидиишкинни кылган кижилерге кандыг-даа эки чүвени кажан-даа берип көрбээн. Ол чорук ядролуг вектиң амгы үезинде шуут-ла мугулай болгаш ону канчап-даа болдуруп болбас ужурлуг. Идеяларның демисселин дайын мөсилдежиишкинниң шилчидерн бүгү кижи терелгетенге кедергей халаптыг болур ийик.

Ындыг турбуже, антикоммунизм-биле согургарын кижилер ону бодаптар шинээ чок шыкаш болуп турар-дыр. «Совет дайын кыжаңышкының» дээр коргудушкундан олар эгелеишаан, нинтилел системаазы болур социализмге удур «ыдыктыг походтуң» чарлап турарлар. Делегейде социализмнин турар чери чөрле чок дээр бодалды кижилерге төөредир утаадырып оралдажып турар. Чогум кандыг делегейни Вашингтонуң күзеп турарының дугайында чугаалаваан турарлар.

Ынчалзажок күзелдер болгаш болдунар аргалар — бир домей эвес-ле болгай. Төөгүнүң хөгжүлдезин кым-даа дедир аргидирип шыдавас. ССРЭ, социалистиг өске-даа чурттар боттарының хөойдуларын — эң-не мурнакчы социал тургулгуун хөойдуларын өзугаар чурттаар болгаш төөгүлүүлер.

Совет күрүне бодунуң догуннап тургустунгапының бүдүн алды он чартык чылдарының дургузунда хой шылгалдаларны, ооң иштинде — кадыг-дошкуп шылгалдаларны чедимишкиниг шыдажып эрткел. Бистиң күрүневистиң бүдүн чоруунче, ооң хамаарышпас чоруунче, бистиң тургузуувусче халдаан кижилер тоогунуң бок төгөр онгарыяче чүтүлүп кире бергеннер. Бистиң чүртувустуң айыыл чок чоруун, бистиң оңнүктеривистиң болгаш эвилелчилеривистиң айыыл чок чоруун кандыг-даа байдалдарда хандырып шыдаарывысты үстүнде айыткан чүүлге хамаарышкан бүгү кижилерниң биилп алыр үезин келген.

Бистиң чүртувустуң камгаланыр аргазы олче күүзүн шенеп, кымның-даа семээн хереэ чок ындыг деңнелде турүп турарынга — совет кижилер бүүреп болур.

Күш шенээриниң ындыг семээшкинин бодувустуң талавыстан кылбайн турар бис. Ол дугайында бодал безин биске көңгүс таарышпас. Бистиң чонувустуң чаагай чоруун, Совет күрүнениң аймыл чок чоруун өске улустарның, өске чүрттарның чаагай чоруундан болгаш аймыл чок чоруундан ангыламвайн, харын-даа аңаа шуут удурланыштырбайн турар бис. Ядролуг вектиң үезинде делегейниң хуузунда кызыы эрге-ажыктарның дыдыын өттүр көрүп болбас. Күрүнелерниң харылсалгалыг ажылдакчыларында чаңгыс-ла шилип алышкын бар—ядролуг халапты болдурбазының бүгү-ле чүүлдерин кылыры. Оон өске кандыг-даа туруш сарыыл чок, харын-даа — бодун олүрер чорук болур ийик.

Амгы парын байдалдың үезинде делегей херектерниң кандыг шугумну барымдаалаарыл деп айтырыг совет удуртулгада тургустунмайн турар. Бистиң шугумувус тайбынны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче, дүшкүүлүг чорукту чавырылдырарынче, боо-чепсекти эдерге бүдүрерин кычыктырбазынче, күрүнелер аразында кадыг ажылдажылганы калбартырынче болгаш ханыладырынче мурнуку хевээр утланган болуп турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, бүгү совет улустуң чагылыш чок тура-соруу ындыг болуп турар. Бүгү улустарның күзел-соруу база ындыг дээрзинге бүүрээр бис.

Совет Эвилелиниге удур өөскөдөн каржы нүүлдээшкиннер бистерниң сагыш-сеткилвистиң квлеңнээшкинин чайлаш чок болдуруп турар, мынчалзажок бистиң первинис быжыг, бодувустуң политиказыстың кыдыра сеткил-биле кылбайн турар бис. Сарыылдыг бодал, боттуг кәрүүшкүн, тайбынның салым-чолу дээш бедик харыысалга бистиң политиквыстың үнделиин болуп турар.

Кижи төрелгетен өлүмге таварышпас ужурлуг дээрзин барымдаалап турар бис. Боо-чепсекти эдерге бүдүрери соксаан турар ужурлуг, ону соксадып-даа болур. Кижи төрелгетен өлүмиүг чепсектиг үүрелиниң адаанга бачымнавышаан, месилдежиишкиннер-биле үзерлеткен делегейге чүрттаарының орнуига, чаагай амыдыралга чүрттаар ужурлуг.

Европага стратегтиг-даа, ортумак ыракшылдың-даа ядролуг боо-чепсээн кызыгаарлаар база кызырар талазы-биле алыс бурунгаар сорулгалыг саналарыны ндип үндүрүп тура, чүтле ССРЭ-ниң, социалистиг дем каттыжылга күрүнелерниң эвес, а өске-даа бүгү чүрттарның аймыл чок чоруунда дугайында сагыш салып турарывис ол. АКШ-тың политиказынга хамаарыштыр алырга ооң өзүп турар милитаризазының боо-чепсектиң эндере бүдүрерин соксадыр дугайында айтырыгларның талазы-биле чугаалажышкыннарны шыгыы чугаалажып турар. Ындыг «эң-тың туруштун» чап-чаа элгелиг үлүг боттуг апарган. Тургузуп каан меге катап улам тодараан. Бир эвес кектерин аңчылай салып каар болза, «тергиин» деп чарлап турар америк турушта чаа көш деп адап турар чүүлдүн алыс утказы болза, ортумак ыракшылдың совет ракеталарын кайы хире кызырарыны болгаш НАТО-да бар ядролуг күрлавырларының күүзүүнге немей чаа ракеталарны чежени Европага экеп сайгара тургузарын дугуржуп алыр санал болуп ооң биээги-ле хевээр артканы болур.

Кысказы-биле, европа зоназында бар ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектериниң талазы-биле балансты НАТО блоктуңа ажыктыг кылдыр тургузарының дугайында чугаавы чорударын биске саналдап турар. Ол дээрге ыят чок чорук-тур.

Европага ук америк ядролуг ракеталарны тургузары дээрге эң болгун болгаш АКШ-ка ажыктыг—Европаның күселиниле ажыктыг—үүл деп Вашингтон көрүп турар. АКШ-тың Европада эвилелчилерин дээрге өртээн негеп адыр тутурганнар хевирлиг болуп турар. Ажык, ынчалза-даа арын-мүүр чок политика-дыр. Ынчалза-даа мындыг үүл млапла шуут билиннес: бодунуң улустарының эрге-ажыктарын, тайбынның эрге-ажыктарын тоон корбейн, АКШ-тың администрациязының тогдуничак, дайынзырак политиказының боттаарыгга дузалажып турар европейжи политиктиг ажылдакчылар ол дугайын бодап турар ирги бе?

Маңаа чедир соолеттинмээн чүве турбас удурлуг. Барымевропа чурттарының улустарының хой иргүүзүүнүн күзелсоруунга чөрүштүр америк ядролуг ракеталар Европа дээш ке кеступ кээр болза, ол дээрге АКШ-тың удуртукчуларының болгаш олар-биле кады хөделиг турар НАТО-нуң өске чурттарының ажылдакчыларының тайбын хереэнге өөскэтен, принципиалдыг хемчээлдиг базымы болур.

Ооң ангыда стратегтиг боо-чевсекгерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының айтырыгларын шинтпирлээрин ол ужурлуг. Оларның сорулгазы өске—үеним саадарыл,' ооң соонда «першинг—2» баллистиктиг ракеталарны болгаш улуг ыракпедээш чадыынныг ракеталарын Барыын Европага сайгара тургузарыпче кирери. Олар ону оиза чажырбайн-даа турар.

Женевага чугаалажышкыннарга АКШ-тың кандыг-ла бир эптиг туруш дугайында шуугаашкыны-биле олар чажыртының турар. Ындыг «эптиг

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ:
отчёттар болгаш соңгулдалар

КОЛ ЧҮҮЛДЕРГЕ ДОКТААП...

Ак-Довуракты автотранспорт будурулгезинде партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга клетьелчи коллективте будурулгениң чугула айтырыгларынга, планныг онаалдаларны күүседир дээш социалистиг чарыштыг организастаанының, ооң мурнакчыларының дугайын колдады чугаалаан. Шынап-ла коллектив он бирги беш чылдың ийи чыл сес айларында күруне планнарын күүседир талазы-биле чамдык ажылдарны кылып, ол үеде улус ажыл-агыйынга чүк соорттурүнүң болгаш пассажирлер даржыглаарының планнарын чедиишкиниг күүседкен.

Бо чылдың эрткен айларында чүк соорттулгезин эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге хей болуп, орулга киирериниң планын 113,6 хуу күүседкен. Ол мшкаш экономиктиг ажыктыы 45,5 муң рубльдиң чаартыкчы тос саналдарны будурулгеге шиңгээткен.

Амгы үеде коллективте күш-ажылчы маргылаада үш чүс сезеэн кижи хаара туттунган. Оларның мурнуку одургуларында коммунистер кирип, чарышка авангардчы рольлу ойнап турар. Коммунист чолдакчылар П. Чистогащев, Х. Тумгаев, В. Сапожников, А. Алексеев, А. Быков, С. Шишкин, сантехчилер В. Тамдагай, А. Кара-Сал, токарь Н. Рубинов, өскелер-даа ак сеткилдиг ажылдан, планныг даалгаларын доктаамал күүседип, эш-өөрүнге үлегер болуп келгеннер.

Коллективтиң будурулге ажыл-чорудулгазында, планныг онаалдалар күүселдезинде четпестерни отчёт-соңгулдалыг хуралга тодаргай саннар, фактылар-биле элээн анализтээн. А партия организациязының отчёттуг үеде чоруткан ажыл-хөрээниң дугайында чугаа кандыг болганыл?

Илеткелден болгаш саналдардан алгаш көөрге, партия организациязы коммунистерниң болгаш ажылчыннарның политөөредилгезинче, оларның мергежилин бедидериче сагыш салып келген. Эрткен өөредилге чылында партия чырыдышкынының системазынга, коммунистиг күш-ажылдың дөрт школазынга 120 кижи, экономиктиг өөредилге школазынга 20 кижи хаара туттуп-ган. Чурттуң дээди өөредилге черлеринде, ажылчын аныяктарның кежээки школазында элээн каш кижи өөренип турар. Оон аңгыда он ажыг кижиниң разрядын, чөөрби бир кижиниң классын бедиткен, 111 классетың үжеп ийи чолдачыларын белеткээн.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдың киржиичилери партия организациязының ажылында кылдыгган кол чүүлдерге доктаавышаан, ажылда четпестерни база принципиалдыы-биле чугаалап турганнар. Партия организациязы коллективте хөй-иннити организацияларын: профэвилел, комсомол организацияларын, эш хуузунуң судунуң ажылын четпес удуртуп келгенин отчёт-соңгулдалыг хуралга демдеглээн. Оларның ажылын харылап турар коммунистерниң, активчилерниң илеткелдерни, отчёттарын партбюрога-даа, иннити хуралдарга-даа ховар дыңнап турган. Коммунистер партийжи даалгаларлыг-даа болза оон күүселдезинге контрольду кошкак тургускан. Администрацияның ажылын контрольдаар комиссиянын багай ажылдаанын коммунистер шынгыы шүгүмчүлээн.

ЧУРУКТА: Кан-оол Төмурович Сержиңмаа — Эрзин районнуң «Чаа орук» совхозунуң хөвчүн чолдачызы. Ол 20 ажыг чылдарның иштинде чүүк соортуп ажылдап келген. Ол аныяк чолдачыларга байлак арга-дуржулгазын неезээде дамчыдып берип чоруур төлептиг дагдынычы.

М. НОРБУНУҢ фотозу.

ХҮНДҮЛЭЭРИМ КИЖИ

1921 чылда Тывага Улусчу революция тинлээн соонда каш чыл эрткенде, ажылчы чонуң эрге-шөлээзини, ооң күрүшиниң бот-догуиваан хамаарышпас чоруун камгалаар сорулга-биле тургускан Араттың революстуг шеринге хөй чыл иштинде албан эрттирип, чөөрби чылдарның төнчүзүмде, үжем чылдарның эгезинде республиканың янзы-бүрү черлеринге өөскүп үнүп кээп турган контрреволюстуг үймээннерин басчырынга эш-өөрү-биле кады эрес-дидим тулчуп чоруп турган хоочун Александр Сюрюкович Эртине Кызыл хоорайда чурттап, ажылдап чоруур.

Ам ол персоналдыг пенсионер, күрлавырда майор. ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының соонда, Араттың революстуг шерин Совет Армияның составынга киргең. Араттың революстуг шеринiң кадржаан офицери А. С. Эртине ол өөрүшкүлүг, уттундурбас төөгүдүт чылдан эгелээш, республиканың иштинги керектер органынга эвээш эвес чыл ажылдаан.

Пенсияже үнзе-даа, Александр Сюрюкович ам-даа ажылдавышаан, аныяк салгалбиле ужуражмышкынарга күзелдин-биле киржип чоруур. Хоочун-биле ужуражмышкын кезээде солуп, амыдырал-чурталгага ооң көргең, билгеин хей.

— Дайынчы чылларывнарда силерге үүк хончуг сонуурганчыг, уттундурбас болуушкун болуп артканыл, Александр Сюрюкович?—деп айтырарывга, ол өөрүшкү-биле мынча деп сактып чугаалап орар чүве.

— 1930 чыл. Январь эгезинде, чыккылама соок кышкы хүн он дайынчы эштерим-биле кады ССРЭ-же кызыл командирлер школазынга өөренирибиле хапкан бис. Ийи шанактыг аттарга олурупкаш, он шаа хонуп чораш, Абаканга чеде бергең бис. Оон ыңай поездилеп чорупкан бис.

Ынчаарда улус лейтенант эргелиг турган мен. Ол эштерим аразындан Улуг-Хемден Дүмендей, Сарыг-Хаа, Чөөн-Хемчиктен Бегзи, Барыын-Хемчиктен Шыырап, Самбуу, Даржаа.

Москвага чеде бээривиске, ол үеде Тыва Арат Республиканың ССРЭ-ге элчини турган Седип-оол Токпак-оолович Танов бистиң уткуп алгаш, дараазында хүн Тверь (амгы Калинин) хоорайда шериг кезээнче чорудупкан. Аңаа тывалар база өөренип турган. 1932 чылдың майда Тывадан, Москвадан келген бистерни Кызыл Армияның Краснодарга турган аттыг шериг школазынче чорудупкан. Аңаа бүдүн чартык чыл өөрентенивисте 30 хире тыва база чүс хире моол дайынчыларны—бистерни каттышкан аттыг шериг эскадронну кылгаш, Тамбов хоорайның дээди аттыг шериг училищезинче чоруткан.

Тываның Араттың революстуг шеринден ССРЭ-ниң Кызыл шеринiң командирлер өөредилге белеткээр өөредилге черлеринче чыл бүрүде өөренип чоруп турган тыва бөлүктер мыкаш, бистиң бөлүк 1934 чылдың чаймында өөредилгезин дооскаш, төрээн Тывавыска ээп келген бис — деп, Александр Сюрюкович чугаазын доозу.

А. ДАРЖАА.

ЧЫРЫК ХЕРЕК

1983—1984 чылдың кыжын таварымчалыг байдалга эрттиреринге-биле күрүненiң малынга четчир санныг чем-суурну белеткээр дээш Каа-Хем районда «Улуг Октябрь» совхозтуң ажыл-ишчилери күжеминшкиниг ажылдаан. Аңаа ук совхозтуң малчыннарының киргең улуг-хуузу ээвээш эвес.

Совхозта механизастатты-ган хойжу звено 250 тонна сиген белеткээр планныг тургаш, ону 370 тонна чедирип, хүлээлгезин орамчок ажырган. Малга чем кылдыр чүүле сиген, силосту эвес, а будук-бүрүң база четчири-биле белеткээнер. Бо чугула кампанияга идепкейлиг киришкен малчыннарга Дээш-оол Күжүгет, Тырыш Күжүгет, Кара-оол Иргит, Николай Сарыглар болар хамаарлыр. Хымыс-оол Хертек, Байыр-Белек Моигуш хол-биле сиген кезеринге энче эки түңнелдиглиг болганнар. Ол мшкаш аныяк механизаторлар Сергей Лакпа, Валерий Маадыр-оол кызымакай чоруун көргүскенiнер.

Сиген белеткелiнiң үезинде совхоз дирекциязы малчыннарның машина-техника болгаш өске-даа херек чүүлдер-биле хандырылгазыиче кичээнгейни салып келгени база оларның эки ажылдарынга улуг идиг болган. Ук совхозта 6 муң хире шээр мал бар. Төрүүр хойлар 11 кодавда. Хойнуң күш-денгели шыырак. Дүк дужаалдазының талазы-биле план күүсеттинер. Совхоз хойнуң тарып боозадылгазын деминг чоруткаш, кыска хуусада дооскан. Малчыннарның капитал септелгезин доозулган, планнаттынган ажылдар ол ёзугаар кылдынган.

Шинтирлеттинмээн кол айтырыгга хамаарыр чүүл — малчыннар турлагларының кышкы чыры. Чамдык кыштагларның кажаалырыче чырык шугумнары кииртинмээн. Ынчангаш малчыннарга «Көдээ электри тудугунуң» специалистеринiң дузазы дарый иегеттинип турар.

Бистиң корр.

„Шынга" харыы

БҮРҮНҮ-БИЛЕ БАДЫТКАТТЫНГАН

Бо чылдың сентябрь 16-да үнген «Шын» солуунга Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң дүжүт ажаалдазының хожудан турарының дугайында «Организас чогуудаш» деп эгелиг чагаа парлаттынган.

Ук чагаага совхозтуң директору Ч. Чигжиттиң харылааны болза: чагаада бижиттинген шүгүмчүлелдиг чүүлдерни совхозтуң директиязынга сайгарып, чугаалажып көргең. Шүгүмчүлелдиг чүүлдер бүрүнү-биле бадыткаттынган.

Дүжүт ажаалдазын дүргедир талазы-биле совхозтуң директиязының талазынган немелде хемчеглерни алган. Дүжүт ажаалдазында 15 комбайн ажылдап турар. Оларның 3-үү тараанны тавычалай кестирген, 248 гектарлык тараазын бастырган. Шуптүзү 196 гектар чингетараанны, 61 гектар суланы дорт кестирип ажаап алган. Ниитизи-биле 391 гектар черниң тараазы ажаап алдынган.

Ам бо хүнмерде 200 гектар чингe-тараанны дорт ажаап, 114 гектар кызыл-тасты тавычалай кестирип турар. Ооруда болгаш Кара-Сугда 600 гектар черде тараалар мал чеми кылдыр ажааттынар.

Кум-Кежиг деп черде кызыл-тас саванын пресстээш, фермаже сөөртүп эгелээн.

ПРОПАГАНДИСТЕР СЕМИНАРЫ

Политиктиг, экономиктиг билиглерниң 1983—1984 чаа өөредилге чылынга уткуштур пропагандистер семинарын СЭКП Бай-Тайга райкому чоокта чаа Тээли суурга организастап эрттирген. Чанғыс хүнүң өөредилге-семинарынга пропагандистер аңгы-аңгы темалыг дөрт лекцияны дыңнап, боттарының пропагандисчи ажылынга ажыктыг чүүлдерни билип алганнар.

СЭКП Бай-Тайга райкомуның бирги секретары Д. С. Данзын-оол «Районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдези» деп темалыг лекциязыбиле семинарны эгелээн. «Партийжи, масса-политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени чаа өөредилге чылында организастап чорудары» деп ийиги лекцияны СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкының бажыңының эргелекчизиниң оралакчызы С. М. Кудажы номчаан.

Партия обкомунуң парлалга секторунуң эргелекчизин М. Н. Смирнова, Политиктиг чырыдышкын бажыңының консультантызы Е. К. Ажи олар партия болгаш экономиктиг өөредилгелерниң башкайы кичээлдериниң темаларының дугайында лекцияларны номчуп таныштырган.

Пропагандист партийжи даалганы хөй чылда ак сеткилдиг күүседип келген, районнуң дуржулгалыг пропагандистеринге шаңналдарны тывыскан. «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының Кудукта экономиктиг өөредилге школазының пропагандизи Александра Петровна Дамдын стол медалы-биле шаңнаткан. А ол-ла совхозтуң Найырал салбырында партия өөредилгезинiң школазының пропагандизи Ондар Баянович Эдер-оол Ленинчи хүндүлел бижик-биле шаңнаткан. Оон-даа өске пропагандистерге районнуң шаңналдарын база тывыскылаан.

Б. БАРБА.

ЧЫЛДЫҢ СОРУЛГАЛАРЫН КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

Ниитилел будурулгезин интенсификастаары, улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидери ышкаш партияның салган чугула сорулгаларын күүседиринге капитал тудуг чугула черин эвлеп турар. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шинтирлериниге айыткан чурттуң экономиктиг күүзүн улгаттырары, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый будурулгезиниң шапкын хөгжүдери, Аъш-чем программазын шинтирлээри, капитал тудугга байдалды экижидери, ажылчы чоннарның чаагай чоруун улам ыңай бедидери—бо кол сорулгалар чурттуң улус ажыл-агый комплекизиниң адыр бүрүзүнге, тус-тус девискээр бүрүзүнге хамаарылгалыг. «Тыва тудуг» трестиң тудуг эргелелдеринiң болгаш керээлиг организацияларының коллективтерп ол бүгүнү боттарының ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы кылдыр хүлээп ап, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш идепкейлиг сорук киришкиннiг ажылдап турар.

Бо чылдың сес айларында трестиң тудуг эргелелдери чурттаалга тудуунуң планын 109 хуу күүседип, 17,7 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн ажыглалга киирген. «Бажың херекселдерi» деп чаа магазин, хөгжүм-шин театрының ажыл-агый тудуу болгаш өске-даа культура-амыдырал тудулгары ажыглалга киргең. Бараанныг тудуг продукциязының сес айларның планы күүсеттингең. Тудуг-монтаж ажылдарын трест эрткен чылдың ол-ла үезинiден 14,2 хуу хөйнү бүдүргең. Керээлиг организацияларның хөй кезии боттарының харысаалгазын бедидип, күрүне планын болгаш тускайлап айыткан сорулгаларын күүседиринче кичээнгейлиг күштелдиргең. Күш-ажылдың будурүкчүлүү пинтизи-биле тресте эрткен чылда деңнелиндеп 7,8 хуу өскең. Эрткен чылдың ол-ла үезинбиле деңнээрге ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чорuv 3,1 хуу, ажыл шагының чидириn 55,4 хуу, ажыл шагы үзери 8,5 хуу кызырылган.

Чыл ажыглажок трест тудугмонтаж ажылдарының сес айларының планын 87 хуу боттандырган. «Сибтрансспецстрой» трестиң № 3 тускай тудуг эргелели (ТТЭ) бо үеде керээлиг ажылдарының планын чүгле 57 хуу күүсеткен, Магистральная кудумчуның мурнуу талазынче суг, чылыг дамчыдылгазының база хоорайның ариглал четкизиниң тудугларын олар озалдадып келген. Будурүлгениң болгаш технологиязының сагылга-чуруму ам-даа чавыс деңнелдиг, ажылдан озалдаар, ажыл хүнү үзер чоруктар, ажыл шагын чөп ажыглавазы ам-даа улуг бооп артпышаан. Тус-тус тудугларда күш-ажылды организастаанының четпезинiден, механизмнерiниң болгаш автотранспорттуң чедир ажылдавазындан, кранiарның үрелиишкиннеринден, ооң башкарыкчыларының ажылга келбезинiден, керээлиг ажылдарга тааржыр байдалдар тургустунмаанындан аңаа турар чоруктар хөй.

Тус-тус чагыкчыларның тудуг талазы-биле бадылаткан техниктиг документациязы чедир ажылдаттынмаан болур, оларны эдип, чедир кылып, катап бадыладып турда хөй үе эртер, тудуг ажылдары саадаар. Оон аңгыда трест тудуг ажылдарын Кызыл хоорайда кылып чорудуп турар болганда мында болдунуң тускай бергедээшкиннери база бар. Чер ажылдарын кылып турар үеде тургустунар айтырыглар дыка хөй. Чер иштинде янзы-бүрү инженер дериглерин эдер, солуур, оюп эртер талазы-биле тургустунуп кээр айтырыглар хөй аңгы организациялар-биле холбаалыг, оларны шинтирлеп турда ыңдыг тудугларның хуусаазы узамдыгар. Бо талазыбиле Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң улам боттуг дузазы треске чугула негеттинип турар.

Трестиң тудуг эргелелдериниң, бүгү тудугжу коллективтериниң мурнунда чыл төнчүзүнге чедир чылдың планныг даалгаларын күүседир, келир чылын ажылдаарынга чогумчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле улуг сорулгалар туруп турар. Оларны күүседир дээш бригада, тудугжу бүрүзү бедик медерелдиг сагылга-чурумнуг, организастыг ажылдаары, салдынган хүлээлгелерiн ажыл-херекке боттандырар дээш, бүгү чүүлдерiн, курлавырларны ажыглаары негеттинип турар.

Чыл төнчүзүнге чедир 5 миллион хире рубльдиң тудугмонтаж ажылдарын кылыр ужурлуг бис. Бараанныг тудуг продукциязының планы ооң-даа хөй. Кызылда хонукта 42,5 муң тонна хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын бээр чаа хлеб заводун, хандырылга болгаш сайгарылга базазының чыл төнчүзүнге чедир ажыглакчыларга хүлээдир апаар. Магистральная кудумчумуң мурнуу талазында суг, чылыдылга четкилериниң тудугларын кыска хуусаада доозуп, ында улуг панельдиг № 7, 5 бажыңнарны чыл төнчүзүнге чедир ажыглалга киирериниң бүгү хемчеглерин алыр. «Тудуг кезектери» комбинаттың ниити чурттаалга бажыны удавас ажыглалга кирер.

Кызылдың чаа аэровокзалының тудуунда монтаж ажылдарын эң шалыпкын чорудуп, аңаа чыл төнчүзүнге чедир кол тудуг ажылдарын доозар. Ургуларның соматика эмнелгезиниң поликлиника корпузун бо чылын ажыглалга киирери, а келир чылдың бирги чартыында эмнелгениң бодунуң корпузун ажыглалга киирери база чугула соруяга. «Тудуг кезектери» комбинаттың чаа тудугларынга бо чылын бир миллион рубльдиң ажылдарын кылыры көрдүнген. Сес айлар дургузунда аңаа 935 муң рубльди шиңгээткен. Амгы үеде ында ажылдап турарларның санын көвүдеткен болгаш чыл төнчүзүнге чедир 0,5 миллион ажыг рубльдиң ажылдарын кылып, ол тудугну келир чылдың төнчүзүнге чедир ажыглалга киирер сорулга салдынган. Келир чылдың эгезинде Кызылдың төп кезээнде 5 муң номерлиг телефон станциязының корпузун тудуп, дериг-херекселдерiни эптеп тургускаш харылзаа эргелелиниге дамчыдары көрдүүген.

1983 чылдың планнарын күүседири трестиң, ооң эргелелдериниң удуртукчуларының, партия, профэвилел, комсомол организацияларының организакчы, идей-кижизидилгелиг, идепкейлиг, шудургу ажылын иегеп турар. Күштү болгаш чепсек-херекселдерни хөй-хөй тудугларга чашкаанаары-биле шыңгыы демнесжири, тудут чорудуун организастаарын эжиктирi, күш-ажылдың будурүкчүлүүн, тудуг-монтаж ажылдарының шынарын бедидери, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларынга шыңгыы канналлыг болууру—бар четпестерни эдеринiң кол оруктары. «Тыва тудуг» трестиң коллективтери боттарының мурнунда бо чылда салдынган сорулгаларын күүседири болза, ол Совет Тываның 40 чылын демдеглээр юбилейлиг чылга төлептиг белек, ол келир чылда чедиишкиниг ажылдаарынга улуг магадылал.

В. ТУГОЛУКОВ,
«Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи.

Совет Тываның 40 чылынга

ХООЧУН

Төжу районда «Май 1» совхозунуң төөгү Ий суур. Бо суур Совет Тываның база бир эң чараш бойдус чурумалдыг булунунда турар. Ында чаа контора болгаш чаа төлевилел-биле тутkан чурттаалга бажыңнарын сөөлгү 2—3 чылдарда ажыглалга киирген. Ам 400 олуттуг школаны Совет Тываның 40 чылынга белек кылдыр өөп орар чаш салгалга тудуп турар.

Өргеп чок черге суурну тударынга, өөр ниң малды азырап остүрерине ээвээш эвес улуг-хуузун киирип келген «Май 1» совхозтуң база бир үндезилекчизи Ак Дажы-Тоннугович Чеченчиктиң ажылмыдыралы-биле танышкыы нөрээли. Боду чазык-чаагай, чалбак ак шырайлыг, шигледек, узун мага-боттуг, назыкары узагды бергең-даа болза, ам-даа ажылгыр, сергек, шимченгир, кашпагай.

Бо дугайын Ак Дажы-Тоннугович мынча деп чугаалаар:

— 1949 чылда «Май 1» колхоз тургустунган. Чадыр өглерге чурттап чораан кошкун аңчы, ниижи араттарның сууржуп аимдыралче шилчин, коллективтиг аимдыралче киргенинiң чылы ол чүве. Мен база тоннуң чоон оруундан өскээр барбайн, балдым туткаш, бызаңчылап кириптим. Ий суурнуң тудуунга херек ыяшты Ий хем бажыңдан хол-биле кескеш, суурга чедир аът-биле сөөртүп кээп турдувус.

Ак Дажы-Тоннугович Ий суурну өргеп чок черге тудуп тудуп, ол ажылга чээрби ажыг чыл ажылдап келген.

Ол арга, арыг суглуг хемнер кезип, аннаарынга ынак. Ол бодунуң төрээн колхозунга нии малды өөрэп эвес башты остүрүп, ниижиниң хүндүлүг база берге арга-мергежилин шиңгээдип ап, нии ажылынга 8 чыл ажылдаан. Багай эвес түңнелдерни чедип ап, чыл сайында улуг ниилерiнiң бажыы 90—98 хуу чедир камгалап ап, 100 баш мыңдыга онаашты 80—90 аиайларны колхозунга остүрүп берип келген.

Хоочун ниижи мынчаар чугаалады:

— Ниижи болур кижи тайгага чурттап, ажылдап чаңчыгары, одар-белчиирiн эки билири чугула. Ниижилерiнiң чугаазы-биле алырга, тайганыи, бойдустуң тыныжын баш удур эскерип, ооң-биле «чугаалажып» билир кижи ниижи болуп шыдаар.

Ийи дугаарында, ак кол чүүл — ниижи кижи ниң малдың ажыы-чаңын, ооң чиир оттарын чылдың дөрт эзлүүзүнде ылган билири болур.

Ниң ак төрелдиг болгаш, кончуг чорумал мал. Бир эвес үргүлүү кадарып, хайгаарагас чүве болза, ону кодан-кодаш-биле чидирип болур.

Амгы үеде чамдык ниижилерiнiң талазындан ниинi хойу-биле чидирер, харысаалга чок чорук ниң малдың өзүп ковүдээриниге улуг шаптык болуп турар. Ниижи кодан ниинi үргүлүү хайгаарагдаш салбайн туда кадарып, 2—3 хонгаш-биле одарны солуур. Чаңгыс черге ур тургуспас, хөй ниң чаңгыс черге мөөнневес. Ниинiң кол чиир чеми — шуудуун дээр от кончуг ур үнер, дүрген таптай бастынмычал.

Кыжын ниинi эки одарлыг (шуузуннуг), ыжык, иштик черлерге кадарар. Кыжын ниң ындыг ыраган эвес. Ынчангаш ону ол-бо арттар, хемнер кежилдир чоруваны-биле долгандыр ис кезип бажын доозуп кадарар. Ниинге хора чедирип, ону чиир аранатпарының ол девискээрге тыптып келирiн эки хайгаарап, оларның исдажын үргүлүү эскерип көруп турары чугула.

Часкаар, ниң оолдаар үе келирге, ниинiң оолдадыр эң чылыг, хүнүлөрек одарларже шилчидер. Ол үе — ниижиге эң харысаалгалыг үе. Торүүр (бөгүн, даарта төрүүр) деэн ниилерiнi каректап, хайгаарап тургаш, төрүдүп алгаш, аиайын үш хондур эмзирип ажаар, ооң соонда аиайны баглап өөредир. Ниин-биле кады баглап, доруктурарга, ниң оглу кижиниң эзэзинер, кижиден деспес, вал-кодаиы кагбас, өзүлүт азырал ниң болур. Кижи чок черге төрээн ниң оглу чаштa кижиден оглуп чажырар, а кажан оглу доругуп, маннап чоруур апарганда, ол кижиден дезер, кижи барааны көргеш, маннап ынай болур. Ниин ооң соонда база ынай боор. Ооң түңнелиниде ол ниин-биле кодаиынга чоокшулаар, өөрүрек эвес, үстүп чидер, черлик ниилерге каттыжып, азы араатан аксынче кирер, чидер чоруктуң кол чылдагааны ол.

Чазын от-сиген үнүп келирге, ниилерiни серiнiп тайгаларже чоорту одарладыр. Чайын алды ай төнчүзүнде, 7 ай эгезинде бедик оюмнарлыг тайгаларның суг үнген баштарынга, ымыраа-сээк чок черлерге кадарар.

Күскээр 8 айда тайгадан чоорту кудуладып бадырар. Күс—ниинiң баш санын өстүрериниң, ооң продуктулуун ковүдедириниң — эдержилге үези. Ону эки организастаар ужурлуг. Эдержилге үезинде эдержилгеге кирбес эр ниилерiнiң чиниктээшкиниn (актаалашкыныы) чорудар. Эдерлериниң (будурүкчүлериниң) мыйызын кезип, эдержилгеге белеткээр. Оон эдерлерни баглап алгаш, мындыларны оларга үлей үзүп бээр. Эдерни баглап алгаш, суг ижиртип, дус берип турар. Эдержилге үезинде эдерлер бир ай ажыг от чиивес. Ынчангаш бир будурүкчүге онаашты мындыларның бажын ковүделип болбас: бир эдерге 25—30 баш мынды онаажыр.

Ам совхозтуң ниң коданаында 70—80 мындыларга 2—3 эдерлерни арттырып ап турары шын эвес. Мындыг чорук төрүүр ниилерiнiң кыырээр чоруу ковүдеп, ооң баш санын өстүрериниге багай салдарны чедирип турар.

Чеченчиктиң ам назы-харыпенсия чеде берген-даа болза, совхозтуң Улуг-Даг ниң фермазында почтальоннаап ажылдап турар. Ниң фермазынга почтальоннаары берге ажылдың бирээзи. Тайга-сыннарда ниижилерге чайның изинде, кыштың соок үелеринде суурдан 150—200 километр черге кыжын ниң, чайын аът мунуп алгаш, ниижилерге солуп, сеткүүл, чагаа чедирер.

Өг-бүлеге не кижиниң үүлези, ачы-дузазы улуг. Ак Дажы-Тоннугович кидайы, ажы-төлүүнүң иези — Чажынай Чеченчик ооң кезээде шынчы дузалакчызы. Ол 5 оол, кыстыы өстүрериниден ангыда ооң эргим, чымчак холдарын дамчыштыр чеже ниң аиайларды өзүп, доруктаап дээр.

Эрткен үениң иштинде олар ада-иезиниң ыдыктыг хүлээзгезин күүседип, оларның соон салгаан, ниин истээн. Улуг оглу — Геннадий совхозтуң тудуунда үр чыл ажылдап чоруур, биче оглу — Алексей база тудугда. Ортуну — ниң ажылында ажылдап, чыл санында 50—60 ниң аиайларын төрээн совхозунга доруктуруп берип турар. Улуг кызы — Валентина бухгалтерлеп, а бичии кызы — Алевтина башкылап, башкы институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турар. Бичии оглу Алексей ада-иезиниң ниижи ажылын уламчылап чоруур.

Ак Дажы-Тоннугович 60 хар ашкан-даа болза, аът-холдуг арга-сыннар кезинир, төрээн Тожуунуң бойдус-байланга ынак. Ол ажылдаарынга тура-соруктуг.

К. ИРГИТ.

ЧУРУКТА: «Якутск-геология» гидрогеология экспедициязының каттыжышкынының комплекстиг партиязының термаль отрядының начальнигы В. В. Илюшко болгаш гидрогеолог А. Ю. Прокопьев. Олар термаль сугларның курлавырлары-биле байлак Олекме хемде шинчилеп ажылдарын чорудуп турар. Чоокку чылдарда девискээрниң ажыл-агыйынга оны хереглеп болуур.

ЯКУТ АССР. Байкал-Амур демир-орук магистралының чоогунда турар девискээрни шиңгээдип алырынга улуг рольду Мурнуу-якут девискээр-будурулге комплекизи ойнап турар. Ону янзы-бүрү бойдус курлавырларынга, ыламгыы хөмүр-дашка, даянып тургаш тургускан. Комплекстиң девискээрiнiң Мурнуу-якут хөмүр-даш бассейнин шыва алган. Геологтарның санап турары-биле алырга, мында 40 миллиард тонна хөмүр-даш курлавыры бар. Мурнуу Якутияның хөмүр-дажы коксталыр болгаш үнелиг. Он бирги беш чылда 13 миллион тонна күүдүүр хөмүр-даш разрезинiң комплексте киирип турар Нерюнгринск хөмүр-даш тывыжының болбазыралдыга фабриказының тудуун хоозар. Хөмүр-даштың коксталбас кырында курлаам Чульманан ГРЭС-ти ажылдадырынга ажыглап турарлар болгаш Нерюнгри ГРЭС-тиң тудуу доостурга аңаа база ажыглаар.

Нерюнгринск хөмүр-даш тывыжының чиг-эдин автономнуг республиканың аңгы-аңгы булуңнарынче болгаш БАМ-ның районнарынче чорудуп турар. БАМ-да Тында биле Нерюнгрини Транс-сибирь демир-оруу-биле харылзаштырып турар бичии БАМ борта улуг рольду ойнап турар.

Чурттуң соңгу-чоон чүгүнүң бойдус курлавырларын шиңгээдип алырынга Мурнуу-якутск комплекс күүдүүр дузалаал база болур.

ЧУРУКТА: Нерюнгриниң хөмүр-дажын БАМ-ның чоон участогунче чорудуп турары.

А. СЕМЕХИННИҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАГЫДЫЛГА ЧОРУП ТУР

Ак-Туруг суурда харылзаа салбырынын почтачылары болгаш совхозта партия организациязының параллгаңың хөн-иннити тарадыкчылары 1984 чылдың солуннар, журналдар чагыдылгазын организастап турар. Чоокку хүннерге чедир ак-туругжулар 218 журналдарны болгаш 19 экземпляр төп солуннарны чагыдып алган.

Суурда республика болгаш район солуннарының чагыдылгазының байдалы мындыг: «Шын» 44, «Тываның аныяктары» 17, «Тувинская правда» 4, «Улуг-Хем» 31 санныг. Парлалганың хөй-иннити тарадыкчылары болгаш почтачылар номчукчуларның күзээни солуннарын болгаш журналдарын чогуур үезинде чагыдып алдын деэш олармың-биле хүн бүрүнүк харылзажып ажылдап турарлар.

«Ак-Туруг» совхозтуң төп салбырында болгаш ында орта мектеп школада база профессионал - техниктиг училищеде солуннар болгаш журналдар чагыдылгазы эки чоруп турар.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

КЫЖЫН ТЕРГЕҢ, ЧАЙЫН ШАНААҢ СЕПТЕ

Бо удаада чугаа Улуг-Хем районнуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң кышка белеткелиниң дугайында болур. Районнуң девискээринде 21 культура бажыңнары, кодээ клубтар, төпчүткен библиотека системазының кодээ суурларда 17-салбыры, район төвүнде улуг улуска болгаш уругларга библиотекалар болгаш Чаа Шагаан-Арыгда хоорай библиотеказы хамаарыр. Оон-биле чергелештир район төвүнде, Торгалыг биле Чаа Чаа-Хөлде музыка школалары база ажылдап турар. Ынчангаш бо районда 43 культура одаа бар-дыр.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чылдың-на сентябрь айда кодээниң культура, албан черлериниң кышка белеткелин хүлээп алыр комиссиларыны чер-черже чорудуп турар. Оларның кол соруглазы кышка белеткел-даа болза сонуургаар чүүлдери хөй. Бо чылын Кызылдан Улуг-Хем районунче үш қижи үндүвүс, бо хире хөй салбырлар турда библиотекарь кижи бистик-биле чорбааны хомудаачыг. Үш аңгы үстүп алгаш хыналадыны кылдывыс. 18 клуб биле 18 библиотека албан черлерин көргеш, мындыг түнелдү кылдывыс: иштин-биле Улуг-Хем районнуң культура албан черлери эрткен чылга бодаарга кышка белеткелди сентябрь ортан үениңде колдуунда доозулаан. Ол чүл дээргее үүрмек септелге (чугайлаашкын, будуушкун), одаалга системазын, котельнайларының, - киноаппаратнаяның септелгези доозулган, хөмүрдаш, мыш белеткели — сентябрь төнчүүнге чедир уламчылап турар.

Клубтарның, библиотекаларның септелгезин кылганы аңгы-аңгы деңнелде болуру чугаажок. Бир эвес Чаа Чаа-Хөл биле Чаа Шагаан-Арыгның, Ийи-Талдың, Арыг-Бажының, Кызыл-Дагның, эрги Шагаан-Арыгның культура албан черлери кышка эки белеткенген болза, «УТКА 25 чылы» совхозтуң профэвилел комитединге хамаарыр культура албан черлери кышка багай белеткенген болган. Хүлээп алышкын актыларында Ак-Туругнуп, Иштии-Хемниң, Арыг-Узуунуң кодээ культура бажыңнарының кышка белеткелии октябрь 1-ге чедир доозарының дугайында тускай демдеглелдерни комиссия кежигүннери кылып, культура ажылдакчыларынга даалгаларны берген.

Рейд бригадазының демдеглээни: культура албан черлериниң хөй кезиинде мындыг четпестер бар — девискээрни чаагайжыдар дугайында черче сагыш салбайн турар, амгы үениң негелдезинге дүгжүп турар квасталга-шимелдениң кошкаа, клубтарда хөгжүм аймааның болгаш спорт хереглелдери-биле багай хандыртынганы, бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң сценага кедер хевиниң чедиштезин, чогу. Республика девискээринде чарлаттынган улусчу чогаадылга фестивалының ийнги ээлчээ чоруп, үшкү ээлчетге белеткел эгелел турар. Совет Тываның 40 чыл ою чоокшулап келгенде совхозтарның дирекциялары ол ажылче сагыш салбайн, тоомча чок бооп турары элдептиг.

Бо-ла бүгү четпестер дээш бирги ээлчегде харысалганы хүлээп турар районнуң культура киллизиниң ажылдакчылары, олардың кол дузалакчылары Шагаан-Арыгның Культура бажыңы (директору И. А. Мохов), районнуң төпчүткен библиотека системазы (директору М. А. Чанзан) олардан ажылды идепкейжидир иегеттиниp турар.

Кодээ культура бажыңнары биле библиотекаларның ажылчорудулгазын кодээ Советтер контрольдап, удуртуп турар черлерде ажыл-херек эки чоруп турар. Культура ажылдакчылары ой-шаанда ажылче үүлүп, план ёзугаар ажылдап турары чугаажок. Ынчалза-даа четпестер кайы хөй. Кызыл-Даг биле Ак-Туруг кодээ культура бажыңнарының директорлары Юрий Очур-оол, Николай Данзын, Арыг-Бажы биле Ийи-Тал кодээ культура бажыңнарының директорлары Сүктермаа Тас-оол биле Анай-оол Түлүштү үргүлүү ажылында турарын көөр, а Чаа Чаа-Хөлдүң, Чаа-Хөлдүң, Кара-Талдың клуб эргелекчилери Седен Кызыл-оол, Олег Ховалыг, Оолак Солдук олар ажылынга ховар костүр, кайдазын кым-даа билбес болгулаар. Оон ужуру чүдел? Хамык ужур кижилериниң онаашкан адырынга ак сеткилдиг хамаарылгазындан, кызымаандан хамаарыр-дыр.

Клуб, библиотека албан черлериниң септелгези-даа, кышка белеткели-даа, ажылында ында ажылдап турар кижилериниң ажылынга хамаарылгазын көргүзүп турар-дыр. Чижээ, Ийи-Тал кодээ культура бажыңын чеже-даа арыглап септезе, ажыл чорутса адаандан нрээн, бир ийиче ийлеп берген эрги бажыңында, ынчалза-даа ажыл эки. А оон кожазында Анна Маганың директорлааны Хайыракаң кодээ Культура бажыңы дээрге орду-дур. Ынчалза-даа оон эдилели, септелгези ээзин кончуг тода тайылбырлап турар. Бо удаада мында чорааң профобличүүлелдиң ажылдакчызы Е. С. Володина бо Культура бажыңын кышка белеп эвес деп чөптүг түнелди үндүрген. Шак мындыг удурлашкак чижектер чаңгыс эвезин айтыр аппар.

Черле ынчаш, бо район төвүүнүң ажылдакчыларының-даа, чамдык удуртукчуларының-даа хөөнүнде ажыл дээш негелде, сонуургал кошкак, сагыш аарывас, биске хамаары бе, харыы Кызылдан дузалажыл чеде берген улустарыны — силерниң херээжер-дир дээр хевирлиг хөөннер бар. Ийе, харыы дузаны көргүзери база чөптүг, дузалап-даа турар бис.

Ынчалза-даа ажылдакчы кижи бүрүзү бодумуң харыылаан ажылынга боду ээ болур, оны башкарар, ажыл-херекти боттуг хандырары негеттиниер болгай. Кышка белеткел дээрге кампания эвес, хүн бүрүүң ажылы-дыр. Чыл дургузунда аңаа чоорту белеткеимп, час келген санында-ла бештеп-оннап-даа болза ыяштардан тарып турза, бүдүн сад-даа апырбас бе.

Хамык ужур даамган ажылынга ээ-харыысалгадан хамаарыр деп чүве билдингирдир.

Д. МОНГУШ,
республикаңың улусчу чогаадылга болгаш культура-чырыдыышкын ажылының талазыбиле эртем методиктиг төвүнүң кылдыс эргелекчизи.

ДЭЭДИ ШКОЛАНЫҢ ТӨЛЭЭЛЕРИ

Малиниң яазы-бүрү хоорайларынга чораан, аразында домейзимээри аажок чугаалаларны чаңгыс эвес удаа дыңнаан мен. Мени Совет Эвилелиниден келген деп билип каан, лицейжи азы институтчу чылдарында совет башкыларга өөреттирип турганын конторада азы почтада албан-хаакчы-даа, бүдүрүлгеде инженер-даа азы полицейжи-даа менээ чугаалаарын чугула херек кылдыр көөр болдулар.

Аңаа шаа-ла чаңчыскан мен. Улус өөредилгезиниң талазы-биле совет-мали кадыкажылдажылга ийи он чыл болуп турар. Бамако, Сегу, Кайеса, Сикассо, Маркала, Катибугу деп хоорай-суурларда лицейлерде болгаш институттарда ССРЭ-деп келген 90 ажыг башкылар ажылдап турар. Оларның аразында иштилел эртемнериниң талазыбиле специалистер, орус дыл, бөйдүс эртемнериниң башкыдары бар.

Совет башкылар бөлүүүн удуртукчузу, Патрис Лумумба аттыг Улустарыны хайыралы университеттиң инженерия факультединиң петрография, минералогия болгаш кристаллография кафедразының эргелекчизи геология-минералогия эртемнериниң кандидады Роальд Сергеевич Безбородов менээ мынча деп чугаалады:

— Совет башкылар боттарының өөреникчилериниң, кады ажылдап турары мали болгаш даштыкы башкыларның хүмүткелии чедип алганнар. Бистиң специалистеривистиң хөй кезии бедик профессионалдыг мергежилдии, ажыл-иеректи чогаадыкчы шинчилиг көөрү, ханы эртем-билии-биле өскелерден ылгалбышаан, чамдыкта аңаа бергелер туруп келир амыр эвес байдалдарда ажылдап турар. Чижээлээрге, Каес хоорайда лицейге Вячеслав Сергеевич Деев математика башкылап турган. Каес—Африканың эң изиг черлериниң бирээзи. Ынчангаш аңаа ажылдары профессионалдыгдаа, амыдырал-даа байдалдарының талазы-биле дыка берге. Аңаа кижи болгаш-ла таарышпас. Каеске Деев чогаадыкчы энергиязын үндүрбүшаам, ак сеткилдиг ажылдап, бодуңуң профессионалчы болгаш интернационалчы хүлээлгезин күүседкен.

Улуг эвес Маркала суурда лицейге өг-бүле Шукиннер ажылдап турган. Василий Васильевич — физик, Людмила Александровна — математик. Олар ак сеткилдиг ажылдаанар деп аңаа чугаалаар болзумза, ол кижилерниң боттандырганы улуг херээниң кезиик-чамдыызын чугаалаанын ол болур ийик. Оларны бүгү округта билбес кижи чок турган, оларның линейн Маркалаанын ыа культурдуг төвү болу берген. Оларга тус черниң интеллигенциязы-даа, бодүүн малигжилер-даа чыгып кээп тургулаан. Өөреникчилер аразында оларның ат-алдары база улуг турган. Аажок болган чазык ажыл-чаңы-биле кижилерни боттарының талазынче, соруунза хет, каазра тудуп турган. Василий Васильевич физиканы билдингир, солуун кылдыр башкылаанындаа, тус черниң гарнизонунуң шериг албаныглары-биле волейболдап-даа, а дүне балыкчылар-биле кады Нигер хемге чоруп турган.

Малиде бистиң дыл башкыларывыстың ында ролюн база демдеглекээни ийик мен. Оларның чөрбөн чылдыг курсажылының ачызында орус дылды башкылаары республикада чаңгыс ай системажый берген. Башкылар белеткээрииң национал школазы тургустуткан. Орус дыл чуртта нептереп турар. Линей өөредилге черлериниң сургуулдарының үштүң бирээзинде бо өөредилге чылында өөренириниге даштыкы дыл кылдыр орус дылды шилип алганнар.

Бистиң чамдык специалистеривистиң боттарының тодаргай шинчилелдери-биле чурттуң хөгжүлдезиниге киирии турар практиктиг салыышкының база демдеглээр бодадым. Чижээлээрге, ССРЭ-иниң дузазы-биле туттунуп турар Каланада алдын казып тывар будурүлге тудуун Малиде канчаар-даа ажык удуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар. Бамакода Дээди школаның химия башкызы Борис Федорович Богатиков Калананың уургайларында алдының чеже хире барын тодарадыр радиоактивтиг арганы ажылдап кылган. Биохимик Сулейман Кадиевич Магомедов мали дипломниктер-биле кады тус черниң ногаларында болгаш фруктуларында витаминнериниң аминокислотаның болгаш каротинниң чүү хире барын тодаратказ солун шинчилелдэр чоруткам.

Совет башкылар ол хөгжүп турар күрүнеии улус ажылагыйынга эртем-техниктиг интеллигенциияны болгаш кадрларны белеткээрииге канчаардаа ажык чутула салыышкынны киирип турар дээрзии аңаа чоруумда, малижилер чугаалаадылар.

Виктор ОНУЧКО,
(ПМА-ның тускай корр.).
БАМАКО.

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

★ **БЕЙРУТ.** Ливанның бүгү девискээринде яяны-бүрү ливан болүглежишкиннериниң аразында чепсектиг месилдежишкинии, удур-дедир аткылажымышкынны соксадыр дугайында дугуржулга сентябрь 26-дан эгелээш, күштүр болганын Бейрутка болгаш Дамаскыга албан ёзузу-биле чарлаан. Удурланышкак бүгү талаларның аразында дайын чорудулгаларын соксадыры дугуржулгага кордүнгеп. Дугур-жулганы сагыыр болгаш күүседир соруулга-биле сонуургалдыг талаларның төлээлек-чилериниден комитетти дугуржулгага дүүштүр тургузуп турар.

Ливанның национал камгалалынышкын фронтузу болгаш исламның «Амаль» шимчээшкини Ливанда чедип алдынган ол дугуржулганы деткип турарын Ливанның национал-патриоттуг күштериниң удуртукчузу Вали Джумблат чоокта чаа Дамаскыга чугаазынга медеглээн.

«Ливанга аткылажымышкынны соксаткаңы национал чугаалажымышкыннарның эгези болуп турәр-дыр. Ливанны катап тургузарын эгелээр төлээде, хан төгүүшкүүүн соксадырынче ливан акы-дуңмадарывысты кыйгырып тур бисе деп, Сирияның даштыкы херектер министри Абдель Халим Хаддам база медеглээн.

★ **БУЭНОС-АЙРЕС.** «Хосталга, демократия болгаш ажыл дээш!» деп лозуңнуң адаа-биле национал удурланымышкынның ийнги хүнү Уругвайга болган. Уругвайның политиктиг партияларының, профэвилелдериниң болгаш университеттер студентилериниң федерациязының кыйгырыын ёзугаар чүс муң ажыг адыл-чыннар, студентилер, албан-хаакчылар Монтевидео хоорайга чыылган. Дерзии хүнтаның хөй санныг полицейжилери, бүзээлеп, халдап турза-даа, чыскаалдың киржикчилери хоорайның кол кудумчуларын тавартыр чыскаалып эрткен болгаш чуртка демократияны катап тургузарын, политика талазы-биле хоргудаттырганнарны хостаарын, шериглерии казармаларынче дедир киирерин, социал-экономиктиг политиканы деп-шилгелиг чаартылгаларны боттандырарын негээннер.

★ **САН-ХОСЕ.** Бо чылдың сентябрь 3-те эгелээн дайынчы чорудулгаларын Фарабундо Марти аттыг национал хосталга фронтузунуң тура халыкчылары ам-даа чедиишкинниг үргүлчүлеп турар. АКШ-ка саттынган чалча чазак шериглери сөөлгү чээрби хонук дургузунда 400 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин узуткаттырган.

Сан-Висенте, Сан-Мигель болгаш Усулутан департаментилерде эң-не шыңгыы тулчуушкуннар чалча чазак шериглериниң болгаш сальвадор партизаннарның аразында болуп турар.

★ **БЕЛГРАД.** Каттышкан Нациялар Организациязының Аймак чок чорук Чөвүлелиниң № 435 резолюциязын амыдыралга боттандырары Намибияга ёзулуг национал хамаарышпас чорукту хандырар ийнык деп, Мурнуу-Барыын Африканың улусчу организациязының (СВАПО) президентизи С. Нуйома медеглээн. Мурнуу Африканың расисчи эргечыргалары ол резолюцияга чугаа чокка чагыртыр болгаш күүседир болза, дайын чорудулгаларын соксадыр дугайында дугуржулгага ат салырынга СВАПО белен деп, ол медеглээн.

Намибияга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында айтырыгны Анголаның девискээринден Кубаның интернационалчы шериглерии үндүрер дугайында айтырыг-биле холбаштырар деэш оралдажыышкыннарны Намибияның патриоттарының удуртукчузу база катап буруу шапкан. Ындыг оралдажыышкынны АКШ-тың президентизи Рейган эгелээн, а ол оралдажыышкынны Мурнуу-Африканың расисчилери уламчылап турар.

★ **ГААГА.** Голландияга тайбың неделязының үезинде хөй мун кижи киржикчилиг чыскаалдар болгаш митингилер болган. Шериг ужар үүлүүүң үш баазаларының чанында болган чыскаалдарның киржикчилери ядролуг америк чаа ракеталарга шыңгыы удурланымышкынын илергейлээннер. Сонгу Брабантының дайынга удур организацияларының төлээлекчилери Вунсдрехте шериг ужар үүл баазазының чанында чыылган болгаш америк ядролуг чаа ракеталарны чүрттүн девискээрииге эккеп тургузарындан шуут-ла ойтаварын чазактан негээннер. Ол шериг баазазында америк чалгының ракеталарыны эккеп тургузарын АКШ болгаш НАТО-нуң хартаачылары планнап турар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Октябрь 7-де—Герман Демократтыг Республиканың тургустуганының хүнү.
ЧУРУКТА: ГДР-ниң наймылаалы Берлин.
Республиканың Күрүне туту уитер-ден-Линден кудумчуда кайгамчык чараш архитектура тудуглуг Бранденбург бажыңының кырында киискип турар.

А. КАТКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЖОЗУРААШКЫННЫҢ ЧУГААЗЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Американың Каттышкан Штаттарының агрессчи политиказын Француз коммунистиг партияның чиигине секретары Ж. Марше шүүмчүлээн. «Франс интер» радиостанциязының программазынга ол чүве чугаалаан болгаш Ливанда дайынга киржиривиче Францияны Каттышкан Штаттар албадап турар деп медеглээн. Ливанга хан төгүүшкүүүн соксадыр соруулгабиле хөй националдыг күштериниң составынга француз шериглерии киирген болгаш оларны Лаванче чоруткан турган. Ол хүлээлгениң принцивин шыңгыы сагыыры эргежок чугула деп, ФКП-ниң чиигине секретары чугаалаан.

Америк чазактың агрессчи политиказын француз коммунистер шыңгыы буруу шаап турар деп, Ж. Марше айыткан. Францияның национал эрге-ажыктарын камгалаарынче углаиган тускайлаң политиканы француз чазактың чорудары эргежок чугула деп, ФКП-ниң чиигине секретары демдеглээн.

ДАЙЫНГА УДУР ШИМЧЭЭШКИН

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Дайынга удур организацияларының делегей ужуражыышкыны Женеваның Нациялар ордузунда ажыттынган. Ужуражыышкынның 150 ажыг киржикчилери делегейниң 60 хире организацияларыи төлээлеп турар. Делегаттарның аразында—сураглыг хөй-ниитичи, «Улустар аразында тайбыңны быжыглаар дээш» делегейниң Ленинчи шаңналының лауреады Шон Макбрайд. Тайбыңның Бүгү-делегей чөвүлелиниң президентизи Ромеш Чандра Португалияның президентизи турган Франсиску да Кошта Гомеш.

Кижи төрелгетениниң мурнунда тургустуган эң чугула сорулганы шинтипрлээриичe — ядролуг дайынның кыжанышкынын дугайында айтырыг-биле холбаштырар деэш оралдажыышкынында Намибияның патриоттарының удуртукчузу база катап буруу шапкан. Ындыг оралдажыышкынны АКШ-тың президентизи Рейган эгелээн, а ол оралдажыышкынны Мурнуу-Африканың расисчилери уламчылап турар.

АМЕРИК-КЫДАТ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ПЕКИН. (СЭТА). АКШ-тың камгалал министри Уайнбергер Пекинге барган болгаш КУР-нуң камгалал министри Чжан Айпин-биле чугаалажымышкыннар кылган. «Ийи талага сонуургалдыг айтырыгларны ужуражыышкынның киржикчилери наймыралчы болгаш эвилел байдалга чугаалажып көргенэ» деп, Синьхуа агентство дыңнаткан.

Эң-би-си деп америк телекомпаниянның дыңнаткаңы болза: «АКШ-тың администрациязының бодалын ёзугаар алырга, кыдат чепсектиг күштерни чаартыры база ол чурттуң экономиказын быжыглаары америк эрге-ажыктарга дүүжүп турар деп, Уайнбергер медеглээн. Америк-кыдат шериг харылзаалары улам-на калбарып болуруи АКШ-тың камгалал министриниң ол аян-чоруунуң эвилел болган байдалы хереченлип турар-дыр».

М. МЭНЛИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ГАВАНА. (СЭТА). Бүрүн хоозураашкынның эриинге чурттуң экономиказын чедирген кризисже Ямайка амгы үеде таваржып турар деп Ямайканың оппозициялыг улусчу партииның (ННП) удуртукчузу Майкл Мэнли медеглээн. ННП-иниң чыл бүрүде болур конференциязының доозулганы-биле холбаштыр Кингстон хоорайга болган митингиге ол чүве чугаалаан. Кариб бассейнде бичии ортулукта ол күрүнеии социал-экономиктиг байдалын анализтеп көргеннер.

Э. Сиаганың чазаа даштыкы монополияларга чурттуң эжиин ажыдып берген болгаш даштыкы чурттарга улуг хемчээлдиг өрени кылган деп, Майкл Мэнли демдеглээн. Ол хөй өрени чурттуң төлеп шыдавайн турарын оратор айыткан. Чазактың ындыг политиказы саттыныкчы национал бүржуазииниң улам-на байырынга, ажылчы чоннарның хоозураарынга, чуртта ажыл чок чоруктуун дүрген озулдезинге чедирип турар. Ынчангаш ННП 1985 чылдың бүгүнинти соңгулдаларынга киржирин планнап, тиилелгени чедип алган таварылгада кризистен уштунар аргазын дилеп тывар апаар деп, оратор чугаалаан.

ШЫҢГЫЫ УДУРЛАНЫЫШКЫН

АФИНЫ. (СЭТА). Делегей айтырыгларынга хамаарыштыр Вашингтонуңун үзел-бодалдарын Грецияның чазаанга албадаар дээн АКШ-тың орлалажыышкынарын грек чазак шыңгыы буруу шаап турар деп, Грецияның чазаанның төлээлекчизи Димитрос Марудас медеглээн. Мурнуу-корей самолёт-биле таварылгага холбаштыр Совет Эвилелиниге удур калчаныр кампанияга киржиринден Грецияның ойталаанынга шыжыгмышкынны илергейлээн чагааны америк конгрессменнериниң бөлүүүнүң Грецияның премьер-министри А. Папандреунуң адынга чоруткан чагаазы-биле холбаштыр Марудас чугаалаан.

«Грек улустуң соңгаан чазаанын даштыкы политиказынга албадаашкынны кымдаа кылып болбас ужурлуг» деп, Марудас чугаалаан.

ШЕРИГ ЁЗУ-ЧУРУМУ

Чоругдакчы шериг ёзу-чурумга удур болгаш демократияны катап тургузар дээш чоннуң массалыг шимчээшкининиң кампаниязы Пакистанда ай ажыр уламчылавышаан. Ол шимчээшкин Синд можуда онза калбарган. Ону эрге-чагыргалар каржы-дошкуну-биле бөзүп турар. Чүгле Синдже безин хоругдаттырганнарның саны 10 муң, өлүрткен база балыглатканнарның — чүс-чүс, чурттуң ангы-аңгы кара-бажыңнарында чүс ажыг политиктиг хоругдатканнарны хүниүн-не эттеп-соп турар. Пакистанның национал-демократтыг партиязының удуртукчуларының бирээзи Абдул Вали Ханның демдеглээнии болза, Зия-уль-Хактың шериг ёзу-чуруму частып өрттенир четкен.

Хайгааракчыларның демдеглээни болза, ол ёзу-чурум бүгүже дээр ийи чөленгишке—ислама болгаш шериг күштеринге даянып турган, ам оон баштайгызын коскуур-биле тендиидейн берген. Зия-уль-Хакты чүгле чангыс «Джамат-и-ислами» партия ажык деткип турар. Сөөлгү медээлер ёзугаар алырга, ийнги чөленгишке база-ла идегел чокталып орар. Шериг-агаар күштеринде хөлзээшкиннер калбарган, шериг-агаар күштериниң офицерлери удурланышкынны кылып турар. Оларның бир кезии тутурган болгаш шериг трибуналының мурнуунга шиттирер.

Пакистанга 1968 чылда болган чазакка удур шимчээшкин херечизи база болган. Удурланышкын, шынап-ла, частыышкын-биле домей. Ам бо хүнперде байдал ынчаргы болуушкүнүнден ылгалдыг. Иштиин айтырыглар-биле черлештир чурттуң АКШ Афганистанга удур чарлаваан даянынче иткеш туруп берген.

Кожа чуртка удур шериг эрге-чагыргаларының политиказын ламаты шимчээшкининиң удуртукчулары шүүмчүлеп, ол чорук империализмниң реаксылыг күштеринге салдарлыг деп турар. Афганистанбиле найыралдыг кожа-хелбээ харылзааларны тургузары демократтыг оппозицияның кол сорулгаларының бирээзи.

Ол чижектиг саналдарны АДР база ндип үндүруп турар. Пакистанның демократтыг күштери-биле эң-сеткил каттыжышкынымның хүниү чоокта чаа Кабулга эрткен. Аңаа хөй мун кижи киришкен. Ынчан эрткен митингиге шажын-чүдүлге черинiң төлээзии шах Мухаммед Хасан Ашрафинии чугаалааны болза, «Афганистан биле Пакистанның чоннары, бүгү мусульманнар-биле бир домей, тайбың болгаш ыяотуг байдалга чурттаар ужурлуг». АДР-ниң иштики херектерии бүгү-делегейниң реакциилыг күштери холтаарлавас, олче Пакистанны база хаара тутпас ужурлуг деп ол чугаалаан. Пакистанның демократтыг күштеринге удур хөделиишкиннерии Зия-уль-Хактың ёзу-чурумунуң камгалакчыларының айтышкынybиле халашкан полковник Захир Али Хан чорудуп турар. Пакистанның реаксылыг күштери кол ынанын океан ол чарында Сэйм даайы деп санап турар. Пакистан чепсектиг күштерии джинге чедир чепсеглээр дээш ырак даайы чээлиге 3,2 млрд. долларны үндүрген. Хөй санныг интервью болгаш чугааларында генерал Зия-уль-Хактың демдеглеп турганы болза, АКШ-тың шериг баазаларына пакистан девискээрни бербес. Херек кырында байдал сыр өске болган, чурттуң девискээрии шериг баазаларга ажыглаарынга бүдүү сүлчээзи туруп келген. Пентагонуңун көскү ийи ажылакчылары чоокку хүниерде Пакистанга чорааның, сүлчээни кылып турганын парлалга ыыпнаткан. Ол «кады ажылдажылга» тус черге чүгле дарыктыг боордан башка, чоңга илиг-даа хире ажыы чок.

Пакистанны фронт кавызының күрүмези кылдыр чарлавышаан, Каттышкан Штаттар «Соңгу чүктен айыл коңчуг» деп, боттарының эрге-ажыктарын быжыглаарынга ажылган, ол чурттуң шолуун трамплин кылып алыксап турарлар. Ол байдал кожа чурттарны, Пакистанның бодуу дувүредип турар.

Пакистан чоорту оттун эгелээн. Шыңгыы контроль турза-даа Равалпиндиде үүн турар «Хайдар» солуунуң бижээни болза, Афганистанга удур чарлаваан дайынны соксадыр, делегей ареназынга Совет Эвилелин мегелеп хоптаар чорукту соксадыр. «Пакистанның чазаа «Совет айыыл» деп хоозуун шуугаашкынын чидирер ужурлуг» деп солуун демдеглээн.

Пакистанда шериг ёзу-чурум артар, демократия дээш массалыг шимчээшкин түнел чок болуур боор деп Вашингтон хөр эрен турар.

ОТТУП ЭГЕЛЭЭН

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

КӨРҮКЧҮЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Ак-Туруг суурунуң Культура бажыңына кежээликтей чон дола берген. Ынчан Улан-Удэден келген культура институдунуң бөлүк студентилериниң концертин көрүп-биле чурттакчыларның чыгып турганнары бо. Көрүкчүлер адыш часкаан соонда, бот-тывынгыр артистер сценаже үнеринче далажыпты.

Сценага шевергин, чараш кеттингеп ийи кыс үнүп келгеш, концерт программазын удаа-дараа чарлаглады. Программада уткашынары бедик, ырлар, танцылар бар. Чижээ, Галина Кендениң «Аварга» деп ырны ырлаарын, Полина Кендениң баянга янзы-бүрү аялгаларны, Елена Чүлдүм биле Августина Ондар оларның коряк улустуң танцызын ойнаарын көрүкчүлер магадаан. Ак-туругжулар ажыл биле дыштанылгапы шак мынчаар эртпирип турар.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЭЭН

«Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш Кызылга эртикен баскетболга республика маргылдаазы доозулган.

Анаа Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң «Шахтер», Ак-Довурак хоорайның болгаш Кызылда уругларның спорт школазының командалары киришкеннер.

Эр улус аразынга республикада шыырак командаларның бирээзи— Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының спортчулары бирги черни эзэзиннер.

Ю. РЫЖЕНКОВ.

ШКОЛАДА—ЯПОН ДЫЛ

Москваның № 20 школада япон дылды чээрби чыл ажыг үениң дургузунда башкылап турар. Ону факультатив аайы-биле дөртүү класстан эгелээш өөренип турар.

Үстүкү класстың школачылары ол дыл кырынга илеткелдер кылып, япон шулуктерни номчуурлар. Япон үжүктерин сонуургалбиле өөренип, иероглифтерни өөреникчилер бижип турар.

В. СТРИЖАК. (ПМА).

Уран чүүлдүң кижилери

«ЧЫМЧАК СЕТКИЛ ЭРГИП ЧОРЗУН»

Билдингир белорус шүлүкчү Рыгор Бородулин мынаар күзеп чоруур.

Ооң дутайын мен 30 чыл мурнунда дыннадым: республиканың аныяктар солуунга Белоруссия университединиң филология факультединиң студентизиниң шүлүктери көстүп келген. 19 харлыг оолдуң шүлүктери чаа кылдыр дыңналган. Ол биживейн барып шыдавазы чүүл дугайында—дайын дугайында бижээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының дугайында беш-чеди харлыг ол оолчугаш чүнү сактып алган деп? Бир катап Рыгорга мындыг айтырыгны салдым. Дайзыниың түр эжелеп алган девискээриге хорлээлеп үнген партизан шимчээшкинниин төптеринің бирээзи ооң төрээн чери — Ушач район турган. Белорус өжээн иегекчилер армиязынга барык-ла чартык миллион кижи турган. Гитлержилер оларга удур шилидек шеригжерин, танкыларын, самолеттарны чорудуп турган. Шак-ла ындыг бир шаажылакчы поход үезинде Ушач районга турган элээн каш партизан каттыжышкыннарны бүзээлелге кире берген. Улуг улус-биле кады Рыгор фашист бүзээлелге кирген. Кижилер аштан, сооктан, балыглардан өлүп турган—Рыгор ону көргеп. Ооң адазы өлүптүкен, авазы ооң соонда үр болбаан...

— Үе эртип-ле турар, ынчалза-даа ол берге хүннерни үттүп шыдавас-тыр мен —деп, Бородулин чугаалады. — Бистиң салгалывыс, часкы донатка кактырган чечектер дег, дайынның үжүүнге алыскан. Ынчалза-даа бистиң изыгуурувус эки: бистиң адаларывыс тиилээн, бис база могейбээн бис. Адалар биске тайбынны идеген арттырган. Оны канчап камгалаарыл? Мен бодаарымга, тайбыңны камнаары дээрге-ле кижиниң кижизиг чоруун камнап арттырары-дыр. Ынчангаш чараш чүүлдү сонуургап көөр, экинни чандырар, оскенің ажыг-шүжүүн билир кижилерниң овур-хевирлерни мээң шүлүктеримде кол черде.

Кижи бак, ожээннишкек чүүлге удур кылдыр чаяттыгнаан. Дириг артар дээш, чырык хүн адаанга амыдырал дээш демисел оны тывылдырган. Кижилер аразында эки сеткилди бак сагыш каичаар үреп турарының дугайын улуска чугаалаарын оралдажып чоруур мен. Өөредилге черлеринге барып, чүве чугаалаарынга ынак мен — аныяк өскенге ынак мен. Чогаалаарыңарның сюжеттерин кайын ап турар силер деп бо-ла мендеп айтырлар. Анаа кыскажы-биле чүү деп харылаар боор? Амыдырал оларны бериң, тывылдырып турар. Мен амыдырал дугайында ол үлам чараш чаагай болзун дээш бижип турар мен...

«Белоруссияның соңгу кезээнің чараш бойдузу, фашист эжеделгеш үезинде совет кижилерниң ажыг-хинчээ болгаш эрес-дидимни, катап тургузуушкуннуң аас-кежии, аныяк назынның болгаш ынакшылдың кезээде катап эглирп—бо бүгү Бородулиннің шүлүктеринде болгаш шүлүглелдеринде чырыткыланчак болгаш таланытылыг кылдыр илергейлеттингеп —Рыгорнуң чогаадыкчы салымының дугайын билдингир белорус шүлүкчү Пимен Панченко мынаар бижээн.

39 чыл иштинде Бородулин 25 шүлүктер чыыдызын үндүрген — лирика, үругларга номнар, очулгалар. Ооң ачызында белорус дылга улус Байронну, Мицкевичиин, Брехтти, Гильенни номчуп турар. Янзы-бүрү националдыг совет шүлүкчүлер — украин Павло Тычинаның, литва Эдуардас Межелайтистиң, аварр Расул Гамзатовтуң, өруктар — Аязрей Вознесенскийниң болгаш Евгений Евтушенкоунуң шүлүктери-биле Рыгор белорус номчукчуну таныштырган. Испан шүлүкчү Федерико Гарсиа Лорканиин «Гренаданың үнүү» деп дирижазын очулдурганы дээш Бородулинге Белорус ССР-ниң Күрүне шаңналын тыыскан.

Рыгор чурт иштинге болгаш даштыкыга хөй чоруп турар. Ол демдеглел дептеринден салдынмас: «амданныг» сөс, каракка ялдыкпеп чурумал, мерген домак — шупту-ла ооң соонда ажылдаарынга хереглеттинге бээр.

«Интернационалчы мен, ынчангаштың бөмбүрзектиң шимээн долган аргазында белорус будук бүрүзү мен». Бородулиннің сөөлгү үеде бижээнии «Четтиришкин шүлүглелиң» ындыг состер-биле эгелээн. Ол дээрге Совет Эвиелининң янзы-бүрү булукнарындан лириктиг репортаж-тыр. Оруктарның болгаш украиннерниң, латыштарның болгаш таджиктерниң, литваларның болгаш узбектерниң... ажылдарындан чүрүмалдар-дыр.

— Улустарның ыяларалының темазы менээ кезээде эргим — деп, шүлүкчү чугаалаар — Белоруссияның партизан отрядтарынга хөй националдарның төлээлекчилери займлаадып турган. Бистиң улузувустуң хосталгазы дээш оларның дыка хөйү амы-тыным оскүнгеп. Гитлержилерден эң-не хөй качыгдаан бистиң республикавыска дайын соолунде бүгү чурт дузалашкан. Оны канчап үттүр боор!..

Литературоведтер Бородулинниң Белоруссияның амгы поэзия школазының баштыңы деп санаш турар. Ол чөп. Шүлүкчүнүң ажыглаш турар ураң аргалары чаа — өскелериниге дөмейлешпес, солуун. Ооң шүлүктериниң онзагай чүүлүн, ооң амыдыралга ынак, өөрүшкүлүг хөөнүн аныяктар сонуургап хүлээп ап турар.

Бородулин —республиканың «Художественная литература» ном үндүрер черинің редактору. Авторларның бижээн чүүлдерин номчуурунга, эдеринге хүн эртер. Бодуңун чогаадылга ажылынга ол шаптыктыг эвес бе?

— Аныяктарга херек-тир мен деп билип чор мен—деп, Бородулин харылады.— Шүлүкчүнүң ачызынде салым-чолу баштайгы номундан хамааржыры бо-ла таваржыр, а мен редактор-кижи, анаа дузалаптарым чадавас. Бир эвес чүгле мөңгө херек чүве болза, мындыг дүржулганың херээ чүү боор?

Бир катап ол баштактаның мынча дээн:

— Шүлүкчү эвес турган болзумза, хандырылга системазынга ажылдаар боор мен. Улуска бүзүнүг чүве кылыксаарым ажок, оларга ёзө болурум, олар бот-боттарынга кичээнгейлиг, эвилеп болурун күзээр мен. Чымчак сеткил бүгүдеңге эргип чоруун!

Юрий САПОЖКОВ.

ЧҮГЭЭР ЫШКАШ БОЛЗА-ДАА

Чөөн-Хемчик районнуң культура албан черлериниң кышка белеткенгенин багай эвес. Тёве-Хая суурнуң клээ клуну бо ажылды эки чоруткан. Ооң ишти-дашты бөдүүн хевириниң стендилери-биле дериттингеп. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта Хайыракан клээ Культура бажыңы мооң мурнунда эки ажылдыг культура одагларының бирээзи турган. Бо чылын ооң септелгези озалдаан. Одалга системазының септелгедиң ёй-шаанда дүргеи чорутпаанындан өске ажылдарны орайтап септээр үжурга таварышкан. Белеткел ам-даа доозулбаан. Даштыкы-ыштыкы шимелдезинде эде кылыр, чаартып үүлдер эвээш эвес.

Ол Культура бажыңындаа СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чедиишкинниг күүседиринче. Тываның ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл ооң чедиишкинниг уткуур талазы-биле чогумчалыг кылдынган стендилер, плакаттар эвээш. Чугайлаанны болгаш дозулаанны багай.

Бажың-Алаак суурда чаагайжыды туттунган көдээ Культура бажыңының ажылы мооң мурнунда чылдарда чер албайн келген. Анаа кышкы үеде одалга системазы үрелир, хөй эргелекчилер солчур таварылгалар тургулаан. Бо чылын ында байдал үүгээр. Одалга системазын чоокта чаа септеп дооскан. «Искра» совхозта партия комитеди, Чадаана кодээ Советиниң күүскому мооң ажылын сегидер дээш чогуур хемчеглерни ап турар. Дериле талазы-биле ам-даа чедир кылыр үүлдер бар. Чугайлаашкын болгаш дозулаашкын чогуур негелдеге четпейн турар. Ындыг-даа болза бо кыжын клуб чылыг. чырык, таарымчалыг турзун дээш хой-ниити, партия, совет органнарының хайгааралында киноген.

Кышка багай эвес белеткенген талазы-биле Чыраа-Бажы Культура бажыңын, Хорум-Даг, Чыргакы көдээ клубта, рып адап болур. Ында байдал үстүнде аалттынган черлерден дээре. Ынчалза-даа чедир дерип кылыр ажылдар ам-даа бар.

Районнуң Культура бажыңы бо чылын септелгезин чогуур үезинде дооскан. Номчулга залының ажылын дыш, таныр хүннерде номчукчулар хүлээп алырынга таарыштыр тургускан. Совет Тываның 40 чыл юбилейиниң, СЭКП XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ниң май, ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының докпаал, шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче утланган шынарлыг плакаттар, шимелделер кончуг эвээш. Бо талазы-биле кылдынган ажылдар районнуң оске-даа культура одагларында четпес. Боже улуг кичээнгей салыры чугула болуп турар.

К. МОНГУШ. «Шынын» корр.

Элегестен чагаа

АТТАРЫН АДАВАЙН

Кандыг-даа кижиниң будуруллеге эки ажылдаарынга, вас-кежиктиг чаагай амыдыралдыг чурттаарынга кол чүве—ог-бүле-ле болгай. Амыдыралдың школазын эрткен хоочун салгалдың толептиг кижилери анаанда ог-бүле тутказ кандыг-даа үеде олар бот-боттарын хүндүлежир, деткижер, дузалажыр чаагай чанчылдыг. Ог-бүле ниитилелдиң эге үндезини деп бисте чугаалажып турары таварылга эвес.

Бистиң Элегесте бир адыг ог-бүленің дугайын бо чагаага бижип көрейн. Ог-бүленің эр ээзи тудугга ажылдап турар, 24 хире харлыг. Хып дээн аныяк эр, ада-иези, төргүл-төрелдери-даа бо черде. А ооң кадайы 21 хире харлыг аныяк уруг. 9 айлыг чаш уруглуг, оске черден келген, оскүс кижи. Амдыызында оларның аттарын адаваавыл, чүге дизе, ог-бүленің эр ээзи бо чагааны номчаш, боданып туттуна бээр боор деп идегелбиле мону бижидивпе.

Ол аныяк эр кижи ажылдаанда багай эвес, черле ажылдап болур. Ынчалзажок ол арага ижипкенде, балыглаадыпкан адыг-биле дөмей-ле! Ажы-чаны тергиин багай. Хөөкүй чаш уруглуг кадайынга бичии-даа амыр-дыш бээбес, үндүр-кинр сывыртаар. Ооң кедереге балды, бижеккдаа болза сегирип алыр. Арабезин Чадаанага чедип кээр. Тывавыстың экономиказы, чараш бойдузу, культуразы болгаш оске-даа чүүлдерп-биле танылып чоруур кижилерге мындыг кудумчу богу болганнар чаңгыс чер чурттуглардың дыка-ла эпчок байдалга таварыштырар.

Чадаана хоорайдың садыг чаны кедээн кижилер чүгле бо эвес. Строительная кудумчузунда чурттап турар Олан-оол Ондар, Папыш-оол Оюржак, Зоя Сая, Мандат Монгуш, «Искрада», Герэ Ондар. Чадаанага Тоопай Кара-Сал, Мария Шоева олар база бар. Бо дээрге арагага арын-нүүрүп ориаан, даартагы хүнну, келир үенн бодавастаан кижилер-дир. Оларны тывары, коорү белеп — Чадаана хоорайның арага сатказ черлеринден ыравастар, хүнүүп-не ынаа турарлар.

Бистиң чуртувуста күшажыллың сагыпга-чурумун, янитниин корум-чурумун быжыглаар дээш хайныышкынның ажыл калбарып турар болгай. Ынчангаш бо эштерниң тускай хемчээн ап, ол «бокту» чайлаарының талазы-биле хоорай Советин тодаргай ажылды кылыры күзенчиг деп саналлы «Шынга» үнген ажык чугаага киришпишаан, киндим.

Б. ШАГАР-ООЛ.

Хостуг хүреш талазы-биле делегей чемпионадында

«ХҮРЕШКЕ ШУПТУВУС ЫНАК БИС»

Делегейниң бирги чери дээш Украинада болуп турар маргылдааның баштайгы тиилекчилери дүүн тодараан.

—Бистиң республиканың төлээлекчилери делегейге болгаш Европага чемпионнаар аргалыг дээрзинге бүзүрээр мен.

Бо состерни ССРЭ-ниң Улустарының чайгы спартакиадазының бо чылдың июльда болган маргылдааның түңнел оюннарынга Кызыл хоорайдан келген аныяк моге Александр Доржу чугаалаан.

Чайын 48 килограммга чедир категорияга ол чурттуң чемпионы атты чаалап аягаш, чалегей маргылдаазынга белетенип эгелээн. Киевте маргылдааларның баштайгы ужуратыгаларынга-ла ук спортчу Спартакиадага душ болуп тиилелге чедип албаан дээрзи биидине берген. Венгриядан, Моолдан келген удурланыкчыларын Доржу чинги-биле октаан. ССРЭ-ниң шилинден командазынга ол улуг салыышкынны киирер дээрзинге бүзүрээр бис.

—Бистиң республикавыста шупту кижилер—улуг-даа, биче-даа назылыглар хүрешке ынан—деп, Александр Доржу чугаалады.—Хевис кырында могелер көөр дээш чыылганнар футбол маргылдаазын сонуургааннардан безин хөй болуур чүве. Ында ниити кайгаар чүве чок, спорттуң ол хевири чүгле бистеге эвес—Осетияда, Азербайжанда, Ортаакы Азияда, Кыдыкны Соңгу чүктө база неитереңгей болгай. Кызылда хүреш школазы ам-даа күш кирип орар. Бичии овлучугаштар шупту-ла хүрежип чоруур болгай. Делегей маргылдаазынга Тываны төлээлээр аргалыг болганымга чоргаараамаар мен.

Хостуг хүреш талазы-биле чурттуң делегей чемпионадынга Доржудан осие база беш кижи киржип турар. Оларда делегей маргылдааларынга киржир дуржулга бар. Эң-не дуржулгалыы, девегейниң үш даңгыр чемпионы С. Хасимиков, ол өөрүн баштап турар.

Оларның аразында чаңгыс-ла Т. Дзгоевке аайлашпаан, ол баштайгы маргылдааларга 82 кг деңзиге хүрешнеш, октаткан. Дзгоев чаңгыс катап аштырыышкынга таварышсадаа, ооң шаңнал аяыр аргазы арткан. Өске-даа категорияларга совет спортчулар мурнуку олурургда.

В. ЧЕРБАКОВ. «Правданың» тускай корр. («Правда» солуундан).

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН» СОЛУННУҢ 1984 ЧЫЛДЫҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ ЧОРУП ТУРАР.

Чагыдылганың чылда өртээ 7 руб. 80 көпсек, а чартык чылда—3 руб. 90 көпеек.

«Шынны» чагыдып алынар.

Эмчиниң сүмези

БОДУ ЭМНЕНИРИ АЙЫЫЛДЫГ

Ажыглаары база ажыглавазы тускай чурумнут он-он чаа эмнерни фармацевтика үлетпүрү чыл санында будүрүп база үндүрүп турар. Специалистиң дуржулгалыг холунга эмаймаа—кадыкшыл экижиделиниң күштүг чепсээ. Ындыгда болза чамдык кижилер кайы-хамаан чокка, эмчидеи чопшээрел албайн, боттарының туразы азы оске улустуң аайы-биле хөй дозалыг эмнерни ижип турар. Боттарының кадыын олар үрел турарларды ол. Бо таварылгада эм— хоран. Эм ижерин контролга албаска кижиниң организминиң койчуг нарын кылдыр тургустунган топ нерв системазынга оноза айыылдыг.

Чижээ, мээ-медерел аарыгларын эмнээринге психотропиктиг препараттар калбаабиле ажыглаттынып турар. Аар хоотулут дыка хөй кижилерни ооң дузазы-биле экиртир эмнээн. Сегээп улустар будүрүлгечи болгаш чогаадыкчы ажыл-херекче катап кирип келгеп. Бир эвес эмнерни кайы-хамаан чокка база хөй хемчээл-биле ижер болза, аймыылыг хорааннанышкыннар болгаш оске-даа нарын байдалдар тургустунуп болур. Чамдык эм аймаан хөй, хемчээл чокка ижер болза, аарып, харынлаа кезек када калчаалыы-биле тенек аарый берип болуп. Аарыг кижилерниң карааига «чүве коступ», кулааига «чүве дынналып» туруп бээр. Боттуг эвес «сүрүшкүндеп» камгаламыр дээш соңгадаа үне халып, бодунга болгаш долгандыр турар кижилерге аар кемдээшкинерни таварыштырып база болур.

Эм аймаан угаан балырадыр эмнэтриниге дерегленп ижин турар таварылгалар база бар. Удаткан чок ол кижилер аар сундунуң кулу болу бээрлер: эм-аймаан ижикээри чем чиксээриндеп, суксун ижериндеп безин артык негелде-хереглеп-лиг аппаар. Ындыг кижиниң сонуургалдары эргидзелни-биле оскерлир: ажыл-херээ база ог-бүлээп ийиги чергеже шилчимир, эр-херээжеп чоруунуң талазы-биле шинээ чидеп, мугулай тулупталчак байдалга кирер. Сөолүнде барын олүрмүн аспаанга таваржыр, тыныш бачыдавш, амы-тынындаа чарлыр. Хөй эвес-даа хемчээлдиг гашиш база марихуананы, опий база барбитураттарны ижерге кандыг ажыг-шүжүгге кижи бүрүзүн чедирип болуру билдингир. База катаптан чугаалаалы: эм аймаа — улут күштүг будүмелдер берге байдалда кижиниң тынын камгаланып-даа, шын эвес ажыглаар болза, озал-оңгакты тургузуп-даа болур. Чамдык хөй-хөй эмнер аймаа үстүнде айыткан нарыидаашкындаң ангыла чүрек-дамырның ажылдарын бикеирелип, хорааннап турар. Чижээ, чүректиң согары, депрески эвес, ооржумнаар, чок болза, шапкыланган туруп бээр. Ооң уламындаң шагзывааг, баш дескинер, хорек иштп дакпачаар, соок дер токтуп. От чорук чиик, берге байдалдарга эртер. Дачкарип, аконит, чемерицалар болгаш оске-даа эм үнүштериниң ханызы-биле боду эмнеии ажыглаарга, чүректиң ажылдаарынга багай салдарлыг. Ооң уламындаң чүрек турувудуп болур.

Бир мындыг таварыла болган. 35 харлыг эр кижи улус сүмеэн-биле аконит хандызын ижип турган. Бир каш хүнер эрткен. Хеп-хенертен ол кижиниң шинээ чокталган, судалының согары сулараан, хол-буду соой берген, ооң медерелин чидирген. Дүрген дуза чедирер машина ону эмчиге эккээрге билдингени болза, ол кижиниң чүрээнин ажылдаары кончуг багай апарган. Эмге хорааннаган кижиниң амытының алыр дээш, эмчилер ийи хонуктуң дургузунда демисеижип келген, ийи катап ол өлүр часкан, арай деп онгырылган. Бедик мергежилиг эмчи дузалының ачызында хорааннаган кижи сегип үнген. Ол чижектиг таварымгалар каш-даа болгулаар. Уруг хүжүрер сорулга-биле күштүг эмнер ижер чоруктар бары хомудаачыг. Ол чоруктар чүрек-дамырның ажылдаарынга багай салдарны тургузуп, чамдыкта харын-даа онза аймыга таварыштырып турар.

Эмнп эмчиниң айытканын база контролин ёзугаар ижер ужурлуг. Боду эмнеиирп айыылдыг.

А. САВИНА, В. ДАГАЕВ, А. САДОВНИКОВА. медицина эртемнериниң кандидаттары.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Ye». 8.40 — Марша — аныяк ленинчилер. Пионержи телесбор. 9.25 —«Булуттарда, оруктар». Документалдыг телефильм. 10.20 — Бистиң-биле кады, бис мыкаш кылдыр, бистеи дээре кыл. 11.20—15.15 — Чапсар. 15.15 — Уран чүүл коллективтериниң концерти. 15.45 — Совет Эвиелининң Маадыры В. Молодцов дугайында дамчыдылга. 16.15 — Чалыыларның чогаадылгазы. 16.45 —«Ереванның харазычыгайы» деп эртемнептереллиг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 17.00 — Шыдыраа школазы. 17.30—Аныяктар адресгери. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.20 — Октябрь 1-де кышкы үеже шиидирер. 19.30— Кубоктуг командаларның кубогу дээш футбол маргылдаалары. «Шахтёр» (Донецк) — «Б-1901» (Данпя). Футбол талазы-биле Европа чемпионнарының кубогу. «Грасхоппрес» (Швейцария) — «Динамо» (Минск). 21.00 — «Ye». 21.35 — УЕФА кубогу дээш футбол маргылдаалары. «Хпк» (Финляндия) — «Спартак». Финляндиядан дамчыдылга. «Лаваль» (Франция) — «Динамо» (Киев). Франциядан дамчыдылга. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.15— Документалдыг телефильм. 8.35 —Бойдус эртемя. 4-кү класс. Хүн болгаш хүн системазы. 9.55— «Аргентинада». Эртем-неитереллиг фильм. 9.05—Испан ыл. 9.35 — Бойдус эртемя. 4-кү класс. Хүн болгаш хүн системазы. 9.55 — Драматургия болгаш театр. Салым-чолдар болгаш ролдар. 11.05 — Авазар школазы. 11.30—«Бижир болгаш кылып биле». Помары суурзан уруглар. 12.05— Физика. 10-гу класс. Электри энергизиин будүрери болгаш ону дамчыдары. 12.35 —Испан ыл. 13.05 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Чечектел-ле, төрээн Тывам!». Совет Тываның 40 чыл ооңга турасказтаан агитбригадалар көрүлдези. Өөрү районнуң «Чадаана» агитбригадазы киржир. 18.50— Документалдыг фильм. 19.10 —«Азияның төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 —Чарлалдар болгаш рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чыргалдыг удуур, чаштар»! 20.15 — Улустуң ыялгалары. 20.30 — «Кады ажылдажылга». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Бууранан» деп үш серилиллг испан киноюң сөөлгү сериязы. 22.45—01.00— Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Горький)—«Спартак».

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

агаар

Республикага шөкар булуттаар, чамдык черлерге бише чаъстаар. Сонгу-барыын үктен хаттың күжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 2—7 градус чылыр, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 5—10, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур.

Автооруктарга бише чаъстаар, кестүрү эки.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Агаарның температуразы дүне 3—5, хүндүс 8—10 градус чылыг болур.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 29-ТА

«НАПЫРАЛ»: «Семь часов до гибели» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Наваждение» 19.30 шакта.

«ПИОНЕР»: «Паруса моего детства» 9.30, 15.20, «Завещание турецкого агы» 11.00, 12.50, «Неждапно-негаданно» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Абдулла» 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Васса» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгат Кравченко кудумчузу, бажын № 9. Телефонпары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарыыелгелиг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-95, партийжи ажылыра болгаш таскыр кидистериниң 2-31-75, пропагандэ болгаш совет тургузуу кидистериниң 2-37-13, чагаа кидистиниң 2-41-27, информация кидистиниң 2-20-60, культура кидистиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый кидистиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун кезбейи бергенде 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2010.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00921

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 226 (12316) | 1983 чылдың сентябрь 30, пятница | 1925 чылда үдезавлеттинеген | Өртээ 3 коп

ЯДРОЛУГ ХАЛАПТЫ БОЛДУРБАС

СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медеглелин, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Совет Тыванның ажылчы чоннары бүрүнү-биле деткип, чүүлдүгзүнүп турар.

БҮРҮН ДЕТКИП ТУР МЕН

Капиталистиг делегейниң эң күштүг күрүнези болур Американың Каттышкан Штаттарының президентиниң Рейганның тайбың херээжеге кедергей айылдыг болгаш сарыыл чок мугулай политиказын бистиң партиливыстың болгаш күрүневистиң удуртукчузунуң медеглелинде бүрүн сойгалап илереткен-дир. АКШ-тың амгы чагырыкчыларының болгаш НАТО талазы-биле оларның омезөжикчилериниң лайызырак политиказын, бистиң Төрээн чуртувуска удур оларның өжээтен иргүлдээшкиниерин Тожуда «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыннары бистер шыңгыы бүрүү шаап турар бис.

«Бистиң чуртувустуң камгаланыр аргазы олче күжүн шенеп, кымның-даа семээн херээ чок ыыдыг деңнелде туруп турарынга—совет кижилер бүзүреп болур» деп медеглелде онзалап айыткан. ССРЭ-ниң алдарлыг Чепсектиг Күштери бистериниң, бүгү совет кижилериниң тайбың тургузукчу күш-ажылын карак огу дег камгалап турарынга бүзүреп-даа, чоргаарлаңып-даа турар бис. Бистиң ынак Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзү совет кижи бүрүзүнүң бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылының, организастыг оруумуп, бедик медереллиг сагыыга-чүрүмүүнүң түнелиңде улам улгадыр дээрзин комчуг эки билип турар бис. Ынчангаш, дүүгүзүнден бөгүн, бөгүнгүзүнден даарта улам эки ажылдавр бис.

Тожуның тайгаларында кыштың башкы харыы чаапкан, агаар-бойдустуң кышкы шинчизин Тываның өске районнарындан мурнай киргеп. Ынчангаш ниитиниң малының ажаалдазын, кадалын, амдыгаштан эгелеп күштелдирери—кыштаглаашкынны чеднишкиниит эрттиреринге улуг ужур-дузалыг болур. Совхозтуң мал кыштаглаашкынын эки эрттиреринге бодумнун үлүмүнү шылдар-ла шаам-биле киирер мен.

П. КЫРГЫС.
«Тоора-Хем» совхозтуң малчыны.

ЧӨПТҮГ БУРУУ ШАВЫЫШКЫН-ДЫР

Делегейге дүшкүүрлүг чорукту тургузар дээш АКШ-тың администрациязы дыка-ла оралдажып турар-дыр. Ону бистиң партиливис болгаш чазаавыс чөптүү-биле буруу шаап келген болгаш ам-даа буруу шавар. Оон бир чижээнге СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң дүүн парлалгага үнген медеглели болур.

Бистиң совет күрүневис бодунуң догуиаап тургустугаиының алдан ажыг чылдарының дургузунда дыка хөй шылгалдаларны шыдажып эрткен, оон ниитинде Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыгдошкун чылдары ам-даа утундурбаан, оон уржуктары дайынның киржикчилериниң угаан-сагжыдан баланың читкеэн. Үк дайынга киржип чораан кижилер ам-даа бар, халапты дайынның аар-бергезин көргеи кижилер ону кажан-даа күзевес. А бисче семеп турганиарның дугайында эш Ю. В. Андропов үк медеглеге «Бистиң күрүневистиң будун чоруунче, оон хамаарышпас чоруунче, бистиң тургузуувусче хандаан кижилер төөгүнүң бок төгер онгарымче чүглүп кире бергеннер» деп дыка-ла шын чугаалаан. Ынчангаш улуг, делгем Совет күрүнеже семээн ажыы чок дээрзин Барыын чүк билип алза артык эвес.

Эш Ю. В. Андроповтуң медеглелин бистер, пенсионерлер, ажок ханы чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп ап тур бис. Бистиң чуртувуска хамаарыштыр Рейганның үндурген хоп-нуттүлүге төлептиг харыы ол болгаи. Үк харыы чогуур үезинде, өткүдү-биле бердинген деп үнелеп турар бис.

А. КОРОБЕЙНИКОВ.
Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, пенсионер.

ТАЙБЫҢГА БЫРАШПАС КЫЖАНЫГ

Малчыннар черле мыдыг: аалга кымның кандыг медээ чедирип кээрин четтикпейн манап орар. Бо чылын от-сиген, тараа-быдаа элбек болганында чоннуң чугаа-сооду-даа, солуннарның болгаш радионуң дыынадыглары-даа оорунчут. Сагышка анчыг чаңгыс-ла чүве — АКШ-тың удуртукчуларының соолгу үеде күштелип турар чоңгээзи.

Дүүн суг соөртүр машина аалывыска «Шын» солун база экселдп. СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң медеглели-биле танышкаш, Рейганның чазаанның үүлгедиглеринге удур кылым хайында. Чүгле мен эвес, улут кадарчы Джиатмаа Орус-оол база оларны буруудадып, мээң чугаамга каттышты.

Мен Ада-чурттуң Улуг дайынынга аъттыг киржип чорду-дум. А АКШ шериг күүзүн кажан-даа туруп көрбээнинге чедир улгаттырып, боо-чепсектиң бүгү-ле: ядролуг, химиктиг, бактериологтуг, анаа-даа хевирлерин калбаа-биле ажыглаар бодап турар-дыр. Ол дээрге делегейниң бүгү чонунга, оон ыңай агаарга болгаш бойдуска кончуг айылдыг. Ынчалза-даа тайбыга хандыкшылдыг бүгү чон оны болдурбас, ам бүгү күш Рейганның чазаанга удур көдүлүп үнген. Ол күштүң бир кезиниге мен база киржип турар мен. Кандыг-даа кыжаныг тайбыга бырашпас.

М. ДӨНЧҮН.
дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну.
«Кызыгаар» совхоз.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң эзелегиг хуралы болуп эрткен. Ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мейдуме эрттирген.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин амыдыралга боттандырар дээш республиканың Көдээ ажыл-агый министрлиниң оралакчызы Б. Б. Балчырның, садыг министри К. Х. Шавыраның, база Респотребсоюз баштаар черниң даргазы Ю. С. Катховтуң дыннадыгларын чугаалажып көргеш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы демделээн. Республиканың чурттакчы чонун картофель, ногаа болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктулары-биле 1983 чылда бүрүн хандырар дээш үстүнде адаттынган черлер күненишкинин мөөнцеп турар.

Картофельди, ногааны база чимистерни белеткээрин болгаш кадагалаарын организастаарын эжиидер, оон чидирин болдурбас база чонну ол продуктулар-биле четче хандырар дээш Көдээ ажыл-агый болгаш Садыг министерстволары, Респотребсоюз республиканың районнарынга адырларынга оны арыглавар, кадагалаар талазы-биле даалгаларны берген. Амгы үеде картофель шыгжаар 64 чер белеткеттинген. Үк базаларда деңнелер тургустунган, транспорт дузазы-биле чүзүрер-дүжүрер ажылдар кыдыынын турар. Респотребсоюзтуң Кызылда үлетпүр комбинадында ногаа арыглаар цех эде кылдыынган болгаш чаа хереккелдер-биле деритингеп.

Оон-биле чергелештир үеттүнде адаттынган министерстволар, Респотребсоюз болгаш чамдык чер-чер Советтерин көдээ ажыл-агый продуктуларын өй-шаанда белеткеп алыр, ону кадагалаар талазы-биле чогуур үезинде хемчеглер албайн турар дээрзин үк хуралга шүгүмүүлээн. Көдээ ажыл-агый продуктуларын кадагалаарының технологиязын сагыыванындан 1982 чылда картофельдиң база ногааларның чамдызы үрелген. Оон уржуктарын бо чылын кичээнгейге албайн турар ажыл-агыйлар база бар.

Картофельди болгаш өскедаа ногааларны кадагалап турарында бар четпестерниң түнелиңде улуг чидиргеге таварышкылаан районнарга Чөөн-Хемчикти, Барыын-Хемчикти, Тандыны, Улуг-Хемни адаан.

Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга бичеэвес салыышкымны киирер дээш бо четпестерни дарый чайладырының талазы-биле тодаргай даалаалы үк хуралдан хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Бодунуң девискээрин экономиктиг болгаш комплекстиг хогжүдерин хандырар талазы-биле улус депутаттарының Свердловск область Совединиң ажылының практиказының дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ону улус депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны база үк хуралга чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди райкүүском даргазы А. И. Стрельников кылган.

Бодунуң девискээриниң экономиктиг болгаш социал хогжүдезин боттандырар дээш планнарны ажылдан кылырының тодаргай системазын райониа-тургускан. Чер-чер Советтериниң күүскомнарының хуралдарынга ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунуң айтырыгларын үелеп көрүп турар.

Девискээриниң экономиктиг болгаш социал хогжүлдезиниң планнарын ажылдан кылып туро, сонгуулуларының чагыгларын барымдаалап келген. ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң база Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттарынга берген 75 чагыгның үжен чедизи күүсеттингеп, а чер-чер Советтериниң депутаттарының хүлээп алганы 133 чагыгның чеден тозу боттанган. Ол чагыглар ёзугаар «Улуг-Хая» совхозта сугтарылга системазы, Хаймраканда 624 орунгуг школа-интернат, Чаа Шагаан-Арыгда 640 олуттуг школа, харылзаа белдириниң бажыңы, «Найырал» совхозтуң сүт-баразн фермазының комплекизиниң бирги эзлчээ болгаш өске-даа чугула тудуглар ажыглалга киргилээн.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга бадылаанын чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга районнуң чер-чер Советтери биче эвес салыышкынны киирип турар. Көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарын чедиишкиниг боттандырган дээрзин Президиум кежигүннери демделээн.

Күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш шалыпчы ажылдан турар будүрүлгелерге, ажыл-агыйларга база организацияларга Советтериниң чедирип турар дузазы ам-даа четпес дээрзин үк хуралга айыткан. Ооң түнелиңде чонның амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң, чурттал-коммунал ажыл-агый эргелелиниң, харылзаа белдириниң, райпонуң, «Найырал» совхозтуң ажылчын кооперациязының коллективтери планныг онаалдаларын күүсеттпээн. Эрткен чылын бүгү совхозтар база карылгалыг ажылдаан.

Девискээриниң экономиктиг болгаш социал хогжүлдезинге чаагайжыдылга база улуг рольду ойнаар. Кызыл-Даг, Ак-Туруг, Чааты, Хайыракан көдээ Советтер бо ажылче кичээнгейни кошкаткан. Ак-Тал, Чодураа, Ийи-Тал болгаш Кызыл-Даг суурларны чаарты кылырының перепективтиг планнары амга чедир чок.

Үстүнде адаттынган четпестерни дарый чайладырын, ниитилел будүрүлгезиниң ажыктың бедидеринче сагыш салырын, чоннуң хандырылгазынче кичээнгейни күштелдирерин, чаагайжыдылганы ходга алырын база өске-даа чугула хемчеглерни боттандырып чорударын хүлээп алган доктаалда чугаалап турар.

Тыва АССР-ниң ишткы херектер министриниң оралакчызы П. П. Селиванов, республика прокурору А. Т. Горелов олар социалистиг өнүжүлгениң оорлаар чоруктарыбиле демиселди күштелдирер талазы-биле бистиң республикада кылдыынып турар ажылдың дугайында ынчаларны күүсеттпээн. Эрткен чылын бүгү совхозтар база карылгалыг ажылдаан.

Социалистиг өнүжүлгениң камгалаар талазы-биле ажыл улус ажыл-агыйының чамдык адырларында ам-даа чавыс деңнелдиг дээрзин Президиум кежигүннери айытканнар. Ылангыя садыг организацияларында, совхозтарда, тудуг черлеринде күрүне өнүзүи, акша-төгериниң самчыгдаар чоруктар кызырылбайн турар.

Социалистиг өнүжүлгениң камгалаар дугайында хообулуну чамдык министерстволар болгаш ведомстволар кошкак күүседип турар дээрзин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму айыткан. Материалдыг эт-хөреңгиниң мурнунда алыксак-чиксек чоруу дээш шиитирип чораан кижилерге бүзүрээр чоруктар ам-даа бар, чамдыкта самчыгдал болгаш оорлаашкын болган тавармылгаларны истелге органнарынче өй-шаанда дыынатпас чоруктар бар.

Ниитиниң өнүзүзүн камгалаарын ам-даа күштелдирер, самчыгдакчыларга болгаш оорларга хамаарыштыр алыр хемчеглериниң дугайында тодаргай доктаалды хүлээп алган.

Комсомолчу Виктор Сарыглар — «Тоора-Хем» совхозтуң аныяк мурнакчы чоланчыларының бирээзи. Ол үк ажыл-агыйда беш чыл чоланчылап, чыл саныида чүк сөөртүлгезиниң планныг онаалдазын ажыр күүседип, социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп келген.

ЧУРУКТА: комсомолчу Виктор Сарыглар.

А. ХАСАНОВИЧИНИҢ фотозу.

Ажаап алыышкын—шалыпчы фронт

ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң Куу-Дагның болгаш Чаңгыс-Халдының шөлдеринде ногаан сура кезээлеринде 6 комбайн чоруп турар. Ында хоочун комбайнер Анай-оол Доңгак болгаш кестирген ногаан массаны силос кылыр черже сөөртүүрге чоланчылар Макар Монгуш, Ойнаар-оол Монгуш, Сарыг-оол Ховалыг олар шалыпчы ажылдан түрараар.

Куу-Дагда 620 гектарда кызыл-тасты кестирген, оон алдынган 850 центнер кызыл-тасты Бора-Хөлде шанче чедирген. Ол тараа эки шинарлыг болган, ону арыглап, курганкаш, үрезинге совхоз белеткеп, ажыглаар деп турар. Чаңгыс-Халында 570 гектарда кызыл-тасты база ажаап эгелээн. Комбайнер Хунай-оол Куулар, Оттүк-оол Монгуш, Алексей Ооржак болгаш оондаа өскелер эки ажыллап турар.

* * *

Чырза-Бажы совхозта Будүй-оол Монгуштуң улуртканы бот-оруглга-чарылгалыг механизастаттынган бригадазы Көк-Талда суггаттыг шөлден тараа ажаалдазын чорудуп турар. Ажаап алдыкган 500 центнер ааш-тараанын шаңга кургадып, арыглап турар.

Ол-ла бригадаңың кежигүнери Кара-Булуң деп черже суггаттыг шөлде рапсты база кестирип, ажаап турар. Оон дүжүүт гектар санындан-на 60 центнер чедип турар.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

* * *

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң ажыл-ишчилери күскү дүжүт ажаалдазынга ону чидиргеге чок ажаап алыр дээш ажылдан турардар. Сөөлгү хүннерде агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары тургустунуп, тайгаларда хар чаап, хүн келген түдүм-на соон орар. Ол байдалдарга чылдак каклайн, харын дүжүттү дүрген ажаап алырынче механизаторлар эрес-соруктуг ажылдан турар.

Совхоз мал чемниге херегдээри-биле 105 гектар арбайны, 105 гектар суланы, 50 гектар тарымал тооруктуг таваан. Ам бо хүннерде оон ажаалдазы чорун турар. Арбайның 56 гектарын ажаагаи, оон 37 тонна дүжүттү, суланың 90 гектарыстан 104 тонналы ажаап алган. Тооруктуг бүрүү-биле ажаап алган болгаш оон 365 тонна ногаан массаны силостаан.

Оон-биле чергелештир 5 гектар картофельдиң дүжүдүн ажаап эгелээн.

Хову шөлдерге 4 звено ажылдан, ында ниитизи-биле 60 хире кижи хаара туттунган. Комбайнерлер Биче-оол Бүрүткел, Анатолий Кинин, трактористер Кайгал-оол Күжүгет, Мандара Лама, чоланчы Ужар-оол Доңгак олар эки ажылдан турары-биле өскелериндеи мурнап турарлар.

Хову турлаанда столовая ажылдап турар, аъш-чем хандырылгазы эки. Повар Казырак Кушкаштаар ында ажылдан турар кижилерге амданныг чемни кылып берип турары-биле хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи.

Х. КАРА-ООЛ.

ДАШЧЫЛАРНЫҢ ДЕМНИГ ИЖИ

Тартык-оол Таржаевич Оюн удурткан 15 кижи составтыг № 81 тудуг эргелелиниң дашчылар бригадазы капитал тудуг эргелелиниң 444 орунгуг ниити чуртталга бажыңының тудуунда ажылдап турар. Үк объектиде ажыл колдуунда дооступ турар. Бешки каттың кырын, чылыглаан, плиталарны салгаш, тырып, сыскаан. Ол шкаш бо хүннерде вентиляция каналдарын кылыр ажылдарны база дооскан.

Үк тудугда ажыл дооступ турар болганда чанында объектиже киреп үе келген. Ынчалза-даа ында ажыл эгелевээн. Краины аваа салыр дээрге, орук белен эвес, арыглаттынмаан. Ужуру болза бо ажылдар шагда кылдынган белеп турар ужурлуг. Ам кыш келген, орукту кылырынга бульдозер черек апарган. Ийи блокту катай 1984 чылдың соолгу кварталында дужаар ужурлуг. Ынчангаш ийиги блокка ажылдарны эгелээриниле чогуур хемчеглерни дарый алыры чугула.

Август айда Т. Т. Оюнуң бригадазы 18 муң рубльдин ажылын кылып тургаш, ону 18 муң 800 рубльге күүседип, планын 104 хуу күүсеткен. Коллектив Н. П. Купцовка удурткан бригада-биле социалистиг чарыштыг. Август айның түнелиниле Т. Т. Оюнуң бригадазы мурнап турар. Оларның бригадазында ажыл шагы үзер, озалдаар, сагыглачурум үрээр кижилер чок. Тудугжулар арасында эп-найыралдыг, бот-боттарын хүндүлеп, кижи бүрүзү эштериниң мурнунга харыысалгазы бедик. Ынчангаш бригадир оларны летпиир, а бригада кежигүннери дуржулгалыг дагдынакчы бригадирин хүндүлээрлер.

Демниг ажылдың түнелиниле ооң бооп плереттинмес аргажок. Боттарының профессионал байырлалынга турасказаткан «Мергежилиниң тергининиң» конкурска дашчылар аразында үк бригаданың кежигүннери Владимир Ондар, Кувискаал Ооржак тиилекчи болганнар. Оларның ол чеднишкинниге эп-найыралдыг, ажыл-ишчи бригадазының салдары улуг дээрзи чугаажок. Кызымаккай ажыл-ижи-биле эш-оорунун хүндүткелин чаалап алганнарга бригада кежигүннери Черлик-оол Дожуганов, Семён Мижит-оол олар база хамааржыр.

Ажыл-ишчи дашчылар боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын күүседип, Совет Тываның 40 чыл оюн чеднишкиннерлиг уткуур дээш ажылдап турар.

Бистиң корр.

А. ДОРЖУ—МӨҢГҮН МЕДАЛЬГА ЧЕТКЕН

Совет Эвилелиниң шилиндек командазының эң шыырак моделериниң бирээзи спорт мастери, ССРЭ-ниң чемпиону Александар Хертекович Доржу 1984 чылда Лос-Анджелеска болур олимпий оюнарынга киржир ССРЭ-ниң шилиндек командазының составында кандидат кыллыр кирген.

Хостуг хүрешке делегей чемпионадының болгаш ССРЭ-ниң шилиндек командазының дебютантызы Кызыл чурттуг Александар Доржу — делегей чемпиону ат дээш чидиг демиселге туруштуу-биле киржип, ССРЭ-ниң Күш-культура болгаш спорт комитединиң, бүгү командаларының, тренерлериниң база бистиң, чаңгыс чер чурттугларының, изиг идегелиг алдарлыы-биле шынзыткан болгаш ийиги черия эвилеп, Киевке чап-чаа болган хостуг хүрешке делегей чемпионадынга моңгун медальды алганы—Тываның спортчуларының тоогузунче улуг болуттикун.

Александар Доржумуп коллективте эш-оору-биле болгаш оон өг-бүлези-биле бистиң корреспондентивис ужурашкан, беседалашкан.

Республиканың Күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы Н. А. Авдеев Сашаның дугайында мынчаар чугаалаан:

— Октябрь 2-ден 6-га чедир Севастополь хоорайга олимпийжи совет спортчуларының бүгү-эвилел слёду эртер. Олимпиада-84-ке киржир, ССРЭ-ниң шилиндек командазының кежигүнүне кандидат Александар Доржуну Севастопольже командировкалаарының дугайында келдиришкин чагааны ССРЭ-ниң Күш-культура болгаш спорт комитединден чаа-ла алганывыс бо. Саша мындыг улуг чеднишкиниерни канчап чедип алганыл? Бо дээрге, оон киижизиг болгаш кончуг ажылгыр мөзү-шынарының түнелиң.

Саша кончуг-ла биче сеткилдиг, эш-оорунге сагыш човаңгыр кижи. Ол ажылдаарыпга ынак, сорулгазын чедип алырынга дендии үткүлдүг. Дыка хөй болгаш доктаамал тренировкалап турар. ССРЭ-ниң шилиндек командазынга киреп — оон шагдан тура изиг күзели, спортчу амыдыралының сорулгазы турган. Үткүлдүг, тура соруктуг мөге оны чедип алган. Ам Сашаның улут спортта чеднишкиниерни дээш анаа чүректиң хынызындан байыр чедирип, моон соңгаар улуг чеднишкиниерни республиканың бүгү спортчуларының мурнундан күзээр-дир бис — деп, Николай Анатольевич чугаалаан.

Хостуг хүрештиң ССРЭ-ниң спорт мастеря Валерий Маадыр-оолович Оюн республиканың дуржулгалыг тренерлериниң бирээзи. Саша профтехучилищеги дооскан соонда район, республика чергелиг маргылдаалаарга киржип, хүрежип турган эш-оорундеп чүүгүн-биле-даа ылгалбас, томаанныг, оожум оолдун хүрежиринге салыныпын, алыс чүткүлдүүн тренер алышкылар Михаил болгаш Валерий Оюнар эскерип каапнар. Оон бээр-ле Саша тренер Валерий Оюнуң өөреникчизп. Тренер кижи чүгле башкызы, дагдыныкчызы эвес, харын оон сорук кинрикчизп, оорушкүүдаз, бергеш-даа деңге үлежир чоок эжи, өдүүр. Александар Доржу-биле оон тренерп Валерий Маадыр-оолович аразында ёзулуг-ла ындыг чоок, найыралдыг, бот-боду эки бипчирлер.

Кызылдан аъттанып тура, тренер Валерий Оюн мынчаар чугаалаан:

— Маргылдаа кончуг чидиг болур, удурланыкчыларның белеткели ыяк деп билир бис. Сашаның эки хүрежиринге бүзүреп, оон хөйнү манап турар бис.

Тренер Валерий Маадыр-оолович өөреникчизинге быжыг бүзүрээр, ол ындыг болур-даа ужурлуг. Александар Доржу делегей чемпионадынга ийиги черже үнүп, моңгун медальды бодунуң командазынга эккелген.

Александар болгаш Любовь Доржуларның өг-бүлези 6 харлыг оолдуг, 1 харлыг уруглуг.

— Маргылдааже Саша чоруп турда, аңда чүгле эки хүрежирин уругларым-биле кады күзеп каар улус бис. Хостуг шагында ол уругларын ойнадып, агаарлаарынга ынак. Тренировка баарда чамдыкта Русланны ап алыр, бажыңынга база хүрештиң аргаларын оглунга көргүзүп, бо-ла обмаан турарлар. Ырадыр чер чоруп, маргылдааларга киржип чорааш келгенде, Саша Барлык суурда ачазынга барып ужуражыксаар кижп. Бо чайын база уругларывыс ап алгаш, кыргап-ачавыс сугга четкеш келдивис. Сашаның чеднишкини — бистиң өг-бүлевиске өөрүнчүг улуг боолушкун-дур — дээш. Люба эгеннячел, чымчак сеткиля-биле хүлүмзүрүп кагды.

Совет спортчу, бистиң чэнгыс чер чурттуувус Александар Доржуның мурнунда нарын болгаш харыысалгалыг спортчу маргылдаалар манап турар. Олимпиада-84-ке Совет Эвилелиниң адыш камгалап хүрежириниге ол белеткенп эгелээн.

Ада моон соңгаар-даа спортчу улут чеднишкиниерни күзел каалыңдар.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР

СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлеринде кедээге мал ажылын хөгжүдери шалыпчы фронт деп айыткан. Хой ажылының мурнунда улуг соруглалар салдынган. Эрткен беш чылдың чыл бүрүде 441—454 муң тонна дүктү будуруп турган болза, 1981—1985 чылдарда чылда 470—480 муң тоннаны будурөр. Хой эъдин будурери база көвүдээр.

Амгы үеде бистиң чуртувуска хой эъдин, оон дүгүн будурерин көвүдедирил, хойнуң уксаазын экижидери — кол соруглазының бирээзи. Ынчангаш хойнуң чемгерилгезин, ажаалдаамын, оон продуктуларын садып, сайгарарын экижидер херек. РСФСР-ниң төп районнарында Горьнийниң хойлары, Латвияның кара баштыг, цигай болгаш орустуң, улуң дүктүг (калинин тип) уксаалары эки түмөлдерин көргүскен. Малдың чемгерилгезин, ажаалдаанын чурумчутканындан, уксаазы экижиткенинден оларның бир хойдан кыргып ап турар арыг дүгү 40—50 хуу көвүдээн.

Уксаажыдылга заводтарында асканий, алтай, грозный, кавказ, ставрополь, совет мериноос, соңгу кавказ, цигай болгай оске-даа уксааларның хой бүрүзүнден-ле ортумаа-биле 3,0—3,7 килограмм арыг дүктү ап, бедик көргүзүлүг болгаш. Уксаалыг хойлардан алыр продукцииниң будурулгезин уксаажыдылга ажылагийлары эки чорудуп, чогаадыкчы оъу-биле ажыглаш турарындан, оларның продуктулуу хой болуп турар.

Хойнуң продуктулуг чоруун көвүдедири болгаш оон баш санын остүрери уксаажыдылга ажылын экижидеринден болгаш тарын боозадылганы чогуур ой-шаанда шын организастаанындан кол хамаарыжыр. Ынчангаш уксаажыдылга ажылын организастаанында, тарын боозадылгада будурүкчүлерни ажыттап турарында четпестер бар. Чурттуң хой ажылдыг ажыл-агыйларынга бо чылын 200 муң кошкарны ажыглаан. Ооң 15 муцунуң азы оларның 7,5 хуузунуң салгал дамчаан шыларын хыпаан. Бир баш эки шыпарлыг кошкарга төрүүр 350—400 хой онаажып турар, а чамдыктарынга оон-даа эвээш. Ол дээрге эң-ле куду көргүзүт.

Тарын боозадылга үезинде бедик продуктулуг бир кошкардан чаа алган үре-биле бир сезонда 12—17 муң чедир хойнуң тарын болуру тодаратынган. Шак ындыг чижектер практика кырында бадыткатынган. Ооң чижээнге Ставропольдуң уксаажыдылга чери 1976 чылда торуттунген, 110 килограмм декширлиг, 8 килограмм дүктү берип турар, 63,99 дугаарлыг эки шыпарлыг кошкарның үреэн-биле 1980 чылда 12626 хойнуң тарын боозатканын хамаарыштырып болур. Ооң алдынган хураганнардан бир хар четкенде 2,8—3,0 тонна немелде арыг дүктү ап, 39—42 муң рубльдиң өнүмдеде арыг орулгазын алган болуп турар.

Ынчангаш чурттуң уксаажыдылга албанының чергелери эки шыпарлыг кошкарларны тарын боозадылгага ажыглаарын практикалаары чугула.

Бистиң чурттувуста хой ажылын улам ынай сайзырадыры-биле австралиянын мериностары-биле бистиң чигемарым дүктүг хойларывысты хайнакташтырарын практикалап турар. Ол чорук дүктү көвүдедиргиге узун болгаш арыг, шыпарлыг дүктү берип турарын ол практика көргүскен. Оон ачызында Ставрополь крайның Апанасенков районда «Айгурский» совхоз 1972 чылда бир баш совет мериностан —2,29 килограмм, 1981 чылда 3,38 килограмм дүктү немей кыргын алган.

Хой-хөй ажыл-агыйларның ажыттыныг арга-дружулаашкында алган көөргө, хой семиртилгезинниң шөлдерин ажыктыг таланы көргүүн турар. Ростов область «Дружба» совхозтуң механизастаттынган семиртилге шөлүнге 1980 чылда 28 муң хойну тургускан. Ортумаа-биле бир хойнуң деңгээзи 50 килограмм болган. Ол хойларның ээдин садып сайгарганындан ажылагий 483 муң рубльдиң орулгазын алган, ол планнаанынгдан 28,5 хуу хой болган.

РСФСР-де 197 хой комплекстериниң 23-жү дүк кыргын

А. ЕРОХИН,
көдээ ажыл-агый эртемнеринниң кандидады, профессор.

● Чаа уксаалар. Шынарыл
● Ценуроз деп чүл?
● Улан-Батор четкен хойжу.

Бо арыңдан билип алыр силер.

СЕРЕМЧИЛЕЛ

Успа хөлче улдап кирген үзүм Тестиң эриинде Үстүү-Бооm дээр кожагар бар. Шак ол Үстүү-Бооmнуң кырында кыр аъдының дынындан тудуп алган, дөртен дөрт хар чаа-ла четкен, эрес эр бараан харап, ишкээртен олче удур оъттап үнүп орар хойларын онча-лай көрүп каап, сыгыртып орган. Тестиң чалгынга өөнделедип, эштип өскен хеминге эргеленип, чоргаарланып орда-даа, кадат малынган карак салбайн орган.

Канчангаш-ла, хойларының ындыы талазынче көрүптерге, ыт дег дүрээлүг кара чүве будуу чылбыртып орган. Кандаай чоор, боруу бе дээрге, кара деп, ол боданган. Ыпчалза-даа «серемчиде —хорамча чок». Аъдының ээзингизин шалыпкыны-биле теве каапкаш, олче шиглеп чедипкен. Хойлары чаңгыс черге болдунчуп, сезиг апканы илден апарган. Хойларның ындыы талазынга халдып кээрге, оор черлик ыттар ынай маннашкапнар. Кыр аъдының сыр маңы-биле соондан көөрге, ыттар мырыңай он үш болган. Оларны ажыгны, кускуннап, соондан чайдыр-соора дажап, сындырып турган, Тестиң шыргай арыынче кирп сывыртапкан.

Хонук-хонуу-биле, ай-айы-биле черге белүглежип чораан азырал ыттар черликсирей берген, мал-маганче оөр-оөр болуп алган, халдаар деп турганы ол. Аныяк кадарчы болза, ыт малче база халдаар дээрзин утаавас-даа йөк.

Ол черликсирей берген ыттарны узуткан чок кылыр талазы-биле Кызыл-Чыраа көдээ Советиниң күүсекому дарый хемчеглерни алыры негеттинип турар. Ол ыттарны узуткавас болза, совхозтуң малынга хора чедирип болур.

«Кызыгаар» совхозтуң мурнакчы, хоочун хойжузу Хүлер-оол Лыкаа сөөлгү беш чылда күш-ажылчы чедиишкиннерин чедип алган. Тодаргайларга, 1984 чылда чүс башка опаштыр чүс хураганны мендя камгалап алган. А 1982 чылда чүстен чүс он хураганны, тыва уксаалыг бир баш хойдан-на 1,8 килограмм дүктү алган, мурнакчылар одуруунче кирген совхозтуң шолбаннарының бирээзи.

Ооң комсомолчу оглу Игорь Лыкаа — ачазынга дузалакчы кадарчы болбушаан, 142 хураганны ажаан, доруктурган мурнакчы сакманчы. Мурнакчы хойжунуң кадайы, он бир уругну кижизиткен Маадырне Долума Адышаевна Лыкаанын чедиишкинге кирип турар улуг-хуузу база улуг. Ол чүс ажыг хураганны бо чылын доруктургаш, төрээн совхозунга хүдээдип берген. Чер-ле ынчаш, оны эриг сеткилдиг, үйгеп-кирген чонунга ыяштыг-чемниг, аяк-шайлыг кижи дээрзин дораал экерип болур. Өөлүң ишти эъмексекселиг, арыг-силиг. Чаңгыс аай угуваалыг шокар-шокар аптаралар, радиоприёмник, шупту хер-херекселдер чогуур черлериңде. Бо бүгү өөлүң херээжен ээзиниң ажылгырын херечилеп турар болуу.

Хүлер-оол болгаш Игорь Лыкаа адашкылар коданында төрүүр 474 хоюнуң чайгы семиртилгезин эки организастаан. Кыштаа Бүрээ-Бажының Оңгар-Одекте. Ооң септелгезин баш удур кылып, 10 тонна одекти кургадып алган. Ийи адалышкы 16 тонна силгенин кезип белеткаш, кыштаанда чедирип сараттаан.

— Кыш кандыг-даа боон болур. Аная баш удур четчир чем курлавырлап алыры — малчын кижиниң кол соруглазы: «серемчиде — хорамча чок»—деп, хоочун хойжу Хүлер-оол Максимович түнеди.

Ө. ЧИҢМИТ.

ХАЛАС ПУТЁВКА-БИЛЕ

Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозтуң хойжулары Хунапай Шопуяновович Оюн, Александра Опаевна Бадына оларның өг-бүлези он сес чыл хой малдап келген. Ынчангаш оларның ол ажылга мергежили улуг. Сөөлгү каш чылдарда ол өг-бүле төрүүр 100 хойга онааштыр 90-дан куду хураган ап көрбээн. Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында олар база-ла ажыл-ишкин тура-соруктуг ажылдаанынар. Төрүүр 100 хойга онааштыр 102 хураганны камгалаан ап, совхозка хойжулар ортузунга организастаан социалистиг чарышка тнилекчи болуп, шаңналдып, мактатканнар.

Эрткен чылдың кыштаглаашкынынга эки белеткенгенинниң түңнели ол. Чайгы үеде хоюнуң семиртилгезин организастааны эки болган. Кыш эки эгелээн. Хар чуга, соок чок. Мал чемни четчири-биле белеткеп алган.

Олар дузалакчы кадарчы албаан. Кажан хой массалыг төрүп эгелээрге, сакманчылар херек апарырын олар совхозтуң директизиязынга сагындырып чугаалап каап. Февраль ай үнүп келгенде хойларының массалыг оолдаашкынын эгелээр деп чүвени олар баш бурунгаар билирлер. Февраль ай келген. Ам чымыштыг ажыл эгелээр деп Хунапай Шопуяновичиниң сеткили дүүреп эгеледээн.

— Хойну сен бөгүн кадар. Мен суур кирип, сакманчылар барып чугаалажып экижээйн— дээш аъттаныпкан.

Ол хүн сакманчыларны экелгелеп. Хою, шыпап-ла, оолдап эгелээн. Бир хүн 30-40-даа чедип турган. Александра Опаевна балдыр сыгар чайдаа чок. Ол чаа төрээн хойларны ангылап үскеш, хураганнарын сакманчыларга хүлээдип берип турган. Олар илаңгыя ийнс хураганнарже улуг кичээнгейни салып турган.

Хунапай Шопуяновичтың хамык ажылды башкарып, сакманчыларының ажылынче кичээнгейни салып, чаш хураганнарны канчаар доруктуруп, өстүрериниң дугайында оларга бодунуң арга-дружулгазын дамчыдып берип турган. Февраль ай төнген. Хой оолдаашкыны адаатаанган. Чаш төлде хорамча чок. Хойларын бүрүү-биле тургузу азыралче кирген. Ол чеже хой оолдаанын, ам каш хой артканын хүн бүрү демдеглеп ап, дакылап орар. Коданда хою ийи катап көвүдээн.

Мурнакчы малчын Хунапай Шопуяновичиниң совхозтуң директизиязы болгаш профэвилел организациязы Моол Арат Республиканың баар-халас путевка-биле шаңнаан. Ол акыдымда моол улустуң ажылнжи-биле танышкып, Улан-Батор хоорайга четкен келген.

Дыка хөй чаа-чаа үүлдерни солун, сеткүүлдерден номчуп, мурнакчыларның арга-дружулгазын бодунуң ажылынга ажыглап турар.

— «Шын» солунга нарлаттынган «Революцииның чалбыжыр» совхозтуң хойжузу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны И. Сафоновтуң «Харыысалга херек» деп ажык чугаазын номчудум, ону деткинир мен. Кандыг-даа ажылга бедик харыысалга, быжыг сагылгачурум херек. Ол дээрге кижиниң бодунуң онаашкан ажылынга кызымаандан кол хамаарыжыр. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш- ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын номчуп танышкаш, ону бүрүнү-биле чүүлдүгээнүп, ону амыдыралга боттандырар дээш ажылдаары бистиң кол соруглавыс болур—деп, Хунапай Шопуянович чугаалап орар.

1983—84 чылдарның мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер, ниитининг малын хүр-менди кыш ажырар соруглга-биле өдек, кыштаанын септелгезин шынарлыг кылып алган. Мал чеми—сигенин четчири-биле белеткээн.

Август айда хоочун хойжубиле Элегес хеминг унунга орук вайы-биле ужураттым.

— Совхоз төвү кирип, хоюмну тарып боозадылгага киирерим бо. Малдың чаш толүн менди алыры дээрге-ле, ол ажылды шын чорударымдан улуу-биле хамаарыжыр чүве—деп, ол чугаалай-дыр.

— Чоруурар чогузун!—деп, хойжу-биле байырлаштым. Ол хоюн өөрүшкүлүг сүрүп чорупту.

С. ОЮН.

ЧУРУКТА: Тыва авиабудуруглериниң пассажир самоледу Ишкининиң хойжуларында.

Эртем-көдээ ажыл-агыйга

ЧАА УКСАА

Казахстаниың хой ажылының эртем-шинчилел институдунуң, Алма-Атаның зоовет-институдунуң база улуг кудуруктуг болгаш чартык-нарын дүктүг хой өстүрер талазы-биле специалистериниң хой чыл дургузунда кылып чоруткан ажылының түңнелинде, дегересс деп чаа уксаа тывылган. Казахстаниың эртемденнери бо уксааны үидүрер талазы-биле ажылдарны Мынбаев аттыг дуржулга ажыл-агыйынга 1931 чылда-ла эгелээн. Маңаа улуг кудуруктуг хойларны чартык-нарын дүктүг кошкардар-биле хайнакташтырып, оон төрүттүнген салгалдың хоюн улуг кудуруктуг прекос уксаа-биле хайнакташтырып турган. Алма-Аталың зоовет-институду ол чергелиг ажылдарже 1944 чылда көргөн. Ынчан Алма-Ата областың «Октябрь» совхозу прекос уксаа-биле Мынбаев аттыг ажыл-агыйның улуг кудуруктуг хойларын дайнакташтырып эгелээн.

Амгы үеде дегересс уксаанын эътикир-дүүкүр хоюн Казах ССР-ниң Актогай, Джезказган областың Приозерный районнарының, Алма-Ата областың Балхаш районунуң ажыл-агыйлары остүрүп турар. Ол ыйыкаш дегересс уксаанын хойларын база кошкардарын бөлүүн дүктүг хойлар остүрүп турар ажыл-агыйлар малдың продуктулуг чоруун көвүдедир сорулгабиле хайнакташтырылгага ажыглап турар.

Чаа уксаанын хоюнуң шынары кандыгыл? Бүгү-ле бар уксааларының арасында дегересс уксаанын хою улуг кудуруу база чартык-нарын дүгүбиле кескү ылгалдыг. Бүдуруккүү кошкарларының ортумак деңзизи 103 килограмм, хойларының—60 килограмм; дөтпелериниң—34—35, тогду хойларының—30—32 килограмм. Хойлар дүргей четчин өзер, доругуучал. Дөтпелерини аваазындан чарып турар. Үеде хоюкта деңзизиниң өзүлдези 276 грамм, а тогдуларының — 250 чедер. Хойнуң кою эъди 78—82 хуу. Будуруккүү кошкарларының дүгү колдуунда-ла 48—50 шынарның боол турар. Хойдан-на ортумаа-биле 2,3—2,7 килограмм дүктү кыргын ап болур.

Бо уксаанын эң тергиин дээш колаш хойлары Мынбаев аттыг ажыл-агыйның уксаажыдылга турагларында хаара туттунган. Ол ишкаш хой уксаажылар талазы-биле тускайлаттынган «Бакпакскин» деп ажыл-агыйда база өстүрүп турар. Оон аңгыда Джезказган областың «Жамшин», «Актогай» база партияның XXII съездиниң аттыг совхозтарында болгаш Алма-Ата областың Балхаш районунуң тускайыыттымган үш ажыл-агыйларында өстүрүп турар. Бо ажыл-агыйларда ниитизиниле дегересс уксаанын 200 муң хойлары бар. Оларның иштинден тергиин эки шынарлыг 26 муң баш хойну тускайлап ыңгылаан.

Дегересс уксаанын хоюн өстүрери экономика талазы-биле улуг камнавалгалыг. Хойларының дүккүүл аңаа улуг кудуруктуг хойга деңзээрге 1,0—1,5 килограмм хой, а деңзи база дүрген өзүп сайзыраар, телүр талазы-биле бөлүүн дүктүг хойлардан дудавас. Ынчалзадаа дегересс уксаанын хоюнуң дүгүнүң садып алыр ортаа аңаа дүктүг хойдан 60—65 хуу улуг. Бо чорук ажыл-агыйларның орулгалыг чорууга улуг аңгылыг.

Д. АЗИМОВ,
«Колос» ном үидүрер черниң корреспондентизи.

(«Овцеводство» журналдан)

ЧАГЫДЫЛГА МАССАЛЫГ

Шүй суурда болгаш совхозтуң малчын бригадаларының ортузунда амгы үеде солун, сеткүүл чагыдылгазы массалыг чоруп турар. Баштайгы хүнүерде контора аппарады болгаш хову-трактор бригадазының ажылчыннары чагыдылгага идепкейлиг киришкен. Ниитизи-биле 650 солуниу, 330 янзы-бүрү журналды бижиткен. Кижи бүрүзү чагыдылгалыг турзуп дээш Шүй суурда почта сабырының эргелекчизи Серемма Төйбу-Хаа, почтачы Александра Хуру одар чоп ортузунга агитация ажылын чорудуп турар.

А. КАНЧЫЫР.
Бай-Тайга район.
«Мурнакчы» совхоз.

ОРУКАРА

Хой сүрүп чораан ийи кижиге орук ара ужуражы бергеш, оларның дүүн-не аалындан үнгенин, хоюнуң кыргылдазын орай дооскапындан черге хонганын болгаш ам чашып бар чоруурун билип алдывыс.

— Бодунуң кодапынга амыр хойлар, эртен сдарже безин кижи үндүр сүрер. А маңаа арай деп дең атсып алдывыс, доктаавас, чытпас, ыңай-бээр хоюр. Өг болгаш кажаа-хораа чок боорга, ыпчап туралары ол-дур ийин—деп, эр кижи чугаалады.

— Оода, бо өшкү база төрүпкен, чаш анаймы сеткига суккаш, чүктеп алган чор бис, —деп, херээжен кижи чугаага кирешти.

Дүүн «Барлык» совхозтуң бир мурнакчы хойжузунуң аалынга баарывыска, хоюн кыргыдып чорупкан болган. Орай кээр, харын-даа хонар магатчок дээрзип аалдың ээлери бо дээрзин эндевейн, дораап-на айтыра бердим:

— Силерни Эник-оол Херелович, а силерни Дырыш Маглыевна дээр бе?

Кайызы-даа уурук-суурук «Ийе» дидн. Оон аңаа чугаалажып олурувуста, чаа танышкан ийи хойжумнуң чуруун фотокорреспондент В. Кара-Сал тырттырган.

Күжүгеттер хой малдаандан бээр он алды чыл эрткен. Эник-оол оон мурнунда тудуг бригадазынга бызаңчылаптаа, хову-трактор бригадазынга суттатчылап-даа чораан. Шаңнал болгаш макталды бо-ла алыр турган. Ол мынчаар бөгүнге чедир суурдан үнмейн, чылыг бажынга чурттап, ол олчаан ажылдан болур турган. Ынчалзажок үскен хураган хүлээп алыр малчын тывылбастай берген. Ынчан совхоз директору чүвенниң ужуруп тайылбырлаш, оңу хүлээп алырын сүмелээрге, Эник-оол улус сөзүүнден эртнее болганындан, дораан-на ойнээрежикпен.

— Угувустан малчын болгаш, улуг бергедеведивис. Баштайгы чылдардан-на көргүзүүвүс багай эвес турду. Ынчангаш мени, ийи чыл ажыр хой малдап чорувуста, коммунистер девизчи партпяның кежигүйүнге киирерин сүмелээн. Оон соопда харыысалга улам улгаткан. Ам коммунистиг бедик адын он ажыг чыл дургузунда хүндүлүү-биле эдилеп чор мен — деп, Дырыш Маглыевна чоргаарланды.

Өгүнүң херээжен ээзи—көдээ Советтиң депутады, дөрт уругнуң иези. Уругларының үжүү — өглүт-баштыг, ажыл-ишкитиг, урут-дарыглыг. Бо дээрге өг-бүленнің амыдыралынга улуг аас-кежик, күүгенге база ажык-дуза. Эник-оол Херелович биле Дырыш Маглыевна социалистиг чаңгыс ажыл-агый эртем-шинчилээр институдунуң, Алма-Аталың зоовет-институдунуң база улуг кудуруктуг болгаш чартык-нарын дүктүг хой өстүрер талазы-биле специалистериниң хой чыл дургузунда кылып чоруткан ажылының түңнелинде, дегерес деп чаа уксаа тывылган. Казахстаниың эртемденнери бо уксааны үидүрер талазы-биле ажылдарны Мынбаев аттыг дуржулга ажыл-агыйынга 1931 чылда-ла эгелээн. Маңаа улуг кудуруктуг хойларны чартык-нарын дүктүг кошкардар-биле хайнакташтырып, оон төрүттүнген салгалдың хоюн улуг кудуруктуг прекос уксаа-биле хайнакташтырып турган. Алма-Аталың зоовет-институду ол чергелиг ажылдарже 1944 чылда көргөн. Ынчан Алма-Ата областың «Октябрь» совхозу прекос уксаа-биле Мынбаев аттыг ажыл-агыйның улуг кудуруктуг хойларын дайнакташтырып эгелээн.

Амгы үеде дегересс уксаанын эътикир-дүүкүр хоюн Казах ССР-ниң Актогай, Джезказган областың Приозерный районнарының, Алма-Ата областың Балхаш районунуң ажыл-агыйлары остүрүп турар. Ол ыйыкаш дегересс уксаанын хойларын база кошкардарын бөлүүн дүктүг хойлар остүрүп турар ажыл-агыйлар малдың продуктулуг чоруун көвүдедир сорулгабиле хайнакташтырылгага ажыглап турар.

Чаа уксаанын хоюнуң шынары кандыгыл? Бүгү-ле бар уксааларының арасында дегересс уксаанын хою улуг кудуруу база чартык-нарын дүгүбиле кескү ылгалдыг. Бүдуруккүү кошкарларының ортумак деңзизи 103 килограмм, хойларының—60 килограмм; дөтпелериниң—34—35, тогду хойлар-

ЦЕНУРОЗ

Ценуроз ларыгның чедирип турар когараларды кончуг улут. Чамдыкта хойларның массалыы-биле өлүрүнден ангыда, дыка хөйүн өлүрер ужурга тааржыр. Өдүрген хойларның ээдэ чемге барык ажыгзаттыкмас, хөй кезиң техникти утилге (сөөк долганы оон-даа өскө) хереглээр.

Е. Е. Жумаковичиниң саналының ёзугаар алырга, 1957 чылда түгле РСФСР-ге кыжалардан хораан хойлар 39,2 хуузун эжелеп тургаи. Оон үнезин саналарга, чидиргеи ыт 1140 тонна, дүк 500 тонна болгаш оон ангыда 2000 тонна ыт ажылалга кирбес болгаи. Шупту карылганы саналарга, 4 акша-биле 50 мля. рубль болгаи.

Өөскүдүкчүнүң характеристиказы. Баш мээзиниң ценурозу борбак азы шөйбек хевирлиг ыйлангы, оон хемчээли улуг-бичелиг, чамдыктары дага чуургазы хире болур. Иштинде кыйгак картында ценурозтуң склекс деп адаар ужу (бажы) чоруур. Ол ужундаа склекстер болуқ-болуқ, а саны он-ондан чүс-даа чеде бээр. Ыйлангы иштин суук чүүл өзери аажок оожум. Г.И. Рожнинаның шинчээнин ёзугаар алырга, ыйлангы шымыл 15 хонганда—2-3 мм, 21 хонганда—0,5 см, 24-30 хонганда—3-3,5 см, а 95 хонганда 4-7 см. чедир өзер.

Ыттар, боруулер, дилгилер, ценурозтан аараан хойнуң мээзин читкеш, паразиттиң чедишкеи чадазын халдадып алыр. Ценуроз хойнуң боозунга халдай бээр тавармалгалар база турар.

Ыйлангыларның хой кезии мээге чоруур, оорга чүүнүге чоруурун ховар. В. Р. Тарасовтуң шинчилээнии ёзугаар алырга, ыйлангыларның мээде чоруур черлери: оораш мээге—8,2 хуу, чүшкүу талазынга—22,6 хуу, чүлчүргайыта, чөвээнге — 43,3 хуу, хавак талазынга — 25,2 хуу база оорга чүүнүге — 0,7 хуу.

Онкосфера дамырлардан үнерде, мээниң шывыгларын эртерде база мээниң иштиниче кирерде балыглап өзе берген ыйлангылар мээни болгаш оон спектенип ыя базып аараан хойну чыргаадалыр. Ыйлангы оскеи түүм, аараан черн нарыыдаар, оон соонда мээ бячелээр (атрофия).

Ыйлангыларның суунда хоран бар, ол хаиче кирип, организмни хораннаар.

Аарыгның демдектери—ыйлангылар мээниң кайы кезектеринде барыидан, оларның сан-хемчээлдериидеи, (хойнуң мага-бодунуң байдалындан хамаарыжыр. Ынчангаш ценурозтуң демдектери янзы-бүрү болур. Ценурозтан колдуундала 1-1,5 хар чедир назылыг) хойлар аарыыр. Аарыг үш чадаларлыг.

Аарыгның бирги чадазында хой аажок дүвүрээзиниг турар ийикпе, азы шуут шагзыраан болур. Хой хоюучал апаар, куруулдур тыртыжаннаар, аиаа-ла черге ол-бо чүгүргүлээр. Караа хан-кучук кыза бээр, чамдыкта бо чадазында 4-5 хонганда хой өлүү бээр. Өлген хойну чазып көөрге, онкосфераларның ходелип чораан «истери» көстүр. Ол истерии мээниң чамдык картынга хан-кучуга берген черлерден көрүп болур. Тодарадып шинчилээрге, янзы-бүрү хемчээлдерлиг ыйлангылар болур.

Аарыгның ийнги чадазынга ыйлангыларның озери 2-6 ай чедер. Аарыгның демдектери биллиртпес. Харын-даа хой кадык кылдыр көстүр.

Аарыгның ушкү чадазында хойнуң ниити байдалы баксыраар. Хой чем чиивеевээр, бирде хемертен тура дүжер, бажын доңгайтып алган үр-ле турар, чамдыкта бажын бир чүвеге үзүп алган турар-даа, долгандыр чүү-даа болуп турар болза тоовас, бөжиның ыйлангылаван чарыынче углай дескиниң, долганып туруп бээр. Бирде хой бажын ойтайтып алган ут-шиг чок маңнагылаар. Чоорту тыртып күрлур, караа көрбестей бээр. Сөөлүгредир хой үргүлчү чыдар апаар, ынчаар 1-2 ай ааранш, өлүр. Ооргазының чүнү ыйлангылаанда хой атпаңнааш апаар, чоорту соңгу даванары бастынмастан кожуй бээр. Ындыг хой база-ла удатпас өлүр.

Аарыгның диагнозун аарыгның ушкү чадазының демдектеринден тургузары белеп.

Эмнээри. Ыйлангылар улгады бергенде хирургия аргазыбиле кезип тургаш оларны ап каап болур. Бо арга 90 хуу чедир түңнел берип турар. Оон өскө бо аарыгны эмнээр аргалары ховар, барык-ла чок деп болур.

Демнеежир аргалары өскө кыжалар аарыглары-биле дөмей.

Днепр тулчуушкунунуң 40 чыл болганынга

ДНЕПРГЕ ДАЙЫНЧЫ МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

Армия генералы С. П. Иванов, Совет Эвилелиниң Маадыры

Днепр дээш 1943 чылдың августа эгелээн тулчуушкун Ада-чурттуң Улуг болган делегейниң ийнги дайыннарының эң улуг тулчуушкуннарының бирээзи болган. Анаа совет шериглериниң эң улуг күштери: Төп, Воронеж, Хөвү, Мурнуу—Барлыы болгаш Мурнуу фронтулар киришкен. Олардың составынга 1943 чылдың август айга чедир 2633 муң кижи, 51200 үгер-боо болгаш миномёттар, 2400 хире танкылар болгаш боду чоруур артиллерия тургузуглары кирип турган.

Совет шериглерге дайынның күүлүг бөлүктери удур хөделип турган. Оон составынга «Төп» дээр армиялар бөлүүледен 2-ги армия, 4-кү болгаш 1-ги танк армиялары, ол ышкаш «Мурнуу» армиялар бөлүүледен 8-ки болгаш 6-гы армиялар—нимитизи-биле 1240 муң кижи, 12500 үгер-боо болгаш миномёттар, 2100 танкылар болгаш штурм боо-чепсээ кирип турган.

Курск тулчуушкунунуң үезинде-ле совет шериглер хем бетин талазының Украиназын хостаар, Днепрге четкеш, ону кежер болгаш оон ол чарыынга быжыгланыр деп душаанды алган турган.

Днепр дээш улуг тулчуушкун ийи ие-чада-биле боон турган. Оон биргизиниде (1943 чылдың август-сентябрь) совет шериглер хем бетинииң Украиназын хостаан, Днепрни кешкеш, оон барыын эриниде камгалалдыг черлерни эгелеткен. Ийнги үе-чадазында (1943 чылдың октябрь—сентябрь) Киевти болгаш хем ол чарыының Украиназын хостаары дээш тулчуушкуннар болган.

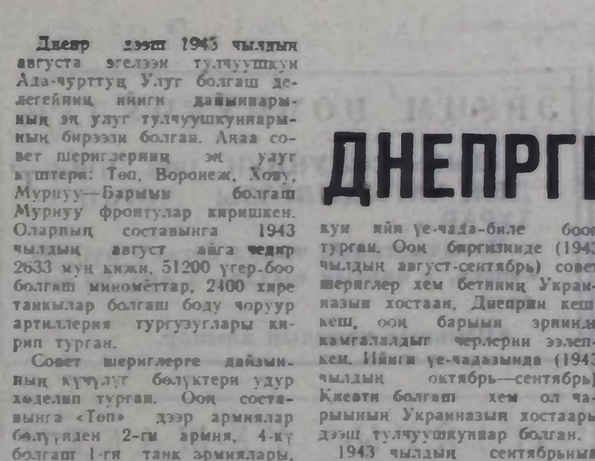
1943 чылдың сентябрьниң баштайгы чартында гитлержилер Днепрже атказарлаар үзүрга таварышкан. Гитлержи командылал чери Днепр дээш бистиң шаап халдаашкыныбысты доктаадырын болгаш ону барган дораан-на эртип кежерни болдурбазын күзеп турган. Олар калбак болгаш терең Днепрге ооргалагаш, быжыы-биле камгаланырынга оон ындыкы эриин таарымчалыы-биле ажыглаарын бодаан. Ынчалза-даа совет шериглер боттарының эрес-дидим, тура дүшпес халдаашкыны-биле гитлержилериниң планын бууратkан.

Оон мурнундагызы мшкаш, харыысалгалыг дайынчы соруланы күүседирде коммунистер мурнуку одуругга чоруп турганнар. Ол хүннерде дыка хөй дайынчылар партияга кирер күзелин илереткен. Чүгле чаңгыс чижек. 40-гы армияның партия организациялары сентябрь айда чаа тулчуушкунче коммунист боон киреринн күзээн ийи муң ажыг кижиниң билдириишкинии хүлээп алган.

Сентябрь 18-те төптүң төлээлекчизи Совет Эвилелиниң Маршалы А. М. Василевский телефон дамчыштыр Сталин-биле чугаалашкан. Фронтунуң шериг чөвүлелинге ол мынча дээн:

— Дээди кол командылакчы силерниң фронтунар Төп фронт-биле сырый хөделбишаан, кол-ла согуушкуну Киев угланышкынынче кылзын деп соруланы салды.

1943 чылдың сентябрьниң чээрби хүннеринде Воронеж фронтузунуң мурнуку отряттары Днепрге чеде берген. Фронтунуң шериг чөвүлелиниң кыйгырмын дыннаш, шериглерниң сеткил-сагыжы улам-на сергеп, сорук киргеп. Ында чугаалааны болза: «Алдарлыг дайынчылар, сержантылар болгаш офицерлер! Силерниң мурнуңарда төрээн Днепривистир. Силерниң мурнуңарда чыдар хем ол чарыын көрүнерем. Ында Киев, украин чер, ында бистиң үругларывыс болгаш кадайларывыс, адаларывыс болгаш иелеривис, акы-дүнмаларывыс бар. Олар силерни манап турар. Демиселдиң шинтпирлиг шагы келген, бөгүн

ЧУРУКТА: шаандакы шериг көвүрүг тудугжулары (солагай талазындан оң талазынче) № 2 көвүрүг отрядының начальныгы Евгений Николаевич Радзевич, көвүрүг отрядының чазанныкчызы Василий Степанович Шелест, № 1 «Мостострой» трестиң өргелекчизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынның лауреады Исаак Юлисович Баренбойм, пенсионерлер Федор Иванович Лебедев болгаш Андрей Титович Коваль оларның көвүрүг тудугжуларының дайынчы маадырлыг чоруун алдаржыдып турар Тураскаал-демдектин чанында.

Чүгле «шаг-үениң көвүрүү» эвес, харын база амгы үеде Украинаның найысылалының хемниң ийи талазында турар чурттарга районнарын холбаштырган ёзулуг-ла херек кылырында кончуг чараш көвүрүг дайынның 43-кү болгаш тайбының 83-кү чылдарын база холбаштырып турар.

Оны Киевтиң дайын соолунде кылган көвүрүглери мшкаш база-ла № 1 «Мостострой» трестиң специалистери туткан. Ынчаарда, 43 чылда, мында ажылдан турарларының аразында дыка хөй кижилер кылдынар арга чок чүүлдү кылган: кижи бүзүрээр арга чок кыска хуусаанның иштинде олар демир-орук чоруур суг кырының чавыс көвүрүүн туткан. Гитлержилериниң командылал чери оны тударын болдурбас, көвүрүгүү каидыг-даа байдалда бомбалаар дужаалды берген. Ынчалза-даа көвүрүг тутунган. Баштай планнааны 20 эвес, а 13-ле хонук иштинде тудуп каапкан. Олап шериг сөңгү болгаш мурнуу талазынга турган камгалалдыг тос черни эгелеп алган.

Дайзын-биле тулчуушкуннарны еске-даа фронтуларның кежектери чоруудун турган, болгаш Днепрге келген дораанна, дыка хөй черлерден кежип турган. Оон мурнуунда ол хире делгем суг мооннаан делегейге чаңгыс-даа армия мыдыг дүрген кажан-даа кежип көрбээн. Ындыг маадырлыг чорук дээш барык 2500 совет дайынчылар Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты алган, он-он муң кижи орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан.

Совет шериглер Днепр чоогунуң чурттакчыларының, болгаш партизаннарның дузазыбиле күчүлүг Днепрни кежип эрткеш, хем ол чарыының Украиназын гитлержи эжелекчилерден хостаанмаан. «Бистиң Воронеж фронтузунуң шериглери дайзынны Киевтен үндүр ойладырынга белеткеним эгелээн. (СЭТА).

Шүчинка суурда Днепрни кежериниң үезинде маадырлыгыбыле алганнерге обелиск-турасказал.

Ю. МОСЕНЖНИК биле В. РЕПИКТИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЫРЫЙ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ПРАГА. ССРЭ-де газ дамчыдар магистральдарының компрессорлар станцияларында чехословак бүдүрүлгениң 120 ажыг газ турбиналары ажылдап турар.

Ол турбиналарны толевилээни болгаш белеткээни—совет болгаш чехословак эртемденнериң база специалистериң сырый кады ажылдажылгазының чаагай түннели-дир. Совет болгаш чехословак специалистер ылаңгыя ГТ-750-6 деп турбинаны чогаадыр, белеткээр талазы-биле онза үреттүннелдиг ажылдаан. Турбинаны улам-на сайзырангайжыдарын ам-даа үргүлүлеп турар. Ленинградтың Нева заводунга белеткээн камераны машина тургузукчулары ол турбинаның кырында дорт тургускан. Ынчаар кылган чорук кылыг бүрүзүн бүдүреринге 2,5 тонна каның камкап алыр арганы берген.

«Турбостат—6-Б» деп турбинаны автоматтыг башкарарының системазыын совет болгаш чехословак специалистер дембиле чогаатканнар. Барыын чүктүң капиталистиг чурттарының фирмаларының ындыг турбиналарының шынарындан «Турбостат-6-Б» турбинаның шынары бедик болуп турар. Чеден ажыг «Турбостат-6-Б» турбиналарны ССРЭ-же белеткеп чоруткан.

ЭЛЕКТРИЖИДИЛГЕНИ КАЛБАРТЫП ТУРАР

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың демир-оруктарының элээн каш участоктарын электрижидерин немей дооскан. Берлинниң Шенефельд болгаш Гронау районнарының, Потсдам болгаш Вердер районнарының, Бустермарктың база Биркенвердерниң аразында демир-орук шугумнарын электрижидерине чедишкинниг ажыглаарынга улуг рольду ойнап турар.

Биркенвердер хоорайга чедир демир-орук шугумнарын электрижидерине онза кичээнгейни угландырган. Германн Демократтыг Республиканың Балтий далайда кол ортээли—Ростокка чедир демир-орук шугумнарын электрижидерден чогуур хуусаанында доозар чуугула соруга салдынган.

Амгы беш чылда ниитизи-биле 750 километр кап магистральды электрижидер. Республикага ол планны күүсеткен түңнелинде 10 миллион тоннадан эвээш эвес чүктү автотранспорт-биле соорткан. Ынчаар кылган чорук кылыг бүрүзүн бүдүреринге 2,5 тонна каның камкап алыр арганы берген.

АЛДАРЛЫГ БАЙЫРЛАЛГА УТКУШТУР

ГАВАНА. Кубага улусчу революциянын тинлээнинден бээр 25 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелер Хосталга ортулуунда калбарган. Чыл тоңчүзүнге чедир 60 муң ажыг радиоприемниктерни бүдүреринге, куба революциянын тинлээнинден бээр 25 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үжуражырын найысылалдың радиотехника заводунуң коллективи хүлээнген. Продукцияның шынарын улам-на бедидер, пландан ажыр хөй кылыгларны бүдүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер дээш шимчээшкинин калбартырын Кубаның үлетпүрүнүң аныяк адырының — радиотехника бүдүрүлгезиниң кол заводтарының бирээзи—Гавананың радиотехника заводунуң коллективиниң инициативазын бүгү чуртта калбаа-биле деткээн.

Совет Эвилели-биле болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери еске-даа чурттар-биле кадыг ажылдажылганы калбартканының түңнелинде Кубаның радио үлетпүрү дүрген сайзыраан болгаш радио херекседерибиле чурттуң хереглелдерин бүрүн хандырган, харын-даа портативтиг травзисторлар, а ол ышкаш «Сибоней», «Молодежный-80» деп радиоприемниктерни Латин Американың чамдык чурттарының магазинеринде безин садыглап эгелей берген.

ДҮЖҮТ ДЭЗШ ДЕМИСЕЛ

БУХАРЕСТ. Румынияда дүжүт ажаалдазы улам калбарган. Арад можуда «Огорул» деп көдээ ажыл-агый бүдүрүлге кооперативиниң ажылчылчери дүжүт дээш демиселдиг муруку одуруунда чоруп турар. Бо чылын ол кооперативтиң кежигүннери чуртта эң бедик көргүзүгүү чедип алган —кызыл-тастың гектардан ортумаа-биле дүжүдү 78 центнер болуп турар. Көдээ ажылагыйның еске-даа культураларының талазы-биле бедик көргүзүглерин коллектив база чедип ап турар. Гектардан кукуруза тараазының дүжүдү бо чылын 100 центнер болган.

Бистиң чедиишкиннивис — кооператив кежигүнериниң чүткүлдүг болгаш бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылының түңнели-дир деп, оон доргазы Д. Василеску чугаалап турар. Кызыл-тас өстүрериниң технологизыын чыл бүрүде улам сайзырангайжыдып, үрединнериниң шынарын бедидеринче онза кичээнгейни угландырып, «Фундуля-29», «Ловрин-34», «Рана-2» болгаш «Либелула» деп бедик дүжүттүг сорттарны ажыглап турар. Чер ажылының культуразын бедидеринче чүгле агрономнар эвес, харын-даа кооперативтиң бүгү тараажылары угландырып турар. Дүжүт дээш демиселге чугула рольду специалистериң, механизаторларның болгаш кооператорларның ортузунда бижыг сагылга-чүрүм, калбарган социалистиг чарыш ойнап турар.

(СЭТА).

СОЙГАЛАП ИЛЕРЕТКЕН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Тайбының болгаш улустарның хосталгазының хереэнге Каттышкан Штаттар «шынчы» деп, КНО-нуң индириндеи чарлаан АКШ-тың президентизи Р. Рейганның медеглелиниң хоозунун болгаш үндезин чогун Никарагуаның национал катап тургузуушкун чазаанын удуртукчу чөвүлелиниң координатору Даниэль Ортега сойгалап илереткен.

АКШ-тың администрациязының ол хоозун медеглеля оон херек кырында үүлгедиглерниге болгаш хөделиишкиннериге көңгүс дүүшпейн турар деп, Д. Ортега медеглээн. АКШ-тың шериг корабльдери Төп Американың болгаш Ливанның эриктеринде чоруп, Бейруттуң чурттагга кварталдарын артиллерия-биле боолап, оон тайбың чурттакчыларын өлүрүп, балыглап, үргедээшкиннерни боддуруп турар.

Төп Американың хамаарышпас чурттарынга, оон иштинде Никарагуага удур «чажыт дайының» АКШ-тың доп-дораан соксадырын, делегейниң ол районунган америк шериглерин соңгаарладыышкыны чокка үндүрерин Никарагуа иеген турар деп, Д. Ортега чугаалаан.

Ж. ХАБАШТЫҢ ЧУГААЗЫ

АЛЖИР. (СЭТА). Палестинаны хостаарының улусчу фронтузунуң чиңгине секретары Жорж Хабаш Алжирге барып чораан болгаш Американың Каттышкан Штаттарының база Израильдин бүгү-ле өнчүк-чөңгээлери, дерзин үүлгедиглери турза-даа, удурланыышкынның палестин шимчээшкини бодунуң хүрээлениң улам-на сырый каттыштырып турар деп медеглээн.

Палестинаның араб чонунуң национал эргелерин, оон иштинде бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузар эргезин боттандырбаан шаанда Чоокку Чөөн чүкке бижыг тайбыны чедип алыры болдунмас деп, Ж. Хабаш демдеглээн.

А. ХАДДАМНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк далай чадаг шериглери Ливандан доп-дораан үүнп чоруткап турар ужурлуг деп, Сирияның дашты херектер министри Абдель Халим Хаддам медеглээн.

Америк далай чадаг шериглерин Ливандан үмдүрери ол чуртка тайбыңны хандырарынга, оон айыыл чок чоруун болгаш быжыг туруштуг болуруң магадылаарынга эргежок чугула деп, «Ньюсдей» америк солунга берген интервьюзунга ол демдеглээн. Америк шериглериң Ливанда туруп турары база ол чурттуң иштики херектеринге оларның карыы ында байдалды улам-на чидятгендирип турар-дыр деп, министр айыткан.

Неапольдан ырак эвеске турар италия Поццуоли хоорайның 13 муң ажыг чурттакчылары оон чоогунда тургускулаан майгыннарда чурттап турар. Олар боттарының чурттап турган бажың-балгаттарын ында уламчылап турар чер шимчээшкиннериниден сезингеп каггап. 1980 чылдың ноябрьда анаа болган улуг чер шимчээшкининиң уржуктарын утпаан, чурттакчылар ам-даа бо-ла болуу бээр сирлеиизээшкиннерден дезип үнгени ол. Ынчан 300 хире кижи өлген, 20 муң ажыг кижи чурттаар чер чок арткан.

Эрткен чылдың ноябрьда катап эгелээн чер шимчээшкининериниң саны, Везувий чоогунда сейсмостанцияның медээлерин ёзугаар алырга, ам безин 2 муң ашкан. Хоорайның 120 ажыг бажыңнарын чер шимчээшкининге аймылдыг деп чарлаан.

ЧУРУКТА: Поццуолиниң чурттакчыларының майгын хоорайы.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

БАЗА ДАГЫН НҮГҮЛДЭЭШКИН

НЬЮ-ЙОРК (СЭТА). Дүшкүүрлүг чорукту күштелдиреринче, боо-чепсектн эдлере бүдүреринче болгаш дайынга белеткелдя дүргедедиринче оон администрациязының чорудуп турар угланышкыны КНО-нуң Уставының бедик соруглаларынга болгаш прин. циптеринге, бүгү делегейге тайбының хереэнге дүжүп турар дээр янзылыг— бадыткаттынмас түүлүг бадыткаарын оралдажыр соруга-биле президент Рейган КНО-га чүве чугаалаан. Президентиниң ажыглаан эгелээн чепсектери — бүгү-ниитигге тода билдингир факт-барымдааларны каржы-биле хажыдар чорук, кара сагыштыг нүгүл-хоп болгаш хоозун төөредиишкиннер ол ажык чок соруланы боттандырарынга база шуут дүжүп турар.

Тайбының хереэнге АКШтың «бердингемниин» дугайында хөйнү-ле ол чулчурун чугаалавышаан, оон сөзү-биле алырга, «улуг державаларның аразында үдүр-дедир туржуушкунуң черлери болу берген» Азияда, Африкада, Латин Америкада, Чоокку Чөөн чүкте болгаш еске-даа ол-бо черлерде «күүү түрүүшкүнүн ажылгаар чорук-тун өскенинин» дугайын Рейган дажок харааадан чугаалаан. Ливан, Чад, Сальвадор дээн мшкаш еске-даа чамдык чурттарны оскелерге хамаарыштырып адаан. Мындыг айтырыг салыры чөптүг болгу дег-дир: АКШ-ка таарымчалыг ёзуруумну боо-чепсектиң күжүбиле улустарга дөгээрни ораддашпышаан, үстүнде адаан чурттарга дайын өртүн Вашингтондан оске кым кыпсып турар ирги? Рейганның нүгүлдеп чугаалааны «Күүүлээшкининиң өскени» — ол хээрге хамыктың мурнунда күүү түрүүшкүнүн америк администрациязының күрүне политиказындан артык ажыр кедурүпкени «эгелээшкиннериннің» түңнели-дир. Брукинг институдунуң медээзи-биле алырга, үүгле сөөлгү алды чылдарда америк администрация 38 таварылгада чепсектиг хөделиишкиннерни болгаш чепсектиг күштү ажыглаарының кыжаныышкынын кылган болуп турар.

АКШ биле каяа-даа катгышпас шимчээшкининиң аразында улам өзүп турар чөрүлдээлериң түрүп турарынга таарзынмас чорук Ак бажыңның баштыкының чугаазында илереттингеп, Вашингтонның ажык чок угланышкынын элербейн турар каяа-даа катгышпаан чурттарны буруудадып турарын үүгле оон-биле таймылбрлаш болур, ындыг чурттар «боттарының хамаарышпас чоруун чидиринкен» кылдыр чүлчуруп турарлар. Каяа-даа каттышпас шимчээшкинин «аморалдыг» деп ажыы-биле адаан Джон Фостер Даллестиң соо-биле Рейган илдең-не ону эдерип чоруп орар.

«КНО-нуң соруглаларынга болгаш Уставнига шынчызының» хоозун бүзүреддиглеринге хамаарыштыр алыр болза, делегейниң ол организациязынга хамаарыштыр америк албан ёзузунуң төлээлекчилериниң, оон иштинде президентиниң бодунуң хөйнүң мурнунга чөңгээлиг чугааларын агартыр дээн дөгей орааддажышкын кылдыр ол көзүлгеп.

Чижээлээрге, АКШ-тың КНО-да төлээлекчизиниң Вашингтонның хөделиишкиннериге таарзынмас ол организациязының кежигүннери чурттарга АКШ-тан «үнүп чоруңар» дээн оон деткээни медеглелди чүү деп көөрүл, ынчаш?

Европага ядролуг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажышкынарга америк делегациязының баштынынга бодуунуң бергеин «чаа» айтышкынарының дезевилелин президент чогум тодаргай эвес илереткеп. Оонүү-биле алырга, ССРЭ-ниң бүгү девискээринде ортумак ыракшылдың бүгү совет ракеталары чок кылырын саналдап турар, а ынчалзажок НАТО-нуң ядролуг чепсегленишкининиң чаңгыс-даа единицазын чок кылырын көрбейн-даа турар билдингир «тик вариантызы» «айтырыгны шинтпирлээриниң эң эки, эң чөптүг болгаш эң ажыктыг аргазы» болуп турар.

Ак бажыңның аппаратының тайылбырындан алгаш көөрге, НАТО болгаш Варшава Кеңээзиниң күштериниң ниитизи балансызында Англияның болгаш Франциязың ядролуг чепсегленишкининиң үчетка ябаазынга хамаарыштыр АКШтың туружуда кандыг-даа ескерилге болбаан. Совет Эвилелинде шериг объектилерни чок кылып шыдаар боттарының «першингтери» болгаш чалгыныг ракеталарны Каттышкан Штаттар кандыг-даа байдалларда Барыын Европага сайгара тургузар «эргелиин» бизеги хевээр база-ла негевишаан.

Совет Эвилели «ортумак ыракшылдың ядролуг күштерии бүрүнү-биле үзүткаарын көөрүнден ойталаан» кылдыр бадыткапкаш, президент фактыларны каржызы-биле хамыктан. Чогум-на совет тала ёзулуг тнк вариантызны кылырынга белен болуп артпышаан болгай, ынчан Европа ортумак ыракшылдың-даа, тактиктигдаа ядролуг чепсээнден бүрүнү-биле хосталган турар ийик. А Вашингтон ол совет саналды көөрүнден безин ойталап турар.

Ниитизи-биле алырга, Рейганның чугаазы хөй-ниитиниң санал-оналын дезинформастаар, АКШ-тың дашты политиказының империалистиг эжелекчи бүдүжүн чажырыпчаар дээн эзлчелиг оралдажышкын болган. Ынчалзажок бо оралдажышкын кымбир кижини, оон иштинде америкаларны өскээр будуулдуруп каяа шыдаарыл аам. Рейган үүве чугаалап турда, КНО-нуң бажыңының чанынга Ак бажыңның чанынга Ак бажыңның аймылдыг угланышкынынга удур удурланышкынның чыскалының болуп эрткени таварылга эвес болгай.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Соолгу медээлерин ёзугаар алырга, Ливанда дүшкүүрлүг ыяжым хевээр артпышаан. Месилдежишкининиң чамдык таварылгалары болгулаан-даа болза, удурлавышкак талалар дайын чорудулгаларын катап эгелээриндеи дадагалзап, дайылдажышкынарны соксадыр дугайында сентябрь 28-да күштүг болган дугуржулганы ниитизи-биле сагып турар.

Ливан солуниарның дынаадыын ёзугаар алырга, соолгу ханиыг болуушкуннарның, ылаңгыя америк шериг корабльдери Ливанның тайбың суурларын хөй удаа боолаан түңнелинде 800 ажыг кижи өлүрткен, 1700 ажыг кижи балыглаттырган. Дайын чорудулгаларын соксадыр дугайында дугуржулга чедип алдынган-даа болза, Ливанга удур АКШ-тың агрессиязының улам-на калбарарының айылы хевээр болуп турарын түс черниң политиктиг ажылдакчылары демдеглеп турар. Ливанның далай эринде хөй санныг америк шериг корабльдери мурнуку хевээр чоруп турар. А Бейруттуң бодунда америк, француз болгаш италия солдаттар «хөй националдыг күштер» деп адаттынмышаан, империализмниң интервенциялыг чепсээнин ролюн күүседип турар.

Дайын чорудулгаларын Ливанга соксадыр дугайында дугуржулганы чедип алганы америк турушка бичии-даа салдарны чедирбээн деп, АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц Нью-Йорк хоорайга болган парлалга конференциязынга улуургак хөөн-биле медеглээн. Америк солдаттар «боттарының хууда айыыл чок чоруун хандырар дээш» Бейруттуң чурттагга кварталдарын болгаш чурттуң еске-даа районнарын бооларынга, бомбалаарынга моон соңгаар-даа белен деп, Шульц дайынзырак ёзу-биле чугаалаан.

КЫЗЫГААРДА ДҮШКҮҮРЛҮГ БАЙДАЛ

ЛУСАКА. (СЭТА). Замбиязир кызыгаарын дургаар национал камгалал күштериниң кежектери тургузар дугайында дужаалды Замбияның президентизи К. Кауна бергеп. Замриің девискээринде Замбияга удур өжээтен хөделиишкиннерни, өлүрткү үүлгедиглерин, үптээшкиннериниң болгаш автомашиналарны оорлап турарының түңнелинде кызыгаарда дүшкүүрлүг байдал-биле холбаштыр ындыг шинтпирни президент хүлээп алган. Замриің девискээринде Замбияже шургуй киргеп чепсектиг дээрбечилер үүгле соолгу неделяда безин тайбың ийи чурттакчыларны өлүргеп, элээн каш чүк машиналарын оорлап аппарган.

Замбияның девискээринге шургуп кирбишаан, кем-буруулут үүлгедиглерни кылган Замриің хамаатыларының хереэн истээрин болгаш буруулут кижилерни кеземченің карымсалгазынче киперия Замриің президентизи Мобутудан Замбияның президентизи К. Кауңда ажыы-биле негээн.

САЛЬВАДОРДА БАЙДАЛ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң патриоттуг күштерии чуртта дерзин ёзу-чуруумнуң шериглеринге болгаш америк шериг «чөвүлекчилериниге» удур шавар халдаашкыннарны чедиишкиниг калбартпышаан, улут девискээрин хостаан болгаш Тенансинго хоорайдан базаза сес улут суурлардан дайзынны үндүр сывырган.

Патриоттуг күштериң шавар халдаашкыннарын доктаадыр дээш саттынакчы чазактың шериг командылалы партизаннарга удур дөрт муң ажыг солдаттарны мделаан болгаш америк бүдүрүлгениг «А-37» деп шериг самолёттарын ажыглаан, Тенансинго хоорайны арватанзыг ёзу-биле бомбалаан.

МОСКВАГА ПАРЛААР

«Советский композитор» деп пайысылалдың ном үндүрер чери Борис Ихоевтуң романстар чыындызын үндүрериңге белеткеп турар. Беш романс киргеп бо чыындыны үш муң кезек тиражтыг кылдыр парлаар.

Н. КОСЕНКОВА.

Москва.

СОЛУН КОНЦЕРТ-БИЛЕ

Чоокта чаа Өвүрүңүң Чаа-Суурга республиканың хогжум-шин театрының артистери концерт программалыг аалдап чорааннар. Концертти ургларга болгаш улуг улуска ийи ады коргускен.

Концерт солун, утка-шынарлыг болду. Театрның хоочун артизи Александр Тавакайның күүсеткен номерлерин, Люидуп Солуп-оолдуң уран номчулгаларын, Владимир Сереп-оолдуң очулгаларын көрүкчүлер сонуургаан. Артистер Роза Сереп-оол, Аязат Куулар, Тамара Ондар база экн ойнадылар.

А. ТЮЛЮШ, башкы.

«ЧЕЛЭЭШКЕ» ЧЕТТИРДИВИС

Бистиң Саглыга Тыванып күрүне филармониязының «Челээш» болүү оюн көргүзеп. Бо бөлүкто орус, тыва артистер кады ойнап чоруп турар. Программада хогжум хереклелериңе күүселделер, илби аймаа база бар.

Бистиң чуртувустуң ады-ыанғы улустарының база дашпыкы-даа танцыларны Хисат Аминов баштаан бөдүк танпычыларның күүсеткенин. Сергей Ондарның сыгыдын оюза сонуургадывыс.

Д. ООРЖАК.

СТАДИОНГА ЭВЕС, А ПОЛИКЛИНИКАГА

ССРЭ-ниң спорт мастери Е. Черногривов Кызылдың автобүдүрүлгезиниң чолаачыларынга гимнастиканы башкыдып турар. Ырак рейстерге чоруур чолаачыларга таарыштыр эмчилериниң ажылдап кылганы түскай программа бүгаар кичээлдерни эрттирип турар.

— Рейсче үнер мурнунда ындыг зарядка чолаачыга кончуг ажыктыг, ооң реакциязың бедидер, караа көскү болур. Ол дээрге, амгы үеде Тыванып хөй шимчээшкинниг даглыг оруктарынга чугула — деп, ол фактыны автотранспорт эргелелиниң начальниги В. Парунин тайылбырлаан.

— Республикада бүгү чүүк соортүлгезиниң 90 хуузун автомобилистер күүседип турар. Чүүк соортүлгезиниң хемчээли чылдың-на өзүп турар. Чолаачыларга нарын болгаш узун трассаларны эртер, бедик арттарны-даа ажары үргүлчү таварыжыр. Эмчилериниң профилактика дузаазы кижилериниң ажылын чингедип, орук-транспорт озал-ондаанын эвээжедиринге идиглиг болган.

Г. КОКУХИН, СЭТА-ның корр.

Кызыл хоорай.

Токиодан юбилейлиг интервью

Г. ТОВСТОНОГОВ: театрның сорулгазы — гуманизм

Совет режиссёр Георгий Александрович Товстоногов 70 харлаанын чаңчыл болган ажыл-херекчи байдалга уткаан. Бо хүннерде ол бодунуң удуртуп турары Ленинградтың М. Горький аттыг Улуг театры-биле Японияда ойнап чоруп турар.

«Кокуридзу Гэкидзно» театрның көрүкчүлер долган залынан катты-хөг дыңналган: Н. В. Гогольдуң өлүм чок комедиязы «Ревизорну» Ленинград театрының артистериниң ойнап турары ол.

Японияга бир-ле удаар келген бо труппаны баштайгы шаңналдың лауреады Товстоноговтуң режиссёр уран мергежилиниң дугайы хойге билдингир, ат-сураглыг.

Шин соонда Георгий Александрович артистери-биле кады сценага үнүп кээрге, Токионуң эң улуг театрының залынга адыш часкаашкыны диңмирей берген. Көрүкчүлер артистерге өөрүп четтиргенин илереттиишаан, чеден харлаанын өске чуртта эрттирип турар совет театр ажылдакчызынга байыр чедирип турганнар.

Чапсар үезинде СЭТА-ның корреспондентизи —мооң мурнунда япон артистериниң хепкерип тускай өрээлдериниге (ам ында Ленинград артистериниң аттарын бижигилээн: Лебедев, Басилашвили, Стржельчик, Лавров...) чеде берген.

Соолгу эжикти соктадым. Кирилл Юрьевич хоорай чагырыкчызының ногаан мундирин кедип алган дараазында көргүзүттө белеткенген олур. Интервью бээринге таарымча чок үе. Ынчанмыже...

— Товстоноговтуң режиссёр уран мергежилиниң ужур-утказы чүдел?

— Георгий Александровичниң чогаадылгазым ёзулуг реализм, арга-хевирлериниң байлакшылы, көрүкчүүнүң мээ-медерелиниге, арын-нүүрүнге чедер дээр чүткүл тодарадыл турар деп бодаар мен. Бистиң театрның методиктиг үндезини — Станиславскийниң системазы. Театр-уран чүүлү амгы үе-биле харылзаазын черле чидирбес ужурлуг деп бистиң театрның үндезилекчизи М. Горькийниң чагыында Товстоногов бодунуң бүгү-ле чогаадылгазынга шынны болган...

Ленинградчыларның гастролюн организастаан «Тюо Хосо» компаниязының президентизи Хироси Оокава-биле беседа дутайын маңаа чугаалап көрейн. Башпайгы шин ам болур, ынчалза-даа улуг дуржулгалыг театр ажылдакчызы дүвүревейн тур.

— Товстоноговтуң режиссуразының ханы психологтуг чоруу япон көрүкчүүнү сонуургадыр дээрзинге бүзүрээр мен — деп, ол чугаалады.— Бистер коммерсантылар, четей чүве кылыр эргевис чок. Японияга таарымчалыг болгу дег совет драматургиязының шилерин ийи чыл дургузунда шилип келген мен. Ленинградтың шин театрының гастрольдаарының дугайында идея ынчан тывылган.

Оюн көргүзүглер берге байдалга эгелээн. Вашингтонга күткүдүп алган Японияның чагырыкчы бөлүктери биске хамаарыштыр таарымча чок байдалдарны тургузуп. Мурнуу-Көрей самолёт-биле таварылгага хамаарыштыр байдалды бүгү арга-биле чидиглендирерин орлалгажып турганнар. Ынчалза-даа ол бүгү гастрольга шаптык болбаан. Орус драматургиязының япон көрүкчүлериниң сеткил-чүрээнге эң-не чоок чымчак сеткилди илередип көргүскени ачы-салдарлыг болган.

— Шак мындыг нарын байдалга бистиң театрывыстың кол-ла сорулгазы—совет улустуң угаан-бодал амыдыралыбиле, эң-не гуманныг бедик идеялар-биле япончыларны таныштырары деп бодаар мен. Бистиң көргүзүп турарывыс орус шилер шак мындыг—деп, Товстоногов чугаалады.— Гамбургка театр фестивалыга болган бир таварылганы сактып келдим. Шин соонда биске ГФР-ниң канцлери Гельмут Шмидт Толстойдуң тооржузун ёзугаар «Аът төөгүзү» деп шинии көргеш сеткили ханганын илереттиишаан, мынча дээн: «Чаңгыс мындыг шин безин он-даа делегей конференциязындан артык дээштинг, чүге дээрге оон чонуң сеткил-сагыжын биилп алыр сен». Буржуаз күрүве ажылдакчызының ол чугаазын даштыкы гастрольдарга чораан бо-ла сактып кээр мен.

Чеден харлаарының бүдүүзүнде Г. Товстоногов биезги дег тура-соруктуг.

— Бо чылдың төнчүзүнде бистиң театрывыс Ленинград чурттуг композитор Александр Колкериниң «Тарелкининиң мөчээнин» деп операзын доозар — деп, ол чугаалай-дыр.— Ылап-ла операны, чүге дээрге бистиң театрның артистериниң мырлаарының мергежили, амгы үениң шин артистерине шак мындыг бедик негелде-биле дүгжүп турар. Ол шиңге Стржельчик дээш оске-даа билдингир артистер мырлаар.

Гастроль соонда А. Островскийниң шинзин тургузуп эгелээр мен.

Совет режиссёрнүң 70 харлаанын Японияның театр хөйнинитизиниң кичээнгейин хаара тутkан.

— Бистиң чурттарывыстың улустарының аразынга ботботтарын билчир чорукту быжыглаарынга Японияга гастрольдап чораанын ужур-дузалыг болган Ленинград театрынга, оон удуртукчузу Товстоноговка чогаадыкчы чедимшиниерин күзедим — деп, «Мингей» деп депшилгелиг япон театрның директору Дайроку Катани түңнелиниде чугаалаан.

К. ПРЕОБРАЖЕНСКИЙ, СЭТА-ның корр.

Токио.

КАЙГАМЧЫК УРАН МЕРГЕЖИЛ

1972 чылдың чаймынында Литваның Аблингга деп черинге республикапың аңгы-ыанғы будунларындан чыглып чеде берген улусчу ураң-шеверлер уран чүүлдүң ёзулуг эртинелиниң тургузукчулары болганнар: олар 1941 чылдың июнь 23-те гитлержилерниң адып олургени ол суурнуң чурттакчыларынга тураскаалды — ыяштап чазап, сиплеп, 50 скульптураларны кылганнар.

Аблингганың соонда мастерлериниң аразындан дыка хөй кижилериниң, оларның аразында Витаутас Майорастың (солагай талазында чурукта) аттары билдинип, сурагжаан.

Ол оон соонда скульптор-монументалист апарган. Ол чурукчу ынчап чүгле элээн каш скульптуралариың чогаадыкчызы эвес, харын база патриотчу эгелээшкиниин организакчыларының бирээзи боол, оон киржикчилерин сорук киирип тургам.

Аблингганың мурнунда болгаш соонда-даа В. Майорас 50 ажыг монументалдыг тураскаал скульптураларны тургускан. Олар көдээ болгаш арга-арыг-даа иштинде орустарның белзирлерин, коллективтиг садтарны, республиканың тураскаалдыг будуннарын каастап, шимеп турар.

Улустуң ураң-шевер кылыгларының Плунгеэте бүдүүлгезинге чурукчу-чогаадыкчы боол ажылзавышаан, ол уруглар чайгачыг ойнаар аътчыгаштың, чайганыр ыяштың, улусчу овур-хевириниң мебель комплекизинин, оске-даа хөй хөй кылыгларның чуруктарын болгаш шыйыгларын кылып, эталонныг хевирлерин чогаадып тургускулаан.

Оң талакы чурукта: фашизмниң холундан өлгеннерге тураскаалдар — Аблингганың скульптуралары.

Б. КАВАШКИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

АДЫГ ОГЛУНУҢ ДЕҢЗИЗИ КАЖЫЛ?

Бо айтырыгга шын харылаары берге болган. Адырам, ында чүү боор, чаа төрүттүнген уруглар үш-дөрт килограмм болур, адыг дээрге инек-биле дөмей деңзиниг, а чаш быжаа чартык пуд чедил турар. Адыг огду база ол-ла хире болур турган боор оң.

Маргылдаа уламчылаан. Харын бүрүзү-биле алырга адыг оглунуң ортумак деңзизи 3—5 килограмм болган. Маргылдаанның шынын тывары чүгүла апарган. Чаа төрүттүнген адыг оглунуң деңзизи күске деңзизиниң үш хуузу, а чаа төрүттүнген хураганның он хуузу, тодаргайларга, 30—50 грамм болур дээрзинге кижи бүрүзүнүң бүзүрээри берге. Чүге адыг оглунуң деңзизи ындыг бичии болганын? Бойдустуң оңу шак ынчаар чалап каанын таварылга эвес.

Адыг күс дүжерге бодунуң семис, чаагайы-биле ижээнинге удаваш, часка чедир чем, ооп, суг шипейн чыдар. Январь айдың соолдан алганын безин билбес. Ынчангаш ол бичии оглу чүгле иезинин сүдү-биле 3—4 айлар иштинде ижээнге чемненип, а чазым ижээнден үнүп келирде шору дагадыр берген үнүп келир болгаш тайга оъдун чигеш кончуг дүргеп өзер.

Моон алгаш көөрге, бойдустуң чалап каанын черле чоп, бир эвес чаа төрүттүнген адыг оглу үш-дөрт килограмм болур болган болза, кыштадыр иезин чүмүң-биле азыраарыл, ынча хөй сүттү кайыын тываргыл?

Ынчангаш кышкы үеде эң млаңгыя январь айларда адыг ижээни «ааддаары» кончуг хоралыг. Хилимчээ чок өзүп, доругуп орган бичии амытанларга улуг хораны чедирип болур.

Т. САНДАН, охотовед.

ХҮНДЕН ШИМЧЕДИКЧИ

Арменияның гелиолабораториязының специалистери хүн энергиязындан ажылдаар тускай электростанцияны тургусканнар.

Фотоэлектростанцияның экраны хүнүң эдертир шимчеп турарындан хүнүң херелдери фотоэлементилерге дөрт дүжер, ооң уламынлан станцияның күүзү хандыртынар. Долганып турар системаны хандырарынга моон мурнунда аккумуляторну ажыглап турган. Армян эртемденнер хүнден энергияны дөрт ап турар автоматиканы чогаадып кылганнар. Дохтаамал ажаар-хайгаараар кижилер хереглеттинер аккумуляторну ажыглавас болганы эптиг. Ол чаа система индыг станцияларны ыракыы болгаш чедери берге районнарга ажыглаар арганы берип турар.

СЭТА-ның корр.

ЧАА ПОРТ ТУДУУ

Суг транспортунуң чугула оруу болур соңгу чүкте Пур хемниң эге бажында чаа порттуң тудуу эгелээн. Үк портту дамчыштыр чылдың-на хөй миллион тонна чүктү эрттирип болур.

Барын Сибирьде чаа гаваньның турар чери кылдыр Пур хемни шилип алганы таварылга эвес. Ол хемниң унунда нефтиниң, газтың чыдар черлери ажыттынган, оларның аразында сургагжаан Уренгой. Порт сайгарылганың пунктузу апаар, үк портту ажыглалга киирерин-биле геологтарга, тудутжуларга, нефть, газ тывыкчыларынга техниканы чорудуп бээри улам калбарар.

В. ЖИЛЯКОВ, СЭТА-ның корр.

ТЮМЕНЬ.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН» СОЛУННУҢ 1984 ЧЫЛДЫҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ ЧОРУП ТУРАР.

Чагыдылганың чылда өртээ 7 руб. 80 көпеек, а чартык чылда—3 руб. 90 көпеек.

«Шынны» чагыдып алыкар.

«ЧАЙГЫ» УЕ-ШАКТЫ СОЛУУРУНУҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң чаңгыс аай уе-шаак бөлгаш эталомнуг частоталарының күруне комиссиязы 1983 чылдың октябрь 1-деп эгелеп ССРЭ-ниң бүгү девисизэринге «чайгы» уе-шаакты солуурун дыңнаткан.

«Чайгы» уе-шаакты солуурун октябрь 1-де 0 шакта шаа согуннарын бир шак соңгаар чылдырары-биле чорудар.

телевидение

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — «Киножурнал». 8.50 — «Бригаданың төрүттүнген хүнү». Документалдыг телефильм. 9.20 —«Ангы-ынгы арыннар». А. П. Чеховтуң рассказтарынга тургускан фильмге ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский киржир. 10.35—Социалистиг Кушажылдың Маадыры, УССР-ниң Дээди Советиниң депутады, Николаев областың С. М. Киров аттыг колхозунуң даргазы Н. Н. Рябошапка-биле өөренирилериниң ужуражымышкыны. 11.35—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 15.35—Нигерияда. 14.50—Орус дыл. 15.30 — Москва чоогунуң агроүлетшүр комплекстеринге эртемденнер. 16.00 — Элээдп урглрга музыка кежээлери. 18.30—18.45 —Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Эртем болгаш амыдырал. Эртем болгаш техника талазы-биле 1983 чылдың ССРЭ-ниң Күрүве шаңналынче. 19.35—«Ыры башкызы». Уран-чечен фильм. 21.00—«Үе». 21.35—Останкино концерт студиязынга чехословак эстрада артистериниң концерти. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Төөгү. 4-кү класс. Москва—орус күрүменин найысылалы. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Нинти биология. Хевирлер болгаш популяциялар. 10.35—И. А. Крыловтуң басняларынга. 5-ки класс. 12.05—Ботаника. 6-гы класс. Бобы культуралары. 12.25 — Англи дыл. 12.35 —И. А. Бунин. Амыдыралындан болгаш чогаадыкчы ажылындан олуруглар. 13.55—18.00— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00— «Башкы». Башкылар хүнүге тураскаатқан тыва дыл кыырыга дамчыдыгга. 18.30 — Телемедээлер. 18.40— «Бистиң авлчыларывыс». Моол Арат Республиканың Улангом хогжум-шин театрының кол балетмейстери Лхасүрен-биле ужуражымышкын. 19.10 — Киножурнал. 19.20 —«Азияның төвү». 19.50— Чарлалдар болгаш рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чыргалдыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Хостуг хүреш талазы-биле делегей чемпионады. 20.35 — Күрүменин орус улусчу «Россия» республика ансамблиниң концерти. 21.00—«Үе». 21.35—23.50 — «Көзерлер чок оюн». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги серилары.

аҕаар

Республикага шөкар булуттаар, чамдык черлерге бичe чаңстаар. Барын чүк утланышкынывыг хаттың күүү секундада 7—12 метр. Дүне аҕаарның температуразы 2—7 градус чылыр, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 3—8 градус чылыр, чамдык черлерге 3 градус чедир соор.

Автооруктарга көстүү 2—4 км.

Кызылга чуга булуттаар, бичe чаңстаар. Дүне аҕаарның температуразы 0—2, хүндүс 6—8 градус чылыг болур.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың педагогика институту 1983-84 өөредилге чылында белеткел салбырынче өөренирин чалап тур. Белеткел салбырынга физика болгаш математика, филология, эге өөредилге факультеттеринге кирери-биле дыңнакчыларны белеткээр. Кичээлдер декабрь 1-ден эгелээр. Өөренир хуусаазы 7 ай. Белеткел салбырынче ноябрь 23-те болур чугаалажымышкынарының соолунде хүлээп алыр.

Белеткел салбырынга бир чыл ажыл стажтыг, совхозтарның үлетпүр бүдүүлгелериниң, харылзаанның болгаш транспорттуң, тудугунуң болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылчыннарын, шеригден халажып келгеннерни болгаш ийи чыл хире школаларга ажылдаан пионер вожатыйларын хүлээп алыр.

Киреринге эргежок чугула документилер:

Ортумак эртем дугайында документ.

Күш-ажыл дептеринин хоолгазы.

Ажылдан турар черинден чорутkан бижии болгаш үш кижиниң ат салганы характеристика.

3х4 хемчээлдиг 8 фото-чурук.

286 майыктың эмчи шынзылгазы.

Документилерни дараазында адресче чорудар: 667000, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың дугаары 34, педагогика институдунуң белеткел салбыры.

БИЛИП АЛЫҢАР

Амыдырал хандырылга министерствозунуң Кызылда будуруге эргеледи хеп хүлээп алыр өөреникчилерни, нарын техника болгаш химиктиг аштаалгага дужаараң хеп хүлээп алыкчыларын ажылдаарынче чалап тур.

Эргелелдиң адреси: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың дугаары 131.

Ооаар чүүл сайгарар талазы-биле республика конторазы организацияларның болгаш будуруглелериниң 1983 чылда хомүр-даш алыр талоннарының эде бижидилгезин ноябрь 1-ден 15-ке чедир шынзылгалар ёзутаар бүрүткээрин дыңнадып тур.

Эмир чылдың октябрь 1-де алган талоннарны хынаан акт бижиттинген соонда, 1983 чылдың ноябрь айдан эгелеп хомүр-дашты берип эгелээр.

Барын-Хемчик районнуң хоорайның уруглар эмнелгезиниң администрациязы 38760 серилыг 044943, 044944, 044495 дугаарлыг ажылдан шыдавас дугайының листоктарының читкени-биле холбаштыр ону күш чок деп самаарын дыңнадып тур.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Семь часов до гибели» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Паруса моего детства» 9.30, 15.20. «Завещание туренного аги» 11.00, 12.50. «Нежданно-негаданно» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «К сокровищам авиакатастрофы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Армия трясогуски», 11.00, 13.30. «Шурочка» 14.30, 16.20. «Васса» 17.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Абдулла» 17.00, 19.40 шактарда.

Эмчи сумези

УРУГЛАРНЫ КЕМДЭЭШКИНДЕН КАМГАЛАҢАР

Уруглар кемдээшкинин дээрге база бир аар аарыгларның бирээзи. Кемдээшкиннер уруглардың инвалид апаарынга чедирер. Амгы үеде кемдээшкиннер уругларның амы-тынынга айыылды болдуруп турар. Эмчилер уруглар кемдээшкинин 6 болүкке аңгылап турар.

1. Амыдырал-чуртталгага кемдээшкиннер. Борта бажыңга, ясли-садтарга, селгүүстээр шөлдерге болган таварылгалар хамаарыжыр.

2. Даштыгаа болган кемдээшкиннер. Маңаа хөй-нинти черлеринге, арга-арыгга болгаш кудумчуга болуушкуннар оноажыр.

3. Орук-транспортка болган кемдээшкиннер. Транспорт озал-ондаанга болган янзы-бүрү таварылга хамаарыжыр.

4. Ортумак школаларга кичээл, чапсар үезинде, өөредилге мастерскаязынга күш-культурэ кичээлдеринге, школа чанының участоктарынга бертинип, кемдээшкиннер болгулаар.

5. Спортчу секциялар үезинде тренерлериниң болгаш башкыларның хайгааралы турдала болган чүүлдер.

6. Маңаа үстүнде айыткан таварылгалардан аңгыда, өске аар-саар кемдээшкиннер хамааржыр.

Республикага хөй уруг кемдээшкинни болгаш 60—70 хире ыглаңчыг таварылга чылдың-на даңзылаттынып турар. Амыдырал кемдээшкининге чидиг болгаш шапты чүүлдерге балыгланыры, ыжык болгаш боо-монгуга таваржыры дээш оон-даа оске, харназыныныц айыы-биле 7—15 харлыг школачы уруглар ынаг болуушкуннарга таваржыр.

Ог-бүлеге уруг немешкен. Ада-иениң чымыжы улгаткан. Ай сөолзүредир уруг холдарын болгаш буттарын далбаңнадыр апаар. 3—6 айлыында уруг холдарын ойнаарактарже сунуп, аксынче сугарып кызыдар. Бо үезинде кемдээшкинге таваржып болур. Куруг эмнекиктп болгаш оске-даа будумелдерни сыырывылып боор. 5—6 айлыында уруг ол-бо талазынче бодуна йлеңип, чыдар апаар. Мындыг үезинде кээп дүжүп, бертине-даа бээр. Чамдыкта бажыңга эттимес кемдэшкинни арттырып болур. Уругнуң үнгээр, олурар үези 6—10 айлыында, а кажан 9 ай азы бир хар ажа бергенде, кылаштап өөренип эгелээр. Бо үезинде чидиг, шиш будумелдерни холуг-биле ап, изиг муң, шай дээш чемнерни бодунче то тыртып ап боор.

Республика эмнелгезиниң бертинип, кемдээш кижилерниң эмнээр салбырынга эрткен чылын бир хар үш айлыг Вова деп оол эмнелиг чыткан. Ол бодунче изиг сут аңдара тыртып алган болган. Ооллуң моюну, арын, холдары болган буттары аар өрттенген. Чүгле медицина ажылдакчыларының күштүг сагыш човаашкынының ачызында, уругнуң кадыы камгалаттынган.

Урут 3—5 харлыында кедергей шовва турар. Мага-болуда быжыглып кээр. Үргүлчү чүгүрүп, халып, кандыг-бир чүве кырынче үнер чанчылдыг-даа болу бээр. Чамдыкта бичии урутнуң холдарын хенертен күштүг тыртыпканда, чүстеринге бертинияшкын тыптыр. Чижээ, 4 харлыг Романы аваазы чада өрү үнүп бар чораап, холун күштүг тыртыптарга, чүстеринге кемдээшкин болган. Ясли-садтың кижизиткчи башкызы 2 харлыг Наташаның тонун кедирип тургаш, солагай талакы холун дыпзыг тыртыптарга, чүзүнге кемдээн. Кандыг-даа кемдээшкин болурга, эмчиге дүргеп чедирерин кызылыцар. Чогуур ойүнде эмнедирге, кан кадык болурунга дузалыг.

Ада-иелер урутну өртенириндеп камгалаар ужурлуг. Уругларны чемненир өрээлге ойнадып болбас. Улут ваннага уругну хайгаарал чокка чундуруп болбөс. Шүдүүзебиле ойнаарын болдурбайлар. Хоранныг сүүк будумелдерни уруглар чедер черге тургусванар. Электри-биле ажылдаар керекселдерин ажылдадырып оларга чөпшээревенер. Уруглар боттары ажылдадып тургаш, орт үндүрүп, озал-ондакка таваржып болур. Чижээ, беш харлыг Эрес деп оол ада-иезп ажылга турда, электри розетказынче сывырган дузак сүпкан. Түннелинде холларының салаалары арттенген. Шак ындыг озал-ондактан республика эмнелгелеринге бичии уругларның 75 хуузу хорзан.

Партия болгаш чазактың аъш-чем программазын боттандырбышаан, республиканың дыка хөй чурттакчызы дузалал ажыл-агыйын тудуп турар. Оларның саны чылдың немежир. «Кама» деп моторларны долгандыр кажаалап албазынындан, ажылдап турар үезинде школачылар холдарының эргехтерин серемчилел чогуудан болза алзыпкан боор. Чижээ, үш харлыг Таня деп уруг индыг моторже аътыр салаазын супкан. Оон соонда урутнуң ол салаазын эмчи бүрүнү-биле эп каар ужурга таварышкан. Урут аътыр салаа чок арткан. Оон угаан-медерелинге ол бүгү багай салларны чедирген.

Урут 7—11 харлыында аажок кашпагай болгаш кичээнгейлиг апаар. Школага киргеп соонда, бот-тускайлаң байдалче шилчинр. Бо үезинде уруг кемдээшкинин колдуунда болдуунуң буруузу-биле кылып алыр. Бо бүгү урутнуң сонуургак, шимченгир, болдунга бүзүрээчел болгаш амыдыралга дуржулга чогу-биле тайылбырлаттынар. Чижээ, эмнелгеге 10 харлыг Володя Салчак, 11 харлыг Күдерек Монгуш олар чыткан. Оларның кайызының-да оорга сөөктөринге кемдээшкин болган. Ооллар тоорук дүжүрер дээш пеш кырынче үнгеш, тептиинп турган кургаг будуу сыйыдгаш, 3 метр черден аңдарылган. Олар эмнелгеге үр үеде эмнеткеш, сегээнер.

Кижиге карактар 90 хуу хире даштыкы медээни берип турар. Чажыдан карактарын чидирерге кончуг айыылдыг. 7—11 харлыгларның селемезежип, узун шывык тудуп алган ойнаары каракка кемдээшкинни таварыштырып болур. Эмчиниң баштайгы дузазын канчаар чедереril? Бир эвес каракче элезин, довурак, химиктиг сүүк чүүл кире берзе, хайындыргап арыг сут-биле, дораан чуур. Карак огунче кирген довуракты боду аштап, арыгларын кызытпаза эки. Бок кирген карактың дүргеп эмчиге көргүзер ужурлуг.

11—15 харлыг уругнуң бүгү тала-биле сайзыралы эгелээр. Оолдар боттарынга бүзүрээр, бот-тускайлаң хевирже кирер. Спорт-биле оцнуктежиксээр болу бээр.

Уруглар кемдээшкинин эвээжедиринин бир үре-түнелдиг дузазындан кол хамаарыжыр.

В. НАСЮРЮН, эмчи.

Кызыл хоорай.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 9. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-33-24, 2-23-54, харыцзалгалыг секретарьның 2-23-33, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузу кидистериниң 2-37-13, чагаа кидистиниң 2-41-27, информация кидистиниң 2-20-80, культура кидистиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый кидистиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуун кезээ барааза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2011.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын хереглеринин талазы-биле күрүве комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуку, бижың № 1).

ТС—00925.